بسم الله الرحمن الرحيم

دۆڤەیا سەرمۆر
(الرحيق المختوم)
ڤەکۆلینەکە سەرژیاننامە پێغەمبەری ﷺ

نڤیسین

صفي الرحمن المباركفوري

زانکۆیا سەلەفی ـ هند

وەرگێڕان

محمد صالح حجي طاهر

پـــەرتـــــۆك: دۆڤەیا سەرمۆر

نڤیسین: صفي الرحمن المباركفوري

وەرگـــێـــــــــران: محمد صالح حجي طاهر

راستڤەكرن: محمد عیسی هروری

بەرگ: بەختیار بادی

ژمارا سپاردنێ: (2282) سالا 2013

چاپا ئێكێ: 2013

پەیڤا شێخ موحەممەد عەلی ئەلحرکان
ئەمینداریێ گشتی یێ هەڤبەندا جیهانا ئیسلامی

الحمد لله رب العالمين، خالق السموات والأرض، وجاعل الظلمات والنور، وصلى الله على سيدنا محمد خاتم الانبياء والرسل أجمعين، بشر وأنذر، ووعد وأوعد، أنقذ الله به البشر من الضلالة، وهدى الناس إلى صراط مستقيم، صراط الله الذي له ما في السموات وما في الأرض، ألا إلى الله تصير الأمور، وبعد:

دەمێ خودێ مەزن مەهدەر و پایە و جهێ بلند دایە پێغەمبەری ﷺ، و بەرێ موسلمانا دایە حەژێکرنا وی، خودێ دبێژیت: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (آل عمران:31)، ئانکو: ([هەی موحەممەد] بێژە: [وان] ئەگەر هوین [ب دورستی] حەژ خودێ دکەن، ل دویف من وەرن [رێکا من بگرن] خودێ دێ حەژ هەوە کەت، و گونەهێت هەوە دێ ژێ بەت، [و ب راستی] خودێ گونەه ژێبەر و دلۆڤانە)، ئەڤە ئێك ژ وان ئەگەرا بوو کو دل حەژێ بکەن و پەیوەندیەکا موکوم د ناڤبەرا وان و ویدا ﷺ پەیدا ببیت. هەر ژ دەسپێکا ئیسلامێ.. موسلمانا ململانێ بوو بۆ دیارکرنا پەسن و سالۆخەتێت وی، جودایی و تایبەتمەندیێت وی، و بەلاڤکرنا ژیاننامە وی یا ب خێر و بەرەکەت، ژیاننامە وی: کریار و گۆتن و هەلویست و رەوشتێت وی یێت هەژی و بلندن. دەیکا موسلمانا عائیشا دبێژیت: رەوشتێ وی قورئان بوو، و قورئان کیتابا خودێیە و پەیڤێت تمامن، و یێ رەوشتێ وی ل دویف قورئانێ بیت.. دێ باشترین و تمامترین کەس بیت، و هەژیترین کەس بیت هەمی حەژێ بکەن.

و موسلمان د بەردەوامن پێگریێ ب ڤێ ڤیانا بلند و پیرۆز دکەن، و ئێك ژ وان ئەنجاما.. بەستنا کۆنگرێ ئیسلامی یێ ئێکێ بوو ل دۆر ژیاننامە پێغەمبەری ﷺ، ئەوێ ل سالا (1396)ێ مشەختی ل پاکستان هاتیە گرێدان، د کۆنگرەیدا..

هەڤبەندا ئیسلامی دیاریەکا مالی راگەهاند ـ سەد و پێنجی هزار ریالێت سعوودی ـ دێ هێنە لێکڤەکرن سەر باشترین پێنج ڤەکۆلین ل دۆر ژیاننامە پێغەمبەری ﷺ و ل دویف ڤان مەرجا:

1ـ ڤەکۆلین یا تەڤگربیت، دگەل بەرچاڤ وەرگرتنا رێزبەندا رویدانێت دیرۆکی.

2ـ ڤەکۆلین یا نوی بیت و بەری هنگی نەهاتبیتە بەلاڤکرن.

3ـ ڤەکۆلەر.. هەمی دەستنڤیس و ژێدەرێت زانستی یێت مفا ژێ وەرگرتی بۆ ڤەکۆلینا خۆ.. دیارکەت.

4ـ ڤەکۆلەر.. ژیاننامە خۆ ب بەرفرەهی بنڤێسیت، و باوەرنامە، و شیانێت خۆ یێت زانستی، و پەرتۆکێت وی نڤێسین ـ ئەگەر هەبن ـ دیارکەت.

5ـ نڤێسینا ڤەکۆلەری یا جوان و ئاشکرابیت، و یا باشتر ئەوە: دانەیەکا چاپکری بهێنێریت.

6ـ ڤەکۆلین ب زمانێ عەرەبی و زمانێت بەلاڤ ـ ساخ ـ دهێنە وەرگرتن.

7ـ وەرگرتنا ڤەکۆلینا ژ هەلاتنا هەیڤا (ربيع الثاني) سالا (1396)ێ مشەختی دەست پێ دکەت.. و هەتا دەسپێکا هەیڤا موحەرەمێ سالا (1397)ێ مشەختی دەلیڤا وەرگرتنا ڤەکۆلینا ب دویماهی دهێت.

8ـ ڤەکۆلین دێ ل ئەمینداریا گشتی یا هەڤبەندا جیهانا ئیسلامی ل مەکەهێ هێنە وەرگرتن، و دڤێت د زەرفەکێ مۆرکریدا بیت، و دێ ئەمینداری ژمارەکا تایبەت دویف رێزبەندێ دانیتە سەر.

9ـ لجنەیەکا بلند ژ زانایێت تایبەتمەند د ڤی بیاڤیدا دێ ڤەکۆلینا ڤەخوینن و سەنگینن.

ئەڤ راگەهاندنە هاندەرەك بوو بۆ ململانێ د ناڤبەرا زانایاندا، ئەوێت خودێ ڤیانا پێغەمبەری ﷺ کریە د دلێت واندا، و هەڤبەندا جیهانا ئیسلامی خۆ بەرهەڤکر بۆ پێشوازیا ڤەکۆلینان ب زمانێت عەرەبی و ئنگلیزی و ئوردی و هەر زمانەکێ دی.

و ڤەکۆلین ب وان زمانا ژ برایێت رێزدار گەهشتن، و هەژمارا وان بوونە سەد و حەفتێ و ئێك ڤەکۆلین، ژ وان:

(84) ڤەکۆلین ب زمانێ عەرەبی، (64) ڤەکۆلین ب زمانێ ئوردی، (21) ڤەکۆلین ب زمانێ ئنگلیزی، ڤەکۆلینەکا ب تنێ ب زمانێ فرەنسی، و ئێك ڤەکۆلین ب زمانێ هوساوی.

هەڤبەندێ.. لجنەیەك ژ زانایێت مەزن و تایبەتمەند پێك ئینا بۆ خواندن و سەنگاندن و رێزبەندکرنا وان بۆ دیاریا، و هەر پێنج یێت سەرکەفتین و دیاری وەرگرتین ب رێز.. ئەڤەبوون:

1ـ سەرکەفتیێ دیاریا ئێکێ وەرگرتی: شێخ (صفي الرحمن المباركفوري)، ژ زانکۆیا سەلەفی ل هندێ، دیاریا وی پێجی هزار ریالێت سعوودی بوون.

2ـ سەرکەفتیێ دیاریا دووێ وەرگرتی: (د. مجيد علي خان) ژ زانکۆیا نافخۆیا ئیسلامی ل نیودەلهی ل هندێ، چل هزار ریالێت سعوودی بوون.

3ـ سەرکەفتیێ دیاریا سیێ وەرگرتی: (نصير أحمد ناصر) سەرۆکێ زانکۆیا ئیسلامی ل پاکستان، دیاریا وی سیه هزار ریالێت سعوودی بوون.

4ـ سەرکەفتیێ دیاریا چارێ وەرگرتی: (حامد محمود محمد منصور ليمود) ژ کۆمارا مسرێ، و دیاریا وی بیست هزار ریالێت سعوودی بوون.

5ـ سەرکەفتیێ دیاریا پێنجێ وەرگرتی: (عبد السلام هاشم حافظ) ژ باژێری مەدینێ ل عەرەبستانا سعوودی، و دیاریا وی دەه هزار ریالێت سعوودی بوون.

هەڤبەندا جیهانا ئیسلامی ناڤێت سەرکەفتیا ل کۆنگرێ ئیسلامی یێ ئێکێ یێ کیشوەرێ ئاسیا راگەهاندن، ئەوێ ل هەیڤا (ربيع الأول) سالا (1399)ێ مشەختی ب وێ هەلکەفتێ.

ئەمینداریا گشتی یا هەڤبەندێ ل مەکەهێ ئاهەنگەکا مەزن گێڕا ل ژێر چاڤدێریا ئەمیر (سعود بن عبد المحسن بن عبد العزيز) بریکارێ ئیمارەتا دەڤەرا مەکەهێ، و وی دیارییێت بەریکانێ دانە سەرکەفتیا.

د ئاهەنگێدا.. ئەمینداریا گشتی راگەهاند: ئەو دێ هەر پێنج ڤەکۆلینێت سەرکەفتی ب هەژمارەکا زمانا چاپکەت و بەلاڤکەت، و وەك دەسپێك و خێڤەکرنا پرۆژەی، ئەڤە ڤەکۆلینا سەرکەفتیێ ئێکێ شێخ (صفي الرحمن المباركفوري) ل بەر دەستێ هەوە و خواندەڤانا، ژ زانکۆیا سەلەفی ل هندێ، و ڤەکۆلینێت دی دویف رێزبەندا وان دێ هێنە چاپکرن، دوعا ژ خودێ مەزن دکەین ڤی پرۆژێ خێرێ ژ مە هەمیا قەبویلکەت، و ئەو باشترین پشتەڤان و هاریکارە.

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم

ئەمینداریێ گشتی

یێ هەڤبەندا جیهانا ئیسلامی

محمد بن على الحركان

پەیڤا دانەری

الحمد لله الذي ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله، فجعله شاهدا ومبشرا ونذيرا، وداعيا إلى الله باذنه وسراجا منيرا، وجعل فيه اسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرا.

اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلى وآله وصحبه ومن تبعهم باحسان إلى يوم الدين وفجر لهم ينابيع الرحمة والرضوان تفجيرا، وبعد:

جهێ دلخۆشیێیە.. هەڤبەندا جیهانا ئیسلامی بەستنا کۆنگرێ ژیاننامە پێغەمبەری ﷺ راگەهاندی، ئەوێ ل هەیڤا (ربيع الأول) سالا (1396)ێ مشەختی ل پاکستان هاتیە بەستن، و بەریکانەیەك سەر ئاستێ جیهانا ئیسلامی راگەهاند، بۆ ڤەکۆلینێ ل دۆر بابەتێ ژیاننامە پێغەمبەری ﷺ، وەك هاندان بۆ نڤێسەران، و رێکخستنا بزاڤێت وان یێت هزری، و ئەز دبینم ڤی کاری بهایەکێ مەزن یێ هەی، یا ب زەحمەتە دەربڕین ژێ بێتە کرن.

ژیاننامە پێغەمبەری ﷺ و چاڤلێکرنا وی، ئەگەر ب دورستی بەرێ خۆ بدەینێ و هزرا خۆ تێدا بکەین، سەروکانیا ئێکانەیە، ئەوا کانیێت ژیانا جیهانا ئیسلامی و خۆشی و سەرفەرازیا جڤاکێ مرۆڤان ژێ دزێن، جهێ دلخۆشیا منە ئەز پشکداریێ د وێ بەریکانا پیرۆزدا بکەم، بەلێ ما ئەز چمە.. کو بشێم رۆناهیێ بدەمە سەر ژیانا سەروەرێ یێت پێشی و پاشیێ ﷺ؟ ئەز مرۆڤەکم.. هەمی هیڤی و دلخۆشی و سەربلندیا من ئەوە هندەك تیرۆژکێت رۆناهیا وی وەرگرم، دا د تاریاتیادا سەردا نەچم و ژ ناڤ نەچم و پێ بژیم، و بمرم و ئەز ژ ئوممەتا وی، و خودێ گونەهێت من ب مەهدەرا وی ژێ ببەت.

ئەز دبینم یا فەرە پەیڤەکا کورت بۆ ڤێ ڤەکۆلینا خۆ بنڤێسم، بەری دەست ب نڤێسینێ بکەم، ئەز دبینم یا باش ئەوە ڤەکۆلینا من ژ قەبارێ ناڤنجی بیت، نەوەسا یا درێژ بیت.. پێڤە ب واستیێن، و نەوەسا یا کورت بیت.. گەلەك تشتێت فەر ژێ د کێم بن، بەلێ هەر ژێدەرەکی رێزبەندەکا تایبەت یا هەی بۆ رویدانا،

گەلەك د ژێك جودانە د بەحسكرن و بەرفرەهییێت بابەتاندا، ژبەر هندێ.. ئەز ب ڤەكۆلینا هویر و بەرفرەه رابووم، و من هەمی لاییێت ڤەكۆلینێ بەرچاڤ وەرگرتن، پاشی ئەز چۆمە د كاكلكا بابەتیدا یا بارا پتر ڤەكۆلەران وەرگرتی، و من گرنگی نەدا دیاركرنا بەلگەیان، چونكی دا گەلەك درێژ بیت، و پێدڤی وێ درێژیێ نەدبوو، بەلێ.. من ئاماژە یا ب هندەك بەلگە و ژێدەرا كری، ل وان جهێت خواندەڤان مەندەهۆش ببیت، ئان جهێ پسیارێ بیت دەمێ دخوینیت، ئان دەمێ من دیتی بارا پتر نڤێسەران بەروڤاژی راستیێ یا وەرگرتی.

اللهم قدر لي الخير في الدنيا والآخرة، إنك أنت الغفور الودود ذو العرش المجيد.

صفی الرحمن المباركفوری

بنارس ـ الهند

رۆژا ئەینی یا پیرۆز

1396/7/24**مش**

1976/7/23 **ز**

جهێ عەرەبا و تیرە و ملەتێت وان

ژیاننامە پێغەمبەری ﷺ.. د راستیا خۆدا دەربڕینە ژ وێ پەیاما پێغەمبەرێ خودێ ﷺ گەهاندیە جڤاکێ مرۆڤاتیێ، و خەلك ژ تاریاتیێ ڤەگوهاستیە بەر رۆناهیێ، و ژ پەرستنا مرۆڤان.. بەرێ وان دایە پەرستنا خودێ، ڤێجا یا ب زەحمەتە ئەو وێنەیێ جوان تمامی بێتە بەرچاڤکرن، هەتا دگەل سەردەمێ بەری پەیامێ و شوینوارێت وێ بەرامبەر نەکەین، و د ڤی چارچۆڤەیدا.. دێ هندەکێ ژ تیرە و ملەتێت عەرەب، و وەرارا وان بەری ئیسلامێ دیارکەین، و ئەو کاودانێت پێغەمبەر ﷺ تێدا هاتیە هنارتن.

جهێ عەرەبا :

پەیڤا (العرب) د زمانێ عەرەبیدا، ئانکو: دەشت و بیابانا هشك، عەردێ بێ ئاڤ و چو لێ شین نەبیت، د سەردەمێت گەلەك کەڤندا ئەڤ ناڤە یێ دانایە سەر گزیرتا عەرەبی، هەروەسا یێ دانایە سەر وان ملەتا یێت لێ ئاکنجی بووین و کریە وەلاتێ خۆ.

گزیرتا عەرەبی.. سێ لایێت وێ ئاڤن، دەریا سۆر و نیڤ گزیرتا سیناء ژ لایێ رۆژئاڤایێ، کەنداڤێ عەرەبی و پارچەیەکا مەزن ژ باشوورێ عیراقێ ژ لایێ رۆژهەلاتێ، دەریا عەرەبی ـ بەردەوامیا زەریا هندی ـ ژ لایێ باشووری، وەلاتێ شامێ و پارچەیەك ژ عیراقێ ژ لایێ باکووری.

هەرچەندە بۆچۆنێت ژێك جودا ل دۆر ڤان تخویبا یێت هەین.

رویبەرێ وێ.. ناڤبەرا ملیۆن میلێت چارگۆشە هەتا ملیۆنەك و سێ سەد هزار میلێت چارگۆشەیە. گزیرتا عەرەبی ژ لایێ سروشتی و جهێ وێ یێ جوگرافی، گەلەك گرنگیا خۆ یا هەی، ژ لایێ نافخۆییڤە.. ژ هەمی رەخا یا دۆرپێچکریە ب بیابان و خیزی، لەوا یا وەکی کەلهەکا ئاسێ لێهاتی و بیانی نەشیاینە داگیرکەن و زالگەهیێ سەر بکەن. و ژبەر هندێ دێ بینین خەلکێ گزیرتا عەرەبی هەر ژ کەڤندا د هەمی کاروبارێت خۆدا د ئازادن، هەرچەندە ب رەخ دوو ئیمبراتۆریەتێت

مەزنڤە بوو، و ئەگەر ئەڤ بەربەستا ئاسێ ل دۆر وان نەبا، نەدشیان بەرسینگێ وان بگرن. و ژ لایێ دەرڤەڤە.. دکەڤیتە ناڤبەرا هەرسێ کیشوەرێت مەزن، و ژ لایێ دەریایی و عەردی.. دگەهیتە هەرسێ کیشوەرا، ژ لایێ باکوورێ رۆژئاڤا.. دەرگەهەکە بۆ کیشوەرێ ئەفریقیا، و لایێ باکوورێ رۆژهەلاتێ.. کلیلا کیشوەرێ ئەورۆپایە، و لایێ رۆژهەلاتێ.. وەلاتێ عەجەم ـ ئیران ـ و رۆژهەلاتا نێزیك و رۆژهەلاتا ناڤەراستە، بەرەف هندێ و چینێ. و ژ لایێ دەریایی.. هەرسێ کیشوەر ئێکسەر دگەهنە گزیرتا عەرەبی، و گەمی و پاپۆرێت وان دهێنە بەندەرێت گزیرتێ. ژبەر ڤی جهێ جوگرافی، گزیرتا عەرەبی ژ لایێ باکووری و باشووریڤە ویستگەهێت ملەتا بوون، و مەلبەندێت لێکگوهۆرینا بازرگانی و رەوشەنبیری و ئایینان و هونەری بوون.

تیرە و ملەتێت عەرەبا:

مێژوونڤێسا عەرەب یێت کرینە سێ پشك، دویف ژێدەرێت ئەو ژێ هاتین:

1ـ **عەرەبێت بریایی:** ئەو عەرەبێت کەڤنن و نەماینە، و دیرۆکا وان ب بەرفرەهی نەهاتیە زانین، وەکی: (عاد، ثمود، طسم، جدیس، عملاق) و هندەکێت دی.

2ـ **عەرەبێت عاریبە:** ئەو عەرەبن یێت ژ قنێتا یەعروب کورێ یەشجوب کورێ (قحطان)، و دبێژنێ: عەرەبێت (قحطان)ی.

3ـ **عەرەبێت بووینە عەرەب:** ئەون یێت ژ قنێتا ئیسماعیل کورێ ئیبراهیم هاتین، و دبێژنێ: عەرەبێت عەدنانی.

عەرەبێت عاریبە ـ ملەتێ (قحطان) ـ، بنەجها وان یەمەنە. یێت بەلاڤ بووین و بووینە گەلەك هۆز و ئویجاخ، دوو هۆز ژ وان یێت ناڤدار بووین:

أ ـ حمیەر: و ناڤدارترین تیرە و بنەمالێت وێ: (زید الجمهور، قضاعة، السکاسك).

ب ـ کەهلان: و ژ تیرە و بنەمالێت وێ یێت ناڤدار: همدان، أنمار، طئ، مذحج، کندة، لخم، جذام، الأزد، الأوس، الخزرج، أولاد جفنة شاهێت شامێ.

بنەمالێت کەهلان ژ یەمەنێ بارکرن و ل گەلەك جهێت گزیرتا عەرەبی بەلاڤ بوون. و مشەختبوونا بارا پتر ژ وان بەری لەهیا ناڤدار (سیل العرم) بوو دەمێ بازرگانیا وان ژ ناف چۆی، دەمێ رۆمانیان زالگەهی سەر رێکا بازرگانیا دەریایی کری، و رێکا عەردی ژی لێ نەخۆشکری، پشتی وەلاتێت مسر و شام داگیرکرین.

و تشتەکێ سروشتیە.. هەڤرکی ناڤبەرا بنەمالێت کەهلان و حمیەر پەیدا بوو و بوو ئەگەرێ بارکرنا کەهلان و بنەجهبوونا حمیەر.

ئەوێت ژ کەهلان مشەخت بووین دبنە چار پشك:

1ـ ئەزد: مشەختبوونا وان.. دویف رەئی و داخوازا مەزنێ وان بوو عیمران کورێ عەمرو (مزیقباء). ل وەلاتێ یەمەنێ ل چەند جها گەریان.. پاشی بەرەف شامێ چۆن. و ئەو جهێت پشتی مشەختبوونێ لێ ئاکنجی بووین، یێت هاتینە زانین:

(ثعلبة بن عمرو بن أزد) چۆ حیجازێ، و ناڤبەرا (الثعلبية و ذي قار) ئاکنجی بوو، دەمێ کورێت وی بۆش بووین و ب هێز کەفتین، بەرەف مەدینێ چۆن و ل وێرێ بنەجه بوون. و ژ کورێت وی (ثعلبة)ی: ئەوس و خەزرەج بوون، هەردوو کورێت (حارثة بن ثعلبة)ی بوون.

و هندەك ژ وان، وەکی (حارثة بن عمرو) ـ خوزاعه و کورێت وی ـ، ل دەڤەرێت حیجازێ بەلاڤ بوون، هەتا چۆینە (مر الظهران)، پاشی ب سەر مەکەهێدا گرت و خەلکێ وێ یێت جورهومی ژێ دەرێخستن.

عیمران کورێ عەمرو و کورێت خۆ (أزد عمان) ل عومان بنەجه بوون، و ئویجاخێت (نصر بن الأزد) چۆنە توهامە، و دبێژنە وان: (أزد شنوءة).

جوفنە کورێ عەمرو و کورێت خۆ چۆنە شامێ و ل وێرێ ئاکنجی بوون، و ئەو بابکێت شاهێت (الغساسنة)، و ئەف ناڤە یێ ژ کانیەکێ هاتی ل سەر ئاکنجی ببوون دگۆتنێ ئاڤا غەسان، و ژ وێرێ چۆبوونە شامێ.

2ـ (لخم وجذام): و ژ لەخمیان.. (نصر بن ربيعة) بوو بابێ شاهێت (المناذرة) ل حیرە.

3ـ **(بنو طيئ):** ئەو پشتی مشەختبوونا ئەزدیان بەرەف باکووری چۆن هەتا گەهشتینە هەردوو چیا (أجا وسلمی) و ل وێرێ بنەجھ بوون. و پشتی هنگی دگۆتنێ: چیاییێت (طیئ).

4ـ **(كندة):** وان بارکر چۆنە بەحرەین، پاشی ب نەچاری ژێ دەرکەفتن و چۆنە (حضرموت)، ل وێرێ ژی ژ نەچاری بارکر و چۆنە نەجد.

و ل وێرێ دەستهەلاتەکا مەزن پێك ئینا، بەلێ هەر زوی هاتنە بنبڕکرن و شوینوارێت وان ژی نەمان.

و ئویجاخەکا دی یا حمیەر (قضاعة) ـ هەرچەندە نەلێکی یا ل سەر هەی ـ ژ یەمەنێ بارکر و ل دەشتا سەماوە ل ژێریا عیراقێ ئاکنجی بوو[1]. و عەرەبێت بووینە عەرەب (المستعربة) بنەتارێ وان: ئیبراهیم پێغەمبەرە ل عیراقێ بوو، ل جهەکی بوو دگۆتنێ (أر)، سەر کنارێ رۆژئاڤا فوراتی نێزیکی کوفە، و ژ شوینوارێت دیار بووین.. گەلەك پێزانین یێت سەر خێزانا ئیبراهیم پێغەمبەر و سەروبەرێ ئایینی و جڤاکی ل وێ دەڤەرێ ئاشکرا کرین[2].

و ئیبراهیم ﷺ یێ ژ وێرێ مشەخت بووی چۆیە (حاران) ئان ژی (حەڕان)، و ژ وێرێ یێ چۆیە فلستینێ و کریە مەلبەندێ گازیا خۆ، و یێ ل گەلەك وەلاتێت دی ژی گەریای[3]، و د گەشتەکێدا چۆ مسرێ، فیرعەونێ مسرێ پیلانەکا خرابیێ بۆ هەڤژینا وی (سارە) راچاند، بەلێ خودێ پیلانا وی ب دەستڤە نەئینا، فیرعەونی زانی پەیوەندیا وێ دگەل خودێ گەلەك یا ب هێزە، ئینا کچا خۆ

1ـ ل دۆر ڤان هۆزا و مشەختبوونێن وان ب بەرفرەهی بەرێ خۆ بدە: محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري 1/11-13 و قلب جزيرة العرب ص231-235، و ژێدەر ل دۆر دیارکرنا دەم و ئەگەرێن ڤان مشەختبوونا رێکنەکەفتینە و جودابیەکا مەزن دناڤبەرا واندا هەیە و پشتی مە ژ هەمی لایانڤە بەرێ خۆ دایێ ب رێکا بەلگەیان ئەو بۆمە دیار بوو یا مە پەسەندکری.

2ـ تفهيم القرآن للسيد أبو الأعلى المودودي 1/553، 554، 555، 556.

3ـ هەر ئەو ژێدەر 1/108.

هاجەر کره خداما وێ[1]، وەك دانپێدان ب قەدر و هەژیاتیا وێ. و پشتی هنگی ساره گۆته ئیبراهیمی هاجەرێ مەهرکه[2].

جارەکا دی ئیبراهیم زڤڕی فلستینێ، و خودێ ئیسماعیل ژ هاجەرێ دایێ، غیرەت بۆ سارەیێ چێبوو، و ئیبراهیم نەچارکر هاجەرێ و کورێ وێ یێ بچویك - ئیسماعیل - ژ وێ دویربێخیت، و ب فەرمانا خودێ برنه حیجازێ هێلانه د نهالەکا بێ ئاڤ و گیادا دەف مالا خودێ یا حەرام، و ل وی گرکێ بچویك بوو و چو ژێ دیار نەبوو، و لەهی و لێمشت ب سەردا دچۆن و ژ وی رەخی و رەخێ دی ژێ دبر. ئەو هەردوو دانانه د سەر مزگەفتێدا ل جهێ بیرا زەمزەم یا نوکه، و ل وی دەمی کەس ل مەکەهێ نەدژیا و ئاڤ لێ نەبوو، تویرکەکێ قەسپا و ئامانەکێ ئاڤێ دانا دەف وان و زڤڕی فلستینێ، پشتی چەند رۆژا ئاڤ و خوارنا وان ژی نەما، ل وی دەمی ب حەزکرن و کەرەما خودێ.. ئاڤا زەمزەم بن پێت ئیسماعیل هەلاڤێت، و بۆ وان بوو خوارن و ڤەخوارن هەتا دەمەکی، و ئەڤ چیرۆکه ب بەرفرەهیڤه یا ناڤدارە[3].

هۆزەکا یەمەنی - جورهوم یێت دووێ - هاتن و پشتی دەستویری ژ هاجەرێ وەرگرتی.. ل مەکەهێ ئاکنجی بوون، یا هاتیه گۆتن: بەری هنگی ل نهالەکێ بوون نێزیکی مەکەهێ، ریوایەتا بوخاری دیار دکەت: بەری ئیسماعیل و دەیکا خۆ بچنه وێرێ.. جورهومی د وێ نهالێڕا دبۆرین و چو ئاڤ لێ نەددیت[4].

و ئیبراهیم جار جارا د چۆ سەرا وان ددا دا ببینیت. ب دورستی نەهاتیه زانین چەند جارا سەرا وان دایه، بەلێ ژێدەرێت دیرۆکی چار جار یێت دیارکرین.

1- گەلەك ژێدەرا یا دیارکری کو هاجەر جاریه بوو، بەلێ ڤەکۆلەرێ زانا (قازی موحەممەد سلێمان مەنسورفوری) دیارکر ئەو یا ئازا بوو و کچا فیرعەونی بوو، بزڤڕە: رحمة للعالمين 36/2 - 37.

2- هەر ئەو ژێدەر 34/2، و ب بەرفرەهی بەرێ خۆ بدە چیرۆکێ ل صحيح البخاري 474/1 - 475.

3- بەرێ خۆ بدە: صەحیحا بوخاری، کتاب الانبياء 474/1-475.

4- هەر ئەو ژێدەر 475/1.

خودێ یا د قورئانێدا دیارکری، وی یا ئینایه د خەونا ئیبراهیمیدا یێ کورێ خۆ ئیسماعیل ڤەدکوژیت، و ئەو ژی رابوو دا فەرمانا خودێ ب جه بینیت:

﴿فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ * وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ * قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ * إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ * وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ﴾ (الصافات: 103ـ107)، ئانکو: ڤێجا وەختێ هەردوو ل بەر ئەمرێ خودێ هاتین و گوهداریا وی کرین، و وەختێ ئیبراهیمی کورێ خۆ دەڤ و دەڤ ئێخستیه سەر ئاخێ [و کێر دانایه سەر ستوویێ وی]. مە گازی کرێ: هەی ئیبراهیم. ب سویند تشتێ مە د خەونێدا ئەمرێ تە پێکری، تە ب جه ئینا [رابوون و ل بەرهاتنا هەوە، مە ژ هەوە قەبوول کر]، و هۆسا ئەم قەنجیکاران خەلات دکەین [و ژ تەنگاڤیان قورتال دکەین]. ب راستی ئەڤەیە جەڕباندن و ئمتیحانا مەزن. و مە قوربانەکێ مەزن، د پێش کورێ ویڤە، هنارت.

و یا د (سفر التكوين)دا هاتی: ئیسماعیل سێزده سالا ژ ئیسحاق مەزنتر بوو، و ژ رویدانێت چیرۆکێ وەسا دیار دبیت ئەڤە بەری بوونا ئیسحاقی بوو، چونکی پشتی ئەڤ چیرۆکە ب تمامی هاتیە گۆتن، مزگینیا ئیسحاقی دهێت. و د چیرۆکێدا بەحسێ سەرەدانا ئیبراهیم ب تنێ یا کری بەری ئیسماعیل ببیتە گەنج، و هەرسێ گەشتێت دی ب بەرفرەهیڤە.. بوخاری یێت ژ ئبن عەباس ڤەگوهاستین[1]، و کورتیا وان دبێژیت: دەمێ ئیسماعیل مەزن بووی، بۆ خۆ زمانێ عەرەبی ژ جورهومیا گرت، و گەلەك کەیفا وان پێ دهات و ژنەك دایێ، و دەیکا وی چۆ بەر دلۆڤانیا خودێ، و ئیبراهیم چۆ سەرا کورێ خۆ بدەت پشتی ژن ئینای، ئیسماعیل ل مال نەدیت، پسیارا هەڤژینا وی کر ژ سەروبەرێ وان و زەلامێ وێ، وێ گەلەك گازندە ژ هەژاری و بێحالیا خۆ کرن، گۆتێ: ئەگەر ئیسماعیل هاتەڤە.. بلا دەرازینکا دەرگەهێ خۆ بگوهۆریت. ئیسماعیل مەرەما بابێ خۆ زانی و هەڤژینا

1ـ صحيح البخاري 1/475 ـ 476.

خۆ بەردا و ئێکا دی ئینا، کچا (مضاض بن عمرو) مەزن و رێبەرێ جورهومیان[1].

پشتی ئیسماعیل ژنا دووێ ئینای، ئیبراهیم چۆ سەرا دا، ئیسماعیل ل مال نەبوو، پسیارا هەڤژینا وی کر، و پسیارا سەروبەرێ وان کر، وێ کەیفا خۆ پێ ئینا و گەلەك سوپاسیا خودێ کر، ئینا گۆتێ: ئەگەر ئیسماعیل زڤڕی.. بێژێ: بلا دەرازینکا دەرگەهێ خۆ موکوم بکەت.

و جارا سێ هات و ئیسماعیل دیت یێ سەرێ تیرەکێ تیژ دکەت نێزیکی ئاڤا زەمزەم، دەمێ ئێك و دوو دیتی، خۆ تێوەرکر، و ئەو هەڤدیتنا وان پشتی دەمەکێ درێژ بوو، بابێ پیر و دلۆڤان گەلەك ژ کورێ خۆ خەریب ببوو، هەروەسا کورێ چاك و گوهدار و گەهشتی ژ بابێ خۆ خەریب ببوو، وێ جارێ.. هەردوویا پێکڤە ئاڤاهیێ کەعبێ ژ سەر بنیاتا بلندکر، و هەروەکی خودێ فەرمان ل ئیبراهیم کری.. ناف خەلکی بانگ هەلدێرا بچنە حەجێ.

خودێ ژ کورێ ئیسماعیل (مضاض) دازدە کور دانێ[2]، ناڤێت وان ئەڤەنە: نابت ئان (نبایوط)، و قەیدار، و ئەدبائیل، و مبشام، و مشماع، و دوما، و میشا، و حدد، و یتما، و (یطور)، و نەفیس، و قیدمان، و ژ وان کورا.. دازدە ئویجاخ ژێ بەلاڤ بوون، دەمەکی هەمی ل مەکەهێ دژیان، و بارا پتر ژیارا وان سەر بازرگانیێ بوو ناڤبەرا وەلاتێت یەمەن و شامێ و مسرێ، پاشی ئەو ئویجاخ ل گزیرتا عەرەبی و دەرڤەی گزیرتێ ژی بەلاڤ بوون، و ژبلی کورێت نابت و قەیدار.. دەنگ و باسێت وان نەمان.

و شارستانیا (الانباط) ل باکوورێ حیجازێ پێشکەفت، و دەستهەلاتەکا ب هێز دامەزراند و زالگەهی سەر دەوروبەرێت خۆ کر، و بەتراء کرە پایتەختێ خۆ، و کەس نەشیا بەرامبەر وان رابیت و هەڤڕکیا وان بکەت، هەتا رۆمان هاتین و ئەو ژ ناڤ برین.

1ـ قلب جزيرة العرب ص230.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

پشتی سولەیمان ئەلنەدەوی ڤەکۆلینەکا تمام و دویفچۆنەکا هویر کری، سەلماند کو شاهێت غەساسینە (آل غسان).. و پشتەڤان ژ ئەوس و خەزرەج ژ (آل قحطان) نەبوون، بەلێ ژ نابت کورێ ئیسماعیلینە و پاشمایێت وانە[1].

و قەیدار کورێ ئیسماعیل ما ل مەکەهێ و هەر ل وێرێ زێدەبوون، هەتا عەدنان و کورێ وی (معد) ل وێرێ بوون، و عەرەبێت عەدنانی قنێتا خۆ هەتا وی پاراست، و عەدنان باپیرێ بیست و ئێکێیە بۆ پێغەمبەرێ مە موحەممەدی ﷺ. و دەمێ ناڤێت باپیرێت خۆ دگۆتن و دگەهشتە عەدنان.. رادوستیا و دگۆت: ((ئەو درەوا دکەت یێ ل سەر ڤان زێدەکەت))[2]. و هندەك زانا یا گۆتی: دورستە نەسەبا وی ژ عەدنان پێهەل ببەن، چونکی دبێژن: ئەو فەرموودەیا زەعیفە، و دبێژن: دویف ڤەکۆلینەکا هویر.. ناڤبەرا عەدنان و ئیبراهیم چل بابن[3].

تیرە و بنەمالێت (معد) ژ کورێ وی نزار.. بەلاڤ بوون. و یا هاتیە گۆتن: موعد ژبلی نزار چو کورێت دی نەبوون، و نزار چار کور هەبوون، چار ئویجاخ ژێ بەلاڤ بوون: (ئیاد، ئەنمار، رەبیعە، مضر) هەردویێت دویماهیێ گەلەك زێدە و بەرفرەه بوون و گەلەك تیرە ژێ چۆن و بنەمال لێ زێدەبوون. ژ رەبیعە: ئەسەد کورێ رەبیعە، و عەنزە، و عەبدولقەیس، و هەردوو کورێت وائل (بەکر و تەغلوب)، و هندەکێت دی ژی بوون.

و ژ (مضر) بوونە دوو پشکێت مەزن: قەیس عیلان کورێ (مضر)، و تیرە و بنەمالێت ئلیاس کورێ (مضر). ئەوێت ژ قەیس عیلان بەلاڤ بووین: بنەمالا سولەیم، و بنەمالا هەوازن، و (غطفان). و ژ (غطفان): عەبس و (ذبیان)، و ئەشجەع، و (غني بن أعصر).

1ـ بەرێ خۆ بدە: تاریخ أرض القرآن 2/78-86.

2ـ الطبري 2/191 ـ 194، الأعلام 5/6.

3ـ رحمة للعالمين 2/7، 8، 14 ـ 17.

و ژ ئلیاس کورێ (مضر): تەمیم کورێ موڕە، و (هذیل) کورێ مەدرەکە، و بنەمالا ئەسەد کورێ خوزەیمە، و کینانە کورێ خوزەیمە، و ژ کینانە: قورەیش، و ئەو کورێت فەهر کورێ مالك کورێ (نضر) کورێ کینانەینە. قورەیش ژی بوو گەلەك ئویجاخ، یێت ناڤدار ژ وان: جەمح، سەهم، عەدی، مەخزوم، تیم، زوهرە، و بنەمالێت (قصي بن كلاب) وەکی: (عبد الدار بن قصي) و ئەسەد کورێ عەبدولعوززا کورێ (قصي)، و عەبد مەناف کورێ (قصي).

و عەبد مەناف چار تیرە بوون: عەبد شەمس، نەوفەل، (المطلب)، هاشم. و ژ مالا هاشم.. خودێ پێغەمبەرێ مە موحەممەد کورێ عەبدوللا کورێ (عبد المطلب) کورێ هاشم هەلبژارت[1].

پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((خودێ ژ کورێت ئیبراهیمی.. ئیسماعیل هەلبژارت، و ژ کورێت ئیسماعیل.. کینانە هەلبژارت، و ژ کورێت کینانە.. قورەیش هەلبژارت، و ژ قورەیشێ.. بنەمالا هاشم هەلبژارت، و ژ بنەمالا هاشم ئەز هەلبژارتم))[2].

و ژ عەباس کورێ (عبد المطلب) هاتیە ڤەگوهاستن، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((خودێ مرۆڤ ئافراندن، و ئەز کرمە د جوینا یێت ژ هەمیا باشتردا، پاشی هۆز هەلبژارتن، و ئەز کرمە د باشترین هۆزدا، پاشی بنەمال هەلبژارتن.. و ئەز کرمە د باشترین بنەمالدا، و ئەز چاکترین کەسم و چاکترین بنەمالم))[3].

دەمێ کورێت عەدنان زێدە بووین، ل گەلەك جها ژ وەلاتێ عەرەبا بەلاڤ بوون، دویف چەروانی و جهێت ب ئاڤ دگەریان.

عەبدلقەیس و هندەك ئویجاخێت بەکر کورێ وائیل، و هندەك ژ تەمیم چۆنە بەحرەین و ل وێرێ ئاکنجی بوون.

1ـ محاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضري 14/1، 15.

2ـ رواه مسلم عن واثلة بن الأسقع، باب فضل نسب النبي ﷺ 245/2، الترمذي 201/2.

3ـ رواه الترمذي، باب ما جاء في فضل النبي ﷺ 201/2.

بەنی حەنیفە کورێ (صعب) کورێ عەلی کورێ بەکر چۆنە یەمامە. و یێت مایی ژ بەکر کورێ وائیل.. ژ یەمامە هەتا دەریای و بەحرەین بەلاڤ بوون، و هندەك چۆنە رەخێت عیراقێ و هەتا هیت.

و تەغلوب ل گزیرتا فورات ئاکنجی بوون، و بەنی تەمیم ل دەشتا بەسرا بەلاڤ بوون، و بەنی سولەیم چۆنە نێزیکی مەدینێ ژ (وادي القرى) هەتا خەیبەر و رۆژهەلاتا مەکەهێ و ل سەر رێکا د ناڤبەرا مەکەهێ و بەسرادا بەلاڤ بوون، و بەنی ئەسەد ل رۆژهەلاتا تەیماء و رۆژئاڤا کوفە ئاکنجی بوون ناڤبەرا وان و تەیماء.. (طیئ) بوون، و ناڤبەرا وان و کوفە.. رێکا پێنج شەڤا بوو، و (ذبیان) ل نێزیکی تەیماء هەتا حۆران بەلاڤ بوون.

و هندەك بنەمالێت کینانە ل تەهامە مان، و قورەیش ل مەکەهێ و دەوروبەرێت وێ ئاکنجی بوون، د بەلاڤ و بێ سەر بوون هەتا (قصي بن كلاب) هاتی و هەمی کۆمکرن و کرنە کیانەکێ جڤاکی و قەدر و رێزەك ل دەف هەمیا بۆ پەیدابوو.

★★★

دەستهەلات و میرنشین د ناف عەرەباندا

دەمێ مە ڤیای بەحسێ سەروبەرێ عەرەبا بەری ئیسلامێ بکەین، مە ڤیا وێنەیەکێ بچویککری ژ دیرۆکا دەستهەلات و میرنشین و ملەت و ئاینان د ناف عەرەباندا دیارکەین، دا بۆ مە تێگەهشتنا کاودانێت نە ئاسایی یێت بەری دەرکەفتنا ئیسلامێ ب ساناهی بکەڤیت.

دەمێ رۆژا ئیسلامێ ل گزیرتا عەرەبی هەلاتی، دوو جۆرێت دەستهەلاتدار ل گزیرتا عەرەبی هەبوون، جۆرەك ژ وان شاه بوون و تانج دانابوونە سەر سەرێ وان، بەلێ سەربخۆییا تمام نەبوو، و جۆرەکێ دی سەرۆکێت هۆز و ئویجاخا بوون، ئەو دەستهەلات و تایبەتمەندیێت شاها هەین.. وان ژی هەبوون، و بارا پتر ژ وان سەربخۆییەکا تمام هەبوو. و دبیت هندەك ژ وان سەر ب شاهەکێ خودان تانج بوون، شاهێت ب تانج: شاهێت یەمەنێ بوون، شاهێت ئال غەسان، و شاهێت حیرە، و ژبلی ڤان ژ دەستهەلاتدارییێت گزیرتا عەرەبی تانج نەبوون.

شاهێت یەمەنێ:

کەڤنترین ملەت ل یەمەن هاتینە نیاسین.. عەرەبێت عاریبە بوون ملەتێ (سبأ)، د شوینوارێت (أور)دا بەحسێ وان یێ هاتیە دیتن، و ئەو شوینوار یێت دوو هزار و پێنج سەد سالا بەری زاینینە، و پێشکەفتنا شارستانیەتا وان، و ب هێزکەفتن و بەلاڤبوونا دەستهەلاتا وان.. ب یازدە چەرخا بەری زایینی دەست پێ دکەت، و دەم و دەورێ وان دەستهەلاتا ب ڤی رەنگی بوو:

1ـ چەرخێت بەری سالا (650 ب.ز)، ناسناڤێ شاهێت وان ل وی دەمی (مکرب سبأ) بوو، و پایتەختێ وان باژێرێ (صراوح) بوو، و نوکە شوینوارێت پایتەختی یێت ماین، قویناغا رۆژەکێ ل رۆژهەلاتا باژێرێ مەئرب، و دبێژنێ (خریبة). ل سەردەمێ وان دەست ب ئاڤاکرنا سکرێ ناڤدار (سد مأرب) هاتبوو کرن و دەورەکێ مەزن د دیرۆکا یەمەنێدا هەبوو، و یا هاتیە گۆتن: دەستهەلاتا (سبأ) هند ب هێز

کەفتبوو و بەرفرەه ببوو کو هندەك دەڤەرێت دی د ناف عەرەباندا و دەرڤەی عەرەبان ژی سەر ب وانڤە بوون.

2ـ ژ سالا (650 ـ 115 ب.ز) و ل وی سەردەمی شاهێت وان دەست ژ ناسناڤێ (مکرب) بەردابوو، و ب شاهێت (سبأ) دهاتنە نیاسین. و ل شوینا (صراوح).. مەئرب کرە پایتەختێ خۆ، شوینوارێت مەئرب نوکە ژی یێت ماین دکەڤنە رۆژهەلاتا (سبعاء) ب شێست کیلۆمەترا.

3ـ ژ سالا (115 ب.ز) هەتا (300 ز)، د ڤی سەردەمیدا هۆزا حمیەر زالگەهی سەر شاهنشینا (سبأ) کر، و ل شوینا مەئرب.. باژێرێ (ریدان) کرە پایتەختێ خۆ، پاشی ناڤێ ریدان کرە (ظفار)، و شوینوارێت وی یێت سەر چیایێ (مدور) نێزیکی (یریم)، و کەفتن و هەلوەشیانا وان ژ وی سەردەمی دەسپێکر، بازرگانیا وان هەتا رادەیەکێ مەزن پاش کەفت و ژ کارکەفت، چونکی؛ ژ لایەکیڤە (الأنباط) زالگەهی سەر باکوورێ حیجازێ کر، و ژ لایەکێ دیڤە.. رۆمانیان زالگەهی سەر رێکێت بازرگانیا دەریایی کر، نەخاسمە پشتی دەستهەلاتا وان مسر و شام ڤەگرتین، و ژ لایێ سیێڤە.. دوبەرەکی ناڤبەرا ئویجاخا ب خۆدا پەیدابوو. ژبەر ڤان هەرسێ ئەگەرا (آل قحطان) ژێکڤەبوون و بەلاڤبوونە وەلاتێت دویر.

4ـ ژ سالا (300 ز) و هەتا ئیسلام گەهشتیە یەمەنێ: د ڤی سەردەمیدا گەلەك رویدانێت نەخۆش و گوهۆرین ب سەردا هاتن، شەڕێت نافخۆیی پەیدابوون و بوونە ئەگەر دەولەتێت بیانی مایێ خۆ تێ بکەن و سەروەری و سەربخۆییا وان تێك بدەن، ل وی سەردەمی هێزێت رۆمانی چۆنە د باژێرێ عەدەندا، و هەر ب هاریکاریا وان حەبەشە بۆ جارا ئێکێ یەمەن داگیرکر، و شەڕ و دوبەرەکیا ناڤبەرا هۆزێت (هەمەدان) و (حمیەر) بۆ خۆ ب دەلیڤە دیت. و ئەو داگیرکرن یا بەردەوام بوو هەتا سالا (378 ز). پاشی یەمەن رزگاریا خۆ وەرگرت، و ل وی دەمی دەرز کەفتبوونە سکرێ مەئرب، و پاشی سکر هەڕفت و لەهیا مەزن و ناڤدار رویدا، ئەوا د قورئانێدا بەحس کری و ناڤێ وێ کریە (سیل العرم)، سالا (450 ئان 451

ز) بوو، ئەڤە رویدانەکا مەزن و وێرانکەر بوو، بوو ئەگەرێ ژنافچۆنا گوند و باژێر و ملەتا.

سالا (523 ز) (ذو نواس) یێ جوهی.. هەو و هێرشەکا دژوار کرە سەر مەسیحیان ژ خەلکێ نەجران، و پێکۆل کرن ب خورتی بەرێ وان ژ مەسیحیەتێ وەرگێڕیت، دەمێ رازی نەبووین، خەندەك بۆ وان کۆلان و ئاگر تێدا هەلکرن و مەسیحی دهاڤێتنە د ئاگریدا. و ئەڤ رویدانەبوو یا قورئانا پیرۆز د سۆرەتا (البروج)دا بەحس ژێ کری: ﴿قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ...﴾ (البروج:4)، ئانکو: خودانێت خەندەکێ ژ رەحم و دلۆڤانیا خودێ هاتنە دویرئێخستن.

و ئەو رویدان بوو ئەگەر مەسیحیەت ل ژێر سەرکرداتیا ئیمبراتۆرێ رۆمانی ل وەلاتێت عەرەبی ب بزاڤ بکەڤیت و بەرفرەه ببیت، حەبەشی هاندان و گەمیێت شەڕی بۆ پەیداکرن، و سالا (525 ز) ب سەرکرداتیا (أرباط) حەفتێ هزار سەربازێت حەبەشی دەربازبوونە یەمەن، بۆ جارا دووێ داگیرکر.

و (أرباط) ب فەرمانا شاهێ حەبەشە دەستهەلاتداری ل یەمەن دکر هەتا ژ لایێ ئێك ژ سەرکردێت لەشکەرێ ویڤە (ئەبرەهە) هاتیە کوشتن و ل جهێ وی بوو دەستهەلاتدار، پشتی رازیبوونا شاهێ حەبەشە وەرگرتی. و ئەبرەهە ئەو بوو یێ لەشکەرەکێ مەزن بریە سەر مەکەهێ دا کەعبێ بهەڕێڤیت، و ئەو و سەربازێت خۆ ب خودانێت فیلی هاتینە نیاسین.

پشتی رویدانا فیلی، خەلکێ یەمەنێ هەوارا خۆ گەهاندە فورسێ و داخوازا پشتەڤانیێ ژێ کر، و بەرهنگاری حەبەشیا بوون هەتا ژ وەلاتێ خۆ دەرێخستین و سالا (575 ز) رزگاریا خۆ ب سەرکرداتیا (معد یکرب بن سیف بن ذي یزن) یێ حمیەری وەرگرتی، و ئەو بوو شاهێ یەمەنێ، و (معد یکرب) هەژمارەکا حەبەشیا هێلابوونە دەف خۆ بۆ خولامینی و زێرەڤانیێ، هەتا رۆژەکێ سەردەستێ وان هاتیە کوشتن. و ب مرنا وی شاهاتی ژ مالا (ذي یزن) ب دویماهی هات، و (کیسرا) شاهێ فارس ئێك ژ سەرکردێت خۆ کرە حاکمێ (صنعاء)، و یەمەن کرە

ویلایەتەك سەر ب فارسڤە، و حاکمێت فورسێ ئێك دویف ئێکی ل یەمەن دهاتنە دانان، و دویماهی حاکمێ وان (باذان) بوو، ئەوێ سالا (638 ز) موسلمان بووی، و ب موسلمانبوونا وی.. دەستهەلاتا فورسێ ل یەمەنێ ب دویماهی هات[1].

شاهێت حیرە:

فورسێ حوکم ل عیراقێ و دەوروبەرێت وێ دکر، هەر ژ سالێت (557 ـ 529) ب.ز، دەمێ قورشێ مەزن ئەو کۆم کرین، بەلێ پێش نەئێخستن، هەتا ئەسکەندەرێ مەقدونی سالا (326 ز) ب سەردا گرتی و لەشکەرێ شاهێ وان (دارایێ ئێکێ) شکاندی و دەستهەلاتا وان لاوازکر، وەلاتێت بن زالگەهیا وان ژێکڤەبوون و هەر دەڤەرەکێ بۆ خۆ شاهەك دانا، و هەتا سالا (230 ز) ئەڤ دەستهەلاتا پارچە پارچە ب رێڤە دچۆ. د وان کاودانادا قەحتانی مشەخت بوون و هندەك دەڤەرێت عیراقێ داگیرکرن، پاشی عەرەبێت عەدنانی ژی دویفرا چۆن، و ل سەر تخویبێ وان ل (گزیرتا فورات) بنەجە بوون.

پاشی جارەکا دی دەستهەلاتا فورسێ سەر دەستێ شاه (ئەردەشێر) دامەزرێنەرێ دەولەتا ساسانی سالا (226 ز) ب هێز کەفتەڤە، وی هەمی دەڤەرێت فورسێ کرنە ئێك، و زالگەهی سەر عەرەبا کر یێت ب رەخ تخویبێ ویڤە، و ئەڤە بوو ئەگەر (قضاعة) مشەخت ببنە شامێ، و خەلکێ حیرە و ئەنبار گوهداری بۆ کر.

سەردەمێ ئەردەشێر.. (جذیمة الوضاح) والیێ حیرە و هەمی دەشتا عیراقێ و گزیرتا فوراتی بوو، رەبیعە و (مضر) لێ د ئاکنجی بوون.

ئەردەشێر دزانی.. یا ب زەحمەتە ئەو ب شێوەیەکێ ئێکسەر حوکمی ل دەڤەرێت عەرەبا بکەت ل عیراقێ، و نەهێلیت هێرشا بکەنە سەر تخویبێ دەولەتا وی، ژبەر هندێ.. ئێك ژ وان ـ یێ پشتەڤان بۆ خۆ ـ دکرە شاهێ وان و پشتەڤانیا

1ـ تفهیم القرآن 195/4 ـ 198، تاریخ أرض القرآن ج1 / بپ133 هەتا دویماهیا پەرتۆکێ.

وی دکر، و ئەو ژی بۆ ئەردەشێر یێ گوهدار بوو، دا عەرەبێت عیراقێ بکەڤنە بەرامبەر عەرەبێت شامێ ئەوێت شاهێت رۆمانیان بۆ خۆ ب کار دئینان، و هەردەم کەتیبەکا سەربازێت فورسێ ل دەف شاهێ حیرە بوو، دا پشتەڤانیا وی بکەن و کیانێ وی ژ هێرشێت دەرڤە و هێرشێت عەرەبێت کۆچەر بپارێزن. و مرنا (جذيمة) ل دۆرێت سالا (268 ز) بوو.

پشتی مرنا (جذيمة)، (عمرو بن عدي بن نصر اللخمي) کرە شاهێ حیرە، و ئەو ئێکەمین شاهێ لەخمی بوو سەردەمێ سابور کورێ ئەردەشێر. و شاهێت لەخمی ئێك دویف ئێکی حوکم ل حیرە دکر، هەتا شاهێ فورسێ (قوباذ بن فیروز) هاتیە سەر دەستهەلاتێ، و ل سەردەمێ وی ئایینێ (مەزدەکی) پەیدابوو، و داخوازا فاحیشێ و پویچاتیێ دکر، (قوباذ) و گەلەك ژ خەلکێ فارس چۆنە سەر وی دینی. پاشی (قوباذ) ئێك هنارتە دەف شاهێ حیرە (المنذر بن ماء السماء) و داخواز ژێ کر مەسەبێ وی وەربگریت و ل سەر بچیت، بەلێ ب داخوازا وی رازی نەبوو، (قوباذ) ئەو ژ دەستهەلاتێ لادا، و ل جهێ وی (الحارث بن عمرو بن حجر الكندي) کرە شاهێ حیرە، پشتی ب داخوازا وی رازی بووی و چۆیە سەر مەسەبێ مەزدەکی.

و پشتی (قوباذ) کیسرا ئەنو شیروان هات، و وی گەلەك کەرب ژ ڤی مەزهەبی ڤەدبوون، ئینا مەزدەك و گەلەك ژ وان ئەوێت ب دویف مەزهەبێ وی کەفتین کوشتن، و (المنذر) زڤڕاندەڤە حیرە، و پسیارا (الحارث بن عمرو) کر بەلێ ژ دەستا دەرکەفت و چۆ (دار كلب) و ما ل وێرێ هەتا مری.

و شاهاتی بەردەوام بوو پشتی (المنذر بن ماء السماء)، هەتا (النعمان بن المنذر)، ئەو بوو یێ کیسرا لێ د غەزەب چۆی ژبەر پیلانەکێ زەیدێ کورێ عەدی یێ عەبادی بۆ دانایی، و کیسرای هنارتە دویف نوعمانێرا، ئینا نوعمان ب دزیکیڤە دەرکەفتە دەف (هانيء بن مسعود) مەزنێ (آل شيبان)، ئینا مرۆڤ و مالێ خۆ هەمی دانانە دەف وی، پاشی چۆ دەف کیسرای، کیسرای ئەو زیندان کر هەتا مری

و (إياس بن قبيصة الطائي) دانا جهێ وی ل حیرە، و فەرمانا وی کر بهنێریتە دویف (هانيء بن مسعود) هندی تشتەك ل دەف هەی تەسلیم بکەت، ئینا (هانيء) ژ شەرمێت دنیایێدا ل بەر نەهات، و گازیا شەڕی دژی شاهی راگەهاند، چو پێڤە نەچۆ هەتا لەشکەرێ ئیاس هات، و د ناڤبەرا هەردوو جوینادا شەڕەکێ دژوار ل (ذي قار) رویدا، و بەنی شەیبان ب سەرکەفتن و فورس پیس رەڤین و شکەستن کەتێ. و ئەڤە ئێکەمین جارە عەرەب ب سەر عەجەما دکەڤن، ئەو ژی پشتی بوونا پێغەمبەریە ﷺ ب کێمەکێ، ﷺ د وان هەشت هەیڤێت ویلایەتا (إياس بن قبيصة) ل سەر حیرە، یێ بووی.

و کیسرای پشتی ئیاسی حاکمەکێ فارس دانا، و سالا (632 ز) مولك و شاهاتی بۆ (آل لخم) زڤڕیڤە، ئینا (المنذر) ئەوێ ب (المعرور) ناڤدار بوو والی، و حوکمرانیا وی ژ هەشت هەیڤا نەبۆری هەتا خالد کورێ وەلید ب لەشکەرێ موسلماناڤە هاتیێ[1].

شاهێت شامێ:

سەردەمێ بەلاڤبوون و مشەختبوونا هۆز و ئویجاخێت عەرەبا، هندەك تیر و ئویجاخێت (قضاعة) مشەختبوونە سەر تخویبێ شامێ و ل وێرێ ئاکنجی بوون، ژ بنەمالێت (سليح بن حلوان) و (ضجعم بن سليح) بوون، و دهاتنە نیاسین ب (الضجاعمة)، رۆمانیا ئەو بۆ مەرەمێت خۆ ب کارئینان، دا رێکێ ل عەرەبێت دەشتێ و کۆچەر بگرن و خرابکاریا نەکەن، و دا ببنە ئامویرە د دەستێ واندا و دژی فورسێ ب کار بینن، و ئێك ژ وان کرە شاه سەر وان، و چەند سالا شاه دویف شاهی دهاتنە دانان، و ناڤدارترین شاهێ وان: (زياد بن الهبولة) بوو، دەستهەلاتا وان دۆرێت سەد سالا ڤەکێشا ژ چەرخێ دازدێ یێ زایینی، پشتی ئال غەسان (الغساسنة) حوکمەتا خۆ پێك ئینای، دەستهەلاتا (الضجاعمة) ب دویماهی هات و

1ـ محاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضري 1/ 29 ـ 32.

زالگەهیەکا تمام ل سەر هاتەکرن، ئینا شاهێت رۆمێ ئال غەسان کرنە شاهێت عەرەبێت شامێ، پایتەختێ وان (دومة الجندل) بوو. دەستهەلاتا شاهێت غەساسینە یا بەردەوام و پاراستی بوو، چونکی سەر ب شاهێت رۆمێڤە بوون، هەتا شەڕێ (یەرموك) سالا (13 مش)، و دویماهی شاهێ وان (جبلة بن الأیهم) سەردەمێ خەلیفێ دووێ عومەر کورێ (خطاب) سەرێ خۆ بۆ ئیسلامێ چەماندی[1].

میرێت حیجازێ:

هندی ئیسماعیل پێغەمبەر ﷺ یێ ساخ رێبەریا مەکەهێ و چاڤدێریا کەعبا پیرۆز دکر[2]، و دەمێ چۆیە بەر دلۆڤانیا خودێ.. ژیێ وی (137) سال بوو[3]، پشتی وی دوو کورێت وی جهێ وی گرت، (نابت) پاشی (قەیدار). و یا هاتیە گۆتن: (قەیدار) پاشی (نابت)، پشتی وان هەردووا.. باپیرێ وان ـ ژ دایێڤە ـ (مضاض) کورێ عەمرو یێ جورهومی بوو مەزنێ مەکەهێ، و دەستهەلاتداری چۆ د دەستێ (جورهوم)دا، و ما د دەستێ واندا، بەلێ عەدنانیا ژی رێز و قەدرێ خۆ هەبوو، چونکی بابێ وان کەعبە ئاڤاکربوو، بەلێ چو ئەرك و دەستهەلات ڤێ نەمابوون[4]. سال و زەمان بۆرین، و کورێت ئیسماعیل چو دەورێ گرنگ د مەکەهێدا نەبوو، هەتا بەری دیاربوونا (بختنصر).. دەورێ جورهومیا لاواز بوو، و ستێرا سیاسی یا عەدنانیا ل عەسمانێ مەکەهێ گەش بوو. و بەلگە ئەڤەیە: دەمێ (بختنصر) هێرش کریە سەر دەڤەرێت عەرەبا و ل (ذات عرق) لەشکەرێت هەردووا گەهشتینە ئێك، سەرکردێ عەرەبا د وی شەڕیدا نەیێ جورهومی بوو[5].

1ـ محاضرات تاریخ الأمم الإسلامیة للخضري 34/1، وأرض القرآن 80/2-81-82.

2ـ قلب جزیرة العرب ص230 ـ 237.

3ـ هەر ئەو ژێدەر.

4ـ قلب جزیرة العرب ص230ـ237. ئبن هیشام 111/1 ـ 113.

5ـ قلب جزیرة العرب ص230.

دەمێ هێرشا (بختنصر) یا دووێ سالا (587 ب.ز)، (برماه النبي معد) چۆ شامێ، دەمێ فشارا (بختنصر) ل سەر زێدەبووی، (معد) زڤڕی مەکەهێ و کەسێ جورهومی ل وێرێ نەدیت.. ژبلی جەرشم کورێ جەلهەمە، کچا وی (مەناعە) بۆ خۆ ئینا و کورەك (نزار) ژێ پەیدابوو[1].

و پشتی هنگی سەروبەرێ جورهوم ل مەکەهێ لاواز بوو، و کەفتنە د تەنگاڤیادا، ئینا زۆرداری ل حەجیا دکر، و مالێ کەعبێ بۆ خۆ حەلال دکر[2]، ئەڤ رەفتارێت وان بوونە جهێ نەرازیبوون و تۆڕەبوونا عەدنانیان. دەمێ خوزاعە چۆین ل (مر الظهران) ئاکنجی بووین، ئەو نەلێکیا وان بۆ خۆ ب دەرفەت زانی، و هاریکاریا هندەك بنەمالێت عەدنانی کر، وەکی: بەنی بەکر و بەنی عەبد مەناف کورێ کینانە، هەتا جورهومی ژ مەکەهێ دەرێخستین و زالگەهی سەر دەستهەلاتا مەکەهێ کری ل ناڤەراستا چەرخێ دووێ یێ زایینی. دەمێ جورهوم خۆ بەرهەڤ دکر دا ژ مەکەهێ بارکەت، دەرێ بیرا زەمزەم گرت و جهێ وێ ڤەشارت، و گەلەك تشت د بیرێدا ڤەشارتن.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: (عمرو بن الحارث بن مضاض) یێ جورهومی[3].. هەردوو خەزالێت[4] زێری یێت کەعبێ دگەل بەرێ رەش هاڤێتنە د بیرا زەمزەمدا، و ئەو و جورهومیێت دگەل وی بارکرن چۆنە یەمەنێ و گەلەك ب خەم کەفتن کو مەکەھ و سەروەریا وێ ژ دەست دای، و هۆزانێت خەم و خەریبیێ پێ دگۆتن.

---

1. رحمة للعالمين 48/2.
2. قلب جزيرة العرب ص231.
3. ئەڤە نە ئەو مضاض جورهومی یێ مەزنترە ئەڤێ بەری نوکە بەحسێ وی د چیرۆکا ئیسماعیلیدا هاتی (سلاڤ لێ بن).
4. مەسعودی دبێژیت: فارسا پارە د کرنە دیاری بۆ کەعبێ، و ساسان کوڕێ ببك دوو خەزالێت زێڕی و جەواهر و شیر و گەلەك زێڕ کربوونە دیاری، ئینا (عمرو) هاڤێتنە د بیرا زمزمدا. بەرێ خۆ بدە: مروج الذهب 205/1.

و ل دویف بۆچۆنێت دیرۆکی: ئیسماعیل پێغەمبەر ﷺ دوو هزار سالا بەری زایینی بوو، و جورهومی نێزیکی دوو هزار و سەد سالا ل مەکەهێ ئاکنجی ببوون، و ل دۆرێت دوو هزار سالا دەستهەلاتداری یا کری. پشتی جورهوم.. دەستهەلاتا مەکەهێ کەفتە د دەستێ خوزاعەدا، و بەنی بەکر چو بەرپرسیێت گرنگ د دەستادا نەبوون، بەلێ سێ ئەرك و بەرپرسی دانەف ئویجاخێت (مضر):

ئێك: سەرکێشیا خەلکی ژ عەرەفێ بۆ موزدەلیفێ و سەرپەرشتیا حەجیا دەمێ ژ مینایێ دەردکەڤن دانەف (بني غوث)، ئویجاخەکا ئیلیاس کورێ (مضر) بوو. و حەجی نەشیان دەست ب رێ و رەسمێت عەرەفێ و مینایێ بکەن، هەتا ئێك ژ وێ بنەمالێ دەسپێکربا و دەستویری دابا هەمیا. و پشتی وان ئەڤ بەرپرسیە هاتە ڤەگوهاستن بۆ بەنی سەعد کورێ زەید مەنات ژ تەمیم.

دوو: رێبەریا حەجیا ژ جهێت ڤەگوهاستنێ هەتا مینایێ، و ئەڤ بەرپرسیە د دەستێ بەنی عدواندا بوو.

سێ: راگەهاندن و رێکخستنا هەیڤێت حەرام، و ئەڤە ژ بەرپرسیا بەنی تەمیم کورێ عەدی ژ بەنی کینانە بوو[1].

دەستهەلاتا خوزاعە ل مەکەهێ سێ سەد سالا ڤەکێشا[2]. و ل سەردەمێ وان.. عەدنانی ل نەجد و باشوورێ عیراقێ و بەحرەین بەلاڤ بوون، هندەك تیرە و بنەمالێت قورەیشێ (حلول و حەرەم) و هندەك مالێت کێم ژ بەنی کینانە ل دەوروبەرێت مەکەهێ مابوون، و چو دەور و کاریگەریا خۆ سەر مەکەهێ و کەعبێ نەبوو، هەتا (قصي) کورێ کیلاب هاتی[3]. بابێ (قصي) مربوو هێژ ئەو یێ ساڤا بوو ل دەف دەیکا خۆ، دەیکا وی شوی ب زەلامەکی کر ژ (بني عذرة)، ناڤێ وی رەبیعە کورێ حەرام بوو، ئینا دگەل خۆ برنە رەخێ شامێ، دەمێ (قصي)

1ـ ئبن هیشام 44/1 و 119 و 120 و 122.

2ـ معجم البلدان لیاقوت مادة (مكة).

3ـ محاضرات تاریخ الأمم الإسلامیة للخضري 35/1. ئبن هیشام 117/1.

مەزن بووی و بوویە گەنج.. زڤڕی مەکەهێ، دەستهەلاتدارێ مەکەهێ وی دەمی حەلیل کورێ حەبەشە بوو ژ خوزاعە، (قصي) کچا حەلیل (حوبا) بۆ خۆ خواست، و حەلیل پێ رازی بوو و کچا خۆ دایێ[1] پشتی مرنا حەلیل، شەڕ کەفتە ناڤبەرا خوزاعە و قورەیش، و ل دویماهیێ (قصي) زالگەهی سەر مەکەهێ و کاروبارێت کەعبێ کر، سێ بۆچۆن یێت هەین بۆ ئەگەرێ وی شەڕی:

ئەگەرێ ئێکێ: دەمێ کورێت (قصي) بووینە گەلەك و مالێ وی زێدەبووی، و قەدرێ وی ناف هەمیا بلند بووی، و حەلیل نەمای، وی دیت ئەو فەرترە ژ خوزاعە و بەنی بەکر رێبەریا مەکەهێ و سەرپەرشتیا کەعبێ بکەت، و قورەیش سەر و مەزنێت کورێت ئیسماعیلینە، و (قصي) دگەل هندەك زەلامێت قورەیشێ و کینانە ئاخفت.. کو خوزاعە و بەنی بەکر ژ مەکەهێ دەربێخن، و ئەو ب داخوزا وی رازی بوون[2].

ئەگەرێ دووێ: دویف گۆتنا خوزاعە: بەری حەلیل بمریت، (قصي) راسپاردبوو بۆ کاروبارێت کەعبێ و مەکەهێ[3].

ئەگەرێ سیێ: حەلیل کچا خۆ (حبی) کربوو سەرپەرشتا کەعبێ، و ئەبو غەبشانێ خوزاعی کربوو بریکارێ وێ، دەمێ حەلیل مری، (قصي) سەرپەرشتیا کەعبێ ب لینکەکێ عەرەقێ ژ ئەبو غەبشان کڕی، و خوزاعە یا ب ڤی بازاری رازی نەبوو، و پێکۆل کرن (قصي) ژ کەعبێ بدەنە پاش، و (قصي) هندەك زەلام ژ قورەیشێ و هندەك ژ کینانە کۆمکرن، و وان بەرهەڤیا خۆ بۆ دیارکر[4].

شەڕێ وان ژبەر هەر ئەگەرێ بیت، دەمێ حەلیل مری، و خوزاعە هەر سەرپەرشتیا رێ و رەسمێت کەعبێ دکر، (قصي) هندەك زەلام ژ قورەیشێ و

---

1. ئبن هیشام 117/1، 118.
2. هەر ئەو ژێدەر 117/1، 118.
3. هەر ئەو ژێدەر 118/1.
4. رحمة للعالمين 55/2.

كينانه دگەل خۆ برن و چۆ عەقەبە و گۆتە وان: ئەم ژ هەوە فەرترین ب ڤی كاری راببین، و شەڕ كر، (قصي) سەركەفت و هەمی تشتێ د دەستێ واندا ژێ ستاند، و ل وی دەمی خوزاعە و بەنی بەكر ژ (قصي) ڤەبوون، (قصي) ژ وان دەسپێكر و شەڕەكێ دژوار دگەل كر، پاشی بۆ پێكهاتنێ چۆنە دەف یەعمور كورێ عەوف ژ بەنی بەكر، و وی گۆتێ: (قصي) فەرترە ژ خوزاعە بۆ كاروبارێت كەعبێ و رێبەریا مەكەهێ، و هەر خوینا (قصي) رشتی.. چو ل سەر ناچیت، و یێت خوزاعە و بەنی بەكر كوشتین.. دێ خوینێ دەن. و رێكێ بدەنە (قصي) ب كاروبارێت كەعبێ راببیت[1].

زالگەهیكرنا (قصي) كورێ كیلاب سەر مەكەهێ و كەعبێ.. سالا (440 ز) بوو[2]. و پشتی هنگی رێبەری و سەروەری بۆ (قصي) ما و پاشی بۆ قورەیشێ، و ژ هەمی گزیرتا عەرەبی دچۆن سەرا كەعبێ ددا.

و یا (قصي) د مەكەهێدا كری: ملەتێ خۆ یێت بەلاڤ ژ دەرڤەی مەكەهێ زڤڕاندنە د مەكەهێدا، و ئەرك و بەرپرسیێت بەری هنگی یێت بنەمالێت سەفوان و عدوان و موڕە كورێ عەوف بۆ زڤڕاندنەڤە، چونكی وی ددیت ئەڤە ئایینە و دڤێت نەهێنە گوهۆڕین[3].

و ژ كار و دەستكەفتیێت (قصي) ل مەكەهێ، جڤاتا مشێوریێ ل باكوورێ كەعبێ ئاڤاكر و بەرێ دەرگەهی دا مزگەفتێ، جهێ كۆمبوونا سەركردێت قورەیشێ بوو دەمێ تەنگاڤیا و بۆ چارەسەركرنا كێشەیان، وێ جڤاتێ گەلەك قەنجی یا ل قورەیشێ كری، چونكی ل وێرێ هەلویستێ وان د بوو ئێك و ئارێشە ب باشی چارەسەردكرن[4].

---

1. ئبن هیشام 123/1، 124.
2. قلب جزیرة العرب ص232.
3. ئبن هیشام 124/1 ـ 125.
4. ئبن هیشام 125/1، محاضرات تاریخ الأمم الإسلامیة للخضري 36/1، وأخبار الكرام ص152.

ژ نیشانێت رێبەری و سەرۆکاتیێ ل دەف (قصی):

1ـ سەرۆکاتیا (دار الندوة)، ل وێرێ دان و ستاندن دکرن ل دۆر هەر ئارێشە و کێشەیەکا هەبا، و ل وێرێ کچێت خۆ ددانە شوی.

2ـ ئالایێ شەڕی: هەر شەڕەکێ هاتبا کرن.. ئالا و سەرکێشی د دەستێ ویدا بوو.

3ـ دەرگەهڤانی و سەرپەرشتیا کەعبێ، ژبلی وی.. کەسێ دەرگەهێ کەعبێ نەڤەدکر و سەرپەرشتیا خزمەتکارێت کەعبێ دکر.

4ـ ئاڤدانا حەجیا: بۆ حەجیا دەن تژی ئاڤ دکرن، و ب قەسپا ئان ب مێویژا شرین دکر، دەمێ حەجی دچۆنە مەکەهێ.. ژێ ڤەدخوار[1].

5ـ خوارنا حەجیا: ئەڤ خوارنە بەرهەڤ دکر بۆ حەجییێت دەرڤەی مەکەهێ و ب مێهڤان دهاتنە هەژمارتن، دەمێ وەرزێ بەرهەمی دهات، (قصي) باجەیەك ژ قورەیشێ وەردگرت، و د وەرزێ حەجێدا وەك خوارن پێشکێش دکر بۆ یێت هەژار ئان خوارن ڤێ نەمابا[2].

ئەڤ کارە هەمی یێت (قصي) بوون، و کورێ وی عەبد مەناف هەر ئەو قەدر و ناڤ د ژیانا خۆدا هەبوو.

عەبدوددار کورێ وی یێ نەخری بوو، گۆتێ: ئەز دێ تە کەمە رێبەرێ ملەتی، و هەمی بەرژەوەندییێت قورەیشێ بۆ وی راسپاردن، وەکی: پەرلەمانێ قورەیشێ (دار الندوة)، و دەرگەهڤانیا کەعبێ، و ئاڤدان و خوارنا حەجیا، و هەر کارێ (قصي) کربا و گۆتبا، چو بەرهنگاری و نەرازیبوون نەبوو، و فەرمان و راسپاردەیێت وی د ژیانا ویدا و پشتی مرنا وی ژی پارچەیەك ژ رێنماییێت دینی بوون و ل سەر دچۆن.

دەمێ (قصي) مری، کورێت وی جهێ وی گرت و بێ هەڤرکی کارێت وی دکرن، بەلێ پشتی عەبد مەناف مری، کورێت وی هەڤرکیا مامێ خۆ عەبدوددار کر سەر

1ـ محاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضري 36/1.

2ـ ئبن هيشام 130/1

مەنسب و کاروبارێت حەجیا، و قورەیش بوونە دوو جوین، و نێزیك بوو ببیتە شەڕ و کوشتن، بەڵێ هەردوو ئالی بەرەف پێکهاتنێ چۆن، و بەرپرسی د ناڤبەرا خۆدا لێکڤەکرن، ئاڤدان و خوارنا حەجیا بۆ بنەمالا عەبد مەناف، و وان د ناڤبەرا خۆدا هاڤێتە پشکێ کا دێ بۆ کیژ کورێ وی بیت، و بۆ هاشم کەفت، و ئەوی ل هەمی ژیانا خۆ ئاڤ و خوارن ددانە حەجیا، و جڤاتا قورەیشێ و ئالایێ شەڕی و دەرگەهڤانیا کەعبێ بۆ بنەمالا عەبدوددار کەفت.

دەمێ هاشم مری، برایێ وی (المطلب) جهێ وی گرت، و پشتی وی (عبد المطلب) کورێ هاشم کورێ عەبد مەناف باپیرێ پێغەمبەری ﷺ جهێ وی گرت. و دەمێ ئیسلام هاتی.. بەرپرسیا ئاڤدان و خوارنا حەجیا د دەستێ عەباس کورێ (عبد المطلب)دا بوو[1].

ژبلی ڤان ئەرك و بەرپرسیا.. قورەیشێ هندەك مەنسبێت دی ژی هەبوون ناڤبەرا خۆدا لێکڤەکربوون و وەك کیانەکێ سیاسی دیموکراتی پێك ئینابوو، ژ وان:

1. (الایسار): بۆ هەر کارەکێ بەرامبەر بوتا دهاڤێتە پشکێ کا بکەن ئان نە، ئەڤ بەرپرسیە یا بنەمالا جەمح بوو.
2. ڤەکوشتن و رێکخستنا قوربانا و سەرێت بۆ بوتا دهاتنە پێشکێشکرن، هەروەسا کاروبارێت پێکئینانێ ژ بەرپرسیا بەنی سەهم بوو.
3. شوورا د دەستێ بەنی ئەسەددا بوو.
4. (الاشناق): رێکخستن و دەستنیشانکرنا باجە و خویکێ، و ئەڤە د دەستێ بەنی تەمیمدا بوو.
5. (العقاب): هەلگرتنا ئالایێ نەتەوەیی، و ئەڤە یا بنەمالا ئومەیە بوو.
6. (القبة): رێکخستنا لەشکەری و سەرکرداتیا سویارا، و ئەڤە یا بەنی مەخزوم بوو.
7. (السفارة): بالیۆزی و هنارتنا شاندا، بۆ بەنی عەدی[2].

---

1. ئبن هیشام 129/1، 130، 131، 132، 137، 142، 178، 179.
2. تاریخ أرض القرآن 104/2 ـ 106.

دەستهەلاتداری ل دەف عەرەبێت دی:

بەری نوکە مە بەحسێ مشەختبوونێت هۆز و ئویجاخێت قەحتانی و عەدنانی کربوو، و د وارێت عەرەبادا ببوونە دوو جوین، ئەوێت نێزیکی حیرە، سەر ب شاهێ عەرەبڤە بوون ل حیرە، و یێت چۆینە بیابانا شامێ.. سەر ب دەولەتا غەساسینەڤە بوون، هەرچەندە ڤێ تاگریێ چو کاریگەریا خۆ یا ب کریار نەبوو، و ئەوێت بووینە کۆچەر و دویف چەروانێ پەزی دگەڕیان.. د ئازاد بوون.

هەر هۆزەکێ ژ وان و هەر ئویجاخەکا هۆزێ.. سەرۆکێ خۆ هەبوو، و هۆز وەك حوکمەتەکا بچویك شەنگستێ کیانێ وێ یێ سیاسی ئێکگرتن بوو، و بەرژەوەندیێت هەڤپشك د پاراستنا ئاخا خۆ و بەرسینگگرتنا هەر دژمنەکی.

سەرۆکێ ئویجاخێ ناف ملەتێ خۆ.. گوهداری و قەدرێ شاهان هەبوو، د شەڕ و ئاشتیێدا بۆ سەرۆکێ خۆ د گوهدار بوون، و فەرمانێت وی بێ گیرۆبوون ب جھ دئینان، و سەرۆکی.. دەستهەلات و تەکڕەوییا دکتاتۆرەکێ ب هێز هەبوو، هندەك ژ وان سەرۆکێت هۆزا دەمێ تۆڕە دبوون، بێی پسیار و دان و ستاندن.. ب هزاران شیر بۆ د بەرهەڤ بوون.

ناڤبەرا برا و پسماما.. ململانێ بۆ سەرۆکاتیێ هەبوو، و هەر ئێکی باشی و هەژیاتیا خۆ بۆ خەلکی دیار دکر، ژ مەردینیێ، و حەواندن و رێزگرتنا مێڤانا، و سویارچاکی و وێرەکی، و بەرگری ژ یێ داخوازا هاریکاریێ بکەت، دا پێش چاڤێت خەلکێ خۆ د بلند و هەژی بن، نەخاسمە.. هۆزانڤان زمانێ ئویجاخێ بوو بۆ مەدحە و بلندکرنا ناڤێ ئویجاخێ و سەرۆکێ وێ.

سەرۆکێت ئویجاخا هندەك مافێت تایبەت ژ دەستکەفتیا هەبوون، هەروەکی هۆزانڤانەك د ڤێ دێرا هۆزانێدا وان مافا دیار دکەت:

(لك المرباع، فينا، والصفايا وحكمك، والنشيطة، والفضول)

ئانكو: چارێكا دەستكەفتیێت مە یا تەیە، و ژبلی بەهرا تە ب خۆ، و هەر تشتێ تو داخواز بكەی، و هەر تشتێ ب رێكێڤە ب دەست تە بكەڤیت، و هەر تشتێ ژ لێكڤەكرنێ دویف هەژمارێ نەهێتە لێكڤەكرن.. وەكی حێشترا و هەسپا و ...هتد.

سەروبەرێ سیاسی:

پشتی مە دەستهەلاتدارێت عەرەبا دیاركرین، نوكە.. دێ سەروبەرێ وان یێ سیاسی ب گشتی دیاركەین، هەرسێ وەلاتێت ب رەخ بیانیاڤە.. د رەوشەكا سیاسی یا ئالۆز و لاوازدا بوون، و پێش نەدكەفت، خەلك د ناڤبەرا دوو جوینادا بوو، مەزن و سەركردە.. ئان كۆلە و بەلنگاز، نەخاسمە یێت بیانی خودان مۆر و فەرمان بوون، هەمی دەستكەفتی و باجە و خویك یێت وان بوون، و یێت بەردەستێ وان.. بەرهەمێ رەنج و ژیانا خۆ پێشكێشی وان دكر، و وان ژی بۆ حەز و خۆشی و زۆرداری و دژمنكاریێت خۆ ب كار دئینان. و خەلكێ ئاسایی.. ژ هەمی لایاڤە زۆرداری لێ دهاتەكرن، و نەدشیان گازندێت خۆ بگەهینە چو عەردا، و د بێ رێ و چارە بوون و دمانە بێ دەنگ. دەستهەلاتداریا تەكرەوی بوو، و ماف د پێشێلكری و بەرزە بوون، و هۆز و ئویجاخێت ب رەخ وان وەلاتاڤە.. ل سەر چو كارا نەدراوستیان و بنەجە و خۆگرتی نەبوون، جار خۆ ددا دگەل خەلكێ عیراقێ، و جار خۆ ددا دگەل خەلكێ شامێ. و هۆز و ئویجاخ ل گزیرتا عەرەبی د ژێك ڤەقەتیایی بوون، و ب شەڕ و دوبەرەكیێت دینی و رەگەزیڤە د مژویل بوون، هەر ئێك دگەل ئویجاخا خۆ بوو د حەقی و نەحەقیێدا، و چو شاه و مەزنێت تەڤگر نەبوون.. پشتەڤانی و داخوازا سەربخۆییا وان بكەن، و چو مەرجەع نەبوون د تەنگاڤیادا لێ بزڤرن و پشتا خۆ پێ راست بكەن. و هەمی هۆزێت عەرەبا ب چاڤەكێ مەزن بەرێ خۆ ددا دەستهەلاتا حیجازێ و قەدرێ خۆ هەبوو وەك سەرپەرشتێت مەلبەندێ دینی، و ئەو حوكمەت د راستیا خۆدا یا تێكهەل بوو ژ پێشەنگیا دینی و سەركرداتیا دنیایێ ژی، حوكوم ب ناڤێ سەركرداتیا دینی ل عەرەبا دكر، دەستهەلاتداری ل مەكەهێ و دەوروبەرێت وێ دكر ب ناڤێ

سەرپەرشتی و پاراستنا بەرژەوەندییێت هەمی عەرەبا ئەوێت دچنە حەجێ، و چاڤدێری و رێکخستنا رێ و رەسمێت دینی ل دویف شەریعەتێ ئیبراهیم، و وان هەژمارەکا ناڤەند و جڤاتا هەبوون، وەکی پەرلەمانی و دەزگەهێت دی یێت دەستهەلاتێ. بەلێ ئەڤ حوکمەتە ژی یا بچویك و لاواز بوو، و ل ئاستێ پێدڤی نەبوو و نەدشیا بەرگریێ بکەت، هەروەکی د هێرشا حەبەشیاندا دیاربووی.

★★★

بارا پتر ژ عەرەبا.. سەر دینێ ئیسماعیل پێغەمبەر بوون ﷺ، دەمێ داخوازا خەلکی کری بۆ دینێ بابێ خۆ ئیبراهیم ﷺ. خودێ مەزن ب تنێ دپەرست و ل سەر دینێ بابێ خۆ ئیبراهیمی بوون. پشتی دەمەکێ درێژ ب سەرڤە چۆی، ژ دینێ دورست لادا و ل بەر خۆ بەرزەکر، بەلێ تاکپەرستی و چەند رێ و رەسمێت دینێ ئیبراهیم د ناف واندا مابوون، هەتا عەمرو بن لەحی مەزنێ خوزاعە هاتی، ب چاکی و جوامێریێ و پاراستنا دینی دهاتە نیاسین، و خەلکی حەژێ کر و رێز لێ گرت، و هزر دکر ئەو زانایەکێ مەزن و وەلیێ خودێیە، دەمێ عەمرو د گەشتەکا خۆدا چۆیە شامێ، بەرێ خۆ دایێ ئەو یێ بوتا دپەرێسن، گەلەك دلێ وی گرت و هزرکر یا دورست ئەوە.. چونکی شام جهێ پێغەمبەر و کتێبایە، دەمێ زڤرِی.. هوبەل دگەل خۆ ئینا و دانا د کەعبێڤە، و گۆتە خەلکێ مەکەهێ: ئەڤە هەڤپشکێ خودێیە و یێ نێزیکە بۆ مە، و وان ژی گوهێ خۆ دایێ. و خەلکێ حیجازێ ژی چاڤ ل خەلکێ مەکەهێ کر، چونکی ئەو سەرپەرشت و دەرگەهڤانێت کەعبێنە[1].

بوتێ وان یێ ژ هەمیا کەڤنتر (مەنات) بوو ل مەشلەل ل سەر کنارێ دەریا سۆر.. نێزیکی قەدید. پاشی خەلکێ (طائف) لات پەرست، و دویڤدا ل (وادی نەخلە) عوززا پەرست. ئەو هەرسێیە مەزنترین بوتێت وان بوون، و پاشی شیرکا ب خودێ ل هەمی جها بەلاڤ بوو، و ل هەمی دەڤەرێت حیجازێ بوت زێدەبوون. دبێژن عەمرو کورێ لەحی پەیوەندی دگەل ئەجنێت کافر هەبوو، شەیتانا گۆتە وی: (بوتێت ملەتێ نووحی ـ ود و سواع و (یغوث) و یەعوق و نەسر ـ یێت ل جددە ل فلان جهی د بن عەردیڤە)، عەمرو چۆ وێرێ و ژ بن عەردی دەرێخستن، پاشی برنە توهامە[2]، دەمێ وەرزێ حەجێ هاتی.. هەر بوتەك پێشکێشی هۆزەکێ کر و دگەل خۆ برنە وەلاتێت خۆ، هەتا هەر هۆز و ئویجاخەکێ بوتەك هەبوو، و

1ـ مختصر سيرة الرسول ﷺ للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص12.

2ـ صحيح البخاري 222/1.

ل دویماهیێ هەر مالەکێ بوتەك بۆ چێکر، و کەعبەیا حەرام تژی بوت کر. دەمێ پێغەمبەری ﷺ مەکەه ڤەکری، سێ سەد و شێست بوت ل دەوروبەرێت کەعبێ بوون، هەمی ئێخستن و پەلخاندن، پاشی فەرمان دا سەحابا پرتێت وان ژی ژ مزگەفتێ دەرێخستن و سۆتن.

ئها ب وی رەنگی.. شیرك و پەرستنا بوتا مەزنترین دیاردەیێت دینی بوون بەری ئیسلامێ، و وان دگۆت: ئەڤەیە دینێ ئیبراهیم پێغەمبەر[1]. و وان عەدەت و رێ و رەسمێت تایبەت هەبوون د پەرستنا بوتاندا، بارا پتر ژ وان.. عەمرو کورێ لەحی یێت بۆ گۆتین، و وان هزر دکر: هەر تشتێ عەمرو بۆ وان بێژیت کارەکێ باشە و نابیتە گوهۆرین بۆ دینێ ئیبراهیم پێغەمبەر.

و ژ رێ و رەسمێت وان د پەرستنا بوتاندا:

1ـ ل دیوانا بوتا دروینشتن، و گازی دکرێ، و د تەنگاڤیادا هەوارا خۆ دگەهاندێ، و بۆ پێدڤیێت خۆ داخواز ژێ دکر، هزر دکر ئەڤە دێ بنە بەرەڤانێت وان ل دەف خودێ، و دێ مەهدەرێ بۆ کەن، و هەر تشتێ وان بڤێت، دێ بۆ ب جھ ئینن.

2ـ سەرا بوتا ددا و حەجا وان ئەو بوو، ل دۆر دزڤرین، خۆ بۆ دچەماند و بۆ دچۆنە سوجدێ.

3ـ ب گەلەك جۆرێت قوربان و نەدرا خۆ نێزیکی وان دکر، سەر ب ناڤێ وان دکرنە نەدر و بۆ ڤەدکوشتن. و خودێ مەزن ئەڤ هەردوو جۆرێت ڤەکوشتنێ یێت د قورئانێدا دیارکرین: ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ (المائدة:3)، ئانکو: و یێ نە ژ بۆ خودێ هاتیە سەرژێکرن. و ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ (الأنعام:121)، ئانکو: و هوین ژ وی [گۆشتی] یێ ناڤێ خودێ [ژ قەستا و بێ ژبیرکرن] ل سەر نەهاتیە ئینان، نەخۆن.

4ـ و ژ رێکێت وان.. یێت خۆ نێزیککرنێ بۆ بوتا، هندەك ژ خوارن و ڤەخوارنێت خۆ بۆ وان تەرخان دکر، هەروەسا هندەك ژ بەرهەمێ دەرامەتی و کەوالێت خۆ

1ـ مختصر سيرة الرسول ﷺ للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص13 و 50 ـ 54.

بۆ تەرخان دکر. و تشتێ سەیر.. هندەك ژ وان تشتا بۆ خودێ تەرخان دکرن، بەلێ ئەو تشتێ ددا بوتێت خۆ بۆ خودێ حسێب نەدکر. خودێ د قورئانێدا دبێژیت: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ (الأنعام:136)، ئانکو: و موشرکان ژ وان تشتێت کو خودێ چێکرین ژ چاندنێ و تەرشی پشکەك بۆ خودێ ئێخستینە و ل دویف گۆتنا خۆ [یا بێ دەلیل و بێ نیشان] گۆتن: ئەڤە بارا خودێیە، و ئەڤە ژی بارا پەرستیێت [بوتێت] مەیە، ئەوا بارا بوتان ناگەهیتە خودێ، بەلێ ئەوا بارا خودێ دگەهیتە بوتان، چ پیسە حوکمە ئەو دکەن.

5ـ و ژ رێکێت خۆنێزیککرنێ بۆ بوتا، بەرهەمێت چاندنێ و تەرش و کەوال بۆ دکرنە نەدر، هەروەکی خودێ د قورئانێدا دیارکری: ﴿وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ﴾ (الأنعام:138)، ئانکو: [ژ دەف خۆ] گۆتن ئەڤ تەرش و چاندنە د قەدەغەکرینە [ئانکو نابیت کەس دەستێ خۆ بکەتێ، چونکی پشکا بوتانە] نابیت کەس ژێ بخۆت، ژبلی وی یێ مە بڤێت [ژ خولام و خزمەتکارێت بوتان]، [و گۆتن]: ئەڤە هندەك تەرشن سواربوونا وان نەدورستە و حەرامە، و هندەك تەرشان ژی [دگەل سەرژێکرنێ] ناڤێ خودێ ل سەر نائینن، و ڤێ کریارێ ژ درەو ب بال خودێڤە لێ ددەن.

6ـ و ژ رێکێت دی یێت بۆ بوتا.. خودێ یا د قورئانێدا دیارکری: ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ (المائدة:103)، ئانکو: خودێ دورست نەکریە و فەرمان پێ نەداییە ئەڤ کارە بێتە کرن، حێشترا پێنج جاران زابیت و جارا پێنجێ نێر ئینابیت، گوهێ وێ بێتە درویکرن و بێتە بەردان بۆ بوتان، و حێشتر بێتە ئازاکرن بۆ بوتان چونکی خودان یێ ژ گرفتاریەکێ دەرکەفتی، و حێشترا

جەمکەکێ نێر و مێ بینیت [دگۆتن: مێ و نێر گەهشتنە ئێك و هەردوو] بۆ بوتان بێنە ئازاکرن، و حێشترا نێرا دەه سالان دهاتە بەردان د ناڤ حێشتراندا ئازاکرن بۆ بوتان. بەلێ ئەوێت گاوربوویین درەوان ب ناڤێ خودێ دکەن، و باراپتر ژ وان نوزانن ژی [کو درەوان دکەن].

و ﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ﴾ (الأنعام:139)، ئانکو: و وان [موشرکان] گۆت: تشتێ د زکێ ڤان تەرشاندا هەمی بەس بۆ زەلامێت مەیە، و حەرامە ل سەر ژنکێت مە، بەلێ ئەگەر بوو یێ مری، هەمی [ژن و مێر] تێدا پشکدارن، و هندەك شرۆڤەکرنێت دی ژی بۆ ﴿هَذِهِ الْأَنْعَامِ﴾ یێت هەین[1].

سەعید کورێ موسەییەب دبێژیت: بۆ سەرکردە و مەزنێت وان بوون[2]، و یا د سەحیحا بوخاریدا هاتی: عەمرو کورێ لەحی ئێکەمین کەس بوو حێشتر ئازاکری[3].

عەرەبا.. ئەڤە هەمی بۆ بوتێت خۆ دکر، چونکی هزر دکر دێ بوت وان نێزیکی خودێ کەن و مەهدەرێ بۆ کەن، هەروەکی د قورئانێدا هاتی: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾ (الزمر:3)، ئانکو: ئەم وان ناپەرێسین ئەگەر بۆ هندێ نەبیت دا مە نێزیکی خودێ بکەن.

﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ﴾ (یونس:18)، ئانکو: و ژبلی خودێ وی دپەرێسن یێ نە زیانێ دگەهینیتە وان نە مفایی.. و دبێژن: ئەڤە مەهدەرچیێت مەنە ل دەف خودێ.

و عەرەبا بۆ کاروبارێت خۆ.. تیر دهاڤێتنە پشکێ بۆ ژنئینانێ و گەشتێ و هەر کارەکێ دی، و (الأزلام) دارێت تیرانە.. بێی پەڕێت ب دویماهیا تیرێڤە، ئەو دار

1ـ ئبن هيشام 89/1 ـ 90.

2ـ صحيح البخاري 499/1.

3ـ هەر ئەو ژێدەر.

چەند جۆر بوون، هندەکا ل سەر دنڤێسی (بەلێ) و هندەکا ل سەر دنڤێسی (نەخێر)، دا تیرەکێ کێشن ئەگەر ل سەر نڤێسیبا (بەلێ) دا وی کاری کەن، و ئەگەر ل سەر نڤێسیبا (نەخێر).. دا سالەکێ خۆ ژێ دەنە پاش و جارەکا دی لێ زڤڕنەڤە، و جۆرەکی ژ وان سەر نڤێسی بوو: سەرەکی بدە، ئان ئاڤێ بدە، و جۆرەکی سەر نڤێسی بوو (ژ هەوەیە) ئان (نە ژ هەوەیە) ئان (یێ گەهاندیە هەوە). ئەگەر ل قنێتا ئێکی ب گۆمان بان، و بابێ وی نەزانیبا، دا بەنە دەف هوبەل، و ناڤبەرا وی و سەد حێشترا هاڤێنە پشکێ، ئەگەر دەرکەفتبا (ژ هەوەیە) دا بیتە ئێك ژ وان، و ئەگەر (نە ژ هەوەیە) دەرکەفتبا، دا بیتە هەڤپەیمانێ وان، و ئەگەر تیرا (یێ گەهاندیە هەوە) دەرکەفتبا، ب تنێ دا پەیوەندی دگەل هەبن[1].

و ئەڤ کارێ پشککرنا تیرا.. جۆرەکێ قومارێیە و ئەو حێشترێت ڤەدکوشتن، دویف ڤێ پشککرنێ لێکڤەدکرن.

هەروەسا باوەری ب ئاخفتن و دەنگ و باسێت کاهنا و خێفزانکا و ستێرڤانا دئینا. کاهن ئەوە یێ ل دەنگ و باسێت پاشەرۆژێ خەبەر ددەت، و خۆ دیار دکەت کو نهینیا دزانیت، و کاهن یێت هەین دبێژنە خەلکی: وی ئەجنە یێت هەین دەنگ و باسا بۆ دئینن، و هندەك دبێژنە خەلکی: ئەو غەیبێ دزانن.. دەمێ تشتێ ئەو دخوازن بدەنێ، و هندەك ژ وان دبێژن: ئەو ژ کاروبارێت خەلکی دزانن.. پشتی چەند پسیار و رۆنکرنا، و دبێژنە وان خێفزانك، هەروەکی ئێك تشتێ دزی ئان یێ بەرزە ئاشکراکەت. و ستێرڤان.. ئەوە یێ بەرێ خۆ ددەتە ستێرێت عەسمانی و هاتن و چۆن و دیاربوونا وان.. دا کاروبارێت خەلکی و رویدانێت پاشەرۆژێ ئاشکراکەت[2]، و باوەری ب ئاخفتنێت ستێرڤانا د راستیا خۆدا باوەریە ب ستێرا، و ئێك ژ باوەریا وان ب ستێرا ئەو بوو باوەری ب کەش و هەوای هەبوو، و دگۆتن: بارانا مە هۆیە و هۆیە[3].

1ـ محاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضري 56/1. ئبن هيشام 152/1، 153.

2ـ مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح 2/2، 3.

3ـ صحيح مسلم 59/1.

هەروەسا باوەری ب بێ وەغەریا هندەك تشتا هەبوو، و ل سەر وی بنیاتی.. د گەشبین ئان رەشبین بوون، بۆ نموونە: دا بالندەکی ئان خەزالەکێ ئینە سەر رێکێ و بەردەن.. ئەگەر لایێ راستێ گرتبا دا د گەشبین بن ب کارێ خۆ ئان گەشتا خۆ، و ئەگەر بۆ لایێ چەپێ چۆبا.. دا د رەشبین بن و ئەو کار ئان ئەو گەشتە نەدکر، و ئەگەر د گەشتێدا بالندەیەك ئان گیانەوەرەك هاتبا سەر رێکێ، دا بێژن: ئەڤ گەشتە یا بێ وەغەرە و دزڤرینەڤە، هەروەسا باوەری ب ڤەگوهاستنا روحێ هەبوو، ئانکو: دەمێ ئێك هاتبا کوشتن.. روحا وی تەنا نەدبوو هەتا تۆلا وی بێتە ڤەکرن، و روحا وی دچیتە د توکەکێدا و دچیتە بیابانێ و هەر گازی دکەت: من ئاڤدەن.. ئاڤێ بدەنە من، و دەمێ تۆلا وی ڤەکربا، دا تێنا وی شکێت و بێ دەنگ بیت[1].

عەرەب بەری ئیسلامێ ئها ب ڤی رەنگی بوون، و دگەل هندێ.. هندەك رێنماییێت دینێ ئیبراهیم ل دەف مابوون، وەکی رێزگرتن ل کەعبێ و تەوافا وێ، و حەج، و عومرە، و راوستیانا ل عەرەفێ و موزدەلیفێ و ڤەکوشتن.. راستە هندەك تشت ژ ڤان رێ و رەسما زێدەکربوون، وەکی: قورەیشێ دگۆت: ئەم ژ قنێتا ئیبراهیمینە، و خودانێت کەعبێینە، و ئاکنجیێت مەکەهێینە، و ئەڤە قەدر و مافێ مە ب تنێیە، و چو عەرەبێت دی ئەڤ مافی نینە، و دگۆتە خۆ (الحمس)، مافێ وان ب تنێ بوو ژ مەکەهێ نەدەرکەڤن، و نەچنە سەر چیایێ عەرەفێ، و ب شەڤ ل موزدەلیفێ نەمینن، و ژبەر وان.. قورئانێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ﴾ (البقرة:199)، ئانکو: پاشێ دارژنە خوارێ ژ [موزدەلیفەیێ]، وی جهێ خەلك ژێ دادرژتە خوارێ[2].

1ـ بەرێ خۆ بدە صحيح البخاري 851/2، 857 دگەل دانگ و دەهمەنێت وی شێخ أحمد علي السهارنفوري.

2ـ ئبن هيشام 199/1. صحيح البخاري 226/1.

هەروەسا وان دگۆت: نابیت خەلکێ مەکەهێ (قورەیش) کەشکی چێکەن، ئان روینی ڤەگرن، ئان بچنە بن رەشمالا، و نابیت خۆ بدەنە بەر سیبەرا ژبلی سیبەرا خانیێت بەرا و ئاخێ.. هندی د مەکەهێدا بن[1]. هەروەسا نابیت خەلکێ مەکەهێ خوارنەکێ بخۆن.. حەجیا ئان عومرەچیا ژ دەرڤەی مەکەهێ ئینابیتە مەکەهێ[2].

هەروەسا.. یێت ژ دەرڤەی مەکەهێ دهاتن، دڤیا تەوافا ئێکێ ب جلکێت خەلکێ مەکەهێ کربا، و ئەگەر ب دەست نەکەفتبان.. دا رویس تەوافێ کەن، و ژنێ ژی رویس تەواف دکر.. ژبلی نخافتنەکا کێم، و دگۆت: (ئەڤرۆ لەشێ من هندەك ئان هەمی دیاربیت.. نەکێشەیە، و هەر جهێ ئاشکرا بوو.. نانخێڤم). لەوا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ (الأعراف:31)، ئانکو: گەلی مرۆڤان، دگەل هەر نڤێژەکێ یان تەوافەکێ جلکێت خۆ یێت جوان بکەنە بەر خۆ.

و ئەگەر زەلامەکی ئان ژنەکێ ب جلکێت خۆڤە یێت ژ دەرڤەی مەکەهێ ئیناین، تەواف کربا، پشتی تەوافێ دا هاڤێژیت، نە وی و نە کەسێ دی مفا ژێ نەوەردگرت[3].

و هندی ئەو د ئیحرامادا بان، د دەرگەهێرا نەدچۆنە د خانیێت خۆڤە، کونەك ل پشتا خانی دکر.. تێرا دچۆنە ژۆر و ژێ دەردکەفتن، و ئەڤە ژ کارێت چاك دهەژمارت، بەلێ قورئانا پیرۆز ئەڤ کارێ نەدورست قەدەغەکر.

ئەڤ دینێ عەرەبا، شیرك و پەرستنا بوتا بوو، بارا پتر ژ وان عەرەبا باوەری ب چیڤانۆك و کاهنی و خێفزانکیێ هەبوو، ئەڤ ڤالاتیا ل دەف وان رێخۆشکەر بوو بیر و باوەرێت مەسیحیەتێ و جوهیاتیێ و مەجوسیەتێ و سابئیێ ناف وان بەلاڤ ببن.

و جوهیا.. ب کێمی دوو جارا دەورێ خۆ د گزیرتا عەرەبیدا هەبوو:

1ـ هەر ئەو ژێدەر.

2ـ ئبن هیشام 202/1.

3ـ ئبن هیشام 202/1، 203. صحيح البخاري 226/1.

جارا ئێکێ: مشەختبوونا وان سەردەمێ هەو و ڤەکرنێت بابلی و ئاشووری ل فلستینێ. ژ ئەگەرێ فشار و زۆرداریا ل جوهیا هاتیەکرن، و شاه (بختنصر) سالا (587 ب.ز) و وەلاتێ وان وێران کری و هەیکەلێ وان خرابکری، و بارا پتر ژ وان برنە بابل و کرنە بەندەییێت خۆ، هندەك ژ وان جوهیا.. ژ فلستینێ مشەخت بوون و ل دەڤەرێت ژۆریا حیجازێ بەلاڤ بوون[1].

جارا دووێ: ئەڤ قویناغە دەست پێ دکەت ژ داگیرکرنا فلستینێ سالا (70 ز) ژ لایێ سەرکردێ رۆمانی (بتطس)، ژ ئەنجامێ وێ زۆرداریا رۆمانیان ل جوهیا کری و هەیکەلێ وان هەڕافتی، گەلەك ئویجاخ و بنەمالێت جوهیا مشەختبوونە حیجازێ و ل (یثرب) و خەیبەر و (تیماء) ئاکنجی بوون، و ل دەڤەرا بەلاڤ بوون و گوند و کەلهە ئاڤاکرن، و ل سەردەمێ بەری دیاربوونا ئیسلامێ.. جوهیا دەورەکێ کاریگەر د رویدان و گوهۆڕینێت سیاسیدا هەبوو، هەروەسا ل دەسپێکا ئیسلامێ ژی دەور هەبوو.

دەمێ ئیسلام هاتی.. هۆز و ئویجاخێت جوهیا یێت ناڤدار ل حیجازێ ئەڤەبوون: (خیبر، النضیر، المصطلق، قریضة، قینقاع).

و سەمهوودی د پەرتۆکا (وفاء الوفا)دا (بپ 116) دبێژیت: پتر ژ بیست هۆز و ئویجاخێت جوهیا هەبوون[2].

جوهیاتی.. ژ لایێ شاهێ یەمەنی تیان ئەسعەد ئەبو کەرب گەهشتبوو یەمەنێ، ئەو وەك شەڕکەر چۆبوو (یثرب)، و ل وێرێ بوو جوهی.. و دوو حبرێت جوهیا ژ (بني قریضة) دگەل خۆ برنە یەمەن و جوهیاتی ل وێرێ بەلاڤکر.

پشتی وی.. کورێ وی (ذو نواس) دەستهەلات وەرگرت و هێرش کرە سەر مەسیحیان ژ خەلکێ نەجران و داخواز ژێ کر ببنە جوهی، دەمێ رازی نەبووین، خەندەك کۆلان و ئاگر تێدا هەلکر و هەمی ب ئاگری سۆتن، ب ژن و زەلام و پیر و

1ـ قلب جزیرة العرب ص151.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

زارۆکڤه، و یا هاتیه گۆتن: بیست هزار هەتا چل هزار کەسا سۆتن. ئەڤ رویدانه هەیڤا دەه بوو سالا (523 ز) بوو[1].

و قورئانا پیرۆز هندەك لایێت ڤێ چیرۆکێ یێت د سۆرەتا (البروج)دا بەحس کرین.

و ب رێکا داگیرکرنا حەبەشه و رۆمان بۆ دەڤەرێت گزیرتا عەرەبی، دینێ عیسای ناف عەرەباندا بەلاڤ بوو. سالا (340 ز) بۆ جارا ئێکێ حەبەشه یەمەن داگیرکر.. و یا بەردەوام بوو هەتا سالا (378 ز)[2].

و ل وی دەمی.. مەسیحیەت ل هەمی دەڤەرێت یەمەنێ بەلاڤ بوو، ل وی سەردەمێ.. زەلامەکێ مەسیحی یێ زاهد و دوعا قەبویل و خودان کەرامەت ناڤێ وی (فەیموون) بوو، چۆ نەجران و داخوازا وان کر بۆ دینێ عیسای، خەلکێ نەجران نیشانێت راستی و چاکیێ ژێ دیتن و بوونه مەسیحی[3].

دەمێ حەبەشه یەمەن داگیرکری وەك بەرسڤ بۆ کارێ هۆڤانەیێ ئەبو نەواس کری، و ئەبرەهەی دەستهەلاتا خۆ ل یەمەنێ ب هێز کری، ب نەخشه و شێوەیەکێ بەرفرەه دەست ب بەلاڤکرنا مەسیحیەتێ کر، و ژ کار و پرۆژەیێت د وی چارچۆڤەیدا کرین: دێرەکا مەزن ل یەمەن ئاڤاکر، دڤیا کەعبێ بهەرێڤیت و بەرێ عەرەبا بدەته دێرا خۆ بۆ حەجێ، بەلێ خودێ ئەو ژ ناڤ بر و ل دنیایێ و ئاخرەتێ شەرمزار کر. هۆزێت عەرەبا تەغلوب و (طیئ) و هندەکێت دی ئەوێت سەر تخویبێ رۆمان و سەرەدەری دگەل دکر.. و هندەك شاهێت حیرە ژی ببوونه مەسیحی.

و ئایینێ مەجوسیان ـ ئاگر پەرێسان ـ.. ناف وان عەرەبا بەلاڤ بوو یێت سەر تخویبێ فورسێ، وەکی عیراقا عەرەبی و ئیحساء و هەجەر و بەحرەین و سەر

1ـ تفهیم القرآن 297/6 ـ 298. ئبن هیشام 20/1، 21، 22، 27، 31، 35، 36.

2ـ تفهیم القرآن 297/6.

3ـ ئبن هیشام 1/ 31 ـ 34.

كنارێ كەنداڤێ عەرەبی، و سەردەمێ داگیركرنا فورسێ، هندەك شاهێت یەمەنێ ژی مەجوسیەت وەرگرت.

دویف شوینوارێت ل عیراقێ و هندەك جهێت دی دیار بووین: (الصابئية) دینێ ملەتێ ئیبراهیم پێغەمبەر ـ كلدانیان ـ بوو، و گەلەك ژ خەلكێ شامێ و یەمەنێ د كەڤندا ئەڤ دینە وەرگرتبوو، و پشتی جوهیاتی و مەسیحیەت هاتین، سابئی كێم بوون و بزاڤا وان نەما. بەلێ هندەك ژ وان هەر مابوون.. نەخاسمە ل عیراقا عەرەبی و سەر كنارێ كەنداڤێ عەرەبی[1].

رەوشا دینی:

دەمێ ئیسلام هاتی، ئایینێت عەرەبا ئەڤەبوون. بەلێ سست و خاڤ ببوون و گوهۆڕین كەفتبوونێ. موشركا دگۆت: ئەو یێت ل سەر دینێ ئیبراهیمی، بەلێ گەلەك ژێ د دویر بوون، دەست ژ هەمی رەوشتێت چاك بەردابوون، كارێت خەلەت و گونەهێت مەزن و عورف و عەدەت و بیر و باوەرێت چیڤانۆك و خراب.. ب ناڤێ دینی دكرن، و گەلەك كارتێكرن ل ژیانا وان یا جڤاكی و سیاسی و دینی دكر.

و جوهیاتی.. ببوو رویمەتی و دەستهەلات و زالگەهی، سەركردێت وان خۆ دكرنە خودێ، خەلك كربوو د چارچۆڤەكێ تەنگدا و ل سەر هزر و بۆچۆنێت وان ژی سزاددان. ئەرك و ئارمانجا خۆ كربوو ب دەستڤەئینانا مالی و دەستهەلاتێ، بۆ وان یا گرنگ نەبوو بێ دینی و كافری بەلاڤ ببا، فێركرن و پەروەردەیا خودێ سەر وان فەرزكری.. بۆ وان خەم نەبوو.

و مەسیحیەت نێزیكی بوتپەرێسیێ ببوو، تێگەهشتنا وێ یا ب زەحمەت بوو، و تێكەلیەكا سەیر ناڤبەرا خودێ و مرۆڤی پەیداكربوو، چو كارتێكرنەكا مەزن ل

1ـ تاريخ أرض القرآن 193/2 ـ 208.

عەرەبا نەدکر، چونکی ئەو رێنما دگەل سروشتێ ژیانا عەرەبا نەدگونجیان، و نەدشیان ب ئێکجاری ژێ دویرکەڤن ژی.

رەوشا ژیارا دویکەفتیێت هەمی ئایینان ژ عەرەبا.. وەکی یا موشرکا بوو، عورف و عەدەت و سەروبەرێ وان تێکهەل بوون و وەکی ئێك بوو.

★★★

چەند دیمەن ژ جڤاکێ عەرەبی یێ بەری ئیسلامێ

پشتی بەحسکرنا سیاسەت و ئایینێت گزیرتا عەرەبی، یا مای ئەم ب کورتی بەحسێ رەوشا جڤاکی و ئابۆری و رەوشتا بکەین:

رەوشا جڤاکی:

د جڤاکێ عەرەبیدا.. تەخە و ئاستێت ژێك جودا هەبوون، سەروبەرێ وان یێ ژێك جودا بوو. جھ و پەیوەندیا زەلامی دگەل خێزانا وی.. یێ بلند و رێزدار و ب دەستهەلات بوو، و خێزان ـ ژن ـ یا پاراستی بوو، و خوین سەرا دهاتە رشتن. دەمێ زەلامی ڤیابا ناف عەرەبا مەدحێت وی هاتبانەکرن، بارا پتر.. مەدحێت وی ب ژنەکێ دهاتنەکرن. و هەردەمێ ژنەکێ ڤیابا، دا ئویجاخ و بنەمالا کۆم کەت بۆ ئاشتیێ، و ئەگەر ڤیابا.. دا ئاگرێ شەڕی ناڤبەرا وان هەلکەت، و د سەر ڤێ هەمیێڕا، زەلام بێ هەڤرك.. سەروەر و سەرۆکێ خێزانێ بوو، و ئەو خودانێ ئاخفتن و بریارێ بوو، و هەڤبەستا هەڤژینیێ ناڤبەرا زەلامی و ژنێدا ب سەرپەرشتیا سەمیانێت وێ بوو، و وێ ماف نەبوو بمینیتە ب هیڤیا دەیبابێت خۆڤە.

ئەڤە سەروبەرێ مەزن و زەنگین و سەرکردێت وان بوو، هندەك تەخە و چینێت دی یێت جڤاکی هەبوون، چەند جۆرێت تێکەلیێ د ناڤبەرا زەلامی و ژنێدا هەبوون، سەر رەنگێ دەهمەن پیسی و عەرەق ڤەخۆر و خوین رێژا بوون، و هەمی جۆرێت فاحیشێ دکرن، ئەبو داوود ژ عائیشایێ (خودێ ژ هەردووا رازی بیت) ڤەدگێریت، گۆت: هەڤژینی بەری ئیسلامێ چار جۆر بوون: ژنئینانەك وەکی یا ئەڤرۆ بوو.. زەلام دا چیت کچا زەلامی خوازیت و مەهرا وێ ددایێ و بۆ خۆ دئینا، و ژنئینانەکا دی: دا زەلام بێژیتە هەڤژینا خۆ: ئەگەر تو ژ بێ نڤێژیێ پاڤژ بووی، فرێکە دویف فلان کەسێرا بێتە نڤینا تە، و هەڤژینی خۆ نێزیکی وێ نەدکر هەتا ژ وی زەلامی ب دووگیان ببا ئەوێ چۆیە نڤینا وێ، و زەلامێ وێ ئەڤە دکر.. دا کوڕەکێ زیرەك و جوان ژێ پەیدا ببا، و دگۆتە ڤێ ژنئینانێ،

ژنئینانا نڤینێ، و ژنئینانەکا دی هەبوو: کۆمەکا زەلاما.. نێزیکی دەھ کەسا ئێك ئێکە دچۆنە دەف ژنکێ، دەمێ ب دووگیان دبوو، و پشتی چەند شەڤا ژ بوونا زارۆکی، ئەو ژن دا هنێریتە دویف وان زەلامارا، و کەس ژ وان نەدشیا نەچیت، دا بێژیتە وان: مانێ هوین دزانن هەوە چ دگەل من کریە، و ئەڤە من زارۆك بوو، و زارۆك کورێ فلان کەسیە، یا ب کەیفا خۆ بوو.. ناڤێ کیژ زەلامی ئینابا، دا بیتە کورێ وی، و ژنئینانا چارێ: کۆمەکا زەلاما دا چنە دەف ژنەکێ، و رێ ل چو زەلاما نەدگرت، و کارێ وان ژنا دەھمەن پیسی بوو، ئالایەك نیشانا وێ بوو، و ھەر کەسێ ڤیابا دا چیتە ژۆر، دەمێ ب دووگیان دبوو و زارۆکێ خۆ ددانا، دا لێ کۆم بن و بەرێ خۆ دەنێ کا ب کێڤە چۆیە، دا بێژنێ ئەڤە زارۆکێ تەیە و نەدشیا خۆ نەرازیکەت. دەمێ خودێ موحەممەد پێغەمبەر ﷺ ھنارتی و بوویە پێغەمبەر، ھەمی ژنئینانێت بەری ئیسلامێ حەرامکرن، و ژنئینانا ئیسلامێ ب تنێ یا دورست و حەلالە[1].

تێکەلیەکا دی د ناڤبەرا زەلامی و ژنێدا ھەبوو ژ ئەنجامێ شەڕا، یێت د شەڕیدا شکەستبان، ژنێت وان دکەفتنە د دەستێ یێت سەرکەفتیدا و دکرنە بەندەیێت خۆ، و بۆ خۆ حەلال دکرن، بەلێ ئەو زارۆکێت ژێ پەیدا دبوون، د ھەمی ژیانا خۆدا د چاڤ شکەستی و شەرمزار بوون.

تشتێ باش ل دەف عەرەبێت بەری ئیسلامێ، مەسەلا فرەژنیێ چو تخویب و ھەژمارێت ڤەبڕی نەبوون، و دوو خویشکێت ئێك ژی دئینان، و ژنبابا خۆ بۆ خۆ دئینا، ئەگەر ھاتبا بەردان، ئان بابێ وی مربا:

﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا * حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ

1ـ أبو داود (2272)، كتاب النكاح، باب وجوه النكاح التي كان يتناكح بها أهل الجاهلية.

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (النساء: 22ـ23)، ئانكو: و هوين وان ژنان مار نەكەن ئەوێت بابێت هەوە مارکرین، ژبلی وێ ئەوا هەوە بەری ڤێ فەرمانێ ئینابیت، ب راستی ئەو کارەکێ زێدە کرێت بوو، و پیسەکار و پیسەڕێك بوو. ل سەر هەوە هاتە حەرامکرن و نەدورستکرن [مارکرنا] دەیکێت هەوە، کچێت هەوە، خویشکێت هەوە، مەتێت هەوە، خالەتێت هەوە، برازایێت هەوە، خوارزایێت هەوە، دەیکێت هەوە یێت شیری [داینێت هەوە]، خویشکێت هەوە یێت شیری، خەسوێت هەوە، و نەڤسیێت هەوە یێت د مالا هەوەدا مەزن بوویین، ژ وان ژنێت نڤین د ناڤبەرا هەوە و واندا چێبوویی، و بویکێت هەوە یێت کورێت هەوە یێت دورست، و [دیسا حەرامە] هوین د ناڤبەرا دوو خویشکان د مارکرنێدا کۆم بکەن، ئەو نەبیت ئەوا هەوە بەری ڤێ فەرمانێ کربیت، ب راستی خودێ گونەهژێبەر و دلۆڤانە.

و زەلامی گەلەك جارا ژنا خۆ بەرددا و جارەکا دی دزڤرِاندەڤە[1]. و فاحیشا زنایێ د هەمی ئاستێت جڤاکیدا یا بەلاڤ بوو، بێی جودایی، ژبلی هندەك ژن و زەلاما د ناڤدا هەبوون.. کێمی و رەزالەت و کرێتی سەر خۆ قەبویل نەدکر، و سەروبەرێ یێت ئازا.. باشتر بوو ژ بەندەیا، ئارێشە و قوبحەتا مەزن ژ بەندەیێت جاریە بوو. وەسا دیارە بارا پتر ژ زەلاما بەری ئیسلامێ.. فاحیشە نەددانا کارەکێ کرێت و شەرمزار.

ئەبو داوود ژ عەمرو کورێ شوعەیب ڤەدگێریت، و ئەو ژ بابێ خۆ ژ باپیرێ خۆ ڤەدگێریت، گۆت: زەلامەك رابوو و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. فلان کەس کورێ منە، بەری ئیسلامێ ئەز چۆبوومە دەف دەیکا وی، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((ئەڤ کور و بابینیە د ئیسلامێدا نینە، کارێت بەری ئیسلامێ دگەل هینگێ

1ـ هەر ئەو ژێدەر (2282)، باب نسخ المراجعة بعد التطليقات الثلاث. وهذا الذي ذكره المفسرون في سبب نزول قوله تعالى: (الطلاق مرتان).

چۆن، كوڕ یێ نڤینێ و دەهمەن پیسیێیە)). و چیرۆكا لێككەفتنا سەعد كورێ ئەبی وەقاس و عەبدورەحمان كورێ زەمعەی سەرا كورێ جاریا زەمعەی، كو عەبدورەحمان كورێ زەمعەی بوو، یا بەلاڤ بوو[1].

و پەیوەندیا زەلامی دگەل كورێت وی گەلەك جۆر بوون، ژ وان:

دویندەها خۆ دپاراست و حەژێ دكر، و هندەكا كچێت خۆ دكوشتن.. چونكی ل دەف وان هند د گرنگ نەبوون مەزاختنێ لێ بكەن و دەعیا وان نەدگرت كچێت خۆ بدەنە كەسێ، و هندەكا زارۆكێت خۆ دكوشتن ژ ترسێت هەژارییێدا، هەروەكی قورئانا پیرۆز د سۆرەتێت (الأنعام:151، النحل:58ـ59، الإسراء:31، التكویر:8)دا بەحس كری.

بەلێ ئەم نەشێین بێژین ئەڤ رەوشتە ناف جڤاكی هەمییێدا بەلاڤ بوو، د وی جڤاكیدا گەلەك حەژ كۆڕا دكر و پێدڤی وان بوون، دا خۆ ژ دژمنی بپارێزن.

و سەرەدەری و پەیوەندیا زەلامی دگەل برا و پسمام و عەشیرەتا وی یا خۆش و موكوم بوو، بۆ ئویجاخا خۆ د دەمارگیر بوون، و خۆ بۆ ددا كوشتن، د چارچۆڤێ ئویجاخێدا گەلەك ب سەرێكڤە دچۆن و پێكڤە د گرێدایی بوون. و ئەڤ دەمارگیریا بنەمالێ و كەس و كارا و ئویجاخێ.. بنیاتێ سیستەمێ جڤاكی بوو، رامانا ب سەرڤە یا ڤێ گۆتنێ:

(پشتەڤانیا برایێ خۆ بكە.. چ یێ زۆردار بیت، چ ژی زۆری لێ هاتبیتە كرن) كربوو درویشمێ خۆ، و رامانا ئیسلامێ دایە ڤێ گۆتنێ.. ل سەر نەدچۆن، كو پشتەڤانیا زۆرداری ئەوە: دەستێ زۆرداری بگری و نەهێلی زۆرداریێ بكەت. بەلێ دفن بلندی و ململانێیا سەروەریێ گەلەك جارا دبوو ئەگەرێ دوبەرەكی و شەڕا ناڤبەرا دوو بنەمالا ئان دوو ئویجاخێت ئێك بابك، هەروەكی ناڤبەرا ئەوس و خەزرەج، و عەبس و (ذبیان)، و بەكر و تەغلب، و گەلەكێت دی روی ددا.

و پەیوەندی ناڤبەرا ئویجاخێت ژێك جودا.. ب ئێكجاری د برِی بوون، سەرگەرمێت شەڕا بوون، بەلێ هندەك عورف و عەدەت هەبوون.. د هەڤپشك بوون

1ـ أبو داود، باب الولد للفراش.

ناڤبەرا دینی و چیڤانۆکادا، د هندەك حالەتادا ژ وێ توند و دژواریێ دهاتنە خوار، وەکی هەڤپەیمانی و رێککەفتنێت پشتەڤانیێ، ئەڤە دبوونە ئەگەر شەڕ ناڤبەرا وان ئویجاخا نەهێنە کرن، هەروەسا هەیڤێت حەرام بۆ وان دلۆڤانی و هاریکاری بوو ـ شەڕ تێدا نەدهاتنە کرن ـ و ب ئێمناهی ژیارا خۆ تێدا دبۆراند.

کورت و کرمانجی: رەوشا جڤاکی ب گشتی.. د ئاستەکێ نزم و خرابدا بوو، کۆرەیی و نەزانینێ هەمی لایێت ژیانا وان ڤەگرتبوون. چیڤانۆك و خێفزانکیێ کاریگەریا خۆ هەبوو، خەلك وەکی گیانەوەرا دژیان، ژن دهاتنە کڕین و فرۆتن وەکی هەر کەل و پەلەکێ دی، و پەیوەندیێت گشتی د ناڤبەرا جڤاکیدا د سست و لاواز بوون، یێت دەستهەلاتدار.. ئەرك و ئارمانجا خۆ کربوو کۆمکرنا مالی و پڕکرنا خزینا سەر حسێبا خەلکی، و هەلکرنا ئاگرێ شەڕی سەر دژمنا.

رەوشا ئابۆری:

رەوش و سەروبەرێ جڤاکی، ژ رەوشا ئابۆری پەیدا دبیت. و ئەڤە دێ باش دیار بیت.. دەمێ بەرێ خۆ ددەینە رێك و ژێدەرێت ژیارا عەرەبا، رێکا سەرەکی یا ب دەستڤەئینانا پێدڤیێت ژیانێ.. بازرگانی بوو، و ئەگەر ئاشتی و ئێمناهی نەبا، کاروانێت بازرگانی ب رێ نەدکەفتن، و ژبلی د هەیڤێت حەرامدا، ئاشتی و ئێمناهی ل گزیرتا عەرەبی نەبوو، د وان هەیڤادا بازارێت عەرەبا یێت گشتی.. وەکی: (عكاظ، ذي المجاز، مجنة) و هندەکێت دی رەواجا خۆ هەبوو.

ژ هەمی ملەتا پتر د دویری پیشەسازیێ بوون، و بارا پتر کارێ پیشەسازیێ ناف عەرەبا یێ هەی: تەڤن و گەمارا کەڤلا و هندەك کارێت دی یێت سڤك بوون، ئەو ژی ل یەمەن و حیرە و رەخێ شامێ بوون. ل گزیرتا عەرەبی.. چاندن و جۆت و ب خودانکرنا تەرش و کەوالا و حێشترا هەبوو، و ژنان ب گشتی کارێ رستنێ دکر، بەلێ د شەڕادا چو کەل و پەل نەدمان، برس و هەژاری و رویسی.. دیاردە و سیمایەکێ بەلاڤ بوو د ناف جڤاکیدا.

رەوشت:

نەیا بەرزەیە کو هندەك رەوشت و رەفتار و عەدەتێت کرێت و کێم و خراب ناف عەرەبێت بەری ئیسلامێ هەبوون، چو عەقل و وژدانێت ساخلەم پێ رازی نەدبوون. بەلێ هندەك رەوشتێت چاك و بلند ژی د ناف واندا هەبوون، مرۆڤ ژێ مەندەهۆش دبوو، ژ وان رەوشتا:

1ـ مەردینی: شانازی ب مەردینیا خۆ دبر، نیڤا هۆزانێت خۆ یێت ب مەردینیێ گۆتین، چ مەدحێت خۆ ئان یێت ئێکێ دی پێ کربان. دا زەلامەك بیتە مێهڤانێ ئێکی، یێ برسی و سار، و خودانێ مالێ چو نینە ژبلی حێشترا خۆ، و ژیارا وی و خێزانا وی یا ل سەر وێ حێشترێ.. دا هەستا مەردینی و جوامێریێ خۆ ل سەری دەت، و رابیت حێشترا خۆ بۆ مێهڤانی ڤەکوژیت، و ژ نیشانێت مەردینیا وان: گەلەك سەر دکرنە نەدر و ڤەدکوشتن، و پێش تۆلڤەکرنا خوینێڤە حێشتر ڤەدکوشتن، و خۆ ب وێ مەردینیێ ناف سەرۆك و رێبەرا دئینا پێش، هەر ژ ئەنجامێت مەردینیا وان:

مەدحێت خۆ دکرن ب زێدە ڤەخوارنا عەرەقێ، وەك دەرگەهەکێ مەزاختن و مەردینیێ، و ژبەر هندێ دبێژنە مێوا تری (کەرەم) ئانکو: مەردینی، و دگۆتە عەرەقا تری: کچا مەردینیێ.

و ئەگەر بەرێ خۆ بدەینە دیوانێت هۆزانڤانێت بەری ئیسلامێ، پشکەك ژ مەدحە و شانازیێ.. ب ڤەخوارنا عەرەقێ بوو.

و هەر ژ نیشانێت مەردینیا وان.. قومار دکر، ئەو ل وێ هزرێ بوون ئەو ژی رێکەکە ژ رێکێت مەردینیێ، چونکی ب وی مالێ فایدە دکر.. خوارن بۆ هەژارا دکرِی، لەوا.. قورئانێ ژی ل دەسپێکێ نەگۆتیە: عەرەقێ و قومارێ چو مفا تێدا نینە، بەلێ گۆت: ﴿وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾ (البقرة:219)، ئانکو: بەلێ زیانا وان پترە ژ قازانجێ وان.

2ـ وەفاداری ب سۆز و پەیمانا: سۆز و پەیمان ل دەف وان.. ژ دینی بوو.. پێگری پێ دکر.. خۆ کورێت وان هاتبانە کوشتن.. و مالێت وان هاتبانە خرابکرن، و بەسی ڤێ راستیێیە مرۆڤ چیرۆکێت ڤان نموونا بزانیت:

هانی کورێ مەسعودێ شەیبانی، و سمەوئەل کورێ عادیا، و حاجب کورێ زورارەیێ تەمیمی.

3ـ دەروون بلندی و خۆ کێم نەکرن: ڤی رەوشتی ئەڤ ئەنجامە ژێ پەیدا دبوون: غیرەت و وێرەکیا زێدە، و زوی تۆڕە دبوون، هەر ئاخفتنەکا یێ بەرامبەر گۆتبایێ و هەست ب کێماسیێ کربا ئان بۆ شکاندنا وایە، دا دەست هاڤێنە شیری، و سەرا هندێ شەڕێت دژوار دکرن، و گوه نەددایێ کو ئەو ئان هەر تشتێ دی د وێ رێکێدا ببیتە قوربان.

4ـ رژدی سەر بریارا: دەمێ ئاخفتنا خۆ گۆتبا و بریارا خۆ دابا، لێڤە نەدبوون و رژدی ل سەر دکر، خۆ کەفتبانە د مەترسیێدا ژی.

5ـ بێنفرەهی و خۆراگرتن: هەمیا مەدحێت ڤی رەوشتی دکرن، بەلێ وەك کریار د ناف واندا یا کێم بوو، ژبەر وێرەکیا زێدە و زوی هەلکرنا شەڕا.

6ـ سادەییا کۆچەریێ.. یا دویر ژ فند و فێلبازیێت شارستانی: و ژ ئەنجامێ ڤی رەوشتی: راستگۆیی و ئەمانەت و خۆدویرئێخستن ژ غەدر و خاپاندنێ.

ئەم دبینین ئەڤ رەوشتێت ب بها د ناف عەرەباندا، و جهێ جوگرافی یێ گزیرتا عەرەبی د جیهانێدا، ئێك ژ ئەگەران بوو کو خودێ بۆ هەلگرتنا بارێ پەیاما گشتی، و سەرکرداتیا ئوممەتا مرۆڤاتیێ و جڤاکێ مرۆڤان.. ئەو هەلبژارتن. چونکی ئەڤ رەوشتە.. هەرچەندە هندەك ژ وان بۆ خرابیێ ب کار دئینان، و رویدان و ئەنجامێت دلتەزین ژێ پەیدا دبوون، بەلێ د راستیا خۆدا.. رەوشتێت ب بها بوون، پشتی راستڤەکرنەکا کێم.. بەرژەوەندیا جڤاکێ مرۆڤاتیێ ب گشتی تێدا هەبوو، و هەر ئەڤەیە ئیسلامێ کری و ئەو رەوشت بۆ باشیێ داینە کاری.

و ژ وان رەوشتا.. یێ ژ هەمیا مەزنتر و ب بهاتر و ب مفاتر.. پشتی وەفاداری ب سۆز و پەیمانا، دەروون بلندیە و رژدی ل سەر بریارێ، چونکی ئەگەر ب هێزا ڤان رەوشتا نەبیت.. خرابی ناهێتە ژناڤبرن، و سیستەمێ دادپەروەری و چاکیێ ناهێتە دانان.

وان گەلەك رەوشتێت دی ژی یێت چاك هەبوون، ژبلی ئەڤێت مە دیارکرین وەك نموونە.. نە بۆ هەژمارتن.

★★★

قنێتا پێغەمبەری ﷺ:

قنێتا پێغەمبەری ﷺ سێ پشكن: پشكەكێ، هەمی تایبەتمەندییێت ژیاننامە و قنێت زانین و نڤیسین د رێككەفتینە سەر دورستیا وێ پارچێ ـ ژ پێغەمبەری ﷺ هەتا عەدنان ـ، و پشكا دی.. نەلێكی و را و بۆچۆنێت ژێك جودا یێت ل سەر هەین، و ژ (عەدنان) هەتا ئیبراهیم پێغەمبەر ﷺ. و پشكەكا دی مە چو گۆمان ل سەر نینە كو هندەك تشتێت نەدورست یێت تێدا هەین، و ژ (ئیبراهیم) هەتا (ئادەم)ی سلاڤ ل سەر وان بن و هەرسێ پشك ب بەرفرەهی، ئەڤەنە:

پشكا ئێكێ: موحەممەد كورێ عەبدوللای كورێ عەبدولموتەلب ـ ناڤێ وی شەیبەیە ـ كورێ هاشم ـ ناڤێ وی (عەمرو)یە ـ كورێ عەبد مەناف ـ ناڤێ وی (ئەلموغیرە)یە ـ كورێ (قوصەی) ـ ناڤێ وی (زەید)ـە ـ كورێ كیلاب كورێ موڕە كورێ كەعب كورێ لوئەی كورێ غالب كورێ فەهر ـ ناسناڤێ وی (قورەیش)ـە و ئەو هۆز یا ب وی هاتیە ناڤكرن ـ كورێ مالك كورێ (النضر) ـ ناڤێ وی (قەیس)ـە ـ كورێ كینانە كورێ خوزەیمە كورێ مودریك ـ ناڤێ وی (عامر)ـە ـ كورێ ئیلیاس كورێ (مضر) كورێ نزار كورێ موعد كورێ عەدنان[1].

پشكا دووێ: ژ عەدنان و دویرتر، عەدنان كورێ ئەد كورێ هەمسیع كورێ سلامان كورێ (عوص) كورێ بوز كورێ قموال كورێ ئوبەی كورێ عەوام كورێ ناشد كورێ حزا كورێ بلداس كورێ یەدلاف كورێ (طابخ) كورێ جاحم كورێ ناحش كورێ ماخی كورێ (عیض) كورێ عەبقەر كورێ عوبەید كورێ ئەلدوعا كورێ حەمدان كورێ سەنبەر كورێ (یەثربی) كورێ یەحزەن كورێ یەلحەن كورێ ئەرعەوی كورێ (عیض) كورێ دیشان كورێ (عیصر) كورێ ئەفناد كورێ ئەیهام كورێ (مقصر) كورێ (ناحث) كورێ زارح كورێ سەمی كورێ مەزی كورێ (عوضة)

1ـ ئبن هیشام 1/1، 2 تلقیح فهوم أهل الأثر 5، 6. رحمة للعالمین 2/11 ـ 14، 52.

کورێ عەرام کورێ قەیدار کورێ ئیسماعیل کورێ ئیبراهیم، سلاڤ ل سەر هەردوویا بن[1].

پشکا سیێ: ژ ئیبراهیم پێغەمبەر ﷺ و سەر ویدا، و ئەو کورێ (تارح)ـە ـ و ناڤێ وی (ئازەر)ـە ـ کورێ ناحور کورێ ساروع ـ ئان ساروغ ـ کورێ راعو کورێ فالخ کورێ عابر کورێ شالخ کورێ ئەرفەخشەد کورێ سام کورێ نووح ﷺ کورێ لامك کورێ متوشلخ کورێ ئەخنوخ ـ و دبێژن ئەو ئدریس پێغەمبەرە ﷺ ـ کورێ یەرد کورێ مەهلائیل کورێ قینان کورێ ئانووشە کورێ (شیث) کورێ ئادەم (سلاڤ ل هەردوویا بن)[2].

خێزانا پێغەمبەری:

خێزانا وی دهێتە نیاسین ب خێزانا هاشمی، ژبەر باپیرێ وی هاشم کورێ عەبد مەناف، لەوا دێ هندەکێ ژ ژیانا هاشم و یێت پشتی وی دیارکەین.

1ـ هاشم: بەرپرسێ ئینان و بەلاڤکرنا ئاڤێ بوو بۆ حەجییێت کەعبێ د وەرزێ حەجێدا، ئەڤ بەرپرسیە گەهشتە وی دەمێ بنەمالا (عەبد مەناف) و بنەمالا (عەبدلدار) ل دۆر بەرپرسیێت کەعبێ و حەجێ رێککەفتین.

هاشم ئێکەمین کەس بوو نان و ئافکا گۆشتی دایە حەجیا ل مەکەهێ، ناڤێ وی (عەمرو) بوو، پشتی هنگی گۆتنێ (هاشم) هندی نان بۆ حەجیا هویر دکرە ئافکێ، و ئەو ئێکەمین کەس بوو هەردوو گەشتێت بازرگانی یێت قورەیشێ

1ـ زانایێ ناڤدار موحەممەد سلێمان مەنسورفوری و ئبن سەعد ئەڤ پشکە یا کۆمکری پشتی ڤەکۆلینەکا هویر. بەرێ خۆ بدە ـ رحمة للعالمين 14/2 ـ 17 و ژێك جوداهیەکا مەزن یا د ناڤبەرا ژێدەرێت دیرۆکیدا هەی.

2ـ ئبن هيشام 2/1، 3، 4، تلقيح فهوم أهل الأثر ص6، خلاصة السير للطبري، ص6، رحمة للعالمين 18/2، و نەلێکی کەفتە د ناڤ ڤان ژێدەراندا د گۆتنا هندەك ژ ڤان ناڤادا، هەروەسا هندەك ناڤ د ناڤ هندەك ژێدەراندا نەماینە.

دەردئێخستن و بوویە عەدەت، گەشتا هاڤینێ بۆ شامێ و گەشتا زڤستانێ بۆ یەمەنێ.

و هۆزانڤانەکێ عەرەب دبێژیت:

(عەمرو ئەوێ نان بۆ ملەتێ خۆ هویر دکرە ئافکا گۆشتی، ملەتێ وی ل مەکەهێ دەمێ پێدڤی و هشکاتیێ، هەردوو گەشت ب وی ناڤدارن، گەشتا زڤستانێ و گەشتا هاڤینێ).

هەر ژ ئاخفتنێت وی: دەرکەفتە شامێ بۆ بازرگانیێ، دەمێ گەهشتیە مەدینێ، سەلما بۆ خۆ ئینا، کچا (عەمرو)ی بوو ئێك ژ بنەمالا (عدي بن النجار) و ل دەف وان ئاکنجی بوو، جارەکا دی چۆ شامێ و هەڤژینا وی ل دەف دەیبابێت خۆ بوو، و ب (عبد المطلب) حەملەکەت. هاشم ل غەززە ـ فلستینێ ـ مر، سالا (479 ز) هەڤژینا وی زارۆکێ خۆ (عبد المطلب) دانا و ناڤێ وی کرە (شەیبە) چونکی هندەك موییێت سپی ل سەرێ وی بوون[1]. و کورێ خۆ ل مەدینێ د مالا بابێ خۆدا ب خودان کر، و کەسێ ژ خێزانا هاشم ل مەکەهێ ئەڤە نەدزانی، هاشم چار کور هەبوون:

ئەسەد، و (أبو صيفي) و (نضلة) و (عبد المطلب)، و پێنج کچ هەبوون: (الشفاء، خالدة، ضعيفة، رقية، جنة)[2].

2ـ عبد المطلب: مە ژ یا بەری نوکە زانی بەرپرسیا ئاڤدانا حەجیا پشتی هاشم هاتە ڤەگوهاستن بۆ (المطلب) کورێ عەبد مەناف ـ کەسەکێ خودان قەدر و رێز بوو و کارێت باش دکرن و ملەتێ وی گوهداریا وی دکر، و قورەیشێ ژبەر مەردینیا وی، دگۆتێ: (الفياض) و دەمێ شەیبە (عبد المطلب) بوویە خزمەتکار ئان تشتەکێ وەسا (المطلب)ی زانی، چۆ مەدینێ دا وی بزڤرینیتە دەف خۆ، دەمێ دیتی، رۆندك ب چاڤادا هاتن و دا بەرسینگێ خۆ، دگەل خۆ بر دا ل حێشترێ

1ـ ئبن هيشام 137/1، رحمة للعالمين 26/1 ، 24/2.

2ـ ئبن هيشام 107/1.

سویارکەت، رازی نەبوو دگەل بچیت هەتا دەیکا وی دەستویریێ ددەتێ.. (المطلب) هیڤی ژ دەیکا وی کرن دگەل وی فرێکەت، رازی نەبوو، ئینا گۆتێ: بهێله کورێ تە بچیتە سەر مولکێ بابێ خۆ و ببیتە جیرانێ حەرەما خودێ، دەیکێ دەستویری دایێ، و دگەل خۆ ل حێشترێ سویارکر و زڤرینە مەکەهێ.

و ما ل دەف وی هەتا مەزن بووی، (المطلب) ل (رەدمان) ل یەمەنێ ژیێ خۆ ژ دەست دا، و پشتی وی (عبد المطلب) جهێ وی گرت، و ئەو خزمەتا باب و باپیرێت وی بۆ ملەتێ خۆ دکر، وی ژی کر، و ناف ملەتێ خۆ ب قەدر کەت و ناڤدار بوو، کەس ژ باب و باپیرێت وی نەگەهشتبوو وی قەدر و ناڤدارییێ[1].

دەمێ (المطلب) مری، برایێ وی (نەوفەل) ب سەر هندەك خانی و مولکێ (عبد المطلب)دا گرت و ب خورتی گەهاندە خۆ، (عبد المطلب) گازندا خۆ گەهاندە هندەك زەلامێت قورەیشێ دا هاریکاریا وی بکەن سەر مامێ وی، بەلێ گۆتنێ: ئەم مایێ خۆ د ناڤبەرا تە و مامێ تەدا ناکەین، ئینا هۆزانەك بۆ خالێت خۆ ژ (بەنی ئەلنەجار) هنارت و هەوارا خۆ گەهاندە وان. خالێ وی (ئەبو سەعد بن عەدی) (80) سویار دگەل خۆ ئینان هەتا گەهشتیە رەخ مەکەهێ، ل وێرێ (عبد المطلب) چۆ بەراهیا وان، و گۆتێ: خال دا بچینە مال! گۆتێ: نە ب خودێ ئەز ناهێمە مالا تە هەتا ئەز (نەوفەل)ی نەبینم، پاشی چۆ دەف (نەوفەل)ی یێ دگەل هندەك مەزنێت قورەیشێ روینشتی بوو، (ئەبو سەعد) شیرێ خۆ ژ کاڤلانی کێشا و گۆتە نەوفەل:

ئەز ب خودانێ کەعبێ کەمە ئەگەر تو ئەو مولکێ تە ژ خوارزایێ من ستاندی نەزڤرینی، دێ ڤی شیری ل تە جەربینم. ئینا گۆت: من بۆ وی زڤراند.. و ئەز ڤان مەزنێت قورەیشێ ژی دکەمە شاهد، ژ نوی چۆ مالا (عبد المطلب) و سێ رۆژا مێڤانێ وی بوو، پاشی عومرە ب جھ ئینا و جارەکا دی زڤریڤە مەدینێ. دەمێ ئەڤە رویدای، نەوفەل هەڤپەیمانیەك دگەل بنەمالا (عەبد شەمس) کورێ (عەبد

1ـ ئبن هیشام 1/137، 138.

مەناف) دژی بنەمالا هاشم گرێدا. دەمێ (خوزاعە) پشتەڤانیا (بەنی ئەلنەجار) بۆ (عبد المطلب) دیتی، گۆتنێ: ئەو یێ ژ مە پەیدا بووی، کا چاوا ژ هەوە پەیدا بوویە، و ئەم ژ هەوە فەرترین پشتەڤانیا وی بکەین، چونکی دەیکا (عەبد مەناف) ژ وان بوو، و چۆنە (دار ئەلنەدوە) و هەڤپەیمانی دگەل بنەمالا هاشم گرێدا دژی بنەمالا (عەبد شەمس) و (نەوفەل)ی. و ئەڤ هەڤپەیمانیە بوو ئەگەرەکێ فەتحا مەکەهێ. دێ پاشی بەحس ژێ هێتەکرن[1].

ژ گرنگترین رویدانێت بۆ (عبد المطلب) چێبووین ژ کاروبارێت کەعبێ، دوو تشت بوون[2]:

کۆلانا بیرا (زەمزەم) و رویدانا (فیل)ی:

کۆلانا بیرا (زەمزەم) ب کورتی: د خەونێدا فەرمان لێ هاتەکرن: بیرا زەمزەم بکۆلیت، و جهێ بیرێ ژی بۆ دەستنیشان کر، و دەست ب کۆلانێ کر، د بن عەردیڤە شیر و مەتال و ئامویرێت شەڕی و دوو خەزال ژ زێڕی دیتن، دەرگەهێ کەعبێ ژ وان شیرا چێکر، و هەردوو خەزال ب دەرگەهیڤە کرن، و بەرپرسیا ئاڤگێرانێ بۆ حەجیا ب ستۆیێ خۆڤە گرت.

دەمێ بیرا زەمزەم ئاشکرا بووی، قورەیشێ ژی دڤیا بەهر تێدا هەبیت و ببنە هەڤپشکێت (عبد المطلب)، گۆتنێ: مە ژی بدە دگەل خۆ، گۆتێ: ئەز وەناکەم، و ئەڤە کارەکە یێ تایبەتە ب ویڤە، قورەیشیا بەلا خۆ ژێ ڤەنەدکر، و دادگەها خۆ برە دەف کاهنا (بەنی سەعد)، و نەزڤڕین هەتا خودێ ب رێکێڤە نیشا دای کو زەمزەم یا تایبەتە ب (عبد المطلب)یڤە.

1ـ مختصر سيرة الرسول للشيخ محمد بن عبد الوهاب النجدي ص41، 42.

2ـ ئبن هيشام 1/142-147.

ل وی دەمی (عبد المطلب) سەر خۆ کرە نەدر، ئەگەر خودێ دەھ کور دانێ و گەهشتنە وی ژیێ بشێن بەڕەڤانیێ ژ وی بکەن، دێ کورەکێ خۆ ل دەف کەعبێ ڤەکوژیت.

رویدانا فیلی ب کورتی: ئەبرەهەیێ حەبەشی، جێگرێ گشتی یێ نەجاشی بوو ل یەمەنێ، دەمێ دیتی عەرەب دچنە کەعبێ حەجێ، دێرەکا مەزن ل (صنعاء) ئاڤاکر، و ل بەر بوو عەرەب حەجا خۆ ڤەگوهێزنە وێرێ، زەلامەکێ ژ (بەنی کینانە) های ژێ بوو ئەبرەهەی ئنیەتەکا وەسا یا ل بەر، ب شەڤێ چۆ د دێرێڤە و روگەها وێ ب پیساتیێ هەڕماند، دەمێ ئەبرەهەی ئەڤە زانی، کەربێت وی گەلەك ڤەبوون، لەشکەرەکێ بۆش و ب هێز بەرهەڤکر، یێ پێکهاتی بوو ژ (60) هزار سەربازا، بەرەف کەعبێ ب رێ کەفتن دا بهەڕفینن، و بۆ خۆ فیلەکێ ژ هەمیا مەزنتر ژێ گرت، و د لەشکەرێ ویدا (9) فیلێت مێ و (13) یێت نێر هەبوون، و لەشکەرێ وی یێ بەردەوام بوو هەتا گەهشتیە دەڤەرا (المغمس)، و ل وێرێ لەشکەر واستیا و بێهنا خۆ ڤەدا، و فیلێت خۆ بەرهەڤکرن و برنە پێشیا لەشکەری دا بچنە د مەکەهێدا، دەمێ گەهشتینە نهالا (محسر) ناڤبەرا موزدەلیفە و مینایێ، فیلێ مەزن راوستیا و خۆ هاڤێتە عەردی و ب نك کەعبێڤە نەچۆ، دەمێ بەرێ وی ددا کەعبێ، دا خۆ هاڤێتە عەردی. ئەو د وی حالیدا بوون، خودێ بالندەیێت (ئەبابیل) هنارتنە وان، بەر ژ جۆرێ ئاخا سەر ئاگری قەلاندی دهاڤێتنێ، و وەکی گەنمێ دروی و پەز بەردایە سەر لێ کرن. ئەو بالندە هندی مێشخۆرینکا ئان حاجی رەشکا بوون، هەر بالندەیەکی سێ بەر رادکرن، ئێك ب دمێ خۆ، و ب هەر پێیەکی بەرەك رادکر هندی نۆکا بوون. هەر بەرکەك ب ئێك ژ وان کەفتبا، دا لەشێ وی هەلوەرییێت و مریت، و هەمی ڤێ نەدکەفتن و ترسەکا مەزن ناف لەشکەری پەیدا بوو و رەڤین وەکی پێلا ب سەرێکدا چۆنە خوار، دویف سەرێ خۆ دچۆن و د تەقیان و دکەفتنە سەر رێکا و د نهالاندا، و سەرکردێ وان (ئەبرەهە)، خودێ ئێشەك دایێ تبلێت وی وەریان، ب ترس و لاواز و گوهوشی زڤڕی (صنعاء)، و ل وێرێ مر.

و قورەیش بۆ خۆ رەڤیبوونە د نهالادا و سەرێت چیا دا ژ شەڕی قورتال ببن، و دەمێ ئەو ب سەرێ لەشکەری هاتی یا ب سەری هاتی، هەمی ب ئێمناهی زڤڕینە مالێت خۆ[1].

ئەڤ رویدانە ل هەیڤا موحەڕەمێ بوو، پێنجی رۆژا بەری بوونا پێغەمبەری ﷺ، و بارا پتر ل وێ هزرێنە (55) رۆژا بەری بوونا وی بوو، و رێککەفتینە دگەل رۆژێت دویماهیێ ژ هەیڤا دوو ئان دەسپێکێت هەیڤا سێ ژ سالا (571 ز). و ئەڤە قەدر و رێخۆشکرنەك بوو بۆ پێغەمبەری ﷺ و کەعبا پیرۆز. چونکی دەمێ بەرێ خۆ ددەینە (بەیت ئەلمەقدس)، دێ بینین موشرکێت دژمنێت خودێ خۆ ل سەر روگەهێ سەپاندبوو و د دەستێ واندا بوو، و خەلکێ قودسێ موسلمان بوون، و سالا (587) ب.ز کەفتە د دەستێ (بوختنەسەر)دا، و سالا (70)ز کەفتە د دەستێ رۆمانیادا، بەلێ چو جارا مەسیحیا ـ ل وی دەمی موسلمان بوون ـ زالگەهی سەر کەعبێ نەکریە، و د دەستێ موشرکادا بوو.

رویدانا فیلی د وان کاودانادا چێبوو، و ئەو دەنگ و باس گەهشتنە بارا پتر وەلاتا و دەولەتێت ب هێز و خودان شارستانیەت ل وی سەردەمی، پەیوەندیێت حەبەشە دگەل رۆمانیا ب هێز بوون، و فورس دژمنا وان بوو و یا ب بەرڤە راوستیای بوو، و بەرێ خۆ ددایێ کا چ ب سەرێ رۆمان و هەڤپەیمانا وان دهێت، لەوا پشتی وێ رویدانێ هەر زوی فورسێ ب سەر یەمەنێدا گرت. و ل وی سەردەمی ئەو هەردوو دەولەت ب هێز و خودان دەستهەلات بوون.

وێ رویدانێ.. گرنگی و پیرۆزیا مالا خودێ بۆ هەمیا دیارکر، و خودێ ئەو جهێ هەلبژارتی دا پیرۆز بێتە راگرتن، و ئەگەر ئێك ژ خەلکێ خۆ ب پێغەمبەرینیێ ئینابا دەر، دا خودێ وەکی وێ رویدانێ پاشڤەبەت و شەرمزارکەت. و ئەڤە شرۆڤەکرنەك بوو بۆ وی ئەگەرێ نهینی، کو خودێ موشرك ب سەر

1 ـ ئبن هیشام 43/1 ـ 56، تفهیم القرآن 462/6/6 ـ 469.

ئیماندارا ئێخستین و کەسێ ئەڤ ئەگەرە نەدزانی کو رێخۆشکرنە بۆ هاتنا پێغەمبەرەکێ نوی. (عبد المطلب) دەھ کور هەبوون، کورێت وی ئەڤەبوون:

(الحارث، الزبير، أبو طالب، عبد الله، حمزة، أبو لهب، الغيداق، المقوم، صفار، العباس) و دبێژن یازدە بوون، یێ یازدێ (قثم) بوو، و دبێژن (عبد الكعبة) المقوم بوو، و (حجل) الغيداق بوو، و یا هاتیە گۆتن: (عبد الكعبة) و (المقوم) ئێك کەسن، و چو کور نەبوون نافێ وی (قثم). و شەش کچ هەبوون، نافێت وان ئەڤە بوون: (البيضاء، أم حكيم، بورِة، عاتكة، صفية، أروى، أميمة)[1].

3ـ عەبدوللا بابێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ: دەیکا وی: فاطمة کچا عەمرو کورێ (عائذ) کورێ عیمران کورێ مەخزوم کورێ (يقضة) کورێ موڕە.

عەبدوللا ژ هەمی کورێت (عبد المطلب) باشتر بوو، ژ هەمیا پتر خۆ دپاراست، و بابێ وی پتر ژ هەمیا حەژێ دکر، و دگۆتنێ: (الذبيح) ئانکو: ڤەکوشتی. چونکی دەمێ کورێت (عبد المطلب) بووینە دەھ و زانی ئەو دێ شێن وی پارێزن، نەدرێ خۆ بۆ وان گۆت، و ئەو ژی د گوهدار بوون. نافێت هەر دەها نڤیسین و کرنە د ئامانەکیدا و هافێتە پشکێ و بۆ کورێ وی عەبدوللای کەفت، (عبد المطلب) کێرەکا خۆش و کورێ خۆ برن دا ببەتە دەف کەعبێ ڤەکوژیت، قورەیشێ نەهێلا کورێ خۆ ڤەکوژیت، نەخاسمە خالێت وی ژ بنەمالا مەخزوم و برایێ وی (أبو طالب).

(عبد المطلب) گۆتێ: کا بۆ من بێژن ئەز چ ل نەدرێ خۆ بکەم؟ هندەکا گۆتێ: هەرە دەف کاهنەکی کا دێ چ رێ بۆ تە بینیت. و چۆ دەف، وی گۆتێ: نافبەرا عەبدوللای و دەھ حێشترا بافێژە پشکێ، دیسا پشك کەفتە عەبدوللای، پاشی پشك نافبەرا عەبدوللای و بیست حێشترا، هەر دکەفتە عەبدوللای و حێشتر دەھ دەھە زێدەکرن، و پشك هەر دکەفتە سەر عەبدوللای، هەتا گەهشتیە سەد حێشترا، پشك کەفتە سەر حێشترا، و سەد حێشتر پێش ویڤە ڤەکوشتن و هێلانە د جهدا و چو

1ـ تلقيح فهوم أهل الأثر ص8 ـ 9، رحمة للعالمين 56/2، 66.

مرۆڤ و گیانەوەر و دەهبە ژێ نەددانە پاش. بەری هنگی خوین دەف عەرەبا دەھ حێشتر بوون، و پشتی ڤێ رویدانێ بوونە سەد حێشتر، و ئیسلامێ ژی پەسەندکر.

و یا ژ پێغەمبەری ﷺ هاتیە ڤەگوهاستن، گۆت: (أنا ابن الذبيحين) ئانکو: ئەز کورێ هەردوو ڤەکوشتیامە، و مەرەما وی ئیسماعیل و بابێ وی عەبدوللایە[1].

(عبد المطلب) باشترین کچ ل وی دەمی بۆ کورێ خۆ عەبدوللای هەلبژارت، ئەو ژی ئامینا کچا وەهەب کورێ عەبد مەناف کورێ زەهرە کورێ کیلاب، بابێ وێ مەزنێ بنەمالا زەهرە بوو، یا خودان قەدر و قنێت بوو.

عەبدوللا و ئەو ل مەکەهێ بنەجھ بوون، پشتی هەیامەکی (عبد المطلب) ئەو هنارتە مەدینێ دا قەسپا بۆ بینیت، عەبدوللا ل وێرێ مر، و هندەك دبێژن بۆ بازرگانیێ چۆبوو شامێ، دەمێ کاروانێ قورەیش گەهشتیە مەدینێ ئەو یێ نەساخ بوو و ل وێرێ مر، و ل مالا (النابغة الجعدي) هاتە ڤەشارتن، و ل وی دەمی ژیێ وی بیست و پێنج سال بوون. و مرنا وی بەری بوونا پێغەمبەری بوو ﷺ، و بارا پتر مێژوونڤیس دگەل وێ رەئیێنە، و یا هاتیە گۆتن: مرنا وی پشتی بوونا پێغەمبەری بوو ﷺ ب دوو هەیڤا[2].

دەمێ خەبەرێ مرنا وی گەهشتیە مەکەهێ، ئامینایێ هۆزانێت خەمگین پێ گۆتن[3]، ڤیان و جوامێری و هەژیاتیا وی تێدا دیارکرن.

میراتێ عەبدوللای پاش خۆ هێلای: پێنج حێشتر، و برەکا پەزی، و جاریەکا حەبەشی نافێ وێ بەرەکە بوو، و دگۆتنێ ئوم ئەیمەن، ئەوێ چاڤدێریا پێغەمبەری ﷺ یا کری دەمێ یێ ساڤا[4].

---

1. ئبن هيشام 151/1 ـ 155، رحمة للعالمين 89/2 ـ 90، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي، ص12، 22، 23.

2. ئبن هيشام 156/1 ـ 158، فقه السيرة لمحمد الغزالي ص45 رحمة للعالمين 92/2.

3. طبقات ابن سعد 62/1.

4. مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص12، تلقيح فهوم أهل الأثر ص4، صحيح مسلم 96/2.

بوون و چل سال بەری ببیتە پێغەمبەر

بوون:

رۆژا دوشەمبی (9/ی ربیع الأول) سالا ئێکێ ژ رویدانا فیلی، و بۆرینا چل سالا ژ شاه کیسرا ئەنوشیروان، سەروەرێ پێغەمبەران موحەممەد ﷺ ل نهالێت بنەمالا هاشم ل مەکەهێ یێ بووی، کو دبیتە بەرامبەر (22/ 4/ 571 ز)، هەروەکی زانایێ مەزن موحەممەد سلێمان مەنصورفوری و ڤەکۆلەرێ فەلەکی مەحموود پاشا دیارکری[1].

ئبن سەعد دبێژیت: دەیکا پێغەمبەری گۆت: دەمێ من ئەو بووی، رۆناهیەك ژ من دەرکەفت قەسرێت شامێ رۆنکرن، و ئەحمەد تشتەکێ نێزیکی وێ رامانێ یێ ژ (عرباض بن سارية) ڤەگێرای[2].

و یا هاتیە گۆتن: د دەمێ ژانێت بوونێدا، چاردە پارچە ژ ئەیوانا کیسرای هەڕفتن، و ئەو ئاگرێ مەجووسیا دپەرست، ڤەمریا، و دێرێت ل دۆر دەریاچکا ساوە هەڕفتن، پشتی هشك بووی، بەیهەقی ئەڤە یا ڤەگێرای[3]، و موحەممەد غەزالی پەسند ناکەت[4].

دەمێ دەیکا وی ئەو بووی، ئێك هنارتە دەف باپیرێ وی (عبد المطلب) و مزگینیا نەڤیێ وی گەهاندێ، ئینا ب گەشبینی و دلخۆشی هات و برە د کەعبێڤە و دوعا ژ خودێ کرن و سوپاسیا وی کر، و ناڤێ موحەممەد بۆ هەلبژارت، و ئەڤ

1ـ محاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضيري 62/1، رحمة للعالمين 38/1، 39 واختلافهم في تعيين تاريخ أبريل فرع للأختلاف في التقويمات الميلادية.

2ـ بەرێ خۆ بدە مختصر سيرة الرسول ﷺ للشيخ عبد الله النجدي ص12 و ابن سعد 63/1.

3ـ هەر ئەو ژێدەرێ ئێکێ.

4ـ بەرێ خۆ بدە فقه السيرة لمحمد الغزالي ص46.

ناڤه بەری وی ناف عەرەبا نەبوو، و رۆژا حەفتێ ل دویف عەدەتێ عەرەبا ل وی دەمی سونەت کر[1].

ئێکەمین ژن شیر دایێ پشتی دەیکا وی، (ثویبة) بوو، خداما ئەبو لەهەب، شیرێ کورەکی دایێ دگۆتنێ مەسروح، و هەر وێ بەری وی شیر یێ دایە مامێ وی حەمزە کورێ (عبد المطلب)، و پشتی وی شیر یێ دایە ئەبو سەلەمە کورێ عەبدلئەسەدێ مەخزوومی[2].

دگەل بەنی سەعد:

عەدەتێ عەرەبێت ل باژێری بوو، بۆ ساڤایێت خۆ ل دایینا (ژنێت ب شیر) دگەریان، دا ژ نەساخی و نازداریێت باژێری دویر بکەڤن، و دا لەشێت وان ب هێز بکەڤن، و دەمارێت وان توند ببن، و زمانێ عەرەبی یێ رەسەن و ژ بنەتاری بزانن. (عبد المطلب) بۆ پێغەمبەری ﷺ پسیارا دایینا دکر، ئینا ژنەك ژ بنەمالا سەعد کورێ بەکر بۆ دیت، دگۆتنێ حەلیما کچا (أبي ذؤيب)، زەلامێ وێ (الحارث بن عبد العزى) ناسناڤێ وی ئەبو کەبشە بوو هەر ژ وێ بنەمالێ.

و برایێت وی یێت شیری ل وێرێ: عەبدوللا کورێ (الحارث)، و ئەنیسا کچا (الحارث)، (حذافة) ئان (جذامة) کچا (الحارث) ب ناسناڤێ (الشيماء) ناڤدار بوو، و چاڤێ خۆ ددا پێغەمبەری ﷺ، و ئەبو سوفیان کورێ (الحارث) کورێ (عبد المطلب) کورمامێ پێغەمبەری ﷺ.

و مامێ وی حەمزە کورێ (عبد المطلب) ژی ل دەف دایینەکێ بوو ژ بنەمالا سەعد کورێ بەکر، ئەو ژنا شیر دایە حەمزەی رۆژەکێ چۆ مالا حەلیمایێ و ل

1ـ ئبن هيشام 159/1، 160، ومحاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضيري 62/1، و یا هاتیە گۆتن: دەمێ بووی، یێ سونەتکری بوو، تلقيح فهوم أهل الأثر ص4، و ئبن ئەلقەییم گۆت: چو فەرموودەیێت بنەجھ ل دۆر نینن، بەرێ خۆ بدە زاد المعاد 18/1.

2ـ تلقيح فهوم أهل الأثر ص4، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص13.

ویرێ شیر دا پێغەمبەری ﷺ. پێغەمبەری ﷺ ژ دوو لایاڤە شیرێ حەمزەی یێ خواری، جارا ئێکێ (ثویبة) و جارا دووێ ل بنەمالا سەعد[1].

حەلیمایێ ژ بەرەکەتا پێغەمبەری ﷺ تشتێت سەیر و مەزن ڤەدگێران، دا ئاخفتنێ بۆ وێ بهێلین ب بەرفرەهی بەحس بکەت، ئبن ئیسحاق دبێژیت: حەلیمایێ دگۆت: ئەو و زەلامێ خۆ و کورەکێ خۆ یێ ساڤا ژ وارێ خۆ دەرکەفتن دگەل کۆمەکا ژنان ژ بنەمالا (سەعد کورێ بەکر)، ئەم بۆ خۆ ل زارۆکێت ساڤا دگەریاین دا ب خودانکەین، و ئەو سال یا هشك بوو چو بۆ مە نەهێلابوو، ئەم دەرکەفتین ماکەرەك دگەل مە بوو و ئامانەکێ ئاڤێ، ب خودێ چپکا ئاڤێ تێدا نەبوو، و ئەم ب شەڤێ هەمیێ نەنڤستین ژبەر زارۆکێ دگەل مە ژ برسادا دکرە گری، و سینگێ من هند شیر تێدا نەبوو تێرا بکەت، و چو د ئامانێ مەدا نەبوو، بەلێ مە دوعا دکرن باران بهێت و خودێ دەرگەهەکی بۆ مە ڤەکەت. ئەز یا ل ماکەرێ سویار بوویم و من خۆ دا دویماهیا کاروانی و ئەز ڤەدمام، هەتا ڤەمانا من بۆ وان نەخۆش بوو و عێجز بوون، هەتا ئەم گەهشتینە مەکەهێ بۆ خۆ ل زارۆکێت ساڤا دگەریاین. چو ژن دگەل مە نەمابوون پێغەمبەر ل سەر پێشنیار نەکری، و ئەو پێ رازی نەدبوون، دەمێ دگۆتێ ئێتیمە دا خۆ ژێ دویرئێخن، چونکی چاڤێ مە ل بەر دەستێ بابێ زارۆکی بوو قەنجیەکێ دگەل مە بکەت، و دەمێ ئێتیمەك بۆ مە ئینابا، ئەم دا بێژین: ئێتیم! دەیکا وی ئان باپیرێ وی دێ شێن چ دەنە مە؟! و مە حەژ ئێتیما نەدکر، پشتی ئەم گەریاین، ئەو ژنێت دگەل مە هەمیا زارۆك ب دەست کەفتن، دەمێ هەمیا کارێ خۆ کری دا بزڤرن، من گۆتە هەڤژینێ خۆ: ب خودێ من نەڤێت ئەز بزڤرم، و ژ هەمی هەڤالێت خۆ، من چو زارۆك دگەل نەبن، ب خودێ ئەز دێ زڤرم وی ئێتیمی بۆ خۆ ئینم، گۆت: باشە هەرە بینە، بەلکی خودێ بۆ مە بکەتە بەرەکەت. گۆت: ئەز چۆمێ و من ئینا، و من ژبەر هندێ ئینا، چونکی من چو زارۆکێت دی نەدیتن، گۆت: دەمێ من ئینای

1ـ زاد المعاد 19/1.

و زڤڕیمه ناف هەڤالێت خۆ، و من دایه بەر سینگێ خۆ و شیر دایێ، هندی ڤیای شیر بۆ هات، هەتا تێر خواری، و برایێ وی ژی شیر خوار هەتا تێر بووی، پاشی نڤست، و بەری هنگی ژ برسادا دکره گری و نەدهێلا ئەم بنڤین. و زەلامێ من بەرێ خۆ دا گهانێت ماکەرا مه د تژینه، ژێ دۆت و مه هەردووا ڤەخوار هەتا ئەم تێر بووین و جهێ ئاڤێ و خوارنێ گرت، و مه خۆشترین شەڤ بۆراند. گۆت: دەمێ سپێدێ رابووین گۆته من: تو دزانی حەلیما.. ب خودێ ته زارۆکەکێ پیرۆز یێ ئینای، من گۆتێ: ب خودێ من ژی ئەو هیڤی یا هەی. گۆت: پاشی ئەم ب رێ کەفتین و ئەز ل ماکەرا خۆ سویار بووم و من ئەو ژی دگەل خۆ سویارکر، ب خودێ من کاروان هەمی هێلا و ئێك ژ وان نەشیا بەری من راکەت، هەتا هەڤالێت من دگۆته من: کچا (أبي ذؤیب) ئەڤه ته خێره، مه نەهێله، خۆ بده دگەل مه، ما نه ئەو ماکەرا ته ئەوه یا تو پێ هاتی؟! من دگۆتێ: بەلێ ب خودێ هەر ئەوه، دگۆته من ب خودێ ئەو ماکەرەکا سەیره، و گۆت: پاشی ئەم گەهشتینه وارێ خۆ، جهێ بەنی سەعد، و من چو عەردێت خودێ ژ وێرێ هشکتر و بێ بارانتر نەدیتینه، و پشتی ئەم گەهشتین، پەزێ مه دەردکەفت و دزڤڕی یێ تێر و تژی شیر، مه ددۆت و ڤەدخوار، و کەسەکێ دی چڕکا شیری ژی ژ پەزێ خۆ نەددۆت، و شیر نەدهاته گوهانا، هەتا خەلکی دگۆته شڤانێت خۆ: ستۆیێ هەوه بشکێت، پەزێ خۆ ببەنه وی جهێ کچا (أبي ذؤیب) پەزێ خۆ لێ دچەرینیت، و دا بەنه وان جها و پەزێ وان دزڤڕی یێ برسی و بێ شیر، و پەزێ من دچۆ و دزڤڕی یێ تێر و تژی شیر، و مه بەردەوام خێر و زێدەیی ژ خودێ ددیت، هەتا دوو سالێت وی تمام بووین و مه شیرڤەکری، و یێ پر هێز و تژی گەنجینی بوو، نەوەکی زارۆکێت دی بوو، دەمێ بوویه دوو سال زارۆکەکێ پەیت و زیرەك بوو، گۆت: پشتی دوو سالێت وی تمام بووین و مه ژ شیرڤەکری، مه زڤڕانده مەکەهێ دەف دەیکا وی، و مه گەلەك حەز دکر هێژ دگەل مه بمینیت، ژبەر وێ بەرەکەتا مه ژ وی دیتی، و ئەم دگەل دەیکا وی ئاخفتین، من گۆتێ: ئەگەر ته کورێ من هێلابا دەف من هەتا

پیچەکا دی مەزن دبیت و ب هێز دکەڤیت، ئەز دترسم تووشی نەخۆشیا ببیت ل مەکەهێ، و گۆت: ئەم ماینە ب دەیکا ویڤە هەتا رازی بووی و مە دگەل خۆ زڤراندی[1].

ئها هۆسا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ما ل وارگەهێ بەنی سەعد، هەتا ژیێ وی بوویە چار ئان پێنج سال[2]، رویدانا شەڤکرنا سینگی بۆ هاتەکرن.

موسلم ژ ئەنەسی ڤەدگوهێزیت: دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یاری دگەل زارۆکا دکرن، جبریل چۆ دەف و درێژکرە عەردی و سینگێ وی شەق کر، و دلێ وی ئینا دەر، و پارچەیەك ژێ ئینا دەر و گۆت: ئەڤە بەهرا شەیتانیە ژ تە، پاشی دلێ وی د تەشتەکا زێڕیدا ب ئاڤا زەمزەم شویشت، پاشی دلێ وی داناڤە جهێ وی و گەهاندەف ئێك، و زڤراندەف جهێ وی، زارۆك ب غار چۆنە دەف دەیکا وی ـ داییینا وی ـ و گۆتنێ: موحەممەد هاتە کوشتن، دەمێ چۆین سەحکەنێ، دیت یێ دورستە بەلێ رەنگێ وی یێ هاتیە گوهۆڕین[3].

زڤراندنا وی بۆ دەیکا وی یا دلۆڤان:

پشتی وێ رویدانێ حەلیما ژێ ترسیا نەکو نەخۆشی و زیانەك ب سەری بهێت، ئینا زڤرانده دەف دەیکا وی، و ما دگەل هەتا ژیێ وی بوویە شەش سال[4].

دەیکا وی دیت وەك وەفاداری بۆ هەڤژینێ خۆ یێ وەغەرکری، بچیتە (یثرب) سەرا گۆڕێ وی بدەت.

ژ مەکەهێ دەرکەفت، و رێکا (500) کیلۆمەترا دویر دا بەر خۆ، ئەو و کورێ وێ یێ ئێتیم ـ موحەممەد ﷺ ـ و خزمەتکارا وێ ـ ئوم ئەیمەن ـ و سەروەرێ وێ

1ـ ئبن هیشام 162/1، 163، 164.

2ـ یێت ژیاننامە نڤێسین، بارا پتر سەر ڤێ رەئیێنە، و ل دویف گۆتنا ئبن ئیسحاق، د سالا سیێدا بوو، بزڤرە ئبن هیشام 164/1، 165.

3ـ صحیح مسلم، باب الإسراء 92/1.

4ـ تلقیح فهوم أهل الأثر ص7، ئبن هیشام 168/1.

(عبد المطلب)، هەیڤەکێ ما ل وێرێ، پاشی کارێ خۆ کر دا بزڤریتەڤە، هەر ل دەسپێکا رێکێ نەساخیێ گرت و ل سەر گران بوو، و ل دەڤەرا (الأبواء) ناڤبەرا مەکەهێ و مەدینێ مر[1].

ما ل دەف با پیرێ خۆ:

(عبد المطلب) ئەو زڤراندە مەکەهێ، و دلێ وی گەلەك ب نەڤیێ وی یێ ئێتیمڤە بوو و دلێ وی بۆ دسۆت، و ڤێ نەخۆشیا نوی برینێت کەڤن هەودانەڤە، وەسا پێڤە نویسیا و یێ پێڤە مژویل بوو، ئەو گرنگی نەددا چو عەیالێت خۆ، و نەدهێلا بمینیتە ب تنێ، و قەدر و ڤیانا وی ب سەر یا عەیالێت خۆ ئێخست.

ئبن هیشام دبێژیت: رائێخەك بۆ (عبد المطلب) ل بەر سیبەرا کەعبێ رادئێخست، کورێت وی ل دۆر جهێ وی دروینشتن، وەك رێزگرتن بۆ بابێ خۆ، کەس سەر جهێ وی نەدروینشت، پێغەمبەر ﷺ زارۆکەکێ پەیت و زیرەك بوو، دچۆ سەر جهێ باپیرێ خۆ دروینشت، مامێت وی ژ وێرێ ددا پاش، دەمێ (عبد المطلب) ئەو دیتبان یێ وی ژ وێرێ ددەنە پاش، دگۆتێ: ژ کورێ من ڤەبن.. ئەز ب خودێ کەمە تشتەکێ مەزن یێ د پشت ویرا هەی، ددانا ب رەخ خۆڤە و دەستێ خۆ ب پشتا ویدا دئینا خوار، و هەر کارێ کربا کەیفا وی پێ دهات[2].

دەمێ ژیێ وی ﷺ بوویە هەشت سال و دوو هەیڤ و دەھ رۆژ، باپیرێ وی (عبد المطلب) ل مەکەهێ مر، و بەری بمریت، د خەونێدا دیت نەڤیێ خۆ تەسلیمی مامێ وی یێ دەیبابی (أبو طالب) بکەت[3].

1ـ ئبن هیشام 168/1، تلقیح فهوم أهل الأثر ص7، محاضرات تاریخ الأمم الإسلامیة للخضیري 63/1، فقه السیرة للغزالي ص50.

2ـ ئبن هیشام 168/1.

3ـ تلقیح فهوم أهل الأثر ص7، ئبن هیشام 169/1.

ل دەف مامێ خۆ یێ دلۆڤان:

مامێ وی (أبو طالب) ب باشترین شێوە برازایێ خۆ ب خودان کر و دا دگەل کورێت خۆ، و پتر ژ وان قەدرێ وی دگرت، هەتا ژ چل سالیێ ژی بۆری هەر ب سەرفەرازی دگەل وی دژیا، دپاراست و پشتا وی دگرت و بەرەڤانی ژێ دکر، پاشی ئەڤ بابەتە دێ د جهێ خۆدا ئێتە بەحسکرن.

ب بەرهەڤبوونا وی داخوازا بارانێ کر:

ئبن عەساکر ژ (جلهمة بن عرفطة) ڤەدگوهێزیت، گۆت: ئەز چۆمە مەکەهێ و ئەم یێت د هشکی و بێ ئاڤیێدا و باران نەهاتینە، قورەیشێ گۆتێ: (أبو طالب) گیا شین نەبوو، عەرد ما زوها، دێ وەرە دوعا بارانێ بۆ مە بکە، (أبو طالب) دەرکەفت و زارۆکەك یێ دگەل، دێ بێژی رۆژەکا گەشە عەورەکێ تاری یێ خۆ دایە پاش، ناف زارۆکا بوو، (أبو طالب) دەستێ وی گرت و بر پشتا وی ب کەعبێڤە نا، تبلا خۆ درێژکرە زارۆکی و دوعا ژ خودێ کرن، شێلیاتیەك ژی ل عەسمانی نەبوو، عەورەك ژ ڤێرێ ئێك ژ وێراهە کۆم بوون، و عەرد ئاڤ دا و تژی ئاڤ بوو و نهال تژی بوو، و ل دەشتێ و باژێری گیا شین بوو، و (أبو طالب) د هۆزانەکێدا بەحسێ ڤێ رویدانێ یێ کری، دبێژیت:

(د رۆژەکا حەتاڤدا ب بەرهەڤبوونا وی دوعا بارانێ کر، سەرخاترا ئێتیما و خۆپارێزیا بیژنا، باران هات)[1].

بەحیرایێ راهب:

دەمێ ژیێ پێغەمبەری ﷺ بوویە دازدە سال، و یا هاتیە گۆتن: و دوو هەیڤ و دەھ رۆژ[2]، مامێ وی (أبو طالب) بەرەف شامێ ب رێ کەفت بۆ بازرگانیێ و ئەو ژی دگەل خۆ بر، هەتا گەهشتیە (بوسرا)، ژ شامێ دهێتە هەژمارتن و باژێرکەکە

1ـ مختصر سيرة الرسول ﷺ للشيخ عبد الله النجدي ص15، 16.

2ـ ئبن ئەلجوزی د (تلقيح فهوم أهل الأثر ص2)دا گۆتیە.

سەر ب (حۆران)ڤە، و ل وی دەمی ژ وان باژێرێت عەرەبا بوو یێت بن دەستهەلاتا رۆمانیانڤە، راهبەك ل وێرێ بوو دگۆتنێ (بەحیرا) ناڤێ وی جەرجیس بوو، دەمێ کاروانێ بازرگانا گەهشتیە وێرێ، بەحیرا چۆ پێشوازیا وان و رێز لێ گرت و کرنە مێڤانێت خۆ، وی بەری هنگی پێشوازیا کاروانێت عەرەبا نەدکر، و وی پێغەمبەر ب نیشان و سالۆخەتێت وی نیاسی، دەستێ وی گرت و گۆت: ئەڤە دێ بیتە مەزنێ هەمی جیهانا، و دێ خودێ وی هنێریت دلۆڤانی بۆ هەمیا، (أبو طالب) گۆتێ: تو چاوا ڤی تشتی دزانی؟ گۆت: دەمێ هوین هاتینە نێزیکی (عەقەبە)، هەمی دار و بەر وەك رێزگرتن چۆنە سوجدێ، و ژبلی پێغەمبەرا بۆ رێزگرتنا چو مرۆڤێت دی ناچنە سوجدێ، و ئەز ب مۆرا پێغەمبەرینیێ وی دنیاسم، ئەو مۆر یا ل بن کەلکەلکێ ملێ وی وەکی سێڤەکێیە، و ئەڤ نیشانە یا د کتێبێت مەدا هەی، و هیڤی ژ (أبو طالب) کرن وی بزڤرینیتەڤە مەکەهێ، و نەبەتە شامێ، ژ وی دترسا نەکو جوهی زیانەکێ بگەهیننێ، ئینا مامێ وی ئەو دگەل هندەك خزمەتکارێت خۆ زڤرانده مەکەهێ[1].

شەڕێ ئەلفوجار:

دەمێ ژیێ وی ﷺ بوویە پازدە سال، شەڕێ (ئەلفوجار) ناڤبەرا قورەیشێ و هەڤپەیمانێت ژ کینانە، دژی قەیس عیلان رویدا، سەرکردێ قورەیشی و کینانیا هەمیا (حەرب بن ئومەیە) بوو، ژبەر قەدر و جهێ وی یێ جڤاکی و دانعەمریا وی بوو، ل دەسپێکا رۆژێ.. سەرکەفتنا قەیس ل سەر کینانە یا دیاربوو، هەتا بوویە نیڤرۆ کینانە ب سەرکەفت. و ناڤێ وی شەڕی کرە شەڕێ (ئەلفوجار)، چونکی: پیرۆزیا کەعبێ تێکدا و د هەیڤێت حەرامدا هاتە کرن، و پێغەمبەر ژی ﷺ ل وی شەڕی بەرهەڤ بوو، تیر بۆ مامێت خۆ بەرهەڤ دکرن و سەرێت وان تیژ دکرن و ددانە ڤێ[2].

1ـ مختصر سيرة الرسول، عبد الله النجدي، ص16، ئبن هيشام 180/1 ـ 183.

2ـ ئبن هيشام 184/1 ـ 187، قلب جزيرة العرب ص260، محاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضري 63/1.

پەیمانا (الفضول):

پشتی وی شەڕی، پەیمانا (الفضول) ل هەیڤا (ذو الحجة) ژ هەیڤێت حەرام هاتە مۆرکرن، تیرە و بنەمالێت قورەیشیان لێ کۆم بوون: (بنو هاشم، بنو المطلب، أسد بن العزى، زهرة بن كلاب، تيم بن مرة) ل مالا عەبدوللا کورێ جەدعان یێ تەیمی کۆم بوون، چونکی زەلامەکێ پیر و ب قەدر بوو، سۆز و پەیمان دانە ئێکدوو، کو نەهێلن زۆرداری ل کەسێ بێتەکرن، د مەکەهێدا و ل دەرڤەی مەکەهێ و ل هەمی مرۆڤا، و دگەل یێ زۆرداری لێ هاتیەکرن راوستن، هەتا ئەو زۆریا لێ هاتیەکرن بۆ بزڤرِیتەڤە و بگەهیتە مافێ خۆ. پێغەمبەر ژی ﷺ ل ڤێ پەیمانێ بەرهەڤ بوو، پشتی خودێ کەرەم ب پەیاما ئیسلامێ ژی دگەل کری، گۆت: ((ئەز بەرهەڤی هەڤپەیمانیەکێ بووم ل مالا عەبدوللایێ کورێ جەدعان، بۆ من ئەو گەلەك پێ خۆشتر بوو ژ حێشترێت سۆر، ئەگەر نوکە سەردەمێ ئیسلامێ ژی داخوازا هەڤپەیمانیەکا ژ وی جۆری بێتەکرن، دێ خۆ دەمە دگەل))[1].

ئەڤ هەڤپەیمانیە بەروڤاژی وێ پشتەڤانی و هەوا چۆنێیە یا بەری ئیسلامێ هەی و ژ پالدەرێ هۆز و بنەمالێ دهاتە ئازراندن، دبێژن ئەگەرێ ڤێ هەڤپەیمانیێ ئەڤە بوو: زەلامەکی ژ (زبيد) متایەك بۆ فرۆتنێ ئینا مەکەهێ، (العاص بن وائل السهمي) ژێ کرِی، و حەقێ وی نەدایێ، وی ژی زۆرداریا ل وی هاتیەکرن گەهاندە هەڤپەیمانێت خۆ ژ بنەمالێت (عەبدلدار و مەخزووم و جەمح و سەهم و عەدی) و کەس د هەوارێ نەچۆ، ئینا چۆ سەر گرێ (ئەبی قوبەیس) و ب دەنگەکێ بلند ئەو زۆرداریا ل وی هاتیەکرن ب هۆزانڤە دگۆت، ئینا زوبەیرێ کورێ (عبد المطلب) چۆ دەف و گۆت: ما کەس نینە د هەوارا ڤی بهێت؟ هەتا ئەوێت بەری نوکە ناڤێت وان د هەڤپەیمانیا (الفضول)دا هاتینە گۆتن، لێ کۆم بوون، و پشتی رێککەفتن مۆرکری، چۆنە دەف (العاص بن وائل) و حەقێ وی ژێ ستاندی[2].

1ـ ئبن هيشام 113/1 ـ 135، مختصر سيرة الرسول، عبد الله النجدي ص30 ـ 31.

2ـ ئبن هيشام ص30 ـ 31.

ژیانا ریّنجبەریێ:

ل دەسپێکا گەنجینیا وی ﷺ، چو کارێت وەسا نەبوون پێ بێتە ب خودانکرن، بەلێ گەلەکا یا گۆتی: وی شڤانیا پەزی یا کری هێژ ناف بنەمالا سەعد بوو[1]، و ل مەکەهێ شڤانی یا کری بەرامبەر چەند دینارێت زێڕی[2]، دەمێ ژیێ وی بوویە (25) سال بۆ بازرگانیێ ب مالێ خەدیجایێ (خودێ ژێ رازی بت) دەرکەفتە شامێ، ئبن ئیسحاق دبێژیت: خەدیجا کچا خوەیلد ژنەکا بازرگان بوو، یا خودان قەدر و پارە بوو، زەلام ب کرێ دگرتن دا بازرگانیێ ب مالێ وێ بکەن و رێژەیەك ژ فایدەی ددایێ، قورەیشی ملەتەکێ بازرگان بوون، دەمێ وێ راستی و ئەمانەت و رەوشتێت پێغەمبەری ﷺ زانین، ل سەر پێشنیارکر ب مالێ وێ بچیتە بازرگانیێ ل شامێ، و کا چەند ددا بازرگانێت دی، دێ پترێ دەتە وی، ئەو و خزمەتکارێ وێ (مەیسەرە) پێکڤە بچن، پێغەمبەر ﷺ رازی بوو، مالێ وێ بر و خزمەتکارێ وێ دگەل چۆ و چۆنە شامێ[3].

هەڤژینیا وی ژ خەدیجایێ:

دەمێ زڤڕیە مەکەهێ، و خەدیجایێ راستی و ئەمانەت ژ وی و بەرەکەت و زێدەییا مالێ خۆ دیتی، و بەری وی ئەڤە نەدیتبوو، و خزمەتکارێ وێ (مەیسەرە)ی هەر تشتەکێ ژ پێغەمبەری ﷺ دیتی: ژ سەرەدەریا وی یا خۆش، و رەوشتێت وی یێت چاك و هزرا وی یا دانایی و رەئیێت وی یێت راست و ئەمانەتا وی د کاریدا، هەمی بۆ خەدیجایێ گۆتن.

و ل دویماهیێ خەدیجایێ ئەو زەلام دیت یێ بۆ خۆ لێ دگەریا، مەزن و کەنکەنێت مەکەهێ ل بەر دگەریان خەدیجا شوی پێ بکەت، بەلێ ب کەسێ رازی نەدبوو و هەمی دزڤڕاندن، خەدیجایێ ئەڤ هزرا د دلێ خۆدا بۆ هەڤالا خۆ

1ـ ئبن هیشام 166/1.

2ـ فقه السيرة لمحمد الغزالي ص52.

3ـ ئبن هیشام 187/1 ـ 188.

(نەفیسا کچا مەنیە) گۆت، و ئەو چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و پێشنیارا خەدیجایێ بۆ گۆت، کو شوی پێ بکەت، ئەو ژی رازی بوو و گۆتە مامێت خۆ، و چۆن خەدیجا ژ مامێ وێ بۆ خواست، و دویڤدا بۆ ڤەگوهاست، و بنەمالا هاشم و مەزنێت (مضر) بەرهەڤی مەهرکرنێ بوون، و ئەڤە پشتی دوو هەیڤا بوو ژ زڤڕینا وی ژ شامێ، و مەهرا وێ بیست حێشتر دانێ، ل وی دەمی ژیێ وێ چل سال بوون، باشترین ژن بوو ناف ملەتێ خۆ، ب قنێت و بنەمال و سامان و عەقلێ خۆ، و ئەو ئێکەمین ژن بوو پێغەمبەری ﷺ بۆ خۆ ئینای، و چو ژنێت دی سەر نەئینان هەتا مری[1]. و هەمی عەیالێ پێغەمبەری ﷺ ژ وێنە.. ژبلی ئیبراهیم، عەیالێ وی یێ ئێکێ (ئەلقاسم) بوو، و ب وی هاتە ناسنافکرن، و پاشی زەینەب و روقەیە و (أم کلثوم) و (فاطمة) و عەبدوللا، و ژ ناسنافێت عەبدوللای: (الطیب) و (الطاهر) بوون. کورێت وی هەمی ل زارۆکینیێ مرن، کچێت وی د ساخ بوون هەتا سەردەمێ ئیسلامێ موسلمان بووین و مشەخت بووین، بەلێ هەمی بەری بابێ خۆ مرن ژبلی فاتیمایێ، شەش هەیڤا پشتی بابێ خۆ ما ساخ پاشی ئەو ژی گەهشتێ[2].

ئاڤاکرنا کەعبێ و کێشەیا دادوەریێ:

دەمێ ژیێ وی بوویە سیە و پێنج سال، قورەیشێ سەر ژ نوی دەست ب ئاڤاکرنا کەعبێ کر، چونکی کەعبە ب بەرحەلانی هاتبوو ئاڤاکرن، و ل سەردەمێ ئیسماعیل نەهە گەزا یا بلند بوو، و یا بێ بان بوو، هندەك دزیکەرا خزینا وێ یا د ژۆرڤە دزی، و دگەل هندێ گەلەك جارا تووشی هێرشێت دژمنا ببوو، دیوارێت وێ دەرزی بوون. بەری پێغەمبەرینیا وی ﷺ ب پێنج سالا، لەهی و لێمشت ب سەردا هاتن و نێزیکی هەڕفتنێ ببوو، قورەیش نەچار بوو سەر ژ نوی ئاڤاکەتەڤە ژبەر قەدر و پیرۆزیا وێ، و رێککەفتن کو چو پارێ حەرام و خرابیێ نەکەنە تێڕا، نە پارێ پویچاتیێ و نە یێ ریبایێ و نە پارێ ب خورتی ژ ئێکی هاتیە وەرگرتن بۆ

1ـ ئبن هیشام 189/1، 190، فقه السیرة للغزالي ص59، تلقیح فهوم أهل الأثر ص7.
2ـ ئبن هیشام 190/1 ـ 191، فتح الباري 507/7.

ئاڤاكرنا وێ ب كار نەئینن، و ل دەسپێكێ نەدوێریان بهەڕڤینن، وەلید كورێ موغیرە یێ مەخزوومی دەست ب هەڕڤاندنێ كر، و خەلكی ژی دویفرا دەست ب خرابكرنێ كر دەمێ دیتی چو ب سەری نەهات، و ژ سەری ڤێدا هاتن خراب كر هەتا گەهشتینە بنیاتێت ئیبراهیم ﷺ، دەمێ ڤیای دەست ب ئاڤاكرنێ بكەن، كەعبە كرە چەند پشك و پارچە، هەر پارچەیەك كرە خەما هۆزەكێ، و هەر هۆزەكێ بۆ خۆ جودا بەر كۆمكرن، و دەست ب ئاڤاكرنێ كر، بۆ ئاڤاكرنێ هۆستایەكێ رۆمی ئینا ناڤێ وی باقووم بوو، دەمێ دیوار گەهشتیە راستا بەرێ رەش، د ناف خۆدا لێككەفتن سەرا راكرنا بەرێ رەش، كا ئەو شەرەف و قەدر و بەرەكەت دێ بۆ كێ بیت بەرێ رەش راكەت دانیتە جهێ وی، و ئەو دوبەرەكی و پێكنەكرنە چار رۆژا ئان پێنجا یا بەردەوام بوو، و هەر د ئازریا، نێزیك بوو ببیتە شەڕەكێ دژوار د حەرەمێدا، هەتا ئەبو ئومەیە كورێ موغیرەیێ مەخزوومی پێشنیارەك پێشكێشی وان كر: ئێكەمین كەس ژ لایێ دەرگەهێ كەعبێڤە بێتە دەف وان، بلا ببیتە حەكەم و دادوەریێ ناڤبەرا مەدا بكەت و ڤێ كێشێ چارەسەركەت، و هەمی ل سەر رازی بوون، خودێ وەسا حەزكر پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ئێكەمین كەس بوو بەرەف وانڤە چۆی، دەمێ وان ئەو دیتی، هەمیا گۆت: ئەڤە یێ ئەمینە و ئەم پێ د رازینە، ئەڤە موحەممەدە، دەمێ گەهشتیە نك وان و مەسەلە بۆ گۆتی، گۆت: ((كا جلكەكی بۆ من بینن))، و ل عەردی رایێخست، و وی بەرێ رەش ب دەستێت خۆ راكر و دانا سەر نیڤا جلكی، و داخواز ژ سەرۆكێت هۆزا كر ـ ئەوێت لێككەفتی ـ هەر ئێك لایەكێ جلكی بگریت و بلند بكەن و ببەن هەتا راستا جهێ بەرێ رەش، و وی جارەكا دی بەر راكر و دانا جهێ وی، و ئەڤە چارەسەریەكا عەقلمەندانە بوو و هەمی پێ رازی بوون. پارێ پاك و حەلال یێ قورەیشێ كێمكر، نێزیكی شەش گەزا ژ لایێ باكووری هێلان، و دەرگەهێ وێ ژ عەردی بلندكر، دا ئەو كەسێ وان بڤێت ب تنێ بچیتە ژۆر، دەمێ ئاڤاهی پازدە گەزا بلند بووی، سەر شەش ستوینا بانكر، پشتی كەعبە ب دویماهی هاتی، وەكی چارگۆشێ لێ هات، بلندیا وێ پازدە مەتر، و دیوارێ بەرێ رەش تێدا و یێ

بەرامبەر وی (10 ، 10) مەتر، بەرێ رەش مەتر و نیڤا ژ عەردی بلند بوو، ئەو دیوارێ دەرگەھ تێرا و یێ بەرامبەر وی (12) مەتر، و دەرگەھ دوو مەترا یێ بلند بوو ژ عەردی، و ل دۆرماندۆر ژ لایێ دەرڤە ل بنی وەکی قاییشەکێیە دبێژنێ (الشاذروان)، بلندیا وێ (0.25) مەترە، و ناڤنجیا فرەھیا وێ (0.30) مەترە، ئەو ژی ھەر ژ کەعبێ حسێبە بەلێ قورەیشێ ئاڤانەکر و ھێلا[1].

ژیاننامەیا گشتی بەری پێغەمبەرینیێ:

پێغەمبەری ﷺ د ژیانا خۆدا ھەتا چل سالیێ، باشترین رەوشت و سالۆخەتێت چاك و جیاواز ل دەف خەلکی ھەین، ل خۆ کۆمکرن، نموونەیەکێ بلند و پێشکەفتی بوو ژ ھزر و بەرێخۆدان و بۆچۆنا راست و دورست، خودان ھزرەکا رەسەن و پێشبینی و رێك و کار و ئارمانجێت دورست بوو. بێدەنگیا وی و گەلەك ھزرکرن و خەمخۆریا وی د ھاریکار بوون بۆ ب جھئینانا حەقیێ، وی ب عەقلێ خۆ یێ گەھشتی و ب فیترەتا خۆ یا زەلال ھەمی بەرپەرێت ژیانێ و کاروبارێت خەلکی، و سەروبەر و ناڤەرۆکا تەخە و کۆمەلا ڤەخواندن، و ھەر تشتێ چیڤانۆك و بێ بھا خۆ ژێ دا پاش، و ب زانین و دویربینی زانی دێ ب چ شێوە سەرەدەریێ دگەل خەلکی کەت، ھەر باشیەکا دیتبا پشکدار دبوو، و ئەگەر باشی نەبان، خۆ ژ ھەمیا ڤەدەر دکر، نە مەی ڤەدخوار، و نە ڤەکوشتیێ بۆ بوتا دخوار، و نە بەرھەڤی ئاھەنگ و جەژنێت بوتا دبوو، و ھەر ژ زارۆکینیێ باوەری ب بوتا و پەرستنا وان نەبوو، و پتر ھەمی تشتا کەربێت وی ژ وان ڤەدبوون، گەلەك بۆ وی یا نەخۆش بوو دەمێ ئێکی سویند ب (لات) ئان (عوززا) خواربا[2].

1ـ بەرێ خۆ بدە (تفصيل بناء الكعبة)، ئبن ھیشام 1/ 192، و فقه السيرة لمحمد الغزالي ص62 ـ 63، وصحيح البخاري باب فضل مكة وبيانها 215/1، و محاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضري 64/1، 65.

2ـ گرۆڤێ ڤێ چەندێ ئاخفتنا ویە دگەل بەحیرای، بەرێ خۆ بدە ئبن ھیشام 128/1.

بێ گۆمان ئەو ژی قەدەرا خودێ بوو وەسا هاتیە پاراستن، دەمێ حەزێت نەفسێ بڤێن تامکەنە هندەك خۆشیێت دنیایێ یێت بەروەخت، ئان دویف عەدەتەکێ نەدورست و نەرەوا بچن، چاڤدێریا خودایی مرۆڤی دپارێزیت و ژێ ددەتە پاش.

(ابن الأثير) ڤەدگێڕیت: پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((من چو جارا نەکریە د هزرا خۆدا ئەز تشتەکی بکەم ژ وان کارێت نەفامیێ یێت بەری ئیسلامێ دکرن، ژبلی دوو جارا، خودێ ئەز ژێ دپاراستم و دویر دئێخستم، و پشتی هنگی من ئەو هزر نەکرینە دلێ خۆ، هەتا خودێ ب پەیاما خۆ قەنجی و کەرەم دگەل من کری، شەڤەکێ من گۆتە وی گەنجێ دگەل من ل بەر پەزی ژ مەکەهێ پێهەل: ئەگەر تو چاڤێ خۆ بدەیە پەزێ من ژی، ئەز دێ چمە د مەکەهێدا کەیفێ کەم هەروەکی جحێل کەیفێ بۆ خۆ چێدکەن، گۆتە من هەرە، ئەز بەرەف مەکەهێ هاتم هەتا خانیێ ئێکێ ئەز گەهشتمێ، من های ژ دەنگێ ساز و موسیقێ بوو، من گۆت: ئەڤە چیە؟ گۆتن: دەواتا فلانی و فلانێیە، ئەز روینشتم من گوه ددایێ، خودێ وەسا حەزکر: گوهێت من هاتنە گرتن و ئەز نڤستم، و رۆژا پاشتر گەرما رۆژێ ئەز هشیارکرم، ئەز زڤڕیمە دەف هەڤالێ خۆ و پسیار ژ من کر، من ژی مەسەلا خۆ بۆ گۆت، دیسا شەڤەکا دی ژی من وەگۆتێ، و ئەز چۆمە د مەکەهێدا و ئەو ب سەرێ من هات یا شەڤا ئێکێ ب سەرێ من هاتی، و پشتی هنگی چو جارا من هزرا خرابیێ نەکریە))[1].

بوخاری ژ جابرێ کورێ عەبدوللای ڤەدگوهێزیت، گۆت: دەمێ کەعبە هاتیە ئاڤاکرن، پێغەمبەری ﷺ و عەباس مامێ وی بەر ڤەدگوهاستن، عەباس گۆتە پێغەمبەری ﷺ: جلکێ خۆ دانە سەر پاتکا خۆ دا تە ژ بەرا بپارێزیت، ئینا کەفتە عەردی، و چاڤێت وی بەروڤاژی بوونە ب عەسمانیڤە و دلگرتی بوو، پاشی هشیار

1ـ نەلێکلی یا د دورستیا ڤێ فەرموودێدا هەی، (الحاكم) و (الذهبي) دورست دکەن، و (ابن كثير) د کتێبا خۆدا (البداية والنهاية) 287/2 لاواز دکەت.

بوو و گۆت: جلکێ من، جلکێ من، جلکێ من، پاشی جلکێ وی بۆ شداند و پەیت کر[1]، و د ریوایەتەکێدا پشتی هنگی چاڤێت وی نەئێشاینە و کێماسی نەگەهشتینێ[2].

پێغەمبەر ﷺ ب رەوشتێت خۆ یێت چاك و سەرەدەریا خۆ یا خۆش و جوان، ناف ملەتێ خۆ یێ جیاواز بوو، ژ هەمی ملەتێ خۆ جوامێرتر بوو، و ژ هەمیا ب رەوشتتر بوو، و ژ هەمیا راستگۆتر بوو، و ژ هەمیا نەرم و حەلیمتر بوو، و پتر هەمیا خۆ دپاراست و چاڤێ وی ل کەسێ نەبوو، و ژ هەمیا مەردتر و خێرکەرتر بوو، و ژ هەمیا کارچاکتر بوو، و ژ هەمیا وەفادارتر بوو بۆ سۆز و پەیمانێت خۆ، و ژ هەمیا ئەمینتر بوو، هەتا ملەتێ وی دگۆتێ: یێ ئەمین، چونکی هەمی سیما و سالۆخەتێت چاك و هەژی ل دەف کۆم ببوون. و هەروەکی دەیکا موسلمانا خەدیجایێ د راستا ویدا گۆتی: یێ خەمخۆر بوو، هاریکاریا هەژار و بەلنگازا دکر، و پشتەڤانیا لاوازی دکر، و هاریکارێ حەقیێ بوو[3].

★★★

1ـ صحيح البخاري باب بنيان الكعبة 540/1.

2ـ صحيح البخاري مع شرح القسطلاني.

3ـ صحيح البخاري 3/1.

ل شەکفتا حەرایێ:

دەمێ ژیێ وی ﷺ نێزیکی چل سالیێ بووی، و هزرکرنێت وی یێت بەری هنگی، جیاوازی و ژێك جودایيا عەقلی ناڤبەرا وی و ملەتێ وی بەرفرەه کربوو، و حەز دکر خۆ ژ وان ڤەدەرکەت، بۆ خۆ خوارن و ئاڤ دبرن و دچۆ شکەفتا حەرایێ ل چیایێ (نوور)، دوو میلا ژ مەکەهێ دویرە، شکەفتەکا بچویکە، چار گەزا یا درێژە، گەزەك و سێ چارێکێت گەزێ یا فرەهە ـ ژ گەزێت ئاسنی ـ و مالا وی ژی دگەل نێزیکی وی بوو، هەیڤا رەمەزانێ دما د شکەفتێڤە، خوارن ددا هەژار و بەلنگازێت دچۆنە دەف وی، دەمێ خۆ د پەرستن و هزرکرنێدا دبۆراند، هزرا خۆ د دیمەنێت گەردوونیدا دکر، و ئەو هێز و شیانێت یێ ئەڤ گەردوونە ئافراندی و ب ڤی شێوەی داهێنای، یێ ب سەروبەرێ ملەتێ خۆ رازی نەبوو، ژ هزر و بیر و شیرکا وان، ژ رەفتار و بۆچۆنێت وان یێت بێ بنیات و بێ رامان، بەلێ وی ژی چو رێبازەکا رۆن و ئاشکرا ل بەر دەستا نەبوو، چو رێکێت سەر چۆیی و جەرباندی نەبوون کو یێ پشت راست بیت و ژێ رازی بیت[1].

هەلبژارتنا وی ﷺ بۆ ڤێ ڤەدەریێ، قەدەر و حەزکرنا خودێ بوو، دا وی بەرهەڤکەت بۆ وی کارێ مەزن یێ چاڤەرێی وی. هەر گیان و هەر کەسەکێ ژێ بێتە داخوازکرن کارتێکرن و گوهۆڕینێ د ژیوارێ ژیانا مرۆڤاتیێدا بکەت، و بەرێ وان ژ لایەکی بدەتە لایەکێ دی، دڤێت ئەو گیان، ئەو کەس هەیامەکی خۆ ڤەدەرکەت، خۆ بەرهەڤکەت، خۆ ژ مژویلی و کاروبارێت عەردی ڤەقەتینیت، خۆ ژ گێلەشۆکا ژیانێ و خەمێت بچویك یێت د ژیانا رۆژانەیا خەلکیدا دویر بێخیت.

ئها هۆسا خودێ بۆ موحەممەدی ﷺ نەخشە دانا، و بەرهەڤکر بۆ هەلگرتنا ڤی ئەمانەتێ مەزن، و گوهۆڕینا ژیانا مرۆڤاتیێ سەر عەردی، و راستڤەکرنا

1ـ رحمة للعالمين، 47/1، ئبن هيشام 235/1، 236، في ظلال القرآن ج166/29.

سەمتێ دیرۆکێ.. ئەڤ ڤەدەرکرنە ئێخستە سەر دلێ وی، ب سێ سالا بەری پەیاما ئیسلامێ بدەتە ڤێ، هەرسال هەیڤەکێ تمام دما د خلوە و بێدەنگی و هزرکرنا خۆدا، و گەلەك هزرا خۆ د گەردوونیدا، و پشت گەردوونیدا ژ هزرێت نهینی و ڤەشارتی دکر، هەتا ژڤانێ خودێ حەزکری و سەرەدەری دگەل وێ غەیبێ کری[1].

جبریل وەحی ئینا خوار:

دەمێ ژیێ وی بوویە چل سالێت تمام ـ گوپیتکا گەهشتنا مرۆڤیە، و دبێژن: د وی ژیدا پەیام بۆ پێغەمبەرا دهێتە هنارتن ـ نیشان و سیماییێت پێغەمبەرینیێ د ئاسۆییێت ژیانێدا بۆ وی دیار دبوون، ژ وان نیشانا: خەونێت وی بوون، هەر خەونەکا دیتبا وەکی رۆناهیا سپێدێ دهاتەڤە، هەتا شەش هەیڤ سەر راست هاتنا خەونێت وی بۆرین، و دەمێ پێغەمبەرینیا وی بیست و سێ سال بوون، و ئەو خەون پارچەیەکن ژ چل و شەش پارچێت پێغەمبەرینیێ ـ ڤێجا دەمێ بوویە رەمەزان ژ سالا سیێ یا خۆڤەدەرکرنا وی ل شەکفتا حەرایێ، خودێ وەسا حەزکر دلۆڤانیا خۆ د عەردیدا بەلاڤکەت، و ب پێغەمبەرینیێ کەرەم دگەل کر، و (جبریل)ی ئایەتێت قورئانێ بۆ ئینانە خوار[2].

پشتی دویفچۆنا رۆزنامە و بەلگەیان، ئەو رۆژ هاتە دیارکرن کو دبیتە رۆژا دوشەمبی، بیست و ئێك رۆژ ژ هەیڤا رەمەزانێ بۆریبوون ب شەڤ، و دبیتە بەرامبەر (610/8/10) ز، و ژیێ وی ل وی دەمی چل سال و شەش هەیڤ و

1ـ هەر ئەو ژێدەرێ دویماهیێ 166/29، 167.

2ـ ئبن حەجەر دبێژیت: بەیهەقی گۆت: دەمێ خەونا وی یا راست بەری وەحیا ب هشیاری، شەش هەیڤ بوون، و ل دویف ڤێ رەئیێ: دەسپێکا پێغەمبەرینیێ ب خەونا بوو، و دبیتە هەیڤا ئەو لێ بووی (ربیع الأول)، پشتی چل سالێت عەسمانی تمامکرین، و وەحیا ب هشیاری د رەمەزانێدا بوو ـ فتح الباري 27/1.

دازده رۆژێت عەسمانی (قمري) بوون، ئانکو: (39) سال و (3) هەیڤ و (12) رۆژێت زایینی (شمسي)[1].

دا گوهێ خۆ بدەینە عائیشایا راستگۆ ﵂ چیرۆکا وێ رویدانێ ڤەدگێڕیت، کو وەك رۆناهیەکا خودایی پەردێت تاریاتی و سەرداچۆنێ ڤەدان، هەتا سەمتێ ژیانێ گوهۆڕی و هێلا دیرۆکێ راستڤەکر، عائیشا دبێژیت:

دەسپێکا وەحیێ بۆ پێغەمبەری ﷺ ب خەونێت راست بوو د خەوێدا، هەر خەونەکا دیتبا، وەکی رۆناهیا سپێدێ دورست دهاتەڤە، پاشی حەز دکر هەر یێ ڤەدەر بیت و د خلوێدا بیت، و ب تنێ دچۆ شکەفتا حەرایێ بۆ پەرستنێ، و گەلەك شەڤا دما ل وێرێ، پاشی دا زڤڕیتە مال دەف خەدیجایێ ئافێ و خوارنێ بەت و زڤڕیتە شکەفتێ، هەتا ل شکەفتا حەرایێ وەحی ب هشیاری بۆ هاتیە خوار، ملیاکەت هاتە دەف و گۆتێ: (إقرأ) ئانکو: بخوینە، گۆت: ((ئەز نەیێ خواندەڤامە))، پێغەمبەر ﷺ دبێژیت: (((جبریل)ی ئەز گرتم و ڤەگڤاشتم هەتا ئەز ئێشاندیم، پاشی ئەز بەردام و گۆت: (إقرأ)، من گۆتێ: ئەز نەیێ خواندەڤامە، بۆ جارا سیێ ژی ئەز گڤاشتم، و پاشی ئەز بەردام و گۆت)): ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾

1ـ مێژوونڤێسان بۆچۆنێت ژێك جودا یێت هەین ل سەر هەیڤا ئێکێ خودێ ب هنارتنا وەحیێ کەرەم دگەل کری، گەلەك ژ وان دبێژن: د هەیڤا (ربیع الأول)دا بوو، و هندەکێت دی دبێژن د هەیڤا رەمەزانێدا بوو، و یا هاتیە گۆتن: هەیڤا رەجەبێ بوو، بەرێ خۆ بدە: (مختصر سیرة الرسول للشیخ عبد الله بن محمد بن عبد الوهاب النجدي ص75). و رەئیا مە دگەل یا دووێیە، ئانکو: د هەیڤا رەمەزانێدا بوو، ژبەر گۆتنا خودێ: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾ (البقرة:185)، هەروەسا ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ (القدر:1)، و یا دیارە شەڤا قەدر یا د رەمەزانێدا، و مەرەما خودێ هەر ئەو شەڤە دەمێ دبێژیت: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾ (الدخان:3)، و چونکی پێغەمبەر ﷺ ل هەیڤا رەمەزانێ دما ل شکەفتێ، و بارا پتر رەئی دبێژن: د رەمەزانێدا دەسپێکا وەحیێ بوو ب قورئانێ.

(العلق: 1ـ5)[1]، ئانكو: بخوينه ب ناڤێ خودايێ خۆ، يێ هەر تشتەك چێكرى. ئەو خودايێ مرۆڤ ژ خوينپارەيى چێكرى. بخوينه خودايێ ته، ژ هەر كەسێ بەخشندەتر و كەرەمدارترە. ئەو خودايێ مرۆڤ فێرى نڤيسين و زانستێ كرى، ب رێكا قەلەمى. مرۆڤ فێرى وى تشتى كريه، يێ مرۆڤ ژێ بێ ئاگەه.

پێغەمبەرى ﷺ ئەو ژبەركر و زڤرِيڤه مال و رپ رپا دلێ ويه و يێ دلەرزيت، و گۆته خەديجايێ: ((زملوني، زملوني)) ئانكو: من بنخێڤن، من بنخێڤن، و خەديجايێ نخافت.. هەتا ئەو ترس ب سەردا چۆى، پاشى گۆته خەديجايێ: ((ئەڤه من خێرە؟)) و سەرهاتيا خۆ بۆ گۆت، و گۆتێ: ((ئەز ژ خۆ ترسيام)). خەديجايێ گۆتێ: نەخێر، ب خودێ.. خودێ چو جارا ته شەرمزار ناكەت، تو سەرا كەس و كارێت خۆ ددەى و هاريكاريا وان دكەى، و تو يێ خەمخۆرى، يێ چو نەبيت تو ددەيێ، و پشتەڤانيا لاوازى دكەى، و كار دكەى بۆ ب جهئينانا حەقيێ، و خەديجايێ ئەو دگەل خۆ بر و چۆنه دەف مامێ وێ (وەرەقه كورێ نەوفەل كورێ ئەسەد كورێ عەبدلعوززا) بەرى ئيسلامێ ببوو مەسيحى، و ب زمانێ عيبرانى دنڤيسى، ئنجيل ب عيبرانى دنڤيسى، پيرەكێ ب ناڤ سالڤه چۆيى بوو، و كۆرە ببوو، ئينا خەديجايێ گۆتێ: پسمام گوهێ خۆ بده برازايێ خۆ دا بەحسێ خۆ بۆ ته بكەت، وەرەقەى گۆتێ: برازا تو چ دبينى؟ ئەو تشتێ پێغەمبەرى ﷺ ديتى، بۆ گۆت. وەرەقەى گۆتێ: ئەڤه ئەو وەحيه يا خودێ بۆ مووسا پێغەمبەر ئينايه خوار، خۆزى ئەز مابامه ساخ و شيابام، دەمێ ملەتێ ته ته دەردئێخن پشتەڤانيا ته بكەم، پێغەمبەرى ﷺ گۆتێ: ((ما دێ ئەو من دەرئێخن؟)) گۆتێ: بەلێ.. هەر زەلامەكێ ب وى تشتى هاتى يێ تو پێ هاتى، دژمنيا وى يا هاتيەكرن، ئەگەر ئەز گەهشتمه وێ رۆژێ.. دێ پشتەڤانيا ته كەم و ته سەرئێخم، پاشى گەلەك پێڤه نەچۆ وەرەقه مر و وەحى بۆ دەمەكى راوەستيا[2].

1ـ حەتا ڤێرێ ئايەت هاتبوونه خوار (علم الانسان ما لم يعلم).

2ـ صحيح البخاري 1/2، 3، وقد أخرجه مع اختلاف يسير في اللفظ في كتابي التفسير وتعبير الرؤيا.

(طبري) و ئبن هيشام دبێژن: دەمێ ژ نشكەكێڤە وەحی بۆ پێغەمبەری هاتیە خوار د شكەفتێڤە، ژێ دەركەفت، جارەكا دی زڤڕی شكەفتێ، و پشتی هنگی زڤڕی مەكەهێ، دویف ریوایەتا (طبري): ژ ئەگەرێ دەركەفتنا وی ژ شكەفتێ، رۆناهیەك دیت، و دەقێ (طبري) ئەڤەیە:

(پێغەمبەری ﷺ پشتی بەحسێ هاتنەخوارا وەحیێ كری، گۆت: ((پتر هەمی كەسا كەربێت من ژ هۆزانڤانی و یێ دین ڤەدبوون، و ئەگەر قورەیش وان نافا دانیتە سەر من، دێ چمە سەر زنارەكێ ل چیای، و دێ خۆ تێدا هاڤێژم و خۆ كوژم، و ژێ رەحەت بم!))، گۆت: ((ئەز دەركەفتم دا وەبكەم، هەتا ئەز گەهشتیمە نیڤا چیای، من های ژ دەنگەكی بوو ژ عەسمانی دهات و گۆت: ئەی موحەممەد!! تو پێغەمبەرێ خودێیی، و ئەز جبریلم)). گۆت: ((من بەرێ خۆ دا عەسمانی، جبریل یێ ل سەر رەنگێ مرۆڤەكی، پێت وی یێت د ئاسۆیێت عەسمانیدا بەرزەبووین یێ دبێژیت: موحەممەد تو پێغەمبەرێ خودێیی و ئەز جبریلم))، گۆت: ((ئەز راوەستیام من بەرێ خۆ دایێ، وی دیمەنی ئەز دامە پاش ژ وی كارێ ئەز بۆ چۆیم، ئەز مامە د جهدا، نە چۆم و نە هاتم، هەر لایێ عەسمانی من بەرێ خۆ دابایێ، من هەر ئەو ددیت، و ئەز مامە راوەستای و ژ جھ نەلڤیم، هەتا خەدیجایێ قاسدێت خۆ هنارتینە دویف منڕا، هەر ژ مەكەهێ هاتین و زڤڕینە دەف وێ، ئەز یێ ل جهێ خۆ راوەستای بووم، پاشی ژ پێش چاڤێت من چۆ، و ئەز ژی زڤڕیمە مالا خۆ))[1]، ((هەتا ئەز گەهشتیمە دەف خەدیجایێ و روینشتمە ب رەخڤە)) ـ خۆ گەهاندە وێ و پالا خۆ دایێ ـ، ئینا گۆت: (أبا القاسم!).. تو ل كیڤە بووی؟ ب خودێ من هندەك هنارتنە دویف تەڕا و جارەكا دی زڤڕینە دەف من. ((پاشی ئەو تشتێ من دیتی، من بۆ وێ گۆت))، گۆت: مزگینیا من ل تە پسمام، و

1ـ دەقێ (طبري) 207/2.

خۆ راگره، ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا خەدیجایێ د دەستێ ویدا، من ئەو هیڤی یا هەی تو دێ بیە پێغەمبەرێ ڤێ ئوممەتێ[1].

پاشی رابوو چۆ مالا کورێ مامێ خۆ وەرەقەی و مەسەلە بۆ گۆت، ئینا گۆت: (قدوس قدوس) ئانکو: پیرۆزە پیرۆزە، ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا وەرەقەی د دەستێ ویدا، وەحیا مەزن یا بۆ هاتی، ئەوە یا بۆ مووسای دهات، و ئەو پێغەمبەرێ ڤێ ئوممەتێیە، بێژێ بلا خۆ راگریت، خەدیجا زڤڕی و ئاخفتنا وەرەقەی بۆ گۆت، ڤێجا پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ چیای هاتیە خوار و زڤڕیە مەکەهێ، وەرەقەی پشتی بەحس و خەبەرێت وی زانین دیت، گۆتێ: ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا، تو پێغەمبەرێ ڤێ ئوممەتێیی، وەحیا مەزن یا بۆ تە هاتی، ئەوا بۆ مووسای هاتی[2].

راوەستیانا وەحیێ:

ماوەیێ راوستیانا وەحیێ، (ئبن سەعد) ژ (ئبن عەباس) ڤەدگوهێزیت کو چەند رۆژەك بوون[3]. پشتی مرۆڤ بەرێ خۆ ددەتە هەمی رەخ و رویێت بابەتی و وێ قۆناغێ، بارا پتر دێ ئەو یا دورست بیت، و ئەو بۆچۆنا دی یا بەلاڤ بووی کو سێ سالا ئان دوو سال و نیڤا وەحی راوستیای، ب چو شێوەیا نەیا دورستە، و ئەڤە نە ئەو بابەتە ب درێژی بەرسڤا وێ بدەین. و ئەو رۆژێت وەحی راوستیای، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یێ ب خەم و دامای بوو، یێ مەندەهۆش بوو و هەر د وان هزرادا بوو، بوخاری د کتێبا (التعبیر)دا دبێژیت: ل وی ماوەیێ وەحی راوستیای پێغەمبەر ﷺ گەلەك ب خەم کەفت، هەتا یێ وەلێ هاتی هزرا هندێ یا کری خۆ د چیایەکێ بلنددا باڤێژیت، دەمێ گەهشتیە سەرێ چیایەکی دا خۆ تێدا باڤێژیت،

1ـ دەقێ ئبن هیشام 237/1، 238.

2ـ کورتیا ئبن هیشام 238/1.

3ـ فتح الباري 27/1 ، 360/12.

(جبریل)ی خۆ نیشا دا و گۆتێ: ئەی موحەممەد.. ب دورستی تو قاسد و پێغەمبەرێ خودێیی، دڵێ وی تەنا بوو و خەما وی ڤەرەڤی، و زڤڕی مال.

و دەمێ وەحی نەهاتیە خوار، جارەکا دی تووشی وی سەروبەری بووڤە، دەمێ جارەکا دی چۆیەف چیای دا خۆ تێدا باڤێت، وەکی جارا ئێکێ جبریل خۆ نیشا دا و گازی کرێ[1].

جبریل جارەکا دی وەحیێ دئینیتە خوار:

ئبن حەجەر دبێژیت: راوستیانا وەحیێ چەند رۆژەك بوون، و ئەو ترس و نەرەحەتیا سەر دڵێ وی نەما، شەوق و ڤیان و چاڤەرێی وەحیێ ل دەف وی پەیدا بوو[2]، چەند راستی بۆ دیار ببا و تیرۆژکێت وەحیێ گەش ببان، گۆمان و دوودلی ل دەف رادبوون، و ب دورستی ﷺ گەهشتە وێ باوەریێ کو: ئەو یێ بوویە پێغەمبەرێ خودایێ مەزن و دلۆڤان، و ئەوێ هاتی و خۆ نیشا وی دای قاسد و بالیۆزێ وەحیێیە و ئاخفتنا خودێ دگەهینیتە وی.

شەوق و هیممەت بلندیا وی، بوو ئەگەر خۆ راگریت و ب شەوق چاڤەرێی وەحیێ بیت، و جبریل بۆ جارا دووێ هات.

بوخاری ژ جابرێ کورێ عەبدوللای ڤەدگوهێزیت، وی یا های ژ پێغەمبەری ﷺ بووی بەحسێ راوستیانا وەحیێ دکەت، گۆت: ((فبينما أنا أمشي سمعت صوتا من السماء، فرفعت بصري قبل السماء، فإذا الملك الذي جائني بحراء قاعد على كرسي بين السماء والأرض، فجئت منه حتى هويت إلى الأرض، فجئت أهلي فقلت: زملوني زملوني، فزملوني، فانزل الله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ * وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ * وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾ ثم حمي الوحي وتتابع))[3]. ئانکو: ئەز ب رێڤە دچۆم.. من های ژ دەنگەکی بوو ژ عەسمانی دهات، من بەرێ خۆ دا عەسمانی، من

---

1. صحيح البخاري، كتاب التعبير/باب: أول ما بدئ به رسول الله ﷺ من الوحي الرؤيا الصالحة 34/2.
2. فتح الباري 27/1.
3. صحيح البخاري كتاب التفسير باب ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾ 733/2.

دیت هەر ئەو ملیاکەتە ئەوێ ل شکەفتا حەرایێ من دیتی و یێ ل سەر کورسیکەکێ روینشتیە ناڤبەرا عەردی و عەسمانی، ئەز ژێ رەڤیم و کەفتمە عەردی، و ب لەز زڤڕیمە مال و من گۆت: من بنخێڤن من بنخێڤن، و ئەز نخافتم، ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ * وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ * وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾ (المدثر: 1-5)، ئانکو: هەی کەسێ تە جلکێت خۆ ب سەر خۆ دادایین. رابە و کارێ خۆ بکە و خۆ بەرهەڤ بکە، و خەلکی ئاگەهدار بکە. و خودایێ خۆ ب تنێ، مەزن بکە [مەزناتیێ ب بال کەسێ دیڤە لێ نەدە، بەس خودێ یێ مەزنە]. و جلکێت خۆ بژوین بکە ژ پیساتیێ (ئانکو دلێ خۆ پاقژ بکە). و خۆ دویر بێخە ژ بوت پەرێسیێ. و پشتی هنگی وەحی گەرم بوو و دویف ئێك هاتە خوار.

پێداچۆنەك ل سەر پشکێت وەحیێ:

بەری ئەم ژیانا پەیامێ و پێغەمبەرینیێ ب بەرفرەهی بەحس بکەین، یاباش ئەوە ئەم پشك و جۆرێت وەحیێ.. ئەوا بوویە ژێدەرێ پەیامێ و پشتەڤانیا دەعوێ. (ابن القیم) پلەیێت وەحیێ دیار دکەت و دبێژیت:

ئێك: خەونا راست، ل دەسپێکا وەحیێ بوو.

دوو: ئەو تشتێ ملیاکەتی دکرە د دلێ ویدا و د هزر و وژدانا ویدا بێی ئەو ببینیت، هەروەکی پێغەمبەری ﷺ گۆتی: (إن روح القدس نفث في روعي أنه لن تموت نفس حتى تستكمل رزقها، فاتقوا الله وأجملوا في الطلب، ولا يحملنكم استبطاء الرزق على أن تطلبوه بمعصية الله، فإن ما عند الله لا ينال إلا بطاعته) ئانکو: جبریل پف کرە وژدان و دلێ من کو: چو نەفس نامرن هندی رزقێ وێ د دنیاییدا مابیت، ڤێجا تەقوا خودێ بکەن، و ب شێوەیەکێ دورست و حەلال داخوازا رزقی بکەن، کێم رزقیا هەوە وەل هەوە نەکەت، ب رێکێت نەگوهداریا خودێ و حەرام داخوازا رزقی بکەن، هەر تشتێ ل دەف خودێ، دێ ب گوهداریا وی گەهیتە هەوە.

سێ: جبریل سەر رەنگێ زەلامەکی دهاته دەف پێغەمبەری ﷺ و دگەل دئاخفت، دا ب ئاسایی وەربگریت و بزانیت کا چ دبێژیت، و د ڤێ قویناغ و پلەیێدا، هندەك جارا سەحابا ژی ددیت.

چار: هندەك جارا دهاته دەف پێغەمبەری وەکی دەنگێ زەنگلێ، و ل سەر وی یا توند و گران بوو، و ل رۆژا گەلەك سەرما، خوه ب ئەنیا ویدا دهاته خوار، و ئەگەر یێ سویاربا، حێشترا وی خۆ دهاڤێتە عەردی، جارەکێ وەسا وەحی بۆ وی هات و رانێ وی سەر رانێ زەیدێ کورێ سابت بوو، هەست ب گرانیەکا مەزن کر نێزیك بوو رێنجی ببیت.

پێنج: وی ملیاکەت ددیت ل سەر وی شێوەیێ خودێ چێکری و ئەو وەحیا خودێ حەزکری بۆ دئینا، و ئەڤ حالەتە د دوو جارادا یێ چێبووی، هەروەکی خودێ د سۆرەتا (النجم)دا بەحس کری.

شەش: ئەو تشتێ خودێ ب وەحی گەهاندیە وی ل سەر عەسمانا ل شەڤا میعراجێ، وەکی نڤێژێ و هندەك تشتێت دی.

حەفت: ئاخفتنا خودێ ئێکسەر ژ وی بۆ وی، بێی ملیاکەتەك ناڤبەرا واندا بیت، هەروەکی خودێ دگەل مووسا پێغەمبەر ئاخفتی، و ئەڤ پلەیا وەحیێ بۆ مووسای یا دوپات بووی و خودێ د قورئانێدا یا دیارکری، و بۆ پێغەمبەرێ مە ژی ﷺ د فەرموودەیا ئیسرائێدا.

و هندەك پلەیەکا دی یا هەشتێ ل سەر زێدە دکەن، کو خودێ بێ پەردە یێ دگەل پێغەمبەرێ مە ﷺ ئاخفتی، و ئەڤە مەسەلەکە بۆچۆنێت ژێك جودا یێت بۆ هەین ناڤبەرا یێت پێشیێ و یێت دویف واندا، و رۆنکرنەك یا بۆ پلەیا ئێکێ و هەشتێ هاتیە دان[1].

★★★

1ـ بەرێ خۆ بدە زاد المعاد 18/1.

فەرمانا ب جهئینانا گازیێ بۆ رێکا خودێ، و ناڤەرۆکا وێ

هەر ژ دەسپێکێ گەلەك فەرمان ژ خودێ بۆ پێغەمبەری ﷺ هاتنە خوار، وەکی ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ * وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ * وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ * وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ * وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ﴾ (المدثر: 1ـ7)، ئانکو: هەی کەسێ تە جلکێت خۆ ب سەر خۆ دادایین. رابە و کارێ خۆ بکە و خۆ بەرهەڤ بکە، و خەلکی ئاگەهدار بکە. و خودایێ خۆ ب تنێ، مەزن بکە [مەزناتیێ ب بال کەسێ دیڤە لێ نەدە، بەس خودێ یێ مەزنە]. و جلکێت خۆ بژوین بکە ژ پیساتیێ (ئانکو دلێ خۆ پاقژ بکە). و خۆ دویر بێخە ژ بوت پەرێسیێ. و قەنجیێ نەکە منەت ل سەر کەسێ، و قەنجیێ ب ئنیەتا هندێ نەکە زێدەتر بۆ تە بێتە شوینێ. ژبۆ خودایێ خۆ، بێنا خۆ ل سەر ئیزا و نەخۆشیێ فرەه بکە.

دەمێ مرۆڤ ب سەرڤە بەرێ خۆ بدەتێ، فەرمانێت سادە و سڤکن، بەلێ مەرەمێت کویر و دویر یێت پێ هەین، کارتێکرنا وان د کار و راستیێ و د فەرمانێ ب خۆدا یا ب هێزە:

1ـ مەرەم ژ ئاگەهدارکرن و ئاگەهدانێ: هندی کەسەك ل ڤێ جیهانێ نەگوهداریا خودێ بکەت، ئاگەهدار بکەت و ژ ئەنجامێت نەخۆش و دویماهیا ب ترس بترسینیت، دا لەرزك دلێ وی بگریت و بەلکی هشیار ببیت.

2ـ مەرەم ژ نیاسینا مەزناهیا خودێ، دا مەزناهیێ د عەردیدا بۆ کەسێ نەدانیت، و هەمیا بەرامبەر مەزناهیا خودێ بچەمینیت و مەزناهی هەر بۆ خودێ بیت.

3ـ و مەرەم ژ پاقژکرنا جلکا و دویرکەفتن ژ پیساتیێ، کار بکەت بۆ پاقژکرنا سەرڤە و ژ ناڤدا، پاقژکرنا نەفسێ ژ هەمی جۆرێت گلێش و شێلیاتیا، هەتا ل بەر سیبەرا دلۆڤانیا خودێ یا بەرفرەه بلند ببیت و گەش و راستەرێ ببیت، کو ببیتە بلندترین نموونە د جڤاکێ مرۆڤاتیێدا، دا دلێت ساخلەم بەرەف وی بچن، و دلێت

نەساخ هەست ب رێز و مەزنیا وی بکەن، کو دنیا هەمی ل سەر وی راوستیت و پێڤە بێتە گرێدان، یێت دگەل وی و یێت نەدگەل وی ژی.

4ـ و مەرەم ژ گەلەك سەر خەلکی نەکە منەت، و رەفتار و وەستیان و کارێت خۆ یێت مەزن بۆ خەلکی نەهەژمێریت و بدەتە زانین، دا یێ بەردەوام بیت کار پشتی کاری، و هەمی تشتا بۆ خودێ بهێلیت، هەتا وێ رادێ هەست ب هندێ نەکەت کا چ دایە و چ پێشکێش کریە.

5ـ و ئایەتا دویماهیێ ئیشارەتە کا دێ چەند نەخۆشیا و ئیزا و ترانەپێکرنێ ژ نەیار و دژمنا بینیت، و دێ کارکەن وی و هەڤالێت وی بکوژن، و هەر کەسێ پشتەڤانیا وان ژی بکەت و ل دۆر کۆم ببن ژ باوەرداران، ببرینن، خودێ فەرمانێ لێ دکەت: خۆ ل سەر وێ هەمیێ راگریت و هەدارێ بکێشیت، نەبۆ هزر و حەزەکا دلێ خۆ، بەلێ بۆ رازیبوونا خودێ خۆ.

(الله أكبر) ئەڤ فەرمانە ب رەنگ و سیمایێ ب سەرڤە چەند د سادە و ب ساناهینە، رەنگەکێ جوان و دەنگەکێ خۆش و نەرم، بەلێ د ناڤەڕۆکا خۆدا چەند ب رامان و سەنگ و کارتێکەرن د کاریدا، چەند د مەزنن بۆ ئازراندنا بارۆڤەیەکا دژوار و هەمی لایێت جیهانێ ڤەگریت و بێخیتە د هەڤرکی و دوبەرەکیا بەردەوامدا. هەر وان ئایەتا رامانێت گازیێ و گەهاندنا پەیامێ یێت هەین، هەر ئەو ئاگەهی وێ رامانێ ژی ددەت کو هندەك کار یێت هەین دویماهیەکا خراب و کرێت یا هەی و خودانێت وان کارا دێ ب دژواری هێنە سزادان، چونکی هەمی کەس دزانن د دنیایێدا ناگەهنە هەمی جزا و سزایێت کارێت مرۆڤ دکەن، هندەك ژ وان دێ هێنە پاشخستن بۆ رۆژا دبێژنێ: رۆژا قیامەتێ و رۆژا ئاخرەتێ و رۆژا دینی...، و ئەڤە پێدڤی ژیانەکا دیە ژبلی ڤێ ژیانا ئەم ل دنیایێ دژین.

و هەمی ئایەت ب ئاشکرایی داخوازێ ژ مرۆڤا دکەن: خودایەکێ ب تنێ بپەرێسن، و هەمی تشت بال خودێ دزڤرن، و مرۆڤ رازیبوونا خودێ ب سەر حەزێت نەفسا خۆ و رازیبوونا مرۆڤان بێخیت. ناڤەڕۆکا وان ئایەتا ب کورتی ژ ڤان ئارمانجا پێك دهێت:

أ ـ تاکپەرستی.

ب ـ باوەری ب رۆژا ئاخرەتێ.

ج ـ پاککرنا نەفسێ ژ هەمی خەلەتی و خرابی و گونەهان، یێت ئەنجامێت خراب و دژوار دویڤرا دهێن، و پێگری ب هەمی رەوشت و رەفتار و کار و گۆتنێت چاکی و خێرێ.

د ـ پشتی مرۆڤ هەمی ئەرکێت خۆ ـ هندی بشێت ـ ب جه دئینیت، هەمی کاروبارێت خۆ ب هیڤیا خودێڤه بهێلیت و پشتا خۆ ب وی راست بکەت.

ه ـ و ئەڤ خالێت بۆری هەمی دهێن، پشتی مرۆڤ باوەریێ ب پەیاما موحەممەدی ﷺ دئینیت، ژ سەرکرداتیا وی یا سەرکەفتی و ئاراستە و فەرمانێت وی یێت دورست و بنەجه.

دەسپێکا وان ئایەتا، گازیا خودێ مەزن بوو، گازیەکا هشیارکرنێ بوو بۆ پێغەمبەرێ خۆشتڤی ﷺ دا ب ڤی کارێ مەزن راببیت، ژ خەو و نخافتنێ و نڤینێت گەرم هشیارکر بۆ جیهادێ و خەباتێ و خۆراگریێ و نەخۆشیا.

﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ﴾ هەروەکی یێ دبێژیتێ: یێ بۆ خۆ ب تنێ بژیت، دبێت بێنا خۆ ڤەدەت، بەلێ بارەکێ مەزن یێ ل سەر ملێت تە، نابیت تو هۆسا بنڤی و بۆ خۆ پالدەی.. نڤینێت گەرم، و ژیانا تەنا و بێ قەرقەشە، و خۆشیێت دنیایێ بۆ تە دەست نادەن، رابە کارەکێ مەزن یێ ب هیڤیا تەڤە، و بار و ئەرکەکێ گران یێ بۆ تە هاتیە بەرهەڤکرن، رابە بۆ خۆ واستاندن و رژدیێ، رابە دەمێ خەوێ و بێنڤەدانێ یێ چۆی، ژ ئەڤرۆ پێڤە جیهادەکا درێژ و ب زەحمەتە و شەڤ و رۆژا دێ کەیە ئێك، رابە خۆ بۆ ڤی کارێ هۆ یێ گرنگ بەرهەڤکە، پەیڤ و فەرمانەکا مەزن و ب ترس و گرانە، پێغەمبەر ﷺ ژ گەرما نڤینا و مالا تەنا ئینا دەر، و بەرە ناف گەنگەشە و گێلەشۆکا ژیان و وژدانا خەلکی و پێنگاڤێت گران یێت گوهۆڕین و ئاڤاکرنا وان.

و پێغەمبەر ﷺ رابوو، و پتر ژ (20) سالا ما یێ رابوویی و بێ روینشتن و بێنڤەدان!

بێهنا خۆ نەڤەدایە و ب تەنایی نەژیایە، نە بۆ خۆ، و نە بۆ مالا خۆ نەژیایە، رابوو و بەردەوام د بانگەوازیێدا بوو بۆ پەیاما خودێ، بارەکێ گرنگ و گران سەر ملێت خۆ رادکر، و واستیانا خۆ ب چوڤە وەرنەدگرت، بارێ ئەمانەتێ ژ هەمیا مەستر ل سەر ڤی عەردی، بارێ مرۆڤاتیێ هەمیێ، بارێ بیروباوەران هەمیێ، بارێ جیهاد و خەباتێ د هەمی مەیدانادا، د هەڤرکی و شەرەکێ بەردەوامدا دژیا پتر ژ بیست سالا، د وان سالادا، ژبلی وی ئەرکێ گران چو تشتێت دی بۆ خۆ نەدکرنە خەمەکا مەزن، هەر ژ دەمێ های ژ گازیا خودایێ مەزن بووی، و فەرمان و تەکلیفا مەزن وەرگرتی.. خودێ خێر و جزایەکێ مەزن پێش مە و هەمی مرۆڤاتیێڤە بدەتێ[1].

و ئەو پەرێن مایی.. وێنەیەکی بچویککری یێ سادەیە ژ وێ جیهادا درێژ و ب زەحمەت، یا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ د وان سالادا ئەنجام دایی.

★★★

1ـ في ظلال القرآن تفسير سورتي المزمل والمدثر، ج 168/29، 169، 170، 171، 182.

پشك و قویناغێت گازیا ئیسلامێ

گازیا پێغەمبەرێ مە موحەممەدی ﷺ بۆ گەهاندنا پەیاما ئیسلامێ، یا باش ئەوە ل سەر دوو قویناغا لێکڤەکەین، و هەر قویناغەك ب تمامی ژ یا دی یا جودایە، هەردوو قویناغ ئەڤەنە:

1ـ قویناغا مەکەهێ، نێزیکی سێزدە سالا بوو.

2ـ قویناغا مەدینێ، دەھ سالێت تمام بوون.

پاشی هەر قویناغەك ژ ڤان ژ چەند پشکا پێك دهێت، و هەر پشکەکێ ژ وان تایبەتمەندیێت خۆ یێت هەین، و ئەڤە باش دیار دبیت دەمێ هویر بەرێ خۆ ددەینە کاودانێت گازیا هەر پشکەکێ ژ هەردوو قویناغا.

قویناغا مەکەهێ ژ سێ پشکێت سەرەکی پێك دهێت:

1ـ پشکا گازیا نهینی، سێ سال بوون.

2ـ پشکا راگەهاندنا گازیێ ناف خەلکێ مەکەهێ، ل دەسپێکا سالا چارێ یا پێغەمبەرینیێ هەتا دویماهیا سالا دەهێ.

3ـ پشکا گازیێ ل دەرڤەی مەکەهێ، و بەلاڤبوونا ئیسلامێ ناف وان، ژ دویماهیێت سالا دەهێ ژ پێغەمبەرینیێ هەتا مشەختبوونا وی ﷺ بۆ مەدینێ.

و پشکێت قویناغا مەدینێ، دێ پاشی ب بەرفرەهی بەحس ژێ هێتەکرن.

★★★

پشکا ئێکێ
جیهادا گازیێ

سێ سال ژ گازیا نهینی:

یا خویایە کو مەکەھ مەلبەندێ ئایینێ عەرەبان بوو، و کەعبا پیرۆز یا ل وێرێ، جهێ حەواندن و پاراستنا بوت و پیرۆزیێت هەمی عەرەبان بوو، گەهشتنا ئارمانجێ ژ چاکسازیێ و گوهۆڕینێ ب زەحمەتتر و دژوارتر لێ دهێت ژ ئەگەر کەعبە یا ژ مەکەهێ دویربا، لەوا ئەڤ ئەرکە پێدڤی رژدیەکێیە چو ئاستەنگ و رویدان خۆ ل بەر نەگرن، گەلەك یا د جهێ خۆدا بوو و خودێ وەسا حەزکر و مەرەمێت خۆ هەبوون کو دەسپێکا گازیێ یا نهینی بیت، دا خەلکێ مەکەهێ ژ نشکەکێڤە و ب ئێکجاری های ژ وی تشتی نەبیت یێ وان دئازرینیت و نەشێن وەربگرن.

پێشەنگێت موسلمانا یێت دەسپێکێ:

کارەکێ سروشتیە پێغەمبەر ﷺ ئیسلامێ ل دەسپێکێ پێشکێشی وان بکەت یێت پتر ژ هەمیا نێزیکی وی و پێڤە د گرێدایی ژ خەلکێ مالا وی و هەڤالێت وی، داخوازا وان کر بۆ ئیسلامێ، هەر کەسێ هزرا خێرێ و باشیێ ژێ کربیت یێت ئەو وان دنیاسیت و ئەو ژی وی دنیاسن، وان دنیاسیت کو حەژ خودێ و خێرێ و حەقیێ دکەن، و ئەو وی دنیاسن ب راستگۆیی و چاکیێ و دویفگەریانا چاکسازیێ، ئەوێت چو گۆمان ل سەر مەزنیا پێغەمبەری ﷺ و پاکی و بلندیا دەروونێ وی نەی، کۆمەکا ئیماندارانە د دیرۆکا ئیسلامێدا یێت هاتینە نیاسین ب پێشەنگێت موسلمانێت پێشیێ، و ل پێشیا هەمیا: هەڤژینا پێغەمبەری ﷺ دەیکا موسلمانا خەدیجا کچا خوەیلد، و خزمەتکارێ وی زەید کورێ (حارثة) کورێ شورەحبیلێ کەلبی[1].

1- هاتبوو ئێخسیرکرن و کربوو بەندە (عەبد)، خەدیجایێ کڕی بوو و کرە دیاری بۆ پێغەمبەری ﷺ، بابێ وی و مامێ وی هاتن دا بزڤرینن، وی پێغەمبەر ﷺ هەلبژارت و بوو کورێ وی ل دویف عەدەتێت عەرەبا، و دگۆتنێ: زەیدێ کورێ موحەممەدی، دەمێ ئیسلام هاتی ئەو عەدەت راکر.

و كورێ مامێ وی عەلی كورێ (أبو طالب) ـ هێژ زارۆك بوو و پێغەمبەری ﷺ ب خودان دكر ـ و خۆشڤیترین هەڤالێ وی ئەبو بەكر. ئەڤە هەمی هەر ژ رۆژا ئێكێ ژ گازیێ موسلمان بوون[1].

پاشی ئەبو بەكر د گازیا ئیسلامێدا بزاڤەكا باش كر، زەلامەكێ دەروون پاقژ بوو، قەدرێ خۆ هەبوو و هەمیا حەژێ دكر، یێ ب رەوشت و خێرخواز بوو، ملەتێ وی ل دیوانا وی كۆم دبوون و سەبرێ وان پێ دهات، ژبەر زانین و بازرگانیا وی، و سەرەدەری و ئاخفتنا وی یا خۆش، ئینا داخوازا وان كەسا كر بۆ ئیسلامێ.. یێت باوەری پێ هەی و ژێ رازی و كارتێكرن ل سەر هەی، و دهێنە دیوانا وی، و ژ وان یێت سەر دەستێ وی موسلمان بووین: (عثمان) كورێ عەفان، و زوبەیر كورێ عەوام، و (طلحة) كورێ عوبەیدوللا، و عەبدورەحمان كورێ عەوف، و سەعد كورێ ئەبی وەقاص، ئەڤ هەشت كەسە بەری خەلكی موسلمان بوون و دەستەكا پێشیێ بوون و پێشەنگێت ئیسلامێ بوون.

هەر ژ موسلمانێت دەسپێكێ.. بیلال كورێ رەباحێ حەبەشی بوو. پاشی پشتی وان: ئەمینداری ڤێ ئوممەتێ[2] ئەبو عوبەیدە عامر كورێ جەراح ژ بنەمالا ـ (الحارث) كورێ فهر ـ و ئەبو سەلەمە كورێ عەبدلئەسەد، و ئەرقەم كورێ ئەبی ئەرقەمێ مەخزوومی، و (عثمان) كورێ (مظعون)، و برایێت وی قودامە و عەبدوللا، و عوبەیدە كورێ (الحارث) كورێ (المطلب) كورێ عەبد مەناف، و سەعید كورێ زەید یێ سەعدەوی، و هەڤژینا وی (فاطمة) كچا (خطاب) خویشكا عومەر كورێ (خطاب)، و خەباب كورێ ئەرت، و عەبدوللا كورێ مەسعوود، و گەلەكێت دی ژبلی وان. ئەو یێت پێشیێ و دەسپێكێ بوون، و ژ هەمی بنەمالێت قورەیشێ بوون، و ئبن هیشام پتر ژ چل كەسا ژ وان یێت هەژمارتین[3].

1ـ رحمة للعالمين 50/1.

2ـ بەرێ خۆ بدە صحيح البخاري بۆ نافكرنا وی ب ڤی ناسنافی، مناقب أبي عبيدة بن الجراح 530/1.

3ـ سيرة ئبن هيشام 245/1 ـ 262.

هەرچەندە تێبینی یێت ل سەر هندەك ژ وان هەین کو ژ یێت پێشیێ بن.

ئبن ئیسحاق گۆت: پاشی خەلك ئێك دویف ئێکی موسلمان بوون، ژن و زەلام، هەتا بەحس و خەبەرێت ئیسلامێ ل مەکەهێ بەلاڤ بووین و بوو ئاخفتنا خەلکی[1].

و ئەو هەمی ب نهینی موسلمان دبوون، و پێغەمبەری ﷺ دویر ژ گوه و چاڤێت خەلکی ئەو ددیتن و دین نیشا ددا و ئاراستە دکرن، چونکی هێژ گازی یا کت کت و نهینی بوو، و وەحی دویف ئێك دهاتە خوار، نەخاسمە پشتی دەسپێکێت ـ المدثر ـ، و ئایەت و پارچێت سۆرەتا یێت وی دەمی دهاتنە خوار.. ئایەتێت کورت بوون، ناڤبڕێت جوان و موکوم بوون، ئیقاعێت نەرم و رێکخستی بوون، د گونجایی بوون دگەل وێ رەوشا نهینی و نازك، گرنگی ددا پاککرن و بهێزکرنا دەروونا، و خۆپاراستن ژ خۆشیێت بەروەخت و قرێژا دنیایێ، بەحەشت و جەهنەم وەسف دکرن و دئینا پێش چاڤا، بەرێ موسلمانا دا رەوش و ژیانەکا دی یا جودا ژ وی جڤاکێ دگەل ژیاین.

نڤێژ:

ژ فەرزێت دەسپێکێ یێت فەرمانا موسلمانا پێ هاتیە کرن، نڤێژ بوو. ل دەسپێکا ئیسلامێ، خودێ دوو رکاعەت سپێدێ و دوو رکاعەت ئێڤاری سەر موسلمانا فەرزکربوون.

﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ﴾ (غافر:55)، ئانکو: و سپێدە و ئێڤاران (ئانکو هەمی دەمان) تەسبیح و حەمدا خودایێ خۆ بکە.

ئبن حەجەر گۆت: پێغەمبەری ﷺ بەری ئیسرائێ نڤێژ دکرن، هەروەسا سەحابا ژی نڤێژ دکرن، بەلێ جهێ نەلێکیێیە کا بەری فەرزبوونا پێنج نڤێژا، نڤێژەك فەرز بوویە ئان نە. یا هاتیە گۆتن: نڤێژێت فەرز ئێك بەری رۆژهەلاتێ، و ئێك بەری رۆژئاڤایێ بوو. یا ژ زەیدێ کورێ (حارثة)ی هاتیە ڤەگوهاستن، گۆت:

1ـ هەر ئەو ژێدەر 262/1.

ل دەسپێکا وەحی بۆ پێغەمبەری ﷺ دهاته خوار، جبریل هاته خوار و نیشا دا دێ چاوا دەستنڤێژا خۆ شۆت، ئبن ماجه و بەراء کورێ عازب هەر ژ وێ رامانێ یێت ڤەگێراین، و ئبن عەباس دبێژیت: ئەڤە ل دەسپێکا فەرزکرنێ بوو[1]. ئبن هیشام دبێژیت: ئەگەر دەمێ نڤێژێ هاتبا، پێغەمبەر ﷺ و سەحابێت وی دچۆنە د نهالادا و ب نهینی نڤێژا خۆ دکر، جارەکێ (أبو طالب) دیت پێغەمبەر ﷺ و عەلی یێ نڤێژێ دکەن، گۆتێ: ئەو چ بوو هەوە دکر؟ پشتی زانی ئەو نڤێژە بۆ خودێ، گۆتێ خۆ راگرن[2].

دەنگ و باس دگەهنە هەمی قورەیشێ:

دەمێ مرۆڤ ژ هەمی لایاڤە بەرێ خۆ بدەتە ژیوارێ گازیێ د وێ قویناغێدا، هەرچەندە یا نهینی و کت کته بوو، دەنگ و باسێت گازیێ ناف قورەیشێ هەمیێ بەلاڤ ببوون، بەلێ وان گرنگی نەددایێ. موحەممەد غەزالی دبێژیت: بەحس و خەبەرێت گازیێ ناف هەمی قورەیشێ بەلاڤ بوو، بەلێ وان پویتە پێ نەدکر، دبیت وان هزر کربیت موحەممەد ژی ئێك ژ وان کەسا بیت یێت بەحسێ ئایینێت بەرێ و مافێت خودێ سەر مرۆڤا دکەن، وەکی: ئومەییە کورێ ئەبی (الصلت) و قس کورێ ساعیدە و عەمرو کورێ نەفیل و یێت وەکی وان. بەلێ ئەو ترسیان نەکو دەنگ و باسێت وی دەرکەڤنە دەرڤەی مەکەهێ، بەلێ هەر ب چاڤێ هشیاریێ زێرەڤانیا گازیا وی دکر، و کا دێ چارەنڤیسێ وێ گەهیتە کیرێ[3].

سێ سال بۆرین و گازی هێژ یا نهینی و کت کته بوو، د وان سێ سالادا کۆمەکا ئیماندارا هاته پێك ئینان سەر بنیاتێ براینی و هاریکاریێ و بەلاڤکرن و سەرئێخستنا پەیامێ، پاشی وەحی دهێته خوار و فەرمانێ ل پێغەمبەری ﷺ دکەت گازیێ ناف ملەتێ خۆ ئاشکراکەت، و بەرسینگێ نەحەقیا وان بگریت و هێرشا بکەتە سەر بوتێت وان و راستیا وان دیارکەت.

1ـ مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص88.

2ـ ئبن هیشام 247/1.

3ـ فقه السيرة، ص76.

گازی ب ئاشکرایی

ئێکەمین فەرمان ب ئاشکراکرنا گازیێ:

ئێکەمین فەرمان د ڤی بیاڤیدا، گۆتنا خودێیە: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ (الشعراء:214)، ئانکو: و [ل پێشیێ و ب ئاشکەرایی] مرۆڤ و لێزمێت خۆ یێت نێزیك، ئاگەهدار بکە.

و سۆرەتا ئایەت تێدا هاتی، ل دەسپێکێ بەحسێ چیرۆکا مووسا پێغەمبەر ﷺ دکەت، هەر ژ دەسپێکا پێغەمبەرینیا وی هەتا مشەختبوونا وی دگەل بەنی ئیسرائیل، و قورتالبوونا وان ژ فیرعەونی و ملەتێ وی، و خەندقینا فیرعەونی ب لەشکەرڤە. ئەڤێ چیرۆکێ هەمی قوینـاغ یێت ڤەگرتین دەمێ مووسای پەیاما خودێ دگەهاندە فیرعەونی و ملەتێ وی.

ئەز دبینم.. ئەڤ چیرۆکە ب بەرفرەهیڤە یا ل وی دەمی هاتی، دەمێ خودێ فەرمان ل پێغەمبەرێ خۆ موحەممەدی ﷺ کری: بەرێ ملەتێ خۆ بدەتە دینێ خودێ دا نموونەیەك پێش چاڤێت وی و سەحابیێت وی هەبیت، دەمێ ئەو گازیا خۆ ئاشکرا دکەن و باوەریێ پێ نەئینن و بەرسینگێ وان دراوستن و زۆرداریێ لێ دکەن، دا هەر ژ دەسپێکا گازیێ بزانن دێ حالێ وان چ بیت. هەر د ڤێ سۆرەتێدا دویماهیا یێت باوەریێ ب پێغەمبەرا نەئینن، یا دیارکری، ژ ملەتێت (عاد و ثمود و ئیبراهیم و لوط و ئەسحاب ئەلئەیکە). و ژبلی بەحسێ فیرعەونی و ملەتێ وی. دا بزانیت ئەوێت نەگوهداریا پێغەمبەرا دکەن و شەڕێ وان دکەن و د بەردەوام بن سەر بێ باوەریا خۆ، دێ خودێ وان گریت و بەرنادەت، و دا موسلمان ژی بزانن دویماهیا باش و سەرکەفتن هەر بۆ وایە، نە بۆ بێ باوەران.

گازی دگەل کەس و کارا و بیت نیزیك:

پشتی ئەڤ ئایەتە هاتیە خوار، ئێکەمین تشت پێغەمبەری ﷺ کری، بنەمالا هاشم کۆمکرن، و دگەل وان هندەك ژ بنەمالا (المطلب) کورێ عەبد مەناف بوون. چل و پێنج زەلام بوون, هەر ژ دەسپێکێ ئەبو لەهەب ئاخفت، گۆت: ئەڤە هەمی مام و کورمامێت تەنە، ڤێجا باخڤە کا تە چ هەیە.. بەلێ بەحسێ کافرێ نەکە، و بزانە ملەتێ تە زالگەهی سەر هەمی عەرەبا نینە، و من پتر هەمیا ماف یێ هەی تە راوستینم، بنەمالا تە تێرا تە هەنە، و ئەگەر تو بەردەوام بی سەر یا هەتا نوکە ل سەر دچی، بۆ عەرەبا گەلەك ب ساناهیترە کو ئویجاخێت قورەیشێ تە بیننە خوار و ل تخویبەکی راوستینن، و عەرەب پشتەڤانیا وان بکەن، و ئەڤ خرابیا تو دگەهینیە بنەمالا خۆ، کەسێ ژ تە خرابتر نەکریە، ئینا پێغەمبەری ﷺ د وێ کۆمبوونێدا خۆ بێ دەنگ کر و نەئاخفت.

پاشی جارەکا دی گازی وان کر، و دەست ب ئاخفتنێ کر و گۆت:

((الحمد لله أحمده، واستعينه، وأؤمن به، واتوكل عليه، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له)) ئانکو: ئەز سوپاسی و حەمدا خودێ دکەم، و هاریکارییێ ژ وی دخوازم، و پشتا خۆ ب وی راست دکەم، و ئەز شەهدەییێ ددەم ژبلی خودێ چو خودێیێت دی نینن، یێ ب تنێیە و بێ هەڤپشکە. پاشی گۆت: ((یێ پێشەنگ درەوا ل کەس و کارێت خۆ ناکەت.. ئەز ب وی خودێ کەمە یێ ژبلی وی چو خودێ نینن، ئەز پێغەمبەرێ خودێمە بۆ هەوە ب تایبەتی، و بۆ مرۆڤان ب گشتی، ب خودێ.. کا هوین چاوا دنڤن.. وەسا دێ مرن ژی، و دێ جارەکا دی خودێ هەوە ساخ کەتەڤە.. هەروەکی هوین ژ خەو هشار دبن، و هەر تشتێ هوین نوکە دکەن، دێ حسێب دگەل هەوە هێتەکرن، و ل دویماهیێ ئان بەحەشتە هەروهەر، ئان جەهنەمە هەروهەر)). ئینا أبو طالب گۆتێ: مە گەلەك پێ خۆشە هاریکاریا تە بکەین، و گەلەك بۆ مە خۆشە شیرەتا ل تە بکەین، و گەلەك حەز دکەین باوەر ژ ئاخفتنا تە بکەین، و ئەڤە بنەمالا تە یێت کۆم بووین، و ئەز ئێك ژ وانم، بەلێ

ئەز ژ وان هەمیا ب لەزترم بۆ وێ یا تو حەژێ دکەی، هەرە وێ بکە یا فەرمانا تە پێ هاتیەکرن، ب خودێ دێ بەردەوام تە پارێزم و بەرەڤانیێ ژ تە کەم، بەلێ دلێ من ناگریت ئەز دەستا ژ دینێ (عبد المطلب) بەردەم.

ئینا ئەبو لەهەب گۆت: ب خودێ ئها ئەڤەیە خرابی و شەرمزاری.. رێکێ لێ بگرن بەری یێت بیانی و ژبلی هەوە وی ل تخویبەکی راوستینن. ئینا (أبو طالب) گۆت: ب خودێ دێ بەرەڤانیێ ژێ کەین هندی ئەم د ساخین[1].

ل سەر چیایێ (سەفا) یێ:

پشتی پێغەمبەر ﷺ پشت راست بووی دێ (أبو طالب) سۆزا خۆ ب جھ ئینیت و وی پارێزیت دەمێ ئەو پەیاما خودێ دگەهینیتە مرۆڤا، رۆژەکێ سپێدێ چۆ سەر گرێ سەفایێ و ب ئێك دەنگێ خۆ کرە گازی: (وەرن کۆم ببن)، ئینا ژ هەمی ئویجاخێت قورەیشێ لێ کۆم بوون. و داخواز ژ وان کر خودایێ ب تنێ بپەرێسن، و باوەریێ ب پەیاما وی و رۆژا ئاخرەتێ بینن. بوخاری هندەك ژ ڤێ چیرۆکێ ژ ئبن عەباس ڤەدگێڕیت، گۆت: دەمێ ئەڤ ئایەتە هاتیە خوار: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ (الشعراء:214)، ئانکو: و [ل پێشیێ و ب ئاشکەرایی] مرۆڤ و لێزمێت خۆ یێت نێزیك، ئاگەهدار بکە. پێغەمبەر ﷺ چۆ سەر گرێ سەفایێ و گازی بنەمالا خۆ دکر:

((ئەی بنەمالا فەهر، ئەی بنەمالا عەدی!))..، هەتا هەمی کۆم بووین، ئەگەر زەلامەك نەگەهشتبا بچیت ژی، کەسەك پێش خۆڤە دهنارت دا زانیبا ئەو چ بابەتە وەسا یێ گرنگ. ئینا ئەبو لەهەب و قورەیشی هەمی هاتن.. ئینا ﷺ گۆت: ((هوین چ دبێژن.. ئەگەر بێژمە وە هندەك سویار یێت د نهالێدا و دڤێن ب سەر هەوەدا بگرن، دا هوین باوەر ژ من کەن؟)) گۆتنێ: بەلێ.. ژبلی راستیێ مە چو دی ژ تە نەدیتیە.

1ـ ابن الأثير، فقه السيرة، ص77 ـ 78.

گۆت: ((پا ئەز پێغەمبەرم، خودێ ئەز یێ هنارتیم دا هەوە ژ عەزابەکا دژوار ئاگەهدارکەم)). ئینا ئەبو لەهەب گۆتێ: قەدا ب تە بکەڤن رۆژێ هەمیێ، تە بۆ ڤێ ئەم کۆمکرینە؟! ئینا ئەڤ ئایەتە هاتە خوار: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ...﴾[1].

و موسلم لایەکێ دی یێ ڤێ چیرۆکێ ژ ئەبو هورەیرە ڤەدگێڕیت، گۆت: دەمێ ئەڤ ئایەتە هاتیە خوار: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾، گازی ئاراستەی تایبەت و گشتیا کر و گۆت: ((گەلی قورەیشێ خۆ ژ ئاگری قورتالکەن، گەلی بنەمالا کەعب.. خۆ ژ ئاگری قورتالکەن، ئەی فاتیمە کچا موحەممەد.. خۆ ژ ئاگری قورتال بکە، ب خودێ من چو پێ چێنابیت بۆ هەوە ل دەف خودێ بکەم، بەلێ هوین کەس و کارێت منن دێ هەمی پێکۆلا بۆ هەوە کەم))[2].

ئەڤ گازیا بلند و ئاشکرا.. ب دورستاهی گەهشت، پێغەمبەری ﷺ بۆ نێزیکترین کەس ژ خۆ دیارکر کو باوەری ئینان ب ڤێ پەیامێ.. ئەوە پەیوەندیا موکوم د ناڤبەرا وی و واندا، و پەیوەندیا کەس و کاری و مرۆڤانیێ یا ناف عەرەبا ب هێز ل بەر گەرما ڤێ ئاگەهیێ ـ یا ژ دەف خودێ هاتی ـ حەلیا.

راگەهاندنا حەقیێ و کاردانەڤەیا موشرکان:

ڤی دەنگی ل مەکەهێ هەمیێ دەنگ ڤەددا، هەتا ئەڤ ئایەتە هاتیە خوار: ﴿فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ (الحجر:94) ئانکو: ڤێجا ئەوا فەرمانا تە پێ دئێتەکرن ئاشکەرا بکە، و رویێ خۆ ژ موشرکان وەرگێرە، و پویتەی ب وان نەکە.

ئینا پێغەمبەر ﷺ رابوو چیڤانۆك و کار و ئاخفتنێت موشرکا یێت بێ رامان رەدکرن و ل ناف چاڤێت وان دان، و راستیا بوتا و خەلەتی و سەرداچۆنا پەرستنا وان بۆ دیارکر، و بۆ وان ب بەلگە و نیشان دیارکر، یێ بوتا بپەرێسیت ئان بکەتە رێك و بەرەڤانەك ناڤبەرا خۆ و خودێ، ئەو یێ د بەرزەبوون و سەرداچۆنەکا ئاشکرادا.

1ـ صحيح البخاري 702/2، 743. صحيح مسلم 114/1.

2ـ صحيح مسلم 114/1، صحيح البخاري 385/1، 702/2، مشكاة المصابيح 460/2.

کەرب ڤەبوون و نەرازیبوون ل هەمی مەکەهێ دەنگ ڤەدا، دەمێ های ژێ دبوو یێ ب ئاشکرایی دبێژیتە وان بوتپەرێسی سەرداچۆنە، هەروەکی برویسیەکا ژ عەورا ڤەرەستی دەنگ ڤەدا و رەوشا بێ دەنگ شلقاند. و ناف قورەیشێ بوو دەنگ و دۆر و خۆ بەرهەڤ دکر بۆ ژناڤبرنا شۆرەشا ژ نشکەکێڤە سەرهلدای و بوویە گەف سەر عورف و عەدەت و کەلتۆرێ وان.

رابوون بەرسینگێ وی بگرن، چونکی وان دزانی باوەری پێ ئینان ئانکو رەدکرنا هەر تشتەکێ ژبلی خودێ، و رامانا باوەریا ب پەیامێ و رۆژا ئاخرەتێ، گوهداریەکا تمامە بۆ رێنماییێت دینێ نوی، و دێ نەفسێت وان و مالێ وان کەڤنە بەر وان رێنمایا، و رامانا وێ ئەوە سەروەری و مەزنیا وان سەر عەرەبا - ب بۆیاغەکا دینی بوو - نامینیت، و نەڤیان حەز و رازیبوونا خۆ، گۆری رازیبوونا خودێ و پێغەمبەرێ وی بکەن، و نەشیان دەستا ژ وان زۆرداریا بەردەن یێت ب سەرێ خەلکەکێ سادە دئینان، و نەڤیان وان خەلەتی و گونەهێت وان سپێدە و ئێڤاری دکرن بهێلن. لەوا وان نەدڤیا وێ رەوشا خۆ یا شێلی و تاری بگوهۆڕن: ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ﴾ (القيامة:5)، ئانکو: مرۆڤی دڤێت ب ڤێ ئینکارکرنێ چو د دلێ خۆدا نەهێلیت، و رێکا خرابیێ ل بەر هەر یا ڤەکری بیت.

وان ئەڤە هەمی دزانی، بەلێ نەدزانی بەرامبەر زەلامەکێ راستگۆ و ئەمین دێ چ کەن و چ بێژن، بلندترین نموونەیێ جوامێریێ و بلندترین بها و رەوشتێت مرۆڤاتیێ، و د دیرۆکا باب و باپیرێت خۆدا های ژ زەلامەکێ وەکی وی ئاست بلند نەبوویە، مانە مەندەهۆش.. نەدزانی دێ چ کەن و چ بێژن، و د حەق بوون مەندەهۆش ببن.

پشتی گەلەك هزرێت خۆ کرین، چو رێ نەدیتن ژبلی بچنە دەف مامێ وی (أبو طالب)، و داخواز ژێ کر برازایێ خۆ ل تخویبەکی راوستینیت و بەحسێ بوت و عەدەتێت وان نەکەت، چونکی کێمکرنا باب و باپیرێت وانە ئەوێت سەر وی دینی چۆین.

شاندێ قورەیش چۆ دەف (أبو طالب):

ئبن ئیسحاق دبێژیت: مەزنێت قورەیش چۆنە دەف (أبو طالب)، گۆتنێ: (أبو طالب).. برازایێ تە خەبەرێت گۆتینە خودایێت مە، و دبێژیت: باب و باپیرێت مە د سەرداچۆیی بوون، ئان دڤێت تو بەلا وی ژ مە ڤەکەی، ئان مایێ خۆ د ناڤبەرا مە و ویدا نەکەی، و تو ژی وەکی مە، نە دگەل وی. تو دشێی وی ژ مە بدەیە پاش. ئینا (أبو طالب) ب ئاخفتنەکا نەرم ئەو زڤڕاندن، و پێغەمبەری ﷺ بەردەوام دینێ خودێ بەلاڤ دکر و بۆ خەلکی دگۆت[1].

جڤاتا شیرەتکاری کو حەجی گوه نەدەنە گازیا ئیسلامێ:

د وان رۆژاندا قورەیشێ گرنگی دا تشتەکێ دی، ئەو چەند هەیف بوون سەر ئاشکراکرنا گازیێ بۆرین، و وەرزێ حەجێ نێزیك بوو، و قورەیشێ دزانی دێ شاندێت عەرەبا هێنە مەکەهێ، وان دیت یا فەرە وان ئێك ئاخفتن بۆ عەرەبا هەبیت دەمێ بەحسێ موحەممەدی دهێتەکرن، دا گازیا وی کارتێکرنێ ناف عەرەبا نەکەت. قورەیشی ل دەف وەلید کورێ موغیرەی کۆم بوون بۆ دان و ستاندنا، کا چ ناڤ داننە سەر موحەممەدی، وەلید گۆتە وان: هوین هەمی هەلویستێ خۆ بکەنە ئێك پەیف، و چو تشتێ ژێك جودا نەبێژن.. دا ئێك و دوو درەوین نەدەرئێخن، و ئاخفتنێت هەوە، هەڤدژی ئێك بن. گۆتنێ: تو بێژە.. ئەم چ بێژینێ. گۆتێ: نە.. هوین بێژن و ئەز دێ گوهێ خۆ دەمێ، گۆتن: دێ بێژین کاهنە. گۆت: نە.. ب خودێ ئەو نەکاهنە، مە کاهن یێت دیتین، ئاخفتنێت وی نەوەکی پس پسك و لێکئینانێت کاهنانە. گۆتن: دێ بێژین: یێ دینە. گۆت: نەیێ دینە ژی، مە دین یێت دیتین و ئەم دزانین د چاوانن، نە تەب دهێنێ و نە ژبەر دئاخڤیت و نە یێ وەسواسیە. گۆتن: دێ بێژین: هۆزانڤانە. گۆت: نەهۆزانڤانە، مە هەمی جۆرێت هۆزانێ یێت زانین، ئاخفتنا وی نەهۆزانە. گۆتن: دێ بێژین:

1ـ ئبن هیشام 265/1.

سێربەندە. گۆت: ئەو سێربەند ژی نینە، مە سێربەند و سێربەندی یێت دیتین، پفکرن و گرێکێت وان ل دەف وی نینن. گۆتن: پا چ بێژین؟ گۆت: ب خودێ ئاخفتنا وی یا شرینە، و بنیاتێ وێ وەکی دارقەسپا ب بەرە، و هەر تشتەکێ ژ ڤان ناڤا هوین دانە سەر، دێ زانن نەراستە. بەلێ نێزیکتر ناڤ هوین دانە سەر ئەوە: بێژن سێربەندە، ئاخفتنێت وی وەکی سێربەندیێنە.. ناڤبەرا زەلامی و بابێ وی ژێك ڤەدکەت، ناڤبەرا زەلامی و برایێ وی، ناڤبەرا زەلامی و هەڤژینا وی، ناڤبەرا زەلامی و عەشیرەتا وی ژێك ڤەدکەت، ڤێجا سەر ڤێ ئاخفتنێ بەلاڤ ببن[1].

و هندەك ریوایەت دیار دکەن: دەمێ وەلید هەمی پێشنیارێت وان رەدکرین، گۆتنێ: دێ کا تو رەئیا خۆ یا بێ کێماسی بۆ مە بێژە. گۆت: مۆلەتێ بدەنە من دا هزرا خۆ تێدا بکەم، و گەلەك مانە ل هیڤیێ هزرا خۆ دکر، و ل دویماهیێ هزرا خۆ یا بەری نوکە گۆتی[2]، ل سەر ئاخفتنا وەلید خودێ شازدە ئایەت د سۆرەتا (المدثر)دا ئینانە خوار، ژ (26ـ11) کا چەوا هزرا خۆ کریە:

﴿إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ * فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ * ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ * ثُمَّ نَظَرَ * ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ * ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ * فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ * إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ﴾ (المدثر: 18ـ25)، ئانکو: وی هزرەك بر، ئێك ئینا، ڤیا تشتەکی د دەرهەقێ قورئانێدا بێژیت. خودێ کوشتی چ گۆت؟ جارەکا دی خودێ کوشتی چ گۆت، و چاوا گۆت؟ جارەکا دی دا هزرا خۆ، و نافچاڤێت خۆ کرنە گرێك، و خۆ گەلەك تەحل و ترش کر. پاشی پشت دا باوەریێ، و خۆ ژ هەقیێ و راستیێ مەزنتر دیت. گۆت: هەبیت نەبیت ئەڤە سێرەیەکە ژ بەرێ و پاشیێدا، دەست بۆ دەست دئێتە ڤەگوهاستن. هەبیت نەبیت ئەڤە گۆتنا مرۆڤانە [نەگۆتنا خودێیە].

1ـ هەر ئەو ژێدەر 271/1.

2ـ بەرێ خۆ بدە: في ظلال القرآن 188/29.

پشتی جڤاتا وان رێککەفتین ڤی ناڤی داننە سەر، دەست ب جهئینانا بریارا خۆ کر. ل وەرزێ حەجێ ل سەرێت رێکا رادوستیان دەمێ عەرەب دهاتنە حەجێ، هەر کەسێ د بەڕا بۆریبا، دابێژنێ ژ فلان کەسی هشیاربە.. و یێ هۆسایە[1].

یێ پتر هەمیا ئەڤە بۆ خۆ کریە خەم و پێ رابووی، ئەبو لەهەب بوو. و پشتی خەلکی مەناسکێت حەجا خۆ ب دویماهی دئینا، پێغەمبەر ﷺ دویفرا دچۆ بن خیڤەتێت وان ل (عكاظ و مجنة و ذي المجاز) و داخوازا وان دکر بۆ ئیسلامێ، و ئەبو لەهەب دویفرا دچۆ، دگۆت: گوهێ خۆ نەدەنێ، ئەو کافرەکێ درەوینە[2].

و ئەڤە بوو ئەگەرێ هندێ عەرەب دەنگ و باسێت پێغەمبەری ﷺ ل هەمی وەلاتێت عەرەبا بەلاڤ بکەن.

رێکێت جودا جودا بۆ بەرسینگگرتنا گازیێ:

دەمێ قورەیشێ دیتی چو شێوازێت ئەو ب کار دئینن، موحەممەدی ژ گازیا وی نادەنە پاش، بۆ بنبڕکرنا گازیا وی، هندەك رێك و شێوازێت دی هەلبژارتن، ب کورتی ئەڤە بوون:

1ـ ترانەپێکرن و کێمکرن، و پێ بکەنە کەنی، ئارمانجا وان ئەو بوو: باوەری و رژدیا موسلمانا لاوازکەن و بێزار ببن. ئینا ئاخفتنێت نەهەژی و خەبەرێت کرێت دگۆتنە پێغەمبەری ﷺ، و دگۆتێ: تو یێ دینی: ﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ﴾ (الحجر:6)، ئانکو: و [گاوران] گۆتن، هەی ئەو کەسێ قورئان بۆ هاتیە خوارێ، ب راستی تو یێ دینی.

و دگۆتن: سێربەند و درەوینە: ﴿وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ﴾ (ص:4)، ئانکو: و حێبەتی بوون دەمێ کو پێغەمبەرەك، ژ وان ب خۆ بۆ وان هاتی، و گاوران گۆت: ئەڤە سێربەندەکێ زێدە درەوکەرە.

1ـ ئبن هيشام 271/1.

2ـ رواه الترمذي عن يزيد بن رومان، رواه الإمام أحمد في مسنده 492/3، 341/4.

و ب چاڤێ غەزەب و کەرب و نەڤیانێ بەرێ خۆ ددایێ، ﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ﴾ (القلم:51)، ئانکو: وەختە گاور ب کەرب و کین و زکرەشیا خۆ تە چاڤین بکەن و تە بێخن، دەمێ گول تە دبن تو قورئانێ دخوینی، و ژ کەرباندا دبێژن [موحەممەد] یێ دینە.

دەمێ هەژار و بەلنگاز ل دۆر وی روینشتبان، دا ترانا ب وان کەن و بێژن: ئها ئەڤەنە هەڤالێت وی و ل دیوانا وی دروینن: ﴿مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا﴾ (الأنعام:53)، ئانکو: خودێ د ناڤ مەدا کەرەم دگەل کری.

و خودێ دبێژیت: ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ﴾ (الأنعام:53)، ئانکو: ئەرێ ما خودێ شوکورداران چێتر نانیاسیت؟!

و وەسا بوون هەروەکی خودێ بەحسێ وان کری: ﴿إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ * وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ * وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ * وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ * وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ﴾ (المطففين: 29ـ33)، ئانکو: ئەوێت ژ رێ دەرکەفتین د دنیایێدا، بۆ خۆ ب خودان باوەران دکەنین. دەمێ د بەر وانرا دبۆرین، چاڤێت خۆ ل هەڤدوو دنقاندن. دەمێ دزڤرینە مال بۆ خۆ دکرنە پێ ترانك، و خۆشی ژێ ددیتن د سوحبەتێت خۆدا. و ئەگەر ددیتن دگۆتن: ئەڤەنە یێت گومرا و رێبەرزە. و ئەو نەهاتینە هنارتن کو زێرەڤانیێ ل وان بکەن.

2ـ شێلیکرن و خەلەتکرنا هزر و رێنماییێت ئیسلامێ، و بەلاڤکرنا گۆتگۆتکێت ب درەو و ئاخفتنێت بێ بنیات ل دۆر رێنماییێت ئیسلامێ و موسلمانا و کەساتیا پێغەمبەری ب خۆ، و گەلەك دوبارەکرنا وان ئاخفتنا، دا خەلك هزرا خۆ د گازیا ویدا نەکەت، و دگۆتن: قورئان: ﴿أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ (الفرقان:5)، ئانکو: و گۆتن: [ئەڤ قورئانە] ئەفسانە و چیرۆك و چیڤانۆکێت پێشیانە، ئەوی یێت داینە نڤیسین، ڤێجا ئەو سپێدە و ئێڤاران بۆ دخوینن [دا ژبەر بکەت]. و دگۆتن: ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ

آخَرُونَ﴾ (الفرقان:4)، ئانكو: و ئەوێت گاور بوویین، گۆتن: ئەڤ [قورئانە] درەوە ژ دەف خۆ یا چێكری و ئینایی، و هندەكان [ژ جوهی و فەلەیان] هاریكاریا وی ل سەر چێكرنا ڤێ درەوێ یا كری. هەروەسا دگۆتن: ﴿إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ﴾ (النحل:103)، ئانكو: [ئەڤێ قورئانێ] مرۆڤەك نیشا وی ددەت.

و بەحسێ پێغەمبەری ﷺ دگۆتن: ﴿مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ﴾ (الفرقان:7)، ئانكو: ئەڤە چ پێغەمبەرە؟ خوارنێ دخۆت، و ل سویكان دگەڕیێت [بۆ خزمەتان، هەروەكی ئەم دچین]. و د قورئانێدا ل گەلەك جها بەرسڤا گۆتنێت وان یێت داین.

3ـ دگۆتن: قورئان چیڤانۆكێت بەرێنە و خەلك ب هندێڤە مژویل دكر و ژێ ددا پاش. یا هاتیە ڤەگێڕان: جارەكێ (النضر بن الحارث) گۆتە قورەیشێ: گەلی قورەیشیا.. ب خودێ هزرا هەوە یا ئالۆز بووی و هوین نەشێن چارەسەركەن، موحەممەد ناف هەوەدا گەنجەك بوو، هوین پتر هەمیا ژ وی د رازی بوون، ژ هەوە هەمیا راستگۆتر و ئەمینتر بوو، هەتا هەوە موییێت سپی ل جێنیكێت وی دیتین، و ئەو بۆ هەوە ئینا یا بۆ وی هاتیە خوار، هەوە گۆت: سێربەندە! نە ب خودێ نەسێربەندە، مە سێربەند و پفكرن و گرێكێت وان یێت دیتین. هەوە گۆت: كاهنە، نە ب خودێ، نەكاهنە. مە كاهن و پس پسك و لێكئینانێت وان یێت دیتین. هەوە گۆت: هۆزانڤانە، نە ب خودێ نەهۆزانڤانە، و مە یا های ژ هەمی جۆرێت هۆزانا بووی. هەوە گۆت یێ دینە، نە ب خودێ نەیێ دینە، مە دیناتی یا دیتی، ئەو نەوەكی وان بهێن تەنگ دبیت، و نە وەسواس بۆ چێدبیت، و نە تەب دهێنێ. ڤێجا گەلی قورەیشیا ل خۆ بزڤرن و هزرا خۆ د مێشكێ خۆدا بكەن، ب خودێ تشتەكێ مەزن یێ ب سەرێ هەوە هاتی. پاشی (النضر) چۆ (حیرە)، و ل وێرێ فێری چیرۆك و ئاخفتنێت شاهێت وان بوو، ئاخفتنێت رۆستەم و ئەسفندیار. دەمێ پێغەمبەر ﷺ د دیوانەكێدا روینشتبا و بۆ ئاخفتبا و بەحسێ دلۆڤانیا خودێ و خۆپاراستن ژ غەزەبا وی كربا، (النضر) پشت وی رادوستیا و

دگۆت: ب خودێ ئاخفتنێت موحەممەدی ژ ییێت من باشتر و خۆشتر نینن، و دا بۆ وان بەحسێ شاهێت فورسێ و رۆستەم و ئەسفندیار کەت و دا بێژیت: ب چ تشتی ئاخفتنا موحەممەدی ژ یا من باشتر و خۆشترە؟[1].

ریوایەتا ئبن عەباس دیار دکەت: (النضر) هندە (قینات) کری بوون: هندەك ژنێت سترانبێژن، هەر کەسێ دلێ وی کەفتبا سەر پێغەمبەری ﷺ، دا ئێکێ ژ وان لێ کەتە بەلا، خوارن و ڤەخوارنێ بدەتێ، و سترانا بۆ بێژیت، دا دلێ وی ژ ئیسلامێ دویر بکەڤیت. و خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (لقمان:6)[2]، ئانکو: و هندەك مرۆڤ ییێت هەین [مەخسەد پێ (نضر کورێ حارث)یە] ئاخفتنێت پویچ و بێ تام دکرین، دا ژ نەزانی رێکا خودێ ل بەر خەلکی بەرزەکەن [و وان ژ ئیسلامێ بدەنە پاش].

4. پێکۆل کرن هندەك داگێرِان بێنە کرن، ئیسلام و نەفامیا وان ل نیڤا رێکێ بگەهنە ئێك، کو موشرك دەست ژ هندەك تشتا بەردەن، و بەرامبەر.. پێغەمبەر ﷺ دەست ژ هندەك تشتێت خۆ بەردەت: ﴿وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ﴾ (القلم:9)، ئانکو: ئەو حەز دکەن تو سستیێ بکەی و ل دویف وان بەردەی [و هندەك فەرمانێت خودایێ خۆ بهێلی]، دا ئەو ژی پیچەکێ نەرم ببن و ل دویف تە بێن.

ئبن جەریر و (طبراني) ڤەدگێرِن: موشرکا پێشنیارکر سەر پێغەمبەری ﷺ: سالەکێ ئەو بوتێت وان بپەرێسیت، و سالەکێ ئەو خودایێ وی بپەرێسن. و ریوایەتەکا دی یا عەبد کورێ حەمید دبێژیت: وان گۆت: ئەگەر تو خودایێت مە قەبویل بکەی، ئەم دێ خودایێ تە پەرێسین[3].

---

1. ئبن هیشام 299/1 ـ 300، 358. تفهیم القرآن 8/4، 9، مختصر سیرة الرسول عبد الله النجدي ص117 ـ 118.

2. تفهیم القرآن 9/4.

3. تفهم القرآن 501/6، 502.

ئبن ئیسحاق د سەنەدا خۆدا دبێژیت: پێغەمبەر ﷺ ل دۆر کەعبێ دزڤڕی، ئەسوەد کورێ (عبد المطلب) کورێ ئەسەد کورێ عەبدلعوززا، و وەلید کورێ موغیرە و ئومەیە کورێ خەلەف، و عاص کورێ وائیل ل پێشیا پێغەمبەری ﷺ راوستیان و وان هەمیا سەنگا خۆ ناف ملەتێ خۆ هەبوو، گۆتن: ئەی موحەممەد.. وەرە دا ئەم وی بپەرێسین یێ تو دپەرێسی، و تو ژی وان بپەرێسە یێت ئەم دپەرێسین، ئەم و تو دێ د ڤی کاریدا پشکدار بین، ئەگەر ئەوێ تو دپەرێسی باشتر بیت ژ یێت ئەم دپەرێسین، دێ تێرا مە باشیا وی بۆ مە هێت، و ئەگەر یێت ئەم دپەرێسین باشتر بوون ژ یێ تو دپەرێسی، دێ تێرا تە باشی ژ وان هێت، ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ * وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ * وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ * لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ (الكافرون: 1ـ6)، ئانکو: [هەی موحەممەد] بێژە شاندێ قورەیشیان هەی بێ باوەر و گاورینۆ. ئەز وی ناپەرێسم یێ هوین دپەرێسن. و هوین ژی وی ناپەرێسن یێ ئەز دپەرێسم. من ژی پەرستنا هەوە کری، نەکریە و نە ئەز دکەم. و هوین ژی وێ پەرستنێ ناکەن یا ئەز دکەم. دینێ هەوە (کو شیرك)ـە بۆ هەوە، و دینێ من (کو نیاسینا خودایەکێ ب تنێیە) بۆ من[1].

خودێ بەرسڤا پێشنیارا وان یا ب کەنی ب سۆرەتەکا ڤەبڕ و توند دا. و دبیت ژێك جودایيا ریوایەتا ژبەر هندێ بیت، وان گەلەك جارا پێکۆلا ڤان داگێڕان و تێکەلکرنێ یاکری.

زۆرداری و ئێشاندن:

موشرکان پیچ پیچە رێك و شێوازێت خۆ زێدە و توند دکرن بۆ بێدەنگکرن و لاوازکرنا گازیێ، یا ل دەسپێکا سالا چارێ ژ پێغەمبەرینیێ هاتیە ئاشکراکرن، چەند حەفتی و هەیڤ ژی بۆرین و ئەو د بەردەوام بوون سەر وان رێك و شێوازا،

1ـ ئبن هیشام 362/1.

و ئێشاندن و ئەشکەنجەدان ب کار نەئینا. بەلێ پشتی وان دیتی ئەو رێك و شێواز د بێ مفانە و بەرسینگێ گازیا ئیسلامێ ناگرن، جارەکا دی کۆم بوون، و لجنەیەك ژ (25) کەسا ژ مەزنێ قورەیشێ پێك ئینا، سەرۆکێ لجنێ ئەبو لەهەب مامێ پێغەمبەری بوو.

پشتی دان و ستاندنا و هزرکرنێ، وێ لجنێ بریارەکا ئێکلاکەر دژی پێغەمبەری ﷺ و سەحابێت وی دا، بریار دا بێ خۆڤەگرتن ب توندی شەڕێ ئیسلامێ بێتەکرن، و پێغەمبەر بێتە ئێشاندن، و ئەوێت موسلمان دبن.. بێنە ئەشکەنجەدان، و هەمی جۆرێت ئێشاندن و تەپەسەرکرنێ دگەل بێنەکرن[1].

و ئێکسەر دەست ب جهئینانا بریارێ کر، بۆ وان گەلەك یا ب ساناهی بوو هەژار و بەلەنگازا بێشینن. بەلێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ زەلامەکێ جوامێر و ب قەدر و خودان کەساتیەکا ب هێز و بلند بوو، دۆست و دژمنا ب چاڤەکێ مەزن بەرێ خۆ ددایێ، و ژبلی مرۆڤێت کێم و عەقل سڤك، کەسێ جورئەت نەدکر رەفتارەکا ب کێماسی دگەل بکەت ئان ئاخفتنەکا کرێت بێژیتێ، و دگەل هندێ ژی د پاراستنا (أبو طالب)دا بوو، و (أبو طالب) ژ زەلامێت مەکەهێ یێت کێم وێنە بوو، یێ مەزن بوو د بنەمالا خۆدا، و خەلکی ب چاڤەکێ مەزن بەرێ خۆ ددایێ، و کەسێ جورئەت نەدکر دەست درێژیێ سەر پاراستیێ وی بکەت.

ڤی سەروبەری بێنا قورەیشێ تەنگ کر و گەلەك تۆڕە بوون، و دێ چاوا د بێنفرەه و ئارام بن.. و سەرکرداتیا وان یا دینی یا ئێخستیە د تەقەلەقێدا، و دێ سەرکێشیا دنیایێ ژی ژ دەست دەن.

و دەست ب دژمنکاری و زۆرداریا کر دژی پێغەمبەری ﷺ، و سەر پشکا وان، ئەبو لەهەب، وی هەر ژ دەسپێکێ هەلویستێ خۆ یێ دژمنکاری وەرگرتبوو بەری قورەیش وێ بریارێ بدەت. مە بەری نوکە گۆتبوو وی د کۆمبوونا بنەمالا هاشمدا

1ـ رحمة للعالمين 59/1، 60.

چ گۆتبوو پێغەمبەری ﷺ، هەروەسا سەر چیایێ سەفا. و هندەك ریوایەت دبێژن: دەمێ ل سەر چیایێ سەفایێ بەرەك راكر دا ل پێغەمبەری ﷺ دەت[1].

و ئەبو لەهەب دوو كچێت پێغەمبەری ﷺ (روقەیە و أم كلثوم) بەری پێغەمبەرینیێ بۆ هەردوو كورێت خۆ (عوتبە و عوتەیبە) ئینابوون. دەمێ بوویە پێغەمبەر، ئەبو لەهەب ب توندی و خورتی فەرمان ل وان كر: هەڤژینێت خۆ بەردەن[2]. دەمێ عەبدوللا ـ كورێ دووێ یێ پێغەمبەری ﷺ ـ مری، گەلەك كەیفا ئەبو لەهەب هات، و كرە غار چۆ مزگینیێ بدەتە هەڤالێت خۆ كو موحەممەدی چو دویندەها نێر نەما[3].

و مە گۆتبوو: ئەبو لەهەب د وەرزێ حەجێدا ناف بازاری دویف پێغەمبەریرا دچۆ و دگۆتە خەلكی باوەر ژێ نەكەن درەوینە، و (طارق) كورێ عەبدوللایێ موحاربی دبێژیت: ئەبو لەهەب نەبەس دگۆتە خەلكی باوەر ژێ نەكەن، بەر دهاڤێتنێ و خوین ژ گۆزەكێت وی دهات[4].

و ژنا ئەبو لەهەب ـ ئوم جەمیل، ئەروا كچا حەرب كورێ ئومەیە، خویشكا ئەبو سوفیان ژ زەلامێ خۆ كێمتر نەبوو بۆ دژمنیا پێغەمبەری ﷺ، ب شەڤێ سترى و دار دهاڤێتنە بەر دەرگەهێ وی و سەر رێكێ، ژنەكا ئەزمان رەش و ئەزمان درێژ بوو، یا بێ بەخت و درەوین بوو، و ئاگرێ فتنە و تێكدانێ هەل دكر، و د شەرەكێ بەردەوامدا بوو دژی پێغەمبەری ﷺ، لەوا قورئان وەسفا وێ ب ﴿حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾ دكەت.

دەمێ وێ های ژێ بووی.. كا قورئانێ چ بەحسێ وێ و زەلامێ وێ كریە، رابوو بەرەف پێغەمبەریڤە چۆ، و بەرەكێ مەزن د دەستیدا بوو، و پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەكر ل مزگەفتێ دەف كەعبێ د روینشتی بوون، دەمێ چۆیە نێزیكی وان،

1ـ رواه الترمذي.

2ـ في ظلال القرآن 282/30، تفهيم القرآن 522/6.

3ـ تفهيم القرآن 490/6.

4ـ جامع الترمذي.

خودێ چاڤێت وێ ژ پێغەمبەری ﷺ گرتن، ئەبو بەکر ب تنێ دیت، ئینا گۆتێ: ئەبا بەکر.. کا هەڤالێ تە؟ من یا زانی بەحسێ من ب خرابی یێ کری، ب خودێ ئەگەر من دیتبا، دا ڤی چەنگە بەری ل دەڤێ وی دەم. و ب خودێ ئەز هۆزانڤانم، پاشی ب دێرەکا هۆزانێ هاڤێتێ، رامانا وێ: مرۆڤەکێ کێم، مە نەگوهداریا وی کر، و تشتێ ئەو پێ هاتی مە رەدکر، و مە ب چاڤەکێ کێم بەرێ خۆ دا دینێ وی. و پاشی ژ وێرێ چۆ. ئەبو بەکر گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. تو نابینی وێ تو ددیتی؟ گۆت: ((ئەز نەدیتم، خودێ چاڤێت وێ ژ من گرتن))[1].

ئەبو بەکر بەزار ڤێ چیرۆکێ ڤەدگێڕیت، دبێژیت: دەمێ چۆیە دەف ئەبو بەکر، گۆتێ: ئەبو بەکر.. هەڤالێ تە ب هۆزانێ یا هاڤێتیە مە، ئەبو بەکر گۆتێ: نە.. ئەز ب خودایێ ڤی ئاڤاهی کەم وی هۆزان نەگۆتیە، گۆت: تو باوەر ژ وی دکەی.

ئەبو لەهەب ئەڤە هەمی دکر و مامێ پێغەمبەری بوو و جیرانێ وی بوو، مالێت وان پێکڤە بوون. ئەو و هندەکێت دی ژ جیرانێت وی.. نەخۆشی دگەهاندنە پێغەمبەری ﷺ د مالا ویڤە. ئبن ئیسحاق دبێژیت: ئەوێت زیان و نەخۆشی دگەهاندنە پێغەمبەری ﷺ ئەڤە بوون: ئەبو لەهەب، حەکەم کورێ ئەبی عاص کورێ ئومەیە، عوقبە کورێ ئەبی (معیط)، عەدی کورێ حەمراء، ابن الاصداء الهذلي، و ئەڤە هەمی جیرانێت وی بوون، و کەس ژ وان موسلمان نەبوو ژبلی حەکەم کورێ ئەبی عاص[2]. ئێکی ژ وان عویر و رویڤیکێت پەزی هاڤێتنە سەر پاتکا وی د نڤێژێدا، و ئێکی ژ وان گلێش دهاڤێتە سەر د نڤێژێدا، هەتا پێغەمبەری ﷺ پشت بەرەکێ مەزن نڤێژ دکر دا خۆ ژ وان بپارێزیت.

دەمێ وان پیساتی دهاڤێتە سەر پێغەمبەری ﷺ، دا وەسا چیتە بەر دەرگەهێ وان و بێژیتێ: ((ئەی بنەمالا عەبد مەناف! ئەڤە چ جیرانیە، پاشی دهاڤێتە د رێکێدا))[3].

1ـ بەڕ خۆ بدە: سیرة ابن هشام 335/1، 336.

2ـ ئەو بابێ خەلیفێ ئومەوی مەروان کورێ حەکەم بوو.

3ـ ئبن هیشام 416/1.

و عوقبـه کـورێ ئـەبی (معـیط) زڕتـەکی و خرابیـا خـۆ زێـدەکر: بوخـاری ژ عەبدوللایێ کورێ مەسعوود ڤەدگێڕیت: پێغەمبەری ﷺ دەف کەعبێ نڤێـژ دکـر، و ئەبو جەهل و هەڤالێت خۆ د روینشتی بوون. هندەکا ژ وان گۆت: کی دێ چـیت عویر و رویڤییێت حێشترا فلان مالێ ئینیت و هاڤێتە سەر پشتا موحەممەدی دەمێ دچیتە سوجدێ؟ یـێ ژ وان هـەمیا خـرابتر (عوقبـە کـورێ ئـەبی معـیط)[1] راسـت رابوو چۆ ئینان و خۆ گرت هەتا چۆیە سوجدێ، و هاڤێتنە سەر ملێت وی و پـشتا وی، و من بـەرێ خـۆ ددایـێ، و ئـەز نەدشـیام چـو بـەرگریـێ ژێ بکـەم. گـۆت: ئینـا هەمیا پێ کرە کەنی و خۆ لەوچە دکر و حیل حیلا وان بلنـد بـوو، و پێغەمبـەرێ خودێ ﷺ د سوجدێدا بوو و سەرێ خۆ بلند نـەکر، هـەتا فاتیمـا کـچا وی هـاتی و ئەو پیساتی ژ سەر ملێت وی راکری، ژ نوی سەرێ خۆ راکر، پاشی گۆت: یـا خـودێ تو دگەل قورەیشێ بکەی، و سێ جارا دوبارەکر. و ئەو گەلەك ب وێ نفرینـێ تێـك چۆن و بۆ وان نەخۆش بوو نفرین لێ کرین. چونکی ئەو ل وێ هزرێ بـوون دوعـا ل بـەر کـەعبێ دێ هێنـە وەرگـرتن و قـەبویل بـن. پاشـی پێغەمبـەری ﷺ ب نـاڤ گۆت: ((یا خودێ تو دگـەل ئـەبو جـەهل بکـەی، و تـو دگـەل عوتبـە کـورێ رەبیعـە بکەی، و شەیبە کورێ رەبیعەی، و وەلید کورێ عوتبەی، و ئومەیە کـورێ خەلـەف، و عوقبە کورێ (معیط))، یـێ حەفتێ گۆتبوو، و ژبەر نەکر، ئـەز ب وی کەمـە یـێ نەفسا من د دەستیدا، ئەوێت پێغەمبەری ﷺ ب ناڤ نفـرین لێ کـرین، مـن دیـتن د کوشتینە د قولەیبدا، قولەیبا بەدرێ[2].

دەمێ ئومەیە کورێ خەلەف پێغەمبەر ﷺ دیتبا، چاڤێ خۆ لێ دنقاند و ترانـە پێ دکرن، و ئەڤ ئایەتە دەرهەقێ ویدا هاتـە خـوار: ﴿وَيْلٌ لِكُـلِّ هُمَـزَةٍ لُمَـزَةٍ﴾ (الهمزة:1)، ئانکو: نەخۆشی و ئیزا بۆ هەر کەسێ عەیب دەرئێخ و تانهاڤێژ.

1ـ ئەڤ چەندە د صەحیحا بۆخاری بخۆدا گۆتیە 543/1.

2ـ صحيح البخاري، كتاب الوضوء، إذا ألقي على المصلي قذر أو جيفة 37/1.

ئبن هیشام دبێژیت: (الهمزة) ئەوە یێ ب ئاشکرایی خەبەرا دبێژیتە ئێکی، و چافێ وی بشکێنیت، و چافێ خۆ لێ بنقینیت، و (اللمزة) ئەوە یێ ب نهینی نەکامیا خەلکی بکەت و بێشینیت[1].

و برایێ وی ئوبەی کورێ خەلەف و عوقبە کورێ ئەبی (معیط)، د شویشتی بوون. جارەکێ عوقبە دەف پێغەمبەری ﷺ روینشتی بوو گوهێ خۆ دابوو ئاخفتنێت وی. دەمێ ئوبەی زانی، گازندە ژێ کرن و رەزیل کر، و داخواز ژێ کر تف بکەتە ناف چافێت پێغەمبەری ﷺ، و وەکر. و ئوبەی کورێ خەلەف.. هەستیەکێ کەڤنار ڤەقوتا هەتا بوویە تۆز، و ب رەخێ پێغەمبەریڤە پف کرێ[2].

و ئەخنەس کورێ شەرف ژ وان بوو یێت پێغەمبەر ﷺ دئێشاند، و خودێ د قورئانێدا نەھ سالۆخەت یێت بۆ دیارکرین، و دورست یێ وەسا بوو: ﴿وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ * هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ * مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ * عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ﴾ (القلم: 10-13)، ئانکو: و گوهێ خۆ نەدە وی یێ گەلە سویندخۆر و پیس. یێ تانئاڤێژ و عەیب دەرئێخ و ئەوێ کارێ وی ئاخفتن گوهێزی [بۆ هلئێخستنا فتنە و نەخۆشیان]. ئەوێ قەلس و خێرنەخواز و تەعداکەر و گونەهکار. ئەوێ زڤر و ئەزمان رەق، پشتی ڤێ ژی بیژی [نە کورێ بابێ خۆ]، و ناڤدێر ب خرابیێ.

هندەك جارا ئەبو جەهل دچۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و ژ وی گوهێ خۆ ددا خواندنا قورئانێ، پاشی رادبوو دچۆ، نە باوەری پێ دئینا و نە گوهداری دکر، و نە تۆرە و رەوشت بۆ خۆ دگرتن، و نە دلێ وی نەرم دبوو، و ب ئاخفتنێ پێغەمبەر ﷺ دئێشاند، و رێك ل بەلاڤبوونا دینێ خودێ دگرت، و خۆ ب ئەوا وی دکر، مەزن دکر، شانازی ب خرابیێت خۆ دبر، و ل دەف خۆ وی تشتەکێ مەزن یێ کری، و قورئان د دەرهەقێ ویدا هاتە خوار: ﴿فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى ...﴾[3].

1ـ ئبن هیشام 356/1، 357.

2ـ هەر ئەو ژێدەر 361/1، 362.

3ـ في ظلال القرآن، 212/29.

هەر ژ رۆژا ئێکێ وی پێغەمبەر ﷺ دیتی ل حەرەمێ نڤێژێ دکەت، رێ لێ دگرت، جارەکێ د وێرێرا بۆری، پێغەمبەر ﷺ یێ ل دەف مەقامێ ئیبراهیم نڤێژێ دکەت، ئینا گۆتێ: ئەی موحەممەد.. ما من نەگۆتیە تە نڤێژێ ل ڤێرێ نەکەی؟ و زڤر دگەل ئاخفت، ئینا پێغەمبەر ﷺ لێ خورِی و پاشڤەبر. ئینا گۆتێ: ئەی موحەممەد.. تو ب چ گەفا ل من دکەی؟! ب خودێ من پتر ژ تژی ڤێ نهالێ پشتەڤان یێت هەین، ئینا ئەڤ ئایەتە هاتە خوار ﴿فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ﴾[1]، ئانکو: و پاشی بلا گازی دەستەك و جڤاتا خۆ بکەت. و د ریوایەتەکێدا.. پێغەمبەری ﷺ بەرحەفکا وی گرت و راهەژاند و گۆتێ: ﴿أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى * ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى﴾ (القيامة: 34-35)، ئانکو: ئیزا ل سەر ئیزایێ بۆ تە بیت [هەی بێ باوەر]. پاشی ل سەر ئیزایێ بۆ تە بیت [هەی بێ باوەر]. ئینا دژمنێ خودێ گۆت: ئەی موحەممەد تو گەفا ل من دکەی؟! ب خودێ.. نە تو و نە خودایێ تە نەشێن چو ل من بکەن. و ئەز ب قەدرتر و سەرفەرازتر کەسم ناڤبەرا هەردوو چیا، ئانکو ل مەکەهێ[2].

پشتی وێ لێخورِین و پاشڤەبرنێ ژی، ئەبو جەهل هەر ژ نەفامیا خۆ هشیار نەبوو، پشتی هنگی زرِتەکی و خرابیا وی پتر لێ هات.

موسلم ژ ئەبو هورەیرەی ڤەدگێرِیت، گۆت: ئەبو جەهل گۆتە هەڤالێت خۆ: موحەممەد دەف هەوە نڤێژێ دکەت و دچیتە سوجدێ؟ گۆتن: بەلێ. گۆت: ئەز ب لات و عوززا کەمە.. ئەگەر من دیت یێ د سوجدێدا، دێ پێ خۆ دانمە سەر ستۆیێ وی و سەروچاڤێت وی د ئاخێراکەم، جارەکێ چۆ دەف کەعبێ و پێغەمبەر ﷺ یێ نڤێژێ دکەت، گۆتە یێت وەکی خۆ: ئەز دێ پێ خۆ دانمە سەر ستۆیێ وی، و چۆ.. و ژ نشکەکێڤە ئێکسەر سەر پێ خۆ زڤرِی و دەستێت خۆ ددانە بەر سەروچاڤێت خۆ، گۆتنێ: تە خێرە ئەبالحەکەم؟! گۆت: ناڤبەرا من و وی

1ـ في ظلال القرآن 208/3.

2ـ في ظلال القرآن، 312/29.

خەندەکەکا ئاگری و ترسەکا مەزن بوو، و چەنگ ب وانڤە بوون، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەگەر نێزیکی من ببا، دا ملیاکەت وی گرن و پرت پرت کەن))[1].

ئەڤ زێدەگاڤی و زۆرداریە ل پێغەمبەری ﷺ دهاتنەکرن، د سەر هندێرا کو کەساتیەکێ ب قەدر و دانایی بوو، یێت دویر و نێزیك رێز لێ دگرت، و دگەل هندێ کو د بن پاراستنا (أبو طالب)یڤە بوو رێزدارترین زەلام بوو ل مەکەهێ.

و سەبارەت موسلمانا، نەخاسمە یێت هەژار و بەلنگاز.. گەلەك نەخۆشتر و دژوارتر بوو. هەر ل وی دەمی هەر ئویجاخەکا قورەیشێ، هەر کەسێ ناف وان موسلمان ببا، ب گەلەك جۆرا ئەشکەنجە ددا، و یێ سەر ب چو ئویجاخاڤە نەبا، دورِندە و مەزنێت قورەیشێ ب چەند جۆرا دئێشاندن و ئەشکەنجە ددان، دلێ هەر کەسەکێ ب وژدان بۆ دسۆت.

دەمێ ئەبو جەهل زانیبا زەلامەك یێ موسلمان بووی، بەلێ خودان مرۆڤە و یێ پاراستیە، دا لۆمەیێ لێ کەت و شەرمزارکەت، و دترساند کو دێ مالێ خۆ و قەدرێ خۆ ناف مرۆڤێت خۆ و قورەیشێ ژ دەست دەت، و ئەگەر یێ هەژار و لاواز با، دا قوتیت و هندەکا ڤێرِا بەردەت[2].

هەر وی.. مامێ (عثمان)ێ کورێ عەفان د حێسیلکەکێ دپێچا و دویکێل بەرددایێ[3].

دەمێ دەیکا موسعەبێ کورێ عومەیر زانی کورێ وێ یێ موسلمان بووی، برسی کر و ژ مال دەرئێخست، و ژیارا وان ژ یا هەمی کەسا خۆشتر بوو، پشتی سزادانا دەیکا وی، پیستێ وی وەکی یێ ماری لێ دهات[4].

بیلال بەندەیێ ئومەیە کورێ خەلەف بوو، ئومەیەی وەریسەك دکرە ستۆیێ وی و ددا دەستێ بچویکا و ل دۆل و نهالێت مەکەهێ دگێرِاندن، هەتا شوینا

1ـ موسلمی د سەحیحا خۆدا ڤەگێرایە.

2ـ ئبن هیشام 320/1.

3ـ رحمة للعالمین 57/1.

4ـ هەر ئەو ژێدەر 58/1، وتلقیح فهوم أهل الأثر ص60.

وەریسی ل ستۆیێ وی چێبووی، و ئومەیەی بیلال گرێ ددا و دار لێ ددان، و نەچار دکر سەر خیزی بەر حەتافێ روینیت، و خوارن نەددایێ و برسی دکر، و یا ژ وێ خرابتر.. دەمێ تەحرا نیڤرۆ گەرم دشاریا، درێژدکرە سەر خیزی و کەڤرەکێ مەزن ددانا سەر سینگێ وی، و دگۆتێ ب خودێ تو دێ هۆسا بی هەتا دمری، ئان دێ کوفرێ ب موحەممەدی کەی و لات و عوززا پەرێسی. و بەرسڤا بیلالی یا بەردەوام (ئەحەدون ئەحەد) بوو، هەتا جارەکێ ئەبو بەکر ب رەخ وانرا چۆ، ئەو یێ وێ ب سەری دئینن، ئینا ب بەندەیەکێ رەش کڕی، و یا هاتیە گۆتن ب حەفت وەقیا ئان ژی ب پێنجێت زیڤی کڕی پاشی ئازاکر[1].

و عەمار کورێ یاسر بەندەیێ بنەمالا مەخزووم بوو، ئەو و دەیکا خۆ و بابێ خۆ موسلمان بوون. موشرکا ـ سەرکێشێ وان ئەبو جەهل ـ ل تەحرا نیڤرۆ ئەو هەرسێ دەرئێخستنە سەر خیزێ کەل و ئەشکەنجە ددان. پێغەمبەر ﷺ ب رەخ وانرا چۆ و ئەو یێت دهێنە ئەشکەنجەدان، ئینا گۆت: ((خێزانا یاسر.. بێنا خۆ فرەهکەن و خۆ راگرن، بێ گۆمان ژڤانێ هەوە بەحەشتە)).

و ژ ئەشکەنجەدانێ یاسر ژیێ خۆ ژ دەست دا، و ئەبو جەهل رومەك ل دلێ سومەیە ـ دەیکا عەمار ـ دا و کوشت، بوو ئێکەمین ژنا شەهید د ئیسلامێدا. و ئەشکەنجەدانا سەر عەمار گران و دژوار کر، جار ب گەرمێ، و جار بەرەکێ مەزن ددانا سەر سینگێ وی، و جار ب خەندقاندنێ، دگۆتنێ ئەم دەستا ژ تە بەرنادەین هەتا تو ب خرابی بەحسێ موحەممەدی بکەی، ئان ب باشی بەحسێ لات و عوززا بکەی، و ژ نەچاری و نە ژ دل رازی بوو، و بەردا، ئینا چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ دکرە گری و داخوازا لێبۆرینێ ژێ کر. ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

1ـ رحمة للعالمين 57/1، تلقيح الفهوم ص61. ئبن هيشام 317/1، 318.

﴿مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾ (النحل:106)[1]، ئـانكو: هـەر كەسـێ پـشتی بـاوەری ئینـانێ بـاوەریێ ب خـودێ نـەئینیت [و گـاور ببیت]، ژبلی وی یێ خورتی لێ هاتیەكرن و دلێ وی یێ تژی باوەری.

و ئەبو فەكیهە، ناڤێ وی ئەفلەح بوو، بەندەیێ بنەمالا عەبدلدار بوو، پێت وی ب كنفێ گرێ ددان و ل عەردی دخڕاند[2].

خـەباب كـورێ ئەلئـەرت بەنـدەیێ ئـوم ئـەنمار كـچا سـوباعێ مـەخزوومی بـوو، موشركا هەمی جۆرێـت نەخۆشـیا ب سـەری دئینـان، ب پـرچێ دكێـشا، سـتۆیێ وی بـاددا، گەلـەك جـارا سـەر خیـزێ كـەل درێـژ دكـر و بـەرەك ددانـا سـەر دا نەشـێت رابیت[3].

زەنـیرە و نەهدیـە و كـچا وێ ئـوم عـەبیس، ئەڤـە هـەمی بەنـدەبوون موسـلمان بوون، و موشركا گەلـەك نەخۆشـی ددانـە بـەر و ئەشـكەنجە ددان، وەكـی نموونێـت ئەشكەنجەدانێ یێت بەری نوكە مە گۆتین.

و جاریەكا مالا موئـەمل ژ تـاخێ بنـەمالا عـەدی، موسـلمان بـوو، عومـەر كـورێ خەتاب ـ هێژ موشـرك بـوو ـ دچـۆ مـالا وان و دڤوتـا هـەتا دواسـتیا، و دگـۆت: ئـەز واستیام بلا بەس بیت[4].

و ئەبو بەكر ئەو جاریە هەمی كڕین و ئازاكرن، هەروەكی بیلال و عامر كـورێ فەهیرەی كڕین و ئازاكرین[5].

1ـ ئبن هیشام 319/1، 320، فقه السيرة لمحمد الغزالي ص82، و هندەك ژێ العوفي ژ ئبن عەباس ڤەگێرایە، بەرێ خۆ بدە مختصر السيرة للشيخ عبد الله ص92.

2ـ رحمة للعالمين 57/1. من اعجاز التنزيل ص53.

3ـ هەر ئەو ژێدەر 57/1، تلقيح فهوم أهل الأثر ص60.

4ـ رحمة للعالمين 57/1، ئبن هيشام 319/1.

5ـ ئبن هيشام 318/1 ـ 319.

و موشركا هندەك سەحابە د ریخا چێلا و یا حێشترا ڤەددان، و دهاڤێتنە بەر حەتاڤێ، و هندەكێت دی مەتالێت ئاسنی دكرنە بەر و ددانانە سەر كەڤرەكێ شاریایی[1].

و لیستا ناڤێت بۆ خودێ هاتینە ئەشكەنجەدان، گەلەك یا درێژ و دلسۆژە. هەر كەسێ موسلمان ببا، ژ ئێشاندن و ئەشكەنجەدانا وان قورتال نەدبوو.

خانیێ ئەلئەرقەم:

ژ شارەزایی و تێگەهشتنێ بوو.. بەرامبەر ئەشكەنجەدان و تەپەسەركرنا موسلمانا، پێغەمبەری ﷺ نەدهێلا موسلمان موسلمانەتیا خۆ ئاشكراكەن، نە ب كریار و نە ب گۆتن، و ژبلی كۆمبوونێت نهینی دگەل وان كۆم نەدبوو، چونكی ئەگەر ب ئاشكرایی دگەل كۆم ببا، بێ گۆمان موشركا نەدهێلا رێنمایێت ئیسلامێ و قورئانێ و بنەمایێت خۆراگری و سەرەدەریێ نیشا موسلمانا دابان، و دبیت ببا ئەگەرێ بەرسینگگرتنێ ناڤبەرا هەردوو جوینا، و ل سالا چارێ ژ پێغەمبەرینیێ ئەڤە پەیدا بوو، دەمێ سەحابێت پێغەمبەری ل نهالەكێ ب نهینیڤە نڤێژ دكر، هندەك كافرێت قورەیشێ ئەو دیتن، خەبەر گۆتنێ و شەڕێ وان كر، ئینا سەعد كورێ ئەبی وەقاس دربەك ل ئێكی دا خوین تێ هات، و ئەو ئێكەمین جار بوو د ئیسلامێدا خوین بێتە رشتن[2].

و یا خویایە ئەگەر ئەو بەرسینگگرتن دوبارە ببان و درێژ ببان، دابیتە ئەگەرێ نەمان و براندنا موسلمانا. كارێ نهینی و خۆڤەشارتنێ ژ زانین و شارەزاییێ بوو. سەحابا ب گشتی موسلمانەتی و پەرستنا خۆ ڤەدشارت، و گازی و كۆمبوونێت خۆ ب شێوەیەكێ نهینی دكرن، بەلێ پێغەمبەری ﷺ ب ئاشكرایی گازیا دینێ خودێ دكر، و پێش چاڤێت موشركا نڤێژ دكرن، چو تشتا ئەو ژ هندێ سست نەدكر و نەددا پاش.. بەلێ ب نهینی دگەل موسلمانا كۆم دبوو، ژبەر

1ـ رحمة للعالمين 58/1.

2ـ ئبن هيشام 263/1. مختصر سيرة الرسول لمحمد بن عبد الوهاب ص60.

بەرژەوەنـدیا وان و بەرژەوەنـدیا ئیـسلامێ. خـانیێ ئەرقـەم کـورێ ئەرقـەمێ مەخزوومی ل سەر گرێ سەفایێ بوو، جهەکێ ڤەدەر بـوو و پـێش چاڤێت زۆردارا نەبوو. ژبـەر هنـدێ پێغەمبـەری ﷺ کربـوو بارەگـەهێ گازیـا خـۆ، و سالا پێنجێ مشەختی ب نهینیڤە ل وێرێ دگەل موسلمانا کۆم دبوو[1].

مشەختبوونا ئێکێ بۆ حەبەشە:

دەسپێکێت زۆرداریێ و ئەشکەنجەدانا موسلمانا، ل ناڤەراستا ئـان ل دویماهیێـت سالا چارێ ژ پێغەمبەرینیێ بوو. دەسپێك یا سست و کێم بوو، بـەلێ رۆژ بـۆ رۆژێ و هـەیڤ بـۆ هـەیڤێ زێـدە و دژوار بـوو، هـەتا ناڤەراسـتا سـالا پێنجـێ حـالێ وان ل مەکەهێ گەلەك نەخۆش کری، و هزرا خـۆ د رێکـەکا قورتالبوونێـدا دکـر دا ژ وان نەخۆشیا دەرکەڤن. د وان دەلیڤێت تەنگ و تاریدا سۆرەتا (ئەلکەهف) هاتـە خـوار وەك بەرسـڤ ل سـەر هنـدەك پـسیارێت موشـرکا ژ پێغەمبـەری ﷺ کـری. سـێ چیرۆك د سۆرەتێدا بوون، نیشانێت ئاشکرا بوون ژ خودێ بـۆ ئیمانـداران. چیرۆکا خودانێـت شـکەفتێ، نیـشانە بـۆ مـشەختبوون و دەرکـەفتنێ ژ جهـێ کـوفرێ بـۆ جهەکێ دی بۆ پاراستنا دینی، و پشتا خۆ ب خـودێ راسـتکەن: ﴿وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُـــوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًـــا﴾ (الكهف:16)، ئـانکو: و گاڤا هـەوە خـۆ ژ وان و یێـت ئـەو شـوینا خـودێ دپەرێسن [ژ بوتان]، دویر ئێخست و خۆ ژێ دا پاش، ڤێجا خۆ بگەهیننە [هەرنـە] شکەفتێ، خودایێ هەوە دێ بەر و بیاڤێ دلۆڤانیا خـۆ ل سـەر هـەوە فـرەھ کـەت، و کاروبارێ هوین تێدا و تشتێ هوین مفایی ژێ وەردگرن، ژ خوارن و ڤەخوارنێ، دێ بۆ هەوە ب ساناهی ئێخیت.

و چیرۆکا خدر و مووسای وەسا دیار دکەت کاودان هەمی دەما وەکی ب سـەرڤە من دبینیت و هزر بـۆ دکـەت ب رێڤـە نـاچن، و ئاماژەیـەکا جوانـە کـو ئـەڤ شـەرێ

1ـ مختصر سيرة الرسول ص61.

دژی موسلمانا دهێتەکرن، دێ هێتە گوهۆڕین و ب دورستی سەروبن بیت، و ئەڤ موشرکێت زۆردار ـ ئەگەر موسلمان نەبن ـ دێ بەرامبەر ڤان هەژار و زۆری لێکرییێت موسلمان، شکێن و لاواز بن. و چیرۆکا (ذو القرنین) نیشانە کو عەرد یێ خودێیە، دێ وان لێ ئاکنجی کەت و ب سەرئێخیت، یێت ئەو حەز دکەت. و سەرفەرازی ئەوە یا ب باوەریێ ب دەست مرۆڤی دکەڤیت، نە ب کوفرێ، و خودێ هەرجار جارا پێغەمبەر یێت هنارتین بۆ دیارکرنا حەقیێ و قورتالکرنا هەژاران ژ یەئجوج و مەئجوجێت وی زەمانی، و یێت هەژیتر بۆ مانێ، بەندەیێت خودێ یێت چاك و خودێناس. پاشی سۆرەتا (الزمر) هاتە خوار وەك ئاماژەیەك بۆ مشەختبوونێ، و بۆ دیارکر کو عەردێ خودێ یێ بەرفرەهە: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ (الزمر :10)، ئانکو: بۆ وان ئەوێت د ڤێ دنیایێدا قەنجی کرین، قەنجی [د دنیایێ و ئاخرەتێدا] یێت هەین، و ئەردێ خودێ یێ بەرفرەهە [ئەوێ نەشێت د جهێ خۆدا خودێ بپەرێسیت و چاکیێ بکەت، بلا بچیتە وی جهی ئەوێ تێدا بشێت خودێ بپەرێسیت]، ب راستی ب تنێ خۆراگر و سەبرکێشان [ئەوێت سەبرا خۆ، ل سەر مشەختبوونێ و ئەو ئەزیەتا د رێکا خودێدا دگەهیتە وان، دکێشن] خەلاتێ وان بێ حسێب دێ ئێتەدان.

و پێغەمبەری ﷺ دزانی ـ ئەصحەمەیێ نەجاشی ـ شاهێ حەبەشی شاهەکێ دادپەروەرە، ل دەف وی زۆرداری ل کەسێ ناهێتەکرن، ئینا فەرمان دا موسلمانا مشەخت ببنە حەبەشە دا دینێ خۆ ژ فتنە و سەروبەرێت دژوار بپارێزن.

ل هەیڤا رەجەب سالا پێنجێ پێغەمبەرینیێ ئێکەمین کۆما سەحابا مشەختبوونە حەبەشە، دازدە زەلام و چار ژن بوون، سەرۆکێ وان (عثمان)ێ کورێ عەفان بوو، و روقەیە کچا پێغەمبەری ﷺ دگەل بوو. پێغەمبەری ﷺ

بەحسێ وان گۆت: ((ئەو هەردوو ئێکەمین خێزانن بۆ خودێ مشەخت بووین پشتی ئیبراهیم و (لوط) سلاڤ ل سەر هەردووا بن))[1].

مشەختبوونا وان ل شەڤا تاری بوو، دا قورەیش پێ نەحەسیت، بەرەف دەریای چۆن، رەخێ راستێ یێ دەربەندێ شوعێبە، و قەدەرا خودێ بۆ وان ب ساناهی کەفت و دوو گەمیێت بازرگانی ژ وێرێ ب رێ کەفتن و دگەل خۆ برنە حەبەشە، دەمێ قورەیشێ زانی یێت مشەخت بووین، دویفرا چۆن، بەلێ دەمێ گەهشتینە سەر کناری، ب سلامەتی ژ وێرێ چۆبوون، و موسلمانا باشترین حەواندن ل حەبەشە بۆراند[2].

هەر د وێ سالێدا ل هەیڤا رەمەزانێ، پێغەمبەر ﷺ دەرکەفتە حەرەمێ، و ل وێرێ گەلەك قورەیشی کۆم بوون، مەزن و کەنکەنێت وان دگەل بوون، پێغەمبەر ﷺ چۆ ناف وان و ژ نشکەکێڤە سۆرەتا (ئەلنەجم) بۆ خواند، وان کافرا بەری هنگی های ژ ئاخفتنا خودێ نەببوو، چونکی ل دویف شێوازێ خۆ، هەمی پێکڤە د گرێدایی بوون و گوهداریا ئێك و دوو دکر و دگۆت: ﴿لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ﴾ (فصلت:26)، ئانکو: گوهێ خۆ نەدەنە ڤێ قورئانێ و قەرەبالغێ د بەررا بکەن، دا هوین بشێنە وان و وان بێ دەنگ بکەن. دەمێ پێغەمبەر ﷺ چۆیە ناف وان و ئێکسەر سۆرەت بۆ خواندی، ئاخفتنا خودێ یا جوان و ب هێز، د گوهێت واندا دەنگڤەدا، زمان نەشێت دەربڕینێ ژ وێ جوانی و داهێنانێ بکەت. هەمی گوهوشین و هەر ئێکی د جهدا گوهێت خۆ ڤەکرن و هزرا وان سەر چو تشتێ دی نەما، هەتا گەهشتیە ئایەتێت دویماهیێ ژ سۆرەتێ، سەنگ و کارتێکرنا خۆ سەر دلا هەبوو، پاشی گۆت: ﴿فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا﴾ (النجم:62). و ئێکسەر چۆ سوجدێ. کەس نەشیا خۆ راگریت و چۆنە سوجدێ،

1ـ مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص92ـ93. زاد المعاد 24/1. رحمة للعالمين 11/1.

2ـ رحمة للعالمين 61/1، زاد المعاد 24/1.

ب راستی.. ئەڤە جوانی و هێزا حەقێ بوو، پەردا مدەرکێ د دەروونێت واندا دراند، دفنبلندیا وان چەماند، و بۆ خودێ چۆنە سوجدێ[1].

و د دەستێت واندا رۆن بوو، دەمێ هەست پێ کری قەدر و کارتێکرنا ئاخفتنا خودێ هەفسارێ وان بادا، و ئەو کر یا بەری هنگی هەمی شیانێت خۆ ددانە کاری بۆ نەهێلانا وێ, و دویفدا گازندە و لۆمە و رەخنە بۆ وان ژ هەمی لایاڤە هاتن، ژ لایێ وان موشرکا یێت نەهاتینە وێرێ و ئەو دیمەن نەدیتی. و پشتی هنگی بێبەختی و درەو سەر پێغەمبەری ﷺ ڤەنان و گۆتن: وی ژی رێز ل بوتێت مە گرت و بەحسێ وان گۆت: (تلك الغرانق العلى، وإن شفاعتهن لترتجى) ئانکو: ئەو ـ بوت ـ د قەدر بلندن، مەهدەر ژ وان دهێتە خواستن. ئەڤ درەوا ئاشکرا کر، دا دخوازا لێبۆرینێ ژبەر وێ سوجدەیا دگەل پێغەمبەری ﷺ بکەن، و ئەڤە نەیا سەیرە ژ ملەتەکی درەو کارێ وان بیت و بەردەوام دوبارە بکەن[2].

ئەڤ دەنگ و باسە گەهشتە مشەختیێت حەبەشە، بەلێ بەروڤاژی راستیێ گەهشتێ، گەهشتە وان کو قورەیشی هەمی یێت موسلمان بووین، ئینا د هەیڤا شەوالێدا هەر ژ وێ سالێ زڤرینە مەکەهێ، دەمێ نێزیکی مەکەهێ بووین، و بابەت ب دورستی زانی، هندەك ژ وان زڤرینەڤە حەبەشە، و یێت مایی.. کەس نەچۆ د مەکەهێدا ئیللا ب نهینیڤە، ئان ژی ل ژێر پاراستنا کەسەکێ قورەیشی[3].

پاشی قورەیشێ نەخۆشی و ئەشکەنجەدان سەر وان و موسلمانا زێدەکرن و ئویجاخێت وان ڤێرا بەردان، بۆ قورەیشێ گەلەك یا نەخۆش بوو، نەجاشی موسلمان حەوادین و رێز لێ گرتی، و پێغەمبەری ﷺ چو رێکێت دی نەبوون ژبلی جارەکا دی فەرمانێ ل سەحابیێت خۆ بکەت: بۆ جارا دووێ مشەخت ببنە حەبەشە. و مشەختبوونا حەبەشە یا دووێ، ب زەحمەتتر بوو ژ یا ئێکێ. قورەیش

1ـ بوخاری چیرۆکا سوجدێ ب کورتی ژ ئبن مەسعوود و ئبن عەباس 146/1، 543/1 ڤەگێرایە.

2ـ تفهیم القرآن 188/5.

3ـ هەر ئەو ژێدەر 188/5. زاد المعاد 24/1، 44/2، ئبن هیشام 364/1.

یا لێ هشیار بوو، و بریار دابوو نەهێلیت کەس ژ مەکەهێ مشەخت ببیت، بەلێ موسلمان ب لەزتر بوون، و خودێ مشەختبوونا وان بۆ ب ساناهی کر، و خۆ گەهاندە نەجاشی ل حەبەشە، بەری ئەو پێ بحەسیێن.

د جارا دووێدا هەشتێ و سێ زەلام بوون، یا د گۆمانێدا کا عەممار دگەل بوو ئان نە، و ژبلی زەلاما، هەژدە ئان نازدە ژن دگەل بوون[1]، و زانا موحەممەد سولەیمان مەنسورفوری یا ئێکێ دورست دکەت[2].

فێلبازیا قورەیشێ بۆ مشەختییێت حەبەشە:

بۆ موشرکا گەلەك یا نەخۆش بوو موسلمانا جهەکێ ئێمن بۆ خۆ و دینێ خۆ دیتی، ئینا دوو زەلام ژ مێرچاك و ئاقلداریێت خۆ ژێ گرتن، ئەو ژی: عەمرو کورێ عاص، و عەبدوللا کورێ ئەبی رەبیعە بوون ـ بەری موسلمان ببن ـ، و دیاریێت ب بها دگەل وان بۆ نەجاشی و بەتریارکێت وی هنارتن، و پشتی ئەو دیاری داینێ، پێکۆل کرن ب چەند درەو و چەپ و چیرا کو وان موسلمانا دەربێخن، بەتریارك رازی کرن و رێککەفتن بێژنە نەجاشی وان دەربێخە، پاشی چۆنە دەف نەجاشی و دیاریێت وی پێشکێش کرن و بۆ ئاخفتن و گۆتنێ:

ئەی شاهێ مەزن.. هندەك گەنجێت مە یێت ساوێلکە یێت هاتینە وەلاتێ هەوە و خۆ دایە بن پەرێ هەوە، یێت ژ دینێ ملەتێ خۆ دەرکەفتین، و نەهاتینە د دینێ تەدا، دینەك یێ ژ دەف خۆ چێکری، نە ئەم دزانین چ دینە.. و نە تو، ملەتێ مە ئەم یێت هنارتینە دەف تە، هندەك ژ وان مەزنێت ملەتێ خۆنە، ب باب و مام و عەشیرەتن، دا دگەل مە بزڤرینیە ناف وان، ئەو د چاڤێت واندا بلندترن، و پتر دزانن کا وان چ کێماسی و خەلەتی هەنە، و تو گازندا ژ وان بکە دا بزڤرن.

بەتریارکا گۆتن: شاهێ مە.. ئەو هەردوو راست دبێژن، وان تەسلیمی ڤان بکە.. دا بزڤرینە وەلاتێ وان و ناف ملەتێ وان.

1ـ بەرێ خۆ بدە: زاد المعاد 24/1، رحمة للعالمين 61/1.

2ـ بەرێ خۆ بدە: ژێدەرێ دویماهیێ.

بەلێ نەجاشی ڤیا راستی و دورستیا بابەتی بزانیت، و گوهێ خۆ بدەتە هەردوو ئالیا، هنارتە دویف موسلمانارا و ئینانە کۆچکا خۆ، و موسلمان د رێککەفتی بوون ژ راستیێ پێڤەتر نەبێژن، خۆ بۆ کێ بیت. نەجاشی گۆتێ: ئەو چ دینە هوین و ملەتێ هەوە ژێك جوداکرین، و هوین نەهاتینە سەر دینێ من، و نە ل سەر دینێ چو ژ ڤان ملەتانە؟

جەعفەر کورێ (أبو طالب) ئاخفتنکەرێ ب ناڤێ موسلمانا بوو، گۆت: ئەی شاهە.. ئەم ملەتەکێ نەزان بووین، مە بوت دپەرستن و گۆشتێ مرار دخوار، و خۆ ژ فاحیشێ نەددا پاش، و مە سەرا کەس و کارێت خۆ نەددا، و خرابی دگەهاندە جیرانێت خۆ، و یێ ب هێز ژ مە یێ لاواز دخوار.. ئەم د هۆسا بووین هەتا خودێ پێغەمبەرەك ژ مە بۆ هنارتی، ئەم بنەمالا وی، و راستی و ئەمانەت و پاکیا وی دزانین، داخواز ژ مە کر: ئەم خودێ ب تنێ بپەرێسین، و دەستا ژ وان بەر و بوتا بەردەین.. یێت مە و باب و باپیرێت مە دپەرستن، و فەرمان ل مە کر د راستگۆ بین، و ئەمانەتی بپارێزین، و سەرا کەس و کارێت خۆ بدەین، و دگەل جیرانێت خۆ د باش بین، و فاحیشێ و کارێت حەرام نەکەین، و شەهدەییا ب درەو نەدەین، و مالێ ئێتیمی نەخۆین، بێ بەختیا ب سەر چو کچ و ژنافە نەنین، و فەرمان ل مە کر خودێ ب تنێ بپەرێسین، و چو هەڤپشکا بۆ چێ نەکەین، و فەرمانا مە ب نڤێژێ و زکاتێ و رۆژیێ کر، ـ و ئەرك و کارێت ئیسلامێ هەمی بۆ هەژمارتن ـ، مە باوەر ژێ کر و باوەری پێ ئینا، و دویف کەتین ل سەر ڤی دینێ ژ دەف خودێ هاتی، و مە خودێ ب تنێ پەرست، و چو هەڤپشك بۆ چێنەکرن، ئەو تشتێ بۆ مە حەرام کری، مە ل سەر خۆ حەرام کر، و هەر تشتێ بۆ مە حەلال کری، مە ژی حەلال کر، ملەتێ مە دژمنیا مە کر و ئەم ئەشکەنجەداین و ب هەمی رێکا هاتن، مە ژ دینێ مە دویر بێخن، دا پەرستنا خودێ مەزن بهێلین و بزڤرینە پەرستنا بوتا. و ئەو خرابییێت مە دکرن، بۆ خۆ حەلال بکەین، و دەمێ زۆرداری ل مە کری و ئەم تەنگاڤ کرین، و پێکۆل کری مە ژ دینێ مە ڤەکەن، مە قەستا وەلاتێ تە کر،

و ژ هەمیا مە تو هەلبژارتی، و مە ڤیا ل دەف تە بێینە حەواندن، و مە ئەو هیڤی یا هەی ل دەف تە زۆرداری ل کەسێ ناهێتە کرن ئەی شاهە..

ئینا نەجاشی گۆتێ: ئەوا بۆ هەوە ژ دەف خودێ هاتی، تە تشتەك ژێ ژبەرە؟ جەعفەر گۆتێ: بەلێ. نەجاشی گۆتێ: کا بۆ من بخوینە. هندەك ئایەت ژ دەسپێکا ﴿کهیعص﴾ بۆ خواندن، ب خودێ نەجاشی هند کرە گری هەتا رهێت وی ژ رۆندکا تەڕ بووین، و ئوسقوفێت وی ژی کرە گری هەتا ئەو پەڕێت ل بەر سینگێ وان تەڕ بووین. ئینا نەجاشی گۆتێ: ئها ئەڤە و ئەوا بۆ عیسای هاتی یێت ژ ئێك ژێدەر دەرکەفتین. پاشی نەجاشی ل عەمرو و هەڤالێ وی زڤڕی و گۆتێ: هەما هەڕن.. ب خودێ ئەز ڤان تەسلیمی هەوە هەردوویا ناکەم. پشتی ئەو هەردوو دەرکەفتین، عەمرو کورێ عاص گۆتە عەبدوللا کورێ رەبیعە: ب خودێ ئەز دێ سوبەهی زڤڕمە دەف وان.. یا ئەڤرۆ دلێ وان پێ خۆش بووی، ئەز بۆ ناهێلم. عەبدوللا کورێ رەبیعە گۆتێ: وەنەکە.. ئەو خودان کەس و کارن.. هەرچەندە یێت ژ دینێ مە دەرکەفتین، بەلێ عەمرو سەر ئاخفتنا خۆ رژد بوو.

رۆژا پاشتر چۆ دەف نەجاشی و گۆتێ: ئەی شاهە.. ئەو گەلەك ب خرابی بەحسێ عیسایێ کورێ مەریەمێ دکەن، و تشتەکێ مەزن دبێژن. ئینا نەجاشی هنارتە دویف موسلمانارا.. و گۆتێ: هوین بۆ عیسایێ مەسیح چ دبێژن؟ پیچەك ترسیان، بەلێ سۆز دابوو ژ راستیێ پێڤەتر نەبێژن، خۆ ل دەف کێ بیت. جەعفەر گۆت: ئەم وێ دبێژین یا بۆ پێغەمبەرێ مە هاتی: ئەو بەندەیێ خودێیە و پێغەمبەرێ ویە، و روحا ویە و پەیڤا ویە هاڤێتیە د مەریەما پاك و کچدا. ئینا نەجاشی دارەك ژ عەردی راکر و گۆت: ب خودێ یا تە بەحسێ عیسای کری، وەکی ڤی داری یا راستە، بوو پس پسا بەتریارکێت وی، و حرحر کر، گۆت: ب خودێ خۆ هوین حرحرێ ژی بکەن.

پاشی گۆتە موسلمانا: هەما هەڕن.. هوین د وەلاتێ مندا دئێمنن. و یێ خەبەرا بێژیتە هەوە.. دێ هێتە سزادان ـ ئەڤ ئاخفتنا خۆ سێ جارا دوبارەکر ـ من نەڤێت چیایەکێ زێڕی بگەهیتە من کو زیانێ بگەهینمە ئێك ژ هەوە.

پاشی گۆته یێت رەخێت خۆ: دیارییێت وان هەردوویا بۆ بزڤرینن، من پێدڤی ب دیارییێت وان نینە. ب خودێ.. دەمێ خودێ مولکێ من بۆ من زڤراندی.. چو بەرتیل ژ من نەوەرگرتن، ڤێجا ئەز بەرتیلا وەربگرم! و هندی خەلك گوهداریا من بکەن، ئەز دێ گوهداریا وان کەم.

ئوم سەلەمە ئەوا ئەڤ چیرۆکە ڤەگێرای، گۆت: ئەو هەردوو ژ دەف مە دەرکەفتن یێت رەزیل و شکەستی، ئەو تشتێ ئەو پێ هاتین و وان ئیناین رەدکرن، و ئەم ل وێرێ ماین ب باشترین جیران و حەواندن[1].

ئەڤە ریوایەتا ئبن ئیسحاقیە، و هندەکێت دی ژی یێت دیارکرین: شاندنا عەمرو کورێ عاص بۆ دەف نەجاشی پشتی بەدرێ بوو. و هندەك سەر وێ رەئیێنە هنارتنا عەمرو کورێ عاص دوو جارا بوو[2]. بەلێ ئەو پسیار و بەرسڤێت ناڤبەرا نەجاشی و جەعفەر د هنارتنا ویدا، هەر ئەو بوون یێت ئبن ئیسحاق گۆتین، و ناڤەڕۆکا وان پسیارا وەسا دیار دکەن د دیدارا ئێکێدا بوو دگەل نەجاشی.

پیلانا موشرکا ژ ناف چۆ، و نەخشەیێ وان سەر نەگرت، و زانی ئەو نەشێن نەڤیان و کەرب و کینا خۆ ژ دەرڤەی چارچۆڤێ دەستهەلاتا خۆ دارێژن، لەوا.. هزرەکا ب ترس و خراب ل دەف پەیدا بوو، وان دیت قورتالبوون ژ بێ هیڤیاتی و تەنگاڤیا ئەو تێدا، ب تنێ د هندێدایە پێغەمبەری ﷺ ب ئێکجاری ژ کار و گازیا وی راوستینن، ئان ژی وی نەهێلن. بەلێ دێ چاوا شێن وەکەن.. و (أبو طالب) وی دپارێزیت و بەرەڤانیێ ژێ دکەت؟ دیت یاباش ئەوە کێشەیا خۆ ببەنە دەف (أبو طالب) و دگەل باخڤن.

1ـ ئبن هیشام ب کورتی 334/1 ـ 338.

2ـ مختصر السيرة للشيخ عبد الله النجدي ص96، 97، 98، و د وان بەرپەڕاندا بەرفرەهیا پسیار و بەرسڤایە.

قورەیش گەفا ل (أبو طالب) دکەت:

مەزنێت قورەیشێ چۆنە دەف (أبو طالب) و گۆتنێ: (أبو طالب).. تو مرۆڤەکێ دانعەمری و ل دەف مە خودان قەدری، مە بەری نوکە گۆتبوو تە برازایێ خۆ ژ گۆتن و رەفتارێت وی بدە پاش، و تە نەدایە پاش. ب خودێ مە هەدار نەما و ئەم خۆ بێ دەنگ ناکەین، یێ خەبەرا بێژیتە باب و باپیرێت مە، و خەونێت مە ب بێ ئاقلی دانیت، و باڤێتە خودایێت مە، ئەم ژێ رازی نابین هەتا ژ ڤان تشتا ددەیە پاش، ئان دێ تە و وی دەینە بەرێك و شەڕێ هەوە هەردووا پێکڤە کەین، هەتا ئالیەك ژ ناف دچیت.

ئەڤ گەفا دژوار بۆ (أبو طالب) گەلەك یا نەخۆش بوو، ئینا هنارتە دویف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: برازا.. ملەتێ تە هاتبوونە دەف من، ـ و ئاخفتنێت وان هەمی بۆ گۆتن ـ ڤێجا من بپارێزە و خۆ ژی بپارێزە، و بارێ ئەز نەشێمێ.. نەدانە سەر ملێت من. پێغەمبەری ﷺ هزر کر: دێ مامێ وی دەستا ژێ بەردەت، و یێ سست بووی ژ پشتەڤانیا وی، ئینا گۆتێ: ((مام.. ب خودێ ئەگەر ئەو رۆژێ داننە رەخێ من یێ راستێ و هەیڤێ داننە رەخێ من یێ چەپێ کو ئەز ڤی کاری بهێلم، ئەز ناهێلم، هەتا خودێ ب سەر دئێخیت، ئان د رێکا وییدا ببمە قوربان)).

(أبو طالب) هزرا خۆ کر و کرە گری، پێغەمبەر ﷺ رابوو دەرکەفت، (أبو طالب) گازی کرێ، دەمێ زڤڕی گۆتێ: برازا.. هەما هەڕە یا تە بڤێت بێژە، ب خودێ ئەز تە تەسلیمی چو تشتا ناکەم[1]، و ئەڤ دوو دێرێت هۆزانێ گۆتن:

ب خودێ هەتا من نەکەنە د ناف ئاخێرا ڤەشێرن، ناگەهنە تە، فەرمانا خۆ ب جھ بینە و چو ئالۆزی سەر تە نینە، مزگینی ل تە، و تو ب وێ چاڤا رۆنکە[2].

1ـ ئبن هيشام 265/1، 266.

2ـ مختصر سيرة الرسول للشيخ محمد بن عبدالوهاب النجدي ص68.

قورەیش جارەکا دی چۆ دەف (أبو طالب):

دەمێ قورەیشێ زانی پێغەمبەر ﷺ یێ بەردەوامە سەر کارێ خۆ، و زانی (أبو طالب) رازی نەبوو دەستا ژ برازایێ خۆ بەردەت و بێ هیڤی بکەت، و ئەو یێ بەرهەڤە سەر خاترا وی خۆ ژ وان جودا بکەت و دژمنیا وان بکەت، ئینا جارا دووێ عەمارە کورێ وەلید کورێ موغیرە دگەل خۆ بر و گۆتنێ: (أبا طالب).. ئەڤ گەنجە جوانترین و ب سینگ و بەرترین گەنجە ناف قورەیشێ، پەروەردەکە و بلا هاریکاریا تە بکەت، بکە کورێ خۆ و بلا بۆ تە بیت، و تو ل شوینا وی برازایێ خۆ تەسلیمی مە بکە، ئەوێ ژ دینێ تە و دینێ باب و باپیرێت تە دەرکەفتی، و ملەتێ تە ژێکڤەکری، و هیڤیێت وان بێ ئاقل دانایین، بهێلە وی بکوژین، و زەلامەك ب زەلامەکیە، ئینا گۆت: ب خودێ ئەڤە پیسە بازارە هوین دکەن، هوین کورێ خۆ بدەنە من بۆ هەوە بخودانکەم.. و ئەز کورێ خۆ بدەمە هەوە هوین بکوژن؟! ب خودێ ئەڤە چو جارا چێنابیت، ئینا (المطعم بن عدي بن نوفل بن عبد مناف) گۆت: (أبو طالب).. ب خودێ ملەتێ تە یا باش دگەل تە گۆت، و یێ خۆ دواستینن، ئەو تشتێ نە ب دلێ تە، نەهێلن، ئەز یێ دبینم تو ب چو تشتا ژ وان رازی نابی. ئینا گۆت: ب خودێ ئەڤە نەدادیە هوین دگەل من دکەن، و تو یێ ل بەر دگەڕی من نەچارکەی، و ملەتی ب منرا بەردەی، هەما هەرە.. وێ بکە یا تە دڤێت[1].

ژێدەرێت دیرۆکێ چو مێژوویێت ڤەبڕی بۆ هەردوو شاندا دیارنەکرینە، بەلێ پشتی هزرکرنێ د رویدانێت هەڤدەمدا، دیار دبیت ل ناڤەراستا سالا شەشێ ژ پێغەمبەرینیێ بوو، و ناڤبەرا هەردوو شاندا دەمەکێ کورت بوو.

هزرا زۆرداران ب کوشتنا پێغەمبەری ﷺ:

پشتی هەردوو شاندێت قورەیشێ سەرنەگرتین و بێ هیڤی بووین، جارەکا دی زڤرینە سەر دورندەیی و زۆردارییێت خۆ پتر ژ بەری هنگی، و د وان رۆژاندا هزرەك ل دەف مەزنێت وان یێت زۆردار پەیدا بوو.. کو پێغەمبەری ﷺ ب

1. ئبن هیشام 1/265، 266.

هندەك رێكێت دی نەهێلنە ساخ، ئەو هزر و هۆڤاتیا وان بوو ئەگەرا بهێزكرنا ئیسلامێ ب دوو قەهرەمانێت رێزدار ژ قەهرەمانێت مەكەهێ، ئەو ژی: حەمزە كورێ (عبد المطلب) و عومەر كورێ (خطاب)، (خودێ ژ هەردووا رازی بیت).

ژ وان نموونەیێت هۆڤانە: رۆژەكێ عوتەیبە كورێ ئەبو لەهەب چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: من باوەری ب ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى﴾ و ب وی یێ ﴿دَنَا فَتَدَلَّى﴾ نینە، پاشی دەست درێژی ل سەر كر، و جلكێ وی درِاند، پاشی تف كرە نافچاڤێت وی، بەلێ تفا وی ئەو نەگرت، ل وی دەمی پێغەمبەری ﷺ نفرین لێ كر و گۆت: یاخودێ تو دەهبەیەكی ژ دەهبێت خۆ ڤێرا بەردەی. خودێ دوعا وی قەبویل كر، عوتەیبە دگەل هندەك قورەیشیان بەرەف شامێ چۆن، ب رێكێڤە ب شەڤێ مانە ل جهەكی دبێژنێ زەرقاء، وێ شەڤێ شێرەك ل دۆر وان دزڤرِی، عوتەیبە گەلەك دترسیا و هەر دگۆت: وەی برایێ من نەمینیت، ب خودێ دێ ئەڤ شێرە من خۆت.. هەروەكی موحەممەدی نفرین ل من كرین، ئەو یێ ل مەكەهێ و ئەز یێ ل شامێ و وی د ناف هەمیادا ئەز كوشتم.. سپێدێ شێری هێرش كرە سەر وی و دەڤێ خۆ ل حەڤكا وی دا و ڤەكوشت[1].

هەر ژ نموونەیێت خرابی و هۆڤاتیا وان، عوقبە كورێ ئەبی (معیط) پێ خۆ دانا سەر پاتكا وی یا پیرۆز و ئەو د سوجدێدا، هەتا چاڤێت وی د سەریرا زیق بووین[2].

وەك بەلگە سەر هندێ كو زۆردارێت وان دڤیان بكوژن، ئبن ئیسحاق د ئاخفتنەكا درێژدا دبێژیت: ئەبو جەهل گۆت:

گەلی قورەیشیان.. موحەممەد ب چو شێوەیان رازی نابیت، ژبلی یا هوین دبینن بەحسێ دینێ مە ب خرابی دكەت، و خەبەرا دبێژیتە باب و باپیرێت مە، و

1ـ تفهيم القرآن 522/6، من الاستيعاب، والاصابة، ودلائل النبوة، والروض الأنف، ومختصر سيرة الرسول، عبدالله النجدي ص135.

2ـ مختصر سيرة الرسول، عبد الله النجدي ص113.

هیڤییێت مه ب بێ عەقلانە ددانیت، و ئاخفتنا دبێژیتە خودێییێت مە، ئەز سۆزێ ددەمە خودێ، بەرەکێ وەسا یێ مەزن راکەم ب زۆری بشێمێ، دەمێ دچیتە سوجدێ، سەرێ وی پێ بهەڕشینم، پاشی هنگی دگەل من پێك بهێن، ئان رێکێ ل من بگرن، و پشتی هنگی بلا مالا عەبد مەناف چ تشتێ حەز دکەن بلا بکەن. گۆتنێ: ب خودێ ئەم چو جارا تە تەسلیمی کەسێ ناکەین، هەما هەڕە وێ بکە یا تە دڤێت.

رۆژا پاشتر ل دەف کەعبێ روینشت، و خۆ ل هیڤیا پێغەمبەری ﷺ گرت، وەکی هەرۆ پێغەمبەر ﷺ چۆ حەوشا کەعبێ دا نڤێژێ بکەت. قورەیشی ژی چۆبوونە وێرێ دیوانێت خۆ گرتبوون و د چاڤەڕێ بوون کا دێ ئەبو جەهل چ کەت. دەمێ پێغەمبەری ﷺ دەست ب نڤێژێ کری و چۆیە سوجدێ، ئەبو جەهل ئەو بەر ب بەر خۆڤە راکر و بەرەف وی چۆ، دەمێ نێزیکی وی بووی، ئێکسەر سەر پێ خۆ زڤڕی و رەڤی و رەنگێ وی زەر بوو، ژ ترسادا لەرزی و بەر ژ دەستێت خۆ هاڤێت. زەلامێت قورەیشی چۆنە دەف، گۆتنێ: ئەو تە خێر بوو ئەبولحەکەم؟! گۆت: ئەز رابووم دا وەلێکەم وەکی من دوهی بۆ هەوە گۆتی، دەمێ ئەز نێزیکی وی بوویم، حێشترەکا نێر کەفتە ناڤبەرا من و وی، ب خودێ من حێشترا وەسا یا ب کەلەخ و ددان مەزن نەدیتیە، هەما هاتە من دا من خۆت.

ئبن ئیسحاق گۆت: یا بۆ من هاتیە گۆتن: کو پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەو جبریل بوو، ئەگەر ئەبو جەهل نێزیك ببا، دا گریت و بەرنەددا))[1]. ئەڤ کار و پێکۆلا ئەبو جەهل، بوو ئەگەرێ موسلمانبوونا حەمزەی (خودێ ژێ رازی بت) ـ پاشی دێ ئەڤ بەحسە ئێتەکرن ـ.

هزرا ژ ناڤبرنا قورەیشێ هێژ د دلێ زۆردارێت قورەیشێدا مابوو. ئبن ئیسحاق ژ عەبدوللا کورێ عەمرو کورێ عاص ڤەدگێڕیت، گۆت: ئەز ژی دگەل وان دەف بەرێ رەش بووم، ئینا بەحسێ پێغەمبەری ﷺ کر، گۆتن: مە کەس نەدیتیە

1ـ ئبن هیشام 1/298، 299.

وەکی مە یێ بێنفرەھ، ھندی مە بێنا خۆ ل ڤی زەلامی فرەھکری، مە بێنا خۆ ل سەر تشتەکێ مەزن یا فرەھکری، د وێ گاڤێدا پێغەمبەر ﷺ دیار بوو بەرەف کەعبێڤە دھات، و ژ کوژیێ یەمانی دەست ب تەوافێ کر، و ب رەخ وانڕا بۆری، وان بەرێ خۆ دا ئێك و چاڤێت خۆ لێ نقاندن و ھندەك ئاخفتن گۆتن، من ئەڤە ژ سەروچاڤێت پێغەمبەری ﷺ زانی، دەمێ جارا دووێ ب رەخڕا چۆی، جارەکا دی چاڤێت خۆ لێ نقاندن و ئاخفتن گۆتن، و من ژ سەروچاڤێت پێغەمبەری ﷺ زانی، و جارا سیێ ژی وەکی ھەردوو جارێت دی، پاشی راوستیا، و گۆت: ((گەلی قورەیشیا.. ھەوە ھای ژێیە؟ ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا، ئەز قاسدم بۆ ھەوە ب فەرمانا ڤەکوشتنێ)، یێت ل وێرێ ھەمی راوستیان و گوھێت خۆ بۆ ئاخفتنا وی ڤەچنین، و ژ جھێت خۆ نەلڤین، ھەتا یێ ژ وان ھەمیا زڤر و توندتر جوان ئاخفت، و گۆتێ: ئەبولقاسم ژ ڤێرە ھەڕە، ب خودێ تو یێ نەزان نەبووی.

رۆژا پاشتر ژی ھەر ل دەف بەرێ رەش کۆم بوون و بەحسێ وی دکر، جارەکا دی پێغەمبەر ﷺ بەرەف کەعبێڤە چۆ، دەمێ گەھشتیە وێرێ، ھەمیا پێکڤە خۆ ھاڤێتە دەوروبەرێت وی، من دیت زەلامەکی بەرسینگێ وی گرت و جلکێت وی کێشان، ئەبو بەکر چۆ ناڤبەرا وان و ب گریڤە گۆت: ما دێ زەلامەکی کوژن.. بێژیت: خودانێ من خودێیە؟! پاشی ژێ دویر کەفتن. عەبدوللا کورێ عەمرو گۆت: ئەڤە نەخۆشترین کار بوو من دیتی قورەیشێ ب سەرێ وی ئینای[1].

و د ریوایەتا بوخاریدا ژ عوروە کورێ زوبەیر، گۆت: من پرسیار ژ کورێ عەمرو کورێ عاص کر: بۆ من بێژە نەخۆشترین کار موشرکا ب سەرێ پێغەمبەری ﷺ ئینای، چ بوو؟ گۆت: د دەمەکیدا پێغەمبەری ﷺ نڤێژ دکر ب رەخ بەرێ رەشڤە، عوقبە کورێ (أبي معيط) ھات، جلکێ وی د ستۆیێ وی ئالاند و ل حەڤکا وی شداند، د وێ دەلیڤێدا ئەبو بەکر ھات و ھەردوو ملێت وی گرتن و ژ

1. ئبن ھیشام 1/289، 290.

پێغەمبەری ﷺ دا پاش، و گۆت: ما دێ زەلامەکی کوژن بێژیت: خودانێ من خودێیە[1]؟

ئەسماء دبێژیت: (الصریخ) هاتە دەف ئەبو بەکر و گۆتێ: هەرە ب هەڤالێ خۆرا بگەهە، ژ دەف مە دەرکەفت و چۆ بەرێ خۆ دایێ چار زۆردار یێت پێوەرهاتین، دەرکەفت و گۆت: ما دێ زەلامەکی کوژن بێژیت: خودانێ من خودێیە؟! ئینا ژ وی دویرکەفتن و چۆنە ئەبو بەکر، پاشی ئەبو بەکر زڤرِی و چو زیان نەگەهشتبوونێ[2].

موسلمانبوونا حەمزەی رضي الله عنه:

د ڤی سەروبەریدا یێ تژی ژ عەورێت زۆرداری و تەپەسەرکرنێ، رۆناهیا برویسیا هەژار و تەپەسەرکریان دیار بوو، موسلمانبوونا حەمزەی بوو رضي الله عنه. ل دویماهیا سالا شەشێ ژ پێغەمبەرینیێ بوو، و بارا پتر دبێژن: ئەو د هەیڤا (ذي الحجة)دا موسلمان بوو. و ئەگەرێ موسلمانبوونا وی ئەڤە بوو: رۆژەکێ ئەبو جەهل ل سەفایێ ب رەخ پێغەمبەریرا چۆ، دەستدرێژی ل سەر کر و ئێشاند، و پێغەمبەری ﷺ خۆ بێ دەنگ کر و دگەل نەئاخفت، پاشی ئەبو جەهل بەرەك راکر ل سەرێ وی دا و شکاند، و خوین ڤێدا هاتە خوار، پاشی ئەبو جەهل چۆ دیوانا قورەیشێ ل دەف کەعبێ و دگەل وان روینشت. جاریەکا عەبدوللا کورێ جەدعان ل مالا خۆ ل سەفایێ ئەو ددیتن. حەمزە ژ نێچیرێ زڤرِی و کڤانێ وی یێ ب ملیڤە، وێ جاریێ بۆ حەمزەی گۆت.. کا ئەبو جەهل چ ب سەرێ برازایێ وی ئینایە، حەمزە گەلەك تۆرِە بوو ـ زیرەکترین و توندترین گەنج بوو ل مەکەهێ ـ ئینا ب لەز چۆ، و ل چو ئەردا نەراوستیا، ب وێ مەرەمێ: راست بچیت بەرسینگێ ئەبو جەهل بگریت و تۆلا ژێ ڤەکەت. دەمێ چۆیە د مزگەفتێڤە، راست چۆ هنداڤ سەرێ وی، و قەسێت نەخۆش گۆتنێ و گۆتێ: تو خەبەرا دبێژیە

1ـ صحيح البخاري 544/1.

2ـ مختصر سيرة الرسول، الشيخ عبدالله النجدي ص113.

برازایێ من.. و ئەز ل سەر دینێ وی؟ پاشی کڤانێ خۆ ل سەرێ وی دا و برینەکا مەزن لێ کر. هندەك زەلامێت بنەمالا مەخزووم یا ئەبو جەهل رابوونە سەر خۆ، و بنەمالا هاشم ژی یا حەمزەی رابوون.. ئینا ئەبو جەهل گۆت: ژ ئەبو عەمارەی ڤەبن، من ئاخفتنێت کرێت یێت گۆتینە برازایێ وی[1].

موسلمانبوونا حەمزەی ل دەسپێکێ سەروەری بوو ـ رازی نەبوو زۆرداری ل کەسێ ژ بنەمالا وی بێتەکرن ـ، پاشی خودێ دلێ وی بۆ ئیسلامێ رۆنکر، و خۆ ب وەریسێ خودێڤە گرت[2]، و موسلمان ب وی سەرفەراز بوون و ب هێز کەفتن.

موسلمانبوونا عومەرێ کورێ (خطاب) رضي الله عنه :

د ڤی سەروبەریدا یێ تژی ژ عەورێت زۆرداری و تەپەسەرکرنێ، برویسیەکا دی ڤەدا، ژ یا بەری وێ گەشتر و رۆنتر بوو، ل هەیڤا (ذي الحجة) سالا شەشێ ژ پێغەمبەرینیێ موسلمان بوو[3]، پشتی موسلمانبوونا حەمزەی ب سێ رۆژا[4]، و پێغەمبەری ﷺ دوعا کربوون کو موسلمان ببیت.

(ترمذي) ژ ئبن عومەر، و (الطبراني) ژ ئبن مەسعوود و ئەنەس ڤەدگێڕن: پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((اللهم أعز الإسلام بأحب الرجلين إليك، بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام))، ئانکو: یا خودێ.. تو ئیسلامێ عەزیز و سەرفەرازکەی ب ئێك ژ ڤان هەردوویا کو خۆشڤیتر بیت ل دەف تە، ب عومەرێ کورێ (خطاب)، ئان ب ئەبو جەهل کورێ هیشام. و عومەر ل دەف خودێ خۆشڤیتر بوو (خودێ ژێ رازی بت) [5].

1ـ مختصر سيرة الرسول للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص66. رحمة للعالمين 68/1. ابن هشام 291/1، 292.

2ـ ریوایەتەکا هەی د (مختصر سيره الرسول) دا شێخ عبدالله النجدی بەحسکریە ص101.

3ـ تاريخ عمر بن الخطاب لبن الجوزي ص11.

4ـ دێ ریوایەتەك ل دۆر ڤێ چەندێ ژی ئێت.

5ـ الترمذي، أبواب المناقب، مناقب أبي حفص عمر بن الخطاب 209/2.

دەمێ مرۆڤ بەرێ خۆ ددەتە هەمی ریوایەتێت ل دۆر موسلمانبوونا وی هاتینە گۆتن، دیار دبیت: ئیسلام پیچ پیچە دچیتە د دلێ ویدا. بەلێ بەری ئەم ب کورتی بەحس بکەین، دێ دیارکەین کا (خودێ ژێ رازی) چەند یێ ب هەست و هزر بوو، عومەر ب توندی و زڤریێ دهاتە نیاسین، دەمێ جۆرێت ئێشاندن و ئەشکەنجەدانێ سەر موسلمانا زێدەبووین، وەسا دیار بوو: هندەك هەست و هزرێت هەڤدژ د مێشکێ ویدا هەڤرکی بوو، رێز ل وان عورف و عەدەتا دگرت.. یێت باب و باپیرا دانایین، و وی ژی خۆ ددا دگەل ملەتێ خۆ د مەسەلێت ڤەخوارنێ و خۆ بێهۆشکرنێدا، و ژ لایەکێ دیڤە.. رژدی و خۆراگریا موسلمانا سەر نەخۆشیا، و بیر و باوەرێت وان یێت موکوم، کارتێکرن ل وی دکر، و دزانی ئەو یێت سەر باوەریەکا خۆرستی و بنەجە، ـ وەك هەر ئاقلدارەکی ـ وی ژی ئەو هزر دکر یا ئیسلام پێ هاتی و بەرێ مرۆڤا ددەتێ، پاك و بلندترە ژ هزرێت دی، لەوا تنگژیای.. زوی هاتە خوار[1]. موحەممەد غەزالی.

لێکدان و نیڤشکێ وان ریوایەتا هەمیا ـ یێت ل دۆر ئیسلاما وی هاتینە گۆتن ـ وەسا دیار دکەن: شەڤەکێ ل مال نەنڤست، سپێدێ ل حەرەمێ چۆ پشت پەردا کەعبێ، و پێغەمبەر ﷺ شپیاڤە بوو نڤێژ دکر و دەست ب سۆرەتا (الحاقة) کر، و عومەری گوهێ خۆ ددا قورئانێ، موکومی و دارشتنا ئایەتا گەلەك دلێ وی گرت، گۆت: ـ د دلێ خۆدا ـ ب خودێ ئەڤە هۆزانڤانە هەروەکی قورەیشێ گۆتی. گۆت: پاشی ئەڤ ئایەتە خواندن: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ﴾ (الحاقة: 40ـ41)، ئانکو: بێ گۆمان ئەڤ قورئانا هەنێ ئاخفتنا خودایێ دلۆڤانە، بۆ پێغەمبەری یا هنارتی. و [ئەڤ قورئانا هەنێ] نەئاخفتنا هۆزانڤانانە، هوین ژێ بێ باوەر. ئێکسەر من د دلێ خۆدا گۆت: پا کاهنە. گۆت: ﴿وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ * تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (الحاقة: 42ـ43)، ئانکو: و [ئەڤ

1ـ فقه السيرة ص92، 93.

قورئانا هەنێ] نەئاخفتنا خێڤزانكانە، پیچەكێ ژی، هوین خۆ تێ ناگەهینن!. ئەڤ قورئانە ژ نك خودایێ هەمی جیهانان یا هاتی. گۆت ئیسلام كەفتە د دلێ مندا[1].

ئەڤە دەسپێك بوو كاكلا ئیسلامێ كەفتیە د دلێ ویدا، بەلێ هێژ دلێ وی یێ پێچایی بوو ب هەڤرِكیێت نەفامیێ و دەمارگیریا بەلاڤ و خۆ مەزنكرن ب دینێ باب و باپیران، لەوا هەر یێ رژد بوو سەر دژمنیا ئیسلامێ، و گوه نەددا ئەو هەستا جهێ خۆ د پشت وان تیڤلارا گرتی.

ژبەر سروشتێ وی یێ رەق، و زێدە دژمنیا وی بۆ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ، رۆژەكێ شیرێ خۆ د ملێ خۆ دانا و چۆ دا پێغەمبەری ﷺ بكوژیت، ب رێكێڤە.. نەعیم كورێ عەبدوللا نەحام یێ عەدەوی ئەو دیت[2]، ئان زەلامەكێ ژ بنەمالا زەهرە[3]، ئان زەلامەكێ ژ بنەمالا مەخزووم[4] بوو، گۆتێ: دێ كیڤە چی عومەر؟ گۆت: من دڤێت بچم موحەممەدی بكوژم. گۆتێ: ئەگەر تو موحەممەدی بكوژی.. دێ چاوا یێ ئێمن بی ژ بنەمالا هاشم و ژ بنەمالا زەهرە؟ ئینا عومەری گۆت: ئەز تە دبینم تو یێ كافر بووی، و ژ دینێ خۆ دەركەفتی، گۆت: عومەر.. ئەز بەرێ تە نەدەمە تشتەكێ سەیر؟ خویشكا تە و زاڤایێ تە یێت كافر بووین، و دینێ تە یێ تو ل سەر یێ هێلای! عومەر تۆڕە بوو، و ب لەز بەرەف مالا خویشكا خۆ چۆ، خەباب كورێ ئەرت ل مالا وان بوو، بەرپەرِەكێ قورئانێ ڤێ بوو سۆرەتا (طه) بۆ وان هەردووا دخواند، و خەباب جار جارا دچۆ مالا وان قورئان بۆ دخواند. دەمێ خەباب های ژ دەنگێ پێت عومەری بووی، خۆ د خانیڤە ڤەشارت، و (فاطمة)یێ ـ خویشكا عومەری ـ ئەو پەرِ ڤەشارت. و دەمێ عومەر نێزیكی خانی بووی، های ژ دەنگێ خەباب ببوو دەمێ قورئان بۆ دخواند. دەمێ چۆیە ژۆر.. گۆتێ: ئەو چ

1ـ تاریخ عمر بن الخطاب، لابن الجوزي، ص6. ابن هشام 346/1 ـ 348.

2ـ ل دویف ریوایەتا ئبن ئیسحاق، بەرێ خۆ بدە ئبن هیشام 344/1.

3ـ ئەنەسێ كورێ مالك رضي الله عنه ڤەگێرایە، بەرێ خۆ بدە تاریخ عمر بن الخطاب ص10، و مختصر سیرة الرسول للشیخ عبد الله بن محمد النجدي ص103.

4ـ ئبن عەباس ڤەگێرایە، بەرێ خۆ بدە: مختصر سیرة الرسول للشیخ عبد الله النجدي ص102.

پێژن بوو من های ژێ بووی ل دەف هەوە؟ گۆتنێ: سوحبەتەك بوو مە بۆ خۆ دكر. گۆتێ: نەكە هوین سەردا چۆبن. زاڤایێ وی گۆتێ: عومەر.. تو چ دبێژی ئەگەر حەقی نە ژ دینێ تە بیت؟ عومەری زاڤایێ خۆ گرت و ب پیاڤە چۆ سەر و گەلەك ئێشاند، خویشكا وی هات ئەو ژ سەر كەلەخێ زەلامێ خۆ راكر، عومەری لاتمەك ل سەروچاڤێت وێ دا.. خوین تێ ئینا، و د ریوایەتا ئبن ئیسحاقدا: دربەك لێ دا بریندار كر، ئینا گۆت ـ ئەو ژی یا تۆڕە بوو ـ: عومەر.. ئەگەر حەقی نە دگەل دینێ تە بیت، (أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمدا رسول الله). دەمێ عومەر ژ وان بێ هیڤی بووی و رژدیا وان دیتی، و خوین ب سەروچاڤێت خویشكا خۆڤە دیتی.. شەرم كر و پێشەمان بوو، گۆت: كا ئەو بەرپەڕێ ل دەف هەوە بینن دا بخوینم. خویشكا وی گۆتێ: تو یێ پیسی، نابیت كەس دەستێ خۆ بكەتێ.. ژبلی یێت پاك و تاهر، ڤێجا رابە سەرێ خۆ بشۆ، عومەری سەرێ خۆ شویشت و دەست هاڤێتە بەرپەڕی خواند: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) گۆت: ئەڤ ناڤە چ د خۆش و پاكن، و دەست پێ كر: ﴿طه﴾ و ڤێرا چۆ هەتا گەهشتیە: ﴿إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾. ئینا گۆت: ژ ڤێ ئاخفتنێ باشتر و هەژیتر نینە.. موحەممەدی نیشا من بدەن. دەمێ خەباب های ژ دەنگێ عومەری بووی، ژ جهێ خۆ دەركەفت، و گۆت: مزگینی ل تە بیت عومەر.. من هیڤیا هەی ئەڤە دوعایا پێغەمبەری بیت ﷺ شەڤا پێنج شەمبی بۆ تە كری: یا خودێ.. تو ئیسلامێ ب عومەرێ كورێ خطاب، ئان ب ئەبو جەهل كورێ هیشام ب هێز بێخی و سەرفەرازكەی. و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یێ ل مالا بن گرێ سەفایێ.

عومەری شیرێ خۆ د بەر خۆ دانا، و چۆ هەتا گەهشتیە وی خانی، دەرگەهە قوتا، زەلامەك رابوو د كونا دەرگەهێرا بەرێ خۆ دایێ، دیت شیرێ خۆ یێ د بەر خۆ دانی، و بۆ پێغەمبەری ﷺ گۆت. بوو دەنگ و دۆر د ژۆرڤە، و رابوونەڤە. حەمزەی گۆتێ هەوە خێرە؟! گۆتنێ: عومەر هات. گۆت: بلا عومەر بیت، دەرگەهی بۆ ڤەكەن، ئەگەر هاتنا وی بۆ باشیەكێ بیت.. دێ پێشوازیێ لێ كەین، و

ئەگەر خرابیەك بڤێت.. دێ وی ب شیرێ وی کوژین، و د وێ گاڤێدا وەحی بۆ پێغەمبەری ﷺ دهاته خوار و چۆ پێشیا عومەری و عومەر ب ژۆر کەفت، پێغەمبەری ﷺ بەرسینگێت وی و قایشا شیرێ وی گرتن و راهەژاند.. گۆتێ: ((ما نەبەسە عومەر، نەکو خودێ روی رەشی و شەرمزاریێ ب سەرێ تە ژی بینیت وەکی ب سەرێ وەلید کورێ موغیرەی ئینای؟ یا خودێ..! ئەڤە عومەرێ کورێ (خطاب)ـە، یا خودێ.. ئیسلامێ ب عومەرێ کورێ خطاب ب هێز بێخە))، ئینا عومەری گۆت: (أشهد أن لا إله إلا الله) و ئەز شاهدم تو پێغەمبەرێ خودێیی، و موسلمان بوو.. یێت د ژۆرڤە هەمیا ب ئێك دەنگ گازی کر: (الله أكبر)، خەلکێ ل مزگەفتێ.. های ژ دەنگێ وان بوو[1].

عومەر رضي الله عنه گەلەك یێ رژد و توند بوو، موسلمانبوونا وی ناف موشرکا دەنگ ڤەدا، و دل شکەستی و دامایی بوون. و دلخۆشی و ڤەژاندن و سەروەریەك دا موسلمانا.

ئبن ئیسحاق ژ عومەری ڤەدگێڕیت، گۆت: دەمێ ئەز موسلمان بوویم، من هزرا خۆ کر کی پتر هەمیا دژمنێ پێغەمبەریە..؟ گۆت: من بۆ خۆ گۆت: ئەبو جەهل، و ئەز چۆم من دەرگەهێ وی قوتا، دەمێ دەرکەفتی، گۆت: تو ب خێر هاتی، تو ب چ کار هاتی؟ من گۆتێ: ئەز یێ هاتیم دا بێژمە تە: من باوەری یا ب خودێ و پێغەمبەرێ وی موحەممەدی و قورئانا بۆ وی هاتیە خوار، ئینای، ئینا دەرگەهە ژ رك پێڤەدا، و گۆت: خودێ تە روی رەش بکەت، و یا تە گەهاندی روی رەشی بیت[2].

ئبن ئەلجەوزی دبێژیت: عومەری رضي الله عنه گۆت: دەمێ زەلامەك موسلمان ببا، موشرکا ئەو دڤوتا.. و وی ئەو دڤوتان، و دەمێ ئەز موسلمان بوویم، ئەز چۆمە

1ـ تاریخ عمر بن الخطاب ص7، 10، 11، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله ص102، 103، ئبن هیشام 343/1 ـ 346.

2ـ ئبن هیشام 349/1،350.

دەف خالێ خۆ ـ عاص كورێ هاشم ـ من گۆتێ: ئەز موسلمان بووم، ئینا دەرگەھ ل من گرت و چۆ ژۆر، گۆت: پاشی ئەز چۆمە دەف زەلامەكی ژ مەزنێت قورەیشێ ـ دبیت ئەبو جەهل بیت ـ من گۆتێ: ئەز یێ موسلمان بوویم، ئینا دەرگەھ ل من گرت، و چۆ ژۆر[1].

ئبن هیشام.. هەروەسا ئبن ئەلجەوزی ب كورتی دبێژیت: دەمێ عومەر موسلمان بووی، چۆ دەف (جەمیل كورێ موعەممەر) ـ پتر هەمیا دەنگ و باس ناف قورەیشێ ڤەدگوهاستن ـ و گۆتێ ئەز یێ موسلمان بوویم، ئینا جەمیل هندی شیای كرە گازی و گۆت: كورێ (خطاب)ی یێ كافر بووی، عومەر پشت وی بوو، گۆتێ: درەوە، ئەز یێ موسلمان بوویم، ئینا ب عومەری وەرهاتن و شەڕێ وی كر هەتا بوویە نیڤرۆ و گەرم بووی، عومەر گێژ بوو، روینشتە خوار و هەمی چۆنە هنداف سەرێ وی، عومەری گۆتێ: هەوە چ دڤێت وەبكەن.. ئەز ب خودێ سویند دخۆم ئەگەر ئەم سێ سەد زەلام ژی باین، ئان دا ئەم بۆ هەوە هێلین، ئان دا هوین بۆ مە هێلن[2].

و پشتی هنگی موشرك چۆنە مالا وی دا بكوژن. بوخاری ژ عەبدوللا كورێ عومەری ڤەدگێڕیت، گۆت: دەمەكی ئەو ـ عومەر ـ د خانیڤە بوو یێ ب ترس بوو، ئەبو عەمرو عاص كورێ وائیل یێ سەهمی هاتە دەف، و خۆ ب زێڕی و ئارمویشی خەملاندبوو، و بنەمالا سەهم هەڤپەیمانێت مە بوون بەری ئیسلامێ، ئینا گۆتێ: تە خێرە تو د خانیڤە؟ گۆت: ئویجاخا تە یێت دبێژن: دێ عومەری كوژین.. ئەگەر ئەز موسلمان ببم، گۆت: كەس ناگەهیتە تە، ـ پشتی وەگۆتی ئەز ئێمن بووم ـ، عاص دەركەفت و دیت خەلك یێت تژی نهاڵ بووین، گۆتێ: دێ كیڤە چن، گۆتن: دێ چینە كورێ (خطاب)ی ئەوێ كافر بووی. گۆت: رێ نینە بچنێ، ئینا

1ـ تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص8.

2ـ تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص8. ئبن هيشام 1/348، 349.

خەلك ژێ ڤەڕەڤیان[1]، ئبن ئیسحاق دبێژیت: هەروەکی جلکەکی ئەو پەچنی.. و پاشی ژبەر خۆ کری[2].

ئەڤە سەبارەت موشرکان، ب ڤی رەنگی بوو، بەلێ هەلویستێ موسلمانا بەروڤاژی بوو.. موجاهد ژ ئبن عەباس ڤەدگێڕیت، گۆت: من پسیار ژ عومەر کورێ (خطاب) کر: بۆچی دبێژنە تە ئەلفاروووق؟ گۆت: حەمزە سێ رۆژا بەری من موسلمان بوو ـ پاشی چیرۆکا موسلمانبوونا خۆ بۆ گۆت، و ل دویماهیێ گۆت: ـ من گۆت: ـ ئانکو: دەمێ موسلمان بوویم ـ ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ما نە ئەم ل سەر حەقییێنە! چ د ساخ بین ئان مری؟ گۆت: ((بەلێ.. ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا، هوین یێت ل سەر حەقیێ، چ هوین د ساخ بن ئان مری)). گۆت: من گۆتێ: پا بۆچی ئەم خۆ ڤەدشێرین؟ ئەز ب وی کەمە یێ تو ب حەقیێ هنارتی.. دێ دەرکەڤین، مە ئەو دەرێخست و خۆ کرە دوو رێز، رێزەکێ حەمزە ل پێشیێ بوو، و رێزەکێ ئەز، مە وەکی زنجیرا ئاشی ئێك و دوو گرتبوو هەتا ئەم گەهشتینە حەوشا مزگەفتێ. گۆت: قورەیشێ بەرێ خۆ دا حەمزەی.. و بەرێ خۆ دا من، ئینا بێ هیڤیەکا وەسا ئەو گرتن، چو جارا ئەو ب سەرێ وان نەهاتیە، ئینا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ هنگی نافێ من کرە (ئەلفاروووق)[3]. ئبن مەسعوود رضي الله عنه دگۆت: هەتا عومەر موسلمان نەبووی، ئەم نەشیان ل مزگەفتا کەعبێ نڤێژا بکەین[4].

و (صهیب) کورێ سینان یێ رۆمی رضي الله عنه گۆت: دەمێ عومەر موسلمان بووی، ئیسلام ئاشکرا بوو، و ب ئاشکرایی داخوازا خەلکی دکر بۆ ئیسلامێ، و ئەم ل دەف کەعبێ کۆم دبووین، و ل دۆر دزڤڕین، و ئەو زۆری و زڤریا بەری هنگی ب سەرێ مە دئینا، سست بوو، و هندەك جارا مە لێ دزڤراند[5].

1ـ صحيح البخاري، باب إسلام عمر بن الخطاب (3864).

2ـ ئبن هيشام 349/1.

3ـ تاريخ عمر بن الخطاب لبن الجوزي ص13.

4ـ مختصر سيرة الرسول، عبد الله النجدي ص103.

5ـ تاريخ عمر بن الخطاب لبن الجوزي ص13.

عەبدوللا کوڕێ مەسعوود گۆت: ئەوە عومەر موسلمان بووی، ئەم پشت راست و سەرفەراز بووین[1].

نوینەرێ قورەیشێ دەف پێغەمبەری ﷺ:

پشتی موسلمانبوونا وان هەردوو قەهرەمانێت رێزدار، حەمزە کوڕێ (عبد المطلب) و عومەر کوڕێ (خطاب).. خودێ ژ هەردووا رازی بیت، عەورێت رەش ڤەرڤیان، و موشرك ژ بێهۆشیا خۆ هشیار بوون، ژ ئەشکەنجەدان و زۆرداریا سەر موسلمانا، و پێکۆل کر هەر تشتێ د شیاندا بیت بکەن و بۆ وی پێشکێش کەن، دا وی ژ گازیا وی ڤەکەن، وان نەفاما نەدزانی هەر تشتێ رۆژ لێ ددەت د دنیایا واندا بەرامبەر گازیا وی پەرەکێ پێشیێ ژی نائینیت.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: یەزیدێ کوڕێ زیاد ژ موحەممەد کوڕێ کەعب (القرضي) گۆت: عوتبە کوڕێ رەبیعەی ئێك ژ مەزنا بوو، رۆژەکێ یێ ل دیوانا قورەیشێ روینشتی بوو.. و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ب تنێ یێ ل مزگەفتێ روینشتی بوو، ئینا عوتبەی گۆت: گەلی قورەیشیان.. ما ئەز نەرابم بچمە دەف موحەممەدی، و دگەل باخڤم؟ و هندەك پێشنیارا بدەمێ، بەلکی ب هندەکا رازی ببیت، کا وی چ بڤێت.. دێ دەینێ، بەس مایێ خۆ د مە نەکەت. ئەڤ هزرا وان هات.. پشتی دیتی حەمزە موسلمان بووی، و سەحابێت پێغەمبەری ﷺ بەردەوام یێ زێدە دبن، گۆتنێ: هەرە.. ئەبا وەلید، و دگەل باخڤە، عوتبە چۆ روینشتە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: برازا.. تو قەدرێ خۆ ل دەف مە و دەستهەلاتا خۆ ناف عەشیرەتێدا دزانی.. و خودان پلە و بنەمالی، و تە تشتەکێ مەزن یێ بۆ ملەتێ خۆ ئینای و تە ژێکڤەکرن، و ب چاڤەکێ کێم و خەلەت بەرێ خۆ ددەیە هیڤیێت وان و خودایێت وان و دینێ وان، تە باب و باپیرێت وان کافرکرن، ڤێجا گوهێ خۆ بدە من ئەز دا هندەك تشتا بۆ تە بێژم، و تو هزرا خۆ تێدا بکە، بەلکی تو ب هندەك ژ وان رازی

1ـ صحيح البخاري، باب اسلام عمر بن الخطاب 545/1.

دبی. گۆت: پێغەمبەری ﷺ گۆت: ئەبا وەلید باخڤە.. و ئەز دێ گوهێ خۆ دەمێ. گۆت: برازا.. ئەڤ تشتێ تو دبێژی، ئەگەر تە ژبەر مالی بیت، دێ هند پارا بۆ تە کۆم کەین، تو ژ مە هەمیا زەنگینتر لێ بێی، و ئەگەر تە مەزنی بڤێت.. دێ تە کەینە مەزنێ خۆ، و چو فەرمانێت تە نازڤڕینین، ئەگەر تە مولك بڤێت.. دێ دەینە تە، و ئەگەر ئەڤا بۆ تە دهێت خەونەکە تو نەشێی ژ خۆ ڤەکەی، دێ بۆ تە لێ گەڕین و کەسەکی پەیداکەین و پارا دەینێ، بەس تە ژێ قورتالکەت، و دەستا ژ تە بەرنەدەت هەتا چێدبیەڤە، دەمێ عوتبەی ئاخفتنا خۆ ب دویماهی ئینای.. و پێغەمبەری ﷺ گوهێ خۆ دایێ، گۆتێ: ((ئاخفتنا تە ب دویماهی هات ئەبا وەلید؟)) گۆت: بەلێ. گۆتێ: ((پا تو گوهێ خۆ بدە من)). گۆتێ: بێژە. گۆت: ((بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿حم * تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ * بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ * وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ﴾)) (فصلت: 1-5)، ئانکو: (حم) هۆسا دئێتە خواندن (حا، میم)، و ل دۆر راڤەکرنا ڤان رەنگە تیپان، بزڤڕە دەستپێکا سۆرەتا بەقەرە. ئەڤ قورئانە ژ دەف خودایێ دلۆڤان و خودان رەحم هاتیە خوارێ. کتێبەکە نیشان و ئایەتێت وێ ب درێژی هاتینە ئاشکەراکرن، قورئانەکە ب زمانێ عەرەبیە، ئەوێت دورست تێ دگەهن قەدرێ وێ دزانن. مزگینیە [بۆ مرۆڤێت خودێ] و ئاگەهدارکەرە [بۆ دژمنێت خودێ]، بەلێ باراپتر ژ [گاوران] بەرێ خۆ ژێ وەرگێڕان، و گوهێ خۆ نادەنێ. و گۆتن: پەردە ل سەر دلێت مەنە، و ئەڤا تو بۆ مە دبێژی ئەم تێ ناگەهین. و پێغەمبەری ﷺ بەردەوام هێژ ئایەت بۆ خواندن، و عوتبەی باش گوهێ خۆ ددایێ، هەتا پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە سوجدێ، و چۆ سوجدێ. پاشی گۆتێ: ((ئەبا وەلید.. تە گوهێ خۆ دایێ؟ ڤێجا تو یێ ب کەیفا خۆیی)).. ئینا ئەبو وەلید چۆ دەف هەڤالێت خۆ. هندەکا گۆتە ئێکدوو: ب خودێ ئەڤە ئەبو وەلید زڤڕی. و نە ب وی سەروچاڤیە یێ ژ ڤێرێ چۆی، دەمێ روینشتیە ناف وان.. گۆتنێ: ئەبا وەلید تە چ ژێ چێکر؟ گۆت: ب خودێ.. من گوه ل هندەك ئاخفتنا

بوو، من چو جارا های ژێ نەبووینە، ب خودێ.. نە هۆزانە، نە سێربەندیە، و نە کاهنیە، گەلی قورەیشێ.. گوهداریا من بکەن و ژ ئاخفتنا من نەدەرکەڤن: مایێ خۆ د ڤی زەلامی و ئەو تشتێ پێ هاتی نەکەن، خۆ ژێ ڤەدەرکەن، ب خودێ.. ئەڤ ئاخفتنێت وی گوتین.. دێ دەنگڤەدانەکا مەزن بۆ هەبیت، ئەگەر عەرەب ژی هەمی وی کافر بکەن، ئەو تێرا وی هەنە، و ئەگەر عەرەبا هەمیا گوهێ خۆ دایێ، دەستهەلاتا وی دەستهەلاتا هەوەیە، و مەزنی و سەرفەرازیا وی سەرفەرازیا هەوەیە، و دێ پتر هەمی خەلکی کەیفا هەوە پێ هێت. گوتنێ: ئەبا وەلید.. ب خودێ وی ب ئەزمان و ئاخفتنا خۆ سێربەندی یا ل تە کری، گوت: ئەڤە رەئیا منە، و تشتێ د هزرا هەوەدا بۆ خۆ بکەن[1].

و د ریوایەتەکا دیدا.. دەمێ عوتبەی گوهێ خۆ ددا پێغەمبەری ﷺ هەتا گەهشتیە ڤێ ئایەتێ: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾ (فصلت:13)، ئانکو: ڤێجا ئەگەر وان بەرێ خۆ [ژ باوەریئینان و هزرکرنێ د ڤان چێکریاندا] وەرگێڕا، تو بێژە: ئەڤە من هوین ژ هشکەقێڕیەکێ ترساندن، وەکی وێ هشکەقێڕیێ ئەوا عاد و (ثمود) هنگاڤتین.

ئینا عوتبە ب ترس رابوو و دەستێ خۆ دانا سەر دەڤێ پێغەمبەری ﷺ و گوت: ئەز تە ب خودێ ددەمە سویندێ بەسە ئەم مرۆڤێت ئێکین، ترسیا نەکو ئەو سزا ب سەرێ ویدا ژی بێت، پاشی رابوو چۆ دەف هەڤالێت خۆ و ئەو ئاخفتن بۆ گوت[2].

(أبو طالب) بنەمالا هاشم و بنەمالا (عبد المطلب) کۆم دکەت:

کاودان هاتنە گوهۆڕین و سەروبەر وەکی خۆ نەما، بەلێ دلێ (أبو طالب) هەر یێ ب ترس بوو.. نەکو موشرك زیانەکێ بگەهیننە برازایێ وی، چونکی گەفێت

1. ئبن هیشام 293/1 ـ 294.
2. تفسیر ابن کثیر 6/ 159 ـ 161.

كوشتنێ لێ دكرن، و جارەكا دى عەمارە كورێ وەليد هنارتبوو دا بكوژيت، و ئەبو جەهل بەرەكێ مەزن راكربوو دا سەرێ وى بهەڕشينيت، و عوقبە كورێ (أبي معيط) جلكێ وى د ستۆيێ وى ئالاندبوو نێزيك بوو دا خەندقينيت، و عومەر كورێ (خطاب) شيرێ خۆ راكربوو دا بچيت برازايێ وى بكوژيت، و (أبو طالب) هزرا خۆ د وان رويدانادا دكر، و بێهنا نەخۆشى و خرابيێ ژێ دهات و دلێ وى هەر يێ ب ترس و لەرز بوو، و بۆ وى دوپات بوو موشرك د رژدن سەر كوشتنا برازايێ وى، و عومەر ئان حەمزە ئان ئێكێ دى دێ چ بەرەڤانيێ ژێ كەن.. ئەگەر موشركەك ژ نشكەكێڤە ب سەر برازايێ ويدا بگريت و بكوژيت.

(أبو طالب) يێ حەق بوو، و موشرك د رژد بوون و نەڤەشارت كو دێ پێغەمبەرى ﷺ كوژن. و هزرا وان ئاماژەيە بۆ ڤێ ئايەتا پيرۆز: ﴿أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ﴾ (الزخرف:79)، ئانكو: يان ژى وان (قورەيشيان) تەكبيرا خۆ كريە [تشتەكى ب سەرێ پێغەمبەرى بينن، و د ناف جهاندا بكوژن]، ب راستى مە ژى تەكبيرا خۆ يا كرى [تەكبيرا وان ب سەرێ واندا بشكێنين، و گرەگرێت وان هەميان رۆژا بەدرێ بدەينە كوشتن].

پا ڤێجا دێ (أبو طالب) چ كەت؟ دەمێ ديتى قورەيشى هەمى يێ دژمنيا برازايێ وى دكەن، رابوو گازى كەس و كارێت خۆ كر ژ بنەمالا هاشم و بنەمالا (عبد المطلب) و عەبد مەناف، هەمى كۆمكرن و بۆ وان ديركر ئەو چەند يێ رژدە سەر پاراستنا برازايێ خۆ، و وى ب تنێ پێ چێنابيت، و داخواز ژێ كر پێش ويڤە ب وى ئەركى رابن، موسلمان و كافرێت وان ب داخوازا وى رازى بوون، ژبلى ئەبو لەهەب، ژ ناف وان دەركەفت و خۆ دا دگەل قورەيشێ[1].

★★★

1ـ ئبن هيشام 291/1، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص106.

ڤەدەرکرن و بڕینا هەمی جۆرێت پەیوەندیان

د چار حەفتیادا ئان کێمتر، چار تشتێت مەزن چێبوون، ژ وان: موسلمانبوونا حەمزەی، پاشی موسلمانبوونا عومەری، و نەرازیبوونا پێغەمبەری ﷺ کو چو داگێڕانا بۆ وان بکەت، بنەمالا هاشم و بنەمالا (عبد المطلب) هەمی پێکڤە ب موسلمان و کافرڤە رێککەفتن کو موحەممەدی ﷺ بپارێزن و موشرکا ژێ بدەنە پاش، قورەیشی مەندەهۆش بوون و نەزانی چ بکەن، وان دزانی ئەگەر موحەممەدی بکوژن.. دێ خوین ل نهالێت مەکەهێ چیت، و دبیت قوتبر ببن، ژ بریارا خۆ یا کوشتنێ لێڤەبوون، و هزرا زۆرداریەکا دی یا ژ کوشتنێ کێمتر کرە د سەرێ خۆدا.

پەیمانا زۆرداری و دژمنیێ:

موشرك ل کۆچکا بنەمالا کینانە ل نهالا (المحصب) کۆم بوون، و ب رێککەفتن.. پیلانەك دژی بنەمالا هاشم و بنەمالا (عبد المطلب) دانا، نە ژنا بدەنێ و نە ژێ بینن، نە دگەل وان روینن و نە تێکەلیا وان بکەن، و نەچنە مالێت وان و دگەل وان نەئاخڤن، هەتا پێغەمبەری ﷺ تەسلیمی وان دکەن دا بکوژن. و بۆ وێ مەرەمێ بەرپەڕك نڤیسی، و تێدا: سۆز و پەیمان دان کو چو جارا دگەل بنەمالا هاشم پێك نەئێن، و دلۆڤانیێ پێ نەبەن، هەتا موحەممەدی تەسلیمی وان دکەن.

ئبن قەییم دبێژیت: یاهاتیە گۆتن: مەنسوور کورێ عەکرەمەی کورێ عامری کورێ هاشم ئەو بەرپەڕێ نڤیسی، و یاهاتیە گۆتن: (نضر بن الحارث) یێ نڤیسی. و یا دورست (بغیض) کورێ عامر کورێ هاشم بوو، ئینا پێغەمبەری ﷺ نفرین لێ کرن و دەستێ وی فالنجی بوو[1].

1ـ زاد المعاد 46/2.

ئەڤ پەیمانە ب دیوارێ کەعبێڤە ـ ژ ناڤدا ـ هەلاویست. و بنەمالا هاشم و (عبد المطلب) ژ مەکەهێ دەرئێخستن و چۆنە نهالێت (أبو طالب) ل دەسپێکا هەیڤا موحەرەمێ، سالا حەفتێ پێغەمبەرینیێ.

سێ سال ل نهالێت (أبو طالب):

دۆرپێچ سەر وان توند بوو، هەمی تشت ژێ هاتە بڕین، هەر متا و تشتەکێ خوارنێ چۆبا د مەکەهێدا.. هەمی ژێ دکڕی، هەتا سەروبەرێ وان گەلەك نەخۆش بووی و نەچار بووین گیا و بەلگ و کەڤلێت گیانەوەرا دخوارن، دەنگێ گری و نال نالا ژن و زارۆکا ژ برسادا ل وان نهالا بلند دبوو، چو تشت نەدگەهشتێ، ژبلی ئەگەر تشتەك ب نهینیڤە بۆ چۆبا. هەیڤ پێڤە دچۆن هەتا جارەکێ ژ نهالا دەرکەفتبان بۆ خۆ تشتەك کڕیبا، ئەو کاروانێت دهاتن و بەری بچنە د مەکەهێدا بۆ خۆ تشت ژێ دکڕین، بەلێ خەلکێ مەکەهێ هەمی تشت ب زێدەیی ژ کاروانا دکڕین، دا ئەو نەشێن چو بکڕن.

حەکیم کورێ حوزام هندەك گەنم ڤێ بوو دا بۆ مەتا خۆ خەدیجایێ رضي الله عنها بەت، ئەبو جەهل رێ لێ گرت و مانە پێکڤە دا نەبەت، ئەبو بوختوری ب سەر وان هەل بوو و رێ دایێ گەنمی بۆ مەتا خۆ ببەت.

(أبو طالب) گەلەك ترسیا نەکو موشرك تشتەکی ل پێغەمبەری ﷺ بکەن، هەر شەڤ دەمێ خەلك دچۆنە سەر جهێت خۆ، دگۆتە پێغەمبەری ﷺ تو هەرە سەر جهێ من بنڤە، دەمێ دنڤست.. دا بێژیتە کورێت خۆ ئان ئێك ژ کورمامێت خۆ هەرە سەر جهێ پێغەمبەری ﷺ بنڤە.

پێغەمبەر ﷺ و موسلمان رۆژێت وەرزێت حەجێ دەردکەفتنە ناف خەلکی و داخوازا وان دکر بۆ ئیسلامێ، مە بەری نوکە دیارکر بوو کا ئەبو لەهەب چ دکر.

رەدکرنا بەرپەڕێ پەیمانێ:

سێ سال بۆرین و موسلمان د وی سەروبەرێ نەخۆشدا بوون. سالا دەهێ ژ پێغەمبەرینێ، تشتەکێ مەزن ل حەرەمێ چێبوو[1]، بەرپەڕێ پەیمانا وان هاتە تێکدان و هەلوەشیا، قورەیش ب خۆ ژی هندەك ب وێ پەیمانێ د رازی بوون و هندەك نە، ئەوێت نەرازی ل بەر دگەڕیان وی بەرپەڕی راکەن.

و سەرپەرشتێ وی کاری هیشام کورێ عەمرو بوو، ژ بنەمالا عامر کورێ لوئەی. ب شەڤێ ب نهینیڤە خوارن بۆ بنەمالا هاشم دبرە نهالێت (أبو طالب). ئەو چۆ دەف زوهێر کورێ ئەبو ئومەیە یێ مەخزوومی، دەیکا وی عاتیکا کچا (عبد المطلب) بوو، و گۆتێ: زوهێر.. تە دڤێت تو بخۆی و ڤەخۆی و تو دزانی خالێت تە ییت د چ سەروبەردا؟! گۆتێ: عەمرێ تە نەمینیت، ما ئەز چ بکەم و ئەز زەلامەکێ ب تنێمە؟ ب خودێ ئەگەر زەلامەکێ دی دگەل من با، ئەز دا وی بەرپەڕی تێکدەم. گۆت: من زەلامەکێ دی ژی یێ دیتی.. گۆتێ کیە؟ گۆتێ: ئەزم. زوهێر گۆتێ: بۆ مە سەحکە ئێکێ دی ژی دا ببینە سێ. ئینا چۆ دەف (المطعم) کورێ عەدی، و بۆ وی بەحسێ مرۆڤانیێ کر ناڤبەرا بنەمالا هاشم و بنەمالا (عبد المطلب) و عەبد مەناف، و گازندە ژێ کرن کو ئەو یێ ل سەر زۆرداریا قورەیشێ رازی بووی، و (المطعم) گۆتێ: عەمرێ تە نەمینیت.. ما ئەز چ بکەم، ئەز زەلامەکێ ب تنێمە. گۆتێ: من ئێکێ دی ژی یێ دیتی، گۆت: کیە؟ گۆتێ: ئەزم، گۆت: دێ بۆ مە سەحکە ئێکێ دی ژی دا ببینە سێ، گۆتێ: من یێ دیتی، گۆتێ کیە؟ گۆت: زوهێر کورێ ئەبی ئومەیە، گۆتێ: ئێکێ دی ژی پەیداکە دا ببینە چار، ئینا چۆ دەف بوختوری کورێ هیشام، کا چ گۆتیە (المطعم) وەگۆتە وی ژی، گۆت: ئەگەر ئێك هەبا هاریکاریا من کربا سەر ڤی کاری، گۆتێ یێ هەی، گۆتی: کیە؟ گۆت: زوهێر کورێ ئەبی ئومەیە و (المطعم) کورێ عەدی، و ئەز ژی یێ دگەل تە،

1ـ و بەلگە ئەڤەیە: پشتی شەش هەیڤا ژ تێکدانا بەرپەڕی، (أبو طالب) یێ وەغەرکری، و دبێژن: هەشت هەیڤا.

گۆت: بۆ مە ئێکێ دی ژی پەیداکە دا ببینە پێنج، ئینا چۆ دەف زەمعە کورێ ئەسوەد کورێ (عبد المطلب) کورێ ئەسوەد، بۆ ئاخفت و بەحسێ مافێت مرۆڤانیێ کر. ئینا گۆتێ: ئەڤا تو بۆ من دبێژی، کەسەکێ دی سەر ڤێ بۆچۆنێ هەیە؟ گۆتێ: بەلێ.. و ناڤێت وان گۆتن. ل جهەکی کۆم بوون و سۆز دا ئێکدوو کو وی بەرپەڕی و وێ پەیمانێ نەهێلن، و زوهێر گۆتێ: ئەز دێ بەری هەوە ئاخڤم. رۆژا پاشتر سپێدێ.. چۆنە دیوانا کۆمبوونا قورەیشیا ل دەف کەعبێ، زوهێر کارێ خۆ کربوو و خۆ خەملاند بوو، تەوافا کەعبێ ب دویماهی ئینا و چۆ ناف خەلکی و گۆت: گەلی خەلکێ مەکەهێ.. ئەرێ ما یا دورستە ئەم خوارنێ بخۆین و ڤەخۆین و جلکێت نوی بکەینە بەر خۆ.. و بنەمالا هاشم یێت ژ برسادا دمرن، و نە کەس چو ژێ بکڕیت و نە بفرۆشیتێ؟ ب خودێ ئەز ناروینمە خوار هەتا ئەڤ بەرپەڕێ زۆردار و بوویە ناڤبڕ نەهێتە دڕاندن.

ئەبو جەهل ل لایەکێ مزگەفتێ بوو، گازی کر: تە درەو کر، ب خودێ ناهێتە دڕاندن. زەمعە کورێ ئەسوەد گۆتێ: ب خودێ تو درەوینتری، دەمێ هاتیە نڤیسین.. ئەم ل سەر رازی نەبووینە، ئەبو بوختوری گۆت: زەمعە راست دبێژیت، ئەم ب یا د بەرپەڕیدا هاتیە نڤیسین رازی نابین و پەسند ناکەین. (المطعم) کورێ عەدی گۆت: هوین هەردوو راست دبێژن.. و یێ تشتەکێ دی بێژیت، ئەو درەوا دکەت، و ئەم خودێ دکەینە شاهد.. مە پشکداری د بەرپەڕیدا نەکریە و پێ د رازی ژی نینین، و هیشام کورێ عەمرو ژی هەر وەگۆتێ. ئینا ئەبو جەهل گۆت: ئەڤە مەسەلەیەکە ب شەڤێ بریار یا ل سەر هاتیە دان، و هوین ل جهەکێ دی یێت ل سەر ئاخفتین. و (أبو طالب) ژی یێ ل رەخەکێ مزگەفتێ روینشتی بوو، چۆ بوو وێرێ.. چونکی خودێ پێغەمبەرێ خۆ ئاگەهدار کربوو.. کو کرمکەکی (خوێرك)ێ هەمی نڤیسینا ڤەدەرکرن و زۆرداری تێدا، یا خواری، و ب تنێ ناڤێ خودێ یێ ل سەر بەرپەڕی ماى، و ئەوی ژی بۆ مامێ خۆ گۆت، (أبو طالب) ژی چۆ ناف قورەیشێ و گۆتێ: برازایێ من یێ هۆ دبێژیت.. ئەگەر درەو بیت ئەز دی

ˇخۆ ژ ناڤبەرا هەوە و ویدا ڤەکێشم، و ئەگەر راست بیت، هوین دێ ڤێ دۆرپێچێ و زۆردارییێ سەر مە راکەن. گۆتنێ: باشە ئەم دێ وەکەین.

پشتی دان و ستاندن ناڤبەرا ئەبو جەهلی و وان کەسادا هاتیە کرن، (المطعم) چۆ دەف بەرپەڕی دا بدڕینیت، دیت خوێرکێ یێ خواری و ب تنێ (باسمك اللهم) ئانکو: ب ناڤێ تە ئەی خودێ، یا هێلای، و ب وێ چەندێ بەرپەڕ نەما، و پەیمانا وان هەلوەشیا، و پێغەمبەر ﷺ و هندی دگەل وی زڤڕینە مەکەهێ، و موشرکا نیشان و بەلگەیێ مەزن یێ پێغەمبەرینیا وی دیت. بەلێ ئەو د وەسانە هەروەکی خودێ بەحسێ وان کری: ﴿وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ﴾ (القمر:2)، ئانکو: و هەر موعجیزەیەکا ئەو [ئانکو خەلکێ مەکەهێ] ببینن، رویێ خۆ ژێ وەردگێڕن و باوەریێ پێ نائینن، و دبێژن: ئەڤە سێربەندیەکا ب هێز و موکومە. پاتکا خۆ دا ڤی بەلگەی و کافریا خۆ زێدەتر کر[1].

دویماهی شاندێ قورەیشێ چۆیە دەف (أبو طالب):

پێغەمبەر ﷺ ژ نهالێت (أبو طالب) دەرکەفت، و دەست ب کارێ خۆ کرەڤە ب رێکێت خۆ یێت تایبەت، هەرچەندە قورەیشێ دۆرپێچ سەر موسلمانا راکربوو، بەلێ ب گەلەك شێوازا فشار ددانانە سەر موسلمانا و رێگربوون بۆ گەهاندنا پەیاما خودێ. و (أبو طالب) بەردەوام دویف شیانێت خۆ بەرەڤانی ژ برازایێ خۆ دکر، و ژیێ وی ژ هەشتێ سالا بۆری بوو، بەلێ تووشی ئێش و نەساخیا ببوو، و چەند سالا دویف ئێك رویدانێت نەخۆش و گران ب سەری دهاتن ـ نەخاسمە دۆرپێچا نهالا ـ هەستیێ وی لاواز و خلۆلە ببوو و نەدشیا رابیتەڤە.

1ـ صحيح البخاري، باب نزول النبي ﷺ بمكة 216/1، وباب تقاسم المشركين على النبي ﷺ 548/1. زاد المعاد 46/2. ابن هشام 350/1، 351، 374 ـ 377. رحمة للعالمين 69/1 ـ 70، مختصر السيرة للشيخ عبد الله النجدي ص106 ـ 110، ومختصر السيرة للشيخ محمد بن عبد الوهاب النجدي 68 ـ 73.

پشتی چەند هەیڤا ژ دۆرپێچێ، ئێشا وی ل سەر گران بوو، و قورەیش ترسیان نەکو نافێ وان ب خرابی بەلاڤ ببیت و بێژن: پشتی مامێ وی وەغەرکری، زیان و نەخۆشی گەهاندنە برازایێ وی. ئینا پێکۆل کر جارەکا دی دان و ستاندنا دگەل پێغەمبەری ﷺ بکەن ب بەرهەڤبوونا مامێ وی، و هندەك داگێڕانا بۆ بکەن، بەری هنگی د بەرهەڤ نەبوون بدەنێ، ئینا شاندەکێ دی ـ دویماهی شاند بوو ـ هنارتە دەف مامێ وی (أبو طالب).

ئبن ئیسحاق و هندەکێت دی دبێژن: دەمێ (أبو طالب) گازندە ژ قورەیشێ کرین، و وی سەنگ و کارتێکرنا خۆ هەبوو، قورەیشیان هندەکا گۆتە هندەکا: حەمزە و عومەر یێت موسلمان بووین، و بەحس و خەبەرێت موحەممەدی یێت ناف هەمی ئویجاخێت قورەیشێ بەلاڤ بووین، دا بچینە دەف (أبو طالب) ئەو رێکێ لێ بگریت، و کا چ ژ مە دڤێت ئەم بدەینێ، و ئەم نە د پشت راستین چ ژ مە دڤێت بدەینێ و یا خۆ ب دلێ خۆ بکەت، و د ژێدەرەکێ دیدا هاتیە: گۆت ئەم دترسین ئەڤ پیرەمێرە بمریت، ڤێجا وی ـ ئانکو موحەممەدی ـ ناڤ و دەنگێت خۆ هەبن عەرەب لۆمەی مە بکەن، بێژن: هندی مامێ وی یێ ساخ، چو لێ نەدکر، دەمێ مری ب برازایێ وی وەرهاتن.

شاندێ وان چۆ دەف (أبو طالب) و دگەل ئاخفتن، شاند یێ پێکهاتی بوو ژ مەزنێت قورەیشێ: عوتبە کورێ رەبیعە، و شەیبە کورێ رەبیعە، و ئەبو جەهل کورێ هیشام، و ئومەیە کورێ خەلەف، و ئەبو سوفیان کورێ حەرب، و دگەل هژمارەکا دی ژ ناڤدارێت قورەیشێ، کو هژمارا وان نێزیکی (25) کەسا بوو، گۆتنێ: (أبو طالب).. تو ژ مەیی و تو ژی دزانی، و مە نەڤێت چو نەخۆشی بگەهنە تە، و تو یێ دبینی ئەم کی یێت هاتینە دەف تە، و تو دزانی ناڤبەرا مە و برازایێ تە چ هەیە، ڤێجا گازی بکێ، کا وی چ ژ مە دڤێت بدەینێ، و بلا ئەو ژی بەرامبەر مە پێگریێ ب هندەك تشتا بکەت، بلا بەلا خۆ ژ مە ڤەکەت، ئەم ژی

دێ بەلا خۆ ژ وی ڤەکەین، مایێ خۆ د دینێ مە نەکەت، ئەم ژی مایێ خۆ د دینێ وی ناکەین..

(أبو طالب) هنارتە دویفرا، هاتە دەف وی، گۆتێ: برازایێ من.. ئەڤە مەزنێت قورەیشێنە، یێت ژبەر تە کۆم بووین، دا ئەو هندەك تشتا بدەنە تە، و تو هندەك تشتا بدەیێ، پاشی هەر تشتێ وان بۆ گۆتی، بۆ پێغەمبەری گۆت، کو هەر لایەك مایێ خۆ د لایێ دی نەکەت.

ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هوین چ دبێژن.. ئەز ئاخفتنەکێ بدەمە هەوە و هوین پێ باخڤن، دێ عەرەبا هەمیا کێشنە بن دەستێ خۆ و دێ گوهداریا هەوە کەن و دێ بیانی و عەجەم ژی خۆ بۆ هەوە چەمینن))، و گۆتە مامێ خۆ (أبو طالب):

((من دڤێت ئەو سەر ئێك ئاخفتن کۆم ببن و بێژن، دێ عەرەب هێنە سەر دینێ وان، و دێ عەجەم جزیێ و باجێ دەنێ)). و د ژێدەرەکێ دیدا، گۆتە مامێ خۆ: ((مام.. تو بۆچی گازی وان ناکەی بۆ تشتەکێ بۆ وان باشتر؟))، گۆتێ: تو داخواز دکەی ئەو چ بکەن؟ گۆت: ((داخوازا وان بکەی ئاخفتنەکێ بێژن، هەمی عەرەب بێنە سەر دینێ وان، و دێ عەجەم کەڤنە بن دەستێ وان))، دەمێ پێغەمبەری ﷺ ئەڤ ئاخفتنە گۆتیێ، مانە حێبەتی و نەزانی دێ چ بەرسڤ دەن، دێ چاوا ڤێ ئاخفتنا هندە باش و ب مفا رەدکەن، پاشی ئەبو جەهل گۆتێ: ئەو چ ئاخفتنە؟ ب بابێ تەکەینە ئەم دێ دەینە تە و دەھ جارا هند. گۆت: ((دێ بێژن: (لا إله إلا الله) و هەر تشتێ هوین دپەرێسن، دێ دەستا ژێ بەردەن)). ئینا دەست قوتان و گۆتن: موحەممەد.. تە دڤێت ڤان خوداوەندا هەمیا بکەیە ئێك؟! ئەڤ داخوازا تو دکەی گەلەك یا سەیرە!

پاشی گۆتە ئێکدوو: دا بچین.. ب خودێ ئەڤ زەلامە تشتەکی ژ یا هەوە دڤێت، نادەتە هەوە، دا بچین سەر دینێ باب و باپیرێت خۆ بەردەوام بین، هەتا خودێ حوکمی ناڤبەرا مە و ویدا دکەت، پاشی دەرکەفتن و بەلاڤ بوون. و بەحسێ وان،

ئایەت هاتنە خوار: ﴿ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ * بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ * كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ * وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ * أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ * وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ * مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ﴾ (ص: 1ـ7)[1]، ئانکو: (ص) هۆسا دئێتە خواندن (صاد) [ل دۆر راڤەکرنا ڤان رەنگە تیپان بزڤرە دەستپێکا سۆرەتا بەقەرە]، و سویند ب قورئانا خودان قەدر و شیرەت، و ئەوا هەمی تشتێت بەندە بۆ هەوجە ژ کاروبارێت دینی، تێدا. [و گۆمان ب ئێکجاری تێدا نینە، و باوەری نەئینانا موشرکان ب قورئانێ، نە ژبەر هندێیە کو ئەو تێدا یێت ب شکن] بەلێ ئەوێت گاور بوویین، یێت د خۆمەزنکرن و ژێکڤەبوونێدا. مە گەلەك ملەت بەری وان یێت د هیلاك برین و ب بەرئیزا ئێخستین [ڤێجا وەختێ ئیزا ب سەر واندا هاتی] کرنە هەوار، بەلێ وەختێ رزگاربوونێ نەمابوو. و حێبەتی بوون دەمێ کو پێغەمبەرەك، ژ وان ب خۆ بۆ وان هاتی، و گاوران گۆت: ئەڤە سێربەندەکێ زێدە درەوکەرە. ئەرێ هەمی پەرستی کرنە ئێك پەرستی؟ ب راستی ئەڤە تشتەکێ زێدە عەجێبە. و گرەگر و کەنکەنەیێت وان دەرکەفتن، و گۆتن: ل سەر یا خۆ بن [و نەچنە د دینێ ویدا]، و خۆ ل سەر پەرستنا پەرستیێت خۆ راگرن، ئەڤە [تشتەکێ مەزنە]، موحەممەدی ژ مە دڤێت. مە ئەڤە [ئانکو تەوحید] د دینێ دویماهیکێدا [کو مەسیحیەتە] نەبهیستیە، ب راستی ئەڤە تشتەکە وی ژ دەف خۆ یێ دەرئێخستی.

★★★

1ـ ئبن هیشام 1/417-419، تفهیم القرآن 4/316-318، مختص السیرة للشیخ عبدالله ص91.

مرنا (أبو طالب):

نەساخیا (أبو طالب) ل سەر گران بوو، گەلەك نەڤەكێشا و وەغەرا دویماهیێ كر، مرنا وی د هەیڤا (رەجەب)ێدا بوو[1]، سالا دەهێ ژ پێغەمبەرینیێ. پشتی ژ نهالا زڤرین ب شەش هەیڤا[2]. و یا هاتیە گۆتن: یێ د هەیڤا رەمەزانێدا مری، بەری مرنا خەدیجایێ ﵂ ب سێ رۆژا.

د سەحیحێدا یا ژ موسەیەبی هاتیە ڤەگێڕان: دەمێ (أبو طالب) كەفتیە بەر مرنێ، پێغەمبەر ﷺ چۆ د ژۆرا ویڤە، ئەبو جەهل ل دەف بوو، گۆتێ: مام، بێژە: (لا إله إلا الله) دا ئەز بشێم ل دەف خودێ بەرەڤانیێ ژ تە بكەم، ئەبو جەهل و عەبدوللا كورێ ئەبی ئومەیە گۆتنێ: (أبو طالب).. تە دڤێت ژ دینێ (عبد المطلب) دەركەڤی؟ و هەر دگەل دئاخفتن هەتا دویماهی ئاخفتنا وی بوویە [سەر دینێ (عبد المطلب)]. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ئەز دێ بۆ تە داخوازا ژێبرنا گونەها كەم، ئەگەر خودێ من ژ هندێ نەدەتە پاش، ئەڤ ئایەتە هاتنە خوار:

﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ (التوبة:113)، ئانكو: نەدورستە بۆ پێغەمبەری و خودان باوەران، داخوازا گونەهە ژێبرنێ بۆ موشركان بكەن، خۆ ئەگەر مرۆڤێت وان ژی بن [و حەژ وان ژی بكەن]، پشتی بۆ وان دیاربوویی، كو ئەو موشرك ب راستی دۆژهینە.

1ـ تاريخ إسلام للشاه أكبر خان النجيب آبادي 120/1، و د ژێدەرادا جوداییەكا مەزن یا هەی ل دۆر هەیڤا وەغەركرنا (أبو طالب)، و مە ئەڤە یا دورستكری، چونكی بارا پتر ژێدەر د رێككەفتینە كو مرنا وی شەش هەیڤا پشتی دەركەفتنا ژ نهالا بوو، و دۆرپێچ سێ سالا بوو، و دەسپێكا دۆرپێچێ دەسپێكا هەیڤا موحەرەمێ بوو سالا حەفتێ ژ پێغەمبەرینیێ، و مرنا وی دبیتە هەیڤا رەجەبێ سالا دەهێ.

2ـ مختصر السيرة للشيخ عبد الله النجدي ص111.

هەروەسا: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ (القصص:56)[1]، ئانكو: و تو نەشێی ئەوێ تە بڤێت راستەڕێ بكەی، بەلێ خودێیە یێ بڤێت راستەڕێ دكەت، و ئەو چێتر دزانیت كا كی دێ باوەریێ ئینیت، و كا بەرێ كێ ل رێكا راستە.

نەپێدڤیە بەحس بكەین كا (أبو طالب) چەند بەرەڤانی یا ژ پێغەمبەری ﷺ كری و یێ پاراستی، وەك كەلهەكێ بوو بۆ گازیا ئیسلامێ ژ هێرشێت مەزن و ساوێلكا، بەلێ هەر ما سەر دینێ باب و باپیرێت خۆ، و ب دینێ ئیسلامێ سەرفەراز نەبوو.

یا د سەحیحێدا هاتی.. عەباسێ كورێ (عبد المطلب) گۆتە پێغەمبەری ﷺ: تو شیای چ بۆ مامێ خۆ بكەی؟ وی تو دپاراستی و بۆ تە تۆرە دبوو؟ گۆتێ: ((هو في ضحضاح من نار، ولولا أنا لكان في الدرك الأسفل من النار))[2]، ئانكو: یێ ل بەر رەخێ جەهنەمێ ـ ئاگرەكێ تەنكە ـ، و ئەگەر ئەز نەبامە دا د بنێ جەهنەمێدا بیت.

ژ ئەبو سەعیدێ خودری ئەوی های ژ پێغەمبەری ﷺ بوو ـ بەحسێ مامێ وی دهاتە كرن ـ گۆت: بەلكی رۆژا قیامەتێ بەرەڤانیا من مفای بگەهینیتە وی، بەر رەخێ ئاگری بیت، ئاگر هەتا گۆزەكێت پێت وی بیت[3].

خەدیجا چۆ بەر دلۆڤانیا خودێ:

پشتی وەغەركرنا مامێ وی ب دوو هەیڤا ئان سێیا ـ نەلێكی یا تێدا هەی ـ دەیكا موسلمانا خەدیجا چۆ بەر دلۆڤانیا خودێ، مرنا وێ د هەیڤا رەمەزانێدا بوو سالا دەهێ ژ پێغەمبەرینیێ، ژیێ وێ شێست و پێنج سال بوون، ل وی دەمی ژیێ پێغەمبەری ﷺ پێنجی سال بوون[4]. خەدیجا ئێك ژ وان نیعمەتێت مەزن بوو

1ـ صحيح البخاري، باب قصة أبي طالب 548/1.

1ـ صحيح البخاري، باب قصة أبي طالب 548/1.

3ـ صحيح البخاري، باب قصة أبي طالب 548/1.

4ـ ابن الجوزي، التلقيح ص7، العلامة المنصورفوري، رحمة للعالمين 164/2.

ییت خودێ دگەل پێغەمبەری ﷺ کرین، پتر ژ بیست سالا ما دگەل، دەمێ یێ نەرەحەت و د نەخۆشیادا دلەی دلێ وی ددا، پشتەڤانا وی بوو د تەنگاڤترین دەمدا، هاریکاریا وی دکر د گەهاندنا پەیاما ویدا، پشکداری د مەزاختنێت جیهادا ویدا دکر، خۆ و مالێ خۆ بۆ خۆشی و سەرفەرازیا وی تەرخان کربوو.. پێغەمبەر ﷺ بەحسێ وێ دبێژیت: ((آمنت بي حين كفر بي الناس، وصدقتني حين كذبني الناس، وأشركتني في مالها حين حرمني الناس، ورزقني الله ولدها وحرمني ولد غيرها))[1]، ئانکو: وێ باوەری ب من ئینا.. دەمێ خەلك کافر دبوو، دگۆتە من تو راست دبێژی.. دەمێ خەلکێ دگۆتە من تو درەوا دکەی، ئەز د مالێ خۆدا پشکدارکرم.. دەمێ خەلکی مالێ خۆ ژ من ڤەگرتی، خودێ دوینەدەه ژ وێ دا من.. و ژبلی وێ ژ چو ژنێت دی نەدا من.

د سەحیحێدا ئەبو هورەیرە رضي الله عنه دبێژیت:

جبریل هاتە دەف پێغەمبەری ﷺ، و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ ئەڤە خەدیجا یا دهێت ئامانەکێ د دەستادا بۆ تە خوارنەك ئان ڤەخوارنەك یا ئینای، دەمێ گەهشتە دەف تە، سلاڤێت خودێ بگەهینێ، و مزگینیێ ب خانیەکی ژ لەڤەنا ل بەحەشتێ بدەیێ، خانیەکێ بێ قەرەبالغ و بێ نەخۆشی[2].

ل سەرێك کۆمبوونا خەم و کۆڤانا:

ئەڤ هەردوو رویدانێت نەخۆش و دلتەزین د چەند رۆژادا بوون، خەم و کۆڤانا دلێ پێغەمبەری ﷺ تێك بر، و دویفدا بەردەوام نەخۆشی ژ لایێ ملەتێ ویڤە بۆ دهاتن، پشتی وەغەرکرنا مامێ وی (أبو طالب)، دەست و ئەزمانێت وان ل سەر درێژ ببوون، و ب ئاشکرایی دئێشاند و نەخۆشی دگەهاندنێ، نەخۆشی دویف نەخۆشیێ زێدەبوون، هەتا بێزار بووی، و دەرکەفت چۆ (طائف)، هیڤیا وی ئەو

1ـ رواه الإمام أحمد في مسنده 118/6.

2ـ صحيح البخاري. باب تزوج النبي خديجة وفضلها 539/1.

بوو گوهداریا گازیا وی بکەن، ئان پشتەڤانیا وی بکەن و وی سەربێخن، و ل وێرێ ژی کەس نەدیت وی بحەوینیت و کەس نەدیت پشتەڤانیا وی بکەت، و دگەل هندێ گەلەك نەخۆشی و زیان گەهاندنێ، ئەو ب سەری ئینا یا ملەتێ وی ب سەری نەئینای، هەر ل وی دەمی کەرب و کینا خەلکێ مەکەهێ ل سەر پێغەمبەری ﷺ و سەحابیێت وی گەلەك دژوار و زێدەبوو. هەتا وەلێ هات نێزیکترین هەڤالێ وی ئەبو بەکر بریار دا ژ مەکەهێ مشەخت ببیت، هەتا گەهشتیە جهەکی دگۆتنێ (برك الغماد) بەرەف حەبەشە دچۆ، (ابن الدغینة) یێ ڤێرا گەهشتی و زڤراندی و دانایە ژێر پاراستنا خۆ[1].

ئبن ئیسحاق دبێژیت: دەمێ (أبو طالب) مری، قورەیشێ گەلەك ئیزا و نەخۆشی گەهاندنە پێغەمبەری، نەدڤیان وان ئیزا و نەخۆشیا ب ساخبوونا (أبو طالب) بگەهیننێ، هەتا ئێك ژ ساویلکێت قورەیشێ ئاخ ب سەرێ ویدا کر، و زڤرِی مال هێژ ئاخ یا ب سەرێ ویڤە، کچەکا وی رابوو سەرێ وی پاقژکر و دکرە گری، و پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: کچا من نەکە گری، دێ خودێ وان ژ بابێ تە دەتە پاش. هەروەسا ﷺ دبێژیت: هندی (أبو طالب) یێ ساخ، قورەیش نەشیا چو نەخۆشیا بگەهینیتە من[2].

ژبەر ڤان نەخۆشیێت دویف ئێك د وێ سالێدا، پێغەمبەری ﷺ نافێ وێ کرە (سالا خەمێ)، و ئەو سال د دیرۆکێدا ب ڤی ناسناڤی هاتە نیاسین و ناڤدار بوو.

(سەودە) رضي الله عنها دبیتە هەڤژینا وی:

ل هەیڤا شەوالێ سالا دەهێ ژ پێغەمبەرینیێ، پێغەمبەری ﷺ (سەودە کچا زەمعە)ی بۆ خۆ خواست و ئینا، و ژ موسلمانێت پێشیێ بوو، و دگەل گەرِا دووێ ژ مشەختبوویێت حەبەشە بوو، زەلامێ وێ (سەکران بن عەمرۆ) بوو موسلمان ببوو

1ـ شاه ئەکبەر خان نەجیب ئابادی، تاریخ إسلام 120/1، ابن هشام 372/1 ـ 374، صحيح البخاري (3905).

2ـ ئبن هیشام 416/1.

و دگەل مشەخت بوو، و ل حەبەشە مر، ئان ژی پشتی زڤریە مەکەهێ، پشتی هنگی پێغەمبەری ﷺ یا خواستی، و شوی پێ کر. ئەو ژنا ئێکێ بوو پشتی مرنا خەدیجایێ ئینای، و پشتی چەند سالا دۆرا خۆ دا عائیشایێ[1].

★★★

1ـ رحمة للعالمين، 165/2، تلقيح فهوم أهل الأثر ص10.

ل ڤێرێ.. بێنفرەه و مەندەهۆش دراوستن، و هۆشمەند پسیارا ژ ئێك و دوو دکەن: ئەو چ ئەگەر و هۆکاربوون موسلمان گەهاندینە وێ ئارمانجا مەزن، و وێ هەدار و خۆڕاگرتنێ؟ چاوا ل سەر وێ ئیزا و زۆرداریا ب سەرێ وان دهات خۆ راگرتیە و هەدار کێشایە؟ یا فەرە هندەك وان هۆکار و ئەگەرا ب کورتی دیارکەین:

1ـ ئەگەرێ سەرەکی و یێ ئێکێ: باوەریا ب خودێ ب تنێیە و ب دورستی نیاسینا ویە: دەمێ باوەریەکا موکوم و خۆرستی دکەڤیتە د دلادا، هندی سەنگا چیا لێ دهێت و گرانتر. خودانێ وێ باوەریا موکوم و نەلڤ، هندی نەخۆشیێت دنیایێ لێ کۆم ببن و بکەڤنە سەرێك و دژوار ببن، وەسا بەرێ خۆ ددەتێ تشتەکێ کێم و بەروەختە ـ بەرامبەر ئیمان و بیروباوەرێت وی ـ بەرێ خۆ ددەتێ هەروەکی کەفەکێ سەر ئاڤەکا بۆش و رژد، یا هاتی دا بەنداڤ و کەلهێت ئاسێ بهەڕفینیت، و ژبەر شرینی و تام و گەشبینیا ئیمانێ و خۆشیا ئەو ژێ دبینیت، گرنگیێ نادەتە واستیان و ئالۆزی و خەمێت دنیایێ ﴿فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ﴾ (الرعد:17)، ئانکو: ڤێجا ئەو کەفا ب سەر دکەڤیت [چ ب سەر ئاڤێ و چ ب سەر حەلاندنا مەعدەنان وەکی زێڕی و زیڤی و سفری و رساسی] بێ مفا دچیت و نامینیت، بەلێ ئەوا مفایی دگەهینیتە خەلکی و ب کێر دئێت [وەکی ئاڤێ و مەعدەنێ پاقژ] د ئەردیدا دمینیت [ئانکو هەقی هۆسا دێ مینیت و پویچی دێ چیت و ب کێر نائێت].

و ژ ڤێ ئەگەرێ ب تنێ، هندەك ئەگەرێت دی ژێ پەیدا دبن بۆ خۆراگری و هەدار و رژدی و بەردەوامیێ:

2ـ سەرکرداتیەکا دل حەژێ دکەن و لێ عاشق دبن: پێغەمبەر ﷺ سەرکردێ گشتی یێ ئوممەتێ بوو، یێ مرۆڤاتیێ هەمیێ بوو، خودان رەوشتێت جوان و بلند و دەروونەکێ تمام و سەخلەتێت هەژی و جوامێرانە بوو، کو دل و دەروونێت موسلمانا پێڤە هاتنە گرێدان و حەژێ دکر، ئەو تشتێ خودێ دایە وی نەدایە چو

مرۆڤێت دی، ل گوپیتکا شەرەف و چاکی و باشیێ بوو، یێ خۆ پارێز و ئەمین و راستگۆ بوو، هەمی بەهرە و نیشانێت چاکی و خێرێ ل دەف بوون، کو دژمنێت وی هەمی، و ژبلی سەحابە و حەژێکەرێت وی لێ ب گۆمان نەبوون. هەر ئاخفتنەکا گۆتبا، باوەریەکا تمام پێ هەبوو.

سێ کەس ژ قورەیشێ کۆم بوون، هەر ئێك ژ وان ب نهینی بێی هەڤالێ خۆ گوهێ خۆ دابوو خواندنا قورئانێ، پاشی مەسەلا وان ئاشکرا بوو، ئێکی ژ وان گۆتە (ئەبو جەهل) و ئەو ژی ئێك ژ وان سێیا بوو: تو چ دبێژی بۆ وێ یا تە ژ موحەممەدی های ژێ بووی؟ گۆت: ما من چ گوه لێ بوویە؟ مە و بنەمالا (عەبد مەناف) ململانێ بوو سەر مەزناهیێ، وان خوارن ددا، مە ژی خوارن ددا، وان بەرپرسی وەرگرت، مە ژی وەرگرت، ئەو د مەرد بوون ئەم ژی د مەرد بووین، هەتا ئەم وەکی ئێك لێ هاتین، وەکی دوو سویارێت بەریکانێ دگەلێك دچۆین. گۆتن: مە پێغەمبەرەکێ هەی وەحی بۆ ژ عەسمانی دهێت، دێ ئەڤێ چاوا زانین؟ ب خودێ ئەم چو جارا باوەر ناکەین و نابێژین ئەڤە راستە[1].

و ئەبو جەهل دگۆت: ئەی موحەممەد ئەم نابێژین تو درەوینی، بەلێ ئەو تشتێ تو پێ هاتی درەوە، ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ (الأنعام:33)[2]، ئانکو: ب راستی ئەم دزانین ئەوا ئەو دبێژن: [کو تو سێرەبەندی یان خێڤزانکی یان شاعری یان دینی] تە ب خەم دئێخیت، نێ ئەو نە، تە درەوین ددانن، بەلکی ستەمکار باوەریێ ب نیشان و ئایەتێت خودێ نائینن.

رۆژەکێ سێ جارا کافرا چاڤێت خۆ ل ئەبو جەهل نقاندن کو تشتەکی بێژیتە موحەممەدی، ئینا جارا سیێ گۆت: گەلی قورەیشیا.. من قوربان ڤەکوشتن، ئاخفتنا

1ـ ئبن هیشام 316/1.

2ـ ترمذي د تەفسیرا (سورة الأنعام 132/2)دا ڤەگێرایە.

وی کارتێکرن کر، یێ ژ هەمیا دژمنتر بۆ وی، دمینیتە حەیران و ب ئاخفتنا وی مەندەهۆش دبیت.

و دەمێ عویر و رویڤیك داناینە سەر پاتکا وی و ئەو د سوجدێدا، و نفرین ل وان کرین، کەنیێ وان بێ دەنگ بوو و ب خەم کەفتن و کەفتنە د هزرادا و پشت راست بوون دێ دوعایێت وی قەبویل بن و دێ ئەو تێ چن.

دەمێ دوعا ل عوتەیبە کورێ ئەبو لەهەب کری، عوتەیبە یێ پشت راست بوو و ژ هەمی دلێ خۆ باوەر دکر دێ ئەو دوعا لێ کری ب سەری هێت، و دەمێ شێر دیتی، گۆت: ب خودێ موحەممەدی ئەز کوشتم و ئەو ل مەکەهێ.

ئوبەی کورێ خەلەف هەمی دەما گەفێت کوشتنێ ل پێغەمبەری دکرن، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ئەگەر خودێ حەزکەت ئەز دێ تە کوژم، دەمێ ل شەڕێ ئوحودێ پێغەمبەری ﷺ دربەك ل حەفکا وی دای، پیچەکێ ژ سەرڤە برینـدار کر، رەڤی و دویف سەرێ خۆ چۆ و گۆت: ئەوی ل مەکەهێ یا گۆتی: ئەز دێ تە کوژم، ب خودێ خۆ وی تف کربا من، دا من پێ کوژیت[1]. ئەڤ بابەتە دێ ب درێژی هێتە بەحسکرن.

سەعد کورێ (معاذ) ل مەکەهێ گۆتە ئومەیە کورێ خەلەف: من یا های ژ پێغەمبەرێ خودێ بووی ﷺ گۆتی: دێ ئەو ـ موسلمان ـ تە کوژن، ئینا گەلەك ترسیا و سۆز دا ژ مەکەهێ دەرنەکەڤیت، دەمێ ئەبو جەهل ئەو نەچارکری رۆژا بەدرێ دەرکەڤیت بۆ شەڕی، باشترین حێشتر ل مەکەهێ کڕی، دا بشێت پێ برەڤیت، هەڤژینا وی گۆتێ: بابێ سەفوانی.. ما تە ژبیرکریە ئەوێ ل مەدینێ چ گۆتیە تە؟ گۆتێ: نە ب خودێ من ژبیر نەکریە، بەلێ دێ ل خۆ هشیاربم و خۆ گەلەك نێزیکی وان ناکەم[2].

1ـ ئبن هيشام 84/2.

2ـ صحيح البخاري 563/2.

ئها ئەڤە بوو حالێ دژمنێت وی، و هەڤال و خۆشتڤیێت وی گیان و نەفسا خۆ بۆ دکرە قوربان، و جهێ وی د دل و چاڤادا بوو، ڤیان و حەژێکرنەکا راست بەرەف وی دچۆن هەروەکی ئاڤ بەرەف رە و رویشالا دچیت، دەروونێت موسلمانا دکێشانە خۆ هەروەکی ـ مەگناتیس ـ ئاسنی دکێشیت.

و ژ ئەگەرێ وێ ڤیان و خۆگۆریکرنێ، سەحابا پێ خۆشتر بوو سەرێت وان بێنە برین نەکو تبلەکا وی بریچیێت ئان ستریەك بچیتە تێرا.

رۆژەکێ ئەبو بەکر ل مەکەهێ گەلەك هاتە قوتان و گەلەك بێ سەروبەر کربوو، عوتبە کورێ رەبیعە پێلاڤێت بنکری ل سەروچاڤێت وی ددان هەتا ب خوینێ وەرکری و کەسێ دفنا وی و دەڤ و لێڤێت وی ژێك جودا نەدکرن، و ب پیاڤە چۆ سەر زکێ وی، هەتا بنەمالا تەمیم ـ خالێت وی ـ کریە ناف جلکەکیدا و ب نەهشیاری بریە مالا وی، و هزر دکر یێ مری. بەری رۆژئاڤایێ های ژ خۆ بوو و ئێکەمین ئاخفتن گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یێ چاوایە؟ ئینا هەمیا دەڤێ خۆ لێ ڤەکر و خەبەر گۆتنێ، پاشی رابوون و گۆتنە دەیکا وی (ئوم ئەلخەیر): هشیار بی.. چو خوارن و ڤەخوارنا نەدەیێ، دەمێ ئەو هەردوو ماینە ب تنێ، دەیکا وی گەلەك ما پێڤە باخڤیت، ئینا گۆت: حالێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ چیە؟ دەیکا وی گۆتێ: ب خودێ ئەز چو ژ هەڤالێ تە نوزانم. گۆتێ: هەرە دەف (ئوم جەمیل) کچا خەتابی و پسیارا پێغەمبەری ﷺ ژ وێ بکە. دەیکا وی ژ مال دەرکەفت و چۆ نك (ئوم جەمیل) و گۆتێ: ئەبو بەکر پسیارا موحەممەدی ژ تە دکەت، ئینا گۆت: ئەز ئەبو بەکر و موحەممەدی نانیاسم، و ئەگەر تە بڤێت ئەز بهێمە دەف کورێ تە، دێ هێم. گۆتێ: بلا، و دگەل وێ چۆ مالا وێ هەتا ئەبو بەکر دیتی کەلەخەکێ هەرشیە، دەمێ ئوم جەمیل نێزیك بووی، کرە هەوار و گۆت: ب خودێ یێت وەل تە کرین فاسق و کافرن! و من هیڤیا ژ خودێ هەی تۆلێت تە ژ وان ڤەکەت. ئەبو بەکر گۆتێ: پێغەمبەرێ خودێ چ کریە؟ گۆتێ: ئەڤە دەیکا تە های ژ من هەیە، گۆت: ژ وێ نەترسە، گۆت: یێ ساخ و ب سلامەتە، گۆت: ل کیڤەیە؟ گۆت: یێ ل مالا ئبن ئەلئەرقەم، گۆت: ب خودێ ئەز نە چو دخۆم و نە ڤەدخۆم هەتا دچمە دەف

پێغەمبەرێ خودێ و وی دبینم، خۆ گرت هەتا هاتن و چۆن کێم بووی و خەلك بێ دەنگ بووی، هەر ئێك ژ وان ملەکێ وی گرت هەتا بریە دەف پێغەمبەرێ خودێ ﷺ[1].

هەر د ڤێ ڤەکۆلینێدا دێ هندەك نموونەیێت کێم وێنە ژ ڤان و خۆگۆریکرنێ ژ چەند جهێت ژێك جودا دیارکەین، نەخاسمە ل رۆژا ئوحودێ و هەلویستێ (خوبەیب)ی و یێت وەکی وی.

3ـ هەست ب بەرپرسیێ: سەحابێت پێغەمبەری ب تمامی هەست ب هندێ دکر کو بارەکێ گران و بەرپرسیەکا مەزن یا ل سەر ملێت مرۆڤان. و ب چو شێوە و دەلیڤەیا نابیت مرۆڤ خۆ ژ وێ بەرپرسیێ لادەت ئان دەستا ژێ بەردەت، چونکی ئەنجام و دویماهیا دژوار یا رەڤین ژ بەرپرسیێ نەخۆشتر و دژوارترە و زیانا وێ مەزنترە ژ وێ نەخۆشی و بەرهنگاریا ئەو دبینن، و هەر دەمێ بریارا رەڤین و لادانێ بدەن، دێ ئەو و هەمی مرۆڤ تووشی زیان و خوسارەتیێ بن، و نەخۆشیێت ئەو دبەن و خۆ ل سەر رادگرن، دگەل تێچۆن و خوسارەتیا گشتی ناهێنە بەرامبەرکرن.

4ـ باوەری ب رۆژا قیامەتێ: و هاندەرێ ئەڤ هەستە ب هێز دئێخست ـ هەست ب بەرپرسیێ بوو ـ وان باوەریەکا تمام و بێ گۆمان هەبوو کو دێ رۆژا قیامەتێ رابنەڤە و بەرامبەر خودایێ خۆ راوستن. و دێ حسێب ل سەر هویر و گرێت کارێت وان د دنیایێدا کرین دگەل هێتە کرن، و پشتی حسێبێ ئان دێ چنە بەحەشتێ ئان جەهنەمێ. ئان ئیزا و نەخۆشیەکا بەردەوامە د جەهنەمێدا، ئان هەروەهەر د خۆشیێت بەحەشتێدا، و وان ژیانا خۆ د بۆراند و هەر ب ترس و ب هیڤی بوون، ژ عەزابا خودێ دترسیان و ب هیڤی بوون خودێ لێ ببۆریت و دلۆڤانیێ پێ ببەت: ﴿يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ﴾ (المؤمنون:60)، ئانکو: سەدەقەیان ژ وی مالی ددەن، یێ خودێ دایە وان [یان ژی وێ خێر و باشیا ئەو

1ـ البداية و النهاية 30/3.

دکەن، دکەن]، و دلێ وان یێ ب ترسە [دترسن خودێ ژ وان قەبوول نەکەت] چونکی دێ هەر ب بال خودێڤە زڤڕن.

و وان دزانی دنیا ب هەمی خۆشی و نەخۆشیێت خۆڤە، ل دەف خودێ و بەرامبەر ئاخرەتێ پەڕێ پێشیەکێ ژی نائینیت، باوەری و زانینا وان ب ڤێ راستیێ، واستیان و نەخۆشیێت دنیایێ ل بەر کێم دکرن و گەلەك گرنگی نەددایێ.

5ـ قورئانا پیرۆز: د وان دەلیڤەیێت نەخۆش و دژوار و تاریدا، ئایەت و سۆرەتێت قورئانا پیرۆز دهاتنە خوار وەك بەلگە و پشت راستی ل سەر بنەمایێت ئیسلامێ، یێت گازی ل دۆر دزڤڕی و ل سەر وان بنەمایا کار ب شێوازێت جوان و هەژی و خۆراگر دکر، و بەرێ موسلمانا ددا بنیاتێت قەدەرا خودێ.. هەتا مەزنترین و موکومترین و ب رێك و پێکترین جڤاك ـ جڤاکێ ئیسلامی ـ ل سەر هاتیە ئاڤاکرن. و موسلمان سەر هەدار و خۆراگریێ پەروەردەکرن، هەتا مەتەل پێ دهاتنە گۆتن، و وان دزانی بۆچی خۆ رادگرن و چ دویفدا هەیە: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ (البقرة:214)، ئانکو: [گەلی موسلمانان]، هەوە ل بەرە هوین بچنە بەحەشتێ، و هێژ ئەو نەهاتیە سەرێ هەوە یا هاتیە سەرێ یێت بەری هەوە. ترس و تەنگاڤی و نەخۆشیان هنگاڤتن، هندە هەژیان [هند نەخۆشی و ئیزا بۆ وان چێبوو]، هەتا وێ رادەیێ کو پێغەمبەر و یێت باوەری پێ ئینایی پێکڤە دگۆتن: کا کەنگی هاریکاریا خودێ دێ بۆ مە ئێت؟ [د وی دەمیدا مزگینیا خودێ بۆ وان هات]. و ب راستی هندی هاریکاری و پشتەڤانیا خودێیە یا نێزیکە [نەیا دویرە].

﴿الم * أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ * وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾ ﴿العنكبوت: 1ـ3)، ئانکو: (الم) هۆسا دئێتە خواندن (ئەلیف، لام، میم) ل دۆر راڤەکرنا ڤان تیپان، بزڤڕە دەستپێکا سۆرەتا بەقەرە. ئەرێ ما مرۆڤ ل وێ هزرێنە، گاڤا گۆتن: مە باوەری [ب

خودێ] ئینا [دێ ئێنه هێلان، و ئەزیەت ناگەهیتە وان]، و نائێنە جەڕباندن و ئیمتیحانکرن [ب گەلەك رەنگێت جەڕباندن و ئیمتیحانان]. و ب سویند ئەوێت بەری وان [ژ تاگرێت پێغەمبەران]، مە [ب هەمی رەنگێت نەخۆشیان] جەڕباندن [و ڤان ژی، مادەم ئەو دبێژن مە باوەری ئینا، و خۆ ژ خودان باوەران ددانن، دێ وان ب نەخۆشیان جەڕبینین]، دا خودێ ئەوێت راست [د گۆتنا خۆ یا بۆریدا: ((مە باوەری ئینا))] ژ ئەوێت درەوین، ئاشکەرا بکەت [و دیار بکەت کا کی یێ راستە، وەختێ دبێژیت مە باوەری ئینا، و کا کی درەوان دکەت؟].

هەروەسا ئایەتا ب توندی و ئاشکرایی بەرسڤا رەفتار و مدەرکیا کافرێت مەژی هشك و دوڕندە ددا، و هەمی رێ لێ دگرتن، و جار ژی ئاگەهدار دکرن ژ ئەنجامێت کرێت و خراب و نەخۆش، ئەگەر د بەردەوام بن سەر مدەرکی و سەرداچۆنا خۆ، و سەرهاتیێت ملەتا و رۆژێت خودێ وەك شاهدێت دیرۆکێ بۆ دئینان وەك بەلگە و نیشان سەر یاسا و سەرەدەریا خودێ دگەل پشتەڤان و دژمنێت خۆ، و جار ب شێوازەکێ نەرم و هزرکرنێ تێ دگەهاندن و ئاراستە دکرن، دا ژ سەرداچۆن و بەرزەبوونا خۆ بزڤرنەڤە.

قورئان وەك رۆناهیێ ل پێشیا موسلمانا بوو و برنە جیهانەکا دی، و دیمەنێت گەردوونی و جوانکارییێت خودێ، و تمامیا خودێنیێ، و شێوازێت دلۆڤانیا خودێ، و مەزنی و شیانێت وی یێت بێ دویماهی نیشا ددان، دا ب دورستی بەرەف خودێڤە بچن و چو تشت بۆ وان نەبیتە ئاستەنگ.

هەر ژ وان ئایەتا ئاخفتن بۆ موسلمانا ژی بوو، مزگینی ب دلۆڤانی و رازیبوون و خۆشییێت بەحشتێ یێت بەردەوام ددایێ، و وێنێت دژمنێت وان ژ کافر و سەرداچۆیی و زۆرداران دئینانە پێش چاڤێت وان، دەمێ دهێنە دادگەهکرن و سەر سەروچاڤا رادکێشنە جەهنەمێ، دێ ئیزا و نەخۆشیێ بخۆن.

6ـ مزگینییێت سەرکەفتنێ: دگەل ڤێ هەمیێ، موسلمانا هەر ژ رۆژا ئێکێ دزانی: موسلمانەتی ئەو نینە بەردەوام د نەخۆشیادا بن و مافێت وان بێنە خوارن، هەر ژ

دەسپێکێ دزانی ئارمانجا گازیا ئیسلامێ: نەهێلانا نەفامی و نەزانین و بێ دینییێیە و نــەهێلانا وێ دەســتهەلاتا سەرداچــۆیی و زۆرداره، و ژ ئارمانجێــت ســەرەکی یێــت ئیــسلامێ: بــەلاڤکرنا دەســتهەلاتێیە ل هــەمی عــەردی و زالگەهیــە ســەر هەلویــستێ سیاسی ل جیهانێ، دا ئیسلام سەرکێشیا ئوممەت و کۆمــەلا مرۆڤــاتیێ بکــەت بــەرەف رازیبوونا خودێ، و مرۆڤان ژ پەرستنا مرۆڤان دەربێخیت بەرەف نیاسین و پەرستنا خودێ ببەت.

قورئانا پــیرۆز ئــەڤ مزگینیــە ددان ـ جار ب ئاشکرایی و جار نەئێکسەر ـ ل وان دەلیڤەیێت نەخۆش و تەنگاڤ و ل سەر موسلمانا دژوار بووین، و نێزیك بــووی دا تــێ چن، ئایەت دهاتنە خوار و بەحسێ پێغەمبەرێت بــەرێ و ملــەتێت وان دکــر، ئــەوێت باوەری ب پێغەمبەرێت خۆ نەدئینان و دژمنیا وان دکر، و ئایەتا دیــار دکــر رەوش و هەلویــستێ وان ملــەتا ژی وەکــی خــەلکێ مەکــەهێ ـ موسلمان و کافرێــت وێ ـ بــوو، هەروەسا ئایەتا دیار دکر کو ئەنجام و دویماهیــا وان ملــەتا تووشــی تێــچۆن و غــەزەبا خودێ دبوون ژبەر نەگوهداری و کوفر و زۆردارییا وان، و عەردێ خودێ بۆ موسلمانا و خودێ پەرستا دما. ئــەڤ چیرۆك و ســەرهاتیە نیشان و ئامــاژە بــوون کــو پاشــەرۆژ نــەبۆ کافرێــت مەکەهێیــە، و موســلمان دگــەل ســەرکەفتنا گازیــا ئیــسلامێ، دێ سەرکەڤن. د وان دەلیڤادا ئایەتێت ب ئاشکرایی هاتنە خــوار و مزگینیــا ســەرکەفتنێ ددا موسلمانا:

﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ * إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ * وَإِنَّ جُنْــدَنَا لَهُــمُ الْغَالِبُونَ * فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ * وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ * أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ * فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَــبَاحُ الْمُنْــذَرِينَ﴾ (الصافات: 171ـ177)، ئانکو: ب سویند پەیمانا مە بۆ بەنــدەیێت مــە، یێت پێغەمبــەر، بــۆری بــوو. کــو ب راستی ئــەو دێ سەرکەڤن، و هاریکاریا وان دێ ئێتە کرن. و لەشکەرێ مە و کۆما مە، هەر ئــەو دێ سەرکەڤن. ڤێجا وان بهێلە، و بــەرێ خــۆ ژ وان وەرگێــرە هــەتا دەمــەکێ دی [هــەتا ئەم ئەمرێ تە ب شەڕی دکەین، دگەل وان]. و [وەختێ ئەو دەم دئێت] بــەرێ خــۆ

بدێ، کا دێ چ ب سەرێ وان ئێت [ژ کوشتن و ئێخسیرکرنێ، رۆژا بەدرێ] ئەو ب خۆ ژی دێ بینن. ئەرێ ئەو لەزێ ل هاتنا ئیزایا مە دکەن؟ ڤێجا ئەگەر ئیزایا مە [ئەوا ئەو لەزێ لێ دکەن] ئەو گرتن، ڤێجا نەخۆزیا سپێدەهیا وان، ئەوێت هاتینە ئاگەهدارکرن و پێڤە نەچۆیین.

﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ (القمر:45)، ئانکو: نێزیك نەدویر، ئەو کۆم دێ شکێت و دێ رەڤیت [و ئەڤە رۆژا بەدرێ چێبوو].

﴿جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ﴾ (ص:11)، ئانکو: ئاخر ئەو لەشکەرەکە بۆ دژمناییا پێغەمبەری یێ ڤێککەفتی، و هەر دێ شکێت.

و ئەوێت مشەخت بووینە حەبەشە، ئایەت سەر وان هاتنە خوار:

﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ (النحل:41)، ئانکو: و ئەوێت بۆ خودێ مشەخت بوویین پشتی ستەم لێ هاتیەکرن، ئەم دێ وان ل جهەکێ دی یێ باش د ڤێ ژیانێدا ئاکنجی کەین، و خەلاتێ ئاخرەتێ هێژ مەزنترە ئەگەر ئەو بزانن.

و پسیارا چیرۆکا یووسفی ژ پێغەمبەری کر، ئینا خودێ چیرۆکا یووسف پێغەمبەر ئینا خوار: ﴿لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ﴾ (یوسف:7)، ئانکو: ب راستی بۆ پسیارکەران ژ جوهیان بەلگە و نیشان [ل سەر راستیا پێغەمبەراتیا تە] و بۆ مرۆڤان چامە و عیبرەت یێت د چیرۆکا یووسف و برایێت ویدا هەین. ئانکو: خەلکێ مەکەهێ ئەوێت پسیار دکەن دێ گەهنە وی ئەنجامێ کەفتن و خوسارەتیێ یێ برایێت وان گەهشتینێ، و دێ خۆ تەسلیم کەن وەکی ئەو تەسلیم بووین.. هەروەسا ئایەتێت بەحسێ پێغەمبەران بۆ هاتنە خوار:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ * وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ﴾ (إبراهیم: 13ـ14)، ئانکو: و ئەوێت گاوربوویین گۆتنە پێغەمبەرێت خۆ: ب سویند ئەم دێ هەوە ژ ئەردێ خۆ دەرئێخین، یان هوین دێ جارەکا دی

زڤرنەڤە سەر دینێ مە، ڤێجا هنگی خودێ وەحی بۆ وان هنارت، بێ گۆمان دێ ستەمکاران د هیلاك بەین. و بێ گۆمان ئەم دێ هەوە پشتی وان ل سەر ئەردێ وان ئاکنجی کەین [ئەو ئەردێ ئەوان گەف ل هەوە دکرن کو هەوە ژێ دەربێخن]، ئەڤ پەیمانە [قرکرن و نەهێلانا وان، و ئاکنجیکرنا هەوە ل جهێ وان] بۆ ویە ئەوێ ژ راوەستیانا بەرهەمبەری من و رۆژا قیامەتێ بترسیت.

دەمێ شەڕ یێ دژوار ناڤبەرا فورسێ و رۆمانیادا، و کافرا حەز دکر فورس سەرکەڤیت چونکی موشرك بوون، و موسلمانا حەز دکر رۆمان سەربکەڤن چونکی باوەری ب خودێ و پێغەمبەرا و وەحیێ و کتێبێت عەسمانی و رۆژا قیامەتێ هەبوو، و سەرکەفتن بۆ فورسێ بوو، خودێ مزگینی دا کو پشتی چەند سالەکێت دی دێ رۆم سەرکەڤیت، ئەڤ مزگینیە ب تنێ نەبوو، مزگینی دا دێ خودێ ئیماندارا ژی سەرئێخیت: ﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ * بِنَصْرِ اللَّـهِ﴾ (الروم: 4ـ5)، ئانکو: وێ رۆژێ [رۆژا سەرکەفتنا رۆمێ ل سەر فورسێ] دێ کەیفا خودان باوەران ئێت ب سەرکەفتن و هاریکاریا خودێ [چونکی سەرکەفتنا خودان کتێبان ل سەر ئاگرپەرێسان و سەرکەفتنا موسلمانان ل سەر قورەیشیان د بەدرێدا کەفتنە د رۆژەکێدا]. و پێغەمبەری ب خۆ ژی ﷺ هەر جارا جارا ئەڤ مزگینیێت هۆسا دەمێ وەرزێ حەجێ و (عکاظ) و (مجنة) و (ذي المجاز) و پێغەمبەر دچۆ ناف خەلکیدا بۆ بەلاڤکرنا گازیێ و گەهاندنا پەیاما خودێ، نەبەس مزگینیا بەحەشتێ ب تنێ ددایێ، ب ئاشکرایی دگۆتێ: ((خەلکینۆ.. بێژن: (لا إله إلا الله) دێ سەرفەراز بن، دێ عەرەب هەمی کەڤنە بن دەستهەلاتا هەوە، و دێ بیانی و عەجەم هێنە سەر دینێ هەوە، و دەمێ هوین دمرن دێ بنە پاشا ل بەحەشتێ))[1].

و بەری نوکە مە دیارکربوو کا پێغەمبەری ﷺ چاوا بەرسڤا عوتبە بن رەبیعە دابوو، دەمێ ڤیای هندەك پەرگالێت دنیایێ بدەتێ بەرامبەر هندێ پێغەمبەر ﷺ

1ـ ترمذی ڤەگێڕایە و بەری نوکە بۆریە.

بەحسێ خوداوەندێت وان و تاکپەرستیێ نەکەت، دەمێ موسلمانەتی ل مەکەهێ بەلاڤ بووی و هەمیا ئاگەهە ژێ بووی.

هەروەسا ئەڤە بەرسڤا پێغەمبەری بوو ﷺ بۆ دویماهی شاندێ قورەیشێ چۆیە دەف (أبو طالب)، ب ئاشکرایی و پشت راست گۆتە وان: ((ئاخفتنەکێ ژ من وەربگرن و ل سەر هەڕن، دێ عەرەب هەمی هێنە سەر دینێ هەوە، و زالگەهیێ سەر عەجەما کەن)).

(خباب بن الأرت) دبێژیت: ئەز چۆمە دەف پێغەمبەری ﷺ وی ل بەر سیبەرا کەعبێ عەبایێ خۆ یێ دانایە بن سەرێ خۆ، و موشرکا گەلەك ئەم بێ حال و تەنگاڤ کربووین، من گۆتێ: ما تو دوعا بۆ مە ناکەی ئەڤ نەخۆشیە سەر مە رابن؟ ئینا روینشت و سەروچاڤێت وی یێت سۆر بووین و گۆت: ((لقد كان من قبلكم ليمشط بمشاط الحديد ما دون عظامه من لحم وعصب، ما يصرفه ذلك عن دينه وليتمن الله هذا الأمر حتى يسير الراكب من صنعاء إلى حضرموت، لا يخاف إلا الله ـ زاد بيان الراوي ـ والذئب على غنمه))[1]. وفي رواية ((ولكنكم تستعجلون))[2].

ئانکو: یێت بەری هەوە هەبوون شەیێت ئاسنی ددانانە سەر لەشێت وان و ڤێدا دئینانە خوار و گۆشت و دەمار ژ هەستیا ڤەدکرن، و ژ دینێ خۆ ڤەنەدبوون، بێ گۆمان خودێ دێ دینێ خۆ سەرفەرازکەت، هەتا سویار ژ سەنعاء بچیتە (حضرموت) ژ چو نەترسیت ژبلی خودێ ـ و گۆتۆی د شرۆڤەکرنێدا زێدەکر ـ و ژ گورگی ل سەر پەزێ خۆ، و د ریوایەتەکا دیدا: بەلێ هوین لەزێ لێ دکەن.

ئەڤ مزگینیە د بەرزە و نخافتی نەبوون، بەلکی د بەلاڤ و ئاشکرا بوو، کافرا ژی وەکی موسلمانا دزانین.

(الأسود بن عبد المطلب) و دەستەکا وی یێت دگەل وی د روینشتن دەمێ سەحابێت پێغەمبەری ددیتن، چاڤێت خۆ ل ئێکدوو دنقاندن و دگۆتن: ئەڤە

1ـ صحيح البخاري 543/1.

2ـ هەر ئەو ژێدەر 510/1.

شاهێت دنیایێ هاتن.. دێ زالگەهیێ سەر شاهێت کیسرا و قەیسەری کەن! و دەست دقوتان و فیتك ڤەددان[1].

و دگەل ڤان مزگینییێت پاشەرۆژەکا گەش و خۆش ل دنیایێ، هیڤیێت مەزن هەبوون ل ئاخرەتێ ب خۆشییێت بەحەشتێ سەرفەراز ببن، و سەحابا ئەو نەخۆشی و تەپەسەرکرن و دەردەسەرییێت ژ هەمی لایاڤە و ل دویف ئێك تووش دبوونێ ڤەدگێڕان و دگۆتن: ئەڤە وەکی عەورێت هاڤینێنە دێ هێن و بۆرن و بەلاڤ بن.

و پێغەمبەری ﷺ بەردەوام ب شەنگستێت ئیمانێ ئاڤ ددان، و دەروونێت وان ب عەقل و بنەما و ئەحکامێت قورئانێ پاقژ و پەروەردە دکرن، دەروون و گیانێت وان بلند دکرن و ب هێز دئێخستن، دلێت وان زەلال دکرن، و رەوشتێت وان راست و پاقژ دکرن، ژ حەزێت مادی و شەهوەتا رزگار دبوون، و بەرەف رازیبوونا خودانێ عەرد و عەسمانا دبرن، و ژ تاریاتییێ بەرەف رۆناهییێ دبرن، بەرێ وان ددا هندێ دێ چاوا هەدارێ کێشن و خۆ ل سەر نەخۆشیا راگرن، و کەرب و کینا ژ دلێت خۆ دەربێخن و ب گیانێ لێبۆرینێ بخەملینن، دین و باوەری د دلێت واندا خۆرستی بوون، و گیانێ خۆگۆریکرنێ ژبۆ رازیبوونا خودێ ب هێز کەفت، پتر شەوق و خەریبیا بەحشتێ دکر، و رژد بوون کو زانینێ وەربگرن و د دنیایێدا شارەزا ببن، و پتر شیانە خۆ پێگریێ ب هەدار و خۆراگریێ بکەن.

★★★

1ـ فقه السيرة ص84.

پشكا سيێ

گازيا ئيسلامێ ل دەرڤەی مەكەهێ

پێغەمبەر ﷺ ل (طائف):

ل هەيڤا شەوالێ[1] سالا دەهێ ژ پێغەمبەرينيێ ـ دويماهيێت هەيڤا گولانێ سالا (619) ز ـ پێغەمبەر ﷺ بەرەف (طائف) چۆ، نێزيكی (60) ميلا يا ژ مەكەهێ دويرە، چۆن و زڤرينا وی ب پيا بوو، و خزمەتكارێ وی زەيد كورێ (حارثة) دگەل بوو، و ب رێكێڤە.. چەند گەهشتبانە هۆزەكێ ئان هندەك مرۆڤا، داخوازا وان دكر بۆ ئيسلامێ، بەلێ كەسێ گوهێ خۆ نەدايێ، هەتا گەهشتيە (طائف)، چۆ دەف هەرسێ برا ژ مەزنێت (ثقيف)، و هەرسێ ئەڤە بوون: (عەبد ياليل و مەسعود و حەبيب)، هەرسێ كورێت عەمرو كورێ عومەير يێ (ثقفي) بوون.

روينشتە دەف وان و پەياما خودێ گەهاندێ، و داخواز ژێ كر ئيسلامێ سەربێخن و پشتەڤانيێ لێ بكەن، ئێكی ژ وان ب دفن بلنديڤە گۆت: ئەگەر خودێ تو هنارتی، ئەز دێ كراسێ كەعبێ درينم، و يێ دی گۆتێ: ما خودێ كەسێ دی ژبلی تە نەديت بهنێريت؟! يێ سيێ گۆت: ب خودێ ئەز دگەل تە نائاخڤم و بەرسڤا تە نادەم، ئەگەر تو پێغەمبەرێ خودێ بی، تو ژ هندێ مەزنترى ئەز بەرسڤا تە بدەم، و ئەگەر تو درەوا ل خودێ بكەی، هەر ئەز دگەل تە نائاخڤم.

ئينا پێغەمبەر ﷺ ژ دەف وان رابوو، و گۆتێ: ((ئەگەر هوين موسلمان نەبن و نەبنە پشتەڤان، بلا هاتنا من دەف هەوە بمينيت نهينی)).

پێغەمبەر ﷺ دەھ رۆژا ما ناف خەلكێ (طائف)ێ، ل دەف هەمی مەزنێت وان دگەرِيا و بۆ دئاخفت، دويماهيێ گۆتنێ: ژ باژێرێ مە دەركەڤە، دەمێ ڤياين دەركەڤن، عەبد و ساوێلكێت باژێری ڤێرا بەردان، خەبەر دگۆتنێ و گازی دكرێ،

1ـ ئەڤ چەندە (نەجيب ئابادی) د (تاريخ الإسلام 122/1)دا راگەهانديە، و يا نێزيكی دورستيێ ل دەف من ئەڤەيە.

خەلك لێ كۆم دبوو، هەردوو لاییێت رێكێ راوستیان و كەسێ بەلا وان ژێ ڤەنـەدكر. بەر دهاڤێتنێ و ئاخفتنێت كرێت دگۆتنێ، گۆزەكێت پێت وی بەرباران كرن، هـەتا نەعالێت وی سۆركرین ژ خوینێ، و زەید كورێ (حارثة)ی خۆ ددا بەر پێغەمبەری دا بەر ڤێ نەكەڤن، و ل چەند جها سەرێ وی شكەست، و هەر دویفرا دچۆن هـەتا گەهاندینـە نـاف بیـستانەكێ (عوتبـە و شـەیبە)ی هـەردوو كورێـت رەبیعـەی، سـێ میلا دویری (طائف)، دەمێ چۆینە نـاف بیـستانی، ئـەو ژی زڤرینەڤـە، پێغەمبـەر ﷺ روینشتە بەر سیبەرا هندەك مێوێت تری، پشتی بێهنا خۆ ڤەدای، ئەو دوعایـا ناڤـدار كـر، نیـشانا هنـدێ بـوو گەلـەك یـێ بێـزار بـووی و ب خـەم كـەفتی ژبـەر بێهیڤیـاتی و نەخۆشـیا دژوار، خـەم و كۆڤانێـت وی ئـەو بـوون كەسـێ بـاوەری پـێ نەئینا، و دوعا وی ئەڤە بوو: ((اللهم إليك أشكو ضعف قوتي، وقلة حيلتي، وهواني على الناس، يا أرحم الراحمين، أنت رب المستضعفين، وأنت ربي، إلى من تكلني؟ إلى بعيد يتجهمني؟ أم إلى عدوٍ ملكته أمري؟ إن لم يكن بك علي غضب فلا أبالي، ولكن عافيتك هي أوسع لي، اعوذ بنور وجهك الذي أشرقت له الظلمات، وصلح عليه امر الدنيا والآخرة من أن تنزل بي غضبك، أو يحل علي سخطك، لك العتبى حتى ترضى، ولا حول ولا قوة إلا بك)).

ئانكو: يا خودێ.. ئەز گازندا لاوازی و بێ هێزیا خۆ، بێ رێیی و نەچاریا خۆ، بـێ حالیـا خـۆ بەرامبـەر خـەلكی دگەهینمـە تـە، ئـەی یـێ ژ هـەمیا دلۆڤـانتر، تـو خودانێ بێ هێز و لاوازانی، و تو خودانێ منی، دێ من هێلیـە ب هیڤیـا كێڤـە؟ ب هیڤیـا ئێكـێ دویرڤـە ل سـەر مـن دژ و دژوار بیـت؟ ئـان ب هیڤیـا دژمنـەكی تـە كاروبارێت من ئێخستینە د دەستێ ویدا؟ و ئەگـەر كـەربێت تـە ژ مـن ڤەنـەبن بـۆ من نەخەمە، بەلێ بێ بەلا و ساخلەمیا تو ددەی بـۆ مـن سـەرفەراز و بـەرفرەهترە، ئەز خۆ ب رۆناهیا دێمێ تـە دپـارێزم یـا تاریـاتی رۆن كـرین، و كاروبارێـت دنیـا و ئاخرەتێ پێ سەرراست بووین و ب رێڤە دچن، كەربا خـۆ ل سـەر مـن نەدارێـژی،

زڤـڕین و هیڤـی و هـەواریێت خـۆ دگەهینمـە تـە هـەتا رازی دبـی، وبێـی حـەز و رازیبوونا خودێ چو هێز و پێکۆل سەر ناگرن.

دەمێ هەردوو کورێت (رەبیعە)ی پێغەمبەر ﷺ ب وی سەروبەری دیتی، وژدان و دلۆڤانیا وان ژی لڤلڤی، و گازی خزمەتکارێ خۆ یـێ مەسیحی (عـەدداس) کـر، و گـۆتنێ ڤـان ئویـشیێت تـری بـۆ زەلامـێ هـە ببـە، دەمـێ بـری دانایـە بـەر سـینگێ پێغەمبـەری ﷺ، دەسـتێ خـۆ درێـژکرێ و گـۆت: (بـسم الله) و دەسـپێکر خـوار، عـەدداس گـۆتێ: ئـەڤ ئاخفتنـە نـەیا خـەلکێ ڤـی باژێریـە، ئینـا پێغەمبـەری ﷺ گۆتێ: ((تو خەلکێ کیژ وەلاتی و دینێ تە چیە؟))، گۆت: ئـەز مەسیحیمە خـەلکێ (نەینـەوا)، پێغەمبـەری ﷺ گـۆتێ: ((تـو ژ بـاژێرێ مرۆڤـێ چـاك (یـوونس کـورێ مەتتا)یی))، گۆتێ: تو چاوا یـوونس کـورێ مـەتتا دنیاسـی؟ پێغەمبـەری ﷺ گـۆت: ((ئەو برایێ منە، ئەو پێغەمبەر بـوو و ئـەز ژی پێغەمبـەرم))، ئینـا عـەدداس خـۆ هاڤێتە دەست و پێت وی و سەرێ وی ماچیکرن.

هەردوو کورێـت رەبیعـەی ئێکـی گۆتـە یـێ دی: خزمـەتکارێ تـە ژی خرابکـر و سەردابر، دەمێ عـەدداس زڤڕیـە دەف وان، گـۆتنێ: هـەی نـەمینی، ئـەو چ بـوو تـە کری؟ گۆتێ: ئەی مەزنێ من.. د دنیاییێدا ژ ڤـی مرۆڤـی باشـتر و ب خێرتـر نیـنن، ئاخفتنەك بۆ من گۆت ژبلی پێغەمبەرا کەس نوزانیت، هەردووا گۆتنێ: هشیار بی ئەو تە ژ دینێ تە لانەدەت، دینێ تە ژ دینێ وی باشترە.

پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ژ وێرێ دەرکەفت و بەرەف مەکـەهێ کەفتـە رێ، و یـێ خەمگین و دل شکەستی، دەمێ گەهشتیە جهێ (قرن المنازل) خـودێ مـەزن جبریـل و ملیاکەتێ چیا هنارتنـە دەف وی، دا فـەرمانێ ب هـەر تـشتێ وی بڤێـت بـدەت، و گۆتێ: فەرمانێ بدە ئەگەر تە بڤێت دێ هەردوو چیاییێت رەخێت مەکەهێ لێکدەم و ب سەر خەلکێ ویدا ئینم.

و بوخاری ڤێ چیرۆکێ ـ ب بـەرفرەهی ـ ژ (عـوروە کـورێ زوبـەیر) ڤـەدگێڕیت، عائیـشا یـا بـۆ وی ئـاخفتی، وێ یـا گۆتیـە پێغەمبـەری ﷺ: رۆژەك ب سـەر تـەدا هاتیە ژ رۆژا ئوحودێ نەخۆشتر و تەنگاڤتر؟ گۆت: ((ملەتێ تە گەلەك یا ب سـەرێ

من ئیناى، و یا ژ هەمیا دژوارتر چۆنا (طائف) بوو، من ئەرك و كارێ خۆ بۆ (عەبد یالیل كورێ عەبد كەلال) دیاركر، دویف داخوازا من نەهات، ئەز دەركەفتم یێ خەمگین و دویف سەرێ خۆ چۆم، من هند هاى ژ خۆ بوو ئەز یێ ل (قرن الثعالب) و دگۆتنێ (قرن المنازل)، من سەرێ خۆ بلندكر، من دیت عەورەكى سیبەر یا ل من كرى، من بەرێ خۆ دایێ جبریل یێ د نافڕا، گازى من كر و گۆت: خودێ هاى ژ ئاخفتنا ملەتێ تە بوو كا بۆ تە چ دبێژن، و چ بەرسڤا تە ددەن، و خودێ ملیاكەتێ چیا یێ هنارتیە دەف تە و چ فەرمان بدەیێ دێ بۆ تە ب جھ ئینیت، پاشى ملیاكەتێ چیا گازى من كر و سلاڤ كرە من و گۆت: ئەى موحەممەد.. وەكى وى گۆتى، كا تە چ دڤێت، ئەگەر تە بڤێت دێ هەردوو چیاییێت رەخێت مەكەهێ لێكدەم، چیایێ (ئەبو قوبەیس) و چیایێ بەرامبەر وى (قعیقعان)))، پێغەمبەرى ﷺ گۆتێ: ((من ئەو هیڤى یا هەى خودێ ژ دویندەها وان هندەك كەسا پەیداكەت خودێ ب تنێ بپەرێسن و چو هەڤپشكا بۆ نەچێكەن))[1].

د ڤێ بەرسڤێدا یا پێغەمبەرى ﷺ داى، كەساتیا وى یا بلند و هەژى دیار دبیت، و نیشانا رەوشتێ وى یێ پاك و مەزنە كو كەس ناگەهیتێ.

پێغەمبەرێ خودێ ﷺ جارەكا دى هشیار و گەش بوو، دلخۆش و پشت راست بوو، ژبەر وێ پشتەڤانیا غەیبى یا خودێ د سەر حەفت عەسمانارا بۆ هنارتى، پاشى بەرەف مەكەهێ چۆ هەتا گەهشتیە (وادى نەخلە)، و چەند رۆژا ل وێرێ ما، و ل (وادى نەخلە) دوو جھ یێت هەین مرۆڤ لێ ئاكنجى ببیت و ب شەڤێ لێ بمینیت (السیل الكبیر) و (الزیمة)، چونكى ئاڤ و چاندن یێت لێ هەین، مە چو ژێدەر نەدیتن بزانین كا ب شەڤێ ل كیرێ دما.

و دەمێ ئەو ب شەڤێ دما ل وێرێ، خودێ هندەك ئەجنە هنارتنە دەف، و خودێ د سۆرەتا (الأحقاف)دا بەحسێ وان یێ كرى: ﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ

1ـ صحيح البخاري، كتاب بدء الخلق 458/1. صحيح مسلم 109/2.

يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ * قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ * يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ (الأحقاف: 29ـ31)، ئانكو: و بۆ ملەتێ خۆ بێژە وەختێ مە بەرێ هندەك ئەجنەیان دایە تە دا گول قورئانێ ببن، ڤێجا وەختێ ل سەر خواندنا قورئانێ حازر بووین، گۆتن: خۆ بێ دەنگ بكەن و گوهێ خۆ بدەنێ، و وەختێ خواندن ب دویماهیك هاتی، ڤەگەڕیان و ملەتێ خۆ ئاگەهدارکرن. گۆتن گەلی ملەتێ مە، مە گول كتێبەكێ بوو، پشتی مووسایی یا هاتیە خوارێ، راستدەرئێخا كتێبێت بەری خۆیە، بەرێ مرۆڤی ددەتە دینێ راست و رێكا راست. گەلی ملەتێ مە، بەرسڤا پێغەمبەرێ خودێ بدەن [كو موحەممەدە] و باوەرێ پێ بینن، [خودێ] دێ ل گونەهێت هەوە بۆرێت، و دێ هەوە ژ ئیزایەكا ب ژان و دژوار قورتال كەت.

هەروەسا د سۆرەتا (الجن)دا دبێژیت: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا * يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا﴾ (الجن: 1ـ2)، هەتا دویماهیا ئایەتا پازدێ هەر ئەو بابەتە.

ژ ڤان ئایەتا و ژ تەفسیرێت بۆ ڤێ رویدانێ هاتینە گۆتن، دیار دبیت پێغەمبەری ﷺ نەزانیە ئەو ئەجنە یێت لێ كۆم بووین، هنگی یا زانی دەمێ خودێ ئەڤ ئایەتە ئینایە خوار، و دیار دبیت بەرهەڤبوونا وان دەف پێغەمبەری ﷺ بۆ جارا ئێكێ بوو. و ل دویف ژێدەرێت بەحس كرین، گەلەك جارێت دی ژی ئەجنە یێت حازر بووین.

و ئەڤ رویدانە ب دورستی سەركەفتنەكا دی بوو، خودێ ژ خزینێت غەیبا خۆ ب سەربازێت خۆ یێت كەس ژێ نوزانیت ژبلی وی، دایێ، و ئەو ئایەتێت هاتینە خوار و بەحسێ ڤێ رویدانێ دكەن، چەند مزگینی تێدا هەبوون ب سەركەفتنا گازیا پێغەمبەری ﷺ، و چو هێز د ڤی گەردوونیدا نەشێن ببنە رێگرێت وێ

سەرکەفتنێ، ژ وان نیشان و مزگینییێت سەرکەفتنێ: ﴿وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (الأحقاف:32)، ئانکو: و هەر کەسێ بەرسڤا پێغەمبەرێ خودێ نەدەت [ئانکو هەر کەسێ باوەریێ پێ نەئینیت] نەشێت خودێ نەچار بکەت، کو وی ل سەر ئەردی ئیزا نەدەت، و وی ژبلی خودێ چو هاریکار و پشتەڤان نینن [وی ژ ئیزایا خودێ بپارێزن]، ئەڤە [ئەڤێت بێ باوەر ژ پێغەمبەرێ خودێ] یێت د رێبەرزەبوونەکا ئاشکەرادا.

﴿وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا﴾ (الجن:12)، ئانکو: و مە دزانی خودایێ مە ل سەر مە یێ دەستهەلاتدارە، هەر جهێ ئەم لێ بین ئەم نەشێین ژ ئیزایا وی قورتال ببین.

بەرامبەر ڤێ پشتەڤانیێ و ڤان مزگینیا، عەورێت رەش و تاری یێت بێزاری و خەم و بێهیڤیاتیێ ڤەرەڤین، کو نزم ببوونە هنداڤ سەرێ وی، بێهنا وی لێ تەنگ کربوو دەمێ ژ (طائف) هاتیە دەرێخستن و ئازاردان. بەلێ پشتی وان ئاماژە و مزگینییێت خودایی، رژد بوو بزڤرِیتە مەکەهێ، و جارەکا دی دویف نەخشەیێ خۆ یێ دەسپێکێ دینێ خودێ بەلاڤکەت، و ب گیان و بزاڤەکا رژدتر. ل وی دەمی زەیدێ کورێ (حارثة) گۆتێ: دێ چاوا چیە د مەکەهێدا ناف قورەیشێ.. و وان تو یێ دەرێخستی؟! گۆت: ((زەید.. ئەڤا تو دبینی دێ خودێ دەرگەهەکی بۆ ڤەکەت و رێکەکێ بەتێ، خودێ دێ دینێ خۆ سەرئێخیت و پێغەمبەرێ خۆ سەرفەرازکەت))، و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ چۆ هەتا نێزیکی مەکەهێ بووی و ب شەڤ ما ل شکەفتا حەرایێ، زەلامەك ژ خوزاعە هنارتە دەف (الأخنس بن شريق) دا وی بحەوینیت و بپارێزیت، ئینا گۆت: ئەز هەڤپەیمانێ قورەیشێمە، و هەڤپەیمانی مافێ حەواندنێ نینە، پاشی هنارتە دەف (سوهەیل کورێ عەمرو)ی، سوهەیل گۆت: بنەمالا عامر کەسێ د سەر بنەمالا (کەعب)را ناحەوینیت. پاشی قاسدێ خۆ هنارتە دەف (المطعم بن عدي)، وی گۆت: بلا ئەز دێ حەوینم، چەکێ خۆ راکر و گازی کورێت

خـۆ و ئویجاخـا خـۆ کـر و گـۆتێ: کـارێ شـەڕی بکـەن و چـەکێ خـۆ راکـەن، و دۆرماندۆری کەعبێ راوسـتن مـن موحەممـەد یـێ حەوانـدی، پاشـی هنارتـە دویـف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: وەرە د مەکەهێدا. پێغەمبەر ﷺ و زەید دگەل وی چۆن هەتا گەهشتینە حەوشا کەعبێ، (المطعـم بـن عـدي) سـەر حێشترا خـۆ راوسـتیا و گـازی کـر: گـەلی قورەیـشیا.. مـن موحەممـەد یـێ حەوانـدی کـەس چـو ئاخفتنـا نەبێژیتێ، پێغەمبەری ﷺ ب رەخ کـوژیێ بـەرێ رەش دوو رکاعـەت نڤێـژ کـرن و چۆ مالا خۆ، و (مطعم) و کورێت خۆ ب چەکڤە دگەل چۆن هەتا چۆیە د خـانیێ خۆڤە، و یا هاتیە گۆتن: ئەبو جەهل پسیار ژ (مطعم) کر: تە ئەو حەوانـدیـە ئـان تو ژی دویف وی کەفتی ـ موسلمان بووی ـ؟ گۆت: من یـێ حەوانـدی. گـۆتێ: ئـەوێ تو بحەوینی مە ژی حەواند[1].

پێغەمبەری ﷺ ئەڤ قەنجیا (مطعم)ی ژبیر نەکر، بەحسێ ئێخسیرێت بـەدرێ، گۆت: ئەگەر (مطعم بن عدي) یێ ساخ با و هاتبا دەف من بەرەڤانی ژ بەردانا ڤـان کربا، ئەز دا بۆ وی هێلم[2].

★★★

1ـ ئبن هيشام 419/1 ـ 422، وزاد المعاد 46/2 ـ 47، ومختصر سيرة الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص141-143، ورحمة للعالمين 71/1 ـ 74، وتاريخ إسلام للنجيب آبادي 123/1-124.

2ـ صحيح البخاري 573/2.

گەهاندنا پەیاما ئیسلامێ بۆ هۆز و کەسان

ل هەیڤا (ذي القعدة) سالا دەهێ ژ پێغەمبەرینێ، بەرامبەر دویماهیا خزیرانێ ئان دەسپێکا تیرمەهێ سالا (619 ز) پێغەمبەرێ خودێ ﷺ زڤڕی مەکەهێ دا دەست ب بەلاڤکرن و گەهاندنا ئیسلامێ بکەت بۆ هۆز و کەسان، و ژبەر نێزیکبوونا وەرزێ حەجێ، ژ هەمی لایاڤە ب پیا و سویار دهاتنە مەکەهێ بۆ حەجێ و بازرگانیێ، و چەند رۆژا دمانە ل وێرێ، پێغەمبەری ﷺ ئەڤ وەرزە بۆ خۆ ب دەلیڤە وەرگرت، و ل ناف هۆز و ئویجاخا دگەڕیا و پەیاما ئیسلامێ دگەهاندێ و بۆ شرۆڤە دکر، و داخوازا موسلمانبوونا وان دکر، و هەر ژ سالا چارێ ژ پێغەمبەرینیێ ئەو ب ڤێ پێنگاڤێ رادبوو.

هۆز و ئویجاخێت پێغەمبەری ﷺ پەیاما ئیسلامێ گەهاندیێ و بۆ گۆتی:

زوهری دبێژیت: ژ ناڤێت وان ئویجاخ و کەساتییێت بۆ مە هاتینە گۆتن ئەوێت پێغەمبەری ﷺ پەیاما ئیسلامێ دگەهاندێ و داخواز ژێ دکر موسلمان ببن: (بنو عامر بن صعصعة) و (محارب بن خصفة) و (فوزارە) و (غەسان) و (موڕە) و (حەنیفە) و (سولەیم) و (عەبس) و (بنو نصر) و (بنو البكاء) و (كندە) و (كەلب) و (الحارث بن كعب) و (عذرة) و (الحضارمة) و کەس ژ وان دویف داخوازا پێغەمبەری ﷺ نەهات و موسلمان نەبوون[1].

و ئەڤ هۆز و بنەمالێت زوهری ناڤێت وان دیارکرین، د سالەکێدا ئیسلام بۆ نەهاتیە گۆتن، د وەرزەکی ب تنێدا نەبوو، بەلێ ناڤبەرا سالا چارێ ژ پێغەمبەرینیێ هەتا دویماهی وەرزێ بەری مشەختبوونێ، چو ژێدەرا دوپات نەکریە کو پێغەمبەری ﷺ فلان سالێ ئیسلام یا گەهاندیە فلان هۆزێ، بەلێ هندەگ هۆز یێت هەین زانایێ ناڤدار (المنصورفوري) دوپات دکەت د وەرزێ

1ـ مختصر سيرة الرسول، عبد الله النجدي ص149.

حەجێدا ژ سالا دەهێ[1] گازیا ئیسلامێ یا گەهشتیێ، و ب ناڤ ییێت دیارکرین. و ئبن ئیسحاق دیار دکەت کا چاوا ئیسلام گەهاندیە وان و بەرسێت وان چ بوون، ب کورتی:

1ـ بنەمالا کەلب: پێغەمبەری ﷺ ئیسلام بۆ تیرەیەکێ ژ وان گۆت و داخواز ژێ کر موسلمان ببن، دبێژنێ بنەمالا عەبدوللای، هەتا هندێ گۆتێ: ((خودێ وەسا یا حەزکری ناڤەکێ سەر بابێ هەوە بیت))، بەلێ دویف داخوازا وی نەهاتن.

2ـ بنەمالا حەنیفە: پێغەمبەر ﷺ چۆ ناف وان و داخوازا وان کر بۆ ئیسلامێ، و خۆ و ئەرکێ خۆ بۆ وان دیارکر، بەرسڤەکا ژ هەمی بەرسڤێت عەرەبا خاڤ و سادەتر دا.

3ـ بنەمالا (عامر بن صعصعة): داخوازا وان کر بۆ ئیسلامێ و خۆ بۆ دا نیاسین، زەلامەکی ژ وان دگۆتنێ (بەحیرە کورێ فیراس) گۆت: ب خودێ ئەگەر ئەم ڤی گەنجی ژ قورەیشێ وەربگرین، دێ شێینە هەمی عەرەبا، پاشی گۆت: تو چ دبێژی ئەگەر ئەم داخوازا تە ب جھ بینین و بەیعێ بدەینە تە، دێ پشتی تە سەروەری و فەرمانداری بۆ مە بیت؟ گۆتێ: ((سەروەری و فەرمانداری یا خودێیە، دێ دەتە وی یێ ئەو حەز دکەت))، گۆتێ: تە دڤێت گوهداریا تە بکەین و پشتا مە بکەڤیتە عەرەبا؟ و دەمێ خودێ تە سەربێخیت، سەروەری بۆ هندەکێت دی بیت؟ مە منەت ب دینێ تە نینە، و موسلمان نەبوون.

دەمێ بنەمالا عامر زڤرینەڤە و ئەڤ مەسەلە بۆ ئێك ژ مەزنێت خۆ گۆتی نەشیا بچیتە حەجێ ژبەر پیراتیێ، و گۆتنێ: گەنجەك ژ قورەیشێ ژ بنەمالا (عبد المطلب) هاتە دەف مە، دگۆت ئەو پێغەمبەرە داخواز ژ مە دکر ئەم وی بحەوینین و بپارێزین و بچینە سەر دینێ وی، و دگەل خۆ بینینە وەلاتێ خۆ، ئینا پیرەمێری دەستێ خۆ دانا سەر سەرێ وی و پاشی گۆت: ئەی بنەمالا عامر، دەسکەفتیەك بوو ژ هەوە چۆ، ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا فلانی د دەستیدا.. چو ئیسماعیلیا ئەڤە نەگۆتیە، و ئەڤە راستیە، ل وی دەمی عەقلێ هەوە یێ دورست ل کیڤە بوو[2].

1ـ رحمة للعالمين 74/1، وبه جزم النجيب آبادي. تاريخ الإسلام 125/1.

2ـ ئبن هيشام 424/1-425.

ئیمانداریێت ژبلی خەلکێ مەکەهێ:

کا چاوا پێغەمبەری ﷺ داخوازا هۆز و شاندێت حەجێ دکر بۆ ئیسلامێ، داخوازا کەس و کەساتیا ژی دکر، و بەرسڤێت هندەك ژ وان د باش بوون، و پشتی وەرزێ حەجێ یێ سالا دەهێ هندەك کەسا باوەری پێ ئینا، ژ وان:

1ـ (سوید بن صامت): هۆزانڤانەکێ ئاقلدار بوو ژ خەلکێ (یثرب)، ملەتێ وی دگۆتنێ: (الکامل)، ئانکو: یێ تمام، ژبەر زیرەکی و رژدی و هۆزان و شەرەف و بنەمالا وی، هاتبوو مەکەهێ حەجێ ئان عومرێ، پێغەمبەری ﷺ داخوازا وی کر بۆ ئیسلامێ، گۆت: هەروەکی ئەوا تو بۆ من دبێژی یا د هزرا من ژیدا هەی، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((چ د هزرا تەدایە؟)) گۆت: پەندا لوقمانێ حەکیم. گۆتێ: ((کا بۆ من بێژە))، بۆ گۆت، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((ئەڤ ئاخفتنە یا باشە، بەلێ ئەڤا من هەی، ژ وێ باشتر و ب خێرترە، ئەڤە قورئانە خودێ بۆ من دئینیتە خوار، رێ نیشاندەر و رۆناهیە))، پێغەمبەری ﷺ قورئان بۆ خواند و داخوازا وی کر بۆ ئیسلامێ، و موسلمان بوو، و گۆت: ئەڤە گۆتنەکا باشە. پشتی زڤڕیە مەدینێ، گەلەك پێڤە نەچۆ و ل رۆژا (بعاث) هاتە کوشتن[1]. موسلمانبوونا وی ل دەسپێکێت سالا یازدێ ژ پێغەمبەرینیێ بوو[2].

2ـ (إیاس بن معاذ): عەبدەکێ گەنج بوو خەلکێ (یثرب)، دگەل شاندێ ئەوس هاتبوو مەکەهێ، داخوازا هەڤپەیمانیێ ژ قورەیشێ دکر دژی خەلکێ باژێرێ خۆ ژ هۆزا خەزرەج، موسلمانبوونا وی بەری شەڕێ (بعاث) بوو، دەسپێکێت سالا یازدێ ژ پێغەمبەرینیێ، و ل وی دەمی دژمنی و نەیارەتی یا دژوار بوو ل مەدینێ ناڤبەرا هەردوو هۆزا، و ئەوس ب هەژمارێ ژ خەزرەج کێمتر بوون. دەمێ پێغەمبەری ﷺ زانی یێت هاتینە مەکەهێ، چۆ دەف وان و گۆتێ: ((هوین دزانن باشترین و ب خێرترین تشت هوین ب هاتنا خۆ سەرهەلبووین چیە؟))، گۆتنێ: ئەو چیە؟ گۆت:

1ـ ئبن هیشام 1/ 425 ـ 427، رحمة للعالمین 74/1.

2ـ تاریخ الإسلام للنجیب آبادي 125/1.

((ئەز پێغەمبەرێ خودێمە، خودێ ئەزێ هنارتیم بۆ مرۆڤان دا داخوازا وان بکەم خودێ ب تنێ بپەرێسن و چو هەڤپشکا بۆ چێنەکەن، و قورئان یا بۆ من ئینایە خوار))، پاشی بەحسێ ئیسلامێ بۆ کر، و قورئان بۆ خواند، (إیاس بن معاذ) گۆت: ئەی ملەتێ من.. ب خودێ ئەڤە باشترین تشتە ب دەست مە کەفتی، ئینا (ئەبو حەیسەر ئەنەس کورێ رافع) ـ زەلامەك بوو ژ شاندی ـ چەنگەکێ ئاخێ ژ عەردی راکر و ب سەرێ ئیاس وەرکر و گۆتێ: عەمرێ تە نەمینیت، ڤی بابەتی نێزیکی مە نەکە، ئەز ب ژیانا خۆ کەمە ئەم بۆ تشتەکێ دی یێت هاتین، ئیاس بێ دەنگ بوو، و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ رابوو، و ئەو ژی بەرەف مەدینێ زڤرین و نەشیان چو هەڤپەیمانیا دگەل قورەیشێ گرێدەن. پشتی زڤرینە (یثرب) ب دەمەکێ کێم ئیاس مر، و ل بەر مرنێ دگۆت: (الله أكبر، الحمد لله، سبحان الله)، و کەس ب گۆمان نەبوو کو ئەو یێ مری موسلمان[1].

3ـ (أبو ذر الغفاري): خەلکێ دەوروبەرێت (یثرب) بوو، دەمێ وی ژ (سوید بن صامت) و (إیاس بن معاذ) زانی پێغەمبەرەك یێ هاتیە هنارتن، بوو ئەگەرێ موسلمانبوونا وی[2].

بوخاری ژ ئبن عەباس ڤەدگێڕیت، گۆت: (أبو ذر) گۆت: ئەز زەلامەك بووم ژ غیفار، دەنگ و باس گەهشتنە مە زەلامەك یێ ل مەکەهێ دەرکەفتی دبێژیت ئەو پێغەمبەرە، من گۆتە برایێ خۆ: هەرە دەف وی زەلامی و دگەل باخڤە و دەنگ و باسێت وی بۆ من بینە، چۆ دگەل روینشت، دەمێ زڤری من گۆتێ: تە چ بۆ مە هەیە؟ گۆت: ب خودێ من زەلامەك دیت، فەرمانێ ب باشیێ دکەت و مرۆڤا ژ خرابیا ددەتە پاش، من گۆتێ: تە ب ڤێ ئاخفتنێ دلێ من هین نەکر، من شیرمەشکا ئاڤێ و دارێ خۆ راکرن و بەرەف مەکەهێ چۆم، من ئەو نەدنیاسی، و من نەڤیا پسیارا وی ژی بکەم، من ئاڤا زەم زەم ڤەخوار و چۆمە دەف کەعبێ،

1ـ ئبن هیشام 427/1، 428، تاریخ الإسلام، نجیب آبادي 126/1.

2ـ ئبن هیشام 128/1.

عەلی ب رەخ منڤە هات و گۆت: هەروەکی تو یێ بیانی؟ من گۆتێ: بەلێ، بەرەف مال چۆ و ئەز دگەل چۆم، و نە وی پسیارا چو تشتا ژ من کر و نە من پسیار ژ وی کر و نە دگەل ئاخفتم ل دۆر بابەتێ ئەز پێ هاتیم، هەتا بوویە سپێدە ئەز چۆمەڤە کەعبێ دا پسیارا وی بکەم، و کەسێ بۆ من بەحسێ وی نەکر، گۆت: پاشی عەلی بەرەف من هات، گۆت: ما هێژ تو ب مالا مە ناکەڤی؟ من گۆتێ: نەخێر، و ئەز دگەل وی چۆم، پاشی عەلی گۆت: تە خێرە، تە چ کار هەیە؟ تو بۆچی هاتیە مەکەهێ؟ من گۆتێ: ئەگەر ئاخفتنا من ل دەف تە بمینیت نهینی، دێ بۆ تە بێژم، گۆت: دێ نهینی بیت، من گۆتێ: مە یا زانی زەلامەك خەلکێ ڤێرێ دبێژیت ئەو پێغەمبەرێ خودێیە، من برایێ خۆ هنارتبوو دا دگەل باخڤیت، بەلێ زڤرِی، و دلێ من ب ئاخفتنێت وی هین نەبوو، ئەز یێ هاتیم دا ببینم. عەلی گۆتێ: هاتنا تە یا دورستە، نوکە بەرێ من یێ ل وی سەمتی، تو دویف منرا وەرە، ئەز چۆمە د کیژ خانیڤە تو ژی وەرە ژۆر، و ئەگەر من ئێك دیت ئەز ژێ بترسم ژبەر تە، دێ خۆ دەمە بەر دیواری و خۆ ب نەعالا خۆڤو مژویل کەم هەروەکی ئەز یێ دورست دکەم، و تو هەرە خۆ ل من نەگرە، و عەلی چۆ، ئەز دویفرا چۆم هەتا چۆیە د مالا پێغەمبەریڤە ﷺ، من گۆتێ: کا ئیسلامێ بۆ من بێژە، بۆ من گۆت، و ئەز د جهدا موسلمان بووم، گۆتە من: ((ئەی (أبا ذر).. بلا ئەڤە یا نهینی بیت و بزڤرِە وەلاتێ خۆ، ئەگەر تە های ژێ بوو ئەم یێت ب هێز کەفتین، تو ژی وەرە))، من گۆتێ: ئەز ب وی کەمە یێ تو ب حەقیێ هنارتی، دێ چمە ناف وان ب دەنگەکێ بلند کەمە گازی، ئەز زڤرِیمە دەف کەعبێ و قورەیشی یێت ل وێرێ، من کرە گازی: گەلی قورەیشیا.. (أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله). ئانکو: ئەز شاهدم ژبلی خودێ چو خودێیێت دی نینن، و ئەز شاهدم موحەممەد عەبدێ خودێ و پێغەمبەرێ ویە.

ئینا گۆتن: رابن کافرێ هەنێ تەمبیکەن، و رابوون بۆ مرنێ ئەز قوتام، پاشی عەباس ب منرا گەهشت، و خۆ د من وەرکر و بەرێ خۆ دا وان و گۆتێ: هەی

عـەمرێ وە نـەمینیت.. دێ چـاوا هـوین زەلامـەکی ژ غیفـار کـوژن؟ و بازرگـانی و هاتن و چۆنا وە یا ل سەر عەردێ غیفار، ئینا بەلا خـۆ ژ مـن ڤـەکر، دەمـێ بوویـە رۆژا پاشتر سپێدێ، ئەز زڤڕیمە دەف کەعبێ، و من ئەو گـۆت یـا رۆژا بـەری هنگی من گۆتی، گۆتن: دێ رابنە ڤی کافری، کا رۆژا بەری هنگی چ ل من کریـە، وەل مـن کرەڤـە، جارەکـا دی عــەباس ب منــڕا گەهــشت و ئاخفتنــا خــۆ یــا رۆژا ئێکــێ دووبارەکر[1].

4ـ (طفیل بن عمرو الدوسي) زەلامەکێ خـودان رێـز و هۆزانڤـان و ئاقلـدار بـوو، و سـەرۆکێ هـۆزا (دەوس) بـوو، و هـۆزا وی میرنـشینەك ئـان وەکـی میرنـشینەکێ ل رەخـێ یەمـەن هـەبوو، سـالا یـازدێ ژ پێغەمبـەرینیێ سـەرا مەکـەهێ دا، خـەلکێ مەکەهێ پێشوازی لێ کر بەری بگەهیتە مەکەهێ، و گەلـەك کـەیفا خـۆ پـێ ئینـا و رێز لێ گرت، و گۆتنێ: (طفیل).. تو هاتیە وەلاتێ مە، و ئەڤ زەلامێ ناف مـەدا یـێ بۆ مە بوویە ئارێشە، کۆما مە ژێکڤەکر و کاروبارێت مـە ژێـك بـەلاڤکرن، ئاخفتنـا وی وەکـی سـێربەندییێیە، زەلامــی و بــابێ وی، زەلامــی و برایــێ وی، زەلامــی و هەڤژینا وی ژێك جودا دکەت، ئەم دترسین یا ب سەرێ مە ئینـای، ب سـەرێ تـە و ملـەتێ تـە ژی بینیـت، ڤێجـا دگـەل نەئاخڤـە و گـوه نـەدە چـو ئاخفتنێـت وی. (طفیـل) دبێـژیت: ب خـودێ مانـە ب منڤـە، هـەتا مـن بریـار دای ئـەز گـوهێ خـۆ نەدەمە چو ئاخفتنێت وی، و دگەل نەئاخڤم، هەتا پەمبی کریـە د گوهێـت خـۆڕا، نەکو ئاخفتنەکا وی بگەهیتە من، دبێژیت: ئەز چۆمە مزگەفتا کەعبێ، و ئەو یـێ ب رەخ کەعبێڤە نڤێژێ دکەت، من خۆ نێزیکی وی کـر، خـودێ وەسـا حـەزکر مـن های ژ هندەك ئاخفتنا وی ببیت، من های ژ ئاخفتنـەکا خـۆش و بـاش بـوو، مـن د دلێ خــۆدا گــۆت: عــەمرێ مــن نــەمینیت، ب خــودێ ئــەز مرۆڤــەکێ ئاقلــدار و هۆزانڤانم، ئەز نەیێ وەسامە باشی و خرابیێ ژێك جودا نەکەم، بۆچی ئـەز گـوهێ خۆ نەدەمە ڤی زەلامـی کـا چ دبێـژیت؟ ئەگـەر تـشتەکێ بـاش بیـت دێ وەرگـرم، و

1ـ صحيح البخاري، باب قصة زمزم 499/1، 500، و باب إسلام أبي ذر 544/1، 454.

ئەگەر یێ خراب بیت دێ هێلم، من خۆ گرت هەتا زڤڕیە مالا خۆ، و ئەز دویفرا چۆم، هەتا چۆیە د خانیێ خۆڤە و ئەز ژی چۆمە ژۆر، و من چیرۆکا هاتنا خۆ بۆ مەکەهێ بۆ گۆت، کو خەلکێ مەکەهێ ئەو ژ وی ترساندی، و من پەمبی کریە د گوهێت خۆڕا، و ل دەف کەعبێ من های ژ هندەك ئاخفتنا وی بووی، و من گۆتێ: کا تە چ هەیە بۆ من بێژە، وی ئیسلام بۆ من گۆت و قورئان بۆ من خواند، ب خودێ من چو ئاخفتن ژ وێ باشتر های ژێ نەببوون، و من چو تشت ژ وێ راستتر نەدیتبوون، ئەز موسلمان بووم و من شەهدە بۆ حەقیێ دا، و من گۆتێ: ئەز مرۆڤەکم.. ملەتێ من یێ گوهدارە بۆ من، و دێ زڤڕمە ناف وان و داخوازا وان کەم بۆ ئیسلامێ، دوعا ژ خودێ بکە نیشانەکێ بدەتە من و د کارێ خۆدا سەربکەڤم، و دوعا بۆ من کرن. نیشانا خودێ دایێ ئەو بوو: دەمێ نێزیکی ملەتێ خۆ بووی خودێ رۆناهیەك ئێخستە نافچاڤێت وی وەکی گولۆپێ یا رۆن، پاشی گۆت: یا خودێ ل نافچاڤێت من نەبیت، نەکو بێژن سێرەکا ل خۆ کری، رۆناهی چۆ زەندکا وی، داخوازا بابێ خۆ و هەڤژینا خۆ کر بۆ ئیسلامێ، و هەردوو موسلمان بوون، و ملەتێ وی زوی موسلمان نەبوون، بەلێ وی دەست ژێ نەبەردان و هەر پێڤە بوو هەتا پشتی شەڕێ خەندەکێ مشەخت بووی[1]. و حەفتێ ئان هەشتێ خێزان ژ ملەتێ وی دگەل بوون، و د ئیسلامێدا خزمەت و جیهادەکا مەزن کر، و ل شەڕێ یەمامە شەهید بوو[2].

5ـ (ضماد الأزدي) ژ هۆزا (أزد شنوءة) ژ یەمەنێ ب خەلکیڤە دخواند، هاتە مەکەهێ و های ژ بێ ئاڤلێت وێ بوو دگۆت: موحەممەد یێ دینە، ئینا گۆت: ئەگەر هاتبا دا پێڤە خوینم بەلکی ساخ ببا، پاشی دیت، گۆتێ: ئەی موحەممەد.. یێت وەکی ئێشا تە ئەز پێڤە دخوینم، ب تەڤە ژی بخوینم؟ ئینا پێغەمبەری ﷺ

1ـ ئبن هيشام 385/1.

2ـ ئبن هيشام 382/1، رحمة للعالمين 81/1، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص144، تاريخ إسلام للنجيب آبادي 127/1.

گۆت: ((إن الحمد لله نحمده ونستعينه، من يهده الله فلا مضل له، و من يضله فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله، أما بعد:)).

ئینا گۆت: کا وان ئاخفتنێت خۆ بۆ من دوبارەکە، پێغەمبەری ﷺ سێ جارا بۆ دوبارەکر، ئینا گۆت: من یا های ژ ئاخفتنێت کاهنان و یێت سێربەندان و یێت هۆزانڤانان بووین، وەکی ڤان ئاخفتنێت تە من های ژێ نەبووینە، و ئەڤە ژ هۆزانێ بلندترن، کا دەستێ خۆ بدەف من دا بەیعێ بدەمە تە ل سەر ئیسلامێ، و بەیعە دایێ[1].

شەش بێهنێت خۆش ژ خەلکێ (یثرب):

د وەرزێ حەجێدا سالا یازدێ ژ پێغەمبەرینیێ - خزیرانا سالا 620 ز - تۆڤەکێ چاك بۆ گازیا ئیسلامی پەیدابوو، و هەر زوی بوونە دارێت بلند و ب خەمل، موسلمانا ژبەر سیبەرا وان خۆ ژ زۆرداری و سەرداچۆنا سالێت درێژ پاراست، و ژ شارەزایی و تێگەهشتنا پێغەمبەری ﷺ ئەو بوو.. ل تاریا شەڤێ دەردکەفتە ناف شاندێت دهاتنە مەکەهێ دا خەلکێ مەکەهێ ژ موشرکان رێ لێ نەگرن، چونکی وان باوەری پێ نەدئینا و دگۆتە خەلکی یێ دینە و درەوینە، و رێ ل بەلاڤکرنا دینێ خودێ دگرت[2].

شەڤەکێ دەرکەفت، ئەبو بەکر و عەلی دگەل بوون، چۆ ناف خیڤەتێت (ذهل) و (شیبان بن ثعلبة) و بۆ وان بەحسێ دینێ ئیسلامێ کر، و ناڤبەرا ئەبو بەکر و زەلامەکێ ژ (ذهل) پسیار و بەرسڤێت جوان پەیدابوون، (بنو شیبان) بەرسڤێت باش دان، بەلێ موسلمان نەبوون[3].

1ـ رواه مسلم، مشكاة المصابيح، باب علامات النبوة 525/2.

2ـ تاريخ إسلام للنجيب آبادي 129/1.

3ـ بەرێ خۆ بدە: مختصر سيرة الرسول، للشيخ عبد الله النجدي ص150ـ152.

پاشـی پێغەمبـەر ﷺ چـۆ (عقبـة منـی)، هـای ژ دەنگـێ هنـدەك زەلامـا بـوو دئاخفتن[1]، پێت خۆ سڤککرن هەتا ڤێرا گەهشتی، هەر شـەش ژ گـەنجێت (یثـرب) بوون، و ژ هۆزا (خەزرەج) بوون، و ئەڤە بوون:

1. ئەسعەد کورێ زوراره (ژ بنەمالا ئەلنەجار)
2. عەوف کورێ (الحارث) کورێ ریفاعه (ژ بنەمالا ئەلنەجار)
3. رافع کورێ مالك کورێ ئەلعجلان (ژ بنەمالا زریق)
4. (قطبة) کورێ عامر کورێ حودەیده (ژ بنەمالا سەلەمە)
5. عوقبه کورێ عامر کورێ نابی (ژ بنەمالا حەرام کورێ کەعب)
6. جابر کورێ عەبدوللا کورێ ریئاب (ژ بنەمالا عوبەید کورێ غەنەم)

و ژ خۆشبەختیا خـەلکێ (یثـرب)، وان گەلـەك جـارا ژ هەڤپـەیمانێت خـۆ یێـت جوهی گوه لێ دبوو: دێ د ڤی زەمانیدا پێغەمبەرەك هێتە هنارتن، ئەم دێ دویـف کەڤین، و ئەم دگەل وی دێ هەوە کوژین کوشتنا (عاد) و (ئیرەم)[2].

دەمـێ پێغەمبـەر ﷺ ڤێـرا گەهـشتی، گۆتـە وان: ((هـوین کینـە؟))، گـۆتن: ئـەم چەند کەسین ژ خەزرەج، گۆتێ: ((ژ هەڤپەیمانێت جوهیانە؟))، گۆتن: بـەلێ. گـۆت: ((دێ شێن روینن دگەل هەوە باخڤم؟))، گۆتنێ: بەلێ. پێکڤـە رویـنشتن و راسـتی و دورستیا پەیاما ئیسلامێ بۆ گۆت، و قورئان بۆ خواند، و داخـواز ژێ کـر موسـلمان ببن، گۆتە ئێکدوو: ئەرێ هوین دزانن ئەڤە ئەو پێغەمبەرە یێ جوهیا بـەحس ژێ دکر و ب وی گەف ل مە دکرن، بلا جوهی بەری مە باوەریێ پێ نـەئینن، هـەما ب لەز باوەری پێ ئینا و موسلمان بـوون. و ئـەو ژ ئاقلـدارێت (یثـرب) بـوون. شـەڕێ نافخۆیی نە ژ مێژە بوو ب دویماهی هاتی ئەو واستاندبوون، و هێـژ ئـاگرێ شـەڕی ب دورستی نەڤەمریا بوو.

---

1. رحمة للعالمين 84/1.
2. زاد المعاد 50/2، ئبن هيشام 429/1، 541.

و هیڤیا وان ئەو بوو گازیا ئیسلامێ ببیتە ئەگەرێ ب دویماهیئینانا شەڕی، و گۆتن: مە ملەتێ خۆ یێ هێلای، و چو ملەتا وەکی ملەتێ مە دژمنی و شەڕ و خرابی ناڤدا نینە، بەلکی خودێ ب تە وان کۆم بکەت و بکەتە ئێك، و ئەم ژی دێ زڤڕینە ناف وان و ڤی دینی بۆ وان بێژین، ئەڤێ مە باوەری پێ ئینای، و ئەگەر خودێ وان ب تە کۆم بکەت، کەس ژ تە سەرکەفتی و سەرفەرازتر نابیت.

دەێ هەر شەش کەس زڤڕینە (یثرب)، پەیاما ئیسلامێ ل وێرێ بەلاڤکر، هەتا مالەك ل مەدینێ نەمای بەحس و خەبەرێت پێغەمبەری ﷺ نەگەهشتینێ[1].

تێبینی: هەڤژینیا پێغەمبەری ﷺ و عائیشایێ:

ل هەیڤا شەوالێ ژ سالا یازدێ ژ پێغەمبەرینیێ، پێغەمبەری ﷺ عائیشا خواست، و ژیێ وێ شەش سال بوون، و ڤەگوهاست و ژیێ وێ نەهە سال بوون، هەیڤا شەوالێ بوو سالا ئێکێ مشەختی[2].

★★★

1ـ ئبن هيشام 429/1، 430.

2ـ تلقيح فهوم أهل الأرض ص10، صحيح البخاري 551/1.

ئیسرا و میعراج

پێغەمبەر ﷺ د ڤێ قویناغێدا بوو، ناڤبەرا سەرکەفتنێ و ئیزا و نەخۆشیا، هندەك رۆناهییێت کێم ل ئاسۆیێت گازیا ئیسلامێ ددیتن، ئیسرا و میعراج رویدا.

سال و دەمێ رویدانێ، گەلەك ژێك جودایی یێت بۆ هەین:

1ـ یاهاتیە گۆتن: ئیسرا د وێ سالێدا بوو یا خودێ کەرەم ب پێغەمبەرینیێ دگەل کری، بۆچۆنا (طبري).

2ـ و یاهاتیە گۆتن: پشتی پێغەمبەرینیێ ب پێنج سالا بوو. بۆچۆنا (النووي) و (القرطبي).

3ـ و یاهاتیە گۆتن: شەڤا (27)ێ رەجەب بوو، سالا دەهێ ژ پێغەمبەرینیێ، بۆچۆنا (المنصورفوري).

4ـ و یاهاتیە گۆتن: بەری مشەختبوونێ ب شازدە هەیڤا بوو، ئانکو: هەیڤا رەمەزانێ بوو سالا (12)ێ ژ پێغەمبەرینیێ.

5ـ و یاهاتیە گۆتن: بەری مشەختبوونێ ب سال و نیڤا بوو، ئانکو: هەیڤا موحەڕەمێ سالا (12)ێ ژ پێغەمبەرینیێ.

6ـ و یاهاتیە گۆتن: بەری مشەختبوونێ ب سالەکێ بوو، ئانکو: ل هەیڤا (ربیع الأول) سالا (13)ێ ژ پێغەمبەرینیێ.

دویف گۆتنا هەرسێ بۆچۆنێت پێشیێ: خەدیجا رضي الله عنها یا ل هەیڤا رەمەزانێ سالا دەهێ ژ پێغەمبەرینیێ چۆیە بەر دلۆڤانیا خودێ. و وەغەرکرنا وێ بەری فەرزبوونا هەر پێنج نڤێژا بوو، و چو نەلێکی نینە کو فەرزبوونا هەر پێنج نڤێژا د شەڤا ئیسرا و میعراجێدا بوو[1].

1ـ زاد المعاد 49/2، ورحمة للعالمين 76/1، ومختصر سيرة الرسول ص148، 149، وتاريخ إسلام 124/1.

و هەرسێ بۆچۆنێت دویماهیێ، ئەز دورست نابینم، بەلێ ژ سۆرەتا (الإسراء) یا دیارە رویدانا ئیسرا و میعراجێ گەلەك یا درەنگ بوو. ئیمامێت فەرموودا ئەڤ رویدانە ب بەرفرەهی یا ڤەگێڕای، و دێ ئەم کورتیەکێ ژێ دیارکەین:

ئبن قەییم دبێژیت: ئیسرائا پێغەمبەری ﷺ ب لەش و گیانڤە بوو، ژ مزگەفتا حەرام ل مەکەهێ بۆ (بیت المقدس) ل قودسێ، یێ ل بوراقی سویار بووی، جبریل (سلاڤ ل سەر هەردووا بن) دگەل بوو، ل وێرێ هات خوار و نڤێژ ل پێشیا پێغەمبەران کر، و بوراق ب خەلەکا دەرگەهێ مزگەفتێڤە گرێدا.

پاشی هەر د وێ شەڤێدا ژ قودسێ چۆ عەسمانێ دنیایێ، جبریل بۆ وی داخوازا ڤەکرنا دەرگەهی کر، و بۆ هاتە ڤەکرن، و ل وێرێ بابێ مرۆڤان (ئادەم) دیت، سلاڤ کرێ، ب خێرهاتنا وی کر و سلاڤا وی وەرگرت، و پێغەمبەرینیا وی پەسند کر، و رەخێ وی یێ راستێ، خودێ گیانێت شەهیدان نیشا دان، و گیانێت نەگوهدار و کافرا ل رەخێ وی یێ چەپێ نیشادان.

پاشی سەرکەفتنە عەسمانێ دووێ، و داخوازا ڤەکرنا دەرگەهی بۆ کر، ل وێرێ یەحیا کورێ زەکەریای و عیسایێ کورێ مەریەمێ دیتن و سلاڤ کرێ، و هەردووا بەرسڤا وی دا و ب خێرهاتنا وی کر و باوەری ب پێغەمبەرینیا وی ئینا.

پاشی سەرکەفتنە عەسمانێ سیێ، ل وێرێ یووسف پێغەمبەر دیت، سلاڤ کرێ، سلاڤا وی وەرگرت و بەرسڤا وی دا، ب خێرهاتنا وی کر، و پێغەمبەرینیا وی پەسند کر.

پاشی سەرکەفتنە عەسمانێ چارێ، ل وێرێ ئدریس دیت، سلاڤ کرێ، ب خێرهاتنا وی کر، و پێغەمبەرینیا وی پەسند کر.

پاشی سەرئێخستە عەسمانێ پێنجێ، ل وێرێ هاروونێ کورێ عیمرانی دیت، سلاڤ کرێ، بەرسڤا سلاڤا وی دا، و پێغەمبەرینیا وی پەسند کر.

پاشی سەرئێخستە عەسمانێ شەشێ، ل وێرێ مووسا کورێ عیمران دیت، سلاڤ کرێ، ب خێرهاتنا وی کر، و پێغەمبەرینیا وی پەسند کر، دەمێ ژێ بۆری، مووسای کرە گری، گۆتنێ: ((تو ژبەر چ دکەیە گری؟)) گۆت: ئەز دکەمە گری،

چونکی پشتی من گەنجەك یێ هاتیە هنارتن و بوویە پێغەمبەر، دێ ژ ئوممەتا وی پتر ژ ئوممەتا من چنە بەحەشتێ.

پاشی سەرئێخستە عەسمانێ حەفتێ، ل وێرێ ئیبراهیم ﷺ دیت، سلاڤ کرێ، ب خێرهاتنا وی کر، و پێغەمبەرینیا وی پەسند کر.

پاشی بلند بوو بۆ (سدرة المنتهى)، پاشی (البیت المعمور) بۆ هاتە بلندکرن، پاشی هاتە بلندکرن هەتا دەف خودێ مەزن، پاشی نێزیکی وی بوو هەتا قەدەرا دوو کڤانان یان کێمتر.

یا خودێ حەزکری ب وەحی گەهاندە بەندەیێ خۆ، پێنجی نڤێژ سەر فەرزکرن، و زڤڕی هەتا گەهشتیە دەف مووسای، گۆتێ: چ ل سەر تە فەرزکریە؟ گۆت: ((پێنجی نڤێژ))، گۆتێ: ئوممەتا تە نەشێت پێنجی نڤێژا بکەت، بزڤڕە دەف خودێ و داخوازێ ژێ بکە ل سەر ئوممەتا تە سڤك بکەت، بەرێ خۆ دا جبریل، هەروەکی دڤێت رەئیا وی بزانیت، جبریل گۆتێ: بەلێ: ئەگەر تە بڤێت، جبریلی ئەو بلند کر هەتا بریە دەف خودێ، ـ و ئەو جهێ ویە ـ دویف ئاخفتنا بوخاری ل هندەك جها، دەھ نڤێژ بۆ کێمکرن، پاشی ئینا خوار هەتا گەهاندیە مووسای، و گۆتێ: ((دەھ ژێ کێمکرن))، گۆتێ: بزڤڕە دەف خودێ و داخوازێ ژێ بکە ل سەر ئوممەتا تە سڤك بکەت، و هەر نافبەرا مووسای و خودێدا دهات و دچۆ هەتا کرینە پێنج نڤێژ، مووسای گۆتێ: بزڤڕەڤە و داخوازێ بکە هێژ سڤك بکەت، گۆتێ: ((من گەلەك شەرم ژ خودێ خۆ کر، ئەز رازی بووم و من خۆ تەسلیمی فەرمانا خودێ کر))، دەمێ دویرکەفتی، گازیەك هاتە بلندکرن: من فەرمانا فەرزا خۆ دا، و من ل سەر بەندەیێت خۆ سڤك کر. ب دویماهی هات[1].

پاشی ئبن قەییم دبێژیت: پێغەمبەری ﷺ خودێ ب چاڤ نەدیتیە، و ئاخفتنا ئبن تەیمیەی ل دۆر وێ مەسەلێ ڤەدگریت، ئانکو: دیتنا ب چاڤا دوپات نەبوویە و

1ـ زاد المعاد 47/2 ـ 48.

چو سەحابا نەگۆتیە. و یا ژ ئبن عەباس هاتیە ڤەگوهاستن کو ب دورستی یێ دیتی، و ب دلی یێ دیتی، یا ئێکێ نە بەروڤاژی یا دوویێیە.

پاشی گۆت: گۆتنا خودێ د سۆرەتا (النجم)دا: ﴿ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى﴾ (النجم:8). نە ئەو نێزیکبوونە یا د چیرۆکا ئیسرائێدا، ئەوا د سۆرەتا (النجم)دا نێزیکبوونا جبریلیە، هەروەکی عائیشایێ و ئبن مەسعوودی گۆتی، ئایەت وەسا دیار دکەت، بەلێ نێزیکبوونا د فەرموودا ئیسرائێدا، نێزیکبوونا خودێیە، و د سۆرەتا (النجم)دا بەحسێ دیتنا ب چاڤا نەکریە، بەحسێ جبریلیە کو جارەکا دی پێغەمبەری ﷺ جبریل ب وێنەیێ وی یێ دورست ل دەف (سدرة المنتهى) دیت، جارەکێ ل عەردی و جارەکێ ل (سدرة المنتهى). خودێ باشتر دزانیت[1]. ب دویماهی هات.

رویدانا شەفکرنا سینگێ وی ڤێ جارێ ژی چێبوو، و د وێ گەشتێدا گەلەك تشت دیتن:

شیر و عەرەق بۆ ئینان، وی شیر هەلبژارت، گۆتنێ تە یا دورست کر، تە فیترەت هەلبژارت، ئەگەر تە عەرەق هەلبژارتبا دا ئوممەتا تە سەردا چیت.

و چار رویبار ل بەحەشتێ دیتن، دوو رویبارێت دیار و ئاشکرا، و دوو رویبارێت نەپەنی، هەردووکێت ئاشکرا: نیل و فورات بوون، رامانا وێ ئەوە دێ پەیاما وی ل دەوروبەرێت نیلی و فوراتی بنەجھ بیت، و دێ خەلکێ وێ دەڤەرێ بابك پشتی بابکی هەلگرێت ئیسلامێ بن و پارێزن، رامانا وێ ئەو نینە ئاڤا هەردوو رویبارا ژ بەحەشتێ دزێت.

و (مالك) بەرپرس و خەزنەدارێ جەهنەمێ دیت، ناکەتە کەنی، و نیشانێت گرنژینێ ژی ل نافچاڤا نینن، هەروەسا بەحەشت و جەهنەم دیتن.

1ـ زاد المعاد 47/2، 48، صحيح البخاري 50/1، 455، 456، 470، 471، 481، 548، 549، 550، 684/2، صحيح مسلم 91/1، 93 ـ 94، 95، 96.

و ئەو دیتن یێت ب زۆرداری مالێ ئێتیما دخۆن، وان هندەك لێف یێت هەین وەکی لێڤێت حێشترا، گورِیێت ئاگری یێت مەزن دهاڤێنە دەڤێت وان، و ژ پاشیێت وان دەردکەڤن.

و ئەوێت ریبا خواری دیتن، زکێت وان د مەزن بوون، ژبەر زکێت خۆ نەشێن ژ جهێت خۆ بلڤن، بنەمالا فیرعەونی د سەرِا دچن و ب پیاڤە دچنە سەر دەمێ دبەنە جەهنەمێ.

هەروەسا زناکەر دیتن، گۆشتەکێ خۆش و قەلەو یێ ل بەر سینگێ وان، و گۆشتەکێ رزی و گەنی یێ ب رەخ وانڤە، گۆشتێ خۆش دهێلن و یێ گەنی دخۆن.

و ئەو ژن دیتن یێت ل دەف زەلامێت بیانی عەورەتێت خۆ نەنخێڤن و تێکەلیا وان دکەن، ئەو ژن دیتن ب چچکا د هەلاویستینە.

و کاروانەکێ خەلکێ مەکەهێ ل چۆن و زڤرِینێ دیت، و حێشترەکا وان بەرزە ببوو، نیشا وان دا، و ئاڤا وان د ئامانەکێ نخافتیدا بوو ڤەخوار و ئەو د نڤسنی بوون، پاشی ئامانێ وان نخافتەڤە، و ئەڤە هەمی بوونە بەلگە سەر راستیا گۆتن و بەحسکرنا وێ گەشتێ، دەمێ لێ بوویە سپێدە و بۆ خەلکێ مەکەهێ گۆتی[1].

ئبن قەییم دبێژیت: پشتی ئیسرائێ دەمێ ل پێغەمبەری ﷺ بوویە سپێدە، بەحسێ گەشتا خۆ کر و هەر تشتێ خودێ نیشا دای ژ نیشان و ئایەتێت مەزن، کەرب و دژمنیا موشرکا سەر پێغەمبەری و موسلمانا زێدەتر لێ هات، پسیارێت (بیت المقدس) ژێ کرن کا چاوایە، خودێ ئینا پێش چاڤێت وی، و نیشانێت وێ بۆ دگۆتن، و نەشیان چو بەرسڤا بدەن، بەحسێ کاروانێ وان کر دچۆن و زڤرِینێدا، و بۆ گۆت کا دێ کەنگی گەهیتە مەکەهێ، و ئەو حێشترا ل پێشیا کاروانی، و وەسا دەرکەفت وەکی وی گۆتی، و دگەل هندێ موشرك پتر ژ حەقیێ دویرکەفتن و ل سەر دژوارتر لێ هاتن[2].

1ـ ژێدەرێن بەرێ 397/1، 402، 403، 404، 405، 406.

2ـ زاد المعاد 48/1، صحيح البخاري 684/2، صحيح مسلم 96/1، ئبن هيشام 402/1.

دبێژن: ناسنافێ ئەبو بەکر بوو (الصدیق)، چونکی دەمێ خەلکێ باوەر ژێ نەدکر و دگۆتنێ: درەوە[1]، وی ل مالا خۆ گۆت: ئەگەر پێغەمبەری ﷺ گۆتبیت، راستە. و کورتترین و مەزنترین ئەگەرێ وێ گەشتێ ئەڤ گۆتنا خودێیە: ﴿لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا﴾ (الإسراء:1)، ئانکو: و مە چەند [ئانکو گەلەك] ملەت ژ چەرخێت بۆری یێت پشتی نووحی د هیلاك برینە [وەکی ثمود و عاد]، و بەسە کو خودایێ تە ئاگەهدار و بینەرێ گونەهێت بەندەیێت خۆ بیت.

و خودێ نیشانێت خۆ نیشا هەمی پێغەمبەرا ددەت: ﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ (الأنعام:75)، ئانکو: و هۆسا مە مەزناتیا ئەرد و ئەسمانان ب ئیبراهیم دا دیتن، دا ببیتە ژ وان یێت ژ دل باوەریێ دئینن.

هەروەسا خودێ د قورئانێدا دبێژیتە مووسای: ﴿لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى﴾ (طه:23)، ئانکو: [ڤێ موعجیزەیێ ژی دگەل یا دی وەرگرە] دا ئەم هندەك نیشان و موعجیزەیێت خۆ یێت مەزن نیشا تە بدەین [ل سەر دەستهەلاتداریا خۆ ل سەر هەمی تشتان].

و مەرەم ژ وێ نیشادانێ دیاردکەت: ﴿وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ (الأنعام:75)، ئانکو: دا ببیتە ژ وان یێت ژ دل باوەریێ دئینن.

پشتی پێغەمبەر وان نیشان و ئایەتێت خودێ یێت مەزن ب چاڤێت خۆ دبینن، باوەریەکا خۆرستی و ب هێز بۆ پەیدا دبیت، ئەو تشتێ مرۆڤی های ژێ دبیت، نەوەکی ویە یێ ب چاڤا دبینیت. کەس ناگەهیتە پلەیا خۆراگریا وان د رێکا خودێدا و بۆ بەلاڤکرنا دینێ وی، و هەمی هێزێت دنیایێ بەرامبەر هێز و شیانێت خودێ ل دەف ژ پەرِێ پێشیەکێ کێمترە و گەلەك گرنگیێ نادەنێ، هندی ئیزا و نەخۆشی ل

1ـ ئبن هیشام 399/1.

سەر کۆم ببن. ئەگەر و پەند و مفا و نهینییێت هەر پارچە و پێنگاڤەکا وێ گەشتێ، هەژی بەحسکرنێنە د پەرتۆکێت نهینییێت شەریعەتیدا.

بەلێ ل ڤێرێ ل پێش چاڤ هندەك راستییێت بچویکن وەکی کانیا ژ وێ گەشتا پیرۆز دزێن و دچنە ناف باخچە و گولزارێت ژیاننامە پێغەمبەری ﷺ، یا فەرە ب کورتی هندەکا ژ وان دیارکەین:

خواندەڤان دبینیت د سۆرەتا (الإسراء)دا، خودێ د ئایەتەکا ب تنێدا بەحسێ چیرۆکا ئیسرائێ یێ کری، پاشی خرابی و تاوانێت جوهیا دیارکرن، پاشی ئەو ئاگەهدارکرن کو ئەڤ قورئانە رۆناهی و رێ نیشاندەرە بۆ یا باشتر و دورستتر، دبیت خواندەڤان هزر بکەت هەردوو ئایەتا چو پەیوەندی پێکڤە نینە، بەلێ پەیوەندی یا پێکڤە هەی، خودێ ب ڤی شێوازی ئاماژێ ددەتە هندێ کو ئیسرا بۆ (بیت المقدس) بوو، و دێ جوهی ژ سەرکرداتیا ئوممەتا مرۆڤاتیێ هێنە ئێخستن، ژبەر تاوان و گونەهێت وان کرین، ئێدی وان چو دەلیڤە نەمان ل وێ پلە و مەنسبی بمینن، و دێ وێ سەرکرداتیێ ڤەگوهێزیت بۆ پێغەمبەرێ خۆ موحەممەدی ﷺ، و دێ هەردوو گازییێت ئیبراهیمی ل دەف وی کۆمکەت، دەم یێ هاتی سەرکرداتیا روحی ژ ئوممەتەکێ بۆ ئوممەتەکا دی بێتە ڤەگوهاستن، ژ ئوممەتەکێ دیرۆکا وێ یا تژی تاوان و گونەهە و خیانەت و دژمنکاری، بۆ ئوممەتەکا دی یا بوویە ژێدەرێ چاکیێ و خێر و بێرا بۆ هەمی مرۆڤاتیێ، و پێغەمبەرێ وێ بەردەوامە ب خۆشیا وەحیا وێ قورئانا بەرێ مرۆڤا ددەتە یا باشتر و دورستتر.

بەلێ دێ چاوا ئەڤ سەرکرداتیە هێتە ڤەگوهاستن، و پێغەمبەرێ خودێ یێ ل مەکەهێ بێ هێز و پشتەڤانە و دهێتە دەرێخستن؟ ئەڤ پسیارە پەردێ ل سەر راستیەکا دی رادکەت، ئەو ژی ئەوە: قویناغەك ژ ڤێ گازیێ یا بەرەف دویماهییێڤە دچیت، ئان یا تمام بووی، و دێ قویناغەکا دی یا جودا و خۆشتر دەست پێ کەت، لەوا هندەك ئایەت هاتن وەك گەفەکا ئاشکرا و دژوار ل موشرکان:

﴿وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا﴾ (الإسراء:16)، ئانكو: و ئەگەر مە ڤیا ئەم [خەلكێ] گوندەكی د هیلاك ببەین، ئەم دێ فەرمانێ ب گوهداری و تاعەتی دەینە دەولەمەند و سەركار و سەروەرێت وان، ڤێجا ژ رێكا راست دەركەفتن و فەرمانا مە ب جھ نەئینان، ڤێجا هێژایی ژڤان و گەفێ بوون و مە گوند كاڤل و وێران كر و مە ژ بن كر.

﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾ (الإسراء:17)، ئانكو: و مە چەند [ئانكو گەلەك] ملەت ژ چەرخێت بۆری یێت پشتی نووحی د هیلاك برینە [وەكی ثمود و عاد]، و بەسە كو خودایێ تە ئاگەهدار و بینەرێ گونەهێت بەندەیێت خۆ بیت.

و دگەل ڤان ئایەتا هندەك ئایەتێت دی هاتنە خوار، بۆ موسلمانا شەنگستە و بنەمایێت شارستانیەتێ دیاركرن، ئەوێت دێ جڤاكێ وان یێ ئیسلامی ل سەر هێتە ئاڤاكرن، هەروەكی دێ بنە خودانێت ئاخێ، و ژ هەمی رەخاڤە كاروبار كەڤنە د دەستادا، و رێكخستنەكا ئێكگرتی پێك ئینا دا ئاشێ جڤاكی ل سەر بێتە گێڕان، هەروەسا ئاماژەیە بۆ پێغەمبەری ﷺ كو دێ جهێ ئێمن و تەنا بۆ ئاكنجیبوون و برێڤەبرنا كاروبارا بینیت، و دێ بیتە مەلبەندەك دا گازیا خۆ ل هەمی دنیایێ بەلاڤكەت. ئەڤە نهینیەك بوو ژ نهینیێت گەشتا پیرۆز.

و ژبەر ڤی ئەگەری و ئەگەرێت وەكی ڤی، ئەم دبینین رویدانا ئیسرائێ بەری بەیعا عەقەبا ئێكێ بوو ب دەمەكێ كێم، ئان ناڤبەرا هەردوو عەقەبادا بوو، و خودێ باشتر دزانیت.

★★★

بەیعا عەقەبە یا ئێکێ

مە دیارکر بوو شەش کەس ژ خەلکێ (یثرب) د وەرزێ حەجێدا سالا (11)ێ ژ پێغەمبەرینیێ موسلمان ببوون، و سۆز دابوو پێغەمبەری ﷺ وێ پەیامێ بگەهینن ملەتێ خۆ ژی.

د ئەنجامدا د وەرزێ حەجێ یێ سالا پاشتردا ـ سالا (12)ێ ژ پێغەمبەرینیێ ـ بەرامبەر خزیرانا سالا (621) ز، (12) زەلام ـ پێنج ژ وان ئەو بوون یێت سالا بەری هنگی پێغەمبەر ﷺ دیتی و موسلمان بووین ـ و یێ شەشێ جابر کورێ عەبدوللا کورێ ریئاب نەهاتبوو، و حەفتێت دی ژبلی وان چۆنە مەکەهێ حەجێ، حەفت کەسێت نوی ئەڤە بوون:

1ـ (معاذ بن الحارث ـ ابن عفراء) ژ بنەمالا ئەلنەجار ژ خەزرەج

2ـ (ذكوان بن عبد القيس) ژ بنەمالا زریق ژ خەزرەج

3ـ (عبادة بن الصامت) ژ بنەمالا غەنەم ژ خەزرەج

4ـ (يزيد بن ثعلبة) ژ هەڤپەیمانێت بنەمالا غەنەم ژ خەزرەج

5ـ (العباس بن عبادة بن نضلة) ژ بنەمالا سالم ژ خەزرەج

6ـ (أبو الهيثم بن التيهان) ژ بنەمالا (عبد الأشهل) ژ ئەوس

7ـ (عويم بن ساعدة) ژ بنەمالا عەمرو بن عەوف ژ ئەوس[1].

ڤان هەر دازدە کەسا ل عەقەبە نێزیکی مینایێ پەیوەندی ب پێغەمبەری ﷺ کر. و گۆتنە ڤێ بەیعێ (بيعة النساء)، چونکی دویف وێ بەیعێ بوو یا بۆ ژنان هاتیە خوارێ د فەتحا مەکەهێدا.

بوخاری ژ (عبادة بن الصامت) ڤەدگێڕیت، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((وەرن سۆز و پەیمانا بدەنە من.. بەیعێ بدەنە من، کو چو هەڤپشکا بۆ خودێ چێنەکەن، و دزیێ نەکەن، و زنایێ نەکەن، و دویندەها خۆ نەکوژن، و چو گونەهبارییێت بێ بنیات و بەلگە ب سەر کەسێڤە نەنن، و د چاکیادا نەگوهداریا من نەکەن، یێ ژ

1ـ رحمة للعالمين، 85/1، و ئبن هيشام 431/1-433.

هەوە پێگریێ پێ بکەت و وەفادار بیت بۆ سۆزا خۆ، جزایێ وی ل سەر خودێیە. و یێ پێگریێ ب هندەك سۆزا خۆ نەکەت و د دنیایێدا هاتە سزادان، دێ گونەهێت وی پێ هێنە ژێبرن، و یێ کێماسیەك تێدا کر و خودێ ڤەشارت، خودێ یێ ب کەیفا خۆیە، ئەگەر ڤیا دێ سزا دەت، و ئەگەر ڤیا دێ لێ بۆریت، گۆت: من بەیعە دایێ، و د ژێدەرەکێ دیدا مە بەیعە ل سەر هندێ دایێ[1].

بالیۆزێ ئیسلامێ ل مەدینێ:

پشتی بەیعە و وەرزێ حەجێ ب دویماهی هاتین، پێغەمبەری ﷺ ئێکەمین بالیۆز دگەل وان هنارتە مەدینێ، دا رێنما و شریعەتێ ئیسلامێ نیشا موسلمانا بدەت، و د دینیدا شارەزا بکەت، دا ئیسلامێ ناف وان بەلاڤ بکەت.. ئەوێت هێژ ل سەر شیرکێ، و بۆ ڤێ بالیۆزیێ، گەنجەك ژ گەنجێت ئیسلامێ یێت ل پێشیێ موسلمان بووین هەلبژارت، (مصعب بن عمير العبدري) بوو رضي الله عنه.

سەرکەفتنا ب کەیف و گەرم:

(مصعب بن عمير) بوو مێڤانێ ئەسعەد کورێ زوراره، هەردووا پێکڤە و ب گەرم و رژدی دەست ب بەلاڤکرنا ئیسلامێ کر ناف خەلکێ (یثرب)، و (مصعب) دهاتە نیاسین ب (المقرئ) و جوانترین سەرهاتیا سەرکەفتنا وی د گازیێدا هاتیە ڤەگێڕان: رۆژەکێ ئەسعەد کورێ زوراره ئەو دگەل خۆ دەرێخست دا چنە دەف بنەمالا (عبد الأشهل) و بنەمالا (بني ظفر)، چۆنە ناف بیستانەکی ژ بیستانێت (بني ظفر)، و روینشتنە سەر رەخێ بیرەکێ دگۆتنێ: (بیرا مەرەق)، و چەند زەلامەك ژ موسلمانا لێ کۆم بوون، دەمێ (سعد بن معاذ) و (أسيد بن حضير) مەزنێت بنەمالا (عبد الأشهل) بوون، و وی دەمی ل سەر شیرکێ بوون، دەنگ و باسێت موسلمانا های ژێ بووین، سەعد گۆتە ئوسەید: هەرە وان هەردووێت

1ـ صحيح البخاري، باب بعد حلاوة الايمان 7/1، باب وفود الأنصار 550/1 ـ 551، باب الحدود كفارة 1003/2.

هاتین هەژارێت مە سەردا ببەن، پاشڤە لێدە و بێژێ نەهێنە مالێت مە، ئەز دا پێش تەڤە چم، بەلێ ئەسعەد کورێ زورارەی کورخالەتێ منە.

ئوسەید روما خۆ هەلگرت و بەرەف وانڤە چۆ، دەمێ ئەسعەدی دیتی، گۆتە (مصعب): ئەڤە مەزنێ ئویجاخا خۆیە، و یێ بۆ تە دهێت، ژ دل بۆ خودێ پەیاما ئیسلامێ بگەهینێ، (مصعب)ی گۆت: ئەگەر روینشت ئەز دێ دگەل ئاخڤم، ئوسەید چۆ هنداڤ سەرێ وان راوستیا و ئاخفتنێت نەخۆش گۆتنێ، و گۆت: هوین هاتنە دەف مە چ؟ دا هەژارێت مە سەردا ببەن؟ ئەگەر هەوە خۆ بڤێت، خۆ ژ مە ڤەدەرکەن.

(مصعب) گۆتێ: ما تو ناروینی گوهێ خۆ بدەیە ئاخفتنا مە؟

ئەگەر تو ب ئاخفتنا مە رازی بووی دێ وەرگری، ئەگەر تو پێ رازی نەبووی، یا تە نەڤێت ناگەهیتە تە، گۆتێ: تو راست دبێژی، روما خۆ ل عەردی چکلاند و روینشت، (مصعب)ی بۆ وی بەحسێ ئیسلامێ کر و قورئان بۆ خواند، ئینا گۆت: ب خودێ من ئیسلام د سەروچاڤێت ویرا ددیت بەری باخڤیت، سەروچاڤێت وی د گەش و رۆن و ڤەکری بوون، پاشی گۆت: ئەڤە چەند ئاخفتنەکا خۆش و باشە، ئەگەر ئێکی بڤێت بێتە د ڤی دینیدا، چ دکەت؟ هەردووا گۆتنێ: دێ سەرێ خۆ شۆی، و جلکێت خۆ پاقژکەی، و دێ شەهدەییێ بۆ حەقیێ دەی، و دێ دوو رکاعەت نڤێژێ کەی، پاشی گۆتێ: زەلامەکێ دی یێ هەی ژبلی من، ئەگەر ئەو بێتە سەر دینێ هەوە، ئویجاخا وی کەس ژێ پاش ناکەڤیت، و نوکە ئەز دێ چم (سعد بن معاذ) فرێکەمە دەف هەوە، پاشی روما خۆ راکر و چۆ دەف (سعد)ی ناف ئویجاخا وی، و ل دیوانا وی د روینشتینە، سەعد گۆتە یێت روینشتی: ئەز ب خودێ سویند دخۆم، ئەڤە ئوسەید زڤرِی نە ب وان سەروچاڤێت پێ چۆی، دەمێ ئوسەید گەهشتیە دیوانێ، سەعد گۆتێ: تە چ کر؟ گۆت: ئەز دگەل وان هەردوو زەلاما ئاخفتم، یێت شەڕی و خرابیێ نەبوون، من ئەو پاشڤە لێدان، گۆتە من: یا تە دڤێت دێ ئەو بیت، بەلێ (بني حارثة) یێت دەرکەفتین دا ئەسعەد کورێ

زورارەی بکوژن ـ ئەو دزانن کورخالەتێ تەیە ـ دا تە لاواز بکەن، دەمێ سەعد ئەڤە گوھ لێ بووی، روما خۆ راکر و ب تۆڕەییڤە دەرکەفت، و بەرەف وان چۆ، دەمێ دیتی ئەسعەد و (مصعب) د روینشتینە و های ژ چو نینە، زانی ئوسەید دڤیا وی فرێکەتە دەف وان دا ئەو ژی گوهێ خۆ بدەتێ، چۆ هنداڤ سەرێ وان و ئاخفتن گۆتنێ، پاشی گۆتە ئەسعەد کورێ زورارە: ب خودێ بابێ ئومامەی.. ئەگەر ئەم مرۆڤێت ئێك نەباین، تە ئەڤە ژ من نەددیت، ئەو تشتێ مە نەڤێت تو دئینیە د مالا مەڤە؟!

و بەری هنگی ئەسعەد گۆتبوو (مصعب): ب خودێ ئەڤە مەزنێ ئویجاخا خۆیە، و هەمی بۆ وی د گوهدارن، ئەگەر ئەو موسلمان بوو، هەمی دێ موسلمان بن، (مصعب) گۆتە (سعد بن معاذ): دێ وەرە روینە و گوهێ خۆ بدە ئاخفتنا مە، ئەگەر تو رازی بووی وەربگرە، ئەگەر ب دلێ تە نەبوو، ئەو تشتێ تە نەڤێت دێ ژ تە ڤەدەرکەین، گۆت: تو راست دبێژی، پاشی روما خۆ ل عەردی دا و روینشت، ئیسلام بۆ گۆت، و قورئان بۆ خواند، وی ژی گۆت: ب خودێ من ئیسلام د سەروچاڤێت ویرا ددیت بەری باخڤیت، ژ سەروچاڤێت وی یێت گەش و رۆن دیاربوو، پاشی گۆت: دەمێ ئێك موسلمان دبیت دێ چ کەت؟ گۆتنێ: دێ سەرێ خۆ شۆی، و جلکێت خۆ پاقژکەی، پاشی دێ شەهدەییێ بۆ حەقیێ دەی، پاشی دێ دوو رکاعەت نڤێژێ کەی، و ئەوی وەکر، پاشی روما خۆ راکر و چۆ دیوانا خۆ، دەمێ مرۆڤێت وی ئەو دیتی گۆتن: دێ ب خودێ سویند خوین زڤرینا وی نەب وی شێوەیە دەمێ ژ ڤێرێ چۆی.

دەمێ هاتیە دەف وان، گۆت: ئەی بنەمالا (عبد الاشهل) ئەز چ تشتم ناف هەوەدا؟ گۆتنێ: تو مەزنێ مەیی، و ئاخفتن و رەئیا تە ژ یا مە هەمیا باشترە، و ژێگرتی و بژارەیێ مەیی، گۆتێ: پا ئاخفتنا هەوە ژ زەلام و ژنان ل من حەرام بیت، هەتا هوین باوەریێ ب خودێ و پێغەمبەرێ وی دئینن، بەری شەڤ ب سەردا بێت هەمی زەلام و ژن موسلمان بوون، زەلامەك ب تنێ موسلمان نەبوو، دگۆتنێ:

(الاصیرم)، ل رۆژا شەڕێ ئوحودێ موسلمان بوو، و شەڕ کر و هاتە کوشتن، و جارەکا ب تنێ ژی بۆ خودێ نەچۆبوو سوجدێ، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((کێم کار کر و خێرەکا مەزن گەشتێ)).

و (مصعب) ل مالا ئەسعەدێ کورێ زوارەی ما و داخوازا خەلکی دکر بۆ ئیسلامێ، هەتا چو مال ژ مالێت پشتەڤانان نەماین ژن و زەلام تێدا موسلمان نەبووین، ژبلی بنەمالا ئومەییە کورێ زەید و (خطمة) و وائیل، (قیس بن الأسلت)ێ هۆزانڤان د ناف واندا بوو ـ و گوهداریا وی دکر ـ نەهێلا موسلمان ببن، هەتا سالا پێنجێ مشەختی شەڕێ خەندەکێ.

بەری وەرزێ حەجێ یێ دویماهیێ ـ حەجا سالا سێزدێ ژ پێغەمبەرینیێ ـ (مصعب) کورێ عومەیر زڤڕی مەکەهێ، و مزگینیێت خێرێ و سەرکەفتنێ بۆ پێغەمبەری ﷺ ئینان، و دەنگ و باسێت هۆزێت (یثرب)، و باشی و بەرەکەتا وان، مال و هێزا وان و باوەریا وان بۆ گۆتن[1].

★★★

1ـ ئبن هیشام 1/435-438 و 2/90، وزاد المعاد 2/51.

بەیعا عەقەبە یا دووێ

د وەرزێ حەجێدا سالا سێزدێ ژ پێغەمبەرینێ ـ خزیرانا 622 ز ـ حەفتێ و چەند کەس ژ موسلمانێت خەلکێ (یثرب)، دگەل شاندێت هۆزێت خۆ یێت موشرك بەرەف مەکەهێ ب رێ کەفتن بۆ حەجێ، وان موسلمانا د ناف خۆدا ـ هێژ ل (یثرب) ئان دەمێ ب رێکێڤە دچۆن بۆ مەکەهێ ـ پسیار دکر: ئەرێ هەتا کەنگی دێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ل چیاییێت مەکەهێ گەریت و یێ دەرئێخستی بیت و هەر یێ ب ترس و د نەخۆشیادا بیت؟ دەمێ چۆینە مەکەهێ، هەردوو لا گەهشتنە رێککەفتنەکێ، هەردوو ئالی ل ناڤەراستا رۆژێت (تشریق) جەژنا قوربانی ل نهالەکا نێزیکی عەقەبە ل مینایێ کۆم ببن، و کۆمبوونا وان ل تاریا شەڤێ بیت و ب نهینیەکا تمام. دا گوهێ خۆ بدەینە ئێك ژ سەرکردێت پشتەڤانان بەحسێ وێ کۆمبوونا دیرۆکی دکەت، کو بوویە قویناغەکا گەش و نوی ژ هەڤرکیا د ناڤبەرا بوتپەرێسی و ئیسلامێدا.

کەعب کورێ مالکی یێ پشتەڤان دبێژیت:

(ئەم دەرکەفتینە حەجێ، و مە ژڤان دا پێغەمبەری ﷺ ل دەف عەقەبە ل ناڤەراستا رۆژێت جەژنا قوربانی، ئەو شەڤا مە ژڤان دایە پێغەمبەرێ خودێ ﷺ کۆم ببین، عەبدوللا کورێ عەمرو کورێ حەرام دگەل مە بوو، ئێك ژ مەزن و رێزدارێت مە بوو، مە ئەو ژی دگەل خۆ بر، و مە ئەڤ کارێ خۆ ژ موشرکێت ملەتێ خۆ ڤەدشارت، و مە گۆتە عەبدوللایێ کورێ عەمروی: بابێ جابری.. تو ئێك ژ مەزن و رێزدارێت مەیی، ژبەر هندێ مە نەڤێت سوبەهی تو ببیە دارودویێ ئاگری، پاشی مە داخوازا وی کر بۆ ئیسلامێ، و مە گۆتێ: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ژڤانێ دگەل مە هەی ل عەقەبە، ئینا موسلمان بوو و دگەل مە هاتە عەقەبە، و ئێك ژ هەلبژارتیا (نقیب) بوو).

کەعب گۆت: (ئەم وێ شەڤێ دگەل ملەتێ خۆ ناف بار و جهێت خۆ نڤستین، هەتا سێکا شەڤێ بۆری، ئەم دەرکەفتین بۆ ژڤانێ خۆ دگەل پێغەمبەری ﷺ،

دەرکەفتنا مە یا بێ دەنگی و ڤەشارتی بوو، هەتا ئەم ل نهالەکێ نێزیکی عەقەبە کۆم بووین، و ئەم حەفتێ و سێ زەلام بووین و دوو ژن: نوسەیبا کچا کەعب (ئوم عەمارە) ژ بنەمالا مازن کورێ نەجاری، و ئەسماء کچا عەمرو (ئوم مونیع) ژ بنەمالا سەلەمە).

ئەم ل نهالێ کۆم بووین و مە خۆ گرت هەتا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ هاتی، و مامێ وی عەباس کورێ (عبد المطلب) دگەل وی بوو ـ وی دەمی هێژ موسلمان نەببوو ـ بەلێ ڤیا دگەل برازایێ خۆ بەرهەڤ ببیت و پشتەڤانیا وی بکەت و ئێکەمین کەس بوو د کۆمبوونێدا ئاخفتی[1].

دەسپێکا هەڤپەیڤینا و شرۆڤەکرنا (عەباس)ی بۆ گرنگی و مەترسیا بەرپرسیێ:

پشتی جڤات تمام بووی، هەڤپەیڤینا دەست پێ کر بۆ رێککەفتنا هەڤپەیمانیا دینی و لەشکەری، و ئێکەمین کەس ئاخفتی، عەباس کورێ (عبد المطلب) بوو مامێ پێغەمبەری ﷺ، ئاخفت دا بۆ وان ب ئاشکرایی دیارکەت: ژ ئەنجامێ ڤێ رێککەفتنێ بەرپرسیەکا مەزن و ب مەترسی دکەڤیتە سەر ملێت وان، و گۆت:

(گەلی خەزرەجیان ـ عەرەبان دگۆتنە خەلکێ مەدینێ خەزرەجی، ب ئەوس و خەزرەجڤە ـ هوین دزانن موحەممەد ژ مەیە، و مە یێ ژ ملەتێ خۆ ـ ئەوێت نە ل سەر رەئیا وی ـ پاراستی، ناف ملەتێ خۆ یێ ب قەدر و سەرفەرازە، و یێ پاراستیە د باژێرێ خۆدا، و وی دڤێت خۆ بدەتە دگەل هەوە و بێتە دگەل هەوە، ئەگەر هوین دبینن هوین دێ وی تەسلیم کەن و شکێنن، پشتی دەردکەڤیتە دەف هەوە، هەر نوکە بهێلن، یێ ب قەدر و پاراستیە ناف ملەتێ خۆ و د باژێرێ خۆدا).

کەعب گۆت: مە گۆتێ: یا تە گۆتی مە های ژێ بوو، ڤێجا تو باخڤە ئەی پێغەمبەرێ خودێ، کا تە و خودایێ تە چ ژ مە دڤێت[2].

1ـ ئبن هیشام 440/1 ـ 441.

2ـ هەر ئەو ژێدەر 441/1، 442.

ئەڤ بەرسڤا وان نیشانا رژدی و وێرەکی و باوریا خۆرستی و دلسۆزیا وان بوو د راکرن و وەرگرتنا بەرپرسیا مەزندا، و رازیبوونا وان ب ئەنجامێت وێ یێت ب مەترسی.

و پشتی هنگی پێغەمبەری ﷺ ئاخفتن و رۆنکرنا خۆ بۆ گۆت و پاشی بەیعە هاتەکرن.

بەندێت بەیعێ:

ئیمام ئەحمەد بەندێت بەیعێ ب بەرفرەهی یێت ژ جابری ڤەگێڕاین، جابر گۆت: مە گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ بەیعێ ل سەر چ بدەینە تە؟ گۆت: ((دێ بەیعێ دەنە من ل سەر:

1. گوهداریەکا تمام د خۆشی و نەخۆشیادا.
2. مەزاختنێ د هەژاری و زەنگینیێدا.
3. فەرمانا ب چاکیێ و پاشڤەلێدانا ژ خرابیێ.
4. حەقیێ د راستا خودێدا بێژن و بکەن، و چو لۆمەکرن نەبنە ئاستەنگ و رێگر.
5. پشتەڤانیا من بکەن و من سەربێخن، ئەگەر ئەز هاتمە دەف هەوە، کا هوین چاوا بەرەڤانی و بەرگریێ ژ خۆ و خێزانێت خۆ دکەن، ژ من ژی بکەن، و ل بەرامبەر.. بەحەشت بۆ هەوەیە))[1].

و د دەقەکێ دیدا.. ئبن ئیسحاق ژ کەعب ڤەگێڕای: د بەندێ دویماهیێ ب تنێدا، کەعب گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ئاخفت و قورئان خواند و دوعا ژ خودێ کرن، و هاندان و شرینیا ئیسلامێ بۆ مە دیارکر، پاشی گۆت: ((دێ بەیعێ دەمە هەوە کو من بپارێزن کا چاوا ژن و زارۆکێت خۆ دپارێزن))، پاشی (البراء بن

---

1. رواه أحمد 322/3 باسناد حسن، وصححه الحاكم 624/2، وابن حبان (7012)، بەرێ خۆ بدە: مختصر سيرة الرسول، للشيخ عبد الله النجدي ص155، ئبن هيشام 454/1، بەندەکێ دی ل سەر زێدە دکەت: (أن لا ننازع الأمر أهله).

معرور) دەستێ وی گرت و گۆتێ: بەلێ، ئەز ب وی کەمە یێ تو ب حەقیێ هنارتی و کریە پێغەمبەر، دێ تە پارێزین کا چاوا مال و خێزانێت خۆ دپارێزین، بەیعێ بدە مە ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەم ملەتەکین مە شەڕ و هەڤپەیمانی یێت دیتین، مە یێت ژ باب و باپیرێت خۆ وەرگرتین.

گۆت: (البراء) دگەل پێغەمبەری ﷺ دئاخفت، (أبو الهيثم بن التيهان) ئاخفتنا وی بڕی و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ناڤبەرا مە و جوهیا هەڤپەیمانیا هەی، ئەگەر وان ـ جوهیا ـ ئەو هەڤپەیمانی شکاند، و چو هەڤپەیمانی ناڤبەرا مە نەمان، و خودێ تو ب سەر ئێخستی و زڤڕیە ناف ملەتێ خۆ، دێ پشتا مە بەردەی؟ گۆت: پێغەمبەر ﷺ گرنژی، پاشی گۆت: ((خوین ب خوین، نەخۆشی ب نەخۆشی دێ دگەلێك بین، ئەز ژ هەوەمە، و هوین ژ منن، یێ هەوە شەڕێ وی کری دێ شەڕێ وان کەم، یێ هوین دگەل ئاشت بووین و رێککەفتین، دێ دگەل ئاشت بم))[1].

دوپاتی ل سەر مەترسیا بەیعێ:

پشتی هەڤپەیڤین ل دۆر مەرجێت بەیعێ هاتینەکرن، و هەمی ل سەر رێککەفتین، دوو زەلام یێت بەری هنگی موسلمان بووین ل وەرزێت حەجێ یێت سالا (11 ، 12)ێ ژ پێغەمبەرینیێ ئێك دویف ئێکی رابوونەڤە و دوپاتی ل سەر گرنگی و مەترسیا بەیعێ کر، دا چو تشتێ بەرزە ل بەر وان نەمینیت، و دا ل دەف وان ژی دوپات ببیت کو ملەتێ وان یێ بەرهەڤە بۆ خۆگۆریکرنێ.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: دەمێ بۆ بەیعێ کۆم بووین، (العباس بن عبادة بن نضلة) گۆت: هوین دزانن دێ بەیعێ ل سەر چ دەنە ڤی زەلامی؟ گۆتنێ: بەلێ. گۆت: هوین دێ بەیعێ دەنێ کو شەڕێ خەلکێ سۆر و رەش بکەن، ئەگەر هوین ببینن مالێ هەوە تێ بچیت و مەزنێت هەوە بێنە کوشتن، هوین وی تەسلیم بکەن، هەر ژ نوکە هەلویستێ خۆ دیارکەن، ب خودێ ئەگەر هوین وەبکەن، شەرمزاری و

1ـ ئبن هیشام 442/1.

روی رەشیە ل دنیایێ و ئاخرەتێ، و ئەگەر هوین ببینن دێ د وەفادار بن بۆ وی ل سەر تێچۆنا مالێ خۆ و کوشتنا مەزنێت خۆ، بحەوینن و دگەل خۆ ببەن، ب خودێ ئها ئەوە خێر و باشیا دنیایێ و ئاخرەتێ.

گۆتن: ل سەر تێچۆنا مالێ مە و کوشتنا مەزنێت مەڕا ئەم دێ حەوینین، و ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەگەر ئەم د وەفادار بین بۆ ڤێ سۆزا خۆ، دێ ل بەرامبەر چ بۆ مە هەبیت؟ گۆت: ((بەحەشت)). گۆتنێ: دەستێ خۆ بینە، دەستێ خۆ دا ڤێ و هەمیا بەیعە دایێ[1].

د ریوایەتا جابریدا، گۆت: ئەم رابووین بەیعێ بدەینێ، ئەسعەدێ کورێ زورارەی دەستێ وی گرت ـ ئەو ژ هەر حەفتێیان بچویکتر بوو ـ گۆت: کا راوستن گەلی خەلکێ (یثرب).. لەوا مە ئەڤ زەحمەتە یا بری و هاتینە ڤێرە، چونکی مە زانی پێغەمبەرێ خودێیە، و ئەم وی دگەل خۆ دەربێخین، خۆڤەدەرکرن و جوداکرنە ژ هەمی عەرەبا، و دێ کەڤینە بەر شیرا و کوشتنا مێرچاکێت هەوەیە، ئەگەر دێ خۆ ل سەر ڤێ هەمیێ راگرن، دگەل خۆ ببەن و بحەوینن، و جزایێ هەوە یێ ل دەف خودێ، و ئەگەر هوین ژ تشتەکی ژ خۆ بترسن، هەما بهێلن، دێ هەوە هەجەتا خۆ هەبیت ل دەف خودێ[2].

ئەنجامدانا بەیعێ، و دانا سۆزو پەیمانا:

پشتی رازیبوونێ و پەسندکرنا بەندێت بەیعێ، و پشتی دوپاتکرن و دوپاتکرنێ، دەست ب بەستنا بەیعێ کر ب چۆنا دەستێ ئێك، جابر گۆت: ـ پشتی ئەسعەد کورێ زورارە ئاخفتی ـ، گۆتنێ: ئەسعەد.. کا تو خۆ ڤەدەرکە و رێکا مە بکە، ب خودێ ئەم ڤێ بەیعێ ناهێلین، و دەستا ژێ بەرنادەین[3].

1ـ ئبن هیشام 446/1.

2ـ ئیمام ئەحمەد یا ژ حەدیسا جابر ڤەگێرای.

3ـ هەر ئەو ژێدەر.

ل وی دەمی ئەسعەدی ب دورستی زانی ملەتێ وی یێ بەرهەڤە بۆ خۆگۆریکرنێ د ڤێ رێکێدا، و بانگخوازێ مەزن و سەرەکی دگەل (مصعب) کورێ عومەیر ئەو بوو، و سەرکێشێ وان یێ دینی بوو بۆ وان یێت بەیعە دایی، و ل پێشیا هەمیا بەیعە دا. ئبن ئیسحاق دبێژیت: بنەمالا نەجار ل وێ هزرێنە: ئەبو ئومامە بن زوارە ئێکەمین کەس بوو بەیعە دای و چۆیە دەستێ پێغەمبەری ﷺ.

پاشی بەیعا گشتی دەستپێکر، جابری گۆت: ئەم رابین زەلام زەلام بەیعە ژ مە وەرگرت، ب وێ چەندێ بەحەشت د دا مە[1].

و بەیعا هەردوو ژنا ب ئاخفتنێ ب تنێ بوو، پێغەمبەر ﷺ نەچۆیە دەستێ چو ژنێت بیانی[2].

دازدە بژارە:

پشتی پێغەمبەری ﷺ بەیعە ژ هەمیا وەرگرتی، داخواز ژێ کر دازدە کەسا هەلبژێرن ببنە سەرکێشێت ملەتێ خۆ، و ببنە بەرپرس ژ وان د جهئینانا بەندێت بەیعێدا، و گۆتە وان: ((دازدە کەسا ژ خۆ بۆ من هەلبژێرن، دا سەرپەرشتیا هەوە بکەن)). هەر د وی دەمیدا هەلبژارتن، نەهـ کەس ژ خەزرەج و سێ ژ ئەوس بوون.

هەلبژارتییێت خەزرەج:

1. ئەسعەد کورێ زوارە کورێ عەدس.
2. سەعد کورێ رەبیع کورێ عەمرو.
3. عەبدوللا کورێ رەواحە کورێ (ثعلبة).
4. رافع کورێ مالك (العجلان).
5. (البراء بن معرور بن صخر).
6. عەبدوللا کورێ عەمرو کورێ حەرام.

---

1. مسند الامام احمد.
2. صحیح مسلم، باب کیفیة بیعة النساء 131/2.

7ـ عوباده كورێ (الصامت) كورێ قەيس.

8ـ سەعد كورێ عوباده كورێ دلێم.

9ـ (المنذر) كورێ عەمرو كورێ خەنيس.

هەلبژارتييێت ئەوس:

1ـ ئوسەيد كورێ (حضير) كورێ سەمماك.

2ـ (سعد بن خيثمة بن الحارث).

3ـ (رفاعة بن عبد المنذر بن زبير)[1].

دەمێ ئەو هەلبژارتى هاتينە ژێگرتن، پێغەمبەرى ﷺ پەيمانەكا دى يا جودا ژێ وەرگرت، وەك سەركێشێت بەرپرس، گۆتە وان: ((هوين بەرپرسن ژ ملەتێ خۆ و هاريكارن بۆ وان، وەك هاريكارى و پشتەڤانيا حەواريان بۆ عيسايێ كورێ مەريەمێ، و ئەز بەرپرسم ژ ئوممەتا خۆ ـ هەمى موسلمانا ـ)). گۆتنێ: بەلێ[2].

شەيتانەك پەيمانێ ئاشكرا دكەت:

دەمێ پەيمانا وان ب دويماهى هاتى و بەرى ژێك بەلاڤ ببن، د دەليڤا دويماهييێدا، شەيتانەكى ئەو ئاشكراكرن، هند دەم د دەستيدا نەبوو سەركردێت قورەيشێ ب نهينى ئاگەهدار بكەت دا ژ نشكەكێڤە ب سەردا بگرن، ئەو شەيتان چۆ سەر جهەكێ بلند و ـ ب هێزترين دەنگێ هاتيە هاى ژێ بوون ـ كره گازى:

(گەلى خەلكێ دەوروبەر.. دێ وەرنێ ئەڤە موحەممەد و يێت دگەل وى كافر بووين، يێت كۆم بووين دا شەڕێ هەوە بكەن).

ئينا پێغەمبەرى ﷺ گۆت: ((ئەڤە (أزب العقبة)يە، ئەى دژمنێ خودێ.. دێ دەستێ من ب تەڕا گەهيت))، و فەرمان دا موسلمانا بەلاڤ ببن و هەر ئێك بزڤڕيتە جهێ خۆ[3].

1ـ ياهاتيە گۆتن: ل جهێ (رفاعة)، (أبو الهيثم بن الهتيان) بوو.

2ـ ئبن هيشام 443/1، 444، 446.

3ـ زاد المعاد 51/2.

بەرهەڤیا پشتەڤانا بۆ شەڕێ قورەیشێ:

دەمێ دەنگێ وی شەیتانی بلند بووی، (العباس بن عبادة بن نضلة) گۆتە پێغەمبەری ﷺ: ئەز ب وی کەمە یێ تو ب حەقیێ هنارتی، ئەگەر تە بڤێت، دێ سوبەهی سپێدێ ب شیرێت خۆ ب سەر خەلکێ مینایێدا گرین، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((فەرمانا مە ب شەڕی نەهاتیە کرن، بەلێ بزڤڕنە جهێت خۆ))، ئینا زڤڕینە جهێت خۆ و هەتا سپێدێ نڤستن[1].

قورەیش نەرازیبوونا خۆ پێشکێشی سەرۆکێت (یثرب) دکەت:

دەمێ ئەڤ دەنگ و باسە گەهشتیە گوهێت قورەیشێ، بوو دەنگ و دۆر و بەلبەلە و تۆڕەبوون، چونکی وان ب تمامی دزانی ئەنجامێت وێ بەیعێ دێ گەهنە کیڤە و چ پێڤە هێت و چ دویفرا هێت بۆ وان و بازرگانیا وان.. دەمێ بوویە سپێدە، شاندەکێ مەزن یێ سەرکردە و مەزنێت مەکەهێ چۆنە ناف خیڤەتگەها خەلکێ (یثرب) دا ب توندی نەرازیبوونا خۆ سەر وێ پەیمانێ دیارکەن، و گۆتنێ: گەلی خەلکێ (یثرب).. یا گەهشتیە مە: هوین یێت هاتینە دەف زەلامێ د ناف مەدا و هەوە پەیمانا دایێ ژ ناف مە دەربێخن، و هەوە پەیمانا دایێ ل سەر شەڕێ مە، ب خودێ شەڕێ دژی هەوە، بۆ مە گەلەك نەخۆشترە ژ شەڕێ دگەل هەمی عەرەبا[2].

موشرکێت (یثرب) های ژ وێ بەیعێ نەبوو، چونکی ب نهینیەکا تمام هاتبوو کرن، و ل تاریا شەڤێ، لەوا سویند ب خودێ خوار کو چو تشتێ هۆسا نەبوویە، و مە نەزانیە، هەتا چۆینە دەف عەبدوللا کورێ ئوبەی کورێ سەلوول، وی ژی گۆتێ: ئەڤە وەنینە و تشتێ هۆسا نەهاتیەکرن، و ملەتێ من خۆ ب ڤان تشتێت کێمڤە مژویل ناکەت، خۆ ئەز ل (یثرب) ژی بام، ملەتێ من تشتەکێ هۆسا نەدکر

1ـ ئبن هیشام 448/1.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

هەتا فەرمان ژ من وەرگرتبا، موسلمانێت (یثرب) بەرێ خۆ ددا ئێك و دوو و خۆ بێ دەنگ كر، و كەس ژ وان نەئاخفت، مەزنێت قورەیشێ باوەر ژ موشركان كر، و دەستڤالا زڤڕین.

دەنگ و باس ل دەف قورەیشێ دوپات بوو و دویف وان گەڕیان بێت بەیعە داین:

مەزنێت مەكەهێ زڤڕین، هەروەكی د پشت راست بوون كو ئەو دەنگ و باس وەنینە، بەلێ هەر ل دویف دچۆن و پسیار دكر هەتا بۆ وان دوپات بووی كو ئەو دەنگ و باس وەیە، ئەڤە زانی پشتی حەج ب دویماهی هاتی و خەلك بەرەف وەلاتێت خۆ چۆین، سویارێت مەكەهێ دویف خەلكێ (یثرب) چۆن، بەلێ ژ دەستا دەركەفتن، ب تنێ شیان دوو كەسا ببینن، سەعد كورێ عوبادە و (المنذر) كورێ عەمرو، و دویفرا چۆن، (المنذر) شیا خۆ قورتال بكەت، بەلێ سەعد گرت، و ب كنفێ دەوارێ وی، دەستێت وی ب حەفكا ویڤە گرێدان، و قوتا و سەرێ وی دكێشا هەتا زڤڕاندیە مەكەهێ، (المطعم بن عدي) و (الحارث بن حرب بن أمية) ئەو ژ دەستێت وان قورتال كر، چونكی سەعد ئەو دحەواندن دەمێ كاروانێت وان د مەدینێڕا دبۆرین.

دەمێ سەعد نەگەهشتیە مەدینێ، موسلمان نافێكدا هاتن و چۆن و خۆ بەرهەڤ دكر كو دویفرا بچن، و سەعد گەهشتە (یثرب)، و موسلمانێت (یثرب) هەمی گەهشتن[1].

ئەڤە بوو بەیعا عەقەبە یا دووێ، كو دهێتە نیاسین ب ـ بەیعا عەقەبە یا مەزنتر ـ، د رەوشەكێدا هاتە كرن یا تژی ڤیان و حەژێكرن و پشتەڤانی بۆ موسلمانێت مەكەهێ و پێغەمبەری ﷺ، یا تژی رامانێت پشت راستی و وێرەكی و خۆراگرتنێ بۆ دینێ خودێ، موسلمانێت (یثرب) گەلەك حەژ موسلمانێت مەكەهێ یێت هەژار و بێ رێ كرن، و كەربێت وان ژ موشركێت مەكەهێ ڤەبوون سەرا وان،

1ـ زاد المعاد 52/2، 51، ئبن هيشام 448/1-450.

و هەست و ڤیانەکا مەزن کەفتە د دلێ واندا بۆ پێغەمبەرێ خودێ، بۆ خودێ حەژێ دکر بەری ببینن، ئەڤ هەست و حەژێکرنە، نە ژ ئەنجامێ کار و رویدانەکا ب سەرڤە بوو، کو ب بۆرینا رۆژا ژ بیرا وان بچیت و نەمینیت، بەلێ ژێدەرێ وێ ڤیانێ، باوەریا ب خودێ و پێغەمبەرێ وی و کیتابا وی بوو، باوەریەکە بەرامبەر چو هێزێت زۆرداری و دژمنکارییێ سست نابیت و ب دویماهی ناهێت. باوەریەکە.. ئەگەر بایێ وێ هات، دێ کار و ئەنجامێت مەزن و عنتیکە د هزر و کریارێدا پێڤە هێن.

ب وێ باوەرییێ.. موسلمان شیان هندەك کارێت مەزن سەر بەرپەڕێت دیرۆکێ تۆمارکەن، و هندەك شوینوارا پاش خۆ بهێلن، کو چو جارا نە د دیرۆکێدا و نە نوکە و نە ل پاشەرۆژێ، نەبووینە و نابن.

★★★

پێشەنگێت مشەختبوونێ

پشتی بەیعا عەقەبە یا دووێ ب دویماهی هاتی، و ئیسلام شیا بۆ خۆ وەلاتەکی ل نیڤا بیابانەکا تژی کوفر و نەفامی دامەزرینیت، کو مەزنترین و مەترسیترین دەستکەفتی بوو هەر ژ دەسپێکا گازیێ هەتا وی دەمی ئیسلامێ ب دەست خۆڤە ئینای، پێغەمبەری ﷺ دەستویری دا موسلمانا مشەخت ببنە وی وەلاتی.

رامانا مشەختبوونێ.. نە تێکدانا بەرژەوەندیان و قوربانیدان ب مالی و خۆ قورتالکرن بوو و هند، هەرچەندە دزانی مشەختبوون گەفەکە سەر گیانێت وان و تالانکرنا مالێ وان، و دبیت ل دەسپێکا رێکێ ئان ل دویماهیا وێ بێتە کوشتن، و نەدزانین دێ چ خەم و نەخۆشی دویفرا هێن.

و موسلمانا دەست ب مشەختبوونێ کر، و ئەڤە هەمی دزانی و ددانا پێش چاڤێت خۆ، موشرکا رێ ل دەرکەفتنا وان دگرت، چونکی هەست دکر و ب دورستی دزانی دەرکەفتنا وان دێ بیتە گەف ل سەر وان، و نموونە ل سەر هندێ:

1. ژ وان کەسێت ل دەسپێکێ مشەخت بووین، ئەبو سەلەمە بوو، سالەکێ بەری پەیمانا عەقەبە یا مەزن، هەروەکی ئبن ئیسحاق گۆتی، دەمێ وی و هەڤژینا وی و کورێ وان دگەل وان بریار دایی دەرکەڤن، خزمێت وی گۆتنێ: ئەگەر تو ب تنێ دەرکەڤی ئەم رێکێ ل تە ناگرین، دێ چاوا هێلین خویشکا مە دگەل خۆ ببەی؟ دێ چاوا هێلین وێ ببەیە وەلاتێت بیانی؟ هەڤژینا وی ژێ ستاندن، بنەمالا سەلەمە سەرا زەلامێ خۆ تۆڕە بوون، گۆتن: ئەگەر هەوە هەڤژینا وی ژێ ستاند، کور یێ مەیە، ئەم ناهێلین دەیکا وی دگەل خۆ ببەت، و سەرا هندێ ب جرە چۆن، و هەر ئێك ژ وان کور بۆ خۆ کێشا هەتا دەستێ وی ژ قۆقلکێ هاتیە دەر، و ژێ ستاند، و ئەبو سەلەمە ب تنێ مشەخت بوو مەدینێ، و ئوم سەلەمە پشتی چۆنا هەڤژینێ وێ، و ژێ ستاندنا کورێ وێ، هەرۆ دەردکەفتە وی جهێ رەخێ مەکەهێ، و هەتا ئێڤاری دکرە گری.

نێزیکی سالەکێ د وێ رەوشا نەخۆشدا بوو، دلێ ئێك ژ کەس و کارێت وێ پێ سۆت و گۆت: ما هوین ڤێ هەژارێ ژ وی سەروبەرێ نەخۆش نادەرێخن، گۆتێ: ئەگەر تە بڤێت.. هەرە بگەهە زەلامێ خۆ، چۆ کورێ خۆ ژی ژ دەف مامێت وی ئینا و ژ مەکەهێ دەرکەفت و بەرەف مەدینێ چۆ، گەشتەکە نێزیکی پێنج سەد کیلۆمەترایە، و ئەو و کورێ خۆ یێ ساڤا ب تنێ، دەمێ گەهشتیە دەڤەرا (تەنعیم)، (عثمان بن طلحة بن أبي طلحة) ئەو ب وی سەروبەری دیت، دلێ وی ما پێڤە، ل دەوارێ خۆ سویارکر هەتا گەهاندیە مەدینێ، دەمێ گەهشتینە نێزیکی (قوباء)، گۆتێ: هەڤژینێ تە یێ ل ڤێرە، هەرە دێ بینی، خودێ بەرەکەتێ و خێرێ بدەتە هاتنا تە، و جارەکا دی زڤڕی مەکەهێ[1].

2ـ دەمێ (صهیب) ڤیای مشەخت ببیت، کافرێت قورەیشێ گۆتنێ: دەمێ تو هاتیە ناف مە، هەژارەکێ بەلەنگاز و بێ رێز بووی، مالێ تە ل دەف مە یێ زێدە بووی، و تو یێ گەهشتیە وێ پلە و هەیاتیێ یا نوکە ب دەست تە کەفتی، و د سەر هندێرا تە دڤێت تو مالێ خۆ و نەفسا خۆ هەردووا ژ مەکەهێ دەربێخی؟ ب خودێ ئەڤە چێنابیت.

(صهیب) گۆتە وان: ئەگەر ئەز مالێ خۆ بدەمە هەوە، دێ رێکا من بەردەن؟ گۆتنێ: بەلێ. گۆتێ: ئەڤە من مالێ خۆ دا هەوە، و نیشا دا، ئەڤ دان و ستاندنا وان گەهشتە پێغەمبەری ﷺ، ئینا گۆت: ((ربح صهیب ربح صهیب))[2]، ئانکو: صهیب فایدەکر.. صهیب فایدەکر.

3ـ عومەر کورێ (خطاب) و عیاش کورێ ئەبی رەبیعە و هیشام کورێ عاص ژڤانەك دا ئێك و دوو کو سپێدێ ل فلان جهی بن، دا پێکڤە مشەخت ببنە مەدینێ، عومەر و عیاش ل وی جهی گەهشتنە ئێك و هیشام نەچۆ، دەمێ ئەو هەردوو گەهشتین، چۆنە (قوباء)، ئەبو جەهل و برایێ وی (الحارث) چۆنە دەف

1ـ ئبن هیشام 1/ 468، 469، 470.

2ـ ئبن هیشام 1/ 477.

عیاش، دەیکا هەرسێیا ئێکە، و گۆتنێ: دەیکا تە یا ل سەر خۆ کریە نەدر کو سەرێ خۆ شە نەکەت و بەر سیبەرێ نەروینیت هەتا تە نەبینیت، ڤێجا بلا دلێ تە ب دەیکا تەڤە بیت، عومەر گۆتێ: عیاش.. وان دڤێت تە ژ دینێ تە ڤەکەن و مەرەما وان ئەوە، ڤێجا لێ هشیاربە، ب خودێ ئەگەر سپیە کەفتنە سەرێ دەیکا تە، دێ شۆت و شەکەت، و ئەگەر حەتاڤا مەکەهێ شاریا، دێ چیتە بەر سیبەرێ. هەدارا عیاش نەهات، و بریار دا دگەل وان بزڤرِیت، وەك وەفاداری بۆ دەیکا خۆ، و دا سویندا خۆ نەشکێنیت.

عومەر گۆتێ: ئەگەر دێ هەر زڤرِی، ئەڤێ حێشترا من دگەل خۆ ببە، حێشترەکا گوهدار و رێزانە، سویاربە و هەرە، و ئەگەر تو ل مرۆڤێت خۆ ب گۆمان کەفتی، دا سویار بی و بزڤرِیەڤە، ئینا سویار بوو و دگەل وان بەرەف مەکەهێ زڤرِی، ب رێکێڤە ئەبو جەهل گۆتێ: برازا.. ب خودێ ئەڤ حێشترا من بۆ من گەلەك یا نەخۆشە، دا بێنەکێ ئەز و تو حێشترێت خۆ لێك بگوهۆرین، گۆتێ: بلا، هەردووا حێشترێت خۆ ل عەردی نخاندن و پەیا بوون، هەردووا هێرش کرە سەر و گرێدا، و برە مەکەهێ، ب رۆژێ گەهشتنە مەکەهێ یێ گرێدایی، و گۆتنە خەلکێ مەکەهێ:

هوین ژی ئها هۆ ل بێ ئاقلێت خۆ بکەن، هەروەکی مە لێ کری[1].

ئەڤە سێ نموونە بوون ژ موسلمانێت دڤیان مشەخت ببن، دەمێ موشرك پێ دحەسیان، بەلێ دگەل هندێ.. موسلمان ئێك ئێکە و کۆم کۆمە دەردکەفتن، و

1ـ هیشام و عیاش مانە د زیندانا کافراندا ل مەکەهێ، هەتا پێغەمبەر ﷺ مشەخت بوویە مەدینێ، رۆژەکێ گۆت: ((کی دێ بۆ من عیاش و هیشام ئینیت؟))، وەلیدێ کورێ وەلید گۆت: ئەز دێ بۆ تە ئینم ئەی پێغەمبەرێ خودێ، و ب نهینیڤە چۆ مەکەهێ، ژنەك دیت یا خوارنێ بۆ وان دبەت، دویفرا چۆ، هەتا جهێ وان زانی، یێت ل خانیەکێ بێ بان د زیندانکری بوون، دەمێ بوویە تاری د سەر دیواریرا چۆ و قەیدێت وان ڤەکرن و ل حێشترا خۆ سویارکرن و برنە مەدینێ. ئبن هیشام 474/1، 476. و دەمێ عومەر مشەخت بووی، بیست سەحابا خۆ دابوو دگەل و مشەخت ببوون. صحيح البخاري 558/1.

پشتی دوو هەیڤ و چەند رۆژا ژ بەیعا عەقەبا دووێ، چو موسلمان نەمانە ل مەکەهێ ژبلی پێغەمبەری ﷺ و ئەبو بەکر و عەلی، ئەو ژی ب فەرمانا وی مابوون ـ ژبلی وان یێت موشرکا زیندان کرین ـ پێغەمبەری ﷺ و ئەبو بەکری هەردووا خۆ بەرهەڤ کربوو هەتا فەرمانا وان ب مشەختبوونێ دهێتە کرن[1].

بوخاری ژ عائیشایێ ڤەدگێڕیت گۆت: پێغەمبەری ﷺ گۆتە موسلمانا: ((من جهێ مشەختبوونا هەوە دیت یێ ب دارقەسپە ناف دوو ئویجاخا))، و موسلمان چۆنە مەدینێ، و ئەوێت مشەخت بووینە حەبەشە ژی زڤڕینە مەدینێ، ئەبو بەکر خۆ بەرهەڤ کر بۆ مەدینێ، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((بێهنا خۆ فرەهکە، من ئەو هیڤی یا هەی دەستویریا من بێتە دان))، ئەبو بەکر گۆتێ: دەیبابێت من گۆری تە ببن.. تە ئەو هیڤی هەیە؟ گۆتێ: ((بەلێ))، ئەبو بەکر خۆ بێ دەنگ کر دا دگەل پێغەمبەری ﷺ مشەخت ببیت، و بۆ وێ مەرەمێ.. ئەو چار هەیڤ بوو دوو حێشتر ل دەف خۆ ب خودان دکرن و ئالفەکێ باش ددایێ[2].

ل کۆچکا کۆمبوونان (پەرلەمانێ قورەیش):

دەمێ موشرکێت مەکەهێ دیتی سەحابێت پێغەمبەرێ خودێ هەمیا کارکر و بارکر، خێزان و زارۆك و بەندەیێت خۆ، و مالێ خۆ هەمی برە دەف ئەوس و خەزرەج، ل مەکەهێ بوو دەنگ و دۆر و بەلبەلە و تۆڕەبوون و ب خەم کەفتن، و چو جارا وەسا ئالۆز و شەپرزە نەببوون، چونکی مەترسیەکا مەزن و بێ گۆمان ل پێش چاڤێت خۆ دیت، دبیتە گەف سەر کیانێ وان یێ بوت پەرێسیێ و ئابۆری، چونکی وان ب دورستی کەساتیا موحەممەدی ﷺ دنیاسی کا چەند یێ ب هێز و کارتێکەرە، و دگەل هندێ سەرکردە و رێبەرەکێ تمامە، و ب دورستی دزانی کا سەحابێت وی چەند د رژد و راست و خۆگۆریکەرن بۆ وێ رێکێ، و دزانی ئەوس و خەزرەج خودان هێز و دەستهەلاتن و دشێن وان بپارێزن، و مەزنێت هەردوو هۆزا

1ـ زاد المعاد 52/2.

2ـ صحيح البخاري، باب هجرة النبي ﷺ وأصحابه 553/1.

حەژ ئاشتی و باشیێ دکەن، و حەژ کەرب و کین و نەڤیانێ ناکەن، پشتی گەلەك نەخۆشی و کارەسات دیتین ژ ئەگەرێ شەڕێ نافخۆیی یێ ب سالا ڤەکێشای.

هەروەسا ب دورستی دزانی مەدینە جهەکێ ئستراتیجی و گرنگە بۆ بازرگانیا وان، کو سەر کنارێ دەریا سۆرڕا دچیتە شامێ، و خەلکێ مەکەهێ سالانە (250) هزار دینارێت زێری دبرنە شامێ بۆ بازرگانیێ، و ژبلی خەلکێ (طائف) و جهێت دی، و یا خویا بوو کو رەواج و سەرکەفتنا وێ بازرگانیێ ژبەر ئێمناهیا وێ رێکێ بوو. کۆمبوونا گازیا ئیسلامێ ل (یثرب)، و خەلکێ وێ دژی قورەیشێ راوستن، نەتشتەکێ ڤەشارتیە کا چەند مەترسی و گەفەکا مەزنە سەر موشرکێت مەکەهێ، ژبەر هندێ هەست ب زێدەبوونا مەترسیێ کر، یا بوویە گەفەکا مەزن سەر گیان و مانا وان، و ل باشترین رێك و چارەسەری گەریان بۆ پاشڤەلێدانا وێ گەفێ، کو ژێدەرێ وێ هەلگرێ ئالایێ گازیا ئیسلامێیە موحەممەد ﷺ.

رۆژا پێنج شەمبی (26/ی صفر) سالا (14)ێ ژ پێغەمبەرینیێ، بەرامبەر (622/9/12 ز)[1]، ئانکو: پشتی نێزیکی دوو هەیڤ و نیڤا ژ بەیعا عەقەبە یا مەزن.. پەرلەمانێ مەکەهێ (دار الندوة) ل دەستپێکا رۆژێ[2] مەترسیترین کۆمبوون د دیرۆکا خۆدا گرێدا، و نوینەرێت هەمی ئویجاخێت قورەیشێ بەرهەڤی کۆمبوونێ بوون، دا نەخشەیەکێ ئێکلاکەر دانن کو ب زویترین دەم هەلگرێ ئالایێ گازیا ئیسلامێ نەهێلن، و ئەو رۆناهی و بەحس و خەبەر ب ئێکجاری نەمینن.

و ژ پشکدارێت ناڤدار ژ نوینەرێت ئویجاخێت قورەیشێ ئەڤەبوون:

1ـ ئەبو جەهل کورێ هیشام، ژ ئویجاخا بنەمالا مەخزووم.

1ـ رحمة للعالمين، محمد سليمان المنصورفوري 95/1، 97، 102، 471.

2ـ بەلگە ل سەر ڤێ چەندێ ئەوە ئەوا ئبن ئیسحاقی ڤەگێڕای کو جبیریلی پێغەمبەر ﷺ ب ڤێ کۆمبوونێ ئاگەهدارکر و روخسەت دایێ مشەخت ببیت، هەروەسا ئەو تشتێ ژ فەرموودا عائیشایێ ڤەگێڕای کو پێغەمبەر ﷺ هاتە دەف ئەبوبەکری نێزیکی نیڤرو و گۆتێ: ((روخسەت بۆ من هاتە دان مشەخت ببم)).

2. جوبەیر کورێ (مطعم)، و (طعيمة بن عدي)، و (الحارث بن عامر) ژ بنەمالا نەوفەل کورێ عەبد مەناف.
3. شەیبە و عوتبە کورێت رەبیعە، و ئەبو سوفیان کورێ حەرب، ژ بنەمالا عەبد شەمس بن عەبد مەناف.
4. (النضر بن الحارث) ـ ئەو بوو یێ رویڤیکێت حێشترێ هاڤێتینە سەر پاتکا پێغەمبەری ﷺ و ئەو د سوجدێدا ـ ژ بنەمالا (عبد العزى).
5. (أبو البختري بن هشام) و (زمعة بن الأسود) و (حكيم بن حزام) ژ بنەمالا (یثرب).
6. نەبیە و مونبە کورێت حەجاجی، ژ بنەمالا سەهم.
7. ئومەییە کورێ خەلەف، ژ بنەمالا جەمح.

دەمێ دویف ژڤانێ خۆ چۆینە کۆچکا کۆمبوونا، ئبلیس سەر رەنگێ پیرەکێ رێزدار و دانا هاتە بەرسینگێ وان، و جلکەکێ ماقویل ل بەر بوو، و ل بەر دەرگەهی راوستیا بوو، گۆتن: ئەڤ پیرە کیە؟ گۆت: پیرەکە ژ مەزنێت (نەجد)، یێ های ژ ڤی بابەتی بووی یێ هوین خۆ بۆ بەرهەڤ دکەن، ئەو ژی یێ دگەل هەوە بەرهەڤ بووی دا گوهێ خۆ بدەتە رەئیێت هەوە، و بەلکی هوین ژی ژ رەئی و شیرەتا وی بێ بەهر نەبن. گۆتنێ: باشە، دێ وەرە ژۆر، دگەل وان چۆ ژۆر.

دان و ستاندنا پەرلەمانی، و رێککەفتنا هەمیا سەر بریارەکا زۆردار ب کوشتنا پێغەمبەری ﷺ:

پشتی یێت داخوازکری هەمی بەرهەڤی کۆمبوونێ بووین، دەست ب پێشکێشکرنا پێشنیار و بۆچۆنا کر، و گەنگەشا وان درێژ بوو.

(أبو الأسود) گۆت: دێ ژ ناف خۆ دەرێخین، وناهێلین ل وەلاتێ مە بمینیت، بۆ مە نەخەمە کیڤە بچیت، و ل کیرێ ئاکنجی ببیت، مە وەکی بەرێ کاروبارێت خۆ یێت رێکخستینەڤە.

پیرێ نەجدی (ئبلیس)ی گۆت: نە ب خودێ.. ئەڤە نە چو رەئیە، ما هوین نابینن چەند یێ ئاخفتن خۆشە؟ یێ بەرامبەر شرینیەکێ ژێ دبینیت؟ و ئەو تشتێ ئەو دبێژیت، کارتێکرنێ سەر دلێت زەلاما دکەت؟ ب خودێ ئەگەر هوین وەبکەن، هوین د ئێمن نابن، کو هەر جهەکێ ناف عەرەبا بچیتێ دویف بکەڤن، و پاشی وان بینیتە شەڕێ هەوە و ب سەر باژێرێ وەدا بگریت، و یا وی بڤێت دێ ب سەرێ هەوە ئینیت، بۆ خۆ رەئیەکا دی ژبلی وێ ببینن.

(أبو البختري) گۆت: بکەنە د زیندانەکا ئاسنیدا، و دەرگەهی لێ داییێخن، و زێرەڤانیێ لێ بکەن و خۆ لێ بگرن، ئەو ژی دێ وەکی هۆزانڤانێت بەری خۆ لێ هێت زوهەیر و (النابغة) کو کەس ژ وان ژ مرنێ قورتال نەبوویە، هەتا یا ب سەرێ وان هاتی ب سەرێ وی ژی دهێت.

پیرێ نەجدی (ئبلیس)ی گۆت: نە ب خودێ.. ئەڤە ژی نە چو رەئیە، ب خودێ ئەگەر هوین زیندانکەن ـ وەکی هوین دبێژن ـ، ب خودێ دێ ئاخفتن و فەرمانێت وی پشت وی دەرگەهێرا یێ هوین ل سەر دادئێخن، گەهنە هەڤال و دویکەفتیێت وی، و دێ وی ژ ناف دەستێت هەوە ئیننە دەر، و دێ ب وی پشتەڤانا بۆ خۆ زێدەکەن، هەتا ل سەر هەوە زال دبن، ئەڤ رەئیە ژی بۆ هەوە یا خرابە، سەحکەنە رەئیەکا دی.

پشتی پەرلەمان ب ڤان هەردوو پێشنیارا رازی نەبووی، مەزنە تاوانبارێ مەکەهێ ئەبو جەهل کورێ هیشام پێشنیارەك پێشکێش کر، هەمی ئەندامێت پەرلەمانی ل سەر رازی بوون، ئەبو جەهل گۆت: ب خودێ من رەئیەکا هەی.. کەس ژ هەوە ئەو هزر نەکریە، گۆتنێ: ئەو چیە ئەبو ئەلحەکەم؟ گۆت: ئەز دبینم ژ هەر ئویجاخەکێ گەنجەکێ ب هێز و خودان بنەمال و مرۆڤ ژێ بگرین، و هەر گەنجەکی ژ وان شیرەکێ هوسی یێ خۆش بدەنە ڤێ، و ل بەر راوستن و هەمی دربێ ئێك زەلام لێدەن، دێ کوژن و دێ ژێ تەنابین، و ئەگەر وان ئەو کر، دێ

خوینا وی سەر هەمی ئویجاخا بەلاڤ بیت، و بنەمالا عەبد مەناف نەشێت شەڕێ ملەتێ خۆ هەمیێ بکەت، و دێ خوینا وی داخوازکەن و دێ خوینێ دەینێ.

پیرێ نەجدی (ئبلیس)ی گۆت: یا دورست ئەوە یا ڤی زەلامی گۆتی، ژبلی ڤێ رەئیێ ئەز چو رەئیێت دی نابینم، پەرلەمانێ مەکەهێ ب هەمی دەنگا ل سەر ڤێ رەئیا تاوان و زۆردار رازی بوون، نوینەرێت ئویجاخا زڤڕینە مالێت خۆ، و د رژد بوون کو ئێکسەر بریارا خۆ ب جھ بینن[1].

★★★

1ـ ئبن هیشام 1/480، 481، 482.

مشەختبوونا پێغەمبەری ﷺ

دەمێ بریارا خۆ یا زۆردارانە ب کوشتنا پێغەمبەری ﷺ دایی، جبریل وەحی ژ دەف خودێ بۆ ئینا خوار، و پیلانا قورەیشێ بۆ گۆت، و خودێ دەستویری یا دایێ مشەخت ببیت، و دەمێ مشەختبوونێ بۆ دەستنیشان کر، و گۆتێ: ئەڤ شەڤە ناف نڤینێت خۆ یێت هەرشەڤ نەنڤە[1].

و پێغەمبەر ﷺ د تەحرا نیڤرۆڕا چۆ دەف ئەبو بەکر، دا نەخشە و قویناغێت مشەختبوونێ دانن. عائیشا رضی الله عنها دبێژیت: ئەم ل مالا ئەبو بەکر د روینشتی بووین و تەحرا نیڤرۆ بوو، ئێکی گۆتە ئەبو بەکر: ئەڤە پێغەمبەرێ خودێ هات و سەروچاڤێت خۆ یێت گرتین، و چو جارا ل وی دەمێ رۆژێ نەچۆیە مالا ئەبو بەکر. ئەبو بەکر گۆت: وەی دەیبابێت من گۆری تە ببن، ب خودێ وی هەر کارەکێ هەی، ل ڤێ نیڤرۆیێ هاتی.

گۆت: پێغەمبەر ﷺ هات و دەستویری وەرگرت بێتە ژۆر، دەستویری بۆ هاتە دان، و هاتە ژۆر، پێغەمبەری ﷺ گۆتە ئەبو بەکر: ((کا ژ وێرێ دەرکەڤە)). ئەبو بەکر گۆتێ: دەیبابێت من گۆری تە ببن ئەی پێغەمبەرێ خودێ ب تنێ خێزانا تە یا ل ڤێرێ.. و دەرکەڤم؟ گۆتێ: ((بەلێ))[2].

پشتی نەخشەیێ مشەختبوونێ دانای، پێغەمبەر ﷺ زڤڕی مالا خۆ، و خۆ گرت هەتا شەڤێ.

دۆرپێچکرنا مالا پێغەمبەری ﷺ:

مەزنە تاوانبارێت قورەیشێ د مژویل بوون ب بەرهەڤیێت ب جهئینانا نەخشەیێ بۆ خۆ دانایی و پەرلەمانێ مەکەهێ پەسند کری، و بۆ ب جهئینانێ، یازدە سەرۆك ئویجاخ و مەزنێت وان هاتنە ژێگرتن، ئەو ژی ئەڤە بوون:

1ـ ئبن هیشام 482/1، زاد المعاد 52/2.

2ـ صحیح البخاري 553/1.

1. ئەبو جەهل کورێ هیشام.
2. (الحکم بن أبي العاص).
3. عوقبە کورێ (أبي معیط).
4. (النضر بن الحارث).
5. ئومەییە کورێ خەلەف.
6. زەمعە کورێ ئەلئەسوەد.
7. (طعیمة بن عدي).
8. ئەبو لەهەب.
9. ئوبەی کورێ خەلەف.
10. نەبیە کورێ ئەلحوجاج.
11. مونبە کورێ ئەلحوجاج[1].

ئبن ئیسحاق دبێژیت: دەمێ شەڤ تاری بووی، ل بەر دەرگەهێ پێغەمبەری ﷺ کۆم بوون دا زێرەڤانیێ لێ بکەن هەر دەمێ نڤست، هێرشێ بکەنە سەر و ب سەردا بگرن[2].

و ئەو ل دەف خۆ د پشت راست بوون و ل وێ باوەریێ بوون دێ پیلانا وان سەد ژ سەدێ سەرکەڤیت، هەتا ئەبو جەهل سینگێ خۆ ئینا دەر و ب دفن بلندی و ترانەپێکرن گۆتە هەڤالێت خۆ یێت ب دۆرپێچێ رابووین: (موحەممەد دبێژیت: ئەگەر هوین دویف وی کەفتن و چۆنە سەر دینێ وی، دێ بنە شاهێت عەرەب و عەجەما، و دەمێ پشتی مرنێ دهێنە ساخکرن، دێ بەحەشتێت وەکی یێت ئوردنێ بۆ هەوە هێنە چێکرن، و ئەگەر هوین دویف نەکەڤن، دێ هەوە ڤەکوژیت، و دەمێ پشتی مرنا خۆ هوین ساخکرن، دێ ئاگرەك هێتە دورستکرن پێ هێنە سۆتن)[3].

---

1. زاد المعاد 52/2.
2. ئبن هیشام 482/1.
3. ئبن هیشام 483/1.

و ژڤانێ ب جهئینانا وێ پیلانێ، پشتی نیف شهڤ بوو، و مانه ژدەرڤه خۆ ل هیڤیا ژڤانێ خۆ دگرت، بەلێ دێ ئەو بیت یا خودێ حەزکری، کاروبارێت عەرد و عەسمانا یێت د دەستێ ویدا، تشتێ وی بڤێت دێ کەت، هاریکاری ژ وی دهێتە خواستن و ئەو هاریکاریێ ژ کەسێ ناخوازیت، و ئەو کر یا پشتی هنگی بۆ پێغەمبەرێ خۆ گۆتی: ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾ (الأنفال:30)، ئانکو: و بیننە بیرا خۆ وەختێ ئەوێت گاور بووین، ئۆیین و نەخشە بۆ تە ددانان، دا تە زیندان بکەن و گرێ بدەن یان تە بکوژن، یان تە [ژ مەکەهێ] دەربێخن، و فند و فێلان دکەن و نەخشەیان ددانن، و خودێ ژی نەخشەیان ددانیت [تەکبیرێ دکەت]، و خودێ چێترین تەکبیرکەرە.

پێغەمبەر ﷺ ژ مالا خۆ دەردکەڤیت:

د سەر هندێرا کو قورەیشێ گەلەك بەرهەڤی کرن بۆ ب جهئینانا پیلانا خۆ، بەلێ ب سەر نەکەفت و پیس شەرمزار بوون، د وێ دەلیڤا تەنگاڤدا، پێغەمبەری ﷺ گۆتە عەلی کورێ (أبو طالب): ((هەرە سەر جهێ من بنڤە، و ڤی عەبایێ من یێ (الحضرمي) ـ ئانکو: ژ چێکرنا دەڤەرا (حضرموت) ـ یێ کەسك ب سەر خۆ دادە و بنڤەن و چو تشتێ ب زیان و نەخۆشی بۆ تە ژ وان چێنابیت))، و دەمێ پێغەمبەر ﷺ دنڤست، ئەو عەبایێ خۆ ب سەر خۆ داددا[1].

و پاشی پێغەمبەر ﷺ د ناف وانرا دەرکەفت، چەنگەکێ ئاخێ راکر و ب سەرێت وان وەرکر و ئەڤ ئایەتە خواند: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾ (يس:9)، ئانکو: و مە ل پێشی وان ناڤبڕەك دانا، و مە ل پشت وان ناڤبڕەك دانا، و مە پەردەیەك ئێخستە بەر چاڤێت وان، ڤێجا ئەو [هەقیێ] نابینن.

1ـ ئبن هیشام 482/1، 483.

هەر ئێك ژ وان هندەك ئاخ كەفتە سەر سەرێ وی، خودێ چاڤێت وان ژ وی كۆرەكرن، و چۆ مالا ئەبو بەكر، و هەر ب شەڤ ژ دەرگەهێ پشتێ یێ مالا ئەبو بەكر دەركەفتن و چۆنە شكەفتا (ثور) ل سەمتا یەمەنێ[1].

و یێت مالا وی دۆرپێچ كرین، خۆ ل هیڤیا ژڤانێ خۆ دگرت، بەری ژڤانێ وان بهێت، سەرنەكەفتن و بێهیڤیاتی و شەرمزاریا وان ئاشكرا بوو، زەلامەك هاتە دەف وان نەدگەل وان بوو، و بەرێ خۆ دایێ هەمی یێت ل بەر دەرگەهێ وی د راوستاینە، گۆتێ: هوین ل هیڤیا چنە؟ گۆتنێ: ئەم یێت ل هیڤیا موحەممەدی. گۆتێ: هەی بێ ئومێدی و خوسارەتی بۆ هەوە بیت، ب خودێ یێ د ناف هەوەڕا دەركەفتی، و ئاخ ب سەرێ هەوە وەركر، و ب رێكا خۆ چۆ. گۆتن: ب خودێ مە نەدیتیە، ژ كەرب و چو ژێ نەهاتنێ ئاخ ب سەرێ خۆ وەركر. پاشی د كونا دەرگەهێرا سەحكرە ژۆر و گۆتن: ب خودێ ئەڤە موحەممەدە یێ نڤستیە، عەبایێ ویە.. یێ ب سەر خۆ دادای، و مانە بەر دەرگەهی هەتا لێ بوویە سپێدە، و عەلی ژ ناف نڤینا دەركەفت، و د دەستادا رۆن بوو، و پسیارا پێغەمبەری ﷺ ژ عەلی كر، گۆتێ: ئەز چو ژێ نوزانم[2].

ژ مال هەتا شكەفتێ:

شەڤا (27ی صفر) سالا چارێ ژ پێغەمبەرینیێ، رێكەفتی (12.13/9/622 ز)، پێغەمبەر ﷺ ژ مالا خۆ دەركەفت[3]، و چۆ مالا هەڤالێ خۆ ئەبو بەكر، كو ئەمینترین كەسە بۆ هەڤالینیا وی و مالێ وی، پاشی ژ دەرگەهێ پشتێ یێ مالا ئەبو بەكری دەركەفتن، و ب لەز ژ مەكەهێ دەركەفتن بەری ببیتە سپێدە. چونكی پێغەمبەری ﷺ دزانی دێ قورەیش گەلەك یا رژد بیت بۆ دویفگەریان و گرتنا وی و دێ هەمی شیانێت خۆ دەتە كاری، و ل دەسپێكێ دێ هزرا هەمیا سەر

1. ئبن هیشام 483/1، زاد المعاد 52/2.
2. ئبن هیشام 483/1. زاد المعاد 52/2.
3. رحمة للعالمين 95/1.

رێکا مەدینێ یا باکووری بیت، لەوا وی رێکا باشوورێ مەکەهێ گرت، ئەوا بەرەف یەمەنێ دچۆ، پێنج میلا ل وێ رێکێ چۆ، هەتا گەهشتیە چیایێ (ثور)، چیایەکێ بلند و ئاسێیە، سەرکەفتنا وی یا ب زەحمەتە، رێکا وی هەمی بەرن، نەعالا وی ﷺ درِیا و ما پێخاس، و یا هاتیە گۆتن: سەر رەخەکی پێی ب رێڤە دچۆ دا شوین پێت وی دیار نەکەن، لەوا ما پێخاس، هەر چاوا بیت.. ل چیای ئەبو بەکر ئەو هەلگرت و زەحمەت یا ڤێرا بری هەتا گەهاندیە شکەفتێ ل سەرێ چیای، د مێژوویێدا ئەو شکەفت یا هاتیە نیاسین ب شکەفتا (ثور)[1].

ئەو هەردوو د شکەفتێڤە:

دەمێ گەهشتینە بەر دەرگەهێ شکەفتێ.. ئەبو بەکر گۆت: ب خودێ تو ناچیە ژۆر هەتا ئەز بەری تە نەچم ژۆر، ئەگەر تشتەکێ ب زیان تێڤە بیت، دا بگەهیتە من، نەگەهیتە تە، چۆ ژۆر و سەحکرە هەمی کونج و قولاچا، کونەك رەخێ شکەفتێ بوو، هندەك ژ جلکێ خۆ درِاند و حەشاندە تێرِا، دوو کونێت دی مان، هەردوو پێت خۆ دانانە سەر، پاشی گۆتە پێغەمبەری ﷺ: وەرە ژۆر، و چۆ ژۆر، و سەرێ خۆ دانا د کۆشا ئەبو بەکریدا و نڤست، ژ وێ کونا بن پێ ئەبو بەکری، تشتەکی پێڤەدا، خۆ نەلڤاند.. دا پێغەمبەر ﷺ هشیار نەبیت، ژبەر ئێشانێ.. رۆندکێت وی کەفتنە سەر رویێ پێغەمبەری ﷺ، ئینا هشیار بوو.. گۆتێ: ((تە خێرە ئەبو بەکر؟)) گۆتێ: دەیبابێت من گۆری تە ببن.. تشتەکی ب من ڤەدا، پێغەمبەری ﷺ هندەك تفا خۆ ل وی جهی دا ئەو ئێشان ژێ چۆ[2].

سێ شەڤا مانە د شکەفتێڤە، شەڤا ئەینی و شەڤا شەمبی و شەڤا ئێك شەمبی[3]. و عەبدوللایێ کورێ ئەبو بەکر ژی ب شەڤێ دگەل دما د شکەفتێڤە.

---

1. رحمة للعالمين 95/1، مختصر سيرة الرسول ص167.
2. رواه ابن رزين عن عمر بن الخطاب (رضي الله عنه)، وفيه ثم انتقض عليه، اي: (رجع اثر السم حين موته)، وكان سبب موته، انظر مشكاة المصابيح، باب مناقب أبي بكر 556/2.
3. فتح الباري 336/7.

عائیشا دبێژیت: ئەو کورەکێ گەنج و تێگەهشتی و ب ئاخفتن بوو، بەری سپێدێ ژ دەف وان دەردکەفت، و دهاتە ناف قورەیشێ ل مەکەهێ، هەروەکی یێ ل وێرێ نڤستی، هەر ئاخفتنەکا بەحسێ وان هاتباکرن، ئەو دا وەرگریت، و دەمێ دبوو تاری، دا گەهینیتە وان ل شەکفتێ. و شڤانێ ئەبو بەکر عامر کورێ فەهیرە پەزێ خۆ دبرە وی رەخی و دنڤاند هەتا پشتی عەیشا و شیر بۆ وان ددۆت و شیڤا وان ئەو بوو، و هەرسێ شەڤا وەدکر[1]. و عامرێ کورێ فەهیرەی پەزێ خۆ ل شوین پێت عەبدوللایێ کورێ ئەبو بەکرڕا دبر دا بەرزە ببن دەمێ دزڤڕیتە مەکەهێ[2].

دەمێ بۆ مەزنێت قورەیشێ دوپات بووی.. ل سپێدەیا شەڤا ب جهئینانا پیلانێ، پێغەمبەر ﷺ یێ ژ دەستێت وان دەرکەفتی و قورتال بووی، دین و هاربوون، ئێکەمین تشت کری عەلی قوتا، پاشی برە دەف کەعبێ و دەستەسەر کر، و بێهنەکێ هێلا ل وێرێ بەلکی تشتەکی ژ بەحس و خەبەرێت وان هەردووا بزانن[3].

دەمێ چو ژ عەلی نەزانی، چۆنە مالا ئەبو بەکر، و دەرگەهێ وی قوتا، ئەسماء کچا ئەبو بەکر دەرکەفت، گۆتنێ: کا بابێ تە؟ گۆتێ: ب خودێ ئەز نوزانم بابێ من ل کیڤەیە. ئەبو جەهل دەستێ خۆ بلندکر ـ کەسەکێ پیس و خرابکار بوو ـ و شەقەك ل رویێ وێ دا، گوهارکێ وێ ژ گوها کر[4].

مەزنێت قورەیشێ د کۆمبوونا تەنگاڤ و ب لەزدا بریار دا:

هەمی رێکا ب کار بینن بۆ گرتنا وان هەردوو زەلاما، هەمی رێکێت ژ مەکەهێ دەردکەڤن، ژ هەمی ئالیا گرتن و زێرەڤانێت چەکدار دانانە بەر و بابەت ب توندی وەرگرت، هەروەسا دیاریەکا مەزن راگەهاند، کو سەد حێشترا بدەن پێش هەر ئێك

1ـ صحيح البخاري 553/1، 554.

2ـ ئبن هيشام 486/1.

3ـ رحمة للعالمين 96/1.

4ـ ئبن هيشام 487/1.

ژ وانڤه، بۆ هەرکەسێ وان ب ساخی ئان مری بۆ قورەیشێ بزڤڕینیتەڤه، هەرکەسێ بیت[1].

ل وی دەمی سویار و پەیادە و شارەزایێت رێك و شوین پێیان ب بزاڤ کەفتن، و ل چیا و دۆل و نهال و بلنداهیا دگەریان، بەلێ یا بێ مفا بوو و چو ب دەست کەسێ نەکەفت، ئەوێت لێ دگەریان گەهشتنە بەر دەرێ شکەفتێ ژی، بەلێ یا خودێ حەز کری دێ ئەو بیت.

بوخاری ژ ئەنەس ژ ئەبو بەکر ڤەدگێریت، گۆت: ئەز دگەل پێغەمبەری ﷺ بووم د شکەفتێڤه، من سەرێ خۆ بلند کر من پێت وان دیتن، من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەگەر ئێك ژ وان سەرێ خۆ نزم بکەت و بەرێ خۆ بدەتە مە، دێ مە بینیت، گۆت: ((خۆ بێ دەنگ بکە ئەبو بەکر، دوونە و خودێ یێ سیێیە))، و د ژێدەرەکێ دیدا: ((تو چ هزر دکەی ئەبا بەکر.. بۆ دوو کەسا، خودێ یێ سیێ بیت دگەل وان))[2].

ئەڤه موعجیزەیەك بوو خودێ دایە پێغەمبەرێ خۆ ﷺ و رێز لێ گرتی، ئەوێت لێ دگەریان، زڤڕینەڤه، پشتی چەند پێنگاڤەك ناڤبەرا وان ماین.

ب رێکێڤه بەرەف مەدینێ:

دەمێ گرێ دویفگەڕیانێ سست بووی و ڤەمریای، و جەردەیێت لێگەریان و رامالینێ بێ هیڤی بووین، و سێ رۆژا بەردەوام لێ گەریاین و چو پێڤه نەهاتی، پێغەمبەری ﷺ و هەڤالێ وی خۆ بەرهەڤ کر دا بەرەف مەدینێڤه بچن، و وان هەردووا (عبد الله بن أريقط الليثي) ب کرێ گرتبوو، بسپۆر و شارەزایێ رێکێ بوو، و ل سەر دینێ کافرێت قورەیشێ بوو، ژ وی د ئێمن بوون و هەردوو حێشترێت خۆ تەسلیمی وی کربوون. و ژڤان دابوویێ پشتی سێ شەڤا حێشترێت وان بۆ ببەتە شکەفتا (ثور). دەمێ بوویە شەڤا دوو شەمبی دەسپێکا (ربيع الأول) سالا

1ـ صحيح البخاري 554/1.

2ـ صحيح البخاري 516/1، 558، مختصر سيرة الرسول ص168.

(1)ێ مشەختی، بەرامبەر (622/9/16 ز) (عبد الله بن أريقط) هەردوو حێشتر بۆ برنە شکەفتێ، و ئەبو بەکر گۆتە پێغەمبەری ﷺ: بۆ خۆ حێشترەکا من هەلبژێرە، و یا باشتر دا رەخەێ وی، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((باشە، بەلێ ب پارێ خۆ)).

ئەسماء کچا ئەبو بەکر خوارنا وان بۆ برە شکەفتێ، و ژبیر کر دەستکی ببەتە چەندکا خوارنێ، ئینا شالا خۆ ئان شویتکا خۆ د نیڤەکێرا شەق کر، رەخەك هاڤێتە پشتا خۆ، و رەخێ دی خوارنا وان پێ گرێدا و ب ملێ خۆڤە کر، ئینا ناڤێ وێ کرە (خودانا دوو شویتکا، ئان دوو قایشا)[1].

پاشی پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکر ب رێ کەفتن، و عامرێ کورێ فەهیرەی دگەل وان ب رێ کەفت، و رێبەرێ رێکێ (عبد الله بن أريقط) ئەو برنە سەر رێکا کنارێ دەریا سۆر، و ل دەسپێکا دەرکەفتنا وان بەرێ خۆ دا باشووری بەرەف یەمەنێ، پاشی بەرێ خۆ دا رۆژئاڤای بەرەف کناری، هەتا گەهشتینە رێکەکێ خەلك تێرا نەچۆبوو، بەرەف باکووری چۆن نێزیکی کنارێ دەریا سۆر، و د رێکەکێرا چۆن.. کێم کەس تێرا چۆبوون. و ئبن ئیسحاق هندەك جھ سەر وێ رێکێ یێت دیارکرین، ئەوێت پێغەمبەر ﷺ تێرا بۆری، گۆت:

دەمێ رێبەری ئەو هەردوو ژ شکەفتێ دەرئێخستین، د باشوورێ مەکەهێرا برن، و برن هەتا گەهاندینە سەر کناری، پاشی ل ژێریا (عەسفان) خۆ دا رەخێ رێکێ، و برن هەتا گەهاندینە باشوورێ (ئەمج)، پاشی خۆ دا رەخێ رێکێ، هەتا ژ (قەدید) دەرباز بووین، پاشی رێکا (الخرار) گرت، و گەهشتنە (ثنية المرة) و (لەقف) و (مدلجة لقف) دەرباز بوون، و د ناف (مدلجة مجاح)را چۆن، پاشی چۆنە سەر رێکا (مەرجەح مەحاج) و د (مەرجەح ذي العضوين)را بۆرین، پاشی د (بطن ذي كشر)را بۆرین و گەهشتنە (ئەلجەداجد) و (ئەلئەجرەد) و (ذا سلم)، و گەهشتنە (بطن اعداء مدلجة تعهن)، و (العبابيد)، پاشی گەهاندنە (العرج) و

1. صحيح البخاري 553/1، 555، ئبن هيشام 486/1.

(ثنية العائر) لایێ راستێ یێ (ركوبة)، هەتا گەهاندینە (بطن رئم) پاشی گەهاندینە (قباء)[1].

ژ وان رویدانێت سەر رێکێ چێبووین:

1ـ بوخاری ژ ئەبو بەکر ﷺ ڤەدگێریت، گۆت: ئەم ب شەڤێ هەمیێ دچۆین.. و سپێدێ ژی هەتا نیڤرۆ، و رێك یا ڤالا بوو، کەس تێرا نەدبۆری، ئەم گەهشتینە کەڤرەکێ درێژ، سیبەرەك ل بن بوو چو جارا حەتاڤێ لێ نەددا، مە ل وێرێ بێهنا خۆ ڤەدا، و من ب دەستێت خۆ جهەك بۆ پێغەمبەری ﷺ دەشت کر دا لێ بنڤیت، من عەبایەك بۆ رایێخست، و من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ بنڤە، و ئەز دێ مێش و مۆرا ژ تە دەمە پاش، و نڤست، من نەهێلا چو تشت نێزیك ببن، ل وی دەمی شڤانەکی پەزێ خۆ بەرەف کەڤریڤە ئینا، وی ژی وەکی مە دڤیا بێنا خۆ ل وێرێ ڤەدەت، من گۆتێ لاوۆ تو شڤانێ کێیی؟ گۆت: ئەز شڤانێ زەلامەکێ خەلکێ مەدینێمە ئان مەکەهێ، من گۆتێ: ناف پەزێ تە چ میهێت ب شیر هەنە؟ گۆت: بەلێ. من گۆتێ: دێ شێی هندەك شیری بۆ مە دۆشی؟ گۆت: بەلێ.

میهەك گرت دا بدۆشیت، من گۆتێ: گوهانێت وێ ژ ئاخێ و مویا و گلێشی داڤوتە، بۆ مە هندەك شیر دۆت، ترارەك ف من بوو من بۆ پێغەمبەری ﷺ دگەل خۆ راکر بوو ئاڤ پێ ڤەدخوار و دەستنڤێژا خۆ پێ دشویشت، ئەز چۆمە دەف پێغەمبەری ﷺ و من نەڤیا هشیارکەم، من خۆ گرت هەتا ئەو ب خۆ هشیار بووی، و من هەر ئاڤ ل بنێ ئامانێ شیری دکر، هەتا تەزی، من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. شیری ڤەخۆ، ڤەخوار هەتا ئەز رازی بوویم، پاشی گۆت: ((ما نەدەمە ب رێ بکەڤین؟)) من گۆتێ: بەلێ، گۆت: ئەم ب رێ کەتین[2].

1ـ ئبن هيشام 1/491، 492.

2ـ صحيح البخاري 1/510.

2ـ عەدەتێ ئەبو بەكر بوو.. هەردەم دگەل پێغەمبەری ﷺ بوو، یێ دانعەمر بوو هەمیا دنیاسی، و پێغەمبەر ﷺ گەنج بوو هەمیا نەدنیاسی، دەمێ زەلامەك كەفتبا بەرسینگێ ئەبو بەكر.. دا بێژیتێ: ئەڤ زەلامێ دگەل تە كیە؟ دگۆتێ: ئەڤ زەلامە رێكێ نیشا من ددەت، دا هزركەت شارەزایێ رێبارایە، و مەرەما ئەبو بەكر: رێكا خێرێ و باشیێ نیشا ددەت[1].

3ـ سوراقە كورێ مالك دویف وانرا دچۆ، سوراقە دبێژیت: ئەز یێ د جڤاتەكێدا ژ جڤاتێت ملەتێ خۆ ژ بنەمالا مەدلەج یێ روینشتی بووم، زەلامەك ژ وان هات هەتا گەهشتیە ناف مە، و ئەم د روینشتی بووین، و گۆت: سوراقە.. من بەری نوكە رەشاتیا هندەك مرۆڤا سەر كناری دیت، ئەز وەسا دبینم موحەممەد و هەڤالێت خۆنە، سوراقەی گۆت: من زانی ئەو ئەون، من گۆتێ: نەئەون، بەلێ تە فلان و فلان یێت دیتین یێت ژ دەف مە چۆین، من بێهنەكێ خۆ ل جڤاتێ گرت، پاشی ئەز رابووم و دەركەفتم و چۆمە مال و من گۆتە جاریا خۆ: هەسپێ من بینە دەر و ببە پشت خانی و نەبێژە كەسێ، و من روما خۆ راكر و ژ دەرگەهێ پشتێ دەركەفتم، من سەرەكێ رومێ نێزیكی عەردی كر دا سەرێ دی یێ بلند نەبیت، هەتا ئەز گەهشتیمە هەسپێ خۆ، ئەز سویار بووم و چۆم هەتا نێزیكی وان بوویم، هەسپێ من هلنگفت و ئەز ب عەردی كەفتم، ئەز رابوومەڤە و من دەستێ خۆ كرە د تویركێ تیرادا كا زیانێ بگەهینمێ ئان نە، ئەو تیر دەركەفت یا نە ب دلێ من، ئەز ل هەسپێ خۆ سویار بووم و من گوهێ خۆ نەدا كێشانا تیرا، ئەز نێزیكی وان بووم هەتا من های ژ خواندنا پێغەمبەری ﷺ بووی، و ل پشت خۆ نەدزڤرِی، و ئەبو بەكر گەلەك ل دۆر خۆ دزڤرِی و دچۆ، دەمێ ئەز نێزیك بوویم.. هەردوو دەستێت هەسپێ من د عەردیدا چۆنە خوار هەتا چۆكا، و ئەز جارەكا دی كەفتمە عەردی، پاشی ئەز ل هەسپێ خۆ خورِیم و ب كۆتەك دەستێت خۆ ئینانە دەر، دەمێ دەستێت خۆ ئینایە دەر، تۆز و ئاخ ژ جهێ دەستێت وی

1ـ بوخاری ژ ئەنەس 1/ 556.

بلند بوون، دێ بێژی دویکێله بلند بوو، جارەکا دی من دەستێ خۆ کره د تویرکێ تیرادا، و ئەو هات یا نه ب دلێ من، من گازی وان کر ئێمناهیێ بدەنه من و ژ من ئێمن بن، ئینا راوستیان، ئەز ل هەسپێ خۆ سویار بووم هەتا گەهشتیمه وان، من د دلێ خۆدا گۆت: ئەڤ تشتێت ب سەرێ من هاتین کو نەگەهمه وان، نیشانێت هندێنه یا پێغەمبەر پێ هاتی دێ سەرکەڤیت، من گۆتێ: ملەتێ ته دیاریەکا راگەهاندی بۆ هەرکەسێ هەوه ب ساخی ئان مری بۆ بزڤرینیتن و من دەنگ و باسێت خەلکی بۆ گۆتن، کو یێت ل دویف وان دگەرن، من گۆتێ: من خوارن و ڤەخوارن و تشت یێت هەین ئەگەر هەوه بڤێن، بەلێ نەڤیان، و چو پسیار و داخواز ژی ژ من نەکرن، ب تنێ گۆت: مه ئاشکرا نەکه، من داخواز ژێ کر بۆ من نامەیەکا ئێمناهیێ بنڤیسیت، گۆته عامر کورێ فەهیره بنڤێسه، بۆ من سەر پارچەکا چەرمی نڤیسی، پاشی پێغەمبەر ﷺ چۆ[1].

و د ریوایەتەکا دیدا ژ ئەبو بەکر رضي الله عنه گۆت: مه دەست ب مشەختبوونێ کر و ملەتێ مه ل مه دگەریان، کەس ژ وان نەگەهشته مه ژبلی سوراقه کورێ مالك کورێ جەعشەم سەر پشتا هەسپێ خۆ بوو، من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەڤه ئێکه یێ دویف مەرا هاتی و گەهشته مه، گۆت: ((لا تحزن إن الله معنا))[2]، ئانکو: ب خەم نەکەڤه خودێ یێ دگەل مه.

سوراقه زڤرِیڤه و خەلك دیت یێت د دویف مەرِا دهێن، ئینا گۆتێ: من بەری هەوه سەحکره ڤێ رێکێ، نەپێدڤیه بچنێ، ل دەسپێکا رۆژێ، خۆ واستاند دا بگەهیته وان هەردووا، و دویماهیا رۆژێ، بوو زێرەڤانێ وان هەردووا[3].

4ـ و پشتی قویناغا رۆژەکێ چۆین، گەهشتینه خیڤەتا (أم معبد الخزاعية)، ژنەکا پیر و ب هێز بوو، بن وێ خیڤەتێ دژیا، خوارن و ڤەخوارن ددا هەرکەسێ د

1ـ بوخاری یا ڤەگێرای 554/1. زاد المعاد 53/2. بارا پتر بۆچۆن ل سەر هندێنه، سوراقه ل رۆژا سیێ ژ دەرکەفتنا وان یێ ڤێرا گەهشتی.

2ـ صحيح البخاري 516/1.

3ـ زاد المعاد 53/2.

وێرێڕا بۆریبا، ئینا پسیار ژێ کر: ته تشتەکێ خوارنێ هەیە؟ گۆت: ب خودێ ئەگەر من تشتەك هەبا من ژ هەوە نەڤەدگرت، پەز یێ ستەورە و هشکە سالیە، ئینا پێغەمبەری ﷺ بەرێ خۆ دا میهەکێ ب رەخ خیڤەتێڤە، و گۆت: دەیکا مەعبەد ئەڤە چ میهە؟ گۆت: میهەکا لاوازە یا ژ پەزی ڤەمای. گۆتێ ((یا ب شیرە؟))، گۆتێ: لەنگەرەکا بێ شیرە. گۆت: ((دێ دەستویریێ دەیە من بدۆشم؟))، گۆتێ: بەلێ.. هەی دەیبابێت من گۆری تە ببن، ئەگەر بێتە دۆتن بدۆشە. ئینا پێغەمبەری ﷺ دەستێ خۆ ب گوهانێ وێدا ئینا خوار، و ناڤێ خودێ ئینا و دوعا کرن، و شیر هاتە گوهانا و تژی بوون، گۆتێ: ((ئامانەکی بینە تێرا سێ چار کەسا بکەت))، ئامان بۆ ئینا و شیر دۆتێ هەتا تژی بووی و کەفا شیری ب سەر ئامانی کەفتی، شیر دا وێ ژنکێ، ڤەخوار هەتا تێر بووی، و دا هەڤالێت خۆ هەتا تێر ڤەخواری، پاشی وی ژی ڤەخوار، جارەکا دی ژی دۆت هەتا ئامانێ وی تژی شیر بووی، و ب رێ کەفتن.

گەلەك پێڤە نەچۆ.. زەلامێ وێ (بابێ مەعبەد) زڤڕی مال و هندەك بزنێت لاواز یێت دگەل، دەمێ ئامانێ تژی شیر دیتی، مەندەهۆش بوو، و گۆت: تە ئەڤ شیرە ژ کیڤە ئینا و ئەڤ میهە یا بێ شیرە، و مە چو پەزێت دی یێت ب شیر ل مال نینن؟! گۆتێ: نە ب خودێ مە نینن، بەلێ زەلامەکێ پیرۆز و موبارەك د ڤێرێڕا بۆری و حال و مەسەلێت وی ئەڤە بوون، و هەمی بابەتێ وی بۆ گۆت.

گۆت: ب خودێ ئەز وەسا دبینم ئەڤە ئەو زەلامە یێ ژ ناف قورەیشێ دەرکەفتی و ئەو دویف دگەرن، دەیکا مەعبەدی.. بۆ من بەحسێ وی بکە، ئەوێ وەسا نیشان و سالۆخەتێت وی ب جوانی و لێکدایی بۆ گۆتن، هەروەکی گوهدار ل پێش چاڤێت خۆ دبینیت. و دێ ئاخفتنا وێ بۆ بابەتێ دیارکرنا سالۆخەتێت پێغەمبەری ﷺ ڤەگوهێزین.

بابێ مەعبەد گۆت: ب خودێ ئەڤە ئەو زەلامە یێ ناف قورەیشێ دیاربووی و بەحسێ وی دهێتە کرن، خۆزی من هەڤالینیا وی کربا، و دێ وەکەم ژی، هەر

دەمێ من دەلیڤا خۆ دیت، و دەنگەك ل مەكەهێ بلند بوو، [هۆزانەكا عەرەبیە] و كەسێ نەددیت كیە دبێژیت: رامانا وێ:

(خودانێ عەرشێ مەزن جزایێ وی بدەتێ

دوو هەڤال بوونە مێهڤانێت خیڤەتا دەیكا مەعبەد

ب چاكی بوونە مێهڤان و ژێ بارگر

سەرفەرازە یێ ببیتە هەڤالێ موحەممەد

گەلی قورەیشێ چ خودێ ل بەر وە بەرزەكریە

كار و رەوشتێت وی د بلندن و وەك وی نینن

شكەستن بۆ بنەمالا (كەعب) و كێماسیێت وان بیت

و جهێ وێ بۆ باوەرداران زێرەڤانگەهە

پسیارێ ژ خویشكا خۆ بكەن.. ژ میھ و ئامانێ وێ

خۆ ئەگەر هوین پسیارا میهێ بكەن، دێ شەهدەییێ دەت).

ئەسماء دبێژیت: مە نەدزانی پێغەمبەر ﷺ بۆ كیش رەخی چۆیە، دەنگێ زەلامەكێ ئەجنە ل باشوورێ مەكەهێ دهات و ئەڤ مالكێت هۆزانێ دگۆتن، و خەلك دویفرا دچۆن و های ژێ دبوو، و كەسێ نەددیت، هەتا ل ژۆریا مەكەهێ دەرباز بووی، و دەمێ مە های ژ ئاخفتنا وی بووی، مە زانی پێغەمبەر ﷺ كیڤە چۆیە، یێ بەرەف مەدینێ چۆی[1].

5ـ ب رێكێڤە.. پێغەمبەری ﷺ ئەبو بورەیدە دیت، سەرۆكێ ئویجاخا خۆ بوو، ئەو ژی دویف پێغەمبەری و ئەبو بەكر دگەریا، بەلكی دیاریا مەزن یا قورەیشێ راگەهاندی ب دەست خۆڤە بینیت، دەمێ پێغەمبەر دیتی و دگەل ئاخفتی، ئەو و دگەل حەفتێ زەلامێت ئویجاخا خۆ موسلمان بوون، پاشی شاشكا خۆ ژ سەرێ خۆ

1ـ زاد المعاد 53/2، 54.

کر و ب سەرێ روما خۆڤە کر و کرە ئالا و نیشان کو شاهێ ئێمناهی و ئاشتیێ یێ هاتی دا دنیایێ تژی راستی و دادپەروەری بکەت[1].

6ـ و د رێکێدا.. پێغەمبەری ﷺ زوبەیر دگەل کۆمەکا موسلمانا دیت، بازرگان بوون ژ شامێ دزڤرین، ئینا زوبەیری جلکێت سپی دانە پێغەمبەری ﷺ و ئەبو بەکری[2].

گەهشتنە قوباء:

رۆژا دووشەمبی (8/ی ربیع الأول) سالا (14)ێ ژ پێغەمبەرینیێ، ـ سالا ئێکێ مشەختی ـ بەرامبەر (622/9/23 ز) پێغەمبەر ﷺ گەهشتە قوباء[3].

عەبدوللا کورێ زوبەیر دبێژیت: دەمێ موسلمانا ل مەدینێ زانی پێغەمبەر ﷺ یێ ژ مەکەهێ دەرکەفتی، هەرۆ سپێدێ دەردکەفتنە دەرڤەی باژێری، و نەدزڤرینەڤە هەتا گەرما نیڤرۆ شاریابا، پشتی گەلەك ماینە چاڤەرێ، و رۆژەکێ ژ وان زڤرینە مالێت خۆ، زەلامەکێ جوهی هاتە تاخەکی ژ تاخێت وان بۆ کارەکی دا ل سەر باخڤن، پێغەمبەر و هەڤالێ وی ژ دویرڤە ب جلکێت سپی دیتن، جوهی نەشیا خۆ بگریت و ب ئێك دەنگێ خۆ کرە گازی:

گەلی عەرەبا.. ئەڤە باپیرێ هەوە هات، یێ هوین چاڤەرێی وی، و موسلمانا هەر ئێکی دەستێ خۆ ل چەکێ خۆ دا و دەرکەفتن[4].

1ـ رحمة للعالمين 101/1.

2ـ البخاري عن عروة بن الزبير 544/1.

3ـ رحمة للعالمين 102/1. د ڤێ رۆژێدا ژیێ وی ﷺ (53) سال تمام دبن، و (13) سال ب سەر پێغەمبەرینیا ویڤە دچن دویف وان یێت دبێژن: پێغەمبەرینیا وی ﷺ ل (9/ی ربیع الأول) سالا (41)ێ ژ رویدانا فیلی بوو. و ئەویێت دبێژن: پێغەمبەرینیا وی ﷺ ل رەمەزانێ بوو سالا (41)ێ ژ رویدانا فیلی، ل وێ رۆژێ دازدە سال و پێنج هەیڤ و (18) ئان (22) رۆژ یێت ب سەر دەسپێکا پێغەمبەرینیێ چۆین.

4ـ صحيح البخاري 555/1.

ئبن قەییم دبێژیت: من گوه ل دەنگێ گازی و تەکبیرا (الله أکبر) بوو ژ بنەمالا عەمرو کورێ عەوف بلند بوو، و ژ کەیفادا هەمی موسلمانا تەکبیر دان، و دەرکەفتنە پێشوازیێ، و ب خێرهاتنەکا گەرم و مەزن بۆ کر، و چاڤێت وان مانە پێڤە، و ل رەخێت وی دهاتن و دچۆن، و بێدەنگیەك ب سەر پێغەمبەریدا ﷺ هات، و وەحی بۆ هاتە خوار: ﴿فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾ (التحريم:4)، ئانکو: [بزانن] خودێ و جبرائیل و باشێت خودان باوەر پشتەڤان و هاریکارێت پێغەمبەرینە، و پشتی ڤێ، ملیاکەت هەمی ژی پشتەڤانێت وینە[1].

عوروە کورێ زوبەیر گۆت: و پێشوازیا پێغەمبەری ﷺ کر، پاشی بۆ لایێ راستێ برن، هەتا برینە ناف بنەمالا عەمرو کورێ عەوف، رۆژا دووشەمبی بوو ژ هەیڤا (ربیع الأول)، و ئەبو بەکر رابوو بۆ خەلکی دئاخفت، و پێغەمبەر ﷺ یێ روینشتی و بێ دەنگ بوو، و موسلمانێت خەلکێ مەدینێ ئەوێت پێغەمبەر ﷺ نەدیتی دهاتن ب خێرهاتنا وی دکر و د دانەیەکا دیدا: دەمێ گەهشتین، حەتاڤێ ل پێغەمبەری ﷺ ددا، ئینا ئەبو بەکر ب عەبایێ خۆ سیبەر لێ دکر، ل وی دەمی خەلکی زانی ئەوە پێغەمبەرێ خودێ ﷺ [2].

و خەلکێ مەدینێ هەمی دەرکەفتبوون پێشوازیێ، رۆژەکا ب ناڤ و دەنگ بوو، د دیرۆکا مەدینێدا رۆژەکا وەسا ب سەردا نەهاتیە، و جوهیا راستیا مزگینیا حەبقوق پێغەمبەر دیت: (إن الله جاء من التيمان، والقدوس من جبال فاران)[3].

و پێغەمبەر ﷺ ل قوباء بوو مێهڤانێ (الكلثوم بن الهدم)، و یا هاتیە گۆتن: ببوو مێهڤانێ (سعد بن خيثمة)، و یێ ئێکێ بنەجهترە، و پشتی وان عەلی سێ رۆژا ما ل مەکەهێ، ئەو ئێمانەتێت خەلکی تەسلیمی پێغەمبەری ﷺ کرین، بۆ خودانا

1ـ زاد المعاد 54/2.

2ـ صحيح البخاري 555/1.

3ـ صحيفة حبقوق 3:3.

زڤڕاندن، پاشی دا رێ و ب پیا مشەخت بوو، هەتا ل (قوباء) گەهشتیە وان، و بوو مێهڤانێ (الكلثوم بن الهدم)[1].

پێغەمبەر ﷺ چار رۆژا ما ل قوباء، رۆژێت دووشەمبی و سێ شەمبی و چارشەمبی و پێنج شەمبی[2]. و مزگەفتا (قوباء) دامەزراند و نڤێژ تێڤە کر، و بوو ئێکەمین مزگەفت سەر بنیاتێ تەقوایێ پشتی پێغەمبەرینیێ، دەمێ بوویە رۆژا پێنجێ ـ رۆژا ئەینی ـ ب فەرمانا خودێ ژ وێرێ چۆن، و ئەبو بەکر دگەل وی بوو، و فرێکرە دویف بنەمالا نەجارڕا ـ خالێت وی ـ هاتن شیرێت وان ڤێ بوون و بەرەف مەدینێ چۆن، بۆ دەمێ نڤێژا نیڤرۆ ـ ئەینی ـ گەهشتنە مالێت بنەمالا سالم کورێ عەوف، ئەو کۆمکرنە مزگەفتا د نهالێدا، و سەد زەلام بوون[3].

گەهشتنە مەدینێ:

پشتی نڤێژا ئەینیێ پێغەمبەر ﷺ گەهشتە د مەدینێدا، و ژ وێ رۆژێ وەرە ناڤێ (یثرب) یێ بوویە (مدينة الرسول) ئانکو: باژێرێ پێغەمبەری، و پشتی هاتیە کورتکرن بوو مەدینە، رۆژەکا دیرۆکی یا گەش بوو، خانی ب گازیێت (الله أكبر) و سوپاسیا خودێ دهژیان، کچێت پشتەڤانان ژ کەیف و دلخۆشی ئەڤ سروودە دگۆت[4]:

1ـ زاد المعاد 54/2، ئبن هيشام 493/1، رحمة للعالمين 102/1.

2ـ ریوایەتا ئبن ئیسحاق، ئبن هیشام 494/1. رحمة للعالمين 102/1. و د سەحیحا بوخاریدا: بیست و چار شەڤا یێ مایە ل قوباء 61/1. و پتر ژ دەھ شەڤا 555/1. و چاردە شەڤا 560/1، و ئبن قەییم ئەڤا دویماهیێ دهەلبژێریت. و هەر وی یا گۆتی: رۆژا دووشەمبی یێ گەهشتیە قوباء، و دەرکەفتنا وی رۆژا ئەینی بوو، زاد المعاد 54/2، 55.

3ـ صحيح البخاري 555/1، 556. زاد المعاد 55/2. ئبن هيشام 494/1، رحمة للعالمين 102/1.

4ـ ئبن قەییم دبێژیت: ئەڤ سروودە هاتە گۆتن دەمێ ﷺ ژ شەڕێ تەبوك زڤڕی، و دبێژیت: ئەو یێ خەلەتە یێ بێژیت: ئەڤ سروودە یا هاتیە گۆتن دەمێ پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە مەدینێ، زاد المعاد 10/3، بەلێ چو بەلگەیێت بنەجھ دیارنەکرینە. و (المنصورفوري) دبێژیت: دەمێ گەهشتیە مەدینێ و بەلگەیێت بنەجھ یێت هەین، بزڤڕە: رحمة للعالمين 106/1.

(أشرق البدر علينا من ثنيات الوداع

وجب الشكر علينا ما دعا لله داع

أيها المبعوث فينا جئت بالأمر المطاع)

هەرچەندە پشتەڤان نەگەلەك زەنگین و خودان سامانێت مەزن بوون، بەلێ هەر ئێك ژ وان حەز دكر پێغەمبەر ﷺ ببیتە مێهڤانێ وی، و هەر مالەكا د بەرڕا چۆبا، دا خودانێ مالێ هەفسارێ حێشترا وی گریت، و بێژیتێ: وەرە ڤێ مالێ ئەم ب چەك و مال و كەل و پەلڤە دێ بەرەڤانیێ ژ تە كەین، و دگۆتە وان: رێكا وێ بەردەن یا بەرفەرمانە، و حێشترا وی هەر چۆ هەتا گەهشتیە جهێ مزگەفتا پێغەمبەری ﷺ و نخیا عەردی، و پێغەمبەر ﷺ پەیا نەبوو، هەتا جارەكا دی حێشتر رابوویەڤە و پیچەكا دی چۆ، پاشی پشت خۆ زڤرِی و ل جهێ ئێكێ نخیاڤە، و پەیابوو، ئەو جهە ناف مالێت بنەمالا نەجار ـ خالێت وی ـ بوو، خودێ وەسا حەز كر حێشترا وی بچیتە ناف مالێت خالێت وی، وەك قەنجی و رێزەك بۆ وان، و خەلكێ وی تاخی دچۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ ببیتە مێهڤانێ وان، و (أبو أيوب الأنصاري) دەست هاڤێتە هەفسارێ حێشترا وی و برە د مالا خۆڤە، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((هەر ئێك دگەل دەوارێ خۆ، و ئەسعەد كورێ زوراره هات و هەفسارێ حێشترا وی گرت، و ل دەف وی بوو))[1].

و بوخاری ژ ریوایەتا ئەنەس ڤەدگێریت، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((كیژ مال پتر نێزیكی ڤێرێیە؟))، ئەبو ئەیوب گۆت: مالا من ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئها ئەڤە مالا منە، و ئەڤە دەرگەهێ مەیە. گۆتێ: ((پا دێ هەرە بۆ مە جهەكی بەرهەڤكە)) گۆت: ب خێر و بەرەكەتا خودێ رابن دا بچین[2].

و پشتی چەند رۆژا.. هەڤژینا وی (سەودە) و هەردوو كچێت وی (فاطمة) و (أم كلثوم) و ئوسامە كورێ زەید و ئوم ئەیمەن گەهشتنێ، هەروەسا عەبدوللا كورێ

1ـ رحمة للعالمين 106/1. زاد المعاد 55/2.

2 ـ صحيح البخاري 556/1.

ئەبو بەکر عەیال و خێزانا ئەبو بەکر دگەل خۆ ئینان و عائیشا ژی دگەل بوو، و زەینەب ما ل دەف (أبو العاص)، و نەشیا دەرکەڤیت، هەتا پشتی بەدرێ مشەخت بووی[1].

عائیشا دبێژیت: دەمێ پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە مەدینێ، ئەبو بەکر و بیلال نەساخ بوون، و ئەز چۆمە دەف وان، من گۆتێ: باب تو یێ چاوایی؟ و بیلال تو یێ چاوایی؟ و هەر عائیشا دبێژیت: دەمێ تا هاتبا ئەبو بەکر، دگۆت:

(هەرکەسێ سپێدێ ناف خێزانا خۆ بیت

و مرن بۆ وی نێزیکترە ژ قەیتانا پێلاڤا وی).

و دەمێ بیلال دما ب تنێ، دگۆت:

(ألا ليت شعري هل ابيتن ليلة بواد وحولي إذخر وجليل

وهل أردن يوما مياه مجنة وهل يبدون لي شامة وطفيل).

ئانکو: ئەرێ ما نە خۆزیێت من و بۆچی رازی نەبم، ل نهالەکێ بم و ل رەخێت من مەردەمێر و پایە بلندەك بیت، ئەرێ دێ رۆژەك ئێت چمە سەر ئاڤا (مجنة)؟، ئەرێ دێ جارەکا دی چیاییێت (شامة) و (طفيل) بینمەڤە؟

عائیشایێ گۆت: ئەز چۆمە دەف پێغەمبەری ﷺ، و من ئاخفتنێت وان بۆ گۆتن، ئینا گۆت: ((اللهم حبب إلينا المدينة كحبنا مكة أو أشد حبا، وصححها وبارك في صاعها ومدها، وانقل حماها، فاجعلها بالجحفة))[2]، ئانکو: یا خودێ.. مەدینێ ل بەر مە شرینکە هەروەکی مەکەهە یا ل بەر مە شرین، و هێژ پتر، و ساخلەمکە، و بەرەکەتێ بێخە خوارنا وێ، تایا وێ ڤەگوهێزە (الجحفة).

هەتا ڤێرە پشکەك ژ ژیانا وی ب دویماهی هات، و قویناغا گازیا ئیسلامی ل مەکەهێ ب دویماهی هات.

★★★

1ـ زاد المعاد 55/2.

2ـ صحيح البخاري 588/1، 589.

ژیان ل مەدینێ

دێ سەردەمێ مەدینێ کەینە سێ قویناغ:

1. قویناغەکێ ئالۆزی و کارێت تێکدانێ و فتنە تێدا هاتینە ئازراندن، و ئاستەنگێت نافخۆیی هاتنە دانان، و دژمنا هێرش ئینا سەر مەدینێ بۆ نەهێلانا موسلمانا ب ئێکجاری، و ئەڤ قویناغە ل رێککەفتنا حودەیبیە ل هەیڤا (ذي القعدة) ژ سالا (6 مش) ب دویماهی دهێت.
2. راوستاندنا شەڕی دگەل سەرکرداتیا بوتپەرێسی و شیرکێ، و ب فەتحا مەکەهێ ب دویماهی دهێت، ل هەیڤا رەمەزانێ، ژ سالا (8 مش)، ئەو قویناغ یا داخوازکرنا شاه و مەزنێت دەولەتایە بۆ ئیسلامێ.
3. قویناغا خەلك کۆم کۆمە دهاتنە د دینێ ئیسلامێدا، ئەو قویناغە یا ئویجاخ و ملەت و شاندێت عەرەبا دچۆنە مەدینێ، و موسلمانەتیا خۆ رادگەهاند، و ئەڤ قویناغە ل وەغەرکرنا پێغەمبەری ﷺ ل هەیڤا (ربيع الأول) ژ سالا (11 مش) ب دویماهی دهێت.

★★★

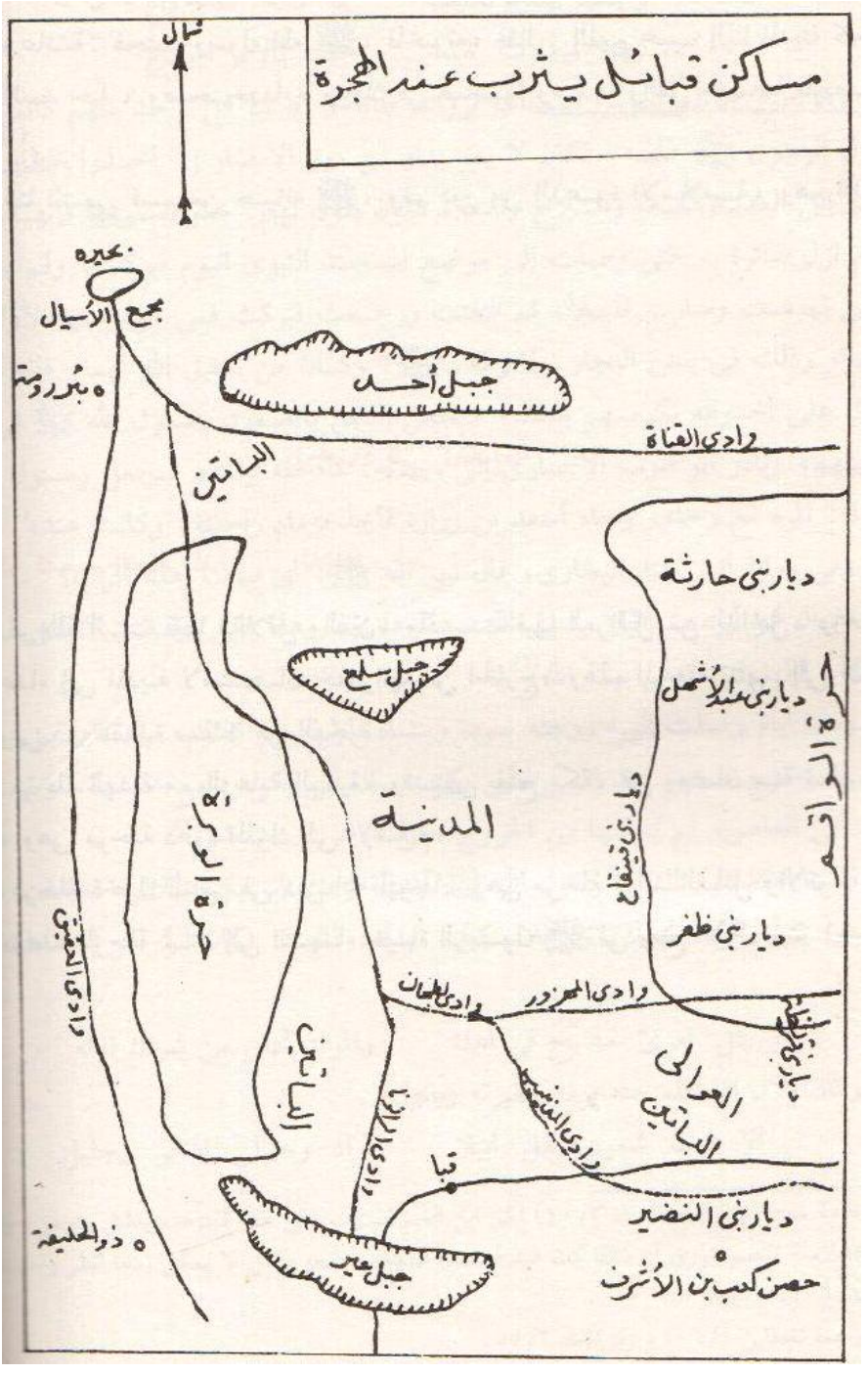
مساكن قبائل يثرب عند الهجرة
شمال
بحيرة
مجمع الأسيال
بئر رومة
جبل أحد
وادي القناة
البساتين
ديار بني حارثة
جبل سلع
ديار بني عبد الأشهل
حرة الواقم
المدينة
ديار بني قينقاع
حرة العرض
ديار بني ظفر
وادي العقيق
وادي المهزور
وادي البطحان
ديار بني النبيت
العوالي
البساتين
وادي الإبراهيمي
وادي النقيع
قبا
ديار بني النضير
ذو الحليفة
جبل عير
حصن كعب بن الأشرف

قویناغا ئێکێ

رەوشا مەدینێ د دەمێ مشەختبوونێدا

رامانا مشەختبوونێ نەئەو بوو دا ژ فتنە و نەخۆشیا قورتال ببن و هند، مشەختبوون هاریکاری بوو بۆ دانانا جڤاکەکێ نوی، ل باژێر و جهەکێ ئێمن، لەوا مشەختبوون بوو فەرز ل سەر هەر موسلمانەکی بشێت پشکداریێ د ئاڤاکرنا وی وەلاتێ نویدا بکەت، و شیانێت خۆ بدەتە کاری بۆ پاراستن و بلندکرنا ناڤێ وی وەلاتی.

بێ گۆمان.. پێغەمبەرێ خودێ ﷺ پێشەوا و سەرکردە و رێ نیشاندەر بوو د ئاڤاکرنا جڤاکیدا، و هەمی ئالۆزی و کار و کێشەیێت جڤاکی دزڤرینە دەف وی، و بێ هەڤرك.

ئەو ملەت و خەلکێ پێغەمبەری ﷺ ل مەدینێ سەرەدەری دگەل دکر، سێ جوین بوون، و هەر جوینەك ژ وان یا جودا بوو ژ یا دی، جوداهیەکا ئاشکرا، و هەر جوینەکێ ژ وان تایبەتمەندی و کێشەیێت خۆ یێت جودا ژ یێت دی هەبوون. و هەرسێ جوین ئەڤە بوون:

1ـ سەحابێت وی یێت چاك و جوامێر، خودێ ژ هەمیا رازی بیت.

2ـ ئەو موشرکێت هێژ موسلمان نەبووین، و ئەو ژ کاکلکا ئویجاخێت مەدینێ بوون.

3ـ جوهی.

أ ـ مەسەلە و کێشەیێت سەحابێت وی ئەو بوون: رەوش و کاودانێت مەدینێ بۆ وان د جودا بوون ژ وان کاودانێت ل مەکەهێ تێڕا بۆرین، ل مەکەهێ کۆم دبوون و د رێککەفتی بوون سەر ئێك هەلویست و ئاخفتن، و ل سەر ئارمانجێت خۆ رێك دکەفتن، بەلێ ل مەدینێ د بەلاڤکری بوون ناف مالێت خەلکێ مەدینێ، و د دەرێخستی و دامایی بوون، چو د دەستادا نەبوو، د دەستێت دژمنێت وان یێت دینیدا بوو، ئەو موسلمان نەشیان جڤاکەکێ نوی یێ ئیسلامی پێك بینن، بێی

پەیدابوونا بنەماییێت هەر جڤاکەکێ مرۆڤاتی ل جیهانێ، ژبەر هندێ دێ بینین ئەو سۆرەتێت ل مەکەهێ هاتینە خوار، ب تنێ بەحسێ بنەماییێت ئیسلامێ و ئەحکامێت شەریعەتی دکەن، کو هەر کەسەك بۆ خۆ ب تنێ کار پێ بکەت، هەروەسا هاندانا سەر چاکیێ و خێرێ و پێگریێ ب رەوشتان، و خۆدویرئێخستن ژ رەفتار و رەوشتێت کێم و خراب.

بەلێ ل مەدینێ.. هەر ژ رۆژا ئێکێ کاروبارێت وان د دەستێت وان ب خۆدا بوون، و کەسێ زالگەهی ل سەر نەدکر، دەلیڤە یا هندێ بوو مەسەلە و کاروبارێت شارستانیەتێ و ئاڤەدانکرنێ بدەنە بەر سینگێ خۆ و دەست باڤێنە رێکێت خۆشکرنا ژیارێ و پێشخستنا ئابۆری، و دەست ب کاروبارێت سیاسی و دەستهەلاتێ، یێت شەڕی و ئاشتیێ بکەن، و ڤەکرنەکا تمام بۆ مەسەلێت حەلالی و حەرامی، و پەرستنێ و رەوشتا، و هەر تشتێ ب ژیانا وانڤە گرێدایی.

دەم و دەلیڤە بۆ خۆش بوو ببنە جڤاکەکێ نوی، جڤاکەکێ ئیسلامی، یێ جودا ژ جڤاکێ نەفامیێ د هەمی قویناغێت ژیانێدا، و یێ جیاواز ژ هەر جڤاکەکێ دی د جیهانا مرۆڤاتیێدا، کو دەربڕینێ ژ وێ گازیا ئیسلامی بکەت، یا موسلمانا گەلەك نەخۆشی و تەپەسەری ل سەر دیتین ب درێژیا دەھ سالا.

و یا خویایە دامەزراندنا جڤاکەکێ ژ وی رەنگی، د شەڤ و رۆژەکادا، ئان د هەیڤەکێدا، ئان د سالەکێدا ب جھ ناهێت، بەلێ پێدڤی دەمەکێ درێژە، یاسا دانان و ب جهئینانا شەریعەتی و دگەل رەوشەنبیرکرن و راهێنان و فێرکرن و پەروەردێ، پێنگاڤ پێنگاڤ دڤێت، خودێ شەریعەت بۆ ئینا خوار، و دێ پێغەمبەر ﷺ ب جھ ئینیت و بۆ شرۆڤەکەت و نیشادەت، و موسلمانا ل سەر پەروەردەکەت:

﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ (الجمعة:2)، ئانکو: ئەوی پێغەمبەرەك بۆ عەرەبان هەر ژ ناف وان ب خۆ هنارت، دا ئایەتێت خودێ کو قورئانە بۆ وان بخوینیت، و دا وان [ژ قرێژا

شیرکێ و گاوریێ و گونەهان] پاقژ بکەت و وان فێری قورئانێ و سونەتا پێغەمبەری بکەت.

و سەحابە هەمی ژ دل و ڤیان گوهدارێت شەریعەتی بوون، پێگری ب ئەحکامێت وی دکر، و مزگینی ددا ئێك و دوو، و باوەریا وان پێ زێدە دبوو: ﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا﴾ (الأنفال:2)، ئانکو: و ئەگەر قورئان ل سەر وان هاتە خواندن، باوەریا وان پتر لێ دئێت. ئەڤ مەسەلە هەمی ب درێژی نەبابەتێ مەنە، دێ کورت کەین و دویف پێدڤیێ بەحس کەین. و ئەڤە تشتێ ژ هەمیا مەزنتر و گرنگتر بوو بۆ موسلمانا، پێغەمبەری ﷺ کار ل سەر کری، و هەر ئەڤە بوو ئارمانج - سەر ئاستەکێ بەرفرەه - ژ گازیا ئیسلامێ و پەیاما پێغەمبەری ﷺ، بەلێ ئەڤە نەمەسەلەکا ب لەزە تەنگاڤ بوو، ژبلی ڤی بیاڤی هندەك تشتێت دی هەبوون، پێدڤی لەزێ بوون. جڤاکێ موسلمان ژ دوو پشکا پێك دهات، پشکەك ژ وان سەر عەردێ خۆ بوون، و ناف مال و مولکێ خۆ بوون، چو خەمێت ژ وی جۆری نەبوون، ئەو ژی موسلمانێت مەدینێ بوون - پشتەڤان -، ناڤبەرا وان نەلێکی و دژمنیەکا دویر و درێژ هەبوو، بەری موسلمان ببن، و پشکا دی یا موسلمانا مشەخت بوون، چو د دەستادا نەبوو، خۆ قورتالکر بوو و چۆبوونە مەدینێ، چو جهە نەبوو لێ ڤەحەویێن، و چو کار نەبوون ژیارا خۆ پێ ب رێڤە ببەن، و چو مال د دەستادا نەبوو پێ بژین، و هەژمارا مشەختیا یا کێم نەبوو، و رۆژ بۆ رۆژێ زێدە دبوون، دەستویری هاتبوو دان بۆ هەر کەسێ باوەری ب خودێ و پێغەمبەرێ وی هەبیت، مشەخت ببیت، و یا دیار کو سامانەکێ مەزن ل مەدینێ نەبوو، و ئابۆرێ وێ لاواز بوو، و د وێ دەلیڤەیا بەرتەنگدا نەحەزێت ئیسلامێ گەلەك پەیوەندیێت ئابۆری دگەل راوەستاندن، و کەل و پەلێت ئینانێ کێم بوون، و سەروبەر ئالۆز بوو و ب زەحمەت کەفت.

ب - جوینێ دووێ موشرك بوون، ژ کاکلا ئویجاخێت مەدینێ، وان چو زالگەهی سەر موسلمانا نەبوو، و هندەك ژ وان ب گۆمان بوون، و دوودل بوون دێ چاوا

ئایینێ باب و باپیرێت خۆ هێلین، بەلێ دگەل هندێ، کەرب و نەڤیانا خۆ بۆ ئیسلامێ و موسلمانا نەڤەدشارت، گەلەك پێڤە نەچۆ، ئەو ژی موسلمان بوون و ب دلسۆزی دینێ خودێ گرت, ژ وان هەبوون نەڤیان و دژمنیا خۆ بۆ پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا ڤەدشارت، بەلێ نەدشیا بەرامبەر وان راوستیت، و یێ نەچار بوو ژبەر کاودانا سەرەدەریێ دگەل بکەت و خۆ دیار نەکەت کو کەرب ژێ ڤەدبن. و سەرپشکا وان جۆرە مرۆڤا: عەبدوللا کورێ ئوبەی، ئەوس و خەزرەج پشتی شەڕێ (بعاث) ژێر سەرکرداتیا وی کۆم ببوون، و بەری وی.. کەسێ سەرکرداتیا هەردوو ئویجاخا پێکڤە نەکریە، بەرهەڤی بۆ کربوون دا بکەنە شاهێ خۆ و تاجەکی داننە سەر سەری و ببیتە شاهێ خەلکێ مەدینێ، ئەو د وی سەروبەریدا بوون، و پێغەمبەر ﷺ چۆ مەدینێ، ملەتێ وی بەرێ خۆ ژ وی وەرگێڕا، و د دلێ خۆدا ئەو هزر کر: بەرپرسی و دەستهەلات یا ژ وی هاتیە ستاندن، و د دلێ خۆدا دژمنیەکا دژوار بۆ پێغەمبەری ﷺ هەبوو، و دەمێ دیتی کاودان بۆ وی د هاریکار نینن، چونکی موشرکە، و بێ بەهر دبوو ژ مفا و دەستکەفتیێت دنیایێ، پشتی بەدرێ راگەهاند کو یێ موسلمان بووی، بەلێ موسلمانەتیا وی یا ب سەرڤە بوو، و د دلدا هەر کافر بوو، و ل دەلیڤا دگەریا.. هەر کار و ئاخفتنەکا کرێت و نەهەژی ل سەر پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا بەلاڤ دکر، و سەرۆکێت بنەمالا ئەوێت بێ بەهر بووین ژ بەرپرسی و مەنسبێت وی پێ گۆتین، هاریکاری و پشتەڤانیا وی دکر د جهئینانا نەخشەیێت ویدا، و هندەك رویدان و دەروون لاواز و کێم عەقل ژ موسلمانا دکرنە دەستەك و هاریکار بۆ ب جهئینانا نەخشەیێت خۆ.

ج ـ جوینێ سیێ ـ جوهی بوون ـ ئەو بوون یێت سەردەمێ ئاشووری و رۆمانیا دهاتنە تەپەسەرکرن و خۆ دایە دگەل حیجازێ، و د بنیاتدا عیبرانی بوون، بەلێ پشتی چۆینە حیجازێ ناف عەرەبا، وەکی وان لێ هاتن ژ لایێ جل و بەرگ و زمانی و شارستانیەتێ، هەتا ناڤێت وان و ناڤێت ئویجاخێت وان بووینە ناڤێت عەرەبی، و ناڤبەرا وان و عەرەبا خزمانی پەیدا بوو، هەرچەندە د دەمارگیربوون سەر پاراستنا رەگەزێ خۆ، و دگەل عەرەبا تێکەل نەبوون، و شانازی ب رەگەزێ

خۆ ئیسرائیلی ـ جوهی ـ دبر، و ب چاڤەکێ کێم و نەڤیانێ بەرێ خۆ ددا عەرەبا، و دگۆتنێ: نەخویندەوار، ئانکو: نەزان و ساوێلکە و تێنەگەهشتی و پاشکەفتی، و وەسا بەرێ خۆ ددا عەرەبا کو مالێ وان یێ حەلالە بۆ جوهیا، چاوا بڤێت دێ خۆن: ﴿قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ﴾ (آل عمران:75)، ئانکو: دبێژن: خوارنا مالێ نەخواندەواران [ئانکو عەرەبان]. نەگونەهە بۆ مە، و د رژد نەبوون دینێ خۆ ناف عەرەبا بەلاڤکەن، و بارا پتر دینێ وان یێ پێڤە د مژویل: فال و سێربەندی و خێڤزانکی و تشتێت وەسا بوون، لەوا خۆ ددانا خودان زانین و سەروەری و ئایینەکێ روحانی و سەرکرداتیا خەلکی.

و د شارەزا بوون د رێك و هونەرێت ب دەستڤەئینانا مالی و پارەی، و بازرگانیا دەخل و دانی و قەسپا و عەرەقێ و جلکا، وان جلك و دەخل و دان و عەرەق ژ دەرڤەی گزیرتا عەرەبی دئینان، و قەسپ دهنارتن، و زالگەهی سەر گەلەك کارێت دی ژی دکر، هەر تشتێ ب مفابا دا ژ عەرەبا کرن، هندی پارە ژی چۆبا، و نەبەس ئەو.. پارێ ریبایێ دخوار، پارە ب قەر ددانە شێخێت عەرەبا و مەزنێت وان، و وان ددانە هۆزانڤانا دا مەدحێت وان بکەن و ناڤ و دەنگێت وان ناف عەرەبا بەلاڤ ببن، و چو نەدگەهشتە وان و نەدشیان بزڤرینن، و جوهیا بیستان و جنیکێت وان کرنە رەهینە، هەتا چەند سالەك پێڤە دچۆن، دبوونە مولکێ وان و هەردەم کارێ وان تێکدان و تێکڤەدان و لێکخستن بوون دژمنی و دوبەرەکی دئێخستە ناڤبەرا هۆزێت عەرەبا یێت نێزیکی ئێك، و ب رێکێت بەرزە و نەپەنی ڤێکرا بەرددان، بێی هەست ب خرابکاری و فەسادیا وان بکەن، لەوا شەڕ و خوین رشتن ناڤبەرا وان یا بەردەوام بوو، چەند ئاگرێ شەڕی کێم ببا و نێزیکی پێکهاتنێ ببان، دا جارەکا دی ئازرینن و هاندەن و ئاگری هەلکەن و خۆ ژێ دەنە پاش، قەرێت مەزن ددانە وان، و ریبایەکا گران ل سەر وەردگرت دا ژ مەزاختنێت شەڕی گیرۆ نەبن، ب وێ رێکێ دوو تشت ب دەست خۆڤە دئینان، مان و کیانێ خۆ یێ جوهیاتیێ

دپاراست، و بازارێ ریبایێ ب رەواج دکەفت، و مال و سامانەکێ مەزن بۆ پێڤە دهات.

سێ هۆزێت جوهیا یێت ناڤدار ل (یثرب) بوون:

1ـ (بنو قینقاع)، هەڤپەیمانێت خەزرەج بوون، مالێت وان د ناف مەدینێدا بوون.

2ـ (بنو النظیر).

3ـ (بنو قریظة)، ئەڤ هەردوو ئویجاخە هەڤپەیمانێت ئەوس بوون، مالێت وان ل رەخێ مەدینێ بوون.

وان هەرسێ ئویجاخا ب سال و دەمێت درێژ شەڕ و دوبەرەکی دئێخستە ناڤبەرا هەردوو ئویجاخێت ئەوس و خەزرەج یێت عەرەبی، و ئەو ب خۆ ژی د شەڕێ (بعاث)دا پشکدار بوون، هەر ئێك دگەل هەڤپەیمانێت خۆ، و بێ گۆمان ئەو هزر و هیڤی ل جوهیا نەدهاتەکرن کو ب چاڤێ دویفچۆنا راستیێ بەرێ خۆ بدەنە ئیسلامێ، و ب نەڤیان و کەرب و کین بەرێ خۆ ددایێ، و پێغەمبەر ﷺ ژ رەگەزێ وان نەبوو، و دەمارگیریا رەگەزی ل دەف وان یا ل سەر دەروون و عەقلێ وان زال بوو، و گازیا ئیسلامێ گازیەك بوو بۆ پێکئینانێ و کۆمکرنا دلێت ژێك دویرکەفتی، و ڤەمراندنا ئاگرێ دژمنکاری و نەڤیانێ، و داخوازا پاراستنا ئەمانەتی، و پێگری ب خوارنا حەلال و مالێ پاقژ دکەت، ئانکو: هۆزێت عەرەبی ل (یثرب) دێ نێزیکی ئێك بن و هەڤکار بن و ژ داڤ و پیلانێت جوهیا قورتال بن، و دێ بزاڤا وان یا بازرگانی ژ کار کەڤیت و دێ پارێ ریبایێ هێتە حەرامکرن، کو ژێدەرەکێ وان یێ ئابۆری یێ سەرەکی بوو، و دێ هۆزێت عەرەبا هشیار بن و تێ گەهن، و دێ لێزڤرینەکێ د وی مالی و مولکیدا کەن یێ جوهیا ب ریبایێ گەهاندیە خۆ، و دێ بیستان و دارقەسپێت خۆ ژ وان ستیننەڤە.

دەمێ جوهیا هەست پێ کری ئیسلام یا پێکۆلێ دکەت ل (یثرب) بنەجھ ببیت، ئەڤ تشتێت دێ ئەو ژ دەست دەن، بەرچاڤ وەردگرتن، لەوا هەر ژ دەسپێکا چۆینە

د مەدینێدا، دژمنیەکا دژوار دژی ئیسلامێ و دژی پێغەمبەری ﷺ دکرە د دلێ خۆدا، و نەدوێریان وێ دژمنیا خۆ ئاشکراکەن هەتا دەمەك ب سەرڤە چۆی.

و ژ ئبن ئیسحاق ژ دەیکا موسلمانا (صفية) خودێ ژێ رازی بیت ڤەگێرای، باش دیار دبیت.. دبێژیت: بابێ من و مامێ من ئەبو یاسر ژ هەمی عەیالێ خۆ.. پتر حەژ من دکر، هەر جارەکا ئەز دگەل عەیالەکێ وان یێ دی بام، دا من بەنە دەف خۆ، گۆت: دەمێ پێغەمبەر ﷺ هاتیە مەدینێ، و چەند شەڤا ل (قوباء) مای ناف مالێت بنەمالێت عەمرو کورێ عەوف، بابێ من (حيي بن أخطب) و مامێ من (أبو ياسر بن أخطب) دگەل نیشانا سپێدێ دەرکەفتن، و نەزڤرین هەتا پشتی رۆژئاڤا بووی، گۆت: زڤرینەڤە یێت واستیایی و کەرخی، و هێدی هێدی دهاتن و پێنگاڤێت وان د گران بوون، گەهشتنە مال و ئەز وەکی هەرجار چۆمە پێشیا وان، ب خودێ ئێك ژ وان ل من نەزڤرِی، ژبەر خەم و کۆڤانا گەهشتیە وان، و من های ژێ بوو مامێ من ئەبو یاسر گۆتە بابێ من (حيي بن أخطب): ئەو ئەو بوو؟ گۆتێ: ئەرێ ب خودێ ئەو بوو، گۆتێ: تو دنیاسی ئەوە و تو مەدحێت وی دکەی؟ گۆتێ: بەلێ. گۆتێ: چ د دلێ تەدا هەیە بەرامبەر وی؟ گۆت: ب خودێ دژمنیا وی د دلێ مندا نەمایە[1].

هەروەسا یا بوخاری ڤەگێرای ل دۆر موسلمانبوونا عەبدوللا بن سەلام رضي الله عنه ڤی تشتی دوپات دکەت، ئێك ژ زانایێت جوهیا یێت مەزن بوو، دەمێ های ژێ بووی پێغەمبەر ﷺ یێ هاتیە مەدینێ ناف بنەمالا نەجار، ب لەز چۆ دەف وی، و هندەك پسیار ژێ کرن.. ژبلی پێغەمبەرا کەس بەرسڤا وان نوزانیت، دەمێ ﷺ بەرسڤێت وی داین، هەر د جهدا و وێ گاڤێ باوەری پێ ئینا و موسلمان بوو، پاشی گۆتێ: جوهی ملەتەکێ هەتکبەرن، ئەگەر بزانن ئەز یێ موسلمان بوویم بەری تو پسیارێ ژ وان بکەی، دێ هەتکا من ل دەف تە بەن، ئینا پێغەمبەری ﷺ هنارتە دویف جوهیارا و لێ کۆم بوون، و عەبدوللا کورێ سەلام چۆ ژۆر، ئینا پێغەمبەری

1ـ ئبن هیشام 1/518، 519.

ﷺ گۆتێ: عەبدوللا کورێ سەلام ناف هەوەدا چ تشتە؟ گۆتنێ: ژ مە هەمیا زاناترە و کورێ یێ ژ مە هەمیا زاناترە، و ژ مە هەمیا باشترە و کورێ یێ ژ مە هەمیا باشترێیە، و د ژێدەرەکێ دیدا: مەزنێ مەیە کورێ مەزنێ مەیە، و د ژێدەرەکێ دیدا: ژ مە هەمیا چاك و جوامێرترە و کورێ یێ ژ مە هەمیا چاك و جوامێرترە، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە وان: پا هوین چ دبێژن.. ئەگەر عەبدوللا موسلمان ببیت؟ گۆتن: خودێ وی ژ هندێ بپارێزیت، و ئەڤ ئاخفتنا خۆ دوو سێ جارا دوبارەکر، عەبدوللا کورێ سەلام هاتە ناف وان و گۆت: (أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا رسول الله). ئینا گۆتن: ژ مە هەمیا خرابترە و کورێ یێ ژ مە هەمیا خرابترە، و ئەزمانێ خۆ لێ ڤەکر، و د ژێدەرەکێ دیدا.. عەبدوللای گۆت: گەلی جوهیا.. ژ خودێ بترسن، ئەز ب وی خودێ کەمە یێ چو خودێ نەبن ژبلی وی، هوین دزانن ئەو پێغەمبەرێ خودێیە، و یێ ب حەقێ هاتیە هنارتن، ئینا گۆتنێ: تو درەوا دکەی[1].

و ئەڤە ئێکەمین تاقیکرن بوو ب پێغەمبەری ﷺ هاتیەکرن ژ لایێ جوهیاڤە، د ئێکەمین رۆژدا گەهشتیە مەدینێ.

ئەڤە هەمی سەروبەرێ نافخۆیی یێ مەدینێ بوو، و ل دۆر سەروبەرێ ژدەرڤە، قورەیش هۆڤانەترین هێزە دژی ئیسلامێ، و ب درێژیا دەھ سالا موسلمانا هەمی جۆرێت تیرۆر و گەف و دۆرپێچکرن و برسیکرن و ڤەدەرکرنێ یێت ژێ دیتین، شەڕەکێ دەروونی و پروپاگندەیەکا رێکخستی و هەمی جۆرێت تەپەسەرکرن و وێرانکرنێ یێت دژی موسلمانا ب کار ئینایین، و دەمێ موسلمان مشەخت بووینە مەدینێ، عەرد و خانی و مال و مولکێت وان دەستەسەرکرن، زەلام و زارۆك و هەڤژینێت وان ژێکڤەکرن، و یێت شیاینێ و ب دەستکەفتین زیندانکرن و ئەشکەنجەدان، و ل ڤی تخویبی ژی نەراوستیان، پیلان دانان بۆ کوشتن و ژناڤبرنا خودانێ گازیێ ﷺ، و گازیا وی، و هەمی شیانێت خۆ دانە کاری بۆ ب جهئینانا

1ـ صحيح البخاري 1/456، 459، 461.

پیلانێ، و پشتی ڤێ هەمیێ، دەمێ موسلمان قورتال بووین و چۆینە جهەکی (500 کم) ژ وان دویر، قورەیش ب دەورێ خۆ یێ سیاسی رابوو، چونکی سەرکێشا بازرگانی و دنیاداریێ و سەرکردا ئایینی بوو د ناف عەرەبادا، چونکی ل حەرەمێ د ئاکنجینە و جیرانێت کەعبێنە، ئینا هندەك موشرکێت دی یێت گزیرتا عەرەبی هاندان دژی موسلمانێت مەدینێ، هەتا وەلێ هات، پەیوەندییێت بازرگانی دگەل وی هاتنە برین، و ئابۆریێ وێ تێك چۆ، و ئینانا کەل و پەلا بۆ مەدینێ کێم بوو، ل وی دەمی کو رۆژ بۆ رۆژێ هەژمارا پەنابەرا زێدە دبوو، و نیشان د دیاربوون کو دێ شەڕەك ناڤبەرا زۆردارێت خەلکێ مەکەهێ و موسلمانا ل وەلاتێ وان یێ نوی هێتەکرن، و ژ نەزانین و بێ عەقلییێیە ئێك ئەگەرێ ڤێ دوبەرەکیێ بکەتە ستۆیێ موسلمانا[1].

و مافێ موسلمانا بوو مالێ وان زۆردارا دەستەسەرکەن، هەروەکی بەری هنگی مالێ موسلمانا هاتبوو دەستەسەرکرن، و ئاستەنگا داننە بەرامبەر ژیانا وان، هەروەکی وان ب سەرێ موسلمانا دئینا، دا نەشێن هزر و پێکۆلا بکەن بۆ براندنا موسلمانا ل مەدینێ.

ئەڤ کێشە و ئالۆزیە بوون یێت پێغەمبەر ﷺ تووش بوویێ دەمێ چۆیە مەدینێ، وەك پێغەمبەر و رێ نیشاندەر و پێشەوا سەرکردە.

پێغەمبەری ﷺ ل مەدینێ پەیاما خودێ بەلاڤ کر و ب جھ ئینا و سەرکێشیا موسلمانا کر، و هەر ملەتەکی مافێ وان دایێ و سەرەدەریەکا تایبەت و هەژی وان دگەل کر، ژ دلۆڤانی و پشتەڤانیێ ئان ژ توندی و پاشڤەلێدانێ، بێ گۆمان دلۆڤانیا وی ب سەر توندیێ دکەفت، هەتا د چەند سالەکێت کێمدا کاروبارێت مەدینێ کەفتنە د دەستێ ئیسلامێ و موسلمانادا، و دێ ب بەرفرەهی بەحس کەین.

★★★

1ـ الكلمة الأخيرة لمحمد الغزالي في فقه السيرة ص162.

مە گۆتبوو: دەمێ پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە مەدینێ، رۆژا ئەینی بوو، دازدەی (ربیع الأول) سالا ئێکێ مشەختی، بەرامبەر (622/9/27 ز)، ناف بنەمالا نەجار، و حێشترا وی ل عەردەکی راوستیا بەرامبەر خانیێ ئەبو ئەیوب، و پێغەمبەری ﷺ گۆت: ئەگەر خودێ حەزکەت ئەم دێ ل ڤێرە دانین، پاشی چۆ مالا ئەبو ئەیوب.

ئاڤاکرنا مزگەفتا پێغەمبەری ﷺ:

ئێکەمین پێنگاڤ پێغەمبەری ﷺ هاڤێتی پشتی گەهشتیە مەدینێ، ئاڤاکرنا مزگەفتێ بوو، فەرمان دا مزگەفت ل وی جهێ حێشترا وی نخیای بێتە ئاڤاکرن، و ئەو عەرد یێ دوو زارۆکێت ئێتیم بوو، بۆ مزگەفتێ ژ وان کڕی، و وی ب خۆ پشکداری د ئاڤاکرنێدا دکر، و بەر و لبنێت ئاخێ ڤەدکێشان و دگۆت:

((یا خودێ ژیان هەر ژیانا ئاخرەتێیە

گونەهێت مشەختی و پشتەڤانا ژێ ببە)).

ئەڤ ئاخفتنە و چەندێت دی دگۆتن، و دبوونە هاندان بۆ سەحابا و ب شەوق و ڤیان کار دکر، هەتا ئێکی ژ وان گۆت:

(ئەگەر ئەم بزڤرین و پێغەمبەر کار بکەت،

ئەڤە بەرزەبوونەکە ژ مە د کاریدا).

ناف وی عەردی، گۆرێت موشرکا لێ بوون، هەروەسا کاڤلەك و دارقەسپ و دارەکا (غەرقەد)، ئینا پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا گۆرێت موشرکا ڤەکۆلن، و کاڤل هەڕفاند، و دارقەسپ و ئەو دارا دی بڕین، و ل لایێ قیبلا مزگەفتێ رێزکرن، و بەرێ قیبلێ ل (بیت المقدس) بوو. و هەردوو دنگێت وێ ژ بەری بوون، و دیوار ژ لبنێت ئاخێ و هەرِیێ بوون، و بانێ مزگەفتێ تایێت دارقەسپا بوون، و ستوینێت وێ، قورمێت دارقەسپا بوون، و عەردێ وێ خیز و بەرەشیشك بوون، و سێ دەرگەه لێ ڤەکربوون، درێژیا وێ سەد گەز بوون و فرەهی ژی هەر هند بوو ئان پیچەك کێمتر، بنیاتێ وێ نێزیکی سێ گەزا یێ کویر بوو.

و ب رەخ مزگەفتێڤە هندەك ژۆر ب بەرا و لبنێت ئاخێ ئاڤاكرن، و بانێت وان تایێت دارقەسپا بوون، ژۆرێت هەڤژینێت وی بوون، پشتی ئەو ژۆر تمام بووین پێغەمبەر ﷺ ژ مالا ئەبو ئەیوب چۆ مالا خۆ[1].

مزگەفت.. نەبەس بۆ نڤێژا دهاتە ب كارئینان، بەلێ وەكی زانكۆیەكێ بوو، موسلمان ل وێرێ فێردبوونە زانین و رێنما و بنەمایێت ئیسلامێ، و فەرمان و ئاراستەیێت دینێ خۆ ژ وێرێ وەردگرتن، كۆربەند و جهێ خرڤەبوونا هەمی هۆز و ئویجاخا بوو، ئەوێت بەری هنگی ب شەڕ و دووبەرەكیێت نەفامیێڤە د مژویل، و بارەگەهێ كارگێریا هەمی كاروبارا بوو، و پەرلەمانەك بوو بۆ كۆمبوونێت دان و ستاندنا و ب جهئینانا ئەرك و كارا، و هەمی دەركەفتنێت وان ژ مزگەفتێ دەست پێ دكرن، هەروەسا مالا هەژمارەكا مەزن ژ مشەختێت هەژار بوو، یێت ل وێرێ چو خانی ب دەست نەكەفتین، و چو پارە و كەس و كار و عەیال نەی.

ل دەسپێكێت مشەختبوونێ بانگ هاتە دانان، ئەو دەنگ و ئاوازێ بلند، یێ رۆژانە پێنج جارا ل عەردی بەلاڤ دبیت، و عەرد و عەسمانا ڤەدگریت، و چیرۆكا عەبدوللا كورێ زەید ل دۆر بانگی ل دەف هەمیا یا دیار و زانایە، (الترمذي) و ئەبو داوود و ئیمام ئەحمەد و ئبن خوزەیمە یێت ڤەگێراین[2].

ب جهئینانا براینیێ ناڤبەرا موسلمانا:

كا چاوا پێغەمبەری ﷺ مزگەفت ئاڤاكر وەك مەلبەندەك لێ كۆم ببن و ئێك و دوو بنیاسن و هاریكاریا ئێكدوو بكەن، كارەكێ دی ژی یێ مەزن ئەنجام دا، كو گرنگترین كارە دیرۆكێ تۆمارگری پشتی مشەختبوونێ، ئەو ژی ب جهئینانا براینییێە ناڤبەرا مشەخت و پشتەڤانا. ئبن قەییم دبێژیت: پاشی پێغەمبەری ﷺ مشەخت و پشتەڤان ل مالا ئەنەس كورێ مالك كرنە براییێت ئێك، و نێزیكی

1ـ صحيح البخاري 71/1، 555، 560. زاد المعاد 56/2.

2ـ بلوغ المرام لابن حجر العسقلاني ص15.

نۆت كەسا بوون، نیڤا وان ژ مشەختا بوو، و نیڤا دی ژ پشتەڤانا، هەر ئێك ژ مشەختا و ئێك ژ پشتەڤانا كرنە برایێت ئێك د خۆشی و نەخۆشیادا، و ل شوینا كەس و كارا، پشتی مرنێ ئەو بوونە میراتگرێت ئێك هەتا شەڕێ بەدرێ خودێ ئەڤ ئایەتە ئینایە خوار: ﴿وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ﴾ (الأنفال:75).

ئانكو: مرۆڤێت ئێك ژ بیانیان هەژیترن ببنە میراتخۆرێت ئێكدوو. ئایەتێ میراتگری راكر، بەلێ پەیمانا براینیێ هەر ما، و دبێژن: ئەڤ پەیمانا براینیێ ناڤبەرا مشەختا ب خۆدا ژی جارەكا دی دوبارەكر. و ل دویف ژێدەرێ ئێكێ: براینیا ئیسلامێ و یا ئاكنجیبوونێ و مرۆڤانیێ ناڤبەرا مشەختیا ب خۆدا هەبوو، نەپێدڤی پەیمانەكا دی یا براینیێ بوون، وەكی مشەخت و پشتەڤانا[1].

و رامانا وێ براینیێ هەروەكی موحەممەد غەزالی دبێژیت: نەهێلانا هەمی دەمارگیرییێت نەفامیێ، و دەمارگیری و پشتەڤانی ب تنێ بۆ ئیسلامێ بمینیت، و هەمی جوداهییێت بنەمالێ و رەنگی و وەلاتی نەمینن، پیڤەرێ پێشكەفتن و پاشكەفتن و باشیێ، ب تنێ جوامێری و تەقوا خودێیە.

پێغەمبەری ﷺ ئەڤ پەیمانا براینیێ كربوو كریار و ببوو ژیوار، نەبەس ئاخفتنەك بوو ب ئەزمانی دهاتە گۆتن، د وێ براینییێدا خوین و مال بوونە ئێك، و ب هەست و ڤیانەكا بلند و رژد دگەل وێ براینیێ تێكەل بوو، و جوانترین و بلندترین نموونەیێت براینیێ د وی جڤاكێ نویدا پەیدا بوون[2].

بوخاری دبێژیت: دەمێ مشەخت گەهشتینە مەدینێ، پێغەمبەری ﷺ عەبدورەحمان و سەعد كورێ رەبیع كرنە برایێت ئێك، ئینا سەعد گۆتە عەبدورەحمان: ئەز ژ هەمی پشتەڤانا زەنگینترم، دێ مالێ خۆ بۆ خۆ و تە كەمە دوو پشك، و من دوو هەڤژین یێت هەین، یا تە بڤێت بێژە من، دێ بۆ تە بەردەم، و هەردەمێ رۆژێت وێ تمام بوون، مەهركە. عەبدورەحمان گۆتێ: خودێ

1ـ زاد المعاد 56/2.

2ـ فقه السيرة ص140، 141.

بەرەکەتێ بۆ تە بێخیتە مالا تە و عەیالێ تە، کا بازارێ هەوە ل کیڤەیە نیشا من بدە، ئینا بازارێ بنەمالا قەینوقاع نیشا دا، و ژ بازاری نەزڤڕی هەتا کەشك و روینێ پەزی دگەل خۆ ئینایین، و بەردەوام دچۆ بازاری، رۆژەکێ پێغەمبەر ﷺ بەررا دچۆ، دیت عەبدورەحمانی یا خۆ کەشخەکری و بێهنێت خۆش ژێ دهاتن، ئینا گۆتێ: ((حالێ تە خۆش بوویە؟))، گۆتێ: من دەواتا خۆ کر، گۆتێ: ((تە چەند مەهرا وێ دا؟))، گۆت: دلکەکێ زێری[1].

و ژ ئەبو هورەیرە دهێتە ڤەگوهاستن، گۆت: پشتەڤانا گۆتە پێغەمبەری ﷺ: بیستان و دارقەسپێت مە ژی ناڤبەرا مە و مشەختیا لێکڤەکە، گۆتێ: ((نە، تێرا مە بدەنە مە، و ئەم دێ سوپاسیا هەوە کەین)). گۆتنێ: ئەم دێ د گوهدار بین و پێدڤیێت هەوە ب جە ئینین[2].

ئەڤە نیشانا هندێیە کا پشتەڤانا چەند ب دلخۆشی بخێرهاتن و هاریکاریا مشەختا دکر، و هەلویستێت خۆگۆریکرنێ و ڤیان و هاریکاریێ ناڤبەرا وان گەلەکن، و ڤیان و هاریکاری ناڤبەرا وان زێدەکری، و مشتەختا ژی نەکریە دەلیڤە خۆ بەردەنەڤە، و ئەو رێزگرتن یا بەرچاڤ وەرگرتی، و ئەو ڤیان هەر یا زێدە و بەردەوام کری.

و ب دورستی ئەو براینی تێگەهشتن و ئاقلداریەکا مەزن و بێ وێنە بوو، و سیاسەتەکا دورست و حەکیم بوو، و چارەسەریەکا هەژی بوو بۆ گەلەك ئارێشەیێت موسلمان تووش دبوونێ، یێت بەری نوکە مە بەحس کرین.

پەیمانا هەڤبەندیا ئیسلامی:

پشتی پێغەمبەری ﷺ براینی ناڤبەرا موسلمانا ب جە ئینای، پەیمانەکا دی ژێ وەرگرت، بۆ نەهێلانا هەمی کەرب و حەز و هەستێت نەفامیا بەری ئیسلامێ،

1ـ صحيح البخاري، باب إخاء النبي ﷺ بين المهاجرين والأنصار 553/1.

2ـ صحيح البخاري 312/1.

و دوبەرەکییێت ناڤبەرا ئویجاخان، و چو دەلیڤە بۆ عورف و عەدەتێت نەدورست یێت بەری ئیسلامێ نەهێلا، و بەندێت پەیمانێ ب کورتی ئەڤەنە:

1ـ موسلمان هەمی ئێك ئوممەتن.

2ـ مشەختییێت قورەیش دێ د ناڤبەرا خۆدا ل گەرەکا خۆ خوینێ دەن، و ئەو دێ فدیێ ب چاکی و قەنجی د ناڤبەرا خودان باوەراندا دەن، و هەر هۆزەك ژ پشتەڤانان د ناڤبەرا خۆدا ل گەرەکا خۆ وەکی بەرێ خوینێ دەن، و هەر ئویجاخەك ژ وان دێ فدیێ ب چاکی و قەنجی د ناڤبەرا خودان باوەراندا دەت.

3ـ و خودان باوەر چو دەینداران د ناڤبەرا خۆدا ناهێلن، دێ د ناڤبەرا خۆدا ب چاکی فدیێ یان خوینێ دەن.

4ـ باوەرداریێت تەقوادار پشتەڤانێت ئێك و دوونە دژی یێ زۆرداریێ لێ بکەت، ئان تاوانەکێ د راستا واندا بکەت، ئان ب دژمنکاریەکێ رابیت، ئان ناڤبەرا خودان باوەراندا تێکدەت.

5ـ دێ دەستێت هەمیا دگەلێك بن دژی زۆرداریێ، خۆ ئەگەر کورێ ئێك ژ وان بیت.

6ـ موسلمان موسلمانی سەرا کافرەکی ناکوژیت.

7ـ و پشتەڤانیا کافرەکی دژی موسلمانەکی ناکەت.

8ـ یێ هاتە ناف مالا ئێکی و کەفتە سەر بەختێ وی، خۆ یێ ژ هەمیا کێمتر ژی بیت، دێ هێتە پاراستن.

9ـ هەرکەسێ ژ جوهیا بێتە دگەل مە، مافێ پشتەڤانی و وەکهەڤیێ یێ ل سەر مە هەی، نە زۆرداری لێ بێتەکرن، و نە پشتەڤانی ل سەر بێتەکرن.

10ـ ئاشتیا باوەرداران ئێکە، نابیت د جیهادێدا باوەردارەك بێی یێت دی ئاشتیێ دگەل یێ بەرامبەر بخوازیت، ئەگەر سەر وەکهەڤی و دادپەروەریێ ناڤبەرا وان نەبیت.

11ـ و موسلمان هەمی یەکسانن و دەستەکن دڤێت تولا ئێکدوو ڤەکن و هەڤکاریا ئێکدوو بکن بۆ نەهێلانا ستەمێ و خرابکاریێ د ناڤ جڤاکیدا بکەت.

12. نابیت موشركەك مالێ قورەیشێ ئان قورەیشیەكی بحەوینیت، و باوەرداری ئەڤ مافە یێ هەی.

13. یێ موسلمانەكی بێ ئەگەر بكوژیت، و بەلگە ل سەر هەبن، دڤێت ئەو ژی بێتە كوشتن، ژبلی ئەگەر سەمیانێ یێ كوشتی ل وی ببۆریت.

14. بۆ چو موسلمانا نینە وی بپارێزن، و دڤێت سزایێ خۆ وەرگریت.

15. نابیت چو موسلمان پشتەڤانیا كوژەكەكی بكەت، ئان بحەوینیت، یێ پشتەڤانیا وی بكەت ئان بحەوینیت، لەعنەت و غەزەبا خودێ یێت ل سەر هەتا رۆژا قیامەتێ.

16. هەر تشتێ هوین ل سەر لێككەفتن، دێ زڤڕینە دەف خودێ و موحەممەدی ﷺ [1].

كارتێكرنا مەعنەویاتا د جڤاكیدا:

ب ڤێ حیكمەت و عەقلمەندیێ، ب ڤێ شارەزایی و راستی و دورستیێ، پێغەمبەری ﷺ بنیاتێ جڤاكەكێ نوی دانا، سەرەدەری و شارەزاییا پێغەمبەری ﷺ و پێنگاڤێت وی هاڤێتین، كارتێكرنەكا مەزن ل هەست و باوەری و مەعنەویاتێت وان سەحابا كرن، ئەو ژی ب خێرا هەڤالینیا پێغەمبەری ﷺ، كو بەردەوام كار دكر سەر فێركرن و پەروەردەكرن و پاقژكرنا دەروونێت وان، و دەروونێت وان پاقژ دكرن، و هاندانا وان دكر بۆ رەوشتێت بلند و چاك و پەروەردەكرن سەر براینی و چاكی و گوهداری و پەرستنا خودێ.

زەلامەكی پسیار ژ پێغەمبەری ﷺ كر: كیژ كار د ئیسلامێدا گەلەك یێ ب خێرە؟ گۆتێ: ((خوارنێ بدەیە خەلكی، و سلاڤ كەیە سەر یێ تو بنیاسی و نەنیاسی)) [2].

---

1. ئبن هیشام 502/1، 503.

2. صحیح البخاري 6/1، 9.

عەبدوللایێ کورێ سەلام دبێژیت: دەمێ پێغەمبەر ﷺ هاتیە مەدینێ، ئەز چۆمە دەف، دەمێ من سەروچاڤێت وی دیتین، من زانی سەروچاڤێت وی نەیێت درەوینانە، و ئێکەمین ئاخفتن گۆت: ((يا أيها الناس افشوا السلام، وأطعموا الطعام، وصلوا الأرحام، وصلوا بالليل والناس نيام، تدخلوا الجنة بسلام))[1]، ئانکو: گەلی مرۆڤا گەلەك سلاڤ کەنە ئێکدوو، و خوارنێ بدەنە یێت پێدڤی، و سەرا کەس و کارێت خۆ بدەن و هاریکاریا وان بکەن، و ب شەڤێ دەمێ خەلك یێ نڤستی.. نڤێژا بکەن، دێ ب سلامەتی چنە بەحەشتێ.

و دبێژیت: ((لا يدخل الجنة من لا يأمن جاره بوائقه))[2]، ئانکو: یێ جیرانێ وی ژ خرابی و زیانێت وی ئێمن نەبیت، ناچیتە بەحەشتێ.

و دبێژیت: ((المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده))[3]، ئانکو: مرۆڤێ موسلمان ئەوە یێ موسلمان ژ زمان و دەستێت وی د پاراستی بن.

و دبێژیت: ((لا يؤمن أحدكم حتى يحب لاخيه ما يحب لنفسه))[4]، ئانکو: باوەریا کەس ژ هەوە تمام نابیت، هەتا یا بۆ خۆ بڤێت، بۆ برایێ خۆ ژی بڤێت.

و دبێژیت: ((المؤمنون كرجل واحد، إن اشتكى عينه اشتكى كله، وإن اشتكى رأسه اشتكى كله))[5]، ئانکو: باوەردار هەمی وەکی زەلامەکینە، ئەگەر نەخۆشیەك گەهشتە چاڤێ وی، دێ گەهیتە هەمی لەشێ وی، و ئەگەر نەخۆشی گەهشتە سەرێ وی، دێ گەهیتە هەمی لەشێ وی.

و دبێژیت ((المؤمن للمؤمن كالبنيان المرصوص, يشد بعضه بعضاً))[6]، ئانکو: موسلمان بۆ موسلمانی وەکی دیوارەکێ لێکدایە, ئێك و دوو دگرن و موکوم دکەن.

---

1. رواه الترمذي (2485)، وابن ماجه (1334)، والدارمي (1468).
2. رواه مسلم، مشكاة المصابيح 422/2.
3. صحيح البخاري 6/1.
4. هەر ئەو ژێدەر.
5. رواه مسلم، مشكاة المصابيح 422/2.
6. متفق عليه مشكاة المصابيح، صحيح البخاري 896/2.

و دبێژیت ((لا تباغضوا, ولا تحاسدوا, ولا تدابروا, وكونوا عباد الله إخوانا, ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاثة أيام))[1]، ئانكو: كەربێت خۆ ژ ئێك و دوو نەڤەكەن, چاڤ پێنەرابوون و حەسویدیێ ب ئێك و دوو نەبەن, پشتا خۆ نەدەنە ئێك و ژێك دویرنەكەڤن و ژێك سل نەبن, و ببنە برایێت ئێك بۆ خودێ, و نەیا دورستە موسلمان پتر ژ سێ رۆژا ژ برایێ خۆ سل ببیت و پاتكا خۆ بدەنە ئێك.

و دبێژیت: ((المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه, و من كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته, ومن فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة, ومن ستر مسلما ستره الله يوم القيامة))[2]، ئانكو: موسلمان برایێ موسلمانیە، نە زۆرداریێ لێ دكەت، و نە تەسلیمی دژمنی و خرابیێ دكەت، و پشتا وی بەرنادەت، ئەوێ د خزمەتا برایێ خۆدا بیت و پێدڤیێت وی بقەتینیت، دێ خودێ پێدڤیێت وی قەتینیت، یێ نەخۆشی و تەنگاڤیەكێ ژ سەر موسلمانەكی راكەت، دێ خودێ تەنگاڤیەكێ ژ تەنگاڤیێت رۆژا قیامەتێ ژ سەر راكەت، و یێ كێماسیا موسلمانەكی ڤەشێریت و بەلاڤ نەكەت، خودێ دێ رۆژا قیامەتێ كێماسیێت وی ڤەشێریت.

و دبێژیت: ((ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء))[3]، ئانكو: دلۆڤانیێ ب هەر كەسێ ل عەردی ببەن، ئەوێ ل عەسمانی ـ خودێ ـ دێ دلۆڤانیێ ب هەوە بەت.

و دبێژیت: ((ليس المؤمن بالذي يشبع وجاره جائع إلى جانبه))[4]، ئانكو: نەخودان باوەرە یێ تێر ببیت و جیرانێ وی ب رەخڤە یێ برسی.

و دبێژیت: ((سباب المؤمن فسوق, وقتاله كفر))[5]، ئانكو: یێ خەبەرا بێژیتە باوەردارەكی فاسقیە ـ گونەهەكا مەزنە ـ و شەڕێ وی كوفرە.

1ـ صحيح البخاري 6/1، 9.

2ـ متفق عليه، مشكاة المصابيح 422/2

3ـ سنن أبي داوود 335/2 ، جامع الترمذي 14/2.

4ـ رواه البيهقي في شعب الايمان, مشكاة المصابيح 424/2.

5ـ صحيح البخاري 893/2.

و وەلێ دکر لادانا زیانەکێ ژ رێکێ خێر و سەدەقەیە, و تایەك ژ تایێت باوەریێ دهژمارت[1].

و ئەو هان ددان مەزاختنێ د رێکا خودێدا بکەن, و خێرا وێ بۆ دیار دکر, کو دل خۆ باڤێژنێ و حەژێ بکەن, ڤێجا دگۆت: ((الصدقة تطفئ الخطايا كما يطفئ الماء النار))[2]، ئانکو: سەدەقە گونەها ڤەدمرینیت, هەروەکی ئاڤ ئاگری ڤەدمرینیت.

و دبێژیت: ((أيما مسلم كسا مسلما ثوبا على عري، كساه الله من خضر الجنة، وأيما مسلم أطعم مسلما على جوع أطعمه الله من ثمار الجنة، وأيما مسلم سقا مسلما على ظمأ سقاه الله من الرحيق المختوم))[3]، ئانکو: هەر موسلمانەکێ جلکی بکەتە بەر موسلمانەکێ رویس، دێ خودێ ژ جلکێ بەحەشتێ کەتە بەر، و هەر موسلمانەکێ خوارنێ بدەتە موسلمانەکێ برسی، دێ خودێ ژ فێقیێ بەحەشتێ دەتێ، و هەر موسلمانەکێ ڤەخوارنەکێ بدەتە موسلمانەکێ تێهنی، دێ خودێ ژ ڤەخوارنا بەحەشتێ دەتێ (الرحيق المختوم).

و دبێژیت: ((اتقوا النار ولو بشق تمرة، فإن لم تجد فبكلمة طيبة))[4]، ئانکو: خۆ ژ ئاگری بپارێزن.. خۆ ئەگەر ب کەرەکێ قەسپێ بیت، و ئەگەر ئەو ژی نەبیت.. ب ئاخفتنەکا خۆش.

و دگەل هندێ.. پێغەمبەری ﷺ گەلەك هاندانا موسلمانا یا کری ل دویف شیانێت خۆ بکەن و ب حالێ خۆ رازی ببن و دلێ خۆ نەبەنە مالێ کەسێ و دەستێ خۆ بۆ خواستنێ درێژ نەکەن. و خێرێت هەدار و بێنفرەهیێ و رازیبوونا ب حالێ خودێ دای بۆ دیار دکر، و خواستن یا دانای کارەکێ کرێت و ب شەرم و

1ـ و فەرموودە یا د هەردوو سەحیحادا هاتی، بەرێ خۆ بدە (مشكاة المصابيح 12/1, 167).

2ـ رواه احمد، و الترمذي، و ابن ماجة، مشكاة المصابيح 14/1.

3ـ سنن أبي داود، وجامع الترمذي، مشكاة المصابيح 169/1.

4ـ أخرجه البخاري 190/1، 890/2.

بریندارى[1]، ژبلى هندێ ئەگەر چو رێ و چارە نەبن. هەروەسا بۆ وان بەحسێ خێرێت هندەك پەرستنا ل دەف خودێ كر، و سەحابییێت خۆ گەلەك ب وەحییێڤە گرێ ددان دەمێ بۆ دهاتە خوار و بۆ دخواند، و وان ژى دخواند دا بۆ وان ببیتە پەیرەوەك، و ئەركێت خۆ ژ گازیا ئیسلامێ بزانن، زێدەبارى د وان ئایەتا بگەهن و هزرا خۆ تێدا بكەن.

ئها هۆسا ﷺ مەعنەویات و شیان و بەهرەییێت وان بلندكرن، و ب بها و بنەمایێت بلند ب هێز ئێخستن، هەتا بووینە نموونەیەك ژ بلندترین گوپیتكا تمامیێ د دیرۆكا مرۆڤاتیێدا هاتیە نیاسین.. پشتى پێغەمبەران.

عەبدوللا كورێ مەسعود رضي الله عنه دبێژیت: یێ بڤێت چاڤ ل هندەكا بكەت، بلا چاڤ ل وان بكەت ئەوێت مرین، نەدویرە یێت ساخ بكەڤنە د تەنگاڤیادا و خۆ ل بەر نەگرن و د فتنە بچن، ئەوێت هەنێ سەحابییێت پێغەمبەرینە، چاكترینێت ڤێ ئوممەتێنە، ژ هەمیا دلپاقژترن، ژ هەمیا زاناتر بوون د دینێ خۆدا و دلسۆزترن، خودێ یێت هەلبژارتین دا هەڤالینیا پێغەمبەرێ وى بكەن، و دینێ وى بلند راگرن، قەنجییێت وان سەر خۆ بزانن و چاڤ ل وان بكەن، و هندى هوین بشێن پێگریێ ب رێك و رەوشتێت وان بكەن، ئەو ل سەر رێكا راست و دورست بوون[2].

و پاشى ئەڤە پێغەمبەرێ خودێیە سەركردێ ژ هەمیا مەزنتر ﷺ، هەمى پەسن و سالۆخەتێت مەعنەوى و یێت دیار ل دەف هەبوون، هەمى بها و بەهرەیێت پاك و تمام، و باشى و رەوشتێت چاك و جوامێرى و كارێت باش ل دەف بوون، یێ وەسا بوو جهێ خۆ د دل و دەروونادا دكر، هەر ئاخفتنەكا ژ دەڤى دەركەفتبا، دا سەحابە ئێكسەر پێگریێ پێ كەن و ململانێ دكر بۆ ب جهئینانا شیرەت و ئاراستەییێت وى.

1ـ بەرێ خۆ بدە: أبو داود والترمذي والنسائي وابن ماجه والدارمي، مشكاة المصابيح 163/1.

2ـ رواه رزين، مشكاة المصابيح 32/1.

ئها ب ڤان سەحابا.. خودانێت ڤان مەعنەویاتا، پێغەمبەر ﷺ شیا جڤاکەکێ نوی ل مەدینێ ئاڤاکەت، پاکترین و جوانترین جڤاك د دیرۆکێدا هاتیە نیاسین، و شیا چارەسەریێت وەسا بۆ جڤاکی دانیت، گیانێ مرۆڤاتیێ ساخکەتەڤە، پشتی د قولاچکێت تاریاتییێدا دخەندقی.

ب ڤان مەعنەویاتێت بلند و موکوم.. رەگەزێت جڤاکێ نوی تمام بوون، ئەو جڤاکێ خۆ ل بەر هەمی پێلێت دژوار یێت وی دەمی گرتی، و سەمتا وان وەرگێرا، و بەرێ دیرۆکێ ڤەگوهاست.

★★★

رێککەفتنا دگەل جوهیان

پشتی پێغەمبەر ﷺ مشەخت بوویە مەدینێ، و بنیاتێت جڤاکێ نوی یێ ئیسلامی موکوم دارشتین، ب ئێکگرتنا هزری و عەقیدێ و سیاسەتێ و سیستەمێ نوی یێ ژیانێ ناڤبەرا موسلمانا، دیت یا فەرە پەیوەندیێت موسلمانا دگەل یێت نەموسلمان رێك بێخیت، و مەرەما وی ب وێ چەندێ، پەیداکرنا ئێمناهی و ئاشتی و خۆشی و باشیێ بوو بۆ هەمی مرۆڤاتیێ، و رێکخستنا دەڤەرێ هەمیێ ل ژێر ئێك سیستەمێ هەڤکاریێ، د وی بیاڤیدا هندەك یاسایێت پێکڤەژیان و لێبۆرینێ دانان، بەری هنگی د وی جڤاکێ پر هەڤرکی و دەمارگیریدا نەبوون. و یێت ژ هەمیا نێزیکتر ب رەخ مەدینێڤە ژ یێت نەموسلمان، جوهی بوون. هەرچەندە دژمنیا موسلمانا د دلیدا هەبوو، بەلێ چو بەرهنگاری و نەیارەتیا موسلمانا هێژ ئاشکرا نەکربوو، پێغەمبەری ﷺ رێککەفتنەك دگەل مۆرکر، ئازادیەکا تمام دا وان د دینی و مالیدا، و خۆ ژ سیاسەتا هەڤرکی و دویرکرن و ژێ ستاندنێ دویرئێخست.

و ئەڤ رێککەفتنە هات د چارچۆڤێ وێ رێککەفتنا د ناڤبەرا موسلمانا ب خۆدا هاتیەکرن، و گرنگترین بەندێت رێککەفتنێ ئەڤە بوون:

بەندێت رێککەفتنێ:

1. جوهیێت بنەمالا عەوف ملەتەکن دگەل باوەرداران، جوهیا ئایینێ خۆ یێ هەی و موسلمانا ئایینێ خۆ یێ هەی، وان و بەندەیێت وان، هەروەسا جوهیێت دی ژی ژبلی یێت بنەمالا عەوف.
2. جوهی دێ ل خۆ مەزێخن، و مەزاختنا موسلمانا یا ل سەر موسلمانا.
3. خودانێت ڤێ رێککەفتنێ دێ پشتەڤانیا ئێك و دوو کەن دژی هەر لایەنێ شەڕێ وان بکەت.
4. و ناڤبەرا وان شیرەت و گۆتنا خێرێیە، و چاکیا بێ گونەھ.
5. گونەھ و خەلەتی ب هەڤپەیمانی ناهێتەکرن.

6. یێ زۆرداری لێ بێتەکرن، دێ پشتەڤانیا وی هێتەکرن.

7. دێ جوهی ژی دگەل باوەرداران مەزاختنێ کەن مادەم شەڕکەرن.

8. حەرامە ل سەر خودانێت رێککەفتنێ تێکدانێ ل (یثرب) بکەن.

9. هەر کێشە و دوبەرەکیا ناڤبەرا خودانێت رێککەفتنێ جهێ ترسێ بیت نەکو مەزن ببیت، دێ هێتە زڤراندن بۆ خودێ و بۆ موحەممەدی پێغەمبەرێ خودێ ﷺ.

10. نە قورەیش و نە پشتەڤانێت وێ.. ناهێنە حەواندن.

11. دێ پشتەڤانیا ئێکدوو کەن دژی هەر لایەنێ ب سەر (یثرب)دا بگریت.. هەر ئێك ژ لایێ خۆڤە.

12. ئەڤ رێککەفتنە زۆرداری ئان گونەهکاری ناپارێزیت[1].

ب ڤێ رێککەفتنێ مەدینە و دەوروبەرێت وێ بوو دەولەتەکا هەڤپشك، پایتەختێ وێ مەدینە، و سەرۆکێ وێ - ئەگەر دەربڕین یا دورست بیت - پێغەمبەرێ خودێ بوو ﷺ، و فەرمان و دەستهەلات و زالگەهی د دەستێ موسلمانادا بوو، و ب وێ چەندێ مەدینە ب دورستی بوو پایتەختێ ئیسلامێ. و بۆ بەرفرەهکرنا دەڤەرا ئێمناهی و ئاشتیێ، پێغەمبەری ﷺ رێککەفتنێت ژ وی جۆری ل دویف کاودانا دگەل هندەك هۆزێت دی ژی مۆرکرن.

★★★

1. ئبن هیشام 1/503، 504.

هاندان و ئازراندنێت قورەیشێ دژی موسلمانا پشتی مشەختبوونێ و پەیوەندیا وان دگەل عەبدوللا کورێ ئوبەی:

بەری نوکە مە دیارکربوو کا موشرکێت مەکەهێ چ ب سەرێ موسلمانا دئینا و نەخۆشی دگەهاندنێ و زۆرداری لێ دکر بەری مشەختبوونێ و د مشەختبوونێدا، لەوا هەژی هندێ بوون شەڕێ وان بێتەکرن و مالێ وان بێتە دەستەسەرکرن، و خەلکێ مەکەهێ د بەردەوام بوون سەر دژمنکاری و سەرداچۆنا خۆ، بەلێ کەرب و کینا وان زێدەتر لێ هات، دەمێ دیتی موسلمان ژ دەستێت وان قورتال بووین، و مەدینە بوویە جھ و بارەگەهێ ئێمن بۆ وان، نامە بۆ عەبدوللا کورێ ئوبەی کورێ سەلوول هنارت، ـ و ل وی دەمی موشرك بوو ـ وەك سەرۆکێ عەرەبێت مەدینێ بەری مشەختبوونێ، مە دیارکربوو هەمی ب وی رازی ببوون بکەنە شاهێ خۆ، بەلێ مشەختبوونا پێغەمبەری ﷺ بۆ مەدینێ و وان باوەری پێ ئینای، بەرێ وان ژ کورێ سەلوول وەرگەریا، قورەیشیا نامە بۆ وی و هەڤالێت وی یێت موشرك نڤیسین، و د نامێت خۆدا گۆتنێ: ئەو زەلامێ ژ ناف مە دەرکەفتی، هەوە حەواند، و ئەم ب خودێ سویند دخۆین: ئان دێ شەڕێ وی کەن.. ئان دێ دەرێخن، ئان ژی دێ ئەم هەمی ب سەر هەوەدا گرین و زەلامێت هەوە کوژین و ژنێت هەوە دگەل خۆ بەین[1].

دەمێ نامە قورەیشێ گەهشتیە عەبدوللا کورێ ئوبەی، خۆ بەرهەڤ کر دا فەرمانێت برایێت خۆ ژ موشرکێت مەکەهێ ب جھ بینیت، و کەربێت وی ژی گەلەك ژ پێغەمبەری ﷺ ڤەدبوون، چونکی ل وێ هزرێ بوو: وی بەرپرسی و دەستهەلاتا وی یا ژێ ستاندی.

1ـ أبو داود، باب خبر النضير.

عەبدورەحمان کورێ کەعب دبێژیت: دەمێ نامەیێت قورەیشێ گەهشتینە عەبدوللا کورێ ئوبەی و هەڤالێت وی ژ بوتپەرێسا، کۆم بوون و بەرهەڤی کرن دا شەرێ پێغەمبەری ﷺ بکەن، دەمێ ئەڤ دەنگ و باسە گەهشتیە پێغەمبەری ﷺ، چاڤپێکەفتنەك دگەل وان کر و گۆتێ: ((وەسا دیارە گەفێت قورەیشێ گەلەك کارتێکرن یێت ل هەوە کرین، قورەیش هند زیانێ ناگەهینیتە هەوە، هندی هوین ب خۆ دێ زیانێ گەهینە خۆ، هەوە دڤێت شەرێ کورێت خۆ و برایێت خۆ بکەن؟!))، دەمێ های ژ ئاخفتنا پێغەمبەری ﷺ بووین، ژێك بەلاڤ بوون[1].

وی دەمی عەبدوللا کورێ ئوبەی دەست ژ بریارا شەرێ بەردان، دەمێ بۆ دوپات بووی دێ موسلمانێت مەدینێ هەمی بەرەڤانیێ ژ پێغەمبەری کەن و شەرێ بۆ کەن، بەلێ پەیوەندیێت وی دگەل قورەیشێ هەر مابوون، هەر دەلیڤەیەکا بۆ هەلکەفتبا ب کار دئینا بۆ تێکدانێ و نەخۆشیێ بێخیتە ناڤبەرا موسلمانا و موشرکا، و وی جوهی ژی ددانە دگەل خۆ دا پشتەڤانیا وی بکەن، بەلێ شارەزایی و تێگەهشتنا پێغەمبەری ﷺ بوو هەر جار جارا ئاگرێ شیرك و کەرب و کینا وان ڤەدمراند[2].

راگەهاندنا دانە پاشا موسلمانا ژ مزگەفتا حەرام:

(سعد بن معاذ) چۆ مەکەهێ عومرێ، و بوو مێهڤانێ ئومەیە کورێ خەلەف ل مەکەهێ، ئینا گۆتە ئومەیەی کا سەحکێ دێ کەنگی حەوشا کەعبێ یا ڤالا بیت دا بچم تەواف بکەم، پاشی نێزیکی تەحرا نیڤرۆ برە کەعبێ، ئینا ئەبو جەهل ئەو دیتن و گۆتێ: بابێ سەفوانی.. ئەڤە کیە دگەل تە؟ گۆتێ: ئەڤە سەعدە، ئەبو جەهل گۆتێ: ئەزێ تە دبینم تو یێ ب ئێمنی تەوافێ ل مەکەهێ دکەی و تە کافرەکێ حەواندی، و هوین دبێژن: هوین پشتەڤان و هاریکارێت وانن؟ پاشی گۆتە سەعد: ب خودێ ئەگەر تو دگەل بابێ سەفوان نەبای، من نەدهێلا تو ب سلامەتی

1ـ ژێدەرێ بەرێ.

2ـ صحيح البخاري 255/2، 256، 916، 924.

بزڤرِیه ناف مالا خۆ، ئینا سەعد ب دەنگەکێ بلند گۆتێ: ب خودێ ئەگەر تو رێکێ ل من بگری بێمه ڤێره، ئەز دێ رێیەکا نەخۆشتر ل تە گرم، ئەو ژی رێکا مەدینێیه[1].

قورەیش گەفا ل مشەختیا دکەت:

پاشی قورەیشێ نامه بۆ موسلمانا ل مەدینێ هنارتن و گۆتنێ: خۆ سەرگەرم نەبینن یێت ژ دەستێت مه قورتال بووین و چۆینه (یثرب)، و دێ هێین ب سەر هەوەدا گرین و د مالێت هەوەدا هەوه ژ رھ و رویشال هەلکێشین و برینین[2].

ئەڤه نەبەس گەفەکا ب ئاخفتنێ ب تنێ بوو، بۆ پێغەمبەری ﷺ دوپات بوو قورەیش یا پیلانا ددانیت و ل بەرە خرابیێ بکەت، ژبەر هندێ پێغەمبەر ﷺ ب ئێمنی نەدنڤست و دما هشیار، ئان هندەك سەحابا زێرەڤانی لێ دگرت. موسلم د سەحیحا خۆدا ژ عائیشایێ رضی الله عنها ڤەدگێڕیت، گۆت: شەڤەکێ پێغەمبەر ﷺ مابوو هشیار ل رەخێ مەکەهێ، ئینا گۆت: ((ئەگەر مێرچاکەك ژ سەحابیێت من ئەڤ شەڤه زێرەڤانی پێش منڤه گرتبا، و ئەز بۆ خۆ نڤستبام))، گۆت: دگەل وێ ئاخفتنێ.. مه های ژ دەنگێ چەکی بوو، گۆتێ: ((ئەو کیە؟)) گۆت: سەعد کورێ ئەبی وەقاس. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((تو ڤێ شەڤێ هاتیه چ؟))، گۆت: ئەز ترسیام نەکو تشتەك ل پێغەمبەرێ خودێ ﷺ بهێت، و ئەز یێ هاتیم دا زێرەڤانیێ لێ بگرم، پێغەمبەری ﷺ دوعا بۆ کرن، پاشی نڤست[3].

و ئەڤ زێرەڤانیه نەیا ب شەڤەکا ب تنێڤه گرێدایی بوو، یا بەردەوام بوو. یا ژ عائیشایێ رضی الله عنها هاتیە ڤەگێران، گۆت: پێغەمبەری ﷺ ب شەڤێ زێرەڤانی دگرت، هەتا ئەڤ ئایەتە هاتیه خوار: ﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (المائدة:67)،

1ـ صحيح البخاري، كتاب المغازي 563/2.

2ـ رحمة للعالمين 116/1.

3ـ صحيح مسلم، باب فضل سعد بن أبي وقاص 280/2، وصحيح البخاري، باب الحراسة في الغزو في سبيل الله 404/1.

ئانكو: و خودێ دێ ته ژ مرۆڤان پارێزیت. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆته موسلمانا گەلی خەلكێ ژ ڤێره هەرن، خودێ ئەز یێ پاراستیم[1].

مەترسی نه ل سەر پێغەمبەری ﷺ ب تنێ بوو، بەلێ ل سەر هەمی موسلمانا بوو. ئوبەی كورێ كەعب دبێژیت: دەمێ پێغەمبەر ﷺ و سەحابێت خۆ مشەختبووینه مەدینێ، و پشتەڤانا ئەو حەواندین، عەرەب هەمی ل سەر دژمنیا وان بوونه ئێك، موسلمان دنڤستن و چەكێ وان ڤێ بوو.

دەستویریدان ب شەڕی:

د وان كاودانێت ب ترسدا، كو گەف بوون سەر مان و كیانێ موسلمانا ل مەدینێ، و ژ قورەیشێ دیار بوو: د بەردەوامن سەر كەرب و كین و سەرداچۆنا خۆ، خودێ دەستویری دا موسلمانا شەڕی بكەن، و ل سەر فەرز نەكر، خودێ ئەڤ ئایەته ئینا خوار: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ (الحج:39)، ئانكو: دەستوورا شەڕی بۆ وان هاتەدان ئەوێت شەڕێ وان دئێتەكرن، ژبەر وێ ستەما ل وان هاتیەكرن، ب راستی خودێ ل سەر هاریكرن و پشتەڤانیا وان، خودان شیانە.

و پاشی ئایەتەكا دی هاتە خوار بۆ دیاركر كو ئەو دەستویری بۆ نەهێلانا نەحەقیێیە و ب جهئینانا شەریعەتێ خودێیە:

﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ (الحج:41)، ئانكو: ئەوێت گاڤا مە جهێ وان د ئەردیدا كر و ب هێز ئێخستن، دێ نڤێژان كەن، و زكاتێ دەن و ئەمری ب قەنجیێ كەن و نەهیا خرابیێ كەن.

و یا دورست و چو گۆمان ل سەر نە، ئەڤ دەستویریە یا ل مەدینێ هاتیە خوار پشتی مشەختبوونێ، نە ل مەكەهێ، بەلێ ئەم نەشێین ب دورستی ژڤانێ

1ـ جامع الترمذي ابواب التفسير 130/2.

هاتنەخوارا وان ئایەتا دیارکەین. ئایەتا دەستویریدانا ب شەڕی هاتە خوار، بەلێ خودێ مەرەم پێ هەبوو د وان کاودانادا بینیتە خوار، کو ژبەر هێز و گەف و سەرداچۆنا قورەیشێ بوو.

پێغەمبەری ﷺ دوو نەخشە دانان کو موسلمان زالگەهێ سەر رێکا بازرگانیا قورەیشێ بکەن، یا ژ مەکەهێ دچیتە شامێ.

نەخشەیێ ئێکێ: بەستنا هەڤپەیمانی و رێککەفتنا زۆرداریێ ل ئێك و دوو نەکەن دگەل هۆزێت دکەڤنە سەر وێ رێکێ، و یێت دکەڤنە ناڤبەرا وێ رێکێ و مەدینێ، و بەری نوکە ژی مە بەحسێ رێککەفتنێت وی دگەل جوهیا کربوو، هەروەسا رێککەفتنەکا هەڤپەیمانیێ ئان زۆرداریێ ل ئێك و دوو نەکەن دگەل (جوهەینە) مۆرکربوو، بەری بزاڤێت لەشکەری بێنەکرن، و جهێ ئاکنجیبوونا وان سێ قویناغا ژ مەدینێ د دویر بوون، هندەك ژ وان رێککەفتنا دهاتنە مۆرکرن دەمێ دەورییێت لەشکەری دەردکەفتن، و دێ پاشی بەحسێ وان هێتەکرن.

نەخشەیێ دووێ: شاند دویف شاندی دهنارتنە سەر وێ رێکێ.

غەزا و دەرکەفتنێت لەشکەری بێت نهینی بەری بەدرێ [1]:

بۆ ب جهئینانا وان هەردوو نەخشەیان، و پشتی ئایەتا دەسویردانا شەڕی هاتیە خوار، موسلمانا دەست ب هندەك کریارێت لەشکەری کر، وەکی دەورییێت زێرەڤانیێ، وەکی مە گۆتی مەرەم ژ دەرکەفتنێت وان قۆلێت چەکدارا یێت زێرەڤانیێ، دا د ئاگەهدار بن سەر رێکێت دەوروبەرێت مەدینێ، و رێکێت بەرەف مەکەهێ دچن، و بەستنا رێککەفتنا دگەل هۆزێت دکەڤنە سەر وان رێکا، و دا موشرك و جوهیێت مەدینێ و کۆچەرێت عەرەب یێت هاتینە وان دەوروبەرا بزانن کو موسلمان د رێکخستی و ب هێزن، و یێت ژ بێهێزیا خۆ یا بەرێ دەرباز بووین، و ئاگەهیەکە بۆ ئەنجامێت سەرگەرمیا قورەیشێ، دا ژ سەرداچۆن و ب

1ـ هندی پێغەمبەر ﷺ ل شەڕەکی دەرکەفتی ـ شەڕ کربیت ئان نە ـ مێژوو نڤێسان یا ب (غزوة) نافکری، و ئەوا سەرکردەکێ وی تێدا دەرکەفتبیت یا ب (سرية) نافکری.

ناڤڤەچۆنا خۆ بزڤڕیتەڤە، کو رۆژ بۆ رۆژێ زێدە دبوو، و دا هەست ب مەترسیێ بکەت سەر ئابۆر و ژێدەرێ ژیارا خۆ، و نەچاربیت خۆ بدەتە لایێ ئاشتیێ، و دەست ژ بریارا خۆ بەردەت کو شەڕێ موسلمانا ل مالێت وان و ل سەر جهێ وان بکەت، و رێکێ ل بەلاڤبوونا ئیسلامێ نەگریت، و موسلمانێت مەکەهێ ئەشکەنجە نەدەت و نەخۆشیا بۆ چێنەکەت، دا موسلمان بشێن ب ئازادی پەیاما خودێ ل هەمی گزیرتا عەرەبی بەلاڤکەن.

دەرکەفتنێت لەشکەری (السرایا) ب کورتی:

1ـ (سرية سيف البحر): ل هەیڤا رەمەزانێ بوو سالا ئێکێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا گولانێ سالا (623 ز). پێغەمبەری ﷺ حەمزە کورێ (عبد المطلب) کرە ئەمیرێ وێ سریێ، و یا پێکهاتی بوو ژ سیه چەکداران ژ مشەختان، دا رێکێ ل کاروانەکێ بازرگانێت قورەیشێ بگرن ژ شامێ دزڤڕی، ئەبو جەهل و سێ زەلام دگەل بوون، گەهشتنە دەڤەرا (سيف البحر)[1]، گەهشتنە ئێك و خۆ بۆ شەڕی رێزکر، مەجدی کورێ عەمرویێ جوهەینی هەڤپەیمانێ هەردوو لایا بوو، د ناڤبەرا هەردووادا هات و چۆ، هەتا بوویە ناڤبڕ د ناڤبەرا واندا و شەڕ نەهاتەکرن. و ئالایێ حەمزەی، ئێکەمین ئالا بوو پێغەمبەر ﷺ ددەتەف ئێکی، و رەنگێ ئالای یێ سپی بوو، و (أبا مرئد كناز بن حصين الغنوي) ئالا بلند کربوو.

2ـ (سرية رابغ): ل هەیڤا شەوالێ سالا ئێکێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا خزیرانێ سالا (623 ز)، پێغەمبەری ﷺ (عبيدة بن الحارث بن عبد المطلب) دگەل شێست سویارێت مشەختیا هنارت، و دگەل ئەبو سوفیان و دووسەد زەلامێت دگەل ل نهالا (بطن رابغ) گەهشتنە ئێك، و هەردوو لایا ب تیرا دانا ئێك و نەبوو شەڕ. و د وێ سرییدا دوو زەلام ژ لەشکەرێ مەکەهێ گەهشتنە موسلمانا: (المقداد بن عمرو البهراني) و (عتبة بن غزوان المازني)، و هەردوو موسلمان بوون، دگەل مەکەهێ

1ـ جهەکە ناڤبەرا یەنبوع و مەروە، رەخێ دەریا سۆر.

دەركەفتبوونە بازرگانیێ وەك رێكەكا ب ساناهیتر پێ بگەهنە ناف موسلمانا. ئالایێ عوبەیدەی یێ سپی بوو، و (مسطح بن أثاثة بن المطلب بن عبد مناف) ئالا هەلگرتبوو.

3ـ سریا خەڕار[1]: ل هەیڤا (ذي القعدة) سالا ئێكێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا حەفت (623 ز)، پێغەمبەری ﷺ سەعد كورێ ئەبی وەقاس دگەل بیست سویارا هنارت، دا رێكێ ل كاروانەكێ قورەیشێ بگرن، و گۆتبوویێ ژ دەڤەرا خەڕار نەبۆریت، ب پیا ژ باژێری دەركەفتن، ب رۆژێ ل جهەكێ ڤەدەر دمانە د جهدا، و ب شەڤێ دچۆن، هەتا رۆژا پێنجێ سپێدێ گەهشتنە خەڕار، و زانی كاروانێ قورەیشێ رۆژا بەری هنگی یێ ژ وێرێ چۆی. ئالایێ سەعد یێ سپی بوو، میقداد كورێ عەمرو ئالا هەلگرتبوو.

4ـ غەزوا (الأبواء) ئان وەددان[2]: ل هەیڤا (صفر) سالا دووێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا هەشت سالا (623 ز)، پێغەمبەر ﷺ دگەل حەفتێ زەلاما ژ مشەختیا ب تایبەتی دەركەفتن دا رێكێ ل كاروانەكێ قورەیشێ بگرن، و سەعد كورێ عوبادە ما ل جهێ وی د مەدینێدا، هەتا لەشكەرێ موسلمانا گەهشتیە وەددان، و چو ل وێرێ نەدیت.

د وێ غەزوێدا.. پێغەمبەری ﷺ هەڤپەیمانیەك دگەل (عمرو بن مخشي الضمري) گرێدا، و ئەو مەزنێ (ضمرة) بوو ل رومانە، و ئەڤە دەقێ هەڤپەیمانییێیە:

ئەڤە نامەیەكە ژ موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ بۆ ئویجاخا (ضمرة)، ئەو د ئێمنن سەر مال و نەفسێت خۆ، دێ پشتەڤانیا وان هێتەكرن دژی هەر زۆرداریەكا ل وان بێتەكرن، ئەگەر ئەو شەڕێ دینێ خودێ نەكەن، كەس زیانێ ناگەهینیتە وان، و ئەگەر پێغەمبەری ﷺ پشتەڤانی ژ وان خواست، دێ د هەوارێ هێن[3].

1ـ جهەكە نێزیكی جوحفە.

2ـ وەددان و (الأبواء) دوو جهن ناڤبەرا مەكەهێ و مەدینێ.

3ـ المواهب اللدنية 75/1 وشرحه للزرقاني.

و ئەڤە ئێکەمین غەزوا پێغەمبەریە ﷺ، پازدە شەڤا ل دەرڤەی مەدینێ بوون، ئالا یێ سپی بوو، و حەمزەی ئالا هەلگرتبوو.

5. غەزوا (بواط): ل هەیڤا (ربيع الأول) سالا دووێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا نەه سالا 623 ز، پێغەمبەر ﷺ دگەل دووسەد سەحابێت خۆ دەرکەفتن، دا رێکێ ل کاروانەکێ قورەیشێ بگریت، ئومەیە کورێ خەلەف و دووسەد زەلام و دوو هزار و پێنج سەد حێشتر دگەل بوون، هەتا گەهشتینە (بواط) چو کاروان نەدیتن.

د وێ غەزوێدا سەعد کورێ (معاذ) هێلابوو ل جهێ خۆ ل مەدینێ، ئالا یێ سپی بوو، هەلگرێ ئالای سەعد کورێ ئەبی وەقاس بوو رضي الله عنه.

6. غەزوا سەفوان: ل هەیڤا (ربيع الأول) سالا دووێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا نەه سالا 623 ز، کەرز کورێ جابرێ فەهری ب چەند چەکدارێت کێم ژ موشرکان هێرش کرە سەر چەروانەکێ رەخێ مەدینێ، و هندەك پەز تالانکر. ئینا پێغەمبەر ﷺ دگەل حەفتێ زەلاما ژ سەحابێت خۆ دویفڕا چۆن، هەتا گەهشتینە نهالەکێ دگۆتنێ سەفوان نێزیکی (بەدر)ێ، بەلێ کەرز و هەڤالێت وی نەدیتن، و بێ شەڕ زڤڕینەڤە، و دبێژنە ڤێ غەزوێ بەدرا ئێکێ.

پێغەمبەری ﷺ زەید کورێ (حارثە) هێلا ل جهێ خۆ ل مەدینێ، ئالا یێ سپی بوو، عەلیێ کورێ (أبو طالب) هەلگرتبوو.

7. غەزوا (ذي العشيرة): ل هەیڤا (جمادي الأولى) و (جمادي الآخرة) سالا دووێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا نەه سالا 623 ز، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ دگەل سەد و پێنجی زەلاما دەرکەفتن، و یاهاتیە گۆتن دووسەد زەلام بوون ژ مشەختیا، کەس ژ وان ب خورتی نەدەرکەفتبوو، دەرکەفتن دا رێکێ ل کاروانەکی بگرن، سیە حێشتر بوون، بەرەف شامێ دچۆن بۆ بازرگانیێ، و دەنگ و باس گەهشتبوون کو یێت ژ مەکەهێ دەرکەفتین، و گەلەك مال یێ دگەل، هەتا گەهشتینە دەڤەرا (ذات العشير) بۆ دیار بوو ئەو دوو سێ رۆژ بوو کاروان یێ بۆری، و ئەڤە هەر ئەو کاروان بوو، دەمێ ژ شامێ زڤڕی و چۆینە بەراهیێ، و بوویە ئەگەرێ غەزوا بەدرا مەزن.

وەکی ئـبن ئیـسحاق دبێـژیت: دەرکـەفتنا وی کـاروانی ژ مەکـەهێ ل دویماهیـا هەیڤا (جمادي الأولى) بوو، و زڤڕینا وی دویماهیا هەیڤا (جمادي الآخرة) بوو، بەلێ یێـت ئـەڤ مێژوویـە نڤیـسین، نـە د رێککەفتینـە کـا ئـەڤ غـەزوە د کیـژ هەیڤێـدا هاتیەکرن.

د ڤـــێ غەزوێـــدا پێغەمبـــەری ﷺ پەیمانـــەك دگـــەل ئویجاخـــا (مـــدلج) و هەڤپەیمانێت وێ ژ ئویجاخا (ضمرة) گرێدا، کو زۆرداریێ ل ئێـك و دوو نەکـەن، و د ڤێ غەزوێدا (أبو سلمة بن عبد الأسد المخزومي) هێلابـوو جهێ خـۆ ل مـەدینێ، ئـالا یـێ وان یـێ سـپی بـوو، و هـەلگرێ ئـالای حـەمزە کـورێ (عبـد المطلـب) بـوو رضي الله عنه.

8. سریا (نخلة): ل هەیڤا (رەجەب)ێ سالا دووێ مشەختی، بەرامبـەر سـالا 623 ز، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ عەبـدوللایێ کـورێ جـەحش یـێ ئەسـەدی، دگـەل دازدە زەلاما ژ مشەختیا، و هەر دوو کەسا حێـشترەك دگـەل بـوو، هـەر جـار ئێـك سـویار دبوو.

و پێغەمبـەری ﷺ نامەیـەك بـۆ نڤیـسی بـوو، و گۆتبـوویێ نەڤەکـەت هـەتا قویناغا دوو رۆژا دبۆرن پاشی ڤەکـەت، عەبـدوللای دا رێ، و پـشتی دوو رۆژا نامـا خۆ ڤەکر، تێدا نڤیسی بـوو: ((ئەگـەر تـە بـەرێ خـۆ دا ڤـێ نامـا مـن، هـەرە هـەتا دگەهیـە (نخلـة) ناڤبـەرا مەکـەهێ و (طـائف)، ل وێـرێ زێرەڤـانیێ ل کـاروانێ قورەیشێ بگرن، و دێ دەنگ و باسێت وان بۆ مە ئینن))، ئینا گۆت: من گوهێ خـۆ دایـێ و دێ یـێ گوهـداربم، و ناڤـەرۆکا نـامێ بـۆ هـەڤالێت خـۆ ژی گـۆت، و گـۆتێ: هوین ب کەیفا خۆنە و ب خورتی نینە، یـێ شـەهادەت بڤێـت بـلا رابیتەڤـە دگـەل من بهێت، و یێ بۆ خودێ حەژ مرنـێ نەکـەت، بـلا بزڤڕیـت، و ئەڤـە ئـەز رابـووم، ئینـا هـەمی رابـوون، بـەلێ ب رێکێڤـە سـەعد کـورێ ئـەبی وەقـاس و عوتبـە کـورێ غەزوان حێشترا خۆ بەرزەکر، هەر ئێك ژ وان بێنەکێ لێ سـویار دبـوو و یـێ دی ب پیا دچۆ، ئینا ل حێشترا خۆ دگەریان و ژ هەڤالێت خۆ ڤەقەتیان و پاشکەفتن.

عەبدوللا كورێ جەحش هەڤالێت خۆ برن هەتا گەهشتینە (نخلة)، كاروانێ قورەیشێ بۆری، مێویژ و كەل و پەلێت بازرگانیێ دگەل بوون، و ژ بازرگانێت دگەل كاروانی (عمرو بن الحضرمي) و (عثمان) و نەوفەل كورێت عەبدوللا كورێ موغیرەی و حەكەم كورێ كیسان، بەندەیێ بنەمالا موغیرەی.

یێت موسلمان د ناف خۆدا ئاخفتن و گۆتن: ئەم یێت ل دویماهیا هەیڤا رەجەبێ، هەیڤا حەرام، ئەگەر مە شەڕێ وان كر، ئەڤە مە پێ ل حەرامیا ڤێ هەیڤێ كر، و ئەگەر ئەم ئەڤ شەڤە وان بهێلین، دێ گەهنە حەرەما مەكەهێ، و گەهشتنە ئێك ئاخفتن، كو شەڕێ وان بكەن، ئێكی ژ وان تیرەك ل (عمرو بن الحضرمي) دا و كوشت، و (عثمان) و حەكەم ئێخسیركرن، و نەوفەل ژ دەستا قورتال بوو و رەڤی، و هەردوو ئێخسیر و كاروانێ بازرگانیێ ئینا مەدینێ، (5/1) پێنجێك ژ وی دەستكەفتی ڤەدەركر، و ئەو ئێكەمین پێنجێك بوو د ئیسلامێدا، و ئێكەمین كەس بوو موسلمانا كوشتی، و ئێكەمین دوو ئێخسیر بوون موسلمانا گرتین. و پێغەمبەر ﷺ ب كریارا وان یێ رازی نەبوو، و گۆت: ((من نەگۆتیە هەوە شەڕی د هەیڤا حەرامدا بكەن))، و بارێت حێشترا و هەردوو ئێخسیر راوستاندن و چو بۆ نەگۆت.

ئەڤا رویدای.. موشركا بۆ خۆ ب دەلیڤە زانی موسلمانا گونەهبار بكەن كو شەڕ د هەیڤا خودێ حەرامكریدا، حەلال كر، و گەلەك ئاخفتن ل سەر رویدانێ بەلاڤكرن، هەتا وەحی هاتیە خوار و ئەو گۆت گۆتك ئێكلاكرین، و یا موشرك ل سەر، مەزنترە ژ وێ یا وان موسلمانا كری:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ﴾ (البقرة:217)، ئانكو: پسیارا بریارا (حكم) شەڕكرنێ د هەیڤێت حەرامكریدا [ذي القعدة، ذي الحجة، و موحەرەم و رەجەبێ] ژ تە دكەن، كا شەڕ تێدا هەیە؟! بێژە: شەڕكرن د واندا [گونەهەكا] مەزنە، و رێگرتن ژ رێكا خودێ و نەباوەری ئینان

پێ، و دەرگەھ گرتنا کەعبەیێ ل سنگێ خەلکێ، و دەرئێخستنا خەلکێ مەکەهێ [کو ئەڤە هەمی گاورێت مەکەهێ دکر]، مەزنترە ل دەف خودێ [ژ شەڕێ د هەیڤێت حەرامکریدا]، و ئیزا و نەخۆشیا هوین ددەنە بەر موسلمانان، دا بەرێ وان ژ دینێ وان بێتە وەرگێڕان، ژ کوشتنێ مەزنترە.

ڤێ ئایەتێ ب ئاشکرایی دیارکر کو ئەو دەنگ و دۆر و ئازراندنا گۆمانێ ئەوا موشرکا سەر پاکیا ژیاننامە و رەفتارێت موسلمانا دورستکری، کەس ژێ باوەر ناکەت، و وان موشرکا هەمی جھ و دەمێت پیرۆز یێت ب کار ئیناین و زێدەگاڤی یا ل سەر کری بۆ شەڕی دژی ئیسلامێ، و زۆرداری و تەپەسەرکرنا موسلمانا.. ما موسلمان ل باژێرێ حەرام (مەکەهێ) نە د ئاکنجی بوون.. دەمێ موشرکا بریار دایی مالێ وان دەستەسەرکەن و پێغەمبەرێ وان بکوژن؟ ئەو چیە وەل وان کری ئێکسەر جھ و دەمێت پیرۆز ئینایە سەر هزرا وان، ڤێجا زێدەگاڤیا هندەکێت دی ببیتە تاوان و کرێتی، بێ گۆمان ئەو پروپاگندەیێت موشرکا بەلاڤ دکرن، ژ لایێ خرابکار و دەهمەن پیساڤە دهاتنە بەلاڤکرن.

و پشتی هنگی پێغەمبەری ﷺ هەردوو ئێخسیر بەردان، و خوینا یێ کوشتی دا کەس و کارێت وی[1]. ئها ئەڤە بوون سریە و غەزوەیێت بەری بەدرێ د چو ژ واندا دەستەسەرکرنا مالی و کوشتنا زەلامانەهاتەکرن.. هەتا موشرکان ب سەرکرداتیا کەرز کورێ جابرێ فەهری مالێ موسلمانا تالانکری.. دەسپێك هەر ژ موشرکا بوو، و زێدەباری خرابکاریێت وان بەری هنگی کرین.

پشتی ئەڤا د سریا عەبدوللا کورێ جەحشدا چێبووی، موشرك ب دورستی ترسیان، و مەترسی و گەف ب دورستی پێش چاڤێت وان دیاربوون، و ئەو تشتێ د هزرا واندا و ژێ دترسیان، کەفتنە تێدا و ب جھ هات، و زانی موسلمان ل مەدینێ یێت د ئامادەباشی و هشیارییدا، و زێرەڤانیا هەر لڤینەکا وان یا بازرگانی دکەن، و

---

1. زاد المعاد 2/83-85، ئبن هیشام 1/561-605، رحمة للعالمین 1/115-116، 2/215، 216، 468-470.

موسلمان شیان ب نهینی هەتا نێزیکی سێ سەد میلا بچن.. و زەلامێت وان بکوژن و ئێخسیرکەن، و مالێ وان دەستەسەرکەن، و ب سلامەتی و سەرکەفتی بزڤرنە مەدینێ، و موشرکا ب دورستی زانی: بازرگانیا وان بەرەف شامێ یا د مەترسیەکا بەردەوامدا، بەلێ ل شوینا ئەو ژ خەلەتی و سەرداچۆنا خۆ بزڤرنەڤە، و رێکا چاکیێ و تێگەهشتنێ بگرن وەکی ئویجاخێت جوهەینە و (ضمرة)، کەرب و کین و دژمنیا وان زێدەتر لێ هات، و جارەکا دی مەزن و کەنکەنێت وان زڤرینە ئاخفتنێت خۆ یێت بەرێ ژ سۆزێت تۆلڤەکرنێ و گەفێت کوشتن و براندنا موسلمانا ل مەدینێ، و ئها ئەڤێ سەرگەرمی و مەغروریێ وەل وان کر بچنە بەدرێ.

و پشتی سریا عەبدوللا کورێ جەحش، خودێ جیهاد سەر موسلمانا فەرزکر، ل هەیڤا شەعبانێ سالا دووێ مشەختی ئەڤ ئایەتە هاتنە خوار:

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ * وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ * فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ * وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ (البقرة: 190ـ193)، ئانکو: و [گەلی خودان باوەران] د رێکا خودێدا شەڕێ وان بکەن یێت شەڕێ هەوە دکەن، و زێدەگاڤێ [ستەمکاریێ] نەکەن، ب راستی خودێ حەژ زێدەگاڤان [ستەمکاران] ناکەت. و [گەلی خودان باوەران]، ئەوان [بوت پەرێسان] بکوژن، ل هەر جهەکێ ب دەست هەوە بکەڤن، و کا چاوا وان هوین [ژ مەکەهێ] دەرئێخستن، هوین ژی وان دەربێخن، ب راستی ئەو نەخۆشیا ئەوان بۆ موسلمانان چێکری، دا ژ دینێ وان وەرگێڕن، مەزنترە ژ کوشتنێ. و شەڕێ وان ل دەف حەرەمێ [مەکەهێ] نەکەن، هەتا ئەو شەڕێ هەوە دکەن، ئەگەر وان شەڕێ هەوە کر هوین ژی شەڕێ وان بکەن، جزایێ گاوران هۆسانە. ڤێجا ئەگەر وان دەست ژ [ئیزادانا موسلمانان و

شەڕێ وان] بەردا [و موسلمان بوون]، ب راستی خودێ یێ لێنەگر و دلۆڤانە. و هوین [گەلی موسلمانان]، شەڕێ وان بکەن، دا رێکا ئیسلامێ نەئێتە گرتن، و دینێ خودێ ببیتە سەرپشکێ هەمی دینان، و ئەگەر [گاوران] دەست ژ دژمناییێ و شەڕی کێشان، شەڕێ وان نەکەن، شەڕ و دژمنایی بەس دگەل ستەمکارانە.

پاشی گەلەك پێڤە نەچۆ.. خودێ هندەك ئایەتێت دی ژ جۆرەکێ دی ئینانە خوار، نیشا وان دا کا دێ چاوا شەڕی کەن و هندەك ئەحکامێت شەڕی بۆ دیارکرن: ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ * سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ * وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ (محمد: 4-7)[1]، ئانکو: [گەلی موسلمانان] ڤێجا ئەگەر هوین [د شەڕیدا] بەرانبەری گاوران بوون، ڤێجا ل ستویێ وان بدەن [و بکوژن] هەتا هوین زێدە ژێ دکوژن، پاشی ئێخسیر بکەن و باش گرێدەن، و پاشی یان ل سەر وان بکەنە منەت و بەردەن [بێ بەرانبەر]، یان ژی ب بەدەل و بەرانبەر بەردەن دا شەڕ نەمینیت، ئەڤە حوکمێ خودێیە، و ئەگەر خودێ ڤیابایە دا ئەو ب خۆ وان د هیلاك بەت و تۆلێ ل وان ڤەکەت، بەلێ [ئەمرێ هەوە کر هوین جیهادێ دگەل وان بکەن] دا هەوە ب ئێك و دوو بجەڕبینیت و ئەوێت د رێکا خودێدا هاتینە کوشتن، خودێ کار و کریارێت وان بەرزە ناکەت. زوی دێ وان راستەڕێ کەت، و دێ کاروبارێت وان دورست کەت. و دێ وان بەتە د وێ بەحەشتێدا ئەوا بۆ وان [د دنیاییێدا] سالۆخەتێت وێ گۆتین دا بنیاسن. گەلی خودان باوەران، هەکە هوین هاریکاریا دینێ خودێ بکەن و ب سەربێخن، خودێ ژی دێ هاریکاریا هەوە کەت، و هەوە ب سەر گاوران ئێخیت، و دێ هەوە [د شەڕاندا] موکوم کەت.

1- مامۆستا (أبو الأعلى المودودي) ڤەکۆلینەکا ب بەلگە یا کری کو سۆرەتا (محمد) بەری بەدرێ یا هاتیە خوار، بزڤرە (تفهيم القرآن، 5/11، 12).

پاشی خودێ د ئایەتەکا دیدا نەکامیا وان کەسا کر و هاڤێتە وان یێت دلێت وان لەرزین و ترسیاین دەمێ های ژ فەرمانا جیهادێ بووی:

﴿فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ﴾ (محمد:20)، ئانکو: و ئەگەر سۆرەتەکا ئاشکەراکەر [ئەمرێ جیهادێ تێدا ئاشکەرا] هاتەخوار و جیهاد تێدا هاتە فەرزکرن، ئەوێت نەساخی د دلێت واندا هەی، دێ بینی [ژ ترساندا] وەسا بەرێ خۆ ددەنە تە، وەکی بەرێخۆدانا وی یێ ل بەر مرنێ.

فەرزبوون و هاندنا شەڕی، و فەرمانا خۆبەرهەڤکرنێ، دڤێت بێتە ب جهئینان و کاودانێت وان دخوازنە هندێ، خۆ ئەگەر سەرکردەیەکی سەرکێشیا وان کربا و فەرمان دابایێ: خۆ بۆ هەمی رەوش و تەنگاڤیا بەرهەڤکەن، دڤێت وان فەرمان ب جھ ئینابا، ڤێجا پا چاوا خودایێ مەزن فەرمان دایی، و کاودانێت وان پێدڤی جیهادێ و شەڕەکێ دژوارە ناڤبەرا حەقی و نەحەقییێدا، و رویدانا سریا عەبدوللا کورێ جەحش.. دربەکێ دژوار بوو ب موشرکا و دفنبلندیا وان کەفتی، و گەلەك پێ هەڕشین، هەروەکی ئاگر بن پێت وان هەلکری.

و ناڤەرۆکا ئایەتێت فەرمان ب جیهادێ وێ دیار دکەن کو شەڕەکێ دژوار یێ نێزیکە، و سەرکەفتنا ب ئێکجاری ل دویماهیێ بۆ موسلمانایە.

بەرێ خۆ بدێ چاوا خودێ فەرمانێ ل موسلمانا دکەت: موشرکا دەربێخن کا چاوا هوین دەرئێخستینە، هەروەسا پێگری و ئەحکامێت سەربازی و سەرکەفتن و سەرەدەریێ دگەل ئێخسیرا نیشا ددەت، ئەڤە هەمی نیشان بوون کو دێ موسلمان ب ئێکجاری سەرکەڤن، بەلێ ئەڤە هەمی هێلا ڤەشارتی، دا هەر ئێك ژ وان هەمی ڤیان و شیانێت خۆ د رێکا خودێدا بمەزێخیت.

د وان رۆژاندا.. ل هەیڤا شەعبانێ سالا دووێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا ئێك سالا 624 ز، خودێ فەرمان دا پێغەمبەرێ خۆ ﷺ روگەها موسلمانا.. قیبلا خۆ ژ (بیت المقدس) ڤەگوهێزنە مزگەفتا حەرام (کەعبێ) ل مەکەهێ، و ئەڤە بوو

ئەگەرێ هندێ.. ئەو جوهییێت سست و لاواز و هاتینە ناف رێزێت موسلمانا بۆ تێکدانێ لێڤەبوونەڤە و جارەکا دی زڤڕینە جوهیاتیا خۆ، و بۆ موسلمانا ئاشکرا بوون. ئها هۆسا رێزێت موسلمانا ژ دلخراب و خیانەتکارا پاقژ بوون.

و ڤەگوهاستنا روگەهێ بۆ مەکەهێ ئاماژەیەکا گەشبینە بۆ قویناغ و سەردەمەکێ نوی، و دێ موسلمان روگەها خۆ رزگارکەن، چونکی ما نەیا سەیرە روگەها ملەتەکی د دەستێ دژمنێت واندا بیت، و دێ هەر رۆژەك هێت رزگارکەن.

پشتی ڤان فەرمان و ئاماژەیان، بزاڤ و گەشبینیا موسلمانا زێدە بوو، و حەز و رژدیا وان بۆ جیهادێ د رێکا خودێدا زێدە بوو، کو بەرسینگێ دژمنی بگرن و شەڕەکێ ئێکلاکەر بکەن.

★★★

غەزوا بەدرا مەزن

ئێکەمین شەڕێ ئێکلاکەر بوو د ئیسلامێدا

ئەگەرێ غەزوێ:

بەری نوکە دەمێ مە بەحسێ غەزوا (العشيرة) کری، مە گۆتبوو: کاروانەکێ قورەیشێ ژ مەکەهێ دچۆ شامێ، ژ دەستێت پێغەمبەری ﷺ دەرکەفت، و دەمێ زڤڕینا کاروانی نێزیك بووی ژ شامێ بزڤڕیتە مەکەهێ، پێغەمبەری ﷺ سەعید کورێ زەید و (طلحة بن عبيد الله) هنارتنە باکووری.. دا دەنگ و باسێت کاروانی زوی بگەهیننە وان، و گەهشتنە حۆران، و مانە ل وێرێ هەتا ئەبو سوفیان کاروان د وێرێڕا بۆراندی، ئینا ب لەز زڤڕینە مەدینێ و جاب گەهاندە پێغەمبەری ﷺ.

کاروان یێ بارکری بوو ژ هەمی جۆرێت کەل و پەلا و سامانەکێ مەزن یێ خەلکێ مەکەهێ بوو، هزار حێشتر ب بارڤە، بهایێ وان ژ پێنجی هزار دینارێت زێری کێمتر نەبوو، و چو زێرەڤان دگەل نەبوون ژبلی چل زەلاما، دەلیڤەیەکا زێرین بوو بۆ موسلمانێت مەدینێ، و دربەکێ لەشکەری و سیاسی و ئابۆری یێ دژوار بوو دژی موشرکان، ئەگەر ئەو سامانێ مەزن ژ دەست دابا، لەوا پێغەمبەری ﷺ گۆتە موسلمانا: ((ئەڤە کاروانێ قورەیشێیە، مال و سامانێ وان یێ دگەل، هەرن رێکێ لێ بگرن، بەلکی خودێ ب دەست هەوە بێخیت))، و سەر کەسێ نەکرە واجب دەرکەڤیت، هەر ئێك ب نیڤا دلێ خۆ بوو، هزر نەدکر ل شوینا بکەڤنە بەرسینگێ کاروانی، دێ کەڤنە بەرسینگێ لەشکەرێ مەکەهێ، ئەڤ لێکدانا دژوار ل بەدرێ، لەوا گەلەك سەحابە مابوونە ل مەدینێ، و هزر دکر دێ وەکی دەرکەفتنا سرییێت بەری نوکە بیت، لەوا گۆت: ((هەر ئێك ب کەیفا خۆیە)).

هژمارا لەشکەرێ موسلمانا و لێکڤەکرنا سەرکرداتیان:

پێغەمبەری ﷺ خۆ بۆ دەرکەفتنێ بەرهەڤ کر، و پتر ژ سێ سەد و تشتەك (313، 314، 317) زەلاما دگەل دەرکەفتن، (82، 83، 86) کەس ژ مشەختا

بـوون، و (61) زەلام ژ ئـەوس، و (170) زەلام ژ خـەزرەج. بـۆ ڤـێ دەركـەفتنێ.. هەمی نەبربوون و هـەمی بەرهـەڤی نـەكربوون. چـو هەسـپ دگـەل نـەبوون ژبلی هەسـپێ زوبـەیرێ كـورێ عـەوام، و هەسـپێ میقـداد كـورێ ئەسـوەدێ كینـدی، و حەفتێ حێشتر دگـەل بـوون، هـەردوو سـێ كەسا حێشترەك ب بـەر دكـەفت، هـەر بێهنەكێ ئێك سویار دبوو، پێغەمبەر ﷺ و عـەلی و مەرئـەد كـورێ ئـەبی مەرئـەد حێشترەك هەبوو، و (ابن أم مكتوم) هێلابوو ل مەدینێ، و بـۆ نڤێـژا ژی هـەر ئـەو بـوو، بـەلێ دەمـێ گەهـشتینە جهـێ (الروحـاء) ئـەبو لوبابـە كـورێ (عبـد المنـذر) ڤەگێراڤە و كرە جێگرێ خۆ ل مەدینێ.

و ئالایێ سەركرداتیا گشتی پێشكێشی موسعەب كورێ عومەیر یـێ قورەشـی یـێ عەبدەری كر، و ئالا یێ سپی بوو. و لەشكەرێ خۆ كرە دوو كەتیبە:

1ـ كەتیبا مشەختیان: ئالایێ وان پێشكێشی عەلی كورێ (أبو طالب) كر.

2ـ كەتیبا پشتەڤانان: ئالایێ وان پێشكێشی سەعد كورێ (معاذ) كر.

زوبەیرێ كورێ عەوام كرە سەركردێ ملێ راستێ، و رەخێ چەپێ میقداد كورێ عـەمرو، و ئـەو هـەردوو ب تنـێ سـویارێت هەسـپا بـوون، و قـەیس كـورێ ئـەبی (صعصعة) كرە سەركردێ پاشیا لەشكەری. و سەركرداتیا گشتی هەر د دەستێ ویدا بوو، وەك بلندترین سەركردێ لەشكەری.

لەشكەرێ ئیسلامێ بەرەف بەدرێ ب رێ كەفت:

پێغەمبـەر ﷺ ب ڤـی لەشـكەرێ بـچویك دەركـەفت، و بەرهـەڤیێت تمـام نـەكربوون، و هنـدەك مـەزنێت مـەدینێ ژی دگـەل دەركـەفتن، و چـۆنە سـەر رێكا سەرەكی یا بەرەف مەكەهێ دچیت، هەتا گەهشتینە بـیرا (روحـاء)، دەمـێ ژ وێـرێ ژی بۆرین، رێكا مەكەهێ كرە ملێ خۆ یـێ چەپێ و سەر ملێ راستێ زڤرین بـەرەف بەدرێ، و چۆنە رەخێ بەدرێ ل نهالا (رەحقان) راوسـتیان، پاشـی چـۆنە دەرتـەنگا (الصفراء)، و ژێ بۆرین هەتا گەهشتینە نێزیكی (الصفراء)، و ل وێـرێ (بەسـبەس

كورێ عومەر یێ جوهەنی) و (عەدی كورێ ئەبی زەغباء یێ جوهەنی) هنارتنە بەدرێ بۆ سەح و سویا و دەنگ و باسێت كاروانی بزانن.

هەوار گەهشتە مەكەهێ:

ئەبو سوفیان بەرپرسێ كاروانێ قورەیشێ بوو، گەلەك یێ ل كاروانی هشیار بوو، وی دزانی رێكا مەكەهێ نەمایە ئێمن و یا تژی مەترسیە، و بەردەوام گوهێ وی سەر دەنگ و باسێت رێكێ بوو، و هەر رێڤینگەكێ د رێكێدا دیتبا پسیار ژێ دكر، گەلەك پێڤە نەچۆ، سیخورێت وی ئەو ئاگەهداركر كو موحەممەدی هەڤالێت خۆ یێت كۆمكرین دا ب سەر كاروانیدا بگرن، وی دەمی ئەبو سوفیان (ضمضم بن عمرو الغفاري) ب كرێ گرت و ب لەز هنارتە مەكەهێ، دا د هەوارا كاروانێ خۆ بهێن، و ژ دەستێت موحەممەدی و هەڤالێت وی قورتالكەن، قاسدێ ئەبو سوفیان گەهشتە مەكەهێ، و ل بنێ باژێری د ناهلێدا راوستیا و جلكێ ل بەر خۆ درانـد و دفنا حێشترا خۆ برینداركر و ل سەر پشتا حێشترێ هەوارگرە قورەیشیا و گۆت: گەلی قورەیشیا.. مالا مە خراب بوو، خۆلی ب سەرێ مە وەربوو، مال و سامانێ هەوە یێ دگەل ئەبو سوفیان، و موحەممەد و هەڤالێت خۆ یێت چۆینە د رێكا ویدا، ئەز نوزانم كا دێ هوین ڤێرا گەهن ئان نە، هەوارە.. هەوارە..

خەلكێ مەكەهێ خۆ بەرهەڤ دكەن بۆ شەڕی:

خەلكێ مەكەهێ تۆڕە بوون و ئازریان و گۆتن: موحەممەد وەسا هزر دكەت دێ ئەڤە ژی وەكی كاروانێ كورێ (حضرمي) بیت؟ نەخێر.. ب خودێ دێ زانیت كو ئەڤ كاروانە نەوەكی یێ دیە. خەلكێ مەكەهێ بوونە دوو جوین، هندەكا دڤیا قاسدەكی فرێكەن دەنگ و باسا بزانیت، و هندەكا دڤیا كارێ شەڕی بكەن و دەركەڤن. پاشی ل سەر دەركەفتنێ پێك هاتن، هەمی مەزنێت مەكەهێ دگەل دەركەفتن ژبلی ئەبو لەهەب، وی زەلامەك پێش خۆڤە فرێكر دەینەك ل سەر بوو، و هەمی ئویجاخ و بنەمالێت قورەیشێ هاندان و پشكدار بوون، ژبلی بنەمالا عەدی، كەس ژ وان نەدەركەفت.

هەژمارا لەشکەرێ مەکەهێ:

ئەڤ لەشکەرە ل دەسپێکێ نێزیکی هزار و سێ سەد زەلاما بوو، سەد هەسپ و شەش سەد مەتال دگەل بوون، و گەلەك حێشتر هژمارا وان ب دورستی نوزانین، و سەرکردەیێ وی یێ گشتی ئەبو جەهل کورێ هیشام بوو، نەهە کەسا ژ مەزن و کەنکەنێت قورەیش مەزاختن لێ دکر، رۆژەکێ نەهە حێشتر و رۆژەکێ دەهە سەرژێدکرن.

ئارێشەیا هۆزێت بەنی بەکر:

دەمێ لەشکەرێ مەکەهێ کۆم بووی بەری ب رێ بکەڤیت، گۆتنە ئێکدوو: ناڤبەرا مە و بەکریان شەڕ و دژمنیە، و ترسیان ئەو هۆز ژ پشتێڤە لێدەن، و بکەڤنە ناڤبەرا دوو ئاگرا، نێزیك بوو ژ بریارا خۆ لێڤەببن و نەدەرکەڤن، ل وی دەمی شەیتانی خۆ سەر رەنگێ سوراقە کورێ مالك کورێ جەعشەمێ مەدلەجی ـ مەزنێ بەنی کینانە ـ نیشا وان دا و گۆتێ: ئەز پشتەڤانێ هەوەمە و ناهێلم کینانە زیان و نەخۆشیەکێ بگەهینە هەوە.

لەشکەرێ مەکەهێ ب رێ کەفت:

ل وی دەمی ژ مەکەهێ دەرکەفتن، هەروەکی خودێ گۆتی: ﴿بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (الأنفال:47)، ئانکو: ژ مەزناتی و بۆ ناڤ و دەنگێ خۆ، ژ مالا خۆ دەرکەتین، و رێکا خودێ ل خەلکی دگرن. و چۆن هەروەکی پێغەمبەری ﷺ گۆتی: ((ب چەك و هێزا خۆڤە هاتن، دژمنی و شەڕێ خودێ و پێغەمبەرێ وی بکەن)).

﴿وَغَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ﴾ (القلم:25)، ئانکو: بۆ ب جهکرنا مەرەما خۆ، زوی دەرکەفتن، یا ژ وانڤە دێ شێن فێقیێ خۆ چنن، و دێ شێن فەقیر و ژاران ژێ بێ بارکەن.

دەرکەفتن.. و یێت داگرتی بوون ژ کەرب و کینێ و دژمنیا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ و هەڤالێت وی، و دا بەلا وان ژ کاروانێت خۆ ڤەکەن.

گەلەك ب لەز بەرەف باکووری چۆن، بۆ سەر ئاڤا بەدرێ، د رێکا نهالا عەسفانڕا چۆن، پاشی قەدید، پاشی جوحفە، و ل وێرێ نامەیەکا ئەبو سوفیان گەهشتێ و گۆتە وان: هوین یێت دەرکەفتین دا کاروانێ خۆ و مالێ خۆ و زەلامێت خۆ بپارێزن، خودێ یێت پاراستین، هەما بزڤڕن.

کاروان ژ دەستێت موسلمانا دەرکەفت:

ل زڤڕینێ.. ئەبو سوفیان و کاروانێ خۆ ل سەر رێکا سەرەکی بوون، بەلێ هەر یێ ب ترس و هشیار بوو و چاڤ و گوهێت وی د ڤەکری بوون، دەمێ نێزیکی بەدرێ بووی، چۆ پێشیا کاروانی، و ل سەر رێکێ مەجدی کورێ عەمروی دیت، و پسیارا لەشکەرێ مەدینێ ژێ کر، گۆت: من چو کەسێت وەسا نەدیتینە نیشانێت خرابیێ لێ بن، بەلێ من هندەك سویارێت دیتین دانابوو سەر گرێ هەنێ، پاشی بۆ خۆ ئاڤ یا بری و یێت چۆین، ئەبو سوفیان چۆ شوینوارێت وان و پشکلێت حێشترێت وان ژێکڤەکرن، دیت بەرکێت قەسپا یێت ناڤڕا هەین، ئینا گۆت: ب خودێ ئەڤە ئالفێ (یثرب)ـە، و ب لەز زڤڕی دەف کاروانێ خۆ و بەرێ وان دا رەخێ رۆژئاڤای بەرەف کناری، و ژ رێکا سەرەکی یا د بەدرێڕا دچیت دەرکەفت، و ب وێ چەندێ کاروانێ خۆ ژ لەشکەرێ مەدینێ قورتال کر، و نامەیەك بۆ لەشکەرێ مەکەهێ هنارت، ئەو بوو یا ل جوحفە گەهشتیێ.

نێزیك بوو لەشکەرێ مەکەهێ بزڤڕیت و دوبەرەکی ناڤدا پەیدا ببیت:

دەمێ ئەو نامە گەهشتیە لەشکەرێ مەکەهێ، کارکر دا بزڤڕیت، بەلێ دفن بلندی و زرتەکیا ئەبو جەهل، و شانازیا وی ب هێز و ناڤداریا خۆ.. نەهێلا بزڤڕن، و گۆت: ب خودێ ئەم نازڤڕین.. هەتا نەچینە سەر ئاڤا بەدرێ، و دێ سێ شەڤا ل وێرێ بین، و خوارنێ بەرهەڤکەین، و عەرەقێ گێرینین، و ستران بێنە

گۆتن و ساز بێنە لێدان، و عەرەبا های ژ دەرکەفتن و کۆمبوونا مە ببیت، دا هەردەم هزرەکێ بۆ مە بکەن و ژ مە بترسن.

بەلێ د سەر ئاخفتنا (ئەبو جەهل)ڕا، (الأخنس بن شریق) گۆت: ئەم دێ زڤڕین، ئەو و ئویجاخا زوهرە ـ هەڤپەیمانێت وان بوون ـ و ئەو سەرۆکێ زوهرە بوو د وێ دەرکەفتنێدا، هەمی زڤڕین، و هەژمارا وان نێزیکی سێ سەد کەسا بوون، و کەسێ ژ زوهریان پشکداری د بەدرێدا نەکر، و پشتی هنگی بنەمالا زوهریان گەلەك کەیفا وان ب بۆچۆنا ئەخنەس هات، و پتر گوهداریا وی دکر و ب چاڤەکێ مەزن بەرێ خۆ ددایێ.

بنەمالا هاشم دڤیان بزڤڕن، بەلێ ئەبو جەهل رێ نەدایێ، و گۆتێ: هوین ژی دێ دگەل مە زڤڕن.

پشتی بنەمالا زوهرە زڤڕی، لەشکەرێ مەکەهێ ـ نێزیکی هزار زەلاما بوون ـ بەرەف بەدرێ چۆ، هەتا نێزیك بووین و بارێت خۆ دانانە پشت هندەك گرا نەپەنی بەدرێ.

تەنگاڤیا هەلویستێ لەشکەرێ ئیسلامێ:

هێژ پێغەمبەر ﷺ ب رێکێڤە بوو ل نهالا (ذفران)، دەنگ و باسێت ژ دەست دەرکەفتنا کاروانی، و دەرکەفتنا لەشکەرێ مەکەهێ ب رێکا سەح و سویا گەهشتنێ، و پشتی باش هزرا خۆ د وی سەروبەریدا کری، دیت ئێدی چو دەلیڤە نەمان خۆ ژبەر سینگگرتنێ بپارێزن، و ئەو دەمەك بوو خۆ ژێ دپاراست، و دڤێت پێنگاڤەکا رژد و وێرەك بێتە هاڤێتن، چونکی گۆمان تێدا نەبوو ئەگەر لەشکەرێ مەکەهێ هێلابا ب کەیفا خۆ و وەکی خۆ ل وێ دەڤەرێ گەریابا و زالگەهی ل سەر کربا، دا بیتە ناڤ و پشتەڤانی بۆ هێزا لەشکەری یا قورەیشێ و تمامی بۆ سەروەریا وێ یا سیاسی، و دا بیتە لاوازی و کێماسی و شکەستن بۆ ناڤ و سەروەریا موسلمانا، و دبیت پشتی هنگی دا بزاڤا ئیسلامی بیتە لەشەکێ بێ بزاڤ و بێ گیان، و ئەوێت ل وێ دەڤەرێ و ل مەدینێ کەرب و کین و نەڤیانا ئیسلامێ د دلیدا، دا وێرن

خرابیا کەن و ئەزمانێ خۆ درێژکەن. و پشتی هنگی چو ئاستەنگ نەبوون، و کەس نەشیا بۆ موسلمانا مسۆگەر بکەت کو لەشکەرێ مەکەهێ بەردەوامیێ بدەتە چۆنا خۆ هەتا ب سەر مەدینێدا دگرت و شەڕی بێخیتە سەر مالێت وان، نەخێر.. چو رێگر نەبوون.. و هەر سستیەکا موسلمانا کربا، دا ئەنجامێت گەلەك خراب سەر هەیبەت و ناڤێ موسلمانا هەبن.

جڤاتا شیرەتکاری:

بۆ بەحسکرنا ڤێ گوهۆرینا ب مەترسی و ژ نشکەکێڤە، پێغەمبەری ﷺ جڤاتەکا لەشکەری شیرەتکاری یا بلند پێك ئینا و کۆمبوونەك گرێدا، و بەحسێ سەروبەرێ نوی بۆ کر، و را و بۆچۆنێت سەرباز و سەرکردەیێت لەشکەری ب گشتی هاتنە وەرگرتن، ل وی دەمی دلێت هندەکا لەرزین و خاڤ بوون و ژ شەڕی ترسیان، و ئەون یێت خودێ بەحسێ وان کری: ﴿كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ * يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ﴾ (الأنفال: 5-6)، ئانکو: [حوکمێ ژێکڤەکرنا دەستکەفتیان ب دویماهیك هات، دێ ب وی رەنگی بیت یێ خودێ بڤێت، دگەل هندێ کو ب دلێ هندەکان نینە ژی] هەروەکی خودایێ تە تو ژ مەدینەیێ دەرئێخستی بۆ بەدرێ [بۆ کارەکی تەقدیرا وی ل سەر بوو]، و هندەك ژ خودان باوەران ئەڤە پێ نەخۆش بوو. پشتی بۆ وان راستی دیاربووی کو دێ سەرکەڤن، جڕەبڕێ [د دەرهەقێ شەڕیدا] دگەل تە دکەن، [و وان شەڕ پێ نەخۆشە] دێ بێژی بۆ کوشتنێ دئێنە هاژۆتن، و کوشتنێ ب چاڤێت خۆ دبینن.

ژ سەرکردەیێت لەشکەری، ئەبو بەکر رابوو، و ئاخفتنەکا باش گۆت، و عومەر کورێ (خطاب) رابوو و باش ئاخفت، پاشی میقداد کورێ عەمرو رابوو، گۆت: (ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. کا خودێ چ ل بەر تە رۆن کریە، هەرە و ئەم یێت دگەل تە، ب خودێ ئەم وێ نابێژین یا بەنی ئیسرائیل گۆتیە مووسای: تو و

خودایێ خۆ هەرن شەڕی بکەن، ئەم دێ ل ڤێرێ د روینشتی بین، بەلێ دێ بێژین: تو و خودێ خۆ هەرن شەڕی بکەن، و ئەم ژی دێ دگەل هەوە بین شەڕی کەین، ئەز ب وی کەمە یێ تو ب حەقیێ هنارتی.. ئەگەر تو بەرێ مە بدەیە (برك الغماد) دێ ب هەمی شیانێت خۆ دگەل تە بین هەتا دگەهینێ).

پێغەمبەری ﷺ ئاخفتنەکا باش گۆتێ و دوعا بۆ کرن.

ئەڤ هەرسێ سەرکردە ژ مشەختیا بوون، و هەژمارا وان د لەشکەریدا بەرامبەر پشتەڤانا د کێم بوون، و پێغەمبەری ﷺ ڤیا رەئیا پشتەڤانا بزانیت، چونکی پتریا لەشکەرێ موسلمانا ئەون، و دێ بارا پتر شەڕ ل سەر ملێت وان بیت، هەرچەندە دەقێ بەیعا عەقەبە وان پێگر ناکەت ل دەرڤەی مەدینێ شەڕی بکەن. پشتی هەرسێ سەرکردێت مشەختیا ئاخفتین، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((دێ گەلی مرۆڤا هوین ژی رەئیا خۆ بێژن))، مەرەما وی پشتەڤان بوون، سەرکردێ پشتەڤانا و هەلگرێ ئالایێ وان سەعد کورێ (معاذ) تێ گەهشت بەحسێ وانە، ئینا گۆت: ب خودێ هەروەکی تە بەحسێ مەیە ئەی پێغەمبەرێ خودێ؟ گۆتێ: ((بەلێ))، گۆت: (مە باوەریا ب تە ئینای کو هەمی تشتێت تە د راستن، و مە شەهدەییا دای ئەوا تو پێ هاتی حەقیە، و ل سەر هندێ مە سۆز و پەیمان یێت داینە تە کو د گوهدار بین، ڤێجا هەما هەرە، تە کیڤە دڤێت بەرێ مە بدەیێ، ئەز ب وی کەمە یێ تو ب حەقیێ هنارتی، ئەگەر بەرێ مە بدەیە دەریای.. دێ دگەل تە هێین، و زەلامەکێ ب تنێ ژی پاش ناکەڤیت، و ئەم عێجز نابین تو سوبەهی بەرێ مە بدەیە دژمنەکی. ئەم د شەڕیدا خۆراگرین، د بەرسینگگرتنێدا د راستین، مە هیڤیا ژ خودێ هەی.. وی تشتی ژ مە ببینی یا چاڤێت تە پێ رۆن ببن، ڤێجا سەرکێشیا مە بکە و بەرەکەتا خودێ دگەل تە بیت).

و د ریوایەتەکا دیدا سەعد گۆتە پێغەمبەری ﷺ: دبیت تو وێ هزرێ بکەی.. تە ماڤ ل سەر پشتەڤانا نینە ل دەرڤەی مەدینێ پشتەڤانیا تە بکەن و شەڕی بکەن، ئەز دێ پێش پشتەڤانافە بەرسڤێ دەم: یێ تە بڤێت بەرسینگێ وی بگرە، و یێ تە بڤێت پەیوەندیا دگەل گرێدە، تە چەند ژ مالێ مە دڤێت بۆ خۆ راکە، هەر

تشتێ ته بڤێت وی بده مه، و هەر تشتێ تو ژ مه وەردگری.. مه پێ خۆشتره ژ یێ بۆ مه دهێلی، و هەر فەرمانەکا تو ل مه بکەی، ئەم ژێ دەرناکەڤین، و ئاخفتنا مه یا تەیه، ئەز ب خودێ کەمه ئەگەر تو بچی هەتا دگەهیه (البرك من غمدان) دێ ئەم ژی دگەل ته بین، ب خودێ.. ئەگەر بەرێ مه بدەیه ڤی دەریای دێ دگەل ته هێینه د دەریایدا.

ئینا کەیفا پێغەمبەری ﷺ گەلەك ب ئاخفتنا سەعدی هات و گەش بوو، پاشی گۆت: ((دێ هەرن.. مزگینی ل هەوه بیت، ب خودێ هەروەکی ئەز نوکه یێ بەرێ خۆ ددەمه وان جهێت ئەو لێ دهێنه کوشتن)).

لەشکەرێ موسلمانا بەردەوامی دا چۆنا خۆ:

پاشی پێغەمبەری ﷺ ژ (ذفران) دا رێ، و د هنده رێك و نهالاڕا چۆ دگۆتنێ (الأصافر)، و گەهشته گوندەکی دگۆتنێ (الدية)، و گرێ حەنین هێلا دەستێ خۆ یێ راستێ، هەتا گەهشتینه نێزیکی بەدرێ بارێت خۆ دانان.

پێغەمبەری ﷺ زێرەڤان بۆ سەح و سویا هنارتنه دەڤەرێ:

پێغەمبەر ﷺ و هەڤالێ وی ئەبو بەکر چۆنه وێ دەڤەرێ بگەرن دا بزانن چ هەیه، د دەمەکیدا نێزیکی سەربازگەهێ لەشکەرێ مەکەهێ بوون.. پیرەمێرەکێ عەرەبێ دەشتێ دیت، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((تو چ ژ قورەیشێ و موحەممەدی و هەڤالێت وی دزانی؟))، پسیارا هەردوو لەشکەرا ژێ کر دا ل بەر بەرزەکەت، پیرەمێری گۆتێ: ئەز نائاخڤم هەتا بۆ من نەبێژن هوین کینە.. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((ئەگەر ته بۆ مه گۆت، ئەم ژی دێ بۆ ته بێژین))، گۆتێ: ما ئێك ب ئێکه؟ گۆتێ: ((بەلێ)).

پیرەمێری گۆت: پا من یا زانی موحەممەد و هەڤالێت خۆ فلان رۆژێ یێت دەرکەفتین، ئەگەر ئەوێ بۆ من گۆتی راست بێژیت، ئەڤرۆ دێ گەهنه فلان جهی ـ بەحسێ وی جهێ لەشکەرێ مەدینێ لێ دانای ـ، و من یا زانی قورەیش فلان رۆژێ

یێت ژ مەکەهێ دەرکەفتین، ئەگەر ئەوێ بۆ من گۆتی راست بێژیت، ئەڤرۆ دێ ئەو ل فلان جهی بن ـ بەحسێ وی جهێ لەشکەرێ مەکەهێ لێ دانای ـ.

دەمێ ئاخفتنا خۆ ب دویماهی ئینای، گۆت: و هوین خەلکێ کیرێنە؟ پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((ئەم ژ ئاڤێینە)) و ژ دەف چۆ، و پیرەمێر هەر بۆ خۆ دئاخفت: ژ کیژ ئاڤێ؟ ئاڤا عیراقی؟!

ب دەستڤەئینانا گرنگترین پێزانین ژ لەشکەرێ مەکەهێ:

هەر د ئێڤاریا وێ رۆژێدا، پێغەمبەری ﷺ جارەکا دی هندەك هنارتن بۆ کۆمکرنا پێزانینان ژ دژمنی، سێ ژ سەرکردێت مشەختیا ب وی کاری رابوون: عەلی کورێ (أبو طالب) و زوبەیر کورێ عەوام و سەعد کورێ ئەبی (وقاص) و دگەل چەند سەحابێت پێغەمبەری چۆنە سەر ئاڤا بەدرێ، بەرێ خۆ دایێ دوو گەنج یێت بۆ لەشکەرێ مەکەهێ هاتینە ئاڤێ. ئینا هەردوو دەستەسەرکرن و برنە دەف پێغەمبەری ﷺ، و ئەو د نڤێژێدا بوو، پسیارا لەشکەرێ مەکەهێ ژ وان کر، وان گۆتن: ئەم ئاڤکێشێت لەشکەرێ مەکەهێینە، سەحابا گۆتنێ: ئەم باوەر ژ هەوە ناکەین، و هزر دکر بەلکی یێت ئەبو سوفیان بن، هێژ ب دورستی ژ کاروانێ ئەبو سوفیان بێ هیڤی نەببوون، ئینا قوتان و ئێشاندن، و ژ نەچاری گۆتن: ئەم زەلامێت ئەبو سوفیانینە، و قوتانا وان راوستاند. دەمێ پێغەمبەری ﷺ نڤێژا خۆ ب دویماهی ئینای.. گازندە ژ سەحابێت خۆ کرن، و گۆتێ: ((دەمێ راستی بۆ هەوە گۆتین، هەوە قوتان، و دەمێ درەو ل هەوە کرین.. هەوە هێلان، ب خودێ راست دبێژن، ئەو ئاڤکێشێت لەشکەرێ قورەیشێنە)). پاشی پسیارا قورەیشێ ژ هەردوو گەنجا کر، گۆتنێ: یێت ل پشت ڤان گرا. گۆتێ: ((هەژمارا وان چەندن؟))، گۆتن: گەلەکن. گۆتێ: ((چ چەکێ شەڕی ڤێ هەیە؟))، گۆتنێ: ئەم نوزانین، گۆتێ: ((هەرو چەند حێشترا ڤەدکوژن؟))، گۆتن: رۆژەکێ نەها و رۆژەکێ دەها، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەو ناڤبەرا نەهە سەدا هەتا هزارانە))، پاشی گۆتە وان: ((ژ مەزنێت قورەیشێ کی دگەل وانە؟))، گۆتن: عوتبە و شەیبە کورێت رەبیعە، و ئەبو

بوختـوری کـورێ هیـشام، و حـەکیم کـورێ حیـزام، و نەوفـەل کـورێ خوەیلـد، و (حـارث) کـورێ عـامر، و (طعیمـة) کـورێ عـەدی، و (النـضر بـن حـارث)، و زەمعـه کورێ ئەسوەد، و ئەبو جـەهل کـورێ هیـشام، و ئومەیـه کـورێ خەلـەف، و هنـدەك زەلامێت دی دگەل وی ناڤێت وان بۆ گۆتن. ئینـا پێغەمبـەر ﷺ ل سـەحابێت خـۆ زڤڕی و گۆتێ: ((ئەڤە مەکەهێ خۆشتڤی و مەزنێت خۆ یێت بۆ هەوە هنارتین)).

بارینا بارانێ:

خودێ د وێ شەڤێدا بارانەك باراند، رێژی و نەخۆشی بوو بـۆ کـافران، نەشـیان بێنـه پـێش، بـۆ موسـلمانا ژی خۆشـی و پاقـژی بـوو، دوودلی و هزرێـت شـەیتانی نەهێلان، عەرد شدیا، و خیز رەق بوو، و جهێ وان خۆش بوو، و دلێت وان موکوم و تەنا بوون.

لەشکەرێ موسلمانا گرنگترین جهێ لەشکەری یێ ستراتیجی گرت:

پێغەمبـەری ﷺ لەشـکەرێ خـۆ بـەری یـێ موشـرکا گەهانـدە ئاڤـا بـەدرێ، دا نەهێلیت ئەو بگەهنە ئاڤێ، و لەشکەر ل سەر نێزیکترین بیرێت ئـاڤێ راوسـتاند، ل وێرێ (الحباب بن المنذر) وەك بسپۆر و شارەزایێ لەشکەری.. چۆ دەف پێغەمبـەری ﷺ و گۆتێ: ئەرێ خودێ بۆ تە ئەڤ جهە هەلبژارتیە ئـەم نەشـێین مـایێ خـۆ تـێ بکەین، ئان ژی رەئیە و شەڕ و خاپاندنە؟ پێغەمبەری ﷺ گـۆتێ: ((رەئیـە و شـەڕ و خاپاندنـە))، گـۆتێ: ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ.. ئەڤـە نـەخۆش جهـە، بـەرێ لەشکەری بدە سەر نێزیکترین بیرا ئاڤێ بۆ قورەیشێ، و بیرێت دی هـەمیا دێ تـژی بەرکەین و شێلی کەین، پاشی دێ برکەکا ئاڤێ چێکەین و تژی کەین، و دێ شـەڕێ وان کەین، دێ مـە ئـاڤ هـەبیت و دێ ڤـەخۆین، و ئـەو ناڤـەخۆن. پێغەمبـەری ﷺ گۆتێ: ((تە رەئیەکا باش گۆت)). ئینا پێغەمبەر ﷺ رابوو لەشکەرێ خۆ بـرە سـەر نێزیکترین ئاڤ بۆ دژمنی، و هەتا نیف شەڤ برکێت ئاڤێ ل سەر چێدکرن، و ئاڤێت دی خۆ ژ سەروکانیێت وان شێلیکرن و تژی بەرکرن.

بارەگەهێ سەرکرداتییێ:

پشتی موسلمان چۆینە سەر ئافێ، سەعد کورێ (معاذ) سەر پێغەمبەری ﷺ پێشنیارکر: موسلمان بارەگەهەکی سەرکرداتییێ بۆ وی چێکەن، وەك بەرهەڤی بۆ تەنگاڤیان، و وەك هزرەك بۆ شکەستنێ بەری سەرکەفتنێ، و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ ما بۆ تە جهەکی نەچێکەین وەك بارەگەهێ سەرکرداتییێ، و هندەك سویارا بدەینە دگەل تە و دەوارێت تە بەرهەڤ بکەین، پاشی ئەم شەڕێ دژمنی بکەین، ئەگەر خودێ ئەم سەرفەراز کرین و ب سەر دژمنی ئێخستین، دێ ئەو بیت یا مە حەزکری، و ئەگەر یا دی بیت، دێ ل دەوارێ خۆ سویار بی و گەهیە ملەتێ مە پشت مە، گەلەك یێت ل پشت ماین و پێدڤی تەنە، و ئەم پتر ژ وان حەژ تە ناکەین، ئەگەر وان زانیبا تو دێ شەڕێ دژمنی کەی نەدمانە د مەدینێدا، خودێ دێ تە ب وان پارێزیت، دێ پشتەڤانیا تە کەن، و جیهادێ دگەل تە کەن.

ئینا پێغەمبەری ﷺ مەدحێت رەئیا وی کرن، و دوعایێت خێرێ بۆ کرن.

موسلمانا ل باکوورێ رۆژهەلاتا مەیدانا شەڕی کەپرەك بۆ ل سەر گرەکێ بلند چێکر هندافی مەیدانا شەڕی، و دەستەکەك ژ گەنجێت پشتەڤانا هاتنە ژێ گرتن ب سەرۆکاتیا سەعد کورێ (معاذ) دا زێرەڤانیێ ل پێغەمبەری ﷺ بگرن ل دەوروبەرێت بارەگەهێ وی یێ سەرکرداتییێ.

هاندان و گەرمکرنا لەشکەری و شەڤبێری:

پێغەمبەری ﷺ لەشکەر هاندان بۆ جیهادێ و مەعنەویاتێت وان بلندکرن[1]. و ل مەیدانا شەڕی دهات و دچۆ، و دەستێ خۆ درێژ دکر و دگۆت: ((ئەگەر خودێ حەزکەت دێ سوبەهی فلان کەس ل ڤی جهی هێتە کوشتن، و فلان ل ڤی جهی ئەگەر خودێ حەزکەت))[2].

1ـ جامع الترمذي، أبواب الجهاد، باب ما جاء في الصف والتعبئة 201/1.

2ـ رواه مسلم عن أنس، بەرێ خۆ بدة مشكاة المصابيح 543/2.

و پێغەمبەری ﷺ شەڤا خۆ بن دارەکێ بۆراند، و هەر نڤێژ و دوعا دکرن، و موسلمانا شەڤەکا بێ دەنگ و دل تەنا بۆراند، دلێت وان تژی باوەری و پشت راستی بوون، تێر بێهنا خۆ ڤەدا، حەز دکر و ل وێ هیڤیێ بوون سپێدێ مزگینیێت سەرکەفتنێ ب چاڤێت خۆ ببینن:

﴿إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ﴾ (الأنفال:11)، ئانکو: و بینە بیرا خۆ دەمێ خەوەکا سڤك دلێ هەوە گرتی، و خودێ ژ نك خۆ هوین پێ دلتەنا کرین و باران بۆ هەوە ژ ئەسمانی باراندی، دا هەوە پێ پاقژ بکەت [شویشتنێ ل سەر خۆ راکەن، و دەستنڤێژێت خۆ بگرن و نڤێژێت خۆ بکەن]، و دا ئاوازێت شەیتانی ژ دەف هەوە ببەت [هوین نەبێژن ئەم دکێمین و ئەو گەلەکن]، و دا دلێت هەوە ب بێنفرەهیێ موکوم بکەت، و پیان پێ رابگریت [و بن پێت هەوە گزر بکەت و نەبنە تەقن].

ئەو شەڤ شەڤا ئەینی بوو، (17/ی رەمەزانێ/ 2 مش)، و دەرکەفتنا وی ژ مەدینێ هەشت ئان دازدەی وێ هەیڤێ بوو.

لەشکەرێ مەکەهێ د مەیدانا شەڕیدا، دوبەرەکی د ناڤدا پەیدا بوو:

لەشکەرێ قورەیشێ شەڤا خۆ ل پشت وان گرێت نێزیکی بەدرێ (العدوة القصوى) بۆراند، دەمێ لێ بوویە سپێدە لەشکەرێ خۆ نێزیکی نهالا بەدرێ دانا، هندەك ژ وان بەرەف برکا ئاڤێ یا پێغەمبەری ﷺ چۆن، ئینا گۆت: ((بهێلن، ئەڤێت هاتین ئاڤێ ڤەخۆن، هەمی دێ هێنە کوشتن ژبلی حەکیم کورێ حوزام، ئەو ناهێتە کوشتن))، و پشتی هنگی موسلمان بوو، و گەلەك باش بوو. و دەمێ ئیجتهادەك کربا دگۆت: ئەز ب وی کەمە یێ ئەز ل رۆژا بەدرێ قورتال کریم، دەمێ قورەیشێ خۆ بەرهەڤکری بۆ شەڕی، عومەیر کورێ وەهەب یێ جەمحی هنارت، دا هێزا لەشکەرێ مەدینێ بزانیت، عومەیر ل هەسپێ خۆ سویار بوو و ل

دۆر لەشکەرێ مەدینێ زڤڕی، و زڤڕی دەف وان و گۆتێ: هەژمارا وان سێ سەد زەلامن، پیچەك پتر ئان پیچەك کێمتر، بەلێ خۆ ل هیڤیا من بگرن دێ چم سەحکەمێ کا وان چ تەلهە و پشتەڤانی هەیە؟ و د نهالێدا چۆ خوار هەتا دویرکەفتی، چو تشت نەدیت، ئینا زڤڕی دەف وان و گۆتێ: من چو نەدیت، بەلێ گەلی قورەیشیان.. ئەز یێ دبینم بەلایێت هۆسا، مرن یا تێرا هەی، و خوین گەرمێت (یثرب) بێ کوشتن نازڤڕن، ملەتەکن چو ڤەگرتن بۆ وان نینە، و پەنا نابەنە بەر چو تشتا ژبلی شیرێت خۆ، ب خودێ ئەز یێ دبینم زەلامەك ژ وان ناهێتە کوشتن هەتا زەلامەك ژ هەوە نەهێتە کوشتن، و ئەگەر هەژمارەکا مەزن ژ هەوە هاتنە کوشتن، ڤێجا ما پشتی هنگی چ خۆشی د وێ ژیانێیە، رەئیێت خۆ بکەنە ئێك.

ل وی دەمی بەرهنگاریەکا دی ژی دژی ئەبو جەهل - یێ رژد سەر شەڕی - پەیدا بوو، و داخواز دکر لەشکەر بێ شەڕ بزڤڕیتە مەکەهێ، حەکیم کورێ حوزام ناف خەلکی دگەریا، چۆ دەف عوتبە کورێ رەبیعەی و گۆتێ: ئەبو وەلید.. تو ئێك ژ مەزنێت قورەیشێیی، و گوهداریا تە دهێتەکرن، ما تە نەڤێت تشتەکێ خێرێ و باشیێ بێژی، هەتا دویماهیا زەمانی بەحسێ تە ب باشی بێتەکرن؟ گۆتێ: ئەو چ تشتە حەکیم؟ گۆت: خەلکی بزڤڕینی، و کێشەیا هەڤپەیمانێ خۆ عەمرو کورێ (الحضرمي) ئەوێ د سریا نەخلەدا هاتیە کوشتن، ب ستۆیێ خۆڤە بگری. عوتبەی گۆت: ئەز دێ وەکەم، تو یێ دورستی، ئەو هەڤپەیمانێ منە، دێ خوینا وی دەم، و مالێ وی بۆ قەرەبووکەم.

پاشی عوتبەی گۆتە حەکیم کورێ حوزام: پا دێ هەرە دەف کورێ (الحنظلیة) بەحسێ ئەبو جەهل، (حنظلیة) دەیکا وی بوو، ئەز نابینم کەس کارتێکرنێ ل خەلکی بکەت و بەرەف شەڕی ببەت ژبلی وی، پاشی عوتبە کورێ رەبیعە رابوو بۆ خەلکی ئاخفت و گۆت:

گەلی قورەیشیا.. ب خودێ هوین شەڕێ موحەممەدی و هەڤالێت وی بکەن، چو ناگەهیتە هەوە، ب خودێ ئەگەر هوین ژێ بکوژن ژی، دێ چاڤێت هەوە ب نافچاڤێت هندەك کەسا کەڤن.. هەوە نەڤێت بەرێ خۆ بدەنێ، کوشتنا کورێ مامێ وی، ئان کورێ خالێ وی، ئان زەلامەکی ژ عەشیرەتا وی، ڤێجا بزڤرن، و مایێ خۆ د ناڤبەرا موحەممەدی و عەرەبادا نەکەن، ئەگەر عەرەبا ئەو کوشتن، ئەوە یا هەوە دڤێت، و ئەگەر وەسا ژی نەبیت، یێ ژ هەوە دویرکەفتی و ئەو تشتێ هەوە دڤێت ئێدی ژێ نادەنە پاش.

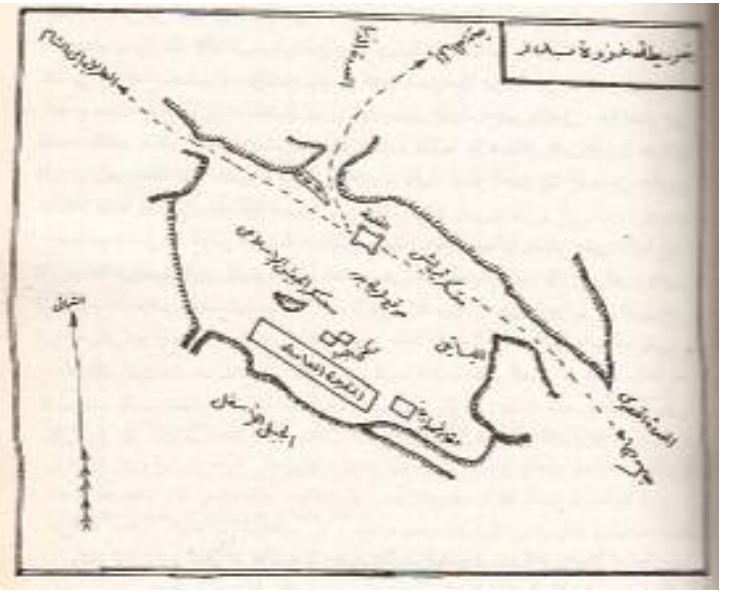

و حەکیم کورێ حوزام چۆ دەف ئەبو جەهل ـ مەتالێ خۆ بەرهەڤ دکر ـ و گۆتێ: ئەبا حەکەم.. عوتبەی ئەز یێ هنارتیمە دەف تە بۆ فلان و فلان بابەتی، ئەبو جەهل گۆت: ب خودێ دەمێ وی موحەممەد و هەڤالێت وی دیتین، یێ وەرمتی و سێربەندیا وی کارتێکرن یا لێ کری، نەخێر.. ب خودێ ئەم نازڤرین هەتا خودێ حوکمی د ناڤبەرا مە و موحەممەدیدا دکەت، و عوتبەی چیە وەگۆتی؟ بەلێ وی موحەممەد و هەڤالێت وی یێت حێشتر خۆر دیتن، و کورێ وی یێ دگەل وان (أبو حذيفة) کورێ عوتبەی بەری هنگی موسلمان ببو و مشەخت ببوو ـ ڤێجا هەوە ژ وی دترسینیت.

دەمێ ئاخفتنا ئەبو جەهلی ـ ب خودێ سێربەندیا وی یا وەرمتی ـ گەهشتیە عوتبەی، گۆت: دێ زانیت کا سێربەندیا کێ وەرمتیە، یا من ئان یا وی، و ئەبو جەهل لەز ل لەشکەری کر، نەکو بەرهنگاری ب هێز بکەڤیت و بەرفرەه ببیت، و پشتی وێ دان و ستاندنێ هنارتە دویف عامر کورێ (الحضرمي)ڕا، برایێ عەمرو کورێ (الحضرمي) ئەوێ د سریا عەبدوللا کورێ جەحشدا هاتیە کوشتن، و گۆتێ: ئەڤ هەڤپەیمانێ تە عوتبە دڤێت خەلکی بزڤڕینیتەڤە، و تە تۆلا خۆ ب چاڤێت خۆ دیت، ڤێجا رابە ب کوشتنا برایێ خۆ و تۆلڤەکرنا وی بێژە و بکە گازی، عامر رابوو کولێت خۆ دەرکرن و کرە گازی و گۆت: ئاخ بۆ برایێ من عەمروی، و هاندانا تۆلڤەکرنێ کر، و خەلك گەرم کر و بەرێ وان دا شەڕی، و ئەو رەئیا عوتبەی بۆ خەلکی دگۆت، ژ ناڤ بر، ئها هۆسا سەرگەرمی و سەرداچۆنێ زالگەهی سەر عەقلێ وان کر، و بەرهنگاریێ چو پێڤە نەهات.

هەردوو لەشکەر چۆنە بەرامبەر ئێك:

دەمێ لەشکەرێ موشرکا هاتیە پێش، و کەفتینە بەرامبەر ئێك، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((یا خودێ.. ئەڤە قورەیش ب خۆمەزنکرن و شانازیا خۆڤە هات، هەڤڕکیا تە دکەت و باوەریێ ب پێغەمبەرێ تە نائینیت، یا خودێ.. ئەو سۆزا سەرکەفتنێ یا تە دایە من ئەڤرۆ نیشا مە بدە، ئەڤرۆ وان بشکێنە))، پێغەمبەری ﷺ ئەڤ دوعایە کرن، عوتبە کورێ رەبیعە دیت سەر حێشترا خۆ یا سۆر بوو ناف لەشکەرێ قورەیشێ، ئینا گۆت: ((ئەگەر خێر و باشی ل دەف وان نەبیت، یا ل دەف خودانێ حێشترا سۆر هەی.. ئەگەر گوهداریا وی بکەن، دێ بەرێ وان دەتە یا باش)). پێغەمبەری ﷺ رێزێت موسلمانا دورست دکرن، ل وی دەمێ رێزێت وان دورست دکرن، کارەکێ سەیر رویدا، سەواد کورێ غەزیە پیچەك ژ رێزێ دەرکەفت بوو، دارەك د دەستێ پێغەمبەریدا بوو.. سەرێ داری گەهاندە زکێ وی و پالدا و گۆتێ: ((سەواد هەرە ناف رێزێ)). سەوادی گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ تە ئەز ئێشاندم.. من دڤێت تۆلا خۆ ژ تە ڤەکەم، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((تۆلا خۆ

ڤەکە))، گۆتێ: زکێ من یێ رویس بوو تو ژی زکێ خۆ رویسکە، سەوادی خۆ هاڤێتە زکێ وی وپێڤە ماچی کر، گۆتێ: ((سەواد.. تە بۆچی وەکر؟))، گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. تو یێ دبینی ئەم یێ د چ دەراڤدا، من دڤیا دویماهی جار دگەل تە، لەشێ من و تە بگەهیتە ئێك، ئینا پێغەمبەری ﷺ دوعایێت خێرێ بۆ کرن.

دەمێ رێزێت موسلمانا تمام کرین، فەرمان دانە لەشکەرێ خۆ: ((دەست ب شەڕی نەکەن هەتا فەرمانێت دویماهیێ ژ من وەردگرن)).

پاشی ئاراستەیەکا تایبەت ب شەڕی دا وان و گۆتێ: ((دەمێ کۆمێت وان نێزیکی هەوە بوون، تیرا بەردەنێ، و ب تیرا دەست پێ بکەن[1]، و شیرا ژ کاڤلانا نەکێشن، هەتا ب سەر هەوەدا دگرن[2])). پاشی ئەو و ئەبو بەکر زڤڕینە بن کەپرا خۆ، سەعد کورێ (معاذ) دگەل دەستەکا زێرەڤانیێ د دەرێ کەپرێدا راوستیان. و د ناف موشرکاندا.. ئەبو جەهل دەست ب ئاخفتنێ کر و گۆت: یا خودێ تو مرۆڤانیا د ناڤبەرا مە و واندا بڕی، و وێ بینە رێکا مە یا ئەم نەزانین، د ئەڤرۆدا وان بشکێنە، د ئەڤرۆدا.. وی سەربێخە یێ ل دەف تە خۆشڤیتر و تو ژێ رازی، و د وێ رۆژێدا.. خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

﴿إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (الأنفال:19)، ئانکو: [گەلی موشرکان] ئەگەر هوین سەرکەفتنێ دخوازن [بۆ وی یێ راست و دورست]، ڤێجا سەرکەفتن ل دویف داخوازا هەوە هات [کا کی چێتر و دورستترە، خودێ ئەو ب سەرئێخست]، و ئەگەر هوین نەیارەتیا [پێغەمبەری و موسلمانان] بهێلن و بەس بکەن، نێ ئەڤە بۆ هەوە چێترە، و ئەگەر هوین بزڤڕنەڤە [گاوریێ و دژمناتیێ]، ئەم ژی دێ [بۆ هاریکاریا پێغەمبەری و شکاندنا گاوران] زڤڕینەڤە، و کۆم و

1ـ صحيح البخاري 568/2.

2ـ سنن أبي داود في سل السيوف عند اللقاء 13/2.

هەژمارا هەوە چو مفایی ناگەهینتە هەوە، هوین چەند گەلەك ژی بن، و ب راستی خودێ یێ دگەل خودان باوەران.

گاڤا لێکدان و سۆتەمەنیێ شەڕی دەسپێکری:

ئێکەمین کەس د شەڕیدا هاتیە کوشتن (الأسود بن عبد الأسد المخزومي) بوو، زەلامەکێ دوڕندە و بێ رەوشت بوو، ژ ناف هەڤالێت خۆ دەرکەفت و گۆت: ئەز سۆزێ ددەمە خودێ بچم ژ برکا وان ئاڤێ ڤەخۆم، دەمێ دەرکەفتی، حەمزە چۆ بەراهیێ و کەفتنە بەرسینگێ ئێك، حەمزەی شیرەك ل پێ وی دا لەنگ بوو، د بن برکا ئاڤێدا بوو، و کەفتە سەر پشتا خۆ، و هەڤالێت وی پێ وی یێ ب خوین دیت، پاشی رابوو و خۆ هاڤێتە د برکا ئاڤێدا دا ئامانێ خۆ تژی ئاڤ کەت، بەلێ حەمزەی دربەکێ دی ژی لێدا هێژ ئەو د برکێدا و کوشت.

بەرسینگانێ:

ئەڤە ئێکەمین کەس بوو ئاگرێ شەڕی هەلکری، پشتی وی، سێ سویارچاکێت دی یێت قورەیشێ دەرکەفتن، و هەرسێ ژ خێزانەکێ: هەردوو برا عوتبە و شەیبە کورێت رەبیعە، و وەلید کورێ عوتبەی، ژ رێزێت خۆ دەرکەفتن و گازی موسلمانا کر و داخوازا شەڕێ شیرا دگەل کر، سێ گەنجێت پشتەڤانا دەرکەفتن و چۆنە پێشیا وان: هەردوو کورێت (الحارث) عەوف و (معوذ) دەیکا وان عەفراء بوو، و عەبدوللا کورێ رەواحە. موشرکا گۆتنێ هوین کینە؟ گۆتنێ ئەم هندەکین ژ پشتەڤانا. گۆتنێ: هەڤبەرێت ژێهاتینە، بەلێ کارێ مە دگەل هەوە نینە، مە دڤێت پسامێت مە بەرسینگێ مە بگرن، پاشی گازیکەرێ وان گازیکر: ئەی موحەممەد هەڤرکێت مە ژ ملەتێ مە بۆ مە دەربێخە. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((عوبەیدە کورێ (الحارث) دەرکەڤە، حەمزە تو ژی دەرکەڤە، و عەلی تو ژی))، دەمێ چۆین و نێزیکی وان بووین، گۆتنێ هوین کینە؟ ناڤێت خۆ بۆ گۆتن، گۆتنێ: هەڤرکێت هەژینە. عوبەیدە ژ هەمیا پیرتر بوو، کەفتە بەرامبەر عوتبە کورێ رەبیعەی، و

حەمزە و شەیبە کەفتنە بەرامبەر ئێك، و عەلی چۆ بەرامبەر وەلید[1]. حەمزەی و عەلی هەر زوی هەڤرکێت خۆ کوشتن، بەلێ عوبەیدە و هەڤرکێ وی، هەر ئێکی شیرەك ل یێ دی دا، پاشی عەلی و حەمزەی هێرش کرە سەر عوتبەی و کوشت، و عوبەیدە راکر و زڤراند، و پێ وی هاتبوو بڕین، بەلێ هەر یێ بێ دەنگ و ئارام بوو هەتا پشتی چار پێنج رۆژا ژ شەڕی ل دەڤەرا (صفراء) ژیێ خۆ ژ دەست دای، دەمێ موسلمان دزڤڕینە مەدینێ.

و عەلی سویند خوار کو ئەڤ ئایەتە: ﴿هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ (الحج:19)، ئانکو: ئەڤە دوو جوینێت هەڤرکن [جوینا موسلمانان و جوینا گاوران] د راستا خودایێ خۆدا ب هەڤرك چۆینە. یا د دەرهەقێ واندا هاتیە خوار.

هێرشا گشتی:

دویماهیا بەرسینگانێ، دەسپێکەکا خراب و نەخۆش بوو بۆ موشرکان، سێ ژ سویارچاك و سەرکردەیێت وان پێکڤە هاتنە کوشتن، ئینا گەلەك کەربێت وان ڤەبوون و پێکڤە هێرش کرە سەر لەشکەرێ موسلمانا، و پشتی موسلمانا هەوارا خۆ گەهاندیە خودێ و داخوازا سەرکەفتنێ ژێ کری، و بۆ خودێ خۆ بەرهەڤکری، بەرسینگێ هێرشێت دویف ئێك یێت موشرکا گرتن، و ژ جهێت خۆ نەلڤین و بەرەڤانی دکر، و زیانێت مەزن دگەهاندنە موشرکا و درویشمێ وان (أحد أحد) بوو.

پێغەمبەر ﷺ دوعا ژ خودێ دکەت:

و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ پشتی رێزێت موسلمانا دورست کرین زڤڕی جهێ خۆ یێ بۆ هاتیە چێکرن و دوعا ژ خودێ دکرن و گۆت: ((یا خودێ.. ئەو سۆزا تە دایە من بۆ من ب جھ بینە، یا خودێ ئەم یێت ل هیڤیا سۆز و پەیمانێت تە))، هەتا

---

1. ئەڤە گۆتنا ئبن ئیسحاقە، و د ریوایەتا ئەحمەد و ئەبو داوودا عوبەیدە بەرامبەر وەلید بوو، و عەلی بەرامبەر شەیبە، و حەمزە و عوتبە، مشكاة المصابيح 343/2.

دەمێ ب ناڤێك كەفتین و شەڕ گەرم بووی، هەر دوعا دكرن و گۆت: ((یا خودێ.. ئەگەر ئەڤ دەستەكا موسلمانا ئەڤرۆ ژ ناڤ بچن و بێنە كوشتن، ئێدی پەرستنا تە ناهێتەكرن، یا خودێ.. ئەگەر تە بڤێت پشتی ئەڤرۆ و هەتا هەتا پەرستنا تە بێتەكرن، ڤان موسلمانا بپارێزە))، و هەواریێت خۆ گەهاندنە خودێ و زێدە دوعا كرن هەتا عەبایێ وی ژ سەر ملێت وی كەفتی، ئینا ئەبو بەكر گۆتێ: بەسە ئەی پێغەمبەرێ خودێ تو گەلەك مایە ب خودێ خۆڤە.

ل وی دەمی.. خودێ وەحی بۆ ملیاكەتێت خۆ هنارت:

﴿أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ﴾ (الأنفال:12)، ئانكو: ب راستی ئەز یێ دگەل هەوە، ڤێجا مزگینیێ ب سەركەفتنێ بدەنە ئەوێت باوەری ئینایین و وان راگرن.

هەروەسا وەحی بۆ پێغەمبەرێ خۆ ﷺ هنارت:

﴿أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ﴾ (الأنفال:9)، ئانكو: ب راستی ئەز دێ ب هزار ملیاكەتێت ل دویف ئێك پشتەڤانیا هەوە كەم. ئانكو: من هزار ملیاكەت بۆ هەوە هنارتن وەك پشتەڤانی، بەلێ قۆل قۆلە.. نە ب ئێكجاری.

ملیاكەت هاتنە خوار:

جارەكا ب تنێ چاڤێت پێغەمبەری ﷺ كەفتنە سەرێك و دلێ وی د خەو چۆ، پاشی سەرێ خۆ بلندكر و گۆت: ((مزگینی هات ئەبو بەكر، ئەڤە جبریل ژ ناف تۆزێ دەركەفت))، و د ریوایەتا ئبن ئیسحاقدا: ((مزگینی ل تە بیت ئەبو بەكر، سەركەفتنا خودێ بۆ تە هات، ئەڤە جبریلە هەفسارێ هەسپێ خۆ یێ گرتی و یێ د ناف تۆزێڕا دهێت))، پاشی پێغەمبەر ﷺ ژ جهێ خۆ دەركەفت و مەتالێ خۆ گرێدا و گۆت: ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ (القمر:45)، ئانكو: نێزیك نەدویر، ئەو كۆم دێ شكێت و دێ رەڤیت.

پاشی چەنگەکێ ئاخێ ژ عەردی راکر و بۆ لایێ لەشکەرێ قورەیشڤە بەلاڤکر و گۆت: ((چاڤێت هەوە تاری ببن))، چو موشرك نەمان ژ وێ ئاخێ نەچۆیە د چاڤ و دفن و دەڤێ ویدا، و ل سەر ڤی کاری.. خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَـى﴾ (الأنفال:17)، ئانکو: و نە تو بووی [هەی پێغەمبەر وەختێ خیز گەهشتیە سەروچاڤێت هەمیان] تە هاڤێتی وەختێ تە هاڤێتی، بەلێ خودێ هاڤێت.

هێرشا بەرامبەر:

ل وی دەمی پێغەمبەری ﷺ فەرمانێت دویماهیێ دانە لەشکەرێ خۆ ب هێرشەکا بەرامبەر، و گۆتە وان: ((خۆ پەیتکەن و ب هێز بێخن))، و هاندانا وان کر سەر شەڕی و گۆت: ((ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا موحەممەدی د دەستێ ویدا.. هەر زەلامێ ژ هەوە ئەڤرۆ یێ خۆراگر بیت و بۆ خودێ شەڕی بکەت، بەرێ وی ل دژمنی بیت و ژێ نەڕەڤیت، دێ خودێ بەتە بەحەشتێ))، و گۆتێ: ((رابن بەرەف بەحەشتەکێ هەرن فرەهیا وێ هندی عەرد و عەسمانایە)). ل وی دەمی (عومەیر کورێ حەمام) گۆت: بێژە.. تو خۆش دبێژی، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((تە ژبەر چ ئەڤە گۆت؟))، گۆت: نە، ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. هیڤیا من ئەو بوو ئەز ئێك ژ خەلکێ وێ بەحشتێ بم. گۆتێ: ((تو ئێك ژ خەلکێ بەحەشتێیی))، و هندەك قەسپ ژ تویرکێ خۆ ئینانە دەر دخوارن.. پاشی گۆت: ئەگەر ئەز خۆ بگرم هەتا ڤان قەسپا هەمیا دخۆم، ژیانەکا درێژە، و هندی قەسپ ف وی هاڤێتن، و چۆ شەڕ کر هەتا هاتیە کوشتن[1].

هەروەسا (عوف بن الحارث) ـ ابن عفراء ـ گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ب چ کار کەیفا خودێ ب بەندەیێ وی دهێت؟ گۆت: ((شیرێ خۆ ب دەستێ خۆ بگریت و

1ـ رواه مسلم 139/2، مشكاة المصابيح 331/2.

سڤك و سەركۆل هێرشێ بكەتە سەر دژمنی))، مەتالەك ل بەر وی بوو.. ژ خۆ ڤەكر و هاڤێت، و شیرێ خۆ هەلگرت و چۆ شەڕ كر هەتا هاتیە كوشتن.

و دەمێ پێغەمبەری ﷺ فەرمان ب هێرشەكا بەرامبەر دایی، هێرشا دژمنی سست بوو، و ب ڤی نەخشەیێ حەكیمانە.. كارتێكرنەكا مەزن هەبوو سەر بهێزكرنا هەلویستێ موسلمانا. دەمێ فەرمان دایێ ب هێرشەكا توند و بەرامبەر، هەلویست و شیانێت موسلمانا د بلند و گەرم بوون، و ب هێرشەكا سەركەفتی و رامالینەكا تەڤگر رابوون، رێزێت دژمنی تێكدان و سەر فڕاندن، و دەمێ دیتی پێغەمبەر ﷺ یێ مەتالێ خۆ گرێددەت، و ب دوپاتی و پشت راستی و ب ئاشكرایی دبێژیتە موسلمانا: ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ (القمر:45)، ئانكو: نێزیك نەدویر، ئەو كۆم دێ شكێت و دێ رەڤیت. موسلمان پتر توند و گەرم بوون، و ملیاكەتان ژی پشتەڤانیا وان دكر.

د ریوایەتا كورێ سەعدیدا ژ عەكریمەی ڤەدگوهێزیت، گۆت: ل رۆژا بەدرێ سەر دهاتنە بڕین و كەسێ نەدزانی كێ بڕیە!

ئبن عەباس دبێژیت: د دەمەكیدا زەلامەكێ موسلمان هێرش كرە سەر ئێكێ موشرك و رادهێلایێ، های ژ دەنگێ قامچیەكێ بوو یێ ب وی دكەڤیت، و دەنگێ سویاری یێ دبێژیت: حیزوم هات، ئینا بەرێ خۆ دا موشركی ل پێشیا خۆ، موسلمانێ پشتەڤان ئەڤە بۆ پێغەمبەری ﷺ گۆت، ئینا گۆت: ((تو راست دبێژی.. ئەو ژ ملیاكەتێت پشتەڤان بوو ژ عەسمانێ سیێ))[1]. ئەبو داوودێ مازنی گۆت: من رادهێلا زەلامەكێ موشرك دا شیرەكی لێدەم، سەرێ وی كەفتە عەردی بەری شیرێ من بگەهیتێ، من زانی ئێكێ دی ئەو كوشت. و زەلامەك ژ پشتەڤانا عەباس كورێ (عبد المطلب) ئێخسیركر و برە ناف موسلمانا، ئینا عەباس گۆت: ب خودێ ئەڤی ئەز ئێخسیر نەكریمە، زەلامەكێ تێر و تژی و لاو و تازە ل سەر هەسپەكێ كەعێل بوو ئەز یێ ئێخسیر كریم، و ئەز نوكە وی ناف هەوەدا نابینم، یێ پشتەڤان گۆت:

1ـ موسلمی و هندەكێت دی ژی وەكی ڤێ یا ریوایەتكری 93/2.

مـن یـێ ئێخسیرکری ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ، ئینـا گـۆتێ: خـۆ بـێ دەنـگ بکـە.. خودێ پشتەڤانیا تە ب ملیاکەتەکێ رێزدار کر.

ئبلیس خۆ ژ مەیدانا شەڕی ڤەدکێشیت:

وەکی بەری نوکە مە گۆتی.. ئبلیس سـەر رەنـگ و دێمـێ سـوراقە کـورێ مالـك کورێ جەعشەمێ مەدلەجی، هـەر ژ دەسـپێکێ خـۆ دابـوو دگـەل موشـرکا و ژ نـاف وان دەرنەکەفت، دەمێ دیتی ملیاکەت چ ل موشرکا دکەن، خۆ ڤەکێشا و ژ مەیـدانا شەڕی دەرکـەفت، و (الحـارث بـن هـشام) مـا پێڤـە و هیڤـی ژێ کـرن کـو ژ مەیـدانا شەڕی نەدەرکەڤت، وی هزر دکر سوراقەیە، ئینا دەستێ خۆ ل سینگێ (الحـارث) دا پشت و پشت هاڤێت و رەڤی، موشرکا گازی کرێ: دێ کیڤە چی سـوراقە؟ تـو وەسـا دەرنەکـەفتی وەکـی تـە دگـۆت، تـو پـشتەڤان و هاریکـارێ مـەیی، ژ نـاف مـە نەدەرکەڤە، گۆتە وان: یا ئەز دبیـنم هـوین نـابینن، ئـەز ژ خـودێ دترسـم، سـزایێ خودێ دژوارە، و دویف سەرێ خۆ چۆ هەتا خۆ هاڤێتیە د دەریایدا.

شکەستنا ب ئێکجاری:

نیشانێت شکەستن و هەلوەشیانێ ناف رێزێت موشـرکا دیـاربوون، و خۆراگرتنـا وان بەرامبەر هێرشێت موسلمانا یێت دژوار دهەلوەشیا، و شەڕ بەرەف دویماهیێڤە دچۆ، و کۆمێت موشرکا دەسـت ب رەڤـێ دکـر و خـۆ ژ مەیـدانا شـەڕی ڤەدکێـشا، و موسلمان دویف کـەفتن، ژێ دکوشـتن و ئێخسیر دکـرن، هـەتا بوویـە رەڤینـا وان ب ئێکجاری.

خۆراگریا ئەبو جەهل:

زۆردار و کافرێ مەزن ئەبو جەهل، دەمێ دیتی رێزێت وان یێت تێـك چـۆین و خولۆلە بووین، هاندانا لەشکەرێ خۆ دکر بۆ شەڕی و ب دفـن بلنـدی و دوڕنـدەیی شەڕ دکر و دگۆت: هشیار بن ئەڤێت کێم و سوراقە خاپاندی، هـەوە ژی نـەخاپینن

و ژبەر نەرەڤن، بلا کوشتنا عوتبەی و شەیبەی و وەلید بۆ هەوە نەبیتە شکەستن، وان لەز کر، ئەز ب لات و عوززا کەمە.. ئەم نازڤرین هەتا وەکی وەریسا وان درێژ نەکەینە عەردی، و من نەڤێت کەس ژ هەوە ببینم.. هەتا هەر ئێك ژ هەوە زەلامەکی ژ وان بکوژیت، ڤێجا هەما هەرنێ و نەراوستن، هەتا وان ب خرابکارییێت وان بنیاسین. بەلێ هەر زوی خۆ مەزنکرن و دفنبلندیا وی دیار بوو، گەلەك پێڤە نەچۆ، رێزێت وان بەرامبەر پێل و هێرشێت موسلمانا ژ بەرێك چۆن و تەرابەرا بوون، و ب تنێ چەند کەسەك ل دۆر ئەبو جەهل مان و پەرژانەکێ شیر و روما ل دۆر ئالاند، بەلێ هێرشا موسلمانا وەکی برویسیێ ئەو پەرژان هەلقاند و سەرداچۆیی و زۆرداری مەزن دیار بوو، موسلمانا دیت یێ ل سەر هەسپێ خۆ دهێت و دچیت، هەروەکی مرن یا ل هیڤیێ خوینا وی ب دەستێت دوو گەنجێت پشتەڤانا برشیت.

کوشتنا ئەبو جەهل:

عەبدرەحمان کورێ عەوف دبێژیت: ل رۆژا بەدرێ بەری شەڕ دەست پێ بکەت، ئەز د رێزێدا بووم، من بەرێ خۆ دا لایێ خۆ یێ راستێ و یێ چەپێ، دوو گەنجێت نوی گەهشتینە، هەروەکی ئەز یێ ب جهێ خۆ خۆش نەبووم ناڤبەرا وان هەردووا، ئێکی ژ وان ب نهینیڤە کو هەڤالێ وی های ژێ نەبیت، گۆتە من: مام ئەبو جەهل نیشا من بدە. من گۆتێ: برازا دێ چ ل وی کەی؟ گۆت: من یا زانی ئەو خەبەرا دبێژیتە پێغەمبەری ﷺ.. ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا، ئەم بکەڤینە بەرێك نافچاڤێت مە ژێك نابۆرن هەتا یێ ئەجەلێ وی زویتر هاتی بێتە کوشتن. عەبدورەحمان دبێژیت: ئەز ژ ئاخفتنا وی مەندەهۆش بووم.. و دبێژیت: ئەو گەنجێ لایێ دی چاڤێ خۆ ل من نەڤاند و وەکی یێ ئێکێ گۆت، من بەرێ خۆ دایێ ئەبو جەهل یێ ل سەر هەسپێ خۆ ناف لەشکەرێ خۆ دهێت و دچیت، من گۆتە هەردووا: هوین دبینن.. وێهەنێیە یێ هوین پسیارا وی دکەن. گۆت: دەمێ ئەم ب ناڤێك کەفتین.. وان هەردووا راست هێرش کرە سەر ئەبو جەهل و دا بەر

شیرا هەتا کوشتی، و چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ، و هەر ئێك ژ وان گۆتێ من ئەبو جەهل کوشت، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هەوە شیرێت خۆ پاقژکرینە؟))، گۆتنێ: نەخێر. ئینا ﷺ بەرێ خۆ دا شیرێت وان و گۆت: ((هەوە هەردووا یێ کوشتی)). و پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا کەل و پەلێت شەڕی یێت ئەبو جەهل بۆ (معاذ بن عمرو بن الجموح) و (معوذ بن عفراء) بن[1].

ئبن ئیسحاق ژ (معاذ بن عمرو بن الجموح) ڤەدگێریت، گۆت: من های ژ خەلکی بوو: وەکی دەحلەکێ ئاسێ.. موشرك ل دۆر ئەبو جەهل بوون، ئانکو شیر و رومێت وان ئەو دپاراست.. و دگۆت: کەس ناگەهیتە (أبو الحکم)، گۆت: دەمێ من ئەڤ ئاخفتنە های ژێ بووی، ئەز راست بەرەف ویڤە چۆم، دەمێ ئەز گەهشتیمێ.. من دا بەر شیرا، من شیرەك لێ دا نیڤا پێ وی فراند، ب خودێ فراندنا پێ وی وەکی وێ بەرکا قەسپێ بوو یا ددانە سەر بەرەکی و بەرەکێ دی لێ ددەن و ڤەدپەشیت، گۆت: کورێ وی عکریمە شیرەك ل ملێ من دا.. دەستێ من ژێ ڤەکر ب چەرمەکێ تەنشتا منڤە ما، و شەڕی ئەز و ئەو ژێك دویرئێخستین، و من وێ رۆژێ دەمەکێ درێژ شەڕ دکر و دەستێ من ب منڤە دهژیا، دەمێ من دیتی یێ دەست نەخۆشە و من دئێشینیت، من پێ خۆ دانا سەر، پاشی من دانا بن خۆ، و ل دویماهیێ من هاڤێت[2].

پاشی (معوذ بن عفراء) بۆ رەخێ ئەبو جەهل چۆ - پێ وی یێ بڕی بوو - و دا بەر شیرا هەتا ئێخستیە عەردی، و هێژ پیچەکا روحێ تێ مابوو، و (معوذ) شەڕ کر هەتا هاتیە کوشتن.

دەمێ شەڕ ب دویماهی هاتی، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((کی دێ سەحکەتێ کا ئەبو جەهل د چ سەروبەردایە؟))، و سەحابە بەلاڤ بوون چۆن لێ بگەرن، پاشی

---

1. صحيح البخاري 444/1، مشكاة المصابيح 352/2، کەلەپویتێ شەڕی یێ ئەبو جەهل بۆ ئێك ژ وان مابوو، چونکی یێ دووێ هەر د وی شەڕیدا شەهید ببوو.

2. ئەو (معاذ) هەتا سەردەمێ خودێ ژێ رازی (عثمان بن عفان) ژی ژیابوو.

عەبدوللا كورێ مەسعود ئەو دیت هێژ روح تێ مابوو، پێ خۆ دانا سەر حەفكا وی و رهێت وی گرتن دا سەرێ وی ژێ ڤەكەت، گۆتێ: ئەرێ خودێ تو روی رەش كری هەی دژمنێ خودێ؟ گۆت: ئەز ب چ روی رەش كریمە؟ ئەز كەسەكم ملەتێ من ئەز یێ كوشتیم، هەوە ئەز یێ كوشتیم، خۆزی مرۆڤێت من ئەز نەكوشتبام، پاشی گۆتێ: كا بێژە من ئەڤرۆ رۆژا كێیە؟ گۆتێ: رۆژ رۆژا خودێ و پێغەمبەرێ ویە. پاشی گۆتە كورێ مەسعود: تو گەلەك یێ بلند و مەزن بووی، هەی شڤانۆكێ پەزی، ـ عەبدوللا كورێ مەسعود ل مەكەهێ شڤانێ پەزی بوو ـ.

پشتی ئەڤ ئاخفتنە ناڤبەرا وان هاتینە كرن، كورێ مەسعود سەرێ وی بڕی، و برە دەف پێغەمبەری ﷺ، و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەڤە سەرێ دژمنێ خودێ ئەبو جەهلیە. ئینا ﷺ گۆت: ((هەر خودێیە یێ چو خودێ ژبلی وی نینن)) و سێ جارا دوبارەكر. پاشی چۆ دا بەرێ خۆ بدەتێ، و ئەم ژی دگەل چۆین و من سەرێ وی نیشا دا، ئینا گۆت: ((ئەڤە فیرعەونێ ڤێ ئوممەتێیە)).

ژهەلویست و نموونەیێت باوەریێ بێت ب هێز و بلند د ڤی شەڕیدا :

بەری نوكە مە دوو نموونە، هەلویستێ جوان و هەژی یێ دوو كەسا دیاركربوو: عومەیر كورێ حەمام و عەوف كورێ (الحارث)، كو دهێتە نیاسین ب (ابن عفراء). د ڤی شەڕیدا هەلویست و دیمەنێت جوان و ئاست بلند دیاربوون، هێزا بیروباوەران و خۆرستیا بنەمایان تێدا دیاربوو، د ڤی شەڕیدا.. كور و باب، برا و برا كەفتنە بەرامبەر ئێك، بنەما و هزر و بیرا ئەو ژێك جوداكرن، یێت سەرفەراز و سەركەفتی كەفتنە بەرامبەر یێت شكەستی و شەرمزار، و ئەنجاما ژێك ڤاڤارتن و یا د دلادا دكەفت.

1ـ ئبن ئیسحاق ژ ئبن عەباس ڤەدگێریت، گۆت: پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەحابێت خۆ: ((من یا زانی هندەك زەلام ژ بنەمالا هاشم و ژبلی وان ژی.. ب خورتی و بێی دلی وان یێت دەركەفتین، و وان چو دگەل مە نینە، یێ ئێك ژ بنەمالا هاشم ببینیت، نەكوژیت، و یێ ئەبو بوختوری كورێ هیشام ببینیت، بلا نەكوژیت، و یێ

عەباس کورێ (عبد المطلب) ببینیت بلا نەکوژیت، ئەو بێی خۆ یێت هاتینە دەرئێخستن))، ئینا (أبو حذيفة) کورێ عوتبەی گۆت: ئەم بابێت خۆ و کورێت خۆ و برایێت خۆ و عەشیرەتا خۆ بکوژین، و عەباس کورێ (عبد المطلب) بهێلین، ب خودێ ئەز وی ببینم دێ سەروچاڤێت وی ب شیری هنجنم. ئەڤ ئاخفتنا وی گەهشتە پێغەمبەری ﷺ، ئینا گۆتە عومەرێ کورێ (خطاب): ((أبا حفص.. دێ ئەو سەروچاڤێت مامێ پێغەمبەرێ خودێ دەتە بەر شیرا؟))، عومەری گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ بهێلە شیرەکی ل ستوێێ وی بدەم، ب خودێ ئەو کارێ دورویا دکەت. و پشتی هنگی ژی (أبو حذيفة)ی دگۆت: ژبەر وێ ئاخفتنا من گۆتی، و ئەز هەر ژێ دترسم، و دێ هنگی ژێ چیت، شەهید ببم، و د شەڕێ یەمامەدا شەهید بوو.

2ـ و پێغەمبەری ﷺ گۆتبوو: ((ئەبو بوختوری نەکوژن))، چونکی ل مەکەهێ ژ هەمیا بێ زیانتر بوو بۆ پێغەمبەری ﷺ، و چو جارا نەچو زیان ئان تشتەکێ پێغەمبەر ﷺ پێ بێشیت و پێ نەخۆش نەگۆتیێ، و ژ وان بوو یێت گوه نەدایە بەرپەڕێ دۆرپێچکرنا بنەمالا هاشم و بنەمالا (عبد المطلب).

بەلێ د سەر هندێرا، ئەبو بوختوری هاتە کوشتن، چونکی د شەڕیدا.. (المجذر بن زياد البلوي) ئەو و هەڤالەکێ وی پێکڤە دیتن، و پێکڤە شەڕ دکر، ئینا (المجذر) گۆتێ: ئەبو بوختوری.. پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یا گۆتیە مە: ((ئەبو بوختوری نەکوژن))، گۆتێ: و هەڤالێ من؟ (المجذر) گۆتێ: نە ب خودێ ئەم هەڤالێ تە ناهێلین، گۆت: پا ب خودێ مرنا من و وی پێکڤەیە، پاشی شەڕ کر، و (المجذر) نەچاربوو وی بکوژیت.

3ـ عەبدورەحمان کورێ عەوف و ئومەیە کورێ خەلەف ل مەکەهێ هەڤالێت ئێك بوون، د شەڕێ بەدرێدا، عەبدورەحمان د بەر ویرا چۆ، ئەو یێ راوستیایە و دەستێ کورێ خۆ عەلی کورێ ئومەیە یێ گرتی، هندەك مەتال ف عەبدورەحمانی بوون ژ موشرکا ستاندبوون، دەمێ ئومەیەی ئەو دیتی، گۆتێ: تە دڤێت من ژی

ئێخسیرکەی؟ ئەز بۆ تە باشترم ژ وان مەتالێت دگەل تە، من چو رۆژ وەکی ئەڤرۆ نەدیتینە، ما تە پێدڤی ب شیری نینە؟ ـ ئانکو یێ من ئێخسیرکەت.. دێ پێش ئازاکرنا خۆڤە گەلەك حێشترێت ب شیر دەمێ ـ ئینا عەبدورەحمانی مەتال هاڤێتن، و ئەو و کورێ وی دانە بەرسینگێ خۆ و برن.

عەبدورەحمان دبێژیت: ئەز ناڤبەرا وی و کورێ ویدا بووم من دبرن، ئومەیەی گۆتە من: ئەو کیژ زەلامێ ژ هەوەیە پەرێت نەعاما ب سینگێ خۆڤە کرین؟ من گۆتێ: ئەو حەمزە کورێ (عبد المطلب)ـە، گۆت: ئها وی گەلەك یێت ب سەرێ مە ئینایە. عەبدورەحمان گۆت: ب خودێ.. من ئەو هەردوو دبرن، و بیلال ئەو دگەل من دیت، و ئومەیە ئەو بوو یێ بیلال ل مەکەهێ ئەشکەنجە ددا، بیلال گۆت: سەرێ کوفرێ ئومەیە کورێ خەلەف! و هێرش کرە سەر و گۆت: تو ژ دەستێت من قورتال نابی، من گۆتێ: هشیاربە بیلال.. ئێخسیرێ منە، هەر گۆت: تو ژ دەستێت من قورتال نابی و چۆیێ، من گۆتێ: هەی کورێ ژنا رەش تە های ژ من هەیە؟ هەر گۆت: تو ژ دەستێت من قورتال نابی، پاشی ب ئێك دەنگێ خۆ کرە گازی: گەلی موسلمانا.. گەلی پشتەڤانێت خودێ، ئەڤەیە سەرێ کوفرێ ئومەیە کورێ خەلەف، تو ژ دەستێت من قورتال نابی. گۆت: وەسا موسلمان دۆر مە وەرهاتن.. ئەم گڤاشتینە سەرێك، و من هەر بەرەڤانی ژێ دکر، گۆت: زەلامەکی ژ پشتێڤە شیرەك ل پێت وی دا و ئێخستە عەردی، ئومەیە قێژیەکا وەسا راهێلا.. من چو جارا وەکی وێ های ژێ نەبوویە، من گۆتێ: خۆ قورتالکە، ب خودێ ئەز نەشێم چو بەرەڤانیێ ژ تە بکەم. گۆت: پێوەرهاتن و دانە بەر شیرا هەتا هەردوو کوشتین، و عەبدورەحمان دگۆت: خودێ دلۆڤانیێ ب بیلال ببەت، مەتالێت من ژی چۆن، و ئێخسیرێت من ژی ژ دەست من کرن.

د (زاد المعاد)دا.. عەبدورەحمان کورێ عەوف گۆتە ئومەیە: روینە عەردی، و وی خۆ ب سەر دادا، د بن ویڤە موسلمانا شیر لێ دان هەتا کوشتی، و شیرەك ب پێ عەبدورەحمان ژی کەفتبوو بریندارکر[1].

4ـ هەر د وی شەڕیدا.. عومەرێ کورێ (خطاب)ی خالێ خۆ (عاص) کورێ هیشام کورێ موغیرەی کوشت.

5ـ ئەبو بەکر گازی کورێ خۆ عەبدورەحمان کر، وی دەمی هێژ دگەل موشرکا بوو، گۆتێ: کانێ مالێ من هەی پیسە مرۆڤ؟

عەبدورەحمان گۆتێ: چو نەمایە ژبلی شیری و هەسپەکێ گەرۆك.

6ـ دەمێ موسلمانا دەست ب ئێخسیرکرنا موشرکان کری، و پێغەمبەر ﷺ د جهێ خۆڤە بوو ل سەرێ گری، و سەعد کورێ (معاذ) ل بەر دەرگەهی زێرەڤانی لێ دگرت و شیرێ وی د دەستیدا بوو. پێغەمبەری ﷺ بەرێ خۆ دا نافچاڤێت سەعد.. هەروەکی ئەو کارێ خەلك دکەت نە ب دلێ وی بوو، ئینا گۆتێ: ((سەعد.. ب خودێ هەروەکی ئەڤ تشتێ خەلك دکەت.. نە ب دلێ تەیە؟))، گۆتێ: ئەرێ ب خودێ ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەڤە ئێکەمین شەڕ بوو خودێ حەزکری ناڤبەرا مە و موشرکا، من پێ خۆشە مەزنترین هەژمارا موشرکا بێنە کوشتن، نە ب ساخی بێنە گرتن و ئێخسیرکرن.

7ـ د شەڕیدا، شیرێ (عكاشة بن محصن الأسدي) شکەست، چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ، تایەکێ داری دا ڤێ و گۆتێ: ((عکاشە.. هەرە شەڕی پێ بکە)). دەمێ دار ژ پێغەمبەری ﷺ وەرگرتی، دارێ خۆ هژاند.. ئێکسەر د دەستیدا بوو شیرەکێ ئاسنی یێ موکوم و درێژ، و شەڕ کر هەتا خودێ شەڕ ب دەست موسلمانانڤە ئینای. و دگۆتنە وی شیری: (العون)، و پشتی هنگی چەند شەڕ یێت پێ کرین و ئەو شیر هەر ڤێ بوو، هەتا ل شەڕێت (الردة) هاتیە کوشتن و هەر دگەل بوو.

1ـ زاد المعاد 89/2.

8ـ پشتی شەڕ ب دویماهی هاتی، موسعەب کورێ عومەیرێ عەبدەری ب رەخ برایێ خۆ ئەبو عەزیز کورێ عومەیرڕا بۆری، وی شەڕێ موسلمانا دکر، دیت ئێك ژ پشتەڤانان دەستێ وی یێ گرتی، ئینا موسعەبی گۆتە یێ پشتەڤان: دەستێ وی باش بگرە.. وی دەیکەکا زەنگین یا هەی، دێ کورێ خۆ پێ کڕیتەڤە. ئینا ئەبو عەزیز گۆتە برایێ خۆ موسعەب: ئەڤەیە هاریکاریا تە بۆ من؟ موسعەبی گۆتێ: ئەوە برایێ من ـ بەحسێ یێ پشتەڤان ـ نە تو.

9ـ پشتی فەرمان هاتیە دان کەلەخێت موشرکان باڤێنە د چالەکا کویردا ل (قولەیب)، عوتبە کورێ رەبیعەی خڕاند و هاڤێتە تێدا، پێغەمبەری ﷺ بەرێ خۆ دایێ سەروچاڤێت کورێ وی (أبي حذيفة) یێت تێك چۆین و یێ دامایە، ئینا گۆتێ: ((أبا حذيفة) نەکو تو چۆبیە د هزرا کوشتنا بابێ خۆدا؟)) گۆتێ: نە ب خودێ ئەی پێغەمبەرێ خودێ، من چو گۆمان سەر بابێ خۆ نینە کو موشرك بوو و هاتە کوشتن، بەلێ بابێ من یێ بێنفرەه بوو و هندەك تشتێت باش ل دەف هەبوون، من هیڤی هەبوو ئەو باشیێت وی بەرێ وی بدەنە ئیسلامێ، دەمێ من دویماهیا وی دیتی و چۆنا وی ل سەر کوفرێ بوو، ئەز ب خەم کەفتم، چونکی ئەو هیڤیا من ب جهـ نەهات، ئینا پێغەمبەری ﷺ دوعایێت خێرێ بۆ کرن و ب چاکی دگەل ئاخفت.

کوشتیێت هەردوو ئالیا:

شەڕ ب شکەستن و رەڤینا کرێت و ب ئێکجاری یا موشرکان ب دویماهی هات، و ڤەکرن و سەرکەفتنەکا مەزن بوو بۆ موسلمانا، چاردە زەلام ژ موسلمانا شەهید بوون، شەش ژ مشەختان و هەشت ژ پشتەڤانان.

و زیانەکا مەزن گەهشتە موشرکان، حەفتێ زەلام ژ وان کوشتن و حەفتێ ئێخسیرکرن، و باراپتر ژ وان.. مەزن و سەرکردە و سویارچاکێت وان بوون. دەمێ شەڕ ب دویماهی هاتی، پێغەمبەر ﷺ چۆ هنداف کوشتیێت وان راوستیا و گۆت: ((هوین کەس و کار و عەشیرەتەکا خراب بوون بۆ پێغەمبەرێ خۆ، هەوە باوەر ژ

من نەدکر و خەلکێ بیانی باوەر ژ من کر، هەوە دژمنیا من کر، و خەلکی ئەز ب سەر ئێخستم، هەوە ئەز دەرێخستم، و خەلکی ئەز حەواندم))، پاشی فەرمان دا کەلەخێت وان ببەن باڤێنە د وێ چالێدا.

(أبو طلحة) دبێژیت: پێغەمبەری ﷺ رۆژا بەدرێ فەرمان دا بیست و چار مەزنێت قورەیشێ هاڤێتنە د چالەکێدا ژ چالێت بەدرێ یێت پیس، و عەدەت ئەو بوو دەمێ ملەتەك سەرکەفتبا، سێ شەڤا ل مەیدانێ دمان، دەمێ بوویە رۆژا سیێ ژ شەڕێ بەدرێ، گۆت: ((کا حێشترا من بینن))، بارێ وێ لێ شداند و دا رێ و ئەو ب پیا چۆ، و سەحابە دویفڕا چۆن، هەتا چۆیە هنداڤ وێ چالا موشرك هاڤێتینە تێدا، و ب ناڤێت وان و بابێت وان گازی کرە وان: ((ئەی فلان کورێ فلانی.. ئەی فلان کورێ فلانی.. کەیفا هەوە هات، هەوە گوهێ خۆ نەدا خودێ و پێغەمبەرێ وی؟ ئەو تشتێ خودێ ب مە گۆتی ب جھ هات و مە ب چاڤێ خۆ دیت، هەوە ژی ئەو سۆزا خودێ دایە هەوە دیت؟)) ئینا عومەری گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ تو یێ هندەك لەشێت بێ گیان دئاخێڤی؟ پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا موحەممەدی د دەستێ ویدا، وان ژ هەوە باشتر های ژ من هەیە، بەلێ بەرسڤێ نادەن))[1].

دەنگ و باسێت شکەستنا قورەیشێ گەهشتنە مەکەهێ:

موشرك بێی نەخشە و رێکخستن.. ژ مەیدانا شەڕێ بەدرێ رەڤین، بەلاڤبوونە د دۆل و نهالادا، و ب ترس و هەوارکی بەرەف مەکەهێ درەڤین، نەدزانی دێ ب چ شەرمزاری زڤڕنە د مەکەهێدا.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: ئێکەمین کەس ژ کارەساتا قورەیشێ زڤڕیە مەکەهێ: حەیسەمان کورێ عەبدوللایێ خوزاعی بوو، خەلکێ گۆتێ: ها چ هەیە؟ گۆت: عوتبە کورێ رەبیعە، و شەیبە کورێ رەبیعە، و ئەبولحەکەم کورێ هیشام، و ئومەیە کورێ خەلەف، و گەلەك سەرکردەیێت دی ـ یێت وان ب ناڤ گۆتین ـ یێت

1ـ متفق علیه، مشکاة المصابیح 543/2.

هاتینه کوشتن، دەمێ ڤێرا چۆی ناڤێت مەزن و سەرکردەیێت قورەیشێ گۆتین، سەفوان کورێ ئومەیە یێ د خانیڤە روینشتی بوو، گۆت: ب خودێ عەقلێ ڤی نەمایە، کا پسیارا من ژێ بکەن. گۆتنێ: سەفوان کورێ ئومەیە چ لێ هاتیە؟ گۆت: سەفوان یێ روینشتیە د خانیڤە، بەلێ ب خودێ.. من بابێ وی و برایێ وی دیتن دەمێ هاتینە کوشتن.

ئەبو رافع ـ خزمەتکارێ پێغەمبەری بوو ـ گۆت: ئەز خزمەتکارێ عەباس بووم و ئیسلام هاتبوو د مالا مەڤە، ئەم ژ بنەمالا پێغەمبەری بووین ﷺ، عەباس موسلمان بوو و (أم الفضل) ژی موسلمان بوو، و عەباس موسلمانبوونا خۆ ڤەدشارت، و ئەبو لەهەب نەچۆبوو شەڕێ بەدرێ، دەمێ دەنگ و باسێت شکەستنێ گەهشتینێ، خودێ شەرمزار و روی رەش کر، و ئەم د دلێت خۆدا ب کەیف و سەرفەراز بووین، و ئەز زەلامەکێ بێ هێز بووم، من پەرداغ چێدکرن، من ل سەر بەرێ زەمزەم دکۆلان، ب خودێ ئەز ل وێرێ بووم، من پەرداغێت خۆ چێدکرن، و (أم الفضل) ل دەف من یا روینشتی بوو، و ئەم د دلخۆش بووین ب وان دەنگ و باسێت گەهشتین، ئەبو لەهەب ب رەخ مەڤە هات و پێت وی د گرانن و نیشانێت خرابیێ لێ د دیارن، هەتا سەر رەخێ زەمزەم روینشتی، و پشتا وی ل پشتا من بوو، ئەو یێ روینشتی بوو.. خەلکی گۆت: ئەڤە ئەبو سوفیان کورێ (الحارث) کورێ (عبد المطلب) هات، ئینا ئەبو لەهەب گۆتێ: کا وەرە ڤێرە.. نوکە دەنگ و باس ف تە هەنە، ئەبو سوفیان روینشتە دەف وی، و خەلك یێ شپیاڤە ل دەوروبەرێت وان، ئەبو لەهەب گۆتێ: دێ برازا بۆ من بەحسێ وان بکە سەروبەرێ وان یێ چاوا بوو؟ گۆت: مە هند دیت ئەو یێت ل بەرامبەر مە، و ملێت مە ل بەر وان چەمیان، و هندی حەزکری کوشتن، و هندی حەزکری ژ مە ئێخسیرکرن، بەلێ.. ب خودێ من لۆمەی خەلکی نەکر، مە زەلامێت ب جلکێت سپی دیتن سەر هەسپێت کەعێل ناڤبەرا عەردی و عەسمانی، ب خودێ چو نەهێلا، و کەس نەدشیا بەرامبەر راوستیت. ئەبو رافع گۆت: ب خودێ ئەو ملیاکەتن، ئینا ئەبو

لەهەب دەستێ خۆ بلند کر و لاتمەك ل سەروچاڤێت مـن دا، مـن بـەرەڤانی ژ خـۆ کر، ئەز راکرم و ل عەردی دام، پاشی چۆکێ خۆ دانا سەر سینگێ من و درب ل من ددان، و ئـەز زەلامـەکێ لاواز و بـێ هێـز بـووم، (أم الفضل) سـتوینەك ژ سـتوینێت خانی ئینا و ل سەرێ وی دا.. و برینەکا مەزن لێ کر، و گۆتێ: تە دیت ئەو یێ بـێ هێزە و مەزنێ وی ل ڤێرە نینە، ئینا رابوو ب شەرمزاریڤە ژ وێرێ چۆ. ب خـودێ پـشتی هنگـی ژ حـەفت شـەڤا پێڤـەتر نـەما سـاخ، هـەتا خـودێ ب ئێـشەکا پـیس کوشـتی، (گوریاتیـەکا پـیس بـوو، عـەرەب گەلـەك ژ وێ ئێـشێ د رەشـبین بـوون، کورێـت وی خـۆ ژێ دویرکـر، سـێ رۆژا کـەس نێزیکـی کەلـەخێ وی نـەبوو و مـا نەڤەشارتی، پاشی نەچار بـوون چالەك بـۆ کـۆلا، و ب دارا پـال ددا هـەتا هاڤێتیـە تێدا، و ژ دویرڤە بەر دهاڤێتنە سەر کەلەخێ وی هەتا ڤەشارتی).

ئهـا ب ڤـی رەنگـی دەنـگ و باسـێت شـەرێ بـەدرێ گەهـشتنە مەکـەهێ، و کارتێکرنەکا گەلەك خراب ل وان کـر، هـەتا قەدەغـەکر کـەس ل سـەر مریێت خـۆ بکەتە گری دا کەیفا موسلمانا پێ نەهێت.

و ژ بـەحس و خەبـەرێت خـۆش: سـێ کورێـت ئەسـوەد کـورێ (عبـد المطلـب) هاتبوونە کوشتن، و ئەو ب هەردوو چاڤا یـێ کـۆرە بـوو، و دڤیـا سـەر کورێـت خـۆ بکەتە گری و پێ بێژیت، ب شەڤێ های ژ دەنگێ ژنەکێ بـوو ب کوشـتیەکی دگـۆت، ئینا خولامێ خۆ هنارت و گۆتێ: هەرە سەحکێ کا گری و پێگۆتن دورست بوویـە؟ و قورەیش سەر مریێت خۆ دکەتە گری؟ دا ئەز ژی سەر بـابێ حـەکیمایێ ـ کـورێ خۆ ـ بکەمە گری، هنافێت من یێت سـۆتین، خـولام زڤـرِی، گـۆتێ: نـەخێر دورسـت نەبوویە.. ئەو ژنەك بوو ژبەر حێشترا خۆ دکرە گری یا بەرزەبووی، ئینـا ئەسـوەد نەشیا خۆ راگریـت و گـۆت: حێـشترا وێ یـا بـەرزەبی دکەتـە گـری و خـەو ب چـاڤا ناکەڤیت، و بۆ گەنجێت ل بەدرێ هاتینە کوشتن ناکەتە گری.

هەتا دویماهیێ دبێژیت: و پشتی وان هندەك زەلام یێت بووینـە رێبـەر، ئەگـەر بەدر نەبا، نەدبوونە چو.

دەنگ و باسێت سەرکەفتنێ گەهشتنە مەدینێ:

دەمێ موسلمان سەرکەفتین، پێغەمبەری ﷺ دوو کەس هنارتنە مەدینێ دا مزگینیێ بدەنێ، عەبدوللا کورێ رەواحە مزگینیێ بدەتە تاخێت ژۆری، و زەید کورێ (حارثة) مزگینیێ بدەتە تاخێ ژێری.

جوهیا و دورویا ب گۆتگۆتگ و پروپاگندەیێت درەو مەدینە هژاندبوو، دەنگ و باسێ کوشتنا پێغەمبەری ژی ﷺ بەلاڤ کربوو. دەمێ دورویا زەیدێ کورێ (حارثة) دیتی یێ ل حێشترا پێغەمبەری ﷺ (قصواء) سویارە و دهێتە مەدینێ، گۆت: موحەممەد یێ هاتیە کوشتن، و ئەڤە حێشترا ویە ئەم دنیاسین، و ئەڤە زەید یێ رەڤی و نوزانیت دێ چ بێژیت.

دەمێ هەردوو سەحابە گەهشتینە مەدینێ و مزگینی دایە خەلکی، و موسلمان ل دۆر کۆم بووین، و بۆ هەمیا دووپات بووی موسلمان یێت سەرکەفتین، کەیف و خۆشی بەلاڤ بوو، و دەنگێ تەکبیرا (الله أكبر) مەدینە هەژاند، و مەزنێت موسلمانا ئەوێت ماینە ل مەدینێ، چۆنە سەر رێکا موسلمانا دا پیرۆزباهیێ ل پێغەمبەری ﷺ بکەن بۆ سەرکەفتنا مەزن.

ئوسامە کورێ زەید دبێژیت: دەمێ مە روقەیە کچا پێغەمبەری ئەوا دایە (عثمان بن عفان) ڤەدشارت، ئەز ژی هێلابوومە دگەل (عثمان)، ل وی دەمی مزگینیا سەرکەفتنا بەدرێ بۆ مە هات.

لەشکەرێ پێغەمبەری ﷺ بەرەف مەدینێ ب رێ کەفت:

پشتی ب دویماهی هاتنا شەڕی، پێغەمبەر ﷺ و لەشکەرێ موسلمانا سێ رۆژا مانە ل بەدرێ، و بەری ژ مەیدانا شەڕی دەرکەڤن، نەلێکیەك ل دۆر دەستکەفتیان ناف لەشکەری پەیدا بوو، دەمێ دوبەرەکی توند بووی، پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا ئەو تشتێ د دەستێت خۆدا هەمیێ دانن، هەمیا گوهداری کر، پاشی خودێ وەحی ئینا خوار و ئەو کێشە چارەسەرکر.

عوبـاده كـورێ صـامت گـۆت: ئـەم دگـەل پێغەمبـەری ﷺ دەركـەفتین، مـن پشكداری د شەڕێ بەدرێدا كر، و هەردوو لەشكەر ب ناڤێك كەفتن، خودێ دژمن شكاند و رەڤین، هنـدەك موسلمانا رادهێلایـێ و ژێ دكوشـتن، و هنـدەك د مـژویلی كۆمكرنا دەستكەفتیا بوون، و هندەكێت دی زێرەڤانی ل پێغەمبـەری ﷺ دگـرت و پشكداری د شەڕیدا نەكریە. دەمێ بوویە شەڤ و هەمی كۆمبووینە سەرێك، ئەوێت دەستكەفتی كۆمكرین گۆتن: مە یێت كۆمكرین و ژ دژمنی وەرگـرتین و پاراسـتین، و بەهرا كەسێ تێدا نینە، و ئەوێت رادهێلاینە دژمنی گـۆتن: مـە ژی وەكی هـەوە ماف یێ د دەستكەفتیاندا هەی، مە نەهێلایە دژمن كەل و پەلا دگەل خـۆ ببـەت و مـە ژ مەیـدانێ راتەڤانـدن، و ئـەوێت زێرەڤانیـا پێغەمبـەری ﷺ دكـر گـۆتن: ئـەم ترسـیاین زیـان و نەخۆشـیەك بگەهیتـە پێغەمبـەری ﷺ و مـە دەوروبـەرێت وی بەرنەدان، ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّـهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْـتُمْ مُـؤْمِنِينَ﴾ (الأنفال:1)، ئانكو: پسیارا دەستكەفتییێت (خەزایێ) ژ تە دكەن [كا دێ چاوا ئێنـە بـەلاڤكرن، نەخاسمـە پـشتی ژێـك جودابـوون ل سـەر دەسـتكەفتییێت بـەدرێ پەیدابوویی]، بێژە: دەستكەفتی بۆ خودێ و پێغەمبەرینە [ئانكو بەلاڤكرنا وان ب هیڤیـا پێغەمبەریڤەیـە]، ڤێجـا پارێزكاریـا خـودێ بكـەن [ل سـەر دەسـتكەفتیان ژێكڤە نەبن، و ل بەر فـەرمانا خـودێ راوەسـتن]، و ناڤبـەرا خـۆ دورسـت بكـەن، و گوهداریا خودێ و پێغەمبەرێ وی بكەن ئەگەر هوین خودان باوەر بن.

ئینا پێغەمبەری ﷺ ل سەر هەمی موسلمانا بەلاڤكرن[1].

پشتی پێغەمبەر ﷺ سێ رۆژا مایە ل بەدرێ، لەشكەرێ خۆ بەرەف مـەدینێ دا رێ، و دەستكەفتییێت شەڕی و ئێخسیرێت موشركا دگـەل بـوون، و عەبـدوللا كـورێ كەعب كرە سەرپەرشتێ وان. دەمـێ ژ گـەلیێ (الـصفراء) دەربـاز بـووین، دانـا سـەر

1. أخرجه أحمد 323/5، والحاكم 136/2، 326.

بلنداهیەکێ، و ل وێرێ دەستکەفتی وەکی ئێك سەر لەشکەرێ موسلمانا بەلافکرن، پشتی (5/1) پێنجێك ژێ راکری.

دەمێ گەهشتینە (الصفراء) فەرمان دا ب کوشتنا (النضر بن الحارث).. هەلگرێ ئالایێ موشرکان بوو د شەڕێ بەدرێدا، و ژ مەزن و تاوانبارێت قورەیشێ بوو، و پتر ژ هەمیا دژمنیا ئیسلامێ دکر و کەرب ژێ ڤەدبوون و نەخۆشی دگەهاندنە پێغەمبەرێ خودێ ﷺ، عەلی کورێ (أبو طالب) شیرەك ل ستوێێ وی دا و کوشت.

و دەمێ گەهشتینە دەڤەرا (عرق الظبية)، فەرمان دا ب کوشتنا (عقبة بن أبي معيط)، مە بەری نوکە دیارکربوو کا چەند زیان و نەخۆشی دگەهاندنە پێغەمبەری ﷺ، ئەو بوو یێ عویر و رویڤیکێت حێشترێ هاڤێتینە سەر سەرێ پێغەمبەری ﷺ و ئەو د سوجدێدا، و هەر ئەو بوو یێ عەبایێ وی شداندیە ب حەفکا ویڤە دا بخەندقینیت، نێزیك بوو بکوژیت، ئەگەر ئەبو بەکر رضی الله عنه ڤێرا نەگەهشتبا. دەمێ فەرمانا کوشتنا وی دای، گۆت: کی دێ زارۆکا ب خودان کەت ئەی موحەممەد؟ گۆت: ((ئاگر))[1]، عاصم کورێ (ثابت) یێ پشتەڤان ئەو کوشت، و یا هاتیە گۆتن علی یێ کوشتی.

کوشتنا وان هەردوو زۆردار و تاوانبارا ب بەرێخۆدانا شەڕی.. ئەرك بوو، ئەو نەئێخسیر ب تنێ بوون، دویف زارافێ نوی: تاوانبارێت شەڕی بوون.

شاندێت پیرۆزباهیێ:

دەمێ پێغەمبەر ﷺ ب لەشکەرێ سەرکەفتیڤە گەهشتینە (الروحاء)، مەزنێت موسلمانا ئەوێت ماینە د مەدینێدا هاتبوونە پێشوازی و پیرۆزباهیا وان، سەلەمە کورێ سەلامە ب ترانەڤە گۆتە وان: ما دێ پیرۆزباهیا مە ل سەر چ کەن؟ ئەوێت هاتینە بەرسینگێ مە.. هندەك پیرێت کەچەل بوون وەکی حێشترا، ئینا پێغەمبەر ﷺ گرنژی و گۆتێ: ((برازا ئەو د وەسانە)).

1ـ خودانێت الصحاح یا ڤەگێرای، بەرێ خۆ بدە سنن أبي داود مع حاشيته عون المعبود 12/3.

ئوسەید کورێ (حضیر) گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەم سوپاسیا وی خودێ دکەین یێ تو ب سەرئێخستی، و چاڤێت تە رۆن کرین، ب خودێ دەمێ ئەز مایمە ل مەدینێ، من ئەو هزر نەکریە تو دێ کەڤیە بەر سینگێ دژمنەکی، من هزر کر دێ چنە بەراهیا کاروانەکی، و ئەگەر من زانیبا شەڕێ دژمنیە.. ئەز پاش نەدکەفتم. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: تو راست دبێژی.

پاشی پێغەمبەر ﷺ سەرکەفتی و سەرفەراز چۆ د مەدینێدا، و هەر دژمنەکی د مەدینێدا و دەوروبەرێت مەدینێ، ژێ ترسیا، و گەلەك ژ خەلکێ مەدینێ موسلمان بوون، ژ نوی ل وی دەمی عەبدوللا کورێ ئوبەی کورێ سەلوول و دەستەکا خۆ ـ ب سەرڤە ـ موسلمان بوون.

و پشتی گەهشتینە مەدینێ ب رۆژەکێ، ئێخسیر ژی گەهاندن و ل سەر سەحابا بەلاڤکرن، و گۆتێ: باش چاڤێ خۆ بدەنێ و رێزێ لێ بگرن. سەحابا قەسپ و خوارن و نان ددا ئێخسیرا، ژبەر ئاخفتنا پێغەمبەری ﷺ.

کێشەیا ئێخسیران:

پشتی پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە مەدینێ، پسیارا چارەنڤیسێ ئێخسیرا ژ سەحابا کر، ئەبو بەکر گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەڤە کەس و کار و عەشیرەت و کورمام و برایێت مەنە، ئەز دبینم تو بەرامبەر ئازاکرنا وان مالی ژێ وەربگری، و یا ئەم ژێ وەردگرین.. دێ بۆ مە بیتە هێزەك سەر کافرا، و بەلکی خودێ مەزن بەرێ وان بدەتە ئیسلامێ و ببنە پشتەڤانێت مە.

پاشی پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((تو چ دبێژی کورێ (خطاب)ی؟)) گۆت: ب خودێ رەئیا من ئەو نینە یا ئەبو بەکر گۆتی، ئەز دبینم تو دەستویریێ بدەیە من شیرەکی ل ستۆیێ فلانی بدەم ـ مرۆڤێ وی بوو ـ و بێژیە عەلی.. عەقیل کورێ (أبو طالب) بکوژیت، و حەمزە فلان برایێ خۆ بکوژیت، دا خودێ بزانیت د راستا موشرکاندا چو سستی د دلێت مەدا نینە، و ئەڤە مێرچاك و پێشەوا و سەرکردێت وانن.

ئینا پێغەمبەری ﷺ رەئیا ئەبو بەکر وەرگرت و رەئیا عومەر وەرنەگرت. و موشرکا سەرێت خۆ کرین. عومەر دبێژیت: ئەز رۆژا پاشتر چۆمە دەف پێغەمبەری ﷺ و ئەبو بەکری.. و هەردوو یێت دکەنە گری، من گۆتێ ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. بۆ من بێژن: ئەو چیە تو و هەڤالێ تە ب گری بەرداین، ئەگەر گریێ من هات دا ئەز ژی بکەمە گری؟ و ئەگەر گریێ من ژی نەهێت.. دێ ب خورتی گریێ خۆ ئینم ژبەر گریێ هەوە، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەم بۆ رەئییێت هەڤالێت تە دکەینە گری: کو مال بەرامبەر ئازاکرنا وان ژێ وەرگرت، و ئەشکەنجەدانا وان نیشا من دا گەلەك نێزیکتر بوو ژ ڤێ دارا هەنێ ـ دارەکا نێزیك بوو ـ))[1].

و خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ * لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (الأنفال: 67ـ68)، ئانکو: بۆ چو پێغەمبەران دورست نینە ئێخسیر هەبن [و بەدەلێ بەرانبەر وەرگرن]، هەتا کوشتنەکا زێدە د ئەردیدا نەکەن [دا گاور رسوا ببن و پشتەڤانێت وان کێم ببن] و هەوە [ب وەرگرتنا بەدەلێ بەرانبەر ئازاکرنا وان]، پەرتال و متایێ دنیایێ دڤێت، و خودێ خێرا ئاخرەتێ بۆ هەوە دڤێت، و خودێ ب خۆ سەردەست و کاربنەجهە. و ئەگەر ژبەر حوکمێ خودێ یێ بەری نوکە نەبایە [کو خودێ ژبەر ئجتیهادا خەلەت کەسێ ئیزا نادەت]، دا ئیزایەکا مەزن ژبەر بەدەلا هەوە وەرگرتی، هەوە هنگێڤیت.

و نامەیا بەری وێ ژ خودێ هاتی:

﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾ (محمد:4)، ئانکو: و پاشی یان ل سەر وان بکەنە منەت و بەردەن [بێ بەرانبەر]، یان ژی ب بەدەل و بەرانبەر بەردەن.

1ـ تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص36.

دەستویری یا تێدا هەی ب وەرگرتنا بەدەلێ ـ فدیێ ـ ژ ئێخسیرا، لەوا نەهاتنە ئەشکەنجەدان، بەلێ گازندە هاتە خوار کو کافر ئێخسیرکرین بەری کیانێ خۆ بنەجهکەن، و د سەر هندێرا رازی بوون وان تاوانبارا بەرامبەر مالی بەردەن، ئەو نەبەس ئێخسیر بوون، تاوانبارێت شەڕی بوون، ئەگەر دویف یاساییێت شەڕی یێت نوکە بان، دا هێنە دادگەهکرن، و دا بارا پتر بریارا دادگەهێ سێدارەدان ئان زیندانکرن هەتا مرنێ بیت.

بەلێ رەئیا پێغەمبەری ژی ﷺ دگەل یا ئەبو بەکری بوو کو مالی ژێ وەربگرن، هزار هەتا سێ هزار و هەتا چار هزار دەرهەما.

ل وی دەمی خەلکێ مەکەهێ د خواندەڤان بوون، خواندن و نڤیسین دزانی، و خەلکێ مەدینێ خواندن و نڤیسین نەدزانی، و هەر ئێخسیرێ پارە نەبان پێش خۆڤە بدەت، دا دەھ گەنجێت مەدینێ بەنە دەف، فێرکەتە خواندن و نڤیسینێ، هەردەمێ فێرببان، دا هێتە ئازاکرن.

و پێغەمبەری ﷺ منەت ل هەژمارەکا ئێخسیرا کر، و بێ بەرامبەر ئازاکرن، ژ وان: (المطلب بن حنطب) و (صيفي بن أبي رفاعة) و (أبو عزة الجمحي)، ئەو بوو یێ رۆژا ئوحودێ ب ئێخسیری هاتیە کوشتن.

و منەت ل زاڤایێ خۆ (أبي العاص) کر ب مەرجەکی ئەو ژی رێکێ بدەتە زەینەبێ. و زەینەبێ هندەك مال هنارتبوو بۆ ئازاکرنا وی، رستکەکا خۆ هنارتبوو خەدیجایێ دابوویێ، دەمێ پێغەمبەری ﷺ ئەو رستك دیتی گەلەك دلێ وی ما پێڤە، و دەستویری ژ سەحابا وەرگرت (أبي العاص) ئازاکەن، و ئازاکر، و پێغەمبەری ﷺ کرە مەرج سەر (أبي العاص) رێکێ بدەتە زەینەبێ مشەخت ببیت، و مشەخت بوو، و پێغەمبەری ﷺ دوو زەلام (زيد بن حارثة) و ئێك ژ پشتەڤانا هنارتنە بەراهیا وێ ل فلان جهی دا دگەل خۆ بیننە مەدینێ، و وان وەکر، و چیرۆکا مشەختبوونا وێ یا درێژ و دلتەزینە.

و ژ ئێخسیران.. سوهەیل کورێ عەمرو بوو، گۆتارخوینەکێ رەوان بوو، عومەر گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ددانێت سوهەیل کورێ عەمرو یێت پێشیێ بینەدەر، دا ل چو جها و ل چو دەما نەشێت بۆ خەلکێ گۆتارەکێ بخوینیت و دژی تە هاندەت. بەلێ پێغەمبەر ﷺ ب داخوازا عومەری رازی نەبوو، نەکو بکەڤیتە د چارچۆڤێ کرێتکرنێدا.

سەعد کورێ نوعمان چۆ عومرێ، ئەبو سوفیان ئەو گرت و زیندان کر، و کورێ وی (عەمرو کورێ ئەبو سوفیان) یێ ئێخسیر بوو، کورێ ئەبو سوفیان بۆ هنارت، وی ژی سەعد بەردا.

قورئان بەحسێ بابەتێ شەڕی دکەت:

ل دۆر بابەتێ شەڕی، سۆرەتا (الأنفال) هاتە خوار، ئەڤ سۆرەتە شرۆڤەکرنەکا خوداییە بۆ شەڕێ بەدرێ، گەلەك یا جودایە ژ راگەهاندن و شرۆڤەکرنێت شاھ و سەرکردە ددەن پشتی سەرکەفتنێ.

خودێ مەزن ـ ل دەسپێکێ ـ بەرێ وان دا وان سستی و خەلەتییێت رەوشتی یێت هێژ د ناف واندا ماین، کو ئەو خەلەتی ژ هندەك ژ وان دیاربوون، دا پتر ل سەر دەروونێ خۆ کار بکەن، ژ وان گلێشێت مایی پاقژکەن و بلندکەن، و پاشی مەدحێت شەڕی کرن و پشتەڤانیا خودایی یا نەپەنی بۆ موسلمانا، خودێ ئەڤە بۆ دیارکر.. دا ب هێز و زیرەکیا خۆ مەغرور نەبن، و خۆ دفن بلند و مەزن نەکەن، دا هندی ئەو دشێن و بزانن بکەن، و پشتا خۆ ب خودێ راستکەن و گوهداریا وی بکەن، و گوهداریا پێغەمبەرێ وی ﷺ بکەن.

پاشی بۆ وان ئەو ئارمانجێت چاك و بلند دیارکرن، یێت پێغەمبەری ﷺ سەخمەراتیا وان ئەو شەڕێ گران کری، و بەرێ وان دا رەوشت و سالۆخەتێت دبنە ئەگەرێ ڤەکرن و سەرکەفتنان د شەڕیدا.

پاشی ئاخفتن ئاراستەی موشرك و دوڕوی و ئێخسیرێت شەڕی و جوهیان کر، و شیرەتەکا بنەجھ لێ کر، کو خۆ تەسلیمی حەقیێ بکەن و پێگریێ پێ بکەن.

پاشی ئاخفتن ئاراستەی موسلمانا کر ل دۆر بابەتێ دەستکەفتیان، و بۆ وان یاسا و بنیات و بنەمایێت ڤی بابەتی دانان، پاشی بۆ وان یاسایێت شەڕی دانان، و ئاشتی نەهند یا پێدڤی بوو، پشتی گازیا ئیسلامێ گەهشتیە ڤێ قویناغێ، دا شەڕێت موسلمانا د جودا بن نەوەکی شەڕێت بەری ئیسلامێ بن، و دا د رەوشت و بنەمایادا ژی، د جودا و سەرکەفتی بن، و دا بۆ جیهانێ هەمیێ دیاربیت کو ئیسلام نەبەس هزر و بۆچۆن و ئاخفتنە، بەلێ موسلمانا ب کریار سەر بنیات و بنەمایێت ئیسلام داخواز دکەت رەوشەنبیر دکەت. پاشی بریار ل سەر هندەك بەندا دا ژ یاسایێت دەولەتا ئیسلامی یا جوداییێ دئێخیتە ناڤبەرا موسلمانێت ناف تخویبێ وێ، و یێت ل دەرڤەی تخویبێ وێ د ئاکنجی.

سالا دووێ مشەختی.. رۆژیێت رەمەزانێ و زکاتا فترێ سەر موسلمانا هاتنە فەرزکرن، و رێژەیێت زکاتێت دی هاتنە دیارکرن، فەرزکرنا زکاتا فترێ و دیارکرنا رێژەیێت زکاتا دی، سڤککرن بوو بۆ بارێ ژیارێ یێ گران یێ هەژمارەکا مەزن ژ مشەختێت پەنابەر، ئەوێت ژ هەژاریێ نەدشیان بازرگانیێ ئان کارەکێ دی بکەن.

چاکترین و جوانترین هەلویست و دیمەن، یێ ئێکەمین جەژن بوو د ژیانا موسلمانادا کری ل هەیڤا شەوالێ سالا دووێ مشەختی پشتی سەرکەفتنا مەزن ل شەڕێ بەدرێ، جوانترین و خۆشترین جەژن بوو، یا خودێ تاجا سەرکەفتن و سەرفەرازیێ دانایە سەر سەرێت وان، دیمەنەکێ گەلەکێ جوان بوو ئێکەمین نڤێژا جەژنێ، موسلمان ژ مالێت خۆ دەردکەفتن و ب دەنگەکێ بلند تەکبیر (الله أكبر) و تەحمید (الحمد لله) و تەهلیل (لا إله إلا الله) بلند دکرن. و دلێت وان تژی باوەری و ڤیانا خودێ ببوون، و خەریبێت دلۆڤانی و رازیبوونا خودێ بوون، پشتی قەنجیێت خۆ دگەل کرین و پشتەڤانیا وان کری بۆ سەرکەفتنێ، و خودێ د قورئانێدا بیرا وان ئیناڤە و گۆتێ:

﴿وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (الأنفال:26)، ئانکو: و بیننە

بیرا خۆ وەختێ هوین ل مەکەهێ د کێم و بندەست، هوین دترسیان خەلك [ئانکو موشرکێت مەکەهێ] ب لەز هەوە بگرن، ڤێجا [خودێ] هوین حەواندن [و مەدینە بۆ هەوە کرە ئێورگەهە]، و ب هاریکاریا خۆ [رۆژا بەدرێ] پشتەڤانیا هەوە کر، و رزقێ پاك و پاقژ دا هەوە، دا هوین شوکرا خودێ بکەن.

★★★

بزاڤێت لەشکەری ناڤبەرا بەدرێ و ئوحودێ

شەڕێ بەدرێ ئێکەمین بەرسینگگرتنا چەکدارانە بوو ناڤبەرا موسلمانا و موشرکان، شەڕەکێ ڤەبڕ بوو، موسلمانا سەرکەفتنەکا ئێکلاکەر ب دەست خۆڤە ئینا، و هەمی عەرەبا ئەو شەهدەیی بۆ دا. یێت گەلەك ب ئەنجامێت شەڕی د نەخۆش، ئەو بوون یێت زیانێت مەزن گەهشتینێ، موشرك بوون، سەرکەفتنا موسلمانا بۆ هندەکێت دی.. دربەکێ کوژەك بوو سەر کیانێ وان یێ دینی و ئابۆری، کو جوهی بوون. ل وی دەمێ موسلمان ل بەدرێ سەرکەفتین، کەرب و کینا وان هەردوو جوینا سەر موسلمانا زێدەبوو:

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْـــرَكُوا﴾ (المائدة:82)، ئانکو: ب راستی دێ بینی یێ ژ هەمیان دژمنتر بۆ ئەوێت باوەری ئینایین، جوهینە و ئەوێت هەڤپشك بۆ خودێ چێکرین. و هەردوو جوینا دەستەك ل مەدینێ هەبوون، ب سەرڤە موسلمان ببوون، بەلێ نەهەژی رێزگرتنێ بوون، وەکی عەبدوللا کورێ ئوبەی و هەڤالێت وی، و کەرب و کینا ڤێ جوینا سیێ.. ژ یا ئێکێ و دووێ کێمتر نەبوو.

و جوینا چارێ.. عەرەبێت کۆچەر بوون ل دەوروبەرێت مەدینێ، مەسەلا کافریێ و باوەریێ بۆ وان گەلەك خەم نەبوو، کار و عەدەتێ وان رێگری و شەلاندن بوو، سەرکەفتنا موسلمانا بۆ وان جهێ دلنەخۆشیێ بوو، و ئالۆز بوون، و ترسیان دەستهەلاتا مەدینێ ب هێز بکەڤیت و رێکێ ل کارێ وان یێ شەلاندن و ب سەرداگرتنێ بگریت، لەوا کەربێت وان ژ موسلمانا ڤەبوون و بوونە دژمنێت وان.

ئها ب ڤی رەنگی ژ هەمی رەخاڤە دژمنێت موسلمانا بوونە جهێ مەترسیێ، بەلێ هەر ئێکی ژ وان شێوازەك ب کار دئینا دا پێ بگەهیتە ئارمانجا خۆ. ل مەدینێ و دەوروبەرێت وێ ئیسلامەکا ب ئاشکرایی بوو، و کار دکر بۆ رێگرتنێ ل پیلان و ئازراندن و تێکدانێ، هندەك ژ جوهیا دژمنیا خۆ بۆ موسلمانا ئاشکرا دکر، و کەرب و کینا خۆ نەڤەدشارت، و مەکەهێ گەف دکرن ب دربەکێ ئێکلاکەر

و رادگەهاند: دێ ب توندی تۆلا خۆ ژ موسلمانا ڤەکەت، و ب ئاشکرایی بەرهەڤی و هاندان بۆ وێ ئارمانجا خۆ دکرن، و پەیام بۆ موسلمانا دهنارتن و دگۆت: دێ هەر رۆژەکا گەش ل مە هەلێت و دێ گەلەك گوهێ خۆ دەینە هەوە دەمێ ب کوشتیێت خۆ دبێژن.

و گەفێت خۆ ب جھ ئینان و ب لەشکەرەکێ مەزن هاتن هەتا بەر رەخێ مەدینێ، و د دیرۆکێدا ب شەڕێ ئوحودێ هاتیە نیاسین، و ب شکەستنەکا لەشکەری و ب خرابی ل سەر موسلمانا د دیرۆکێدا هاتە تۆمارکرن.

موسلمانا دەورەکێ گرنگ گێڕا بۆ نەهێلانا وان مەترسیا، ژێهاتی و شارەزاییا سەرکرداتیا پێغەمبەری ﷺ تێدا دیاربوو، و گەلەك هویر و دویر بەرێ خۆ ددایێ، و نەخشە ددانان بۆ نەهێلانا وان، و ژ وان بزاڤێت لەشکەری و کارێت موسلمان پێ رابووین بەری ئوحودێ.

غەزوا بەنی سولەیم:

سەح و سوێت مەدینێ.. ئێکەمین دەنگ و باس پشتی بەدرێ گەهاندینە پێغەمبەری ﷺ: بەنی سولەیم ژ هۆزا (غطفان) یێ هێزێت خۆ کۆم دکەن دا هێرشێ بکەنە سەر مەدینێ، ئینا پێغەمبەری ﷺ دگەل دووسەد سویارا ژ نشکەکێڤە هێرش کرە سەر هێزێت وان یێت ل ناف مالێت وان ل جهەکی دبێژنێ (الکدر) کۆمبوویی[1].

ئینا بەنی سولەیم هەمی رەڤین و پێنج سەد حێشتر پاش خۆ هێلانە ل جهێ خۆ، و لەشکەرێ موسلمانا هەمی برنە مەدینێ، و پێغەمبەری ﷺ پشتی (5/1) پێنجێك ژێ راکری سەر لەشکەری لێکڤەکرن، و هەر زەلامەکی دوو حێشتر گەهشتنێ، و گەنجەك دگۆتنێ (یەسار) ئێخسیر کر، پاشی بەردا.

1ـ ئاڤەکە یا بەنی سولەیم ل نەجد، سەر رێکا بازرگانی ناڤبەرا مەکەهێ و شامێ.

دەمێ بەنی سولەیم رەڤین، پێغەمبەر ﷺ سێ رۆژا سەر جهێ وان ما.. پاشی زڤڕی مەدینێ. ئەڤ غەزوە سالا دووێ مشەختی بوو، پشتی زڤڕینا ژ بەدرێ ب حەفت رۆژا، و د وێ غەزوێدا سوباع کورێ (عرفطة) هێلابوو ل مەدینێ، و یا هاتیە گۆتن: ئبن ئوم مەکتوم بوو[1].

پیلانا تیرۆرکرنا پێغەمبەری ﷺ:

پشتی شکەستنا موشرکا د شەڕێ بەدرێدا، کەرب و کین و دژمنیا وان بۆ موسلمانا زێدەبوو، و مەکەھ وەکی مەنجەلەکێ دکەلی و برچك ژێ دچۆن بۆ دژمنیا پێغەمبەری ﷺ، دوو قەهرەمان و سویارچاکێت وان پیلانەك دانا بۆ نەهێلانا سەرێ ڤێ هەڤڕکیێ و ئەگەرێ شکەستنا وان.. کو وان دگۆت: پێغەمبەرە ﷺ.

عومەیر کورێ وەهەب یێ جەمحی دگەل سەفوان کورێ ئومەیە، پشتی بەدرێ ب دەمەکێ کێم، ب تنێ ل جهێ کۆمبوونان روینشتن، عومەیر ژ شەیتانێت مەکەهێ بوو، ژ وان بوو یێت ئیزا و نەخۆشی دگەهاندنە پێغەمبەری ﷺ و سەحابێت وی دەمێ ل مەکەهێ، و کورێ وی وەهەب کورێ عومەیر ژ ئێخسیرێت بەدرێ بوو ل مەدینێ، بەحسێ کوشتیێت قورەیشێ بۆ کر، ئەوێت ل شەڕێ بەدرێ هاتینە کوشتن، سەفوان گۆت: ب خودێ.. ژیانا پشتی وان، ما چ باشی تێدا مایە؟ عومەیر گۆتێ: ب خودێ تو راست دبێژی، ب خودێ ئەگەر ژبەر دەینی نەبا.. و ئەز نەشێم بدەم، و ئەگەر ژبەر عەیالی نەبا.. دێ پشتی من مینە بێ خودان و بەرزەبن، دا سویاربم چمە مەدینێ و موحەممەدی کوژم، و من ئەگەرا خۆ یا هەی بچمە وێرێ، کورێ من ئێخسیرە د دەستێت واندا.

---

1. زاد المعاد 90/2. ئبن هیشام 43/2. مختصر سيرة الرسول، عبد الله النجدي ص236.

سەفوانی ئەڤە ب دەلیڤە وەرگرت و گۆتێ: دەینێ تە خەما مـن، ئـەز دێ پـێش تەڤە دەم، و دێ چاڤدێریا زارۆکێت تە کەم دگەل زارۆکێت خۆ.. هندی د ساخ بـن، هەرتشتێ ژ من بهێت بۆ وان، دێ کەم.

عومەیر گۆتێ: باشە.. بلا ئەڤ ئاخفتنە ناڤبەرا مـن و تـەدا بیـت، و بـلا نهینـی بیت. گۆت: باشە ئەز دێ وەکەم.

پاشـی عومـەیر شـیرێ خـۆ ئینـا و بـاش هوسـی و ژەهرکـر، و ل دەوارێ خـۆ سویاربوو هەتا گەهشتیە مەدینێ، وی ل بـەر دەرێ مزگـەفتێ دەوارێ خـۆ دنخانـد، عومـەر کورێ (خطاب) ئـەو دیـت، عومـەر دگـەل هنـدەك موسـلمانا بـوو بەحسـێ دەستکەفتیێت بەدرێ دکرن و ئەو قەنجی و کـەرەمێت خـودێ دگـەل کـرین، دەمـێ عومـەری ئـەو دیتـی، گـۆت: ئـەڤ سـەیە دژمنـێ خودێیـە، ئـەو نەهاتیـە.. ژبلی بـۆ خرابیـێ. پاشـی عومـەر چـۆ دەف پێغەمبـەری ﷺ و گـۆتێ: ئـەی پێغەمبـەرێ خودێ.. ئەڤە دژمنێ خودێیە یێ هاتی و شیرێ وی یێ د بەرڕا.

گـۆت: ((بـلا بێتـە ژۆر دەف مـن))، گۆتـە هنـدەك سـەحابا: ڤـی ببەنـە دەف پێغەمبـەری ﷺ و داننـە ب رەخ ویڤـە، و ل ڤـی پیـسە مرۆڤـی هـشیار بـن، نـەیێ باوەرییێیە، پاشی برە ژۆر، دەمێ پێغەمبەری ﷺ ئەو دیتی، و عومـەری شـیرێ وی ب کڤانڤە گرتی، گۆتێ: ((عومەر وی بـەردە.. عومـەیر خـۆ نێزیـك بکـە))، نێزیکـی وی بوو و گۆت: سپێدە باش، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((خـودێ کـەرەم ب سـلاڤەکا ژ سلاڤا تە باشتر یا دگەل مە کـری عومـەیر.. تـو هاتیـە ڤێـرێ چ؟))، گـۆت: ئـەز یـێ هاتیم ژبەر وی ئێخسیرێ د دەستێت هـەوەدا، قەنجیـەکێ دگـەل بکـەن. گـۆتێ: ((پـا ئەو چ شیرە تە د ستۆیێ خۆ دانی؟))، گۆت: خودێ ڤان شیرا نەهێلیت، ما تشتەك ژ مە دایە پاش؟! گۆتێ: ((راستیێ بۆ من بێژە.. تو هاتیە ڤێرێ چ؟))، گۆت: ژبلی ڤـی کاری، ئەز بۆ چو دی نەهاتیمە.

گۆتێ: ((وەنینە.. تو و سەفوان کورێ ئومەیـە ب تنـێ یێـت ل کۆچـکا کۆمبوونـا روینشتین، هەوە بەحسێ کوشتیێت موشرکا کر ل شەڕێ بـەدرێ، پاشـی تـە گـۆتێ: ئەگەر ژبەر وی دەینی نەبا ئەوێ ل سەر من.. و ئەز نەشێم بدەم، و ژبـەر عـەیالێ

خۆ نەبا.. پشتی من دێ مینـنه بێ خودان، ئـەز دا دەرکـەڤم هـەتا مـن موحەممـەد کوشتبا. ئینا سەفوانی گۆتە تە: دەینێ تە و عەیالێ تە خەما مـن، ب وی مـەرجی.. تو ب نهینی من بکوژی، بەلێ خودێ ناڤبڕەك دا ناڤبەرا من و تە و وی کارێ تو پێ هاتی)).

عومەیر گۆت: ئەز شاهدم تو پێغەمبەرێ خـودێیی، ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ.. مە باوەری ب تە نەدئینا، و ئەو ئاخفتنا بۆ تە ژ عەسمانی دهاتە خوار، مە دگۆت: درەوە، و ئەڤ بابەتێ تو بۆ من دبێژی، کەس ل وێرێ نەبوو.. ژبلی من و سـەفوان، ب خودێ ئەز دزانم کەسێ ئاخفتنا مە بۆ تە نەگۆتیە.. ژبلی خودێ، ئەز سوپاسـیا وی خـودێ دکـەم یـێ بـەرێ مـن دایـە ئیـسلامێ و ئـەڤ رێکـە دایـە بـەر مـن، پاشـی شەهدە دا، ئینا پێغەمبـەری ﷺ گۆتـە سـەحابا: ((دینـی نیـشا برایـێ خـۆ بـدەن دا شارەزا ببیت، و قورئانێ بۆ بخوینن، و ئێخسیرێ وی بەردەن)).

و سەفوان دگۆت: مزگینیا مـن ل هـەوە بیـت ب شـەڕەکی یـێ دهێـت دێ شـەڕێ بەدرێ ژ بیرا هەوە بەت. و پسیارا عومەیری ژ رێڤنگا دکر، هەتا سویارەکی گۆتیێ یێ موسلمان بووی، سەفوان سویند خوار چو جارا دگەل وی نەئاخڤیت و چو جارا قەنجیا دگەل نەکەت. عومەیر زڤڕی مەکەهێ و داخوازا خەلکی دکر بۆ ئیـسلامێ، و گەلەك ل سەر دەستێ وی موسلمان بوون[1].

غەزوا بەنی قەینوقاع:

بـەری نوکـە مـە بەنـدێت پـەیمانا پێغەمبـەری ﷺ دگـەل جوهیـا گرێـدای، دیـارکربوون، و گەلـەك یـێ رژد بـوو سـەر ب جهئینانـا پـەیمانێ، و موسـلمانا زێدەگاڤی ل سەر چو دەڤێت پەیمانێ نەکرن، بەلێ جوهیا ئەوێت دیرۆکا خـۆ تـژی کری ژ غەدر و خیانەتێ و شکاندنا سۆز و پەیمانا، ژ رەوشت و عەدەتێت خۆ یێـت بـەرێ ڤەنـەبوون، و کـارێ خـۆ کـرە پـیلان و ئازرانـدن، و تێکـدان و ئالۆزکرنـا رێزێـت موسلمانا، و ئەڤە نموونەکە ل سەر ڤێ راستیێ:

1ـ ئبن هیشام 1/661ـ663.

نموونەیەك ژ پیلانێت جوهیان:

ئبن ئیسحاق دبێژیت: شاس کورێ قەیس.. پیرەمێرەکێ جوهیا بوو، گەلەك پیر ببوو، و گەلەك یێ کافر بوو، و گەلەك کەربێت وی ژ موسلمانا ڤەدبوون و حەسویدی پێ دبر، رۆژەکێ هندەك سەحابێت پێغەمبەری ﷺ ژ ئەوس و خەزرەج ل دیوانەکێ د روینشتی بوون، دئاخفتن، شاس د بەر وانرا بۆری، و گەلەك ب دلێ وی نەبوو هەردوو جوین گەهشتینە ئێك و پێك دکەن، پشتی وێ دژمنکاری و هەڤرکیا بەری ئیسلامێ دگەلێك هەی.

گۆت: ئەوێت کێم ژی دگەل خەلکێ دی یێت کۆم بووین، نە ب خودێ ئەم دگەل وان ناروینین، و گۆتە گەنجەکێ جوهی دگەل بوو، هەرە ناف وان و دگەل روینە، و بیرا وان ل رۆژا (بعاث) و بەری وێ بینە، و ئەو هۆزانێت وان پێ دهاڤێتنە ئێك و دوو.. بۆ بێژە، وی ژی وەکر، و ناڤبەرا ئەوس و خەزرەج ئازراند، و بوو جرەدەڤ و هەر لایەکی مەدحێت خۆ کرن، ئێکی ژ وان خۆ هاڤێتە سەر هەسپی و قەب خواستن و گۆتە یێ دی: ئەگەر هەوە بڤێت، دێ شەرێ هەلکەینەڤە، و هەردوو جوین تۆرە بوون، و گۆتن ژڤانێ ل مەیدانا شەرێ دگەل چەکی. (نێزیك بوو ئاگرێ شەرێ هەل ببیت).

ئەڤ بابەتە گەهشتە پێغەمبەری ﷺ، ئینا دەرکەفت دا بچیتە دەف وان، و هەژمارەکا سەحابێت مشەخت ژی دگەل چۆن، دەمێ گەهشتینە وێرێ گۆت: ((گەلی موسلمانا تەقوا خودێ بکەن، خودێ ل بیرا هەوە بیت، هویم زڤرینە رەفتارێت نەفامیا بەری ئیسلامێ و ئەز یێ د ناف هەوەدا، پشتی خودێ کەرەم دگەل هەوە کری و بەرێ هەوە دایە ئیسلامێ، و ب هەوە دەستهەلاتا نەفامیێ نەهێلا، و هوین ژ کافریێ قورتالکرن و دلێت هەوە گەهاندنە ئێك)).

هەردوو جوینا زانی ئەڤە خاپاندنا شەیتانی بوو و پیلانەکا دژمنێ وان بوو ب سەرێ وان ئینای.. ئینا ژ پێشەمانی کرنە گری و ئەوسی و خەزرەجی چۆنە سەر

و ستۆییێت ئێك، پاشی دگەل پێغەمبەری ﷺ زڤرین و گوهداریا وی کر، و خودێ ئاگر و پیلانا دژمنێ خودێ شاس کورێ قەیس ژ ناڤ بر[1].

ئەڤە نموونەیەك بوو ژ کارێت جوهیا دکرن، و پێکۆل دکرن کێشەیا بئازرینن و کارێت تێکدانێ بکەن، و ئاستەنگ ددانانە د رێکا گازیا ئیسلامێدا، و د ڤی بیاڤیدا گەلەك نەخشە و پیلان هەبوون و پروپاگندەیێت ب درەو بەلاڤ دکرن، سپێدێ موسلمان دبوون.. ئێڤاری کافر دبوون؛ دا تۆڤێ دوودلی و گۆمانێ بێخنە دلێ ئەوێت باوەریا وان لاواز، ئەو کەسێت موسلمان دبوون، ئەگەر پەیوەندیەکا مالی ب وانڤە هەبا، ژیارا وان بەرتەنگ دکر و فشارێت ئابوری دئێخستنە سەر، ئەگەر دەینەك ل سەر با، سپێدێ و ئێڤاری ژێ دخواست، و ئەگەر وی دەینەك ل سەر وان هەبا، خۆ ئاسێ دکر و لێ دخوار، و دگۆتێ: دەینێ تە سەر مە چۆ، هندی تو سەر دینێ باب و باپیرێت خۆ، مادەم تو کافر بووی، تە چو دەین سەر مە نەما[2].

ئەڤ رەفتارێت دژمنکارانە بەری شەڕێ بەدرێ دکرن، هەرچەندە پەیمانەك دگەل پێغەمبەری ﷺ گرێدابوو، و پێغەمبەری ﷺ و سەحابێت وی بێنا خۆ سەر وێ هەمیێ فرەه دکر، بەلکی عەقلێ خۆ بدەنە کاری، و ئاشتی و ئێمناهی ل دەڤەرێ پەیدا ببیت.

بەنی قەینوقاع پەیمانا خۆ دشکێنن:

بەلێ دەمێ دیتی خودێ ل مەیدانا بەدرێ سەرکەفتنەکا مەزن دا موسلمانا، و بوونە خودان هێز و سەروەری، و دویر و نێزیك هزرەکێ بۆ دکەن و ژێ دترسن، نەشیان کەرب و کینا خۆ ڤەشێرن، و زیان و خرابی و دژمنیا خۆ ئاشکرا کر.

---

1. ئبن هیشام 555/1، 556.

2. راڤەکەرێن قورئانێ چەندین نموونە ل دۆر کریارێن وان د راڤەکرنا سۆرەتا ئالیعومران و هندەکێن دیدا ئینایە.

و یێ ژ هەمیا خرابتر و ب کەرب و کینتر: کەعبێ کورێ ئەشرەفی بوو، ـ پاشی دێ بەحسێ وی کەین ـ و بەنی قەینوقاع ژ هەردوو ئویجاخێت دی یێت جوهیا خرابتر بوون، و د مەدینێدا دژیان، ل تاخەکی هەر ل سەر نافێ وان بوو، و کارێ وان: زێرینگری و ئاسنگەری بوو، و ئامان چێدکرن، و ژبەر پیشەیێت وان، هەمیا کەل و پەلێت شەڕی هەبوون، و نێزیکی (700) زەلامێت شەڕکەر هەبوون، و ژ زیرەکترین جوهیێت مەدینێ بوون، و بەری هەمی جوهیێت دی سۆز و پەیمانێت خۆ دگەل موسلمانا شکاندن. دەمێ خودێ موسلمان ل بەدرێ ب سەرئێخستین، خرابی و زێدەگافێیێت وان پتر لێ هاتن، کارێت خۆ یێت ئازراندنێ و رێگری و تێکدانێ بەرفرەهکرن، و ترانە ب موسلمانا دکرن، و هەر موسلمانێ چۆبا بازارێ وان، زیان دگەهاندێ، و ل دویماهیێ دەست درێژی سەر ژنێن موسلمانا ژی دکرن، دەمێ ژ تخویبا بۆراندی و سەرداچۆنا وان زێدەبووی، پێغەمبەری ﷺ ئەو کۆمکرن و شیرەت لێ کرن و داخواز ژێ کر: عەقلێ خۆ بدەنە کاری و ژ رێکێ دەرنەکەفن، و ئاگەهی ژ زێدەگافی و دژمنکاریان دانێ، بەلێ وان خرابکاری و سەرداچۆنێت خۆ پتر لێ کرن.

ئەبو داود ژ ئبن عەباس فەدگێریت، گۆت: دەمێ پێغەمبەری ﷺ قورەیش ل شەڕێ بەدرێ شکاندی، و زفڕیە مەدینێ، جوهی ل بازارێ ئویجاخا قەینوقاع کۆمکرن، و گۆتێ:

((گەلی جوهیا.. موسلمان ببن، بەری یا ب سەرێ قورەیشێ هاتی، ب سەرێ هەوە ژی بهێت)). جوهیا گۆتێ: موحەممەد.. خۆ مەغرور نەبینە کو تە هندەك قورەیشی کوشتین، نە د شارەزابوون و شەڕ نەدزانی، و هەر گافا تە شەڕێ مە کر، دێ زانی ئەم د چاواینە و خەلك یێ چاوایە، و تە یێت وەکی مە نەدیتینە، ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ * قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ (آل

عمـران: 12ـ13)[1]، ئـانكو: بێـژه ئـەوێت گـاور بـووين [و بـاوەرى نـەئينايين]: نێزيـك هـوين دێ شـكێن، و هـوين [رۆژا قيامـەتێ] بـەر ب دۆژەهـێ دێ ئێنـە كۆمكرن، و ئـەو چ پيسه جهه [ڤێجا ب سـەركەفتنا ئوحـدێ خـۆش نـەبن]!. و ب سـويند بـۆ هـەوه دەرس و نيـشان د هـەردوو جوينانـدا هـەبوون، دەمـێ كەفتينـە بەرێك [د شەڕێ بەدرێدا]، كۆمەك (تيپەك) ژ وان د رێكا خودێدا شـەڕى دكـەن، و كۆمـا دى گـاورن [سـێ جـاران تەمـەتى موسـلمانان بـوون دگـەل هنـدێ ژى]، كۆمـا باوەرى ئينايى ب ديتنا چاڤان دوجا هندى خۆ دبينن، و خـودێ ب پـشتەڤانيا خـۆ وى ب سەر دئێخيت يێ وى بڤێت، د ڤێ چەندێدا چام و دەرسەك هەيه بۆ ئاقلدار و ئاقلگران.

ژ رامانێت بەرسڤا بەنى قەينوقاع، راگەهاندنەكا سەرگەرم يا شـەڕى بـوو، بـەلێ پێغەمبەرى ﷺ كەرب و عێجزيا خۆ داعويرا، و بێنـا خـۆ لێ فرەهكـر، و موسـلمانا ژى هەدار كێشا و خۆ راگرت، كا دێ گەهيته كيرێ.

و جوهى ـ ژ بەنى قەينوقاع ـ پتر رژد و سـەرگەرم بـوون، گەلـەك خـۆ نـەگرت، كارێت تێكدانێ و ئالۆزى ل مەدينێ هەلێخستن، و دچۆنە نـانى ژ چـەندكا شـڤانى، و دەرگەهێت ژيانێ ل خۆ گرتن.

ئبن هيشام ژ ئەبى عەون دبێژيت: ژنەكا عەرەب رستكەكا خۆ بره بازارێ بەنى قەينوقاع و چۆ دكانا زێرينگرەكى روينشت، زێرينگرى دەهمەنا وێ ب پـشتا وێڤـە گرێدا و وێ هاى ژێ نەبوو، دەمـێ رابـووى دا چـيت هنـدەك ژ پێـت وێ ديـاربوون، جوهيـا پـێ كـره كـەنى، ژنكـێ كـره هـەوار، زەلامـەكێ موسـلمان هێـرش كـره سـەر زێرينگرێ جوهى و كوشت، و جـوهى ب يـێ موسـلمان وەرهـاتن و ئـەو ژى كوشـت، كەس و كارێت يێ موسلمان هەوارا خۆ گەهانده موسلمانا، و ئـەڤ تنگژينـە ناڤبـەرا موسلمانا و بەنى قەينوقاع پەيدابوو[2].

1ـ سنن أبي داود مع عون المعبود 115/3، ئبن هيشام 552/1.

2ـ ئبن هيشام 47/2، 48.

دۆرپێچکرن، تەسلیمبوون، بارکرن:

دەمێ ئەڤ رویدانـە چێبووی، ئێـدی پێغەمبـەری ﷺ و موسلمانا هـەدار نـەما، پێغەمبەری ﷺ (أبو لبابة بن عبد المنذر) هێلا ل مەدینێ، و ئالایێ موسلمانا داف حـەمزەی، و سـەربازێت خـودێ بـەرەف بـەنی قـەینوقاع بـرن، دەمـێ جوهیـا ئـەو دیتین، خۆ د کەلهێت خۆڤە ئاسێکرن، و موسلمانا ب تونـدی ئـەو دۆرپێکـرن. رۆژا شەمبی بوو، نیڤا هەیڤا شەوالێ، سالا دووێ مـشەختی، پـازدە رۆژا دۆرپێـچا وان یـا بەردەوام بوو، هەتا دەسپێکا هەیڤا (ذي القعدة). خودێ ترس کرە د دلێ جوهیاندا، ئەگەر خودێ شکاندن و روی رەشکرنا ملەتەکی ڤیا، دێ ترسێ کەتە د دلادا.

ئینا ب فەرمانا پێغەمبەری ﷺ رازی بوون، و گۆتنێ: ئەڤە ئـەم و مـالێ مـە و ژن و دویندەها مە، پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا زەلامێت وان هەمی گرێـدان. ل وی دەمی عەبدوللا کورێ ئوبەی کورێ سـەلوول ب دەورێ خـۆ یـێ مونـافقی رابـوو، و گەلـەك مـا ب پێغەمبەریڤـە ﷺ هـەمیا بـەردەت، و گـۆتێ: ئـەی موحەممـەد سەرەدەریەکا باش دگەل هەڤپـەیمانێت مـن بکـە، و بـەنی قـەینوقاع هەڤپـەیمانێت خـەزرەج بـوون، پێغەمبـەری ﷺ ئاخفتنـا بـن سـەلوول ب چـوڤە وەرنـەگرت، و جارەکا دی ما ب پێغەمبەریڤە و ئاخفتنا خۆ دوبارەکر، پێغەمبەری ﷺ هەر گوه نەدایێ، دەستێ خۆ کرە د مەتالێ پێغەمبەریدا، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((بـەلا خۆ ژ من ڤەکە)) و گەلەك ژێ تۆرە بوو، هەتا ژ سەروچاڤێت وی دیار بووی، پاشی گۆتێ: ((هەی نەمایی بـەلا خـۆ ژ مـن ڤەکـە))، بـەلێ ئـەو دوڕوی یـێ رژد بـوو سـەر داخواز و بەرەڤانیا خۆ ژ جوهیا، و گۆت: نە ب خودێ ئەز بەلا خۆ ژ تـە ڤەناکـەم هـەتا تـو سـەرەدەریەکا بـاش دگـەل پـشتەڤانێت مـن نەکـەی، وان هـەمی گـەف و نەخۆشی یێت ژ من داینە پاش، و تە دڤێت وان هـەمیا د دانـەکێ رۆژێـدا ببرینـی؟ ئـەز مرۆڤـەکم دترسـم رۆژا وان ژی بهێـت. پێغەمبـەری ﷺ ئاخفتنـا ڤـی دوڕوی بەرچاڤ وەرگرت ـ هەرچەندە ئەو نێزیکی هەیڤەکێ بوو ب سەرڤە موسلمان بووی ـ ئینا ژبەر وی نەکوشتن، ب مەرجەکی ژ مـەدینێ دەرکـەڤن و ل نێزیکـی مـەدینێ

ژی ئاکنجی نەبن، چۆنە رەخێ شامێ ل جهەکی ئاکنجی بوون، گەلەك پێ نەچۆ، خودێ نەساخی دانێ و بارا پتر ژ وان مرن. و پێغەمبەری ﷺ هەمی مالێ وان دەستەسەرکر، و بۆ خۆ سێ شیر و سێ مەتال و سێ روم راکرن دگەل (5/1) پێنجێکا دەستکەفتیان، و (محمد بن مسلمة) کرە سەرپەرشتێ کۆمکرنا دەستکەفتیان[1].

غەزوا سوەیق:

ل وی دەمێ سەفوان کورێ ئومەیە و جوهی و دورویێت مەدینێ، ب پیلان و کریارێت خۆ رادبوون، ئەبو سوفیان هزرا خۆ د کارەکیدا دکر یێ کێم زیان و مەزاختن، و ئەنجام و دەستکەفتیەکێ مەزن پێڤە بهێت، دا ناڤ و سەنگێ خەلکێ مەکەهێ بپارێزیت و هێزا خۆ دیارکەن.

و وی ل سەر خۆ کربوو نەدر: سەرێ خۆ ژ جەنابەتێ نەشۆت.. هەتا شەرەکی دگەل موحەممەدی بکەن، ئەو دگەل دووسەد سویارا دەرکەفت دا نەدر و سویندا خۆ ب جه بینیت، و چۆن هەتا گەهشتینە گەلیەکی ل چیایەکی دگۆتنێ (نیب)، قویناغەکێ نێزیکی مەدینێ بوو، بەلێ نەوێریا ب ئاشکرایی هێرشێ بکەتە سەر مەدینێ، ب کارەکێ وەکی رێگریێ رابوو، ب تاریا شەڤێ چۆ رەخێ مەدینێ تاخێ (ابن أخطب)، و ل دەسپێکێ دەرگەهێ وی قوتا، دەرگەه لێ ڤەنەکر، ترسیا ژ وێرێ چۆ دەرگەهێ (سەلام کورێ مەکشەم ـ قوتا، مەزنێ (بني النضير) و خودانێ خزینا وان ل وی دەمی، دەستویری ژێ وەرگرت، و برە ژۆر و عەرەق دایێ، پاشی ئەبو سوفیان دەرکەفت چۆ دەف هەڤالێت خۆ هێژ شەڤ مای، و هندەك هنارتنە رەخەکێ دی یێ مەدینێ دگۆتنێ تاخێ (العرض)، ئاگر بەردا هندەك بیستانا و دارقەسپ برین، زەلامەکێ پشتەڤان و هەڤپەیمانەکێ وی ل ناف بیستانی بوون،

1ـ زاد المعاد 71/2، 91، ئبن هیشام 47/2-49.

هەردوو کوشتن، هندەك كەل و پەل و خوارنا دگەل خۆ ئینای هاڤێتن دا بارێ وان سڤك ببیت و ب لەز خۆ ڤەكێشان و خۆ قورتال كر و زڤڕینە مەكەهێ.

ئەڤ دەنگ و باسە گەهشتە پێغەمبەری ﷺ، ب لەز خۆ بەرهەڤكر و دویف ئەبو سوفیان و هەڤالێت ویرا چۆن، بەلێ گەلەك ب لەز رەڤین و گەلەك تشت و متا ژ بارێت خۆ هاڤێتن دا بشێن بڕەڤن، پێغەمبەر ﷺ هەتا (قرقرة الكدر) دویفرا چۆ، و جارەكا دی زڤڕینەڤە و موسلمانا ئەو تشت و متایێ وان هاڤێتین، راكرن. و ناڤێ ڤێ بزاڤا چەكداری بوو غەزوا (سوەیق). ئەڤە ل هەیڤا (ذي الحجة) بوو سالا دووێ مشەختی، پشتی بەدرێ ب دوو هەیڤا. و د ڤێ غەزوێدا، پێغەمبەری ﷺ (أبو لبابة بن المنذر) هێلابوو سەرپەرشتێ مەدینێ[1].

غەزوا (ذي أمر):

ئەڤە مەزنترین هەوا لەشكەری بوو ب سەركێشیا پێغەمبەری ﷺ بەری شەڕێ ئوحودێ. ل هەیڤا موحەڕەمێ بوو سالا سیێ مشەختی. ئەگەرێ ڤێ غەزوێ ئەو بوو: سەح و سوییێت مەدینێ دەنگ و باس گەهاندنە پێغەمبەری ﷺ كو (بني ثعلبة) و موحارب گەلەك چەكدارێت خۆ یێت كۆمكرین، و دڤێن هێرشەكێ بكەنە سەر دەوروبەرێت مەدینێ، ئینا پێغەمبەری ﷺ موسلمان هایدان و چارسەد و پێنجی زەلام ـ سویار و پەیادە ـ دەركەفتن، و (عثمان بن عفان) كرە سەرپەرشتێ مەدینێ. و ب رێكێڤە زەلامەك دەستەسەركر دگۆتنێ جەبار ژ (بني ثعلبة) بوو، برە دەف پێغەمبەری ﷺ، گۆتێ: ((موسلمان ببە))، موسلمان بوو و دا دگەل بیلالی، و بوو رێبەرێ رێكا لەشكەرێ موسلمانا و بەرەف وارێ دژمنی چۆن. دەمێ دژمنی زانی لەشكەرێ مەدینێ یێ بەرەف وان دچیت، خۆ ل سەرێت چیای ئاسێ كرن، و پێغەمبەر ﷺ گەهشتە وی جهێ لێ كۆم بووین ل سەر ئاڤا (ذي أمر)، لەشكەرێ موسلمانا هەیڤا (صفر)ێ هەمیێ ل وێرێ ما، سالا سیێ مشەختی بوو، دا ئەعراب

1ـ زاد المعاد 71/2، 91. ئبن هیشام 44/2، 45.

و كۆچـەرێت دەرڤـەی مـەدینێ هزرەكـێ بـۆ بكـەن و ژێ بترسـن، پاشـی زڤڕینـە مەدینێ[1].

كوشتنا كەعب كورێ ئەشرەف:

كەعب كورێ ئەشرەف، پـتر هـەمی جوهیـا نـەڤیان و كـەرب و كینـا موسلمانا د دلیـدا بـوو، و پـتر هـەمیا زیـان و نەخۆشـی دگەهاندنـە پێغەمبـەری ﷺ، و ب ئاشكرایی داخواز دكر شەڕێ وی بێتەكرن.

كەعب ژ هۆزا (طئ) ـ ژ بنەمالا نـەبهان ـ بـوو، دەیكـا وی ژ (بـني النـضير) بـوو. هۆزانڤانەكێ زەنگین و دەست ڤەكری بوو، یێ ناڤدار بوو ب جوانی و لاوینیا خۆ د ناف عەرەبادا، كەلها وی ل ژێریا رۆژهەلاتا مەدینێ بوو، پشت تاخێ (بني النضير).

دەمێ دەنگ و باسێ سەركەفتنا موسلمانا ل بـەدرێ گەهـشتیێ، و زانـی مـەزن و كەنكەنە یێت هاتینە كوشتن، گۆت: ئەرێ راستە ئەڤە چێبوویە!؟ مەزنێت عـەرەبا و شاهێت خەلكی بوون.. ب خودێ ئەگەر موحەممەدی ئەو كوشتبن، مرن خۆشترە ژ ڤێ ژیانێ.

دەمێ دوپات بووی.. ئەو دەنگ و باس د راستن، دژمنێ خودێ دەست پێ كـر ب هۆزانا هاڤێتـە پێغەمبـەری ﷺ، و مـەدحێت قورەیـشێ كـرن و دژی وی هانـدان، و بێنا وی ب ڤێ ژی نەهات، سویار بوو چۆ مەكەهێ، و بوو مێڤانێ (المطلب بـن أبـي وداعة السهمي) و هۆزان ب موشركا دگۆتن، یێت ل بەدرێ هاتینە كوشـتن، و گریـێ وان دئینا و دژی پێغەمبەری ﷺ دئازراندن و هان ددانە شەڕێ وی.

دەمێ ئەو ل مەكەهێ، ئەبو سوفیان و موشركا پسیار ژێ كر: تو پتر حەژ دینێ مـە دكـەی.. ئـان دینـێ موحەممـەدی و هـەڤالێت وی؟ و كیـژ ژ مـە راسـت و دورستترە؟ ئینا گۆت: هـوین راسـت و دورسـتترن، و باشـترن. خـودێ ئـەڤ ئایەتـە ل

1ـ ئبن هيشام 46/2. زاد المعاد 91/2، و دبێژن: پێكۆلا تیرۆركرنا پێغەمبەری ﷺ ژ لایێ (دعثور) ئان (غورث المحاربي) د ڤێ غەزوێدا بوو. و یا دورست نە د ڤێ غەزوێدا بوو، بەرێ خۆ بدە صحيح البخاري 593/2.

سەر وی ئینا خوار: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا﴾ (النساء:51)، ئانکو: ئەرێ تو دبینی ئەوێت بارەك ژ زانینان بۆ هاتی، باوەریێ ب بوت و شەیتانی دئینن، و دبێژنە ئەوێت گاوربوویین [مەخسەد ژێ قورەیشینە] ئەڤە ژ وان یێت باوەری ئینایین [کو موسلمانن] باشتر و راستترن.

کەعب ئاگرێ خۆ ل مەکەهێ هەلکر و زڤڕی مەدینێ، و هەر دلێ وی هین نەبوو، ب هۆزانێ دهاڤێتە هەڤژینێت سەحابا و گەلەك بێ تۆرە و کرێت بەحسێ وان دکر.

ل وی دەمی، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((کی دێ بۆ من چیتە کەعبێ کورێ ئەشرەف؟ ئەو یێ نەخۆشیا دگەهینیتە خودێ و پێغەمبەرێ وی)). بۆ ڤی کاری ئەڤ سەحابە دەستنیشانکرن:

موحەممەدێ کورێ مەسلەمە، و عەبباد کورێ بشر، و ئەبو نائیلە، ناڤێ وی سەلکان کورێ سەلامە بوو، دبیتە برایێ کەعب یێ شیری، و (الحارث) کورێ ئەوس، و ئەبو عەبس کورێ حەبر، و سەرکردێ وان: موحەممەد کورێ مەسلەمە بوو.

و ل دویف ریوایەتێت ژێك جودا ل دۆر کوشتنا کەعبێ کورێ ئەشرەف، دەمێ پێغەمبەری ﷺ گۆتی: ((کی دێ چیتە کەعبێ کورێ ئەشرەف؟ ئەو یێ نەخۆشیا بۆ خودێ و پێغەمبەرێ وی چێدکەت))، موحەممەد کورێ مەسلەمە رابوو و گۆت: ئەز.. ئەی پێغەمبەرێ خودێ، تە دڤێت وی بکوژم؟ گۆتێ: ((بەلێ)). گۆت: دەستویریێ بدە من ئەز ئاخفتنەکێ بێژمێ، گۆت: ((بێژێ)).

موحەممەد کورێ مەسلەمە چۆ دەف کەعب و گۆتێ:

ئەڤ زەلامێ د ناف مەدا، مە پسیارا راستیا وی یا کری، و یێ بۆ مە بیە بارەکێ گران.

کەعب گۆت: ئەرێ ب خودێ.. هوین دێ ژێ تێربن.

موحەممەد کورێ مەسلەمەی گۆت: ئەم یێت ب دویف کەفتین، و مە نەڤێت ئەم نوکە وی بهێلین، دێ چاڤەرێ بین کا دێ سەروبەر چ لێ هێت، و مە دڤێت تو بارەکی ئان دوو بارێت حێشترێ ب قەر بدەیە مە.

کەعب گۆت: بلا.. تشتەکی بکەنە رەهینە.

کورێ مەسلەمەی گۆت: تە چ دڤێت؟

گۆت: ژنێت خۆ بکەنە رەهینە.

گۆتێ: دێ چاوا ژنێت خۆ کەینە رەهینە و تو جوانترین کەسی د ناف عەرەبادا؟

گۆت: پا کورێت خۆ بکەنە رەهینە.

گۆتێ: دێ چاوا کورێت خۆ کەینە رەهینە، و ئێك خەبەرا بێژیتێ؟ ڤێجا بێژن: کرە رەهینە بۆ بارەکی ئان دوو بارا، ئەڤە کرێتیە بۆ مە، ئەم دێ چەکێ خۆ کەینە رەهینە.

و سۆز دایێ بۆ بینیت.

و ئەبو نائیلە ژی ئەو کر یا موحەممەد کورێ مەسلەمە کری، هاتە دەف کەعب و پێکڤە هۆزان گۆتن و ئاخفتن، پاشی گۆتێ: کەعب.. ئەز یێ هاتیمە دەف تە خزمەتەکێ، دێ بۆ تە بێژم، بەلێ بلا یا نهینی بیت.

کەعب گۆتێ: دێ وەبیت.

ئەبو نائیلە گۆتێ: هاتنا ڤی زەلامی د ناف مەدا، عەرەب ل مە کرنە دژمن، و بەلایەکا مەزنە بۆ مە، هەمی رێك ل مە بڕین، و عەیالێ مە ژ دەست مە کر، و بۆ مە و عەیالێ مە نەخۆش کر، و دان و ستاندن هاتەکرن.. وەکی دگەل یێ بەری وی هاتیەکرن، د ناف ئاخفتنێرا ئەبو نائیلەی گۆتێ: من هندەك هەڤال یێت هەین.. ئەو ژی دگەل را و بۆچۆنێت منن، من دڤیا دگەل خۆ بینم و چەکی بفرۆشیێ و چاکیێ دگەل بکەی. مەرەما کورێ مەسلەمەی و ئەبو نائیلەی د ڤێ دان و ستاندنێدا، دا چەکی بدەتێ.

ل شـەڤەکا هـەیڤ یـا گـەش، شـەڤا (14/ی ربیـع الأول/ 2 مـشەختی)، ئـەو سەحابە دگەل پێغەمبەری ﷺ کۆم بوون، و دگەل دەرکەفت هەتا (بقیـع الغرقـد)، و گۆتێ: ((ب هیڤیا خودێڤە هـەرن))، و گـۆت: ((یـا خـودێ تـو هاریکـارێ وان بـی))، پاشی زڤڕی مالا خۆ و هەر نڤێژ دکرن و دوعـا دکـرن، دەسـتەکا سـەحابا گەهـشتە کەلها کەعبێ کورێ ئەشرەف، ئەبو نائیلـە گـازی کـرێ و گـۆتێ: وەرە خـوارێ ئەڤـە ئەم هاتین. هەڤژینا وی ـ ژ نوی شوی پـێ کربـوو ـ گـۆتێ: ل ڤـی دەمـێ شـەڤێ دێ کیڤە دەرکەڤی؟ دەنگەکێ دهێتە گوهێت من هەروەکی خوین یا دباریت.

کەعب گۆتێ: ئەڤە برایـێ منـە موحەممـەد کـورێ مەسلەمە، و برایـێ مـن یـێ شـیری ئـەبو نائیلـە، ئەگـەر داخـوازا مـەردەمێرا هاتـەکرن، دڤێـت بـچن.. خـۆ بـۆ کوشتنێ ژی بیت. پاشی ب خوارکەفت و چۆ دەف وان و بێهنێت خۆش ژێ دڤڕین. ئـەبو نائیلـەی گۆتبـوو هـەڤالێت خـۆ: ئەگـەر هاتـە د نـاف مـەدا، ئـەز ب هەجـەتا بهێنکرنا پرچا وی، دێ پرچا وی باش گرم، و هوین دربێت خۆ لێدەن.

دەمێ کەعب هاتیە خوار و بێنـەکێ دگـەل ئـاخفتی، ئـەبو نائیلـە گـۆتێ: کـورێ ئەشرەف.. دا ئەڤ شەڤە بـۆ خـۆ بـاخڤین، هـەتا ڤـێ نهالێ سـەر پێـت خـۆ بگـەرین، گۆتێ: ئەگەر هوین حەزکەن دێ چین. ب رێکێڤە دچـۆن، ئـەبو نائیلـە گـۆتێ: مـن چو جارا بێهنێت خۆش وەکی ئەڤ شەڤە بهێن نەکرینـە، کـەعب سـینگێ خـۆ ئینـا دەر و گۆت: بهێن خۆشترین ژنێت عەرەب یێت ل دەف من، ئـەبو نائیلـە گـۆتێ: پـا دەستویری بیت بهێن کەمە سەرێ تە، گۆتێ: بەلێ. ئینا دەستێت خـۆ کرنـە د نـاف پرچا ویرا و بهێنکرێ و بـەرێ خـۆ دا هـەڤالێت خـۆ، پیـچەکا دی چـۆن، گـۆتێ: دا جارەکا دی بهێن کەمـە سـەرێ تـە، گـۆتێ: بـلا. دەمـێ دەسـتێت خـۆ کرینـە د نـاف پرچا ویرا و پرچا وی باش گرت و گۆتە هەڤالێت خۆ: دێ لێدەن.. دژمنـێ خـودێ یـێ ل بـەر سـینگێ هـەوە، دا بـەر شـیرا و هـەر نەکـەفت، هـەتا موحەممـەد کـورێ مەسلەمەی تەڤرەك ل دوتایـا وی دای و دژمنـێ خـودێ کوشـت، وی ڤێژیـەکا وەسـا راهێلا.. یێت دەوروبەر هەمی ترساندن، هەمی کەلها ئاگر هەلکرن.

دەستەکا سەحابا زڤرین، و (الحارث بن أوس) ب شیرێت هەڤالێت خۆ برینـدار بوو و خوین ژێ درشت، دەمێ دەستەکا سەحابا گەهشتینە تاخێ (العریض)، بـەرێ خۆ دایێ هەڤالێ وان یێ برینـدار دگەل نینە، بێنەکێ راوستیان هـەتا ئـەو ژی ڤێـڕا گەهشتی، هەڤالێ خـۆ هـەلگرت هـەتا گەهـشتینە (بقیـع الغرقـد)، گۆتن: (الله أکبر) پێغەمبەری ﷺ های ژ دەنگێ وان بوو، زانی وان یێ کوشـتی، پێغەمبـەری ژی ﷺ گـۆت: ((الله أکبر))، هـەتا گەهـشتینە دەف وی، گـۆتێ: ((رویێـت هـەوە سـپی بـن و د سەرفەراز بن))، گۆتنێ: تو یێ روی سپی و سەرفەرازی، و سەرێ گاوری هاڤێتە بەر پێت پێغەمبەری ﷺ، ئینا حەمدا خودێ کر سەر کوشـتنا وی، و تفـا خـۆ ل برینـا سەحابیێ برینـدار دا و ساخ بووڤە، و پشتی هنگی ژی برینا وی نەئێشا[1].

دەمێ جوهیا زانی سەرێ وان یێ مـەزن کـەعبێ کـورێ ئەشـرەف هاتـە کوشـتن، ترس کەفتە د دلێت وانـدا، و زانـی ئەگـەر شیرەت و دان و سـتاندن نەگەهنـە چـو ئـەنجاما، پێغەمبـەر ﷺ خـۆ ژ کارئینانـا هێـزێ نادەتـە پـاش دژی هـەر کەسـەکی هندی یێ مەزن بیت، ئەگەر ئێمناهیێ تێك دەت و کێشەیا بئازرینیت، و رێـزێ ل پەیمانا خۆ نەگریت.

جوهیا ژ کوشتنا کەنکەنێ خۆ چو بەرسڤ نەدان و د بێ دەنگ بوون، وەسا خۆ دیارکر کو پێگریێ ب پەیمانێت خۆ دکەن، و سـەرێت مـارا هـەمی چـۆنە د کونافـە خۆ ڤەشارتن.

ئها هۆسا پێغەمبەری ﷺ خۆ تـەرخانکر ـ دەمـەکێ کورت ـ بـۆ بەرسینگگرتنا مەترسـیێت پێـشبینی هـەی ل دەرڤـەی مـەدینێ روی بـدەن، و گەلـەك بـار و نەخۆشیێت نافخۆیی ژ سەر ملێت موسلمانا سـست بـوون، کـو بـەری هنگـی جـوهی بەرڤە د راوستیای بوون.

1ـ ئبن هیشام 57ـ52/2. صحیح البخاري 341/1، 425، 577/2. سنن أبي داود مع عون المعبود 42/2، 43. زاد المعاد 91/2.

غەزوا بەحران:

ئەڤ غەزوە.. دەوریەکا شەڕکەر یا مەزن بوو، سێ سەد شەڕکەر بوون، ب سەرکرداتیا پێغەمبەری ﷺ، ل هەیڤا (ربیع الآخر) سالا سیێ مشەختی، چۆنە جهەکی دگۆتنێ بەحران، ل نیڤا حیجازێ بوو. هەیڤا (ربیع الآخر) پاشی هەیڤا (جمادي الأولى) مانە ل وێرێ، پاشی زڤڕینە مەدینێ بێی چو شەڕ چێببن[1].

سریا زەید کورێ (حارثة):

ئەڤە دویماهی و سەرکەفتیترین کریارا شەڕی بوو موسلمان پێ رابووین بەری شەڕێ ئوحود، ل هەیڤا (جمادي الآخرة) سالا سیێ مشەختی بوو، پشتی شەڕێ بەدرێ.. قورەیش هەر یا ئالۆز و دوو دل بوو، هاڤین هات و ژڤانێ گەشتا وێ یا بازرگانی بەرەف شامێ نێزیك بوو، خەم و ئالۆزیەکا دی لێ زێدەبوو.

سەفوان کورێ ئومەیە گۆتە قورەیشێ: موحەممەدی و هەڤالێت خۆ رێکا بازرگانیا مە یا نەخۆشکری، ئەم نوزانین دێ چ ل سەحابێت وی کەین، کنارێ دەریای بەرنادەن! ـ وێ سالێ قورەیشێ سەفوان هەلبژارتبوو بۆ سەرکرداتیا کاروانێ مەکەهێ ـ و سەفوان گۆتە قورەیشێ: خەلکێ سەر کناری بارا پتر یێت دگەل موحەممەدی و هەڤپەیمانێت وینە، و ئەم نوزانین دێ کیژ رێکێ گرین، و ئەگەر ئەم ل مالێت خۆ بمینین، دێ سەرمالێ خۆ خۆین، و چو نامینیت، و ژیانا مە ل مەکەهێ یا ل سەر بازرگانیا شامێ ل هاڤینێ، و بازرگانیا حەبەشێ (یەمەن) ل زڤستانێ.

و گەلەك دان و ستاندن سەر ڤی بابەتی کرن، ئینا (الأسود بن عبد المطلب) گۆتە سەفوان: دێ خۆ ژ رێکا کناری دویر ئێخی و چیە رێکا عیراقێ، رێکەکا درێژە، دێ د رۆژهەلاتا مەدینێرا چی، گەلەك یا ژ مەدینێ دویرە، و دێ چیە نەجد و شامێ، و قورەیشێ ئەو رێك نەدزانی، و چو جارا تێرا نەچۆینە، و

1ـ ئبن هیشام 2/50-51، زاد المعاد 2/91.

ئەسوەد گۆتە سەفوان: فورات کورێ حەیان ژ بەنی بەکر بکە رێبەرێ خۆ یێ رێکێ، دێ د گەشتا خۆدا یێ سەرکەفتی بی.

کاروانێ قورەیشێ ب سەرکرداتیا سەفوان کورێ ئومەیە ژ مەکەهێ دەرکەفت و د رێکا نویرا چۆن، بەلێ دەنگ و باسێت دەرکەفتنا کاروانی و نەخشەیێ رێکا نوی.. هەر زوی گەهشتنە مەدینێ، ئەو ژی ب رێکا کەسەکی دگۆتنێ (سلیط بن النعمان) موسلمان ببوو، وی دگەل نەعیم کورێ مەسعودێ ئەشجەعی پێکڤە عەرەق ڤەدخوار ـ بەری عەرەق حەرام ببیت ـ و نەعیم هێژ موسلمان نەببوو، و ژ ڤەخوارنێ سەرێ وی گرت، و ب بەرفرەهی بەحسێ کاروانێ قورەیشێ و رێکا نوی بۆ هەڤالێ خۆ یێ موسلمان کر، ئەو ژی ب لەز چۆ مەدینێ و بابەت هەمی بۆ پێغەمبەری ﷺ گۆت.

و پێغەمبەری ﷺ هەر وێ گاڤێ سەد سویار ب سەرکرداتیا (زید بن حارثة الكلبي) بەرهەڤکرن و هنارتنە د رێکێدا، و دەمێ کاروان گەهشتیە نەجد سەر ئاڤەکێ دگۆتنێ قەردە، سەد سویارێت موسلمانا ژ نشکەکێڤە ب سەر کاروانیدا گرت، و سەفوان و هەڤالێت خۆ ژ زێرەڤانێت کاروانی، بێ بەرهنگاری رەڤین، و کاروان هەمی کەفتە د دەستێ موسلمانادا، و رێبەرێ کاروانی فورات کورێ حەیان، و دبێژن: دوو زەلامێت دی ژی دگەل وی ئێخسیرکرن، و متایێ کاروانی هەمی ئامان و زیڤ و کەل و پەلێت دی بوون، بهایێ وان دگەهشتە سەد هزارا. پشتی پێغەمبەری ﷺ پێنجێك ژ دەستکەفتیا راکری، یێ مایی سەر وان چەکدارێت موسلمان بەلاڤکرن، و فورات کورێ حەیان سەر دەستێ پێغەمبەری ﷺ موسلمان بوو[1].

پشتی بەدرێ.. قورەیش تووشی شکەستن و کارەساتەکا مەزن ببوو، خەم و ئالۆزیێت وێ زێدەبوون، ب تنێ دوو رێك بەر سینگێ وێ هەبوون دا مەزنی و ناڤ و سەروەریا خۆ ناف عەرەبا بپارێزیت:

1ـ ئبن هيشام 50/2، 51، فقه السيرة ص190، رحمة للعالمين 219/2.

ئێك: دەست ژ مەزنی و زرتەکی و کەرب و کینا خۆ دژی موسلمانا بەردەت و رێکا ئاشتی و پێکهاتنێ بگرن.

دوو: شەڕەکێ مەزن و تەڤگر بهەلێخیت و زالگەهیێ سەر هێزا موسلمانا بکەت و ناڤ و سەروەریا خۆ یا بەرێ بزڤرینیتەڤە.

خەلکێ مەکەهێ رێکا دووێ هەلبژارت، و د رژد بوون تۆلا بەدرێ و پشتی بەدرێ ژ موسلمانا ڤەکەن، و بەرهەڤیەکا تمام و تەڤگر بۆ شەڕەکی کر، و د رژد بوون هێرشا خۆ ببەنە د ئاخا مەدینێدا، و ئەڤە بوونە بەرهەڤی بۆ شەڕێ ئوحودێ.

★★★

بەرهەڤییێت قورەیشێ بۆ شەڕەکێ پر کەرب و کین:

ژ ئەگەرێ شەڕێ بەدرێ و کارەساتا شکەستن و رەڤینا قورەیشێ و کوشتنا مەزن و کەنکەنێت وان، ئاگر بەربووو مەکەهێ ژ کەرب و کینا موسلمانا و هەست و هزرێت تۆلڤەکرنێ، هەتا قورەیشێ قەدەغە کربوو سەر کوشتیێت بەدرێ بکەنە گری، و لەزێ ل بەردانا ئێخسیرێت خۆ نەکەن، دا موسلمان هەست ب مەزنیا خەم و کارەساتا وان نەکەن و کەیفا وان ب کارەساتا وان نەهێت.

پشتی شکەستنا وان ل بەدرێ، قورەیشی هەمی د رێککەفتی بوون کو شەڕەکێ تەڤگر و لەشکەرەکێ بۆش ببەنە سەر مەدینێ، دا کەرب و کینا خۆ دارێژن، و دلێ خۆ لێ هینکەن، و بەرهەڤی بۆ وی شەڕی دەسپێکرن. و یێت پتر هەمیا بزاڤ دکر و د رژد بۆ شەڕی، ئەڤ سەرکردێت وان بوون: عەکریمە کورێ ئەبو جەهل و سەفوان کورێ ئومەیە و ئەبو سوفیان کورێ حەرب و عەبدوللا کورێ ئەبی رەبیعە.

و ئێکەمین کار د وی بیاڤیدا کری، دەستەسەرکرنا وی کاروانی بوو یێ ئەبو سوفیان قورتال کری و بوویە ئەگەرێ شەڕێ بەدرێ، و گۆتنە وان یێت مالێ وان د وی کاروانیدا: گەلی قورەیشیان.. موحەممەدی هوین قوتبڕکرن، و چاکێت هەوە کوشتن، ڤێجا ب ڤی مالی هاریکایا مە بکەن دا شەڕێ موحەممەدی پێ بکەین، بەلکی ب ڤی مالی بشێین تۆلا خۆ ڤەکەین، و هەمی رازی بوون، ئەو کاروان ب بارڤە هەمی فرۆت، هزار حێشتر بوون، و کەل و پەل بهایێ پێنجی هزار دینارێت زێری بوون، ل دۆر وی کارێ وان.. خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ﴾ (الأنفال:36)، ئانکو: ب راستی ئەوێت گاور بووین، مال و سامانێ خۆ دەمەزێخن، دا رێکا خودێ ژ خەلکی بگرن، ڤێجا ئەو دێ مال و سامانێ خۆ مەزێخن، و پاشی دێ بۆ وان بیتە کول و کۆڤان و پاشی دێ شکێن ژی.

پاشی دەرگەهێ خۆبەخشینێ ڤەکر بۆ هەر کەسێ بڤێت پشکداریێ د شەڕێ موسلمانادا بکەت، ژ خەلکێ حەبەشە و کینانە و توهامە، و گەلەك رێکێت هاندانێ بۆ پشکداریێ د شەڕیدا ب کار ئینان. ئەبو عزەت یێ هۆزانڤان ئێك ژ ئێخسیرێت بەدرێ بوو، پێغەمبەری ﷺ قەنجیەك دگەل کر و بێ بەرامبەر ئازاکر، و سۆزەك ژێ وەرگرت کو شەڕێ موسلمانا نەکەتەڤە.

سەفوان کورێ ئومەیە مالەکێ باش دا ئەبو عزەت، دا هۆز و بنەمالا هاندەت بۆ شەڕی دژی موسلمانا. و سەفوان سۆز دایێ ئەگەر ب ساخی ژ شەڕی زڤڕیڤە، دێ هندێ دەتێ کو پێدڤی ب چو نەبیت، ئینا ئەبو عزەت ب هۆزانێت خۆ، هۆز و بنەمال هاندانە شەڕی و هزرێت وان ئاراندن. و بۆ ڤی ئەرکی.. هۆزانڤانەکێ دی ژی دەستنیشان کر، ئەو ژی: موسافع کورێ عەبد مەناف یێ جەمحی. و ئەبو سوفیان پتر هەمیا خەلك دژی موسلمانا هان ددا، و گەلەك مال و قویتێ خۆ د ڤی شەڕیدا مەزاختن. و سەروبەرێ وان هێژ ئالۆزتر لێ هاتبوو، پشتی سریا زەید کورێ (حارثة)ی و ئەو زیانا مەزن یا پشتا ئابۆرییێ وان شکاندی، و خەم و کۆڤانێت وان زێدەکرن، کو ئێدی نەشیان خۆ بگرن، ل وی دەمی قورەیشێ لەز ل بەرهەڤیا کر بۆ شەڕەکێ ئێکلاکەر ناڤبەرا وان و موسلمانا.

هەژمار و سەرکرداتیا لەشکەرێ قورەیشێ:

دەمێ سالەك بۆری، مەکەهێ بەرهەڤیێت خۆ تمام کربوون، و نێزیکی سێ هزار شەڕکەر لێ کۆم ببوون ژ قورەیشێ و هەڤپەیمانێت وێ و حەبەشیا، و سەرکردێت قورەیشێ دیت یاباش ئەوە ژنا ژی دگەل خۆ ببەن، دا زەلام پتر د رژد بن و بەرەڤانیێ ژ مال و نامویسا خۆ بکەن، بەلێ پازدە ژن ب تنێ دگەل لەشکەری بوون، بۆ ڤەگوهاستنا لەشکەری سێ هزار حێشتر و دووسەد هەسپ[1]، ل هەردوو رەخێت لەشکەری بوون، و ژ چەکێ پاراستنێ، حەفت سەد مەتال دگەل بوون. و ئەبو سوفیان کورێ حەرب سەرکردێ گشتی یێ لەشکەری بوو، و خالدێ کورێ

1. زاد المعاد 92/2 و ئەوە یا ناڤدار، و د غتح الباری دا 100 هەسپ 346/7.

وەلید سەرکردێ سویارا بوو، و هاریکارێ وی عەکریمە کوڕێ ئەبو جەهل بوو، و ئالایێ شەڕی دابوو ف بنەمالا (عبد الدار).

لەشکەرێ مەکەهێ ب رێ دکەڤیت:

پشتی لەشکەرێ مەکەهێ بەرهەڤیێت خۆ تامکرین، بەرەف مەدینێ ب رێ کەفت، و هەست و هزرێت تۆلڤەکرنێ، و کەرب و نەڤیانا موسلمانا دلێت وان تژی و تاری کربوون.

سەح و سوییێت پێغەمبەری ﷺ بزاڤێت دژمنی ئاشکراکرن:

عەباس کوڕێ (عبد المطلب) زێرەڤانیا لەشکەرێ قورەیشێ و بەرهەڤیێت وان یێت لەشکەری کر. دەمێ لەشکەر ب رێ کەفتی، عەباس نامەیەکا ب لەز بۆ پێغەمبەری ﷺ هنارت، و سەروبەرێ لەشکەری ب بەرفرەهی بۆ دیارکر. قاسدێ عەباس نامە ب لەز بر، و رێکا پێنج سەد کیلۆمەترا ناڤبەرا مەکەهێ و مەدینێ، د سێ رۆژادا گەهشت، و ل مزگەفتا قوباء نامە داف پێغەمبەری ﷺ، ئوبەی کوڕێ کەعب نامە بۆ پێغەمبەری ﷺ خواند، و گۆتێ: بلا ئەڤە نهینی بیت، پێغەمبەر ﷺ ب لەز زڤڕی مەدینێ و دگەل سەرکردێت مشەخت و پشتەڤانا کۆم بوو، و را و بۆچۆنێت وان وەرگرتن.

بەرهەڤیا موسلمانا بۆ تەنگاڤیێ:

مەدینە کەفتە د سەروبەرێ تەنگاڤیێ و نەفیر عامدا، هەمیا چەکێت خۆ راکرن، خۆ د نڤێژێدا ژی، وەك بەرهەڤی بۆ هەر تەنگاڤیەکێ.

دەستەکەکا پشتەڤانا.. ژ وان: سەعد کوڕێ (معاذ) و ئوسەید کوڕێ (حضیر) و سەعد کوڕێ عوبادە، ئەرکێ خۆ کرە زێرەڤانی و پاراستنا پێغەمبەری ﷺ، و ب شەڤێ ژی ل بەر دەرگەهێ مالا پێغەمبەری ﷺ بوون و چەکێت وان ڤێ بوون، و ل دەوروبەرێت مەدینێ مەفرەزە هاتنە دانان نەکو ژ نشکەکێڤە ب سەردا بگرن، و

دەورییێت موسلمانا دەرکەفتن دا بزاڤێت دژمنی و پێزانینێت لەشکەرێ وان بزانن و زێرەڤانیا هەمی رێکا دکر کو دبیت لەشکەرێ مەکەهێ ب کار بینن.

لەشکەرێ مەکەهێ گەهشتە نێزیکی مەدینێ:

لەشکەرێ مەکەهێ د رێکا سەرەکی یا ئاساییرا چۆ، چو رێکێت نهینی و بەرزە نەگرتن. دەمێ گەهشتینە دەڤەرا (الأبواء)، هند کچا عوتبەی هەڤژینا ئەبو سوفیان پێشنیار کر: گۆرێ دەیکا پێغەمبەری ڤەکۆلن، بەلێ سەرکردێت قورەیشێ، ب داخوازا وێ رازی نەبوون، و گۆتن: دێ ئەنجام د خراب بن، ئەگەر مە ئەڤ دەرگەهە ڤەکر.

لەشکەر یێ بەردەوام بوو سەر چۆنێ هەتا گەهشتینە نێزیکی مەدینێ، و رێکا نهالا (العقیق) گرت، پاشی بۆ دەستێ راستێ چۆن، هەتا نێزیکی چیایێ ئوحود ل جهەکی دبێژنێ عەینەین، لەشکەرێ خۆ دانا باکوورێ مەدینێ، رۆژا ئەینی بوو، (6/ی شەوال/ 3 مشەختی).

جڤاتا شیرەتکاری بۆ نەخشەیێ بەرگریێ هاتە دانان:

سەح و سوییێت مەدینێ رۆژ ب رۆژ.. دەنگ و باسێت لەشکەرێ مەکەهێ دگەهاندن، هەتا گەهشتینە بەر چیایێ ئوحود، ل وی دەمی پێغەمبەری ﷺ جڤاتەکا شیرەتکاری یا لەشکەری یا بلند پێك ئینا، بۆ لێکگوهۆرینا را و بۆچۆنا و وەرگرتنا هەلویستەکی، و خەونا وی دیتی بۆ گۆت: ((من دیت چێل یێت دهێنە ڤەکوشتن، و من دیت خوین ب سەرێ شیرێ منڤە بوو، و من دیت من دەستێ خۆ کربوو د مەتالەکێ موکومدا))، و گۆت: ((شرۆڤەکرنا ڤەکوشتنا چێلا، کوشتنا سەحابایە، و خوین ب شیرێ وی.. ئێك ژ بنەمالا وی دێ هێتە کوشتن، و مەتالێ موکوم.. مەدینەیە))، پاشی رەئیا خۆ بۆ سەحابا گۆت کو ژ مەدینێ نەدەرکەڤن و خۆ د باژێریدا ئاسێکەن، و ئەگەر موشرکا لەشکەرێ خۆ دانا دەرڤەی مەدینێ، دێ پیسە جهە بیت بۆ وان و دێ یا بێ مفا بیت بۆ وان، و ئەگەر هاتنە د مەدینێدا،

دێ موسلمان ل سەرێت کۆلانا شەڕێ وان کەن، و دێ ژن ل سەر بانا شەڕی کەن. عەبدوللا کورێ ئوبەی کورێ سەلوول ـ سەرێ مونافقا ـ دگەل وێ رەئیێ بوو، و بەرهەڤی کۆمبوونا شیرەتکاری ببوو وەك ئێك ژ مەزنێت خەزرەج. و وەسا دیار بوو رازیبوونا وی سەر ڤێ رەئیێ.. نە ژبەر هندێ بوو کو ئەڤە رەئیەکا دورستە ژ لایێ لەشکەریڤە، وی ژبەر هندێ بوو دا خۆ ژ شەڕی دویربێخیت و کەس پێ نەحەسیێت، خودێ وەسا حەزکر.. ئەو و هەڤالێت خۆ روی رەش بوون ـ بۆ جارا ئێکێ ـ پێش چاڤێت موسلمانا پەردە سەر رابوو و کوفر و دوڕویاتیا وان ئاشکرا بوو، و د تەنگاڤترین دەمدا موسلمانا ئەو نیاسین کو کۆرەمار بوون د ناف واندا دهاتن و دچۆن.

هەژمارەکا سەحابا ئەوێت گرنگیا خۆ هەی و شەڕێ بەدرێ بەرهەڤ نەبووین، گۆتنە پێغەمبەری ﷺ: یاباش ئەوە ئەم دەرکەڤین، و گەلەك گۆتنێ، هەتا ئێکی ژ وان گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. مە دوعا ژ خودێ دکرن رۆژەکا هۆسا بۆ مە و وان هەلکەڤیت، و خودێ ئەو ئینانە ڤێرە و رێکا مە یا کورتکری، دا بچین بەرسینگێ دژمنێت خۆ بگرین، بلا هەست پێ نەکەن ئەم یێت ترسیاین، و ژ وان کەسا یێت گەرم و رژد بۆ دەرکەفتنێ، حەمزە بوو رضي الله عنه مامێ پێغەمبەری ﷺ، ئەوێ بەرهەمێ شیرێ خۆ د شەڕێ بەدرێدا دیتی، گۆتە پێغەمبەری ﷺ: ئەز ب وی کەمە یێ قورئان بۆ تە ئینایە خوار ئەز تام ناکەمە خوارنێ هەتا ئەز ل دەرڤەی مەدینێ ب ڤی شیری بەرسینگێ وان نەگرم[1].

پێغەمبەری ﷺ رەئیا خۆ ب جھ نەئینا و ب رەئیا بارا پترێ کر، و بریار بوو ئەو: ژ مەدینێ دەرکەڤن و ل مەیدانێ بەرسینگێ وان بگرن.

1ـ السيرة الحلبية 14/2.

لێکڤەکرنا لەشکەرێ موسلمانا و دەرکەفتنا وی بۆ مەیدانا شەڕی:

پێغەمبەری ﷺ نڤێژا ئەینیێ ل پێشیا موسلمانا کر و گۆتارەکا گەرم بۆ خواند و هان دان بۆ جیهادێ و خۆراگرتنێ، و گۆتێ: ((دێ سەرکەڤن دویف هەدار و خۆراگرتنێ بیت))، و فەرمان لێ کر: خۆ بەرهەڤکەن بۆ بەرسینگگرتنا دژمنێ خۆ، و کەیفا موسلمانا هات. پاشی نڤێژا ئێڤاری ژی ل پێشیا وان کر، پاشی هەمی کۆم بوون، پاشی چۆ د خانیێ خۆڤە و ئەبو بەکر و عومەر دگەل چۆنە ژۆر، شاشکەك کرە سەری و کارێ وی یێ شەڕی کر، و خەلك ل هیڤیا دەرکەفتنا وی بوون. سەعد کورێ (معاذ) و ئوسەید کورێ (حضیر) گۆتنە خەلکی: هەوە پێغەمبەر ﷺ نەچارکر دەرکەڤیت، بهێلن بلا ب وێ رەئیێ بکەت یا وی پێ خۆش، ئینا هەمی پێشەمان بوون ب رەئیا پێغەمبەری ﷺ نەکری. دەمێ پێغەمبەر ﷺ دەرکەفتی، هەمیا گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. مە ماف نەبوو ئەم رەئیا خۆ ب سەر بێخین، رەئیا تە بڤێت، ئەم ژی دگەل تەینە، و ئەگەر تە بڤێت ل مەدینێ بمینی، دێ مینین. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەگەر پێغەمبەرەکی مەتال کرە بەر خۆ و کارێ شەڕی کر، نابیت ژ بریارا خۆ بزڤرِیت، هەتا خودێ حوکمی ناڤبەرا وی و دژمنێ ویدا دکەت))[1].

پێغەمبەری ﷺ لەشکەرێ خۆ کرە سێ کەتیبە:

1. کەتیبا مشەختیان، و ئالایێ وێ داف موصعەب کورێ عومەیرێ عەبدەری.
2. کەتیبا ئەوسیان، ژ پشتەڤانان، و ئالایێ وێ داف ئوسەید کورێ (حضیر).
3. کەتیبا خەزرەجیان، ژ پشتەڤانان، و ئالایێ وێ داف (الحباب بن المنذر) .

لەشکەر یێ پێکهاتی بوو ژ هزار شەڕکەرا، ژ وان سەد ب مەتال بوون و پێنجی سویار بوون[2]. و یا هاتیە گۆتن: چو سویار دگەل نەبوون. و ئبن ئوم مەکتوم

---

1. أخرجه أحمد 351/3، والنسائي والحاكم وابن إسحاق.

2. ئبن قەییمی یا گۆتی د (الهدى) دا 2، 92، و ئبن حەجەر دبێژیت خەلەتە (فتح البارى 350/7).

کربوو پێشنڤێژێ یێت ماینە ل مەدینێ، و دەستویری بۆ لەشکەری هاتە دان دەرکەڤیت، و بەرەف باکووری ب رێ کەفت، هەردوو سەعدا ل پێشیا پێغەمبەری ﷺ دکرە غار و ب مەتال بوون. دەمێ ژ ئیشکا خاترخواستنێ دەرباز بووین، کەتیبەیەکا ب رێك و پێك و ب چەك دیت، و یا خۆ ژ لەشکەری ڤەدەرکری، پسیارا وێ کەتیبێ کر، گۆتنێ ئەو جوهینە ژ هەڤپەیمانێت خەزرەج[1]. دڤێن پشکداریێ د شەڕیدا بکەن دژی موشرکان، ئینا پسیار کر: ((موسلمان بووینە؟)) گۆتنێ: نە. رازی نەبوو دژی موشرکان پشتەڤانیێ ژ کافران وەرگریت.

رێزکرنا لەشکەری:

دەمێ لەشکەر گەهشتیە جهەکی دگۆتنێ (الشیخان)، لەشکەرێ خۆ کرە رێز رێز، بچویکێت شیانێت شەڕی نەبن زڤراندن، ژ وان: عەبدوللا کورێ عومەر کورێ (خطاب)، و ئوسامە کورێ زەید کورێ ئەرقەم، و عورابە کورێ ئەوس، و عەمرو کورێ حەزم، و ئەبو سەعیدێ خودری، و زەید کورێ (حارثة) یێ پشتەڤان، و سەعد کورێ حبە، و دبێژن: بەراء کورێ عازب ژی دگەل وان بوو، بەلێ بوخاری دبێژیت: پشکداری د شەڕیدا کربوو.

و دەستویری دا رافع کورێ خەدیج و سەمرە کورێ جوندوب، د سەر هندێرا کو ژیێت وان د بچویك بوون، بەلێ رافع تیرهاڤێژەکێ زیرەك بوو، دەستویری دایێ، و سەمرەی گۆتێ: ئەز ژ رافعی ب هێزترم.. ئەز وی ل عەردی ددەم، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((دێ وەرن پێش چاڤێت من خۆ لێکدەن))، و خۆ لێك دا، سەمرەی رافع ئێخست، و دەستویری دا سەمرەی ژی.

ب شەڤێ مانە ناڤبەرا ئوحودێ و مەدینێ:

دەمێ گەهشتینە وی جهی، رۆژ ئاڤابوو، نڤێژا مەغرەب کر، پاشی نڤێژا عەیشا، و ب شەڤێ ل وێرێ مان، و پێنجی زەلام ژێ گرتن بۆ زێرەڤانیا لەشکەری، ل دۆر لەشکەری دهاتن و دچۆن، و سەرکردێ وان موحەممەد کورێ مەسلەمەیێ

1ـ ابن سعد 24/2. و ئاشکرایە بەنی قەینوقاع پشتی بەدرێ ژ وارێت وان دەرێخستبوون.

پشتەڤان بوو، قەهرەمانێ سریا کەعب کورێ ئەشرەف کوشتی، و (ذکوان بن عبد قیس) زێرەڤانێ تایبەت یێ پێغەمبەری ﷺ بوو.

عەبدوللا کورێ ئوبەی و هەڤالێت خۆ.. ژ رێزێت موسلمانا دەرکەڤتن:

بەری بانگێ سپێدێ ب دەمەکێ کێم، دنیا پیچەك رۆن بوو، پاشی نڤێژا سپێدێ کر، و هەردوو لەشکەر کەفتنە بەرامبەر ئێك و لێك نێزیك بوون، هەتا هەردوو ئالیا ئێکدوو ددیت، ئها ل وێ دەلیڤا هەستیار.. عەبدوللا کورێ ئوبەی خۆ ژ لەشکەری ڤەکێشا و نێزیکی سێکا لەشکەری ـ سێ سەد شەڕکەر ـ رازیکرن و دگەل خۆ زڤڕاندن، و گۆت: ئەم نوزانین دێ بۆچی خۆ دەینە کوشتن؟ و وەسا خۆ دیارکر کو یێ ب ڤی شەڕی نەرازیە، چونکی پێغەمبەری ﷺ گوهێ خۆ نەدا رەئیا وی کو بمیننە د مەدینێدا، و گوهێ خۆ دا رەئیا هندەکێت دی، بەلێ بێ گۆمان ئەگەرێ خۆڤەکێشانێ ئەو نەبوو یا وی دوڕوی گۆتی، ئەگەر وەسا با هەتا بەرامبەر لەشکەرێ دژمنی دگەل لەشکەرێ پێغەمبەری ﷺ دەرنەدکەفت، ئەگەر ئاخفتنا وی راست با، هەر ژ دەسپێکێ دگەل لەشکەری دەرنەدکەفت، بەلێ ئارمانجا وی: د وی دەرافێ هەستیار و چارەنڤیسسازدا، دوبەرەکی و بەلبەلە و تێکدانێ بێخیتە ناف رێزێت لەشکەرێ موسلمانا، و شکەستنێ بێخیتە لەشکەری، پێش چاڤ و گوهێت دژمنێت وان، و یێت مایی ژی مەعنەویاتێت وان بێنە خوار و سست ببن، و ل بەرامبەر.. دێ دژمن خورت بیت و رژد بیت سەر شەڕی، دەمێ وی دیمەنی دبینیت، و دێ بیتە خۆش دەلیڤە ب زویترین دەم ب سەر پێغەمبەری ﷺ و سەحابێت دلسۆز بگرن و وان برینن، و دێ ل وی دەمی رێ خۆش بیت سەرۆکاتیا مەدینێ بۆ وی و هەڤالێت وی بیت.

نێزیك بوو ئەو دوڕوی د پیلانا خۆدا سەربکەڤیت بۆ ب جهئینانا هندەك ژ ئارمانجا خۆ، و نێزیك بوو هەردوو جوین: بنەمالا (حارثة) ژ ئەوسیان، و بنەمالا سەلەمە ژ خەزرەجیان، سەردا بچن و دویف بکەڤن، هزرێت وان ژی ئالۆز ببوون و

نێزیك بوو دا زڤرن، بەلێ خودێ ئەو پاراستن و دلێت وان موكومكرن، خودێ بەحسێ وان دبێژیت:

﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (آل عمران:122)، ئانكو: دەمێ دو دەستەك ژ هەوە، نێزیك بوو دا شكێن و ژ هەوە ڤەبن [و زڤرنەڤە] و سست بن، و خودێ پشتەڤانێ وانە [ژبەر هندێ پارستن و نەهێلا سست ببن و دگەل دورویان بزڤرن]. و بلا خودان باوەر پشتا خۆ ب خودێ موكوم بكەن.

عەبدوللا كورێ حەرام، بابێ جابر كورێ عەبدوللای، دویف وان دورویارا چۆ و پێكۆل كر بیرا وان ل ئەركێ وان بینیتەڤە د ڤێ دەلیڤەیا هەستیاردا، هەر دویفرا دچۆ و هان ددان كو بزڤرنەڤە، و دگۆتێ: وەرن د رێكا خودێدا شەڕی بكەن، وەرن بەرەڤانیێ بكەن، وان دگۆتێ: ئەگەر مە زانیبا هوین دێ شەڕی كەن، ئەم نەدزڤرین، عەبدوللا كورێ حەرام ژ وان بێ هیڤی بوو و گۆتێ: خودێ هەوە ژ مە دویر بێخیت، ئەی دژمنێت خودێ، خودێ دێ پێغەمبەرێ خۆ ژ هەوە بێ منەت كەت.

خودێ بەحسێ وان دورویا دبێژیت:

﴿وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ (آل عمران:167)، ئانكو: [و دیسا] دا ئەوێت دورویاتی كرین بێنە نیاسین و [ئاشكەرا ببن]. گۆتنە وان [مەخسەد پێ دورویە]: وەرن د رێكا خودێدا شەڕی [جهادێ] بكەن، یان ژی [ئەگەر هوین د رێكا خودێدا نەكەن] بەرگریێ ژ خۆ بكەن، گۆتن: ئەگەر مە زانیبایە دێ بیتە شەڕ، ئەم دا خۆ دەینە دگەل هەوە [و شەڕی كەین]، ئەو [ب ڤێ گۆتنا خۆ] وێ رۆژێ هند نێزیكی باوەریێ نینن هندی نێزیكی گاوریێ، وێ ب ئەزمانێ خۆ دبێژن یا نە ل سەر دلێ وان، و خودێ چێتر دزانیت كا ئەو چ [د دلێ خۆدا] ڤەدشێرن.

لەشکەرێ موسلمانا یێ مایی گەهشتە ئوحودێ:

پشتی دەستەکێت دورویا ژ بن فەرمانا پێغەمبەری ﷺ دەرکەفتین، و خۆ ڤەکێشاین، پێغەمبەری ﷺ لەشکەرێ مایی ـ نێزیکی (700) شەڕکەرا بوون ـ ب رێ ئێخست بەرەف دژمنی چۆن، و لەشکەرێ موشرکا ژ گەلەك جهاڤە ناڤبەرا وان و چیایێ ئوحودێ بوون، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((کی دێ مە نێزیکی وان کەت، ب رێکەکێ بگەهینە ئوحودێ، و د ناف وانڕا بچین؟)) ئینا (أبو خيثمة) گۆتێ: ئەز، ئەی پێغەمبەرێ خودێ، و د رێکەکا کورت راست بۆ ئوحودێ و د ناف تاخ و بیستانێت (بني حارثة)ڕا چۆن، و لەشکەرێ موشرکا هێلا رۆژئاڤایێ خۆ.

و لەشکەر دبەر بیستانێ (مربع بن قيظي)ڕا چۆن، و ئەو دورویەکێ کۆرە بوو، دەمێ پێ حەسیای لەشکەر یێ د بەر بیستانێ ویرا دبۆریت، ئاخ ب سەروچاڤێت وان وەردکر، و گۆت: ئەگەر تو پێغەمبەرێ خودێ بی، ئەز رێکێ نادەمە تە تو بێیە ناف بیستانێ من، هندەك چۆنێ دا کوژن، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((بهێلن.. ئەڤی دلێ وی یێ کۆرەیە و چاڤێت وی ژی د کۆرەنە))، و پێغەمبەر ﷺ دەرباز بوو هەتا گەهشتیە نهالێت چیایێ ئوحودێ ل بنێ چیای، لەشکەری پالا خۆ دا بلنداهیێت چیایێ ئوحودێ و بەرێ خۆ دا مەدینێ، و ب وی رەنگی لەشکەرێ موشرکا کەفتە ناڤبەرا لەشکەرێ موسلمانا و مەدینێ.

نەخشەیێ بەرگریێ:

ل وێرێ.. پێغەمبەری ﷺ لەشکەرێ خۆ گەرم کر، و کرنە رێز رێزە و بۆ شەڕی بەرهەڤکرن، دەستەکەك ژ زیرەکترین تیرهاڤێژا هەلبژارتن، پێنجی شەڕکەر بوون، سەرکرداتیا وان کرە د دەستێ عەبدوللا کورێ جوبەیر کورێ نوعمانێ پشتەڤان یێ ئەوسی یێ بەدریدا، و فەرمانا وان کر ل سەر گرەکی راوستیان، پشتی هنگی ب گرێ تیرڤانا (جبل الرماة) هاتە نافکرن، ل باشوورێ رۆژهەلاتا لەشکەرێ موسلمانا و سەد و پێنجی مەترا ژ لەشکەری دویر بوون. مەرەما مانا وان سەر گری ژ ئاخفتنا پێغەمبەری ﷺ دیار بوو دەمێ بۆ وان ئاخفتی و گۆتیە

سەرکردێ وان: ((ب تیرا.. سویارێت وان ژ مە بدە پاش، نەهێلە د پشت مەڕا بێن، ئەم سەربکەڤین یا نە جهێ خۆ نەبەردی د بەرۆکێ تەڕا نەئێنە مە))[1]، پاشی گۆتە تیرڤانا: ((پشتا مە بگرن، ئەگەر هەوە دیت ئەم یێت دهێینە کوشتن، د هەوارا مە نەهێن، و ئەگەر هەوە دیت ئەم یێ دەستکەفتیا کۆم دکەین، نەهێن، پشکداریێ دگەل مە نەکەن))[2]. و د ریوایەتا بوخاریدا، ﷺ گۆت: ((ئەگەر هەوە دیت بالندە یێ مە درەڤینن ژ ڤی جهێ خۆ نەهێنە خوار هەتا ئەز دهنێرمە دویف هەوەڕا، و ئەگەر هەوە دیت مە ئەو شکاندن و راهێلایێ، ژ جهێ خۆ نەهێنە خوار هەتا ئەز دهنێرمە دویف هەوەڕا))[3].

ب دانانا وان تیرڤانا سەر گری، و دگەل ئاراستەیێت سەربازی یێت توند، پێغەمبەری ﷺ رێکا ئێکانە ژ سویارێت موشرکان گرت، دا نەشێن بچنە پشت لەشکەرێ موسلمانا و پێکۆلا دۆرپێچکرنا وان بکەن. و لەشکەرێ مایی.. (المنذر بن عمرو) کرە سەرکردێ رەخێ راستێ، و زوبەیرێ کورێ عەوام سەرکردێ رەخێ چەپێ، و هاریکارێ وی: میقداد کورێ ئەسوەد بوو، و ئەرکێ زوبەیری: بەرسینگێ سویارێت خالد کورێ وەلید بگریت، و زیرەك و قەهرەمان و ناڤدارێت موسلمانا دانانە رێزێت پێشیێ.

نەخشەیەکێ حەکیم و گەلەکێ ب رێك و پێك بوو، بسپۆری و شارەزاییا سەرکرداتیا لەشکەری یا پێغەمبەری ﷺ تێدا دیاربوو، و چو سەرکردێت لەشکەری و هندی د زیرەك و شارەزابن، نەشیاینە نەخشەیەکی وەسا دانن، باشترین جهێ ستراتیجی د مەیدانا شەڕیدا گرت، د سەر هندێڕا کو پشتی دژمنی یێ چۆیە د مەیدانێدا، پشتا لەشکەری و رەخێ راستێ ئێخستنە بلنداهیێت چیای و جهەکێ بلند بۆ لەشکەرێ خۆ هەلبژارت، ئەگەر لەشکەرێ موسلمانا شکەست

1ـ ئبن هيشام 65/2، 66.

2ـ روى ذلك أحمد والطبراني والحاكم عن ابن عباس. فتح الباري 350/7.

3ـ صحيح البخاري، كتاب الجهاد 426/1.

ژی، دا پشتا خۆ بدەنە چیای، و ژۆردا نەرەڤن، و نەکەڤنە د دەڤێ دژمنیدا و ئێخسیر ببن، و هەر ل وی دەمی مەزنترین زیان بگەهینە دژمنی، ئەگەر پێکۆل کر سەرئەڤراز هێرشێ بکەتە سەر وان، هەروەسا لەشکەرێ دژمنی نەچارکر ب جهێ نزم رازی ببیت، خۆ ئەگەر سەرکەفتبان ژی، یا ب زەحمەت بوو تشتەك ب دەست خۆ ئێخستبا، هەروەسا کێماتیا هەژمارا لەشکەرێ خۆ، ب هەلبژارتنا زیرەکترین و قەهرەمانترین سەحابە راستڤەکر، و هەر ئێك دانا وێ مەیدانێ یا ئەو لێ دەورێ خۆ لێ ب جھ بینیت. ئها ب ڤی رەنگی لەشکەرێ موسلمانا هاتە رێکخستن و هاندان، ئەو رۆژ شەمبی بوو، (7/ی شەوال/ 3 مشەختی).

پێغەمبەری ﷺ هەستا زیرەکی و سەرکەفتنێ د دلێ لەشکەریدا ساخکر:

پێغەمبەری ﷺ گۆتە موسلمانا: ((کەس ژ هەوە دەست ب شەڕی نەکەت.. هەتا ئەز فەرمانێ ددەم))، چۆ پێشیا لەشکەری، د ناڤبەرا دوو مەتالادا بوو، و سەحابە بۆ شەڕی هاندان، و خۆ راگرن و بواستینن و هەدارێ ل سەر بکێشن، دەمێ شەڕ دهێتەکرن، و سەحابە گەرمکرن و باوەری و مەعنەویاتێت وان بلندکرن، شیرەکێ نوی ژ کاڤلانی کێشا و بلندکر و گۆتە سەحابێت خۆ: ((کی دێ حەقێ ڤی شیری دەتێ؟))، هندەك رابوون دا بچن وەربگرن، ژ وان: عەلی کورێ (أبو طالب)، و زوبەیر کورێ عەوام، و عومەر کورێ (خطاب)، و پاشی ئەبو دوجانە سەماك کورێ خەرشە رابوو و گۆتێ: حەقێ وی چیە ئەی پێغەمبەرێ خودێ؟ گۆت: ((تو ل سەروچاڤێت دژمنی بدەی هەتا خوار دبیت)). گۆتێ: ئەز دێ حەقێ وی دەمێ ئەی پێغەمبەرێ خودێ، و ئەو شیر دا وی.

ئەبو دوجانە زەلامەکێ ب جەرگ و زیرەك بوو، د شەڕادا تیڤەرێزەکا پاتەی یا سۆر دهاڤێتە سەرێ خۆ و سینگێ خۆ بلند دکر و ب خۆمەزنکرن ب رێڤە دچۆ، و خەلکی دزانی ئەڤە هەتا مرنێ دێ شەڕی کەت. دەمێ شیر وەرگرتی، پاتێ سۆر ئینا دەر هاڤێتە سەرێ خۆ، و د ناف رێزێت موسلمانادا دهات و دچۆ و خۆ باددا،

ل وی دەمی پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەڤە رێڤەچۆنەکە خودێ حەژێ ناکەت، ژبلی ل جهێت هۆسا)).

گەرمکرنا لەشکەرێ مەکەهێ:

موشرکا لەشکەرێ خۆ ل دویف سیستەمێ رێزا رێکخست، ئەبو سوفیان کورێ (صخر) کورێ حەرب سەرکردێ گشتی یێ لەشکەری بوو، و جهێ وی ل نیڤا لەشکەری بوو، خالد کورێ وەلید ـ وی دەمی هێژ موشرك بوو ـ سەرکردێ رەخێ راستێ بوو و عەکریمە کورێ ئەبو جەهل سەرکردێ رەخێ چەپێ، و سەرکردێ پەیادا.. سەفوان کورێ ئومەیە، و عەبدوللا کورێ ئەبی رەبیعە سەرکردێ تیرهاڤێژا بوو، و ئالایێ شەڕی د دەستێ دەستەکەکا بنەمالا (عبد الدار)دا بوو، و د کەڤندا، هەر ل سەر دەمێ (قصي بن كلاب).. ئەو هەلگرێت ئالایێت شەڕی بوون. و کەس نەدشیا وێ بەرپرسیێ و وی قەدری ژ وان بستینیت، وەك عورف و عەدەتەك ژ باب و باپیرێت خۆ وەرگرتی.

سەرکردێ گشتی ئەبو سوفیان بیرا وان ل کوشتیێت قورەیشێ ئینا ل رۆژا بەدرێ، دەمێ هەلگرێ ئالایێ وان (النضر بن الحارث) هاتیە ئێخسیرکرن، و ڤیا وان بئازرینیت، و گۆتێ: ئەی بنەمالا (عبد الدار).. رۆژا بەدرێ ئالایێ مە د دەستێ هەوەدا بوو، ئەو ب سەرێ مە هات یا هەوە دیتی، و خەلك ل دۆر ئالایێ خۆ کۆم دبن، ئەگەر نەما، ئەو ژی نامینن، ئان دێ د هەژی ئالایێ مە بن، ئان ژی دەستا ژێ بەردەن و دێ دەینەف هندەکێت دی. ئەبو سوفیان ب وێ ئاخفتنا ب کێلنجی، مەرەما خۆ ب جهە ئینا، و گەلەك ژ ئاخفتنا ئەبو سوفیان تۆرەبوون و گۆتن: ئەم ئالایێ خۆ تەسلیمی تە ناکەین، و دەمێ سوبەهی ئەم ب ناڤێك دکەڤین، دێ بینی ئەم دێ چ کەین! و دەمێ شەڕی دەسپێکری و گەرم بووی، خۆ راگرت هەتا هەمی هاتینە کوشتن.

پیلانێت سیاسی ژ لایێ قورەیشێڤە :

بەری شەڕ دەست پێ بکەت، قورەیشێ پێکۆل کرن دوبەرەکیێ بێخیتە ناف رێزێت موسلمانا، ئەبو سوفیان قاسدەك هنارتە ناف پشتەڤانان، و گۆتێ: (هوین خۆ ژ مە و پسامێت مە بدەنە پاش، مە چو دگەل هەوە نینە، و ئەم نەپێدڤینە شەڕێ هەوە بکەین). بەلێ ئەڤ پێکۆلا وی بەرامبەر پێکۆلا وەکی چیا موکوم، ب چو نەچۆ، و پشتەڤانان بەرسڤەکا توند دایێ، و ئەو گۆتێ یا وان پێ نەخۆش.

دەمێ ب ناڤێککەفتنێ نێزیك بوو، و هەردوو لەشکەر لێك نێزیك بوون و کەفتنە بەرامبەر ئێك، قورەیشێ پێکۆلەکا دی ژی کر هەر بۆ وێ مەرەمێ: چەتەیەکێ خائین، دگۆتنێ: ئەبو عامرێ فاسق، ناڤێ وی عەبد عەمرو کورێ (صفي) بوو، و بەری هنگی دگۆتنێ: راهب، پێغەمبەری ﷺ ناسناڤێ وی کرە فاسق، بەری ئیسلامێ مەزنێ هۆزا ئەوس بوو، دەمێ ئیسلام هاتی بۆ خۆ نەهێلا، و ب ئاشکرایی دژمنیا پێغەمبەری ﷺ کر، ئینا ژ مەدینێ دەرکەفت و چۆ ناف قورەیشێ هان ددان و دئازراندن کو دژمنیا پێغەمبەری ﷺ بکەن و شەڕێ وی بکەن، و سۆز دا قورەیشێ، ئەگەر ملەتێ وی، وی ببینن، دێ گوهداریا وی کەن و خۆ دەنە دگەل وی، و ئەو ئێکەمین کەس بوو ژ نەقورەیشیا ل مەکەهێ دگەل موسلمانا ئاخفتی، گازی ئویجاخا خۆ کر، و خۆ بۆ دا نیاسین و گۆتێ: گەلی ئەوسیان.. ئەز ئەبو عامرم، ئینا گۆتنێ:

خودێ ب تە نەدەتە کەسێ ئەی فاسق. ئینا گۆت: ملەتێ من پشتی من یێت سەرداچۆین و خرابی یا گەهشتیێ، و دەمێ شەڕی دەسپێکری، ب دژواری شەڕێ ملەتێ خۆ دکر و بەر تێ وەردکرن. ب ڤی رەنگی قورەیش د پێکۆلا خۆ یا دووێدا ژی ب سەر نەکەفت، و نەشیا دوبەرەکیێ بێخیتە ناف رێزێت باوەردارانداا، و ئەڤە نیشانا هندێ بوو کو ئەو گەلەك ژ موسلمانا دترسیان و هزرەکا مەزن بۆ دکر، هەرچەندە ئەو ب هەژمارێ و چەکی ژ موسلمانا بۆشتر بوون.

پێکۆڵێت ژنێت قورەیشێ د هاندان و گەرمکرنا لەشکەریدا:

ژنێت قورەیشێ ژی، ب سەرکێشیا هند کچا عوتبەی، هەڤژینا ئەبو سوفیان بەهرا خۆ د شەڕیدا هەبوو، د ناف رێزێت موشرکارا د هاتن و دچۆن و دەف لێ ددان، و زەلام هان ددانە شەڕی، و هەستێت سویار و پەهلەوانێت وان دئازراندن، و پەسنا خودانێت شیر و تیرا دکرن، و هندەك جارا ژی ئاخفتنا خۆ ئاراستەی خودانێت ئالای دکرن:

(گەلی بنەمالا (عبد الدار) و ئەوێت پشتا مە دپارێزن، ژ دل شیرێت خۆ دانن).

و هندەك جارا هۆزان ب ملەتێ خۆ دگۆتن، رامانا وان:

هوین سینگێ خۆ بدەنە شەڕی دێ چینە سەر و ستۆیێت ئێك

هوین پشتا خۆ بدەنە شەڕی ئەم و هوین دێ ژێکڤەبین.

ئێکەمین سۆتەمەنیێ شەڕی:

هەردوو لەشکەر کەفتنە بەرامبەر ئێك، و قویناغێت شەڕی دەسپێکرن، و ئێکەمین سۆتەمەنیێ شەڕی، هەلگرێ ئالایێ موشرکان: (طلحة بن أبي طلحة العبدري) بوو، ژ هەمی قورەیشێ زیرەك و مێرخاستر بوو، موسلمانا دگۆتێ: بەرانێ کەتیبێ، ژ رێزا دەرکەفت و یێ ل حێشترەکێ سویارە، و ل مەیدانێ قەب بۆ شیرانێ خواستن، هندی یێ زیرەك و پەهلەوان بوو، خەلکی خۆ ژێ ددا پاش، بەلێ زوبەیر چۆ بەرسینگێ وی.. و وەکی شێرا خۆ هاڤێتە سەر پشتا حێشترا وی، و گرت و ل عەردی دا، و کەفتە سەر و ب شیری ڤەکوشت، دەمێ پێغەمبەری ﷺ ئەڤ بەرسینگگرتنا سەرکەفتی دیتی، گۆت: ((الله أكبر))، و موسلمانا ژی دویفدا پێکڤە لێ ڤەگێرا، و پێغەمبەری ﷺ مەدحێت زوبەیر کرن، و گۆت: ((هەر پێغەمبەرەکی حەواریەکێ هەی، و حەواریێ من زوبەیرە))[1].

1ـ السيرة الحلبية 18/2.

شەڕ ل دۆر ئالای، و براندنا هەلگرێت وی:

هەردوو جوین ب نافێك كەفتن و شەڕ ل هەمی رەخێت مەیدانی دژوار بوو، و دژواریا شەڕی ل دەوروبەرێت ئالایێ موشركان بوو، پشتی كوشتنا سەركردێ ئالا هەلگران (طلحة) ژ بنەمالا (عبد الدار) برایێ وی ئەبو شەیبە (عثمان بن أبي طلحة) ئالا راكر و چۆ ناف شەڕی و دگۆت: هەژیە بۆ هەلگرێ ئالای، ستۆیێ وی ژ خوینێ سۆر ببیت، ئان بكەڤیتە بەر دربا.

ئینا حەمزە كورێ (عبد المطلب) هێرش كرە سەر و شیرەك لێ دا، دەستێ وی ب ملڤە هەتا نافكێ ئینا خوار، و مێلاكا وی دیاربوو، پاشی برایێ وی ئەبو سەعد كورێ (أبو طلحة) ئالا بلندكر، سەعد كورێ ئەبی وەقاس تیرەك هاڤێت ل حەفكا وی دا و ئەزمان ژ دەڤی هاتە دەر و د جهدا كوشت. و یا هاتیە گۆتن: ئەبو سەعد دەركەفت چۆ دەستاڤەكێ، عەلی كورێ (أبو طالب) دویفڕا چۆ، و دانا ئێك و عەلی ئەو كوشت. پاشی (مسافع بن طلحة بن أبي طلحة) ئالا هەلگرت، (عاصم بن ثابت بن أبي الاقلح) تیرەك هاڤێتێ و كوشت، و پشتی وی برایێ وی (كلاب بن طلحة بن أبي طلحة) ئالا هەلگرت، زوبەیر كورێ عەوام هێرش كرە سەر و شەڕێ وی كر هەتا كوشتی. دویفدا برایێ وی (الجلاس بن طلحة بن أبي طلحة) ئالا بلندكر، (طلحة بن عبيد الله) رومەك لێ دا و كوشت، و یا هاتیە گۆتن: (عاصم بن ثابت بن أبي الاقلح) تیرەك لێ دا و كوشت. ئەڤە شەش كەس بوون ژ ئێك خێزان ئێك دویف ئێكی هاتنە كوشتن، ژ مالا (أبي طلحة عبد الله بن عثمان بن عبد الدار) هەمی ژ هەلگرتنا ئالای هاتنە كوشتن، دویف واندا ژ بنەمالا عبد الدار (أرطأة بن شرحبيل) ئالا هەلگرت، و عەلی كورێ (أبو طالب) ئەو كوشت، و یا هاتیە گۆتن: حەمزەی یێ كوشتی، پاشی (شريح بن قارظ) ئالا بلندكر، و قزمان ئەو كوشت ـ كەسەكێ دوڕوی بوو دگەل موسلمانا شەڕ دكر، دا خۆ بپارێزیت، نە ژبۆ ئیسلامێ بوو ـ، پاشی ئەبو زەید عەمرو كورێ عەبد مەناف ئالایێ موشركا بلندكر، قزمان ئەو ژی كوشت.

ئەڤە بوونە دەھ کەس ژ بنەمالا (عبد الدار) ئالا هەلدگرت و هاتنە کوشتن، و کەس ژ وێ بنەمالێ نەما ئالای بلندکەت. ئینا گەنجەکێ حەبەشی چۆ پێش نافێ وی (صواب) بوو، و ئالایێ موشرکا بلندکر، و گەلەك یێ زیرەك و خۆراگر بوو، ئەوێت بەری وی هاتینە کوشتن، کەس وەکی وی یێ زیرەك نەبوو، شەڕ دکر هەتا هەردوو دەستێت وی هاتینە بڕین، و ب قۆپێت دەستێت خۆ ئالا ب سینگێ خۆ و ب حەفکا خۆڤە دشداند دا نەکەڤیت، و دەمێ کەفتی گۆت: یا خودێ من چو رێ نەمان، دێ هەجەتا من وەرگری؟

و پشتی ئەو گەنجێ حەبەشی (صواب) هاتیە کوشتن، ئالایێ موشرکا کەفتە عەردی و کەس نەبوو راکەت و هەر ما ل عەردی.

شەڕ ل رەخێت دی بێت مەیدانێ:

ل وی دەمێ شەڕێ گران ل دۆر ئالایێ موشرکان دهاتەکرن، شەڕەکێ بەردەوام و بێ سستی ل هەمی رەخێت مەیدانێ بوو، و گیانێ باوەریێ رێزێت موسلمانا موکوم کربوون، وەکی لەهی و لێمشتا ب سەر موشرکادا دچۆنە خوار و دگۆت: (أمت، أمت) ئانکو: مادەم هەر دێ مرم، بلا بۆ خودێ بمرم، ئەڤە درویشمێ وان بوو رۆژا ئوحودێ.

ئەبو دوجانە د مەیدانێدا دچۆ، پاتێ سۆر هاڤێتبوو سەرێ خۆ، و شیرێ پێغەمبەری ﷺ د دەستیدا بوو، و یێ رژد بوو کو حەقێ شیری بدەتێ، و هەر موشرکێ کەفتیە بەرسینگێ وی دکوشت، هەتا وەلێ هاتی ل موشرکا دگەریا، و رێزێت وان تێك ددان.

زوبەیر کورێ عەوام گۆت: دەمێ من گۆتیە پێغەمبەری ﷺ: من ئەو شیر دڤێت و ئەز چۆیمێ و نەدایە من، و دایە ئەبو دوجانە، من د دلێ خۆدا گۆت: ئەز کورێ مەتا وی (صفية)مە، و قورەیشیمە، و ئەز رابووم بۆ خۆ چۆمە شیری، و من بەری ئەبو دوجانەی گۆتێ بدە من، و دگەل هندێ.. نەدا من و دا وی، ب خودێ ئەز دێ بەرێ خۆ دەمێ کا ئەبو دوجانە چاوا شەڕی دکەت؟ و ئەز دویفڕا چۆم،

پاتێ خۆ یێ سۆر ئینا دەر و هاڤێتە سەرێ خۆ، پشتەڤانا گۆت: ئەبو دوجانەی پاتێ مرنێ دەرێخست، ئینا دەرکەفتە شەڕی و دگۆت:

(ئەزم یێ هەڤالێ من سۆز دایە من، و ئەم ل پال چیای دەف دارقەسپا، ئەز چو جارا ل دویماهیا رێزا نەمینم، شیرێ خودێ و پێغەمبەری داوەشینم).

و هەر موشرکێ کەفتیە بەر سینگێ وی دکوشت، زەلامەك ژ موشرکا گەلەك ژ مە کوشتن، و ئەو و ئەبو دوجانە نێزیکی ئێك بوون، من دوعا کرن خودێ وان بێخیتە بەرسینگێ ئێك، و گەهشتنە ئێك و دانا ئێك، یێ موشرك شیرەك دانا ئەبو دوجانەی، وی مەتالێ خۆ دا بەر، و شیرەك داوەشاندێ و کوشت[1].

پاشی ئەبو دوجانەی خۆ د ناف رێزێت وان قوتا، هەتا گەهشتیە سەرکردا ژنێت قورەیشێ، و وی نەدزانی ژنە، ئەبو دوجانە گۆت: من کەسەك دیت سەروچاڤێت خەلکی ڤەدچڕین، من هێرش کرە سەر و شیرێ خۆ بلندکر، دەنگێ خۆ بلند کر، و دەرکەفت ژن، وەك رێزگرتن.. من نەڤیا ئەز ژنەکێ ب شیرێ پێغەمبەری ﷺ بکوژم. ئەو ژن.. هند کچا عوتبەی بوو، زوبەیر کورێ عەوام دبێژیت: من ئەبو دوجانە دیت.. شیرێ خۆ راکربوو هنداف سەرێ هندا کچا عوتبەی، پاشی شیرێ خۆ راکر و نەدانایێ، ئینا من گۆت: خودێ و پێغەمبەرێ وی باشتر دزانن[2].

و حەمزە کورێ (عبد المطلب) وەکی شێرێت ئازریایی شەڕ دکر، هێرش دکرە ناف کۆمێت موشرکاندا، بێی ژ کوشتنا خۆ بترسیت، و یێت بەرسینگێ خۆ ددانە بەر شیرا و دئێخستن هەروەکی بەلگ بەر بارۆڤەی دفڕن، ژبلی پشکداریا وی د براندنا هەلگرێت ئالایێ موشرکاندا، بەرسینگێ قەهرەمانێت وان دگرت و ژ سەرکێشێت شەڕکەرا بوو، هەتا هاتیە کوشتن، بەلێ چو قەهرەمانا سینگ و سینگ ل مەیدانا شەڕی ئەو نەکوشت، وەسا هاتە کوشتن، وەکی پەهلەوانێت ل تاریا شەڤێ و ژ دویرڤە دهێنە کوشتن.

1ـ ئبن هیشام 68/2، 69.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

كوشتنا شێرێ خودێ حەمزە كورێ (عبد المطلب):

كوژەكێ حەمزەی (وەحشی كورێ حەرب) گۆت: ئەز بەندەیێ جوبەیر كورێ (مطعم) بووم، و مامێ وی (طعيمة بن عدي) ل بەدرێ بریندار ببوو، دەمێ قورەیش بەرەف شەڕێ ئوحودێ چۆی، جوبەیر گۆتە من: ئەگەر تە حەمزە مامێ موحەممەدی ب دزیكیڤە كوشت، تو یێ ئازایی. گۆت: ئەز ژی دگەل خەلكی دەركەفتم.. و ئەز یێ حەبەشیمە، و من ب كارئینانا رومێ یا ژ وێرێ گرتی، و كێم جارا ئەز ل نیڤا ئارمانجێ نادەم، دەمێ هەردوو لەشكەر ب ناڤێك كەفتین، من چاڤێ خۆ ل حەمزەی دگێڕا، هەتا من د ناف خەلكیدا دیتی وەكی حێشترەكا بلند دیار دكر، خەلك ل عەردی ددان و چو خۆ ل بەر نەدگرت. ب خودێ من خۆ بەرهەڤ دكر دا خۆ نێزیكی وی بكەم، و من پشت دارا و بەرا خۆ ڤەدنویساند دا نێزیكی من ببیت، (سباع بن عبد العزى) بەری من بەرەف وی چۆ، دەمێ حەمزەی ئەو دیتی، گۆتێ: كا وەرە بەرسینگێ من ئەی كورێ سنەتكەرێ، ـ دەیكا وی زارۆك سنەت دكرن ـ و شیرێ خۆ راكر و ل سەرێ وی دا، گۆت: من ستێركا خۆ لێ گرت و روما خۆ ئینا و بر هەتا من راستكریێ، من ڤەوەشاندێ، ب نیڤا دل و مێلاكێت وی كەفت، و د ناڤبەرا هەردوو پێت وی دەركەفت، كاركر دا بەرەف من بهێت، كەفت و نەشیا، و من هێلا وەسا هەتا مری، پاشی ئەز چۆم من روما خۆ ژێ كێشا و ئەز زڤڕیمە رێزێت پشتێ ژ لەشكەری و ئەز روینشتم، و ژبلی وی كەسێ دی خەما من نەبوو، من ئەو كوشت دا ئازا ببم، دەمێ زڤڕینە مەكەهێ ئەز هاتمە ئازاكرن[1].

زالگەهی سەر سەروبەرێ مەیدانێ:

د سەر وێ خوسارەتیا مەزنڕا موسلمان تووش بووینێ، ژ كوشتنا شێرێ خودێ و شێرێ پێغەمبەرێ وی: حەمزە كورێ (عبد المطلب)، موسلمانا خۆ راگرت و

1ـ ئبن هیشام 69/2، 70، 71، 72. صحيح البخاري 583/2. وەحشی پشتی شەڕێ (طائف) موسلمان ببوو، و ب وێ روما خۆ (مسيلة الكذاب) كوشتبوو، و پشكداری د شەڕێ یەرموكدا كر دژی رومانیان.

زالگەهی سەر رەوشا مەیدانێ کر، د وێ رۆژێدا ئەبو بەکر، و عومەرێ کورێ (خطاب)، و عەلی کورێ (أبو طالب)، و زوبەیر کورێ عەوام، و (مصعب) کورێ عومەیر، و (طلحة) کورێ عوبەیدوللا، و عەبدوللا کورێ جەحش، و سەعد کورێ (معاذ)، و سەعد کورێ عوبادە، و سەعد کورێ رەبیع، و ئەنەس کورێ (النضر)، و یێت وەکی وان شەڕەکێ وەسا یێ دژوار کر، هێزا دژمنی لاوازکر و کۆمێت وان بەلاڤکرن.

ژ نڤینا زاڤانیێ، بەرەف شەڕێ شیر و مەتالا:

ژ قەهرەمانێت وێ رۆژێ بۆ خودێ ژ دل بەرەف سەرکەفتنێ ئان مرنێڤە چۆین: (حنظلة الغسیل) بوو، و گۆتێ: ئەلغەسیل، ئانکو: ملیاکەتا یێ شویشتی، و ناڤێ وی (حنظلة) کورێ ئەبی عامر بوو، و بابێ وی موسلمان نەببوو، و دژمنیا موسلمانا دکر و چۆبوو مەکەهێ، موشرکا دگۆتێ: (الراهب)، و موسلمانا دگۆتێ: (الفاسق)، بەری نوکە مە بەحسێ وی یێ کری. (حنظلة)ی نوی دەواتا خۆ کربوو، دەمێ ب شەڤ های ژ بانگهەلدێرێ جیهادێ بووی، ب لەز ژ نڤینێت خۆ دەرکەفت، ـ بێی سەرێ خۆ بشۆت ـ کارێ خۆ کر و چۆ جیهادێ، دەمێ ل مەیدانا شەڕی گەهشتیە لەشکەرێ موشرکا، رێزێت وان شەفکرن و دەرباز بوو هەتا گەهشتیە نێزیکی سەرکردێ موشرکان ئەبو سوفیان کورێ حەرب، و نێزیك بوو بکوژیت و شیرێ خۆ راکرە هنداف، شەداد کورێ ئەسوەد ئەو دیت و دربەك لێ دا و شەهید بوو.

ئەرکێ قۆلا تیرهاڤێژا د شەڕیدا

تیرهاڤێژێت پێغەمبەری ﷺ دانایە سەرێ گری، دەورەکێ گرنگ هەبوو د شەڕیدا بۆ بەرژەوەندیا لەشکەرێ موسلمانا، سویارێت مەکەهێ ب سەرکرداتیا خالد کورێ وەلید و ب هاریکاریا ئەبو عامرێ فاسق سێ جارا هێرش کرە سەر پەرێ چەپێ یێ لەشکەرێ موسلمانا، دا پشت بزڤرن و رێزێت موسلمانا ژێك

بەلافکەن و بشکێنن، بەلێ تیرهاڤێژێت سەرێ گری تیر لێ دباراندن و هەرسێ هێرشێت وان سەرنەگرتن[1].

شکەستن کەفتە موشرکان:

شەڕ ب ڤی رەنگی یێ بەردەوام بوو، و لەشکەرێ ئیسلامێ یێ ب هەژمارێ کێم.. زالگەهی سەر مەیدانا شەڕی هەمیێ دکر، هەتا قەهرەمانێت موشرکا بێ زار بووین، و سستی و شکەستن کەفتە لەشکەرێ وان ژ لایێ راستێ و چەپێ و پێشیێ و پاشیێ، هەروەکی سێ هزار موشرك یێت کەفتینە بەرامبەر سیھ هزار موسلمانا، نە بەرامبەر چەند سەدەکا، و موسلمانا ب بلندترین هەلویست و وێنەیێ وێرەکی و خۆراگریێ شەڕ دکر.

قورەیشێ هەمی هێز و شیانێت خۆ دانە کاری بۆ بەرسینگگرتنا هێرشا موسلمانا، بەلێ پێکۆلێت وان سەرنەگرتن و پاشڤە زڤڕین و شکەستن کەفتە رێزێت وان، هەتا وەلێ هاتین کەس ژ وان نەدوێریا نێزیکی ئالایێ خۆ ببیت، ئەوێ کەفتی دەمێ (صواب) هاتیە کوشتن، و کەس نەبوو ئالایێ وان بلند بکەت دا شەڕ ل دۆر بێتەکرن، ئینا پاشڤە زڤڕین و دەست ب رەڤێ کر، و ئەو تشتێ بەری هنگی د هزرا واندا و بۆ خۆ دگۆت ژ: تۆلڤەکرن و قوتبڕکرنێ و زڤڕاندنا سەروەری و مەزنی و رێز و ناڤ و دەنگیێ.. هەمی ژبیرکرن و ژێ بێ هیڤی بوون.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: پاشی خودێ سەرکەفتن دا موسلمانا، و سۆزا خۆ راست دگەل ئینا، و ئەڤە د مەیدانا شەڕیدا یا ئاشکرا بوو، و شکەستن و رەڤینا موشرکان یا بێ گۆمان بوو.

عەبدوللا کورێ زوبەیر ژ بابێ خۆ ڤەدگێریت، گۆت: ب خودێ من بەرێ خۆ ددایێ هند کچا عوتبەی و ژنێت هەڤالێت وێ دەهمەنێت خۆ هەلدابوون و درەڤین، و چو تشت.. نە پیچەك و نە گەلەك دگەل خۆ نەدبر... هتد[2].

1ـ بەرێ خۆ بدە فتح الباري 346/7.

2ـ ئبن هیشام 77/2.

بوخاری د سەحیحا خۆدا ژ بەرائێ کورێ عازبی ڤەدگێریت، گۆت: دەمێ ئەم ب ناڤێك کەفتین و شەڕ گەرم بووی، ئەو رەڤین، و مـن ددیـت ژن یـێ شـویتکێت خـۆ دشـدینن و دەهمـەنێت خـۆ هەلـددەن و درەڤـن، هـەتا خلخالێـت پێـت وان دیـار دبوون[1]. و موسلمانا رادهێلا موشرکا، چەکێ خۆ دهێلا و موسلمانا دەستکەفتی کۆم دکرن.

خەلەتیا مەزن یا تیرهاڤێژا:

ل وی دەمێ لەشکەرێ موسلمانا یێ بچویك سەرکەفتنەکا دی یا مەزن سەر خەلکێ مەکەهێ تۆمار دکر، ژ وێ سەرکەفتنێ کێمتر نەبوو یا ل رۆژا بەدرێ تۆمارکری، بارا پتر تیرهاڤێژێت سەرێ گری خەلەتیەکا گەلەکا مەزن کر، سەروبەرێ شەڕی ب دورستی سەروبن کر، و زیانێت مەزن گەهشتنە موسلمانا، و هەر نێزیك بوو ببیتە ئەگەرێ کوشتنا پێغەمبەری ب خۆ ﷺ، و هەیبەت و ناڤ و دەنگێت موسلمانا وەکی خۆ نەمان، کو پشتی شەڕێ بەدرێ ناڤێ وان بلند ببوو.

بەری نوکە مە دیارکربوو.. پێغەمبەری ﷺ فەرمانێت رژد ل وان تیرهاڤێژا کربوون کو ب چو شێوەیان جهێ خۆ ل سەر گری بەرنەدەن، چ موسلمان سەربکەڤن ئان نە، بەلێ د سەر ڤان فەرمانێت توندڕا، دەمێ تیرهاڤێژا دیتی موسلمان یێت دەستکەفتێت دژمنی کۆم دکەن، ڤیانا دنیایێ کەفتە دلێ وان، هندەکا دگۆتە یێت دی وەرنە دەستکەفتیا وەرن.. هەڤالێت هەوە سەرکەفتن، هوین خۆ ل هیڤیا چ دگرن؟ بەلێ سەرکردێ وان عەبدوللا کورێ جوبەیر بیرا وان ل فەرمانا پێغەمبەری ﷺ ئینافە، و گۆتێ: ما هەوە ژبیرکر پێغەمبەری ﷺ چ گۆتیە هەوە؟ بەلێ بارا پتر ژ تیرهاڤێژا گوه نەدا ڤێ بیرئینانێ، و گۆتن: ب خودێ ئەم ژی دێ چینە دگەل خەلکی دەستکەفتیا کۆمکەین[2]. چل تیرهاڤێژا جهێت خۆ بەردان و ژ گری خوارکەفتن و چۆنە ناف لەشکەری دا دگەل وان دەستکەفتیا کۆمکەن.. ئها

1ـ صحيح البخاري 579/2.

2ـ بوخاری ژ ئاخفتنا (البراء بن عازب) 426/1 ڤەگێرایە.

هۆسا پشتا لەشکەرێ موسلمانا هاتە بەردان. هەمی خوارکەفتن.. ژبلی جوبەیر و نەهە هەڤالێت دی مانە سەرێ گری و بریار دان جهێت خۆ نەبەردەن هەتا ئان دەستویری بۆ بێتە دان بێنە خوار، ئان ژی بێنە براندن.

خالد کورێ وەلید نەخشەیەکی ددانیت بۆ دۆرپێچکرنا لەشکەرێ موسلمانا:

خالد کورێ وەلید بەرێ خۆ دایێ تیرهاڤێژ هاتنە خوار و پشتا موسلمانا هاتە بەردان، وی بۆ خۆ ب دەلیڤەیەکا زێرین دیت، و ب لەز پشت گری زڤڕی هەتا گەهشتیە دویماهیا لەشکەرێ موسلمانا، و عەبدوللا کورێ جوبەیر و هەڤالێت وی یێت مایی براندن، و ژ پشتێڤە هێرش کرە سەر موسلمانا، و سویارێت دگەل وی ب ئێك دەنگ کرە گازی، و موشرکێت درەڤین زانی گوهۆرینەکا نوی یا هەی، و ل موسلمانا زڤڕین، و ژنەکێ ژ وان (عمرة بنت علقمة الحارثية) ب لەز چۆ ئالایێ موشرکان یێ کەفتیە ئاخێ.. بلندکر، و موشرك ل دۆر کۆم بوون و پاراست، و گازی ئێك و دوو کر و ل موسلمانا کۆم بوون، ژ لایێ پشتێ و سینگیڤە هێرش کر.

هەلویستێ پێغەمبەری ﷺ یێ وێرەك ژ دۆرپێچکرنێ:

ل وی دەمی پێغەمبەر ﷺ دگەل نەهە کەسا بوو ژ سەحابێت خۆ[1]. ل دویماهیا لەشکەرێ موسلمانا[2]، بەرێ خۆ دایێ دەمێ موسلمانا بەرسینگێ کافرا دگرت و کافر ژ مەیدانێ درەڤین، ل وی دەمی.. هند دیت ئەو د دۆرپێچکرینە و سویارێت خالد کورێ وەلید ب سەردا گرت.

دوو رێ ل پێشیا وی هەبوون.. ئان ئەو و نەهە سەحابێت خۆ ب لەز خۆ ڤەکێشنە جهەکێ ئێمن، و لەشکەرێ موسلمانا یێ دۆرپێچکری بهێلنە ب هیڤیا چارەنڤیس و قەدەرا وی، ئان ژی بۆ مرنێ خۆ راگریت و گازی سەحابێت خۆ

---

1. د (صحيح مسلم)دا 107/2، پێغەمبەر ﷺ مابوو دگەل حەفت پشتەڤانا و دوو زەلامێت مشەختیان.

2. و ئەڤ ئایەتە بەلگەیە ل سەر: ﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ﴾ (آل عمران:153)، ئانکو: و پێغەمبەری ل پشت هەوە دگەل ئەڤێت مایی گازی هەوە دکر.

بکەت لێ کۆم ببن و بکەتە بەرەیەکێ ب هێز و د ناف دژمنێرا رێکا خۆ ڤەکەن و بگەهنە لەشکەرێ خۆ یێ دۆرپێچکری ل سەر گر و بلنداهیێت ئوحودێ. و ل وێرێ.. شارەزایی و وێرەکیا پێغەمبەری ﷺ یا بێ وێنە باش دیاربوو، و ب دەنگەکێ بلند گازی سەحابێت خۆ دکر: ((گەلی بەندەیێت خودێ..)) و وی دزانی دێ موشرکا بەری موسلمانا های ژ دەنگێ وی بیت، بەلێ گازی کرێ و داخواز ژێ کر کۆم ببن، و د وی دەرافێ تەنگاڤدا ژ کوشتنا خۆ نەترسیا، موشرکا دەنگێ وی نیاسی و لێ کۆم بوون بەری موسلمان ڤێرا بگەهن.

هەلویستێ موسلمانا تێك چۆ:

دەمێ موسلمان هاتینە دۆرپێچکرن، هندەك ژ وان سەر هشێت خۆ نەمان، و هزرا خۆ ب تنێ دکر، و ژ مەیدانا شەڕی دەرکەفتن و رەڤین، و نەدزانی پشت وان چ چێدبیت، هندەك ژ وان وەسا رەڤین.. هەتا گەهشتینە مەدینێ، و هندەك ژ وان سەرکەفتنە چیای، و هندەك زڤڕینەڤە و ب سەر موشرکا هەلبوون، و گەلەك ژ موسلمانا هاتنە کوشتن چونکی شەپرزە ببوون. بوخاری ژ عائیشایێ ڤەدگێریت، گۆت: رۆژا ئوحودێ موشرك رەڤین، رەڤینەکا ئاشکرا، ئینا ئبلیسی گازی کرێ: گەلی مرۆڤا ل پشتا خۆ هشیاربن.. ئەوێت پشت خۆ بپارێزن، ئینا یێت پێشیێ زڤڕینەڤە و یێت پاشیێ ژی ب هێز کەفتن، (حذیفة) هاتە دیتن یێ دگەل بابێ خۆ (ئەلیەمان)، گۆت: ب خودێ.. بەلا خۆ ژێڤەنەکر هەتا کوشتی، (حذیفة)ی گۆت: خودێ گونەهێت هەوە ژێ ببەت، عوروەی گۆت: ب خودێ هێژ خێر و باشی یا د (حذیفة)یدا مای هەتا گەهشتیە خودێ خۆ[1].

موسلمان ئالۆز بوون، و رێزێت وان ژ بەرێك چۆن و بەلاڤەبوون و بێ سەری پەیدابوو، و گەلەکا ژ وان ل بەر بەرزەبوو، نەدزانی دێ چ کەن و کیڤە چن، ئەوێت د وی سەروبەریدا.. های ژ دەنگەکی بوو گازی دکەت: موحەممەد هاتە

1ـ صحيح البخاري 539/1، 581/2. فتح الباري 351/7، 362، 363، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص246.

كوشتن، ئێك جار ل بەر بەرزەبوو و نەدزانی دێ چ كەن، و هەست و هێز و مەعنەویات بۆ نەمان، هندەكا ژ وان خۆ ژ شەڕی ڤەكێشا و چەكێ خۆ دانا و دەستێت خۆ داهێلان، و هندەك ژ وان كەفتە د هزرا واندا پەیوەندیێ ب عەبدوللا كورێ ئوبەی ـ سەرۆكێ دوڕویا ـ بكەن.. دا وان ژ ئەبو سوفیانی بپارێزیت.

ئەنەس كورێ (النضر) ب رەخ وانڕا چۆ، و وان چەكێ خۆ یێ دانای، گۆتێ: هوین ل هیڤیا چنە؟ گۆتنێ: پێغەمبەرێ خودێ هاتە كوشتن. گۆتێ: ما دێ چ ل ژیانێ كەن پشتی وی؟ و گۆتێ: دێ رابن.. هوین ژی ل سەر وێ رێكێ بمرن یا ئەو ل سەر مری.. هوین ژی خۆ بدەنە كوشتن، پاشی گۆت: یا خودێ ئەز داخوازا لێبۆرینێ بۆ ڤان ژ تە دكەم ژ یا ڤان كری ـ بەحسێ موسلمانا ـ، و ئەز بەرائەتا خۆ ژ وێ ددەم یا موشرك دكەن، پاشی چۆ پێش، و سەعد كورێ (معاذ) ئەو دیت و گۆتێ: دێ كیڤە چی بابێ عومەری؟ گۆتێ: ل نێزیك بێهنا بەحەشتێ یا دهێتە من سەعد، ل دەوروبەرێت ئوحودێ.. و پشتی شەڕی وەلێ هاتبوو كەسێ نەدنیاسی، هەتا خویشكا وی ب تبلا وی نیاسی، و برینێت لەشێ وی هەژمارتن، هەشتێ و سێ جهێت روما و شیرا و تیرا بوون[1]. (ثابت بن الدحداح) گازی ملەتێ خۆ كر و گۆت: گەلی پشتەڤانا ئەگەر موحەممەد هاتبیتە كوشتن، خودێ یێ ساخە و نامریت، شەڕی بۆ دینێ خۆ بكەن، خودێ دێ پشتەڤانیا هەوە كەت و ب سەر ئێخیت، هەژمارەكا پشتەڤانا لێ كۆم بوون، و برن هێرش كرە سەر كەتیبا سویارێت خالد، هەتا خالدی ئەو ب رومێ كوشتی، و هەڤالێت وی ژی كوشتن[2].

و زەلامەكێ مشەختیا ب رەخ زەلامەكێ پشتەڤانارا چۆ، یێ د خوینا خۆ دگەڤزیت، گازی كرێ: فلان كەس راستە موحەممەد هاتیە كوشتن؟ گۆتێ: ئەگەر موحەممەد هاتبیتە كوشتن ژی، دینێ خۆ یێ گەهاندی، شەڕی بۆ دینێ خۆ بكەن[3].

1ـ زاد المعاد 2/ 93، 96، صحيح البخاري 579/2.

2ـ السيرة الحلبية 22/2.

3ـ زاد المعاد 96/2.

ب ڤێ هاندانێ و وێرەکیێ، مەعنەویاتێت سەحابیا بلند بوونەڤە و های ژ خۆ بوو، و هزرا دەستداهێلان و بێ هیڤیاتیێ و پەیوەندی ب عەبدوللا کورێ سەلوول ل دەف وان نەمان، و جارەکا دی دەست هاڤێتنە چەکی و هێرش کرنە سەر پێلێت موشرکان، و پێکۆل کرن رێکا خۆ بۆ بارەگەهێ سەرکرداتیێ ڤەکەن، و زانی کو دەنگ و باسێ کوشتنا پێغەمبەری ﷺ چو راستی بۆ نینە و یا چێکری بوو، پتر گەرم بوون و ب هێز کەفتن، و شیان خۆ ژ دۆرپێچکرنێ قورتالکەن، و کۆم ببنە سەرێك و شەڕەکێ توند و دژوار بکەن.

و جۆرەکێ سیێ ژ موسلمانا خەم و گرنگیا وان بەس پاراستنا پێغەمبەری بوو ﷺ و هەر ژ دەسپێکێ ل دەوروبەرێت وی بوون، ژ وان: ئەبو بەکر، و عومەر کورێ (خطاب)، و عەلی کورێ (أبو طالب) ل پێشیا وان شەڕکەرا بوون یێت هەست ب مەترسیێ کری سەر پێغەمبەری ﷺ و بەرەڤانی ژێ دکر.

شەڕ کەفتە دۆرێت پێغەمبەری ﷺ:

ل وی دەمێ موسلمانا دەست ب شەڕی کریەڤە و دۆرپێچا ل سەر خۆ ڤەکری، شەڕ ل دۆر پێغەمبەری ﷺ یێ دژوار بوو، مە گۆتبوو دەمێ موشرکا موسلمان دۆرپێچ کرین، نەهە کەس ب تنێ دگەل پێغەمبەری ﷺ بوون، دەمێ گازی کری: ((ئەڤە ئەزم، ئەز پێغەمبەرێ خودێمە وەرن کۆم ببن))، موشرکا های ژ دەنگێ وی بوو و نیاسی، و هێرش کرە سەر و هەمی سەنگا خۆ ئێخستە سەر وی بەری موسلمانێت دی بێنە هاری، و شەڕەکێ دژوار ناڤبەرا موشرکا و وان نەهە کەسا هاتەکرن، و دیمەن و هەلویستێت کێم وێنە یێت ڤیان و خۆگۆریکرن و قەهرەمانیێ دیاربوون.

موسلم ژ ئەنەس کورێ مالکی ڤەدگێریت: گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ رۆژا ئوحودێ مابوو دگەل حەفت کەسێت پشتەڤان و دوو ژ مشەختیا ب تنێ، دەمێ پێغەمبەر ﷺ گەلەك واستاندی، گۆت: ((کی دێ ڤان ژ من دەتە پاش و بەحەشت بۆ ویە؟))، ئان گۆت: ((هەڤالێ منە د بەحەشتێدا؟)) زەلامەك ژ پشتەڤانا چۆ پێش و شەڕ کر هەتا هاتیە کوشتن، و جارەکا دی هێرش ل سەر دژوار بوو و ئێخستە د

سەروبەرەکێ تەنگاڤدا، و هەر ئێك ئێکە چۆنە پێش و شەڕ دکر هەتا هەر حەفت هاتینە کوشتن. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە هەڤالێت خۆ یێت قورەیشی: ((مە دادپەروەری دگەل هەڤالێت خۆ نەکر))[1]. و دویماهی کەس ژ وان حەفتا، عەمارە کورێ یەزید کورێ سەکەن بوو، شەڕ کر هەتا ژبەر برینێت خۆ کەفتی[2].

تەنگافترین دەم د ژیانا پێغەمبەریدا ﷺ:

پشتی کورێ سەکەن ژی هاتیە کوشتن، پێغەمبەر ﷺ ب تنێ ما د ناف قورەیشیاندا، موسلم و بوخاری د سەحیحێت خۆدا ژ (أبي عثمان) ڤەدگێرن، گۆت: د وێ دەلیڤا نەخۆشدا کەس دگەل پێغەمبەری ﷺ نەمابوو ژبلی (طلحة) کورێ عوبەیدوللای و سەعد کورێ ئەبی وەقاس[3]. و تەنگاڤترین دەلیڤە بوو د ژیانا پێغەمبەریدا ﷺ، و دەرفەتەکا زێرین بوو بۆ موشرکان، وان ژی سستی نەکر بۆ ب دەستڤەئینانا وێ دەلیڤێ، هەمی هێز و هێرشا خۆ ل سەر پێغەمبەری ﷺ کۆم کر و ل هیڤیێ بوون نەهێلن، عوتبە کورێ ئەبی وەقاس بەر ددانانێ و کەفتە سەر تەنشتا خۆ، و ددانێ وی یێ کورسی یێ راستێ د لێڤا وی یا بنیدا چۆ و شەق کر، پاشی عەبدوللایێ کورێ شهابێ زوهری ب نکڤە هات و ئەنیا وی بریندارکر، پاشی سویارەکێ دوڕندە هات (عبد الله بن قمئة) شیرەك ل ملێ وی دا، هەیڤەکێ ژی پشتی هینگێ گازندە ژ ملێ خۆ دکرن و دئێشا، بەلێ ئەو سویار نەشیا د ناف هەردوو مەتالاڕا زیانێ بگەهینیتێ، پاشی دربەکێ دی یێ دژوار ل رویێ وی دا و دوو خەلەکێت ئاسنی چۆنە د رویێ ویرا، و گۆتێ: ها ڤی دربی بگرە، ئەز کورێ

1ـ صحيح مسلم، باب غزوة أحد 107/2.

2ـ و پشتی دەمەکی هندەك موسلمان هاتن گاور ژ عەمارەی دانە پاش، و نێزیکی پێغەمبەری کر ﷺ و سەرێ وی دانا سەر پێ پێغەمبەری ﷺ، و مر و سەرێ وی ل سەر پیێ پێغەمبەری ﷺ (ئبن هیشام 81/2).

3ـ صحيح البخاري 527/1، 581/2.

(قمئة)مه، ئینا پێغەمبەری ﷺ سەروچاڤێت خۆ ژ خوینێ ڤەمالین و گۆتێ: خودێ تە ببژکینیت[1].

و یا د سەحیحێدا هاتی: دەستێ پێغەمبەری ﷺ و سەرێ وی شکەستن، و خوین ب سەروچاڤادا دهات و هەر ب دەستی ڤەدمالی و دگۆت: ((دێ چاوا ملەتەك سەرفەراز بیت، سەرێ پێغەمبەرێ خۆ بشکێنن و دەستێ وی بشکێنن، و بەرێ وان ددا خودێ و ژێ دترساندن))، ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾ (آل عمران:128)[ ]، ئانکو: [هەی موحەممەد، بزانە] تە چو دەست د ڤی کاروباریدا نینە [هەمی د دەست خودێدایە چ یا وی بڤێت دێ ل وان کەت]، چ تۆبەیێ بدەتە سەر وان [پشتی پەشێمان دبن] و چ ژی وان ئیزا بدەت [ئەگەر هەر ل سەر گونەهێ مان]. و ب راستی ئەو ستەمکارن.

(طبرانـي) د ریوایـەتا خـۆدا دبێـژیت: پێغەمبـەری ﷺ وێ رۆژێ گـۆت: ((غـەزەبا خودێ سەر ملەتەکی یا زێدەبووی.. خوین ژ سەروچاڤێت پێغەمبەرێ خۆ ئینان))، پاشی بێهنەکێ راوستیا و گۆت: ((اللهم اغفر لقومي فإنهم لا يعلمون))[3]، ئـانکو: یـا خـودێ ل ملـەتێ مـن ببـۆرە، ئـەو نـوزانن. و موسـلم ژی د سـەحیحا خـۆدا دوپـات دکەت کو ئەڤ دوعایە یا کری[4]. و قازی (عیاض) دبێژیت ئەوی گـۆت: ((اللهم اهـد لقـومي فـإنهم لا يعلمـون))[5]، ئـانکو: یـا خـودێ تـو ملـەتێ مـن راسـتەڕێ بکـە، ئـەو نوزانن.

1ـ خودێ های ژ دوعا پێغەمبەرێ خۆ بوو، (ابن عائذ) دبێژیت: کورێ (قمئة) زڤڕی مال و چۆ ناف پەزێ خۆ، و پەز برە سەرێ چیایەکی و ئەو د ناف پەزیدا بوو، نێریەکی قۆچەك لێ دا و د چیایێ بلنددا هاڤێت، ئینا بژکی. فتح الباري 373/2.

2ـ صحيح البخاري 582/2. صحيح مسلم 108/2.

3ـ فتح الباري 373/7.

4ـ صحيح البخاري، باب غزوة أحد 108/2.

5ـ الشفا بتعريف حقوق المصطفى 81/1.

بێ گۆمان.. ئارمانجا موشركا كوشتنا پێغەمبەری بوو ﷺ، بەڵێ هەردوویێت قورەیشی: سەعد كورێ ئەبی وەقاس، و (طلحة) كورێ عوبەیدوللاه ب قەهرەمانیەكا مەزن رابوون و شەڕەكێ بێ وێنە كر، و ئەو هەردوو ب تنێ ژی بوون، بەڵێ رێ نەدا موشرك ئارمانجا خۆ ب جه بینن، و ژ هەمی عەرەبا سەگڤانتر بوون د هاڤێتنا تیرادا، و خەباتەكا رژد كر بۆ تێكدانا دەستەكا موشركا یا هێرش كریە سەر پێغەمبەری ﷺ.

پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەعد كورێ ئەبی وەقاس: باڤێژێ.. هەی دەیبابێت من گۆری تە ببن[1]، ئەڤە بەلگە و نیشانە كو گەلەك یێ زیرەك بوویە د هاڤێتنا تیرادا، چونكی پێغەمبەری ﷺ دەیبابێت خۆ گۆری كەسێ نەكرینە ژبلی سەعدی[2].

نەسائی چیرۆكا خرڤەبوونا موشركا ل دۆر پێغەمبەری ﷺ ژ جابر ڤەدگێریت، گۆت: موشرك گەهشتنە پێغەمبەری ﷺ، ئینا ﷺ گۆت: ((كی دێ ڤان ژ من دەتە پاش؟))، (طلحة)ی گۆتێ: ئەز، و بەری وی پشتەڤان چۆبوونێ و ئێك ئێكە هاتبوونە كوشتن، جابر دبێژیت: پشتی پشتەڤانان (طلحة) چۆ شەڕی و شەڕێ یازدە كەسا كر، هەتا گەلەك شیر ب دەستێت وی كەفتین و تبلێت وی برین، ئینا گۆت: باشە، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەگەر تە گۆتبا (بسم الله) دا ملیاكەت پێش چاڤێت خەلكی تە بلندكەن)). گۆت: پاشی خودێ موشرك پاشڤە لێدان[3]. و (الحاكم) د كتێبا خۆ (الأكاليل)دا دبێژیت: سیە و نەهە برین ئان سیە و پێنج برین، د لەشێ (طلحة)ی بوون، و تبلێت وی ژ كار كەفتبوون ـ تبلا شەهدێ و یا ناڤێ ـ[4].

1ـ صحيح البخاري 407/1، 580/2، 581.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

3ـ فتح الباري 361/7، سنن النسائي 53/2،52.

4ـ فتح الباري 361/7.

بوخاری ژ قەیسێ کورێ ئەبی حازم ڤەدگێریت، گۆت: من رۆژا ئوحودێ دەستێ (طلحة)ی دیت ژ کار کەفتبوو، نەدشیا شیری بگریت، بەرەڤانی ژ پێغەمبەری ﷺ دکر[1].

(الترمذي) دبێژیت: پێغەمبەری ﷺ وێ رۆژێ گۆت: ((یێ بەرێ خۆ بدەتە شەهیدەکی یێ ساخ و ب رێڤە دچیت، بلا بەرێ خۆ بدەتە (طلحة بن عبيد الله..)))[2]، و (أبو داود الطيالسي) ژ عائیشایێ رضی الله عنها ڤەدگێریت، گۆت: ئەگەر ئەبو بەکر بەحسێ شەڕێ ئوحودێ کربا، دا بێژیت: ئەو رۆژ هەمی بۆ (طلحة)یە[3].

هەروەسا ئەبو بەکر بەحسێ وی دبێژیت:

ئەی (طلحة) کورێ عوبەیدوللاه.. بەحەشت بۆ تە فەرز بوو، و یا بوویە جهێ تە، و چاڤێت تە د رۆن[4].

د وان گاڤ و دەراڤێت تەنگاڤدا، خودێ پشتەڤانیا خۆ یا نەپەنی بۆ پێغەمبەرێ خۆ ﷺ ئینا خوار، موسلم و بوخاری ژ سەعد ڤەدگێرن، گۆت: من رۆژا ئوحودێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ دیت، دوو زەلام دگەل بوون شەڕ دکر و بەرەڤانی ژێ دکر، شەڕکێ دژوار دکر، جلکێت سپی دبەر بوون، نە بەری هنگی و نە پشتی هنگی من ئەو زەلام نەدیتبوون، و د ریوایەتەکا دیدا: ئانکو جبریل و میکائیل بوون[5].

دەسپێکا خرڤەبوونا سەحابا ل دۆر پێغەمبەری ﷺ:

ئەڤ دەلیڤا گەلەك تەنگاڤ بۆ موسلمانا، د دەمەکێ گەلەکێ کورتدا رویدا، لەوا دێ بینین بژارەیێت سەحابا، ئەوێت ل پێشیا رێزێت موسلمانا، د شەڕیدا، تەنگاڤبوونا ڤی هەلویستی نەددیت و های ژ دەنگێ پێغەمبەری ﷺ نەبوویە،

1ـ صحيح البخاري 527/1، 581/2.

2ـ مشكاة المصابيح 566/2، ابن هشام 86/2.

3ـ فتح الباري 361/7.

4ـ مختصر تاريخ دمشق 82/7 (من هامش شرح شذور الذهب ص114).

5ـ صحيح البخاري 580/2.

دەمێ زانی، ب لەز بەرەف وی چۆن دا چو زیان نەگەهنێ، بەلێ دەمێ گەهشتین، دیت گەلەك یێ شەپرزە و بریندار بووی، و شەش کەسێت پشتەڤان یێت بەرەڤانی ژێ دکر، یێت هاتینە کوشتن، و یێ حەفتێ ژی برینێت وی د گرانن، و سەعد و (طلحة) یێ بەرەڤانیەکا قەهرەمانا ژێ دکەن، دەمێ گەهشتینە دەف وی، خۆ و چەکێ خۆ وەك چەپەرەکی ل دۆر وی ئالاند و ب تمامی ژ دربێت دژمنی پاراست و هێرشێت وان پاشڤە لێدان، و ئێکەمین کەس گەهشتیێ.. هەڤالێ وی یێ شکەفتێ بوو ئەبو بەکر ﷺ.

(ابن حبان) د سەحیحا خۆدا ژ عائیشایێ ﷺ ڤەدگێریت، گۆت: ئەبو بەکر گۆت: رۆژا ئوحودێ.. خەلك ژ پێغەمبەری ﷺ دویر کەفتبوون و ب شەرێڤە د مژویل بوون، و ئەز ئێکەمین کەس بووم زڤرێمە دەف وی ﷺ، من دیت زەلامەك یێ بەرەڤانیێ ژێ دکەت و شەرێ دکەت، من گۆت: ئەڤە (طلحة)یە.. هەی دەیبابێت من گۆری تە بن. هێژ من تیرا خۆ نەهاڤێتی، ئەبو عوبەیدە کورێ جەراح ف منرا گەهشت، وەکی بالندەکی رژد و ب لەز گەهشتە دەف من، و ئەم گەهشتینە دەف پێغەمبەری ﷺ، مە دیت (طلحة) ل بەر سینگێ وی هاتە کوشتن، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((بگەهنە برایێ خۆ شەهادەت یا بۆ واجب بووی))، و دوو ئاسن یێت د رویێ پێغەمبەریرا ﷺ چۆینە خوار، و دوو خەلەکە تێرا بەرزەبوون، ئەز چۆم دا وان ئاسنا ژ رویێ پێغەمبەری ﷺ بینمە دەر، ئەبو عوبەیدە گۆت: ئەبو بەکر.. ئەز تە ب خودێ ددەمە سویندێ، تو ڤێ بۆ من بهێلە، گۆت: دەڤێ خۆ هاڤێتە وان ئاسنا و هێدی هێدی دکێشانە دەر، دا رویێ پێغەمبەری ﷺ گەلەك نەئێشیت، و ب ددانا ئینانە دەر، بەلێ ددانەکێ ئەبو عوبەیدەی یێ پێشیێ هاتە دەر، ئەبو بەکر گۆت: ئەز چۆم دا ئاسنێ دی بینمە دەر، ئەبو عوبەیدە گۆت: تو ب خودێ هەکە تو بۆ من نەهێلی، گۆت: ددانێت خۆ ئێخستنە وی ئاسنی ژی هەتا ئینایە دەر، ددانێ وی یێ پێشیێ یێ دی ژی هاتە دەر، پاشی پێغەمبەری ﷺ جارەکا دی گۆت: ((بگەهنە برایێ خۆ یێ شەهید

بووی))، گۆت: دەمێ ئەم چۆینە دەف (طلحة)ی، مە دیت بیست و تشتەك درب یێت ڤێ کەفتین[1].

و ئەڤە نیشانا خۆراگری و خەباتا ویە د وێ رۆژێدا. د وان دەراڤێت تەنگدا، هەژمارەکا قەهرەمانێت موسلمانا ل وێرێ بەرهەڤ بوون، ژ وان: ئەبو دوجانە، و (مصعب) کورێ عومەیر، و عەلی کورێ (أبو طالب)، و سەهل کورێ حەنیف، و مالك کورێ سینان، بابێ ئەبو سەعیدێ خودری، و ئوم عەمارە نوسەیبا کچا کەعب یا مازنی، و قەتادە کورێ نوعمان، و عومەر کورێ (خطاب)، و (حاطب) کورێ ئەبی بەلتەعە، و (أبو طلحة).

هێرش و فشارا موشرکان زێدەبوو:

گاڤ بۆ گاڤێ هەژمارا موشرکا زێدەتر لێ دهات، و هێرش و فشارا وان سەر موسلمانا زێدە دبوو، هەتا پێغەمبەر ﷺ کەفتە د کۆرکەکێدا ژ وان کۆرکێت ئەبو عامرێ فاسق بۆ کۆلاین، و چۆکێ وی خلیا، عەلی دەستێ وی گرت و ئینا دەر، و (طلحة) کورێ عوبەیدوللاه ئەو دا بەر سینگێ خۆ هەتا راکریە شپیاڤە.

نافع کورێ جوبەیر گۆت: من های ژ زەلامەکی ژ مشەختا بوو گۆت: من پشکداری د شەڕێ ئوحودێدا کر، من بەرێ خۆ دایێ ژ هەمی لایاڤە تیر یێت دهێن، و پێغەمبەر ﷺ یێ ل نیڤەکێ و خودێ دپاراست، و من وێ رۆژێ عەبدوللا کورێ شهاب یێ زوهری دیت یێ دبێژیت: کا موحەممەدی نیشا من بدەن.. ئەو ژ دەستێت من قورتال نابیت، و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ب رەخڤە بوو و کەس دگەل نەبوو، و پاشی ژێ بۆری، سەرا هندێ سەفوان گازندە ژێ کرن، ئینا گۆت: ب خودێ من نەدیتیە، ئەز ب خودێ سویند دخۆم.. چاڤێت مە ئەو نەددیت، مە چار کەسا پێکڤە سۆز دا بچین بکوژین، و ئەم نەدشیاین[2].

1ـ زاد المعاد 95/2.

2ـ زاد المعاد 97/2.

قەهرەمانێت بێ وێنە:

موسلمانا قەهرەمانی و هەلویستێت بێ وێنە تۆمارکرن و قوربانیێت مەزن دان، د دیرۆکێدا وەکی وان هەلویستا روی نەدایە، (أبو طلحة)ی وەك دیوارەکی خۆ ددا بەر پێغەمبەری ﷺ، و سینگێ خۆ بلند دکر، دا وی ژ تیرێت دژمنی بپارێزیت، ئەنەس دبێژیت: رۆژا ئوحودێ خەلك ژ دەوروبەرێت پێغەمبەری ﷺ رەڤین، و (أبو طلحة)ی بەرەڤانی ژێ دکر و دپاراست، تیرهاڤێژەکی سەگڤان و توند و بێ بەرامبەر بوو، د وێ رۆژێدا دوو ئان سێ کڤان شکاندن، دەمێ زەلام د وێرێرا دبۆرین، دا بێژیتێ: تیرێت خۆ بۆ (أبو طلحة)ی باڤێژە، و پێغەمبەری ﷺ سەرێ خۆ بلندکر سەح دکرە خەلکی، (أبو طلحة)ی دگۆتێ: دەیبابێت من گۆری تە بن.. سەرێ خۆ بلند نەکە، دێ تیرەکا دژمنی ب تە کەڤیت، پشتا خۆ ب پشتا منڤەنە[1].

و هەر ئەنەس دبێژیت: (أبو طلحة)ی دگەل پێغەمبەری ﷺ ب ئێك مەتال خۆ دپاراست، و (أبو طلحة) تیرهاڤێژەکێ سەگڤان بوو، دەمێ تیرەك دهاڤێت، پێغەمبەری ﷺ سەرێ خۆ بلند دکر دا جهێ ڤێ دکەڤیت ببینیت[2].

ئەبو دوجانە ل بەر سینگێ پێغەمبەری ﷺ راوستا و خۆ کرە مەتال، تیر ڤێ دکەفتن و ژ جهێ خۆ نەدلڤی.

(طالب بن أبي بلتعة) رادهێلا عوتبە کورێ ئەبی وەقاس، ئەوێ ددانێ کورسی یێ پێغەمبەری ﷺ شکاندنی، شیرەك ل سەرێ وی دا و فراند، و هەسپێ وی و شیرێ وی بۆ خۆ برن، و سەعد کورێ ئەبی وەقاس گەلەك یێ رژد بوو برایێ خۆ ڤی (عوتبە)ی بکوژیت، بەلێ نەکەتە دەستا.

سەهل کورێ حەنیف ئێك ژ تیرهاڤێژێت قەهرەمان بوو، پەیمان ل سەر مرنێ دابوو پێغەمبەری ﷺ، و دەورەکێ مەزن هەبوو د پاشڤەلێدانا موشرکاندا.

1ـ صحيح البخاري 581/2.

2ـ صحيح البخاري 406/1.

و پێغەمبەری ﷺ ب خۆ ژی تیر دهاڤێتن، ژ قەتادە کورێ نوعمان هاتیە ڤەگێران کو پێغەمبەری ﷺ هند تیر هاڤێتن هەتا بنێ کڤانێ وی مەحیای، پاشی قەتادە کورێ نوعمان تیر و کڤان ژێ وەرگرتن، و وێ رۆژێ چاڤێ وی بریندار بوو و ژێ هاتە دەر کەفتە سەر رویێ وی، ئینا پێغەمبەری ﷺ دەستێ خۆ دایێ و زڤراندەڤە جهێ وی و ساخ بوو و ژ چاڤێ دی باشتر لێ هات.

و دەڤێ عەبدورەحمان کورێ عەوف بریندار بوو، و ئاخفتنا وی دورست نەدەردکەفت، و بیست برین ئان پتر ل لەشێ وی بوون، و هندەك برین ل پێ وی بوون، هەتا لەنگ بووی.

مالك کورێ سینان، بابێ ئەبی سەعیدێ خودری خوین ژ رویێ وی مێت هەتا پاقژکری، ئینا گۆت: خوینێ ژ دەڤێ خۆ باڤێژە، گۆت: ب خودێ ئەز ناهاڤێژم، پاشی ب لەز شیرێ خۆ راکر و بەرەف مەیدانا شەڕی چۆ، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((یێ بڤێت بەرێ خۆ بدەتە زەلامەکی ژ خەلکێ بەحەشتێ، بلا بەرێ خۆ بدەتە ڤی))، ئینا هاتە کوشتن و شەهید بوو.

ئوم عەمارە شەڕ کر، وێ دگەل هندەك موسلمانا رێ ل (ابن قمئة) گرت، (ابن قمئة) شیرەك ل ملێ وێ دا، برینەکا کویر لێ کر، و وێ ژی چەند شیر ل (ابن قمئة) دان، بەلێ مەتال ل بەر بوو، و قورتال بوو، و ئوم عەمارە یا بەردەوام بوو سەر شەڕی، هەتا دازدە برین ل لەشێ وێ بووین.

(مصعب) کورێ عومەیر شەڕەکێ دژوار دکر، و بەرگری ژ پێغەمبەری ﷺ دکر، و (ابن قمئة) و هەڤالێت وی ددانە پاش، و ئالایێ موسلمانا د دەستێ ویدا بوو، گەلەك شیر ب دەستێ وی یێ راستێ کەفتن هەتا بڕی، ئینا خۆ راگرت و ئالا ب دەستێ چەپێ گرت هەتا ئەو ژی هاتیە بڕین، ئینا ئالا شدانده ب سینگ و حەفکا خۆڤە، هەتا هاتیە کوشتن. و یێ ئەو کوشتی.. (ابن قمئة) بوو، وی هزر دکر: ئەو پێغەمبەرێ خودێیە، و رەنگێ وی ددا، و (ابن قمئة) زڤڕی ناف موشرکا و کرە گازی: موحەممەد هاتە کوشتن[1].

1ـ ئبن هیشام 73/2، 80ـ83، زاد المعاد 97/2.

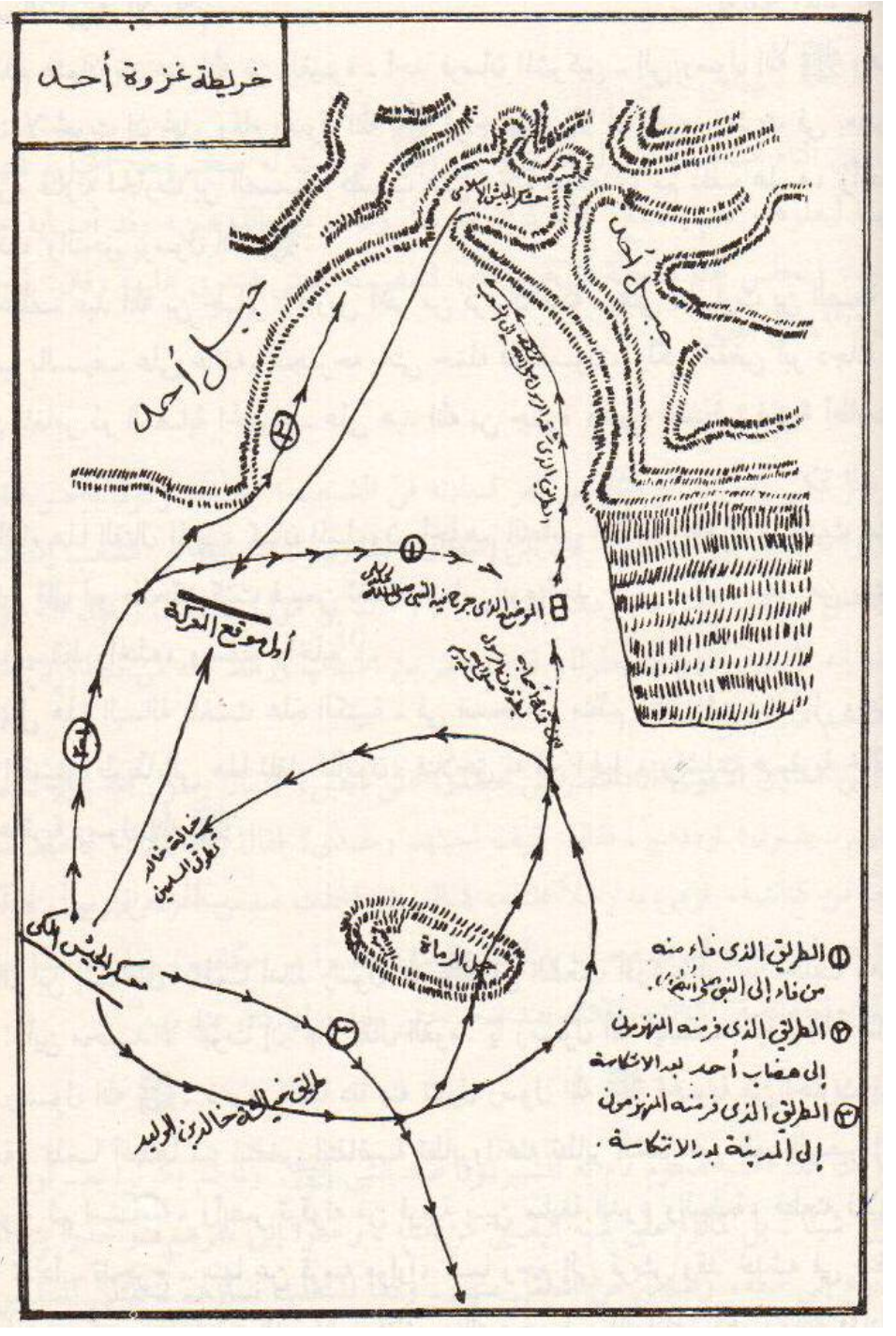
خريطة غزوة أحد
جبل أحد
أول موقع المعركة
جبل الرماة
① الطريق الذى فاء منه من فاء إلى النبى ﷺ.
② الطريق الذى فرمنه المنهزمون إلى هضاب أحد بعد الانكاسة
③ الطريق الذى فرمنه المنهزمون إلى المدينة بعد الانكاسة.

گۆتگۆتکا کوشتنا پێغەمبەری ﷺ و کارتێکرنا وێ سەر شەڕی:

پشتی دەمەکێ کێم ژ گازیا وی، دەنگ و باسێ کوشتنا پێغەمبەری ﷺ ناف موشرك و موسلمانا بەلاڤ بوو، د وێ دەلیڤا بەرتەنگ و هەستیاردا، رژدی و مەعنەویاتێت گەلەك ژ سەحابیێت دۆرپێچکری و دویر ژ پێغەمبەری ﷺ هاتنە خوار، و دەستێت وان ژ چەکی و شەڕی سست بوون، و ئالۆز بوون و تێك شلقیان و بێ سەروبەر بوون، بەلێ وێ گازیێ پیچەك ژ دژواریا هێرشێت موشرکان سست کر، وان هزر کر ئەو گەهشتنە ئارمانجا خۆ یا سەرەکی، و گەلەك ژ وان ب کرێتکرنا کوشتیێت موسلمانافە مژویل بوون.

پێغەمبەر ﷺ بەردەوامیێ ددەتە شەڕی و سەروبەری قورتال دکەت:

دەمێ (مصعب) هاتیە کوشتن، پێغەمبەری ﷺ ئالا داف عەلی کورێ (أبو طالب)، و شەڕەکێ دژوار دکر، و سەحابێت دی ژی شەڕەکێ بێ وێنە و بەرگریەکا قەهرەمانا دکر، ل وی دەمی پێغەمبەر ﷺ و یێت دگەل وی، شیان رێکا خۆ ڤەکەن و بگەهنە لەشکەرێ موسلمانا یێ دۆرپێچکری، دەمێ نێزیك بووین، کەعب کورێ مالك ئێکەمین کەس بوو نیاسی، و ب ئێك دەنگێ خۆ کرە گازی: گەلی موسلمانا.. مزگینی ل هەوە بیت، ئەڤە پێغەمبەرێ خودێیە، پێغەمبەری ﷺ ئیشارەت دایێ: ((خۆ بێ دەنگ بکە)) دا موشرك جهێ وی نەزانن، بەلێ ئەو دەنگ گەهشتە گوهێت موسلمانا، و زوی لێ کۆم بوون، هەتا نێزیکی سیە زەلاما ژ سەحابا ل دۆر کۆم بووین. پشتی وێ خرڤەبوونێ، پێغەمبەری و سەحابا دەست ب خۆڤەکێشانەکا رێکخستی کر، و د ناف موشرکانرا دەردکەفتن، و دگەل کێمییا هەژمارا وان، شەڕەکێ مەزن کر، و موشرکا هێرشا خۆ توندکر، دا نەهێلن موسلمان خۆ ژ مەیدانێ ڤەکێشن، بەلێ نەشیان رێکێ ل شێرێت ئیسلامێ بگرن.

(عثمان) کورێ عەبدوللا کورێ موغیرەی ئێك ژ سویارێت موشرکان بوو، بەرەف پێغەمبەریڤە چۆ و گۆتێ: تو ژ دەستێت من قورتال نابی، و پێغەمبەر ﷺ رابوو دا بەرسینگێ وی بگریت، هەسپێ وی هلنگفت و کەفتە د کۆرەکێدا، و

(الحارث بن الصمة) شیرەك ل پێ وی دا نەشیا رابیت و دا بەر شیرا هەتا کوشتی، و چەکێ وی بر و چۆ دا بگەهیتە پێغەمبەری ﷺ، عەبدوللا کورێ جابر ـ ئەو ژی سویارەکێ مەکەهێ بوو ـ هێرش کرە سەر (الحارث بن الصمة) و شیرەك ل ملێ وی دا و برینداركر، موسلمانا راكر و بر، بەلێ قەهرەمان ئەبو دوجانە، خودانێ پاتێ سۆر، شیرەك ل ستۆیێ وی دا و سەرێ وی فڕاند. د وی شەڕێ بەردەوامدا.. خەوەكا كورت و تەنا دلێ موسلمانا گرت، و ئەڤە پشتەڤانیەك بوو ژ خودێ، هەروەكی قورئان بەحس دكەت. (أبو طلحة) دبێژیت: ئەز ژ وان بووم یێت رۆژا ئوحودێ خەوێ دلێ وان گرتی، چەند جارا شیر ژ دەستێ من دكەفت.. دا جارەكا دی راكەمەڤە[1].

ب ڤێ زیرەكی و رێكخستنا موسلمانا، شیان خۆ ڤەكێشن و پالا خۆ بدەنە چیای و رێ بۆ موسلمانێت دی ڤەدكر بگەهنە وان، و نەخشە و پیلانا خالد كورێ وەلید بەرامبەر شارەزایی و نەخشەیێ پێغەمبەری ﷺ سەرنەگرت.

كوشتنا ئوبەی كورێ خەلەف:

ئبن ئیسحاق دبێژیت: دەمێ پێغەمبەری ﷺ پالا خۆ دایە چیای د وان دۆل و نهالاندا، ئوبەی كورێ خەلەف دویفڕا چۆ و هەر گازی دكر: كانێ موحەممەد؟ تو ژ دەستێت من قورتال نابی. ئینا موسلمانا گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ ئێك ژ مە بچیتە بەرسینگێ وی؟ پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((بهێلن بلا بێت، دەمێ نێزیك بووی، پێغەمبەری ﷺ روم ژ (الحارث بن الصمة) وەرگرت، و بەرێ خۆ دایێ ژ حەڤكا وی هەتا دوتایا وی، جهەكی مەتال نەپارێزیت، و روم داوەشاندێ، ژ پشتا هەسپی كەفتە عەردی و گرێل بوو و ب ترس و هەوارکی زڤڕی ناف قورەیشێ، و بەرێ خۆ ددەنێ حەڤكا وی پیچەك یا رویچیای ـ تیڤلی ـ، و خوین یا ژێ راوستیای، و گۆت: ب خودێ موحەممەدی ئەز كوشتم، هەڤالێت وی گۆتنێ: ب

1ـ صحيح البخاري 582/1.

خودێ هەروەکی درب یێ ل دلێ تە دای، سەروبەرێ تە نە یێ دورستە! گۆت: وی ل مەکەهێ گۆتبوو من: ئەز دێ تە کوژم[1]. ب خودێ ئەگەر تفکربا من.. دا من کوژیت، ئەو دژمنێ خودێ ب ترس و عیبرەت مر دەمێ دزڤرانده مەکەهێ[2].

و ئەبو ئەسوەد ژ عوروەی ڤەدگێریت، گۆت: وەکی گامێشا دقۆڕی و دگۆت: ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا.. ئەگەر ئەڤا گەهشتیە من گەهشتبا (ذي المجاز) دا هەمی مرن[3].

(طلحة) پێغەمبەری ﷺ بلند دکەت:

دەمێ پێغەمبەر ﷺ ل بنێ چیای سەردکەفتن، کەڤرەك د رێکا ویدا بوو نەدشیا لێ سەرکەڤیت، چونکی قەلەو ببوو، و د ناڤبەرا دوو مەتالادا بوو، و گەلەك بریندار بوو، ئینا (طلحة بن عبيد الله) خۆ نزم کر و پشتا خۆ چەماند، و پێغەمبەر ﷺ بلند کر و ل کەڤری سەرکەفت، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((أوجب طلحة))[4]، ئانکو: بەحەشت بۆ تە واجب بوو.

دویماهی هێرشا موشرکان:

دەمێ پێغەمبەر ﷺ ل بارەگەهێ سەرکرداتیا خۆ ل چیای، شیای لەشکەرێ خۆ یێ مایی قورتالکەت، موشرك ب دویماهی هێرش رابوون، ئبن ئیسحاق دبێژیت: ل وی دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ل پال چیای، هندەك موشرك ب سەرکێشیا ئەبو سوفیان و خالد کورێ وەلید ل چیای سەرکەفتین دا بچنە ژ وان پێهەل، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((یا خودێ.. نابیت ئەو سەر مە بکەڤن)). ئینا عومەر کورێ

---

1. دەمێ پێغەمبەر ﷺ ل مەکەهێ، و ئوبەی ئەو ددیت، دگۆتێ: موحەممەد.. من هەسپەك یێ هەی ئالف ددەم، هەرۆ بەرملەکی گەنمۆکا دەمێ، دێ ل سەر ڤی هەسپی تە کوژم، پێغەمبەری ﷺ دگۆتێ: ((ئەگەر خودێ حەزکەت.. ئەز دێ تە کوژم)).
2. ئبن هیشام 84/2، زاد المعاد 97/2.
3. مختصر سيرة الرسول ﷺ للشيخ عبد الله النجدي ص250.
4. ئبن هیشام 86/2.

(خطاب) و هندەك ژ مشەختیا سەركەفتنە بەرسینگێ وان و ژ چیای ئینانە خوار[1].

و د پەرتوكا (مغازي الاموي)دا.. موشرك سەردكەفتنە چیای، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەعد: ((هەرە وان داگێرینە خوار)). گۆت: دێ چاوا ب تنێ وان داگێرینم؟ سێ جارا گۆتە سەعد.. ئینا سەعد تیرەك ژ تویركێ وی یێ تیرا ئینا دەر و هاڤێتە زەلامەكی، كوشت. سەعد گۆت: پاشی من دەست دا تیرا خۆ ـ من دنیاسی ـ و هاڤێتە زەلامەكێ دی، ئەو ژی كوشت، و جارەكا دی ژی من ئەو تیر هاڤێت، من زەلامەكێ دی ژی ژ وان كوشت، و ژ چیای خوار كەفتن، ئینا من گۆت: ئەڤە تیرەكا پیرۆزە، من كرە د تویركێ خۆدا، و هەتا مری ژی ل دەف بوو، و پشتی وی دەف كورێت وی بوو[2].

كرێتكرنا شەهیدان:

پشتی موشركا دویماهی هێرش بریە سەر پێغەمبەری ﷺ، و چو ژ چارەنڤیسێ وی نەدزانی، و بارا پتر ل وێ هزرێ بوون یێ هاتیە كوشتن، ئینا زڤرینە بنگەهێ خۆ، و خۆ بەرهەڤكر دا بزڤرنە مەكەهێ، و هندەك ژ وان، نەخاسمە ژنێن دگەل وان ب كوشتیێت موسلمانانڤە د مژویل بوون و كرێت دكرن، گوه و دفن و درویشمێت زەلامینیا وان ژێڤەدكرن، و زكێت وان د درڤاندن، و هندا كچا عوتبەی مێلاكا حەمزەی شەق كر و لەقەك لێ دا و جی و نەشیا بخۆت و هاڤێت، و بۆ خۆ رستكەك ژ گوه و دفنێت وان چێكر[3].

1ـ هەر ئەو ژێدەر.

2ـ زاد المعاد 95/2.

3ـ ئبن هیشام 90/2.

بەرهەڤیا قەهرەمانێت موسلمانا بۆ بەرسینگگرتنێ هەتا دویماهیا شەڕی:

ژ دویماهیێڤە دوو تشت رویدان، نیشان و بەلگە بوون سەر بەردەوامی و بەرهەڤیا موسلمانا بۆ شەڕی، و خۆگۆریکرنێ د رێکا خودێدا:

1ـ کەعب کورێ مالك دبێژیت: ئەز ئێك ژ وان موسلمانا بووم یێت دەرکەفتینە شەڕی، دەمێ من دیتی یێ کوشتیێت موسلمانا کرێت و بێ سەروبەر دکەن، ئەز رابووم و ژ وان بۆریم، زەلامەك ژ موشرکا هندەك ژ هەڤالێت خۆ یێت کۆمکرین.. دا بچن ب موسلمانارا بگەهن، و یێ دبێژیتێ: کۆم ببن هەروەکی پەز کۆم دبیتە سەرێك، و زەلامەکی ژ موسلمانا یا خۆ ل هیڤیا وی گرتی، ئەز ژی چۆم هەتا چۆیمە پشت وی راوستیایم، من بەرێ خۆ دا هەردووا.. یێ کافر پتر ژ یێ موسلمان چەك و پێدڤیێت شەڕی یێت ڤێ هەین، و ئەز مامە پێشی وی دیمەنی هەتا کەفتینە بەرسینگێ ئێك، موسلمانی شیرەك ل دوتایا کافری دا ژێکڤەکر و هاڤێتە وێرێ، و سەروچاڤێت خۆ ئاشکراکرن و گۆت: تە چاوا دیت کەعب؟ ئەز ئەبو دوجانەمە[1].

2ـ هندەك ژنێت موسلمانا ـ پشتی شەڕ ب دویماهی هاتی ـ چۆنە مەیدانا شەڕی، ئەنەس دبێژیت: من عائیشا کچا ئەبو بەکر و ئوم سولەیم دیتن کارێ خۆ کربوو، من گۆزەکێت پێت وان ددیتن، مەشکێت تژی ئاڤ ب ملێت خۆڤە کربوون و دگێراندن و ئاڤ ددا موسلمانا، و جارەکا دی دچۆن مەشك تژی ئاڤ دکرن و ئاڤ ددا موجاهدا[2]. و عومەر دبێژیت: رۆژا ئوحودێ (أم سلیط) مەشکێت ئاڤێ دگەهاندنە مە. و ژ وان ژنا یێت پشتەڤانیا (لوجستی) بۆ موسلمانا کری[3]. ئوم ئەیمەن بوو، دەمێ وێ دیتی هندەك موسلمان یێت ژ شەڕی رەڤین و دێ چنە د مەدینێدا، ئاخ ب سەروچاڤێت وان وەردکر، و گۆتە هندەك ژ وان: ها بۆ تە

1ـ البداية والنهاية 17/4.

2ـ صحيح البخاري 403/1، 581/2.

3ـ هەر ئەو ژێدەر.

تەشیکێ و شیرێ خۆ بدەف من، و ب لەز چۆ مەیدانا شەڕی و ئاڤ ددا برینداریێت موسلمانا، ئینا (حبان بن العرقة) تیرەك هاڤێتێ، کەفتە عەردی و پێت وێ دیاربوون، دژمنێ خودێ ب دەنگەکێ بلند پێ کرە کەنی. ئەڤ هەلویستە بۆ پێغەمبەری ﷺ یێ نەخۆش بوو، ئینا تیرەکا بێ سەرك داف سەعد کورێ ئەبی وەقاس و گۆتێ: باڤێژێ، سەعد ئەو تیر هاڤێتێ، چۆ د کماخا ویرا و کەفتە سەر دەڤێ خۆ و جلکێت وی ژ سەر چۆن، ئینا پێغەمبەری ﷺ پێ کرە کەنی هەتا ددانێت وی یێت پاشیێ دیاربووین، پاشی گۆت: ((سەعد د هەوارێ چۆ.. و خودێ ب دەستڤە ئینا))[1].

پشتی پێغەمبەر ﷺ سەرکەفتیە چیای:

دەمێ پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە بارەگەهێ خۆ ب چیایڤە، عەلی کورێ (أبو طالب) ل وارا گەریا و ئامانێ خۆ یێ ئاڤێ ژ کۆدەکێ بەری یێ مەزن تژی ئاڤ کر، و بر داف پێغەمبەری ﷺ دا ڤەخۆت، دەمێ پێغەمبەری ﷺ دیتی بێهنەکا ژێ دهێت، هێلا و نەڤەخوار، سەروچاڤێت خۆ پێ شویشتن و ژ خوینێ و ئاخێ پاقژکرن، و ئەو ئاڤ ل سەرێ خۆ دکر و گۆت: ((غەزەبا خودێ یا دژوار بووی سەر وان.. یێت خوینێ ژ سەروچاڤێت پێغەمبەرێ خۆ دئینن))[2].

و سەهل گۆت: ب خودێ ئەز دزانم کێ برینا پێغەمبەری ﷺ شویشتیە، و کێ ئاڤ لێ دکر، و ب چ دەرمان کریە؟ کچا وی (فاطمة)یێ برینا وی دشویشت، و عەلی کورێ (أبو طالب) ب ئامانی ئاڤ لێ دکر، دەمێ (فاطمة)یێ دیتی ئاڤ یا خوینا وی زێدە دکەت، پارچەکا حێسیلکێ سۆت و دانا سەر برینێ، و پێڤە نویسیا، و خوین راوستیا[3].

1ـ السيرة الحلبية 22/2.

2ـ ئبن هيشام 85/2.

3ـ صحيح البخاري 584/2.

و موحەممەد کورێ مەسلەمە ئاڤەکا خۆش و زەلال بۆ ئینا، و پێغەمبەری ﷺ ڤەخوار و دوعاییێت خێرێ بۆ کرن.

و پێغەمبەری ﷺ روینشتی نڤێژ کر، ژبەر برینا خۆ، و موسلمان ژی پشت وی روینشتن و نڤێژ کر[1].

ئاخفتنا ئەبو سوفیان پشتی شەڕی، و بەرسڤێت عومەری:

دەمێ موشرکا خۆ بەرهەڤکری دا ب رێ بکەڤن و بچن، ئەبو سوفیان چۆ بەرامبەر چیای و گازی کر: ئەرێ موحەممەد دگەل هەوەیە؟ کەسێ بەرسڤا وی نەدا. ئینا گۆت: کورێ ئەبی قوحافەی دگەل هەوەیە؟ بەرسڤا وی نەدا. گۆت: عومەرێ کورێ (خطاب) دگەل هەوەیە؟ بەرسڤا وی نەدا. و پێغەمبەری ﷺ دگۆتێ: ((بەرسڤا وی نەدەن))، و ژبلی ڤان هەرسێیا پسیارا کەسێ دی نەکر، چونکی وی و ملەتێ وی دزانی ئیسلام ب وان ب هێز دکەڤیت.

ئینا گۆت: هوین یێت ژ ڤان بێ منەت بووین، و تێرا خۆ هەنە، عومەر نەشیا خۆ راگریت، گۆتێ: هەی دژمنێ خودێ.. ئەوێت تە گۆتین د ساخن، و ئەوێت تە پێ نەخۆش.. خودێ یێت هێلاینە ساخ. و گۆت: کرێتکرنا کوشتیێت هەوە.. من فەرمان پێ نەکریە و بۆ من یا نەخۆش ژی نەبوو، پاشی گۆت: بلندببە هوبەل.

ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((بێژنێ.. خودێ بلندتر و مەزنترە))، پاشی گۆت: مە عوززا یێ هەی.. و هەوە چو عوززا نینن.

ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ما هوین بەرسڤا وی نادەن؟))، گۆتنێ چ بێژین؟ گۆت: ((بێژنێ: خودێ پشتەڤانێ مەیە و هەوە چو پشتەڤان نینن)).

پاشی ئەبو سوفیان گۆت: چەند کارەکێ باش بوو، ئەڤرۆ ب رۆژا بەدرێ، شەڕ دەورانە.

1ـ ئبن هیشام 87/2.

ئینا عومەری بەرسڤا وی دا و گۆت: نەوەکی ئێکن.. کوشتیێت مە یێت ل بەحەشتێ و کوشتیێت هەوە یێت د ئاگریدا.

پاشی ئەبو سوفیان گۆتێ: عومەر کا وەرە هێرڤە، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((کا وێڤە هەرە وی چ دڤێت؟)). عومەر نێزیك بوو، و ئەبو سوفیان گۆتێ: عومەر.. ئەز تە ب خودێ ددەمە سویندێ مە موحەممەد کوشتیە؟ عومەری گۆتێ: نە ب خودێ، نوکە وی های ژ ئاخفتنا تە هەیە. گۆت: ل دەف من.. تو راستتر و باشتری ژ (ابن قمئة)[1].

ژڤانێ بەرسینگگرتنەکا دی ل بەدرێ:

ئبن ئیسحاق گۆت: دەمێ دا ئەبو سوفیان و یێت دگەل وی ژ وێرێ چن، گازی کر: ژڤانێ هەوە ل بەدرێیە سالا بهێت. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە زەلامەکی ژ سەحابێت خۆ: ((بێژێ: باشە.. ئەو رۆژ ژڤانێ مە و هەوەیە))[2].

دوپاتکرنا هەلویستێ موشرکان:

پشتی موشرك ژ مەیدانا شەڕی ب رێ کەفتین، پێغەمبەری ﷺ گۆتە عەلی کورێ (أبو طالب): ((دویفدا هەرە و بەرێ خۆ بدێ کا دێ چ کەن؟ ئەگەر ژ هەسپا هاتبنە خوار و ل حێشترا سویار ببن، وان ل بەرە بزڤرنە مەکەهێ، و ئەگەر ل هەسپا سویار ببن و حێشترێت خۆ بهاژۆن، وان ل بەرە بچنە مەدینێ، ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا ئەگەر ئەڤە ئارمانجا وان بیت، ئەز دێ چمێ و ل سەر شدینم)).

عەلی گۆت: ئەز دویفدا چۆم دا بزانم دێ چ کەن، ژ هەسپێت خۆ هاتبوونە خوار، و ل حێشترا سویار ببوون، و بەرەف مەکەهێ دچۆن[3].

1ـ ئبن هيشام 93/2، 94. زاد المعاد 94/2. صحيح البخاري 579/2.

2ـ ئبن هيشام 94/2.

3ـ د (فتح الباري)دا ئەوێ دویف موشرکارا چۆی، سەعد کورێ ئەبی وەقاس بوو 347/7.

لێزڤڕین ل کوشتی و بریندارا :

پشتی لەشکەرێ قورەیشێ چۆی، رێ ڤەبوو موسلمان سەحکەنە کوشتی و بریندارێت خۆ، زەید کورێ (ثابت) گۆت: رۆژا ئوحودێ پشتی شەڕی پێغەمبەری ﷺ گۆتە من: هەرە ل سەعد کورێ رەبیع بگەڕە، ئەگەر تە دیت، سلاڤێت من لێکە و بێژێ: تو چاوا سەروبەرێ خۆ دبینی؟ گۆت: ئەز چۆم ناف کوشتیا دگەریام هەتا من سەعد دیتی، و نێزیکە دێ مریت، و حەفتێ درب یێت ڤێ کەفتین، ژ دربێت روم و شیر و تیرا، من گۆتێ: سەعد.. پێغەمبەرێ خودێ ﷺ سلاڤا ل تە دکەت، و دبێژیتە تە: ((تو چاوا سەروبەرێ خۆ دبینی؟))، گۆت: و سلاڤ ل سەر پێغەمبەرێ خودێ بن.. بێهنا بەحەشتێ یا دهێتە من، و بێژە ملەتێ من پشتەڤانان.. وان ل دەف خودێ چو هەجەت نەماینە ئەگەر دژمن بگەهنە پێغەمبەری ﷺ و چاڤێت هەوە د زل، و روحا وی سەرداچۆ[1].

و د ناف بریندارادا (الأصیرم ـ عمرو بن ثابت) هێژ روح سەردا نەچۆیە، و بەری شەڕی داخواز ژێ کربوو موسلمان ببیت، و رازی نەدبوو، ئینا گۆتن: ئەڤی (الأصیرم) خێرە هاتیە شەڕی و بریندار بووی، ئینا پسیار ژێ کر: تو بۆچی هاتیە شەڕی؟ تو یێ ژ ملەتێ خۆ زێدەیی؟ ئان ژ ڤیانا تەیە بۆ ئیسلامێ؟ گۆت: ئەز یێ موسلمان بوویم، من باوەری ب خودێ و پێغەمبەرێ وی ئینا، و من دگەل پێغەمبەرێ خودێ شەڕ کر هەتا بریندار بوویم، و هوین یێ من دبینن، و د وێ گاڤێدا روح سەردا چۆ، ئینا بەحسێ وی بۆ پێغەمبەری ﷺ کر، گۆت: ((ئەو خەلکێ بەحەشتێیە)). ئەبو هورەیرە گۆت: نڤێژەکا ب تنێ ژی بۆ خودێ نەکریە[2].

هەروەسا سەحابا د ناف بریندارادا (قزمان) دیت یێ بریندار بووی، یێ زیرەك و قەهرەمان بوو د شەڕیدا، وی ب تنێ حەفت ئان هەشت موشرك کوشتن، و ژبەر برینێت خۆ نەشێت رابیت، ئینا هەلگرت و برە مالا (بني ظفر) و موسلمانا

1ـ زاد المعاد 96/2.

2ـ زاد المعاد 94/2، ئبن هیشام 90/2.

مزگینی دایێ، ئینا گۆت: ب خودێ.. من ژبەر هندێ شەڕ دکر چونکی ملەتێ منن، و ئەگەر ژبەر ملەتینیێ نەبا.. من شەڕ نەدکر، و دەمێ برینێت وی گەلەك ئێشاین.. خۆ ڤەکوشت. و دەمێ بەحسێ وی بۆ پێغەمبەری ﷺ دهاتەکرن.. دگۆت: ((ئەو ژ خەلکێ جەهنەمێیە))[1]. ئەڤەیە دویماهی و چارەنڤیسێ ئەوێت نە د رێکا خودێدا و نەبۆ بلندکرنا دینێ وی دهێنە کوشتن، خۆ ئەگەر شەڕی ل بن ئالایێ ئیسلامێ ژی بکەن و دگەل لەشکەرێ پێغەمبەری و سەحابیا ژی بن.

و ژ لایەکێ دیڤە.. ئێك ژ کوشتیان زەلامەکێ جوهی بوو ژ (بني ثعلبة) گۆتە ملەتێ خۆ: گەلی جوهیا هوین ژی دزانن پشتەڤانیا موحەممەدی ئەرکە سەر هەوە. گۆتنێ: ئەڤرۆ شەمبیە. گۆتێ: هوین د بێ شەمبی بن.. شیرێ خۆ و پێدڤیێت شەڕی راکرن و گۆت: ئەگەر ئەز هاتمە کوشتن، مالێ من بۆ موحەممەدیە، یێ ب کەیفا خۆیە چ لێ بکەت، پاشی چۆ شەڕی و هاتە کوشتن، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((مخیریق باشترین جوهیە))[2].

کۆمکرن و ڤەشارتنا شەهیدان:

پێغەمبەر ﷺ چۆ هنداف شەهیدا، و گۆت: ((ئەز شاهدم سەر ڤان، هەر ئێك د رێکا خودێدا برینداربووی، دێ خودێ رۆژا قیامەتێ وی ساخ کەتەڤە و خوین یا ژ برینا وی دهێت، رەنگ رەنگێ خوینێیە، و بێهن بێهنا مسکێیە))[3].

هندەك ژ سەحابا کوشتیێت خۆ ڤەگوهاستبوونە مەدینێ، ئینا پێغەمبەری ﷺ فەرمان لێ کر: وان بزڤرینن، و ل جهێت لێ هاتینە کوشتن ڤەشێرن، و نەهێنە شویشتن، ب تنێ تشتێت ژ ئاسنی و چەرمی ژێڤەکەن، و ب جلکڤە ڤەشێرن. و هەر گۆرەکی دوو ئان سێ شەهید دکرنە تێدا، و دوو ب جلکەکی دکرنە د گۆرێدا. و دگۆت: ((کێ ژ وان پتر قورئان ژبەرکریە؟)) و ئەگەر نافێ زەلامەکی ژ وان ئینابا،

---

1. زاد المعاد 97/2، 98، ئبن هیشام 88/2.
2. ئبن هیشام 88/2، 89.
3. ئبن هیشام 89/2.

دا بێژیت: ((بەری وی بکەنە د گۆڕیدا)). و دگۆت: ((دێ رۆژا قیامەتێ شەهدەییێ بۆ ڤان دەم))، و عەبدوللا کورێ عەمرو کورێ حەرام، و عەمرو کورێ جەموح د ئێك گۆڕدا ڤەشارتن، ژبەر وێ حەژێکرنا د ناڤبەرا واندا[1].

ل دەسپێکێ جەنازێ (حنظلة)ی نەدیت، پاشی ل جهەکی هاتە دیتن ئاڤ یا ژێ دوەرییێت، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ گۆتە سەحابێت خۆ: ((ملیاکەتا ئەو دشویشت))، پاشی گۆت: ((پسیارا مالا وی بکەن کا مەسەلا وی چیە؟)) دەمێ پسیارا هەڤژینا وی کری، بابەتێ دەرکەڤتنا وی بۆ جیهادێ.. بۆ گۆت. ژبەر هندێ دگۆتێ (حنظلة غسیل الملائکة) ئانکو: ئەوێ ملیاکەتا شویشتی[2].

و دەمێ سەروبەرێ مامێ خۆ، برایێ خۆ یێ شیری (حەمزە)ی دیتی، کەفتە د خەمەکا مەزندا، مەتا وی (صفیة) دڤیا بەرێ خۆ بدەتە برایێ خۆ حەمزەی، پێغەمبەری ﷺ فەرمان ل کورێ وێ زوبەیر کر دەیکا خۆ ژ وێرێ ببەت دا سەروبەرێ برایێ خۆ نەبینیت. گۆتێ: بۆچی؟ و من یا زانی برایێ من یێ هاتیە کرێتکرن، و ئەز دزانم ئەڤە بۆ خودێ یا ب سەرێ وی هاتی، و ب هەر حالێ بیت ئەز یا رازیمە و دێ بۆ خودێ حسێبکەم، و ئەگەر خودێ حەزکەت دێ خۆ راگرم و هەدارێ کێشم. پاشی رێ دایێ بچیت ببینیت.. بەرێ خۆ دایێ و دوعا بۆ کرن و گۆت: (إنا لله وإنا إليه راجعون). پاشی پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا مامێ وی دگەل عەبدوللا کورێ جەحش بێتە ڤەشارتن، کورێ خویشکا وی بوو و برایێ وی یێ شیری بوو.

ئبن مەسعود گۆت: مە چو جارا پێغەمبەر ﷺ نەدیتیە بکەتە گری دژوارتر ژ گریێ وی سەر حەمزەی، بەرقیبلە درێژکر، و هنداڤ جەنازێ وی راوستیا و کرە گری، هەتا تێر کریە گری و دلێ خۆ هین کری و ئیسك هاتنێ[3].

1ـ زاد المعاد 98/2. صحيح البخاري 584/2.

2ـ زاد المعاد 94/2.

3ـ رواه شاذان، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص255.

دیمەنێ شەهیدا گەلەك یێ ب خەم و کۆڤان بوو، دل و مێلاك دکوزراندن. حەمزەی چو کفن نەبوون.. ژبلی عەبایەکێ ب پویرت، دەمێ سەرێ وی د نخافت.. تێرا پیا نەدکر، و دەمێ دکێشا سەر پیا، سەرێ وی دیار دبوو، سەرێ وی نخافت، و هندەك گیا دانا سەر پێت وی[1].

و عەبدورەحمان کورێ عەوف گۆت: (مصعب) کورێ عومەیر هاتە کوشتن و ئەو ژ من باشتر بوو، کفنێ وی عەبایەك بوو.. ئەگەر سەرێ وی نخافتبا پێت وی دیار دبوون، و ئەگەر پێت وی نخافتبان سەرێ وی دیار دکر، هەروەسا بەحسێ ڤەشارتنا خەباب دکەن هەر ب وی شێوەی بوو، و پێغەمبەری ﷺ بەحسێ خەباب گۆتە مە: ((سەرێ وی بنخێڤن و هندەك گیای داننە سەر پێت وی))[2].

پێغەمبەر ﷺ هەواریێت خۆ دگەهینیتە خودێ و دوعا ژێ دکەت:

ئیمام ئەحمەد دبێژیت: دەمێ شەڕێ ئوحودێ ب دویماهی هاتی و موشرك ژ مەیدانێ چۆین، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((وەرن خۆ رێزکەن دا دوعا ژ خودێ بکەم))، موسلمان پشت وی رێز بوون، ئینا گۆت: ((یا خودێ.. حەمد و سوپاسی هەمی بۆ تەنە، یا خودێ.. بەرفرەهیا تو ددەی.. کەس نەشێت ڤەگریت، ئەو تشتێ تە ڤەگرتی.. کەس نەشێت بدەت، یێ تە سەردابری و بەرزەکری.. کەس نەشێت راستەرێ بکەت، و یێ تە راستەرێ کری.. کەس نەشێت سەردا ببەت، یا تە نەدای.. کەس نەشێت بدەت، و یا تە دایی.. کەس نەشێت رێ لێ بگریت، یا تە دویر ئێخستی.. کەس نەشێت نێزیك بکەت، و یا تە نێزیك کری.. کەس نەشێت دویر بێخیت. یا خودێ.. بەرەکەت و دلۆڤانی و قەنجی و رزقێ خۆ سەر مە بەرفرەه بکە. یا خودێ.. ئەز داخوازا قەنجی و نیعمەتێت بنەجه و بەردەوام ژ تە دکەم، یێت نەهێنە گوهۆرین و ب دویماهی نەهێن. یا خودێ.. ئەز داخوازا هاریکاریێ ل رۆژا هەژاری و پێدڤیێ، و ئێمناهیێ ل رۆژا ترسێ ژ تە دکەم. یا

1ـ رواه أحمد، مشكاة المصابيح 140/1.

2ـ صحيح البخاري 579/2، 584.

خودێ.. ئەز خۆ ب تە دپارێزم ژ خرابیا هەر تشتەکێ تە دایە مە، و ژ خرابیا هەر تشتەکێ تە ئەم ژێ داینە پاش، یا خودێ.. باوەریێ ل بەر مە شرین بکە.. و د دلێت مەدا بخەملینە، و کوفر و گونەه و نەگوهداریێ ل بەر مە رەش و کرێت بکە.. و مە بکە ژ مرۆڤێت زانا و تێگەهشتی، یا خودێ.. تو مە بمرینی موسلمان.. و مە ساخ بکەی موسلمان، و مە بگەهینە مرۆڤێت چاك.. نە شەرمزار و نە سەرداچۆیی، یا خودێ.. تو کافرا بکوژی.. ئەوێت باوەریێ ب پێغەمبەرێت تە نەئینن.. و رێکێ ل بەلاڤبوونا دینێ تە دگرن، و کەرب و غەزەبا خۆ دارێژە سەر وان، یا خودێ.. تو شەڕێ کافران بکە، ئەوێت کیتاب بۆ هاتی.. یا خودایێ حەقیێ))[1].

زڤرین بۆ مەدینێ، و هەلویستێت ڤیان و خۆگۆریکرنێ ییێت بێ وێنە:

پشتی پێغەمبەری ﷺ شەهید هەمی ڤەشارتین، و دوعا ژ خودێ کرین، بەرەف مەدینێ ب رێ کەفتن، هندەك هەلویست و دیمەنێت بێ وێنە ژ باوەردارێت ژن و زەلام دیتن، هەروەسا ژ سەحابیان د شەڕیدا.

ب رێکێڤە حەمنە کچا جەحش دیت، ئینا سەرەخۆشی لێ کر ژ کوشتنا برایێ وێ عەبدوللا کورێ جەحش، گۆت: ((إنا لله وإنا إليه راجعون))، و دوعایێت ژێبرنا گونەها بۆ کرن، پاشی سەرەخۆشی لێ کر ژ کوشتنا خالێ وێ حەمزە کورێ (عبد المطلب)، بۆ وی ژی گۆت: ((إنا لله وإنا إليه راجعون)) و دوعایێت ژێبرنا گونەها بۆ کرن، پاشی سەرەخۆشی لێ کر ژ کوشتنا زەلامێ وێ (مصعب) کورێ عومەیر، ئینا کرە هەوار و دەنگێ وێ بلند بوو، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((هەڤژینێ ژنێ جهەکێ تایبەت یێ ل دەف هەی))[2].

1ـ رواه البخاري في الأدب المفرد، والإمام أحمد في مسنده 424/3.

2ـ ئبن هيشام 98/2.

و ب رەخ ژنەکێرا چۆن ژ بنەمالا دینار، زەلامێ وێ و برایێ وێ و بابێ وێ ل ئوحود هاتبوونە کوشتن، دەمێ سەرەخۆشی لێ کری، گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ چ لێ هاتیە؟ گۆتنێ: وەکی تە دڤێت.. ئەو یێ باشە، گۆت: کا نیشا من بدەن بەرێ خۆ بدەمێ، هندەکا دەستێ خۆ درێژکرێ، دەمێ دیتی، گۆت: هەمی نەخۆشی پشتی تە د بچویك و سڤکن[1].

دەیکا سەعد کورێ (معاذ) ب غار بەرەف پێغەمبەری ﷺ دچۆ، و سەعد هەفسارێ هەسپێ وی گرتبوو، گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەڤە دەیکا منە، گۆت: ((بخێر بهێت))، و بۆ وێ راوستیا، دەمێ نێزیك بووی، سەرەخۆشی لێ کر ژ کوشتنا کورێ وێ عەمرو کورێ (معاذ)، ئینا گۆت: دەمێ ئەز تە دبینم یێ ساخ، نەخۆشیا من سڤك دبیت. پاشی پێغەمبەری ﷺ دوعا بۆ کەس و کارێت هەمی کوشتیێت ئوحودێ کرن و گۆت: ((دەیکا سەعد.. مزگینی ل تە و کەس و کارێت وان بیت: کوشتیێت وان هەمی یێت ل بەحەشتێ گەهشتینە ئێك و بەرەڤانی و مەهدەر یا بۆ هەمی کەس و کارێت خۆ کری))، سەعد گۆتێ: ئەم د رازینە ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ما کی دێ ژ نوکە وێڤە ل سەر وان کەتە گری؟ پاشی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. بۆ وان ژی دوعا بکە یێت پاش خۆ هێلاین، ئینا گۆت: ((یا خودێ خەما دلێت وان ڤەرەڤینی، و نەخۆشیا وان سڤك بکەی، و یێت پاش وان وەکی یێت پێشیێت وان لێ بکەی))[2].

پێغەمبەر ﷺ ل مەدینێ:

پێغەمبەر ﷺ ئێڤاریا وێ رۆژێ - رۆژا شەمبی - (7/ی شەوال/ 3 مش) گەهشتە مەدینێ، دەمێ گەهشتیە مال.. شیرێ خۆ داف کچا خۆ (فاطمة)یێ، و گۆتێ: ((کچا من.. خوینا پێڤە ژێ بشۆ، ب خودێ ئەڤ شیرە ئەڤرۆ یێ دگەل من راست بوو))، پاشی عەلی کورێ (أبو طالب) ژی شیر دا ڤێ، و گۆت: ئەڤی ژی ببە

1ـ هەر ئەو ژێدەر 99/2.

2ـ السيرة الحلبية 47/2.

خوینێ ژێ بشۆ، ب خودێ ئەڤرۆ دگەل من یێ راست بوو. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((ئەگەر تە شەڕەکێ ب دورستی کربیت، سەهل کورێ حەنیف و ئەبو دوجانەی ژی دگەل تە شەڕ یێ کری))[1].

کوشتییێت هەردوو ئالیا:

پتریا ریوایەتا دبێژن کوشتییێت موسلمانا حەفتێ بوون، و پتریا وان ژ پشتەڤانا بوون، شێست و پێنج ژ وان بوون، چل و ئێك ژ خەزرەجیا بوون، و بیست و چار ژ ئەوسیا، و ئێك ژ جوهیان ژی هاتە کوشتن، بەلێ شەهیدێت مشەختبوویا چار بوون.

کوشتییێت موشرکا وەکی ئبن ئیسحاق دبێژیت بیست و دوو بوون بەلێ ئامارەکا دی یا هویر دبێژیت سیه و حەفت بوون نە بیست و دوو و خودێ باشتر دزانیت[2].

رەوشا تەنگاڤ ل مەدینێ:

شەڤا ئێکێ موسلمان گەهشتنە مەدینێ، شەڤا ئێك شەمبی (8/ی شەوال/ 3 مش)، د سەروبەرەکێ تەنگاڤدا بوون، زێدە واستیا بوون، زێرەڤانی ل رێك و دەرگەهێت مەدینێ دگرت، زێرەڤانیەکا تایبەت ل سەرکردێ خۆ یێ ژ هەمیا مەزنتر.. پێغەمبەرێ خودێ ﷺ دگرت، و ژ هەمی رەخاڤە ئاخفتن و گەف و گۆتگۆتك هاتبوونە بەلاڤکرن.

غەزوا (حمراء الأسد):

پێغەمبەرێ خودێ ﷺ وێ شەڤێ هەمیێ هزرا خۆ د سەروبەریدا دکر، ترسیا نەکو موشرك وێ هزرێ بکەن: وان چو مفا وەك دەستکەفتییێت مەیدانا شەڕی نەگەهشتنێ، و دێ پێشەمان بن کو ژ مەیدانێ چۆین، و جارەکا دی بزڤرن ب سەر مەدینێدا بگرن، ئینا بریار دا دویف لەشکەرێ مەکەهێرا بچن.

1ـ ئبن هیشام 100/2.

2ـ ئبن هیشام 129.122/2. فتح الباري 351/7، غزوة أحد لمحمد احمد باشميل ص278-280.

ئەوێت دیرۆکا غەزوا نڤیسین، دبێژن: پێغەمبەری ﷺ گازی خەلکی کر کۆم ببن، و هاندان کو دویف دژمنێرا بچن ـ ئەڤە رۆژا دووێ بوو ژ شەڕێ ئوحودێ ـ، ئانکو: رۆژا ئێك شەمبی (8/ی شەوال/ 3مش)، و گۆت: ((ژبلی یێت پشکداری د شەڕیدا کری، کەسێ دی دگەل مە نەدەرکەڤیت))، ئینا عەبدوللا کورێ ئوبەی گۆتێ: ئەز ژی سویاربم دگەل تە بهێم؟ گۆتێ: ((نە.. نەهێی)). و موسلمان دویف گازیا وی چۆن، د سەر وێ ترس و برس و واستیانێرا، گۆتنێ: ئەم د بەرهەڤین ئەی پێغەمبەرێ خودێ. جابر کورێ عەبدوللای دەستویری ژێ خواست، و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. هەر جهێ تو دەرکەڤی.. من دڤێت ئەز دگەل تە بم، بابێ من ژبەر کچێت خۆ ئەز هێلابوومە ل مال، دەستویریێ بدە من دگەل تە بهێم، و دەستویری دایێ. پێغەمبەر ﷺ دەرکەفت و موسلمان دگەل بوون، هەتا گەهشتینە جهەکی دگۆتنێ (حەمراء)، و ل وێرێ لەشکەرێ خۆ راوستاند و سەربازگەها خۆ ل وێرێ دانا، هەشت میلا ژ مەدینێ دویر بوون، و ل وێرێ.. مەعبەد کورێ ئەبی مەعبەد یێ خوزاعی گەهشتە لەشکەرێ پێغەمبەری و موسلمان بوو، و یا هاتیە گۆتن هەر موشرك ژی بوو، بەلێ وەك شیرەتکاری بۆ پێغەمبەری ﷺ چۆ دگەل وان، ژبەر وێ هەڤپەیمانیا کەڤن ناڤبەرا بنەمالا هاشم و خوزاعەدا، و گۆتێ: ئەی موحەممەد.. ب خودێ ئەڤا ب سەرێ تە و هەڤالێت تە هاتی بۆ مە گەلەك یا نەخۆش بوو، مە گەلەك حەز دکر تو یێ ب سلامەت بای، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هەرە بگەهە ئەبو سوفیان و بخاپینە)).

و ئەو تشتێ پێغەمبەر ﷺ ژێ دترسیا کو هزر دکر نەکو موشرك بزڤرن و ب سەر مەدینێدا بگرن، راست بوو، دەمێ ئەو گەهشتینە (رەوحاء)، سیە و شەش میلا ژ مەدینێ دویرە، لۆمەی ئێك و دوو کر، و هندەکا گۆتە هندەکا: هەوە چو نەکریە.. ب تنێ هەوە هێزا وان شکاند، و هەوە هێلان، هندەك مەزنێت وان یێت ماین، دێ شێن جارەکا دی خەلکی کۆمکەن، دا بزڤرین و وان ب ئێك جاری قوتبڕ بکەین.

وەسا یا دیارە ئەڤە ئاخفتنەکا ب سەرڤە بوو هاتیە گۆتن، ب دورستی هزرا خۆ د مەعنەویاتێت هەردوو لایادا نەکربوو، ژبەر هندێ.. ئێك ژ مەزن و سەرکردێت وان (سەفوان کورێ ئومەیە) گۆت: گەلی خەلکی وەنەکەن.. ئەز دترسم ئەو گەلەك کەسێت دی ل هەوە کۆمکەن، ژ ئەوێت شەڕ نەکری، ئانکو: ئەوێت پشکداری د شەڕێ ئوحودێدا نەکری، ڤێجا هەرنە سەر رێکا خۆ و هوین یێت سەرکەفتین، ئەز ل وێ باوەریێ نینم ئەگەر هوین زڤڕین، سەرکەفتن بەهرا هەوە بیت. بەلێ ئەڤ رەئیا سەفوان ژ لایێ بەهرا پتر چەکدارانڤە هاتە رەدکرن.. و لەشکەرێ خۆ ب رێ ئێخست، مەعبەد کورێ ئەبی مەعبەد یێ خوزاعی گەهشتێ، و ئەبو سوفیان نەدزانی ئەو یێ موسلمان بووی، ئینا گۆتێ: چ دەنگ و باس هەنە مەعبەد؟ مەعبەدی ـ ب ئالۆزی و تۆرەبوون ـ گۆت: موحەممەد و هەڤالێت خۆ یێت دەرکەفتین دا بەرسینگێ هەوە بگرن، هند مرۆڤ یێت کۆمکرین.. من چو جارا بۆشاتیا وەسا نەدیتیە، د کارکرینە و د دل سۆتینە بۆ هەوە، ئەوێت پشکداری د شەڕێ ئوحودێدا نەکری.. یێت لێ کۆم بووین، و ب دلەکێ سۆتی یێت هاتین و ددانیت خۆ بۆ هەوە دهوسین. ئەبو سوفیان گۆتێ: وەی تو نەمینی.. ئەو تو چ دبێژی؟!

گۆت: ب خودێ ئەز دبینم.. هەما تە ژ ڤێرێ بارکر و پشت ڤان گرا کەفتی، دێ لغافێت هەسپا.. ئان دەسپێکا لەشکەرێ وان بینی.

ئەبو سوفیان گۆت: ب خودێ.. مە بریار دابوو ئەم بزڤڕینە مەدینێ و وان ژ رە و رویشالان بهەلکێشین..

گۆتێ: نەخێر.. وەنەکە، ئەز شیرەتکارم بۆ هەوە.

ل وی دەمی مەعنەویاتێت لەشکەرێ مەکەهێ هاتنە خوار.. و ترس و لەرز کەفتنە دلێ وان، و دیت یا دورستتر و ب سلامەتتر ئەوە بەرەف مەکەهێڤە بچن. بەلێ دگەل هندێ.. ئەبو سوفیان دەست ب شەڕەکی پروپاگندا کر دژی لەشکەرێ موسلمانا، ب مەرەما راوستاندنا وی لەشکەری و ب سەر واندا نەگریت، ل وی دەمی کاروانەکێ بنەمالا (عبد القیس) د بەر وانڕا دبۆری دا چیتە مەدینێ، ئەبو

سوفیان گۆتێ: دێ شێن نامەیەکێ ژ مە گەهیننە موحەممەدی.. ئەز دێ بارێ ڤی کاروانێ هەوە مێویژا بۆ (عکاظ) دابینکەم.. ئەگەر هوین هاتنە مەکەهێ. گۆتنێ: بەلێ. گۆت: بێژە موحەممەدی.. ئەم یێت کۆم بووین و دێ زڤڕنە مەدینێ.. و وی ب رە و رویشالڤە هەلکێشین. ئەو کاروان ب رەخ پێغەمبەری ﷺ و سەحابێت ویرا چۆ ل (حمراء الأسد) و یا ئەبو سوفیان گۆتی.. گەهاندە وان و گۆتنێ: خەلکێ مەکەهێ یێت کۆم بووین و دێ ب سەر هەوەدا گرن.. ڤێجا ژێ بترسن، بەلێ باوەریا موسلمانا موکومتر لێ هات:

﴿وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ * فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ﴾ (آل عمران: 173ـ174)، ئانکو: گۆتن: خودێ بەسی مەیە و پشتەڤان هەما هەر خودێیە. ڤێجا [ژبەر پشتگەرمیا وان ب خودێ، بێ شەڕ] و ب خێر و کەرەمێت خودێ ڤەگەڕیان و چو نەخۆشی نەگەهشتنە وان، و ب دویف قایلبوون و رازیبوونا خودێ کەفتن [دەمێ ب برینێت خۆڤە ب دویف لەشکەرێ قورەیشیان کەفتین]، و خودێ خودانێ کەرەمەکا مەزنە.

پێغەمبەر ﷺ و لەشکەرێ خۆ رۆژا ئێکشەمبی گەهشتبوونە (حمراء الأسد)، و دووشەمبی و سێ شەمبی و چارشەمبی ژی (9 و 10 و 11/ی شەوال/ 3مش) مانە ل وێرێ، پاشی زڤڕینە مەدینێ. و بەری پێغەمبەر ﷺ بزڤڕیتە مەدینێ، ئەبو عززە ئەلجەمحی گرت. و ئەو ل بەدرێ هاتبوو ئێخسیرکرن، پێغەمبەری ﷺ قەنجی لێ کربوو ـ چونکی یێ هەژار بوو و گەلەك کچ هەبوون ـ و ب وی مەرجی.. جارەکا دی شەڕێ موسلمانا نەکەتەڤە، بەلێ وی سۆزا خۆ شکاند و خیانەت کر، وی ب هۆزانێت خۆ خەلك هاندانە شەڕی دژی پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا، و دگەل لەشکەرێ مەکەهێ دەرکەفتبوو ئوحودێ بۆ شەڕی.. دەمێ موسلمانا جارەکا دی ئێخسیرکری، گۆت: ئەی موحەممەد.. من ئازاکە و قەنجیەکێ ل من بکە، و بهێلە بچمە ناڤ کچێت خۆ، و دێ سۆزێ دەمە تە جارەکا دی وێ نەکەم یا من کری و گۆتی. ئینا ﷺ گۆت: ((ئێدی پێ تە ب مەکەهێ ناکەڤیت، تە دڤێت تە بەردەین..

و بێژیه وان: من دووجارا موحەممەد خاپاند؟ یێ ئیماندار.. دووجارا ژ کونەکێ نائێتە پێڤەدان)). پاشی فەرمان دا زوبەیر ئان (عاصم بن ثابت) و سەرێ وی هاتە لێدان.

هەروەسا بریار هاتە دان ب کوشتنا ئێك ژ سیخورێت مەکەهێ، ئەو ژی: موعاویە کورێ موغیرە کورێ (أبو العاص) بوو، باپیرێ خەلیفێ ئومەوی عەبدلمەلك کورێ مەروان ژ دایێ. و چیرۆکا وی ب ڤی رەنگی بوو:

دەمێ موشرك رۆژا ئوحودێ زڤرین.. ئەڤ موعاویە چۆ دەف کورێ مامێ خۆ (عثمان بن عفان) خودێ ژێ رازی بیت، و (عثمان)ی بۆ وی داخوازا ئێمانهیێ ژ پێغەمبەری ﷺ کر، و ئێمناهی بۆ سێ رۆژا ب تنێ دایێ، و پشتی هنگی ئەگەر هاتە دیتن، دێ هێتە کوشتن، بەلێ ئەو پتر ژ سێ رۆژا ما، و سیخورێ بۆ قورەیشێ دکر، دەمێ لەشکەرێ مەدینێ زڤرِی.. موعاویە رەڤی، پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا زەید کورێ (حارثة) و عەممار کورێ یاسر، و هەردوو دویڤرا چۆن هەتا کوشتی[1].

بێ گۆمان.. غەزوا (حمراء الأسد) غەزوەکا سەربخۆ نەبوو، بەلێ پارچەیەك بوو ژ غەزوا ئوحودێ و تمامیا وێ بوو، بەرپەرەك بوو ژ بەرپەرێت وێ.

ئەڤە بوو غەزوا ئوحود ب بەرفرەهی و ب هەمی قویناغێت وێڤە، ڤەکۆلەرا گەلەك بەحسێ ئەنجام و چارەنڤیسێ ڤێ غەروێ یێ کری.. ئەرێ ئەڤە رەڤین و شکەستن بوو ئان نە؟ بێ گۆمان.. ژ لایێ لەشکەریڤە سەرکەفتن یا موشرکان بوو، و زالگەهی سەر مەیدانا شەڕی کربوو، و ژ لایێ کوشتیانڤە.. خوسارەتیا موسلمانا گەلەك پتر بوو و هندەك موسلمان کۆم کۆمە رەڤین، و شەڕ د بەرژەوەندیا لەشکەرێ مەکەهێدا بوو. بەلێ هندەك تشت یێت هەین وەل مە دکەن ئەم نەشێین بێژین ئەڤە فەتح و سەرکەفتنەکا مەزن بوو بۆ مەکەهێ.

1ـ بەرفرەهیا شەڕێ ئوحود مە یا وەرگرتی ژ: ئبن هیشام 2/60-129. وزاد المعاد 2/91-108، وفتح الباري 7/345-377 دگەل صحیح البخاري، ومختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص242-257، و مە ئاماژە ب ژێدەرێن دی کریە ل جهێ وان.

گۆمان تێدا نینە.. لەشکەرێ مەکەهێ نەشیا سەربازگەها لەشکەرێ موسلمانا داگیرکەت، و لەشکەرێ مەدینێ هەمی نەرەڤی بوون، گەلەکا ژ وان شەڕ دکر و بەرگری دکر، و خۆڤەکێشانا وان ژ مەیدانا شەڕی یا بێ سەر و نەرێکخستی نەبوو، و هەر زوی ل دۆر بارەگەهێ سەرکرداتیا خۆ کۆم بوون، و خۆڤەکێشانا وان.. نە ل وی راددێ شکەستنێ بوو کو لەشکەرێ مەکەهێ بشێت دویفڕا بچیت، و موسلمانەك ب تنێ ژی نەهاتە ئێخسیرکرن، و چو دەستکەفتی ب دەست موشرکا نەکەفتن، و موشرك نەشیان ب سەر بارەگەهێ موسلمانادا بگرن.. و پشتی شەڕ ب دویماهی هاتی، ل مەیدانا شەڕی نەمان، نە رۆژەکێ و نەدووا و نە سێیا، ل وی زەمانی عەدەتێت شەڕا د وەسا بوون، بەلێ هەر زوی ژ مەیدانێ دەرکەفتن و چۆن بەری موسلمان بچن، و د خۆڕا نەدیت ب سەر مەدینێدا بگرن بۆ تالانکرنا مالی و ژنان، و ناڤبەرا وان و مەدینێ چەند پێنگاڤ بوون، و کەس د رێکا واندا نەبوو.

ژ ڤێ هەمیێ بۆ مە دوپات دبیت.. ئەڤا چێبووی دەلیڤەیەك بوو ب دەست قورەیشێ کەفتی، شیان زیانەکا گیانی یا مەزن بگەهیننە موسلمانا، بەلێ د نەخشەیێ خۆدا سەرنەکەفتن، کو وان ل بەر بوو لەشکەرێ موسلمانا دۆرپێچکەن و ببرینن. و گەلەك جارا موسلمان یێت تووشی خوسارەتیێت ژ ڤی جۆری بووین ئەڤێت گەهشتینە موسلمانا، و سەرکەفتن ژی نەبوو.. نەخێر.

بەلێ خۆڤەکێشانا ئەبو سوفیان یا ب لەز ژ مەیدانا شەڕی، دترسیا نەکو شکەستن بکەڤیتێ ئەگەر گەڕا سیێ ژ شەڕی هاتەکرن، و ئەڤە دوپات دبیت.. دەمێ بەرێ خۆ ددەینە هەلویستێ ئەبو سوفیان د غەزوا (حمراء الأسد)دا، لەوا ئەڤ غەزوە نەشەڕەکێ جودا بوو، و هەر ئالیەکی بەهرا خۆ د سەرکەفتن و شکەستنێدا هەبوو. و هەر ئێك ژ وان جارەکێ خۆ ژ شەڕی دا پاش، و دەمێ موسلمانا خۆ ژ مەیدانا شەڕی ڤەکێشای بارەگەهێ خۆ نەبەردا و دژمن نەشیا داگیرکەت، و ئەڤەیە رامانا شەڕی.. کو هەمی پارچە پێکڤە د گرێداینە. و ئەڤ ئایەتا قورئانێ وێ رامانێ دیاردکەت:

﴿وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ﴾ (النساء:104) ئانكو: [گەلی خودان باوەران] هوین ب دویف گەڕیان و داخوازكرنا نەیاران سست و بێزار نەبن، [چونكی] ئەگەر هوین [ب دویف وانڤە و د شەڕێ واندا] دئێشن، ب راستی كا چاوا هوین دئێشن ئەو ژی دئێشن [و ئەگەر ئەو بێنا خۆ ل سەر نەهەقیا خۆ فرەه دكەن و خۆ ل بەر ڤان ئێش و نەخۆشیان دگرن، دڤێت هوین ژ وان چێتر خۆ راگرن چونكی] ئەو هیڤیا هوین ژ خودێ دخوازن [ژ خەلاتێ مەزن و خێرێ] ئەو ناخوازن.

دیار دبیت هەردوو ئالیا ئێش و ئازار یێت دیتین، و چو ژ وان سەركەفتنەكا ب دورستی ب دەست خۆڤە نەئینایە.

قورئان بەحسێ بابەتێ شەڕی دكەت:

و قورئان هاتە خوار، و رۆناهی دا سەر هەمی قویناغێت گرنگ ژ شەڕی، قویناغ قویناغ، و هندەك ئەگەرێت وێ خوسارەتیا مەزن ئاشكراكرن. و هندەك خالێت لاواز دەستنیشانكرن كو نوكە ژی ل دەف هندەك ئیماندارا یێت هەین بەرامبەر ئەركێ وان د ڤان هەلویستێت گرنگ و ئێكلاكەردا، و ئارمانجێت پاك و بلند دیاركرن، یێت دێ ئەڤ ئوممەتە ب دەست خۆڤە ئینیت، و ئەڤە ئوممەتەكا جودایە ژ یێت دی، ب خێرترین و باشترین ئوممەتە بۆ مرۆڤان.

هەروەسا قورئانێ بەحسێ هەلویستێ دوڕویا كر، و شەرمزاركرن، و ئەو كەرب و دژمنیا د دلێت واندا د راستا خودێ و پێغەمبەرێ ویدا ئاشكرا كر، و هزرێت خەلەت و دوودلی و وەسواسی ل دەف موسلمانێت لاواز راكرن، ئەوێت وان دوڕویا و برایێت وان یێت جوهی دئازراندن، ئەو جوهیێت كارێ وان پیلان و تێكدان.

هەروەسا بەحسێ ئەگەر و ئارمانجێت شەڕ بۆ هاتیە كرن، كر.

شێست ئایەت ژ سۆرەتا (آل عمران) ل دۆر بابەتێ شەڕی هاتنە خوار، ژ قویناغا ئێكێ ژ شەڕی دەست پێ دكەن:

﴿وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ﴾ (آل عمران:121)، ئانكو: [بيننه بيرا خۆ] وى دەمێ سپێدێ زوى تو ژ مال دەركەفتى، دا چەپەران بۆ خودان باوەران كار بكەى.

و ب دەربڕينەكا تەڤگر ل سەر ئەنجام و ئەگەرێت شەڕى ب دويماهى دئينيت: ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (آل عمران:179)، ئانكو: [هەى موحەممەد] خودێ خودان باوەران [موسلمانان] ل سەر ڤى دەستودارێ هوين تێدا [تێكەل] ناهێليت، هەتا قەنج و خرابان ژێك نەڤاڤێريت. و خودێ هەوە ب سەر وى تشتێ نە ل بەر چاڤان و نهينى هلناكەت [كو غەيبە]، بەلێ خودێ ژ ناڤ پێغەمبەرێت خۆ يێ بڤێت دێ هەلبژێريت و [ئاگەهدار كەت، هەروەكى پێغەمبەرێ خۆ موحەممەد (سلاڤێت خودێ ل سەر بن) ب سەر دورويان هلكرى]، ڤێجا باوەريێ ب خودێ و پێغەمبەرێت وى بينن، و ئەگەر هوين باوەريێ بينن و پارێزكاريێ بكەن خەلاتەكێ مەزن بۆ هەوە هەيە.

ئەگەر و مەرەمێت باشيێ د شەڕيدا:

ئبن قەييم ب بەرفرەهى ئەڤ بابەتە يێ بەحسكرى[1]، و ئبن حەجەر گۆت: زانا دبێژن: د چيرۆكا غەزوا ئوحودێدا، و ئەوا ب سەرێ موسلمانا هاتى، ئەگەر و مەرەمێت خودايى يێت تێدا هەين، ژ وان:

خرابيا ئەنجامێ نەگوهدارييێ بۆ موسلمانا دا زانين، ب جهنەئينانا فەرمانا كارەسات و نەخۆشيێت دويفرا هەين، ژ وان نەگوهداريا: دەمێ تيرهاڤێژا جهێت خۆ بەرداين، و پێغەمبەرى ﷺ گۆتبووييێ ب چو شێوەيا جهێت خۆ نەبەردەن، و خودێ مەزن پێغەمبەرێت خۆ و موسلمانا ب هەمى رەنگا دجەربينيت، دا بۆ خۆ دەرس و سەربۆرا ژێ وەربگرن، چونكى ئەگەر بەردەوام د سەركەفتى بن، يێت

1. زاد المعاد 99/2 ـ 108.

نەدگەل موسلمانا ژی دێ خۆ دەنە دگەل و پاشی یێت ئیماندار و دوڕوی ژێك دیارنابن، و ئەگەر بەردەوام موسلمان د شکەستی ژی بن، ئارمانج ژ پێغەمبەرینیێ ب جھ ناھێت. خودێ وەسا یا حەزکری ھەردوو ھەبن دا درەوین ژ راستگۆیان بێنە نیاسین.

و بابەتێ دوڕویان ناف موسلمانا و ھەمی کەسا ژێك نەدنیاسین، گەلەك یێ ب ترس بوو، د شەڕێ ئوحودێدا.. یێت بەری ھنگی د بەرفرەھییێدا شیاین خۆ بەرزەکەن، ئاشکرا بوون، و موسلمانا زانی وان دژمن یێت د ماف خۆدا ھەین، لێ ھشیار بوون و بەرھەڤییێت خۆ کرن.

و ھەر ژ مەرەما: ھندەك جارا گیرۆبوونا سەرکەفتنێ، سەڤاکرنا دەروونایە و نزمکرنا خۆمەزنکرنێ. دەمێ لەشکەرێ موسلمانا ھاتیە تاقیکرن، خۆ راگرت و ھەدار کێشا، و دوڕوی ترسیان و ئاشکرا بوون.

و ژ ئارمانجا: خودێ ھندەك بەحەشت و جھێت بلند بۆ باوەرداران یێت بەرھەڤکرین، ئەو ب کار و پەرستنا خۆ ناگەھنێ.. خودێ نەخۆشی و تاقیکرنا ددەتە بەر، بۆ خودێ خۆ راگرن و ھەدارێ بکێشن و بگەھنە وی ئاستی و ھەژی وان جھا ببن. کو شەھیدبوون د رێکا خودێدا بلندترین ئاستێ باوەردار و خودێناسایە.

و ژ ئارمانجا: خودێ ڤیا دژمنێت خۆ ئیزادەت، و رێ بۆ ڤەکر پتر سەر کوفر و سەرداچۆنا خۆ د رژد بن و پتر دژمنیا ئیماندارا بکەن و نەخۆشیا بگەھیننێ، و د ئەنجامدا گونەھێت موسلمانا ژێ ببەت و کافران نەھێلیت[1].

★★★

1ـ فتح الباري 347/7.

سریه و شاندێت هاتینه هنارتن ناڤبەرا شەڕێت ئوحود و ئەحزابدا

کارەساتا ئوحودێ ب خرابی سەر ناڤ و دەنگیا موسلمانا زڤڕی، هێز و سەروەریا وان.. و هەیبەتا وان د دلێت خەلکیدا نەما، و کێشە و ئالۆزییێت نافخۆیی و ژدەرڤە بۆ موسلمانا زێدەبوون، و مەترسیا ژ هەمی رەخاڤە مەدینە دۆرپێچ کر، جوهیا و دوڕویا و عەرەبێت کۆچەر یێت بەری هنگی دژمنیا خۆ ڤەدشارت، ئاشکرا کر، هەر جوینەکێ ژ وان بەر دگەریان کەرب و کینا خۆ سەر موسلمانا دارێژن، و حەز دکرن دلێ خۆ لێ هینکەن و ب ئێکجاری قوتبڕ بکەن. هێژ دوو هەیڤ ب سەر شەڕێ ئوحودێڤە نەچۆبوون، بنەمالا ئەسەد خۆ بەرهەڤ دکر دا ب سەر مەدینێدا بگرن، و پشتی هنگی ل هەیڤا (صفر)ێ سالا چارێ مشەختی، هۆزێت (عضل) و (قارة) ب پیلان خاپاندنەکێ رابوون، بوو ئەگەرێ کوشتنا دەھ سەحابا، هەر د وێ هەیڤێدا بنەمالا عامر ب پیلانەکا وەکی وێ رابوون، بوو ئەگەرێ کوشتنا حەفتێ سەحابا، و ئەو دهێنە نیاسین ب رویدانا (بئر معونة). و د وی دەمی هەمیێدا (بنو النضیر) ب ئاشکرایی دژمنیا موسلمانا دکر، هەتا ل هەیڤا (ربیع الأول) سالا چارێ مشەختی پیلانەك دانای بۆ کوشتنا پێغەمبەری ﷺ، و (بنو غطفان) دژمنیا خۆ ئاشکرا کر، و ل هەیڤا (جمادي الاولی) سالا چارێ مشەختی کار دکر دا ب سەر مەدینێدا بگرن. ئەو هێز و سەرورەیا موسلمانا بەری شەڕێ ئوحودێ هەی، ژ دەست دا ـ هەتا دەمەکی ـ کەفتنە بەر گەفێت دژمنا، بەلێ شارەزایی و تێگەهشتنا موحەممەدی ﷺ، ئەو گەف و پێل هەمی دانە پاش و گوهۆرین، و هێز و هەیبەتا موسلمانا ئەوا ژ دەست دای.. زڤڕاندەڤە، و سەر ژ نوی ناڤ و دەنگێت وان بلند بوون. و ئێکەمین پێنگاڤ هاڤێتی ئەو بوو دەمێ دویف لەشکەرێ مەکەهێڕا چۆین هەتا (حمراء الأسد)، و هەتا راددەیەکێ باش ناڤ و دەنگیا لەشکەرێ خۆ پاراست و هەیبەتا خۆ زڤڕاندەڤە، وی کاری جوهی و دوڕوی مەندەهۆش کرن. و پشتی هنگی ب چەند کار و بزاڤێت دی رابوون و هزرەك بۆ موسلمانا هاتەکرن، ژ وان:

سریا ئەبو سەلەمە:

بنەمالا ئەسەد کورێ خوزەیمە ئێکەمین کەس بوون دژی موسلمانا رابووین پشتی شکەستنا ئوحودێ، سەح و سوییێت مەدینێ دەنگ و باس ئینان کو: (طلحة) و سەلەمە هەردوو کورێت خوەیلد، یێت ناف ئویجاخا خۆ گەریاین و هەچیێ گوهێ خۆ دایێ، و داخواز یا ژ بنەمالا ئەسەد کورێ خوزەیمە کری: کو شەڕێ پێغەمبەری ﷺ بکەن، ئینا پێغەمبەری ﷺ ب لەز سریەك هنارتە وان، هەژمارا وان سەد و پێنجی شەڕکەر بوون ژ مشەخت و پشتەڤانا، و ئەبو سەلەمە کرە ئەمیرێ وان و ئالایەك داف وان.

ئەبو سەلەمە ب سەر بنەمالا ئەسەد کورێ خوزەیمەدا گرت ناف مالێت وان بەری ئەو دەست ب هێرشا خۆ بکەن، ئینا بەلاڤ بوون و رەڤین، و موسلمانا گەلەك حێشتر و پەزێ وان ئینا، و ب سلامەتی و ب دەستکەفتیڤە زڤڕینە مەدینێ بێی شەڕ بێتەکرن.

هنارتنا ڤێ سریێ دەسپێکا هەیڤا موحەڕەمێ بوو سالا چارێ مشەختی، ئەبو سەلەمە زڤڕی و برینەکا وی یا شەڕێ ئوحودێ هەودا بوو و ئاریا، و گەلەك پێڤە نەچۆ.. چۆ بەر دلۆڤانیا خودێ[1].

هنارتنا عەبدوللا کورێ ئەنیس:

رۆژا (5/ی موحەڕەم/ 4 مش) سەح و سوییێت مەدینێ دەنگ و باس گەهاندن کو خالد کورێ سوفیان (الهذلي) یێ شەڕکەرا کۆم دکەت دا شەڕێ موسلمانا بکەت، ئینا پێغەمبەری ﷺ عەبدوللا کورێ ئەنیس هنارتە وی دا بکوژیت، عەبدوللا کورێ ئەنیس ژ مەدینێ دەرکەفت و هەژدە شەڤا نەزڤڕی، حەفت رۆژ ژ موحەڕەمێ مابوون، زڤڕی مەدینێ، خالد کورێ سوفیان کوشت بوو و سەرێ وی هاڤێتە بەر پێت پێغەمبەری ﷺ، ئینا دارەك دایێ و گۆتێ: ((ئەڤە نیشانەکە

1ـ زاد المعاد 108/2.

ناڤبەرا من و تە رۆژا قیامەتێ)). دەمێ کەفتیە بەر سەکەراتا مرنێ، داخواز کر وی داری بکەنە دگەل وی د کفنیدا[1].

شاندێ ئەلرەجیع:

هەیڤا (صفر) سالا چارێ مشەختی، هندەك زەلام ژ (عضل) و (قارة) چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتنێ: هندەك موسلمان یێت د ناف واندا هەین، و داخواز ژێ کر هندەك کەسا دگەل وان بهنێریت.. دا قورئانێ و کاروبارێت دینی نیشا بدەن، ئینا شەش کەس دگەل هنارتن، گۆتنا ئبن ئیسحاق و د ریوایەتا بوخاریدا دەھ کەس بوون، و (مرثد بن أبي مرثد الغنوي) کرە ئەمیرێ وان. ئبن ئیسحاق و بوخاری دبێژن: (عاصم بن ثابت) بوون باپیرێ (عاصم) کورێ (عمر بن الخطاب). و دگەل وان چۆن، دەمێ گەهشتینە (رەجیع)، ئاڤەکا هۆزا (هذیل) بوو ل دەڤەرا حیجازێ ناڤبەرا (رابغ) و (جدة)، کۆمەکا چەکدارێت (هذیل) ژ بنەمالا لحیان ل بەر دانابوو، و دویڤرا چۆن هەتا گەهشتینێ، نێزیکی سەد تیرهاڤێژا بوون، و دەوروبەرێت وان گرتن، وان سۆز دایێ ئەگەر ئەو وێ شەڤێ ل دەف وان بمینن، کەسێ ژ وان ناکوژن، (عاصم) رازی نەبوو، وی و هەڤالێت خۆ شەڕێ وان کر، حەفت ژ وان ب تیرا هاتنە کوشتن، خوبەیب و زەید کورێ (دثنة) و زەلامەکێ دی مان، جارەکا دی سۆز دا وان: ئەگەر ب شەڤێ مانە دەف وان.. ناکوژن. ئینا رازی بوون ب شەڤێ ل دەف وان بمینن، بەلێ درەو دگەل کر و گرێدان، هەڤالێ وان یێ سیێ گۆت: ئەڤە دەسپێکا خیانەتێیە و دگەل نەچۆ، ئینا کوشت، و خوبەیب و زەید برنە مەکەهێ فرۆتن، وان هەردووا ل شەڕێ بەدرێ مەزنێت قورەیشێ کوشتبوون. خوبەیب ل دەف خۆ زیندان کر، پاشی سەر کوشتنا وی رێککەفتن، ژ حەرەمێ دەرێخست و برە جهەکی دگۆتنێ ئەلتەنعیم، بەری بکوژن، گۆت: دەستویریێ بدەنە من دوو رکاعەتا سونەت بکەم، دەستویری دایێ و دوو رکاعەت

1ـ زاد المعاد 109/2. و ئبن هیشام 620.619/2.

کرن، دەمێ سلاڤا ملا ڤەدای، گۆت: ب خودێ نەکو هوین بێژن ئەڤە یێ دترسیت، ئەگەر دا هێژ نڤێژا کەم، پاشی گۆت: یا خودێ.. تو وان هەمیا بکوژی و ئێك ژ وان نەهێلی، پاشی هۆزانەك گۆت.. ژ رامانێت وێ ئەڤە بوون:

(هەمی هۆز و بنەمال ژ هەمی رەخا ل دۆر من کۆم بوون، و ژن و زارۆکێت خۆ ئینانە پێش، و ئەز ب قورمێ دارقەسپەکا درێژ و موکومڤە گرێدام، ئەز هەوارا خۆ.. ژ غەریبی و نەخۆشیا خۆ دگەهینمە خودێ، و یا ئەو هەمی ل سەر من کۆم بووین.. بۆ من خەم نینە، خودانێ عەرشی خۆراگرتن و هەدار یا دایە من، گۆتە من کافر ببە و من مرن ژێ گرت و رۆندکەك ژی ژ چاڤێت من نەهات، دەمێ ئەز دهێمە کوشتن موسلمان، بۆ من نەخەمە سەر کیش تەنشتێ بۆ خودێ بێمە کوشتن).

ئینا ئەبو سوفیان گۆتێ: بۆ تە خۆشە ئەگەر موحەممەد ل دەف مە با.. مە شیرەك ل ستۆیێ وی دابا، و تو بەردای چۆبایە ناف خێزانا خۆ؟ گۆت: نە ب خودێ.. من نەڤێت ئەز ناف خێزانا خۆ بم، و موحەممەد نوکە ل جهێ ئەو لێ.. ستریەك بچیتە د پێ ویرا بێشینیت. پاشی ب قورمێ دارقەسپێڤە گرێدا و کوشت، و ئێك دانا بەر زێرەڤانیێ ل تەرمێ وی بگریت، پاشی عەمرو کورێ ئومەیە ب شەڤێ ب دزیڤە چۆ و بر ڤەشارت، و یێ خوبەیب کوشتی.. عوقبە کورێ (الحارث) بوو، و خوبەیبی رۆژا بەدرێ بابێ وی (الحارث) کوشتبوو.

و یا د سەحیحێدا هاتی: خوبەیب ئێکەمین کەس بوو سونەتا دوو رکاعەت بەری کوشتنێ دەرێخستی، و د ئێخسیرییێدا یێ هاتیە دیتن ئویشیەکێ تری د دەستیدا بوو دخوار، و تلیا تری د مەکەهێدا نەبوو.

و سەفوان کورێ ئومەیە (زید بن الدثنة) پێش بابێ خۆڤە کوشت.

قورەیشێ هندەك هنارتن دا پارچەکا لەشێ (عاصم) بۆ ببەن، دا بنیاسن و دوپات بکەن، و (عاصم) رۆژا بەدرێ ئێك ژ مەزنێت وان کوشتبوو، ئینا خودێ هەژمارەکا مەزن ژ جۆرەکێ ستێنگا هنارتن.. لەشێ وی ژ قاسدێت قورەیشێ

پاراست و نەشیان نێزیك ببن. و (عاصم) سۆزەك دابوو خودێ.. كو چو موشرك دەستێ خۆ نەكەنە وی، و ئەو ژی دەستێ خۆ نەكەتە چو موشركا. دەمێ عومەری های ژ بابەتێ قورەیشێ بووی، گۆت: دێ خودێ بەندەیێ ئیماندار پشتی مرنێ پارێزیت، هەروەكی د ژیانا ویدا پاراستی[1].

كارەساتا (بئر معونة):

هەر د وێ هەیڤێدا یا كارەساتا (رەجیع) روی دای، كارەساتەكا دی رویدا ژ وێ مەزنتر و دلتەزینتر، دگۆتنێ رویدانا (بئر معونة)، و كورتیا وێ ب ڤی رەنگی بوو: (أبو براء) عامر كورێ مالك، یێ دهاتە نیاسین ب (ملاعب الأسنة) چۆ مەدینێ دەف پێغەمبەری ﷺ. داخوازا وی كر بۆ ئیسلامێ.. موسلمان نەبوو، بەلێ دویر نەگرت موسلمان ببیت، و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەگەر تە هندەك سەحابێت خۆ هنارتبانە ناف خەلكێ نەجد.. و داخوازا دینێ تە كربان، من هیڤیا هەی دا گوهداری بۆ هەبیت، ئینا ﷺ گۆت: ((ئەز دترسم خەلكێ نەجد وان بكوژن))، (أبو براء) گۆت: ئەز دێ وان حەوینم و پارێزم. ئینا چل زەلام دگەل هنارتن ـ دویف گۆتنا ئبن ئیسحاق ـ، و د سەحیحێدا یا هاتی حەفتێ زەلام بوون، و یا دورست ئەوە، و (المنذر بن عمرو) كرە ئەمیرێ وان، و ژ مەزن و چاكێت موسلمانا بوو، و ژ شارەزاییێت قورئانخوینا بوو. ژ بنەمالا ساعیدە بوو، و ناسناڤێ وی (المعتق ليموت) بوو.

ئینا چۆن.. ب رۆژێ دار دكرن بۆ خۆ دفرۆتن ددانە ب خوارن، و قورئان دخواند، و ب شەڤێ نڤێژ دكرن، هەتا گەهشتینە (بئر معونة)، جهەكە ناڤبەرا بنەمالا عامر و تاخێ بنەمالا سەلیم، و ب شەڤێ ل وێرێ مان. پاشی حەرام كورێ ملحان نامەیا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ بر گەهاندە دژمنێ خودێ عامر كورێ (طفيل)، ناما وی نەخواند.. چاڤ كرە زەلامەكێ خۆ و ژ پشتێڤە رومەك لێ دا ژ

1ـ ئبن هيشام 2/169ـ179. زاد المعاد 2/109. صحيح البخاري 2/568، 569، 585.

سینگێ وی دەرکەفت و خوین هاڤێت، حەرام گۆت: (الله أكبر) ئەز ب خودانێ کەعبێ کەمە ئەز سەرکەفتم. پاشی هەر وێ گاڤێ دژمنێ خۆ گازی بنەمالا عامر کر دا شەڕێ موسلمانێت مایی بکەن، دویف داخوازا وی نەهاتن.. چونکی (أبو براء) یێت حەواندین، ئینا بنەمالا سولەیم لێ کۆم بوون، و (عصية) و (رعل) و (ذكوان) دویف داخوازا وی هاتن، و دەوروبەرێت سەحابێت پێغەمبەری گرتن، و شەڕ کر هەتا هەمی کوشتین، ژبلی کەعب کورێ زەید کورێ نەجار، خۆ د ناف کوشتیاڕا بێ دەنگ کربوو، و مابوو ساخ هەتا رۆژا خەندەکێ هاتیە کوشتن.

عەمرو کورێ ئومەیە (الضمري) و (المنذر بن عقبة بن عامر) دگەل موسلمانا بوون، دیت بالندە یێت ل هنداف جهێ رویدانێ دفڕن، وان هەردووا ژی شەڕێ موشرکا کر هەتا (المنذر) هاتیە کوشتن و عەمرو هاتە ئێخسیرکرن، دەمێ گۆتیێ ئەو هۆزا (مضر)ـە، عامر ئەو بەردا پێش ئازاکرنەکێڤە ل سەر دەیکا وی بوو.

و عەمرو کورێ ئومەیە (الضمري) زڤڕی دەف پێغەمبەری ﷺ و دەنگ و باسێت کارەساتا دلتەزین گەهاندنێ، کوشتنا حەفتێ بژارەیێت موسلمانا. کارەساتا وان بیرا مرۆڤی ل کارەساتا ئوحودێ دئینیت، بەلێ ئەو چۆبوونە شەڕەکی یێ ئاشکرا بوو، بەلێ یێت دی ب غەدر و خیانەت هاتنە کوشتن.

دەمێ عەمرو ب رێکێڤە دزڤڕی و گەهشتیە (قەرقەرە)، روینشتە بەر سیبەرا دارەکێ، و دوو زەلامێت دی ژی ژ بنەمالا کیلاب چۆنە بن وێ دارێ و روینشتن، دەمێ هەردوو نڤستین، عەمرو رابوو هەردوو کوشتن، هزر کر وی تۆلا هەڤالێت خۆ ڤەکر، و وی نەدزانی پێغەمبەری ﷺ پەیمانا ئێمناهیێ یا دایە وان. دەمێ زڤڕیە دەف پێغەمبەری ﷺ و یا وی کری بۆ گۆتی، گۆت: ((تە دوو کەس یێت کوشتین.. خوینا وان یا ل سەر من))، و ناف موسلمانا و جوهیێت هەڤپەیمان دگەریا.. خوینا وان کۆم دکر[1]. و ئەڤە بوو بوویە ئەگەرێ غەزوا بنەمالا (النضير)، پاشی دێ بەحسێ وێ هێت.

1ـ ئبن هيشام 2/183ـ188. زاد المعاد 2/109ـ110. صحيح البخاري 2/584، 586.

وێ رویدانێ و رویدانا رەجیع گەلەك كارتێكرن ل پێغەمبەری ﷺ كر و پێ نەخۆش بوو، كو هەردوو رویدان د چەند رۆژادا بوون[1]، ب خەم و كۆڤانا وەربوو و دلنەرەحەتیەكا مەزن گرت[2]. هەتا نفرین ل وان هۆز و ئویجاخا كرین.. یێت سەحابێت وی ب غەدر و خیانەت كوشتین.

یا د سەحیحێدا هاتی ژ ئەنەسی ڤەدگێریت، گۆت: پێغەمبەری ﷺ سیه سپێدەهیا نفرین ل وان كەس و هۆزا دكرن یێت سەحابێت وی ل (بئر معونة) كوشتین. د نڤێژا سپێدێدا نفرین ل (رعیل) و (لحیان) و (ذكوان) و (عصیة) دكرن، و دگۆت: ((عصیة نەگوهداریا خودێ و پێغەمبەرێ وی كر))، ئینا ئەڤ ئایەتە بۆ پێغەمبەرێ خۆ ئینا خوار و پشتی هنگی هاتە نەسخكرن: (بلغوا قومنا أنا لقینا ربنا فرضی عنا ورضینا عنه)، ئانكو: بگەهیننە ملەتێ مە.. ئەم گەهشتینە خودێ خۆ، ژ مە رازی بوو و یا وی ژی دایە مە ئەم پێ رازی بووین. و پشتی هنگی پێغەمبەری ﷺ دوعا ل وان نەكرن[3].

غەزوا (بني النضير):

بەری نوكە مە گۆتبوو: جوهیا ددانێت خۆ بۆ ئیسلامێ و موسلمانا دهوسین، بەلێ نەزەلامێت شەڕا و بەرسینگگرتنا بوون، كارێ وان پیلان و تێكدان بوو، كەرب و كین و دژمنیا خۆ ئاشكرا دكر، و گەلەك فێلبازی و نەخشە رادچاندن دا نەخۆشی و زیانا بگەهیننە موسلمانا، دا ببنە رێگر شەڕێ وان نەهێتەكرن، ئەڤە.. و د سەر هندێڕا كو چەند سۆز و پەیمان ناڤبەرا موسلمانا و جوهیا هەبوون، و جوهی پشتی رویدانا بەنی قەینوقاع و كوشتنا كەعبێ كورێ ئەشرەف گەلەك ژ خۆ دترسیان، خۆ بێ دەنگ كر و چو نەدكر، بەلێ پشتی شەڕێ ئوحودێ.. دەست

---

1. ئەلواقدی گۆت: دەنگ و باسێ رویدانا (الرجیع) و (بئر معونة) د شەڤەكێدا گەهشتە پێغەمبەری ﷺ.

2. (ابن سعد) ژ ئەنەس ڤەگێرایە: من دیت ئەوا ل ئوحودێ ب سەرێ پێغەمبەری ﷺ هاتی ل (بئر معونة) ژی ب سەری هات (مختصر سیرة الرسول للشیخ عبد الله النجدي ص260).

3. البخاري 2/586-588.

و ئەزمانێت وان درێژ بوون، و غەدر و دژمنیا خۆ ئاشکرا دکر، و ب نهینیڤە پەیوەندی ب دوڕویا و موشرکێت خەلکێ مەکەهێ دکر، و بۆ بەرژەوەندیا وان و دژی موسلمانا کار دکر[1].

و پێغەمبەری ﷺ بێنا خۆ ل سەر فرەه دکر، بەلێ پشتی رویدانا رەجیع و (بئر معونة) پتر ب جسارەت کەفتن، هەتا پیلانەك بۆ کوشتنا پێغەمبەری ﷺ دانا، و پیلانا وان ب ڤی رەنگی بوو:

پێغەمبەر ﷺ دگەل هندەك سەحابێت خۆ چۆنە ناف وان، و دگەل وان ئاخفت دا هاریکاریا وی بکەن بۆ دانا خوینا هەردوو زەلامێت ژ هۆزا کیلاب، ئەوێت عەمرو کورێ ئومەیەیێ (ضمري) کوشتین، و ل دویف بەندێت رێککەفتنێ خوینا وان سەر جوهیان ژی دکەڤیت، گۆتن: باشە.. ئەم دێ دەین ئەی بابێ قاسم، تو ل ڤێرە روینە خوار.. هەتا پێدڤیا تە ب جھ دئینین، بەر دیوارەکێ خانیێت وان روینشت.. و ل هیڤیا وان بوو هەتا پەیمانا خۆ ب جھ دئینن، و ئەبو بەکر و عومەر و عەلی و هندەك سەحابێت دی دگەل بوون.

جوهی نافێکدا هاتن و چۆن، و شەیتانی بەرێ وان دا خرابی و شەرمزاریێ، و کار و رەوشتێ وان ئەو بوو، پیلانەك دانا بۆ کوشتنا وی ﷺ، گۆتنە ئێك و دوو: کی دێ ڤی دستاری بەتە سەر بانی و ژۆردا ل سەرێ وی دەت هەڕشینیت؟ ئینا یێ ژ وان هەمیا خرابتر (عەمرو کورێ جیحاش) گۆت: ئەز دێ وەکەم. سەلام کورێ مشکم گۆتە وان: وەنەکەن، ب خودێ.. یا هەوە ل بەرە بکەن، دێ بۆ هێتە گۆتن، و ئەڤە شکاندنا وان سۆز و پەیمانایە یێت د نافبەرا مە و ویدا، بەلێ جوهی د رژد بوون کو نەخشەیێ خۆ ب جھ بینن، ئینا جبریل ژ دەف خودێ هاتە خوار و پێغەمبەرێ وی پێ حەساند، ئینا ب لەز ژ وێرێ رابوو و بەرەف مەدینێ چۆ، و سەحابێت وی ژی دویفڕا چۆن، و گۆتنێ: تو وەسا ب لەز رابووی مە های ژێ نەبوو، ئینا بۆ وان گۆت کا جوهیا چ ل بەر بوو بکەن.

1ـ رواه أبو داود في باب خبر النضير 116/3، 117 (عون المعبود شرح سنن أبي داود).

و گەلەك پێڤە نەچۆ.. پێغەمبەری ﷺ موحەممەد كورێ مەسلەمەی هنارتە دەف مەزنێت بنەمالا (نضير) و گۆتێ: ژ مەدینێ دەركەڤن، مالێت هەوە ل ڤێرە نەمینن، ئەڤە من دەھ رۆژ مۆلەت دانە هەوە، و یێ پشتی هنگی ل ڤێرە بێتە دیتن.. دێ سەرێ وی هێتە لێدان.

جوهیا چو رێ نەدیتن ژبلی دەركەفتنێ، چەند رۆژا خۆ بەرهەڤ دكر دا باركەن، بەلێ سەرێ دوڕویا عەبدوللا كورێ ئوبەی.. ئێك هنارتە دەف وان و گۆتێ: خۆ راگرن و خۆ ئاسێكەن و بێژنێ: ئەم نادەركەڤین، من دوو هزار زەلام یێت هەین.. دێ دگەل هەوە هێنە د كەلهێت هەودا و دێ خۆ بۆ هەوە دەنە كوشتن:

﴿لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ﴾ (الحشر:11)، ئانكو: ب سویند ئەگەر هوین هاتنە دەرئێخستن ئەم ژی دگەل هەوە دێ دەركەڤین، و ئەم د راستا هەوەدا گوهداریا كەسێ ناكەین، و ئەگەر شەڕێ هەوە هاتەكرن ئەم دێ هاریكاریا هەوە كەین.

و گۆتێ: دێ بنەمالا (قريضة) و هەڤپەیمانێت هەوە ژ (غطفان) پشتەڤانیا هەوە كەن.

جارەكا دی جوهیا باوەری ب خۆ هات، و رەئیا وان كەفتە سەر هندێ گوھ نەدەنە فەرمانا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ، و سەرۆكێ وان (حيي بن أخطب) ب سۆز و ئاخفتنا سەرۆكێ دوڕویان دلخۆش بوو، و ئێك هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ئەم ژ وارێ خۆ نادەركەڤین، و یا ژ تە دهێت، بكە.

بێ گۆمان.. ئەڤ هەلویستە بۆ موسلمانا یێ خۆش نەبوو، چونكی ئەو د سەروبەرەكێ ئالۆزدا بوون ژ دیرۆكا خۆ، و ئەنجام د دابینكری نەبوون، و عەرەبێت دەوروبەرێت مەدینێ دژمنیا خۆ بۆ موسلمانا ئاشكرا دكر، و شاندێت وان قوتبڕ دكرن. و ژبلی وێ ژی، جوهیێت بنەمالا (نضير) هند هێز هەبوو كو خۆ تەسلیمی موسلمانا نەكەن، و شەڕێ وان ژی دێ یێ ب مەترسی بیت. بەلێ كاودانێت كارەساتا (بئر معونة) و یا بەری وێ، موسلمان پتر هشیاركربوون ژ

تاوانێت کوشتن و خیانەتێ، کو کەس و کۆمێت وان تووش دبوونێ، و پتر رژد بوون وان تۆلا ژ تاوانبارا ڤەکەن، و پاشی بریار دان شەڕێ بنەمالا (نضير) بکەن، پشتی پێکۆل کری پێغەمبەری ﷺ بکوژن، دەمێ بەرسڤا (حيي بن أخطب) گەهشتیە پێغەمبەری ﷺ، گۆت: ((الله أكبر))، و سەحابێت وی دویفدا گۆت. ئبن ئوم مەکتوم کرە سەرپەرشتێ مەدینێ، و بەرەف جوهیا چۆن، عەلی کورێ (أبو طالب) ئالا هەلگرتبوو، دەمێ گەهشتینە دەف وان.. دۆرپێچکرن، و جوهیا خۆ د کەلهێت خۆڤە ئاسێ کر، و سەر وان کەلها تیر و بەر دهاڤێتن، و جنیك و دارقەسپێت وان د هاریکاربوون بۆ وان، ئینا فەرمان دا بێنە برین و سۆتن. ژبەر وی کاری.. خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّـهِ﴾ (الحشر:5)، ئانکو: هەر دارقەسپەکا هەوە برِی یان هەوە ل سەر بنێ وێ هێلایی، ب دەستوورا خودێ بوو، و دا خودێ رێدەرکەفتیان [کو جوهیێت (بني نضير)ن] بشکێنیت و رەزیل بکەت.

هۆزا دی یا جوهیا مایێ خۆ د وان نەکر، عەبدوللا کورێ ئوبەی و هەڤپەیمانێت وان ژ (غطفان) خیانەت لێ کر، کەسێ ژ وان چو پشتەڤانی بۆ نەکر، وەکی چیرۆکا مرۆڤی و شەیتانی لێ هاتن:

﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ﴾ ﴿الحشر:16﴾، ئانکو: مەتەلا وان [دورویان و سەردابرنا وان بۆ جوهیان] وەکی مەتەلا شەیتانیە، وەختێ دبێژتە مرۆڤی ببە گاور و گاڤا گاور بوو دێ بێژیتێ: ئەز ژ تە بەریمە [و من شۆلە ب تە نینە]، ب راستی ئەز [ژ ئیزایا] خودانێ هەمی جیهانان دترسم.

دۆرپێچێ گەلەك نەڤەکێشا، شەش شەڤ ب تنێ بوون، و یا هاتیە گۆتن: پازدە شەڤ بوون. هەتا خودێ ترس کریە د دلێ واندا و نەشیان شەڕی بکەن و شکەستن، خۆ بەرهەڤکر دا خۆ تەسلیم کەن و چەکێ خۆ دانن، ئینا کەسەك هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ئەم دێ ژ مەدینێ دەرکەڤین. ئینا رێ دایێ دەرکەڤن، ئەو و خێزانێت خۆ، و هەر تشتێ بشێن ل حێشترێت خۆ بکەن و بارکەن ژبلی چەکی.

ئینا رازی بوون، و خانییێت خۆ خرابکرن دا دەرگەه و پەنجەرا بۆ خۆ ببەن، هەتا هندەکا سنگێت خیڤەتا و گاریتێت خانی دگەل خۆ برن، (600) حێشتر بارکرن، و ژن و زارۆك دانە دویف خۆ و دەرکەفتن. بارا پتر ژ وان، نەخاسمە مەزنێت وان.. وەکی (حيي بن أخطب) و سەلام کورێ ئوبەی چۆنە خەیبەر، و هندەك ژ وان چۆنە شامێ، و دوو زەلام ب تنێ ژ وان موسلمان بوون.. یامین کورێ عەمرو و ئەبو سەعد کورێ وەهەب، و تشتێت وان هەین، بۆ وان مان.

پێغەمبەری ﷺ چەکێ جوهیا ژێ ستاند و کۆم کر، و مولك و مال و خانی و بیستانێت وان دەستەسەرکرن، ژ چەکێ وان پێنجی مەتال و (340) شیر بوون، مال و مولك و عەردێ وان هەمی د دەستێ پێغەمبەریدا بوو، کا وی چاوا دڤیا وەلێ دکر، پێنجێك ژێ نەراکر، هەمی بۆ دەستهەلاتا ئیسلامێ هێلا و پێغەمبەری ﷺ لێکڤەنەکر، چونکی بێ شەڕ ب دەست موسلمانا کەفت. بارا پتر دا مشەختێت دەسپێکێ، و هندەك دا ئەبو دوجانەی و سەهل کورێ حەنیف یێت پشتەڤان ژبەر هەژاریا وان، و هندەك سەر مالا خۆ دمەزاخت، و چەك و کەل و پەلێت مایی د رێکا خودێدا تەرخانکرن.

غەزوا (بني النضير) ل هەیڤا (ربيع الأول) سالا چارێ مشەختی بوو، بەرامبەر هەیڤا هەشت سالا (635 ز). و خودێ سۆرەتا (الحشر) ب هەمیڤە سەر ڤێ غەزوێ ئینا خوار. بەحسێ دەرێخستنا جوهیا، و شەرمزارکرنا رەفتارا دوڕویان کر، و ئەحکامێت دەستکەفتییێت بێ شەڕ دیارکرن، و مەدحێت مشەختی و پشتەڤانان کرن، و دورستیا بڕین و سۆتنا د عەردێ دژمنیدا دیارکر ئەگەر پێدڤیەکا شەڕی بیت، و ئەڤە نابیتە خرابکاری د عەردیدا، پاشی مەدحێت خۆ کرن و ناڤ و سالۆخەتێت خۆ دیارکرن. و ئبن عەباس بەحسێ سۆرەتا (الحشر).. دگۆت: بێژە سۆرەتا (النضر)[1].

1ـ ئبن هيشام 2/190ـ192، زاد المعاد 2/71، صحيح البخاري 2/574ـ575.

غەزوا نەجد:

ب وێ سەرکەفتنا مەزن یا موسلمانا ب دەست خۆڤە ئینای د غەزوا (بني النضير)دا، بێی چو قوربانی بێنەدان، دەستهەلات و سەروەریا موسلمانا ل مەدینێ بنەجھ بوو، و یێت دورِوی پاشڤە چۆن و ئێدی ئەزمانێ وان کورت بوو، و ئەو دەلیڤە بۆ پێغەمبەری ﷺ پەیدابوو.. ئەو کۆچەرێت پشتی ئوحودێ زیان گەهاندینە موسلمانا، و ئەوێت شاندێت بانگخوازا ب درەو و خیانەت کوشتین[1]، و هند خۆ دیتی و رێ دایە خۆ نەخشەیەکی دانن هێرشێ بکەنە سەر مەدینێ تەمبی بکەت و بنبرِکەت.

بەری پێغەمبەر ﷺ دەست ب ئەدەبدانا وان بکەت یێت غەدر و خیانەت کرین، زەلامێت سەح و سویان ل مەدینێ دەنگ و باس گەهاندنە پێغەمبەری ﷺ: کۆچەر و ئەعرابێت ئویجاخێت موحارب و (ثعلبة) و (غطفان) یێ بەرهەڤیا دکەن و چەکدارێت خۆ کۆم دکەن، ئینا پێغەمبەری ﷺ ب لەز سەحابە دگەل خۆ برن و دەرکەفتنە دەشتا نەجد و دگەریان دا ترسێ بێخنە د دلێت وان کۆچەرێت هشکدا و زۆرداری و خەلەتیێت خۆ دگەل موسلمانا دوبارە نەکەنەڤە. و ئەو کۆچەرێت عەدەت و کارێ وان ب سەرداگرتن و شەلاندن، و لەشکەرێ موسلمانا دیتی، ترس کەفتە د دلادا و رەڤینە سەرێت چیا، ئها هۆسا ئەو کۆچەرێت هزرێت خرابیێ د دلادا و پیلان ددانان، پاشڤەچۆن و ترسیان، و موسلمان ب سلامەتی زڤرِینە مەدینێ.

یێت دیرۆکا غەزوا و ژیاننامە نڤیسین، بەحسێ غەزوەکێ دکەن موسلمان چۆینە نەجد ل هەیڤا (ربيع الأول) ئان (جمادي الاولى) سالا چارێ مشەختی، و دبێژنە وێ غەزوێ (غزوة ذات الرقاع)، و ئەو غەزوە بۆ کاودانێت مەدینێ ل وی دەمی، یا فەر و پێدڤی بوو، چونکی ئەو گەفێت ئەبو سوفیان ل دویماهیا شەرِێ ئوحودێ کرین و سۆز داین کو بزڤرِیتەڤە بەدرێ، ژڤانێ وێ نێزیك ببوو، و نەیا

1ـ فقه السيرة، محمد الغزالي ص214.

دورست بوو مەدینێ ژ زەلاما ڤالاکەت، و ئەو کۆچەر د سەرگەرم و رژد بوون، و هێلانا وان کۆچەرا نە د بەرژەوەندیا سیاسەتا شەڕیدا بوو، یا فەر بوو بۆ وان هاتیە دانان و چاڤێت سۆر نیشا داین، بەری دەرکەڤنە شەڕێ مەزن یێ چاڤەرێ ل بەدرێ بێتەکرن.

ئەو غەزوا پێغەمبەری ﷺ سەرکێشیا وێ کری ل هەیڤا (ربيع الأول) ئان (جمادي الأولى) سالا چارێ مشەختی، غەزوا (ذات الرقاع) نەبوو؛ چونکی غەزوا (ذات الرقاع) ئەبو هورەیرە و ئەبو مووسایێ ئەشعەری (خودێ ژ هەردووا رازی بیت) پشکدار ببوون، و موسلمانبوونا ئەبو هورەیرە چەند رۆژا بەری خەیبەرێ بوو، و ئەبو مووسایێ ئەشعەری ل خەیبەرێ گەهشتبوو پێغەمبەری ﷺ. ل ڤێرە دیار دبیت غەزوا (ذات الرقاع) پشتی خەیبەرێ بوو، و وەك بەلگە کو پشتی سالا چارێ مشەختی بوو، پێغەمبەری ﷺ نڤێژا ترسێ تێدا کربوو، و دەسپێکا نڤێژا ترسێ هاتیە دانان، ل غەزوا عەسفان بوو، و چو نەلێکی نینە کو غەزوا عەسفان پشتی شەڕێ خەندەکێ بوو، و شەڕێ خەندەکێ ل دویماهیێت سالا پێنجێ مشەختی بوو.

غەزوا بەدرێ یا دووێ:

دەمێ موسلمانا ئویجاخێت کۆچەرا ل تخویبەکی راوستاندین و داینەپاش، خۆ بەرهەڤ دکر دا بەرسینگێ دژمنێ خۆ یێ مەزنتر بگرن، سال بۆری، و ئەو ژڤان نێزیك بوو.. یێ قورەیشێ د شەڕێ ئوحودێدا دانای، و یا فەرە موحەممەد ﷺ و سەحابێت خۆ دەرکەڤن، دا بەرسینگێ ئەبو سوفیان و ملەتێ وی بگرن، و شەڕەکێ دژوار و ئێکلاکەر بکەن، و سەرکەفتن بۆ وی بیت یێ باشتر و هەژیتر بۆ ژیان و مانێ[1].

1ـ فقه السيرة، محمد الغزالي ص315.

ل هەیڤا شەعبانێ سالا چارێ مشەختی، بەرامبەر هەیڤا کانوینا دووێ سالا (626 ز)، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ دگەل هزار و پێنج سەد سەحابیا دەرکەفتنە وی ژڤانی، دەھ هەسپ ب تنێ دگەل بوون، هەلگرێ ئالای عەلی کورێ (أبو طالب) بوو، و عەبدوللا کورێ رەواحەی هێلابوو ل مەدینێ، لەشکەرێ موسلمانا گەهشتە بەدرێ و ما ل ویرێ ل هیڤیا موشرکا. و ئەبو سوفیان.. دوو هزار موشرکێت مەکەهێ دگەل خۆ دەرێخستن، پێنجی هەسپ دگەل بوون، هەتا قویناغەکێ ژ مەکەهێ دەرکەفتین، و لەشکەرێ خۆ دانا دەڤەرا (المجنة) سەر ئاڤێ.

ئەبو سوفیان ژ مەکەهێ دەکەفت و یێ دوودل بوو، و هزرا خۆ د دویماهیا شەڕیدا دکر دگەل موسلمانا، ترس کەفتە د دلیدا، و هزرێت دویماهیەکا خراب بۆ خۆ و لەشکەرێ خۆ دکر، دەمێ گەهشتیە (مر الظهران)، هەست و هزر و شیانێت وی هەلوەشیان، و ل بەر دگەریا نەخشەیەکی دانیت دا پێ بزڤڕیت، و گۆتە لەشکەرێ خۆ: گەلی قورەیشیان.. ئەو سالا ب باران، و چەروان و دار و بار شین دبیت و تێر شیری ڤەدخۆن، دێ ل هەوە هێت، و ئەڤ سالە هشك و بێ بارانە، ئەڤە ئەز زڤڕیم.. هوین ژی بزڤڕن، و وەسا یا دیاربوو ترس و لەرز کەفتبوو د دلێت هەمی لەشکەریدا، لەوا کەس بەرهنگاری ئاخفتنا وی نەبوو و هەمی زڤڕین، و کەس ژ وان یێ رژد نەبوو بەردەوامیێ بدەتە چۆنا خۆ و شەڕێ موسلمانا بکەن.

و لەشکەرێ موسلمانا هەشت رۆژا ما ل بەدرێ ل هیڤیا دژمنی، و ئەو بازرگانیا دگەل خۆ ئینای، ب دوو جارا هندی بهایێ وێ فرۆت، و سەرفەراز زڤڕینە مەدینێ، و هەلویستێ دەسپێکێ و سەرداگرتنێ کەفتە د دەستێ واندا، و هەیبەت و ترسا وان کەفتە د دلێت هەمیادا و زالگەهی سەر سەروبەری کر.

دبێژنە ڤێ غەزوێ: ژڤانێ بەدرێ، ئان بەدرا دووێ، بەدرا دویماهیێ، بەدرا بچویك[1].

1ـ ئبن هیشام 209/2، 210، زاد المعاد 112/2.

غەزوا (دومة الجندل):

پێغەمبەر ﷺ ژ بەدرا دووێ زڤڕی، و ئاشتی و ئێمناهی ل وێ دەڤەرێ پەیدابوو. و دەلیڤە هات موسلمان دەستهەلاتا خۆ بەلاڤکەنە سەر دویماهیا تخویبێت دەولەتا عەرەبی دا زالگەهیێ سەر رەوشا گشتی بکەن، و دۆست و دژمن دانپێدانێ پێ بکەن.

پشتی بەدرا بچویك، شەش هەیڤا مەدینە یا تەنا و بێ دەنگ بوو، پاشی دەنگ و باس هاتن کو ئەو ئویجاخێت رەخێ (دومة الجندل) سەر رێکا شامێ.. رێکێ ل کاروانا دگرن، و هەرکەسێ دبینن دشەلینن، و گەلەك چەکدار یێت کۆمکرین دا ب سەر مەدینێدا بگرن.

پێغەمبەری ﷺ (سباع بن عرفطة الغفاري) هێلا ل مەدینێ، پێنج رۆژ ژ هەیڤا (ربيع الأول) سالا پێنجێ مشەختی مابوون و زەلامەك ژ بنەمالا (عذرة) دگۆتنێ (مذكور) وەك رێبەرێ رێکێ دگەل خۆ بر.

ب شەڤێ دچۆن، و ب رۆژێ ل جهەکی نەپەنی خۆ ژ رێکێ ڤەدەر دکر، دا ژ نشکەکێڤە ب سەر دژمنیدا بگرن، دگەل رۆژئاڤایێ نێزیکی وان بوون، ئینا هێرش کرە سەر پەز و شڤانێت وان، یێت شەڕ کرین کوشتن.. و یێت رەڤین رەڤین، و خەلکێ (دومة الجندل) ب هەمی رەخاڤە رەڤین، دەمێ موسلمان چۆینە ناف مالێت وان، کەس نەدیت، و پێغەمبەری ﷺ چەند رۆژا لەشکەرێ خۆ ل وێرێ هێلا، و سریە و لەشکەر ل وان دەڤەرا بەلاڤکرن و کەس ژ وان نەدیت، جارەکا دی زڤڕینەف مەدینێ.

د وێ غەزوێدا پەیوەندییێت خۆ دگەل عویەینە کورێ (حصن) و دەومە خۆشکرن.. جهەکێ ناڤدارە نێزیکی شامێ، ناڤبەرا وێرێ و دیمەشقێ پێنج شەڤن، و پازدە شەڤا یا ژ مەدینێ دویرە.

پشتی ڤان پێشداهاتییێت ب لەز و ئێکلاکەر، و ب ڤان نەخشەیێت توند و حەکیمانە.. پێغەمبەر ﷺ ئێمناهیێ بچەسپینیت و ئاشتیێ ل دەڤەرێ بجه

بینیت، و زالگەهیێ سەر هەلویست و سەروبەری بکەت، و کاودانا بەرەف بەرژەوەندیا موسلمانا ببەت، و کێشە و ئالۆزییێت نافخۆیی و ژدەرڤە یێت بەری هنگی پێڤە واستیاین، سست بکەت.

دورِوی بێ دەنگ بوون و هاتنە بێدەنگکرن، و ئویجاخەکا جوهیا هاتنە دەرێخستن، و یا دی سۆز دا یا وەفادارییت بۆ سۆز و پەیمان و جیرانییێ، کۆچەر و عەرەبێت ژدەرڤە بێ دەنگ بوون، و قورەیش ژ گەفێت خۆ ڤەبوو.. کو دێ هێرشێ کەتە سەر مەدینێ، موسلمانا دیت ئەڤە خۆش دەلیڤەیە ئیسلامێ بەلاڤکەن و پەیاما خودێ بگەهینە هەمیا.

★★★

غەزوا خەندەکێ (الأحزاب)

ئاشتی و ئێمناهی زڤڕیڤە، و گزیرتا عەرەبی ژ شاند و شەڕا بێ دەنگ بوو، کو پتر ژ سالەکێ ڤەکێشاین. بەلێ ئەو جوهیێت شکەستین و رەزیل بووین و تەرابەرا بووین، ژبەر غەدر و خیانەت و پیلانێت وان، هێژ هشێت وان نەهاتبوونە سەری، بێ دەنگ نەمان.. و یا ب سەری هاتی بۆ خۆ نەکرە دەرس و مفا ژێ نەوەرگرت. پشتی نەفی بووینە خەیبەرێ ژی.. هەر چاڤەرێی هندێ بوون کا دێ چ ب سەرێ موسلمانا هێت.. ژ ئەنجامێ دژمنیا موشرکان بۆ وان. دەمێ رۆژ بۆرین و کاودان بەرەف بەرژەوەندیا موسلمانا چۆی، و دەستهەلاتا خۆ بەرفرەهکری و سەروبەر تەنا بووی، کەرب و کینا وان دلێ وان سۆت.

و جارەکا دی دەست ب پیلانا کرەڤە دژی موسلمانا. و دەسپێکر.. خۆ بەرهەڤ دکر کو دربەکێ مەزن ل موسلمانا بدەن، کو کەسێ ژێ نەهێلن. دەمێ د خۆڕا نەدیتی رك و رك بەرسینگێ موسلمانا بگرن، بۆ وێ مەرەمێ نەخشەیەکێ ب مەترسی دانا:

بیست زەلام ژ مەزن و سەرکردێت (بني النضير) چۆنە مەکەهێ دەف قورەیشێ، و هاندان کو شەڕێ پێغەمبەری ﷺ بکەن، و سۆز دایێ پشتەڤانیا وان بکەن، قورەیش رازی بوو. قورەیشێ بەری هنگی سۆزا خۆ ب جھ نەئینابوو.. و نەدەرکەفتبوو بەدرێ، و دڤیا ب ڤی هەلویستێ نوی ناڤێ خۆ بزڤڕیننەڤە و سۆزا خۆ ب جھ بینن.

پاشی شاندێ جوهیا چۆنە دەف (غطفان)، و وەکی قورەیشێ داخواز ژ وان ژی کر بۆ شەڕێ موسلمانا، و ئەو ژی رازی بوون. پاشی ئەو شاند ناف هۆزێت عەرەبا گەریان و ئەو داخواز ژ وان ژی دکر، هندەك ژ وان رازی بوون، ئها هۆسا مەزن و سەرکردێت جوهیا شیان کۆمێت کافر و موشرکان بگەهینە ئێك دژی پێغەمبەری ﷺ و گازیا وی و موسلمانا.

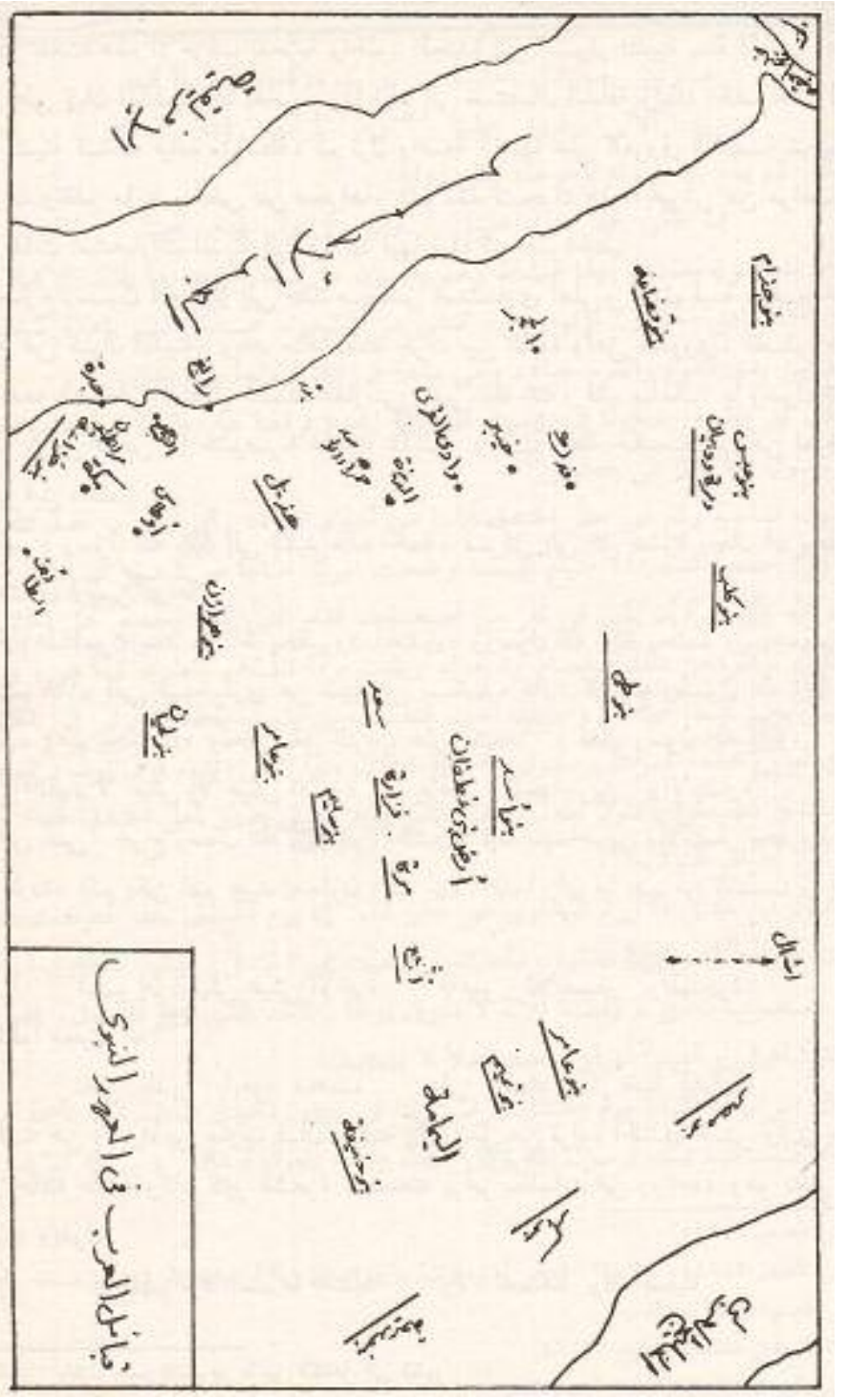
قبائل العرب في الحجاز النبوي

دەست ب جهئینانا پیلانا خۆ کر، ژ لایێ باشووریڤە.. قورەیش و کینانە و هەڤپەیمانێت وان ژ خەلکێ توهامە، بەرەف مەدینێ ب رێ کەفتن، هەژمارا وان چار هزار شەڕکەر بوون، سەرکردێ وان ئەبو سوفیان بوو، و (بنو سلیم) ژی ژ رەخێ (ظهران) هاتن و ڤێرا گەهشتن، و ژ لایێ رۆژهەلاتێ ئویجاخێت هۆزا (غطفان) دەرکەفتن: بەنو فوزارە ب سەرۆکاتیا عویەینە بن (حصن)، و بەنو موڕە ب سەرۆکاتیا (الحارث بن عوف)، و بەنو ئەشجەع ب سەرۆکاتیا (مسعر بن رخیلة)، هەروەسا بنەمالا ئەسەد و هندەکێت دی ژی دەرکەفتن.

ڤان کۆم و گرۆپا هەمیا بۆ خۆ ژڤانەك دانا و بەرەف مەدینێ چۆن، پشتی چەند رۆژا.. لەشکەرەکێ گەلەکێ بۆش ل دەوروبەرێت مەدینێ کۆم بوو، بوونە دەھ هزار شەڕکەر، هەژمارا وان پتر بوو ژ خەلکێ مەدینێ هەمیێ.. ب ژن و زارۆك و گەنج و پیرانڤە.

ئەگەر ڤان شەڕکەرێت کارکری و لەشکەرێت بۆش د ئێك دەمدا و ژ نشکەکێڤە ب سەر مەدینێدا گرتبا، دا بیتە مەزنترین مەترسی سەر کیان و مانا موسلمانا دویف پیڤەرێت مرۆڤا، و دبیت دا بیتە قوتبڕی و تەڕ و هشکا سۆژن، بەلێ سەرکرداتیا مەدینێ گەلەك یا زانا و حەکیم و هشیار بوو، یێ ژ دلسۆزیا دەوروبەرێت خۆ پشت راست بوو، و دزانی کاودان چاوا دبۆرن، دەمێ ئەو لەشکەر ژ جهێت خۆ دەرکەفتین، سەح و سوییێت مەدینێ رۆژ ب رۆژ دەنگ و باس دگەهاندنە سەرکرداتیا خۆ، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ب لەز کۆمبوونەکا شیرەتکاری یا بلند گرێدا.. بۆ بەحسکرنا بابەتێ نەخشەیێ بەرەڤانیێ ژ کیانێ مەدینێ، و پشتی دان و ستاندن ناڤبەرا سەرکردە و خودان رەئیا هاتیەکرن، سەر پێشنیارا سەحابیێ رێزدار سەلمانێ فارسی رضي الله عنه رێککەفتن. سەلمان گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەم ل وەلاتێ فارس بووین، دەمێ مە زانیبا دێ هێرشەك ب سەر مەدا هێت، مە خەندەك ل دۆر خۆ دکۆلا، و ئەڤە نەخشەیەکێ گەلەك باش بوو، عەرەبا بەری هنگی ب کار نەئینایە. پێغەمبەری ﷺ ب لەز دەست ب

جهئینانا نەخشەی کر، هەر چل گەز ژ درێژیا خەندەکێ دەھ زەلام بۆ تەرخانکرن، موسلمانا ب رژدی و پڕ بزاڤ دەست ب کۆلانێ کر، و پێغەمبەری ﷺ هاندان و هاری وان دکر.

بوخاری ژ سەهل کورێ سەعد ڤەدگێریت، گۆت: ئەم دگەل پێغەمبەرێ خودێ ﷺ بووین د خەندەکێدا، وان ئاخ دکۆلا.. و مە ئاخ ددانا سەر ملێت خۆ دەردئێخست، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((اللهم لا عيش إلا عيش الآخرة، فاغفر للمهاجرين والأنصار))، ئانکو: یا خودێ.. ژیان ژیانا ئاخرەتێیە.. تو گونەهێت مشەختی و پشتەڤانا ژێ ببە[1].

و یا ژ ئەنەس هاتیە ڤەگێران، گۆت: پێغەمبەر ﷺ دەرکەفت سەحکەتە خەندەکێ، دیت مشەختی و پشتەڤان یێت ب کۆلانێڤە واستیاین و وان چو بەندە نەبوون ڤی کاری بۆ بکەن. ڤێجا دەمێ سەروبەرێ وان یێ واستیان و برسێ دیتی گۆت: ((یا خودێ.. ژیان ژیانا ئاخرەتێیە.. تو گونەهێت پشتەڤان و مشەختیا بغەفرینە))، و هندەکا بەرسڤا وی دا و گۆتن:

ئەمین یێت بەیعە داینە موحەممەدی.. ل سەر جیهادێ و هندی ئەم د ساخ بین[2].

یا ژ (براء بن عازب) هاتیە ڤەگوهاستن، گۆت:

من دیت پێغەمبەری ﷺ ئاخ ژ خەندەکێ ڤەدگوهاست.. و تۆزێ چەرمێ زکێ وی بەرزەکربوو، و گەلەك یێ ب موی بوو، من های ژێ بوو دەمێ ئاخ دبر، هندەك ئاخفتنێت ئبن رەواحەی دگۆتن:

((یا خودێ ئەگەر ژ تە نەبا، مە رێکا راست نەدزانی، و نە مە سەدەقە ددان، و نە مە چو جارا نڤێژ دکرن. ئێمناهی و رەحەتیێ بێخە د دلێت مەدا، و پێت مە

1ـ صحيح البخاري، باب غزوة الخندق 588/2.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

موكوم بكه ئەگەر كەفتینە بەرسینگێ دژمنی، ئەوێت دی گوه نەدا مە، و ئەگەر ڤیا مە سەردا ببەن، رازی نابین)).

و گۆت: ل دویماهیا مالكێ دەنگێ خۆ ڤەدهێلا. و د ریوایەتەكا دیدا: ((ئەوێت دی زۆرداری ل مە كر.. ئەگەر ڤیان مە سەردا ببەن، رازی نابین))[1].

موسلمانا بزاڤەكا مەزن د كۆلانێدا دكر، و گەلەك د برسی بوون و خوارن د ناف واندا یا كێم بوو. ئەنەسی گۆت: خەلكێ خەندەكێ مستەكا ئارێ جەهی یێ كەڤن دئینا[2].. هەڤیردكر و د دوهنەكیدا دقەلاند، بێهنا كویفكۆیی ژێ دهات، و ئەو د برسی بوون.

(أبو طلحة) دبێژیت: مە ژ برسادا بەر ب زكێ خۆڤە گرێ ددان، و مە گازندا خۆ برە دەف پێغەمبەری ﷺ، مە بەرێ خۆ دایێ وی دوو بەر یێت ب زكێ خۆڤە گرێداین[3].

هەر د هەلكەفتا كۆلانا خەندەكێدا.. خودێ هندەك نیشان و موعجیزەیێت مەزن دانە پێغەمبەرێ خۆ ﷺ و موسلمانا ب چاڤێت خۆ دیتن:

دەمێ جابر كورێ عەبدوللای دیتی پێغەمبەر ﷺ گەلەك یێ برسی بووی، چۆ مال بۆ هەڤژینا خۆ گۆت.. پەزەك ڤەكوشت، و هەڤژینا وی دوو سێ مستێت جەهی هێران و كرنە نان بۆ فراڤینێ، پاشی ب نهینیڤە چۆ بۆ پێغەمبەری ﷺ ب تنێ گۆت، ئەو و چەند سەحابا دگەل خۆ بینیتە فراڤینێ، ئینا پێغەمبەری ﷺ هەمی خەلكێ خەندەكێ پێ های دان و گۆتێ: ((هوین داخوازكریێت جابرینە بۆ فراڤینێ))، هزار كەس بوون.. هەمیا خوارنا خۆ خوار و تێر بوون، قازانا گۆشتی هەروەكی خۆ یا تژی گۆشت بوو، و چەند هەڤیر ب تەنویرێ ڤەددا ژێ كێم نەدبوو[4].

1ـ هەر ئەو ژێدەر.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

3ـ رواه الترمذي، مشكاة المصابيح 448/2.

4ـ رواه البخاري، 588/2ـ589.

خویشکا نوعمانێ کورێ بەشیر مستەکا قەسپا برە سەر خەندەکێ دا بابێ وی و خالێ وی بخۆن، دەمێ د رەخ پێغەمبەریرا چۆی.. گۆتێ کا وان قەسپا بینە، جلکەك رائێخست و قەسپ ڤالاکرنە سەر، و گازی خەلکێ خەندەکێ هەمیا کر، هەر دخوارن و قەسپ زێدە دبوون، هەتا هەمیا تێر خواری، و قەسپ هند زێدەبوون.. د سەر رەخێ جلکیدا دچۆن[1].

و یا ژ ڤان هەردوو رویدانا مەزنتر.. ئەوە یا بوخاری ژ جابری ڤەگێرای، گۆت: مە خەندەك دکۆلا.. کەڤرەکێ مەزن کەفتە د رێکا مەدا، ئینا چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: حەلانخیزەك یێ د خەندەکێدا دیار بووی و ئەم نەشێین بکۆلین، ﷺ گۆت: ((ئەز دێ کۆلم))، پاشی رابوو دا بچیت.. بەرەك یێ ب زکێ ویڤە گرێدای بوو، و ئەو سێ رۆژ بوو مە چو نەخواری، دەمێ پێغەمبەری ﷺ مرج بلندکری و لێدای، جارەکا دی بوو خیز و هویر هویر بوو[2].

(براء) دبێژیت: مە خەندەك دکۆلا، کەڤرەك دیاربوو.. و مە چو چارە نەبرنێ، ئینا پێغەمبەر ﷺ هات.. مرج بلندکر و گۆت: ((بسم الله)) و لێدا.. و گۆت: ((الله أكبر)) خودێ کلیلێت شامێ دانەف من. جارەکا دی مرج بلندکر و لێدا.. و گۆت: ((الله أكبر)) خودێ کلیلێت فارس دانەف من.. و گۆت: ((ب خودێ ئها نوکە ئەز یێ قەسرا سپی ل مەدائین دبینم))، پاشی گۆت: ((بسم الله)) و مرجێ سیێ لێدا، و بەرێ مایی هەمی پرت پرت بوو، ئینا گۆت: ((الله أكبر، خودێ کلیلێت یەمەنێ دانەف من، ب خودێ.. ئها ژ ڤێرێ ئەز یێ دەرگەهێت (صنعاء) دبینم))[3].

ئبن ئیسحاق ژ سەلمانێ فارسی رضی الله عنه ڤەدگێریت[4]، گۆت: چونکی رەخێت مەدینێ چیا و بیستانێت دارقەسپا بوون، ب تنێ ژ لایێ باکووری یا بەردای بوو،

---

1. ئبن هیشام 218/2.
2. صحيح البخاري 588/2.
3. سنن النسائي 56/2.
4. ئبن هیشام 219/2.

پێغەمبەر ﷺ وەك بسپۆر و شارەزایەكێ شەڕا.. دزانی لەشكەرەكێ وەسا یێ مەزن، ب تنێ دێ ژ لایێ باكووریڤە هێرشێ كەتە سەر مەدینێ، لەوا خەندەك ژ لایێ باكووریڤە كۆلا.

موسلمان د بەردەوام بوون سەر كۆلانێ، ب رۆژێ هەمیێ دكۆلا، و ب شەڤێ دزڤڕینە مالێت خۆ، هەتا خەندەك دویف نەخشەیێ وان دانای ب دویماهی هاتی.. بەری لەشكەرێ كوفرێ یێ مەزن بگەهیتە مەدینێ[1].

قورەیش ب چار هزار شەڕكەراڤە هات، بارەگەهێ خۆ دانا (رومة) جهێ چۆك دچنە سەرێك.. ناڤبەرا جورف و زوعابە. (غطفان) و یێت دویفدا ژ خەلكێ نەجد ب شەش هزار شەڕكەراڤە هاتن.. بارەگەهێ خۆ دانا ب رەخ چیایێ ئوحودێڤە.

﴿وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾ (الأحزاب:22)، ئانكو: و وەختێ موسلمانان (خودان باوەران) كۆمێت هەڤالبەند دیتین [قورەیشی و قولپا وان] گۆتن: ئەڤە ئەو پەیمانە ئەوا خودێ و پێغەمبەرێ خۆ دایە مە، و خودێ و پێغەمبەرێ خۆ راست دبێژن و وان كۆمێت هەڤالبەند ژ باوەری و راوەستیانا ل بەر ئەمرێ خودێ پێڤەتر ل خودان باوەران زێدەنەكر.

و یێت دوڕوی و دەروونێت وان لاواز.. دەمێ ئەو لەشكەرێت مەزن دیتین، زەڕاڤێت وان ژ ترسادا قەتیان و دلێت وان لەرزین:

﴿وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (الأحزاب:12)، ئانكو: و وەختێ دوڕویان و ئەوێت نەساخی د دلێ واندا هەی [ئەو ژی هەر دوڕوینە، و نەساخی سالۆخەتە بۆ وان] گۆتین: ئەو پەیمانا خودێ و پێغەمبەرێ وی دایە مە [كو ئەم دێ ب سەركەڤین]، ژ خاپاندنێ پێڤەتر نەبوو.

و پێغەمبەری ﷺ دگەل سێ هزار موسلمانا خۆ بۆ بەرگریێ بەرهەڤ كر، و دەركەفتنە پێشیا وان: پشتا خۆ دا چیایێ (سلع) خۆ لێ ئاسێ كر.. و خەندەك

1ـ هەر ئەو ژێدەر، 330/3، 331.

ناڤبەرا وان و كافراندا بوو، درویشمێ وان: (هُمْ لَا يُنْصَرُون) بوو، ئانكو: هاریكاری بۆ وان ناهێتەكرن. پێغەمبەری ﷺ ئبن ئوم مەكتوم كره سەرپەرشت سەر مەدینێ، و فەرمان دا ژن و زارۆك ل دویماهیا باژێری كۆم ببن.

دەمێ كافرا دەست ب هێرشا خۆ كری.. دا ب سەر مەدینێدا بگرن، خەندەكەكا فرەه و كویر بەرسینگێ خۆ دیت، ئینا دۆرپێچ دانا سەر موسلمانا، دەمێ ژ جهێت خۆ دەركەفتین.. خۆ بەرهەڤ نەكربوو دەمەكێ درێژ بمینن، ئەڤ نەخشە ـ هەروەكی گۆتی ـ خاپاندنەك بوو عەرەبا نەدزانی، د هزرا واندا نەبوو، و خۆ بۆ بەرهەڤ نەكربوو.

موشرك ل رەخێت خەندەكێ دهاتن و دچۆن و كەربێت وان گەلەك ڤەدبوون، ل جهەكێ لاواز و ب ساناهی دگەریان، كو بشێن لێ دەرباز ببن، و موسلمانا زێرەڤانیا هاتن و چۆنا وان دكر، و تیر تێوەردكرن دا خۆ نێزیكی خەندەكێ نەكەن و پێكۆلێ ژی نەكەن دەرباز ببن، ئان ب ئاخێ داگرن و د سەرا دەرباز ببن. بێهنا هندەك سویارێت قورەیشێ تەنگ بوو و نەشیان خۆ ل هیڤیا ئەنجامێت دۆرپێچكرنێ بگرن، و ئەڤە نە ژ عەدەتێت وان بوو، ئینا دەستەكەك ژ سویارێت وان دەركەفتن، ژ وان: عەمرو كورێ عەبد ود، و عەكریمە كورێ ئەبو جەهل، و (ضرار بن خطاب) و هندەكێت دی، جهەكێ تەنگ ژ خەندەكێ بۆ خۆ دەستنیشان كر و خۆ د سەرا هاڤێتن ناڤبەرا خەندەكێ و چیای.. هەسپێت وان د خیزیدا چۆن، عەلی كورێ (أبو طالب) و هندەك موسلمانێت دی دەركەفتن دا رێكا ژێ دەرباز بووین لێ بگرن. عەمرو داخوازا شیرانێ كر، عەلی بۆ هاتە دەستنیشانكرن، ئاخفتنەك گۆت.. پێ گەرم بوو، ژ قەهرەمان و مێرچاكێت موشركا بوو، ژ هەسپێ خۆ هاتە خوار و زكێ وی درِاند و شیرەك ل نافچاڤێت وی دا، و بەرەف عەلی چۆ، سینگ لێكدان و د بەرێكرا هاتن و چۆن، هەتا عەلی ئەو كوشتی.. و یێت مایی رەڤین هەتا ژ خەندەكێ ژی دەرباز بین، وەسا ترسیان.. عەكریمەی روما خۆ هێلا و خۆ ل عەمروی نەگرت.

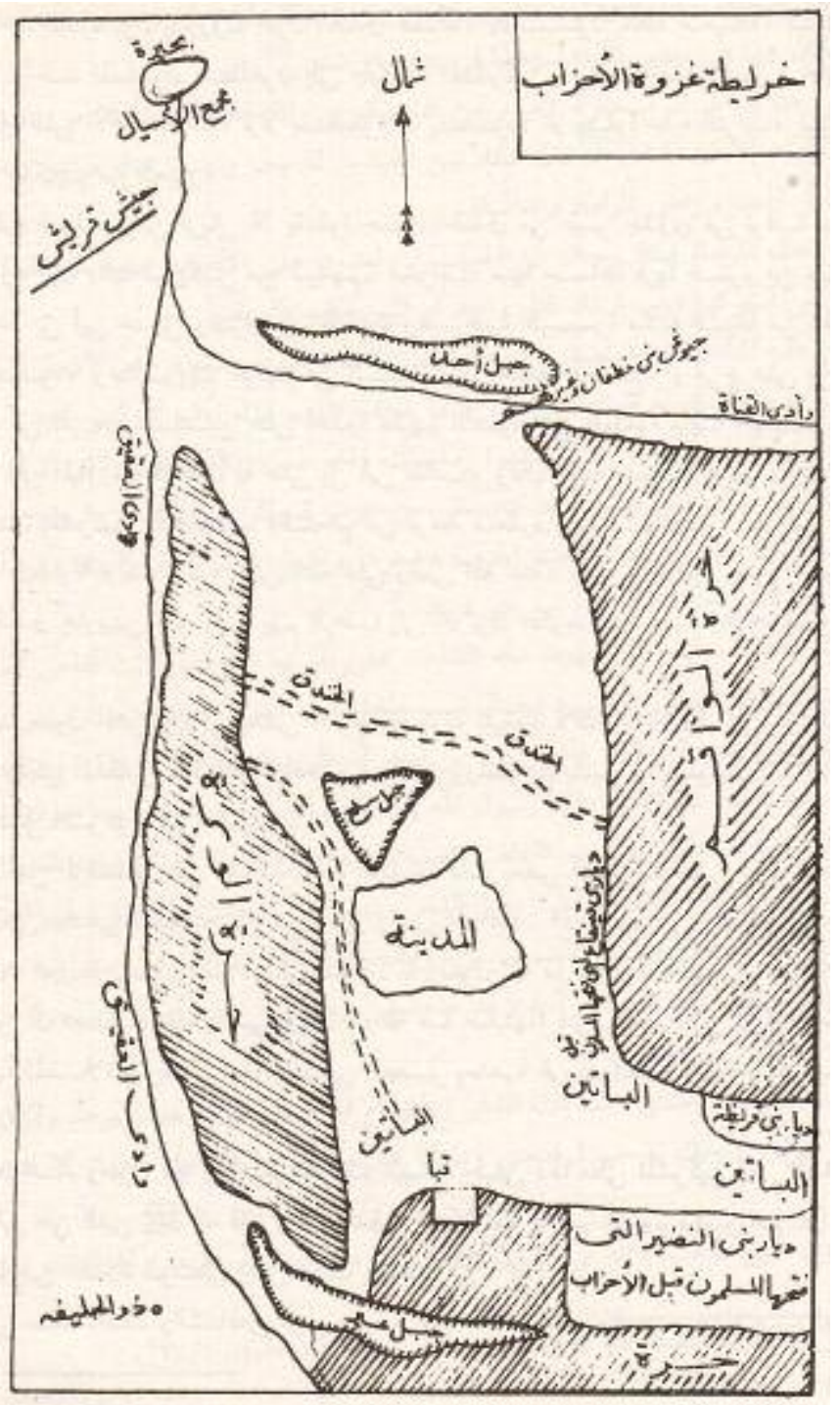
خريطة غزوة الأحزاب
شمال
مجمع الأحمال
جيش قريش
جبل أحد
جيوش بني غطفان وغيرهم
وادي القناة
وادي العقيق
الخندق
الخندق
جبل سلع
المدينة
العوالي
البساتين
البساتين
ديار بني قريظة
البساتين
قبا
ديار بني النضير التي فتحها المسلمون قبل الأحزاب
جبل عير
حرة
ذو الحليفة

گەلەك رۆژا موشركا پێكۆل دكر ژ خەندەكێ ببۆرن ئان هندەك رێكا لێ ڤەكەن، بەلێ موسلمانا زێرەڤانی و بەرگریەكا توند ژ خەندەكێ دكر، و تیر تێوەردكرن و هەمی پێكۆلێت وان ژ ناف برن.

ژبەر وێ زێرەڤانی و بەرگریا بەردەوام، هندەك نڤێژ ژ پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا چۆن. موسلم و بوخاری ژ جابری ڤەدگێرن، گۆت: رۆژا خەندەكێ عومەرێ كورێ (خطاب) هات.. و خەبەر دگۆتنە كافرێت قورەیشێ و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. من نڤێژ نەكر هەتا نێزیك بووی دا رۆژ ئاڤابیت، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ب خودێ من نەكریە)). پاشی ئەم دگەل پێغەمبەری ﷺ چۆینە سەر ئاڤا (بطحان)، دەستنڤێژا خۆ شویشت و مە ژی شویشتن.. نڤێژا ئێڤاری كر پشتی رۆژ ئاڤا بووی، پاشی نڤێژا مەغرەب كر[1].

پێغەمبەر ﷺ گەلەك عێجز و دل نەخۆش بوو ب چۆنا وێ نڤێژێ.

بوخاری ژ عەلی ژ پێغەمبەری ﷺ ڤەدگێریت، گۆت: وی رۆژا خەندەكێ گۆت: ((خودێ خانی و گۆڕێت وان تژی ئاگر بكەت، چاوا وان ئەم ژ نڤێژا ئێڤاری مژویل كرین هەتا رۆژ ئاڤا بووی))[2].

و د مەسنەدا ئەحمەد و شافعیدا: وان دەلیڤە نەدایێ نڤێژێت نیڤرۆ و ئێڤاری و مەغرەب و عەیشا بكەن، پاشی هەمی كرن. نەوەوی گۆت: ژ ڤان ریوایەتا مرۆڤ وەسا تێ دگەهیت: شەڕێ خەندەكێ چەند رۆژا یێ ڤەكێشای، و هەمی نڤێژێت چۆیی د رۆژەكێدا نەبوون[3].

و وەسا دیار دبیت.. پێكۆلێت موشركا كو ژ خەندەكێ دەرباز ببن، و زێرەڤانی و بەرگریا موسلمانا ژ خەندەكێ گەلەك رۆژا یا ڤەكێشای، بەلێ چونكی خەندەك نافبڕا هەردوو لەشكەرا بوو، شەڕ و بەرسینگگرتنێت ئێكسەر و دژوار روی نەدان،

1ـ صحيح البخاري 590/2.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

3ـ مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص287، شرح مسلم للنووي 227/1.

تیرهاڤێتن و بەرگری بوو، ب وان تیرا.. زەلام ژ هەردوو رەخا هاتنە کوشتن، شەش کەس ژ موسلمانا و دەھ ژ موشرکا، و ئێك ئان دوو ب شیری یێت هاتینە کوشتن. د وان تیرهاڤێتنادا، تیرەك ب پشت گۆزەکا سەعد کورێ (معاذ) کەفت و بڕی، زەلامەکێ قورەیشی دگۆتنێ حەبان ئەلعەرقە تیر هاڤێتبوو سەعد، ئینا سەعد دوعا کرن و گۆت: یا خودێ تو دزانی جیهادا د رێکا تەدا بۆ من ژ هەمی تشتا خۆشترە، جیهادێ دژی وان کەسا یێت باوەری ب پێغەمبەرێ تە نەئینای و دەرێخستی بکەم، یا خودێ ئەز هزر دکەم شەڕ ناڤبەرا مە و وان ب دویماهی هات، و تو دزانی.. ئەگەر شەڕەك ناڤبەرا مە و قورەیشێ مابیت، من بۆ وان بهێلە، دا جیهادێ د رێکا تەدا بکەم، و ئەگەر شەڕ ب دویماهی ئینابیت، جارەکا دی گەرم ببیت و مرنا من بکەیە د وی شەڕیدا[1]، و ل دویماهیا دوعایا خۆ گۆت: و تو من نەمرینە هەتا دلێ من ژ (بني قريضة) هین دبیت[2].

ل وی دەمێ موسلمانا بەرسینگێ دژمنی دگرت و تووشی ڤان نەخۆشیا دبوون، کۆرەمارێت نافخۆیی د کونێت خۆڤە خۆ بەرهەڤ دکر ژەهرا خۆ دارێژن و ب موسلمانا ڤەدەن، مەزنێ تاوانبارێت (بني النضير) چۆ ناف مالێت (بني قريضة) دەف مەزنێ وان کەعب کورێ ئەسەد (القرظي) ـ ئاقلدار و بریاردەرێ وان، وەکی بەری نوکە مە دیارکری.. پێغەمبەری ﷺ گرێبەستەك دگەل هەبوو کو پشتەڤانیا وی بکەت، ئەگەر مەدینە تووشی هێرشەکێ بوو ـ حویەی دەرگەهێ وی قوتا.. دەرگەھ بۆ نەڤەکر، ما پشت دەرگەهی و هەر بۆ ئاخفت هەتا بۆ ڤەکری، ئینا حویەی گۆتێ: کەعب.. ئەز ب سەرفەرازیا زەمانی و ب دەریایەکا پڕ پێلڤە یێ هاتیمە دەف تە، ئەز ب قورەیش و سەرکردێت وێڤە یێ هاتیمە دەف تە، و لەشکەرێ خۆ یی ٔدانایە نێزیکی مەدینێ، من (غطفان) ب سەرکردە و مەزنێت

1ـ صحيح البخاري 591/3.

2ـ ئبن هيشام 337/3.

ویڤه یێت ئیناین، ئەڤەنه ب رەخ ئوحودێڤه، سۆز و پەیمان یێت داینه من: ئەو نەزڤڕن هەتا موحەممەدی و یێت دگەل وی ژ رە و رویشالا هەلکێشن.

کەعب گۆتێ: ب خودێ تو ب شەرمزاریا زەمانی و عەورەکێ بێ ئاڤ یێ هاتیه دەف من، برویسیا ڤەددەن و گرگرێ دکەن، بەلێ باران تێدا نینه، هەی خۆلی ب سەر.. بەلا خۆ ژ من ڤەکه یا ئەز ل سەر دچم و پێ رازی، من چو ژ موحەممەدی نەدیتیه ژبلی راستی و وەفادارییێ.

حویەی ما ب کەعبیڤه ب هیڤی و چەپ و چیرا هەتا رازی بووی و پەیمان دایێ و بۆ خودێ سویند خوار، ئەگەر قورەیش و (غطفان) زڤڕینەڤه و نەشیان چو ل موحەممەدی بکەن، وی ژی د کەلهێت خۆڤه بحەوینن و چارەنڤیسێ وان ببیته ئێك، کەعب سۆز و پەیمانێت دگەل موسلمانا شکاندن، و خۆ دا دگەل موشرکا کو شەڕی دژی موسلمانا بکەت[1]، و جوهیێت (بني قريضة) ب کریارێت شەڕی رابوون.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: (صفية بنت عبد المطلب) ل (فارع) د کەلها (حسان بن ثابت)ڤه بوو، و گەلەك ژن و زارۆك تێڤه بوون، (صفية) دبێژیت: زەلامەکێ جوهی د بەر مەڕا بۆری و ل دۆر کەلهێت مه دزڤڕی، و (بني قريضة) پەیمانا خۆ دگەل پێغەمبەری ﷺ شکاند، و کەس نەبوو بەرەڤانیێ ژ مه بکەت، و پێغەمبەر ﷺ و موسلمان ل بەر سینگێ لەشکەرێ دژمنی بوون، نەدشیان وێرێ بەردەن و تانا مه بهێن، گۆت: من گۆتێ: حەسان.. هەروەکی تو دبینی.. ئەڤ جوهیه یێ ل دۆر کەلهێت مه دزڤڕیت، ب خودێ ئەز یا ژێ پشت راست نینم.. هاتبیت سەروبەرێ مه بزانیت و بچیت جوهیێت دی بینیته مه، و پێغەمبەر ﷺ و سەحابی یێت ژ مه دویرکەفتین، ڤێجا هەرە خوارێ و بکوژە، گۆت: ب خودێ تو دزانی ئەز نەئەو زەلامم، گۆت: من خۆ پەیت کر و شویتکا خۆ شداند و ژ کەلهێ خوارکەفتم، من دارەکێ مەزن راکر و ئەز چۆمێ.. من دا بەر دارا هەتا کوشتی. و

1ـ ئبن هیشام 220/2، 221.

ئەز جارەکا دی زڤڕیمەڤە کەلهێ، من گۆتێ: حەسان.. هەرە بشەلینە و چەکێ وی ژێڤەکە، و ئەز دشیام بشەلینم ژی.. بەلێ ئەز ژنم و ئەو زەلامە، و ئەڤە نەکارێ منە[1].

ئەڤ کارێ هەژی یێ مەتا پێغەمبەری ﷺ پێ رابووی، هۆکارەکێ مەزن بوو بۆ پاراستنا خێزان و زارۆکێت موسلمانا، دەمێ ئەو جوهی هاتیە کوشتن و نەزڤڕی، جوهیا هزر کر.. ئەو کەلهە هەمی د پاراستینە و لەشکەرێ موسلمانا یێ تێدا، هەرچەندە کەس لێ نەمابوو ژبلی ژن و زارۆکان، د سەر هندێڕا.. جوهی نەوێریان کەسەکێ دی بهنێرن، بەلێ کەل و پەلێت خوارنێ ب دزیڤە بۆ لەشکەرێ موشرکان دهنارتن، وەك بەلگەیەکێ ب کریار کو پشتەڤانێت وانە دژی موسلمانا، هەتا موسلمانا بیست حێشترێت بارکری ژ وان هاریکاریا گرتن.

دەنگ و باس گەهشتنە پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا، ئینا دەست ب ڤەکۆلینێ کر.. دا هەلویستێ (قریضة) ب دورستی دیار ببیت، و بەرسڤەکا ب بەرێخۆدانا لەشکەری بۆ هەبیت، ئینا هەردوو سەعد.. سەعد کورێ (معاذ) و سەعد کورێ عوبادە، و عەبدوللا کورێ رەواحە، و خوات کورێ جوبەیر هنارتن، و گۆتێ: ((دویف بابەتی هەڕن.. کا راستە پەیمانا خۆ شکاندیە و خۆ دایە دگەل موشرکا دژی مە؟ ئەگەر وەبیت، ب نیشانەکێ بگەهیننە من، دا خەلك سست نەبیت و نەبیتە بەلبەلە، و ئەگەر ل سەر وەفادارییا خۆ بن.. ئاشکراکەن و ناف هەمیا بێژن)). دەمێ نێزیکی جوهیا بووین، ب خرابترین شێوە دیتن. خەبەر گۆتنێ و دژمنیا خۆ ئاشکراکر، و ئاخفتن گۆتنە پێغەمبەری ژی ﷺ، و گۆتن: پێغەمبەرێ خودێ کیە؟ چو پەیمان و گرێبەست ناڤبەرا مە و موحەممەدیدا نینن، ئینا ژ وێرێ زڤڕین و چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ و نیشانا ناڤبەرا وان بۆ گۆت، گۆتنێ:

1ـ ئبن هیشام 228/2، ئەڤە وەسا دیار دکەت کە حەسان کەسەکێ بێ جورعەت بوو، و هندەك زانا ڤێ فەرموودێ رەد دکەن و دبێژن ئیسنادا وێ یا قەتیایە، ئەگەر وەبیت ژی.. دبیت حەسان وێ رۆژێ یێ نەساخ بیت.

(عضل وقارة). ئانكو: غەدر و خیانەت یا كری.. هەروەكی وان هەردووا غەدر و خیانەت ل سەحابێت پێغەمبەری كری.

هەرچەندە وان پێكۆل كر راستیێ ئاشكرا نەكەن، بەلێ موسلمانا هەست پێ دكر، چونكی یا ئاشكرابوو. و ئەڤە بوو مەترسی بەر سینگێ وان.

تەنگاڤترین هەلویست بوو كەفتیە بەر سینگێ موسلمانا، چونكی چو ناڤبەرا وان و (بني قريضة) نەبوو كو دربەكی ژ پشتڤە لێدەن. بەرسینگێ وان لەشكەرەكێ گەلەكێ مەزن بوو، و نەدشیان خۆ ژ وێرێ ڤەكێشن، و خێزان و زارۆكێت وان د نێزیكی جوهیا بوون، و د بێ زێرەڤانی و پاراستن بوون. هەروەكی خودێ ئەڤ هەلویستە د قورئانێدا وێنەكری: ﴿وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا * هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا﴾ (الأحزاب :10-11)، ئانكو: و وەختێ چاڤ، زیق مایینە ل دژمنان، و وەختێ دلان ژ ترساندا خۆ ل گەوریان دایی [قوتێنەكا زێدە كەتیێ ژ ترساندا]، و وەختێ هەر ئێك ژ هەوە هزرەك ژ خودێ دكر. ل وێرێ خودان باوەر [ب ترسێ و سەبركێشانێ] هاتنە جەڕباندن، و زێدە شەپرزەبوون.

و كارێت تێكدان و دوڕویاتیێ ژ هندەك دوڕویان پەیدا بوون، ئێكی ژ وان گۆت: موحەممەدی خزینێت كیسرا و قەیسەری ب مە دگۆتن.. و ئەڤرۆ ئێك ژ مە یێ ئێمن نینە بچیتە دەستاڤەكێ، ئێكێ دی د ناف مرۆڤێت خۆدا گۆت: مالێت مە د بەردایە.. ل پێش دژمنی، دەستویریێ بدە مە ئەم بزڤرینە مالێت خۆ، و مالێت مە یێت ل دەرڤەی مەدینێ، هەتا نێزیك بوو بنەمالا سەلەمە بكەڤنە وان داڤا، و خودێ ب ڤان ئایەتا ئەو دوڕوی شەرمزاركرن: ﴿وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا * وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا﴾ (الأحزاب: 12-13)، ئانكو: و وەختێ دوڕویان و ئەویێت نەساخی د دلێ واندا هەی [ئەو ژی هەر دوڕوینە، و نەساخی سالۆخەتە بۆ وان] گۆتین:

ئـەو پـەیمانا خـودێ و پێغەمبـەرێ وی دایـە مـە [کـو ئـەم دێ ب سـەرکەڤین]، ژ خاپانـدنێ پێڤـەتر نـەبوو. و وەخـتێ دەسـتەکەکێ ژ وان [دورویـان] گـۆتی: گـەلی خەلکێ (یثریب)ێ (خەلکێ مەدینەیێ) جهێ هەوە ل ڤێـرێ نـەما [هـەر بمیننـە ل سەر ڤی دینی]، ڤێجا بزڤرنە مالێت خـۆ [و دیـنێ خـۆ یـێ بـەرێ] و دەسـتەکەك ژ وان دەستوورێ ژ پێغەمبەری دخوازن [دا بزڤرنە مالێت خۆ]، دبێژن: مالێت مە د بەردایـنە، و ئەو ب خۆ مالێت وان نە د بەردایـنە، و وان ژ رەڤینێ پێڤەتر چو یـێ دی نەڤێت.

دەمێ دەنگ و باسێت غەدرا (بني قريضة) گەهشتینە پێغەمبەری ﷺ، خۆ ب عەبایێ خۆ پێچا و خۆ درێژکر و گەلەك ما، هەتا موسلمان ژبەر وی گەلەك ب خەم کەفتن، پاشی هەستەکا گەشبینیێ بۆ پەیدا بوو، و رابوو و گۆت: ((الله أكبر.. گەلی موسلمانا، مزگینی ل هەوە بیت ب فەتح و سەرکەفتنێ ژ خودێ))، پاشی دەست ب دانانا نەخشەی کر بۆ بەرسینگگرتنا کاودانا، وەك پارچەك ژ نەخشەی، زێرەڤان دهنارتنە مەدینێ، دا جوهی ژ نشکەکێڤە ب سەر ژن و زارۆکادا نەگرن، بەلێ دڤێت پێشهاتەکا ئێکلاکەر بێتەکرن، کو لەشکەرێ دژمنی بشکێت و شەرمزار ببیت، بۆ ب جهئینانا وێ مەرەمێ.. ڤیا دگەل عویەینە کورێ (حصن) و (الحارث) کورێ عەوف هەردوو سەرۆکێت (غطفان) پێك بهێت، کو ل بەرامبەر سێکا بەرهەمێ مەدینێ بدەتە وان، و ئەو ملەتێ خۆ بزڤرینن، دا موسلمان ب سەر قورەیشێدا بگرن و بشێن سەرکەفتنەکا مەزن سەر تۆمار بکەن، و بەری هنگی گەلەك جارا هێزا وێ یا جەربەندی، و بەرهەڤی بۆ رێککەفتنێ هاتەکرن، و پێغەمبەری ﷺ پسیارا خۆ ب هەردوو سەعدا کر.. وان گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەگەر خودێ ئەڤ فەرمانە ل تە کربیت.. ئەم د رازینە و دێ د گوهدار بین، و ئەگەر تو دێ سەر خاترا مە ڤێ کەی، مە منەت ب هندێ نینە، بەری نوکە ئەم و ئەڤ ملەتە ل سەر شیرکێ بووین و مە بوت دپەرستن، و وان د خۆڕا نەددیت بەرهەمێ مە بخۆن.. ژبلی ئەگەر قەر کربا ئان کڕیبا، پشتی خودێ کەرەم ب

ئیسلامێ دگەل مە کری و بەرێ مە دایە رێکا راست، و ئەم ب تە سەرفەرازکرین، د بەرهەڤین هەمی مالێ خۆ بدەینە تە، ب خودێ ئەم چو نادەینە وان.. ژبلی شیری. ئینا پێغەمبەری ﷺ مەرەما خۆ بۆ دیارکر و گۆتێ: ((من دڤیا ئەز ڤێ بکەم ژبەر هەوە، دەمێ من دیتی عەرەب هەمی یێت ل سەر هەوە کۆم بووین)).

پاشی خودێ مەزن ـ پەسن و سوپاسی هەمی بۆ وینە ـ ژ دەف خۆ گوهۆڕینەك ئێخستە مەیدانێ، دژمن پێ شەرمزار کر و کۆمێت وان شکەستن، و توندی و دژواریا وان کوت بوو، خودێ وەسا حەز کر: زەلامەك ژ (غطفان) دگۆتنێ نەعیم کورێ مەسعود کورێ عامرێ ئەشجەعی رضي الله عنه چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ، و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەز یێ موسلمان بوویم، و ملەتێ من پێ نوزانن، ڤێجا هەر فەرمانا تە بڤێت.. ل من بکە. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: تو زەلامەکێ ب تنێیی، هندی تو بشێی د بەرژەوەندیا مەدا بخاپینە، شەڕ خاپاندنە، هەر وێ گاڤێ چۆ دەف (بني قريضة)، ـ بەری موسلمان ببیت دۆستینی دگەل هەبوو ـ، چۆ ناف وان و گۆتێ: هوین دزانن دۆستینی و ڤیان یا د ناڤبەرا من و هەوەدا هەی، گۆتنێ: تو راست دبێژی، گۆتێ: قورەیش نەوەکی هەوەیە، ئەڤ باژێرە باژێرێ هەوەیە، مولك و مال و زارۆکێت هەوە یێت تێدا، هوین نەشێن ژ ڤێرە بارکەن بچنە جهەکێ دی، قورەیش و (غطفان) یێت هاتین دا شەڕێ موحەممەدی و هەڤالێت وی بکەن، و هوین پشتەڤانیا وان دکەن دژی موحەممەدی، باژێر و مال و خێزانێت وان نە ل ڤێرەنە، ئەگەر دەلیڤە بۆ هەبوو، دێ شەڕی کەن، و ئەگەر دەلیڤا شەڕی نەبوو، دێ زڤڕنە باژێرێت خۆ، و دێ هەوە هێلنە د دەستێت موحەممەدیدا، و دێ ڤان تۆلا ژ هەوە ڤەکەت. گۆتنێ: پا چارە چیە نەعیم؟ گۆتێ: خۆ بۆ شەڕی نەدەنە دگەل وان.. هەتا رەهینا ددەنەف هەوە، گۆتنێ: تە رەئیەکا باش بۆ مە گۆت.

پاشی نەعیم چۆ ناف قورەیشێ و گۆتێ: هوین دزانن ئەز چەند حەژ هەوە دکەم و من بەرژەوەندیا هەوە دڤێت، گۆتنێ: بەلێ راستە، گۆتێ: جوهی یێت

پێشەمان بووین کو پەیمانا خۆ دگەل موحەممەدی شکاندی، و سۆزا دایێ کو رەهینا ـ پێنجی زەلاما ـ ژ هەوە وەرگرن و تەسلیمی موحەممەدی بکەن، و دێ پشتەڤانیا وی کەن دژی هەوە، ڤێجا ئەگەر داخوازا رەهینا ژ هەوە کر، رازی نەبن، پاشی چۆ دەف سەرکردێت (غطفان)، و هەر ئەو ئاخفتن گۆتە وان ژی.

دەمێ بوویە شەڤا شەمبی ژ هەیڤا شەوالێ سالا پێنجێ مشەختی، قورەیشێ و (غطفان) قاسد هنارتنە دەف جوهیان، و گۆتنێ: ئەم نە ل سەر وارێ خۆینە، و تشتێت مە دگەل خۆ ئینایین، نەمان، ڤێجا پشتەڤانیا مە بکەن.. دا موحەممەدی ب دویماهی بینین. جوهیا بەرسڤا وان دا: ئەڤرۆ شەمبیە، و هوین دزانن کا چ ب سەرێ یێت بەری مە هاتیە دەمێ کار تێدا کری، و دگەل هندێ ئەم خۆ نادەینە دگەل هەوە بۆ شەڕی، هەتا هوین هندەك زەلاما نەدەنەف مە وەك رەهینە، دەمێ قاسدێت قورەیشێ و (غطفان) زڤرینەڤە، و ئەڤ داخواز و مەرجێ جوهیا بۆ گۆتین، گۆتن: نەعیم.. ب خودێ تە راست گۆت، جارەکا دی وان ئێك هنارتە دەف جوهیا و گۆتێ: ب خودێ ئەم زەلامەکێ ب تنێ ژی نادەینەف هەوە، هەما بێ مەرج خۆ بدەنە دگەل مە.. دا مەسەلا موحەممەدی ب دویماهی بینین. (قریضة) گۆت: ب خودێ ئاخفتنا نەعیم ژ هەوە هاتەڤە. و هەر لایەکی خۆ ژ یێ دی دا پاش و باوەری پێ نەهات، و رێز و رژدیا وان هەلوەشیا.

و موسلمانا هەر دوعا کرن: ((اللهم استر عوراتنا وآمن روعاتنا))، و پێغەمبەری ﷺ نفرین ل هۆز و ئویجاخێت موشرکا دکرن:

((اللهم منزل الكتاب، سريع الحساب، اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم))، ئانکو: یا خودێ.. یێ تە قورئان ئینایە خوار، یێ تو رۆژا قیامەتێ حسێبێ ب لەز دکەی، هۆز و ئویجاخێت موشرکا بشکێنە، وان بشکێنە و ترس و لەرزێ بێخە دلێت وان[1].

1ـ صحيح البخاري، كتاب الجهاد 411/1، وكتاب المغازي 590/2.

و خودێ دوعایێت پێغەمبەری ﷺ و یێت موسلمانا قەبویلکرن، پشتی دوبەرەکی کەفتیە ناف رێزێت موشرکان، و سست بووین، خودێ سەربازێت خۆ ـ هورەبایەکێ دژوار ـ هنارتێ، خیڤەتێت وان هەلقاندن، و مەنجەل و ئامانێت وان سەرنشیڤکرن و کەفتنە بەر بارۆڤێ، و چو کەل و پەلێت وان نەمان، و جھ نەما لێ ڤەحەویێن، و خودێ سەربازێت خۆ ژ ملیاکەتا هنارتن.. دلێت وان لەرزاندن، و ترس و بێ هیڤیاتی هاڤێتە د دلێت واندا.

د وێ شەڤا بارۆڤە و سەرمایەکا زێدەدا، پێغەمبەری ﷺ (حذيفة بن اليمان) هنارتە ناف موشرکا دا دەنگ و باسێت وان بۆ بینیت، دەمێ چۆیە ناف وان.. دیت گەلەك یێت بێ سەروبەر و شەپرزە بووین، و یێت خۆ بەرهەڤکرین دا بارکەن، ئینا زڤرِی دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: یا دەست ب بارکرنێ کرین، هەتا بوویە سپێدە، کاودان هاتنە گوهۆرِین، و خودێ دژمنێت وی پاشڤە لێدان و زڤرِاندن، و خودێ ئەو ژ شەرِێ وان پاراستن، و سۆزا خۆ دگەل ب جھ ئینا، و سەربازێت خۆ سەرفەرازکرن، و بەندەیێت خۆ سەرئێخستن، و وی ب تنێ موشرك شکاندن، و پێغەمبەر ﷺ و موسلمان زڤرِینە مەدینێ.

غەزوا خەندەکێ هەیڤا شەوالێ بوو سالا پێنجێ مشەختی، دویف دورستترین هەردوو بۆچۆنا، و موشرکا هەیڤەکێ ئان نێزیکی هەیڤەکێ پێغەمبەر ﷺ و موسلمان دۆرپێچ کربوون، ژ کۆمکرنا هەمی ژێدەرا دیار دبیت.. دەسپێکا سەپاندنا دۆرپێچێ د هەیڤا شەوالێدا بوو، و دویماهیا دۆرپێچێ د هەیڤا (ذي القعدة)دا بوو، و ل دەف ئبن سەعد: ڤەگەریانا پێغەمبەری ﷺ ژ خەندەکێ رۆژا چارشەمبی بوو، حەفت رۆژ مابوون ژ (ذي القعدة). شەرِێ خەندەکێ.. نەشەرِێ خوسارەتیان بوو، شەرِێ دەمارگیری و هەست و خاپاندنێ بوو، شەرِێت دژوار تێدا نەهاتنەکرن، بەلێ د دیرۆکا ئیسلامێدا.. ژ هەمی شەرِا ئێکلاکەرتر بوو، کو ئەنجامێ وێ.. پاشڤەزڤرِین و شەرمزاریا موشرکان بوو، و بۆ هەمیا دیار بوو: چو هێزێت عەرەب نەشێن ئەڤ هێزا بچویك یا د مەدینێدا و پێش دکەڤیت ژ ناف ببەن، چونکی

عەرەب ئێدی نەشێن لەشکەرێت بۆشتر و ب هێزتر کۆم کەن. لەوا پشتی خودێ غەزوا خەندەکێ ب دویماهی ئینای و ڤەڕەڤیای، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ژ نوکە وێڤە.. ئەم دێ هێرشا بەینە سەر وان، و ئەو ناهێن))[1].

★★★

1ـ صحیح البخاری 590/2..

غەزوا (بني قريضة)

ل رۆژا پێغەمبەر ﷺ ژ خەندەکێ زڤڕیە مەدینێ، نیڤرۆ جبریل ﷺ هاتە دەف.. و وی ل مالا ئوم سەلەمە سەرێ خۆ دشویشت، ئینا گۆتێ: (ئەرێ تە چەکێ خۆ دانایە؟ پا ملیاکەتا هێژ چەکێ خۆ نەدانایە، و تو نوکە دویف داخوازا خەلکی یێ زڤڕی، رابە.. ئەوێت دگەل تە ببە و هەرنە سەر (بني قريضة)، ئەڤە ئەز بەری تە چۆم.. دێ کەلهێت وان ب وانڤە لەرزینم، و دێ ترسێ ئێخمە د دلێت واندا، و جبریل ب شاندێ ملیاکەتاڤە چۆن.

ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە بانگهەلدێرەکی ((گازی خەلکی بکە و بێژێ: یێ های ژ مە هەبیت و گوهدار بیت، بلا نڤێژا ئێڤاری نەکەت ئیللا ل (بني قريضة))، و ئبن ئوم مەکتوم کرە سەرپەرشت سەر مەدینێ، و ئالا داف عەلی کورێ (أبو طالب)، و پێشیا موسلمانا کەفت هەتا گەهشتینە نێزیکی کەلهێت وان، های ژ ئاخفتنەکا کرێت بوو دگۆتە پێغەمبەری ﷺ. و پێغەمبەر ﷺ دگەل هەژمارەکا سەحابا ژ مشەخت و پشتەڤانا ژ مەدینێ دەرکەفتن هەتا گەهشتینە بیرەکێ ژ بیرێت (قريضة) دگۆتنێ بیرا ئەنا، و موسلمانا ژی هەر ئێکی ژ لایێ خۆڤە دەست ب جهئینانا فەرمانا وی کر، هەر د گاڤێدا رابوون و بەرەف (قريضة)ڤە چۆن، هندەکا دا نڤێژا وان ژێ نەچیت.. ب رێکێڤە کر، و هندەکا گۆت: ئەم نڤێژێ ناکەین هەتا دگەهینە (بني قريضة) هەروەکی پێغەمبەری ﷺ فەرمان ل مە کری، هەتا هندەکا ژ وان نڤێژا ئێڤاری پشتی نڤێژا عەیشا کر، و هندەکا ژ وان دگۆت: مەرەما پێغەمبەری ﷺ ئەو نەبوو.. ئەم نڤێژێ ب رێکێڤە نەکەین، وی دڤیا ئەم لەزێ لێ بکەین، و نڤێژێت خۆ ب رێکێڤە کرن.

دەمێ پێغەمبەری ﷺ ئەڤە زانی، چو نەگۆتە کەسێ، و گازندە ژ کەسێ ژ وان نەکر. ئها ب ڤی شێوەی لەشکەرێ موسلمانا کۆم کۆمە گەهشتنە (بني قريضة) و دۆرپێچ دانا سەر.

دەمێ دۆرپێچ ل سەر شداندی، سەرۆکێ وان کەعب کورێ ئەسەد سێ رێك دانانە بەر.. بۆ خۆ ئێکێ ژێ هەلبژێرن:

ئان موسلمان ببن.. و خۆ بدەنە دگەل موحەممەدی ﷺ و دینێ وی، و دێ د ئێمن بن سەر گیان و مال و ژن و زارۆکێت خۆ، ـ و گۆتە وان: ب خودێ یا بۆ هەوە دیاربووی کو ئەو پێغەمبەرە و یێ هاتیە هنارتن، و ئەوە یێ هوین بەحسێ وی د کتێبێت خۆدا دبینن ـ، ئان ژی ژن و زارۆکێت خۆ ب دەستێت خۆ بکوژن، و شیرێت خۆ راکەن و بچنە بەرسینگێ پێغەمبەری ﷺ.. و شەڕی بکەن هەتا.. ئان سەردکەڤن ئان هەمی بێنە کوشتن، ئان ژی هێرشێ بکەنە سەر موحەممەدی و هەڤالێت وی، و د شەمبیێدا وان سەربێخن، چونکی وان ئەو باوەریا هەی د شەمبیێدا شەڕی بکەن، جوهی بێ دەنگ بوون و چو بەرسڤ نەدان، و چو رێك بۆ خۆ نەهەلبژارتن، ل وی دەمی مەزنێ وان کەعب کورێ ئەسەد ـ ب کەرب و تۆڕەییڤە ـ گۆتە وان: ئەڤە خودێ هوین داین و هەتا نوکە.. هوین شەڤەکێ ژی سەر چو کارا د رژد نەبووینە.. پشتی (قریضة) خۆ ل سەر ڤان هەرسێ رێکا بێ دەنگ کری، چو رێ ل بەر نەمان.. ژبلی ب حوکمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ رازی ببن، بەلێ وان ڤیا پەیوەندیێ ب هندەك هەڤپەیمانێت خۆ ژ موسلمانا بکەن، دا بزانن دێ چ ب سەرێ وان هێت ئەگەر ب فەرمانا پێغەمبەری ﷺ رازی بوون، ئینا ئێك هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ و داخواز ژێ کر: ئەبو لوبابەی فرێکەتە دەف وان.. دا پسیارا خۆ پێ بکەن، چونکی هەڤپەیمانێ وان بوو، و مالێ وی و کورێ وی ل دەڤەرا وان بوو، دەمێ چۆیە ناف وان، زەلام هاتنە پێشیا وی، و ژن و زارۆکا بەردا گریێ و هاتنە بەرسینگێ وی، دلێ وی گەلەك پێ سۆت، گۆتنێ: ئەبو لوبابە.. تو بێژی ئەم گوه بدەینە حوکمێ موحەممەدی؟ گۆتێ: بەلێ! و دەستێ خۆ درێژکرە حەفکا خۆ، و هەر وێ گاڤێ هاتە زانین: وی خیانەت ل خودێ و پێغەمبەرێ وی کر، و دویف سەرێ خۆ چۆ.. و نەزڤڕی دەف پێغەمبەری ﷺ، و پشتی هنگی راست چۆ مزگەفتا پێغەمبەری ﷺ، و خۆ ب ستوینەکا مزگەفتێڤە گرێدا، و سویند خوار کەس وی نەڤەکەت، ژبلی پێغەمبەری ﷺ وی ب دەستێت

خۆ ڤەکەت، و سویند خوار نەچیتە عەردێ (بني قريضة)، دەمێ دەنگ و باسێت وی گەهشتینە پێغەمبەری ﷺ ـ لەز ل دویفچۆنا وی نەکر ـ گۆت: ((ئەگەر هاتبا دەف من، دا لێ بۆرم، بەلێ چونکی وی ئەو کر یا کری، ئەز وی ناڤەکەم، و بلا ل جهێ خۆ بیت.. هەتا خودێ تۆبا وی قەبویل دکەت)).

دگەل هندێ کو ئەبو لوبابەی دەستێ خۆ درێژکریە حەفکا خۆ، جوهیا بریار دا گوهێ خۆ بدەنە حوکمێ موحەممەدی ﷺ.

جوهی دشیان دەمەکێ درێژ خۆ ل بەر دۆرپێچێ بگرن، چونکی ئاڤا بیرا و کەل و پەلێت خوارنێ د مشەبوون، و کەلهێت وان د ئاسێ بوون. و موسلمان ل دەوروبەرێت کەلها.. ل بەر سەرمایەکا دژوار بوون، و د برسی و واستیای بوون ژبەر بەردەوامیا کریارێت شەڕی و کۆلانا خەندەکێ، و نێزیکی هەیڤەکێ ب شەڤ و رۆژ زێرەڤانی و بەرەڤانی لێ دکر. بەلێ شەڕێ (بني قريضة) شەڕێ هەست و ئەعسابا بوو، خودێ ترس کرە د دلێت واندا و ژ هێزێ کەفتن، و مەعنەویاتێت وان ب ئێکجاری هەلوەشیان، دەمێ عەلی کورێ (أبو طالب) و زوبەیرێ کورێ عەوام چۆینە پێش، و عەلی ب دەنگەکێ بلند کریە گازی: ئەی لەشکەرێ خودان باوەر، ب خودێ.. ئان ئەز دێ تام کەمە وێ یا حەمزەی تام کریێ، ئان دێ کەلهێت وان ڤەکەم.

ل وی دەمی.. ب حوکمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ رازی بوون، و پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا: زەلام هەمی بێنە گرتن و دەستێت وان گرێدان، و ل ژێر سەرپەرشتیا موحەممەد کورێ مەسلەمەیێ پشتەڤان، و ژن و زارۆك ژ زەلاما ڤەدەرکرن و دانە لایەکی. ئینا ئەوسی چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتنێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. تو دزانی تە چ دگەل بەنی قەینوقاع کربوو، و ئەو هەڤپەیمانێت برایێت مە یێت خەزرەجی بوون، و ئەڤە پشتەڤانێت مەنە، ڤێجا چاکیێ دگەل بکە. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((ما هوين ب حوکمێ زەلامەکێ ژ هەوە د رازی نینن؟))، گۆتنێ: بەلێ. گۆت: ((باشە.. بلا سەعد کورێ (معاذ) بریارێ

بدەت))، گۆتن: ئەم د رازینە. ئینا هنارتە دویف سەعدیڕا ـ ل مەدینێ بوو ـ بەلێ دگەل وان نەچۆ، ژبەر وێ برینا ل گۆزەکا پێ وی د شەڕێ خەندەکێدا، ل کەرەکی سویارکر و برە دەف پێغەمبەری ﷺ، و ب رێکێڤە دگۆتنێ: سەعد.. چاکیێ دگەل پشتەڤانێت خۆ بکە، پێغەمبەری ﷺ بریار یا کریە د دەستێت تەدا.. چاکیێ دگەل بکەی، و سەعد یێ بێ دەنگ بوو چو بەرسڤا وان نەددا، دەمێ گەلەك گۆتینێ و ماینە پێڤە، گۆت: نوکە دەم یێ هاتی سەعد د راستیا خودێدا شەرمێ ژ کەسێ نەکەت، دەمێ وەگۆتی.. هندەك ژ وان زڤڕینە مەدینێ و بۆ وان ب خەم کەفتن. دەمێ سەعد نێزیکی پێغەمبەری ﷺ بووی، گۆتە سەحابا: ((رابن هەرنە پێشوازیا مەزنێ خۆ))، دەمێ پەیاکری.. گۆتنێ: سەعد.. ئەڤە هەمی ب حوکم و بریارا تە د رازینە کا چ ل جوهیا بکەین؟ گۆت: و دێ بریارا من هێتە ب جهئینان؟ گۆتنێ: بەلێ. گۆت: و ل سەر موسلمانایە بریارا من ب جھ بینن؟ گۆتنێ: بەلێ. زڤڕی بەرێ خۆ دا لایێ پێغەمبەری ﷺ وەك رێزگرتن و مەزنکرن، و گۆتێ: هەما ئەز ل ڤێرێ حوکمی بکەم؟ گۆت: بەلێ.. بریارا تە بۆ منە ژی. گۆت: حوکمێ من سەر وان ئەڤەیە:

زەلام بێنە کوشتن و ژن و زارۆك بێنە ئێخسیرکرن، و مالێ وان بێتە لێکڤەکرن. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((تە ئەو حوکوم دانا سەر وان.. یێ خودێ د سەر حەفت عەسمانارا دانایە سەر)).

حوکمێ سەعدی گەلەك یێ راست و دادپەروەرانەبوو، چونکی.. ژبلی غەدر و خیانەتا (بني قريضة) یا مەزن، وان (1500) شیر، و (2000) روم، و (300) مەتال، و (500) ترس و جوحفە بۆ براندنا موسلمانا کۆم کربوون، ئەڤە هەمی کەفتنە د دەستێ موسلمانادا دەمێ چۆینە د کەلهێت وانڤە.

پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا (بني قريضة) هەمی د خانیێ کچا (حارث)ڤە بێنە زیندانکرن.. ژنەك بوو ژ بنەمالا نەجار. و ل بازارێ مەدینێ خەندەك بۆ وان هاتە کۆلان، و کۆم کۆمە دبرنە سەر وان خەندەکا و سەرێت وان دبڕین، دەمێ

دبرن.. هندەکا گۆتە سەرۆکێ خۆ کەعب کورێ ئەسەد: تو چ دبێژی.. دێ چ ل مە کەن؟ گۆتێ: هوین چو جارا ب عەقل ناکەڤن: ما هوین نابینن.. یا وان بڤێت دێ کەن، و یێ ژ ناف هەوە بر.. نازڤرِیتەڤە، ب خودێ ژ کوشتنێ پێڤەتر نینە. زەلامێت جوهی د ناڤبەرا شەش سەد هەتا حەفت سەد کەسا بوون سەرێت هەمیا لێدان.

ئها ب ڤی شێوەی.. کۆرەمارێت غەدر و خیانەتێ قوتبڕکرن، ئەوێت سۆز و پەیمانێت خۆ دگەل موسلمانا شکاندین، و هاریکاریا موشرکا کری بۆ براندنا موسلمانا د تەنگاڤترین دەلیڤەدا ژ ژیانا وان، و ب وان کار و پیلانێت وان کرین، بوونە مەزنترین تاوانبارێت شەڕا، و هەژی وێ دادگەهکرن و کوشتنێ بوون.

و دگەل وان.. شەیتانێ (بني النضير) ژی هاتە کوشتن، (حيي بن أخطب)، کو ئێك ژ مەزنە تاوانبارێت غەزوا خەندەکێ بوو، بابێ دەیکا موسلمانا (صفية) ﷺ بوو. ئەو ژی دگەل (بني قريضة) چۆ بوو د کەلهێت وانڤە.. دەمێ قورەیشێ و (غطفان) باوەری پێ نەهاتی و ژێك دویرکەفتین. و بیرا کەعب کورێ ئەسەد ل پەیمانا وی هات، و دەمێ (حيي بن أخطب) چۆیە دەف وی.. و ئەو ژی پێڤەکری بۆ غەدر و خیانەتێ و براندنا موسلمانا د شەڕێ خەندەکێدا، دەمێ کەعب ئینای.. دەستێت وی ب کنفێ ب بەر حەفکا ویڤە گرێدابوون و ئەو زێرێ ب خۆڤە کری هەمی پرت پرت کربوو هندی نینۆکا.. دا کەس ژێ نەستینیت، دەمێ بریە وێرێ، گۆتە پێغەمبەری ﷺ: ب خودێ ئەز پێشەمان نەبوویمە کو من دژمنیا تە کری، بەلێ یێ شەڕێ خودێ بکەت، دێ شکێت، پاشی گۆت: گەلی خەلکی.. ئەڤە حەزکرنا خودێیە چو نینە.. قەدەرا ویە و داستانەکە.. خودێ بۆ بەنی ئیسرائیل نڤێسی، پاشی روینشت.. و سەرێ وی هاتە لێدان.

و ژنێت جوهیان.. ئێکا ب تنێ هاتە کوشتن، وێ دستارەك ل سەرێ خەلاد کورێ سوەید دابوو و کوشتبوو، و ئەو ژی ژبەر هندێ هاتە کوشتن.

پێغەمبەری ﷺ فەرمان دابوو ب کوشتنا هەر کەسێ شەڕکەر، و یێ شەڕی نەکەت بهێلن، و ژ وان یێت شەڕ نەکری (عطية القرضي) بوو، ئەو هێلا ساخ و موسلمان بوو.

پێغەمبەری ﷺ زوبەیر کورێ (باطا) و خێزانا وی و مالێ وی دانە (ثابت) کورێ قەیس. و زوبەیری دۆستینی دگەل (ثابت)ی هەبوو و قەنجیەك لێ کربوو، (ثابت) گۆتێ: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ تو و خێزان و مالێ تە یێت داینە من، و مال و خێزانا تە هەمی بۆ تەنە. پشتی زوبەیری زانی زەلامێت وان هەمی یێت هاتینە کوشتن، گۆتێ: (ثابت).. ژبەر وێ دۆستینیا د ناڤبەرا مەدا.. من داخواز کربوو: من بپارێزی، بەلێ.. من ژی بگەهینە خۆشتڤیا، ئینا سەرێ وی ژی لێدا، و گەهاندە خۆشتڤیێت وی یێت جوهی. و (ثابت) شەرم ژ کورێ زوبەیر کورێ (باطا) عەبدورەحمان کورێ زوبەیری کر، ئینا موسلمان بوو، و بوو سەحابیەکێ چاك. و (أم المنذر) سەلما کچا قەیس ژ بنەمالا نەجار داخواز کر: روفاعە کورێ سمەوئەلێ (قرضي) بدەنێ، ئینا دایێ. شەرم ژێ دکر، و پاشی موسلمان بوو، و بوو سەحابیەکێ چاك.

د وێ شەڤێدا هەژمارەك ژ وان موسلمان بوون بەری ئایەت بێتە خوار، ئینا خوینا وان و مالێ وان و خێزانێت وان هاتنە پاراستن، و د وێ شەڤێدا عەمرو دەرکەفت، خۆ ـ د غەدر و خیانەتا واندا ـ نەدابوو دگەل (بني قريضة)، دەمێ موحەممەد کورێ مەسلەمەی.. سەرکردێ زێرەڤانێت پێغەمبەری ﷺ ئەو دیتی، و نیاسی، ئازاکر، و پشتی هنگی نەهاتە زانین کیڤە چۆ.

پێغەمبەری ﷺ پێنجێکا مولك و مالێت (بني قريضة) جوداکرن، و یێ مایی سەر موسلمانا لێکڤەکر. سێ پشك بۆ سویاری دانان، دوو ژبەر دەوارێ وی، و ئێك ژبەر وی، بۆ یێ پەیادە پشکەك. و هندەك ژ ژن و زارۆکێت وان ل ژێر سەرپەرشتیا سەعد کورێ زەیدێ پشتەڤان برنە دەڤەرا نەجد فرۆتن.. و هەسپ و چەك پێ کڕین.

و ژ ژنێت وان.. پێغەمبەری ﷺ رەیحانە کچا عەمرو کچا خوناقەی بۆ خۆ هەلبژارت و ل دەف وی بوو هەتا ل مەکەهێ مری[1].

و کەلبی دبێژیت: ئازا کربوو، و سالا شەشێ مشەختی ل خۆ مەهر کربوو، دەمێ ژ (حجة الوداع) زڤرین وەغەرکر و ل بەقیعێ هاتە ڤەشارتن[2].

دەمێ بابەتێ (بني قريضة) ب دویماهی هاتی، خودێ دوعایا سەحابیێ رێزدار سەعد کورێ (معاذ) قەبویل کر، ئەوێ بەری نوکە مە د بابەتێ غەزوا خەندەکێدا بەحسێ وی کری، و پێغەمبەری ﷺ د مزگەفتێڤە خیڤەتەك بۆ ڤەدابوو دا هەرو سەرا بدەت و ژ نێزیك ل سەر ئاگەهدار بیت.

پشتی (بني قريضة) ب دویماهی هاتی، برینا وی هەودا و ئاریا. عائیشا دبێژیت: برینا وی پەقی و کەسێ های ژێ نەبوو، (بني غفار) خیڤەتەك د مزگەفتێڤە هەبوو، وان خوینا وی دیت یا د بن خیڤەتێرا دەرکەفتی و بوویە جۆك. گازی کرێ: خودانێ خیڤەتێ.. ئەو چیە ژ بن خیڤەتێ دەردکەڤیت؟! دەمێ بەرێ خۆ داینێ، دیت خوینە ژ برینا سەعد دهێت، و ب وێ برینێ مر[3].

موسلم و بوخاری د سەحیحێت خۆدا ژ جابری ڤەدگێرن: پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ)). ئانکو: عەرشێ خودێ دلۆڤان ژبەر مرنا سەعدێ کورێ (معاذ) هژیا[4].

و (ترمذي) ژ ئەنەسی ڤەدگێریت، گۆت: دەمێ جەنازێ سەعد کورێ (معاذ) هاتیە بلندکرن، دورویا گۆت: جەنازێ وی چەندێ سڤکە..، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ملیاکەتا ئەو هەلدگرت[5].

---

1. ئبن هيشام 245/2.
2. تلقيح فهوم اهل الأثر ص12.
3. صحيح البخاري 591/1.
4. صحيح البخاري 536/1، وصحيح مسلم 294/2، وجامع الترمذي 225/2.
5. جامع الترمذي 225/2.

د دۆرپێچکرنا (بني قريضة)دا، زەلامەك ب تنێ ژ موسلمانا هاتە كوشتن، نافێ وی خەلاد كورێ سوەید بوو، ئەوێ ژنەكا جوهی ژ بلنداهی دستارەك ل سەرێ وی دای, هەر د دۆرپێچێدا.. ئەبو سینان كورێ (محصن) برایێ عەكاشەی مر.

ئەبو لوبابە شەش شەڤا ب ستوینكێڤە یێ گرێدای بوو، هەڤژینا وی دچۆ.. بۆ هەمی نڤێژا ڤەدكر، و پشتی نڤێژێ جارەكا دی ب قورمێ دارقەسپێڤە گرێ ددا. پاشی بەری سپێدێ تەوبا وی بۆ پێغەمبەری ﷺ هاتە خوار.. و ئەو ل مالا ئوم سەلەمە بوو، ئینا ئوم سەلەمە چۆ بەر دەرگەهێ ژۆرا خۆ و گۆت: ئەبو لوبابە مزگینی ل تە بیت.. خودێ تەوبا تە قەبویل كر.. خەلك چۆن دا ڤەكەن.. بەلێ ئەو رازی نەبوو ژبلی پێغەمبەری ﷺ كەسێ دی ڤەكەت، دەمێ پێغەمبەر ﷺ دەركەفتیە نڤێژا سپێدێ.. ڤەكر. ئەڤ غەزوە ل هەیڤا (ذي القعدة) سالا پێنجێ مشەختی بوو، و دۆرپێچكرنا (بني قريضة) بیست و پێنج شەڤا ڤەكێشا[1].

و خودێ مەزن هندەك ئایەت ژ سۆرەتا (الأحزاب) ل سەر شەڕێ خەندەكێ و (بني قريضة) ئینانە خوار. گرنگترین خال ژ رەوشا ئیماندارا و دوڕویان، و شكەستنا موشركان، و ئەنجامێت غەدر و خیانەتا جوهیا دیاركرن.

★★★

1ـ ئبن هيشام 2/237ـ238. ئبن هيشام 2/233ـ273، صحيح البخاري 2/590ـ591. زاد المعاد 2/72ـ74. مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص287ـ290.

کوشتنا سەلام کورێ ئەبو حەقیق:

سەلام کورێ ئەبو حەقیق، ناسناڤێ وی (ئەبو رافع) بوو، ژ مەزنە تاوانبارێت جوهیا بوو، ئەوێت موشرك دژی موسلمانا کۆمکرین، و گەلەك هاریکاریا وان کری ب مالی و پارەی و خوارنێ[1]، و نەخۆشی دگەهاندنە پێغەمبەری ب خۆ ﷺ، دەمێ موسلمانا بابەتێ (بني قريضة) ب دویماهی ئینای، خەزرەج.. دەستویری ژ پێغەمبەری ﷺ خواست وی بکوژن، ئەوسیا کەعبێ کورێ ئەشرەف کوشتبوو، خەزرەجیا دڤیا ئەو ژی کارەکێ وەسا یێ باش بکەن، لەوا هەر زوی داخواز ژ پێغەمبەری ﷺ کر وی تاوانباری بکوژن.

و پێغەمبەری ﷺ دەستویری دایێ و گۆتێ: ((ژن و زارۆکا نەکوژن)). مەفرەزەك دەرکەفت ژ پێنج کەسا پێك هاتبوو، هەمی ژ بنەمالا سەلەمە ژ هۆزا خەزرەج بوون ب سەرکرداتیا عەبدوللا کورێ عەتیك بوو.

ئەو دەستەکا سەحابیا دەرکەفتن و بەرەف خەیبەرێ چۆن، کەلها ئەبو رافع ل وێرێ بوو، دەمێ نێزیکی کەلهێ بووین.. رۆژ ئاڤا ببوو، و خەلك دزڤرینە کەلهێ، عەبدوللای گۆتە هەڤالێت خۆ: هوین ل ڤێرە بن ئەز دێ چم بەلکی ب ئاخفتنەکا نەرم دگەل دەرگەهڤانی باخڤم و بچمە ژۆر، چۆ نێزیکی دەرگەهڤانی و خۆ دا لایەکی و روینشت، وەسا خۆ دیار کر.. یێ دەستاڤەکێ خۆش دکەت، و خەلك دچۆ ژۆر، دەرگەهڤانی گازی کرێ: عەبدوللا.. ئەگەر دێ چیە ژۆر، وەرە درەنگە، من دڤێت دەرگەهی بگرم.

عەبدوللا کورێ عەتیك گۆت: ئەز چۆمە ژۆر و من خۆ ڤەشارت، دەمێ خەلك هەمی ب ژۆر کەفتین، دەرگەهڤانی دەرگەه گرت و کلیل ب جهەکیڤە کرن، ئەز چۆم من کلیل ئینان و دەرگەه ڤەکر، و ئەبو رافع شەڤبێریا خۆ ل دەف وی

1ـ فتح الباري 343/7.

بۆراند، دەمێ ژ کۆچکا خۆ دەرکەفتی و چۆیە ژۆرا خۆ ل تەبەقا سەری، ئەز ژی دویفڕا چۆم، هەر دەرگەهێ وی ڤەکربا و چۆبا ژۆر، ئەز ژی دویفڕا دچۆمە ژۆر و من دەرگەه دویف خۆڕا دگرت، من گۆت: ئەگەر خەلك ب من حەسیان ژی، ناگەهنە من هەتا وی دکوژم، هەتا ئەز ڤێڕا گەهشتیم.. چۆ ناف خێزانا خۆ د ژۆرەکا تاریڤە، من نەزانی ئەو ل کیش لایێ ژۆرێیە، من گازی کر: ئەبو رافع، گۆت: ئەو کیە؟ ئەز بەرەف دەنگی چۆم و من دا بەر شیرا، من نەزانی من کوشت ئان نە، کرە هەوار، ئەز ژ ژۆرێ دەرکەفتم و من خۆ ل جهەکێ نێزیك بێ دەنگ کر، پاشی ئەز جارەکا دی زڤڕیمە ژۆرا وی و من گۆتێ: ئەڤە چ دەنگە ئەبو رافع؟ گۆت: زەلامەك یێ د خانیڤە ئەز یێ دایمە بەر شیرا، گۆت: و من دا بەر شیرا و گەلەك برینداڕ کر، و من زانی هێژ نەمریە.. من سەرێ شیری کرە د زکێ ویڕا هەتا ژ پشتێ دەرکەفتی، ژ نوی من زانی من کوشت، و من دەرگەه ئێك ئێکە ڤەکرن هەتا گەهشتیمە دەرەجکەکێ، من پێ خۆ دانا سەر.. من هزر کر ئەز گەهشتمە عەردی، من پێ خۆ هاڤێت.. ئەز ژۆردا ب عەردی کەفتم، و پێ من شکەست، من شاشکا خۆ هاڤێتێ و باش گرێدا، و ئەز چۆم روینشتمە بەر دەرگەهی و من گۆت: ئەز ئەڤ شەڤە دەرناکەڤم هەتا دزانم کا من کوشتیە ئان نە. دەمێ دیکلێ سپێدێ بانگ دای، گازیکەری ل سەر شویرهێ گازی کر، و گۆت: ئەز بەهیا ئەبو رافع بازرگانێ حیجازێ رادگەهینم. ژ نوی ئەز پشت راست بووم، ئەو شەڤ تاڤە هەیڤ بوو، ئەز زڤڕیمە دەف هەڤالێت خۆ، و من گۆتێ مزگینی ل هەوە بیت.. خودێ ئەبو رافع کوشت، و ئەم زڤڕین هەتا چۆینە دەف پێغەمبەری ﷺ، و من چیرۆك هەمی بۆ گۆت، گۆتە من: ((کا پێ خۆ درێژکە))، من پێ خۆ درێژکر.. دەستێ خۆ دانا سەر و ڤەمالی، هەروەکی بەری هنگی نەئێشایە[1].

ئەڤە ریوایەتا بوخاریە، و ل دەف ئبن ئیسحاق: هەر پێنج کەسا هێرش یا کریە سەر ئەبو رافع و پشکدار بوون د کوشتنا ویدا، و ئەوێ دایە بەر شیرا هەتا

1ـ صحيح البخاري 577/2.

کوشتی.. عەبدوللایێ کورێ ئەنیس بوو، و دەمێ ب شەڤێ کوشتی، و پێ عەبدوللایێ کورێ عەتیك شکەستی، هەڤالێت وی ئەو هەلگرت و چۆنە د جهەکێ زێرەڤانادا و خۆ بێ دەنگ کر، جوهی رابوون ئاگر هەلکرن و ل هەمی جها گەریان و هاتن و چۆن و کەس نەدیت، دەمێ بێ هیڤی بووین زڤڕینە دەف تەرمێ خۆ. و دەمێ ئەو زڤڕین، عەبدوللا کورێ عەتیك یێ هەلگرتی هەتا گەهاندیە دەف پێغەمبەری ﷺ [1].

هنارتنا ڤێ سریێ ل هەیڤا (ذي القعدة) ئان (ذي الحجة) بوو سالا پێنجێ مشەختی[2]. پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ شەڕێ خەندەکێ و (قريضة) ب دویماهی هاتی، و تاوانبارێت شەڕی ژ ناڤ برین، هندەك هێرش برنە سەر هندەك هۆز و کۆچەرێت عەرەبا، ئەوێت ئەگەر ب هێز و ب خورتی نەبیت، گوه نادەنە ئێمناهی و ئاشتیێ و پێ د خۆش نینن.

سریا موحەممەد کورێ مەسلەمەی:

ئێکەمین سریە بوو پشتی ب دویماهی هاتنا شەڕێ خەندەکێ و (بني قريضة)، سریە یا پێکهاتی بوو ژ سیە سویارا، و بەرەف (القرطاء) چۆن نێزیکی (ضرية) ل نەجد، و ناڤبەرا (ضرية) و مەدینێ رێکا حەفت شەڤا بوو.

دەھ شەڤ مابوون ژ هەیڤا موحەڕەمێ سالا شەشێ مشەختی، ژ مەدینێ ب رێ کەفتن بەرەف نهالا بنەمالا بەکر کورێ کیلاب چۆن، دەمێ هێرش کریە سەر، هەمی رەڤین، و موسلمانا پەز و دەوارێت وان برن و زڤڕینە مەدینێ شەڤەك مابوو بۆ موحەڕەمێ، و دەمێ زڤڕین.. (ثمامة بن أثال الحنفي) مەزنێ بنەمالا حەنیفە دگەل وان بوو، خۆ ئاشکرا نەدکر، موسەیلەمەیێ درەوین ئەو هنارتبوو دا پێغەمبەری ﷺ بکوژیت[3]. دەمێ موسلمان پێ حەسیاین، گرت.. و بر ب ستوینکا

1ـ ئبن هیشام 2/274ـ275.

2ـ رحمة للعالمين 2/223.

3ـ السيرة الحلبية 2/297.

مزگەفتێڤە گرێدا، ئینا پێغەمبەر ﷺ چۆ دەف و گۆتێ: ((تە خێرە (ثمامة)؟))، گۆت: من خێر و باشی یا ڤێ هەی موحەممەد، ئەگەر بکوژی.. دێ خودان خوینەکی کوژی، ئەگەر تو قەنجیێ بکەی.. دێ قەنجیێ ل شوکورداره‌کی کەی، و ئەگەر تە مال بڤێت.. هندی تە بڤێت دێ هێتە دان. ئینا پێغەمبەری ﷺ هێلا و چۆ، جارەکا دی د بەرا بۆری و هەر ئەو پسیار ژێ کر، وی ژی هەر بەرسڤا جارا ئێکێ دا، و جارا سیێ ژی پشتی ئەو پسیار و بەرسڤ هاتینە کرن، پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەحابا: (((ثمامة)ی بەردەن))، و بەردا، ئینا چۆ سەر ئاڤێ ناف هندەك دارقەسپا نێزیکی مزگەفتێ و سەرێ خۆ شویشت، و زڤرِی دەف پێغەمبەری ﷺ و موسلمان بوو، و گۆت: ب خودێ.. ل سەر رویێ عەری کەربێت من پتر هەمیا ژ تە ڤەدبوون، و نوکە دێمێ تە ل دەف من خۆشڤیترین دێمە. ب خودێ ل بەر دلێ من.. دینەك ژ دینێ تە رەشتر نەبوو، و نوکە دینێ تە خۆشڤیترین دینە ل دەف من، تە دلێ من کرِی، و من دڤێت ئەز بچمە عومرێ، ئینا پێغەمبەری ﷺ مزگینی دایێ و گۆتێ: ((هەرە))، دەمێ چۆیە ناف قورەیشێ، گۆتنێ: تو ژی کافر بووی (ثمامة)؟، گۆت: نە ب خودێ.. بەلێ ئەز دگەل موحەممەد ﷺ یێ موسلمان بوویم، و ب خودێ دندکەکا گەنمی بۆ هەوە ژ یەمامە ناهێت هەتا پێغەمبەر ﷺ دەستویریێ ددەت، یەمامە وەکی گوندەکێ مەکەهێ بوو بۆ دەخل و دانی، و چۆ ناف ئویجاخا خۆ، و نەهێلا چو گەنم بچیتە مەکەهێ. قورەیش تەنگاڤ بوو و نامەیەك بۆ پێغەمبەری ﷺ هنارت و هیڤی ژێ کرن سەرخاترا ژن و زارۆکا نامەیەکێ بۆ (ثمامة) بهنێریت، و خوارنێ ب مەکەهێرا بگەهینیت، و پێغەمبەر ﷺ نامەیەك بۆ هنارت و گەنم بۆ مەکەهێ چۆ[1].

1ـ زاد المعاد 119/2. مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص292ـ293.

غەزوا بەنی لحیان:

بەنی لحیان.. ئەو بوون یێت غەدر و بێبەختی ل دەھ سەحابێت پێغەمبەری کری ل (رەجیع)، و بوویە ئەگەرێ کوشتنا وان. بەلێ چونکی جهێ وان یێ دویری مەدینێ و سەر تخویبێ مەکەهێ بوو، و نەیارەتی ناڤبەرا موسلمانا ژ لایەکی و قورەیشێ و عەرەبێت کۆچەر ژ لایەکێ دیڤە یا دژوار بوو، پێغەمبەری ﷺ نەڤیا گەلەك ژ مەدینێ دویر بکەڤیت و نێزیکی دژمنێ خۆ یێ مەزن ببیت، بەلێ پشتی قورەیش و هەمی ئەحزاب ل شەڕێ خەندەکێ شکەستین و شەرمزار بووین، و سست بووین و هەتا رادەیەکی بێ دەنگ بووین، پێغەمبەری ﷺ دیت دەم یێ هاتی تۆلا سەحابێت خۆ یێت ل (رەجیع) هاتینە کوشتن ژ بەنی لحیان ڤەکەت، ئینا ل هەیڤا (ربیع الأول) ئان (جمادی الاولی) سالا شەشێ مشەختی دگەل دووسەد سەحابا ژ مەدینێ دەرکەفتن، و ئبن ئوم مەکتوم پاش خۆ هێلا ل مەدینێ و وەسا دیارکر کو دێ چنە شامێ، و ب لەز چۆن هەتا گەهشتینە نهالا غەیران ـ نهالەکە ناڤبەرا ئەمج و عەسفان ـ و سەحابێت وی ل وێرێ هاتبوونە کوشتن، و دوعا بۆ کرن، بەنی لحیان ب هاتنا وان حەسیان و رەڤین چۆنە سەرێت چیا، و کەسێ ژ وان شەڕ نەکر و نەهاتنە کوشتن، دوو رۆژا سەر ئاخا وان مان، و سریە دهنارتنێ، و کەس ژێ نەکوشت، بەرەف عەسفان چۆن، دەھ سویارێت خۆ هنارتنە (کراع الغمیم) دا قورەیشێ ژی های ژێ ببیت، و پاشی زڤڕینەف مەدینێ. چۆن و زڤڕینا وان چاردە شەڤا ڤەکێشا.

بەردەوامیدان سەر هنارتنا شاند و سریا:

پاشی پێغەمبەری ﷺ بەردەوام شاند و سریە دهنارتن، ژ وان:

1ـ سریا عەکاشە بن (محصن) هنارتە ئەلغەمر، هەیڤا (ربیع الأول) ئان (ربیع الآخر) بوو، سالا شەشێ مشەختی، عەکاشەی چل زەلام دگەل خۆ برن، و گەهشتنە (غەمر) ئاڤەکا بەنی ئەسەد بوو، بەنی ئەسەد هەمی رەڤین، موسلمانا دووسەد حێشترێت وان دگەل خۆ ئینانە مەدینێ.

2. سریا موحەممەد کوریێ مەسلەمەی بۆ (القصة) هەیڤا (ربیع الأول) ئان (ربیع الآخر) سالا شەشێ مشەختی بوو.

کوریێ مەسلەمەی دەھ زەلام دگەل خۆ برن و بەرەف (ذي القصة) چۆن، واریێ (بني ثعلبة) ئەو پێ حەسیان و خۆ ل بەر ڤەشارت، دەمێ نڤستین، سەد زەلاما ب سەردا گرت و کوشتن، ژبلی مەسلەمەی.. ب بریندارى ژ وان قورتال بوو.

3. سریا ئەبو عوبەیدە بن جەڕاح هنارتە (ذي القصة) هەیڤا (ربیع الآخر) سالا شەشێ مشەختی. پێغەمبەری ﷺ هنارت، پشتی کوشتنا هەڤالێت موحەممەد کوریێ مەسلەمەی. ئەبو عوبەیدە ب چل زەلاماڤە دەرکەفتن و بەرەف جهێ هەڤالێت وان لێ هاتینە کوشتن چۆن، ب شەڤێ دچۆن و سپێدێ گەهشتنە جهێ (بني ثعلبة) و هێرش کرە سەر وان، نەشیان بەرەڤانیێ ژ خۆ بکەن و رەڤین چۆنە چیا، زەلامەکێ ب تنێ بریندار کر.. ئەو ژی موسلمان بوو، و گەلەك دەستکەفتی ژ پەزی و دەوار و حێشترا دگەل خۆ ئینان.

4. سریا زەیدێ کوریێ (حارثة)ی هنارتە جموم، ل هەیڤا (ربیع الآخر) سالا شەشێ مشەختی. جموم ئاڤەکا بنەمالا سولەیم ل سەر رێکا (ظهران). زەیدی ژنەك ژ (مزینة) دگەل خۆ بر، دگۆتنێ حەلیمە، وێ جهێ بنەمالا سولەیم نیشا دا، و گەلەك پەز و حێشتر و ئێخسیر ب دەست کەفتن و برنە مەدینێ، و وێ ژنا مەزینی داخواز ژ پێغەمبەری ﷺ کر مەهر بکەت، و شوی پێ کر.

5. جارەکا دی سریا زەید بۆ (العیص)، ل هەیڤا (جمادي الأولى) سالا شەشێ مشەختی. سەد و حەفتێ سویار دەرکەفتن، کاروانەکێ قورەیشێ دەستەسەرکر، سەرکردێ وان (أبو العاص) بوو زاڤایێ پێغەمبەری ﷺ. (أبو العاص) خۆ ژ دەستێت وان قورتال کر، و چۆ دەف زەینەبێ خۆ هاڤێتە ناف مالا وێ وی بپارێزیت، و داخواز ژێ کر بچیتە دەف پێغەمبەری ﷺ دا کاروانی بۆ بزڤڕینیت، وێ داخوازا وی ب جھ ئینا، و پێغەمبەری ﷺ گۆتە موسلمانا: ئەگەر هوین د رازی بن، دێ کاروانی بۆ زڤڕینین، هویر و گرێت وی کاروانی بۆ کۆمکرن و (أبو

العاص) كاروانێ خۆ زڤڕاندەڤە مەكەهێ و ئەمانەتێت خەلكی دانە ڤێ، پاشی موسلمان بوو، و مشەخت بوو مەدینێ، و پێغەمبەری ﷺ زەینەب ل سەر مەهركرنا ئێكێ بۆ زڤڕاندەڤە، و ئەو سێ سال و نیڤ بوو ژێ دویركەفتی. هەروەكی د سەحیحێدا هاتی[1].. ل سەر مەهركرنا ئێكێ بۆ زڤڕاندەڤە، چونكی هێژ ئایەتا حەرامكرنا ژنێت موسلمان سەر كافرا نەهاتبوو خوار، و ئەو ریوایەت دبێژن: ب مەهركرنەكا نوی بۆ زڤڕاند، ئان زڤڕاندنا وێ پشتی شەش سالا بوو، چو راستی و سەنەدا دورست بۆ نینە[2].

و یا سەیر ئەوە.. هندەكا ئەڤ فەرموودەیا لاواز یا بۆ خۆ كریە بەلگە و دبێژن: (أبو العاص) دویماهیا سالا (8)ێ مشەختی ـ بەری فەتحا مەكەهێ ـ یێ موسلمان بووی. و جارەكا دی هەر ئەو بۆچۆنا خۆ ب خەلەتی دیار دكەن و دبێژن: زەینەب ل دەسپێكێت سالا (8)ێ مشەختی یا چۆیە بەر دلۆڤانیا خودێ.

6ـ جارەكا دی سریا زەید بۆ (الطرف) ئان (الطرق)، ل هەیڤا (جمادي الآخرة) سالا شەشێ مشەختی. زەید دگەل پازدە زەلاما چۆنە سەر (بني ثعلبة)، هەمی رەڤین، و ترسیان.. نەكو پێغەمبەر ب خۆ هاتبیت و ژ دەستكەفتیان بیست حێشتر بوون. و چۆن و زڤڕینا وان چار شەڤا ڤەكێشا.

7ـ دیسا سریا زەیدی سەر (وادي القرى)، ل هەیڤا رەجەبێ سالا شەشێ مشەختی. زەید دگەل یازدە زەلاما چۆنە (وادي القرى) بۆ دیاركرنا بزاڤێت دژمنی كا چ ل وێ دەڤەرێ دهێتەكرن، خەلكێ (وادي القرى) هێرش كرە سەر وان و نەهە كەس ژێ كوشتن، و سێ ژ دەستێت وان قورتال بوون، ژ وان: زەید كورێ (حارثة)ی بوو[3].

1ـ سنن أبي داود مع شرحه (عون المعبود) باب إلى متى ترد عليه إمرأته إذا اسلم بعدها.

2ـ بەرێ خۆ بدە ئاخفتنا ل سەر هەردوو فەرموودەیا د (تحفة الأحوذي)دا 2/195ـ196.

3ـ رحمة للعالمين 2/226. زاد المعاد 2/120ـ122. حواشي فهوم أهل الأثر ص29،28.

8ـ سریا (الخبط) ل هەیڤا رەجەبێ بوو سالا (8 مش)، بەلێ دویف رویدانێت وێ سالێ دیار دبیت بەری رێککەفتنا حودەیبیە بوو.

جابری گۆت: پێغەمبەری ﷺ ئەم (300) سویار هنارتین، و ئەمیرێ مە ئەبو عوبەیدە کورێ جەڕاح بوو، دا زێرەڤانیا کاروانێ قورەیشێ بکەین، ب رێکێڤە ئەم تووشی برسەکا مەزن بووین، هەتا مە (الخبط) گیایەکێ بیابانێیە دخوار، ئینا پشتی هنگی ئەو سریە دهاتە نیاسین ب لەشکەرێ (الخبط).

جارەکێ مە سێ حێشتر ڤەکوشتن، و جارەکا دی سێ حێشتر، و جارەکا دی سێ حێشتر، و پشتی هنگی ئەبو عوبەیدەی گۆت: ئێدی حێشترا نەڤەکوژن، پاشی دەریای بۆ مە نەهنگەك هاڤێتە دەر، دگۆتنێ عەنبەر، مە نیڤ هەیڤێ ژێ دخوار، و مە روینێ وی د لەشێ خۆ ددا، و لەشێت مە جارەکا دی پەیت بوونەڤە، ئەبو عوبەیدەی بلندترین زەلام ل بلندترین حێشتر سویارکر و د بن پەراسیەکا ویڕا بر، مە گۆشتێ وی تەنك دکر و بۆ خۆ راکر، دەمێ ئەم زڤڕینە مەدینێ و چۆینە دەف پێغەمبەری ﷺ و مە سەرهاتیا خۆ بۆ ڤەگێڕا، ئینا گۆت: ((ئەو رزقەکە خودێ بۆ هەوە ژ دەریای دەرێخستی، هندەك ژ وی گۆشتی دگەل هەوە مایە بدەنە مە؟)) و مە هندەك ژ وی گۆشتی بۆ پێغەمبەری ﷺ هنارت[1]. مە گۆت: ژ نیشانا دیارە ئەڤ سریە بەری حودەیبیێیە، چونکی.. پشتی رێککەفتنا حودەیبیێ، موسلمانا رێك ل کاروانێت قورەیشێ نەگرتیە.

★★★

1ـ صحيح البخاري 625/2. صحيح مسلم 146.145/2.

غەزوا (بني المصطلق) ئان غەزوا مریسیع

(شەعبان سالا (6 مش)

د ڤێ غەزوێدا، هەرچەندە ژ لایێ لەشکەریڤە نەیا بۆش و بەرفرەه بوو، بەلێ ئالۆزی و بەلبەلە کەفتە ناف جڤاکێ موسلمان، و مرۆڤێت دورِوی تێدا ئاشکرا و شەرمزار بوون. و یاسا و پەروەردەیەکا هەجەتگرتنێ بۆ یێ بەرامبەر.. وێنەیەکێ تایبەت ژ دەروون پاقژی و جوامێریێ دا جڤاکێ ئیسلامی. ل دەسپێکێ دێ بەحسێ غەزوێ کەین پاشی دێ وان رویدانا دیارکەین.

ئەڤ غەزوە ل هەیڤا شەعبانێ بوو سالا شەشێ مشەختی، دویف دورستترین بۆچۆن. ئەگەرێ وێ ئەو بوو: دەنگ و باس گەهشتنە پێغەمبەری ﷺ کو سەرۆکێ (بني المصطلق) ـ الحارث بن أبي ضرار ـ ملەتێ خۆ یێ بەرهەڤکری و ئەو عەرەبێت ڤیاین شەرِی بکەن.. دێ ب سەر مەدینێدا گرن، پێغەمبەری ﷺ بورەیدە کورێ (حصیب)ێ ئەسلەمی هنارت بۆ دوپاتکرنا وان دەنگ و باسا، و چۆ (الحارث بن أبي ضرار) دیت و دگەل ئاخفت و جارەکا دی زڤرِی دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ راستە یێ خۆ بەرهەڤ دکەن.

پێغەمبەری ﷺ سەحابە های دان و لەز ل دەرکەفتنێ کر، و دەرکەفتنا وی دوو شەڤ ژ شەعبانێ بۆریبوون، دەرکەفت.. و هەژمارەکا دورِویا ژی دگەل دەرکەفتن، و د غەزوێت بەری هنگیدا دگەل دەرنەدکەفتن. پێغەمبەری ﷺ زەیدێ کورێ (حارثة) هێلا ل مەدینێ، و یا هاتیە گۆتن: (أبو ذر) هێلابوو، و یا هاتیە گۆتن: (ثعلبة بن عبد الله الليثي) هێلا بوو.. (الحارث بن ضرار) سیخورِەك هنارتبوو دەوروبەرێت مەدینێ، دا دەنگ و باسێت لەشکەرێ موسلمانا بۆ ببەت، موسلمانا ئەو گرت و کوشت، دەمێ (الحارث بن ضرار) و یێت دگەل وی زانی پێغەمبەر ﷺ ب لەشکەرێ خۆڤە یێ دەرکەفتی، ترسەکا مەزن کەفتە د دلێت واندا، و ئەو عەرەبێت دگەل کۆم بووین.. خۆ ڤەکێشان و بەلاڤە بوون، و

پێغەمبەر ﷺ چۆ هەتا گەهشتیە ئاڤا مورەیسیع، ل سەر رێکا ژ قەدید دچیتە سەر کناری، و خۆ بۆ شەڕی بەرهەڤکر، و ل بەرامبەر لەشکەرێ دژمنی پێغەمبەری ﷺ سەحابە کرنە رێز و رێکخستن.

ئالایێ مشەختیا دگەل ئەبو بەکر بوو، و ئالایێ پشتەڤانا دگەل سەعد کورێ عوبادە بوو.. ل دەسپێکێ تیر د ئێك و دوو وەرکرن، پاشی پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا و پێکڤە هێرش کرە سەر دژمنی و خودێ سەرکەفتن دایێ، و موشرك رەڤین، و گەلەك ژێ هاتنە کوشتن، و موسلمانا ژن و زارۆك و پەز و حێشترێت وان هەمی دگەل خۆ برن، و ژ موسلمانا.. زەلامەك ب تنێ هاتە کوشتن، زەلامەکێ پشتەڤان ب خەلەتی ئەو کوشت، هزرکر ژ دژمنیە.

ئبن قەییم دبێژیت: چو راستی بۆ نینە کو شەڕ هاتبیتەکرن، ب تنێ لەشکەرێ موسلمانا ل سەر ئاڤێ هێرش کرە سەر وان، و ئەو رەڤین، و موسلمانا ژن و زارۆك و دەستکەفتی دگەل خۆ ئینان، هەروەکی د فەرموودەیا سەحیحدا هاتی: (پێغەمبەری ﷺ ب سەر (بني المصطلق)دا گرت، و وان خۆ بەرهەڤ کربوو ب سەر موسلمانادا بگرن)[1].

و ژ وان ژنێت دگەل خۆ ئیناین.. جوەیریە کچا مەزنێ وان (الحارث) بوو، دەمێ هاتینە لێکڤەکرن، جوەیریە پشکا (ثابت بن قیس) بوو، ئینا پێغەمبەر ﷺ دگەل رێککەفت و فدیا وێ دایێ و ل خۆ مەهرکر، ئینا موسلمانا ژبەر وێ هەڤژینیێ سەد کەس ژ (بني المصطلق) ئەوێت موسلمان بووین.. ئازاکرن، و گۆتنێ: خزمێت پێغەمبەرێ خودێ ﷺ[2].

و ئەو رویدانێت د وێ غەزوێدا چێبووین، و ئەگەرێ وان.. سەرێ دوڕویا عەبدوللا کورێ ئوبەی و هەڤالێت وی بوون، ئەم دبینین یاباش ئەوە هندەك ژ کار و رەفتارێت وان ناف جڤاکێ ئیسلامیدا بەحس بکەین.

1ـ صحيح البخاري، كتاب العتق 345/1. و بەرێ خۆ بدە فتح البارس 341/7.

2ـ زاد المعاد 2/ 112ـ113. ئبن هيشام 289/2، 190، 292، 295.

رۆلێ دوڕویان بەری غەزوا (بني المصطلق):

مە د بابەتێت بەری نوکەدا چەند جارا یێ دیارکری: عەبدوللا کورێ ئوبەی کەرب و دژمنیەکا مەزن ژ ئیسلامێ و موسلمانا کربوو د دلێ خۆدا، و ب تایبەتی.. دژمنیا وی ل سەر پێغەمبەری ﷺ گەلەك یا دژوار بوو، چونکی.. بەری مشەختبوونا پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا، ئەوس و خەزرەج رێککەفتبوون وی بکەنە مەزن و شاهێ خۆ، بۆ تانجێ وی مۆرك و پویلەك ڤەدهاندن، و نێزیك بوو دا دەست ب رێ و رەسمێت دامەزراندنا وی کەن و تانجی داننە سەر سەری، ئیسلام گەهشتە مەدینێ و بەرێ خەلکی ژ کورێ ئوبەی وەرگێڕا، و وی وەسا بەرێ خۆ ددا پێغەمبەری ﷺ کو وی ئەو پلە و مەزنی یا ژێ ستاندی.

و هەر ژ دەسپێکا مشەختبوونێ، کەرب و دلسۆتنا وی یا دیار بوو.. بەری خۆ ب موسلمانەتیێ بینیتە دەر، و پشتی هنگی ژی نەدشیا نەڤیان و دژمنیا خۆ ڤەشێریت. جارەکێ پێغەمبەر ﷺ یێ ل کەرەکی سویار بوو داچیت سەرا سەعد کورێ عوبادەی دەت، یێ نەساخ بوو، ب رەخ هندەك زەلامارا چۆ د روینشتی بوون، و عەبدوللا کورێ ئوبەی دگەل بوو دفنا خۆ گرت و گۆت: تۆزێ ب سەر مەدا نەئینە. و دەمێ پێغەمبەری ﷺ هندەك ئایەتێت قورئانێ بۆ وێ جڤاتێ خواندین، کورێ ئوبەی گۆتێ: ل مالا خۆ روینە خوار.. و ب سەر جڤاتا مەدا نەگرە[1].

و ئەڤە.. بەری خۆ ب موسلمانەتیێ بینیتە دەر، و دەمێ پشتی بەدرێ خۆ دیارکری ـ ب درەو ـ کو یێ موسلمان بووی، هەر دژمنیا خودێ و پێغەمبەرێ وی و ئیماندارا دکر، و هزر و ئارمانجا وی.. ب تنێ ژێکڤەکرنا جڤاکێ ئیسلامێ و کێمکرنا ناڤ و گرنگیا ئیسلامێ بوو، و پشتەڤانیا دژمنێت ئیسلامێ دکر، و مایێ خۆ د بابەتێ (بەنی قەینوقاع)دا کر، هەروەکی مە بەری نوکە دیارکری، هەروەسا

1ـ ئبن هيشام 584/1، 587. صحيح البخاري 924/2. صحيح مسلم 9/2.

د شەڕێ ئوحودێدا ئەو غەدر و خیانەت و دوبەرەکیا ئێخستیە ناڤبەرا موسلمانا و ئالۆزکرین. و وی ب فێلبازی و دوڕویاتیا خۆ پێکۆل دکر موسلمانا سەردا ببەت.

هەمی رۆژێت ئەینی بەری پێغەمبەر ﷺ ژ جهێ خۆ رابیت دا خوتبێ بخوینیت، ئەو دا رابیت و بێژیت: ئەڤە پێغەمبەرێ خودێ د ناف هەوەدا، خودێ کەرەما دگەل هەوە کری و هوین ب وی یێت سەرفەرازکرین، ڤێجا پشتەڤانیا وی بکەن و سەربێخن، گوهداریا وی بکەن و فەرمانێت وی ب جھ بینن، بەلێ ژ دلرەشیا وی دوڕی سەر وێ قوبحەت و خیانەتا وی ل ئوحودێ کری، ل ئەینیا پشتی ئوحودێ بەری پێغەمبەر ﷺ دەست ب گۆتارا خۆ بکەت، رابووڤە دا ئاخفتنا خۆ یا هەرجار بێژیت، بەلێ موسلمانێت نێزیکی وی جلکێت وی کێشان و گۆتنێ: روینەخوار هەی دژمنێ خودێ، تو نەیێ هەژی هندێیی، تە ئەو یا کری یا تە کری، ئینا سەر ملێت موسلمانارا دەرکەفت و گۆت: ب خودێ.. دێ بێژی خرابیە ئەز رابم پشتەڤانیا وی بکەم، زەلامەکێ پشتەڤان د دەرگەهێ مزگەفتێدا دیت یێ دەردکەڤیت، گۆتێ: هەی عەمرێ تە نەمینیت.. بزڤڕە دێ پێغەمبەرێ خودێ بۆ تە ژ خودێ خوازیت گونەهێت تە ژێ ببەت و ل تە ببۆریت، گۆت: ب خودێ من نەڤێت ئەو داخوازا غەفراندنا گونەها بۆ من بکەت[1].

و وی پەیوەندی دگەل (بني النضير) هەبوون، و پێکڤە پیلان دژی موسلمانا ددانان، هەتا دگۆتە جوهیا: ئەگەر هوین هاتنە دەرێخستن، ئەم ژی دێ دگەل هەوە دەرکەڤین، و ئەگەر شەڕێ هەوە کر، پشت راست بن ئەم دێ پشتەڤانیا هەوە کەین.

هەروەسا وی و هەڤالێت خۆ د شەڕێ خەندەکێدا، کارێت تێکدانێ و ئالۆزکرنا رەوشا موسلمانا دکر، و ترس و گۆمان د دلێت موسلمانادا پەیدا دکر، و خودێ د قورئانێدا ئەڤە بۆ موسلمانا دوپات کر:

1ـ ئبن هیشام 105/2.

﴿وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (الأحزاب:12)، ئانكو: و وەختێ دوڕویان و ئەوێت نەساخی د دلێ واندا هەی [ئەو ژی هەر دوڕوینە، و نەساخی سالۆخەتە بۆ وان] گۆتین: ئەو پەیمانا خودێ و پێغەمبەرێ وی دایە مە [کو ئەم دێ ب سەرکەڤین]، ژ خاپاندنێ پێڤەتر نەبوو.

هەتا ڤێ ئایەتێ: ﴿يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا﴾ (الأحزاب:20)، ئانكو: وێ هزرێ دکەن [لەشکەرێ] کۆمێت هەڤالبەند ژ دۆر مەدینەیێ نەچۆینە، و ئەگەر جارەکا دی ئەو کۆمێت هەڤالبەند [قورەیشی و قولپا وان] بێنەڤە، ئەو دوڕوی دێ خۆزیا خوازن ئەو ل دەشتێ بانە ل ناڤ کۆچەران [نەکو ئەڤرۆ ل مەدینەیێ بانە]، ل وێرێ پسیارا حالێ هەوە کربانە، و ئەگەر ئەو د ناڤ هەوە ژیدا بانە [وەختێ شەڕی] ژ شەڕەکێ کێم (بێخێر) پێڤەتر نەدکرن [وێ کێما شەڕی ژی بۆ رویمەتیێ دکەن].

بەلێ دژمنێت ئیسلامێ هەمیا.. ژ جوهی و دوڕوی و موشرکا باش دزانی سەرکەفتنا موسلمانا نە ب هەژمارێ و لەشکەری و چەکیە، بەلێ ئەگەرێ سەرکەفتنا وان ئەو بها و رەوشتێت بلندن و باوەریا خۆرستیە د ناف جڤاکیدا، و وان دزانی سەروکانیا وێ هێز و سەرکەفتنێ پێغەمبەرێ خودێیە، و هەمی چاڤ ل وی دکەن و ب دلخۆشی گوهێ خۆ ددەنێ و بچاڤەکێ مەزن بەرێ خۆ ددەنێ، و پشتی پێنج سالا ژ شەڕ و بەرسینگگرتنان، وان باش زانی ئەو نەشێن ب رێکا هێزێ و چەکی زالگەهیێ سەر ئیسلامێ و موسلمانا بکەن، ئینا بریار دان شەڕەکێ بەرفرەه یێ پروپاگندە و گۆتگۆتکا دژی ئیسلامێ رابگەهینن ژ لایێ رەوشت و عورف و عەدەتانڤە، و بریار دان: پێغەمبەری ﷺ بکەنە ئارمانجا خۆ یا سەرەکی د وان پروپاگنداندا، و چونکی دوڕوی تابووری پێنجێ بوون و خەلکێ مەدینێ بوون و د ناف موسلمانادا بوون، ئەو دشیان هەمی دەما ئێکسەر پەیوەندیێ دگەل موسلمانا بکەن و هەست و هزرێت وان بئارینن.

وان دوڕویا پروپاگندە دژی موسلمانا سەر خۆ فەرزکرن، و سەرکێشێ وان.. عەبدوللا کورێ ئوبەی بوو. ئەڤ نەخشەیێ وان پشتی شەڕێ خەندەکێ باش ئاشکرا بوو، دەمێ پێغەمبەری ﷺ دەیکا موسلمانا (زەینەب کچا جەحش) بۆ خۆ ئینای، پشتی زەیدێ کورێ (حارثة)ی بەردای، و ژ عەدەتێت عەرەبا بوو دەمێ کورەك بۆ خۆ ب خودانکربا، وەکی کورێ خۆ یێ دورست دهەژمارت، دەمێ پێغەمبەری ﷺ زەینەب مەهرکری، دوڕویا دوو دەلیڤە دیتن ـ دویف هزرا وان ـ کو ژەهرا خۆ داڕێژن و خەلکی دژی پێغەمبەری ﷺ بئازرینن.

ئێك: ئەڤ هەڤژینا وی یا پێنجێ بوو، و قورئانێ دەستویری یا بۆ چار ژنێت ساخ دای. چاوا ئەڤ هەڤژینیە بۆ وی دورست بوویە؟

دوو: زەینەب هەڤژینا کورێ وی ـ یێ ب خودانکرنێ ـ بوو، و مەهرکرنا بویکا خۆ ژ گونەهێت مەزنە و ژ عەدەتێت کرێتە ل دەف عەرەبا، و گەلەك سەر ئازراندنا ڤی بابەتی کار کر و رژد بوون، و گەلەك درەو و چیڤانۆك ژی ب سەرڤەنان، ژ وان: دەمێ موحەممەدی زەینەب دیتی یا جوان و گەنجە، ب دلێ ویڤە نویسیا و گەلەك حەژێکر، و دەمێ کورێ وی زەید ئەڤە زانی، بۆ وی بەردا، و ئەڤ پروپاگندا چێکری ب هێز بەلاڤکر، شوینوار و کارتێکرنا وێ چۆنە د کتێبێت تەفسیرێ و فەرموودەیاندا و هەتا نوکە دهێتە بەحسکرن. وان پروپاگندا کارتێکرنەکا مەزن ل خودان دەروونێت لاواز کر، هەتا خودێ قورئان ئینا خوار و دلێت موسلمانا تەنا بوون، و ژبەر کارتێکرنا وێ پروپاگندێ یا بەرفرەه، خودێ ل دەسپێکا سۆرەتا (الأحزاب) دبێژیت:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (الأحزاب:1)، ئانکو: هەی پێغەمبەر ل سەر پارێزگاریا خودێ بمینە و زێدەتر لێ بکە، و بەردەوامبە ل سەر گوهنەدانا گاور و دوڕویان [گوهێ خۆ چوجا نەدە وان]، ب راستی خودێ یێ زانا و کاربنەجهە.

ئەڤە چەند نموونەیەك بوون ب كورتی ژ تاوانێت دوڕویا دكرن بەری غەزوا (بني المصطلق)، و سەرەدەریا پێغەمبەری ﷺ دگەل وان.. هەر خۆراگری و هەدار و بێنفرەهی بوو، چونكی دزانی وەكی هەرجار خودێ دێ وان شەرمزاركەت:

﴿أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ (التوبة:126)، ئانكو: ئەرێ ما ئەو نابینن سالێ جارەكێ یان دوو جاران، ئەم وان [ب نەساخی و هشكاتی، و ب بەرتەنگی و برسێ، و ب بەلا و ئاتافان] دجەڕبینین و ئمتیحانە دكەین، پاشی نە تۆبە دكەن و نە ژی دئیننە بیرا خۆ، پێڤەدچن.

رۆلێ دوڕویان د غەزوا (بني المصطلق)دا:

د غەزوا (بني المصطلق)دا دوڕوی ژی دەركەفتن، بەلێ دەركەفتنا وان وەكی ڤێ گۆتنا خودێ بوو: ﴿لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ﴾ (التوبة:47)، ئانكو: و ئەگەر ئەو دگەل هەوە دەركەفتبانە ژی، ژ خرابیێ پێڤەتر ل هەوە زێدە نەدكرن، و دا د ناف هەوەدا ئێن و چن و خرابیێ هەلئێخن.

بۆ خۆ ل دەلیڤەیێت خرابیێ و تێكدانێ دگەڕیان، و رێزێت موسلمانا گەلەك ئالۆزكرن، و پروپاگندەیێت كرێت دژی پێغەمبەری ﷺ بەلاڤ دكرن. و ژ وان كریارێت وان:

1ـ گۆتنا دوڕویان: ﴿لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ﴾:

پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ غەزوێ ب دویماهی هاتی، وی و لەشكەری سەر ئاڤا مریسیع بێهنا خۆ ڤەددا، و قەستا ئاڤێ كرن، ژ وان حەواندیەكێ عومەری بوو دگۆتنێ جەهجاهێ غەفاری، ئەو و سینان كورێ وەبر یێ جوهەنی سەر ئاڤێ ب جرە چۆن، جەهجاهی كرە گازی: گەلی مشەختیان..، و سینانی كرە گازی: گەلی پشتەڤانان..، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەرێ هوین ب نەفامیا بەری ئیسلامێ گازی دكەن و ئەز د ناف هەوەدا؟ ڤێ رەفتارێ بهێلن ئەڤە پیسە كارە)). ئەڤ ئاخفتنە گەهشتنە عەبدوللا كورێ ئوبەی كورێ سەلوول، و تۆرە بوو.. و چەند

کەس ژ ملەتێ وی دگەل بوون، ژ وان: زەیدێ کورێ ئەرقەم بوو، کورێ ئوبەی گۆت: وان ئەڤە ژی کر! د باژێرێ مەدا ژ مە پتر لێ هاتن هەتا ڤێ ب سەرێ مە بینن، ب خودێ مەسەلا مە و وان وەکی ڤێ گۆتنا بەرێیە:

تو سەیێ خۆ قەلەوکەی، دێ تە خۆت، ب خودێ ئەگەر ئەم زڤڕینە مەدینێ، دێ یێت سەرفەراز و سەرکەفتی.. یێت سەرشۆڕ و شەرمزار دەرێخن، پاشی بەرێ خۆ دا وان یێت دگەل وی.. و گۆتێ: ئەڤە ئەوە یا هەوە ب سەرێ خۆ ئینای.. هەوە د باژێرێ خۆدا حەواندن، و مالێ خۆ ل خۆ و وان ب نیڤی کر، ب خودێ ئەگەر هەوە پشتەڤانیا وان نەکربا، دا بەرەف جهەکێ دی چن.

زەیدێ کورێ ئەرقەم ئەڤ ئاخفتنە بۆ مامێ خۆ گۆتن، و وی بۆ پێغەمبەری ﷺ گۆتن و عومەر ل دەف وی بوو، عومەری گۆتێ: فەرمانێ بدە عوبادە کورێ بیشر دا بکوژیت. گۆت: ((ما چاوا چێدبیت عومەر.. خەلك بێژن: موحەممەد سەحابێت خۆ دکوژیت؟ بەلێ دەستویریێ بدە سەحابا بدەنە رێ و بەرەف مەدینێ بارکەن)). و د دەمەکێ وەسادا بوو، کەس ل وی دەمی نادەتە رێ، و خەلکی دەست ب بارکرنێ کر. ئوسەید کورێ (حضیر) پێغەمبەر ﷺ ب رێکێڤە دیت، گۆتێ: ئەڤە نەدەمێ بارکرنێیە! گۆت: ((ما تە های ژێ نەبوویە هەڤالێ هەوە چ گۆتیە؟)) ـ بەحسێ کورێ ئوبەی ـ گۆت: نە.. ما چ گۆتیە؟ گۆت: ((یا گۆتی.. ئەگەر ئەو زڤڕی مەدینێ.. دێ یێ سەرفەراز.. یێ شەرمزار دەرێخیت)). گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. تو دێ وی ژ مەدینێ دەرێخی ئەگەر تو حەزکەی، ب خودێ ئەوە یێ کێم و شەرمزار، و تویی یێ سەرفەراز و سەرکەفتی، پاشی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. دلۆڤانیێ پێ ببە، دەمێ خودێ تو ئینایە دەف مە.. ملەتێ مە بەرهەڤیێت وی دکرن دا بکەنە شاهێ خۆ، و ئەو وەسا دبینیت کو تە ئەو مەزناهی یا ژێ ستاندی.

وێ رۆژێ هەمیێ ب رێکێ دچۆن، و شەڤ ژی دا دگەل هەتا لێ بوویە سپێدە و حەتاڤ گەرم بووی و بوویە تەحرە، پاشی لەشکەر راوستاند و بێهنا خۆ ڤەدا، و ژبەر واستیانێ هەمی نڤستن، و ئەڤە کر دا سەحابە ژ ئاخفتنێ دویربکەڤن.

دەمێ کورێ ئوبەی زانی زەیدێ کورێ ئەرقەم ئاخفتنا وی یا گەهاندیە پێغەمبەری ﷺ، چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و بۆ وی سویند خوار کو وی ئەو ئاخفتن نەگۆتیە، و هندەك پشتەڤانێت ل دەف وی گۆتنێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. بەلکی ئەو گەنج خەلەت تێ گەهشتبیت، و ئاخفتنا وی ژبەر نەکربیت، ئینا پێغەمبەری ﷺ باوەر ژێ کر. زەید دبێژیت: ئەز کەفتمە د خەمەکا گەلەك مەزندا، چو جارا ئەز وەسا خەمگین نەبوویمە، و ئەز ژ مالا خۆ نەدەرکەفتم، هەتا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینایە خوار:

﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾، ئانکو: گاڤا دوڕوی دئێنە دەف تە. هەتا ﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا﴾، ئانکو: ئەو ئەون ئەوێت دبێژن: چو نەدەنە وان ئەوێت ل دەف پێغەمبەرێ خودێ، دا ڤەڕەڤن و ل دۆر خڕنەبن. هەتا ﴿لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ﴾، ئانکو: ئەوێت خودان قەدر و ماقویل و دەستهەلاتدار [مەخسەدا وان ئەو ب خۆنە]، دێ بێ قەدر و بێ دەستهەلاتان [مەخسەدا وان پێغەمبەر و مشەختن] دەرئێخن.

پاشی پێغەمبەری ﷺ هنارتە دویف منڕا و ئەڤ ئایەتە بۆ من خواند و گۆت: ((خودێ راستیا تە پەسند کر))[1].

و کورێ وی دوڕوی عەبدوللا کورێ عەبدوللا کورێ ئوبەی زەلامەکێ باش بوو، و ژ سەحابێت چاك بوو، بەرائەتا خۆ ژ بابێ خۆ کر، د دەرگەهێ مەدینێدا راوستیا و شیرێ خۆ ب دەستێ خۆ گرت، دەمێ کورێ ئوبەی هاتی.. گۆتێ: راوستە.. ب خودێ تو ژ ڤێرە نابۆری.. هەتا پێغەمبەرێ خودێ دەستویریێ ددەتە تە بچیە د باژێریدا، ئەوە یێ سەرفەراز و سەرکەفتی.. و تویی یێ شەرمزار و کێم. دەمێ پێغەمبەر ﷺ هاتی دەستویری دایێ و رێکا وی ڤەکر. و عەبدوللا

1ـ بەرێ خۆ بدە صحيح البخاري 499/1، 727/2، 728، 729، و ئبن هيشام 290/2، 291، 292.

کورێ عەبدوللای گۆتبوو پێغەمبەری ﷺ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەگەر تە بڤێت بکوژی، بێژە من، ب خودێ ئەز دێ سەرێ وی بۆ تە ئینم[1].

2ـ **بابەتێ (الإفك)**: د ڤێ غەزوێدا.. چیرۆکا (الإفك) یا گونەهبارکرنا ژ بێبەختی رویدا. کورتیا وێ ئەڤە بوو: عائیشا رضی الله عنها د ڤێ غەزوێدا دگەل پێغەمبەری ﷺ دەرکەفتبوو، ئەڤە عەدەتێ وی بوو ﷺ د هەمی غەزوادا دهاڤێتە پشکێ و هەڤژینەکا خۆ دگەل خۆ دبر، دەمێ ژ غەزوێ دزڤرین، لەشکەرێ موسلمانا ل جهەکی راوستیا، عائیشا دەرکەفتە سەراڤەکێ و ژ لەشکەری دویرکەفتبوو، پشتی زڤرِیەڤە.. ژ نوی زانی رستکا وێ یا قەتیای و ژێ کەفتی، بێی بێژیتە کەسێ.. زڤرِی وی جهێ بەری هنگی چۆیێ و ل رستکا خۆ دگەرِیا، د وی دەمیدا فەرمان هاتە دان: لەشکەر ژ وێرێ بارکەت، ئەو کەسێت هەودەجا عائیشایێ بارکری، هزر دکر: عائیشا یا د هەودەجێدا، دانا سەر پشتا حێشترێ و گرێدا و ب رێ کەفتن، وان هەست پێ کر هەودەج یا سڤك بوو، بەلێ وان دزانی عائیشا یا بچویك بوو و نەیا قەلەوە، ئەگەر زەلامەکی ئان دوویا هەودەج بارکربا.. دا هەست پێ کەن، بەلێ گەلەك زەلاما بارکر، هەر ئێکی بۆ خۆ یا گۆتی: لایێ من یێ سڤکە.

عائیشا زڤرِی جهێ لەشکەری و کەس لێ نەمایە، هندی گازی دکر.. چو بەرسڤ نەبوون، ل وێرێ روینشت، هزر دکر: دێ زوی پێ حەسیێن و لێ زڤرِن، و دێ ئەو بیت یا خودێ حەزکری، ل سەر عەرشی هەمی کاروبارا چاوا حەز دکەت.. وەسا ب رێڤە دبەت. خەوا عائیشایێ هات و نڤست، و هشار نەبوو هەتا سەفوان کورێ (المعطل) گەهشتیە دەف وێ و هەر دگۆت: (لا حول ولا قوة إلا بالله).. ئەڤە هەڤژینا پێغەمبەریە ﷺ؟! سەفوان ژ لەشکەری ڤەمابوو، چونکی گەلەك یێ خەوین بوو، دەمێ دیتی نیاسی، و بەری حیجاب فەرز ببیت ژی دیتبوو، و حێشترا

1ـ ئبن هیشام 2/290-292، مختصر السيرة للشيخ النجدي ص277.

خۆ بره نێزیکی وێ نخاند، و لێ سویار بوو، و پەیڤەکا ب تنێ ژی دگەل نەئاخفت، و وێ چو ئاخفتن ژ وی های ژێ نەبووینە ژبلی گۆتی: (إنا لله وإنا إليه راجعون)، و هەفسارێ حێشترێ کێشا و بر، و هەتا نیڤرۆ گەهاندە لەشکەری دەمێ بێهنا خۆ ڤەددا. دەمێ خەلکی دیتین، هەر ئێکی بۆ خۆ تشتەك گۆت و هزرەك کر. وی پیسە مرۆڤی عەبدوللا کورێ ئوبەی ئەڤە بۆ خۆ ب دەلیڤە دیت، کو کەرب و کین و دلڕەشیا خۆ دەربێخیت، و دەست ب بەلاڤکرنا ئاخفتنێت بێبەختیێ کر، ئاخفتن و هزرێت وان کۆمکرن و وەکی خۆ ب بەرێکڤە دئینان و بەلاڤ دکرن، و هەڤال و دەستەکێت وی ب وان ئاخفتنا خۆ نێزیکی وی دکر. دەمێ گەهشتینە مەدینێ، دەستەکێت بێ بەختیێ دەست ب بەلاڤکرنا ژەهرا خۆ کر، و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یێ بێ دەنگ بوو نەدئاخفت، پاشی پسیارا خۆ ب هندەك سەحابا کر ـ دەمێ وەحی گیرۆ بووی و بۆ نەهاتیە خوار ـ، رەئیا عەلی ئەو بوو وێ بەردەت، و بۆ خۆ ئێکا دی بینیت، ئەڤ رەئیا خۆ ب ئیشارەت دگۆت، نە ب ئاشکرایی، ئوسامەی و هندەکێت دی دگۆتێ: بهێلە و مە چو گۆمان سەر پاکیا وێ نینە، و گوه نەدە ئاخفتنێت دژمنا، ئینا چۆ سەر مینبەرێ و دلتەنگیا خۆ ژ عەبدوللا کورێ ئوبەی دیارکر، ئوسەیدێ کورێ (حضیر) مەزنێ ئەوسیان حەزا خۆ دیارکر کو بچیت بکوژیت، سەعد کورێ عوبادەی.. مەزنێ خەزرەج دەمارگیریا ئویجاخێ گرت، کورێ ئوبەی ژ ئویجاخا وی بوو، چەند کەس ژ هەردوو رەخا ل مەزنێت خۆ کۆم بوون و جڕەدەڤ و ئازراندن پەیدابوو، ئینا پێغەمبەری ﷺ ئاگرێ وان ڤەمراند.. و بێ دەنگ بوون و بێ دەنگ بوو.

دەمێ عائیشا زڤڕیە مەدینێ.. هەیڤەکێ نەساخ بوو، و چو ژ ئاخفتنێت بێ بەختا بەلاڤکرین.. نەدزانی، ب تنێ وێ ئەو هەست دکر کو پێغەمبەر ﷺ وەکی بەری هنگی پویتە پێ ناکەت و دلۆڤانیێ وەکی بەرێ پێ نابەت دەمێ نەساخ دبوو.

عائیشا ب شەڤێ دگەل هەڤالا خۆ (أم مسطح) بۆ پێدڤیا خۆ دەرکەفتن، (أم مسطح) هەلنگفت، ئینا نفرین ل کورێ خۆ کرن، عائیشایێ خۆ نەرازیکر و گۆتێ:

تو بۆچی وەدبێژیێ؟ گۆتێ: کورێ من ژ وانە یێت باوەر ژ دەنگ و باسێ تە کری، و مەسەلە هەمی بۆ گۆت. عائیشا زڤڕی مال و دەستویری ژ پێغەمبەری ﷺ وەرگرت بچیتە مالا بابێ خۆ، دا پسیارا دەیبابێت خۆ بکەت.. کا راستە ئەڤ دەنگ و باسە ب ڤی شێوەی بەلاڤ بوویە؟ دەمێ ـ پشتی دەستویریێ ـ چۆیە مالا بابێ خۆ، و یا وێ زانی بۆ دوپات بووی، دەست ب گری کر، دوو شەڤ و رۆژەکا خەو ب چاڤێت وێ نەکەفت و هەر دکرە گری و رۆندکێت وێ نەدراوستیان، هەتا وەلێ هات.. هزر دکر دێ مێلاکا وێ راوستیت. هەر سەر وی بابەتی.. پێغەمبەر ﷺ چۆ مالا ئەبو بەکر، شەهدە دا و گۆت: ((دێ عائیشا.. ئەڤ دەنگ و باسە یێت گەهشتینە من، و بەحسێ تە هۆسا و هۆسا دکەن، ئەگەر تو یا بێ گونەهە بی.. دێ خودێ بێگونەهیا تە دیارکەت، و ئەگەر تە گونەهەك کربیت، بۆ خۆ داخوازا لێبۆرینێ و ژێبرنا گونەها ژ خودێ بکە و تۆبە بکە، چونکی دەمێ کەسەك دانپێدانێ ب گونەها خۆ دکەت و ژ دل تۆبە دکەت، دێ خودێ لێ بۆریت و تۆبا وی قەبویلکەت)). ل وی دەمی رۆندکێت خۆ ڤەمالین و داخواز ژ دەیبابێت خۆ کر: بەرسڤا وی بدەن، وان نەزانی دێ چ بێژن، ئینا وێ گۆت:

ب خودێ ئەز دزانم.. هەوە ئەڤ ئاخفتنە یا های ژێ بووی و کەفتیە د دلێ هەوەدا و هەوە یا باوەرکری.. و ئەگەر ئەز بێژمە هەوە ئەز یا بێ گونەهم، و خودێ دزانیت ئەز یا بێ گونەهم.. هوین باوەر ژ من ناکەن، و ئەگەر ئەز دانپێدانێ ب تشتەکی بکەم و من نەکری ـ و خودێ دزانیت ئەز یا ژێ بێ بەهرم ـ تو دێ باوەرکەی، ڤێجا من چو نینە ئەز بێژم ژبلی گۆتنا بابێ یووسف پێغەمبەر: ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ (یوسف:18). پاشی ژ وێرێ چۆ، و خۆ درێژکرە سەر جهێ خۆ، و د وی دەمیدا وەحی هاتە خوار، و گرنژین کەفتە سەر لێڤێت پێغەمبەری ﷺ، و ئێکەمین پەیڤ گۆتی: ((عائیشا.. خودێ بێگونەهیا تە ئاشکرا کر)). ئینا دەیکا وێ گۆتێ: دێ رابە هەرە دەف پێغەمبەری ﷺ و سوپاسیا وی بکە، ئینا عائیشایێ گۆتێ: ژبەر ئاشکرابوونا بێگونەهیا من، و یا پشت

راست بوو ژ ڤیانا پێغەمبەری ﷺ.. گۆت: ب خودێ ئەز ناچمە دەف وی، و سوپاسیا کەسێ ناکەم ژبلی خودێ.

خودێ دەھ ئایەتێت تمام سەر ڤێ بێبەختیێ ئینانە خوار:

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ ...﴾ (النور:11)، ئانکو: ب راستی ئەوێت ئەو بێ بەختی [د راستا عائیشایێ دەیکا موسلمانانداا] کرین دەستەکەکە [چەندەکن] ژ ھەوە.

و ژ ئەوێت ئەڤ بێبەختیە بەلاڤکرین، ھاتنە جەلدەدان، ژ وان: (مسطح بن أثاثة، و حسان بن ثابت، و حمنة بنت جحش). ھەر ئێك ژ وان ھەشتێ جەلدە لێ دان، و سەرێ کۆرەماری عەبدوللا کورێ ئوبەی نەھاتە سزادان، ھەرچەندە ئەو ئەگەر و ماکا بەلاڤکرنا وێ بێبەختیێ بوو، ئان دا ئەڤ سزادانا وی نەبیتە سڤککرنا عەزابا وی ل ئاخرەتێ، و خودێ سۆز ب ئیزایەکا دژوار ل ئاخرەتێ دابوویێ، ئان ژی ژبەر بەرژەوەندیا موسلمانا یا گشتی بوویە.. و کوشتنا وی ژی ھەر ژبەر ھندێ ھێلابوو[1].

ئھا ب ڤی رەنگی.. عەورێت گۆمان و دوودلی و ئالۆزیێ ل سەر ڤەرەڤیان، و سەرێ دورویان روی رەش و شەرمزار بوو، و ئێدی نەشیا سەرێ خۆ ل بەر خەلکێ راکەت.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: پشتی ھنگی دەمێ ئاخفتنەکا بێ بەلگە ئان تشتەکێ نوی گۆتبا، ملەتێ وی ب خۆ گازندە ژێ دکرن و خۆ ژێ تۆرە دکر، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە عومەری: ((تو چاوا دبینی عومەر..؟ ب خودێ ئەگەر تە کوشتبا.. رۆژا تە گۆتیە من بچم بکوژم، دا ھندەك سەرا وی تۆرەبن و خۆ دەنە بەتەنێ، و ئەگەر من گۆتبا تە بکوژە.. دا کوژی)). ئینا عومەر گۆت: ب خودێ من دزانی فەرمان و رەئیا پێغەمبەرێ خودێ دورستتر و ب بەرەکەتترە ژ یا من[2].

★★★

1ـ صحيح البخاري 264/1، 2/ 698.696. زاد المعاد 115.113/2. ئبن ھیشام 307.297/2.

2ـ ئبن ھیشام 293/2.

شاند و سرییێت پشتی غەزوا مریسیع

1ـ سریا عەبدورەحمان کورێ عەوف بۆ بەنی کەلب ل (دومة الجندل)، ل هەیڤا شەعبانێ سالا (6 مش).

پێغەمبەری ﷺ عەبدورەحمان برە دەف خۆ، و ب دەستێت خۆ شاشکا وی گرێدا، و باشترین کار و رەفتار د شەڕیدا بۆ گۆتن، و گۆتێ: ((ئەگەر گوهێ خۆ دا تە، کچا مەزنێ وان بۆ خۆ بخوازە و مەهرکە))، عەبدورەحمان سێ رۆژا دویف ئێك داخوازا وان بۆ ئیسلامێ دکر، ئینا هەمی موسلمان بوون، و عەبدورەحمان کچا مەزنێ وان (تماضر بنت الاصبغ) بۆ خۆ ئینا، و ئەو دەیکا ئەبو سەلەمەیە، و بابێ وێ.. مەزن و شاهێ ملەتێ خۆ بوو.

2ـ سریا عەلی کورێ (أبو طالب) بۆ بەنی سەعد کورێ بەکر ل (فەدەك)، ل هەیڤا شەعبانێ بوو سالا (6 مش).

ئەڤ سریە هاتە هنارتن، دەمێ دەنگ و باس گەهشتینە پێغەمبەری ﷺ کو هندەك یێت کۆم بووین، و دێ پشتەڤانیا جوهیا کەن دژی موسلمانا، ئینا دووسەد زەلام دانە دگەل عەلی و هنارتنە وان، ب شەڤێ دچۆن، و ب رۆژێ خۆ ڤەدشارت، سیخورەکێ وان کەفتە د دەستێ موسلمانادا، و دان پێ دا کو وان ئەو یێ هنارتیە خەیبەرێ و ل سەر وان پێشنیارکر پشتەڤانیا وان بکەن بەرامبەر قەسپێت خەیبەر، و وی سیخورێ ئەو جهێ بەنی سەعد لێ خرڤەبووین نیشا دا، ئینا عەلی ب سەر واندا گرت، و (500) حێشتر و (200) پەز دگەل خۆ ئینان، و بەنی سەعد رەڤین، و سەرۆکێ وان (وەبر کورێ عەلیم) بوو.

3ـ سریا (أبو بکر الصدیق) ئان (زید بن حارثة) بۆ (وادي القری). ل هەیڤا رەمەزانێ بوو، سالا (6 مش). (بطن فزارة) دڤیا پێغەمبەری ﷺ بکوژیت، ئینا پێغەمبەری ﷺ ئەبو بەکر هنارتێ. سەلەمە کورێ ئەکوەع دبێژیت: ئەز ژی دگەل سریا ئەبو بەکری دەرکەفتم، مە پشتی نڤێژا سپێدێ هێرش کرە سەر، و ئەم چۆینە سەر ئاڤێ، و یێ ئەبو بەکری کوشتی.. کوشت، من هندەك کەس دیتن

ژن و زارۆك دگەل بوون. ئەز ترسیام ئەو بەری من بگەهنە سەر گری، من تیرەك هاڤێتە بەرسینگێ وان.. راوستیان، ژنەك دگەل وان بوو دگۆتنێ (أم قرفة)، جلكەكێ ماڤویل ل بەر بوو و كچا وێ دگەل بوو ژ هەمی كچێت عەرەبا جوانتر بوو، من دانە بەرسینگێ خۆ و برنە دەف ئەبو بەكر، ئەبو بەكر كچا وێ دا من، و من خۆ نێزیكی وێ نەكر.

و پێغەمبەری ﷺ پسیارا كچا (أم قرفة) كر و هنارتە مەكەهێ و پێش وێڤە هندەك ئێخسیرێت موسلمان بەردان[1]. و (أم قرفة) گەلەك یا فێلباز بوو و پێكۆل دكر پێغەمبەری ﷺ بكوژیت، و (30) سویار ژ بنەمالا خۆ بۆ هندێ بەرهەڤ كربوون، ئەو گەهشتە سزایێ خۆ و هەر سیە سویار هاتنە كوشتن.

4ـ سریا كەرز كورێ جابرێ فەهری[2]، بۆ (العرنیین)، ل هەیڤا شەوالێ بوو سالا (6 مش). ئەگەرێ ڤێ سریێ ئەو بوو: هندەك كەسا ژ عەگل و عەرینە موسلمانەتیا خۆ راگەهاندبوو و ل مەدینێ ئاكنجی ببوون، د باژێریدا د بێ هەدار بوون، ئینا پێغەمبەری ﷺ دگەل شڤانێ خۆ هنارتنە ئاڤاری دا چاڤێ خۆ بدەنە حێشترا و شیری ژێ ڤەخۆن، بەلێ وان خیانەت كر.. شڤانێ پێغەمبەری ﷺ كوشت و حێشتر دانە بەرسینگێ خۆ و برن، و پشتی موسلمانبوونا خۆ.. كافر بوون، ئینا پێغەمبەری ﷺ بیست سەحابە هنارتنە دەف كەرزێ كورێ فەهری دا وان بزڤرینیت، و نفرین ل عەینیان كرن و گۆت: ((یا خودێ تو چاڤێت وان ژ رێكێ تاریكەی و ل بەر تەنگ بكەی و ل بەر بەرزەكەی))، سەحابە ڤێرا گەهشتن، و دەست و پێت وان برین و چاڤێت وان پەقاندن و هێلانە ل وێرێ، هەتا ل نێزیكی مالێت خۆ مرین[3]. و بەحسێ وان یێ د سەحیحا بوخاریدا هاتیە كرن[4].

1ـ صحیح مسلم 89/2.

2ـ ئەو بوو یێ هێرش كریە سەر ئاڤارێ مەدینێ بەری بەدرێ د غەزوا سەفواندا، پاشی موسلمان بوو، و د فەتحا مەكەهێدا شەهید بوو.

3ـ زاد المعاد 122/2.

4ـ صحیح البخاري 602/2.

هەروەسا یێت دیرۆك و ژیاننامە نڤێسین، دبێژن: پشتی هنگی سریا عەمرو کورێ ئومەیە (الضمري) دگەل سەلەمە کورێ ئەبی سەلەمە، ل هەیڤا شەوالێ سالا (6 مش) هنارتە مەکەهێ بۆ کوشتنا ئەبو سوفیان، چونکی ئەبو سوفیان ژی عەرەبەکێ کۆچەر هنارتبوو بۆ کوشتنا پێغەمبەری ﷺ، بەلێ وەسا یا دیارە چو ژ وان هەردووا د کارێ خۆدا سەرنەکەفتن. و دبێژن: عەمروی ب رێکێڤە سێ زەلام کوشتن، و دبێژن: عەمروی د وێ گەشتێدا جەنازێ شەهید خوبەیب ژ وان رەڤاند، و دهێتە زانین: خوبەیب پشتی (رەجیع) ب چەند رۆژا ئان چەند هەیڤا یێ هاتیە کوشتن. و رویدانا رەجیع ل هەیڤا (صفر) بوو سالا چارێ مشەختی. ئەز نوزانم ئەڤ هەردوو رویدانە چاوا ل بەر مێژوونڤیسا تێکهەل بووینە؟! ئان ژی هەردوو گەشت سالا چارێ مشەختی بووینە؟ و زانا مەنسوورفوری دبێژیت: ئەڤ سریە یا شەڕی و بەرسینگگرتنێ نەبوو، و خودێ یا دورست دزانیت.

ئەڤە بوون سریە و غەزوێت پشتی شەڕێ خەندەکێ و (بني قريضة)، د چو ژ واندا شەڕەکێ درێژ و دژوار نەرویدایە، ب تنێ بەرسینگگرتنێت سڤك بوون، ئەو شاند ب تنێ یێت ئاگەهداری و تەمبیکرنێ بوون، نە بۆ شەڕ و ترساندنا وان عەرەبا بوو یێت هێژ کەلا کەرب و نەڤیانا وان نەڤەمریای.

دەمێ مرۆڤ هزرا خۆ باش د وان کاودان و بۆرینا رۆژاندا دکەت، دێ بینیت: پشتی شەڕێ خەندەکێ رۆژ بۆ رۆژێ گوهۆڕین یێت چێبووین و رەوشا موسلمانا یا پێشکەفتی، و دژمنێت ئیسلامێ رۆژ بۆ رۆژێ یێت سست بووین و مەعنەویاتێت وان یێت هاتینە خوار، و بێ هیڤی ببوون کو ئێدی بشێن هێزا ئیسلامێ بشکێنن، ئان زالگەهیێ سەر بکەن. بەلێ ئەڤ گوهۆڕین و سەرکەفتنە ب دورستی د رێککەفتنا حودەیبیەدا پەیدا بوو، ئەو رێککەفتن و راوستاندنا شەڕی.. دانپێدان بوو ب هێزا موسلمانا، و تۆمارکرن بوو سەر مانا ئیسلامێ یا ب هێز ل هەمی گزیرتا عەرەبی.

★★★

رێککەفتنا حودەیبیە

ل هەیڤا (ذي القعدة) سالا (6 مش)

ئەگەرێ عومرا حودەیبیە:

دەمێ کاودانێت گزیرتا عەرەبی د بەرژەوەندیا موسلمانانادا گەلەك پێشکەفتین، پێشەنگێت فەتحا مەزن و سەرکەفتنێت گازیا ئیسلامی پیچ پیچە دیاربوون، و بەرهەڤی هاتنەکرن بۆ پەسندکرنا مافێ موسلمانا د حەرەما کەعبێدا پەرستنێت خۆ بکەن، و ئەو شەش سال بوو موشرکا موسلمان ژێ ددانە پاش.

پێغەمبەر ﷺ ل مەدینێ بوو.. د خەونێدا دیت: ئەو و سەحابێت خۆ یێت چۆینە مزگەفتا حەرام و کلیلێت کەعبێ یێت وەرگرتین و تەواف و عومرە یێت کرین، و هندەکا سەرێت خۆ یێت تراشین و هندەکا یێت کورت کرین، ئەڤ خەونا خۆ بۆ سەحابا گۆت و گەلەك کەیفا وان هات، و هزر دکر: هەر د وێ سالێدا دێ چنە مەکەهێ عومرێ. و پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەحابا: ((من ل بەرە بچینە عومرێ، خۆ بۆ وێ گەشتێ بەرهەڤکەن)).

خۆبەرهەڤکرنا موسلمانا یا تەبایی:

موسلمانێت مەدینێ و یێت دەوروبەر هەمیا خۆ بەرهەڤکر دا دگەل وی دەرکەڤن، هەرچەندە گەلەك ژ عەرەبێت کۆچەر خۆ ڤەهێلا، پێغەمبەری ﷺ جلکێت خۆ شویشتن و ل حێشترا خۆ (القصواء) سویاربوو، عەبدوللا کورێ ئوم مەکتوم ئان (نميلة الليثي) پاش خۆ کرە سەرپەرشتێ مەدینێ، و ل رۆژا دووشەمبی دەسپێکا (ذي القعدة) سالا (6 مش) ژ مەدینێ دەرکەفت، ئوم سەلەمە و هزار و چارسەد سەحابە.. و دبێژن: هزار و پێنج سەد سەحابە دگەل دەرکەفتن، و چەکێ شەڕی دگەل خۆ نەبر، ژبلی چەکێ گەشتیاری، کو شیرە د کاڤلانیدا.

موسلمان بەرەف مەکەهێ ب رێ کەفتن:

و بەرەف مەکەهێ ب رێ کەفتن، هەتا گەهشتینە (ذي الحليفة)، ل وێرێ دەست ب رێ و رەسمێت عومرێ کرن، و ئیحرامێت عومرێ گرێدان، دا خەلك بزانیت ئەڤە نەهاتینە شەڕی، و کەسەك ژ خوزاغە هنارت دا دەنگ و باسێت مەکەهێ بۆ بینیت، دەمێ ﷺ گەهشتیە نێزیکی (عەسفان)، ئەو کەسێ وی هنارتی زڤڕی، و گۆتێ: ئەز یێ ژ دەف کەعبێ کورێ لوئەی دهێم، وان.. بەندە و حەبەشی یێت بۆ هەوە کۆمکرین، و گەلەك شەڕکەر یێت کۆم بووین، و دێ رێکێ ل تە گرن و ناهێلن تو بگەهیە کەعبێ. پێغەمبەری ﷺ پسیارا خۆ ب سەحابا کر.. و گۆتێ: ((هوین چ دبێژن ب سەر نفشێت ڤاندا بگرین ئەوێت هاریکاریا وان کرین؟ ئەگەر روینشتن دێ روینن و ئەو ب خەم، و ئەگەر قورتال بوون؛ ئەو ستۆیەکە خودێ قەدکری، ئان ژی هەوە دڤێت راست بچینە مالا خودێ، و یێ رێکێ ل مە بگریت، شەڕێ وی بکەین؟)) ئینا ئەبو بەکر گۆت: خودێ و پێغەمبەرێ وی باشتر دزانن، ئەم یێت هاتینە عومرێ، ئەم نەهاتینە شەڕێ کەسێ، بەلێ.. یێ ببیتە رێگر ناڤبەرا مە و کەعبێدا، دێ شەڕێ وی کەین، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((پا ب رێ بکەڤن))، و ب رێ کەفتن.

قورەیشێ پێکۆل کر رێکێ ل موسلمانا بگرت و نەگەهنە بەیتێ:

دەمێ قورەیشێ های ژێ بووی پێغەمبەر ﷺ یێ دەرکەفتی، کۆمبوونەکا شیرەتکاری گرێدا، و تێدا بریار دا رێکێ ل موسلمانا بگرن، خۆ چاوا بیت.. نەگەهنە کەعبێ.

پشتی پێغەمبەری ﷺ رێگریا بەندە و حەبەشیێت وان ب چوڤە وەرنەگرتی، زەلامەکی ژ بەنی کەعب گەهاندێ کو قورەیشێ یا خۆ بەرهەڤکری ب شەڕ بەرسینگێ وی بگرن و یێت ل (ذي طوى) کۆم بووین، و دووسەد سویار ب سەرۆکاتیا خالد کورێ وەلید جهێت خۆ یێت گرتین ل (كراع العميم) ل سەر رێکا سەرەکی یا دچیتە مەکەهێ، خالد پێکۆل کر رێکێ ل موسلمانا بگریت، و ئەو ب

سویارێت خۆڤه نێزیکی وان بوون هەتا ئێك و دوو ب چاڤ ددیت، خالدی موسلمان دیتن پێکڤه یێت دچنه رکوعێ و سوجدێ، گۆت: ئەگەر مه نوکه هێرش کربا سەر وان، دا گەلەکا ژێ کوژین، پاشی بریار دا: دەمێ موسلمان د نڤێژا ئێڤاریدا.. پێکڤه هێرشێ بکەنه سەر، بەلێ.. خودێ حوکمێ نڤێژا ترسێ ئینا خوار، و ئەو دەلیڤه بۆ خالدی نەهێلا.

گوهۆرینا رێکێ و پێکۆلا خۆدانه پاش ژ شەڕی:

پێغەمبەری ﷺ رێکا خۆ ڤەگوهاست، و د رێکەکا ب زەحمەت د ناف نهالاڕا چۆ، دەستێ راستێ گرت هەتا گەهشتیه جهێ بێنڤەدانێ ل حودەیبیه ل باشوورێ مەکەهێ، و خۆ ژ رێکا سەرەکی یا (تنعیم) ئەوا دچیته حەرەمێ دا پاش. دەمێ خالد دیتی هێزا لەشکەرێ موسلمانا رێکا خۆ ڤەگوهاست، ب لەز چۆ ئاگەهیا بدەته قورەیشێ، و پێغەمبەر ﷺ چۆ هەتا گەهشتیه (ثنیة المرار)، حێشترا وی نخیا عەردی، هندی سەحابه هاتنێ دا راکەنەڤه.. نەرابوو، ئینا گۆتن: (قصواء) یا عنڕی، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((قصواء) نەعنڕیه و.. نه ژ رەوشتێت وێیه، بەلێ مەسەلا وێ ژی یا فیلیه))، پاشی گۆت: ((ئەز ب وی کەمه یێ نەفسا من د دەستێ ویدا.. هەر نەخشەیەکێ ئەو پێشکێشی من بکەن، و تێدا رێزێ ل تخویبێت خودێ بگرن، ئەز دێ پێ رازی بم))، پاشی ل حێشترا خۆ خوڕی.. و راست رابووڤه، و چۆ هەتا گەهشتیه دویماهیا حودەیبیه، سەر برکەکا کێم ئاڤ، خەلك پیچ پیچه دشێن ئاڤا وێ ب کار بینن، گەلەك پێڤه نەچۆ، ئەو ژی نەما و هشك بوو، ئینا چۆنه دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتنێ: ئەم تێهنینه و ئاڤ نینه، ئینا تیرەك ژ تویرکێ خۆ یێ تیرا ئینا دەر و گۆتێ: ((د برکێڕا بچقینن))، ب خودێ.. هەر ئاڤ ژێ دزا هەتا تێرا هەمیا کری.

بەدیل.. کەفتە ناڤبەرا پێغەمبەری ﷺ و قورەیشێ:

پشتی پێغەمبەری ﷺ خۆ ژ بەر سینگگرتنا شەڕی لادای، و بێنا خۆ ل حودەیبیە ڤەدای، بەدیل کورێ (ورقاء) یێ خوزاعی دگەل هندەك کەسا ژ خوزاعە چۆنە دەف وی، و ژ ناف خەلکێ توهامە، خوزاعە جهێ باوەریا پێغەمبەری ﷺ بوون، بەدیل گۆتێ: ئەز یێ ژ دەف کەعبێ کورێ لوئەی دهێم، یێت هاتینە سەر ئاڤێت حودەیبیە، ژن و زارۆك یێت دگەل وان، و دێ شەڕی کەن و ناهێلن تو بگەهیە کەعبێ.

ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەم نەهاتینە شەڕێ کەسێ بکەین، ئەم یێت هاتینە عومرێ، و قورەیش یا ب شەڕاڤە واستیای، و گەلەك زیان یێت گەهاندینێ، ئەگەر ئەو حەزکەن.. دێ دگەل رێککەڤین، و مایێ خۆ ناڤبەرا من و خەلکێ نەکەن، و ئەگەر بڤێن وەکی خەلکی موسلمان ببن، بلا موسلمان ببن، و ئەگەر رازی نەبن ژبلی شەڕی، ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا، ئەز دێ سەرا ڤی دینی شەڕێ وان کەم هندی ئێك مایە ساخ، ئان ژی دێ خودێ دینێ خۆ سەرئێخیت)). بەدیل گۆتێ: ئەز دێ چم ئەڤا تە گۆتی.. بێژمە وان، و چۆ ناف قورەیشیا و گۆتێ: ئەز یێ ژ دەف وی زەلامی دهێم، و من های ژ ئاخفتنا وی بوو، ئەگەر هەوە بڤێت.. دێ بۆ هەوە بێژم، ساویلکە و سەرگەرمێت وان گۆتن: مە پێدڤی ب ئاخفتنێت وی نینە تو بۆ مە بێژی، و ئاقلدار و تێگەهشتیێت وان گۆتن: مە پێدڤی ب ئاخفتنێت وی نینە تو بۆ مە بێژی، بەلێ ئاقلدار و خودان رەئی ژ وان گۆتن: کا بێژە تە چ ژێ گوهە لێ بوویە؟ گۆت: من های ژێ بوو هۆ دگۆت و هۆ دگۆت..

ئینا قورەیشێ (مکرز بن حفص) هنارت، دەمێ پێغەمبەری ﷺ ئەو دیتی، گۆت: ((ئەڤە زەلامەکێ زۆردار و بێ بەختە)). دەمێ گەهشتیە دەف وان، ئەو ئاخفتنێت بۆ بەدیل و هەڤالێت وی گۆتین، بۆ وی ژی گۆتن، ئینا زڤڕی ناف قورەیشێ و بۆ گۆت.

هنارتییێت قورەیشێ:

پاشی زەلامەك ژ کینانە، ناڤێ وی حەلیس کورێ عەلقەمەی، گۆت: دەستویریێ بدەن.. ئەز بچمە دەف وی، گۆتنێ: هەرە دەف.

دەمێ گەهشتیە نێزیکی پێغەمبەری ﷺ و سەحابا، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەڤە فلان کەسە، ژ ملەتەکیە گەلەك رێزێ ل قوربانا دگرن و گرنگیێ ددەنێ، ببەنە سەر رێکا وی))، و برنە سەر رێکا وی، و سەحابا (لبيك اللهم لبيك) دگۆت. دەمێ وی موسلمان هۆسا دیتین، گۆت: (سبحان الله).. دڤێت رێکا کەعبێ ل ڤان نەهێتە گرتن، ئینا زڤرِی ناف هەڤالێت خۆ و گۆت: من قوربانی و رێ و رەسمێت عومرێ دیتن، و ئەز دبینم ئەڤە نەهێنە زڤرِاندن، و ئاخفتن ناڤبەرا وی و قورەیشێدا پەیدا بوو.

ئینا عوروە کورێ مەسعودێ (ثقفي) گۆتە قورەیشێ: ئەڤە یێ رێکا دورست و باشیێ نیشا هەوە ددەت.. ڤێجا پێ رازی ببن، و بهێلن ئەز بچم ببینم. گۆتنێ: هەرە، و رابوو چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و دگەل ئاخفت، و پێغەمبەری ﷺ ئاخفتنا بۆ بەدیلی گۆتی.. بۆ وی ژی گۆت. ئینا عوروەی گۆتێ: موحەممەد.. ئەم دێ بێژین تە ملەتێ خۆ قوتبڕکر، ما تە های ژێ بوویە بەری تە ئێك ژ عەرەبا ب سەر مالا خۆ و کەس و کارێت خۆدا گرتی؟ و ئەگەر یا دی ژی بیت، ئەز نابینم رێکێ بۆ تە ڤەکەن، و ئەز دبینم ئەڤێت دگەل تە هندەك کەسن.. دێ رەڤن و تە هێلنە ب تنێ. ئینا ئەبو بەکر گۆتێ: هەرە قرێژا لات بمێژە! ئەم دێ رەڤین و وی هێلین؟!

گۆت: ئەڤە کیە؟ گۆتنێ: ئەبو بەکرە. گۆت: ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا.. ئەگەر ژبەر قەنجیەکا تە نەبا، و من قەرێ تە ل سەر خۆ نەراکریە.. دا بەرسڤا تە دەم، و چەند دگەل پێغەمبەری ﷺ دئاخفت، دەستێت خۆ دکرە رهێت وی، عوروە کورێ شوعبەی هنداف سەرێ پێغەمبەری بوو ﷺ و شیرێ وی د دەستیدا بوو، چەند عوروەی دەستێ خۆ درێژکربا رهێت پێغەمبەری

ﷺ، دا كاڤلانێ شیری ل دەستێ وی دەت و بێژیتێ: دەستێ خۆ ژ رهێت پێغەمبەری ﷺ بدە پاش، عوروەی سەرێ خۆ بلندكر و گۆت: ئەڤە كیە؟ گۆتنێ: موغیرە كورێ شوعبەیە، گۆت: ئەوی چ غەدر و بێبەختی یا كری، ما ئەز نوزانم تە چ بێبەختی كریە؟ و موغیرە بەری موسلمان ببیت دگەل هندەك كەسا ب رێكەكێ دچۆن، هەڤالێت خۆ كوشتن، و مالێ وان بر، و پشتی هنگی موسلمان بوو، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەو پشتی هنگی یێ موسلمان بووی، و چو پەیوەندیا مە ب وی مالیڤە نینە))، و موغیرە برازایێ عوروەی بوو.

عوروەی بەرێ خۆ ددا سەحابێت پێغەمبەری ﷺ و هزرا خۆ تێدا دكر.. چەند پێڤە د گرێداینە و حەژێ دكەن. عوروە زڤڕی ناف هەڤالێت خۆ و گۆتێ: گەلی خەلكی.. ب خودێ ئەز یێ چۆیمە دەف شاهێت مەزن، ئەز یێ چۆیمە دەف قەیسەری و كیسرای و نەجاشی، ب خودێ من چو شاه نەدیتینە دەوروبەرێت وی رێزێ لێ بگرن، وەكی سەحابێت موحەممەدی رێزێ لێ دگرن و ب چاڤێ ڤیان و مەزنیێ بەرێ خۆ ددەنێ، ب خودێ ئەگەر تفكەتە عەردی دێ كەڤیتە د دەستێ زەلامەكی ژ واندا و دێ د سەر و چاڤێت خۆ و لەشێ خۆ دەت، دەمێ فەرمانەكێ ددەت ئێكسەر بێ گیرۆبوون ب جھ دئینن، دەمێ رابیت دەستنڤێژێ بشۆت، هەر وەختە شەڕی سەرا بكەن، دەمێ دئاخڤیت.. هەمی بێ دەنگ دبن، و وەك هەیبەت و مەزناهی.. رك و رك بەرێ خۆ نادەنێ، رێك و نەخشەیەكێ باش یێ بۆ هەوە هاتیە گۆتن.. پێ رازی ببن.

خودێ نەهێلا دەستێت وان بگەهنە هەوە ﴿هُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُم﴾:

دەمێ گەنج و سەرگەرم و شەڕخوازێت قورەیشێ دیتین سەركردێت وان حەز دكەن دگەل موسلمانا پێك بهێن، هزرا خۆ د نەخشەیەكیدا كر دا پێكهاتنێ تێكدەن، و بریار دان: ب شەڤێ ب نهینی دەركەڤن و بچن هندەك كارێت ئازراندنێ و زێدەگاڤیا دگەل موسلمانا بكەن، كو ببنە ئەگەرێ هلبوونا ئاگرێ شەڕی، و دەست ب جهئینانا بریارا خۆ كر، حەفتێ ئان هەشتێ زەلام ب شەڤ دەركەفتن و ژ

چیایێ تەنعیم چۆنە خوار، و پێکۆل کر بچنە ناف سەربازگەها موسلمانادا، بەلێ موحەممەدێ کورێ مەسلەمەی.. سەرکردێ زێرەڤانێت لەشکەرێ موسلمانا، ئەو زەلام هەمی دۆرپێچکرن و گرتن، بەلێ چونکی پێغەمبەری ﷺ ا

ﷺ حەز نەدکر شەڕ چێ ببیت، هەمی بەردان و لێ بۆری، و خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ (الفتح:24)، ئانکو: و خودێ نەهێلا دەستێت وان بگەهنە هەوە و دەستێت هەوە بگەهنە وان ل حودەیبیێ، پشتی هوین ب سەر وان ئێخستین [و هەوە هەژمارەك ژ وان ئێخسیرکری، ئەوێت ل بەر گەڕیاین ب سەر هەوەدا بگرن].

(عثمان بن عفان) وەك بالیۆز هنارتە ناف قورەیشێ:

پێغەمبەری ﷺ ڤیا بالیۆزەکی فرێکەتە ناف قورەیشێ.. دا هەلویست و ئارمانجا خۆ ژ وێ گەشتێ بۆ وان دیارکەت، ئینا گازی عومەری کر دا فرێکەتە مەکەهێ، عومەری داخوازا لێبۆرینێ کر و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. من د مەکەهێدا نینە ژ بنەمالا کەعب سەرا من عێجز ببیت، ئەگەر ئەز هاتمە ئێشاندن، (عثمان بن عفان) فرێکە، ئویجاخا وی یا ل مەکەهێ، و یا تە دڤێت، ئەو دێ گەهینیتە وان. ئینا داخواز کر و هنارتە ناف قورەیشێ و گۆتێ: ((بێژە وان: ئەم بۆ شەڕی نەهاتینە، ئەم یێت هاتینە عومرێ، و داخوازا وان بکە بۆ ئیسلامێ))، و گۆتێ: ((هەرە زەلام و ژنێت ئیماندار ل مەکەهێ ببینە و مزگینیا فەتح و سەرکەفتنەکا نێزیك بدێ، و بێژێ: دێ خودێ دینێ خۆ ل مەکەهێ سەرئێخیت، دا کەس موسلمانبوونا خۆ ل مەکەهێ نەڤەشێریت)).

(عثمان) ب رێ کەفت دا چیتە مەکەهێ، دەمێ گەهشتیە (بەلدح)، گۆتنێ: دێ کیڤە چی؟ گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ئەز یێ هنارتیم بۆ فلان کاری، گۆتنێ: ئەڤا تو دبێژی.. مە های ژێ بوو، ڤێجا هەرە ئەرکێ خۆ ب جھ بینە، پاشی ئەبان

کورێ سەعید کورێ (عاص) ب خێرهاتنا وی کر و هەسپێ خۆ زین کر، و (عثمان) لێ سویارکر، و ئێخسته د بن پاراستنا خۆڤه، و دگەل چۆ هەتا چۆینه مەکەهێ، و نامه گەهانده سەرکردێت قورەیشێ.. دەمێ ئاخفتنا خۆ ب دویماهی ئینای، ل سەر پێشنیارکر بچیته تەوافا کەعبێ، بەلێ وی پێشنیارا وان رەدکر، و رازی نەبوو تەوافا کەعبێ بکەت هەتا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ تەواف دکەت.

گۆتگۆتکێت کوشتنا (عثمان).. و (بيعة الرضوان):

قورەیشێ (عثمان) ل دەف خۆ دەستەسەرکر، و دبیت.. هەتا ئەو د ناڤبەرا خۆدا دان و ستاندنا بکەن و بریارەکێ بدەن، پاشی بەرسڤا ناما (عثمان)ی بدەن، دەستەسەرکرنا وی درێژ بوو، د ناف موسلمانادا بەلاڤ بوو کو (عثمان) یێ هاتیه کوشتن. دەمێ ئەڤ گۆتگۆتکە گەهشتیه پێغەمبەری ﷺ، گۆت: ((ئەم ژ ڤێرێ ناچین هەتا شەڕەکی دگەل وان نەکەین))، پاشی گازی سەحابا کر: ((وەرن بەیعێ بدەنه من))، و سەحابه لێ کۆم بوون و بەیعه دایێ کو نەرەڤن، و هندەکا بەیعه سەر مرنێ دایێ، و یێ ئێکێ ژ وان: ئەبو سینانێ ئەسەدی بوو، سەلەمە کورێ ئەکوەع سێ جارا بەیعه دایێ ل سەر مرنێ، ل دەسپێکا سەحابا.. و ل نیڤێ و ل دویماهیا وان، و پێغەمبەری ﷺ دەستێ خۆ گرت و گۆت: ئەڤە ژی پێش (عثمان)یڤە، و پشتی بەیعه ب دویماهی هاتی، (عثمان) ژی هات و بەیعه دا، هەمیا سۆز و پەیمانێت بەیعێ دان، ژبلی زەلامەکێ دورەوی.. دگۆتنێ (جد کورێ قەیس). و پێغەمبەر ﷺ ل بن دارەکێ بوو دەمێ بەیعه ژ سەحابیا وەردگرت، عومەری دەستێ وی گرتبوو، و مەعقل کورێ یەسار تایێ دارێ ژ پێغەمبەری ﷺ بلند کربوو، و ناڤێ بەیعێ بوو (بيعة الرضوان) و خودێ د قورئانێدا بەحسێ وێ کر: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ (الفتح:18). ئانکو: ب سویند خودێ ژ خودان باوەران رازی بوو وەختێ ل بن دارێ سۆز و پەیمان ددانه ته [ل حودەیبیێ].

گرێبەستا پێکهاتنێ و بەندێت وێ:

قورەیشێ هەست پێ کر هەلویستێ وان یێ تەنگاڤ بووی، ئینا ب لەز سوهەیل کورێ عەمرو هنارت دا گرێبەستەکا پێکهاتنێ دگەل مۆرکەت، و گۆتنێ: دڤێت رێککەفتن ل سەر هندێ بیت ئەو ئەڤ ساله بزڤرنەڤە، دا چو جارا عەرەب نەبێژن: موسلمان ب خورتی یێت چۆینە د مەکەهێدا. سوهەیل کورێ عەمرو چۆ دەف موسلمانا، دەمێ پێغەمبەری ﷺ ژ دویرڤە ئەو دیتی، گۆت: ((کارێ هەوە ب ساناهی کەفت، قورەیشێ پێکهاتن یا هەلبژارتی.. لەوا ئەڤ زەلامە هنارت)). سوهەیل گەهشتە دەف وان و گەلەك ئاخفتن، پاشی ل سەر ڤان بەندێت رێککەفتنێ پێك هاتن:

1. پێغەمبەر ﷺ و موسلمان.. ئەڤ ساله دێ زڤرنەڤە و ناچنە د مەکەهێدا، و سالا بێت دێ موسلمان چنە مەکەهێ، و دێ سێ رۆژا لێ مینن، و دێ چەکێ گەشتیاری ب تنێ ڤێ بیت، و دێ شیر د کاڤلانادا بن، و قورەیش ب چو شێوەیا رێکێ لێ ناگریت.

2. دەھ سالا شەڕ د ناڤبەرا هەردوو ئالیاندا نەهێتەکرن، و دێ خەلك سەر ژیانا خۆ ئێمن بیت، رێکێ ل ئێك و دوو ناگرن.

3. یێ بڤێت خۆ بدەتە دگەل موحەممەدی و هەڤپەیمانیا وی، دێ خۆ دەتە دگەل، و یێ بڤێت خۆ بدەتە دگەل قورەیشێ و هەڤپەیمانیا وێ.. دێ خۆ دەتە دگەل، و هەر هۆز و ئویجاخا خۆ بدەتە دگەل ئێك ژ هەردوو لا.. دێ ژ وان هێتە هەژمارتن و بیتە هندەك ژ وان، هەر زۆرداری و دژمنکاریەکا ژ وان هۆز و ئویجاخا پەیدا ببیت، دێ هێتە حسێبکرن دژمنکاری ژ وی ئالی هەمیێ.

یێ بێ دەستویریا سەروەرێ خۆ ژ قورەیشێ بگەهیتە موحەممەدی ـ ئانکو: رەڤی بیت ـ، دێ بۆ قورەیشێ هێتە زڤراندن، و ئەگەر ئێك ژ موحەممەدی ڤەببیت، و بچیتە ناف قورەیشێ ـ ئانکو: ژ وان برەڤیت ـ، ناهێتە زڤراندن. پاشی گازی عەلی کر دا گرێبەستێ بنڤێسیت، گۆتێ بنڤێسە: ((بسم الله الرحمن الرحيم))،

سوهەیلی گۆتێ: رەحمان ژی هەر خودێیە (الله)، ئەم ڤێ نوزانین.. بنڤێسە: (باسمك اللهم)، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە عەلی: ((وەکی وی بنڤێسە))، و بنڤێسە: ((ئەڤەیە یا موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ ل سەر پێکهاتی..))، سوهەیلی گۆتێ کا راوستە.. ئەگەر ئەم ل وێ باوەریێ باین تو پێغەمبەرێ خودێیی، مە رێکا کەعبێ ل تە نەدگرت، و مە شەڕێ تە نەدکر، گۆتێ: بنڤێسە موحەممەد کورێ عەبدوللاه، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەز پێغەمبەرێ خودێمە.. هوین باوەر ژ من ژی نەکەن))، و گۆتە عەلی: ((بنڤێسە: موحەممەد کورێ عەبدوللاه، و (رسول الله) ژێ ببە))، عەلی رازی نەبوو وان هەردوو پەیڤا ژێ ببەت، ئینا پێغەمبەری ﷺ ب دەستێت خۆ ژێ بر، و گرێبەست هاتە نڤێسین. دەمێ پێك هاتین، خوزاعە هەڤپەیمانی دگەل پێغەمبەری ﷺ کر، و ئەو هەڤپەیمانێت بنەمالا هاشم بوون هەر ل سەردەمێ (عبد المطلب)، هەروەکی ل دەسپێکێ مە دیارکری. و هەڤپەیمانیا وان یا نوی.. دوپاتی بوو سەر هەڤپەیمانیا کەڤن. و بنەمالا بەکر بوو هەڤپەیمانا قورەیشێ.

زڤراندنا ئەبو جەندەل:

ل وی دەمێ رێککەفتنا وان دهاتە نڤێسین، ئەبو جەندەل کورێ سوهەیل ب قەید و زنجیرێت خۆڤە ل باشوورێ مەکەهێ هات، و خۆ هاڤێتە بەر پێت موسلمانا، ئینا سوهەیل گۆت: ئەڤە ئێکەمین کەسە دویف رێککەفتنا مە.. تو بزڤرینی. پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((هێژ مە نڤێسینا رێککەفتنێ ب دویماهی نەئینایە)). گۆت: ب خودێ ئەگەر هوین ڤی نەزڤرینن، ئەز ل سەر چو تشتا دگەل هەوە پێك ناهێم.

پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((ڤی بۆ من بهێلە)). سوهەیل گۆت: ئەز ناهێلم، و سوهەیل شەقەك ل سەروچاڤێت ئەبو جەندەل دا و پستۆیێ وی گرت و راکێشا؛ دا بزڤرینیتە ناف موشرکا، و ئەبو جەندەل ب ئێك دەنگێ خۆ دکرە هەوار: گەلی موسلمانا.. چاوا من بزڤرینیتە ناف موشرکا، و دینێ من بێخنە د مەترسیێدا؟!

پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: بێنا خۆ فرەهکە و خۆ راگرە ئەڤە بۆ خودێیە.. دێ خودێ بۆ تە و هەژار و بێچارەیێت دگەل تە.. دەرگەهەکی ڤەکەت، ئەم و ئەو یێت رێککەفتین سەر پێکهاتنێ، و ئەڤە بەندەکێ رێککەفتنێیە، و مە سۆزا دایێ پێگریێ پێ بکەین، و خودێ ل سەر پەیمانا مە شاهدە و ئەم غەدرێ لێ ناکەین.

ئینا عومەر کورێ (خطاب) راست رابوو، و دگەل ئەبو جەندەل دچۆ و گۆتێ: ئەبو جەندەل هەدارێ بکێشە.. ئەو موشرکن، خوینا وان خوینا سایە، و دەستکێ شیری نێزیکی وی دکر. عومەر دبێژیت: من حەز دکر شیر ژ من وەرگرتبا و ل بابێ خۆ دابا، و مەسەلە ب دویماهی هاتبا.

ڤەکوشتن و سەرتراشین بۆ ب دویماهی ئینانا عومرێ:

دەمێ نڤێسینا گرێبەستێ ب دویماهی هاتی، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((دێ رابن.. قوربانا ڤەکوژن)). ب خودێ ئێك ژ سەحابا ژی نەرابوو، هەتا ئاخفتنا خۆ سێ جارا دوبارەکری ژی.. کەس ژ جهێ خۆ نەرابوو! ئینا چۆ بن خیڤەتا دەیکا موسلمانا ئوم سەلەمە روینشت، و گازندە ژ سەحابا کرن کو کەسێ گوهێ خۆ نەدایێ و ب فەرمانا وی نەکر، ئینا گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. تە دڤێت گوهێ خۆ بدەنە تە؟ ژ خیڤەتێ دەرکەڤە و پەیڤەکا ب تنێ ژی دگەل کەسێ نەئاخڤە هەتا قوربانێت خۆ ڤەدکوژی، و گازی سەرتراشێ خۆ بکە سەرێ تە بتراشیت، رابوو دەرکەفت و دگەل کەسێ نەئاخفت هەتا قوربانێت خۆ ڤەکوشتین و سەرێ خۆ تراشی، دەمێ سەحابا دیتی وی وەکر.. وان ژی ڤەکوشتن و سەرێت ئێك و دوو تراشین، هەتا هندەك د خەم و عێجزیادا دا هندەکا کوژن. حێشتر پێش حەفت کەسانڤە، و چێل پێش حەفتانڤە ڤەکوشت، و پێغەمبەری ﷺ حێشترەك ڤەکوشت یا ئەبو جەهلی بوو، خەلەکەکا زیڤی ل دفنا وێ بوو.. دا کەربێت موشرکا ڤەببن. پێغەمبەری ﷺ سێ جارا دوعا لێبۆرینا گونەها بۆ وان کر یێت سەرێت خۆ تراشین، و جارەکێ بۆ وان یێت سەرێت خۆ کورت کرین. د وێ سەفەرێدا.. خودێ فدیا نەساخیێ بۆ وی کەسێ پێش سەرتراشینێڤە رۆژی

گرتی ئان سەدەقە دای ئان پەرستن کری ئینا خوار، و ئەڤە د دەرهەقێ کەعب کورێ عەجرەیدا ئینا خوار.

نەزڤراندنا ژنێت مشەخت:

پاشی هندەك ژنێت ئیماندار داخواز ژ سەمیانێت خۆ کرن وان بزڤڕینە دەف خۆ، چونکی د رێککەفتنێدا بەحسێ ژنان نەکریە، ئەو بەند دبێژیت: (هەر زەلامەك ژ مە، خۆ یێ موسلمان ژی بیت بێتە دەف تە، دێ بۆ مە زڤڕینی)[1] و بەحسێ ژنان تێدا نینە، بەلێ سەمیانێت وان ب داخوازێت وان رازی نەبوون. ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُمْ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ﴾ (الممتحنة:10)، ئانکو: گەلی خودان باوەران، هەر وەختێ ژنێت خودان باوەر مشەخت بوون و هاتنە دەف هەوە، بجەڕبینن [کا وان ب دورستی باوەری ئینایە یان نە]، و خودێ چێتر ئاگەهە ژ باوەریا وان هەیە، و ئەگەر هەوە زانی کو وان [ژنان] ب دورستی باوەری یا ئینایی وان ل گاوران نەزڤڕینن، نە ئەو ژن بۆ وان گاوران دورستن و نە ئەو گاور بۆ وان دورستن، و [گەلی خودان باوەران] ئەو مەهرا زەلامێت وان ژنان [ئەوێت گاور] دایە وان ژنان ل زەلامێت وان بزڤڕینن، و چو گونەهە ل سەر هەوە نینە هوین وان ژنان مارە بکەن، ئەگەر هوین مارەیا وان بدەنێ، و ژنێت گاور ل سەر زیمەتا خۆ نەهێلن. و دەمێ مشەخت دبوون، پێغەمبەری ﷺ دویف قورئانێ تاقیکرن پێ دکر:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا...﴾ (الممتحنة:12)، ئانکو: هەی پێغەمبەر، گاڤا ژنێت خودان باوەر هاتنە دەف تە دا

1ـ صحيح البخاري 380/1.

پەیمانێ بدەنە تە کو ئەو چو هەڤپشکان بۆ خودێ چێ نەکەن.. و یا ب ڤان مەرجا رازی ببا، دا بێژیتێ: ((ئەڤە من بەیعە ژ تە وەرگرت))، و نەدزڤڕاندن. و ل دویف وی حوکمی، زەلامێت موسلمان هەڤژینێت خۆ یێت کافر بەردان، عومەری دوو ژن هەبوون د موشرك بوون.. هەردوو تەلاق دان، ئێکێ ژ وان شوی ب موعاویەی کر، و یا دی شوی ب سەفوانی ٔکورێ ئومەیەی کر.

چ ژ بەندێت رێککەفتنێ دیار دبیت:

ئەڤە بوو رێککەفتنا حودەیبیە، یێ هزرا خۆ د رامان و ئەنجامێت بەندێت وێدا بکەت، بێ گۆمان فەتح و سەرکەفتنەکا مەزنە بۆ موسلمانا. بەری هنگی.. قورەیشێ چو دانپێدان ب موسلمانا نەدکر، و ئارمانجا وێ ئەو بوو موسلمانا قوتبر بکەن و نەهێلن، و هەمی هێز و شیانێت خۆ ددانە کاری کو گازیا ئیسلامێ نەگەهیتە خەلکی، و خۆ ددانا نوینەر و سەرکێشا ئایینی و پێشەنگا کاروبارێت دنیایێ ل هەمی گزیرتا عەرەبی، پێکهاتن.. دانپێدانەکە ب هەبوون و هێزا موسلمانا و قورەیش ئێدی نەشێت بەرسینگێ وان بگریت.

بەندێ سیێ.. وەسا دیار دکەت، قورەیشێ ژ نەچاری پێشەنگیا خۆ یا دنیایێ و سەرکرداتیا دینی یا ژبیرکری، و یا وەلێ هاتی خەما خۆ ب تنێ هەلدگریت. و بۆ وێ نەخەمە ئەگەر گزیرتا عەرەبی هەمی موسلمان ببیت، بەس مەکەھ بۆ وێ بمینیت. مانە ئەڤە شکەستنەکا ئاشکرایە بۆ قورەیشێ؟ و سەرکەفتنەکا مەزنە بۆ موسلمانا.

ئەو شەڕێت پر کوشتن و ب خوین رشتن.. یێت د ناڤبەرا موسلمانا و دژمنێت واندا هاتینە کرن، ئارمانجا موسلمانا نە دەستکەفتنا مالی و کوشتنا خەلکی بوو.. ئان ب خورتی دژمنی بکەتە موسلمان، بەلێ ئێکانە ئارمانجا موسلمانا ژ وان شەڕا: دا خەلك ب ئازادیەکا تمام هزر بکەت و بیروباوەر و ئایینێ خۆ هەلبژێریت:

﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾ (الكهف:29)، ئانکو: ڤێجا هەرکەسێ بڤێت بلا باوەریێ بینیت، و هەرکەسێ بڤێت ژی بلا گاور ببیت، ئانکو: ناڤبەرا وان و

هەلبژارتنا وان.. چو هێز و فشار نەبن، و گەلەك ژ ڤێ ئارمانجێ ب رێککەفتنا حودەیبیە ب جھ هات، و ئەو فەتحا مەزن ب شەڕا ب دەست موسلمانا نەدکەفت، و ب پەیداکرنا وێ ئازادیێ، سەرکەفتنەکا مەزن بوو بۆ گازیێ.

بەری رێککەفتنێ.. هەژمارا موسلمانا ژ سێ هزارا نەدبۆری، پشتی دوو سالا.. هەژمارا لەشکەرێ موسلمانا د فەتحا مەکەهێدا بوونە دەھ هزار کەس.

و بەندێ دووێ.. پارچەیەکا دیە ژ ڤێ سەرکەفتنا مەزن.. موسلمانا دەست ب شەڕی نەکریە، هەر قورەیشێ دەست پێ دکر. خودێ دبێژیت: ﴿هُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ (التوبە:13)، ئانکو: دەستپێکێ وان شەڕ دگەل هەوە کربوو. و مەرەما موسلمانا ژ شاند و سرییێت لەشکەری، ب تنێ ئاگەهی و هشیارکرنا قورەیشێ بوو ژ سەرداچۆن و زۆرداریێت وێ، و رێگریا وێ بۆ گازیا دینی، هەر لایەکی مەرەمێت خۆ ب وێ رێککەفتنێ هەبوون، دویف رێککەفتنێ دەھ سالا شەڕ نەهێتەکرن، ئەڤە بوو تخویبەك بۆ رێگری و سەرداچۆنا قورەیشێ، و بەلگەیێ لاوازی و هەلوەشیانا وی ئالیە.. یێ دەست ب شەڕی دکر.

و بەندێ ئێکێ.. تخویبەکە بۆ قورەیشێ، کو ئێدی موسلمانا ژ مزگەفتا حەرام نەدەتە پاش، ئەو ژی دیسا شکەستنەکە بۆ قورەیشێ.

دەستکەفتیێ ب تنێ.. یێ ب دەست قورەیشێڤە هاتی: سالەکا ب تنێ رێ ل موسلمانا گرت نەچنە مزگەفتا حەرام. قورەیشێ سێ خالێت ئیجابی دانە موسلمانا، و ل بەرامبەر.. خالەکا ئیجابی ب دەست خۆ ئێخست، ئەوا د بەندێ چارێدا هاتی، و یا وان ب دەست خۆ ئێخستی گەلەك یا کێم و بێ سەروبەرە، و چو تشتێ وەسا تێدا نینە کو زیانێ بگەهینیتە موسلمانا، یا خویایە.. ئەگەر موسلمان موسلمان بیت، ژ خودێ و پێغەمبەری ﷺ، و ژ مەدینێ نارەڤیت، و دەمێ درەڤیت.. نامینیت موسلمان، و دەمێ ژ ئیسلامێ دەردکەڤیت، موسلمانا ژی پێدڤی پێ نینە، و دەرکەفتنا وی ژ جڤاکێ ئیسلامی باشترە ژ مانا وی، و ئەڤەیە یێ پێغەمبەری ﷺ ب ئاخفتنا خۆ ئاماژە پێ کری: ((من ذهب منا اليهم فابعده

الله))[1]، ئانكو: يێ ژ مه خۆ بدەته دگەل وان، خودێ وی ژ مه دویر بێخیت. و یێ موسلمان ببیت ژ خەلكێ مەكەهێ، هەرچەندە رێكا مەدینێ بۆ وی نەیا ڤەكریە، بەلێ عەردێ خودێ یێ بەرفرەهە، ما نە حەبەشە پەناگەها موسلمانا بوو.. هێژ خەلكێ مەدینێ چو ژ ئیسلامێ نەدزانی، و هەر ئەڤە بوو یا پێغەمبەری ﷺ ب ئاخفتنا خۆ ئاماژە پێ كری: ((یێ ژ وان موسلمان ببیت، دێ خودێ دەرگەهەكی بۆ ڤەكەت))[2].

قورەیشێ بۆ خۆ ئەڤ رێككەفتنە ب سەركەفتن ددانا، بەلێ د راستیدا، دەربڕین بوو ژ ترس و دلنەرەحەتی و بێچارەییا وان، و گەلەك ژ كیانێ خۆ یێ بوتپەرێسی دترسیان، و هەست پێ دكر.. ئەو یێت گەهشتینە سەر لێڤا كەندالەكی ها دێ هەرڤیت، و دڤێت ئەڤ پێنگاڤە هاڤێتبا دا هندەك د دەستادا بمینیت. و رازیبوونا پێغەمبەری ﷺ: ئەگەر ئێك ژ موسلمانا چۆ دگەل قورەیشێ، ئەو نازڤرینن. و ئەڤە نیشانە كو یێ پشت راست بوو ژ خۆراگری و خوسارەتیا كیانێ موسلمانا، لەوا بێ ترس ب ڤی مەرجی رازی بوو.

ب خەمكەفتنا موسلمانا و دان و ستاندنا عومەری دگەل پێغەمبەری ﷺ:

راستیا بەندێت ڤێ رێككەفتنێ ئەڤە بوو، بەلێ دوو تشت د رێككەفتنێدا هەبوون.. موسلمان گەلەك پێ هەرشین و ب خەم كەفتن:

خالا ئێكێ: پێغەمبەری ﷺ گۆتبووییێ ئەم دێ چینە مەكەهێ و تەوافا بەیتێ كەین، و ب مەرجێ قورەیشێ رازی بوو كو ئەڤ سالە بزڤرن.

خالا دووێ: پێغەمبەر ﷺ ل سەر حەقیێ بوو، و خودێ سۆز دابوو دێ دینێ خۆ ب سەرئێخم، بۆچی پێغەمبەری ﷺ ل بەر قورەیشێ دانا و ب یا كێم رازی بوو د رێككەفتنێدا؟! ئەڤ هەردوو خالە جهێ دلنەرەحەتی و گۆمان و بێزاریا سەحابا بوون.

1ـ صحيح مسلم، باب صلح الحديبية، 105/2.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

هەستا موسلمانا بریندار بوو، و ب خەم کەفتن، چونکی ب دویربینی گەلەك هزرا خۆ د رامان و ئەنجامێت بەندێت رێککەفتنێدا نەدکر، یێ پتر هەمیا ب خەم کەفتی و عێجز بووی.. عومەرێ کورێ (خطاب) بوو، چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ما نە ئەم ل سەر حەقیێنە و ئەو ل سەر نەحەقیێنە؟ گۆتێ: ((بەلێ)). گۆت: ما نە کوشتیێت مە بەحشتینە و کوشتیێت وان جەهنەمینە؟ گۆتێ: ((بەلێ)). گۆت: پا بۆچی دێ کێماسیێ بۆ دینێ خۆ قەبویلکەین، و زڤرین، و هێژ خودێ حوکم ناڤبەرا مە و وان نەکری؟ گۆت: ((کورێ (خطاب)ی.. ئەز پێغەمبەرێ خودێمە، و ئەز نەگوهداریا وی ناکەم، و ئەو دێ من ب سەرئێخیت، و چو جارا من بەرزە ناکەت)). عومەری گۆت: ما تە گۆتبوو: ئەم دێ تەوافا بەیتێ کەین؟ گۆت: ((ما من گۆتبوو ئەڤ سالە؟)). گۆت: نەخێر. گۆت: ((تو دێ چیە مەکەهێ و دێ کەعبێ تەواف کەی)). پاشی عومەر هەر ب وێ عێجزیێڤە چۆ دەف ئەبو بەکر، و هەر ئەو پسیار ژێ کرن، و ئەبو بەکری هەر ئەو بەرسڤێت پێغەمبەری ﷺ بۆ گۆتن.. و ل سەر زێدەکر: ئاخفتنا پێغەمبەری ﷺ بۆ خۆ بگرە هەتا دمری، ب خودێ ئەو یێ ل سەر حەقیێ.

پاشی ئەڤ ئایەتە هاتە خوار: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ (الفتح:1) هەتا دویماهیێ، پێغەمبەری ﷺ هنارتە دویف عومەریرا و بۆ خواند، عومەری گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ ئەڤە بۆ مە فەتحە؟ گۆت: ((بەلێ)). ژ نوی دلێ عومەری تەنا بوو و پێ خۆش بوو. عومەر گەلەك سەر وێ تۆڕەیی و ئاخفتنا خۆ پێشەمان بوو. عومەر دبێژیت: پشتی هنگی من گەلەك سەدەقە ددان و رۆژی دگرتن و نڤێژ دکرن و بەندە ئازا دکرن ژ ترسێت ئاخفتنا خۆ یا وێ رۆژێ، هەتا دلێ من تەنا بووی کو خێر و باشیا تێدا هەی[1].

---

1. بۆ بەرفرەهیا ڤێ غەزوێ و ئاگربەستێ بەرێ خۆ بدە: فتح الباري 7/439-458، صحيح البخاري 1/378-381، 2/598، 600، 717، صحيح مسلم 2/140، 105، 106، ئبن هيشام 2/308-322، زاد المعاد 2/122-127، مختصر سيرة الرسول ص207-305، تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص39، 40.

تەنگاڤیا موسلمانێت بێ چارە بێت مەکەهێ چارەسەر بوو:

دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ زڤرِیە مەدینێ، و پشت راست و ئێمن بووی، زەلامەك ژ موسلمانا ل مەکەهێ دهاتە ئەشکەنجەدان، و ژ دەستێت وان رەڤی، ناڤێ وی (أبو بصير) بوو، ژ ئویجاخا (ثقيف) ژ هەڤپەیمانێت قورەیشێ، قورەیشێ دوو زەلام هنارتنە دویفرِا و گۆتنە پێغەمبەری ﷺ: ئەو پەیمانا د ناڤبەرا مەدا.. و تە ئەڤ مافە یێ دایە مە، پێغەمبەری ﷺ یێ موسلمان تەسلیمی هەردوو قورەیشیا کر، و ژ مەدینێ دەرکەفتن هەتا گەهشتینە (ذا الحليفة)، ل وێرێ بێنا خۆ ڤەدا و هندەك قەسپ ڤێ بوون خوارن. (أبو بصير) گۆتە ئێك ژ هەردوو زەلاما: ب خودێ ئەزێ دبینم شیرێ تە گەلەکێ لاوە.. گۆت: ئەرێ ب خودێ یێ لاوە.. و من گەلەك جارا یێ جەربەندی. (أبو بصير) گۆتێ: کا ب دەف من بەرێ خۆ بدەمێ، شیرێ وی ژێ وەرگرت و دا بەر شیرا هەتا کوشتی، یێ دی رەڤی و زڤرِی مەدینێ، و ب غار قەستا مزگەفتێ کر، دەمێ پێغەمبەری ﷺ ئەو دیتی، گۆت: ((ترسەك یا گەهشتیە ڤی زەلامی))، گۆت: هەڤالێ من هاتە کوشتن و ئەز ژی دێ هێمە کوشتن، (أبو بصير) زڤرِی مەدینێ و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. تو یێ وەفادار بووی د پەیمانا خۆدا و خودێ ل تە ناگریت، و تە ئەز رادەستی وان کرم، پاشی خودێ ئەز ژ وان قورتالکرم. پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((دەیکا وی نەمینیت، وی شەڕ هەلکر.. ئەگەر ئێکێ دی ژی دگەل با))، دەمێ های ژ ئاخفتنا وی بووی، زانی دویماهیا وی هەر زڤرِاندنە بۆ مەکەهێ، ئینا ژ مەدینێ دەرکەفت هەتا چۆیە (سيف البحر)، ئەبو جەندەل ژی خۆ ژ دەستێت وان قورتالکر و گەهشتە (أبو بصير)، ئێدی هەر موسلمانەکێ ژ مەکەهێ دەرکەفتبا دا چیت گەهیتە (أبو بصير)، هەتا بووینە دەستەکەکا مرۆڤا، ب خودێ هەر کاروانەکێ ژ قورەیشێ دەرکەفتبا.. ئەو دا چن کوژن و مالێ وان بەن، قورەیش تەنگاڤ بوو و ئێك هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ و

هیڤی ژێ کرن و گۆتێ: بۆ خاترا خودێ.. ئەوێت ژ مە رەڤین، بلا بزڤرنە مەدینێ و ئەو دئێمنن مە چو ل سەر نینە، ئینا زڤرینە مەدینێ ئاکنجی بوون[1].

موسلمانبوونا قەهرەمانێت قورەیشێ:

ل دەسپێکێت سالا (7 مش)، پشتی پێکهاتنا حودەیبیە، عومەر کورێ عاص و خالد کورێ وەلید و (عثمان بن طلحة) موسلمان بوون، دەمێ چۆینە دەف پێغەمبەری ﷺ، گۆت: ((مەکەهێ بژارەیێت خۆ بۆ مە هنارتن))[2].

★★★

1ـ ژێدەرێن بۆری.

2ـ نەلێکیەك یا هەی د ژێدەراندا ل دۆر سالا موسلمانبوونا وان، کا سالا حەفتێ ئان هەشتێ مشەختی بوو، خودێ دزانیت.. یا دورست (7 مش) بوو.

قویناغا دووێ

وەرچەرخانەکا نوی

رێککەفتنا حودەیبیە.. دەسپێکا گوهۆرین و پێشکەفتنەکا نوی بوو د ژیانا ئیسلامێ و موسلمانادا، قورەیش.. ب هێزترین و دژوارترین دژمنا ئیسلامێ بوو، ب خۆڤەکێشانا وێ ژ مەیدانا شەڕی و خۆ دایە لایێ ئاشتی و ئێمناهیێ، شاپەڕەك ژ سێ شاپەڕێت دژمنێت ب هێز (قورەیش، غطفان، جوهی) شکەست، و چونکی قورەیش سەرکردا بوتپەرێسیێ بوو ل هەمی گزیرتا عەرەبی، حەز و پێکۆلێت وێ یێت دژمنکاری هەتا رادەیەکێ سست بوون، ژبەر هندێ.. پشتی رێککەفتنێ چو ئازراندنێت مەزن ژ لایێ (غطفان) ژی نەهاتنەکرن، و هەر کارێ ژ لایێ وانڤە هاتیەکرن، ب هاندانا جوهیا بوویە.

و جوهی.. پشتی ژ مەدینێ هاتینە دەرێخستن، خەیبەر بۆ خۆ کربوو جهێ پیلان و دژمنکاریێ، شەیتانێت وان ل وێرێ کۆم دبوون و داڤێت خۆ دراچاندن و نەخشە ددانان، و ئاگرێ دژمنیێ هەل دکر و بزۆت راپێش دکرن، و عەرەبێت کۆچەر ل دەوروبەرێت مەدینێ دژی موسلمانا هان ددان، و ئارمانجا وان ئەو بوو: پێغەمبەری ﷺ ب موسلمانڤە ب ئێکجاری ل مەدینێ نەهێلن، ئان زیانێت مەزن بگەهینێ و لاوازکەن. ژبەر هندێ.. پشتی حودەیبیێ، ئێکەمین پێنگاڤا رژد و ئێکلاکەر پێغەمبەری ﷺ هاڤێتی، راگەهاندنا شەڕی بوو سەر وی بارەگەهێ ماکا خرابی و دژمنکاری و تێکدانێ.

قویناغا پشتی حودەیبیێ دەسپێکری، دەلیڤەیەکا مەزن دا موسلمانا بۆ بەلاڤکرن و گەهاندنا گازیا ئیسلامێ، و بزاڤا موسلمانا د ڤی بیاڤیدا گەلەك خورت و زێدە بوو، و ژ بزاڤا لەشکەری پتر لێ هات، ژبەر هندێ.. دێ ڤێ قویناغێ کەینە دوو پشك:

1. کار و بزاڤ د بیاڤێ گازیێدا، ئان هنارتنا نامەیا بۆ شاه و مەزنێت دەولەتا.
2. بزاڤا لەشکەری.

بەری بەحسێ بزاڤا لەشکەری بکەین د ڤێ قویناغێدا، دێ بابەتێ هنارتنا نامەیان بۆ شاه و میرا بەحسکەین، چونکی.. بێ گۆمان، گازیا ئیسلامێ ل پێشیا هەمی ئەرکایە، و ئەو ئارمانجە.. یا موسلمانا گەلەك نەخۆشی و ئەشکەنجەدان و شەڕ و فتنە و تەنگاڤی سەرا دیتین.

★★★

هنارتنا ناما بۆ شاه و میران

ل دویماهیێت سالا شەشێ مشەختی، دەمێ پێغەمبەر ﷺ ژ حودەیبیێ زڤڕی، نامە بۆ شاه و میرا هنارتن، و داخوازا وان دکر بۆ ئیسلامێ.

دەمێ ڤیای ناما بۆ وان بهنێریت، گۆتنێ: ئەو چو ناما وەرناگرن، ئەگەر یا مۆرکری نەبیت، ئینا پێغەمبەری ﷺ مۆرەك ل سەر گوستیرکەکا زیڤی بۆ خۆ چێکر، ل سەر نەخشاند: (محمد رسول الله)، هەر پەیڤەك ژ وان رێزەك، ب ڤی شێوەی[1]:

الله

رسول

محمد

و هندەك سەحابێت خودان ئەزموون و شارەزا بۆ گەهاندنا ناما هەلبژارتن.

زانا مەنسورفوری دوپات دکەت کو پێغەمبەری ﷺ قاسدێت خۆ ل دەسپێکا هەیڤا موحەرەمێ سالا (7 مش) هنارتن، بەری دەرکەڤنە خەیبەرێ ب چەند رۆژا[2]. و دێ نوکە دەقێت وان نامەیان و ئەنجامێت ژێ پەیدابووین دیارکەین:

1ـ نامەیا بۆ نەجاشی، شاهێ حەبەشە:

ناڤێ نەجاشی: (أصحمة بن الأبجر) بوو، پێغەمبەری ﷺ نامەیا وی داف عەمرو کورێ ئومەیەیێ (ضمر)ی ل دویماهیا سالا شەشێ.. ئان ل دەسپێکا سالا حەفتێ مشەختی.

(الطبري) دەقێ نامێ یێ دیارکری، بەلێ پشتی مرۆڤ باش هزرا خۆ د وی دەقیدا دکەت، دیار دبیت ئەڤە نەئەو نامەیە یا پێغەمبەری ﷺ پشتی حودەیبیێ بۆ هنارتی.. دبیت دەقێ وێ نامێ بیت یا دگەل جەعفەرێ کورێ (أبو طالب) هنارتی،

1ـ صحيح البخاري 872/2 ـ 873.

2ـ رحمة للعالمين 171/1.

دەمێ ئەو و هەڤالێت خۆ مشەخت بووینە حەبەشە دەمێ هێژ پێغەمبەر ﷺ ل مەکەهێ. ل دویماهیا نامێ بەحسێ وان مشەختیان دکەت: (ئەڤە من کورێ مامێ خۆ جەعفەر و هندەك موسلمان هنارتنە دەف تە، دەمێ گەهشتن، بحەوینە و زۆرداریێ لێ نەکە).

بەیهەقی.. دەقێ نامەیا نەجاشی ژ ئبن ئیسحاق ڤەدگوهێزیت، و دەقێ وێ ئەڤەیە:

(ئەڤە نامەیەکە ژ موحەممەد پێغەمبەر بۆ نەجاشی ـ الأصحم ـ مەزنێ حەبەشە، سلاڤ ل سەر وی بن یێ رێکا راست گرتی و باوەری ب خودێ و پێغەمبەرێ وی ئیناى، ئەز شەهدەییێ ددەم ژبلی خودێ چو خودایێت دی نینن، و یێ بێ هەڤژین و دویندەهە، و موحەممەد بەندەیێ وی و پێغەمبەرێ ویە، ئەز داخوازا تە دکەم بۆ ئیسلامێ، ئەز قاسد و پێغەمبەرێ ویمە، موسلمان ببە دێ یێ ب سلامەت بی:

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ و ئەگەر تو موسلمان نەبووی، گونەها هەمی مەسیحیێت ملەتێ تە د ستۆیێ تەدایە).

ڤەکۆلەرێ مەزن.. دکتۆر حەمیدوللا (باریس) نەگەلەك ژمێژە ب سەر دەقێ نامەیەکێ هەلبوو، و ئبن قەییم ژی ئەو دەق یێ بەلاڤکری ب جودایيا پەیڤەکا ب تنێ. دکتۆری زەحمەتەکا مەزن یا بری بۆ دویفچۆن و دوپاتکرنا دەقی ب پشتەڤانیا رێك و تەکنۆلۆجیا هەڤچەرخ، و دەقێ نامێ ب ڤی رەنگیە:

بسم الله الرحمن الرحيم

ژ موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ بۆ نەجاشی مەزنێ حەبەشە، سلاڤ ل سەر وی بن یێ رێکا راستیێ گرتی، و پاشی.. پەسن و سوپاسی بۆ وی خودێنە یێ چو خودایێت دی ژبلی وی نەی، ئەوە (الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن)، و ئەز

شەهدەیێ ددەم عیسا کورێ مەریەمێ روحا خودێ و ئاخفتنا ویە بۆ مەریەما پاك و پاقژ و پاراستی ڤەگوهاستی، و ب پف و روحا خودێ ب عیسای دووگیان بوو، هەروەکی خودێ ئادەم ب دەستێ خۆ چێکری، و ئەز داخوازا پەرستنا خودایێ ئێکانە یێ ب تنێ و بێ هەڤپشك دکەم، و گوهداریا وی بکەی، و دویف من بکەڤی، و باوەریێ ب وێ بینی یا بۆ من هاتی، بێ گۆمان ئەز پێغەمبەرێ خودێمە، و ئەز بەرێ تە و سەربازێت تە ددەمە خودایێ مەزن، ئەڤە من گەهاندە تە و شیرەت ل تە کر، شیرەتا من وەربگرە، و سلاڤ سەر وی بن یێ رێکا راستیێ گرتی[1].

و ئەو دکتۆرێ رێزدار دوپات دکەت: ئەڤە دەقێ وێ نامێیە یا پێغەمبەری ﷺ پشتی حودەیبیێ بۆ نەجاشی نڤێسی و هنارتی، و دورستیا ڤێ نامێ.. بەلگەیێت پێ هەین، بەلێ ئەڤ نامە ئەو بیت یا پشتی حودەیبیێ، چو بەلگە پێ نینن. و یا بەیهەقی ژ ئبن ئیسحاق ڤەگوهاستی.. نێزیکی وان نامایە یێت پێغەمبەری ﷺ بۆ شاه و میرێت مەسیحیان هنارتین پشتی حودەیبیێ. و ئایەتا پیرۆز: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ...﴾ د وێ نامێدا بوو، هەروەکی د نامێت دی ژیدا بۆ مەسیحیان دنڤێسی، و د نامێدا نافێ وی یێ ئاشکرا (الأصحمة) یێ ئینای، بەلێ دەقێ دکتۆر حەمیدوللای ل دەف من ئەوە یێ پێغەمبەری ﷺ پشتی مرنا (أصحمة) بۆ خەلیفێ پشتی خۆ هێلای، و دبیت.. ژبەر هندێ ناڤ نەنڤێسی بیت. و من چو بەلگەیێت ئێکلاکەر سەر ڤان بۆچۆنا نینن، ژبلی شەهدەییێت ناڤخۆیی یێت دەقێت ڤێ پەرتۆکێ، و یا سەیر ژ دکتۆر حەمیدوللای، ئەو ئێکلا دکەت کو ئەڤ دەقە ئەوە یێ بەیهەقی ژ ئبن عەباس وەرگرتی، و دەقێ وێ نامێیە یا پێغەمبەری ﷺ پشتی مرنا (أصحمة) ب ئاشکرایی یێ نڤێسی، و یا دورست.. خودێ دزانیت[2].

1ـ رسول أكرم كی سیاسی زندكی (ب زمانێ ئوردو) بەرپەر 108 ـ 109، 122 ـ 125.

2ـ بەرێ خۆ بدە (رسول اكرم كی سیاسی زندكی) د. حمیید عبدالله ص108-114 و 121-131.

دەمێ عەمرو کورێ ئومەیەیێ (ضمر)ی نامەیا پێغەمبەری ﷺ گەهاندیە نەجاشی، دانا سەر سەرێ خۆ، و ژ تەختێ خۆ هاتە خوار، و ل سەر دەستێ جەعفەرێ کورێ (أبو طالب) موسلمان بوو، و ئەڤ بەرسڤە بۆ پێغەمبەری ﷺ نڤێسی، و ئەڤە دەقێ وێیە:

بسم الله الرحمن الرحيم

بۆ موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ، ژ نەجاشی (أصحمة) سلاڤ ل سەر تە بن ئەی پێغەمبەرێ خودێ، دلۆڤانی و بەرەکەتێت خودێ ل سەر تە بن، ئەو خودایێ چو خودێ ژبلی وی نینن، و پاشی:

ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. نامەیا تە گەهشتە من، و یا تە بەحسێ عیسای کری، ئەز ب خودایێ عەرد و عەسمانی کەمە.. عیسا ژ وێ زێدەتر نینە یا تە گۆتی، ئەو وەسایە وەکی تە گۆتی، و ئەم دزانین تە ناما خۆ بۆ چ هنارتیە، مە کورێ مامێ تە و هەڤالێت تە یێت نێزیکی خۆ کرین، ئەز شاهدم تو پێغەمبەرێ خودێیی، تو راستگۆیی و من باوەری ب تە ئینا، و بەیعە دا تە، و بەیعە دا کورێ مامێ تە، و ئەز ل سەر دەستێ وی بۆ خودێ موسلمان بووم[1].

پێغەمبەری ﷺ داخواز ژ نەجاشی کربوو: جەعفەر و یێت دگەل وی مشەخت بووینە حەبەشە.. بزڤرینیت، ئینا د دوو گەمیادا دگەل عەمرو کورێ ئومەیە هنارتن، هەتا گەهاندینە دەف پێغەمبەری ﷺ، و ئەو ل خەیبەرێ بوو.

نەجاشی ل هەیڤا رەجەبێ سالا نەهێ مشەختی، پشتی شەڕێ (تەبووك) چۆیە بەر دلۆڤانیا خودێ، و رۆژا مری.. پێغەمبەری ﷺ بەهیا وی دانا و نڤێژا مری ژ دویر (صلاة الغائب) ل سەر کر.

دەمێ ئەو مری، و شاهەکێ دی ل جهێ وی هاتیە دانان، پێغەمبەری ﷺ نامەیەکا دی بۆ وی هنارت، بەلێ نەهاتیە زانین کا موسلمان ببوو ئان نە[2].

1ـ زاد المعاد 61/3.

2ـ دبیت ئەڤە ژ وێ هاتبیتە وەرگرتن یا موسلمی ژ ئەنەسی وەرگرتی 99/20.

2ـ نامەیا بۆ مقەوقس شاهێ مسرێ:

پێغەمبەری ﷺ ئەڤ نامە بۆ جورەیج کورێ مەتی[1] هنارت، ناسناڤێ وی مقەوقس بوو، شاهێ مسرێ و ئەسکەندەریە:

بسم الله الرحمن الرحيم

ژ موحەممەد بەندەیێ خودێ و پێغەمبەرێ وی بۆ مقەوقس مەزنێ قبتیان (القبط)، سلاڤ ل سەر وی بن یێ رێکا دورست گرتی، و پاشی: ئەز داخوازا تە دکەم بۆ ئیسلامێ، موسلمان ببە دێ یێ ب سلامەت بی، موسلمان ببە.. دێ خودێ دوو جارا جزایێ تە دەتە تە، و ئەگەر تە پشت دایێ، گونەها ملەتێ (قبط)ی ستۆیێ تەدایە:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾[2]. ئانکو: [هەی موحەممەد] بێژە [وان]: گەلی خودان کتێبان (جوهی و فەلەنە)، وەرنە سەر وێ ئاخفتنێ یا ئەم و هوین تێدا ئێك، کو ئەم و هوین ژ خودێ پێڤەتر چو نەپەرێسین، و چو هەڤال و هەڤپشکان بۆ چێنەکەین، و هندەك ژ مە هندەکان نەدانە جهێ خودێ [و بۆ داچەمن]، ڤێجا ئەگەر رویێ خۆ وەرگێڕان و پشت تێ کرن، بێژنە وان: ئەڤە هوین شاهد کو ئەم موسلمانین [و مە سەرێ گوهداریێ بۆ خودێ چەماند].

پێغەمبەری ﷺ (حاطب بن أبي بلتعة) هەلبژارت بۆ گەهاندنا ڤێ نامێ، دەمێ چۆیە دەف، گۆتێ: بەری تە زەلامەکی حوکوم ل مسرێ دکر دگۆت: ئەزم خودایێ ژ هەمیا بلندتر، ئینا خودێ ئەو گرت و ل دنیایێ و ئاخرەتێ سزا دا.

1ـ رحمة للعالمين 178/1. رسول أكرم كى سياسى زندكى، د.حميدالله ص141.

2ـ زاد المعاد 61/3. رسول أكرم كى سياسى زندكى، د.حميدالله ص136 ـ 137.

ب وی هندەك ژ ناڤ برن، پاشی ئەو تۆل ژ وی ڤەكرن و ژ ناڤ بر، ڤێجا یێت بەری خۆ بكە عیبرەت و سەربۆرا ژێ وەربگرە، بلا تو نەبیە عیبرەت بۆ یێت پشتی خۆ.

ئینا مقەوقسی گۆتێ: مە دینەكێ هەی ئەم ناهێلین، ژبلی ئەگەر دینەكێ ژ وی باشتر هەبیت.

(حاطب) گۆتێ: ئەم داخوازا تە دكەین بۆ دینێ ئیسلامێ، یێ ب ڤی دینی خودێ بنیاسیت، چو هزر و دینێت دی ناگریت. ڤی پێغەمبەری داخوازا خەلكی كر بۆ ئیسلامێ، یێت ژ هەمیا دژوارتر سەر وی قورەیش بوو، و یێت ژ هەمیا نەیار و دژمنتر جوهی بوون، و یێت ژ هەمیا نێزیكتر بۆ وی.. مەسیحی بوون، و ئەز سویند دخۆم.. مزگینیا مووسای بۆ عیسای، وەكی مزگینیا عیسای بۆ موحەممەدیە، و ئەڤ داخوازا ئەم ژ تە دكەین بۆ قورئانێ، وەكی وێ داخوازێیە یا تو ژ خەلكێ تەوراتێ دكەی بۆ ئنجیلێ، هەر پێغەمبەرەكێ بۆ ملەتەكی هاتبیتە هنارتن.. ئەو ئوممەتا وینە، ئەركە سەر وان گوهداریا وی بكەن، و تو ژ وانی یێ ل سەردەمێ ڤی پێغەمبەری، و ئەم تە ژ دینێ عیسای نادەینە پاش، ئەم فەرمانێ ل تە دكەین: پێگریێ پێ بكەی. مقەوقس گۆتێ: من هزرا خۆ یا د ڤی پێغەمبەریدا كری، ئەو تشتێ ل دەف وی نەبیت، نابێتە كەسێ بكەن، و هەرتشتێ ئەو دكەت، نابێتە كەسێ نەكەن، و ئەز نابینم سێربەندەكێ سەرداچۆیی بیت، و نەكاهنەكێ درەوینە، و ئەز دبینم نیشانێت پێغەمبەرینێ یێت ل دەف هەین، دێ بەرێ خۆ دەینێ و پاشی دێ بەرسڤێ دەین.

و نامـا پێغەمبەری ﷺ ژێ وەرگرت، و كرە د سندۆقەكا دارێ (عاج)یدا و دایێخست و داف جاریەكا خۆ و راكر، پاشی گازی نڤێسەرەكێ خۆ كر عەرەبیێ بزانیت، و ئەڤ نامە بۆ پێغەمبەری ﷺ نڤێسی:

(بسم الله الرحمن الرحیم)، بۆ موحەممەد كورێ عەبدوللای، ژ مقەوقس مەزنێ (قبط)یان، سلاڤ ل سەر تە بن، و پاشی:

من نامەیا تە خواند، و ئەو تشتێ تە تێدا گۆتی، و گازیا تو رادگەهینی.. ئەز تێ گەهشتم، من دزانی پێغەمبەرەك یێ ماى، و من هزر دكر دێ ل شامێ رابیت، و من رێز ل قاسدێ تە گرت، و ئەڤە من دوو جاریە بۆ تە هنارتن.. رێز و قەدرەكێ مەزن یێ ل دەف مە هەی، و عەبایەك، و من هێسترەك بۆ تە هنارت دا لێ سویاربی، و سلاڤ ل سەر تە بن.

نامەیا وی ئەڤە بوو، و موسلمان نەبوو، و هەردوو جاریە.. ماریە و سیرین بوون، و هێستر دەلدەل بوو، هەتا سەردەمێ موعاویەی مابوو[1]، و پێغەمبەری ﷺ ماریە مەهركر و ئیبراهیم ژێ بوو، و سیرین دا حەسان كورێ (ثابت)ێ پشتەڤان.

3ـ نامەیا بۆ كیسرای شاهێ فورسێ:

پێغەمبەری ﷺ بۆ كیسرای شاهێ فورسێ نڤێسی:

(بسم الله الرحمن الرحیم)، ژ موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ.. بۆ كیسرای مەزنێ فورسێ، سلاڤ ل سەر وی بن یێ رێكا دورست بگریت، و باوەریێ ب خودێ و پێغەمبەرێ وی بینیت، و شەهدە بدەت ژبلی خودێ چو خودایێت دی نینن.. یێ ب تنێیە و بێ هەڤپشكە، و موحەممەد بەندەیێ خودێ و پێغەمبەرێ ویە، ئەز داخوازا تە دكەم بۆ ئیسلامێ، و ئەز پێغەمبەرێ خودێمە بۆ هەمی مرۆڤا، دا هەركەسەكێ ساخ ئاگەهداركەم، و سزا نەگوهداریێ ب سەر كافراندا بێتە خوار، موسلمان ببە.. دێ ب سلامەت بی، و ئەگەر موسلمان نەبی.. گونەها مەجووسا یا د ستۆیێ تەدا).

پێغەمبەری ﷺ عەبدوللا كورێ (حذافة)یێ سەهمی هەلبژارت بۆ گەهاندنا نامێ، عەبدوللای نامە گەهاندە مەزنێ بەحرەین، و ئەم نوزانین كا مەزنێ بەحرەین زەلامەك ژ زەلامێت خۆ هنارت.. ئان هەر عەبدوللایێ سەهمی هنارت. ئەو بیت ئان ئێكێ دی بیت، دەمێ نامە بۆ كیسرای هاتیە خواندن، دڕاند و پرت

1ـ زاد المعاد 61/3.

پرت کر، و ب دفنبلندیڤه گۆت: بەندەیەکێ پیس د بن دەستهەلاتا منڤه.. نافێ خۆ بەری نافێ من دنڤێسیت؟! دەمێ ئەڤ دەنگ و باسه گەهشتیه پێغەمبەری ﷺ، گۆت:

((خودێ مولکێ وی پرت پرتکەت، و وەلێ هات)).

کیسرای نامەیەك بۆ والیێ خۆ ل یەمەنێ هنارت، گۆتێ: دوو زەلامێت ب هێز بهنێرە حیجازێ، دا ئەو زەلامێ ل وێرێ خۆ دیارکری بۆ من بگرن و بینن. مەزنێ یەمەنێ (باذان) دوو زەلامێت خۆ هەلبژارتن و نامەیەك دا ڤێ و هنارتنە دەف پێغەمبەری ﷺ، و فەرمان لێ کر: دگەل وان هەردوو زەلاما بچیتە دەف کیسرای.

دەمێ گەهشتینە مەدینێ و پێغەمبەر ﷺ دیتی، ئێکی ژ وان گۆت: شاهێ شاهان (کیسرا)ی نامەیەك یا بۆ شاه (باذان) هنارتی بهنێریتە دویف تەڕا تە ببەینە دەف وی، و ئەز یێ هنارتیم دا دگەل من بهێی، و ئاخفتنا وی یا ب گەف بوو. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هەرن سوبەهی وەرن)). ل وی دەمی شۆڕەشەکا مەزن د ناف مالا کیسرایدا دەسپێکربوو، دەمێ لەشکەرێ کیسرای بەرامبەر لەشکەرێ قەیسەری شکەستی، کورێ کیسرای (شێرەوەیه) ب هاریکاریا پشتەڤانێت خۆ بابێ خۆ کوشت و خۆ کره شاه ل جهێ وی، شەڤا سێ شەمبی بوو بیستی (جمادي الأولى) سالا (7 مش)[1].

و پێغەمبەری ﷺ ئەڤه ب رێکا وەحیێ زانی. دەمێ رۆژا پاشتر ئەو هەردوو چۆینه دەف پێغەمبەری ﷺ، ئەڤ دەنگ و باسه بۆ گۆت..

گۆتنێ: تو دزانی تو چ دبێژی..؟ مە تشتەکێ ب ساناهیتر یێ دایه بەر تە، ئەم ڤێ ئاخفتنێ بگەهینینه شاهی؟ گۆتێ: ((ئەرێ.. ڤێ ئاخفتنا من بگەهینێ، و بێژنێ: دینێ من و دەستهەلاتا من دێ هەمی دەڤەرێت کیسرای ڤەگریت! و دێ یێت ب پێلاڤ و یێت پێخاس ڤەگریت. و بێژنێ: ئەگەر ئەو موسلمان ببیت.. هەرتشتێ بن دەستهەلاتا وی دێ دەمە وی، و دێ کەمە مەزنێ ملەتێ وی)). ژ

1ـ فتح الباري 127/8.

مەدینێ دەرکەفتن و زڤڕینە دەف (باذان) و هەرتشتێ گوه لێ بووی بۆ گۆتن. گەلەك پێڤە نەچۆ.. نامەیەك گەهشتە (باذان) کو شێرەوەیە بابێ خۆ یێ کوشتی، و شێرەوەیە د نامەیا خۆدا گۆتبوویێ: هەرە سەحکە وی زەلامی ئەوێ بابێ من ژبەر وی نامەیەك بۆ تە هنارتی، و نەهاڤێژێ.. هەتا ئەز فەرمانەکێ ددەمە تە.

و ئەڤە ببوو ئەگەرێ موسلمانبوونا (باذان) و هندی فارسێت دگەل وی ل یەمەنێ[1].

4ـ نامەیا بۆ قەیسەر شاهێ رۆمێ:

بوخاری ب درێژی بەحسێ وێ نامەیێ دکەت یا پێغەمبەری ﷺ بۆ هرەقل شاهێ رۆمێ هنارتی، و ئەڤە دەقێ وێیە:

(بسم الله الرحمن الرحيم)، ژ موحەممەد بەندەیێ خودێ و پێغەمبەرێ وی.. بۆ هرەقل مەزنێ رۆمێ، سلاڤ سەر وی بن یێ رێکا دورست گرتی، موسلمان ببە دێ یێ ب سلامەت بی، موسلمان ببە.. دێ خودێ جزایێ تە دوو جارا دەتە تە، و ئەگەر تە پشت دایێ، گونەها هەمی ئەریسیان د ستۆیێ تەدایە، ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾[2].

پێغەمبەری ﷺ دوحیە کورێ خەلیفەیێ کەلبی هەلبژارت وێ نامێ بگەهینیت، و گۆتێ: ((نامێ بگەهینە مەزنێ (بصری) دا ئەو بگەهینیتە قەیسەری)). بوخاری ژ ئبن عەباس ڤەدگێریت، ئەبو سوفیان کورێ حەرب گۆتبوو وی: ئەو دگەل کاروانەکێ قورەیشێ بوو، هرەقل هنارتە دویف ویرا دگەل کاروانەکێ قورەیشێ بوو، چۆبوونە بازرگانیێ ل شامێ، ل وی دەمێ پێغەمبەری ﷺ رێ دایە قورەیشێ ب ئێمناهی بازرگانیا خۆ بکەن، ل وی دەمی ئەو ل قودسێ

1ـ فتح الباري 127/8 ـ 128.

2ـ صحيح البخاری 4/1، 5.

بوون[1]، داخوازكرنه ديوانا خۆ.. و مەزنێت رۆمێ د روينشتى بوون، گازى تورجومانێ خۆ كر و گۆتێ: كى ژ هەوه پتر نێزيكى وى زەلاميه ب مرۆڤانيێڤه ئەوێ دبێژيت ئەز پێغەمبەرم؟ ئەبو سوفيان گۆت: من گۆتێ: ئەز پتر هەميا نێزيكى ويمه. گۆت: وى نێزيكى من بكەن، و هەڤالێت وى ژى نێزيك بكەن.. بلا ل پشت وى بن، پاشى گۆته تورجومانى: ئەز پسيارا وى زەلامى ژ ڤى دكەم، و گۆته هەڤالێت وى: ئەگەر درەو كر.. بێژنێ: وەنينه. ئەبو سوفيان گۆت: ب خودێ ئەگەر ژ شەرمێ نەبا كو درەوا من ئاشكراكەن، دا وى درەوين دەرئێخم.

پاشى پسيارا ئێكێ ژ من كرى، گۆت: بنەمالا وى د ناف هەوەدا يا چاوايه؟ من گۆتێ: ئەو د ناف مەدا خودان بنەمالەكا ناڤدارە. گۆت: كەسەكێ دى ژ هەوه بەرى وى گۆتيه ئەز پێغەمبەرم؟ من گۆتێ: نەخێر. گۆت: مرۆڤێت مەزن و بەرپرس ئان هەژارێت خەلكى گەهشتينێ؟ من گۆتێ: هەژارێت وان. گۆت: كەس ژ باب و باپيرێت وى شاه بوو؟ من گۆتێ: نەخێر. گۆت: دويكەفتيێت وى كێم دبن ئان زێدە دبن؟ من گۆتێ: زێدە دبن. گۆت: كەس ژ وان ژ دينێ خۆ ڤەدبيت و نەيارەتيا وان دكەت؟ من گۆتێ: نەخێر. گۆت: بەرى ئەو خۆ هۆسا ديركەت، هەوه ئەو ب درەوێ گونەهبار دكر؟ من گۆتێ: نەخێر. گۆت: غەدرێ و بێبەختيێ دكەت؟ من گۆت: نەخێر. و د وى دەميدا.. مە نەدزانى مەرەما وى ب ڤان پسيارا چيه، و ئەز نەدشيام پەيڤەكا ب تنێ سەر ئاخفتنێت خۆ زێدەكەم. گۆت: هەوه شەڕێ وى كر؟ من گۆتێ: بەلێ. گۆت: هەوه چاوا شەڕێ وى كر؟ من گۆت: شەڕ ناڤبەرا مە يێ دژوارە، ئەو ژ مە دكوژيت و ئەم ژ وى دكوژين. گۆت: دبێژيته

1ـ قەيسەر ل وى دەمى ژ (حمص) چۆبوو (بيت المقدس) وەك سوپاسى بۆ خودێ كو فورس تووشى وێ شكەستنا مەزن كرى، (صحيح مسلم 99/2)، فورسێ كيسرا ئەبرويز كوشتبوو، و دگەل رۆمێ رێككەفتبوون: هەمى دەستكەفتيێت ژ وەلاتێ رۆمێ برين، بۆ بزڤڕينن، و ئەو خاچ ژى زڤڕاند كو مەسيحيا هزر دكر عيسا يێ پێڤە خاچ دايى، و قەيسەر سالا 629ز بەرامبەر (7)ى مشەختى چۆ بوو قودسێ دا خاچێ دانيته جهێ وێ د (بيت المقدس)ڤە و سوپاسيا خودێ بكەت بۆ وێ سەركەفتنا مەزن.

هەوە چ بکەن؟ من گۆت: دبێژیت: خودێ ب تنێ بپەرێسن و چو هەڤپشکا بۆ چێنەکەن، یا باب و باپیرێت هەوە دکر و دگۆت.. بهێلن. فەرمانێ ل مە دکەت ب نڤێژێ و سەدەقێ و دەهمەنپاقژیێ و سەرەدان و هاریکاریا کەس و کارا.

ئینا گۆتە تورجومانی: بێژێ: من پسیارا قنێت و بنەمالا وی ژ تە کر، تە گۆت: ژ بنەمالەکا ناڤدارە، هەروەسا خودێ پێغەمبەرێت خۆ ژ بنەمالێت باش و ناڤدار د ناف ملەتێت واندا دهنێریت، من گۆتە تە کەسێ ژ هەوە بەری وی ئەڤ ئاخفتنە گۆتینە؟ بەلکی چاڤ ل ئێکی کربیت و ئاخفتنا کەسەکێ بەری خۆ ڤەگێڕابیت، تە گۆت: نەخێر. من گۆتە تە: کەس ژ باب و باپیرێت وی شاه بوویە؟ تە گۆت: نەخێر. من گۆت: بەلکی ئێك ژ باب و باپیرێت وی شاه بیت، و ئەو داخوازا مولك و مەزنیا باب و باپیرێت خۆ بکەت، و من پسیار ژ هەوە کر: بەری وان ئاخفتنا بێژیت هەوە ئەو ب درەوێ گونەهبار دکر؟ تە گۆت: نەخێر، چونکی ئەز دزانم یێ درەوا ل مرۆڤا بکەت، دێ درەوا ژ کیس خودێ ژی کەت، من پسیار ژ تە کر: مەزنێت خەلکی دگەهنێ ئان هەژارێت وان؟ تە گۆت: هەژارێت خەلکی دگەهنێ، و دویکەفتیێت پێغەمبەران هەژارن. من پسیار ژ تە کر: زێدە دبن ئان کێم دبن؟ تە گۆت: زێدە دبن. باوەری ژی یا وەسایە هەتا تمام دبیت. من گۆتە تە: کەس ژ دینێ خۆ ڤەدبیت.. پشتی موسلمان دبیت؟ تە گۆت: نەخێر. باوەری ژی یا وەسایە دکەڤیتە د دلاندا. من گۆتە تە: بێبەختیێ ل کەسێ دکەت؟ تە گۆت: نەخێر، هەروەسا پێغەمبەر ژی غەدرێ و بێبەختیێ ناکەن، من گۆتە تە: فەرمانا هەوە ب چ دکەت؟ تە گۆت: فەرمانێ ل مە دکەت: خودێ ب تنێ بپەرێسین، و چو هەڤپشکا بۆ چێنەکەین، و هەوە ژ پەرستنا بوتا ددەتە پاش، و فەرمانێ ل هەوە دکەت ب نڤێژێ و راستیێ و دەهمەنپاقژیێ. ئەگەر ئەڤا تو دبێژی راست بیت، ئها ئەڤ جهێ ل بن پێت من ژی.. دێ کەڤیتە بن دەستهەلاتا وی. من دزانی ئەڤ پێغەمبەرە یێ دیاربووی، من هزر نەدکر دێ ژ هەوە بیت، ئەگەر من زانیبا دێ یێ دلسۆز و وەفاداربم بۆ وی، دا یێ رژد بم سەر دیتنا وی، و ئەگەر ئەز ل دەف وی بام.. دا ئاڤێ ل پێت وی کەم، پاشی نامەیا پێغەمبەری ئینا و خواند، دەمێ ژ خواندنێ ب

دویماهی هاتی، دەنگ ل دەف وی بلند بوون و هەر ئێك ل دەف خۆ دئاخفت، ئینا گۆتە مە دەرکەڤن. دەمێ ئەم دەرێخستین، من گۆتە هەڤالێت خۆ: ئاخفتنا ڤی ژی وەکی یا کورێ ئەبو کەبشەی بوو، شاهێ رۆمێ ژێ دترسیت، و ئەز یێ پشت راست بووم پێغەمبەرێ خودێ دێ هەر سەرکەڤیت، هەتا خودێ ئیسلام کریە د دلێ مندا[1].

ئەڤە بوو یا ئەبو سوفیان ب چاڤێت خۆ دیتی ژ کارتێکرنا ناما پێغەمبەری ﷺ سەر قەیسەری، و ژ کارتێکرنا نامێ سەر وی، دوحیە کورێ خەلیفەیێ کەلبی ـ هەلگرێ نامەیا پێغەمبەری ـ خەلاتکر ب مالی و جلکا، بەلێ ب رێکێڤە هندەك ژ هۆزا (جذام) ل دەڤەرا (حەسما) رێ لێ گرت و تشتەك ڤێ نەهێلا، ئینا راست چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ بەری بچیتە مالا خۆ، و دەنگ و باسێت چۆن و زڤرینا خۆ بۆ گۆتن، پێغەمبەری ﷺ زەیدێ کورێ (حارثة)ی دگەل پێنج سەد زەلاما هنارتنە حەمسا، ل باکوورێ (وادي القرى)، و زەیدی هێرش کرە سەر (جذام) و گەلەك ژێ کوشتن، و تەرش و کەوال و ژن و زارۆکێت وان هەمی دگەل خۆ برنە مەدینێ، ژ دەستکەفتیان.. هزار حێشتر، و پێنج هزار پەز، و سەد ژن و زارۆك بوون.

ناڤبەرا پێغەمبەری ﷺ و هۆزا (جذام) رێککەفتن و تێکگەهشتنەك هەبوو، زەیدێ کورێ ریفاعەیێ (جذام)ی ئێك ژ سەرکردێت وێ هۆزێ بوو، چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و داخوازا زڤراندنا مال و خێزانا کر، ئەو زەید و هەژمارەکا زەلامێت ملەتێ وی موسلمان ببوون، و بەرەڤانی ژ دوحیەی دکر دەمێ رێ لێ گرتی، ئینا پێغەمبەر ﷺ ب داخوازا وی رازی بوو، و فەرمان دا ب زڤراندنا هەمی دەستکەفتیان و ژن و زارۆکێت وان. بارا پتر مێژوونڤێسێت غەزوێت پێغەمبەری ﷺ نڤێسین.. یا دیارکری ئەڤ سریە بەری حودەیبیێ بوو، و ئەڤە خەلەتیەکا

1ـ صحيح البخاري 4/1. صحيح مسلم 97/2 ـ 98، 99.

ئاشكرايە، چونكى دەمێ نامە بۆ قەيسەرى هنارتى، پشتى حودەيبيێ بوو، لەوا ئبن قەييم دبێژيت: ئەڤ سريە بێ گۆمان پشتى حودەيبيێ بوو[1].

5ـ نامەيا بۆ (المنذر بن ساوي):

پێغەمبەرى ﷺ نامە بۆ (المنذر بن ساوي) دەستهەلاتدارێ بەحرەين هنارت، و داخوازا وى كر بۆ ئيسلامێ، ناما وى داف عەلاء كورێ (الخضرمي)، ئينا حاكمێ بەحرەين بەرسڤا پێغەمبەرى ﷺ ب ڤێ نامێ دا:

و پاشى: ئەى پێغەمبەرێ خودێ.. من نامەيا تە بۆ خەلكێ بەحرەين خواند، هندەكا ژ وان حەژ ئيسلامێ كر و موسلمان بوون، و هندەكا ژ وان نەڤيا، و ل وەلاتێ من جوهى و مەجووس يێت هەين، ئيسلامێ بۆ من باش ديركە. ئينا پێغەمبەرى ﷺ ئەڤ نامە بۆ هنارت:

(بسم الله الرحمن الرحيم)، ژ موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ بۆ (المنذر بن ساوي)، سلاڤ ل سەر تە بن، ئەز سوپاسيا وى خودێ دكەم يێ ژبلى وى چو خودێ نەبن، و ئەز شاهدم كو موحەممەد بەندەيێ خودێ و پێغەمبەرێ ويە، و پاشى:

ئەز بيرا تە ل خودايێ مەزن دئينم، يێ باشيێ بكەت، دێ بۆ خۆ كەت، و يێ گوهداريا هنارتيێت من بكەت و دويف وێ بچن يا ئەو دگەهينن، ئەوان گوهداريا من كر، يێ دگەل وان باش، هەروەكى باشى دگەل من كرى، هنارتيێت من ب باشى بەحسێ تە يێ كرى، من تو دايە سەر خاترا ملەتێ تە، ئەوێت موسلمان دبن.. رێ لێ نەگرە، و يێت موسلمان نەبن، ئەز يێ لێ بۆريم، هندى تو چاكيێ بكەى، ئەم تە ژ كارێ تە لانادەين، و يێ بمينيت جوهى و مەجووسى، دڤێت جزيێ بدەت[2].

1ـ زاد المعاد 122/2. حاشية تلقيح فهوم أهل الأثر ص29.

2ـ زاد المعاد 61/3 ـ 62. ئەو دەقێ د. حەميدوللاى ديركرى، وێنەيەكە ژ وێ نامەيا نەژمێژەيە هاتيە ديتن و گوهۆرينەكا گەلەك كێم يا تێدا هەى.

6ـ نامەیا بۆ (هوذة بن علي) مەزنێ یەمامە :

پێغەمبەری ﷺ بۆ (هوذة بن علي) مەزنێ یەمامە نڤێسی:

(بسم الله الرحمن الرحيم)، ژ موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ بۆ (هوذة بن علي)، سلاڤ ل سەر وی بن یێ رێکا دورست گرتی، بزانە دینێ من دێ گەهیتە هەمی پێخاس و یێت ب پێلاڤ، ئانکو: عەرەب و نەعەرەبا، موسلمان ببە.. دێ یێ ب سلامەت بی، دێ یێ ل بن دەستهەلاتا تە بۆ تە هێلم).

(سلیط) کورێ عەمرۆیێ عامری هەلبژارت بۆ گەهاندنا نامێ، دەمێ نامە گەهاندیێ یا مۆرکری، ب خێرهاتنا وی کر، دەمێ نامە خواندی، بەرسڤەکا رازیبوونێ دایێ، و ئەڤ نامە بۆ پێغەمبەری ﷺ نڤێسی:

(ژ وێ باشتر و جوانتر نینە یا تو داخواز دکەی، و عەرەب هەمی ب چاڤەکێ مەزن بەرێ خۆ ددەنە من، هندەك بەرپرسیێ بدە من.. دێ گوهداریا تە کەم) و (سلیط) خەلات کر و هندەك جلکێت ژ چێکرنا وێ دەڤەرێ کرنە بەر، و زڤڕی دەف پێغەمبەری ﷺ و بەحسێ وی بۆ کر، پێغەمبەری ﷺ نامەیا وی خواند و گۆت: ((ئەگەر داخوازا پارچەیەکا عەردی ژ من کربا، من نەددایێ، ئەو یێ چۆییە، و هندی ل بەردەستێ وی یێ چۆییە)).

دەمێ پێغەمبەری ﷺ فەتحا مەکەهێ ب دویماهی ئینای، جبریلی وەحی بۆ پێغەمبەری ﷺ ئینا خوار و گۆتێ: (هوذة) یێ مری، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((دێ درەوینەك ل یەمامە رابیت و بێژیت: ئەز پێغەمبەرم، و دێ پشتی من هێتە کوشتن)). ئێکی گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. کی دێ کوژیت؟ گۆت: ((تو و هەڤالێت خۆ، و وەسا چێبوو))[1].

1ـ زاد المعاد 63/3.

7ـ نامەیا بۆ (حارث) کوریێ ئەبو شەممەر یێ غەسانی مەزنێ دیمەشقێ:

(بسم الله الرحمن الرحيم، ژ موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ بۆ (حارث) کوریێ ئەبو شەممەر، سلاڤ سەر وی بن یێ رێکا دورست گرتی، و باوەری پێ ئینای و راستی گۆتی، داخوازێ ژ تە دکەم باوەریێ ب خودایێ ب تنێ یێ بێ هەڤپشك بینی، دێ مولکێ تە بۆ تە مینیت).

و بۆ گەهاندنا نامێ.. شوجاع کوریێ وەهەب ژ بنەمالا ئەسەد کوریێ خوزەیمە هەلبژارت. دەمێ نامە گەهاندیێ، گۆت:

کی دێ مولکێ من ژ من ستینیت، ئەز دێ لەشکەرەکی بەمە وی، و موسلمان نەبوو[1].

8ـ نامەیا بۆ شاهێ عومان:

پێغەمبەری ﷺ نامەیەك بۆ شاهێ عومان جیفەر و برایێ وی عەبد هەردوو کوریێت جەلەندی هنارت، و ئەڤە دەقێ وێیە:

(بسم الله الرحمن الرحيم، ژ موحەممەد کوریێ عەبدوللای بۆ جیفەر و عەبد هەردوو کوریێت جەلەندی، سلاڤ سەر وی بن یێ رێکا دورست گرتی، و پاشی:

ئەز داخوازا هەوە دکەم بۆ ئیسلامێ، موسلمان ببن.. دێ ب سلامەت بن، ئەز پێغەمبەرێ خودێمە بۆ هەمی مرۆڤا، دا هەرکەسەکێ ساخ ئاگەهدارکەم و کافر بگەهنە سزایێ خۆ. ئەگەر هوین هەردوو موسلمان بوون، دێ هەوە کەمە مەزنێت وەلاتێ هەوە، و ئەگەر هوین رازی نەبوون موسلمان ببن، دێ مولکێ هەوە ژ دەست هەوە چیت، و دێ هەسپێت من جهێ هەوە ڤەگرن، و دێ پێغەمبەرینیا من سەر مولکێ هەوە زال بیت و سەرکەڤیت).

و بۆ گەهاندنا نامێ.. عەمرو کوریێ (عاص) هەلبژارت. عەمرو دبێژیت: ئەز ژ مەدینێ دەرکەفتم هەتا گەهشتیمە عومان، و ئەز راست چۆمە دەف (عەبد)ی،

1ـ زاد المعاد 62/3، محاضرات تاريخ الأمم الإسلامية للخضري 146/1.

ئەو نەرمتر بوو و سەرەدەریا وی خۆشتر بوو، و من گۆتێ: ئەز هنارتیێ پێغەمبەرێ خودێمە هنارتیمە دەف تە و برایێ تە، ئینا گۆت: برایێ من ل پێشیێیە، ژ لایێ دەستهەلات و مولك و ژی.. ئەو ژ من مەزنترە، ئەز دێ تە گەهینمە دەف وی دا نامەیا تە بخوینیت، پاشی گۆت: تو چ داخواز دکەی؟ من گۆتێ: ئەز داخواز دکەم: خودێ ب تنێ بپەرێسن و چو هەڤپشکا بۆ چێنەکەن، و چو تشتا ژبلی خودێ نەپەرێسن، و شەهدەیێ بدەن کو موحەممەد بەندە و پێغەمبەرێ ویە.

ئینا گۆت: عەمرو.. تو کورێ مەزنێ ملەتێ خۆیی، بابێ تە چ دپەرست؟ ئەو ئێك ژ وانە یێت مە چاڤ لێ کری. من گۆتێ: بابێ من مر و باوەری ب موحەممەدی نەئینا، من گەلەك حەز دکر موسلمان ببا و باوەری پێ ئینابا، ئەز ژی وەکی وی بووم هەتا خودێ بەرێ من دایە ئیسلامێ. گۆت: ئەو ئیسلاما تە ل کیڤە بوو؟ من گۆتێ: ل دەف نەجاشی بوو، و من گۆتێ: ئەو ژی موسلمان ببوو. گۆت: پا ملەتێ وی چ ل مولك و شاهاتیا وی کر؟ من گۆتێ: پەسند کر و دویف کەفتن. گۆت: ئوسقوف و راهب ژی دویف کەفتن؟ من گۆتێ: بەلێ. گۆت: هزرا خۆ بکە عەمرو کا تو چ دبێژی! تو دزانی چو تشت ژ درەوێ کرێتتر نینە بۆ زەلاما. من گۆتێ: من درەو نەکریە، و مە د دینێ خۆدا ژی حەلال نەکریە. پاشی گۆت: ئەز باوەر ناکەم هرەقل ئاگەهە ژ موسلمانبوونا نەجاشی ببیت. من گۆتێ: بەلێ. گۆت: تو چاوا دزانی؟ من گۆتێ: هەرسال نەجاشی باجە و خەراجەك ددایێ، پشتی موسلمان بووی و باوەری ب موحەممەدی ﷺ ئینای، گۆت: نە.. ب خودێ ئەگەر دەرهەمەکی ژی ژ من داخوازکەت، ئەز نادەمێ، دەمێ ئەڤ ئاخفتنا وی گەهشتیە هرەقل، برایێ وی نیاق گۆتێ: تو دێ هێلی بەندەیێ تە خەراجێ نەدەت، و ژبلی دینێ تە.. بچیتە سەر دینەکێ نوی؟! هرەقل گۆت: کەسەکە بۆ خۆ دینەکێ دی یێ هەلبژارتی.. ئەز چ لێ بکەم؟ ب خودێ ئەگەر ئەز ژ مولکێ خۆ نەترسیابام ژ دەست من بچیت، ئەز ژی دا وێ کەم یا وی کری. گۆت: عەمرو.. هزرا خۆ بکە کا تو چ دبێژی! من گۆتێ: ب خودێ من راستی یا بۆ تە گۆتی. (عەبد)ی گۆت: کا بۆ

من بێژه.. دینێ هەوە فەرمانێ ب چ دکەت، و مرۆڤی ژ چ ددەتە پاش؟ من گۆتێ: فەرمانێ دکەت: مرۆڤ گوهداریا خودێ بکەت، و فەرمانێ ب چاکیێ بکەت، و سەرەدان و هاریکاریا کەس و کارا، مرۆڤی ژ زۆرداری و دژمنکاریێ، و ژ زنایێ، و عەرەقێ و پەرستنا بوتا و خاچێ و هەرتشتێ دی ددەتە پاش. گۆت: ژ ڤان تشتێت دینێ هەوە داخواز دکەت.. باشتر نینن، ئەگەر برایێ من دگەل من هاتبا ئەم دا هێینە دەف موحەممەدی ﷺ و باوەریێ پێ ئینین، بەلێ برایێ من یێ ب مولکیڤە گرێدایە و دەستا ژێ بەرنادەت کو ئەو دویف ئێکی بکەڤیت. من گۆتێ: ئەگەر موسلمان بوو، دێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ وی کەتە مەزنێ ملەتێ وی، و ئەو دێ سەدەقا ژ زەنگینێت ملەتێ خۆ وەرگریت و دەتە هەژارا. گۆت: ئەڤە رەوشتەکێ باشە، و سەدەقە چیە؟ من بۆ وی بەحسێ وێ سەدەقێ کر (زکات) یا خودێ فەرزکری د مالێ گشتیدا و هەتا گەهشتیمە بەحسێ زکاتا حێشترا، گۆت: عەمرو.. ئەو پەزێت ب ئاڤ و چەروانی هاتینە خودانکرن، دێ ژ مە هێنە وەرگرتن؟! من گۆتێ: بەلێ. گۆت: ب خودێ ملەتێ من یێ بۆشە و ژ وان د دویرن.. ئەز نابینم رازی ببن. گۆت: ئەز چەند رۆژا ل دەف وی بووم، و ئەو دچۆ دەف برایێ خۆ، و هەمی ئاخفتنێت من دگەهاندنێ، پاشی رۆژەکێ ئەز داخوازکرم و چۆمە دەف وی.. هاریکارێت وی ئەز راوستاندم، گۆت: بهێلن بلا بهێت، رێ دا من و ئەز چۆم دا روینمە خوار، نەگۆتە من روینەخوار، دەمێ من بەرێ خۆ دایێ.. گۆت: تە چ هەیە بێژە.. من نامەیا مۆرکری پێشکێشی وی کر، مۆرا نامێ ژێ ڤەکر و هەتا دویماهیێ خواند، پاشی داف برایێ خۆ وی ژی خواند، بەلێ من دیت برایێ وی نەرمتر بوو. گۆت: تو بۆ من نابێژی کا قورەیشێ چ کریە؟ من گۆتێ: یێت ب دویف کەتین.. چ رازیبوون ب دینی، ئان ب شیری. گۆت: کی دگەل هەوەیە؟ من گۆتێ: خەلك یێ موسلمان بووی و ئەو یێ سەر هەمی تشتا ئێخستی، وان ب راستەرێییا خودێ و ب عەقلێ خۆ زانی ئەو د خەلەت و سەرداچۆیی بوون. و ژبلی تە کەس نەمایە یێ ڤەدەر ژ ڤی دینی، و ئەگەر تو ئەڤرۆ موسلمان نەبی، دێ کەڤیە بن سمێت هەسپا و کەسکاتیێ تە ناهێلن، موسلمان ببە.. دێ یێ ب

سلامەت بی، و دێ تە کەنە مەزنێ ملەتێ تە، و چو هەسپ و لەشکەر ب سەر تەڤە ناهێن. گۆت: ئەڤرۆ دەلیڤێ بدە من، و هەرە سوبەهی وەرە. و ئەز زڤڕیمە دەف برایێ وی و گۆت: عەمرو.. ئەز هزر دکەم دێ موسلمان بیت.. ئەگەر هزرا مولك و دەستهەلاتا خۆ نەکەت، رۆژا پاشتر ئەز چۆمە دەف، رێ نەدا من، ئەز زڤڕیمە دەف برایێ وی و من گۆتێ: ئەز نەگەهشتمێ، برایێ وی رێ بۆ من ڤەکر و ئەز چۆمە دەف، گۆت: من هزرا خۆ د وی بابەتیدا کر یێ تە ژ من داخوازکری، ئەگەر ئەز ڤی تشتێ من هەی و بن دەستهەلاتا من.. رادەستی زەلامەکی بکەم، ئەز ژ هەمی عەرەبا لاوازترم، و هەسپێت وی ناگەهنە ڤێرێ، و ئەگەر گەهشتن ژی، دێ شەڕەکی بینن، نەوەکی وان شەڕا یێت بەری هنگی دیتین. من گۆتێ: سوبەهی ئەز دێ دەرکەڤم، دەمێ پشت راست بووی دێ زڤڕم، برایێ وی ب تنێ دگەل من ئاخفت و گۆت: ئەم نە د وەساینە وەکی وی خۆ دیارکری، هەرکەسێ هنارتیە دویفڕا.. داخوازا وی یا ب جھ ئینای، دەمێ بوویە سپێدە، هنارتە دویف منڕا، و ئەو و برایێ خۆ و هەمی موسلمان بوون، و باوەری ب پێغەمبەری ﷺ ئینا، و گۆت: کا زکات یا چاوایە وەسا کۆمکە و بەلاڤکە و بۆ وان دیارکە، و ببوونە پشتەڤانێت من بەرامبەر وان یێت خۆ نەرازیکری[1].

ژ ڤێ چیرۆکێ دیار دبیت ئەڤ نامە یا گیرۆبووی، و گەلەك پشتی نامەیێت دەستهەلاتدار و شاهێت دیە، و بارا پترێ ئەوە پشتی فەتحا مەکەهێ بوو. ب ڤان نامەیا.. پێغەمبەری ﷺ گازیا خۆ گەهاندە بارا پتر مەزن و شاهێت عەردی، هندەك ژ وان موسلمان بوون و هندەك کافر بوون، بەلێ هزرا وان ڤەکر، و ناڤێ وی و دینێ وی نیاسین.

★★★

1ـ زاد المعاد 62/3 ـ 63.

غەزوا (الغابة) ئان غەزوا (ذي قرد):

ئەڤ غەزوە ڕاهێلانا هندەکا بوو ژ بنەمالا فوزارە ب کارێ ڕێگریێ ڕابوون د چاڤپێکەفتنا پێغەمبەریدا ﷺ. ئەڤە ئێکەمین غەزوە بوو پشتی حودەیبیێ، و بەری خەیبەرێ.

بوخاری دبێژیت: سێ سالا بەری خەیبەرێ بوو، و موسلم ژی هەر وێ ژ سەلەمە کورێ ئەکوەع ڤەدگێڕیت، و هندەکێت دی یێت دیرۆکا غەزوا نڤێسین، دبێژن: بەری حودەیبیێ بوو. و یا د سەحیحا بوخاری و موسلمیدا هاتی، دورستترە ژ یا مێژوونڤێسێت مێژوویا غەزوا نڤێسی[1]. ئەو ریوایەت هەمی ژ سەلەمە کورێ ئەکوەعی ڤەدگێڕن کو قەهرەمانێ وێ غەزوێ بوو.. کورتیا وێ دبێژیت:

پێغەمبەری ﷺ حێشتر دگەل خزمەتکارێ خۆ (ڕەباح) هنارتنە چەروانی، و ئەز دگەل وی بووم و هەسپێ (أبو طلحة)ی ف من بوو، دەمێ ل مە بوویە سپێدە، عەبدورەحمانێ فوزاری هێرش کربوو سەر حێشترا و هەمی بربوون و شڤانێ وان کوشتبوو. من گۆتێ: ڕەباح.. تو ڤی هەسپی بگەهینە (طلحة)ی و دەنگ و باسی بگەهینە پێغەمبەری ﷺ، پاشی ئەز چۆمە سەر کەلەکەکا بەرا و من بەرێ خۆ دا مەدینێ و من سێ جارا کرە گازی: هەوارە.. هەوارە.. پاشی ئەز دویف وانڕا چۆم.. من تیر تێوەردکرن و هۆزان دهاڤێتنە بەر و قەبێ وان دخواست: ئەزم کورێ ئەکوەعی.. ئەڤرۆ ڕۆژا یێت ساڤایە.

ب خودێ ئەز هەر دویفڕا دچۆم و من تیر تێوەردکرن.. جارەکێ سویارەك ژ وان ل من زڤڕی، من خۆ دا بەر قورمێ دارەکێ و تیرەك بەردایێ، و تیر ژێ

1ـ بەرێ خۆ بدە صحیح البخاری 603/2، صحیح مسلم 113/2-115، فتح الباری 460/7، 461، 463، زاد المعاد 120/2.

نەبۆری. هەتا چۆینە د دەر گەلیەکیدا، ئەز چۆمە سەر چیای هنداڤ وان و من بەر دهاڤێتنێ. و من بەردەوام رادهێلایێ هەتا هەمی حێشترێت پێغەمبەری ﷺ ماینە پشت من، و ئەز کەفتیمە ناڤبەرا وان و حێشترادا، و ئەز هەر دویفرا چۆم و من تیر دهاڤێتنێ هەتا (30) عەبایێت خۆ و (30) روم هاڤێتین دا سڤك ببن بۆ رەڤینێ، و هەر تشتەکێ وان هاڤێتبا، من بەر ددانانە سەر وەك نیشان، دا پێغەمبەری ﷺ و سەحابا زانیبا. هەتا گەهشتینە د دەری تەنگەکێدا و روینشتن دا فراڤینێ بخۆن، ئەز سەرکەفتمە سەر گوپیتکەکێ بلند و روینشتم چار ژ وان ژ چیای ژێهەل هاتن دا هێنە من، من گۆتێ: هوین من دنیاسن؟ ئەز سەلەمە کورێ ئەکوەعیمە، هەر زەلامێ من بڤێت.. دێ کوژم، و هوین ناگەهنە من، ئینا زڤڕین. و ئەز ژ جهێ خۆ نەرابووم هەتا من سویارێت پێغەمبەری ﷺ دیتین یێت ژ ناف دارا دەردکەڤن، یێ ل پێشیێ (ئەحزەم) بوو، دویف ویدا قەتادە بوو، دویف ویدا میقدادێ کورێ ئەسوەد بوو، و ئەحزەم و عەبدورەحمان گەهشتنە ئێك، شیرەك ل هەسپێ عەبدورەحمان دا ئێخست، و عەبدورەحمان رومەك ل ئەحزەم دا و کوشت، و چۆ ل هەسپێ وی سویار بوو، پاشی ئەبو قەتادە ڤێڕا گەهشت و عەبدورەحمان کوشت. یێت دی رەڤین، و ئەز ب پیا دویڤڕا چۆم، هەتا بەری رۆژ ئاڤا ببیت گەهشتنە نهالەکێ ئاڤ لێ هەبوو دگۆتنێ (ذا قرد) دا ئاڤێ ڤەخۆن، ئەو گەلەك تێهنی ببوون، من ژ ئاڤێ دانە پاش و چپکا ئاڤێ نەڤەخوار، هەتا بوویە عەیشا.. پێغەمبەر ﷺ و سەحابە ژی گەهشتنە من، من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەو گەلەك د تێهنینە، ئەگەر تو سەد زەلاما بدەیە دگەل من.. دێ چین هەمی تشتێ وان ژێ ستینین و سەرێت وان فڕینین. ئینا گۆت: ((ئەی کورێ ئەکوەعی، تو سەرکەفتی.. ڤێجا دلۆڤانیێ پێ ببە، نوکە ئەو گەهشتینە ناف ـ غطفان ـ)).

پاشی پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەڤرۆ باشترین سویارێت مە.. ئەبو قەتادەیە، و باشترین زەلام سەلەمەیە))، و دوو تیر دانە من، تیرەك یێ پەیادەی و تیرەك یێ

سویاری، و ئەز دگەل خۆ سویارکرم سەر حێشترا خۆ (الغضباء) و ئەم زڤرینە مەدینێ.

د وێ غەزوێدا.. پێغەمبەری ﷺ ئبن ئوم مەکتوم هێلابوو ل مەدینێ، و ئالا دابووف میقداد کورێ عەمروی[1].

★★★

1ـ بەرێ خۆ بدە: هەردوو ژێدەرێن بۆری، و زاد المعاد 120/2.

غەزوا خەیبەر و (وادي القرى)

هەیڤا موحەرەمێ سالا (7 مش)

خەیبەر.. باژێرەکێ مەزن و خودان کەلهە و بیستان بوو، شێست میلا ئان هەشتێ میلا دکەفتە باکوورێ مەدینێ. و نوکە گوندەکە.

ئەگەرێ غەزوێ:

دەمێ پێغەمبەر ﷺ ژ ئێك ژ هەرسێ لایێت دژمنی پشت راست بووی، و پشتی رێککەفتنا حودەیبیێ ژێ ئێمن بووی، بەرێ خۆ دا هەردوو لایێت دی ـ جوهی و ئویجاخێت نەجد ـ، دا ب دورستی ئێمناهی و ئاشتی ل دەڤەرێ پەیدا ببیت، و شەڕ و کوشتنا بەردەوام ب دویماهی بێت، و رێ بۆ موسلمانا خۆش ببیت پەیاما خودێ و گازیا دینێ خۆ بگەهینن.

چونکی خەیبەر ببوو جهێ دارشتنا پیلان و تێکدان و دژمنکاریێ، و جهێ ئازاردانێت لەشکەری و هەلکرنا شەڕا بوو، لەوا یا فەر بوو موسلمان ژ وێرێ دەست پێ بکەن.

و ژبیر نەکەین.. هەر خەلکێ خەیبەرێ بوو، عەرەب هەمی هانداین بۆ شەڕێ خەندەکێ دژی موسلمانا، و (بني قريضة) هانداین کو غەدر و خیانەتێ دگەل موسلمانا بکەن، پاشی پەیوەندی ب دورویا دکرن د ناف موسلمانادا، و پەیوەندی ب (غطفان) و عەرەبێت کۆچەر دکرن، کو ئالیێ سیێ بوون ژ دژمنێت شەڕخواز، و وان ب خۆ ژی بەرهەڤی دکرن بۆ شەڕی، و ب وان کارێت خۆ یێت دژمنکاری.. بەردەوام موسلمان دئێخستنە د تەنگاڤیاندا، هەتا نەخشەیەك بۆ کوشتنا پێغەمبەری ﷺ دانا بوو.

لەوا موسلمان د نەچاربوون شاندێت تەمبیکرنێ بهنێرن، و سەرێت پیلان ددانان نەهێلن، وەکی: سەلام کورێ ئەبو حەقیق و ئەسیر کورێ زارم، بەلێ ئەرکێ موسلمانا بەرامبەر جوهیا.. مەزنتر و ب زەحمەتتر بوو، و ئەو گیرۆکرن، چونکی

هێزەکا ژ وان مەزنتر و دژوارتر بەرسینگێ موسلمانا بوو ـ قورەیش ـ، دەمێ ئەو بەرسینگگرتن نەمای، رێ خۆش بوو بۆ سزادانا تاوانبارێت خەیبەرێ و رۆژا وان نێزیك بوو.

دەرکەفتن بۆ خەیبەرێ:

ئبن ئیسحاق دبێژیت: دەمێ پێغەمبەر ﷺ ژ حودەیبیێ زڤری، هەیڤا (ذي الحجة) و هندەك ژ موحەرەمێ ما ل مەدینێ، و رۆژێت مایی ژ موحەرەمێ.. دەرکەفتە خەیبەر.

شرۆڤەکەرێت قورئانێ دبێژن: خەیبەر سۆزەك بوو خودێ دایە پێغەمبەرێ خۆ ﷺ بۆ وی ب جھ بینیت:

﴿وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ﴾ (الفتح:20)، ئانکو: خودێ پەیمان ب گەلەك دەستکەفتیان یا دایە هەوە، هوین دێ گەهنێ و دێ ب دەست خۆڤە ئینن، و بۆ هەوە لەز ل ڤێ کر. بەحسێ خەیبەرێ.

هەژمارا لەشکەرێ موسلمانا:

دەمێ کەسێت دورەوی و یێت باوەریا وان لاواز د غەزوا حودەیبیێدا خۆ نەدایە دگەل پێغەمبەری ﷺ، خودێ فەرمان دا پێغەمبەرێ خۆ و د دەرهەقێ واندا گۆت:

﴿سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (الفتح:15)، ئانکو: ئەوێت ڤەماین [ژ دورەویان ئەوێت نەچۆینە حودەیبیێ] دێ بێژن: ئەگەر هوین دەرکەفتنە خەیبەرێ دا دەستکەفتیان بینن بهێلن، ئەم ژی دگەل هەوە بێن دڤێن پەیمانا خودێ [ئەوا داییە وان ئەوێت چۆینە حودەیبیە کو دێ دەستکەفتیێت خەیبەرێ دەتە وان] بگوهۆرن، بێژە وان: قەت هوین دگەل مە ناهێن، خودێ بەری نوکە یا گۆتی [دەستکەفتیێت خەیبەرێ

بـەس بـۆ وینـە ئـەوێ چـۆیە حـودەیبیێ]، ڤێجـا دێ بێـژن نـەخێر خـودایێ هـەوە نەگۆتیە، بەلێ هوین ژ زکرەشی ناهێلن، نـەخێر وەنینـە، ئـەو کـێم تـێ دگـەهن [و هزرا وان بەس ل سەر دەستکەفتیانە].

و دەمێ پێغەمبەری ﷺ ڤیای دەرکەڤیتە خەیبەرێ، راگەهاند: ((هەرکەسێ حەژ جیهادێ دکەت، بلا ئەو دەرکەڤیت))، خودانێت بەیعا بن دارێ ب تنێ دەرکەفتن، هزار و چارسەد کەس بوون، و (سباع بن عرفطة الغفاري) کرە سەرپەرشتێ مەدینێ. ئبن ئیسحاق دبێژیت: (نميلة بن عبد الله الليثي) هێلابوو ل مەدینێ، و ل دەف ڤەکۆلەرا.. یێ ئێکێ دورستترە[1].

ل وی دەمی ئەبو هورەیرە هاتە مەدینێ و موسلمان بوو، دەمێ نڤێـژا سـپێدێ چـۆ دەف (سبع)ی، و بـرە دەف پێغەمبـەری ﷺ و بـۆ موسـلمانا ژی گـۆت و ئـەو ژی دا دگەل خۆ.

پەیوەندیکرنا دورویان ب جوهیان:

دورویێن مەدینێ.. دەستەکێت جوهیا بوون و بۆ وان کار دکر، سەرکێشێ دورویا عەبدوللا کورێ ئوبەی.. کەسەك هنارتە دەف جوهیێت خەیبەرێ، و گۆتێ: ئەڤە موحەممەد و لەشکەرێ خۆ بەرەف هەوە هاتن، ڤێجا کارێ خۆ بکەن، و ژێ نەترسن، هوین ب هەژمارێ و چەکی ژ وان پترن، و یێت دگەل موحەممەدی هەر ئێك یێ ژ جهەکی هاتی و د کێمن، د دەست ڤالانە و چەکەکێ کێم یێ دگەل هەی. دەمێ جوهیێت خەیبەرێ ئەڤە زانی، کینانە کورێ ئەبی عەقیق و (هوذة) کورێ قەیس هنارتنە دەف (غطفان) و داخوازا پشتەڤانیێ ژێ کر، چونکی ئەو هەڤپەیمانێت جوهیێت خەیبەرێ بوون دژی موسلمانا، و نیڤا بەرهەم و فێقیێ خەیبەرێ پێ گۆت، ئەگەر ب سەرکەڤن.

---

1. فتح الباري 465/7، زاد المعاد 133/2.

رێکا خەییەرێ:

پێغەمبەری ﷺ رێکا چیایێ (عصر) و پاشی (الصهباء) گرت و بەرەف خەیبەرێ چۆ، پاشی گەهشتە نهالەکێ دگۆتنێ (رجیع)، ناڤبەرا وی و (غطفان) رێکا شەڤ و رۆژەکا بوو، (غطفان) خۆ بەرهەڤکر و بەرەف خەیبەرێ چۆن، دا پشتەڤانیا جوهیا بکەن، ب رێکێڤە های ژ دەنگ و دۆر و قەرەبالغەکێ بوو، وان هزرکر موسلمانا ب سەر مولك و مالێت واندا گرت، و زڤڕینەف مالێت خۆ، و رێ بۆ موسلمانا ڤالا بوو بچنە خەیبەرێ.

پاشی پێغەمبەری ﷺ هەردوو رێبەرێت رێکێ یێت پێشیا لەشکەری دچۆن.. داخوازکرن، ناڤێ ئێك ژ وان حوسەیل بوو، دا باشترین رێك هەلبژێرن، رەخێ باکوورێ خەیبەرێ، ئانکو: رەخێ شامێ، دا رێ ل جوهیا بێتە گرتن بەرەف شامێ نەڕەڤن، هەروەسا ناڤبەرا وان و (غطفان) بێتە برین. ئێکی ژ وان گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەز دێ وێ رێکێ نیشا هەوە دەم و پێشیا لەشکەری چۆ هەتا گەهشتیە وی جهێ هەمی رێ لێ دگەهنە ئێك، و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەڤ رێکە هەمی دگەهنە ئارمانجێ، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ناڤێت ڤان رێکا ئێك ئێکە بۆ من بێژە، گۆت: ناڤێ ئێك ژ وان (حزن)ـە، ئانکو: خەم، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ئەم د وێ رێکێڕا ناچین. گۆت: ناڤێ رێکا دی (شاش)ـە، ئەو رێك ژی نەڤیا، و گۆت: رێکا دی ناڤێ وێ (حاطب)ـە، د وێ رێکێڕا ژی نەچۆن، ئینا حوسەیل گۆت: رێکەکا ب تنێ یا مای، عومەری گۆتێ ناڤێ وێ چیە؟ گۆت: (مرحب)، ئینا پێغەمبەری ﷺ ئەو رێك هەلبژارت و د وێرێڕا چۆنە خەیبەرێ.

هندەك رویدانێت ب رێکێڤە :

1ـ سەلەمە کورێ ئەکوەع دبێژیت: ئەم دگەل پێغەمبەری ﷺ دەرکەفتینە خەیبەرێ، ئەم ب شەڤێ ب رێکێ دچۆین، ئینا زەلامەکی گۆتە عامر: هۆزانەکێ بۆ مە بێژە، عامر هۆزانڤان بوو، ئینا خۆ نێزیکی سەحابا کر و گۆت:

(یا خودێ.. ئەگەر ژ قەنجیا تە نەبا، ئەم موسلمان نەدبووین.

مه سەدەقە نەددان، و مە نڤێژ نەدکرن.

چەند ئەم خۆ بپارێزین.. ل مە ببۆرە،

و د بەرسینگگرتنێدا پێت مە موکوم بکە،

و دلێت مە تەناکە و راگرە،..).

ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەڤە کیە ڤێ هۆزانێ دبێژیت؟)) گۆتنێ: عامر کورێ ئەکوەعیە، گۆت: ((خودێ دلۆڤانیێ پێ ببەت)). زەلامەکی گۆت: ئەو فەرزبوو ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەگەر تە دلێت مە ب وی خۆش کربان[1].

و سەحابا دزانی.. یێ پێغەمبەر ﷺ داخوازا دلۆڤانیێ بۆ بکەت، دێ خودێ خەلاتێ خۆ دەتێ و شەهید بیت[2]، و د شەڕێ خەیبەرێدا شەهید بوو.

2ـ ب رێکێڤە.. دەمێ سەحابە گەهشتینە هنداڤ نهالەکێ، ب دەنگەکێ بلند گۆت: (الله أكبر.. الله أكبر.. لا إله إلا الله)، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((دلۆڤانیێ ب خۆ ببەن.. هوین نەگازی ئێکێ کەڕ ئان یێ دویر دکەن))[3].

3ـ ل چیایێ (الصهباء) نێزیکی خەیبەرێ نڤێژا ئێڤاری کر، پاشی گۆت: ((چ خوارن هەیە بینن دا بخۆین)). چو خوارن نەبوو ژبلی قەسپا، ئینان دانانە عەردی، وی خوارن و هەمیا خوارن، پشتی رۆژ ئاڤابووی نڤێژا مەغرەب کر، پاشی ئاڤ د دەڤێ خۆ وەردا، و هەمیا ئاڤ د دەڤێت خۆ وەردان، دەستنڤێژا خۆ نەشویشت[4]، و رابوو نڤێژا عەیشا کر[5].

1ـ صحيح البخاري، باب غزوة خيبر 603/2، صحيح مسلم، باب غزوة ذي قرد وغيرها 115/2.

2ـ هەر ئەو ژێدەرێ دویماهیێ.

3ـ صحيح البخاري 605/2.

4ـ هەر ئەو ژێدەرێ دویماهیێ 603/2.

5ـ مغازي الواقدي ـ غزوة خيبر ص112.

لەشکەرێ ئیسلامێ نێزیکی خەیبەرێ بوو:

شەڤا دویماهیێ ب رێکێڤە.. بەری موسلمان سپێدێ دەست ب شەڕی بکەن، نێزیکی خەیبەرێ بوون، و جوهیا ئاگەهە ژێ نەبوو.

دەمێ پێغەمبەری ﷺ هێرش دبرە سەر جهەکی.. ب شەڤێ خۆ گەلەك نێزیك نەدکر، هەتا ببا سپێدە، دەمێ سپێدە بووی، نڤێژا سپێدێ کر، و بەرەف خەیبەرێ چۆن، خەلکێ خەیبەرێ ئامویرە و کەل و پەلێت رێنجبەریێ دەردئێخستن و چۆنە ناف عەردێت خۆ و کارێت رۆژانە، و ب موسلمانا نەحەسیان، دەمێ دیتین، گۆتن: موحەممەد! ب خودێ موحەممەد د پێنج شەمبیێدا هات، ئینا رەڤین و زڤرینە د باژێریدا، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((الله أكبر.. خەیبەر هەرِفت.. الله أكبر.. خەیبەر هەرِفت)). دەمێ ئەم ب سەر هندەکادا دگرین، سپێدەیەکا خرابە بۆ وان.. یێت هاتینە ئاگەهدارکرن و گوهداری نەکری[1].

پێغەمبەری ﷺ بارەگەهەك بۆ لەشکەرێ خۆ هەلبژارت، ئینا (حباب بن المنذر) گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. خودێ فەرمانا تە ب ڤی جهی کریە، ئان رەئیا تەیە؟ گۆتێ: ((رەئیە))، گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەڤ جهە گەلەك یێ نێزیکی کەلها (نظاة)ـە، و هەمی شەرِکەرێت خەیبەر یێت د وێرێڤە، و ئەو دێ کار و سەروبەرێ مە بینن.. و ئەم وان نابینین و چو ژ وان نوزانین، و تیرێت وان دێ گەهنە مە.. و تیرێت مە ناگەهنە وان، و ئەم نە د پشت راستین کا وان چ ل مە ڤەشارتیە، و ڤێرە ناف دارقەسپایە، جهەکێ کویرە و ب شهە، ئەگەر ئەم چۆباینە جهەکی ئەڤ تشتێت ب زیان لێ نەبان و مە کربا سەربازگەها خۆ، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((یا دورست ئەوە یا تو دبێژی))، و بۆ خۆ جهەکێ دی هەلبژارت.

پاشی موسلمان چۆنە هنداڤ خەیبەرێ، و ﷺ گۆت: ((راوەستن))، لەشکەر هەمی راوەستا، ئینا گۆت: ((یا خودایێ هەرحەفت عەسمانا و هەرتشتێ سیبەرێ لێ دکەن، و خودایێ هەرحەفت عەردا و هەرتشتێ د ناف خۆدا هەلگرتی، و خودایێ

1ـ صحيح البخاري باب غزوة خيبر 603/2، 604.

شەیتانا و یێت وان سەردابرین، ئەم خێر و باشییێت ڤی باژێری، و باشیا خەلکێ وی، و هەر باشیا تێدا ژ تە دخوازین، و خۆ ب تە دپارێزین ژ خرابیا ڤی باژێری، و خرابیا خەلکێ وی، و ژ هەر خرابیا تێدا، و ب ناڤێ خودێ هەرنەپێش))[1].

خۆبەرهەڤکرن بۆ شەڕی و کەلهێت خەیبەرێ:

ل وێ شەڤا بەری بگەهنە خەیبەرێ، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەز دێ سوبەهی ئالای دەمەف زەلامەکی.. حەژ خودێ و پێغەمبەری دکەت، و خودێ و پێغەمبەر حەژێ دکەن)). و هەر ئێکی د دلێ خۆدا بۆ خۆ دڤیا، دەمێ بوویە سپێدە، گۆت: ((کا عەلی))؟ گۆتنێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. چاڤێ وی یێ دئێشیت[2]. هنارتە دویفڕا و ئینا، پێغەمبەری ﷺ تف کرە د چاڤێ ویدا و دوعا بۆ کرن و ساخ بوو، هەروەکی چاڤێ وی نەئێشای، و ئالایێ لەشکەری دا ڤێ، ئینا گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. دێ شەڕێ وان کەم، هەتا ئەو وەکی مە لێ دهێن. گۆتێ: ((لەزێ نەکە.. هەتا دچیە ناف وان.. و داخوازا وان بکە بۆ ئیسلامێ، و مافێ خودێ سەر وان بۆ دیارکە، ب خودێ.. ئەگەر خودێ ب تە زەلامەکی ب تنێ بینیتە سەر رێکا دورست، بۆ تە ب خێرترە ژ حێشترێت سۆر یێت ب بها))[3].

خەیبەر دوو تاخ بوو، تاخەکی پێنج کەلهە لێ بوون:

1. کەلها ناعم.
2. کەلها (الصعب بن معاذ).
3. کەلها زوبەیر.
4. کەلها ئوبەی.
5. کەلها نیزار.

---

1. ئبن هیشام 329/2.
2. هەر ژبەر وێ ئێشانێ دگەل لەشکەری نەدەرکەفت، پاشی ب رێکێڤە ڤێڕا گەهشت.
3. صحيح البخاري: باب غزوة خيبر 505/2 ـ 506.

هەرسێ کەلهێت دەسپێکێ ل جهەکی بوون دگۆتنێ: (النطاة)، و هەردوو کەلهێت دی ل جهەکێ دی بوون دگۆتنێ: شەق.

و تاخێ دی دگۆتنێ: (کەتیبە)، سێ کەلهە لێ بوون:

1. کەلها (القموص) یا بنەمالا ئەبو حەقیق ژ هۆزا (بني النضير) بوو.
2. کەلها (الوطيح).
3. کەلها سەلالم.

ژبلی ڤان هەشت کەلها، هندەك کەلهێت دی ژی ل خەیبەرێ هەبوون، بەلێ د بچویك بوون، وەکی ڤان د مەزن و موکوم نەبوون. شەڕێ دژوار ژ تاخێ ئێکێ دەسپێکر، و تاخێ دووێ هەرچەندە گەلەك شەڕکەر د هەرسێ کەلهاڤە بوون، بەلێ شەڕ رادەستی موسلمانا کرن.

دەسپێکرنا شەڕی و ڤەکرنا کەلها ناعم:

ئێکەمین کەلهە موسلمانا هێرش کریە سەر، ژ وان هەشت کەلها.. کەلها ناعم بوو. هێز و بەرگریا جوهیا د وێ کەلهێڕا بوو، ژبەر جهێ وێ یێ ئستراتیجی، و ئەو کەلهە یا قەهرەمانێ جوهی (مورحب) بوو، و هزار شەڕکەر د کەلها ویڤە بوون.

عەلی ئالا بلندکر و ل پێشیا موسلمانا بەرەف کەلهێ چۆن، و داخوازا جوهیا کر بۆ ئیسلامێ، ب داخوازێ رازی نەبوون، و هاتنە بەرسینگێ موسلمانا و مەزنێ وان مورحب دگەل بوو، دەمێ د مەیدانا شەڕیدا کەفتینە بەرسینگێ ئێك، داخوازا شیرانێ کر.

سەلەمە کورێ ئەکوەع گۆت: دەمێ ئەم چۆینە خەیبەرێ و کەفتینە بەرامبەر ئێك، شاهێ وان مورحب هاتە پێش و شیرێ خۆ ئینا دەر و ب هۆزانڤە قەب خواستن و گۆت:

(خەیبەر دزانیت ئەز مورحبم.. چەکدار و قەهرەمانەکێ جەربانديمە
دەمێ دبیتە شەڕ، شیرێ من دبیتە گوڕی).

ئینا مامێ من عامر چۆ پێش و گۆت:

(خەیبەر دزانیت ئەز عامرم.. چەکدار و قەهرەمانەکێ وێرەکم).

و دانا ئێك ب شیرا، شیرێ مورحبی کەفتە د بەر مەتالێ مامێ من عامریرا، عامری هەر شیرێ خۆ دوەشاندە پێت وی، بەلێ شیرێ وی یێ کورت بوو، پێ جوهی گرت دا شیرەکی لێدەت، سەرێ شیری ب چۆکێ وی کەفت و پێ مر. و پێغەمبەری ﷺ بەحسێ وی گۆت: ((جزایێ وی یێ دوجارکیە، و هەردوو تبلێت خۆ گەهاندنە ئێك))[1].

وەسا دیارە.. جارەکا دی مورحب قەب خواستن و داخوازا شیرانێ کر و هۆزانا خۆ گۆتەڤە، ئینا عەلی چۆ بەرسینگێ وی، سەلەمە کورێ ئەکوەع دبێژیت: عەلی چۆ بەرسینگێ وی و بەرسڤا وی دا و گۆت:

(ئەزم یێ دەیکا من ناڤێ من کریە حەیدەر،

وەك شێرەکێ کرێت د بیشیرا،

دەمێ دربێ گران دادوەشینم).

و شیرەك ل سەرێ مورحبی دا و کوشت، و ڤەکرنا کەلهێ ل سەر دەستێ وی بوو[2].

دەمێ عەلی نێزیکی کەلهێ بووی، جوهیەکێ سەر کەلهێ هاتە هنداف و گۆتێ: تو کی؟ گۆت: ئەز عەلیێ کورێ (أبو طالب)یمە. جوهی گۆت: هەوە خۆ ل سەر یا بۆ مووسای هاتیە خوار.. مەزن کر. پاشی.. یاسر برایێ مورحب هاتە پێش و گۆت: کی دێ هێتە بەرسینگێ من؟ ئینا زوبەیر چۆ پێش، (صفیة) دەیکا وی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. دێ ئەو کورێ من کوژیت؟ گۆتێ: ((کورێ تە دێ وی کوژیت))، و زوبەیری ئەو کوشت. و ب ناڤێك کەفتن و شەڕ ل دەوروبەرێت

1ـ صحیح مسلم: باب غزوة خیبر 122/2، باب غزوة ذي قرد 115/2.

2ـ د ژێدەراندا بۆچۆنێت ژێك جودا یێت هەین، کا کێ مورحب کوشتیە و کیژ رۆژ بوو، و ڤەکرنا کەلهێ چاوا بوو.

کەلها ناعم دژوار بوو و گەلەك ژ جوهیا هاتنە کوشتن و بەرگریا وان هەلوەشیا و نەشیان هێرشا موسلمانا راوستینن، ژێدەر دبێژن: شەڕێ سەر ڤێ کەلهێ چەند رۆژا ڤەکێشا، و موسلمان تووشی بەرگریەکا توند بوون، و ل دویماهیێ جوهی بێزار بوون، و ب دزیڤە رەڤینە کەلها (الصعب)، و موسلمان چۆنە د کەلها ناعمدا.

ڤەکرنا کەلها (الصعب بن معاذ):

کەلها (الصعب) یا دووێ بوو ژ لایێ هێز و موکومیێڤە پشتی کەلها ناعم. موسلمانا ب سەرکرداتیا (الحباب بن منذر الأنصاري) هێرش کرە سەر، سێ رۆژا دۆرپێچ دانا سەر، د رۆژا سیێدا.. پێغەمبەری ﷺ دوعایەکا تایبەت بۆ ڤەکرنا ڤێ کەلهێ کر.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: بنەمالا سەهم ژ هۆزا ئەسلەم هاتنە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتنێ:

سەروبەرێ مە یێ نەخۆش بووی و چو د دەستێ مەدا نەمایە، ئینا گۆت: ((یا خودێ تو رەوشا وان دزانی یا چاوایە، و من چو بۆ وان پێ چێنابیت، و چو د دەستێ مندا نینە بدەمە وان، مەزنترین کەلها خەیبەرێ بۆ وان ڤەکە.. کەلها ژ هەمیا پتر خێروبێر و کەل و پەلێت خوارنێ و گۆشتێ قەلەو تێدا)). دەمێ بوویە سپێدە.. خودێ بۆ وان ب ساناهی ئێخست و کەلها (المصعب بن معاذ) ڤەکر، و چو کەلها هندی وێ گۆشت و تشتێت خوارنێ تێڤە نەبوون[1].

دەمێ پێغەمبەری ﷺ دوعا کرین و فەرمان دایە موسلمانا هێرشێ بکەنە سەر کەلهێ، ئەسلەمی ل پێشیا هێرشکەرا بوون، و ل بەرامبەر کەلهێ ب ناڤێك کەفتن، و هەر د وێ رۆژێدا بەری رۆژ ئاڤا ببیت، موسلمانا کەلهە ڤەکر و چۆنە تێدا، و هندەك مەنجەنیق و دەبابە تێدا دیتن.

---

1. ئبن هیشام 332/2.

هندەك ژێدەر دبێژن: ژبەر وێ برسا پەیدابووی، یا ئبن ئیسحاق بەحس ژێ کری، هندەك کەسا ژ لەشکەری کەرەك ڤەکوشت و قازان دانا سەر ئاگری دا بکەلینن، دەمێ پێغەمبەری ﷺ زانی، گۆتێ: ((گۆشتێ کەرێت کەهی نەخۆن)).

ڤەکرنا کەلها زوبەیر:

پشتی ڤەکرنا کەلها ناعم و (الصعب)، جوهی ل کەلها زوبەیر کۆم بوون. کەلهەکا ئاسێ و موکوم بوو، سویار و پەیادە نەدشیان بچنە ژۆر، ئینا پێغەمبەری ﷺ دۆرپێچ دانا سەر، پشتی سێ رۆژا ژ دۆرپێچێ.. جوهیەك هاتە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: بابێ قاسم.. ئەگەر دۆرپێچا تە هەیڤەکێ ژی ڤەکێشیت، وان منەت پێ نینە، وان هندەك کانی یێت هەین.. ب شەڤێ دەردکەڤن ژێ ڤەدخۆن و ئاڤێ ژێ دبەن، ئەگەر تە ئەو ئاڤ ژێ بڕیبا، دا نەچاربن دەرکەڤن، ئینا رێکا ئاڤێ ژێ بڕی، و نەچاربوون ژ کەلهێ دەرکەفتن و شەڕەکێ دژوار کر، هندەك موسلمان ژی هاتنە کوشتن، و نێزیکی دەھ جوهیا هاتنە کوشتن، و ل دویماهیێ پێغەمبەری ﷺ کەلهە ڤەکر و موسلمان چۆنە تێدا.

ڤەکرنا کەلها ئوبەی:

پشتی ڤەکرنا کەلها زوبەیر، جوهی چۆنە د کەلها ئوبەیدا و خۆ ل وێرێ ئاسێ کر، و موسلمانا دۆرپێچ دانا سەر، دوو سویارە قەهرەمانێت جوهیا ئێك دویف ئێك دەرکەفتن و داخوازا شیرانێ کر، و سویارێت موسلمانا چۆنە بەرسینگێ وان، یێ شەڕکەرێ دووێ کوشتی، ئەبو دوجانە بوو.. ئەوێ د شەڕادا پاتێ سۆر دهاڤێتە سەرێ خۆ. دەمێ ئەبو دوجانەی هەڤرکێ خۆ کوشتی، هێرش کرە سەر دەرگەهێ کەلهێ، و موسلمانا پێکڤە هێرش کرە سەر، و د ناف کەلهێدا شەڕ دژوار بوو، پاشی جوهی د دەرگەهێ پشتێرا ژ کەلهێ دەرکەفتن و چۆن ل کەلها نیزار کۆم بوون، دویماهی کەلها تاخێ ئێکێ.

ڤەکرنا کەلها نیزار:

ئەو کەلها ژ هەمیا ئاسێتر بوو، و جوهی ل دەف خۆ د پشت راست بوون کو موسلمان نەشێن ڤەکەن، و ژبەر هندێ ژن و زارۆکێت خۆ ژی ل وێ کەلهێ کۆمکرن، ژ هەرچار کەلهێت هاتینە ڤەکرن، رەڤیبوونە وێ کەلهێ. و موسلمانا دۆرپێچەکا توند دانا سەر، و ل سەر شداند، بەلێ کەلهە ل سەر گرکەکێ بلند و ئاسێ بوو، موسلمانا چو رێ نەدیتن بچنە ژۆر. و جوهی نەدوێریان ژ کەلهێ دەرکەڤن شەڕی بکەن، بەلێ د سەر کەلهێڕا.. بەرگریەکا توند ب تیرا و بەرا دکر. دەمێ موسلمان نەشیاین کەلهێ ڤەکەن، پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا: مەنجەنیقا دانن، و دیوار دانە بەر دربا و هندەك کون تێ ڤەکرن، و موسلمانا هێرش کرە ژۆر، و جوهی تووشی شکەستنەکا مەزن بوون، چونکی وەکی کەلهێت دی دەلیڤا رەڤێ ژی ب دەست نەکەفت، ئەوێ شیای برەڤیت ژی، ژن و زارۆکێت خۆ هێلان.

ب ڤەکرنا ڤێ کەلها ئاسێ، کەلهێت تاخێ ئێکێ ژ خەیبەرێ (النظاة) و شەق هەمی ب دویماهی هاتن، هەرچەندە هندەك کەلهێت دی یێت بچویك ژی مابوون، بەلێ ب ڤەکرنا کەلهێت مەزن، جوهی ژ یێت بچویك ژی رەڤی بوون و چۆبوونە تاخێ دووێ ژ خەیبەرێ.

ڤەکرنا تاخێ دووێ یێ خەیبەرێ:

دەمێ تاخێت (النظاة) و شەق هەمی هاتینە ڤەکرن، پێغەمبەری ﷺ بەرێ خۆ دا کەلهێت کەتیبە و (الوطیح) و سەلالم کەلها ئەحەڤیق ژ هۆزا (بني النضير). و جوهیێت ژ کەلهێت دی رەڤین، هەمی هاتبوون خۆ د ڤان کەلهاڤە ئاسێ کربوو.

یێت دیرۆکا غەزوا نڤێسین.. بۆچۆنێت ژێك جودا یێت هەین کا شەڕ سەر وان هەرسێ کەلها هاتیەکرن ئان نە. ئبن ئیسحاق ب ئاشکرایی دبێژیت: د ڤەکرنا کەلها (القموص)دا شەڕ یێ هاتیەکرن، و ژ ئاخفتنا وی وەسا دیارە چو دان و ستاندنێت خۆتەسلیمکرنێ نەهاتینەکرن[1].

---

1. ئبن هیشام 2/331، 336، 337.

ئەلواقدی دبێژیت: کەلهێت ڤی تاخی پشتی دان و ستاندنا.. هاتنە ڤەکرن. و دبیت دان و ستاندن پشتی ڤەکرنا کەلها (القموص) ب شەڕ.. هاتبنەکرن، و دبیت پشتی شەڕێ کەلها (القموص) دان و ستاندن هاتبنەکرن بۆ تەسلیمکرنا کەلهێ، بەلێ هەردوو کەلهێت دی.. بێی شەڕ تەسلیم بوون، هەر چاوابیت، دەمێ پێغەمبەر ﷺ چۆیە تاخێ دووێ ـ ئەلکەتیبە ـ چاردە رۆژا دۆرپێچ دانا سەر، و جوهی ژ کەلهێت خۆ دەرنەکەفتن و کەلهێت خۆ تەسلیم نەکرن، بەلێ پشتی پێغەمبەری ﷺ مەنجەنیق دانای، وان زانی ئەڤە دویماهیا وانە، ژ نوی داخوازا پێکهاتنێ کر.

دان و ستاندن:

کورێ ئەبو حەقیق ئێك هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: ئەز بێمە خوار دگەل تە باخڤم؟ گۆتێ: ((وەرە)). و پێك هاتن کو ئەوێت د کەلهاڤە کەس نەهێتە کوشتن، ب وی مەرجی ژن و زارۆکێت خۆ ببەن و ژ خەیبەرێ دەرکەڤن، و دەستا ژ مال و مولکێت خۆ و زەر و سپیێت خۆ (زێر و زیڤ) بەردەن، و هەر ئێکی جلکەکێ ب تنێ ل بەر بیت و دەست ڤالا دەرکەڤیت. و پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((یێ پێکۆلێ بکەت تشتەکی ل مە ڤەشێریت و پێکۆلێ بکەت دگەل خۆ ببەت، دێ هێتە کوشتن)). و ل سەر ڤان مەرجا رێککەفتن.

و ب ڤێ پێکهاتنێ.. هەمی کەلهە کەفتنە د دەستێ موسلمانادا، و ڤەکرنا خەیبەرێ ب دویماهی هات[1].

کوشتنا هەردوو کورێت ئەبو حەقیق، چونکی پەیمانا خۆ شکاند:

د سەر وێ رێککەفتنێڕا، هەردوو کورێت ئەبو حەقیق گەلەك زێر و زیڤ ڤەشارتن، تویرکەکێ زێر و زیڤا یێ حەیی کورێ (أخطب) ڤەشارت، دەمێ (بني النضير) ژ مەدینێ هاتینە دەرێخستن، دگەل خۆ بربوو خەیبەرێ.

1ـ زاد المعاد 136/2.

ئبن ئیسحاق دبێژیت: پێغەمبەری ﷺ گازی کرە کینانە کورێ رەبیع، خزینا (بني النضير) ل دەف وی بوو، و گۆتێ: ((کا ئەو خزینە؟)) رازی نەبوو ئاشکراکەت، و گۆتێ: ئەز نوزانم. پاشی جوهیەك هات و گۆت: من کینانە ددیت هەڕۆ دچۆ د ڤی کاڤلیڤە و دەردکەفت. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((تو چ دبێژی.. ئەگەر مە د ڤێرەڤە دیت، تە بکوژین؟)) گۆت: بەلێ. فەرمان دا ئەو کاڤل بێتە کۆلان، و کۆلا و هندەك ژ خزینا وان ژێ دەرێخست، پاشی پسیارا یا مایی ژێ کر، رازی نەبوو بۆ دیارکەت. ئینا گۆتە زوبەیر هەرە ڤی ببە و بێشینە، هەتا ئەو تشتێ ل دەف وی ژێ چێدکەی. پاشی پێغەمبەری ﷺ گۆتە موحەممەد کورێ مەسلەمەی: ((وەرە ببە))، و وی پێش برایێ خۆڤە مەحموود کورێ مەسلەمەی کوشت، و مەحموود ل بن دیوارێ کەلها ناعم بێهنا خۆ ڤەددا هاتبوو کوشتن، دەمێ ژ سەر کەلهێ بەرە دستارەك ل سەرێ وی دای.

و ئبن قەییم دبێژیت: پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا ب کوشتنا هەردوو کورێت ئەبو حەقیق، و ئەوێ شەهدەیی ل سەر دای کو وی مال و سامان یێت ڤەشارتین.. کورێ مامێ کینانەی بوو.

و پێغەمبەری ﷺ (صفية) کچا حەیی کورێ (أخطب) کرە جاریە ل دەف خۆ، و هێژ بویکەکا نوی بوو دەف کینانە کورێ ئەبو حەقیق، و نە ژ مێژە بوو دەواتا خۆ کری.

لێکڤەکرنا دەستکەفتیان:

پێغەمبەری ﷺ ڤیا جوهی ل خەیبەرێ نەمینن و ژێ بارکەن، ئینا گۆتن: ئەی موحەممەد.. بهێلە ئەم چاڤدێریا ڤی عەردی بکەین، ئەم ژ هەوە شارەزاترین بۆ سەخبێرکرنێ، و نە پێغەمبەری ﷺ و نە سەحابا چو گەنج دگەل نەبوون چاڤێ خۆ بدەنە چەم و بیستانێت وان، و ئەو دەم و دەلیڤە نەبوو خۆ ب هندێڤە مژویلکەن، ئینا خەیبەر داف وان کو نیڤا هەر دەرامەتەکی بۆ موسلمانا بیت، و قەسپ و فێقی.. پێغەمبەری ﷺ چاوا حەز دکر.. وەسا لێکڤە دکر، و عەبدوللایێ کورێ رەواحەی کرە شانە ل سەر وان.

و عەردێ خەیبەرێ کرە (36) پشك، و هەر پشکەك ژ وان کرە سەد پشك، و هەمی بوونە سێ هزار و شەش سەد پشك، هزار و هەشت سەد پشك یێت پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا بوون، و پێغەمبەری ﷺ پشکەك هەبوو وەکی هەر موسلمانەکی. هزار و هەشت سەد پشکێت دی بۆ پشکدارێت حودەیبیە تەرخانکرن، یێت پشکداری د خەیبەرێدا کری و یێت نەکری، چونکی خودێ تاما ڤێ سەرکەفتنێ گەهاندبوو وان، و پشکدارێت حودەیبیێ هزار و چارسەد کەس بوون، دووسەد هەسپ دگەل وان بوون، هەر هەسپەکی دوو پشك گەهشتنێ، ئانکو: هەر سویارەکی سێ پشك، و پەیادەی پشکەکا ب تنێ گەهشتێ[1].

وەك بەلگە سەر دەستکەفتیێت مەزن یێت خەیبەرێ، ئەوە یا بوخاری ژ عەبدوللا کورێ عومەر ڤەگێرای، گۆت: مە تێر نەدخوار، هەتا مە خەیبەر ڤەکری. هەروەسا ژ عائیشایێ ڤەدگێریت، گۆت: دەمێ خەیبەر هاتیە ڤەکرن، مە گۆت: ئها نوکە ئەم دێ تێر قەسپا خۆین[2].

دەمێ پێغەمبەر ﷺ زڤڕیە مەدینێ، مشەختان کەل و پەل و دارقەسپێت ئەنساریان داینێ، بۆ زڤڕاندن، پشتی ئەو ل خەیبەرێ بووینە خودان مال و دارقەسپ[3].

هاتنا جەعفەر کورێ (أبو طالب) و ئەشعەریان:

د وێ غەزوێدا.. کورێ مامێ وی جەعفەر کورێ (أبو طالب) و هەڤالێت خۆ، و ئەشعەری (ئەبو مووسا و هەڤالێت خۆ) دگەل بوون.

ئەبو مووسای گۆت: دەنگ و باسێت دەرکەفتنا پێغەمبەری ﷺ گەهشتنە مە.. و ئەم ل یەمەنێ بووین، ئەم مشەخت بووین بەرەف وی چۆین، ئەز و هندەك برایێت خۆ.. دگەل پێنجی و تشتەك زەلاما ژ ملەتێ خۆ ل گەمیەکێ سویار بووین

---

1. زاد المعاد 137/2 ـ 138.
2. صحيح البخاري 609/2.
3. صحيح البخاري 443/1. فتح الباري 484/7 ـ 487.

و ئەم گەهاندینە حەبەشە دەف نەجاشی، مە جەعفەر و هەڤالێت وی ل دەف نەجاشی دیتن، ئینا گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ئەم یێت هنارتینە ڤێرە و یا گۆتیە مە: ل وێرێ ئاکنجی ببن.. هوین ژی دگەل مە ئاکنجی ببن، و هەتا دەمێ زڤڕینێ، ئەم دگەل وی د ئاکنجی بووین، و د ڤەکرنا خەیبەرێدا ئەم گەهشتینە پێغەمبەری ﷺ، و پشکەك دا مە ژی، و یێ نەهاتیە خەیبەرێ چو پشك نەبوون، ژبلی یێت د گەمیا مەدا ژ هەڤالێت من و جەعفەر، ئەم ژی دگەل وان پشکدارکرین[1].

دەمێ جەعفەر چۆیە دەف پێغەمبەری ﷺ، ب گەرمی پێشوازیا وی کر و چۆ سەرێ وی و گۆت: ((ب خودێ ئەز نوزانم کەیفا من ب چ بهێت.. ب ڤەکرنا خەیبەرێ، ئان ب هاتنا جەعفەر))[2].

هاتنا وان ژبەر وێ نامەیا پێغەمبەری بوو ﷺ، یا ب رێکا عەمرو کورێ ئومەیە بۆ نەجاشی هنارتی و داخواز ژێ کری: جەعفەر و هەڤالێت وی فرێکەتە مەدینێ، ئینا د دوو گەمیادا هنارتن، شازدە زەلام مابوون دگەل ژن و زارۆکێت وان، و یێت دی بەری هنگی زڤڕیبوونە مەدینێ[3].

پێغەمبەری ﷺ (صفية) مەهرکر:

بەری نوکە مە گۆتبوو: (صفية) ژی دگەل جاریا بوو دەمێ زەلامێ وێ کینانە کورێ ئەبی حەقیق ژبەر غەدر و خیانەتا وی هاتیە کوشتن. دەمێ جاریە هەمی کۆمکرین، دوحیە کورێ خەلیفەیێ کەلبی چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. جاریەکێ بدە من. پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هەرە بۆ خۆ ئێکێ ژ وان ببە))، ئەو چۆ بۆ خۆ (صفية) کچا حویەی ژێ گرت. ئینا زەلامەك چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. تە (صفية) کچا

1ـ صحيح البخاري 443/1. فتح الباري 484/7 ـ 487.

2ـ زاد المعاد 139/2.

3ـ محاضرات الأمم الإسلامية للخضري 128/1.

حویەی ـ خاتوینا (قریضة) و (بني النضير) دا دوحیەی؟ ئەو کچا مەزنێ وانە، و یا هەژیە بۆ تە بیت و بۆ کەسێ دی نەبیت، و تو ب رێکا وێ داخوازا جوهیا بکە بۆ ئیسلامێ. ئینا ﷺ گۆت: ((گازی دوحیەی و وێ جارییێ بکەن))، دەمێ هاتین، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((جاریەکا دی ژبلی وێ بۆ خۆ ژێ بگرە))، پێغەمبەری ﷺ ئیسلام بۆ گۆت و موسلمان بوو، دەمێ موسلمان بووی، ئازاکر و ل خۆ مەهرکر، و ئازاکرنا وێ کرە مەهرا وێ. دەمێ گەهشتینە (سد الصهباء) بەری بگەهنە مەدینێ، ب شەڤێ ل وێرێ مان، ئوم سولەیم کارێ وێ کر و خەملاند و بۆ پێغەمبەری ﷺ ڤەگوهاست و وێ شەڤێ بوو بویك. و ب وێ هەلکەفتنێ.. قەسپ و روین و تشتێت خوارنێ بەرهەڤکرن و دانە خەلکی. و ب رێکێڤە بەری بگەهنە مەدینێ، سێ شەڤا چۆ دەف[1].

پێغەمبەری ﷺ کەسکاتیەك ناف چاڤێت وێ دیت، گۆتێ: ((ئەڤە چیە؟))، گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. بەری تو بێیە خەیبەرێ، من د خەوێدا ددیت هەیڤ ل جهێ خۆ نەدما، و دکەفتە د کۆشا مندا، و ب خودێ.. تو ل سەر هزرا من نەبووی، من ئەڤە بۆ زەلامێ خۆ گۆت، ئینا شەقەك ل سەروچاڤێت من دا.. و گۆت: خۆزیا تە ئەو شاهە یێ ل مەدینێ[2]!

سەرهاتیا پەزا ژەهرکری:

پشتی پێغەمبەری ﷺ خەیبەر ڤەکری و ژێ پشت راست بووی، زەینەب کچا (الحارث)، هەڤژینا سەلام کورێ موشکم، پەزەکا ژەهرکری بۆ کرە دیاری، و پسیارکربوو: پێغەمبەر پتر حەژ کیژ پارچا گۆشتێ پەزی دکەت، گۆتبوونێ: حەژ شەپیلکی دکەت، بارا پتر ئەو ژەهرکربوو، و گۆشتێ دی ژی هەمی ژەهرکر.

1ـ صحيح البخاري 54/1. 604/2، 606. زاد المعاد 137/2.

2ـ زاد المعاد 139/2، وئبن هيشام 336/2.

و ئەو گۆشت هەمی بژارت و بر دانا بەرسینگێ پێغەمبەری ﷺ. پێغەمبەری ﷺ شەپیلکەك راکر و پاریەك کرە د دەڤێ خۆدا و جوی، پاشی هاڤێتە دەر و گۆت: ((ئەڤ هەستیە یێ دبێژیتە من: ئەو یێ ژەهرکریە)). پاشی جابا ژنکێ هنارت، و دانپێدان ب تاوانا خۆ کر، گۆتێ: ((تە بۆچی وەکر؟)) گۆت: من گۆت: ئەگەر ئەڤە شاهەکێ دنیایێ بیت، دێ بەلا وی ژ مە ڤەبیت، و ئەگەر پێغەمبەر بیت، دێ بۆ هێتە گۆتن. ئینا لێ بۆری.

بیشر کورێ (بەراء) کورێ مەعرور دگەل وان بوو، هندەك ژ وی گۆشتی خوار و پێ مر. و ئەڤ رویدانە ب چەند شێوەیا یا هاتیە ڤەگوهاستن و ئێك بۆچۆن نەبوون کا ژنك هاتیە کوشتن، ئان لێ بۆریە، و بارا پتر دگەل هندێنە.. ل دەسپێکێ لێ بۆری، و پشتی سەحابیەك پێ مری، پێش ویڤە هاتە کوشتن[1].

کوشتییێت هەردوو ئالیا د شەڕێت خەیبەرێدا:

د هەمی شەڕێت خەیبەرێدا، شازدە کەس ژ موسلمانا شەهید بوون، چار قورەیشی، ئێك یێ ئەشجەعی، ئێك یێ ئەسلەمی، و ئێك خەلکێ خەیبەرێ بوو، و یێت دی ئەنساری بوون.

و دبێژن: شەهیدێت موسلمانا د وان شەڕادا هەژدە زەلام بوون، و مەنسورفوری دبێژیت: نوازدە بوون، و دبێژیت: پشتی ڤەکۆلینێ.. من نافێت (23) کەسا دیتن، ئێك ژ وان ل دەف (طبري) ب تنێ یێ هەی، و ئێك ل دەف واقدی ب تنێ یێ هەی، و ئێك یێ ب گۆشتێ ژەهرکری مری، و ئێکی ژی نەلێکیا ل سەر هەی کا ل بەدرێ هاتیە کوشتن ئان ل خەیبەرێ، و یا دورست ل بەدرێیە. و ژ جوهیا (93) کەس هاتنە کوشتن[2].

1ـ زاد المعاد 139/2. فتح الباري 497/7. البخاري 610/1، 860. ئبن هيشام 337/2-338.

2ـ رحمة للعالمين 268/2 ـ 270.

فدك:

دەمێ پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە خەیبەر، (محیصة) کورێ مەسعود هنارتە دەف جوهیێت فدك، و داخوازا وان کر بۆ ئیسلامێ، وان خۆ گیرۆکر و بەرسف نەدا، دەمێ خودێ خەیبەر سەر دەستێ موسلمانا ڤەکری، ترس ئێخستە د دلێت واندا، ئینا ئێك هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ و داخوازا پێکهاتنێ دگەل کر، کو نیڤا بەرهەمێ فدك بدەنێ، هەروەکی دگەل خەلکێ خەیبەرێ پێکهاتی، ئینا پێغەمبەر ﷺ رازی بوو، و ئەو بەهر یا پێغەمبەری ب تنێ بوو ﷺ، چونکی نە سویار و نە پەیادەیێت موسلمانا نەچۆبینە وێرێ[1].

(وادي القرى):

دەمێ پێغەمبەری ﷺ مەسەلا خەیبەرێ ب دویماهی ئینای، بەرەف (وادي القرى) چۆ، جوهی ل وێرێ بوون، و هندەك عەرەبا ژی خۆ دابوو دگەل.

دەمێ گەهشتینە وێرێ، جوهیا ب تیرا پێشوازیا وان کر، و خۆ بۆ شەڕی بەرهەڤ کربوو، و مودعم بەندەیەکێ پێغەمبەری ﷺ کوشت، خەلکی گۆت: وی بەحەشت پیرۆزبیت. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((نەخێر.. ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستێ ویدا.. ئەو شەملکا وی ژ دەستکەفتیێت خەیبەرێ راکری بەری لێکڤەکرنێ، یا بوویە ئاگرەك و خۆ تێوەرکری))، دەمێ سەحابا ئەڤە های ژێ بووی، زەلامەك چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ پێلاڤەك ئان دوو زڤڕاندن. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((دا بنە پێلاڤەك ئان دوو پێلاڤ ژ ئاگری))[2].

پاشی پێغەمبەری ﷺ سەحابە کرنە رێز رێز و هاندان بۆ شەڕی و ئالایێ خۆ داف سەعد کورێ عوبادەی، و ئالایەك داف (حباب بن المنذر) و ئالایەك داف سەهل کورێ حەنیف، و ئالایەك داف عوباد کورێ بیشر، پاشی داخوازا وان کر موسلمان

---

1. ئبن هیشام 337/2، 353.
2. صحیح البخاری 608/2.

ببن، رازی نەبوون، زەلامەك ژ وان هاتە مەیدانێ و قەب خواستن بۆ شیرانێ، زوبەیر کورێ عەوام بەرسینگێ وی گرت و کوشت، پاشی ئێکێ دی دەرکەفت، ئەو ژی کوشت. پاشی زەلامەکێ دی دەرکەفت، عەلی چۆ بەرسینگێ وی و کوشت، هەتا ب وی شێوەی یازدە زەلام ژ وان هاتینە کوشتن، چەند زەلامەك ژ وان هاتبا کوشتن، داخواز ژ یێت مایی دکر موسلمان ببن. ئەو د شەڕیدا بوون، بوو دەمێ نقێژێ، پێغەمبەری ﷺ ل پێشیا موسلمانا نقێژ کر، و جارەکا دی داخواز ژ جوهیا کر موسلمان ببن گوهداریا خودێ و پێغەمبەرێ وی بکەن، و شەڕێ وان کر هەتا بوویە شەڤ، و سپێدێ دەسپێکرەڤە، بەری رۆژ هندی رومەکێ بلند ببیت، خودێ سەرکەفتن دایێ، گەلەك دەستکەفتی و مالەکێ مەزن کەفتە د دەستادا، و پێغەمبەر ﷺ چار رۆژا لێ ما، و دەستکەفتی سەر سەحابا لێکڤەکرن، و عەرد و دارقەسپ هێلانە د دەستێ جوهیادا[1]، و وەکی سەرەدەری و رێککەفتنا خەیبەرێ دگەل وان ژی کر.

تیماء:

دەمێ جوهیێت (تیماء) های ژ دەنگ و باسێت خەیبەرێ، و دویفدا یێت (فدك) و (وادي القرى) بووین، چو بەرگری ژێ نەهات، و دژی موسلمانا نەراوستیان، وان ب خۆ کەسەك هنارت و داخوازا پێکهاتنێ ژ موسلمانا کر، پێغەمبەر ﷺ رازی بوو ل سەر مالێ وان[2]، و نامەیەك بۆ وان هنارت، ئەڤە دەقێ وێیە:

ئەڤە نامەیا پێغەمبەرێ خودێ موحەممەدیە ﷺ بۆ (بني عاديا)، ئەم دێ وان پارێزین، و ئەو دێ جزیێ دەن، چو زۆرداری و دەرێخستن نابیت، و نامە داف خالد کورێ سەعید گەهاندە وان[3].

1ـ زاد المعاد 146/2، 147.

2ـ هەر ئەو ژێدەر 147/2.

3ـ ابن سعد.

زڤڕین بۆ مەدینێ:

و پێغەمبەری ﷺ دەست ب زڤڕینێ کر بەرەف مەدینێ، ب شەڤێ ب رێکێ دچۆن، و ل دویماهیا شەڤێ دنڤستن، گۆتە بیلال تو بمینە هشیار، و خەوێ چاڤێت وی ژی گرتن، پالا خۆ دا حێشترا خۆ و د خەو چۆ، و هەمی نڤستن هەتا گەرما رۆژێ ئەو هشیارکرین، و ئێکەمین کەس هشیار بووی، پێغەمبەر بوو ﷺ، پاشی ژ وێ نهالێ دەرکەفتن و نڤێژا سپێدێ ل پێشیا سەحابا کر. و یا هاتیە گۆتن: ئەڤ سەرهاتیە نە د ڤێ گەشتێدا بوو[1].

دەمێ مرۆڤ بەرێ خۆ ددەتە بەرفرەهیێت بابەتێ خەیبەرێ، دیار دبیت.. زڤڕینا پێغەمبەری ﷺ ل دویماهیێت (صفر)ێ ئان (ربیع الأول) بوو سالا (7 مش).

سریا ئەبان کورێ سەعید:

پێغەمبەری ﷺ پتر ژ هەر سەرکردەکێ لەشکەری دزانی ڤالاکرنا مەدینێ پشتی هەیڤێت حەرام، نەکارەکێ دورستە، چونکی عەرەبێت کۆچەر ل دەوروبەرێت مەدینێ بوون، ل دەلیڤەیا دگەریان، دا ب کارێت رێگری و تالانکرنێ رابن، لەوا هێژ پێغەمبەر ﷺ بەرەف خەیبەرێ دچۆ، سریەك ب سەرکرداتیا ئەبان کورێ سەعید هنارتە نەجد بۆ ترساندنا عەرەبێت کۆچەر، پشتی ئەبان کورێ سەعید ئەرکێ خۆ ب جھ ئینای، زڤڕی دەف پێغەمبەری ﷺ ل خەیبەرێ، و هاتبوو ڤەکرن.

و بارا پتر دبێژن: ئەڤ سریە ل هەیڤا (صفر) بوو سالا (7 مش)، و بەحسێ ڤێ سریێ یێ د سەحیحا بوخاریدا هاتیەکرن[2]. و ئبن حەجەر دبێژیت: ئەز چو ژ سەروبەرێ ڤێ سریێ نوزانم[3].

★★★

1ـ ئبن هیشام 340/2، زاد المعاد 147/2.

2ـ صحیح البخاري، باب غزوة خیبر 608/2 ـ 609.

3ـ فتح الباری 491/7.

غەزوا (ذات الرقاع):

پشتی پێغەمبەری ﷺ دوو شاپەرێت ب هێز ژ هەرسێ شاپەرێت نەیار و دژمنێت ئیسلامێ ب سەرکەفتیانە شکاندین، رێ بۆ خۆش بوو بەرەف شاپەرێ سیێ بچیت، ئانکو: عەرەبێت کۆچەر یێت دلڕەق ل دۆل و نهالێت نەجد، کو هەر جار جارا ب کارێت رێگری و تالانکرن و ب سەرداگرتنێ رادبوون، و چونکی ئەو عەرەب د بەلاڤ بوون، وەکی خەلکێ مەکەهێ ئان خەیبەرێ ل باژێرەکی ئان د کەلهەکێڤە کۆم دبوون، و دۆرپێچکرنا وان یا ب زەحەت و بێ مفا بوو، و ب تنێ هەوێت تەمبیکرن و ترساندنێ دگەل دهاتنەکرن، و موسلمانا گەلەك جارا ئەڤە دگەل دکر ژبۆ پاشڤەبرن و شکاندنا هێز و مەرەمێت وان، و تخویبدانا خرابکارییێت وان ل دەوروبەرێت مەدینێ، پێغەمبەری ﷺ دەست ب هەوەکێ کر بۆ تخویبدان و تەمبیکرنا وان، هاتنە نیاسین ب غەزوا (ذات الرقاع). و بارا پتر یێت دیرۆکا غەزوا نڤێسین، دبێژن: سالا چارێ مشەختی بوو، بەلێ.. ژ پشکداریا ئەبو مووسایێ ئەشعەری و ئەبو هورەیرەی دیار دبیت ئەو غەزوە پشتی خەیبەرێ بوو، و بارا پتر دبێژن: ل هەیڤا (ربیع الأول) سالا (7 مش) بوو، و کورتیا بەحسێ ڤێ غەزوێ هاتیەکرن، ب ڤی رەنگیە:

دەمێ پێغەمبەری ﷺ زانی بنەمالێت ئەنمار و (ثعلبة) و موحارب ژ هۆزا (غطفان) یێت کۆمبووین، ب لەز سەحابە کۆمکرن و لەشکەرەك بەرهەڤ کر ژ چارسەد ئان حەفت سەد کەسا، و (أبو ذر) ئان (عثمان بن عفان) کرە سەرپەرشتێ مەدینێ، و چۆنە ناف وار و جهێت وان، هەتا گەهشتینە جهەکی دگۆتنێ (نەخل)، رێکا دوو رۆژا ژ مەدینێ دویر بوو، و ل وێرێ.. ئەو و چەکدارێت کۆمبوویی ژ (غطفان) کەفتنە بەرامبەر ئێك، بەلێ شەڕ چێنەبوو، و پێغەمبەر ﷺ نڤێژا ترسێ ل پێشیا وان کر.

بوخاری ژ ئەبو مووسایێ ئەشعەری ﵁ ڤەدگێریت، گۆت: ئەم دگەل پێغەمبەری ﷺ دەرکەفتین، ئەم شەش کەس بووین، حێشترەك دگەل مە بوو، هەر بێنەکێ ئێك سویار دبوو، پێت مە کون کون بوون، و پێت من کون بوون، و نوینۆکێت من کەفتن، مە پاتە د پێت خۆ دئالاندن، ژبەر هندێ گۆتنێ (ذات الرقاع) ئانکو: غەزوا پنی و پاتا[1].

هەر ل دۆر ڤێ غەزوێ، جابر دبێژیت: د غەزوا (ذات الرقاع)دا، دەمێ ئەم گەهشتباینە دارەکا ب سیبەر.. مە بۆ پێغەمبەری ﷺ دهێلا، و وی بێنا خۆ ل بن ڤەددا، و سەحابە ل بن دارێت دی بەلاڤ دبوون. پێغەمبەری ﷺ شیرێ خۆ ب دارێڤەکر و نڤست، و ئەم هەمی نڤستین، زەلامەکێ موشرك چۆ شیرێ پێغەمبەری ﷺ ژ دارێ ڤەکر و چۆ هنداڤ سەرێ پێغەمبەری ﷺ و گۆت: تو ژ من دترسی؟ گۆتێ: ((نە))، گۆت: پا کی دێ تە ژ من قورتالکەت؟ گۆتێ: ((خودێ)). جابر دبێژیت: مە هند های ژ خۆ بوو.. پێغەمبەری ﷺ گازی مە کر، ئەم چۆینە دەف.. مە دیت کۆچەرەك یێ ل دەف وی روینشتیە، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ڤی زەلامی شیرێ من ژ دارێ ڤەکر و ئەز یێ نڤستی بووم، ئەز هشیاربووم.. شیرێ رویس یێ د دەستیدا، گۆتە من: کی دێ من ژ تە دەتە پاش؟ من گۆتێ: خودێ، و ئەڤە یێ روینشتیە)). و پێغەمبەری ﷺ نەگۆتێ تە بۆچی وەکر و خۆ ژێ تۆڕەنەکر.

و د ریوایەتەکێدا: قامەتا نڤێژێ هاتە گرتن، و نڤێژ دوو رکاعەت ل پێشیا هندەك سەحابا کر، پاشی ئەو چۆنە پشتێ و یێت دی هاتن دوو رکاعەت دگەل کرن، یێت پێغەمبەری ﷺ بوونە چار رکاعەت، و یێت سەحابا دوو رکاعەت[2].

و د ریوایەتا ئەبو عەوانەدا: شیر ژ دەستێ وی کەفت، و پێغەمبەری ﷺ شیر راکر و گۆتێ: ((دێ کی تە ژ من قورتالکەت؟))، گۆت: تو باشتر کەس بە شیر د

1ـ صحيح البخاري، باب غزوة ذات الرقاع 592/2. صحيح مسلم، باب غزوة ذات الرقاع 118/2.

2ـ صحيح البخاري 1/ 407 ـ 408، 593/2.

دەستیدا. گۆتێ: ((دێ شەهدە دەی ژبلی خودێ چو خودێیێت دی نینن، و ئەز پێغەمبەرێ خودێمە؟))، کۆچەری گۆتێ: سۆزێ ددەمە تە: شەڕێ تە نەکەمەڤە، و دگەل وان ژی نەبم یێ شەڕێ تە دکەن. گۆت: رێ دایێ بچیت و چۆ ناف ملەتێ خۆ، و گۆتە وان: ئەز یێ ژ دەف باشترین کەس دهێم[1].

دویف ریوایەتا بوخاری: موسدد ژ ئەبو عەوانە ژ ئەبو بشر گۆت: ناڤێ وی زەلامی (غورث بن الحارث) بوو[2].

ئبن حەجەر دبێژیت: دویف واقدی.. ناڤێ وی کۆچەری (دعثور) بوو، و موسلمان ببوو. بەلێ ژ ئاخفتنا وی یا سەرڤە دیار دبیت ئەڤە دوو چیرۆکن د دوو غەزوادا، و یا دورست خودێ دزانیت[3].

دەمێ ژ ڤێ غەزوێ دزڤڕین، ژنەکا موشرك جاریە بوو دگەل دەستکەفتیان، زەلامێ وێ سەر خۆ کرە نەدر.. ئەو نەزڤڕیتە مال هەتا خوینا ئێك ژ هەڤالێت پێغەمبەری ﷺ نەڕێژیت، ئینا ب شەڤێ دەرکەفت، و پێغەمبەری ﷺ دوو زێرەڤان دانابوون، عوباد کورێ بشر و عەممار کورێ یاسر بوون، تیرەك ل عوباد دا، ئەو ل سەر نڤێژێ بوو، تیر کێشا دەر و نڤێژا خۆ نەبڕی، پاشی سێ تیرێت دی تێوەرکرن، و یێ بەردەوام بوو سەر نڤێژا خۆ، هەتا سلاڤا ملا ڤەدای، هەڤالێ وی هشیار بوو و گۆت: (سبحان الله) تە بۆچی ئەز هشیار نەدکرم؟ گۆت: من سۆرەتەك دخواند، و من نەدڤیا بهێلمە نیڤەرۆ و ببڕم[4].

ڤێ غەزوێ کارتێکرن سەر عەرەبێت کۆچەرێت دل رەق کر و ترس کەفتە دلێت وان. ئەگەر بەرێ خۆ بدەینە بەرفرەهیێت ڤان سریا، پشتی ڤێ غەزوێ، دێ بینین ئویجاخێت (غطفان) نەوێریاینە پشتی غەزوێ سەرێ خۆ راکەن، هەر پیچ

1ـ مختصر سيرة الرسول، الشيخ عبد الله النجدي ص264، فتح الباري 416/7.

2ـ صحيح البخاري 593/2.

3ـ فتح الباري 428/7.

4ـ زاد المعاد 112/2، و بۆ بەرفرەهیا ڤێ غەزوێ بەرێ خۆ بدە: ئبن هيشام 203/2-209، زاد المعاد 110/2-112، فتح البارى 417/7-428.

پیچه بێ دەنگ بوون هەتا تەسلیم بووین، و موسلمان بووین، و چەند ئویجاخێت ژ وان عەرەبێت کۆچەر.. دگەل موسلمانا پشکداری د ڤەکرنا مەکەهێ و غەزوا حونەیندا کر، و دەستکەفتی گەهشتنێ، و زکات و سەدەقەیێت خۆ ددان، ب ڤێ چەندێ.. هەرسێ ئالی و شاپەرێت دژمنێت ئیسلامێ هاتنە شکاندن، و ئاشتی و ئێمناهی ل دەڤەرێ بەلاڤ بوو، و پشتی هنگی هەر ئالۆزی و کێشەیەکا ل دەڤەرەکێ ئان ناف ئویجاخەکێ پەیدا ببا، موسلمان دشیان ب ساناهی چارەسەرکەن، و پشتی ڤێ غەزوێ.. بەرهەڤی هاتنەکرن بۆ ڤەکرنا جھ و وەلاتێت مەزن و باژێرێت دویر، چونکی هەمی گوهۆرین و کاودانێت نافخۆیی.. د بەرژەوەندیا ئیسلامێ و موسلمانادا بوون.

پشتی ڤێ غەزوێ.. پێغەمبەر ﷺ ما ل مەدینێ هەتا هەیڤا شەوالێ سالا (7 مش)، و د وی دەمیدا هەژمارەکا سریا هنارتن، ژ وان:

1ـ سریا غالب کورێ عەبدوللایێ (ليثي) سەر ب (بەنی مەلوح)ڤە ل دەڤەرا قەدید، هەیڤا (صفر) ئان (ربيع الأول) بوو سالا (7 مش)، و بەنی مەلوح سەحابێ پێغەمبەری بەشیر کورێ سوەید کوشتبوو، و ئەڤ سریە هاتنە هنارتن دا تۆلا وی ڤەکەن. موسلمانا ب شەڤێ هێرش کرە سەر، و گەلەك ژێ کوشتن، و تەرش و کەوالێت وان دگەل خۆ ئینان، بەلێ لەشکەرەکێ مەزن یێ دژمنی دویفرا هات، دەمێ نێزیکی موسلمانا بووین، بارانەکا بۆش هات و ئاڤ رابوون و نەشیان بگەهنە موسلمانا، و ب سلامەتی و ب دەستکەفتی زڤڕینە مەدینێ.

2ـ سریا حەسمی ل (جمادي الثانية) سالا (7 مش)، بەحسێ وێ یێ هاتیەکرن د بابەتێ هنارتنا نامادا بۆ شاها.

3ـ سریا عومەر کورێ (خطاب) بۆ توربە، ل هەیڤا شەعبانێ سالا (7 مش). سیە زەلام دگەل بوون، ب رۆژێ خۆ ڤەدشارت و ب شەڤێ دچۆن. دەمێ هەوازن پێ حەسیاین، رەڤین، عومەر چۆ ناف مالێت وان.. کەس نەدیت، ئینا جارەکا دی زڤڕینەف مەدینێ.

4. سریا بەشیر کورێ سەعیدێ ئەنساری بۆ (بەنی موڕە) ل رەخێ فدك، ل هەیڤا شەعبانێ سالا (7 مش)، سریە (30) زەلام بوون، دەستکەفتی و تەرش و کەوال دگەل خۆ ئینان، بەلێ ب شەڤێ ڤێڕا گەهشتن، موسلمانا تیر د وان وەرکرن هەتا تیرێت وان نەماین، هەڤالێت بەشیر هەمی هاتنە کوشتن، ئەو ب تنێ ما، خۆ ب برینداری گەهاندە فدك، ل دەف جوهیەکی ما هەتا برینا وی ساخ بووی، پاشی زڤڕی مەدینێ.

5. سریا غالب کورێ عەبدوللایێ (لیثي)، هەیڤا رەمەزانێ بوو سالا (7 مش) بۆ بنەمالا عەوال و بنەمالا عەبد، و دبێژن: ئەڤ سریە هاتبوو هنارتن بۆ حرقات ژ هۆزا جەحیفە، سەد و سیە زەلام بوون، پێکڤە هێرش کرە سەر وان، و یێ ب دەست کەفتی کوشت. و تەرش و کەوالێت وان دگەل خۆ برن. د وێ سریێدا.. ئوسامە کورێ زەید زەلامەك کوشت ناڤێ وی مرداس کورێ نهیك بوو، دەمێ کەفتیە بەرتەنگاڤیێ، شەهدە دا و گۆت: (لا إله إلا الله) و ئوسامەی شیرەك لێ دا و کوشت، ئینا پێغەمبەر ﷺ ب کوشتنا وی عێجز بوو، و گۆتێ: ((ما تە دلێ وی شەق کر.. دا بزانی کا درەوا دکەت ئان راست دبێژیت؟!)).

6. سریا عەبدوللا کورێ رەواحە بۆ خەیبەر، هەیڤا شەوالێ سالا (7 مش) بوو، (30) سویار بوون، و ئەگەرێ هنارتنا سریێ ئەڤە بوو: ئەسیر ئان بەشیر کورێ رزام چەکدار ژ (غطفان) کۆم دکرن و هان ددان دا شەڕێ موسلمانا بکەن.

موسلمانا ئەسیر و سیە زەلام ژ هەڤالێت وی ژ خەیبەرێ دەرێخستن و گۆتنێ: وەرە دێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ تە کەتە مەزنێ خەیبەرێ، ب رێکێڤە دەمێ گەهشتینە (قرقرة نیار)، تێك نەگەهشتنەك ناڤبەرا هەردوو ئالیا پەیدا بوو، و بوو ئەگەرێ کوشتنا ئەسیر و هەر سیە هەڤالێت وی.

7. سریا بەشیر کورێ سەعیدێ ئەنساری بۆ یەمەنێ و جەبار، جهێ (غطفان)، و یا هاتیە گۆتن: جهێ فوزارە و (عذرة)یە، هەیڤا شەوالێ بوو سالا (7 مش)، سریا موسلمانا (300) زەلام بوون، ئەرکێ وان ئەو بوو.. بەرسینگێ هەژمارەکا

چەکداران بگرن، کۆم ببوون دا هێرشەکێ بکەنە سەر دەوروبەرێت مەدینێ. ب شەڤێ دچۆن و ب رۆژێ خۆ ڤەدشارت، دەمێ جاب گەهشتیێ موسلمان یێت بەرەف وان دچن، رەڤین.

و بەشیر گەلەك دەستکەفتی دگەل خۆ ئینان و دوو زەلام ئێخسیرکرن، و دگەل خۆ برنە مەدینێ دەف پێغەمبەری ﷺ، و هەردوو موسلمان بوون.

8ـ سریا ئەبو حەدرەدێ ئەسلەمی بۆ (ئەلغابە)، ئبن قەییم بەحسێ وان دگەل سریێت سالا (7)ێ دکەت، ب کورتی دبێژیت: زەلامەك ژ بنەمالا جەشم کورێ موعاویەی دگەل هەژمارەکا بۆش ژ زەلاما چۆنە (ئەلغابە)، و دڤیا زەلامێت بنەمالا قەیس کۆمکەت بۆ شەڕێ موسلمانا.

پێغەمبەری ﷺ هنارتە دویف حەدرەد و دوو زەلامێت دیڕا، دا پسیارا خۆ ب وان بکەت، حەدرەد نەخشەیەکێ شەڕی یێ سەرکەفتی دانا، و دژمن ب رەڤا خۆڕا نەگەهشتن، و حەدرەد گەلەك پەز و حێشتر برنە مەدینێ[1].

★★★

1ـ زاد المعاد 149/2 ـ 150، و بۆ بەرفرەهیا ڤان سریا بەرێ خۆ بدە: رحمة للعالمين 229/2 ـ 231، زاد المعاد 148/2-150، تلقيح فهوم أهل الأثر مع حواشيها ص31، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص322-324.

ئەلحاكم دبێژیت: گەلەك بۆچۆن یێت هەین، كا بۆچی ئەڤ ناڤە دانایە سەر، و دەمێ هەیڤا (ذو القعدة) هاتی، پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەحابا: ((خۆ بۆ عومرێ بەرهەڤكەن، و یێت پشكداری د حودەیبیەدا كری.. كەس پاش نەكەڤیت))، هەمی دەركەفتن، ئەو نەبیت یێ شەهید بووی، و هندەكێت دی ژی دگەل وان چۆنە عومرێ، هەژمارا وان بوونە دوو هزار، ژبلی ژن و زارۆكێت مەزن[1].

عوەیف ئەبو رەهمێ غەفاری كرە سەرپەرشتێ مەدینێ، و (60) حێشتر دگەل خۆ برن، و ناجیە كورێ جوندوبێ ئەسلەمی كرە شڤانێ وان. دەمێ گەهشتینە (ذي الحليفة) ئیحرامێت عومرێ كرنە بەر خۆ، و ب دەنگەكێ بلند گۆت: (لبيك اللهم لبيك...) و موسلمانا دگەل گۆت، موسلمانا بەرهەڤیێت خۆ كرن ب چەكی و چەكدارا، نەكو قورەیش بێبەختیێ ل وان بكەت، دەمێ موسلمان گەهشتینە (يأجج)، چەكێ خۆ هەمی ل وێرێ كۆمكر، و ئەوس كورێ خەولی یێ ئەنساری دگەل دووسەد زەلاما هێلانە ل وێرێ، و شیر و چەكێ سویاری كرنە د مەشكادا[2].

دەمێ چۆینە د مەكەهێدا، پێغەمبەر ﷺ یێ ل حێشترا خۆ (القصواء) سویار بوو، و شیر د دەستێ موسلمانادا بوون ل دەوروبەرێت وی (لبيك اللهم لبيك...) دگۆت، و موشرك دەركەفتنە سەر گرێ (قعيقعان) ل باكوورێ كەعبێ دا موسلمانا ببینن، و وان د ناف خۆدا دگۆت: دێ نوكە موسلمان هێن.. گەرما (يثرب) یێت خاڤ و بێ هێزكرین. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەحابا: ((هەرسێ تەوافێت دەسپێكێ ژی دگەل یێت دی خۆش هەڕن، دا موشرك هێز و رژدیا هەوە ببینن))[3]، و گۆتێ: ((ملێ خۆ یێ راستێ رویسكەن و ئیحراما خۆ د سەر ملێ خۆ یێ چەپێرا باڤێژن)).

1ـ فتح الباري: 700/7.

2ـ هەر ئەو ژێدەر، و زاد المعاد 151/2.

3ـ صحيح البخاری 218/1، 611/2،610، صحيح مسلم 412/1.

و پێغەمبەر ﷺ د وێ دەریکا هنداڤا (الحجون)ڕا چۆ د مەکەهێدا، و موشرك رێزبوون بەرێ خۆ ددایێ، و دەست ب تەوافێ کر و موسلمان دگەل زڤڕین. عەبدوللایێ کورێ رەواحەی شیرێ خۆ بلندکر و ئەڤ هۆزانە گۆت:

(کافرا ژ رێکا وی بدەنە پاش، بدەنە پاش، بدەنە پاش.. هەمی خێر و باشی یا دگەل پێغەمبەرێ وی، خودێ مەزن قورئان یا ئینایە خوار، بۆ پێغەمبەرێ وی دهێتە خواندن، یا خودێ من باوەریا ب ئاخفتنا وی هەی، من دیت حەقی ئەوە باوەریێ پێ بینم، و باشترین کوشتن د رێکا ویدایە، ئەگەر فەرمان دا مە.. دێ شەڕێ هەوە کەین، ب دربێت وەسا.. زەندکا ژ ملا ڤەکەین، کو هەڤال ژ هەڤالی ب گوهوشیت)[1].

و د فەرموودا ئەنەسیدا دبێژیت: عومەری گۆت: ئەی کورێ رەواحەی.. ل دەف پێغەمبەری و د حەرەمێدا تو هۆزانا دبێژی؟ ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((خل عنه یا عمر، فلهو اسرع فیهم من نضح النبل))[2]، ئانکو: بهێلە عومەر، هۆزان ل سەر وان ب لەزتر و دژوارترە ژ کارتێکرنا تیرا.

دەمێ موشرکا ئەو دیتین، گۆتن: ئەڤەنە یێت هەوە دگۆت: گەرما مەدینێ یێت لاواز و بێ هێزکرین؟! ئەڤە زیرەکترن ژ...[3].

پشتی تەواف ب دویماهی ئینای، ناڤبەرا سەفا و مەروایێ هاتن و چۆن، و پێغەمبەر ﷺ ل مەروایێ راوستیا بوو، گۆت: ((ڤێرە جهێ ڤەکوشتنێیە، و ل هەمی نهالێت مەکەهێ دورستە ڤەکوژن)). و ل مەروایێ ڤەکوشت و سەرێ خۆ تراشی، و موسلمانا ژی وەکر. پاشی هندەك هنارتنە (یأجج) ل بەر چەکی، و یێت ل وێرێ چۆن عومرا خۆ کر. و پێغەمبەر ﷺ سێ شەڤا ما ل مەکەهێ، دەمێ بوویە سپێدا رۆژا چارێ، موشرکا گۆتە عەلی: بێژە هەڤالێ خۆ ژ مەکەهێ

1ـ ئەڤ هۆزانە ب گەلەك شێوەیا یا ژ وی هاتیە ڤەگێڕان.

2ـ رواه الترمذي، أبواب الاسيئذان، باب ما جاء في إنشاد الشعر 107/2.

3ـ صحيح مسلم 412/1.

دەرکەڤیت، رێککەفتنا مە سێ رۆژن. ئینا پێغەمبەر ﷺ ژ مەکەهێ دەرکەفت و ب شەڤێ مانە ل (سرف).

دەمێ کارکری دا دەرکەڤن، کچا حەمزەی یا بچویك دویفڕا کرە غار و گۆت: مام.. مام، ئینا عەلی دگەل خۆ بر، و هەر ئێك ژ عەلی و جەعفەر و زەید دڤیان دگەل وی بیت، ئینا پێغەمبەری ﷺ نەلێکیا وان چارەسەرکر و گۆتك ((بلا ل دەف جەعفەر بیت، چونکی زەلامێ خالەتا وێیە)).

د وێ عومرێدا.. پێغەمبەری ﷺ مەیموونە کچا (حارث)ێ عامری بۆ خۆ ئینا. و بەری پێغەمبەر ﷺ بچیتە د مەکەهێدا، جەعفەرێ کورێ (أبو طالب) هنارتە دەف مەیموونەیێ، و عەباس بوو سەمیانێ وێ، چونکی دشا وی بوو، دەمێ ژ مەکەهێ ب رێ کەفتین، ئەبو رافع هێلا ل دویماهیێ دا وێ ل دەوارێ خۆ سویارکەت، و وێ شەڤا ماینە ل (سرف)، چۆ دەف[1]. و ناڤێ ڤێ عومرێ کرە عومرا قەزاکرنێ، پێش عومرا حودەیبیێڤە، ئان دویف رێککەفتنا حودەیبیێ بوو، و چار ناڤا دبێژنە ڤێ عومرێ: (القضاء، القضية، القصاص، الصلح)[2] ئانکو: قەزا، یا قەزاکری، ئێك ب ئێك، پێکهاتن.

و پشتی ژ عومرێ زڤڕین، هەژمارەکا سریا هنارتن، ژ وان:

1ـ سریا کورێ (أبو عوجاء)، ل هەیڤا (ذي الحجة) بوو سالا (7 مش) پێغەمبەری ﷺ پێنجی زەلام هنارتنە سەر بەنی سولەیم، ل پێشیێ داخوازا وان کر بۆ ئیسلامێ، موسلمان نەبوون و گۆتن: مە پێدڤی ب وێ نینە یا تو مە داخواز دکەیێ، پاشی شەڕەکێ دژوار دگەل کر، (أبو عوجاء) بریندار بوو، و دوو زەلام ژ دژمنی ئێخسیرکرن.

1ـ زاد المعاد 152/1.

2ـ فتح الباري 500/7.

2ـ سریا غالب کورێ عەبدوللای بۆ جهێ هەڤالێت بەشیر کورێ سەعد هاتینە کوشتن ل فدك، هەیڤا (صفر)ێ سالا (8 مش) بوو، هندەك ژێ کوشتن و دەستکەفتی دگەل خۆ زڤڕاندن.

3ـ سریا (ذات أطلح) ل هەیڤا (ربیع الأول) سالا (8 مش). (بنة قضاعة) زەلام کۆم کربوون، دا هێرشێ بکەنە سەر موسلمانا، ئینا پێغەمبەری ﷺ کەعب کورێ عومەیرێ ئەنساری دگەل (15) زەلاما هنارتنە وان، دەمێ گەهشتینە دژمنی، داخواز ژێ کر موسلمان ببن، ب داخوازا وان رازی نەبوون، و دانە بەر تیرا و هەمی شەهید بوون، ژبلی زەلامەکی ب تنێ د ناف کوشتیاڕا مابوو ساخ[1].

4ـ سریا (ذات عرق) هنارتە بەنی هەوازن، ل هەیڤا (ربیع الأول) سالا (8 مش) بوو. بەنی هەوازن گەلەك جارا پشتەڤانیا دژمنی دژی موسلمانا یا کری، پێغەمبەری ﷺ شوجاع کورێ وەهەبێ ئەسدی دگەل بیست و پێنج زەلاما هنارتێ، بەنی زیان زڤڕین و تەرش و کەوالێت دژمنی ب دەست کەفتن[2].

★★★

1ـ رحمة للعالمين 2،231.

2ـ تلقيح فهوم أهل الأثر، ابن الجوزي، ص33 حاشية.

شەڕێ موئتە

ئەڤ شەڕە.. مەزنترین و گرانترین شەڕێ ب خوین رشتن و کوشتن بوو، هێژ پێغەمبەر ﷺ یێ ساخ. و دەسپێك و رێخۆشکرن بوو بۆ ڤەکرنا جھ و وەلاتێت مەسیحیان، موئتە ل هەیڤا (جمادي الأولى) سالا (8 مش) بوو، بەرامبەر هەیڤا هەشت ئان نەھ سالا 629 ز. و موئتە.. گوندەکە ل دەسپێکا تخویبێ (بلقاء) ل شامێ، نافبەرا وێ و قودسێ دوو قویناغن.

ئەگەرێ شەڕی:

ئەگەرێ شەڕی ئەڤە بوو: پێغەمبەری ﷺ (الحارث) کورێ عومەیرێ ئەزدی کرە هنارتیێ خۆ و نامەیەك دا ڤێ بگەهینیتە مەزنێ (بُصری)، ئینا شورەحبیل کورێ عەمرویێ غەسانی رێ لێ گرت، و گرێدا و سەرێ وی برِی، و شورەحبیل نوینەرێ قەیسەری بوو ل (بلقاء) ل شامێ.

ل وی دەمی ژی کوشتنا هنارتی و بالیۆزان ژ تاوانێت کرێت و مەزن بوو، بەرامبەر راگەهاندنا شەڕی بوو و هێژ مەزنتر، دەمێ ئەڤ دەنگ و باسە گەهشتینە پێغەمبەری ﷺ، بۆ وی گەلەك یا دژوار و نەخۆش بوو، ئینا لەشکەرەك ژ سێ هزار شەڕکەرا بەرهەڤ کر[1]، و ئەڤە مەزنترین لەشکەرێ ئیسلامێ بوو، و چو جارا هندە شەڕکەر کۆم نەببوون.. ژبلی شەڕێ خەندەکێ.

ئەمیرێت لەشکەری.. و وەسیەتا پێغەمبەری ﷺ ل وان کری:

پێغەمبەری ﷺ زەید کورێ (حارثة) کرە ئەمیرێ لەشکەری، و گۆت: ((ئەگەر زەید هاتە کوشتن، جەعفەر ئەمیرە، و پشتی وی عەبدوللا کورێ رەواحەی))[2]. و ئالایەکێ سپی بۆ بەرهەڤکر، و پێشکێشی زەید کورێ (حارثة) کر[3]، و گۆتێ:

1ـ زاد المعاد 155/1. فتح الباري 511/7.

2ـ صحيح البخاري، باب غزوة مؤتة من أرض الشام 111/2.

3ـ مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي، ص327.

((هەرنە وی جهێ (حارثة) کورێ عومەیر لێ هاتیە کوشتن، و ل وێرێ داخوازێ ژێ بکەن موسلمان ببن، و ئەگەر موسلمان نەبوون، پشتا خۆ ب خودێ راستکەن و شەڕێ وان بکەن))، و گۆتێ: ((ب ناڤێ خودێ شەڕێ کافرا بکەن، بێبەختیێ نەکەن، بێی گەهاندنا گازیا ئیسلامێ ب سەردا نەگرن، ژن و زارۆکا نەکوژن، یێت پیر نەکوژن، یێت ڤەدەر د جهێت پەرستنێڤە نەکوژن، دار و دارقەسپا نەبڕن، و ئاڤاهیا نەهەڕێفن))[1].

خاترخواستن ژ لەشکەرێ ئیسلامێ، و گریا عەبدوللا کورێ رەواحەی:

دەمێ لەشکەری خۆ بەرهەڤکری دا دەرکەڤن، خەلك هەمی بەرهەڤ بوون، و سلاڤ کرنە ئەمیرێت پێغەمبەرێ خودێ ﷺ داناین، و خاترا خۆ ژێ خواست، ل وی دەمی ئێك ژ ئەمیرێت لەشکەری (عەبدوللا کورێ رەواحەی) کرە گری، گۆتنێ: تە خێرە تو دکەیە گری؟! گۆت: ب خودێ من نە ژبەر ڤیانا دنیاییێیە، و نە ژبەر هندێیە دێ ژ هەوە خەریب بم، بەلێ من های ژ پێغەمبەری ﷺ دبوو ئایەتەك ژ قورئانێ دخواند بەحسێ ئاگری دکر: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا﴾ (مریم:71)، ئانکو: و کەس ژ هەوە نینە د سەرڕا (د سەر دۆژەهێڕا) نەچیت [خودان باوەر دێ د سەرڕا بۆرنە بەحەشتێ، و گاور دێ کەڤنە تێدا] ئەڤە فەرمانەکا ڤەبڕیە ژ خودایێ تە. و ئەز چو ژ خۆ نوزانم دێ چەوا دەربازبم، ئینا موسلمانا گۆتێ: خودێ دگەل هەوە بیت، ب سلامەتی بچن و بزڤرن، خودێ خرابیێ ژ هەوە بدەتە پاش، و ب باشی و ب دەستکەفتی هەوە بزڤرینیتە ناف مە، ئینا عەبدوللا کورێ رەواحەی ب هۆزانەکێ داخوازا شەهیدبوونێ ژ خودێ خواست، پاشی خەلك دگەل لەشکەری دەرکەفت، و پێغەمبەر ﷺ دگەل دەرکەفت هەتا گەهشتینە جهێ خاترخواستنێ، ل وێرێ راوەستیان و خاترا خۆ ژێك خواست[2].

---

1. رحمة للعالمين 271/2.

2. ئبن هيشام 373/2، 374، زاد المعاد 156/2، مختصر سيرة الرسول ص327.

ب رێكەفتنا لەشكەرێ ئیسلامێ، و دەنگ و باسێت نەچاڤەرێكری:

لەشكەرێ ئیسلامێ بەرەف باكووری ب رێ كەفت، هەتا ب شەڤێ گەهشتینە مەعان ل وەلاتێ شامێ، ل ژۆریا حیجازا باكوور، ل وێرێ دەنگ و باس گەهشتنێ كو هرەقل سەد هزار رۆمی یێت ل (مەئاب) رەخێ (بلقاء) كۆمكرین، و سەد هزارێت دی یێت ژ لەخم و (جذام) و بەلقین و (بهراء) و (بلی) گەهشتینێ.

جڤاتا شیرەتكاری ل مەعان:

دەمێ موسلمانا خۆ بەرهەڤ دكر، د هزرا واندا نەبوو دێ كەڤنە بەرامبەر لەشكەرەكێ هۆسا یێ بۆش، ئەڤ پێزانینە ژ نشكەكێڤە زانین، و ل وەلاتەكێ دویر، و دێ چاوا لەشكەرەكێ بچویك هەژمارا وی سێ هزار ب تنێ، دێ هێرشێ كەتە سەر لەشكەرەكێ مەزن و بۆش و بەرفرەه وەكی دەریای، و هەژمارا وان دووسەد هزار شەڕكەر؟! موسلمان مەندەهۆش بوون نەدزانی چ بكەن یا باشە، دوو شەڤا ل مەعان مان هزرا خۆ دكر و را و بۆچۆن وەردگرتن، پاشی گۆتن: دێ نامەیەكێ بۆ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ هنێرین، و دێ هەژمارا لەشكەرێ دژمنی بۆ بێژین، ئان دێ بۆ مە زەلاما هنێریت، ئان دێ فەرمانەكێ ل مە كەت، و ئەم دێ ب جھ ئینین، بەلێ عەبدوللا كورێ رەواحەی یێ بەرهنگار بوو و دگەل ڤێ رەئیێ نەبوو، و خەلك هان دا بۆ جیهادێ، و گۆت: گەلی خەلكی.. ب خودێ ئەڤا هوین خۆ ژێ دترسینن، ئەوە یا هوین داخواز دكەن، كو شەهیدبوونە، و ئەم شەڕێ كەسێ ب هێز و هەژمارێ ناكەین، ئەم ب ڤی دینی شەڕێ وان دكەین، ئەڤ دینێ خودێ ئەم پێ سەرفەرازكرین و قەنجی ل مە كری، ڤێجا هەرنەپێش، و دێ گەهینە ئێك ژ هەردوو چاكیا، ئان سەركەفتنە ئان شەهیدبوونە، و ل دویماهیێ.. هەمی ب رەئیا عەبدوللا كورێ رەواحەی رازی بوون.

لەشکەرێ ئیسلامێ بەرەف دژمنی ب رێ کەفت:

پشتی لەشکەرێ ئیسلامێ دوو شەڤا مایە ل مەعان، بەرەف ئاخا دژمنی چۆ، هەتا گەهشتیە هێزێت هرەقل ل گوندەکی ژ گوندێت (بلقاء)، و موسلمانا خۆ دا رەخێ موئتە، و بارەگەهێ خۆ ل وێرێ دانا، و خۆ بۆ شەڕی بەرهەڤکر، (قطبة بن قتادة العذري) کرە سەرکردێ پەڕێ راستێ.. و عوبادە کورێ مالك یێ ئەنساری کرە سەرکردێ رەخێ چەپێ.

دەسپێکا شەڕی، و گوهۆڕینا سەرکردەیان:

ل موئتە.. هەردوو ئالی گەهشتنە ئێك، و شەڕەکێ دژوار دەسپێکر، سێ هزار زەلام.. کەفتنە بەر هێرشێت دووسەد هزار شەڕکەرا، شەڕەکێ سەیر و نەهەڤسەنگ بوو، هەمیا ب چاڤێ مەندەهۆشیێ بەرێ خۆ ددایێ، بەلێ ئەگەر بایێ ئیمانێ دەربوو، دێ ئەنجامێت مەزن پێڤە هێن، و تشتێت عنتیکە رویدەن.

زەیدێ کورێ (حارثة)ی ـ خۆشتڤیێ پێغەمبەری ـ ئالا هەلگرت، و شەڕەکێ دژوار و بێ وێنە کر، و یێ بەردەوام بوو، هەتا رومێت دژمنی ل سەر زێدەبووین، و کەفتیە عەردی. ل وی دەمی.. جەعفەر کورێ (أبو طالب) ئالا بلندکر، وەك قەهرەمانەکێ گەرم و خودان شیان شەڕ کر، هەتا شەڕی ئەو واستاندی، خۆ د هەسپێ خۆدا هاڤێتە خوار، و شیرەك ل هەسپێ خۆ دا، و هەر شەڕ کر هەتا دەستێ وی یێ راستێ هاتیە بڕین، ئالا ب دەستێ چەپێ بلندکر، دەمێ دەستێ چەپێ ژی هاتیە بڕین، هەردوو زەندکێت خۆ د ئالای وەراندن، و نەهێلا ئالا بکەڤیتە عەردی، هەتا هاتیە کوشتن. دبێژن: ئێکێ رۆمی دربەك لێ دا.. د نیڤەکێرا کرە دوو پارچە و خودێ جزایێ وی دوو پەڕ یێت ل بەحەشتێ داینێ، ب وا پەڕا دفڕیت، هەرجهێ بڤێت، دچیتێ. و ژبەر هندێ دبێژنێ: (جعفر الطيار) ئانکو: جەعفەرێ دفڕیت، ئان جەعفەرێ خودانێ دوو پەڕا.

بوخاری ژ نافع ڤەدگێڕیت: کورێ عومەر گۆتە وی: دەمێ جەعفەر هاتیە کوشتن، ئەو چۆ هنداڤ وی و پێنجی برین ژ لەشێ وی هەژمارتن، چو برینێت وی

ل لایێ پشتێ نەبوون، هەمی ل رەخێ سینگی و پێشیێ بوون[1]. و د ریوایەتەکێدا کورێ عومەری گۆت: د وێ غەزوێدا ئەز ژی دگەل بووم. ئەم ل جەعفەر کورێ (أبو طالب) دگەڕیاین، پاشی مە ل ناف کوشتیا دیت، مە پتر ژ نۆت برینا ل لەشێ وی هەژمارتن[2]. و د ریوایەتا ئەلعومەریدا ژ ناف گۆت: مە ئەو برین ژ رەخێ سینگی ژ لەشێ وی هەژمارتن[3].

دەمێ جەعفەر ژی هاتیە کوشتن پشتی شەڕەکێ گران و دژوار، عەبدوللا کورێ رەواحەی ئالا بلند کر و چۆ پێش، و یێ ل هەسپی سویار بوو، ل دەسپێکێ پیچەك خۆ ڤەهێلا، پاشی رژیا ناف شەڕی و ب هۆزانڤە گۆت:

(من سویندا خواری ئەی نەفسێ، دێ بەرسینگێ دژمنی گری، یا ب دلێ تە بیت ئان ب دلێ تە نەبیت، خەلك یێ هاتی و چرنگێنا دەنگێ شیرایە، تە خێرە حەژ بەحەشتێ ناکەی)؟!

پاشی هەسپێ خۆ هاژۆت، پسمامەکێ وی هەستیەکێ گۆشتی دا ڤێ و گۆتێ: بخۆ دا زیرەك ببی، تە چوجارا وەکی ئەڤرۆ نەدیتیە. گۆشت ژێ وەرگرت.. لەقەك لێ دا و پاشی هاڤێت، شیرێ خۆ بلند کر و چۆ پێش، و شەڕ کر هەتا هاتیە کوشتن.

شیرەکی ژ شیرێت خودێ ئالا بلندکر:

ل وی دەمی.. زەلامەکی ژ بەنی عەجلان ئالا راکر، ناڤێ وی (ثابت) کورێ ئەرقەم بوو، ئالا بلندکر و گۆت: گەلی موسلمانا سەرکردەکی بۆ خۆ هەلبژێرن، گۆتنێ: تو. گۆت: نەخێر. پاشی خالد کورێ وەلید هەلبژارت، وی ئالا بلندکر و شەڕەکێ دژوار کر، بوخاری ژ خالد کورێ وەلید ڤەدگێڕیت، گۆت: د شەڕێ موئتەدا.. نەهە شیر د دەستێ مندا شکەستن، ل دویماهیێ شیرەکێ یەمانی ما د دەستێ مندا[4].

---

1. صحيح البخاري باب غزوة مؤتة من أرض الشام 611/2.
2. هەر ئەو ژێدەر 611/2.
3. بەرێ خۆ بدە: فتح الباري 512/7.
4. صحيح البخاري، باب غزوة مؤتة من أرض الشام 611/2.

بەری دەنگ و باس بگەهنە خەلکێ مەدینێ، وەحی بۆ پێغەمبەری ﷺ هاتە خوار و گۆت: زەید ئالا راکر، پاشی هاتە کوشتن، پاشی جەعفەر ئالا بلندکر، ئەو ژی هاتە کوشتن، پاشی کورێ رەواحە.. و ئەو ژی هاتە کوشتن ـ رۆندك ژ چاڤێت وی دهاتنە خوار ـ هەتا شیرەکی ژ شیرێت خودێ ئالا بلندکری و خودێ دەرگەهەك بۆ ڤەکر.

دویماهیا شەڕی:

دگەل وێ زیرەکی و قەهرەمانیا موسلمانا د شەڕیدا، گەلەك یا سەیر و جهێ حێبەتیێ بوو ئەو لەشکەرێ موسلمانا یێ ب هەژمارێ کێم بشێت خۆ راگریت بەرامبەر پێل و هێرشێت لەشکەرێ رۆمێ یێ بۆش و کارکری و ل سەر جهێ خۆ. د وێ دەلیڤێدا.. خالدی شارەزایی و بلیمەتیا خۆ د شەڕیدا دیارکر بۆ قورتالکرنا موسلمانا، و ژ وی دەراڤێ بەرتەنگ ئینانە دەر. ب دویماهی هاتنا شەڕی.. ب گەلەك جۆرا یا هاتیە گۆتن، پشتی مرۆڤ هەمی ریوایەتا دخوینیت، دیار دبیت خالد ل دویف نەخشەیێ وی دانای.. شیا رۆژێ هەمیێ خۆ راگریت، و دیت یا فەرە د ڤی شەڕیدا دژمنی بخاپینیت و ترسێ بێخیتە د دلێت لەشکەرێ رۆمانیدا ب هندەك بزاڤێت راهێلان و هاتن و چۆنێ، دا بشێت موسلمانا ژ مەیدانا شەڕی ڤەدەرکەت، بێی لەشکەرێ رۆمانی مەرەما وی بزانیت و هێرشێ بکەتە سەر، چونکی دزانی دێ گەلەك یا ب زەحمەت بیت ئەگەر رۆمانی ب نەخشەیێ وی حەسیان و ژ هەمی لایاڤە هێرش کر. رۆژا دووێ ژ شەڕی.. خالدی رێکخستن و سەروبەرێ لەشکەرێ خۆ گوهۆڕی، یێت پێشیێ برنە پشتێ، و یێت چەپێ برنە رەخێ راستێ، دەمێ دژمنا ئەو هاتن و چۆنا لەشکەرێ موسلمانا دیتی، نەدزانی بابەت چیە، و هزر کر ئەڤە پشتەڤانیە بۆ موسلمانا هات، خالدی ب شێوەیەکێ رێکخستی پیچ پیچە شەڕ دکر و لەشکەر ڤەدکێشا، رۆمانیا هزر کر مەرەما خالدی ئەوە وان بکێشیتە بیابانێ و پیلانەکێ بۆ دانیت، ئینا راوستیان و دویف لەشکەرێ

موسـلمانارا نەچـۆن. و ب ڤـی رەنگـی موسـلمان شـیان قورتـال بـبن و زڤڕینـە مەدینێ[1].

کوشتییێت هەردوو ئالیا:

د وی شەڕیدا (12) زەلام ژ موسلمانا هاتنە کوشتن، ب دورستی نەهاتیە زانـین، بەلێ ژ بۆشاییا وان و بەرفرەهیا شەڕی دیار دبیت گەلەکن.

کارتێکرنا شەڕی:

د ڤی شەڕیدا.. هەرچەندە موسلمان نەشیان تۆلا خۆ ڤەکـەن و ئارمانجا خـۆ ب جھ بینن، بەلێ عـەرەب هـەمی حێبـەتی و مەنـدەهۆش کـرن، و ب چاڤەکێ مـەزن بەرێ خۆ دا موسلمانا، چونکی رۆمان ل وی دەمی مەزنترین هێز و دەستهەلات بوو ل جیهانێ هـەمیێ. عـەرەبا هـزر دکـر: یـێ شـەڕێ رۆمـێ بکـەت، ئـانکو: دێ خـۆ برینیت و (نانێ چەندکا شڤانی خۆت)، بەرسینگگرتنا لەشکەرێ رۆمـێ یـێ بـۆش ب سێ هزار شەڕکەرا، و ژ شەڕی زڤڕینەڤە و زیانەکا وەسا یـا مـەزن نەگەهشتیێ! ژ کـار و رویـدانێت سـەیر و عنتیکـە بـوو ل وی دەمـی. و بـۆ عـەرەبا دیـار بـوو موسلمان جۆرەکێ دی یێ هێز و رێکخستنێنە، بەری هنگی ژ وی جۆری نـەدیتبوو، و خـودێ هاریکـار و پـشتەڤانێ وانـە، و سەرکێـشێ وان بـێ گۆمـان و ب دورسـتی پێغەمبەرێ خودێیـە. لـەوا دێ بیـنین ئـەو هـۆز و ئویجاخێـت نـەیارێت موسـلمانا، یێـت بـەری هنگـی شـەڕێ موسـلمانا دکـر، پـشتی شـەڕێ موئتـە.. خـۆ ددا رەخـێ ئیسلامێ و بەنو سولەیم و ئەشجەع و (غطفـان) و (ذبیـان) و فـوزارە و گەلـەکێت دی.. هەمی موسلمان بوون.

و ئەو شەڕ دەسپێك بوو بـۆ شـەڕ و بەرسـینگگرتنەکا دژوار دگـەل رۆمانیـان، و دەرکەفتنا موسلمانا ژ گزیرتا عەرەبی بەرەف وەلاتێت دویر.

1ـ فتح الباري 513/7 ـ 514. زاد المعاد 156/2.

سریا (ذات السلاسل):

و دەمێ پێغەمبەری ﷺ هەلویستێ هۆزێت عەرەبا ئەوێت ل رەخێ شامێ د شەڕێ موئتەدا زانی، و کۆمبوونا وان دگەل رۆمانیان دژی موسلمانا، دیت یا فەرە دوبەرەکیێ بێخیتە ناڤبەرا وان و رۆمانیان ب شێوە و رێکەکا حەکیمانە، کو ببیتە ئەگەر ببنە هەڤپەیمانێت موسلمانا، و دا چو جارێت ب وی رەنگی دژی موسلمانا کۆم نەبن.

و بۆ ب جهئینانا وی نەخشەی، عەمرو کورێ عاس هەلبژارت، چونکی داپیرا وی یا بابێ ژ (بەلی) بوو. ل هەیڤا (جمادي الآخر/ 8 مش) پشتی شەڕێ موئتە هنارتە ناف وان دا دۆستینیێ دگەل پەیداکەت، و یا هاتیە گۆتن: هندەك ژ (قضاعة) کۆم ببوون دا هێرشەکێ بەنە سەر رەخێت مەدینێ، ژبەر هندێ عەمرو هنارتێ، و دبیت هنارتنا وی ژبەر هەردوو ئەگەرا پێکڤە بیت.

و پێغەمبەری ﷺ ئالایەکێ سپی بۆ عەمرو دەستنیشان کر و ئالایەکێ رەش ژی دا ڤێ، و سێ سەد کەس ژ مشەخت و پشتەڤانان دانە دگەل، ژ وان: (30) سویار بوون، و گۆتێ: ((بۆ خۆ پێزانینا ژ رێڤینگا وەرگرە ئەوێت دچنە (بلي و عذرە و بلقین)). ب شەڤێ دچۆن و ب رۆژێ خۆ ڤەدشارت. دەمێ نێزیکی وان بووین، دەنگ و باس گەهشتنێ گەلەك شەڕکەر یێت کۆمکرین و یێت بووینە لەشکەرەکێ بۆش، ئینا (رافع بن مکیث) هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ دا هێژ پشتەڤانا بۆ بهنێریت، پێغەمبەری ﷺ ئەبو عوبەیدە دگەل سەد زەلاما ژ مشەخت و پشتەڤانا بۆ هنارتن و ئالایەك داف ئەبو عوبەیدەی. و ژ وان ئەبو بەکر و عومەر بوون، و گۆتێ: ((هەڕن بگەهنە عەمروی، و هەمی پێکڤە بن و ژێك جودا نەبن)). دەمێ گەهشتینە وێرێ، ئەبو عوبەیدەی ڤیا نڤێژێ ل پێشیا وان بکەت، ئینا عەمروی گۆتێ: تو یێ هنارتی وەك هاریکاری بۆ من، و ئەز ئەمیرم، ئەبو عوبەیدەی گوهێ خۆ دایێ، و عەمروی نڤێژ ل پێشیا وان دکر.

و چۆن هەتا گەهشتینە ئاخا (قضاعة)، ل دویماهیا وارێت وان شەڕکەر کۆم ببوون، موسلمانا هێرش کرە سەر، و ئەو رەڤین و بەلاڤ بوون. عەمروی نامەیەك داف عەوف کورێ مالکێ ئەشجەعی و هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: ئەو ب سلامەتن و سەروبەرێ خۆ بۆ گۆت. و (ذات السلاسل) جهەکە ل باکوورێ (وادي القرى)، ژ وێرێ هەتا مەدینێ.. رێکا دەھ رۆژایە. ئبن ئیسحاق دبێژیت: سەر ئاخا (جذام) موسلمانا سەر ئاڤەکێ دانا دگۆتنێ (السلاسل)، ژبەر هندێ گۆتنێ (السلاسل)[1].

سریا ئەبو قەتادە بۆ (خضرة):

ئەڤ سریە ل هەیڤا شەعبانێ بوو سالا (8 مش)، چونکی (غطفان) هێزێت خۆ ل (خضرة) کۆم دکرن، دکەڤیتە سەر ئاخا بەنی موحارب ل نەجد. ئینا پێغەمبەری ﷺ ئەبو قەتادە دگەل پازدە زەلاما هنارتە وان. هندەك ژێ کوشتن و دەستکەفتی دگەل خۆ ئینانە مەدینێ، دەرکەفتن و زڤڕینا وان پازدە شەڤا ڤەکێشا[2].

★★★

1ـ بەرێ خۆ بدە: ئبن هیشام 2/623-626، زاد المعاد 2/157.

2ـ رحمة للعالمين 2/233. تلقيح فهوم أهل الأثر، ص33.

غەزوا ڤەکرنا مەکەهێ

ئبن قەییم دبێژیت: ئەو ڤەکرنا ژ هەمیا مەزنترێ بوو، خودێ دینێ خۆ و پێغەمبەرێ خۆ و سەربازێت خۆ پێ ب سەرئێخستین و سەرفەرازکرین، و مەکەهە و کەعبا پیرۆز یا کریە رووگەها موسلمانا پێ قورتالکرن، و ژ دەستێت کافر و موشرکان ئینا دەر، ئەو ڤەکرنە یا مزگینیا وێ گەهشتیە خەلکێ عەسمانی، ئەو ڤەکرنە یا خەلك ل وێ کۆم کۆمە موسلمان بووین، و رویێ عەردی پێ گەش بووی و تژی کەیف و خۆشی بووی[1].

ئەگەرێ غەزوێ:

مە بەری نوکە د بابەتێ رێککەفتنا حودەیبیەدا بەندەك دیارکربوو: یێ بڤێت هەڤپەیمانێ دگەل موحەممەدی بکەت، دێ دگەل کەت، و یێ بڤێت هەڤپەیمانێ دگەل قورەیشێ بکەت، دێ دگەل کەت. و هەر هۆزا بگەهیتە ئالیەکی ژ وان، ژ وان دهێتە هەژمارتن، ڤێجا هەر هۆزەکا زۆرداری لێ بێتەکرن، دبیتە زۆرداری ل سەر وی ئالی.

و ل دویف بەندی.. خوزاعە هەڤپەیمانی دگەل پێغەمبەری ﷺ گرێدا، و بەنی بەکر هەڤپەیمانی دگەل قورەیش گرێدا، و هەر ئویجاخەك ژ یا دی ئێمن بوو، و بەری ئیسلامێ شەڕ و ئالۆزی ناڤبەرا هەردووان هەبوو، دەمێ ئیسلام هاتی، شەڕێ ناڤبەرا وان راوستیا، بەلێ بەنی بەکر ئەو بێدەنگی شکاند، دەمێ نەوفەل کورێ موعاویەیێ دیلی ل هەیڤا شەعبانێ سالا (8 مش) هندەك زەلامێت بەکری دگەل خۆ برین و ب شەڤێ هێرش کریە سەر خوزاعە ل سەر ئاڤەکێ دگۆتنێ وەتیر، و هندەك زەلام ژێ کوشتین، و ناڤبەرا وان بوو شەڕ، و قورەیشێ ب چەکی هاری بەکریان کر، و تاریا شەڤێ بۆ خۆ ب دەلیڤە دیت، هەتا خوزاعە ل حەرەمێ ئاسێ کرین، ل وی دەمی بەنی بەکر گۆتنێ: نەوفەل.. ئەڤە ئەم گەهشتینە ناف

---

1. زاد المعاد 160/2.

حەرەمێ.. حەرەما خودێیە خودێ، ئینا نەوفەل ئاخفتنەکا کوفرێ یا مەزن گۆت: گەلی بەنی بەکریان.. ئەڤرۆ چو خودێ نینن، تۆلا خۆ ڤەکەن، ئەز ب ژیێ خۆ سویند دخۆم.. هوین د حەرەمێڤە دزیا دکەن، ڤێجا هوین بۆچی تۆلا خۆ ناڤەکەن؟

دەمێ خوزاعە چۆینە د مەکەهێدا، خۆ گەهاندە مالا بەدیل کورێ (ورقاء)ێ خوزاعی، و مالا دۆستەکێ وان دگۆتنێ رافع.

عەمرو کورێ سالمێ خوزاعی ب لەز دەرکەفت و چۆ مەدینێ دەف پێغەمبەری ﷺ، و ئەو د ناف سەحابادا بوو د مزگەفتێڤە، ئینا هۆزانەکا درێژ بۆ خواند، ژ رامانێت وێ دبێژیت:

(یا خودێ.. ئەڤە من گەهاندە موحەممەدی، هەڤپەیمانێ مە، و ئەم هەڤپەیمانێت بابێ وی یێت کەڤن بووین، ئەم موسلمان بووین و چو جارا لێڤە نابین، پشتەڤانیا مە بکە، خودێ تە سەرفەرازکەت و سەربێخیت، و فەرمانێ بدە بەندەیێت خودێ بهێن پشتەڤانیا مە بکەن، پێغەمبەرێ خودێ یێ د ناف واندا بۆ خودێ کار دکەت، یێ سپیە وەکی هەیڤێ و هەر بلند دبیت. قورەیشێ ژڤانێ خۆ دگەل تە ب جھ نەئینا، و پەیمانا خۆ یا موکوم دگەل تە شکاند، و ...) هتد.

پاشی پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((پشتەڤانیا تە هاتەکرن عەمرو کورێ سالم))، پاشی پارچە عەورەك ل عەسمانی نیشا دا و گۆتێ: ((ئەڤ عەورە دەسپێکا سەرکەفتنا بەنی کەعبە)).

پاشی بەدیل کورێ وەرقائێ خوزاعی دگەل هندەك کەسێت دی یێت خوزاعە چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ ل مەدینێ و چیرۆکا شەڕی و یێت هاتینە کوشتن، و ئەو بێ بەختی و پشتەڤانیا قورەیشێ بۆ بەنی بەکر دژی خوزاعە کری بۆ گۆت، و پاشی جارەکا دی زڤڕینە مەکەهێ.

ئەبو سوفیان دچیتە مەدینێ.. دا پێکهاتنێ نویکەتەڤە:

بێ گۆمان یا قورەیشێ و هەڤپەیمانێت وێ کری.. بێ بەختیەکا ئاشکرا و بێ ئەگەر بوو، و شکاندنا پەیمانێ یا بێ هەجەت بوو، ژبەر هندێ هەر زوی قورەیش ب غەدر و بێ بەختیا خۆ حەسیان، و ژ ئەنجامێت وێ یێت خراب ترسیان، و کۆمبوونەکا ئاست بلند گرێدا، و بریار دان: سەرکردێ خۆ ئەبو سوفیان وەك نوینەرێ خۆ فرێکەنە مەدینێ، دا پێکهاتنێ نوی بکەتەڤە.

بەری ئەبو سوفیان بگەهیتە مەدینێ کا دێ قورەیش پشتی غەدر و زۆرداریا خۆ چ کەت، پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەحابیێت خۆ: ((ها نێزیکە ئەبو سوفیان بگەهیتە دەف هەوە، دا دوپاتیێ سەر رێککەفتنێ بکەت و نویکەتەڤە)).

و ئەبو سوفیان دویف بریارا قورەیشێ دەرکەفت، ب رێکێڤە.. بەدیل کورێ (ورقاء) ل عەسفان دیت، یێ ژ مەدینێ دزڤرِیت دچیتە مەکەهێ، ئینا گۆتێ: تو ژ کیڤە دهێی بەدیل؟ گۆتی: ئەز چۆمە ناف خوزاعە ل ڤی کناری و ل ڤێ نهالێ. ئەبو سوفیان ئەو هزر دکر کو یێ چۆیە دەف پێغەمبەری ﷺ.. و گۆتێ: تو نەچۆیە دەف موحەممەدی؟ گۆت: نە.

دەمێ بەدیل زڤرِیە مەکەهێ، ئەبو سوفیان بۆ خۆ گۆت: ئەگەر ئەو چۆبیتە مەدینێ.. دێ زبلێ دەوارێ وی بەرکێت قەسپا تێدا هەبن، چۆ سەحکرە جهێ بێنڤەدانا وی و جهێ دەوارێ خۆ لێ گرێدای و پۆسلێت وی تێکڤەدان.. بەرکێت قەسپا د ناڤدا دیتن، ئینا گۆت: ئەز ب خودێ سویند دخۆم.. بەدیل یێ چۆیە دەف موحەممەدی.

ئەبو سوفیان چۆ مەدینێ، و ئێکسەر چۆ مالا کچا خۆ ئوم حەبیبە، دەمێ کار کری دا روینیتە سەر جهێ پێغەمبەری ﷺ، گلدك ژ بن راکر، گۆتێ: کچا من تە چ کر؟ گلدك نەیا هەژیە ئەز روینمە سەر، ئان ئەز نەیێ هەژیمە روینمە سەر وێ گلدکێ؟! گۆتێ: ئەڤە جهێ پێغەمبەرێ خودێیە ﷺ، و تو زەلامەکێ موشرکی یێ پیسی، گۆت: ب خۆ پشتی تو ژ مالا من دەرکەفتی تو یا خراب بووی.

پاشی ئەبو سوفیان دەرکەفت و چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و بۆ ئاخفت.. پێغەمبەری ﷺ چو بەرسڤا وی نەدا. پاشی چۆ دەف ئەبو بەکر و داخواز ژێ کر بچیتە دەف پێغەمبەری ﷺ و دگەل باخڤیت، ئەبو بەکری گۆتێ: ئەز وەناکەم، پاشی چۆ دەف عومەری و بۆ ئاخفت، عومەری گۆتێ: ئەز بەرەڤانیێ ژ هەوە بکەم دەف پێغەمبەری ﷺ؟ ب خودێ.. ئەگەر چو ب دەست من نەکەڤیت ژبلی مێری زەرکا.. دێ شەرێ هەوە پێ کەم. پاشی چۆ دەف عەلی کورێ (أبو طالب) و (فاطمة) ل دەف بوو، و حەسەن سنێلە بوو ل دەف وان دهات و دچۆ، گۆتێ: عەلی.. تو ژ هەمیا دلۆڤانترى بۆ من، ئەز یێ ب داخوازەکێ هاتیم، و من نەڤێت ئەز دەست ڤالا بزڤرم، بۆ من بەرەڤانیێ ل دەف موحەممەدی بکە، ئینا عەلی گۆتێ: هەیلا نەمینی ئەبو سوفیان، خۆ تێ بگەهینە، دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یێ رژد بیت سەر تشتەکی.. ئەم دان و ستاندنا ل سەر ناکەین. ئینا ل (فاطمة)یێ زڤرى و گۆتێ: دێ شێی بێژیە کورێ خۆ بچیت ل ئێکی بگەریت من بحەوینیت، و دێ بیتە مەزنێ عەرەبا هەتا دویماهیا زەمانی؟ (فاطمة)یێ گۆتێ: ب خودێ کورێ من نابێژیتە کەسێ تە بحەوینیت، و کەس بێی رازیبوونا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ تە ناحەوینیت.

ل وی دەمی دنیا پێش چاڤێت ئەبو سوفیان تاری بوو، ئینا ب ترس و دلنەخۆشی و بێ هیڤیاتیڤە گۆتە عەلی: بابێ حەسەنی.. ئەز یێ دبینم کارێت من ب بەرێکڤە ناهێن، و سەروبەرێ من یێ نەخۆش و تەنگاڤ دبیت، شیرەتەکێ ل من بکە. عەلی گۆتێ: ب خودێ ئەز تشتەکی نابینم بۆ تە ببیتە هاریکار، بەلێ تو مەزنێ بەنی کینانەیی، رابە داخوازێ ژ خەلکی بکە چو ل تە نەکەن و تە بپارێزن، و زوی بزڤرە جهێ تو ژێ هاتی، گۆت: ما تو دبینی دێ ئەڤە بۆ من یا باش بیت، و تشتەکی ژ من دەتە پاش؟ عەلی گۆتێ: نە ب خودێ.. ئەز باوەرناکەم، بەلێ ئەز دبینم.. تە چو رێکێت دی نینن. ئەبو سوفیان چۆ مزگەفتێ و گۆت:

گەلی خەلکی.. ئەز ڤەحەویایێ هەوەمە ـ دا کەس چو لێ نەکەت ـ پاشی ل حێشترا خۆ سویار بوو و بەرەف مەکەهێ چۆ.

دەمێ زڤڕیە مەکەهێ.. گۆتنێ: کا وەرە تە بۆ مە چ دەنگ و باس ئینایە، گۆت: ئەز چۆمە دەف موحەممەدی و دگەل ئاخفتم، ب خودێ چو بەرسڤا من نەدا، پاشی ئەز چۆمە دەف کورێ ئەبو قوحافەی ـ ئەبو بەکر ـ من چو باشی ژ وی نەدیت، پاشی ئەز چۆمە دەف عومەرێ کورێ (خطاب)ی.. من دیت ئەو نێزیکترین دژمنە، پاشی ئەز چۆمە دەف عەلی.. من دیت ئەو ژ هەمیا نەرمتر بوو، و وی تشتەك گۆتە من.. و من ژی ب جھ ئینا، و من زانی کا باشی تێدا هەیە ئان نە. گۆتنێ: چ گۆتە تە؟ گۆت: گۆتە من هەرە ناف خەلکی و بێژێ: ئەز ڤەحەویایێ هەوەمە، و من ژی وەکر. گۆتنێ: دەمێ تە وەگۆتی.. موحەممەدی بەرسڤا تە دا و تو حەواندی؟ گۆت: نەخێر. گۆتنێ: هەیلا نەمینی.. عەلی ترانێت خۆ یێت ب تە کرین. گۆت: نە ب خودێ.. ژبلی وێ، من چو رێکێت دی نەبوون.

خۆ بەرهەڤکرن بۆ غەزوێ.. و پێکۆلا ڤەشارتنێ:

ریوایەتا (الطبراني) دبێژیت: بەری شکاندنا پەیمانێ ب سێ رۆژا، پێغەمبەری ﷺ گۆتە عائیشایێ: کەل و پەلێت من یێت جیهادێ بەرهەڤکە، و بلا کەس نەزانیت. ئەبو بەکر چۆ مالا وی و ئەو سەروبەر دیت، گۆتێ: کچا من ئەڤە چنە تە بەرهەڤکرین؟ گۆت: ب خودێ ئەز نوزانم. گۆت: ب خودێ نوکە نەدەمێ غەزوا مرۆڤێت زەرە ـ رۆمانیان ـ، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ل بەرە کیڤە بچیت؟ گۆت: ب خودێ ئەز نوزانم. سپێدەیا رۆژا سیێ.. عەمرو کورێ سالم یێ خوزاعی ب چل سویارافە گەهشتە مەدینێ، و ئەو هۆزانا بەری نوکە مە دیارکری:

(یا خودێ.. ئەڤە من گەهاندە موحەممەدی، هەڤپەیمانێ مە، ...) هتد. ئینا خەلکی زانی قورەیشێ پەیمانا خۆ یا شکاندی، و بەری هنگی بەدیلێ خوزاعی، و دویفدا ئەبو سوفیان چۆبوونە مەدینێ، بۆ خەلکی دوپات بوو قورەیشێ پەیمانا خۆ یا شکاندی، و دێ ئەنجامەك دویفرا هێت. ئینا پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا

سەحابا: خۆ بۆ غەزایێ بەرهەڤکەن، و گۆتێ: ((دێ چینە سەر مەکەهێ))، و گۆت: ((یا خودێ.. زێرەڤانێت قورەیشێ ب مە نەحەسیێن و دەنگ و باسێت مە نەگەهنێ هەتا ئەم ب سەردا دگرین)).

بۆ پتر ڤەشارتنێ و بەرزەکرنا غەزوێ ل بەر خەلکی، پێغەمبەری ﷺ ل دەسپێکا هەیڤا رەمەزانێ سالا (8 مش) سریەك ژ هەشت زەلاما ب سەرکرداتیا ئەبو قەتادە کورێ ربعی هنارتە نهالا (أضم)، سێ قویناغا دویری مەدینێ، دا هندەك هزر بکەن دێ پێغەمبەر ﷺ بەرەف وی رەخیڤە چیت، و دەنگ و باس وەسا بەلاڤ ببن. و ئەو سریە بەرەف جهێ خۆ چۆ، یێ پێغەمبەری ﷺ بۆ دەستنیشانکری، دەمێ گەهشتینە وێرێ، دەنگ و باس گەهشتنێ کو پێغەمبەر ﷺ یێ بەرەف مەکەهێ چۆی، ئەو ژی زڤرین و دویڤرا چۆن هەتا ڤێرا گەهشتین[1].

(حاطب بن أبي بلتعة) نامەیەك بۆ قورەیشێ نڤێسی و ب هاتنا پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا ئاگەهدارکرن، ئەو نامە داف ژنەکێ دا بگەهینیتە قورەیشێ، و تشتەك پێ گۆت، وێ نامە کرە د ناف پرچا خۆرا و ژ مەدینێ دەرکەفت. وەحی بۆ پێغەمبەری ﷺ هات و ئاگەهدارکر سەر کارێ (حاطب)ی کری، ئینا عەلی و میقداد دویف وێ ژنکێرا هنارتن، پێغەمبەری ﷺ گۆتە وان: هەرن هەتا دگەهنە مێرگا (خاخ)، دێ ل وێرێ پیرەژنەکێ بینن، نامەیەك یا ڤێ دێ گەهینیتە قورەیشێ، هەردووا هەسپێت خۆ هاژۆتن هەتا ل وی جهێ بۆ دیارکری.. ئەو ژن دیت، گۆتنێ: ژ دەوارێ خۆ وەرە خوار.. نامەیەکا دگەل تە بینە بدەف مە، گۆت:

1ـ وێ سریێ عامر کورێ (الاضبط) دیت.. و سلاڤ کرە سەر وان ب سلاڤا ئیسلامێ، محلم کورێ (جثامة) ژبەر تشتەکی د ناڤبەرا واندا هەبوو.. کوشت، و حێشترا وی و یا دگەل وێ بۆ خۆ راکرن، ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾، هەڤالێت وی ئەو برە دەف پێغەمبەری ﷺ دا دوعا بۆ بکەت خودێ ل گونەها وی ببۆریت، دەمێ گەهشتینە دەف پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((یا خودێ تو ل محلەمی نەبۆری))، و سێ جارا گۆت. و محلم رۆندکێت خۆ پاڤژکرن و ژ وێرێ رابوو. ئبن ئیسحاق دبێژیت: مرۆڤێت وی دبێژن: پشتی هنگی پێغەمبەری ﷺ دوعا یێت بۆ کرین و یێ لێ بۆری. زاد المعاد 150/2. ئبن هشام 626/2 ـ 628.

چو نامه دگەل من نینن، سەحکره بارێ حێشترا وێ، چو نەدیت. ئینا عەلی گۆتێ: ئەز ب خودێ سویند دخۆم.. پێغەمبەرێ خودێ ﷺ درەوا ناکەت، و ئەم ژی درەوا ناکەین، ب خودێ.. ئان دێ نامێ ئینیە دەر، ئان ئەم دێ سەحکەینێ و ئینینە دەر. دەمێ ژنکێ دیتی ئەو د رژدن، گۆتە وان: پشتا خۆ بدەنە من، پشتا خۆ دایێ، ئینا کەزیا خۆ ڤەکر و نامە ژ ناف ئینا دەر و داف وان. وان ژی نامە ئینا و داف پێغەمبەری ﷺ، تێدا نڤێسی بوو: (ژ (حاطب) کورێ ئەبی بەلتەعە بۆ قورەیشێ...)، و ب هاتنا پێغەمبەری ﷺ ئاگەهدارکربوون، ئینا پێغەمبەری ﷺ هنارتە دویف (حاطب) و گۆتێ ئەڤە چیە؟ گۆت: لەزێ ل من نەکە ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ب خودێ.. من باوەریا ب خودێ و پێغەمبەرێ وی هەی، و ئەز ژ ئیسلامێ نەدەرکەفتیمە و من دینێ خۆ نەگوهۆڕیە، بەلێ ئەز کەسەکم بەری نوکە گەلەك ب قورەیشێڤە هاتبوومە گرێدان، و ئەز ژ وان نینم، و خێزان و کەس و کار و دویندەها من یێت ل وێرێ، من کەس نینە ل وێرێ وان بپارێزیت، و ئەڤێت دگەل تە کەس و کارێت هەین بپارێزن، من دڤیا ئەز دەستەکی بۆ خۆ ل دەف وان پەیداکەم، دا مرۆڤێت مە بپارێزن.

ئینا عومەری گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ دەستویریێ بدە، سەرێ وی بڕم، وی خیانەت ل خودێ و پێغەمبەرێ وی کر، و دورویاتی کر، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((وی پشکداری یا د شەڕێ بەدرێدا کری، ما تو چ دزانی عومەر.. بەلکی خودێ ژ خەلکێ بەدرێ بۆری بیت ژ هەر تشتێ بکەن)). رۆندکێت عومەری هاتنە خوار و گۆت: خودێ و پێغەمبەرێ وی باشتر دزانن[1].

ئها هۆسا خودێ یێ هاریکار بوو، و وەسا حەزکر کو چو دەنگ و باسێت موسلمانا و خۆبەرهەڤکرن و ب رێککەفتنا وان بۆ شەڕی، نەگەهنە مەکەهێ.

1ـ بەرێ خۆ بدە: صحيح البخاري: 422/2، 611/2.

لەشکەرێ موسلمانا بەرەف مەکەهێ ب رێ کەفت:

دەھ رۆژ بۆریبوون ژ هەیڤا رەمەزانا پیرۆز، سالا (8 مش)، پێغەمبەر ﷺ ژ مەدینێ دەرکەفت و بەرەف مەکەهێ چۆ، دەھ هزار سەحابە دگەل بوون، و ئەبا وەهمێ غەفاری کربوو سەرپەرشتێ مەدینێ، دەمێ گەهشتینە (جوحفە) ئان وێڤەتر، مامێ خۆ عەباس کورێ (عبد المطلب) دیت یێ موسلمان بووی، و ئەو ب خێزان و زارۆکڤە یێ مشەخت دبیتە مەدینێ. و دەمێ پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە (أبواء)، کورێ مامێ خۆ ئەبو سوفیان کورێ (حارث) و کورمەتێ خۆ عەبدوللا کورێ ئەبی ئومەیە دیتن، خۆ پێ نەئینادەر و پێشوازیا وان نەکر، هندی ئیزا و نەخۆشی ژ وان دیتبوون و دهاڤێتنێ، ئینا ئوم سەلەمە گۆتە پێغەمبەری ﷺ: ژخۆنە کورمامێ تە و کورمەتێ تە ژ یێت دی خرابتر بوون..، و عەلی گۆتە ئەبو سوفیان: هەرە بزڤرە بەرسینگێ پێغەمبەری ﷺ، و وێ ئاخفتنێ بێژێ یا برایێت یووسفی گۆتیە یووسف: ﴿قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾ (یوسف:91)، ئانکو: گۆتن: ب خودێ، خودێ تو ب سەر مە ئێخستی، و ب قەدرتر و بلندتر لێ کری، و ب راستی ئەم ب خۆ د خەلەت بووین. چونکی پێغەمبەر ﷺ رازی نابیت کەس ژ وی ئاخفتن باشتر بیت. ئینا ئەبو سوفیان گوهێ خۆ دا عەلی و وەکر. و پێغەمبەری ﷺ گۆت: ﴿قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ (یوسف:92)، ئانکو: ئەڤرۆ ئەز ل هەوە ناگرم، و گازندە ل سەر هەوە نینە [ما دەم هەوە خەلەتی ل سەر خۆ ئاشکەرا کر، ئەز ل هەوە ناگرم]، خودێ ل هەوە ناگریت [و گونەهێت هەوە دێ غەفرینیت]، و ئەو ژ هەمی دلۆڤانان دلۆڤانترە.

ئینا ئەبو سوفیان هۆزانەك گۆت: هندەك ژ وێ هۆزانێ:

(ئەز ب ژیێ تەکەمە.. دەمێ ئەز ئالایەکی بلند دکەم

دا سویارێت موحەممەدی ب سەر سویارێت (لات) بکەڤن

وەکی وی یێ دەرکەفتی مەندەهۆش و شەڤ لێ تاری بووی

ئها نوکه دەمێ منه پشتی من رێ دیتی و ب سەر هەلبوویم
ژبلی نەفسا من، رێبەرەکی نیشا من دا و بەرێ من دایێ
بەرێ من دا خودێ و، یێ من ب هەمی شێوەیان دەردئێخست).
ئینا پێغەمبەری ﷺ دەستێ خۆ ل سینگێ وی دا، و گۆتێ: ((تە ئەز ب هەمی شێوەیان دەردئێخستم))[1].

لەشکەرێ موسلمانا ب شەڤ گەهشتە (مر الظهران):

پێغەمبەر ﷺ یێ بەردەوام بوو سەر چۆنێ، و یێ ب رۆژی بوو، و لەشکەر هەمی یێ ب رۆژی بوو، هەتا گەهشتیە (کەدید)، ئاڤەکە ناڤبەرا عەسفان و قەدید. ل وێرێ.. پێغەمبەری ﷺ فتارا خۆ کر، و هەمیا فتارە کر[2]، و بەردەوام چۆن هەتا گەهشتینە (مر الظهران)، و دبێژنێ نهالا (فاطمة)، و ل وێرێ پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا لەشکەری ئاگرا هەلکەن، دەھ هزار ئاگر هەلکرن، و پێغەمبەری ﷺ عومەر کورێ (خطاب) کرە سەرپەرشتێ زێرەڤانا.

ئەبو سوفیان ل دەف پێغەمبەری ﷺ:

پشتی موسلمان ل (مر الظهران) راوستیاین و ئاگر هەلکرین، عەباس ل هێسترا پێغەمبەری ﷺ (البیضاء) سویار بوو و دەرکەفت بەلکی دارڤانەکی ئان کەسەکی ببینیت، دا دەنگ و باسا بگەهینیتە قورەیشێ و بهێن داخوازا ئێمناهیێ ژ پێغەمبەری ﷺ بکەن بەری بچیتە د مەکەهێدا. و خودێ چاڤێت قورەیشێ تاری کربوون ژ دەنگ و باسا، بەلێ هەر ب ترس و چاڤەرێ بوون. و ئەبو سوفیان

1ـ پشتی هنگی ئەبو سوفیان بوو موسلمانەکێ چاك، و یا هاتیە گۆتن: ژ شەرمادا.. چو جارا سەرێ خۆ بەرامبەر پێغەمبەری ﷺ بلند نەکریە. و پێغەمبەری ﷺ گەلەك حەژێ دکر و شەهدەیی بۆ وی ب بەحەشتێ دا. و گۆت: ((من هیڤی یا هەی چاڤ ل حەمزەی بکەت)). دەمێ کەفتیە بەر مرنێ/ گۆت: نەکەنە گری.. ب خودێ.. ئەوە ئەز موسلمان بوویم، من گونەهەك نەکریە. زاد المعاد 162/2.

2ـ صحيح البخاري 613/2.

دەرکەفت دا دەنگ و باسا بزانیت، ئەو و حەکیم کورێ حوزام و بەدیل کورێ (ورقاء) پێکڤە دەرکەفتبوون کا چ دەنگ و باس هەنە.

عەباس گۆت: ئەز دویف وانرا دچۆم، ـ ئانکو یێ ل هێسترا پێغەمبەری ﷺ سویار بوو ـ من های ژ ئاخفتنا ئەبو سوفیان و بەدیل کورێ (ورقاء) بوو بۆ خۆ دئاخفتن، ئەبو سوفیان گۆت: من چو جارا وەکی ئاگرێت ئەڤ شەڤە نەدیتینە! مە لەشکەرێ هۆسا بۆش نەدیتیە! گۆت: بەدیل گۆت: ب خودێ ئەڤە خوزاعەیە، شاخێت وێ بۆ شەڕی دخورییێن. ئەبو سوفیان گۆت: خوزاعە ژ هندێ کێمتر و لاوازترن کو ئەڤە لەشکەرێ وان بیت و ئاگرێت وان بن. عەباس گۆت: من دەنگێ وی نیاسی و من گۆت: (أبا حنظلة)؟ و وی ژی دەنگێ من نیاسی، و گۆت: (أبا الفضل)؟ من گۆتێ: بەلێ. گۆت: تە خێرە؟ دەیبابێت من گۆری تە ببن. من گۆتێ: ب خودێ ئەڤە پێغەمبەرێ خودێیە ڤێ سپێدێ ب سەر قورەیشێدا گرتی. گۆت: هەی دەیبابێت من گۆری تە ببن.. چارە چیە؟ من گۆتێ: ب خودێ تو بکەڤیە د دەستێت ویدا، دێ شیرەکی ل ستۆیێ تە دەت، ڤێجا وەرە پشت من ل هێسترێ سویاربە، و دێ تە بەمە دەف پێغەمبەری ﷺ، و دێ داخوازا ئێمناهیێ بۆ تە ژێ کەم، پشت من سویار بوو و هەردوو هەڤالێت وی زڤڕین.

گۆت: هەر ئاگرەکێ ئەز نێزیك ببام، دا بێژن: ئەو کیە؟ دەمێ هێسترا پێغەمبەری ﷺ ددیت و ئەز یێ لێ سویار، دگۆت: مامێ پێغەمبەریە ل هێسترا وی سویارە، هەتا ئەز گەهشتیمە ئاگرێ عومەر کورێ (خطاب)، گۆت: ئەو کیە؟ و بەرەف من هات، دەمێ دیتی ئەبو سوفیان یێ ل پشت من سویارە، گۆت: ئەبو سوفیان دژمنێ خودێ؟ سوپاس بۆ خودێ.. ئەو بێی پەیمان و رێککەفتن سەر هەوە کەفتی، پاشی خۆش چۆ دا بچیتە دەف پێغەمبەری ﷺ، و هێسترێ ژی کرە غار و بەری وی گەهشت، من خۆ د هێسترێدا هاڤێتە خوار و چۆمە دەف پێغەمبەری ﷺ، و عومەر ژی دویف منرا گەهشت و ئێکسەر گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەڤە ئەبو سوفیانە، دەستویریێ بدە شیرەکی ل ستۆیێ وی

بـدەم. گـۆت: مـن گـۆتێ: ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ.. مـن یـێ حەوانـدی، و ئـەز روینشتمە دەف پێغەمبەری ﷺ، و من سەرێ وی گرت، و من گۆت: ب خـودێ ئـەڤ شەڤە کەس ژبلی من بۆ نائاخڤیت، دەمێ من دیتی عومەر یێ رژدە سـەر ئاخفتنـا خۆ و درێژ کری، من گۆتێ: عومەر کا راوستە، ب خودێ.. ئەگەر ئەڤـە ژ زەلامێـت بنەمالا عەدی کورێ کەعب با، تە ئەڤە نەدگۆت. گۆت: عەباس.. هێدی هێـدی.. ب خودێ موسلمانبوونا تە بۆ من گەلەك خۆشترە ژ موسـلمانبوونا (خطـاب)ی ئەگـەر موسلمان ببا، و من نەژبەر چو تشتایە، ب تنێ چونکی ئەز دزانم موسلمانبوونا تـە ل دەف پێغەمبەری ﷺ گەلەك خۆشترە ژ موسلمانبوونا (خطاب)ی.

ئینا پێغەمبەری ﷺ گـۆت: ((عـەباس.. وی ببـە دەف خـۆ، هـەتا دبیتـە سـپێدە پاشی بینە))، من ئەو بر و چۆمە دەف جهێ خـۆ، دەمـێ بوویـە سـپێدە.. مـن بـرە دەف پێغەمبـەری ﷺ، ئینـا گـۆتێ: ((هـەی عـەمرێ تـە نـەمینیت ئـەبو سـوفیان.. مادەم نەهاتیە بزانی ژبلی خودێ مەزن چو خودێ نیـنن))؟ گـۆت: هـەی دەیبابێـت من گۆری تە ببن.. تـو چـەند یـێ بێنفـرەھ و جـوامێر و باشـی بـۆ کـەس و کارێـت خۆ! من هزر کر ئەگەر دگەل خودێ هندەك خودایێت دی هـەبان، دا تـشتەکی بـۆ من کەن.

جارەکا دی گۆتێ: ((هەی عەمرێ تە نەمینیت ئەبو سوفیان، مادەم نەهاتیـە تـو بزانی ئەز پێغەمبەرێ خودێمـە))؟ گـۆت: هـەی دەیبابێـت مـن گـۆری تـە بـبن.. تـو چەند یێ بێنفرەھ و جوامێر و باشـی بـۆ کـەس و کارێـت خـۆ! ئها بـۆ ڤـێ.. هـەتا نوکە تشتەك یێ د نەفسا منـدا مـای. ئینـا عـەباس گـۆتێ: عـەمرێ تـە نـەمینیت.. موسلمان ببە، بێژە: (أشهد أن لا إله إلا الله، وأن محمـدا رسـول الله) بـەری سـەرێ تـە بێتـە لێـدان، ئینـا شـەهدە دا و موسـلمان بـوو. عـەباس گـۆت: ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ.. ئـەبو سـوفیان زەلامەکـە حـەژ مـەزناهیێ دکـەت. تـشتەکی وەسـا بـدەیێ، گۆت: ((باشە.. یێ بچیتە د مالا ئەبو سوفیانیڤە.. یێ ئێمنە، و یێ دەرگەھی ل خۆ بگریت.. یێ ئێمنە، و یێ بچیتە مزگەفتا حەرام.. یێ ئێمنە)).

لەشکەرێ ئیسلامێ ژ (مر الظهران) خوارکەفتە مەکەهێ:

ل وێ سـپێدێ.. سـپێدا رۆژا سـێ شـەمبی (17/ی رەمـەزانێ / 8 مـش)، پێغەمبـەرێ خـودێ ﷺ ژ (مـر الظهـران) بـەر ب مەکـەهێ ب رێ کـەفت، و گۆتـە عەباس: ((ئـەبو سـوفیان ل دەر گـەلی بنـێ نهالێ راوسـتینە، دا سـەربازێت خـودێ د بەڕا ببۆرن و ببینیت))، و عەباسی وەکر، و هەر ئویجاخەك ب ئالایێ خۆڤە د بەڕا دبۆری. چەند هۆز و ئویجاخەك د بەڕا بۆریبا.. دا بێژیت: عەباس ئەڤە کینە؟ بـۆ نموونە.. دا بێژیتێ: (سولەیم)ی، دا بێژیت: ما من و سولەیم چ دگـەلێك هەیـە؟ دا هۆزەکا دی د بەڕا بۆریت، دا بێژیت: عەباس ئەڤە کینە؟ دا بێژیت: (موزەینـە)، دا بێـژیت: مـا مـن و موزەینـە چ دگـەلێك هەیـە؟ هـەتا هـەمی بـۆرین، و وی پـسیارا هەمیا ژ عەباس دکـر، و وی هـەر ئـەو بەرسـڤ ددا، هـەتا پێغەمبـەرێ خـودێ ﷺ دگەل کەتیبەیا خۆ یا کەسك د بەڕا بۆری، و هەمی ب چەکی و ئاسنی د راپێـچایی و رێکخـستی بـوون، گـۆت: سـوبحان الله.. عـەباس ئەڤـە کینـە؟! گـۆت: ئەڤـە پێغەمبەرێ خودێیە دگەل مشەخت و پشتەڤانان، گۆت: کـەس نەشـێت خـۆ ل بـەر سینگێ ڤان بگریت و کەس نەشێتێ، پاشـی گـۆت: (أبـو الفـضل).. ب خـودێ ئـەڤرۆ مولکێ برازایێ تـە یـێ مـەزن بـووی و دەسـتهەلاتا وی یـا بـەرفرەه بـووی! عـەباس گۆتێ: ئەبو سوفیان.. ئەڤە پێغەمبەراتیە، گۆت: مادەم هۆسایە.. باشە.

ئالایێ پشتەڤانان دگەل سەعد کورێ عوبادەی بوو، دەمـێ د بـەڕا بـۆری، گـۆتێ: ئەڤرۆ رۆژا داستانێیە، و ئەو تشتێ ب دەست مە نەدکەفت.. ئەڤرۆ بـۆ مـە حـەلال بوو، ئەڤرۆ خودێ قورەیش رەزیل کر. دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ هاتیـە راسـتا ئەبو سوفیان گۆت: ئەی پێغەمبـەرێ خـودێ.. تـە هـای ژ سـەعدی نـەبوو چ گـۆت؟ گۆت: ((چ گۆت))، گۆت: ئـەڤ ئاخفتنـە و ئەڤـە و ئەڤـە گـۆتن. ئینـا عوسمـان کـورێ عەفان و عەبدورەحمان کورێ عەوف گۆتنێ: ئەی پێغەمبـەرێ خـودێ.. ئـەم نـە د ئێمنین ڤی سـەنگ و مەزنیـەك د نـاف قورەیـشێدا هـەبیت. ئینـا پێغەمبـەری ﷺ گـۆت: ((ئـەڤرۆ رۆژا رێزگـرتن و مـەزنکرنا کەعبێیـە، ئـەڤرۆ ئـەو رۆژە یـا خـودێ

قورەیش تێدا سەرفەرازکری))، پاشی هنارتە دویف سەعدیرا و ئالا ژێ ستاند و داف کورێ وی قەیس، و هەمیا بەرێ خۆ ددایێ کو ئالا ژ سەعدی وەرنەگرتیە، و یا هاتیە گۆتن ئالا داف زوبەیر.

قورەیش پێکۆلا بەرسینگگرتنا لەشکەرێ ئیسلامێ دکەت:

دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ د بەر ئەبو سوفیانرا بۆری، عەباس گۆتێ: هەرە دگەل ملەتێ خۆ باخڤە. ئینا ئەبو سوفیان ب لەز چۆ مەکەهێ و ب ئێك دەنگێ خۆ کرە گازی: گەلی قورەیشێ.. ئەڤە موحەممەد گەهشتە ناف هەوە، و هەوە چو چارە و شیان بەرامبەر وی نینن، یێ بچیتە د مالا ئەبو سوفیانڤە.. یێ ئێمنە.

ئینا هەڤژینا وی هند کچا عوتبەی رابوو سمبێلێت وی گرتن و گۆت: وەرن ڤی قەلەوێ پێ ستویر بکوژن، روی رەش ببیت سەرکێشێ ملەتی یێ ب ڤی رەنگی بیت.

ئەبو سوفیان گۆت: عەمرێ هەوە نەمینیت، ئەڤە هەوە سەردا نەبەت، ئەو وەسا یێ هاتی.. چو ژ هەوە ناهێت، یێ بچیتە د مالا ئەبو سوفیانڤە.. یێ ئێمنە، گۆتنێ: خودێ تە بکوژیت، ما دێ مالا تە چ بەرەڤانیێ ژ مە کەت؟ گۆت: یێ دەرگەهی ل خۆ بگریت یێ ئێمنە، و یێ بچیتە مزگەفتا حەرام یێ ئێمنە. ئینا خەلك بەلاڤ بوون، هندەك چۆنە مالێت خۆ و دەرگەهە گرتن، و هندەك چۆنە مزگەفتێ. هندەکێت سەرگەرم و زرتەك خۆ هایدا کو شەرێ موسلمانا بکەن، و قورەیشێ ساوێلکە و عەقل سڤکێت خۆ دانە دگەل عەکریمە کورێ ئەبو جەهل و سەفوان کورێ ئومەیە و سوهەیل کورێ عەمروی دا شەرێ موسلمانا بکەن، زەلامەکی بنەمالا بەکر دگەل وان بوو، دگۆتنێ (حەماس کورێ قەیس)، و بەری هنگی وی چەك بەرهەڤ دکر، هەڤژینا وی گۆتێ: ئەڤە چ چەکە تو بەرهەڤ دکەی؟ گۆت: بۆ موحەممەدی و هەڤالێت ویە، هەڤژینا وی گۆتێ: ب خودێ کەس نەشێتە موحەممەدی و هەڤالێت وی، گۆت: ب خودێ من ئەو هیڤی یا هەی ئەز هندەکا ژ وان بکەمە خولامێت تە، پاشی ب هۆزانڤە گۆت: (ئەگەر ئەڤرۆ هاتن..

من چو هەجەت نەمان، ئەڤە چەکێ تمامە و ئەڤە خودانێ چەکی...). ئەو زەلام ژی ئێك ژ وان بوو یێت ل (خندمة) کۆم بووین بۆ شەڕی.

لەشکەرێ ئیسلامێ گەهشتە (ذي طوى) :

پێغەمبەرێ خودێ ﷺ بەرەف مەکەهێ چۆ هەتا گەهشتیە (ذي طوى)، وەك سوپاسی و خۆشکاندن ژبەر وێ فەتحا خودێ کەرەم دگەل کری، سەرێ خۆ بۆ خودێ دچەماند، هەتا نێزیك بوو رهێت وی بگەهنە ستۆیێ دەوارێ وی. و ژ وێرێ لەشکەرێ خۆ رێکخست و لێکڤەکر، خالد کورێ وەلید سەرکردێ لایێ راستێ بوو، و ژ وان: ئویجاخێت ئەسلەم و سولەیم و غەفار و موزەینە و جوهەینە و هندەك ئویجاخ و بنەمالێت دی یێت عەرەبا. گۆتە وی: ((تو دێ ژ لایێ باشووریڤە چیە د مەکەهێدا، ئەگەر هندەك قورەیشی هاتنە بەرسینگێ هەوە، قوتبڕکەن، هەتا ل سەر گرێ سەفایێ دگەهنە من))، زوبەیر کورێ عەوام سەرکردێ پەڕێ چەپێ بوو، و ئالایێ پێغەمبەری ﷺ ف وی بوو، گۆتێ: ((تو دێ ژ لایێ باکووریڤە چیە د مەکەهێدا، و دێ ئالایێ خۆ ل (حجون) چقینی))، ، و ژ وێرێ نەچیت هەتا ئەو دچیتە دەف وی، ئەبو عوبەیدە سەرکردێ پەیادە و یێت بێ چەك بوو، گۆتێ: ((تو دێ نیڤا نهالێ گری))، ، هەتا ل نیڤا مەکەهێ دگەهیتە پێغەمبەری ﷺ.

لەشکەرێ ئیسلامێ دچیتە د مەکەهێدا :

هەر کەتیبەیەك ژ لەشکەرێ ئیسلامێ د وێ رێکێرا چۆ د مەکەهێدا یا بۆ هاتیە دەستنیشانکرن. خالد و هەڤالێت وی، هەر موشرکێ هاتیە بەرسینگێ وان، تەلاشکرە عەردی، و ژ هەڤالێت وی ژی دوو کەس هاتنە کوشتن: کەرز کورێ جابرێ فەهری و خەنیس کورێ خالد کورێ رەبیعە، هەردوو ژ لەشکەری د ڤەدەر بوون، و د رێکەکا دیرا چۆنە د مەکەهێدا و هاتنە کوشتن.

سەرگەرم و ساویلکێت قورەیشێ ئەوێت ل (خندمة) کۆم بووین، خالدی و هەڤالێت خۆ شەڕێ وان کر، و هەر ژ دویرڤە (12) کەس ژێ بریندارکرن و هەمی

رەڤین. حەماس کورێ قەیس ئەوێ چەك بۆ شەڕێ موسلمانا بەرهەڤ دکر، رەڤی هەتا چۆیە د مالا خۆڤە، و گۆتە هەڤژینا خۆ دەرگەهی ل من دایێخە، ئینا گۆتێ: ما کا ئەوا تە دگۆت؟ ب هۆزانڤە گۆت:

(ئەگەر تە شەڕێ (خندمة) دیتبا، سەفوان رەڤی و عەکریمە رەڤی، شیرێت موسلمانا ب سەر مەدا گرتن زەند و سەر دفڕاندن، ژ لێدانا شیرا چنگێن و زنگێنە ژ لۆمەییا خۆ، ئەم پەیڤەکێ نەئاخفتین). و خالد چۆ د مەکەهێدا و ل سەر گرێ سەفایێ ئەو و پێغەمبەر ﷺ گەهشتنە ئێك.

و زوبەیر چۆ پێش هەتا ئالایێ پێغەمبەری ﷺ ل حجون نێزیکی مزگەفتا فەتح چکلاندی، و خیڤەتەك بۆ وی ل وێرێ ڤەدا و ژ وێرێ نەچۆ، هەتا پێغەمبەر ﷺ گەهشتیێ.

پێغەمبەر ﷺ دچیتە مزگەفتا حەرام، و ژ بوتا پاقژ دکەت:

پێغەمبەرێ خودێ ﷺ رابوو، و مشەخت و پشتەڤان ل بەرسینگ و پشت و دەوروبەرێت وی بوون، چۆ مزگەفتێ، و راست چۆ بەرێ رەش ماچیکر، پاشی تەوافا کەعبێ کر، و کڤانەك د دەستێ ویدا بوو، و ل دەوروبەر و سەرکەعبێ، سێ سەد و شێست بوت لێ بوون، کڤانێ خۆ تێڕا دکر و دگۆت: ﴿جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ (الإسراء:81)، ئانکو: هەقی و ئیسلام و ئەو ژڤانێ خودێ ب سەرکەفتنا وان دایی هات، و پویچی و شیرك چۆ نەما، ب راستی پویچی و شیرك هەر یا چۆییە. و دگۆت: ﴿قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾ (سبأ:49)، ئانکو: هەقی و ئیسلام و ئەو ژڤانێ خودێ ب سەرکەفتنا وان دایی هات، و پویچی و شیرك چۆ نەما، ب راستی پویچی و شیرك هەر یا چۆییە. و بوت دکەفتنە سەر دەڤێ خۆ.

و یێ ل حێشترا خۆ سویار بوو و تەواف دکر، و وێ رۆژێ ئیحرام نەگرێدابوون، و ب تنێ تەواف کر، پشتی ب دویماهی ئینای، گازی عوسمان کورێ تەلحەی کر و کلیلێت کەعبێ ژێ وەرگرتن، کەعبە دا ڤەکرن و چۆ ژۆر، وێنە تێڤە دیتن،

وێنەیێ ئیبراهیم و ئیسماعیل ﷺ تیر دهاڤێتنە پشکێ، ئینا گۆت: ((خودێ وان بکوژیت.. ب خودێ وان چوجارا تیر بۆ چو کارا نەهاڤێتینە پشکێ))، هەر د کەعبێڤە کۆترەکا ژ دارکا دیت، وی ب دەستێت خۆ شکاند، و فەرمان دا ئەو وێنە هەمی هاتنە ژێبرن.

پێغەمبەر ﷺ نڤێژێ د کەعبێڤە دکەت، پاشی گۆتارەکێ بەرامبەر قورەیش پێشکێش دکەت:

پاشی دەرگەهێ کەعبێ ل خۆ و ئوسامەی و بیلالی گرت، و بەرەف وی دیوارێ بەرامبەر دەرگەهی چۆ، دەمێ سێ گەز ناڤبەرا وی و دیواری ماین، راوستیا، دوو ستوین رەخێ وی یێ چەپێ بوون، و ستوینەك رەخێ وی یێ راستێ، و ل وی دەمی کەعبە ل سەر شەش ستوینا بوو، و ل وی جهی نڤێژ کر، پاشی ل هەمی رەخێت کەعبێ گەریا و دگۆت: ((الله أكبر و لا إله إلا الله))، پاشی دەرگەهە ڤەکر، و قورەیشی تژی حەوشا کەعبێ ببوون ل هیڤیێ بوون کا دێ چ کەت و چ بێژیت، ئینا دەستێت خۆ هاڤێتنە هەردوو لایێت دەرگەهی و قورەیشی د بن ویدا بوون، ئینا گۆت:

((لا إله إلا الله وحده لا شريك له، صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، الا كل مأثرة أو مال أو دم فهو تحت قدمَيَّ هاتين، إلا سدانة البيت وسقاية الحاج، ألا وقتيل الخطأ شبه العمد، ــ السوط والعصا ــ ففيه الدية مغلضة، مائة من الإبل، أربعون منها في بطونها أولادها.

يا معشر قريش.. إن الله قد أذهب عنكم نخوة الجاهلية وتعظيمها بالآباء، الناس من آدم وآدم من تراب))، ئانکو: ژبلی خودێ مەزن چو خودێیێت دی نینن، سۆزا خۆ راست ب جه ئینا، وی ب تنێ هۆز و دژمنێت موسلمانا یێت کۆم بوویی شکاندن، و هەر تۆلڤەکرنەك ئان مالەك ئان خوینەك ئەڤە د بن هەردوو پێت منڤە، ژبلی دەرگەهڤانیا کەعبێ و ئاڤدانا حەجیا، و کوشتنا ب خەلەتیڤە ـ قامچی و دار ـ خوینا وی سەد حێشترن، چل ژ وان د ئاڤز بن. گەلی قورەیشیان.. خودێ د

هەوارچۆنا بەری ئیسلامێ و خۆمەزنکرن ب باب و باپیرا یا ژ ناف هەوە راکری. هەمی مرۆڤ ژ ئادەمینە و ئادەم ژ ئاخێیە. پاشی ئەڤ ئایەتە خواند: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (الحجرات:13)، ئانکو: گەلی مرۆڤان، ب راستی مە هوین ژ نێر و مێیەکێ [زەلام و ژنەکێ کو ئادەم و حەوانە] یێت داین، و مە هوین یێت کرینە ملەت ملەت و عەشیر عەشیر دا ئێك و دوو بنیاسن؛ ب راستی یێ ژ هەوە هەمیان پتر ب رێز و رویمەت ل دەف خودێ، ئەوە یێ ژ هەوە هەمیان تەقواتر [یێ ژ هەوە هەمیان پتر ژ خودێ دترسیت]، و خودێ زێدە زانا و شارەزایە.

لا تثريب عليكم اليوم:

پاشی گۆت: ((گەلی قورەیشیا.. هوین چ هزر دکەن، ئەز دێ ل هەوە کەم؟))، گۆتنێ: هزرا باشیێ ژ تە دکەین، برایەکێ مەرد و جوامێری و کورێ برایەکێ مەرد و جوامێری. گۆت: ((ئەز دێ وێ بێژمە هەوە یا یووسف پێغەمبەری گۆتیە برایێت خۆ: ﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾، هەما هەرن.. هوین هەمی د ئازانە)).

کلیلا بەیتێ بۆ خودانا:

پاشی پێغەمبەر ﷺ د مزگەفتێڤە روینشت، عەلی رضي الله عنه چۆ دەف وی و کلیلا کەعبێ د دەستیدا بوو و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. سلاڤێت خودێ ل سەر تە بن، دەرگەهڤانیا کەعبێ و ئاڤدانا حەجیا بدەف مە، و د ریوایەتەکا دیدا هاتبوو: عەباس ئەڤ داخوازە ژێ کربوو. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((کانێ عوسمانێ کورێ (طلحة)ی..؟ و گۆتێ: ئەڤە کلیلێت تەنە عوسمان، ئەڤرۆ رۆژا چاکی و وەفادارییێیە)). و د ریوایەتا ئبن سەعد د (الطبقات)دا: دەمێ کلیل داینە ڤێ گۆتێ: ((ڤان کلیلا بگرە، هەروەهەر دێ ل دەف هەوە بن، کەس ژ هەوە ناستینیت زۆردارەك نەبیت، عوسمان.. خودێ تو یێ کریە ئەمینداریێ مالا خۆ، ئەو تشتێ ژ ڤێ مالێ دگەهیتە هەوە، ب چاکی بخۆن)).

بیلال سەر کەعبێ بانگ ددەت:

دەمێ نڤێژێ هات، پێغەمبەری ﷺ گۆتە بیلال: ((هەرە سەر کەعبێ بانگی بدە))، ئەبو سوفیان کورێ حەرب و عیتاب کورێ ئوسەید و (الحارث) کورێ هیشام ل حەوشا کەعبێ د روینشتی بوون. ئینا عیتاب گۆت: خودێ کەرەم و قەنجی یا دگەل ئوسەید کری های ژ ڤی دەنگی نابیت، کو کەربێت وی ژێ ڤەببن، (حارث) گۆت: ب خودێ ئەگەر ئەز بزانم ئەڤە حەقیە.. دێ دویف کەڤم، ئەبو سوفیان گۆت: ب خودێ هەما ئەز نائاخڤم، ئەز باخڤم.. دێ ئەڤ بەرهویرکە ئاخفتنا من گەهیننێ، ئینا پێغەمبەر ﷺ چۆ دەف وان و گۆتێ: ((من زانی هەوە چ دگۆت))، و ئاخفتنا وان بۆ گۆتەڤە، (حارث) و عیتاب هەردووا گۆتن: ئەم شاهدین تو پێغەمبەرێ خودێیی، ب خودێ.. کەس دگەل مە نەبوو کو ئەم بێژین: وی یا بۆ تە گۆتی.

نڤێژا ڤەکرنێ، ئان نڤێژا سوپاسیێ:

ل وێ رۆژێ.. پێغەمبەرێ خودێ ﷺ چۆ مالا (أم هانئ) کچا (أبو طالب)، سەرێ خۆ شویشت و هەشت رکاعەت نڤێژ ل مالا وێ کرن، دەم تێشتەگەهە بوو، هندەکا هزر کر ئەڤە نڤێژا تێشتەگەهێیە (الضحی) و ئەو ب خۆ نڤێژا ڤەکرنێ بوو، (أم هانئ) دوو خەزویرێت خۆ یێت موشرك د خانیێ خۆڤە حەواندبوون، و برایێ وێ عەلی دڤیا هەردووا بکوژیت، ئینا دەرگەهە ل وان دایێخست و چۆ گۆتە پێغەمبەری ﷺ.

دورستکرنا کوشتنا هندەك گونەهبارێت مەزن:

پێغەمبەری ﷺ ل وێ رۆژێ کوشتنا نەهە گونەهبارێت مەزن دورست کر، و فەرمان دا بێنە کوشتن، خۆ ل بن پەردا کەعبێ ژی بن. ئەو ژی ئەڤە بوون: (عبدالعزی بن خطل)، و عەبدوللا کورێ ئەبو سەرح، و عەکریمە کورێ ئەبو جەهل، و (حارث) کورێ نەفیل کورێ وەهەب، و مەقیس کورێ سەبابە، و هوبار

کـورێ ئەسـوەد، و دوو سـترانبێژێت ژن، کـچێت (ابـن خطـل) بـوون، ب سـترانێ دهاڤێته پێغەمبەری ﷺ، و سارە جاریا ئێك ژ بنەمالا (عبد المطلب) بوو، ئەو بوو یا نامەیا (حاطب) ڤێ هاتیە دیتن.

عوسمانی.. کورێ ئەبو سەرح برە دەف پێغەمبەری ﷺ و بەرەڤانی بۆ کـر و لێ بـۆری، و موسـلمانبوونا وی قـەبویل کـر، و ئـەو بـەری هنگـی موسـلمان ببـوو و مشەخت ببوو مەدینێ، و جارەکا دی ژ ئیسلامێ دەرکەفت و زڤرِی مەکەهێ.

عەکریمە کورێ ئەبو جەهل رەڤی چۆ یەمەنێ، هەڤژینا وی داخـوازا ئێمنـاهیێ بۆ کر، و پێغەمبەری ﷺ ئێمناهی دایێ، و دگـەل هەڤـژینا خـۆ زڤـرِی مەکـەهێ و موسلمان بوو، و بوو موسلمانەکێ چاك.

و (ابن خطل) خۆ ب پـەردێت کەعبێڤـە گرتبـوو، زەلامـەکی دیـت و چـۆ گۆتـە پێغەمبەری ﷺ، گۆتێ هەرِە بکوژە، و کوشت.

و مەقیس کورێ سـەبابە، ب دەسـتێ نومەیلـە کـورێ عەبـدوللای هاتـە کوشـتن، ئەو مەقیس موسلمان ببوو، پاشی زۆرداری ل زەلامەکێ پشتەڤان کر و کوشت، و ژ موسلمانەتیێ دەرکەفت و گەهشتە موشرکان.

و (حارث)ی گەلەك زیان و ئیزا دگەهاندنە پێغەمبەری ﷺ دەمێ ل مەکـەهێ، عەلی ئەو کوشت.

و هوبار کورێ ئەسوەد، ئەو بوو یێ رێ ل زەینەبا کچا پێغەمبەری گرتی دەمـێ مشەخت بووی، راهاڤێتبوو ب کەڤرەکی کەفتبوو، و زارۆکێ وێ ژبەر چـۆبوو. رۆژا فەتحا مەکەهێ هوبار رەڤی بوو، و پشتی هنگی موسلمان ببوو.

و هەردوو سترانبێژێت ژن.. ئێك ژ وان هاتە کوشتن، و یا دی داخوازا ئێمناهیێ کر و موسلمان بوو، و داخوازا ئێمناهیێ بۆ سارە هاتە کرن و موسلمان بوو.

ئـبن حەجـەر دبێـژیت: ژ وان یێـت پێغەمبـەری ﷺ کوشـتنا وان دورسـتکری: (الحارث بن طلاطل الخزاعي) بوو، عەلی ئەو کوشت.

ئەلحاكم دبێژیت: ژ ئەویێت كوشتنا وان دورستكری: كەعب كورێ زوهەیر بوو، و سەرهاتیا وی یا ب ناڤ و دەنگە، و پشتی هنگی یێ زڤڕی و موسلمان بووی و ب هۆزانەكا ناڤدار مەدحێت پێغەمبەری ﷺ یێت كرین، و وەحشی كورێ حەرب، و هند كچا عوتبەی هەڤژینا ئەبو سوفیان موسلمان بوون، و ئەرنەب جاریا (ابن خطل) هاتە كوشتن، و ئوم سەعد هاتە كوشتن هەروەكی ئبن ئیسحاق دبێژیت، و هەژمارا وان تمام دبیت، هەشت زەلام و شەش ژن، و دبیت.. ئەرنەب و ئوم سەعد هەردوو سترانبێژێت ژن بن، هەرچەندە نەلێكی یا ل سەر ناڤێ وان هەی، ژبەر ناڤی و ناسناڤی[1].

موسلمانبوونا (صفوان) كورێ ئومەیە و (فُضالة) كورێ عومەیر:

سەفوان ژ وان نەبوو یێت كوشتنا وی هاتیە دورستكرن، بەلێ چونكی سەركردەكێ مەزن بوو و ئێك ژ كەنكەنێت قورەیشێ بوو، ژ خۆ ترسیا و رەڤی، ئینا عومەیر كورێ وەهەب یێ جەمحی داخوازا ئێمناهیێ بۆ ژ پێغەمبەری ﷺ كر، و ئێمناهی دایێ، و ئەو شاشكا خۆ دایێ ئەوا پێ هاتیە د مەكەهێدا. عومەیر دویفڕا چۆ سەر دەریای، ل بەر بوو ل جیدە ل گەمیەكێ سویار ببیت و بچیتە یەمەنێ، و جارەكا دی زڤڕاندە مەكەهێ، گۆتە پێغەمبەری ﷺ دوو هەیڤا مۆلەتێ بدە من بۆ خۆ رێكەكێ بهەلبژێرم، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هەرە بۆ تە چار هەیڤ)). پاشی سەفوان موسلمان بوو، هەڤژینا وی بەری موسلمان ببوو، و جارەكا دی ل سەر مەهركرنا ئێكێ پەسندكر.

(فُضالة) زەلامەكێ ب جەرگ بوو، چۆ دا پێغەمبەری ﷺ د تەوافێدا بكوژیت، خودێ پێغەمبەرێ خۆ پێ هایدا، و پێغەمبەری ﷺ مەرەما وی بۆ گۆت، ئینا موسلمان بوو.

---

1. صحيح البخاري 8/12، 11.

گۆتارا پێغەمبەری ﷺ ل رۆژا دووێ ژ ڤەکرنێ:

رۆژا دووێ ژ ڤەکرنا مەکەهێ، پێغەمبەری ﷺ گۆتارەك بۆ خەلکی گۆت، سوپاسیا خودێ کر، و ب پەسنێت هەژی وی مەدحێت وی کرن، پاشی گۆت: ((گەلی خەلکی.. ئەڤە خودێ عەرد و عەسمان ئافراندین.. مەکەهە یا حەرامکری، و یا حەرامە ب حەرامکرنا خودێ هەتا رۆژا قیامەتێ، یێ باوەری ب خودێ و رۆژا ئاخرەتێ هەبیت، نابیت ل ڤێرێ کوشتنێ بکەت، ئان دارەکێ ببڕیت، و ئەگەر ئێکی رێ دا خۆ شەڕێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ بکەت، بێژنێ: خودێ دەستویری یا دایە پێغەمبەرێ خۆ.. و نەدایە هەوە، بۆ من دەمەکێ رۆژێ یا دورست بووی، و حەرامیا وێ ئەڤرۆ یا زڤڕیەڤە وەکی دوهی، یێ ل ڤێرە بگەهینیتە یێ نەبەرهەڤ بووی)). و د ریوایەتەکا دیدا، گۆت: سترەیەکی نەشکێنیت، و نێچیرەکێ نەرەڤینیت، تشتەکێ بەرزەبوویی نەراکەت.. ئەگەر نەزانیت یێ کێیە، و کەس لێ نەچیتە دەستاڤێ، ئینا عەباس گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. إلا الاذخر، فانه لقينهم وبيوتهم. ئانکو: رهێت دارا تێ نەبن، ئەو بۆ سۆتن و خانیێت وایە. ئینا گۆت: ((إلا الاذخر)).

و د وێ رۆژێدا بنەمالا خوزاعە زەلامەك ژ (بني ليث) کوشتبوو پێش زەلامەکێ خۆڤە بەری ئیسلامێ کوشتبوو، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: گەلی خوزاعە.. دەستێت خۆ ژ کوشتنێ راکەن، کوشتن مشەبوو، و یا بێ مفایە، هەوە ئێك کوشت، ئەز وی گونەهبار ناکەم، یێ ژ نوکە وێڤە بێتە کوشتن، دێ خێزانا وی ئێك ژ دوو رێکا بۆ خۆ هەلبژێریت، ئەگەر ڤیا دێ کوژەك هێتە کوشتن، و ئەگەر حەزکر دێ زیندان کەین.

د ریوایەتەکێدا.. زەلامەك ژ خەلکێ یەمەنێ رابووڤە دگۆتنێ (ئەبو شاه)، گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ بۆ من بنڤێسە، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((بۆ ئەبو شاه بنڤێسن))[1].

---

1. صحيح البخاري 22/1، 216، 247، 328، 329، 615/2، 617، صحيح مسلم 437/1 ـ 439، ئبن هيشام 415/2، 416، ابو داود 276/1.

ترسا پشتەڤانان ژمانا پێغەمبەری ﷺ ل مەکەهێ:

دەمێ پێغەمبەری ﷺ فەتحا مەکەهێ ب دویماهی ئینای ـ باژێرێ وی و جهێ بوونا ویە ـ پشتەڤانا د ناف خۆدا دگۆت: ئەڤە خودێ وەلاتێ وی بۆ وی ڤەکر، هوین دبینن لێ ئاکنجی ببیت؟ و پێغەمبەری ﷺ ل وی دەمی سەر سەفایێ دەستێت خۆ بلند دکرن و دوعا دکرن، دەمێ ب دویماهی هاتی، گۆت: ((هەوە چ دگۆت؟))، گۆتنێ: چونە ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ما پێڤە هەتا بۆ گۆتی، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((خودێ نەکەت.. ژیان دگەل هەوەیە و مرن دگەل هەوەیە)).

وەرگرتنا بەیعێ:

دەمێ خودێ مەکەهە سەردەستێ پێغەمبەرێ خۆ و موسلمانا ڤەکری، حەقی بۆ خەلکێ مەکەهێ دیار بوو، و زانی چو رێکێت سەرکەفتنێ ژبلی ئیسلامێ.. نینن. ئینا سەرێ خۆ بۆ چەماند و کۆم بوون دا بەیعێ بدەن، و پێغەمبەر ﷺ سەر گرێ سەفایێ روینشت بەیعە ژ خەلکی وەردگرت سەر گوهداریێ هندی بشێن.

و د (مدارك التنزیل)دا، د تەفسیرا ئایەتا بەیعێدا دبێژیت: یا هاتیە گۆتن: دەمێ پێغەمبەری ﷺ بەیعا زەلاما ب دویماهی ئینای، دەست ب بەیعا ژنان کر سەر گرێ سەفایێ، و عومەر بن گری یێ روینشتی بوو، و بەیعە ژ ژنان وەردگرت، بەیعە ددایێ سەر گوهداریێ هندی بشێن، ئینا هند کچا عوتبەی، هەڤژینا ئەبو سوفیان سەروچاڤێت خۆ ڤەشارتن، دترسیا نەکو پێغەمبەر ﷺ بنیاسیت، ژبەر یا وێ ب سەرێ حەمزەی ئینای، پێغەمبەری ﷺ گۆتە ژنان: ((بەیعێ بدەنە من کو چو هەڤپشکا بۆ خودێ چێنەکەن))، عومەری ژی گۆتە ژنان: بەیعێ بدەن کو چو هەڤپشکا بۆ خودێ چێنەکەن، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((و دزیێ نەکەن))، هندێ گۆت: ئەبو سوفیان زەلامەکێ قەلس و دەست گرتیە، ئەگەر هندەك مالێ وی ژێ بدزم حەلالە؟ ئەبو سوفیان گۆت: یا تو ژ من ددزی حەلالە. ئینا پێغەمبەر ﷺ گرنژی و هند نیاسی، و گۆتێ: ((تو هندی؟))، گۆت: بەلێ.. ژ ئەوا چوێی ببۆرە ئەی

پێغەمبەرێ خودێ، خودێ ل تە ببۆریت. پاشی گۆت: ((و زنایێ نەکەن))، هندێ گۆت: ما ژنا ئازا زنایێ دکەت؟! پاشی گۆت: ((و زارۆکێت خۆ نەکوژن)). هندێ گۆت: مە زارۆکێت خۆ ژ بچویکاتیێ یێت ب خودان کرین، پشتی مەزن بووین.. هەوە یێت کوشتین، هوین و ئەو باشتر دزانن، ـ کورێ وێ (حنظلة) کورێ ئەبو سوفیان ل بەدرێ هاتبوو کوشتن ـ عومەری وەسا کرە کەنی هەتا کەفتیە سەر پشتا خۆ، و پێغەمبەر ژی ﷺ گرِنژی، و گۆت: ((و چو بێبەختیا ب سەر کەسێڤە نەنن)). هندێ گۆت: ب خودێ بێبەختی کارەکێ کرێتە، و ئەڤا تە بۆ مە گۆتی هەمی دورستیە و رەوشتێت بلندن. و گۆت: ((بۆ باشی و چاکیێ.. نەگوهداریێ نەکەن))، هندێ گۆت: ب خودێ ئەم نەهاتینە ڤێ جڤاتێ و نەگوهداریا تە د هزرا مەدا بیت.

هند زڤرِی مال و بوتێ خۆ شکاند و دگۆتێ: دەمێ مە تو دپەرستی.. ئەم د مەغرور و سەرداچۆیی بووین.

مانا وی ﷺ ل مەکەهێ و کارێت ئەو پێ رابووی:

پێغەمبەر ﷺ پشتی ڤەکرنا مەکەهێ، نازدە رۆژا لێ ما، نیشان و سیمایێت ئیسلامێ لێ پەیداکرن، و بەرێ خەلکی ددا رێکا دورست و راست و تەقوایێ، د وان رۆژادا گۆتە ئوسەیدێ خوزاعی: ستوینێت حەرەمێ نویکەڤە، و سریە هنارتنە دەرڤەی مەکەهێ داخوازا خەلکی دکر بۆ ئیسلامێ، و بوتێت دەوروبەرێت مەکەهێ هەمی شکاندن، و گازیکەرێ وی ل مەکەهێ گازی کر: یێ باوەری ب خودێ و رۆژا ئاخرەتێ هەبیت، چو بوتا د مالا خۆڤە ناهێلیت و دێ شکێنیت.

سریە و شاند:

1ـ دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ پشتی ڤەکرنا مەکەهێ پشت راست بووی، خالد کورێ وەلید هنارتە (عوززا) دا بپەلخینیت، پێنج شەڤ ژ هەیڤا رەمەزانێ سالا (8 مش) مابوون. عوززا ل نەخلە بوو، یێ قورەیشێ و هەمی بنەمالا کینانە

بوو، و ژ هەمی بوتێت وان مەزنتر بوو، مجێور و چاڤدێرێت وی.. بنەمالا شەیبان بوون. خالد دگەل سیه سویارا چۆیێ و هەڕفاند، دەمێ زڤڕی.. پێغەمبەری ﷺ پسیار ژێ کر: ((تە تشتەك دیت؟)). گۆت: نەخێر. گۆت: ((تە نەهەڕفاندیە)).

خالد جارەکا دی زڤڕی یێ توند و شیرێ وی د دەستیدا، دەمێ گەهشتیە وێرێ.. ژنەك هاتە پێشیا وی یا رەش و رویس و سەرکۆل، و چاڤدێری هەر گازی دکرێ، ئینا خالد شیرەك لێ دا کرە دوو پارچە، پاشی زڤڕی دەف پێغەمبەری ﷺ و یا دیتی بۆ گۆت: ئینا گۆت: ((ئها ئەو بوو عوززا، بێ هیڤی بوو کو ئێدی پەرستنا وێ ل وەلاتێ هەوە بێتەکرن)).

2ـ پاشی هەر د وێ هەیڤێدا عەمرو کورێ عاس هنارتە بوتێ (سواع) دا بهەڕێفیت، بوتێ (هذیل) بوو ل (رهاط)، سێ میلا دویری مەکەهێ بوو، دەمێ عەمرو گەهشتیە وێرێ، چاڤدێری گۆتێ: تە چ دڤێت؟ گۆت: پێغەمبەری ﷺ فەرمان یا ل من کری بهەڕێفم. گۆت: تو نەشێی بهەڕێفی، گۆتێ بۆچی؟ گۆت: دێ رێ ل تە هێتەگرتن. گۆتێ: هەتا نوکە تو ل سەر نەحەقیێی؟ هەی عەمرێ تە نەمینیت، نە های ژێ دبیت و نە دبینیت، پاشی خۆ نێزیك کر و شکاند، و گۆتە هەڤالێت خۆ: جهێ خزینا وی بهەڕێفن، و چو تێدا نەدیت. پاشی گۆتە چاڤدێری: تە چاوا دیت؟ گۆت: ئەز موسلمان بووم.

3ـ هەر د وێ هەیڤێدا.. سەعد کورێ زەیدێ ئەشهەلی دگەل بیست سویارا هنارتنە (مەنات) ل (مەشلەل)، ل وارێت ئەوس و خەزرەج و غەسان و هندەکێت دی. دەمێ سەعد گەهشتیە وێرێ، چاڤدێرێ بوتی گۆتێ: تە چ دڤێت؟ گۆت: ئەز یێ هاتیم دا مەنات بهەڕێفم، گۆت: ئەو تو.. و ئەو ئەو، دەمێ سەعد چۆیێ، ژنەکا رویس و رەش و سەرکۆل چۆ پێشیا وی، و دکرە قێژی و هەوار و دەستێت خۆ ل سینگێ خۆ ددان، چاڤدێری گازی کرێ: بگەهە مەنات، هندەك سەرداچۆیی هاتنێ، ئینا سەعد ئەو ژن کوشت و چۆ بوت هەڕافت و شکاند، و چو د خزینا ویدا نەدیت.

4ـ دەمێ خالد کورێ وەلید ژ هەڕفاندنا عوززای زڤڕی، ل هەیڤا شەعبانێ هەر وێ سالێ (8 مش)، هنارتە (بني جذيمة) نەوەك شەڕكەر، وەك گازیكەر و داخوازا وان كر بۆ ئیسلامێ. سێ سەد و پێنجی زەلام ژ مشەخت و پشتەڤانان و بەنی سولەیم دگەل دەركەفتن، دەمێ گەهشتینە وێرێ، داخوازا وان كر بۆ ئیسلامێ، د دلێ وانڕا نەچۆ بێژن ئەم موسلمان بووین، دگۆت: ئەم كافر بووین.. ئەم كافر بووین. ئینا خالدی ژێ كوشتن و ئێخسیركرن، هەر زەلامەكێ موسلمانا ئێخسیرەك دا ڤێ. رۆژەكێ گۆتێ: هەر ئێك ئێخسیرێ خۆ بكوژیت، ئینا عەبدوللا كورێ عومەر و هەڤالێت خۆ رازی نەبوون ئێخسیرێت خۆ بكوژن، دەمێ زڤڕینە دەف پێغەمبەری ﷺ، ئەو رویدان بۆ گۆت. ئینا پێغەمبەری ﷺ هەردوو دەستێت خۆ بلندكرن و دووجارا گۆت: ((یا خودێ.. ئەز یێ بێ گونەهم ژ ئەڤا خالد كری)) [1].

بەنی سولەیم ئێخسیرێت خۆ كوشتن، و مشەخت و پشتەڤانا ئێخسیرێت خۆ نەكوشتن، ئینا پێغەمبەری ﷺ عەلی هنارت خوینا ئێخسیرێت كوشتی دا، و هەر سەرا وی بابەتی.. ئاخفتن و جرە ناڤبەرا خالد و عەبدورەحمان كورێ عەوف پەیدا بوو، دەمێ پێغەمبەری ﷺ زانی، گۆت: بێنا خۆ فرەهكە خالد.. بەلا خۆ ژ سەحابیێت من ڤەكە، ب خودێ.. ئەگەر چیایێ ئوحود زێر بیت، و تو هەمیێ د رێكا خودێدا بمەزێخی، ناگەهیە خێرا زەلامەكی ژ سەحابیێت من دەمێ دچیتە جیهادێ، ئان دزڤڕیتەڤە[2].

ئەڤە بوو غەزوا ڤەكرنا مەكەهێ، مەزنترین ڤەكرن بوو، بنەكۆك و كیانێ بوتپەرێسیێ ب ئێك جاری بنبڕكر، و چو دەلیڤە و هەجەت بۆ پاشمایێت وێ ل هەمی گزیرتا عەرەبی نەهێلان. گەلەك هۆز و ئویجاخێت عەرەبا د چاڤەرێ بوون كا دێ ململانێ و هەڤڕكیا د ناڤبەرا ئیسلامێ و بوتپەرێسیێدا گەهیتە چ ئەنجام،

1ـ صحيح البخاري 450/1، 622/2.

2ـ بەرفرەهیا ڤێ غەزوێ یا هاتیە وەرگرتن ژ ئبن هیشام 389/2 ـ 437، و سەحیحا بوخاری 1/ كتاب الجهاد وكتاب المناسك 612/2 ـ 615، فتح الباري 3/8 ـ 27، سەحیحا موسلم 437/1 ـ 438، زاد المعاد 2/ 160 ـ 168، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص322 ـ 351.

دا ئەو ژی خۆ ئێکلا بکەن، و ب دورستی ل وێ باوەریێ بوون کو کەس نەشێت زالگەهیێ سەر حەرەمێ بکەت، ئەگەر سەر حەقیێ نەبیت، و ئەڤە د بیروباوەرێت واندا یا خۆرستی بوو، دەمێ پێنجی سالا بەری هنگی ئەبرەهە و لەشکەرێ فیلی هاتین دا ب سەر کەعبێدا بگرن و بهەرێفن، خودێ هەمی ژ ناف برین.

رێککەفتنا حودەیبیە.. دەسپێك و رێخۆشکرن بوو بۆ ڤێ ڤەکرنا مەزن، ئێمناهی پەیدا بوو، و دان و ستاندن ل دۆر ئیسلامێ هاتنەکرن و هاتە نیاسین، ئەو موسلمانێت ل مەکەهێ د ڤەشارتی، دینێ خۆ ئاشکراکر و داخوازا خەلکی دکر بۆ ئیسلامێ، و گەلەك موسلمان بوون، هەژمارا لەشکەرێ موسلمانا بەری فەتحا مەکەهێ ژ سێ هزار کەسا نەدبۆری، د ڤەکرنا مەکەهێدا بوونە دەه هزار. ڤێ غەزوا ئێکلاکەر چاڤێت خەلکی ڤەکرن، و دویماهی پەردە ژ سەر راکر، کو نەدهێلا خەلك ب دورستی ئیسلامێ ببینیت. ب ڤەکرنا مەکەهێ.. موسلمانا زالگەهی سەر رەوشا سیاسی و دینی کر ل هەمی گزیرتا عەرەبی، و موسلمان بوونە سەرکێشێت دینی و دنیایێ.

ئەو قویناغا پشتی حودەیبیێ د بەرژەوەندیا موسلمانادا دەسپێکری، ب ڤەکرنا مەکەهێ تمام بوو و گەهشت، و قویناغەکا دی دەسپێکر، ب تمامی د بەرژەوەندیا موسلمانادا بوو، و زالگەهی سەر هەمی تشتا کر، و چو رێ ل پێشیا عەرەبا نەما.. ژبلی بچنە دەف پێغەمبەری ﷺ و موسلمان ببن و پەیام و گازیا ئیسلامێ ل جیهانێ بەلاڤکەن، و د دوو سالێت پشتی هنگیدا خۆ بۆ هندێ بەرهەڤکر.

★★★

قویناغا سیێ

دویماهی قویناغه ژ قویناغێت ژیانا پێغەمبەری ﷺ، یا پێکهاتیه ژ ئەنجام و بەرهەمێ گازیا وی بۆ ئیسلامێ، پشتی جیهادەکا درێژ و ب زەحمەت و تژی شەڕ و ئالۆزی و نەخۆشی د بیست و سێ سالاندا.

و فەتحا مەکەهێ مەزنترین دەستکەفتی و سەرکەفتن بوو بۆ موسلمانا د وان سالاندا. رەوشەکا نوی پەیدابوو، و عەرەبا هەلویستێ خۆ گوهۆری، و بوو ناڤبڕەك ناڤبەرا دوو قویناغێت ژێك جودادا.

قورەیشی ب دیتنا عەرەبا.. سەرکێش و پارێزەر و پشتەڤانێت دینی بوون، و عەرەب هەمی سەر ب وانڤە بوون، و موسلمانبوونا قورەیشێ، بوو بنبڕکرنا بوتپەرێسیێ ل گزیرتا عەرەبی.

و ئەم دشێین ڤێ قویناغێ بکەینە دوو پشك:

1. پشکا جیهادێ و شەڕی.

2. پشکا موسلمانبوونا هۆز و ملەتا ب کۆمی.

ئەڤ هەردوو پشك و بەرپەرە پێکڤە د گرێداینە و یێت ناڤێکرا، بەلێ ئەم دێ بەحسێ هەر پشکەکێ ژ وان جودا جودا کەین، و دێ ل دەسپێکێ بەحسێ جیهادێ و شەڕی کەین:

★★★

غەزوا حونەین

ڤەکرنا مەکەهێ.. دربەکێ ب هێز و ب لەز و ژ نشکەکێڤە بوو، عەرەب هشیارکرن، هۆز و ئویجاخێت دەوروبەر نەچاربوون ب ژیوارێ نوی رازی ببن، چونکی نەدشیان رێکێ لێ بگرن و بەرگریێ ژ خۆ بکەن. ژبەر هندێ موسلمان بوون، ژبلی چەند هۆزێت ب هێز و سەرداچۆیی و دفن بلند، و سەرکێشێت وان: ئویجاخێت هەوازن و (ثقیف)، وان خۆ ژ هندێ مەزنتر و ب هێزتر دیت کو خۆ بۆ وێ سەرکەفتنێ بچەمینن، و خەلکەکێ دی ژی ژ (نصر) لێ کۆم بوو و جەشم و سەعد بن بەکر و بەنی هیلال، و هەمی ژ قەیس عیلان بوون، هەمی ل دەف مالك کورێ عەوفێ (نصر)ی کۆم بوون، و بریار دان بچن ب سەر موسلمانادا بگرن و شەڕێ وان بکەن.

دەرکەفتنا دژمنی و هاتنا وان بۆ (أوطاس):

دەمێ سەرکردێ وان یێ گشتی بریار دای بهێتە شەڕێ موسلمانا، فەرمان دا خەلکی: مال و ژن و زارۆکێت خۆ ژی دگەل خۆ بینن، و ب رێ کەفتن هەتا گەهشتینە (أوطاس)، نهالەکە ل عەردێ هەوازن نێزیکی حونەین. (أوطاس) و حونەین دوو نهالێت ژێك جودانە، حونەین یا ب رەخ (ذي المجاز)ڤە، ناڤبەرا وێ و مەکەهێ ژ دەھ میلا پترە.. ژ لایێ چیایێ عەرەفێڤە[1].

شەڕکەرێ دێرین.. بۆچۆنا سەرکردەی خەلەت دکەت:

دەمێ ل (أوطاس) راوستای، خەلك لێ کۆم بوو، ژ وان (درید بن الصمة) زەلامەکێ پیر بوو، گەلەك شەڕ دیتبوون و تێدا یێ شارەزا بوو، و شەڕکەرەکێ ناڤدار بوو ب زیرەکیێ د شەڕاندا. دورەید گۆتێ: هوین ل کیژ نهالێنە؟ گۆتنێ: ل (أوطاس)، گۆت: خۆش جهە بۆ سویارا، و ئەڤە چیە من های ژ دەنگێ حێشترا و زرێنا کەرا و گریێ زارۆکا و بارێنا پەزی دبیت؟ گۆتنێ: مالك کورێ عەوف.. ژن و

1. فتح الباري 8/27 ـ 42.

زارۆك و تەرش و كەوالیێت خەلكی ژی یێت دگەل ئینـاین، ئینـا هنارتـە دویفـڕا و گۆتێ: تە بۆچی ئەڤە كر؟! گۆت: من دڤیا هەر زەلامەك ببینیت مال و خێزانا وی یا ل پـشت وی، دا ژ دل شـەڕی بكـەت و بـەرگریێ ژێ بكـەت. گۆتێ: ب خـودێ تـو خۆش شڤانێ پەزی! ما ئەوێ درەڤیت.. دێ خـۆ ل تـشتەكی كەتـە خـودان؟ ئەگـەر تو سەركەفتی.. چو تشت مفای ناگەهینیتە تە، ژبلی هەر زەلام و شیر و روما خـۆ، و ئەگەر تو شكەستی ژی.. دێ مالی و خێزانا ژ دەست دەی.

پاشی پسیارا هندەك مەزنێت بنەمالا كـر، پاشـی گـۆتێ: مالـك.. ئەڤـە نـەخۆش كارە تە خێزان و زارۆك داینە پشت هەسپا، بزڤڕینە جهەكی ئاسـێ ژ وەلاتێـت وان و ناف ملەتێت وان، پاشی زەلام و خورتا ل هەسپا سویاركە، ئەگەر تـو سـەركەفتی، ئەوێت پشت تە.. دێ گەهنە تـە، و ئەگـەر تـو شكەسـتی، تـە مـال و خێزانێـت خـۆ یێت پاراستین. بەلێ مالك ـ سەركردێ گشتی ـ ب رەئیـا وی رازی نـەبوو و گـۆت: ب خـودێ ئـەز وەناكـەم، تـو یـێ پیربـووی و هـشێت تـە نەماینـە، ب خـودێ.. ئـان دێ هەوازن گوهداریا من كەت، ئان دێ خۆ ب سـەر ڤـی شـیری دادەم هـەتا ژ پـشتا مـن دەردكـەڤیت. و رازی نـەبوو دورەیـد چـو رەئـی و بۆچـۆن د وی شـەڕیدا هـەبن، و خەلكی گوهداریا سەركردێ خۆ (مالك)ی كر.

چەكێ ئاشكراكرنا دژمنی:

ئەو سیخوڕێت مالكی هنارتین دا دەنگ و باسێت موسلمانا بـۆ بیـنن، زڤڕینەڤـە ب تـرس و لـەرز. گۆتێ: هـەی عـەمرێ هـەوە نـەمینیت.. هـەوە چیـە؟ گـۆتن: مـە هندەك زەلامێت سپی دیـتن سـەر هەسـپێت كـەعێل، ب خـودێ ئـەم نەشـیاین خـۆ راگرین و ئەو ب سەرێ مە هات یا تو دبینی.

چەكێ ئاشكراكرنێ ل دەف پێغەمبەری ﷺ:

دەنگ و باس گەهشتنە پێغەمبەری ﷺ كـو دژمـن یـێ ب رێ كـەفتی و بـەرەف وان دهێت، ئینا ئەبو حەدرەدێ ئەسلەمی هنارت، و گۆتێ هـەرە نـاف خـەلكی و ب شەڤێ بمینە، هەتا پێزانینا وەردگری و بزڤڕە بۆ مە بێژە. و وی وەكر.

پێغەمبەر ﷺ ژ مەکەهێ دەرکەفت بەرەف حونەین:

رۆژا شەمبی (6/ی شەوال/ 8 مش)، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ژ مەکەهێ دەرکەفت، و ئەو رۆژا (19)ێ بوو د هاتنا مەکەهێدا.

پێغەمبەر ﷺ دگەل (12) هزار موسلمانا دەرکەفت، دەھ هزار ئەو بوون یێت دگەل وی هاتین بۆ ڤەکرنا مەکەهێ، و دوو هزار ژ خەلکێ مەکەهێ، و بارا پتر ژ وان ژ نوی موسلمان ببوون، و سەد مەتال ب دەستگرتن ژ دەف سەفوان کورێ ئومەیە ئینان، و عیتاب کورێ ئوسەید کرە سەرپەرشتێ مەکەهێ. دەمێ بوویە شەڤ، سویارەك هات، و گۆت: ئەز یێ چۆیمە سەر فلان چیای و فلان چیای، من هەوازن دیت ب هەمیڤە یێت هاتین، ب خێزان و تەرش و کەوالڤە، ئینا پێغەمبەر ﷺ گرِنژی و گۆت: ((سوبەهی ـ خودێ حەزکەت ـ ئەو دەستکەفتیێت موسلمانە)).

وێ شەڤێ (انس بن أبي مرثد الغنوي) زێرەڤانیا لەشکەری ب ستۆیێ خۆ ڤەگرت[1]، ب رێکێڤە دەمێ دچۆنە حونەین، دارەکا مەزن یا کەسك دیت، دگۆتنێ (ذات أنواط) عەرەبا چەکێت خۆ پێڤەدکرن بۆ توبەرِك، و پەز و قوربان ل بن ڤەدکوشتن و دمانە ل وێرێ. هندەك کەسا ژ لەشکەرێ موسلمانا گۆتنە پێغەمبەری ﷺ: بۆ مە ژی دارەکا وەکی (ذات أنواط) دەستنیشان بکە، هەروەکی وان هەی، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((الله اکبر! ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا موحەممەدی د دەستێ ویدا.. هەوە ئەو گۆت یا ملەتێ مووسای گۆتیێ: بوتەکی بۆ مە چێکە هەروەکی وان بوت هەین))، و گۆت: ((هوین ملەتەکی نەزانن، ئەڤە رەفتارێت نەزانینێنە، هوین یێت دویف پێ وان دچن یێت بەری هەوە))[2]. و هندەکا ژبەر هەژمارا وان یا مەزن دگۆت: کەس نەشێت ئەڤرۆ مە بشکێنیت، و ئەڤ ئاخفتنە بۆ پێغەمبەری ﷺ گەلەك یا نەخۆش بوو.

1ـ سنن أبي داود (2501).

2ـ ترمذی ڤەگێڕایە.

لەشکەرێ موسلمانا ژ نشکەکێڤە کەفتە بەر تیرهاڤێژ و هێرشکەران:

سێ رۆژ ژ هەیڤا شەوالێ بۆریبوون، لەشکەرێ ئیسلامێ گەهشتە حونەین، و مالکێ کورێ عەوف بەری وان گەهشتبوویێ و ب شەڤێ لەشکەرێ خۆ بربوو د گەلیدا، و گەلەك بویسە دانابوونە گەریکێت تەنگ و د نهالێدا و خۆ ل رەخێت رێکێ ڤەشارتبوون، و فەرمان دابوو لەشکەرێ خۆ: دەمێ لەشکەرێ موسلمانا دگەهیتە د گەلیدا.. ژ هەمی رەخاڤە تیرا تێوەرکەن و پاشی پێکڤە هێرشێ بکەنە سەر، بەری سپێدێ.. پێغەمبەری ﷺ لەشکەرێ خۆ بەرهەڤکر و رێکخست و لێکڤەکر، سپێدێ زوی هێژ تاری بوو چۆنە د گەلیدا و نوزانن کو ژ هەمی رەخاڤە بویسە و کەمین یێت بۆ داناین، ل وی دەمێ ژۆردا دچۆنە خوار، هند دیت بارانا تیرا یا لێ دباریت، و کەتیبێت لەشکەرێ دژمنی پێکڤە ژ هەمی لایاڤە هێرش کرە سەر، موسلمان ل وێ تاریێ ئالۆز بوون و پاشڤە زڤرین و کەسێ های ژ کەسێ نەما و گەلەك تەنگاڤ بوون و تووشی شکەستنەکا مەزن بوون، هەتا ئەبو سوفیان کورێ حەرب ـ نوی موسلمان ببوو ـ گۆت: شکەستن و رەڤینا وان ناراوەستیت هەتا دگەهیتە دەریای ـ دەریایێ سۆر ـ، و جەبەلە ئان کیلدە کورێ جونەید کرە هەوار و گۆت: ئەڤرۆ سێربەندیێ کار نەکر.

پێغەمبەرێ خودێ ﷺ خۆ دا رەخێ راستێ و گۆت: گەلی خەلکی وەرن ل ڤێرە کۆم ببن، ئەز پێغەمبەرێ خودێمە موحەممەد کورێ عەبدوللای، و ل وی دەمی کەس دگەل نەمابوو ژبلی هەژمارەکا کێم ژ مشەختا و کەس و کارێت وی، ل وی دەمی زیرەکی و وێرەکیا پێغەمبەری ﷺ یا بێ وێنە دیاربوو، بەرێ هێسترا خۆ ددا لایێ کافرا و هێرش دکر و دگۆت:

[بێ درەو ئەزم پێغەمبەر.. ئەزم کورێ (عبد المطلب)].

ئەبو سوفیان کورێ (حارث) هەفسارێ هێسترا وی گرتبوو و عەباس رکێبا وێ گرتبوو دا ب غار نەچیت، پێغەمبەری ﷺ دوعایێت سەرکەفتنێ ژ خودێ کرن و گۆت: یا خودێ تو سەرکەفتنێ ژ دەف خۆ بۆ مە بینە خوار.

زڤڕینا موسلمانا و دژواربوونا شەڕی:

پێغەمبەری ﷺ گۆتە مامێ خۆ عەباس ـ یێ دەنگ بلند بوو ـ گازی سەحابا بکە، عەباس گۆت: من ب دەنگەکێ بلند گازی کر: (أین أصحاب السمرة؟) ئانکو: کانێ خودانێت بەیعێ؟ گۆت: ب خودێ دەمێ های ژ دەنگێ من بووین، هەروەکی زارۆك دویف دەنگێ دەیکا خۆ دزڤڕن و کۆم بوون، و گۆتن: بەلێ.. ئەڤە ئەم هاتین[1].

زەلام دا چیت حێشترا خۆ زڤڕینیت، نەدشیایێ و زالگەهی سەر نەکر، دا شیر و مەتالێ خۆ راکەت و دەوارێ خۆ بەردەت و بەرەف گازیێ دهات هەتا سەد کەس کۆم بووین، پاشی من گازی پشتەڤانا کر: گەلی پشتەڤانا.. گەلی پشتەڤانا، پاشی من تایبەت گازی بنەمالا (الحارث) کورێ خەزرەج کر، و کەتیبێت موسلمانا ئەوێت بەری هنگی مەیدان هێلای.. زڤڕینەڤە، و هەردوو لەشکەرا شەڕەکێ دژوار کر، پێغەمبەری ﷺ بەرێ خۆ دا مەیدانا شەڕی یا گەرم بووی، گۆت: ((نوکە شەڕ یێ دژوار بووی))، پاشی چەنگەکێ ئاخێ ژ عەردی راکر و ب سەروچاڤێت وان وەرکر و گۆت: ((چاڤ تاری ببن)). هەر شەڕکەرەکێ دژمنی هندەك ژ وێ ئاخێ چۆ د چاڤادا، و شەڕ دهێلا و دڕەڤی.

شکەستن و رەڤینا دژمنی:

پشتی پێغەمبەری ﷺ ئاخ ب سەروچاڤێت دژمنی وەرکری، گەلەك پێڤە نەچۆ.. هەتا شکەستن کەفتیە دژمنی و پیس رەڤین، و ژ (ثقیف) ب تنێ.. نێزیکی حەفتێ زەلاما هاتنە کوشتن، و موسلمانا دەستکەفتی ژ مالی و چەکی و تەرش و کەوالی کۆمکرن. و ئەڤ گوهۆڕینا مەزن ئەو بوو یا خودێ د قورئانێدا بەحسکری: ﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ * ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ

1ـ بەرێ خۆ بدە: صحيح مسلم 100/2.

وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ (التوبة: 25-26)، ئانكو: و رۆژا حونەینێ ژی [هاریكاریا هەوە كر]، گەلەكیا هەوە هوین گەرمكرن و ڤێ گەلەكیێ چو فایدە ژی نەگەهاندە هەوە، و چو ژ هەوە نەدا پاش، و ئەرد ب فرەهیا خۆڤە ل هەوە بەرتەنگ بوو، پاشی هەوە بەرێ خۆ وەرگێرا و هوین رەڤین. پاشی خودێ [پشتی هوین رەڤین] دلخۆشیا خۆ ب سەر پێغەمبەرێ خۆ و خودان باوەراندا ئینا خوارێ، و لەشكەرەك [بۆ پشتەڤانیا هەوە] ئینا خوارێ، هەوە نەددیتن؛ و ئەوێت گاوربوویین ئەشكەنجەدان و ئەڤەیە جزایێ گاوران.

بزاڤا راهێلانا دژمنی:

دەمێ دژمن شكەستین و رەڤین، هندەك ژ وان چۆنە (طائف)، و هندەك چۆنە (نخلة) و هندەك چۆنە (أوطاس). ئینا پێغەمبەری ﷺ هندەك موسلمان ب سەرۆكاتیا ئەبو عامرێ ئەشعەری هنارتنە (أوطاس)، موشركا ل وێرێ شەڕەكێ سڤك ب تیرا كر و رەڤین، و د وی شەڕیدا ئەبو عامر هاتە كوشتن. هندەك سویارێت دی یێت موسلمانا دویف لەشكەرێ موشركاڕا چۆن ئەوێت رەڤینە نەخلە، ل وێرێ ڤێڕا گەهشتن و رەبیعە كورێ رەفیع دورەید كورێ (صمة) كوشت، و بارا پتر ژ موشركا رەڤینە (طائف) پشتی پێغەمبەرێ خودێ ﷺ و یێت دگەل.. دەستكەفتی كۆمكرین، بەرەف (طائف) چۆن.

دەستكەفتی:

دەستكەفتی ژ ژن و زارۆكا.. شەش هزار سەر بوون، و بیست و چار هزار حێشتر، و پتر ژ چل هزار سەرێت پەزی، و چار هزار وەقیێت زیڤی. پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا ئەڤ دەستكەفتیە هەمی ل (جەرعانە) بێنە كۆمكرن، و مەسعوود كورێ عەمرویێ غەفاری كرە سەرپەرشتێ وان، و لێكڤەنەكرن هەتا ژ غەزوا (طائف) ب دویماهی هاتی.

و ژ جاریا.. (شیماء بنت الحارث)ێ سەعدیە بوو، خویشکا پێغەمبەری یا شیری، دەمێ ئینایـنە دەف پێغەمبەری ﷺ، وێ خۆ بۆ پێغەمبەری ﷺ دا نیاسین، و پێغەمبەری ﷺ ئەو ب نیشانەکێ نیاسی و گەلەك رێز لێ گرت، عەبایێ خۆ بۆ وێ رایێخست و روینشتە سەر، پاشی گەلەك تشت دانێ و زڤرانده ناف ملەتێ وێ.

غەزوا (طائف)

ئەڤ غەزوە د راستیدا.. بەردەوامیا غەزوا حونەینە، چونکی بارا پتر ژ موشرکێت رەڤین ژ هەوازن و (ثقیف) چۆنە (طائف) دگەل سەرکردێ گشتی مالك کورێ عەوفێ (نصر)ی، و ل وێرێ خۆ ئاسێ کر. پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ حونەین ب دویماهی هاتی و دەستکەفتی ل (جەعرانە) کۆمکرین، هەر د وێ هەیڤێدا.. (شەوال/ 8 مش) بەرەف (طائف) چۆن.

و خالد کورێ وەلید ب هزار زەلاماڤە ئێخستە پێشیا خۆ، و پێغەمبەر ﷺ د رێکا خۆرا چۆ (النخلة اليمانية) و (قرن المنازل) و (لية)، کەلهەکا مالك کورێ عەوف ل وێرێ بوو.. فەرمان دا بێتە هەرڤاندن، و بەردەوام بوون هەتا گەهشتینە (طائف)، و بارەگەهێ لەشکەری دانا نێزیکی کەلهێت وی، و دۆرپێچ دانا سەر خەلکێ کەلها، وێ دۆرپێچێ گەلەك ڤەکێشا، د ریوایەتا ئەنەسدا موسلمی ڤەگێرای: دۆرپێچێ چل رۆژا ڤەکێشا، و نەلێکی یا ل سەر هەژمارا رۆژا هەی. یا هاتیە گۆتن: بیست رۆژ بوون، هەژدە رۆژ، پازدە رۆژ[1].

د وان رۆژادا شەرێ تیرا دهاتەکرن، هەر ژ دەسپێکا موسلمانا دۆرپێچ دانایە سەر، وان وەسا تیر هاڤێتنێ.. دێ بێژی برێت کولیانە ل عەسمانی، گەلەك ژ موسلمانا برینـدار بوون و (12) هاتنە کوشتن، نەچاربوون بارەگەهێ لەشکەری ببەنە جهەکێ بلندتر.. جهێ مزگەفتا (طائف) یا نوکە. پێغەمبەری ﷺ مەنجەنیق دانا و بەر تێوەرکرن هەتا کونەك د دیوارێ کەلهێ بووی، هندەك

1ـ فتح الباري 45/8.

موسلمان د بن دەبابەكێڕا چۆن[1]، دا ئاگری بەردەنە كەلهێ، ئینا دژمنی پارچێت ئاسنی یێت سەر ئاگری سۆركرین هاڤێتنێ، و ژ بن دەركەفتن، پاشی تیر تێ وەركرن و هندەك زەلام كوشتن.

وەك سیاسەتەكا شەڕی و نەچارکرنا دژمنی خۆ رادەستی وان بكەت، پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا مێوێت وان ببڕن و پێش چاڤێت وان ئاگری بەردەنێ، و موسلمان ڤێڕا چۆن مێو بڕین، ئینا (ثقیف) هەوار كر و گۆت: بلا بۆ خاترا خودێ و مرۆڤانیێ بیت.. مێوا نەبڕن، بۆ خاترا خودێ و مرۆڤانیێ دەست ژ بڕینا مێوا بەردا.

گازیكەرێ پێغەمبەری ﷺ گازی كر: هەركەسێ ژ كەلهێ بێتە خوار و خۆ رادەستی مە بكەت، ئەو یێ ئازایە، ئینا بیست و سێ زەلام هاتنە خوار[2]، ژ وان: زەلامەك بوو دگۆتنێ (ئەبو بەكرە)، پێغەمبەری ﷺ ئەو ناڤ دانا سەر، چونكی وی ل سەر كەلهێ وەكی بوكورکەكا مەزن چێكر و وەریس ئێخستێ و خۆ ڤێدا بەردا خوار، پێغەمبەری ﷺ ئەو هەمی ئازاكرن، و هەر زەلامەك ژ وان دا دگەل زەلامەكێ موسلمانا دا خوارنێ بدەتێ. دۆرپێچ سەر خەلكێ كەلهێ یا نەخۆش و دژوار بوو. و ل بەرامبەر.. دەمێ دۆرپێچ درێژ بووی و موسلمان نەشیاین بچنە تێدا، و گەلەك ب تیرا و ئاسنێت داخكری هاتنە كوشتن، و خەلكێ كەلهێ قویتێ سالەكێ بربوو د كەلهێڤە، پێغەمبەری ﷺ پسیارا خۆ ب نەوفەل كورێ موعاویەیێ دیلی كر، وی گۆت: ئەڤە رویڤیە یێ د كونێڤە.. تو بمینی دێ گری، و بارکەی ژی، چو زیان ناگەهیتە تە، ل وی دەمی.. پێغەمبەری ﷺ فەرمان دا: دۆرپێچێ ڤەكەن و بارکەن، و گۆتە عومەری: ((هەمیا ئاگەهدارکە))، و عومەری ناف خەلكی گازیكر: ئەگەر خودێ حەزكەت.. سوبەهی ئەم دێ ب رێ كەڤین،

1ـ ئەو دەبابە نەوەكی دەبابا مە یا نوكە بوو، ژ داری دهاتە چێكرن، زەلام دچۆنە د ناڤا وێدا و بەرەف كەلهێ پال ددا دا كونەكێ د دیوارێ وێ بكەن و ئەو د ناڤا وێدا، ئان ژی دا د كونارا بچنە ژۆر.

2ـ صحيح البخاري 620/2.

کەیفا موسلمانا هات و خۆ بۆ زڤڕینێ بەرهەڤکر، و ژبەر کەیفا وان.. پێغەمبەر ﷺ گرنژی، و دەمێ ب رێ کەفتین گۆت: ((بێژن: (آیبون تائبون عابدون لربنا حامدون))). ئانکو: ئەم زڤڕینەڤە تۆبەدار و پەرستکار و حەمدا خودێ خۆ دکەین. و یا هاتیە گۆتن: سەحابا گۆتە پێغەمبەری ﷺ: نفرینا ل (ثقیف) بکە، ئینا گۆت: ((یا خودێ.. تو بەرێ (ثقیف) بدەیە رێکا راست، و هەمی موسلمان ببن)).

لێکڤەکرنا دەستکەفتیان ل جەعرانە:

دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ژ دۆرپێچکرنا (طائف) زڤڕی، پتر ژ دەھ شەڤا ما ل جەعرانە و دەستکەفتی لێکڤەنەکرن و خۆ گرت، ل وێ هیڤیێ بوو هەوازن تۆبە بکەت و موسلمان ببیت، دا ئەو تشتێ ژ دەست دای بۆ بزڤڕینیت، پشتی کەس نەزڤڕی، دەست ب لێکڤەکرنا دەستکەفیان کر، دا سەرۆك ئویجاخ و مەزنێت مەکەهێ ئەوێت ل هیڤیا دەستکەفتیان، بێ دەنگ ببن. بەری هەمیا بەهرا یێت نوی موسلمان بووین دایێ، و پشکا مەزن گەهشتە وان. چل وەقیێت زیڤی و سەد حێشتر دانە ئەبو سوفیان کورێ حەرب، ئینا گۆت: و کورێ من یەزید؟ هندی وی دا کورێ وی ژی، گۆت: و کورێ من موعاویە؟ هندی وی دانە وی ژی. و سەد حێشتر دانە حەکیم کورێ حوزام، گۆتێ: سەد حێشترێت دی ژی بدە من، سەدێت دی ژی دانێ، و سەد حێشتر دانە سەفوان کورێ ئومەیە.. پاشی سەدێت دی ژی دانێ، و سەدێت دی ژی[1]. و سەد حێشتر دانە (الحارث بن الحارث بن کلدة)، هەروەسا سەد سەدە دانە مەزنێت قورەیشیا و یێت دی هەمیا، و هندەکێت دی پێنجی حێشتر و هندەکا چل دانێ، هەتا بەلاڤ بووی.. موحەممەد تشتا ددەتە هەرکەسێ ژ هەژاریێ بترسیت، و عەرەبێت کۆچەر لێ کۆم بوون و مال ژێ خواست، هەتا نەچاربووی ژ ناف وان دەرکەفت چۆ بن دارەکێ، و ئێکی عەبایێ وی ژبەرکر، ئینا گۆت: گەلی مرۆڤا عەبایێ من بدەنەف من، ئەز ب وی کەمە یێ

1. الشفا بتعريف حقوق المصطفى للقاضي عياض 86/1.

نەفسا من د دەستێ ویدا.. ئەگەر من هندی دارقەسپێت توهامە حێشتر هەبان، دا هەمیا ل سەر هەوە لێکڤەکەم، و هەوە ئەز نەددیتم نە قەلس و نە ترسنۆك و نە درەوین. پاشی چۆ ب رەخ حێشترەکێڤە و هندەك پویرتێ پشتا وێ ژێڤەکر و کرە د ناف تبلێت دەستێ خۆڕا، و دەستێ خۆ بلندکر و گۆت: ((گەلی خەلکین.. ب خودێ من ژ دەستکەفتیێت هەوە هندی ڤی پویرتی ژی نەڤێت ژبلی پێنجێکێ (1/5)، و پێنجێك ژی هەر دێ بۆ هەوە زڤڕیتەڤە)). پشتی بەهرا ئەوێت نوی موسلمان بووین دایێ، گۆتە زەید کورێ (ثابت): ((هەرە یێت مایی کۆمکە))، و دەست ب لێکڤەکرنێ کر، هەرئێك ژ وان چار حێشتر و چل سەرێت پەزی دانێ، ئەگەر سویار با.. دوازدە حێشتر ددانێ و سەد و بیست پەز.

ئەڤ لێکڤەکرنە دویف سیاسەتەکا حەکیم و دورست بوو، چونکی د دنیاییێدا هندەك یێت هەین دێ ب رێکا زکێ وان بەرێ وان دەیە حەقیێ.. نە ب رێکا عەقلێ وان، کا چاوا تو دشێی ب کەفەکا گیایێ شین دەواری دویف خۆڕا ببەی هەتا ب سلامەتی دبەیە د گۆڤێڤە، هەروەسا ئەڤ جۆرێت مرۆڤا ژی پێدڤی وێ مەردینیێ بوون هەتا باوەریا ئیسلامێ د دلێت واندا بنەجھ دبیت[1].

خۆنەرازیکرنا پشتەڤانان:

ڤێ سیاسەتا لێکڤەکرنێ ل دەسپێکێ نەرازیبوون و ئالۆزیەك پەیداکر، و هندەك ئاخفتن و خۆ نەرازیکر، و زیانڤێکەفتیێت ڤێ سیاسەتێ پشتەڤان بوون، ژ هەمی دەستکەفتیێت حونەین بێ بەهر بوون، و ئەو بوون یێت موسلمانا د دەمێ تەنگاڤیێدا هەوارا خۆ گەهاندیێ، دەمێ گازی وان هاتیەکرن، شەڕ مل ب ملێ پێغەمبەری ﷺ یێ کری هەتا رەڤینا موسلمانا بوویە سەرکەفتن، ئەڤرۆ ب چاڤێت خۆ یێت دبینن ئەوێت رەڤین دەستێت وان د تژینە، و دەستێت وان د ڤالانە و تشتەك نەدایێ[2].

---

1. فقه السيرة، محمد الغزالي، ص298 ـ 299.

2. فقه السيرة، محمد الغزالي، ص298 ـ 299.

ئبن ئیسحاق ژ ئەبو سەعیدێ خودری ڤەدگوهێزیت، گۆت: دەمێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ب بەرفرەهیەکا زێدە دایە قورەیشێ و هۆزێت دی یێت عەرەبا، و پشتەڤان بێ بەهرکرین، نەرازیبوون و گۆتگۆتك پەیدابوون، هەتا ئێکی ژ وان گۆت: ب خودێ.. ئەڤە پێغەمبەر ﷺ گەهشتە ملەتێ خۆ و...، ئینا سەعد کورێ عوبادەی چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. پشتەڤان د دلێ خۆدا ژ ڤێ لێکڤەکرنا تە یا دەستکەفتیان د رازی نینن، تە هەمی دا ملەتێ خۆ و هۆزێت دی یێت عەرەبا، و چو د دەستێ پشتەڤاناندا نینە، گۆتێ: ((تو چ دبێژی سەعد؟))، گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەز ژی ئێکم ژ ملەتێ خۆ. گۆتێ: ((هەرە ملەتێ خۆ بینە ڤێرێ کۆمکە))، سەعد چۆ پشتەڤان هەمی ل وێرێ کۆمکرن، هندەك ژ مشەختا ژی هاتنە دگەل، رێ دایێ، و هندەکێت دی هاتن، رێ نەدایێ و زڤڕاندن. دەمێ کۆم بووین، پێغەمبەری ﷺ حەمدا خودێ کر و مەدحێت وی کرن، پاشی گۆت: ((گەلی پشتەڤانا.. ئاخفتنەك یا گەهشتیە من، هەوە د دلێ خۆدا گازندە یا ژ من هەی، ما ئەز نەهاتمە دەف هەوە هوین د سەرداچۆیی بوون و خودێ هوین راستەرێ کرن؟ و هوین د هەژار بوون خودێ هوین زەنگین کرن؟ و هوین دژمنێت ئێك بوون.. خودێ دلێت هەوە گەهاندنە ئێك؟)) گۆتنێ: بەلێ، قەنجی و منەتا خودێ و پێغەمبەرێ وی یێت ل سەر مە. پاشی گۆت: ((ما هوین بەرسڤا من نادەن گەلی پشتەڤانا..؟))، گۆتن: چ بەرسڤا تە بدەین ئەی پێغەمبەرێ خودێ؟ خودێ و پێغەمبەرێ وی قەنجی و منەت یا ل مە کری، گۆت: ((ب خودێ ئەگەر هەوە بڤێت بێژن.. هوین دشێن بێژن، هوین دشێن راستیێ بێژن و راستیە ژی، بێژن: تو هاتیە دەف مە و ملەتێ تە باوەری ب تە نەدئینا.. مە باوەری ب تە ئینا، تو یێ شکەستی و بێ هێز بووی.. مە تو یێ سەرئێخستی، ملەتێ تە رادهێلا تە.. مە تو یێ حەواندی، تو یێ هەژار بووی.. مە دلەی دلی تە دا، گەلی پشتەڤانا.. تشتەك د دلێت هەوا پەیدابوویە ژبەر ڤی پەرگالێ دنیایێ من دایە هندەکا دا موسلمان ببن و دلێت وان بکرم، و ئەز یێ ژ ئیسلاما هەوە پشت راست بووم؟ ما هوین د رازی نینن گەلی پشتەڤانا.. خەلك پەز و

حێشترا دگەل خۆ ببەت، و هوین پێغەمبەرێ خودێ دگەل خۆ ببەن؟ ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا موحەممەدی د دەستێ ویدا، ئەگەر مشەختبوون نەبا.. ئەز دا ئێك ژ پشتەڤانان بم، و ئەگەر خەلکی هەمیا رێکەك گرتبا.. و پشتەڤانا رێکەك گرتبا، ئەز دا رێکا پشتەڤانا گرم، یا خودێ تو دلۆڤانیێ ب پشتەڤانا ببەی.. و ب کورێت پشتەڤانا و ب کورێت کورێت پشتەڤانا))، ، ئینا هەمیا کرە گری و رهێت وان ژ رۆندکا تەڕبوون، و گۆتن: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەم ب ڤان بەهر و پشکا د رازینە. پاشی پێغەمبەرێ خودێ چۆ، و هەمی بەلاڤبوون[1].

هاتنا شاندێ هەوازن:

پشتی لێکڤەکرنا دەستکەفتیان، شاندێ هەوازن هات و موسلمانبوونا خۆ راگەهاند، چاردە زەلام بوون، ب سەرکێشیا زوهەیر کورێ (صرد)، و ژ وان: ئەبو بەرقان بوو مامێ پێغەمبەری یێ شیری، و داخواز کر خێزان و مال و کەوالێت وان بۆ بزڤرینن، و هندەك ئاخفتنێت دلپێڤەبوونێ گۆتن، ئینا گۆت: ((ئەوێت دگەل من.. هوین یێت دبینن، و ئەز حەژ ئاخفتنا راست دکەم، ژن و زارۆکێت هەوە ل دەف هەوە خۆشڤیترن ژ مالێ هەوە))، گۆتن: مە ژی چو جارا ئەو نەئینایە بەرامبەر ئێك، گۆت: ((دەمێ مە نڤێژا نیڤرۆ کر.. رابن و بێژن: گەلی موسلمانا.. بۆ خاترا پێغەمبەری، و ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. بۆ خاترا ئیماندارا ژن و زارۆکێت مە بۆ مە بزڤرینن)). دەمێ نڤێژا نیڤرۆ کری، ئەو رابوونەڤە و ئەو گۆت یا پێغەمبەری ﷺ بۆ گۆتی. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هندی د دەستێ من و بنەمالا (عبد المطلب)دا.. دێ بۆ هەوە زڤرێت. و دێ بۆ هەوە داخوازێ ژ یێت دی ژی کەم)). ، مشەخت و پشتەڤانا گۆت: هەرتشتێ د دەستێ مەدا ژی.. یێ پێغەمبەرێ خودێیە، ئەقرەع کورێ حابس گۆت: ئەز و بنەمالا تەمیم.. چو نازڤرینین، عەیینە کورێ (حصن) گۆت: ئەز و بنەمالا فوزارە ژی چو نازڤرینین،

---

1. ئبن هیشام 449/2 و 500. و بوخاری ژی هۆسا یا ڤەگێڕای 620/2 ـ 621.

عەباس کوریێ مەرداس گۆت: ئەز و بنەمالا سولەیم ژی نازڤڕینین، زەلامێت سولەیم گۆتن: هەرتشتێ مە هەی.. یێ پێغەمبەرێ خودێیە ﷺ، عەباس کوریێ مەرداس گۆت: هەوە ئەز رەزیلکرم.

ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەڤ ملەتە (هەوازن) یێت هاتین و موسلمان بووین، و نافبەرا مالی و عەیالی.. وان ژن و زارۆکێت خۆ یێت هەلبژارتین، و نەئینایە بەرامبەر ئێك، هەرکەسێ ئێك ژ وان ل دەف هەبیت، و دلێ وی یێ پێ خۆش بیت.. بلا بۆ بزڤڕینیت. و یێ دەستا ژ مافێ خۆ بەرنەدەت، بلا بەرسڤا وان بدەت، یێ بزڤڕینیت بۆ وی هەرئێك ب شەشایە هەردەمێ خودێ دەستکەفتی ب دەست مە ئێخستن))، ئینا خەلکی گۆت: ئەم دلێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ ناهێلین، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەم نوزانین کی رازی بوویە و کی رازی نەبوویە، ئەوێت رازی بووین.. لێ بزڤڕینن))، هەمیا ژن و زارۆکێت وان بۆ زڤڕاندن، ژبلی عەیینە کوریێ (حصن)، رازی نەبوو ئەو پیرێ د دەستێ ویدا بزڤڕینیت، پاشی ئەو ژی بۆ زڤڕاند. پاشی پێغەمبەری ﷺ هەر جاریەکێ ژ ئەوێت زڤڕاندین، جلکەکێ ب بها دایێ.

عومرە و زڤڕین بەرەف مەدینێ:

پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ بەلافکرنا دەستکەفتیا ل جەعرانە ب دویماهی هاتی، هەر ژ وێرێ ئنیەت و گازیێت عومرێ دەست پێکرن، عومرا خۆ ب جه ئینا و بەرەف مەدینێ ب رێ کەفتن، و عیتاب کوریێ ئوسەید کرە بەرپرس و سەرپەرشتێ مەکەهێ، دەمێ زڤریە مەدینێ.. شەش شەڤ مابوون ژ هەیڤا (ذي القعدة/ 8 مش).

موحەممەد غەزالی دبێژیت: بۆ خودێ بێژین.. چەند دەمەکێ درێژە نافبەرا سەرکەفتنێت ڤێ دویماهیێ، تانجا سەرکەفتنا ـ فەتحا مەکەهێ ـ و مشەختبوونا وی بۆ ڤی باژێرێ پیرۆز بەری هەشت سالا.

دەمێ مشەخت بووی، دژمنێت وی دویف دگەریان و ئەو ل جهەکێ ئێمناهیێ دگەریا، پەنابەر و بیانی بوو.. ل پەیوەندی و تێکەلی و سەرەدەریا دگەل خەلکی دگەریا، خەلکێ باژێری ب خێرهاتنا وی کر و رێز لێ گرت، حەواند و پشتەڤانیا وی کر، دویف وێ رۆناهیێ کەفتن یا بۆ وی هاتیە خوار، و سەرخاترا وی.. دژمنیا هەمی مرۆڤا ب چوڤە وەرنەگرت، و هەر ئەوە جارەکا دی یێ بەرەف وی باژێری دچیت.. یێ بەری هەشت سالا ب ترس و مشەختبوون دچۆیێ، بەلێ ڤێ جارێ مەکەهە کەفتە د دەستادا و خەلکێ وێ سەرێ خۆ بۆ چەماند.. و مەزنی و دفنبلندیا خۆ دانا بن پێت وی، ئینا هشیارکر و بلندکر، و ب ئیسلامێ سەرفەرازکر، و ل گونەها وان یا پێشیێ بۆری.

﴿إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ (یوسف:90)[1]، ئانکو: ب راستی هەر کەسێ پارێزکاریا خودێ بکەت، و بێنا خۆ فرەه بکەت، خودێ خێرا [چو] قەنجیکاران بەرزە ناکەت.

★★★

1ـ فقه السيرة، ص303، بۆ بەرفرەهیا ڤان غەزوا بەرێ خۆ بدە: زاد المعاد 160/2، ئبن هيشام 389/2-501، صحيح البخاري أبواب غزوة الفتح وحنين وأوطاس والطائف 612/2-622، فتح الباري 3/8-583.

شاند و سرییێت ـ پشتی ژڤەکرنا مەکەهێ زڤڕی ـ هنارتین

پشتی وێ سەفەرا درێژ و سەرکەفتی، پێغەمبەر ﷺ زڤڕی مەدینێ و پێشوازیا شاندێت هۆز و ئویجاخێت عەرەبا کر، و نوینەر و گازیکەرێت دهنارتنە ناف وان، و یێت ماین هێژ دفنبلند ل سەر ئیسلامێ، بێ دەنگ دکرن، و نەچاردکرن بۆ قویناغا نوی د گوهدار و گونجیای بن، وەك نموونەیەکا بچویك:

نوینەر:

1. عویەینە کورێ (حصین) بۆ بەنی تەمیم.
2. یەزید کورێ (حصین) بۆ ئەسلەم و غەفار.
3. عوباد کورێ بیشرێ ئەشهەلی بۆ سولەیم و موزەینە.
4. رافع کورێ (مکیث) بۆ جوهەینە.
5. عەمرو کورێ (عاص) بۆ بەنی فوزارە.
6. (ضحاك) کورێ سوفیان بۆ بەنی کیلاب.
7. بەشیر کورێ سوفیان بۆ بەنی کەعب.
8. ئبن لەتبیە یێ ئەزدی بۆ بەنی (ذبیان).
9. موهاجر کورێ ئەبو ئومەیە بۆ (صنعاء).
10. زیاد کورێ لەبید بۆ (حضرموت).
11. عەدی کورێ حاتم بۆ (طيء) و بەنی ئەسەد.
12. مالك کورێ نوەیرە بۆ بەنی (حنظلة).
13. زەبرقان کورێ بەدر بۆ بەنی سەعد. (بۆ هندەك ژ وان).
14. قەیس کورێ (عاصم) بۆ بەنی سەعد. (بۆ هندەکێت دی ژ وان).
15. (علاء بن الحضرمي) بۆ بەحرەین.
16. عەلی کورێ (أبو طالب) بۆ نەجران. (بۆ کۆمکرنا سەدەقا و جزیێ هەردووا).

و ئەڤ هنارتی و نوینەرە هەمی ل هەیڤا (محرم/ 9 مش) نەهاتینە هنارتن، بەلێ هندەك ژ وان یێت گیرۆبووین.. هەتا ئەو هۆز و بنەمال موسلمان بووین،

پاشی شاند یێت هنارتینە ناف. بەلێ دەسپێکا گرنگیدانێ ب هنارتنا نوینەرا، هەیڤا (محرم/ 9 مش) بوو. و ئەڤە وێ دگەهینیت کو گازیا ئیسلامێ پشتی رێککەفتنا حودەیبیە.. گەلەك ب سەرکەفت. و پشتی ڤەکرنا مەکەهێ، شاند شاندە هاتنە د دینێ خودێدا.

سریەیێت هاتینە هنارتن:

دگەل هنارتنا نوینەر و بالیۆزا بۆ ناف هۆز و ئویجاخان، یا پێدڤی هنارتنا هندەك سریا ژی بوو، بۆ چەسپاندنا ئێمناهیێ ل هەمی گزیرتا عەرەبی، و ژ وان سریا:

1ـ سریا عویەینە کورێ (حصین)ێ فوزاری، ل هەیڤا (محرم/ 9 مش)، سەر بەنی تەمیم؛ چونکی هۆز و ئویجاخ دئازراندن و نەدهێلا جزیێ بدەن. عویەینە کورێ (حصین) ب شەڤێ دچۆ و ب رۆژێ خۆ ڤەدشارت، هەتا ل بیابانێ هێرش کریە سەر و ئەو رەڤین، یازدە زەلام ژ وان گرتن.. دگەل بیست و ئێك ژنا و سیە زارۆکا، دگەل خۆ برنە مەدینێ، و برنە مالا رەملە کچا (الحارث).

دەھ زەلام ژ مەزنێت وان دەرکەفتن و چۆنە بەر دەرگەهێ مالا پێغەمبەری ﷺ و گازی کر: ئەی موحەممەد.. دەرکەڤە دا دگەل تە باخڤین، دگەل ئاخفتن و ئاخفتنا خۆ درێژکر، و ئەو دگەل راوستیا، پاشی چۆ نڤێژا نیڤرۆ کر و روینشتە د مزگەفتێڤە، وان دڤیا دان و ستاندن و بەرێکانەیەکا روی ب روی دگەل گۆتاربێژ و هۆزانڤانێ وان بێتەکرن، گۆتاربێژێ وان (عطارد) کورێ حاجب ئاخفت، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتە (ثابت) کورێ قەیس کورێ شەمماس ـ گۆتاربێژێ ئیسلامێ ـ ((بەرسڤا وی بدە))، و بەرسڤا وی دا. پاشی هۆزانڤانێ وان زەبرقان کورێ بەدر دەست ب هۆزانا کر و مەدحە و باشیێت خۆ دیارکرن، ئینا هۆزانڤانێ پێغەمبەری حەسان کورێ (ثابت) ئێکسەر بەرسڤا وی ب هۆزان دا، دەمێ هەردوو گۆتاربێژ و هەردوو هۆزانڤان ب دویماهی هاتین، ئەقرەع کورێ حابس گۆت: گۆتاربێژێ وی ژ گۆتاربێژێ مە رەوان و زیرەکترە، و دەنگێ وان ژ دەنگێ مە بلندترە، و ئاخفتنێت

وان ژ ئاخفتنێت مە بنەجهێرن، پاشی موسلمان بوون، و پێغەمبەری ﷺ دیارییێت باش دانێ و ژن و زارۆکێت وان بۆ زڤڕاندن[1].

2ـ سریا (قطبة) کورێ عامر سەر تاخەکێ (خثم) نێزیکی تبالە و تربە. ل هەیڤا (صفر/ 9 مش) بوو. بیست زەلام دگەل (قطبة)ی بوون، و دەھ حێشتر دگەل بوون، هەربێنەکێ هندەك سویار دبوون. هێرش کر و شەڕەکێ دژوار کر، و ژ هەردوو رەخا گەلەك برینـدار بوون، (قطبة) و چەند کەسێت دی ژ موسلمانا هاتنە کوشتن، و موسلمانا گەلەك مالێ وان و ژن و تەرش و کەوالێ وان زڤڕاندنە مەدینێ.

3ـ سریا (الضحاك) کورێ سوفیانێ کیلابی سەر بەنی کیلاب، ل هەیڤا (ربیع الأول/ 9 مش) بوو، ئەڤ سریە هنارتە سەر بەنی کیلاب، دا داخوازا وان بکەن بۆ ئیسلامێ، بەلێ رازی نەبوون، موسلمانا شەڕێ وان کر و زەلامەك ژ وان کوشت، و ئەو رەڤین.

4ـ سریا عەلقەمە کورێ موجزرێ مەجدەلی سەر کنارێت جیددە، ل هەیڤا (ربیع الأول/ 9 مش) بوو، سێ سەد زەلام بوون، هنارتنە سەر هندەك کەسێت حەبەشی ل سەر کنارێ جیددە کۆم ببوون بۆ کاروبارێت رێگریێ دژی خەلکێ مەکەهێ. عەلقەمە و هەڤالێت خۆ ل گەمیا سویاربوون هەتا گەهشتینە گزیرتەیا ئەو لێ، دەمێ وان زانی موسلمان چۆنێ، رەڤین[2].

5ـ سریا عەلی کورێ (أبو طالب) بۆ شکاندنا بوتەکێ (طئ) دگۆتنێ قەلس، هەیڤا (ربیع الأول/ 9 مش) بوو. پێغەمبەری ﷺ سەد و پێنجی زەلام دانە دگەل، سەد حێشتر و پێنجی هەسپ دگەل بوون، ئالایەکێ رەش و ئێکێ سپی دانە ڤێ، سپێدێ

1ـ نڤێسەرێت ژیاننامە پێغەمبەری ﷺ دبێژن: ئەڤ سریە ل هەیڤا (محرم/ 9 مش) بوو، و تێبینی یێت ل سەر هەین، د ڤێرەدا وەسا دیار دکەت کو ئەقرەع کورێ حابس بەری وێ سریێ موسلمان نەبوویە، و یا هاتیە گۆتن: دەمێ زڤڕاندنا ژن و زارۆکێت هەوازن ـ دگەل دەستکەفتیا ـ: ئەو بوو گۆتی: ئەز و بەنی تەمیم نازڤڕینین. و ئەڤە وەسا دیار دکەت.. بەری هنگی یێ موسلمان بووی.

2ـ فتح الباري 59/8.

هێژ تاری.. هێرش کره سەر تاخێ حاتم، بوت پەلخاند و گەلەك مال و ژن و زارۆك و تەرش و كەوال ب دەست كەفتن. دگەل جارییێت ئینایین، خویشكا عەدی كورێ حاتەم بوو، و عەدی رەڤی چۆ شامێ، و موسلمانا سێ شیر و سێ مەتال د خزینا قەلسدا دیتن، و ب رێكێڤە دەستكەفتی لێكڤەكرن، بەهرا پێغەمبەری ﷺ ڤەدەركر، و خێزان و مالا حاتەم لێكڤەنەكر. دەمێ زڤڕینە مەدینێ.. خویشكا عەدی كورێ حاتەم چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ داخوازا دلۆڤانیێ ژێ كر و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. سەروەرێ مە چۆ، و دوینده ژ مە ڤەقەتیا، و ئەز ژنەكا پیرم، من كەس نەمایە خزمەتا من بكەت و من ب خودانكەت، قەنجیەكێ دگەل من بكە.. خودێ قەنجیێ دگەل تە بكەت. گۆتێ: ((كیە سەروەرێ تە؟))، گۆت: عەدی كورێ حاتەم. گۆتێ: ((ئەوێ ژ خودێ و پێغەمبەرێ وی رەڤی؟))، و ژ دەف وێ چۆ. رۆژا سیێ ژی داخوازا خۆ كرەڤە، ئینا پێغەمبەری ﷺ داخوازا وێ بۆ ب جھ ئینا و قەنجیەك لێ كر، زەلامەك ب رەخ ویڤە بوو.. دبیت عەلی بیت، گۆتێ: بۆ خۆ داخوازا دەوارەكی بكە لێ سویاربی، بۆ خۆ داخوازكر و دایێ.

خویشكا عەدی زڤڕی شامێ دەف برایێ خۆ، و گۆتێ: پێغەمبەرێ خودێ كارەكێ كری، ئەگەر بابێ تەبا.. وەنەدكر، ڤێجا تە پێ خۆش بیت ئان پێ نەخۆش بیت.. هەرە دەف وی. عەدی بێی نامە و خواستنا ئەمانەتێ زڤڕی مەدینێ دەف پێغەمبەری ﷺ، دەمێ ل مالا وی روینشتی، پێغەمبەری ﷺ ل دەسپێكێ سوپاسیا خودێ كر و پەسنا وی ب سالۆخەتێت وی یێت هەژی كرن، پاشی گۆتە عەدی: ((تو ژبەر چ رەڤی؟ تو ژبەر هندێ رەڤی دا نەبێژی (لا إله إلا الله)؟ ما ژبلی خودێ.. تو چ خودایێت دی دنیاسی؟))، گۆت: نەخێر. پاشی بێنەكێ بۆ ئاخفت، و گۆتێ: ((تو رەڤی چونكی (الله أكبر) دهێتە گۆتن؟ ما تشتەك ژ خودێ مەزنتر هەیە؟))، گۆت: نەخێر. گۆتێ: ((خودێ غەزەبا ل جوهیا كری، و ملەتێ عیسای یێت سەرداچۆین))، عەدی گۆت: و ئەز موسلمانەكێ پاقژ و بێ شێلیاتیمە، كەیفا

پێغەمبەری ﷺ گەلەك هات و سەروچاڤێت وی گەش بوون، و كره مێڤانێ زەلامەكێ پشتەڤان، و سپێدێ و ئێڤاری دچۆ دیوانا پێغەمبەری ﷺ [1].

د ریوایەتا ئبن ئیسحاقدا ژ عەدی ڤەگوهاستی: دەمێ پێغەمبەری ﷺ دەستویری دایێ ل مالا وی روینیت، گۆتێ: ((ئێ.. عەدی كورێ حاتەم، ما تو رەكوسی نەبووی؟)) من گۆتێ: بەلێ. گۆت: ((و تە چارێكا دەستكەفتیێ ملەتێ خۆ دخوار؟)) من گۆتێ: بەلێ. گۆت: ((ئەڤە بۆ تە د دینێ تەدا دورست نینن))، گۆت: من گۆتێ: ئەرێ ب خودێ. گۆت: ب ڤان ئاخفتنێت وی.. من زانی ئەڤە پێغەمبەرە و خودان پەیامە، ئەو تشتێ خەلك نەزانیت، ئەو دزانیت[2].

و د ریوایەتا ئەحمەددا، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((عەدی.. موسلمان ببە دێ یێ ب سلامەت بی)). من گۆتێ: ئەز خودان دینم. گۆت: ((ئەز ژ تە باشتر دینێ تە دزانم)). من گۆتێ: تو ژ من چێتر دینێ من دزانی؟! گۆت: ((بەلێ، ما تو نە رەكوسی، و تو چارێكا دەستكەفتیێ ملەتێ خۆ دخۆی؟، من گۆتێ: بەلێ. گۆت: ((د دینێ تەدا.. ئەڤە بۆ تە دورست نینە)). گۆت: وی ئەڤ ئاخفتنە گۆتن.. و ئەز تەسلیم بووم و من خۆ بۆ شكاند[3].

و بوخاری ژ عەدی ڤەدگوهێزیت، گۆت: ئەز ل دەف پێغەمبەری ﷺ یێ روینشتی بووم، زەلامەك هاتە دەف و گازندێت هەژاریا خۆ بۆ كرن، و ئێكێ دی هات و گازندێت خۆ كرن كو دەرگەهێت رزقی یێت لێ هاتینە گرتن. ئینا گۆت: ((عەدی.. تە حیرە دیتیە؟ ئەگەر تو مایە ساخ.. بێ گۆمان دێ بینی ژن ژ حیرە دچیتە مەكەهێ تەوافا كەعبێ دكەت، ژبلی خودێ ژ كەسێ ناترسیت، و ئەگەر تو مایە ساخ، بێ گۆمان دێ خزینێت كیسرای ڤەكەی، و ئەگەر تو مایە ساخ.. بێ گۆمان دێ بینی زەلامەك یێ دەركەفتی و دەستێ خۆ یێ تژی زێر ئان زیڤ كری، و یێ ل ئێكی دگەریت بۆ خۆ ژێ قەبویلكەت، و كەسێ نابینیت)). و ل دویماهیێ

---

1. زاد المعاد 205/2.
2. ئبن هیشام 581/2.
3. مسند الإمام أحمد 378/4.

عەدی گۆت.. من دیت ژن ژ حیرە چۆ مەکەهێ تەوافا کەعبێ کر، و ژ کەسێ نەدترسیا ژبلی خودێ، و ئەز ئێك ژ وان بووم یێت خزینێت کیسرا کورێ هورمز ڤەکرین، و ئەگەر هوین مانە ساخ و ژیێ هەوە درێژ بوو، دێ گۆتنا پێغەمبەری ﷺ یا سیێ ژی بینن.

★★★

غەزوا تەبووك

ل هەیڤا (ڕەجەب/ 9 مش)

غەزوا ڤەکرنا مەکەهێ، غەزوەکا ئێکلاکەر بوو ناڤبەرا حەقی و نەحەقییێدا، پشتی وێ، ئێدی چو دەلیڤەیێت گۆمان و دوودلیێ ل دەف عەرەبا سەر پەیاما موحەممەدی نەمان، ژبەرهندێ سەروبەر ب تمامی هاتە گوهۆرین، و خەلك کۆم کۆمە موسلمان دبوون، و ژ هەژمارا وان دیار دبیت.. یێت بەرهەڤی حەجا خاترخواستنێ بووین، و کێشە و ئالۆزییێت نافخۆیی ب دویماهی هاتن، و موسلمانا بێهنا خۆ ڤەدا، و دەلیڤە بۆ بەلاڤکرنا دینێ خودێ ناف خەلکی ڤەبوو.

ئەگەرێ غەزوێ:

راستە سەروبەرێ نافخۆیی یێ موسلمانا خۆش و تەنا بوو، بەلێ دگەل هندێ.. هێزەکا مەزن هەبوو، بێ ئەگەر رێ ل موسلمانا دگرت، ئەو ژی هێژا رۆمانی بوو، مەزنترین هێزا لەشکەری ل وی دەمی. و بەری نوکە.. مە دەسپێکا وێ رێگریێ دیارکربوو، دەمێ بالیۆزێ پێغەمبەری (حارث) کورێ عومەیرێ ئەزدی ژ لایێ شورەحبیل کورێ عەمرویێ غەسانی هاتیە کوشتن، دەمێ وی بالیۆزی نامەیەك ژ پێغەمبەری ﷺ بۆ مەزنێ بوسرا دبر، و پشتی هنگی پێغەمبەری ﷺ لەشکەرەك ب سەرکرداتیا زەید کورێ (حارثة) و شەڕێ رۆمانا ل موئتە کری، و نەشیای تۆلێ ژ وان زۆردار و دفن بلندا ڤەکەن، بەلێ کارتێکرنەکا مەزن سەر عەرەبا کر، و هزرەکا مەزن بۆ موسلمانا کر، و قەیسەرێ رۆمێ چاڤێ خۆ نەدگرت ژ وێ سەرکەفتنا ئیجابی یا موسلمانا ب دەستخۆڤە ئینای ب ئەنجامێت موئتە، کو ببوو ئەگەرێ سەربخۆییا گەلەك هۆزێت عەرەبا و ژ قەسیەری ڤەبووین، و دژمنیا موسلمانا نەکری. ئەڤ گوهۆڕینە.. پێنگاڤ پێنگاڤ دبوونە مەترسی سەر تخویبێ رۆمێ، نەخاسمە ئەو باژێرێت سەر تخویبێ عەرەبا و ل ژێر سەرپەرشتیا وان. رۆمانیان دیت: یا فەرە ئەڤ هێزا موسلمانا بێتە شکاندن بەری مەزنتر لێ بێت و ببیتە گەفەکا مەزن سەر وان، و ببیتە ئەگەرێ سەرهلدان و شۆڕەشێت هۆزێت

عەرەبی ل سەر تخویبێ وان. ژبەر وێ ترسێ و بەرژەوەندییێت خۆ، سالەکا تمام ب سەر شەڕێ موئتەفە نەبووی، جارەکا دی لەشکەرەکێ مەزن ژ رۆمان و عەرەبێت سەر ب وانفە بەرهەڤکر، وەکی غەسان و گەلەکێت دی، و خۆ بۆ شەڕەکێ ئێکلاکەر بەرهەڤ دکر.

دەنگ و باسێت گشتی ژ بەرهەڤبێت رۆمانیا و غەسان:

دەنگ و باس بەردەوام دگەهشتنە مەدینێ کو رۆمان و غەسان هەر ب ترسن، و یێ خۆ بۆ شەڕێ موسلمانا بەرهەڤدکەن، و هەر رویدانەکا سەر تخویبێ وان پەیدا ببا، هزر دکر ئەڤە هێرشا رۆمانیانە ب سەردا گرتی، و ئەڤە ژ هەلویستێ عومەر کورێ (خطاب) باش دیار دبیت. سالا (9 مش)، پێغەمبەری ﷺ هەیڤەکا تمام خۆ ژ هەمی هەڤژینێت خۆ ڤەدەر کربوو، ل دەسپێکێ موسلمانا راستیا ڤی بابەتی نەدزانی، هندەکا ژ وان هزر دکر: پێغەمبەری ﷺ هەڤژینێت خۆ یێت بەرداین، ئینا ب خەم کەفتن و ئالۆز بوون. عومەر کورێ (خطاب) ڤێ چیرۆکێ ڤەدگێریت، دبێژیت: من هەڤالەکێ پشتەڤان هەبوو، دەمێ ئەز دویرکەفتبام و بەرهەڤ نەببام، دەنگ و باس بۆ من دگۆتن، و دەمێ ئەو یێ بەرهەڤ نەبا من دەنگ و باس دگەهاندنێ، و ئەم هەردوو ل باکوورێ مەدینێ بووین گەلەك دچۆینە دیوانا پێغەمبەری ﷺ، و ئەم ژ شاهەکی ژ شاهێت غەسان ترسیان، دەمێ دەنگ و باس گەهشتینە مە، وی ل بەرە ب سەر موسلمانادا بگریت. د وان کاودانادا.. رۆژەکێ هەڤالێ من یێ پشتەڤان دەرگەهە قوتا و هەر گۆت: دەرگەهی ڤەکە، ڤەکە، من گۆتێ: تە خێرە.. غەسانی هاتن؟ گۆت: یا ژ وێ نەخۆشتر یا چێبووی، پێغەمبەری ﷺ یا خۆ ژ هەڤژینێت خۆ ڤەدەرکری[1].

و د دەربڕینەکا دیدا گۆت: مە بەحسێ غەسان دکر یێ پێلاڤا بۆ لەشکەرێ خۆ بەرهەڤ دکەن دا بێنە شەڕێ مە، رۆژا دۆرا هەڤالێ من.. چۆ ناف خەلکی و عەیشا

1ـ صحيح البخاري 334/2.

زڤڕی، و ب هێز دەرگەهێ مە قوتا، و دگۆت: ما ئەو یێ نڤستیە؟ ئەز ترسیام و ب لەز دەرکەفتم، گۆت: تشتەکێ مەزن یێ رویدای، من گۆتێ: چیە.. غەسان هاتیە؟ گۆت: نەخێر.. ژ وێ مەزنتر و نەخۆشترە، پێغەمبەری ﷺ هەڤژینێت خۆ یێت بەرداین[1].

و ئەڤە نیشانا وی کاودانیە بۆ موسلمانا ژ مەترسیا رۆمانیا، و ئەڤە دوپات دبیت.. دەمێ دوڕویا دەنگ و باسێت هەژمارا لەشکەرێ رۆمانی ل مەدینێ بەلاڤکرین.

د سەر هندێڕا کو وان دوڕویا ددیت پێغەمبەری ﷺ د هەمی بیاڤێت ژیانێدا سەرکەفتن یێت ئیناین، و ژ چو هێز و دەستهەلاتێت سەر عەردی ناترسیت، و هەمی ئاستەنگێت د رێکا خۆدا رادکەت، د سەر ڤێ هەمیێڕا دوڕویا حەز دکر ئەڤا د دلێ واندا یا ڤەشارتی ب جھ بێت، و ژ هەمی دلێ خۆ حەز دکر و کار کر زیانێ و خرابیێ بگەهینە ئیسلامێ و موسلمانا. و چونکی د چاڤەرێنە هیڤیێت وان ل نێزیك ب جھ بهێن، بارەگەهێ پیلان و بەلاڤکرنا خرابکاریا ل سەر وێنەیێ مزگەفتەکێ ئاڤاکر، مزگەفتا (ضرار) ژ کافریا خۆ ئاڤاکر، و دا موسلمانا ژێکڤەکەن و دژمنێت خودێ و پێغەمبەرێ وی ل وێرێ کۆمکەن. و داخواز ژ پێغەمبەری ﷺ کر نڤێژەکێ لێ بکەت، و ئارمانجا وان ئەو بوو دا موسلمانا بخاپینن، و وێ هزرێ نەکەن کا ل وێ مزگەفتێ چ پیلان دهێنە دانان و چ ژەهر دژی موسلمانا دهێتە دارشتن، و دا کەس رێکێ لێ نەگریت و هزرێت خرابیێ ژێ نەکەت، دا هەر بمینیت جهەکێ ئێمن بۆ دوڕوی و دۆستێت وان یێت ژدەرڤە، بەلێ پێغەمبەری ﷺ زوی نڤێژ ل وێرێ نەکر، هەتا ژ غەزوێ ب دویماهی هاتی، چونکی یێ مژویل بوو ب رێکخستن و بەرهەڤیاڤە، ئینا د پیلانا خۆدا سەرنەکەفتن، و خودێ ئەو شەرمزارکرن.

و پشتی غەزوە ب دویماهی هاتی، ل شوینا پێغەمبەر ﷺ نڤێژێ ل وێ مزگەفتێ بکەت، هەڕفاند.

1ـ هەر ئەو ژێدەر 334/1.

دەنگ و باسێت تایبەت ب بەرهەڤییێت رۆمانا و غەسان:

دەنگ و باس ژ (الأنباط)ان گەهشتنە موسلمانا، چونکی ئەو بازرگانێت زەیتێ بوون، ژ شامێ دبرنە مەدینێ، گۆتە موسلمانا: مەزنێ رۆمێ هرەقل لەشکەرەکێ گەلەك مەزن یێ بەرهەڤکری، نێزیکی چل هزار شەڕکەرانە، ب سەرکرداتیا ئێك ژ مەزنێت رۆمی، و وان چەند هۆزێت عەرەبا ئەوێت چۆینە سەر دینێ وان.. وەکی لەخم و (جذام) و هندەکێت دی یێت داینە دگەل خۆ، و دەسپێکا لەشکەری یا گەهشتیە (بلقاء). بێ گۆمان.. ئەڤە مەترسیەکا مەزن بوو بۆ موسلمانا.

زێدەبوونا مەترسیان:

تشتێ مەترسیا هەلویستی زێدەکری، ئەو دەم وەرزێ هشکاتیێ بوو، و خەلك د تەنگاڤی و نەخۆشیێدا بوو ژ کێم دەرامەت و داهاتی، فێقی گەهشتبوو، و سەڤا یێ گەرم بوو، و رێك یا دویر و ئاسێ بوو، ژبەر هندێ.. دەرکەفتن ل وی دەمی بۆ خەلکی یا نەخۆش و گران بوو.

پێغەمبەری ﷺ بریار دا پێنگاڤەکا ئێکلاکەر باڤێژیت:

پێغەمبەری ﷺ ئەڤ تشتە هەمی ددیتن و دزانین، بەلێ بەرێخۆدانا وی بۆ کاروبارا کویرتر و دورستترە، وی دیت ئەگەر موسلمان د سست بن و خۆ ژ غەزوا رۆمانا ڤەهێلن، د وان کاودانێت هەستیاردا، و رێکێ بدەنە رۆمانا زالگەهیێ سەر دەڤەرێت ژێر دەستهەلاتا ئیسلامێ بکەن، و پشتی هنگی ب سەر مەدینێدا بگرن، دێ کارتێکرنەکا گەلەکا خراب سەر گازیا ئیسلامێ و ناڤێ لەشکەرێ موسلمانا هەبیت، ل وی دەمێ بوتپەرێسی و نەفامی کەفتیە بەر نەمان و بنبڕکرنێ، ژبەر دربێت کوژەك یێت ل حونەین ب وان کەفتین، دێ جارەکا دی هەودەتەڤە و رابیتە سەر پێت خۆ، و دوڕوی ئەوێت ل دەلیڤا دگەڕن و پیلانا بۆ موسلمانا ددانن، و پەیوەندیا ب شاهێ رۆمانی دکەن ب رێکا ئەبو عامرێ فاسق، دێ ژ پشتڤە خەنجەرا کەرب و کین و خیانەتێ ل موسلمانا دەن، و رۆمان ب هەو و

هێرشەکا بۆش و دوڕندە ژ سینگیڤە هێنە موسلمانا، و ب وی شێوەی دێ هەمی ئەنجام و دەستکەفتییێت وی و سەحابێت خۆ ب جھ ئینای پشتی چەند شەڕا و جیهادەکا بەردەوام، کەڤنە د مەترسیێدا و د بەر ئاڤێدا چن.

پێغەمبەری ﷺ ئەڤە باش دزانی، لەوا ـ د سەر وان نەخۆشی و تەنگاڤیاڕا ـ بریار دا غەزوەکا ئێکلاکەر و ب هێز ببەتە سەر ئاخا رۆمانا، و دەلیڤێ نەدەتە وان.. ئەو ب سەر موسلمانادا بگرن.

راگەهاندنا خۆبەرهەڤکرنێ بۆ شەڕێ رۆمانا:

دەمێ پێغەمبەری ﷺ بریارا غەزوێ دای، ناف سەحابا راگەهاند خۆ بۆ شەڕی بەرهەڤکەن. و شاند هنارتنە دەف هۆزێت عەرەبا و خەلکێ مەکەهێ کو هەمی خۆ بەرهەڤکەن، و بەری هنگی هەر غەزوەکا پێغەمبەری ﷺ خۆ بۆ بەرهەڤکربا، جۆرە ڤەشارتن و نهینیەك ددانا سەر، بەلێ ژبەر مەترسیا هەلویستی و تەنگاڤیا وی دەمی، ب ئاشکرایی راگەهاند: وی ل بەرە بەرسینگێ رۆمانیان بگریت، و خەلکی هەمیا ئەڤە زانی دا خۆ بەرهەڤکەن، و هاندانا خەلکی کر بۆ جیهادێ د رێکا خودێدا، و هندەك ژ سۆرەتا بەرائە هاتە خوار، هاندانا وان کر بۆ شەڕی، و خۆراگری و زڤریێ بۆ خودێ، و پێغەمبەری ﷺ هاندان بۆ دانا سەدەقا و مالی و هەرتشتێ هەی ب دلەکێ بەرفرەھ د رێکا خودێدا.

موسلمانا ململانێ دکر بۆ بەرهەڤبییێت غەزوێ:

ل وی دەمێ موسلمانا های ژ گازیا پێغەمبەری ﷺ بووی بۆ جیهادێ و شەڕێ رۆمێ، ململانێ سەر بەرسڤا گازیێ دکر، و ب لەز بەرهەڤبییێت شەڕی کرن، و ژ هەمی لایاڤە چەکدار ژ هۆز و ئویجاخا بەرەف مەدینێ چۆن، و موسلمان هەمی د رژد بوون سەر پشکداریێ، ئەو نەبن یێت دوڕوی و دلێت وان د نەساخ و باوەری نەکەفتیە تێدا، ژبلی سێ کەسا ژ موسلمانا د هەژار و بێ حال بوون، چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتنێ: بۆ مە دەوارا پەیداکە دا ئەم ژی بشێین بهێین و ژێ بێ

بەهر نەبین، دەمێ پێغەمبەری ﷺ گۆتیێ: ﴿لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾ (التوبة:92) ئانکو: من چو نینە هەوە لێ سوار بکەم، بەرێ خۆ وەرگێڕان و چاڤێت وان تژی رۆندك دبوون ژ خەماندا، چونکی وان چو نەددیت د رێکا خودێدا بمەزێخن.

و موسلمانا ململانێ بوو کا کی دێ پتر مالی و سەدەقا بۆ بەرهەڤیێت غەزوێ دەت. عوسمانێ کورێ عەفان کاروانێ خۆ یێ بازرگانیێ بۆ شامێ بەرهەڤ کربوو، دووسەد حێشتر ب بارڤە، و دووسەد وەقی، هەمی کرنە سەدەقە بۆ غەزوێ، و ژبلی وان.. سەد حێشترێت دی یێت ب بارڤە پێشکێشکرن، پاشی هزار دینارێت زێری ئینان و ڤالاکرنە بەرسینگێ پێغەمبەری ﷺ، و پێغەمبەری ﷺ تێکڤەددان و گۆت: ((ما ضر عثمان ما عمل بعد اليوم))[1]. ئانکو: ژ ئەڤرۆ وێڤە چو ل سەر عوسمانی نینە.. هەر تشتێ بکەت. و عوسمانی هێژ ئینا و هەر ئینان، هەتا سەدەقێت وی بووینە نەهە سەد حێشتر، و سەد هەسپ، ژبلی زێری و زیڤی کو پارەیێ وی دەمی بوو.

و عەبدورەحمان کورێ عەوف دووسەد وەقیێت زیڤی ئینان، و ئەبو بەکر مالێ خۆ هەمی ئینا، و ژبلی خودێ و پێغەمبەری.. چو بۆ مالا خۆ نەهێلا، و مالێ وی هەمی چار هزار دەرهەمێت زیڤی بوون، و وی بەری هەمیا سەدەقا خۆ ئینا، و عومەری نیڤا مالێ خۆ ئینا، و عەباس گەلەك مال ئینا، و گەلەکێت دی.. وەکی: (طلحة)ی، و سەعد کورێ عوبادە، و موحەممەد کورێ مەسلەمەی، و گەلەکێت دی مالەکێ بۆش ئینا، و (عاصم) کورێ عەدی (90) بارێت حێشترێ یێت قەسپا ئینان، و خەلك دهاتن و سەدەقێت خۆ دئینان، هندەکا کێم و هندەکا گەلەك.. هەتا هندەکا مستەك ئان دوو مستێت قەسپا ئینان و چو دی نەبوو. و ژنان چەکێت خۆ هنارتن ژ بازن و خلخال و گوهارك و گوستیرکا، و کەس نەبوو چو نەدای، و کەسێ مالێ خۆ ژ سەدەقێ نەڤەگرت، ژبلی دورویا:

1ـ جامع الترمذي، مناقب عثمان بن عفان، 211/2.

﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ﴾ (التوبة:79) ئانكو: ئەو [دوڕوییێت] چكیان ددەنە خودان باوەران، ژ دل و گیان [گەلەك] سەدەقەیان ددەن [دبێژن: ئەڤە بۆ رویمەتییێیە نەژبۆ رازیبوونا خودێیە]، و [ژ خودان باوەران] ئەوێت چو نەبینن بدەن ژبلی پێچێبوونا خۆ، [دوڕوی] ترانەیان بۆ خۆ پێ دكەن.

لەشكەرێ ئیسلامێ بەرەف تەبووك:

ب ڤی رەنگی لەشكەر هاتە بەرهەڤكرن، و پێغەمبەری ﷺ موحەممەد كورێ مەسلەمەی كرە سەرپەرشتێ مەدینێ، و عەلی هێلا ل مەدینێ وەك چاڤدێرێ مالا خۆ. بەلێ مرۆڤێت دوڕوی چاڤ دكرە ئێك و دوو كو عەلی نەوێریایە بچیت، ئینا عەلی ژی دەركەفت و چۆ گەهشتە پێغەمبەری ﷺ، جارەكا دی پێغەمبەری ﷺ زڤرانده مەدینێ، و گۆتێ: ((ما تە نەڤێت تو بۆ من ببیە وەكی هاروونی بۆ مووسای، بەلێ چو پێغەمبەر پشتی من نینن)).

پێغەمبەرێ خودێ ﷺ رۆژا پێنج شەمبی بەرەف باكووری (تەبووك) ب رێ كەفت، ڤێ جارێ لەشكەرێ موسلمانا ژی یێ مەزن بوو، سیە هزار شەڕكەر بوون، چو جارا هندە موسلمان پێكڤە نەدەركەفتینە چو غەزوا، و د سەر وی مالێ مەزنڕا یێ موسلمانا كۆمكری و مەزاختی، نەشیان لەشكەرێ خۆ وەك پێدڤی ب تمامی بەرهەڤكەن، خوارنا وان و دەوارێت وان گەلەك یا كێم بوو، ب رێكێڤە هندە بەلگێت دارا خوارن هەتا لێڤێت وان وەرمتین، و نەچاربوون حێشترا ڤەكوژن ـ هەرچەندە د پێدڤی حێشترا بوون ـ حێشتر ڤەدكوشتن، دا ئاڤا د زكێ واندا ڤەخۆن، و گۆشتێ وان بخۆن، لەوا گۆتنە ڤی لەشكەری (جیش العسرة) ئانكو: لەشكەرێ ب زەحمەت.

لەشکەرێ ئیسلامێ ل سەر رێکا خۆ بۆ تەبووك، د وارێ (حجر)ڕا چۆن، ئانکو: جهێ ملەتێ (ثمود) ئەوێ خودێ د قورئانێدا بەحسێ وی کری: ﴿الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ﴾ (الفجر:9) ئانکو: ئەوێت بەر دبڕین ل (وادي القرى).

خەلکی داخواز کر ئاڤا بیرا وێرێ ڤەخۆن، دەمێ گەهشتینێ.. پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئاڤا وێ نەڤەخۆن، و دەستنڤێژێ پێ نەگرن، یێ ئەو ئاڤ بۆ هەڤیرێ خۆ ب کار ئینای.. بدەتە حێشترا خۆ، و چوییێ ژێ نەخۆت))، و گۆتێ: ((ژ وێ بیرێ ڤەخۆن.. یا حێشترا (صالح) پێغەمبەر ﷺ ژێ ڤەخواری)).

موسلم و بوخاری ژ عەبدوللا کورێ عومەری ڤەدگوهێزن، گۆت: دەمێ ئەم گەهشتینە (حجر)، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((نەچنە د خانیێت وانڤە یێت زۆرداری ل خۆ کری.. نەکو ئەو ب سەرێ هەوە ژی بهێت یا ب سەرێ وان هاتی، ژبلی هندێ هوین بکەنە گری))، پاشی تشتەك د سەروچاڤێت خۆ ئالاند، ب تنێ چاڤێت خۆ هێلان، و ب لەز چۆ هەتا ژ نهالێ بۆری[1].

و ب رێکێڤە لەشکەر گەلەك تێنی بوو و پێدڤی ئاڤێ بوون، و گۆتە پێغەمبەری ﷺ، دوعا ژ خودێ کرن، عەورەك بۆ هنارت و بارانەکا خۆش لێ کر، هەمیا تێر ئاڤ ڤەخوار و ئامانێت خۆ ژێ داگرتن. دەمێ نێزیکی تەبووك بووین، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەگەر خودێ حەزکەت.. سوبەهی هوین دێ گەهنە سەر کانیا تەبووك، دەمێ هوین دگەهنێ، دێ رۆژ بلند بیت، یێ بگەهیتە وێرێ، بلا دەستێ خۆ نەکەتە ئاڤا وێ و چو ژێ نەڤەخۆت هەتا ئەز دگەهم))، (معاذ) گۆت: ئەم گەهشتینە وێرێ.. و دوو زەلام بەری مە گەهشتبوون، و ئاڤەکا کێم ژ کانیێ دەردکەت، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هەوە دەستێ خۆ کریە ئاڤێ و ژێ ڤەخواریە؟)) گۆتنێ: بەلێ، گازندە ژێ کرن.. و یا خودێ حەزکری.. ئەو گۆتێ، پاشی ب مستا ئاڤ رادکر هەتا تێرا وی کری، دەست و چاڤێت خۆ پێ شویشتن و ئەو ئاڤ زڤڕاندەڤە د کانیێدا، کانی پەقی و ئاڤەکا بۆش ژێ زا، و هەمیا ئاڤ ژێ

1ـ رواه البخاري، باب نزول النبي ﷺ الحجر 637/2.

ڤەخوار، پاشی پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((معاذ.. ئەگەر تو مایە ساخ: دێ بینی ڤێرێ هەمی یا بوویە باغ و بیستان))[1].

ب رێکێڤە.. ئان پشتی گەهشتینە تەبووك ـ ب دوو ریوایەتا یا هاتیە گۆتن ـ، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ئەڤ شەڤە دێ بارۆڤەکا دژوار ب سەر هەوەدا هێت، کەس ژ جهێ خۆ نەرابیت، یێ حێشترەك دگەل بیت، بلا هەفسارێ وێ موکوم گرێدەت. دەمێ بوویە شەڤ، بارۆڤە دەربوو، ئینا زەلامەك ژ جهێ خۆ رابوو و بای ئەو بلندکر و هاڤێتە چیایێ (طیئ)[2].

پێغەمبەری ﷺ ب رێکێڤە.. نڤێژێت نیڤرۆ و ئێڤاری، و مەغرەب و عەیشا دگەلێك کۆم و کورت دکرن.

لەشکەرێ ئیسلامێ ل تەبووك:

لەشکەرێ موسلمانا گەهشتە تەبووك، و بارەگەهێ خۆ دانا وێرێ، و یێ بەرهەڤ بوو بۆ بەرسینگگرتنا دژمنی، و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ رابوو گۆتارەك پێشکێش کر، گۆتارەکا ب هێز و پڕ رامان و کارتێکەر بوو، هاندانا وان کر سەر باشیا دنیایێ و ئاخرەتێ، و ژ گەلەك تشتا هشیارکرن و ئاگەهی دانێ، رۆنکرن و مزگینی دانێ، هەستێت وان بلندکرن، و هزرکرنا کێمیا خوارنێ و پێدڤیێت ماددی راستڤەبوو. دەمێ سەرکردێت رۆمێ زانی موسلمان یێت هاتینە شەڕێ وان، ترسیان.. و نەوێریان بێنە بەرسینگێ موسلمانا و هەر د وەلاتێ خۆدا ژێك بەلاڤەبوون، وێ بەلاڤبوونا وان، ناڤ و دەنگێت لەشکەرێ موسلمانا ل هەمی دەڤەرێت گزیرتا عەرەبی بلند و بەلاڤکرن، و ب وێ چەندێ.. دەستکەفتیێت سیاسی یێت مەزن ب دەست موسلمانا کەفتن، خۆ ئەگەر شەڕ ژی ببا، ئەو دەستکەفتی نەدبوون.

1ـ موسلمی ژ (معاذ بن جبل) ڤەگێرایە 246/2.

2ـ هەر ئەو ژێدەر.

(يحنة بن روبة) مەزنێ باژێرێ ئیلیا هاتە دەف پێغەمبەری ﷺ و دگەل پێك هات و جزیە دایێ، و نوینەرێت (جرباء) و (أذرح) هاتنە دەف و جزیە دایێ، و پێغەمبەری ﷺ هەر ل وێرێ نامەیێت وێ پێکهاتنێ بۆ نڤێسین، بۆ مەزنێ ئیلیا نڤێسی:

(بسم الله الرحمن الرحيم.. ئەڤە ئێمناهی ژ خودێ، و ژ موحەممەد پێغەمبەرێ خودێ بۆ (يحنة بن روبة) و خەلکێ ئیلیا، گەمی و کاروانێت وان د دەریای و عەردیدا دێ د پاراستنا خودێ و پاراستنا موحەممەد پێغەمبەریدا بن، و هەرکەسێ دگەل وی بیت ژ خەلکێ شامێ و سەر دەریای، یێ زێدەگاڤیەکێ د راستا واندا بکەت، ئەو و مالێ وی د پاراستی نابن، و نابیت ژ ئاڤەکێ ئان رێکەکێ ژ دەریای ئان عەردی ئەو قەستکەنێ، بێنە قەدەغەکرن و پاشڤەلێدان).

و پێغەمبەری ﷺ خالد کورێ وەلید هنارتە (أكيدر) ل (دومة الجندل)، چارسەد و بیست سویار دگەل هنارتن، و گۆتێ: ((دێ وی بینی یێ دەرکەفتیە نێچیرا چێلا))، خالد چۆیێ، دەمێ هندی دیتنا چاڤا نێزیکی کەلها وی بووی، چێلەك چۆ شاخێت خۆ ب دەرگەهێ کەلها وی دخوراندن، و ئەکیدەر دەرکەفت دا بکوژیت ـ ئەو شەڤ تاڤە هەیڤ بوو ـ ئەو یێ ل هەسپێ خۆ سویار بوو، خالدی ئەو گرت و برە دەف پێغەمبەری ﷺ و ئێمناهی دایێ، و دگەل پێك هاتن سەر دوو هزار حێشترا، و هەشت سەد سەرێت پەزی، و چارسەد مەتالا، و چار سەد روما، و رازی بوو جزیێ بدەت. و پێغەمبەری ﷺ دادوەری ناڤبەرا وی و (یەحنە)ی کر سەر کێشەیا دەومە و تەبووك و ئیلیا و تەیماء.

هۆز و ئویجاخێت بۆ رۆمانا کار دکر، گەهشتنە وێ باوەریێ کو ئێدی نەشێن پشتا خۆ ب مەزنێت خۆ یێت بەرێ راستکەن، ئەو دەم بۆری، و نوکە بەرژەوەندیا وان یا دگەل موسلمانا، ئها هۆسا تخویبێت دەولەتا ئیسلامێ بەرفرەه بوون، هەتا گەهشتینە تخویبێت رۆمێ ب خۆ ب شێوەیەکێ ئێکسەر، و کاریگەریا دویڤەلانکێت رۆمێ هەتا راددەیەکی نەما.

زڤرین بۆ مەدینێ:

لەشکەرێ ئیسلامێ ژ تەبووك زڤڕی، یێ سەرکەفتی و ب دەستکەفتی و چو زیان نەگەهشتینێ، و خودێ ئەو ژ شەڕی پاراستن. سەر رێکا زڤڕینێ ل دەر گەلیەکی.. دازدە زەلامێت دوڕوی پێکۆلا ژناڤبرنا پێغەمبەری ﷺ کر، و دەمێ ئەو د وێ دەرتەنگێڕا چۆی، عەممارێ هەفسارێ حێشترا وی دکێشا، و (حذیفة) کورێ یەمان دویفڕا دچۆ، و سەحابە دگەلدا بوون، وان دوڕویا ئەڤە بۆ خۆ ب دەرفەت دیت. پێغەمبەری ﷺ و هەردوو هەڤالێت دچۆن، های ژ دەنگێ پێت هندەك زەلاما بوو، سەروچاڤێت خۆ نخافتبوون، پێغەمبەری ﷺ (حذیفة) هنارتە وان و ئاسنەك ل نافچاڤێت دەوارێ وان دا، ئەو ترسیان و رەڤین هەتا زڤڕینە ناف ملەتێ خۆ. پێغەمبەری ﷺ ناڤێت وان هەمیا گۆتن و کا چ ل بەر بوو بکەن، لەوا دگۆتنە (حذیفة)ی: خودانێ نهینیا پێغەمبەری ﷺ، و خودێ ل سەر وێ رویدانێ دبێژیت: ﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾ (التوبة:74) ئانکو: و ئەو کرنە دلێ خۆ یا ب دەست وانڤە نەهاتی.

دەمێ پێغەمبەری ﷺ ژ دویرڤە ئاڤاهیێت مەدینێ دیتین، گۆت: ((ئەڤە (طابة)یە، و ئەڤە ئوحودە، چیایەکە حەژ مە دکەت، و ئەم حەژێ دکەین)). دەمێ خەلکێ مەدینێ زانی ئەڤە پێغەمبەر ﷺ و لەشکەرێ موسلمانا زڤڕین، هەمی ب ژن و زارۆکڤە دەرکەفتن بۆ پێشوازی و ب خێرهاتنا وان و دگۆت:

(طلع البدر علينا من ثنيات الوداع

وجب الشكر علينا ما دعا لله داع).

دەرکەفتنا وی بۆ تەبووك ل هەیڤا رەجەبێ بوو، و زڤڕینا وی ل هەیڤا رەمەزانێ بوو، ڤێ غەزوێ پێنجی رۆژا ڤەکێشا، ژ وان: بیست رۆژا ل تەبووك بوو، و رۆژێت مایی.. چۆن و زڤڕینا رێکێ بوو، و ئەو دویماهی غەزوە بوو ﷺ پشکداری تێدا کری.

ییێت ژ غەزوێ پاشکەفتین:

ئەڤ غەزوە.. ژبەر کاودانێت وێ ییێت تایبەت، تاقیکرنەکا ب زەحمەت و دژوار بوو ژ خودێ، هەروەکی گەلەك جارا خودێ بەندەییێت خۆ ل دەلیڤێت وەسا دجەربینیت، و خودان باوەر ب تنێ لێ سەردکەڤن:

﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ (آل عمران:179) ئانکو: خودێ خودان باوەران [موسلمانان] ل سەر ڤی دەستوداری هوین تێدا [تێکەل] ناهێلیت، هەتا قەنج و خرابان ژێك نەڤاڤێریت. یێ باوەریەکا راست و دورست ب خودێ هەی، د ڤێ غەزوێدا یێ دەرکەفتی، هەتا وەلێ هات نەدەرکەفتن ببوو نیشانا دورویاتیا زەلامی. دەمێ ئێك نەهاتبا و گۆتبا پێغەمبەری ﷺ فلان کەس نەهاتیە، دابێژیت: ((ژێ ڤەبن، ئەگەر خێر و باشیەك تێ هەبیت، دێ خودێ وی ب هەوەرا گەهینیت، و ئەگەر خێر ژی تێ نەمابیت، دێ بێهنا خۆ ژ وی ڤەدەن)).

کەسە نەڤەما.. ژبلی وان ییێت هەجەتێت رەوا هەین، ئان ئەو دورویێت درەو دگەل خودێ و پێغەمبەری کرین. و ل مالێت خۆ روینشتین پشتی ژ درەو دەستویری وەرگرتین و روینشتین، ئان روینشین و دەستویری ژی نەوەرگرتین. بەلێ.. سێ ئیمانداریێت راستگۆ پاشڤەمان و چو ئەگەر نەبوون. ئەو بوون ییێت خودێ تاقیکرین، پاشی تەوبا وان قەبویلکری. دەمێ پێغەمبەر ﷺ گەهشتیە مەدینێ، ژ مزگەفتێ دەستێکر، دوو رکاعەت سوننەت کرن، و روینشت بۆ سەحابا ئاخفت. و ییێت دورویی ژ هەشتێ زەلاما پتر بوون[1]، چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ و ب هەجەتارا چۆن و سویند ل سەر دخوار. پێغەمبەری ﷺ دویف سەرڤەییا وان..

1ـ (الواقدي) دبێژیت: ئەڤ هژمارە یا دورویێت پشتەڤانان بوو. و ئەوێت ژ دەرڤەی مەدینێ ژ کۆچەرا هەجەت گرتین، هەشتێ و دوو زەلام بوون ژ (بەنی غەفار) و هندەکێت دی. و عەبدوللا کورێ ئوبەی و ئەوێت گوهداریا وی کرین ژ ملەتێ وی نە ژ ڤان بوون، چونکی ئەو هژمارەکا مەزن بوون، بەرێ خۆ بدە (فتح الباري 119/8).

هەجەتێت وان ژێ قەبویلکرن، و بەیعەکا نوی ژێ وەرگرت، و دوعایێت لێبۆرینا گونەها بۆ کر، و یا د دلێ واندا و نهێنییێت وان.. هێلانە ب هیڤیا خودێڤە.

و هەرسێ ئیماندارێت راستگۆ و بێی ئەگەرێت رەوا ئاشکرا نەکری ئەڤەبوون: کەعب کورێ مالك، و موراره کورێ رەبیع، و هیلال کورێ ئومەیە، وان راستیا خۆ گۆت، پێغەمبەری ﷺ گۆتە سەحابا: ((کەس دگەل وان نەئاخڤت))، هەمیا ب توندی خۆ ژێ ڤەقەتاند، و سەرەدەریا خەلکی دگەل هاتە گوهۆرین، هەتا ئەڤ دنیایا بەرفرەه لێ بەرتەنگ بووی، و د دەروونێت خۆدا تەنگاڤ بوون، و د سەر وێ نەخۆشیێرا.. پشتی چل رۆژا ژ دەسپێکا ڤەقەتاندنێ، فەرمان لێ هاتەکرن: خۆ نێزیکی هەڤژینێت خۆ ژی نەکەن، هەتا ڤەقەتاندنا وان پێنجی شەڤ تمام بووین، خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار: ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ (التوبة:118) ئانکو: [هەروەسا] تۆبە دا سەر وان هەرسێکێت [ل مەدینەیێ ماین و ژ تەبووکێ] ڤەماین، [هاتنە جزاکرن ب ڤەبڕینا پەیوەندیان، و ب تێکەلی نەکرنا وان و ژ ڤەمانا خۆ وەسا پەشێمان ببوون]، هەتا ئەرد ب بەرفرەهیا خۆڤە ل وان تەنگ بووی و بێنا وان چك بووی و وان زانی، چو پەنا و پارێزەر ژ ئیزایا خودێ نینن ژبلی ئەو بزڤرنە خودێ [ب تۆبەکرنێ و ب داخوازا گونەه ژێبرنێ]، پاشی خودێ تۆبە دا سەر وان، دا خۆ ل سەر تۆبەیا خۆ راگرن و دا ژ تۆبەداران بن، ب راستی خودێ زێدە تۆبەوەرگر و دلۆڤانە.

کەیفا موسلمانا هات و کەیفا وان هەرسێیا گەلەك هات، مزگینی ددانە ئێك و دوو و خێر و سەدەقە ددان، وەك سوپاسی بۆ خودێ، و خۆشترین رۆژ بوو د ژیانا واندا. و ئەوێت ژبەر ئەگەرەکی رەوا ماینە ل مەدینێ، خودێ ئەڤ ئایەتە ئینا خوار:

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ (التوبة:91) ئانكو: گونەه ل سەر لاواز و نەساخ و ئەوێت چو نەبینن [بۆ جیهادێ] خەرج بكەن نینە [ئەگەر پشكداریێ د جیهادێدا نەكەن]، ئەگەر ئەو باوەریێ ب خودێ و پێغەمبەری بینن و گوهداریا وان بكەن.

و دەمێ پێغەمبەر ﷺ نێزیكی مەدینێ بووی، بەحسێ وان گۆت: ((هندەك زەلام یێت د مەدینێدا هەین، هەر رێك و نهالا هوین چۆبنێ.. ئەو یێت دگەل هەوە، بەلێ وان ئەگەرێت خۆ هەبوون نەشیان بهێن))، گۆتنێ ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەو ل مەدینێنە و خێرا وان هندی یا مەیە؟! گۆت: ((بەلێ.. و ئەو ل مەدینێ)).

كاریگەریا غەزوێ:

ڤێ غەزوێ.. مەزنترین كاریگەری هەبوو سەر بەلاڤكرن و بهێزكرنا سەروەری و دەستهەلاتا موسلمانا ل گزیرتا عەرەبی، و بۆ هەمیا دیاربوو ژبلی هێزا ئیسلامێ.. چو هێز ناف عەرەبا نامینن، و ئەو چریسكا هیڤیا د دلێ نەفام و دوڕویاندا نەما، كو ل دەلیڤا دگەریان و بەر موسلماناڤە د راوستیایی بوون. هیڤی و ئومێدێت وان ب رۆمانیان د خۆش بوون، پشتی ڤێ غەزوێ.. ئەو هیڤی ژی نەمان، و ژ نەچاری ب ژیوارێ نوی رازی بوون، چونكی؛ چو رێ و دەلیڤەیێت دی نەبوون. و ئێدی ئەو دەم ژی نەما موسلمان ب هەستیاری و ب نەرمی سەرەدەریێ دگەل دوڕویا بكەن، خودێ فەرمان دا ب توندی سەرەدەری دگەل بێتەگرن، و سەدەقێت وان نەوەرگرن و نڤێژ ل سەر نەئێتەكرن. و دوعایێت ژێبرنا گونەها بۆ نەهێنەكرن، و سەرا گۆرێت وان نەدەن، و فەرمان دا بنگەهێ دوڕویاتی و پیلانێت وان یێ ب ناڤێ مزگەفتێ ئاڤاكری، بێتە هەڕفاندن، و هندەك ئایەت ئینانە خوار ب تمامی شەرمزاركرن، ئێدی نیاسینا وان نەما نهینی و ڤەشارتی، هەروەكی ئایەت بەحسێ وان دكەن یێت ل مەدینێ د ئاكنجی. و هەر ژ كاریگەریا ڤێ غەزوێ دیاربوو، هەرچەندە شاندێت عەرەبا پشتی غەزوا مەكەهێ، و بەری وێ ژی دهاتنە دەف

پێغەمبەری ﷺ، بەڵێ پشتی غەزوا تەبووك.. ئەو شاند گەلەك زێدەبوون، و ژ هەر دەمەكێ دی زێدەتر لێ هاتن[1].

هاتنەخوارا ئایەتان ل دۆر بابەتێ غەزوێ:

گەلەك ئایەت ژ سۆرەتا (براءة) ل دۆر بابەتێ غەزوێ هاتنەخوار، هندەك ژ وان بەری دەركەفتنێ، و هندەك پشتی دەركەفتنێ و بەری بزڤڕیت، و هندەكێت دی پشتی زڤڕیە مەدینێ، سەروبەرێ غەزوێ، و روی رەشكرن و شەرمزاركرنا دوڕویان، و خێر و قەدرێ موجاهد و دلسۆزان، و قەبویلكرنا تەوبێ ژ باوەردارێت راستگۆ، و ئەوێت ژ غەزوێ پاشكەفتین، و چەند كاروبارێت دی یێت غەزوێ.

هندەك رویدانێت گرنگ د وێ سالێدا:

د وێ سالێدا هندەك رویدان چێبوون، گرنگیا خۆ یا د دیرۆكێدا هەی، ژ وان:

1ـ زڤڕینا پێغەمبەری ﷺ ژ تەبووك، عومەیمرێ عەجلانی و هەڤژینا وی.. لەعنەت ل ئێك و دوو كرن.

2ـ ژنا غامدی یا دانپێدان ب فاحیشێ سەر خۆ كری، هاتە رەجماندن پشتی زارۆكێ خۆ شیرڤەكری.

3ـ مرنا نەجاشی (أصحمة)، شاهێ حەبەشە، و پێغەمبەری ﷺ ل مەدینێ نڤێژا مری (صلاة الغائب) ل سەر كر.

4ـ مرنا (أم كلثوم) كچا پێغەمبەری، هەڤژینا (عثمان)ی، و پێغەمبەری ﷺ گۆتە (عثمان)ی: ((ئەگەر من كچا سیێ هەبا، دا دەمە تە)).

5ـ مرنا سەرێ دوڕویا عەبدوللا كورێ ئوبەی كورێ سەلوول، پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ غەزوا تەبووك زڤڕی، پێغەمبەری ﷺ دوعایێت غەفراندنا گونەها بۆ كرن

1ـ هویرهویركێن ڤێ غەزوێ مە ژ ڤان ژێدەرا وەرگرتینە: ئبن هیشام 2/515-537، صحیح البخاري 2/633-637، 1/252، 414، صحیح مسلم مع شرح النووي 2/246، فتح الباري 8/110-126، مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص391-407.

و نڤێژ ل سەر کر، هەرچەندە عومەر پێکۆل کر نڤێژێ ل سەر نەکەت. و دویفدا قورئان هاتە خوار پشتەڤانیا رەئیا عومەری کر.

حەجا ئەبو بەکر رضي الله عنه:

ل هەیڤا (ذي القعدة) ئان (ذي الحجة) هەر ژ وێ سالێ (9 مش)، پێغەمبەری ﷺ ئەبو بەکر هنارتە حەجێ و کرە ئەمیرێ موسلمانا ل حەجێ دا سەرکێشیا وان بکەت د رێ و رەسمێت حەجێدا.

پاشی دەسپێکێت سۆرەتا (براءة) هاتنە خوار ل سەر شکاندن و نەهێلانا پەیمانا، ئینا ﷺ عەلی رضي الله عنه هنارت.. دا پێش ویڤە وێ بریارێ بگەهینیت، دویف عورف و عەدەتێت عەرەبا یێت پەیمانێت خوینێ و مالی، عەلی ل (عرج) ئان ل (ضجنان) گەهشتە ئەبو بەکر، ئینا ئەبو بەکر گۆتێ: پێغەمبەری ﷺ تو هنارتی وەك ئەمیر؟ گۆت: نەخێر.. هەر تو ئەمیری. پاشی ب رێ کەفتن و ئەبو بەکر سەرکێشیا موسلمانا دکر ل حەجێ هەتا بوویە رۆژا ڤەکوشتنا قوربانا، عەلی کورێ (أبو طالب) ل دەف (عەقەبە) راوستیا، و گازی موسلمانا کر کۆم بوون، و فەرمانا پێغەمبەری ﷺ گەهاندە وان. و پەیمانا هەر خودان پەیمانەکی هەلوەشاند، و چار هەیڤ مۆلەت دانێ. هەروەسا پەیمانا هەر خودان پەیمانەکی ب دویماهی ئینا، و پەیمانێت وان هێلان هەتا دەمێت وان.

و ئەبو بەکر رضي الله عنه هندەك زەلام هنارتنە ناف حەجیا و گازی کر: نابیت ژ ئەڤ سالە وێڤە موشرکەك بێتە حەجێ، و نابیت رویس تەوافا کەعبێ بکەت.

و ئەڤ گازیە راگەهاندنەك بوو بۆ ب دویماهیئینانا بوتپەرێسیێ ل گزیرتا عەرەبی، پشتی ڤێ سالێ نە دەست پێ دکەتەڤە، و نە لێ دزڤرِیت[1].

★★★

1ـ صحيح البخاري 220/1، 451، 626/2، 671، و زاد المعاد 25/3، 26، و ئبن هيشام 543/2 ـ 546.

بەرێخۆدانەك بۆ غەزوا

ئەگەر بەرێ خۆ بدەینە غەزوێت پێغەمبەری ﷺ و شاند و سرییێت وی هنارتین، نە ئەو و نە کەسەکێ دی یێ خواندن و ڤەکۆلینا سەر ئەنجام و شوینوارێت شەڕا بکەت، ژبلی ڤێ دانپێدانێ.. نەشێین چو دی بێژین، کو پێغەمبەر ﷺ مەزنترین سەرکردەیێ لەشکەریە د دنیاییدا، و ژ هەمیا دورستتر و بنەجهتر و حەکیمتر و هشیارترە، شارەزایێ پلە ئێکە د ڤان پەسنا هەمیادا، و سەروەرێ پێغەمبەرایە، و د پێغەمبەرینیێدا ژ هەمیا مەزنترە، چو جارا شەڕەك نەکریە.. ئەگەر د دورستترین دەمێ خۆدا نەبیت، و ب رژدی و وێرەکی و نەخشەدانان. ژبەر هندێ شەڕێت وی کرین، د چویادا نەشکەستیە ژبەر خەلەتیەکێ د نەخشەیێ شەڕیدا، ئان د بەرهەڤکرن و لێکڤەکرنا لەشکەریدا، ئان دەستنیشانکرنا باشترین جهێت ئستراتیجی بۆ بەرسینگگرتنێ، ئان باشترین نەخشەیێ رێڤەبرنا شەڕی. د وان هەمی بیاڤاندا سەلماند: ئەو خودان شێوازەکێ نوی یێ سەرکرداتیێیە، نەوەکی چو سەرکردەیێت دنیاییە. و ئەوا د شەڕێ ئوحود و حونەیندا چێبووی، ژ ئەگەرێ هندەك خەلەتی و لاوازیا بوو د هندەك چەکدارێت لەشکەریدا.

د حونەیندا.. نەگوهداریەك بۆ فەرمانێت وی هەبوو ژ لایێ هندەکاڤە، پێگری ب هندەك بنەما و نەخشەیێ وی دانایی، ب بەرێخۆدانەکا لەشکەری، نەکر. گوپیتکا شارەزایی و ژێهاتیا وی وەك سەرکردە د هەردو شەڕادا دیاربوو، دەمێ موسلمان کەفتینە د تەنگاڤیێدا و شکەستین و رەڤین، وی خۆ ل بەرسینگێ دژمنی راگرت، و ب حیکمەت و شارەزایی شیا وەل دژمنی بکەت، نەشێت هیڤی و ئارمانجێت خۆ ب جه بینیت، هەروەکی د ئوحودێدا کری، و شیا ئاراستە و ئەنجامێت شەڕی بگوهۆڕیت، و شکەستنێ بکەتە سەرکەفتن.. هەروەکی د حونەینێدا کری، هەرچەندە گوهۆڕینێت وەسا یێت ب مەترسی د شەڕادا، و رەڤینێت بەرفرەه ژ وی جۆری، هش و هەڤسەنگیا سەرکردەیا تێك ددەن، و

کارتێکرنەکا نەرێنی یا مەزن لێ دکەن، و ژبلی قورتالبوونا خۆ.. هزرا خۆ د چودا ناکەن. ئەڤە ژ لایێ سەرکرداتیا لەشکەریڤە، بەلێ ژ هندەك لایێت دیڤە.. شیا ب وان غەزوا ئێمناهی و ئاشتیێ بەلاڤکەت، و ئاگرێ فتنە و دوبەرەکیێ ڤەمرینیت، و د هەڤرکیا ناڤبەرا ئیسلامێ و بوتپەرێسیێدا.. شیا هێزا دژمنی سەرکوت بکەت و نەچار بکەت دگەل پێك بهێن، وەك رێخۆشکرن بۆ بەلاڤکرنا گازیا ئیسلامێ. هەروەسا شیا سەحابێت خۆ یێت دلسۆز و هەژی بنیاسیت و ژ کەسێت دورویاتیێ د دلێت خۆدا ڤەدشێرن، ژێك ڤاڤێریت، و حەز و پێکۆلێت غەدر و خیانەتێ هێلانە نخافتی ل دویف پێدڤیا گازیێ. و هەژمارەکا مەزن ژ سەرکردا بەرهەڤکرن، یێت پشتی وی بەرسینگێ رۆمێ و فورسێ گرتین ل مەیدانێت عیراقێ و شامێ، دانانا نەخشەیێ شەڕا، و ب رێڤەبرنا شەڕا نیشا دا، هەتا شیاین فورسێ و رۆمێ ژ سەر جهێت وان بکەنە دەر، و دەستا ب سەر مولك و مال و وەلاتێت واندا بگرن.

هەروەسا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ شیا ب وان غەزوا چەکی و عەردی و جهێت ئاکنجیبوونێ و کار و پیشەیان بۆ موسلمانا پەیداکەت، و کێشەیا پەنابەرێت بێ مال و خانی چارەسەرکەت. و چەك و مال و پێدڤیێت ژیارێ بۆ پەیداکرن، ئەڤ دەستکەفتیە هەمی ب دەست خۆڤە ئینان، بێی هندی سەرێ دەرزیکێ ژی زۆرداریێ ل ئێکی بکەت مافێ وی بخۆن.

شێواز و ئارمانجێت شەڕا یێت بەری ئیسلامێ شەڕ بۆ دهاتنە هەلکرن، گوهۆڕین. بەری ئیسلامێ.. شەڕ: کوشتن و تالانکرن و ب سەرداگرتن و زۆرداری بوو، تۆلڤەکرن و کەرب و کین بوو، تەپەسەرکرنا یێ لاواز و هەژار بوو، و خرابکرن و وێرانکرن بوو، زێدەگاڤی ل سەر ژنان و مافێت وان بوو، توند و تیژی و زۆرداری و خرابترین سەرەدەری دگەل پیر و زارۆکا بوو، و ژناڤبرنا دویندەهێ بوو، خرابکاری بوو د عەردیدا. شەڕ د ئیسلامێدا هاتە گوهۆڕین، بوو جیهاد د رێکا خودێدا بۆ ب جهئینانا ئارمانجێت پاك و بلند، و مەرەمێت د بەرژەوەندیا مرۆڤاتیێدا، کو ل هەر جه و دەمەکی جڤاکێ مرۆڤا شانازیێ پێ بکەت. شەڕ بوو جیهاد ژبۆ قورتالکرنا مرۆڤان ژ سیستەمێ زۆرداری و دژمنکاریێ، بەرەف

دادپەروەری و وەکهەڤیێ، شەڕ بەری ئیسلامێ.. سیستەمەك بوو، یێ ب هێز یێ لاواز دخوار، و سیستەمێ جیهادێ د ئیسلامێدا ل سەر ڤی بنەمای بوو: یێ ب هێز.. یێ لاوازە، هەتا مافێ لاوازی ژێ دهێتە ستاندن، شەڕ بوو جیهاد، ژبۆ قورتالکرنا یێت بێ هێز ژ ژن و زەلام و زارۆکا، ئەوێت دبێژن: یا خودێ تو مە ژ ڤی جهی دەربێخە.. یێ خەلکێ وی زۆردار، و تو ژ دەف خۆ پشتەڤانەکی بۆ مە پەیداکە، مە سەربێخیت.

شەڕ بوو جیهاد.. بۆ پاقژکرنا عەردێ خودێ ژ غەدر و خیانەت و گونەه و زۆرداریێ، و بەلاڤکرنا ئێمناهی و ئاشتی و دلۆڤانی و جوامێریێ و بەرچاڤ وەرگرتنا مافان.

ئیسلامێ هندەك بنەمایێت پاك و هەژی بۆ شەڕا دانان، و سەرکردە و سەربازێت خۆ ب وان بنەما پێگرکرن، و رێ نەدایێ ژێ دەرکەڤن.

سولەیمان کورێ بورەید ژ بابێ خۆ ڤەدگوهێزیت، گۆت: دەمێ پێغەمبەری ﷺ کەسەك کربا ئەمیرێ غەزوەکێ ئان سریەکێ، دابێژیتێ: ((تەقوا خودێ بکە ب باشی.. و موسلمانێت دگەل تە)). پاشی دگۆتێ: ((ب ناڤێ خودێ هەڕنە غەزایێ د رێکا خودێدا، یێ کوفرێ ب خودێ بکەت، بکوژن، هەڕنە غەزایێ توند و تیژی و بێبەختیێ نەکەن، کوشتیا کرێت نەکەن، ژن و زارۆکا نەکوژن)). هەروەسا فەرمان ددا: ((یسروا ولا تعسروا، وسکنوا ولا تنفروا))[1]، ئانکو: کاروبارا ب ساناهی بێخن.. ب زەحمەت و ئاسێ نەکەن. بەرێ خەلکی بدەنە ڤی دینی.. ژێ نەرەڤینن، دەمێ ب شەڤێ گەهشتبا ملەتەکی، ب سەردا نەدگرت.. هەتا لێ ببا سپێدە، و ب توندی موسلمان ژ سۆتنا ب ئاگری دانە پاش، و گۆت: ((مالێ تالانی و پیرەی ژ مراری حەلالتر نینە))، و گۆت: ((نابیت دویندەه بێتە کوشتن، و دار بێنە برین، ژبلی ئەگەر پێدڤیەك بۆ هەبوو.. و چو رێیێت دی ژبلی وێ نەبن)). پێغەمبەری ﷺ د فەتحا مەکەهێدا گۆت: ((چو بریندارا تمام نەکەن، یێ رەڤی دویفرا نەچن، و

1. صحیح مسلم 82/2 ـ 83.

ئێخسیرا نەکوژن، و ئەو عەدەتێ بەری ئیسلامێ هەی.. کو بالیۆز ناهێتە کوشتن، پەسندکر، و یێ هەڤپەیمانی دگەل هەی.. ناهێتە کوشتن))، هەتا گۆت: ((یێ هەڤپەیمانەکی بکوژیت، بێهنا بەحەشتێ ناچیتێ، و قویناغا چل سالا.. هەست ب بێهنا بەحەشتێ دهێتەکرن))، ، و گەلەك بنەمایێت دی یێت هەژی و بلند یێت دیارکرین، یێت شەڕ ژ قڕێژ و گەمارا نەفامیا بەری ئیسلامێ پاقژکرین، هەتا بوویە جیهادەکا پیرۆز[1].

خەلك کۆم کۆمە موسلمان بوون

هەروەکی مە گۆتی: غەزوا ڤەکرنا مەکەهێ یا نافبڕ و ئێکلاکەر بوو، بوتپەرێسی ب ئێکجاری بنبڕکر، ب ڤەکرنا مەکەهێ.. عەرەبا حەقی و نەحەقی ژێك جوداکر، و گۆمان و شێلیاتی پێش چاڤێت وان و سەر دلێت وان نەمان، و ب لەز هاتنە د ئیسلامێدا. عەمرو کورێ سەلەمی گۆت: ئەم سەر ئاڤەکێ بووین سەر رێکا خەلکی، هەر سویارەکێ د بەر مەڕا چۆبا.. دا پسیارێ ژێ کەین: وی زەلامی ـ بەحسێ پێغەمبەری ﷺ ـ چ ژ خەلکیە؟ دا بێژن: دبێژیت: خودێ ئەو یێ هنارتی، و وەحیێ بۆ فرێدکەت، و ئەو وەحی هۆ دبێژیت و هۆ دبێژیت، و من هندەك ژ وێ ئاخفتنێ ژبەرکربوو، هەروەکی ئەو د سینگێ مندا دهاتە خواندن. هۆزێت عەرەبا خۆ گەلەك پێڤە ئالۆز نەدکر و دگۆت: ژێ بگەڕن.. ئەو و ملەتێ خۆنە، ئەگەر ئەو ب سەرکەفت، راستە پێغەمبەرە، دەمێ فەتحا مەکەهێ، هەمی هاتن موسلمانەتیا خۆ راگەهاند، و شاندێ ملەتێ من ژی چۆن موسلمانەتیا خۆ راگەهاند، دەمێ زڤڕینەڤە، دەم و چاوانیا نڤێژا بۆ مە گۆتن، و گۆت: ئەگەر دەمێ نڤێژێ هات، ئێك ژ هەوە بانگ بدەت، و یێ ژ هەمیا پتر قورئان ژبەرکربیت و تێدا شارەزابیت، ببیتە پێشنڤێژ[2].

1ـ زاد المعاد 64/2 ـ68. الجهاد في الاسلام، أبو الأعلى المودودي، ص216 ـ262.

2ـ صحيح البخاري 615/2 ـ616.

ئەڤ فەرموودە بلگەیە سەر وێ کارتێکرنا مەزن یا ڤەکرنا مەکەهێ د گوهۆڕینا کاودانا و سەرئێخستنا ئیسلامێدا کری، کارتێکرن د هەلویستێت عەرەبادا کری و سەرێ خۆ بۆ ئیسلامێ چەماندی، و ئەڤ هەلویست و گوهۆرینە پشتی غەزوا تەبووك دوپات بوو و زێدە بوو، لەوا.. د سالێت نەهێ و دەهێ مشەختیدا شاند دویف شاندی دچۆنە مەدینێ، و خەلك کۆم کۆمە موسلمان بوون. هەتا لەشکەرێ ئیسلامێ د ڤەکرنا مەکەهێدا دەھ هزار کەس بوون، د شەڕێ تەبووکدا بوونە سیھ هزار، و هێژ سالەکا تمام ب سەر ڤەکرنا مەکەهێڤە نەبۆریبوو، و د حەجا خاترخواستنێدا هەژمارا موسلمانا (زەلاما) بوونە سەد.. ئان سەد و چل و چار هزار، هزار زەلام ژ وان ل دەوروبەرێت پێغەمبەری ﷺ بوون، و دەنگێ زکر و تەسبیحاتێت وان عەرد تژی دکر و دهەژاند.

شاند و هنارتی:

یێت دیرۆکا غەزوا و دەسپێکا ئیسلامێ نڤێسی، دبێژن: پتر ژ حەفتێ شاندا چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ، و یا ب زەحمەتە بێنە هەژمارتن، و نەیا ب مفا و پێدڤیە هەمی ب بەرفرەهی بێنە بەحسکرن. بەلێ دێ هندەکا ژێ دیارکەین، ئەوێت جودایی و گرنگریا خۆ یا دیرۆکی هەی، و یاباشە ئەڤە ژی بۆ خواندەڤانی بێتە زانین:

1ـ شاندێ (عبدالقیس):

ڤێ ئویجاخێ دوو شاند هنارتبوون، یێ ئێکێ سالا (5 مش) بوو ئان بەری هنگی، زەلامەك ژ وان دگۆتنێ (منقذ بن حیان) کارێ وی ئەو بوو.. بۆ بازرگانیێ دچۆ مەدینێ، دەمێ پشتی مشەختبوونێ بۆ بازرگانیێ چۆیە مەدینێ، و ئیسلام نیاسی، موسلمان بوو، و نامەیەك ژ پێغەمبەری ﷺ گەهاندە ملەتێ خۆ.. و ئەو ژی موسلمان بوون. ل هەیڤا موحەڕەمێ سێزدە ئان چاردە زەلام ژ وان چۆنە مەدینێ دەف پێغەمبەری ﷺ و پسیارا ئیسلامێ و باوەریێ ژ پێغەمبەری ﷺ دکر، مەزنێ وان (الأشج العصري) بوو، ئەوێ پێغەمبەری ﷺ گۆتیێ: ((دوو

سالۆخەت یێت ل دەف تە هەین.. خودێ حەژێ دکەت: بێنفرەهی و ئارامی)). و شاندێ دووێ د سالا شاندادا بوو، هەژمارا وان چل زەلام بوون، و زەلامەکێ مەسیحی دگەل وان بوو دگۆتنێ (جاروود بن عەلائێ عەبدی)، موسلمان بوو، و بوو موسلمانەکێ چاك[1].

2ـ شاندێ دوس: شاندێ ڤێ ئویجاخێ ل دەسپێکێت سالا (7 مش) بوو، و بەری نوکە مە بەحسێ موسلمانبوونا (طفیل بن عمرو الدوسي) کربوو، موسلمان ببوو هێژ پێغەمبەر ﷺ ل مەدینێ بوو، پاشی زڤڕی ناف ملەتێ خۆ، و داخوازا وان دکر موسلمان ببن و ئیسلام بۆ دگۆت، و وان گوه نەددایێ و دگەل وی د توند و دژوار بوون، هەتا ژ وان بێ هیڤی بووی، زڤڕی دەف پێغەمبەری ﷺ و داخواز ژێ کر: نفرینا ل (دوس) بکەت، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((یا خودێ.. تو دوس راستەرێ بکەی و ئیسلامێ بکەیە د دلێت واندا))، و پاشی موسلمان بوون، (طفیل) دگەل حەفتێ ئان هەشتێ خێزانێت موسلمان بووین سالا (7 مش) بارکر و هاتنە مەدینێ، و ل وی دەمی پێغەمبەر ﷺ ل خەیبەر بوو، ئەو ژی چۆن گەهشتنە لەشکەرێ موسلمانا.

3ـ پەیامنێرێ فەروە کورێ عەمرویێ (جذامي): فەروە سەرکردەکێ عەرەب بوو ژ سەرکردێت رۆمێ، نوینەرێ وان بوو سەر عەرەبێت بن دەستێ وی ل دەڤەرا (مەعان) و دەوروبەرێت وێ ژ وەلاتێ شامێ. دەمێ رژدی و دورستیا موسلمانا د شەڕێ موئتەدا سالا (8 مش) دیتی، موسلمان بوو. دەمێ موسلمان بووی، قاسدەکێ خۆ هنارتە دەف پێغەمبەری ﷺ و هێسترەکا سپی دیاری بۆ هنارت. دەمێ رۆمێ ئاگەهـ ژ موسلمانبوونا وی بووی، گرت و بر زیندان کر، پاشی گۆتنێ: ئێك ژ دوو رێکا بۆ خۆ هەلبژێرە.. ژ دینێ خۆ ڤەببی، ئان ژی دێ هێیە کوشتن. ئینا ل فلستینێ کوشت، سەر ئاڤەکێ دگۆتنێ عەفراء[2].

1ـ شرح صحيح مسلم للنووي 33/1، فتح الباري 85/8، 86.

2ـ زاد المعاد 45/3، تفهيم القرآن 169/2.

4ـ شاندێ (صداء): ئەڤ شاندە هات، پشتی پێغەمبەرێ خودێ ﷺ سالا (8 مش) ژ (جەعرانە) ب رێ کەفتی، سریەك ژ (400) زەلاما بەرهەڤ کر و هنارتە دەڤەرەکا یەمەنێ (صداء) یێت لێ، ئەو ب رێکێڤە ل (صدر قناة) بوون، (زیاد بن حارث الصدائي) زانی یێت بەرەف وی دچن، ئینا کارێ خۆ کر و چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: ئەز نوینەرێ ملەتێ خۆمە، لەشکەرێ خۆ بزڤرینە، و ئەز و ملەتێ خۆ یێت موسلمان بووین و ل بەر فەرمانا تەینە، و لەشکەر زڤرِی، و (صدائي) زڤرِی ناف ملەتێ خۆ و ئیسلام بۆ گۆت، پازدە زەلاما خۆ دا دگەل و چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ، و بەیعە دایێ ل سەر ئیسلامێ، و زڤرینە ناف ملەتێ خۆ و ئیسلام ناف وان ژی بەلاڤکر، سەد زەلام ژ وان د حەجا خاترخواستنێدا دگەل پێغەمبەری ﷺ بوون.

5ـ هاتنا کەعب کورێ زوهەیر کورێ ئەبی سەلما: ژ هۆزانڤانا بوو، و ژ هەمی عەرەبا هۆزانڤانتر بوو، ب هۆزانێ دهاڤێتە پێغەمبەری ﷺ. دەمێ پێغەمبەر ﷺ سالا (8 مش) ژ غەزوا (طائف) ب دویماهی هاتی، برایێ کەعبی (بجیر بن زهیر) نامەیەك بۆ برایێ خۆ هنارت و گۆتێ: پێغەمبەری ﷺ هندەك زەلام ل مەکەهێ کوشتن، ئەو بوون یێت ب هۆزانێ دهاڤێتێ و زیان دگەهاندنێ، و هۆزانڤانێت قورەیشێ ئەوێت ماین، یێت ب هەمی رەخاڤە ڤەرِەڤین، ئەگەر تە دل تێ هەبیت، ب لەز هەرە دەف پێغەمبەری ﷺ، و ئەو کەسێ ناکوژیت.. تەوبە کربیت، ئان ژی خۆ ب رەخەکیڤە قورتالکە، و نامە ناڤبەرا هەردوو برا هاتن و چۆن و کەعب تەنگاڤ بوو و ژ خۆ ترسیا و چۆ مەدینێ، بوو مێهڤانێ زەلامەکێ جوهەینی، و نڤێژا سپێدێ دگەل وی کر، پشتی نڤێژێ.. یێ جوهەینی پێغەمبەر ﷺ نیشا دا، و چۆ روینشتە دەف و سلاڤ کرێ و دەستێ خۆ کرە د دەستێ ویدا، پێغەمبەری ﷺ ئەو نەدنیاسی، گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. کەعب کورێ زوهەیر یێ هاتی و داخوازا ئێمناهیێ ژ تە دکەت و یا تەوبەکری و موسلمان بووی، تو دێ ل وی بۆری.. ئەگەر ئەز وی بینمە دەف تە؟ گۆت: ((بەلێ)). گۆت: پا ئەز کەعب

کورێ زوهەیرم، زەلامەکێ پشتەڤان خۆ راکێشایێ و گۆتە پێغەمبەری ﷺ دەستویریێ بدە من سەرێ وی ببڕم.. پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((بهێلە، یا تەوبەکری، و ئەو تشتێ بەرێ یێ هێلای)).

ل وی دەمی کەعب هۆزانا خۆ یا ناڤدار (قصيدة البردة) گۆت. و د هۆزانێدا مەدحێت پێغەمبەری ﷺ کرن و داخوازا لێبۆرینێ ژێ کر، پاشی مەدحێت مشەختا کر ژ قورەیشیا، چونکی.. دەمێ کەعب چۆیە دەف پێغەمبەری ﷺ، کەسێ ژ وان چو ئاخفتنێت خراب نەگۆتن، مەدحێت پشتەڤانا نەکرن، چونکی زەلامەکی ژ وان گۆتە پێغەمبەری ﷺ: دەستویریێ بدە من شیرەکی ل سەرێ وی بدەم. بەلێ پشتی موسلمان بووی و موسلمانەتیا وی راست بووی، د هۆزانەکێدا مەدحێت پشتەڤانا ژی کرن.

6ـ شاندێ (عذرة): ئەڤ شاندە ل هەیڤا (صفر) سالا (9 مش) هاتە مەدینێ دەف پێغەمبەری ﷺ. شاند دازدە زەلام بوون، ژ وان: حەمزە کورێ نوعمان بوو، دەمێ پسیار ژێ هاتیەکرن، ئاخفتنکەرێ ب ناڤێ وان گۆت: ئەم (بني عذرة)ینە، برایێت (قصي) ژ دایێڤە، مە پشتەڤانیا (قصي) کربوو، و خوزاعە و بەنی بەکر ژ مەکەهێ دەرێخستبوون، مە دگەل هەوە مرۆڤانی و خزمانی یا هەی، پێغەمبەری ﷺ ب خێرهاتنا وان کر، و مزگینی دایێ ب ڤەکرنا شامێ، و گۆتێ: ((پسیارێت خۆ ژ کاهنا نەکەن، و قوربانێت هەوە ڤەدکوشتن، ئێدی نەڤەکوژن))، ئینا موسلمان بوون، و چەند رۆژا مانە ل مەدینێ، و زڤڕینە ناف ملەتێ خۆ.

7ـ شاندێ (بلی): ئەڤ شاندە ل هەیڤا (ربيع الأول) سالا (9 مش) هاتە مەدینێ و موسلمان بوون و سێ رۆژا لێ مان. سەرۆکێ وان (أبو الضبيب) پسیارا مێڤانداریێ ژێ کر کا مرۆڤ دبیتە خودان خێر ب مێڤانا؟ پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((بەلێ، هەر چاکیا تو بکەی.. دگەل یێ زەنگین ئان یێ هەژار، سەدەقەیە))، و پسیارا دەمێ مێڤانداریێ کر.. گۆت: ((سێ رۆژن)). و پسیارا پەزا بەرزەبووی کر. گۆت: ((ئەو بۆ

تەیە ئان بۆ برایێ تەیە ئان بۆ گورگیە)). و پسیارا حێشترا بەرزەبووی کر، گۆت: ((ما چ کارێ تە پێ هەیە..؟ بهێلە هەتا خودانێ وێ دبینیت)).

8. شاندێ (ثقیف): هاتنا وان بۆ مەدینێ ل هەیڤا رەمەزانێ بوو سالا (9 مش)، پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ تەبووك زڤڕی، و چیرۆکا موسلمانبوونا وان ب ڤی رەنگی بوو: سەرۆکێ وان عوروە کورێ مەسعوودێ (ثقفي) چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ پشتی ژ غەزوا (طائف) زڤڕی ل هەیڤا (ذي القعدة) سالا (8 مش) بەری بگەهیتە مەدینێ، عوروە موسلمان بوو، و زڤڕی ناف ملەتێ خۆ، و داخوازا وان بۆ ئیسلامێ کر، و وی هزر دکر دێ گوهێ خۆ دەنێ، چونکی ئەو مەزنێ وان بوو و گوهداریا وی دکر، و گەلەك رێز لێ دگرت و پتر ژ عەیالێ خۆ دڤیا، دەمێ داخوازا وان بۆ ئیسلامێ کری.. ژ هەمی لایاڤە تیر تێوەرکرن، هەتا کوشتی، و پشتی کوشتنا وی هەیڤەکێ خۆ گرت، پاشی د ناڤبەرا خۆدا رێککەفتن و گەهشتنە وێ هزرێ کو ئەو نەشێن شەڕێ هەمی عەرەبا بکەن ئەوێت دەوروبەرێت وان بەیعە داین و موسلمان بووین، ئینا رێککەفتن کو زەلامەکی فرێکەنە دەف پێغەمبەری ﷺ، ئەڤ بابەتە دگەل (عەبد یالەیل کورێ عەمرو)ی ڤەکر و داخواز ژێ کر ئەو بچیت، رازی نەبوو بچیت.. و گۆت: ئەز دترسم دەمێ دزڤڕمەڤە.. وێ ب سەرێ من بینن یا هەوە ب سەرێ عوروەی ئینای، و گۆتێ: ئەز ب تنێ ناچم هەتا هوین هندەك زەلامێت دی دگەل من نەهنێرن. ئینا دوو زەلام ژ (ئەخلاف) و سێ ژ (بەنی مالك) دگەل هنارتن، بوونە شەش کەس، ژ وان: (عثمان بن أبي عاص) ژیێ وی ژ یێ هەمیا کێمتر بوو.

دەمێ چۆینە دەف پێغەمبەری ﷺ، بۆ وان جهەك ل رەخەکێ مزگەفتێ ڤەدەرکر، دا های ژ دەنگێ قورئانێ ببن، و خەلکی ببینن دەمێ نڤێژا دکەن، و هەر دچۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ، و وی داخوازا وان دکر بۆ ئیسلامێ، هەتا سەرۆکێ وان داخواز ژ پێغەمبەری ﷺ کری: نامەیەکا پێکهاتنێ دگەل (ثقیف) بنڤێسیت، و دەستویریێ بدەتێ زنایێ بکەن، و مەیێ ڤەخۆن، و ریبایێ وەرگرن، و بوتێ وان

(لات) بۆ وان بهێلیت بپەرێسن، و نڤێژا نەکەن، و ئەو ب دەستێت خۆ بوتێت خۆ نەشکێنن، پێغەمبەر ﷺ رازی نەبوو، و دەستویریا چو تشتا ژ وان نەدایێ، ئینا خۆ ڤەدەرکر و د ناڤبەرا خۆدا ئاخفتن، ئینا چو رێ نەدیتن.. ژبلی موسلمان ببن و گوهداریا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ بکەن. و کرە مەرج کو پێغەمبەر ﷺ (لات) بپەلخینیت، چونکی (ثقیف) چو جارا ب دەستێت خۆ وی ناهەڕێفیت. پێغەمبەر ﷺ رازی بوو، و نامەیەك بۆ وان نڤێسی و (عثمان) کرە ئەمیرێ وان، چونکی ئەو ژ هەمی هەڤالێت خۆ رژدتر بوو د دینیدا شارەزا ببیت، هەرو ئەو شاند دچۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و (عثمان) دهێلا دەف تشتێت خۆ، دەمێ دزڤرینەڤە.. (عثمان بن أبي عاص) دا رابیت چیتە دەف پێغەمبەری ﷺ و دگۆتێ قورئانێ نیشا من بدە و پسیارێت دینی ژێ دکرن، و ئەگەر پێغەمبەر ﷺ یێ نڤستیبا.. داچیتە دەف ئەبو بەکر و خۆ د دینیدا شارەزا دکر. دەمێ ملەتێ وی پشتی وەغەرکرنا پێغەمبەری ﷺ ڤیای ژ ئیسلامێ دەرکەڤن، وی کاریگەریەکا مەزن سەر ملەتێ خۆ هەبوو، و گۆتە وان: گەلی خەلکێ (ثقیف).. هوین دویماهیا هەمی خەلکی یێت موسلمان بووین، ڤێجا بەری هەمیا ژ ئیسلامێ دەرنەکەڤن.

شاندێ وان ژ مەدینێ زڤڕی و راستی بۆ ملەتێ خۆ نەگۆت: و ملەتێ خۆ ترساندن کو دێ موسلمان ب سەر هەوەدا گرن، و خۆ ب خەمگینی دیارکر، و گۆتن: پێغەمبەری داخوازا ژێ کری موسلمان ببن، و زنایێ و مەیێ و ریبایێ و گەلەك تشتێت دی بهێلن، ئان ژی دێ شەڕێ وان هێتەکرن. ل دەسپێکێ.. کەلا شەڕی و نەفامیێ خۆ ل سەری دا، و دوو سێ رۆژا مان و دڤیان شەڕی بکەن، پاشی خودێ ترسا موسلمانا کرە د دلێ واندا، ئینا گۆتنە شاندێ خۆ: بزڤڕنە دەف پێغەمبەری، کا وی چاوا بڤێت.. بلا وەسا بیت. ل وی دەمی شاندی راستی بۆ گۆت، و بۆ دیارکر ئەو یێت دگەل پێغەمبەری ﷺ رێککەفتین، ئینا هەمی موسلمان بوون. پاشی پێغەمبەری ﷺ هندەك زەلام هنارتن دا (لات) بهەڕێفن، و خالد کورێ وەلید کرە ئەمیرێ وان. (موغیرە کورێ شوعبە)ی گۆتە هەڤالێت خۆ:

ب خودێ ئەز دێ وەل هەوەکەم.. ب (ثقیف) بکەنە کەنی، خۆ نێزیکی بوتی کر.. پاشی خۆ ئێخستە عەردی و خۆ دیارکر یێ درەڤیت، خەلکێ (طائف) گوهوشین و گۆتن: خودێ موغیرە ژێ دویرئێخست، خودایا مە (لات) ئەو کوشت. ئینا موغیرە راست رابووڤە و گۆتە وان: خودێ رویێت هەوە رەش بکەت، ئەڤە یێ ژ بەرا و گێچێ چێکری، پاشی ل دەرگەهی دا و شکاند، و سەرکەفتە سەر دیوارێ بلند، و موسلمان چۆنە هاری و هەمی هەرڤاند و راست عەردکر، و بنیاتێت وێ ژی کۆلان و ئەو زێر و زیڤ و جلکێت تێدا ئینانە دەر، (ثقیف) گوهوشی و چو ژێ نەهات. خالد زڤری دەف پێغەمبەری ﷺ، و هەر د وێ رۆژێدا ئەو دەستکەفتی سەر وان سەحابا لێکڤەکرن، و سوپاسیا خودێ کر کو پشتەڤانیا پێغەمبەرێ خۆ کری و دینێ خۆ ب سەرئێخستی[1].

9. نامەیا شاهێت یەمەنێ: پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ تەبووك ڤەگەریای، نامەیا شاهێت (حمیەر) گەهشتێ: (الحارث بن عبدكلال) و (نعیم بن عبدكلال) و (نعمان بن قیل ذي رعین) و (همدان) و (معافر).

هنارتیێ وان: مالك کورێ مورەیێ رەهاوی بوو، د نامێدا موسلمانبوونا خۆ.. و دویرکەفتنا خۆ ژ شیرکێ و موشرکان راگەهاند. و پێغەمبەری ﷺ د نامەکێدا ئەرك و مافێت موسلمانا بۆ دیارکرن، و هەر د نامێدا بۆ دیارکر: ئەوێت هەڤپەیمانی دگەل هەوە هەین و رێکێ ل هەوە نەگرن، دێ د پاراستنا خودێ و پێغەمبەرێ ویدا بن، هندی جزیا ل سەر وان بدەن، و هەژمارەکا سەحابا بۆ هنارتن دا دینی نیشا بدەن، ئەمیرێ وان: (معاذ بن جبل) بوو.

10. شاندێ هەمەدان: ئەڤ شاندە سالا (9 مش) هاتە مەدینێ، پشتی پێغەمبەر ﷺ ژ تەبووك زڤری، و پێغەمبەری ﷺ نامەیەك بۆ نڤێسی و ئەو داخوازیێت وان کرین دانێ، و (مالك بن النمط) کرە ئەمیرێ وان یێت ژ ملەتێ وی موسلمان بووین، و خالد کورێ وەلید بۆ یێت نەموسلمان هنارت، دا داخوازا وان بکەت بۆ

---

1. زاد المعاد 3/26-28، ئبن هیشام 3/537-542.

ئیسلامێ. خالد شەش هەیڤا ما ل وێرێ و بەرێ وان ددا ئیسلامێ و موسلمان نەدبوون، ئینا پێغەمبەری ﷺ عەلی کورێ (أبو طالب) هنارت و گۆتێ بلا خالد بزڤرِیتە مەدینێ، عەلی داخوازا وان کر بۆ ئیسلامێ، و هەمی موسلمان بوون، عەلی مزگینیا موسلمانبوونا وان د نامەیەکێدا بۆ پێغەمبەری ﷺ هنارت، دەمێ ﷺ نامە خواندی، ئێکسەر چۆ سوجدێ، و سەرێ خۆ بلندکر و گۆت: ((ئاشتی و سلاڤ سەر هەمەدان بن، ئاشتی و سلاڤ سەر هەمەدان بن)).

11. شاندێ بەنی فوزارە: ئەڤ شاندە ژی سالا (9 مش) بوو، پشتی ﷺ ژ تەبووك زڤرِی، ژ بیست زەلاما کێمتر بوون، و هاتنە مەدینێ ئیسلاما خۆ راگەهاند، و هشکە سالیا ناف ملەتێ خۆ بۆ پێغەمبەری ﷺ گۆت، ئینا ﷺ چۆ سەر مینبەرێ و دەستێت خۆ بلندکرن و دوعایێت بارانێ کرن، و گۆت: ((یا خودێ.. تو عەردێ خۆ و گیانەوەرێت خۆ ئاڤ بدەی، و دلۆڤانیا خۆ بەلاڤ بکە، عەردێ خۆ یێ مری ساخ بکە، یا خودێ.. تو بارانەکا ب مفا د هەوارا مە بینی، یا خودێ.. بارانەکا دلۆڤانی، بارانەکا ب ئیزا و وێرانکەر نەبیت، بارانەکێ کەس پێ نەخەندقیت و نەهەرِفینیت، بارانەکا ب مفا و بێ زیان بیت، یا خودێ.. تو بارانێ بۆ مە بینی، و مە ب سەر دژمنا بێخی))[1].

12. شاندێ نەجران: نەجران.. دەڤەرەکا مەزنە، رێکا حەفت رۆژا یا ژ مەکەهێ دویرە بۆ رەخێ یەمەنێ، ژ حفتێ و سێ گوندا پێك دهات، بەرفرەهیا وێ دەڤەرێ، رێکا رۆژەکێ بوو بۆ سویارێ خۆش بچیت[2]، سەد هزار شەرِکەر لێ بوون، و ل سەر دینێ عیسای بوون، شاند سالا (9 مش) بوو، یێ پێکهاتی بوو ژ شێست زەلاما، ژ وان: بیست و چار مەزن و ماقویل بوون، سێ کەسا مەزناتی و سەرکرداتیا وان دکر، یێ ئێکێ دگۆتنێ (العاقب)، میراتی و دەستهەلات د دەستیدا بوو، و ناڤێ وی (عبد المسیح) بوو، یێ دووێ دگۆتنێ (سەیید)، ئەو سەرپەرشتێ کاروبارێت

---

1. زاد المعاد 48/3.

2. فتح الباري 94/8.

رەوشەنبیری و سیاسی بوو، ناڤێ وی (ئەیهەم) ئان (شورەحبیل) بوو، و یێ سیێ دگۆتنێ (الأسقف)، سەرکرداتیا دینی و رووحی د دەستیدا بوو، ناڤێ وی (أبو حارثة بن علقمة) بوو.

دەمێ شاند گەهشتیە مەدینێ، و پێغەمبەر ﷺ دیتی و دگەل ئاخفتین و پسیار ژ پێغەمبەری ﷺ کر کا ئەو بۆ عیسای چ دبێژیت؟ پێغەمبەری ﷺ ل وێ رۆژێ چو بەرسڤ نەدان، هەتا ئەڤ ئایەتە هاتیە خوار: ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ * الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ * فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾ (آل عمران: 59 ـ 61) ئانکو: ب راستی مەتەلا عیسای ل دەف خودێ وەکی مەتەلا ئادەمە، [خودێ] ئادەم ژ ئاخێ چێکر، پاشی گۆتێ: ببە [مرۆڤ]، بوو [مرۆڤ]. ئەڤە هەقیە [د دەرهەقا بوونا عیسایدا] ژ دەف خودایێ تە، ڤێجا تو [تێدا] نەبە ژ دودلان. هەچیێ جرەبرێ د دەرهەقێ ویدا (د دەرهەقێ عیسایدا) دگەل تە بکەت پشتی راستی [د دەرهەقا ویدا] بۆ تە هاتی، بێژە [وان]: وەرن [کۆم ببن] دا کورێت خۆ و یێت هەوە، ژنکێت خۆ و یێت هەوە، و خۆ و هەوە ڤەخوینین، و پاشی ڤێکرا نفرینان بکەین، و لەعنەتان ل درەوینان ببارینین [بێژین لەعنەت ل درەوینان بن].

دەمێ لێ بوویە سپێدە، پێغەمبەری ﷺ ل بەر رۆناهیا ڤان ئایەتا بەرسڤا وان دا، و وێ رۆژێ دەلیڤە دایێ هزرا خۆ بکەن، بەلێ ئەو ب وی بەحسێ عیسای رازی نەبوون، پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((هزرا خۆ بکەن)) و ژ دەف وان رابوو، حەسەن و حوسەین دانە بەر ملێ خۆ، و (فاطمة) دویفرا چۆ. دەمێ وان دیتی پێغەمبەر ﷺ یێ رژدە سەر گۆتنا خۆ و یێ پشت راستە، جارەکا دی کۆم بوون و دگەلێك ئاخفتن، (عاقب) و (سەیید) گۆتنە ئێك و دوو: دا نەگوهداریا وی نەکەین، ب خودێ ئەگەر ئەڤە پێغەمبەر بیت و نفرین و لەعنەتا ل مە بکەت، ئەم خۆشی

و سەرفەرازیێ نابینین، و دێ ب سەر مەدا گریت و دێ ئەم هەمی تێ چین، پاشی کۆمبوون و گەهشتنە بریارەکێ و چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتنێ: ئەم دێ مینین سەر دینێ خۆ، بەلێ کا تە چ ژ مە دڤێت ئەم دێ دەینە تە. و پێغەمبەری ﷺ جزیە ژ وان قەبویلکر، و رێککەفتن سەر دوو هزار جلکا دگەل دوو هزار وەقییێت زیڤی، هزار ل هەیڤا رەجەبێ و هزار ل هەیڤا (صفر)ێ، و گۆتنێ هوین د ئێمن و پاراستینە ژ لایێ خودێ و پێغەمبەرێ ویڤە، و هوین د ئازادن د دینێ خۆدا، و رێککەفتن ب نڤێسین دا ڤێ، وان داخواز ژ پێغەمبەری ﷺ کر: زەلامەکێ ئەمین دگەل وان فرێکەت، دا پشکا ئێکێ ژ جزیێ وەربگریت، و پێغەمبەری ﷺ ئەمینێ ڤێ ئوممەتێ ئەبو عوبەیدە بن جەراح دگەل هنارت.

و پشتی هنگی.. پیچ پیچە ئیسلام د ناف واندا بەلاڤ بوو، و یاهاتیە گۆتن: سەیید و عاقب هەردوو موسلمان بوون پشتی زڤڕینە نەجران، و پێغەمبەری ﷺ عەلی هنارتە وێرێ دا سەدەقە و جزیێ کۆمکەت و ببەتە مەدینێ، و یا خویایە.. سەدەقە ژ موسلمانا دهێتە وەرگرتن[1].

13ـ شاندێ بەنی حەنیفە: شاند سالا (9 مش) بوو، هەڤدە زەلام بوون، ژ وان: موسەیلەمەیێ درەوین بوو. ئەڤ شاندە بوو مێهڤانێ ئێکێ پشتەڤان، پاشی چۆنە دەف پێغەمبەری ﷺ و موسلمان بوون، پشتی ڤەخواندنا هەمی ریوایەتێت ل دۆر موسەیلەمەی هاتینە گۆتن، بۆ مە دیار دبیت: ئەو مرۆڤەکێ دفن بلند بوو و حەژ مەزناهیێ دکر و دڤیا ببیتە ئەمیر، و دگەل شاندێ ملەتێ خۆ نەچۆ دەف پێغەمبەری ﷺ، پێغەمبەری ﷺ دڤیا داخوازا وی بڤێت بدەتێ، بەلێ پشتی دبیتە موسلمانەکێ باش ب کریار و گۆتن، دەمێ ژێ دیتی نەیێ بەرهەڤە و نەیێ هەژیە بۆ وێ بەرپرسیێ، نیشانێت خرابیێ ژێ دیتن.

1ـ فتح الباري 94/8 ـ 95. زاد المعاد 3/ 38 ـ 41. بۆچۆنێت ژێك جودا یێت هەین ل دۆر شاندێ نەجران، و هندەك ڤەکۆلەر دبێژن: شاندێ نەجران دوو جارا یێ چۆیە مەدینێ.

پێغەمبەری ﷺ بەری هنگی د خەونێدا دیتبوو خزینێت عەردی بۆ دهاتن، دوو زنجیرێت زێری دکەفتنە د دەستادا، هند مەزن بوون.. ئەو پێڤە واستیا، وەحی بۆ هات: پفکەتێ، و پفکرێ و چۆن، وەسا تەفسیرکر کو دوو درەوینن دێ پشتی وی دەرکەڤن، دەمێ موسەیلەمەی ب دفن بلندی ئاخفتی و گۆتی: ئەگەر موحەممەد مەزناهیێ پشتی خۆ بدەتە من، ئەز دێ گوهێ خۆ دەمێ.

پێغەمبەر ﷺ چۆ خۆ نێزیکی موسەیلەمەی کر، تایەکێ دارقەسپێ د دەستیدا بوو، و گۆتاربێژێ وی (ثابت) کورێ قەیس کورێ شەمماس و هەڤالێت وی دگەل بوون، و دگەل موسەیلەمەی ئاخفت، موسەیلەمەی گۆتێ: ئەگەر تو حەزکەی موسلمان ببم، بلا مەزناهی ناڤبەرا من و تە بیت، و پشتی تە.. ئەز مەزنێ هەمیابم. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ئەگەر تو داخوازا ڤێ پارچێ ژ من بکەی، ئەز نادەمە تە، هەروەکی چو د دلێ تەدا ناچیتە خوار، و تو پشت دەیە ڤی دینی.. دێ خودێ تە کوژیت. ب خودێ ئەز یێ دبینم تو یێ وەسایی.. هەروەکی من د خەونێدا دیتی. و ئەڤە (ثابت) دێ پێش منڤە بەرسڤا تە دەت، و ژ وێرێ چۆ[1].

و دویماهیێ وەسا دەرکەفت وەکی پێغەمبەری ﷺ هزر بۆ دکر، موسەیلەمە زڤرِی یەمامە و هەر هزر دکر.. دێ خۆ مەزنکەت، هەتا وەلێ هات گۆت: ئەز ژی هەڤپشکێ موحەممەدیمە د پێغەمبەراتییێدا، و گۆت: ئەژی پێغەمبەرم، و ئاخفتن لێك دئینان، مەی و زنا بۆ ملەتێ خۆ حەلالکرن، و دگەل هندێ شەهدەیی ددا کو موحەممەد ژی پێغەمبەرە، و ملەتێ وی سەرداچۆن و باوەر ژێ کر و دویف کەفتن و پڤدا و مەزنکر، و دگۆتنێ: دلۆڤانێ یەمامە هندی بلند کربوو، نامەیەك بۆ پێغەمبەری ﷺ هنارت و تێدا گۆتێ: ئەژی یێ بوویمە هەڤپشکێ تە د پێغەمبەرینییێدا، نیڤا پێغەمبەرینیێ یا مەیە، و نیڤ یا قورەیشێیە. ئینا پێغەمبەری ﷺ نامەیەك بۆ هنارت و تێدا نڤێسی: ﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ

1ـ صحيح البخاري، باب وفد بني حنيفة، و باب قصة الأسود العنسي 627/2 ـ 628. فتح الباري 87/8، 93.

مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (الأعراف:128)[1]. ئانكو: عەرد یی ˇخودێیە.. دێ وی كەتە وێرس یێ ئەو حەزكەت، و دویماهی بۆ تەقوادارایە.

ئبن مەسعوود ﷺ دبێژیت: ئبن نەواحە و ئبن (آثال) هەردوو هنارتییێت موسەیلەمەی بوون هنارتینە دەف پێغەمبەری ﷺ، گۆتە وان هەردووا: ((هوین شەهدەییێ ددەن كو ئەز پێغەمبەرێ خودێمە))، گۆتنێ: ئەم شاهدین موسەیلەمە پێغەمبەرێ خودێیە. ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: من باوەری یا ب خودێ و پێغەمبەرێ وی هەی، ئەگەر من قاسدەك كوشتبا.. دا هەوە هەردووا كوژم[2].

دەمێ موسەیلەمەی پێغەمبەرینیا خۆ یا ژ درەوڤە راگەهاندی، سالا (10 مش) بوو، و موسەیلەمە ل هەیڤا (ربیع الأول/ 12 مش) د شەڕێ یەمامەدا سەردەمێ ئەبو بەكر ﷺ هاتە كوشتن، وەحشی كوژەكێ حەمزەی.. موسەیلەمە ژی كوشت. و زەلامێ دی یێ ژ درەوڤە گۆتی: ئەز پێغەمبەرم، ئەسوەدێ عەنسی بوو ل یەمەنێ. فەیروزی ب شەڤەك و رۆژەكا بەری مرنا پێغەمبەری ﷺ ئەو كوشت، خودێ ب وەحیێ كوشتنا وی بۆ پێغەمبەرێ خۆ ﷺ گۆت، و وی بۆ سەحابا گۆت. پاشی ئەو دەنگ و باس بۆ ئەبو بەكری ژ یەمەنێ هاتن[3].

14ـ شاندێ (بني عامر بن صعصعة): دژمنێ خودێ عامر كورێ (طفیل) دگەل شاندی بوو، و ئەربەد كورێ قەیس، برایێ لەبید كورێ قەیس ژ داییڤە، و خالد كورێ جەعفەر، و جەبار كورێ ئەسلەم، ئەڤە مەزنێت ملەتێ خۆ بوون و شەیتانێت وان بوون. و عامر ئەو بوو یێ بێ بەختی ل سەحابا كری ل (بئر معونة)، دەمێ شاندی خۆ بەرهەڤكری بێتە مەدینێ، عامر و ئەربەد پیلانەك گێڕا و نەخشەیەك دانا بۆ كوشتنا پێغەمبەری ﷺ، دەمێ شاند گەهشتی، عامر دگەل پێغەمبەری ﷺ دئاخفت و ئەربەد ل دۆر زڤڕی، و شیرێ خۆ بۆستەكێ ژ

---

1 زاد المعاد 3/31، 32.

2ـ رواه الامام احمد 1/380، مشكاة المصابيح 2/347.

3ـ فتح الباري 8/93.

کافلانی کێشا، و خودێ دەستێ وی رێنجی کر و نەشیا شیری بکێشیتە دەر، و خودێ پێغەمبەرێ خۆ پاراست، و پێغەمبەری ﷺ نفرین ل هەردووا کرن، دەمێ زڤرینەڤە.. خودێ برویسیەك ل ئەربەد و حێشترا وی دا و سۆتن، و عامر چۆ دەف ژنەکا دەهمەن پیس، ئێشەکێ گرت و حەفکا وی گەلەك وەرمت، و دگۆت: ما مرۆڤ هندە دوەرمن وەکی حەفکا حێشترا، و د مالا وێ ژنێڤە مر.

یا د سەحیحا بوخاریدا هاتی: عامر چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و گۆتێ: ئەز دێ بۆ تە سێ تشتا بێژم، و تو بۆ خۆ ئێکێ هەلبژێرە، خەلکێ دەشتێ بۆ تە، و خەلکێ گوندا بۆ من، و ئەز ببمە خەلیفێ تە پشتی تە، ئان ژی دێ هێمە شەڕێ تە ب هزار زەلامێت سەر زەر و هزار ژنێت سەر زەر، پاشی ئێشەك ل مالا ژنەکێ هاتێ، ئینا گۆت: ئەڤە چ وەرمتنە وەکی وەرمتنا حێشترێ، و ل مالا ژنەکێ ژ فلان بنەمالێ، و گۆت: کا هەسپێ من بینن، سویار بوو، و ل سەر هەسپێ خۆ مر.

15. شاندێ تەجیب: ئەڤ شاندە هاتە مەدینێ، ئەو سەدەڤەیێت ژ هەژارێت ملەتێ وان زێدەکرین ئینابوون، و شاند سێزدە زەلام بوون، بۆ خۆ پسیارێت قورئانێ و سوننەتێ دکرن دا فێربن. و هندەك داخواز ژ پێغەمبەری ﷺ کرن، بۆ پەیداکرن. گەلەك نەمان، خۆ بەرهەڤکر بۆ زڤرینێ، دەمێ پێغەمبەری ﷺ دەستویری دایێ بزڤرن، گەنجەك هنارتە دەف وی، پاش خۆ هێلابوو، ئەو گەنج هات و گۆت: ب خودێ ئەز پتر هەمیا ملەتێ خۆ دنیاسم، من چو نەڤێت ژبلی دوعا بۆ من ژ خودێ بکەی گونەهێت من ژێ ببەت و دلۆڤانیێ ب من ببەت، و زەنگینیا من بکەتە د دلێ مندا، و پێغەمبەری ﷺ ئەو دوعا بۆ کرن، و ژ هەمیا پتر ب حالێ خۆ رازی بوو، و دەمێ ملەتێ وی ژ ئیسلامێ دەرکەفتین، وی خۆ ل سەر ئیسلامێ راگرت، و شیرەت ل وان کرن، و وان ژی خۆ ب وی راگرت، و د حەجا خاترخواستنێدا سالا (10 مش)، جارەکا دی دگەل پێغەمبەری ﷺ کۆمبووڤە.

16ـ شاندێ (طيئ): ئەڤ شاندە چۆ مەدینێ، و (زيد الخيل) دگەل وان بوو، دەمێ دگەل پێغەمبەری ﷺ ئاخفتین و ئیسلام بۆ گۆتی، موسلمان بوون و گەلەك باش بوون، پێغەمبەری ﷺ بەحسێ زەیدی گۆت: بەحسێ قەنجییێت هەر زەلامەكێ بۆ من هاتبنەكرن، پشتی من دیتی، ژ وان مەدحا كێمترە، ژبلی (زيد الخيل) هەمی باشییێت وی ب تمامی نەهاتینە گۆتن، و نافێ وی كرە (زيد الخير).

و ب ڤی رەنگی.. ل سالێت نەهـ و دەهێ مشەختی، شاند دویف شاندی دهاتنە مەدینێ، و یێت مێژوویا وی سەردەمی نڤێسین، بەحسێ شاندێت یەمەنێ، و ئەزد، و بەنی سەعد، و (هذيم) ژ (قضاعة) و بەنی عامر ژ قەیس، و بەنی ئەسەد، و (بهراء)، و خولان، و موحارب، و بەنی (حارث بن كعب)، و غامد، و بەنی موتەفق، و سەلامان، و بەنی عەبس، و موزەینە، و موراد، و زەید، و كیندە، و (ذي مرة)، و غەسان، و بەنی عەیش، و نەخع، شاندێ دویماهیێ بوو، باراپتر ل نیڤا هەیڤا (موحەرەمێ/ 10 مش) بوو، و هندەك شاند گیرۆ ببوون هەتا سالا (11)ێ ژی.

ئەڤ دویف ئێك هاتنا شاندا، بەلگەیە ل سەر رەواجا گازیا ئیسلامێ، و ب تمامی دهێتە وەرگرتن، و یا دەستهەلات و زالگەهیا خۆ ل هەمی گزیرتا عەرەبی بەلاڤ دكەت، و عەرەبا هەمیا ب چاڤەكێ بلند و رێزگرتنێ بەرێ خۆ ددا مەدینێ، و هەمبەرێت دی بەرامبەر ئیسلامێ نەددیتن، و مەدینە بوو پایتەختێ گزیرتا عەرەبی، و نابیت چاڤ لێ بێنە نقاندن، بەلێ ئەم نەشێین بێژین ئیسلامێ جهێ خۆ یێ د دلێ هەمیادا كری، چونكی گەلەك ژ وان عەرەبێت كۆچەرێت سەر هشك ژبەر مەزنێت خۆ موسلمان ببوون، و باوەری نەچۆبوو د دلێت واندا، و هێژ حەزا رێگری و شەلاندنێ د دەروونێت واندا مابوو، و رەوشت و رێنماییێت ئیسلامێ پەیرەو نەدكرن. قورئانا پیرۆز بەحسێ هندەك ژ وان كر: ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ * وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (التوبة: 97 ـ 98)، ئانكو: گاوری و دورویاتیا كۆچەرێت عەرەبان

[ئەعرابان] پترە [ژ یا خەلکێ باژێران]، و شاییترن، ئەو بڕیار و ئەحکامێت خودێ ل سەر پێغەمبەرێ خۆ ئینایە خوارێ نەزانن [پێدڤیە بزانین زێدەگاوری و دوڕویاتیا وان یا هندێیە ئەو ب سەرێ یا خۆ یێت رابووین، و کەس نەبوو وان شیرەت بکەت و ژ زانایان د دویر بوون، و چو ژ کتێبا خودێ و سونەتا پێغەمبەرێ وی نوزانن]. و خودێ ب خۆ یێ زانا و کاربنەجهە. و ژ وان ئەعرابان، هەنە تشتێ دکەنە خێر ب خوسارەتی ددانن، و ل هیڤیێنە بەلا و ئاتاف بێنە سەرێ هەوە، بەلا و ئاتاف ب سەرێ وان بهێن و خودێ ب خۆ یێ گوهدێر و زانایە.

بەلێ خەلکێ باژێرا، وەکی مەکەهێ و مەدینێ و (ثقیف)، و گەلەك موسلمانێت یەمەنێ و بەحرەین، ئیسلام ناف واندا یا ب هێز بوو، و گەلەك سەحابێت بژارە و مەزنێت موسلمانا ژ وان بوون[1].

★★★

1ـ پەیڤا الخضري د محاضرات تاريخ الأمم الاسلامية دا 144/1، و بۆ هویرهویرکێن ڤان شاندێن مە بەحسکرین بەرێ خۆ بدە: صحيح البخاري 13/1، 2/ 626-630، ئبن هيشام 501/2-503، 510-514، 538-542، 560-561، زاد المعاد 26/3-60، فتح الباري 38/8-103، رحمة للعالمين 184/1-217.

سەرکەفتنا گازیێ و کارتێکرنا وێ

بەری ئیسلام پێنگاڤەکا دی باڤێژیت بۆ ڤەخواندنا دویماهی رۆژێت ژیانا پێغەمبەری ﷺ، دڤێت ب گشتی بەرێ خۆ بدەینە وی کارێ مەزن و هەژی یێ وی د ژیانا خۆدا داهێنای و خەملاندی، و ئەو کارێ وی یێ جودا بوو ژ کارێ هەمی پێغەمبەر و هنارتیا، هەتا خودێ تاجا هەمیێت پێشیێ و دویماهیێ کریە سەری، و گۆتێ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا...﴾ ، و ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ...﴾، رابوو و پتر ژ بیست سالا نەروینشت، بارێ گران یێ ئەمانەتێ مەزن د ڤی عەردیدا.. دانا سەر ملێت خۆ، بارێ مرۆڤاتیێ هەمیێ، بارێ عەقیدێ هەمیێ، بارێ خەبات و جیهادێ د هەمی بیاڤاندا. د بیاڤێ وژدانا مرۆڤاتیێدا، ئەو وژدانا د هزر و ئاشۆپێت نەزانین و سەرداچۆنێدا خەندقی، و ب حەز و ڤیانێت ماددی و عەردی گران بووی، ئەو وژدانا ب قەید و زنجیرێت چیڤانۆك و شەهوەتا هاتیە گرێدان، هەتا د ڤان بیاڤێت شەڕێ دەروونیدا دگەل سەحابە و موسلمانا ب سەرکەفتی، گەلەك مەیدانێت دی یێت شەڕی کەفتنە بەرسینگی دگەل دژمنێت ڤی دینی، ئەوێت بەرڤە راوستیاین و ب رژدی کار دکر بۆ هەلکێشانا وێ شتلا تەڕ و نازك ژ رە و رویشالا .. بەری رهێت خۆ د عەردیدا ببەتە خوار و تایێت خۆ بەلاڤکەت، و گەلەك مەیدانێت دی ڤەدبوون.. هێژ گزیرتا عەرەبی ب دویماهی نەهاتی، لەشکەرێ رۆمێ خۆ بەرهەڤ دکر دا ب سەر ڤێ ئوممەتا نویدا بگریت و بنبڕ بکەت.

د وان هەڤڕکی و ململانێ و هەڤکێشاندا، هێژ شەڕێ ئێکێ ـ شەڕێ وژدانێ ـ ب دویماهی نەهاتی، چونکی شەڕەکێ بەردەوامە هندی دنیا هەی، شەیتان دئازرینیت، و بزاڤێت خۆ گاڤەکا ب تنێ ژی د ناف وژدانا مرۆڤاتیێدا ناراوستینیت. و ل بەرامبەر ژی.. موحەممەد ﷺ یێ بەردەوام بوو سەر گازیێ و گوهۆڕین و ئاڤاکرنا مرۆڤا، د ڤی شەڕێ بەردەوام و د گەلەك مەیدانادا، و دگەل بەرتەنگیا ژیارێ و رەنج و واستیان و جیهادا بەردەوام، باوەردارا ل بەر وێ

سیبەرێ بێنا خۆ ڤەددا و دل تەنا بوون، و دگەل هندێ د بزاڤ و بەرهەڤیەکا بەردەوامدا بوون و د بێنفرەه بوون سەر هەمی نەخۆشیا، د رابوون و نڤێژێت شەڤێدا، د پەرستنا خودێدا، د خواندنا قورئانێدا، و د هەمی پێگریاندا.. یێت فەرمانا وان پێ هاتیەکرن[1].

ئها ب ڤی رەنگی.. پتر ژ بیست سالا د شەڕێ بەردەوامدا بوو، ژبلی ئارمانجا ئەو پێ هاتی.. چاڤێ وی ل چو دی نەبوو. هەتا گازیا ئیسلامێ د هەمی بیاڤاندا سەرکەفتی، مرۆڤێت ئاقلدار ژێ مانە مەندەهۆش، گزیرتا عەرەبی هەمی کەفتە بن دەستێ وی، قرێژ و نەفامیا بەری ئیسلامێ، هاتە رامالین، مەژی هشك و عەقل ئالۆز.. زڤرینە سەر هشێت خۆ، دەست ژ بوتا بەردان، و شکاندن ژی، و دەنگێ تاکپەرستیێ ل هەمی جها بلند بوو، دەنگێ بانگی بۆ نڤێژا.. عەسمان و بیابان تژیکرن و ب باوەریا نوی ساخکرنەڤە، زانا و قورئانخوین بەرەف باکووری و باشووری چۆن قورئان دخواند و شریعەتێ خودێ ب جھ دئینا.

ئویجاخ و ملەتێت ژێك بەلاڤ و ڤەقەتیایی بوونە ئێك، و خەلك ژ پەرستنا مرۆڤا دەرکەفت.. بۆ پەرستنا خودایێ مەزن، ئێدی جوداییا چینایەتی، و چینا هەژار و تەپەسەرکرن نەما. ئاغا و کۆلەدار، سەردەست و بندەست، زۆردار و زۆری لێ کری نەمان، مرۆڤێت موسلمان ب دیتنا ئیسلامێ هەمی وەکی ئێکن بەندەیێت خودێنە، برایێت ئێکن، د گوهدارن بۆ فەرمانێت خودێ، خودێ ئەو ژ دفن بلندی و مەژی هشکی و نەفامیا بەری ئیسلامێ قورتالکرن. ژ عەرەبا و ملەتێت دی، ژ یێت رەش و یێت سپی و یێت سۆر.. کەس ژ کەسێ باشتر نینە، پیڤەرێ باشیێ ل دەف هەمیا بوو تەقوا و نێزیکبوونا ژ خودێ، مرۆڤ هەمی کورێت ئادەمینە، و ئادەم ژ ئاخێیە. ئها هۆسا ئیسلامێ هەمی کرنە ئێك، ئێکگرتنا مرۆڤاتیێ و دادپەروەریا جڤاکی، سەرفەرازیا مرۆڤی د مەسەلێت دنیایێ و ئاخرەتێدا، کاودان

1. في ظلال القرآن، سيد قطب 29/ 168 ـ 169.

هاتنه گوهۆڕین، رویێ عەردی هاتە گوهۆڕین، هزروبیر هاتنە گوهۆڕین، و دیرۆك کەفتە سەر هێلا راست.

بەری ئیسلامێ.. نەزانین و مەژی هشکی سەروەر بوون، وژدان د تەنگاڤیێدا بوو، پیڤەر و هەڤکێش د ئالیسەنگ بوون، زۆرداری و کۆلەداری یا بەلاڤ بوو، پێلێت زەنگینیا ب گونەه و نەرەوا و هەژاریا ب رەزالەت د مشە بوون، و پەردا کوفرێ و سەرداچۆن و تاریاتیێ ب سەر هەمیادا دگرت، هەرچەندە ئایینێت عەسمانی هەبوون، بەلێ ژ رێکا دورست لادا بوو و سەرداچۆبوون، و لاواز ببوون، وەك هێز و دەستهەلات ل سەر مرۆڤا نەمابوو، ببوونە هندەك رێ و رەسمێت د بێ گیان و کارتێکرن ل دەروونا نەدکر.

دەمێ پەیاما ئیسلامێ جهێ خۆ د ژیانا مرۆڤاتیێدا کری، مرۆڤ ژ ئاشۆپ و چیڤانۆکا قورتالکرن، ژ کۆلەداریێ، ژ گەندەلی و هزرێت گەنی، ژ زۆرداری و سەرداچۆنێ، ژ هەلوەشیان و ژێکڤەبوونێ، ژ جودایيا چیناتیێ، ژ تەکڕەوی و دکتاتۆریەتێ، ژ سەردابرن و خاپاندنێت کاهنا.

و جارەکا دی سەر ژ نوی ژیانا مرۆڤاتیێ ل سەر هندەك تێگەهێت پاك و دورست ئاڤاکر، ژ ئازادی و نویاتیێ، و زانست و باوەریێ، و دادپەروەری و مافێت مرۆڤی، و خەباتەکا بەردەوام بۆ گەشەکرن و پێشخستنا ژیانا مرۆڤی، کو هەرئێك د ژیانێدا بگەهیتە مافێت خۆ[1].

ب ڤان گوهۆرینا.. گزیرتا عەرەبی کەفتە د پێشکەفتنەکا پیرۆز و هەژیدا، کو چو جارا وەسا نەدیتی، و چو جارا دیرۆك و رۆژێت وەسا یێت گەش لێ پەیدانەبووینە.

★★★

1ـ ماذا خسر العالم بانحطاط المسلمين، سيد قطب ص14.

حەجا خاترخواستنێ

کاروبارێت گازیێ و گەهاندنا پەیامێ، و ئاڤاکرنا جڤاکەکێ نوی ل سەر بنیاتێ تاکپەرستیێ، ل سەر بنیاتێ پەیاما موحەممەد پێغەمبەری ﷺ ب جھ هاتن و تمام بوون، وەك هایدانەکا نەئاشکرا کەفتە سەر دلێ پێغەمبەری ﷺ، و وەسا هەست پێ کر کو مانا وی د دنیاییێدا یا بەرەف دویماهیێڤە دچیت، دەمێ سالا (10 مش) (معاذ) هنارتیە یەمەنێ، گۆتێ: دبیت تو پشتی ئەڤ سالە من نەبینیەڤە، و دبیت تو دبەر ڤێ مزگەفتا من و گۆرێ منرا ببۆری، ئینا (معاذ)ی کرە گری ژ خەریبییێت دویرکەفتنا ژ پێغەمبەری ﷺ.

خودێ وەسا حەزکر.. پێغەمبەری ﷺ بەرهەمێ گازیا خۆ دیت، کو سەخمەراتی وێ گازیێ.. پتر ژ بیست سالا ئیزا و نەخۆشی ددیتن، ل رەخێت مەکەهێ ب نهینی خۆ دگەهاندە شاند و نوینەرێت هۆز و ئویجاخێت عەرەبا، شریعەت و رێنماییێت دینی بۆ خۆ ژێ وەردگرتن، و وی ئەو دکرنە شاهد کو پەیاما خۆ یا گەهاندی و ئەمانەتێ خۆ یێ ب جھ ئینای، و شیرەت یێت ل ئوممەتێ کرین.

پێغەمبەری ﷺ د ناف سەحابێت خۆدا راگەهاند: وی ل بەرە بچیتە حەجێ و هەمی خۆ بەرهەڤکەن. گەلەك موسلمان ل مەدینێ کۆم بوون، و هەمیا حەزکر هەڤالینیا پێغەمبەری ﷺ بکەن د وێ گەشتێدا[1]. رۆژا شەمبی چار رۆژ مابوون بۆ هەیڤا (ذي القعدة)، پێغەمبەری ﷺ خۆ بۆ سەفەرێ بەرهەڤ کر، کارێ خۆ کر و خۆ پەیت کر، سەر و لەشێ خۆ دوهن کرن و پشتی نیڤرۆ ب پیا ب رێ کەفت هەتا گەهشتینە (ذا الحليفة)، بەری ئێڤار ببیت نڤێژا ئێڤاری دوو رکاعەت کرن، و وێ شەڤێ مانە ل وێرێ، دەمێ بوویە سپێدە.. گۆتە سەحابێت خۆ: ((شڤێدی قاسدەك بۆ من ژ دەف خودێ هات، و گۆت: نڤێژێ د نهالا پیرۆزدا بکە و بێژە: عومرەیەك د حەجێدا))[2].

1ـ مسلم عن جابر، باب حجة النبي 394/1.

2ـ رواه البخاري عن عمر 207/1.

بەری نڤێژا نیڤرۆ بکەت، سەرێ خۆ شویشت بۆ گرێدانا ئیحراما، پاشی عائیشایێ بێهنێت خۆش.. مسك ژی دگەل بوو، ل سەرێ وی و لەشێ وی کرن، هەتا رهێت وی و سەروچاڤێت وی دتەیسین، و هێلانە پێڤە نەشویشتن، جلکێت خۆ کرنە بەر خۆ و دوو رکاعەت نڤێژا نیڤرۆ کرن، و هەر ل جهێ نڤێژا خۆ تەکبیراتێت حەج و عومرێ بلندکرن، پاشی دەرکەفت و ل دەوارێ خۆ سویار بوو، و جارەکا دی تەکبیرات دان، و جارەکا دی تەکبیرات بلندکرن پشتی ژ وێرێ دەرکەفتین، و بەردەوامبوون سەر چۆنێ هەتا نێزیکی مەکەهێ بووین، ب شەڤێ مانە ل (ذي طوى)، پاشی چۆ د مەکەهێدا پشتی نڤێژا سپێدێ کری و سەرێ خۆ شویشتی، ژ سپێدەیا رۆژا ئێك شەمبی چار رۆژ ژ (ذي الحجة) سالا (10 مش) بۆریبوون، ئانکو: هەشت شەڤا ب رێکێڤە بوو، و ئەڤە چۆنەکا ناڤنجیە بۆ وێ رێکێ، دەمێ گەهشتینە مزگەفتا حەرام، تەوافا کەعبێ کر، پاشی ناڤبەرا سەفا و مەروایێدا هات و چۆ، و ئیحرامێت خۆ نەڤەکرن، چونکی کەوال دگەل خۆ ئینابوون بۆ ڤەکوشتنێ، پاشی چۆ باکوورێ مەکەهێ ل جهەکی دبێژنێ (الحجون) و بارەگەهێ خۆ دانا وێرێ، و نەزڤرِیڤە تەوافێ ژبلی تەوافا حەجێ، پاشی فەرمان دا سەحابا.. ئەوێت چو پەز و کەوال بۆ ڤەکوشتنێ دگەل خۆ نەئینایە، ئیحراما ب ئنیەتا عومرێ گرێدەن، و بچنە تەوافێ و سەفا و مەروایێ، و پاشی ب ئێکجاری ئیحرامێت خۆ دانن، سەحابە د دودل بوون و بۆ وان نەخۆش بوو، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەگەر چو سەرێت ڤەکوشتنێ دگەل من نەبان، ئەز ژی دا ئیحرامێت خۆ دانم)). ئینا یێ چو سەر دگەل نە، ئیحرامێت خۆ دانان و گوه دا فەرمانا وی.

رۆژا هەشتێ (ذي الحجة ـ يوم الترؤية) بەرەف مینایێ چۆ، و ل وێرێ نڤێژێت نیڤرۆ و ئێڤاری و مەغرەب و عەیشا و سپێدێ کرن (پێنج نڤێژ) پاشی خۆ پیچەك گرت هەتا رۆژ دەرکەفتی، پاشی بەرەف عەرەفێ چۆن، بەرێ خۆ دایێ بۆ وی کەپرەك یا ل (نمرة) چێکری، ل وێرێ ما هەتا رۆژ ئاڤا بووی، گۆت: ((دەوارێ

من (قصواء) بينن))، و سويار بوو چۆ د نهالێدا، و سەد و بيست و چار هزار.. ئان سەد و چل و چار هزار ل دەوروبەرێت وی كۆم ببوون. ئينا رابوو گۆتارەكا تەڤگر پێشكێش كر و گۆت: ((گەلی خەلكی.. گوهێ خۆ بدەنە من، ئەز نوزانم.. دبيت ژ ئەڤ ساله وێڤە ل ڤی جهی.. چو جارێت دی ئەز هەوە نەبينمەڤە[1]، خوينا هەوە و مالێ هەوە.. وەكی حەراميا ڤێ رۆژێ، و ڤێ هەيڤێ، و ڤی جهی، ل سەر هەوە د حەرامن. هەر كار و رەفتارەكا سەردەمێ نەزانينێ و بەری ئيسلامێ بيت، يا ل بن پێ من، و خوينا بەری ئيسلامێ هاتيە رشتن، چو پێ ناهێتەكرن، و ئێكەمين خوين د ئيسلامێدا هاتيە رشتن، خوينا (ابن ربيعة بن الحارث)يە، يێ ل بەنی سەعد هاتيە شيرڤەكرن، و (هذيل) ئەو كوشت، و ريبايا بەری ئيسلامێ دهاتەكرن ب دويماهی هات، و ئێكەمين ريبا بێتە راكرن، دێ ژ عەباس كورێ (عبد المطلب) دەسپێكەين و چويێ بۆ خۆ ناهێليت. تەقوا خودێ بكەن د راستا ژناندا، هەوە ئەو يێت وەرگرتين وەك ئەمانەتێت خودێ ل دەف هەوە، دويف شريعەتێ خودێ بۆ هەوە يێت حەلال بووين، هەوە ماف يێ ل سەر وان هەی د دەهمەن پاقژ بن، و يا وەسا نەبيت.. سزايێ خودێ بۆ ديركری بدەنە بەر. و وان ماف يێ ل سەر هەوە هەی.. رزقێ وان و مافێ وان ب چاكی بۆ پەيداكەن، يا من بۆ هەوە پاش خۆ هێلای، ئەگەر هوين بگرن.. چو جارا بەرزەنابن، پەرتۆكا خودێيە[2].

گەلی مرۆڤا.. چو پێغەمبەر پشتی من نينن، چو ئوممەت پشتی هەوە نينن، ڤێجا ب دورستی خودايێ خۆ بپەرێسن، و هەر پێنج نڤێژێت خۆ بكەن، و هەيڤا خۆ يا رەمەزانێ ب رۆژی بن، و زكاتا مالێ خۆ بدەن، مال و دەروونێت خۆ پێ پاقژ بكەن، و حەجا خۆ بكەن، و گوه بدەنە رێبەرێت خۆ، دێ چنە بەحەشتا خودايێ خۆ[3].

---

1. ئبن هيشام 603/2.

2. صحيح مسلم باب حجة النبي 397/1.

3. معدن الرجال، رواه ئبن ماجة وئبن عساكر، رحمة للعالمين 263/1.

و دێ پسیارا من ژ هەوە ئێتەکرن، هوین بۆ من چ دبێژن؟))، گۆتن: ئەم شاهدین تە پەیام گەهاند، و تە شیرەت کرن، تبلا خۆ یا شەهدێ بلندکرە عەسمانی و سێ جارا گۆت: ((یا خودێ.. تو شاهدبە ل سەر))[1].

و ئەوێ ئاخفتنا پێغەمبەری ﷺ ب دەنگەکێ بلند بۆ خەلکی ل عەرەفێ ڤەدگوهاست، رەبیعە کورێ ئومەیە کورێ خەلەف بوو[2].

پشتی پێغەمبەری ﷺ گۆتارا خۆ ب دویماهی ئینای، ئەڤ ئایەتا قورئانێ بۆ هاتە خوار: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ (المائدة:3)، ئانکو: ئەڤرۆ من دینێ هەوە تەمام کر [کێماسی تێدا نەمایە، ژبەر هندێ نابیت چو ژێ بێتە کێمکرن و چو لێ زێدە ببیت] و من خنێك و کەرەمێت خۆ بۆ هەوە تەکووزکرن. [بگرە ژ راستەڕێکرنێ و تەکووزکرنا دینی و ڤەکرنا مەکەهێ و بێ هیڤیکرنا گاوران ژ دینێ هەوە کو بشێن پویچکەن و نەهێلن]، و ئەز رازیمە ئیسلام دینێ هەوەبیت.

دەمێ عومەری های ژێ بووی، کرە گری، گۆتنێ: تو بۆچی دکەیە گری؟ گۆت: هەر تشتەکێ تمام ببیت.. دێ بەرەف کێمبوونێ چیت[3].

پشتی گۆتارێ.. بیلالی بانگ دا، پاشی قامەت گرت، پێغەمبەری ﷺ نڤێژا نیڤرۆ ل بەری خەلکی کر، و دویفدا قامەت گرت و نڤێژا ئێڤاری کر، ناڤبەرا وان.. چو نڤێژێت سونەت نەکرن. پاشی ل دەوارێ خۆ سویار بوو، و هەڤسارێ وێ ب دەستێ خۆ گرت، بەرێ خۆ دا قیبلێ و ما راوستیای هەتا رۆژ ئاڤابووی، و پیچەك زەراتی چۆ خوار، ئوسامە دویفڕا دچۆ هەتا گەهشتینە موزدەلیفە، ل وێرێ نڤێژێت مەغرەب و عەیشا ب ئێك بانگ و دوو قامەتا کرن، و چو تەسبیحات ناڤبەرا وان نەدان، پاشی نڤست هەتا بوویە سپێدە، نڤێژا خۆ پشتی

1ـ رواه مسلم 379/1.

2ـ ئبن هیشام 605/2.

3ـ رواه البخاري عن ابن عمر، رحمة للعالمين 265/1.

بانگی و قامەتێ کر، پاشی ل دەوارێ خۆ سویار بوو و ب رێ کەفت هەتا گەهشتیە موزدەلیفێ، ل وێرێ بەرقیبلە راوستیا و هەر دوعا کرن و تەهلیل و تەکبیر دگۆتن هەتا واستیای. پاشی ژ موزدەلیفێ چۆ مینایێ بەری رۆژ بهەلێت، پاشی (الفضل بن عباس) دا دگەل خۆ و چۆ نهالا (المحسر) و پیچەك خۆ دا رەخەکی، پاشی رێکا نیڤێ گرت، ئەوا راست دچیتە رەجما شەیتانی یا مەزن، ئەوا ل نك دارێ، ل وی دەمی دارەك ل دەف بوو، و دبێژنێ: (جمرة العقبة)، و دبێژنێ: رەجما ئێکێ، و ل وێرێ حەفت بەرك هاڤێتن، دگەل هەر بەرکەکی دگۆت: (الله أكبر)، بەرك دهاڤێتنە د نهالێدا، پاشی چۆ جهێ ڤەکوشتنا پەزی، وی ب دەستێت خۆ شێست و سێ سەر ڤەکوشتن، پاشی گۆتە عەلی: ((وەرە تو یێت مایی ڤەکوژە))، وی ژی سیھ و حەفت ڤەکوشتن و بوونە سەد تمام، پاشی گۆتە عەلی: ((ژ هەر سەرەکی پشکەکا گۆشتی بینە))، کرنە د قازانەکێدا و کەلاندن، و ژ وی گۆشتی خوار و ئاڤك ڤەخوار.

پاشی پێغەمبەر ﷺ ل دەوارێ خۆ سویار بوو و چۆ تەوافا کەعبێ کر، و نڤێژا نیڤرۆ ل مەکەهێ کر، پاشی چۆ دەف هندەك زەلامێت بنەمالا (عبد المطلب) و گۆتێ: ((گەلی بنەمالا (عبد المطلب) بەرگریێ ژ ڤێ ئاڤدانا خۆ بکەن، ئەگەر خەلك هەڤرکیا هەوە بکەت و شەڕێ هەوە بکەن کو ڤێ ئاڤدانێ ژ هەوە وەربگرن، ئەژی دێ خۆ دەمە دگەل هەوە))، پاشی ئامانەکێ ئاڤێ دا ڤێ.. و ژێ ڤەخوار[1].

و رۆژا ڤەکوشتنێ ـ رۆژا جەژنێ ـ (10/ی ذي الحجة) پشتی رۆژ دەرکەفتی و پیچەك بلند بووی، پێغەمبەری ﷺ گۆتارەك پێشکێش کر، و عەلی ئاخفتنا وی ب دەنگەکێ بلند ڤەدگوهاست، و خەلك هندەك د روینشتی بوون و هندەك شپیاڤە بوون[2]، و هندەك ئاخفتنێت خۆ یێت رۆژا بەری هنگی گۆتین، دوبارەکرن، موسلم و بوخاری ژ ئەبو بەکر ڤەدگوهێزن، گۆت: رۆژا ڤەکوشتنێ.. پێغەمبەری

1ـ رواه مسلم عن جابر، باب حجة النبي 1/397-400.

2ـ رواه أبو داود، باب أي وقت يخطب يوم النحر 1/270.

ﷺ گۆتارەك بۆ مە پێشكێش كر و گۆت: ((ئەڤە خودێ عەرد و عەسمان داناین، زەمان هەروەكی خۆ دزڤڕیت، سال دوازدە هەیڤن، ژ وان: چار د حەرامن شەڕ تێدا بێتەكرن، سێ هەیف دویڤێكدانە، (ذو القعدة، و ذو الحجة، و محرم)، و رەجەب یا د ناڤبەرا (جمادي و شعبان)دا)).

و گۆت: ((ئەڤە كیژ هەیڤە؟))، مە گۆت: خودێ و پێغەمبەرێ وی باشتر دزانن، خۆ بێ دەنگ كر، هەتا مە هزركر دێ ناڤەكێ دی دانیتە سەر هەیڤێ، و گۆت: ((ما نه (ذي الحجة)یە؟))، مە گۆتێ: بەلێ. گۆت: ((ئەڤە كیژ باژێرە؟))، مە گۆتێ: خودێ و پێغەمبەرێ وی باشتر دزانن، خۆ بێ دەنگ كر، مە هزركر دێ ناڤەكێ دی دانیتە سەر، پاشی گۆت: ((ما ئەڤە نەمەكەهە))، مە گۆتێ: بەلێ. گۆت: ((پا ئەڤرۆ چ رۆژە؟))، مە گۆت: خودێ و پێغەمبەرێ وی باشتر دزانن، هەتا مە هزركر دێ ناڤەكێ دی دانیتە سەر، پاشی گۆت: ((ما نەرۆژا ڤەكوشتنێیە؟))، مە گۆتێ: بەلێ. گۆت: ((خوینا هەوە و مالێ هەوە و نامویسا هەوە ل سەر هەوە حەرامن وەكی حەرامیا ڤێ رۆژا هەوە، ل ڤی باژێرێ هەوە، د ڤێ هەیڤا هەوەدا)).

((دێ هوین چنە دەف خودایێ خۆ، دێ پسیارا كارێت هەوە ژ هەوە هێتەكرن، ڤێجا پشتی من سەردا نەچن.. هندەك ژ هەوە هندەكا بكوژن، ئەرێ من گەهاند هەوە؟))، گۆتن: بەلێ. گۆت: ((یا خودێ تو ل سەر ببە شاهد، یێ ل ڤێرێ بەرهەڤ بووی بگەهینیتە وی یێ نەلڤێرە، دبیت ئەوێ دگەهینیت باشتر تێ بگەهیت))[1].

و د ریوایەتەكێدا، وی د وێ گۆتارا خۆدا گۆت: هەركەسێ گونەهێ بكەت، دێ زیانێ ل خۆ كەت. نە گونەها بابێ ل سەر كوریە، و نەیا كوری ل سەر بابێیە، و شەیتان یێ بێهیڤی بووی كو پەرستنا وی د ڤی باژێرێ هەوەدا بێتەكرن، بەلێ دێ گوهداریا وی د هندەك كارادا هێتەكرن.. هوین دبینن د بچویكن، و دێ ئەو ب هندێ یێ رازی بیت[2].

1ـ صحيح البخاري، باب الخطبة أيام منى: 234/1.

2ـ رواه الترمذي، 38/2، 135. ابن ماجة في الحج، مشكاة المصابيح 234/1.

و رۆژێت جەژنێ (أيام التشريق) ل مینایێ بوو زکر و پەرستنا خودێ دکر و شوینوار و نیشانێت شیرکێ ژێ دبرن و رادکرن.

و د رۆژێت جەژنێدا ژی گۆتارەك پێشکێش کر. ئەبو داوود ژ (سراء) کچا نەهبان ڤەدگێریت، گۆت: رۆژا ڤەکوشتنێ پێغەمبەری ﷺ گۆتارەك بۆ مە پێشکێش کر، و گۆت: ((مانە ئەڤە نافەراستا رۆژێت جەژنێیە؟))[1]، و گۆتارا وی د ڤێ رۆژێدا، وەکی گۆتارا وی یا رۆژا ئێکێ بوو، و ئەڤ گۆتارە پێشکێش کر.. پشتی سۆرەتا (النصر) هاتیە خوار.

و رۆژا دووێ یا دەرکەفتنێ (13/ی ذي الحجة) پێغەمبەر ﷺ ژ مینایێ دەرکەفت و چۆ وارێت بەنی کینانە ل (أبطح)، و رۆژا خۆ دگەل شەڤێ ل وێرێ بۆراند، نڤێژێت نیڤرۆ و ئێڤاری و مەغرەب و عەیشا ل وێرێ کرن، و پشتی نڤستنەکا سڤك.. ل دەوارێ خۆ سویار بوو و چۆ تەوافا خاترخواستنێ کر، و گۆتە سەحابا هوین ژی وەبکەن. پشتی مەناسکێت حەجێ ب دویماهی هاتین، بەرەف مەدینێ ب رێ کەفتن، نە دا بێهنا خۆ ڤەدەت، بەلێ دا جارەکا دی دەست ب خەبات و جیهادا د رێکا خودێدا بکەتەڤە[2].

دویماهی لەشکەر هاتیە هنارتن:

خۆمەزنکرن و دفنبلندیا رۆمێ وەلێ کربوو: یێ موسلمان ببیت مافێ ژیانێ نینە، و یێ ژ پشتەڤانێت وێ موسلمان ببا، دکوشت، هەروەکی فەروە کورێ عەمرویێ (جذام)ی کوشتی، والیێ مەعان بوو ژ لایێ رۆمێڤە.

ژبەر زۆرداری و خۆمەزنکرن و سەرداچۆنا وان، پێغەمبەری ﷺ ل هەیڤا (صفر/ئ 11 مش) لەشکەرەك ب سەرکرداتیا ئوسامە کورێ زەید بەرهەڤ کر، و

1ـ أبو داود باب أي يوم يخطب بمنى 269/1.

2ـ بۆ بەرفرەهیا حەجا پێغەمبەری ﷺ بەرێ خۆ بدە: صحيح البخاري كتاب المناسك ج1 و631/2، صحيح مسلم باب حجة النبي، فتح الباري ج3 شرح المناسك وج8/103-110، ئبن هيشام 601/2-605، زاد المعاد 296/1، 218-240.

گۆتێ: ((دێ چیە سەر تخویبێت (بلقاء) و دارووم ل وەلاتێ فلستینێ))، مەرەما وی ب وی لەشکەری ترساندنا رۆمێ و پەیداکرنا باوەریێ بوو ل دەف عەرەبێت سەر تخویبی، دا وێ هزرێ نەکەن کو ئەو زۆرداریا کەنیسە دکەت.. چو دویفرا ناهێت، و یێ موسلمان ببیت سزایێ وی کوشتنە و دێ هۆسا مینیت.

و خەلکی بەحسێ سەرکردێ لەشکەری کر کو هێژ گەنجەکێ بچویکە، و هنارتنا وی ڤەهێلا، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((ئەگەر هوین رەخنە و گازندا ژ سەرکرداتیا وی بکەن، هەوە بەری وی رەخنە و گازندە ژ سەرکرداتیا بابێ وی ژی دکرن، و ئەز ب خودێ سویند دخۆم.. ئەو یێ هەژی سەرکرداتیێ بوو، و ژ هەمیا خۆشڤیتر بوو ل دەف من، و ئەڤە پشتی وی.. ژ هەمی خەلکی خۆشڤیترە ل دەف من))[1]. پشتی ڤێ رژدی و دوپاتیا پێغەمبەری ﷺ، موسلمان ل دۆر ئوسامەی کۆم بوون و خۆ دا دگەل لەشکەرێ وی، و لەشکەر ژ مەدینێ دەرکەفت و گەهشتە (جرف)، ـ قویناغەکێ ژ مەدینێ دویر ـ بەلێ دەنگ و باسێت نەساخیا پێغەمبەری ﷺ ئەو ئالۆزکرن، و نەڤیان بچن هەتا تشتەکی ژێ بزانن، کا حەزکرنا خودێ ل سەر چیە.

و خودێ وەسا حەزکر: ئەڤە ببیتە ئێکەمین لەشکەر سەردەمێ خیلافەتا ئەبو بەکر بێتە هنارتن[2].

★★★

1ـ صحيح البخاري، باب بعث النبي ﷺ أسامة 612/2.

2ـ صحيح البخاري، 612/2. ابن هشام 606/2، 650.

نیشان و دەسپێکێت خاترخواستنێ:

دەمێ گازی تمام بووی، و ئیسلامێ زالگەهی سەر کاودانا کری، هەست ب نیشانێت دویماهیا ژیانا خۆ و وەغەرکرنێ دکر، و ئەڤە ژ کار و گۆتنێت وی د دیار بوون.

د رەمەزانا سالا (10 مش)دا، بیست رۆژا ما د ئعتیکافێدا، و جبریلی دوو جارا قورئان دگەل ڤەدخواند و شرۆڤەکر، و سالێت بەری هنگی دەھ رۆژا ب تنێ دما د ئعتیکافێدا. و د حەجا خاترخواستنێدا گۆت: ((ئەز نوزانم.. دبیت پشتی ئەڤ سالە ئەز ل ڤی جهی هەوە نەبینمەڤە))، و ل رەجما شەیتانی یا مەزن گۆت: ((رێ و رەسمێت حەجا خۆ بۆ خۆ ژ من بگرن، دبیت ئەز پشتی ئەڤ سالە نەهێمەڤە حەجێ))، و د رۆژێت نیڤا جەژنێدا (أیام التشریق) سۆرەتا (النصر) هاتە خوار، زانی ئەڤە خاترخواستنە، و ئەڤ هەست و بەرهەڤیە د دەروونیدا بۆ پەیدابوون.

ل دەسپێکێت هەیڤا (صفر/ێ 11 مش)، پێغەمبەر ﷺ چۆ ئوحودێ و نڤێژ ل سەر شەهیدا کر، وەك خاترخواستن بۆ ساخا و مریا، پاشی چۆ سەر مینبەرێ و گۆت: ((من د بەری هەوەراکر، و ئەز شاهدم سەر هەوە، ب خودێ ئها نوکە ئەز یێ بەرێ خۆ ددەمە برکێ، و کلیلێت خزینێت عەردی یێت بۆ من هاتینە دان، ئان کلیلێت عەردی، ب خودێ.. ئەز ناترسم هوین پشتی من ببنە موشرك، بەلێ ئەز دترسم هوین هندەك تشتێت بەرامبەر شیرکێ بکەن))[1].

جارەکێ نیڤ شەڤ دەرکەفتە گۆڕستانا بەقیعێ و دوعاکرن.. خودێ گونەهێت وان بغەفرینیت، و گۆت: ((سلاڤ ل سەر هەوە بن گەلی خەلکێ گۆڕستانا.. یا ب سەرێ هەوە هاتی.. خودێ ل سەر هەوە سڤك بکەت، ل ڤێ سپێدا ل هەوە هەلاتی، هەروەکی ل هەمی خەلکی هەلاتی، فتنە و نەخۆشی وەکی پارچێت شەڤا تاری

1. متفق علیه، صحیح البخاري 585/2.

یێت دهێن، ئێك دویف ئێکێ، و ئاخرەت ژ دنیایێ دژوارترە))، و مزگینی دایێ و گۆت: ((بێ گۆمان ئەم دێ گەهینە هەوە)).

دەسپێکا نەساخیێ:

(29/ی صفر/ 11 مش)، رۆژا دووشەمبی بوو، پێغەمبەر ﷺ بەرهەڤی جەنازەکی بوو ل بەقیع، دەمێ زڤڕی.. ب رێکێڤە سەرێ وی ئێشا، و تایەکا گەرم گرت، ژ وی پاتێ هاڤێتیە سەرێ خۆ دیار بوو.

پێغەمبەری ﷺ یازدە رۆژا پێشیا موسلمانا نڤێژ دکر و یێ نەساخ بوو، و نەساخیا وی هەمی، سێزدە ئان چاردە رۆژ بوون.

حەفتیا دویماهیێ:

نەساخیا پێغەمبەری ﷺ ل سەر گران بوو، و پسیارا هەڤژینێت خۆ دکر: ((سوبەهی ئەز ل کیڤەمە؟)) وان مەرەما وی زانی و دەستویری دایێ ل جهێ وی دڤێت لێ بمینیت. ئینا (الفضل) کورێ عەباس و عەلی کورێ (أبو طالب) ملێت وی گرتن و برە مالا عائیشایێ و سەرێ وی یێ گرێدایی بوو و پێنگاڤێت خۆ هێدی دهاڤێتن، و حەفتیا دویماهیێ ژ ژیانا خۆ ل مالا وێ بۆراند.

و عائیشایێ ئەو ئایەت و دوعایێت وێ ژ پێغەمبەری ﷺ گرتین پێڤە دخواندن و پف دکرێ و دەستێ وی ڤێدا دئینا خوار، دا خودێ بەرەکەت و سلامەتیێ بدەتێ.

بەری وەغەرکرنێ ب پێنج رۆژا:

رۆژا چارشەمبیا بەری وەغەرکرنێ، تایا وی یا گەرم گەلەك زێدە بوو، و ئێشا وی دژوار بوو و دلگرتی بوو، پاشی گۆت: ((حەفت مەشکێت ئاڤێ ژ بیرێت ژێك جودا ب منداکەن دا تایا من سست ببیت و بشێم بچمە ناف خەلکی)). ئینا دانا سەر جهەکی و هەر ئاڤ لێ کر.. هەتا گۆتی: ((بەسە، بەسە))، و هەست پێ کر ئێشا وی یا سڤك بووی، ئینا چۆ د مزگەفتێڤە و سەرێ وی یێ گرێدایی بوو، چۆ

روینشته سەر مینبەرێ، سەحابە ل دەوروبەرێت وی کۆم ببوون، بۆ وان ئاخفت و گۆت:

((لەعنەتا خودێ ل جوهی و فەلا بیت، گۆرێت پێغەمبەرێت خۆ کرنە مزگەفت)). و د ریوایەتەکا دیدا، گۆت: ((خودێ جوهی و فەلا بکوژیت.. گۆرێت پێغەمبەرێت خۆ کرنە مزگەفت))[1]. و گۆت: ((گۆرێ من پشتی من نەکەنە بوت))[2].

پاشی گۆتە موسلمانا: ((یێ من زیانەك گەهاندبیتێ و ئێشاندبیت.. ئەڤە پشتا من، بلا بهێت تۆلا خۆ ڤەکەت، یێ من ئاخفتنەکا زڤر و نەخۆش گۆتبیتێ، بلا ئەو ژی بێژیتە من))، پاشی ژ مینبەرێ هاتە خوار و نڤێژا نیڤرۆ کر، و زڤرِی چۆ سەر مینبەرێ، و هەر بەحسێ هندێ کر کا کێ تشتەك ل سەر وی هەیە، زەلامەك رابوو و گۆت: سێ دەرهەمێت من یێت ل تە، ئینا گۆت: ((فضل.. پارێت وی بدێ))، پاشی گۆت: ((وەسیەتا من ل هەوە: دگەل پشتەڤانا د باش بن، ئەو زك و پشتا منن، یا ل سەر وان.. یا ب جھ ئینای، یا مافێ وان یا مای، قەنجیێت وان پێشچاڤێت هەوە بن، و ل خەلەتیێت وان ببۆرن)). و د ریوایەتەکا دیدا.. یا گۆتی: ((خەلك دێ زێدەبن و پشتەڤان دێ هەر کێم بن، هەتا وەکی خوێ د خوارنێدا لێ دهێن، ئەگەر ئێك ژ هەوە بەرپرسیەك کەفتە د دەستادا، و بشێت زیانێ ئان مفای بگەهینیت، بلا قەنجیێت وان بەرچاڤ وەربگریت، و ل خەلەتیێت وان ببۆریت))[3].

پاشی گۆت: ((بەندەیەکی.. خودێ گۆتیێ بۆ خۆ ناڤبەرا خەمل و خۆشیێت دنیایێ هەر تشتێ وی بڤێت، و یا ل دەف خودێ هەی ل ئاخرەتێ هەلبژێرە، وی بۆ خۆ یا ل دەف خودێ هەلبژارت)). ئەبو سەعیدێ خودری گۆت: ئەبو بەکر گرە گری و گۆت: دەیبابێت مە گۆری تە ببن ئەی پێغەمبەرێ خودێ. ئاخفتنا وی بۆ

---

1. صحيح البخاري 62/1، موطأ الإمام مالك ص360.
2. موطأ الإمام مالك ص65.
3. صحيح البخاري 536/1.

مه یا سەیر بوو، ئینا خەلکی گۆت: بەرێ خۆ بدەنە ڤی پیرەمێری.. پێغەمبەر ﷺ یێ بەحسێ بەندەیەکی دکەت، خودێ یا گۆتیێ بۆ خۆ ناڤبەرا خۆشیێت دنیایێ، و یا ل دەف خودێ هەی ل ئاخرەتێ هەلبژێرە، و ئەو یێ دبێژیت: دەیبابێت مە گۆری تە ببن! پێغەمبەری ﷺ بەحسێ خۆ بوو، و ئەبو بەکر ژ مە هەمیا زاناتر بوو[1]. پاشی گۆت: یێ پتر ژ هەمی خەلکی.. هەڤالینی و مالێ وی بۆ من ئێمنتر، ئەبو بەکرە، ئەگەر من کەسەك هەلبژارتبا هەر دگەل وی بمینم ژبلی خودێ، دا ئەبو بەکر هەلبژێرم، بەلێ براینی و حەژێکرنا د ئیسلامێدا چو دەرگەهێت مزگەفتێ ناهێلیتە ڤەکری.. دێ گریت، ژبلی دەرگەهێ ئەبو بەکر[2].

بەری وەغەرکرنێ ب چار رۆژا:

رۆژا پێنج شەمبی، چار رۆژا بەری وەغەرکرنێ، ئێشا وی ل سەر گران بوو، گۆت: ((کا وەرن دا نامەیەکێ بگەهینمە هەوە.. کو هوین پشتی وێ بەرزە نەبن))، هندەك زەلام دەف وی بوون ل مالا وی د روینشتی بوون، ژ وان عومەر بوو، عومەری گۆت: خۆ نێزیك بکەن.. نەساخیا وی یا ل سەر گران بووی، دا پێغەمبەرێ خودێ بۆ هەوە باخڤیت، گۆت: ((قورئان یاف هەوە، پەرتۆکا خودێ تێرا هەوە هەیە))، دەمێ ئاخفتن و نەلێکی پەیدابووین و دەنگ بلند بووین، پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((رابن ژ ڤێرێ دەرکەڤن))[3].

د وێ رۆژێدا.. پێغەمبەری ﷺ سێ وەسیەت کرن:

یا ئێکێ: دەرێخستنا جوهی و فەلا و موشرکان ژ گزیرتا عەرەبی.

یا دووێ: هنارتنا شاندا و لەشکەرێت جیهادێ، هەروەکی وی دهنارتن. و وەسیەتا سیێ ئەوێ دگۆت (راوي) ژبیرکر، دبیت پێگریا ب قورئانێ و سونەتێ بیت، ئان ب جهئینانا لەشکەرێ ئوسامەی بیت، ئان وەسیەتا نڤێژا و خێزانێ بیت.

1ـ متفق عليه، مشكاة المصابيح 546/2.

2ـ متفق عليه، مشكاة المصابيح 548/2، صحيح البخاري 22/1، 449، 638/2.

3ـ رواه البخاري عن أم الفضل، باب مرض النبي ﷺ 627/2.

د سەر هندێرا کو نەساخیا پێغەمبەری ﷺ گەلەك یا ل سەر گران بوو، هەتا وێ رۆژێ ژی ـ پێنج شەمبی.. چار رۆژا بەری وەغەرکرنێ ـ، هەمی نڤێژ پێشیا موسلمانا دکرن، وێ رۆژێ.. نڤێژا مەغرەب ژی پێشیا وان کر، و سۆرەتا (المرسلات عرفا) سەر نڤێژێ خواند[1].

نڤێژا عەیشا.. نەساخیا وی هێژ زێدەبوو، و نەشیا بچیتە مزگەفتێ. عائیشایێ گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ گۆت: ((خەلکی نڤێژ کر؟)) مە گۆتێ: نەخێر.. ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەو یێت ل هیڤیا تە، گۆت: ((بۆ من ئاڤێ ببەنە سەرشۆیێ))، مە بۆ بر، چۆ ئاڤ ل خۆ کر، دا چیتە سەر جهێ خۆ.. دلگرتی بوو، پاشی هشیار بوو، و گۆت: ((خەلکی نڤێژ کر؟)) پاشی بۆ جارا دووێ و سیێ ژی هەر دلگرتی بوو، وەکی جارا ئێکێ دا رابیت ئاڤێ ل خۆ کەت و دکەفتەڤە، دەمێ دچۆ سەر جهێ خۆ، پاشی هنارتە دویف ئەبو بەکرڕا دا نڤێژێ ل پێشیا خەلکی بکەت، و د وان رۆژادا[2] ئەبو بەکر (17) نڤێژ پێشیا موسلمانا کرن و هێژ پێغەمبەر ﷺ یێ ساخ.

و عائیشا دوو ئان سێ جارا چۆ دەف پێغەمبەری ﷺ و بۆ بابێ خۆ دگۆتێ کو پێشنڤێژیا موسلمانا نەکەت، دا دلێ کەسێ ژێ نەمینیت، پێغەمبەر ﷺ رازی نەبوو.. و گۆت: ((هوین ئەو ژنێت دگەل یوسفینە، بێژنە ئەبو بەکر بلا نڤێژێ پێشیا خەلکی بکەت)).

رۆژەکێ ئان دووا بەری وەغەرکرنێ:

رۆژا شەمبی.. ئان ئێك شەمبی، نەساخیا پێغەمبەری ﷺ ل سەر سڤك بوو، دوو زەلاما ملێت وی گرتن و چۆ مزگەفتێ بۆ نڤێژا نیڤرۆ، و ئەبو بەکر نڤێژ ل پێشیا خەلکی دکر، دەمێ ئەبو بەکر ئەو دیتی، ژ جهێ خۆ چۆ دا پاشڤە بزڤڕیت، پێغەمبەری ﷺ ب دەستی ئیشارەت دایێ و گۆتێ: ((ل جهێ خۆ بە))، و گۆت: ((من

1ـ صحيح البخاري 99/1.

2ـ صحيح البخاري، 99/1.

داننه ب رەخ ئەبو بەکرڤە))، دانا رەخێ چەپێ یێ ئەبو بەکر، دویف وی نڤێژ دکر و دەنگێ خۆ بۆ خەلکی بلند دکر[1].

رۆژەکێ بەری وەغەرکرنێ:

رۆژەکێ بەری وەغەرکەت ـ ئێك شەمبی ـ، پێغەمبەری ﷺ بەندەیێت خۆ ئازاکرن، حەفت دینار هەبوون.. کرنە سەدەقە، چەکێ خۆ دا موسلمانا، ب شەڤێ.. عائیشایێ زەیتا چرای بۆ خۆ ژ جیرانەکا خۆ قەرکر، مەتالێ وی رەهینە بوو دەف جوهیەکی بەرامبەر (30) ئامانێت (صاع) جەهی.

رۆژا دویماهیێ ژ ژیانا وی ﷺ:

ئەنەس کورێ مالك دبێژیت: رۆژا دوشەمبی موسلمان د نڤێژا سپێدێدا بوون، ئەبو بەکر ئیمامێ وان بوو، ژ نشکەکێڤە.. پێغەمبەری ﷺ پەردا ژۆرا عائیشایێ ڤەدا و بەرێ خۆ دا وان، ئەو یێت د رێزێت نڤێژێدا، گرنژی و کەیفا وی هات، پاشی ئەبو بەکر پاشڤە چۆ دا خۆ بگەهینیتە رێزێ، و هزر کر: دێ پێغەمبەر ﷺ هێت نڤێژێ پێشیا وان کەت، پێغەمبەری ﷺ دەستێ خۆ لێ بلندکر و ب ئیشارەتا گۆتێ: ((نڤێژا خۆ تمامکەن))، پاشی چۆ د ژۆرڤە و پەردە دانا، ئەنەس گۆت: هەما نێزیك بوو ژ کەیفادا.. موسلمان ژ نڤێژا خۆ دەرکەڤن[2]. و پشتی هنگی چو دەمێت دی یێت نڤێژێ ب سەر پێغەمبەریدا ﷺ نەهاتن.

پشتی رۆژ بلند بووی.. پێغەمبەری ﷺ بەر گوهێ (فاطمة)یێ ئاخفت، ئینا کرە گری، و جارەکا دی گازی کرێ و ئاخفتنەك ل بەر گوهێ وێ گۆت، کرە کەنی، عائیشا دبێژیت: پشتی هنگی.. مە پسیار ژ (فاطمة)یێ کر، ئینا گۆت: پێغەمبەری ﷺ گۆت: ئەو دێ د ڤێ نەساخیا خۆدا وەغەرکەت، و من کرە گری، پاشی ل بەر

1ـ صحيح البخاري 98/1 ـ 99.

2ـ صحيح البخاري، باب مرض النبي ﷺ 640/2.

گوهێ من ئاخفت و گۆته من: ((تو ئێکەمین کەسی ژ مالا من وەغەردکەی و دویف منرا دهێی))، ئینا من کره کەنی[1].

و پێغەمبەری ﷺ (فاطمة) ئاگەهدارکر کو مەزن و چاکا هەمی ژنێت جیهانێیە[2].

(فاطمة)یێ دیت پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یێ د سەروبەر و رەوشەکا چەندا نەخۆشدا، ئینا گۆت: وەی بۆ ڤێ نەخۆشیێ، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆتێ: ((ژ ئەڤرۆ وێڤە چو نەخۆشی ناگەهنە بابێ تە))[3].. پاشی گازی حەسەن و حوسەین کر و ماچیکرن، و وەسیەت ل موسلمانا کر: دگەل وان د باش بن، هەڤژینێت خۆ داخوازکرن، و شیرەت لێ کرن و بیرا وان ل تەقوا خودێ ئینا، و گەلەك تشت بۆ گۆتن، و ئێشا وی هەر زێدە بوو، و نیشان و شوینوارێت گۆشتێ ژەهرکری یێ وی ل خەیبەرێ خواری، ژێ دیاربوون، هەتا گۆت: ((عائیشا.. هێژ ئەز یێ هەست ب ئێشانا وی گۆشتێ من ل خەیبەرێ خواری دکەم، و نوکە ئەو دەمە.. ئەو ژەهر کارتێکرنێ ل من بکەت))[4].

و وەسیەت ل موسلمانا کر، و گۆت: ((نڤێژ.. نڤێژ.. و هەڤژینێت هەوە)) و چەند جارا ئەڤە دوبارەکر[5].

ل بەر مرنێ:

مرنا وی دەست پێ دکر و روحا وی سەردا چۆ.. و عائیشایێ پالا وی دابوو خۆ، دگۆت: ژ قەنجیێت خودێ دگەل من کرین، پێغەمبەرێ خودێ ﷺ د ژۆرا منڤە وەغەرکر، و د رۆژا مندا، و پالا وی ل من، و بەری بمریت.. خودێ تفا من و وی

---

1. هەر ئەو ژێدەر، 638/2.
2. رحمة للعالمين، 282/1.
3. صحيح البخاري، 641/2.
4. صحيح البخاري، 637/2.
5. صحيح البخاري، 637/2.

دگەلێك كۆمكرن، عەبدورەحمان كورێ ئەبو بەكر هاتە ژۆر و سیواكەك د دەستێ ویدا بوو، و من پالا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ دابوو خۆ، من دیت یێ بەرێ خۆ ددەتە سیواكی، من گۆتێ: تە سیواك دڤێت؟ ب سەری گۆت: ((بەلێ)). و د ریوایەتەكا دیدا: وی باشترین شێوە سیواك ب كار ئینا، و ئامانەكێ ئاڤێ ل دەف وی بوو.. دەستێ خۆ تێ هەلنا و سەروچاڤێت خۆ ڤەدمالین، و دگۆت: ((لا إله إلا الله.. إن للموت سكرات..))[1]. ئانكو: سەكەراتێت مرنێ چەند نەخۆشن.

پشتی سیواك ب كار ئینای، دەستێ خۆ ئان تبلا خۆ بلندكر و بەرێ وی ما ل بانی، و لێڤێت وی دلڤلڤین، عائیشایێ گوهێ خۆ ددایێ دگۆت: ((دگەل وان یێت تە قەنجی و نیعمەت دگەل كرین، ژ پێغەمبەرا و راستگۆ و شەهید و چاكا، یا خودێ.. تو گونەهێت من ژێ ببەی و دلۆڤانیێ ب من ببەی، و من بگەهینە دەف خودایێ بلند، یا خودێ.. ل دەف خودێ))[2]. سێ جارا ئەڤ ئاخفتنا دویماهیێ دوبارەكر، و دەستێ وی خاڤ بوو و دانا، و روحا وی یا پاك و پیرۆز ب سەردا چۆ، (إنا لله وإنا إليه راجعون).

ئەڤ بوویەرە .. دانێ سپێدێ بوو، رۆژا دوشەمبی (12/ی ربيع الأول/ 11 مش)، ژیێ وی شێست و سێ سال تمام بوون و چار رۆژ زێدە.

سەحابە ب خەم و كۆڤانا وەربوون:

و ئەڤ دەنگ و باسێ مەزن و نەخۆش بەلاڤ بوو، دنیا پێش چاڤێت خەلكێ مەدینێ تاری بوو. ئەنەس گۆت: چو رۆژ ژ وێ رۆژێ خۆشتر و گەشتر و باشتر نەبوون، رۆژا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ هاتیە مەدینێ، و من چو رۆژ ژ وێ رۆژێ تاریتر و نەخۆشتر و كرێتتر نەدیتینە.. رۆژا پێغەمبەرێ خودێ ﷺ تێدا وەغەركری[3].

1ـ صحيح البخاري 640/2.

2ـ صحيح البخاري، باب آخر ما تكلم النبي ﷺ 638/2-641.

3ـ مشكاة المصابيح 547/2.

دەمێ مری.. (فاطمة)یێ گۆت: وەی باب.. تو دویف گازیا خودایێ خۆ چۆی، وەی باب.. بەحەشتا فیردەوسێ جهێ تەیە، وەی باب.. بەهی و سەرەخۆشیێ ل جبریلی دکەین[1].

هەلویستێ عومەر:

ژبەر نەخۆشی و کارتێکرنا ڤی خەبەری، عومەری های ژ خۆ نەمابوو، و دگۆت: هندەك کەسێت دورِوی دبێژن: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یێ مری، و پێغەمبەرێ خودێ نەمریە، یێ چۆیە دەف خودایێ خۆ، هەروەکی مووسایێ کورێ عیمرانی چۆیە دەف خودایێ خۆ، و چل شەڤا خۆ ژ ملەتێ خۆ ڤەدەرکری، پاشی زڤرِی ناف وان، پشتی هندەکا گۆتی یێ مری[2]. ب خودێ.. دێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ زڤرِیتەڤە، دێ دەست و پێت وان زەلاما ژێڤەکەم یێت دبێژن ئەو یێ مری.

هەلویستێ ئەبو بەکر:

ئەبو بەکر ژ مالا خۆ دەرکەفت، ل هەسپی سویار بوو و چۆ مزگەفتێ، دگەل کەسێ نەئاخفت هەتا چۆیە ژۆرا کچا خۆ عائیشایێ، پاتەیەك سەر سەروچاڤێت پێغەمبەری ﷺ بوو، ژ سەر هاڤێت، و بەرێ خۆ دایێ، کرە گری و خۆ تێوەرکر و ماچیکر، و گۆت: دەیبابێت من گۆری تە ببن، خودێ دوو جارا مرنێ بۆ تە نائینیت، ئەجەلێ تە یێ هاتی و تو یێ مری. پاشی دەرکەفت و عومەر یێ دگەل خەلکی دئاخڤیت، گۆتێ: عومەر وەرە روینە، عومەر رازی نەبوو روینیت، ئینا خەلك چۆن دەف ئەبو بەکری کۆم بوون و ژ دەف عومەری چۆن. ئەبو بەکر گۆتە خەلکی: گوهێ خۆ بدەنێ: هەرکەسێ ژ هەوە موحەممەد دپەرست، ئەڤە موحەممەد مر، و یێ پەرستنا خودێ دکر، خودێ یێ ساخە و نامریت، و خودێ دبێژیت: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى

1ـ صحيح البخاري، باب مرض النبي ﷺ 641/2.

2ـ ئبن هيشام 655/2.

أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّـهُ الشَّاكِرِينَ﴾ (آل عمران:144)، ئانكو: و موحەممەد پێغەمبەرەكە ژ پێغەمبەران، و گەلەك پێغەمبەر بەری وی هاتینە و چۆینە، ڤێجا ئەگەر مر، یان هاتە كوشتن، هوین دێ ب پاشڤە زڤڕن، [و هلگەڕنە سەر گاوریێ] و هەچیێ ژ هەوە ب پاشڤە بزڤڕیتەڤە [و گاور ببیت] چو زیانێ ناگەهینیتە خودێ، و خودێ دێ خەلاتێ شوكرداران [ئەوێت خۆ راگرتین و ب پاشڤە نەزڤڕین] دەتێ.

ئبن عەباس دبێژیت: ب خودێ هەروەكی خەلكی نەزانیە خودێ ئەڤ ئایەتە یا ئینایە خوار.. یا ئەبو بەكر خواندی، ئینا هەمیا ئەڤ ئایەتە وەرگرت و بۆ خۆ دخواند.

ئبن ئەلوسەیەب گۆت: عومەر گۆت: ب خودێ.. دەمێ من های ژ ئەبو بەكر بووی ئەڤ ئایەتە خواندی، ئەز نەشیام ژ پیاڤە راوەستم و كەفتمە عەردی، ژ نوی من زانی پێغەمبەر ﷺ یێ مری[1].

بەرهەڤكرن و ڤەشارتنا جەنازێ پێغەمبەری ﷺ:

بەری پێغەمبەر ﷺ بێتە ڤەشارتن، دان و ستاندن و جەدەل و جڕە ل مالا بەنی ساعیدە د ناڤبەرا مشەخت و پشتەڤاناندا پەیدابوو كا دێ كی بیتە خەلیفێ وی، و ل دویماهیێ رێككەفتن كو ئەبو بەكر رضي الله عنه ببیتە خەلیفە. رۆژا دوشەمبی هەمی بۆری.. و خەلك یێ ب بابەتێ خەلیفەیڤە مژویل بوو، و شەڤا سێ شەمبی و هەتا بوویە سپێدە ژی، جەنازێ پێغەمبەری ﷺ هەر ل سەر نڤینێت خۆ بوو، جلكەك ب سەر دادابوو، و خێزانا وی دەرگەهە گرتبوو.

رۆژا سێ شەمبی.. سەحابا لەشێ پێغەمبەری ﷺ شویشت بێی جلكێت وی ژبەر بكەن، و ئەوێت ب شویشتنا وی رابووین: عەباس و عەلی، و (الفضل) و (قثم) هەردوو كورێت عەباس، و شەقران خزمەتكارێ پێغەمبەری و ئوسامە

1ـ صحيح البخاري، 640/2، 641.

كورێ زەيد و ئەوس كورێ خەولى. عەباس و هەردوو كورێت خۆ (الفضل) و (قثم) ئەو وەردگێرا، و ئوسامە و شەقران ئاڤ لێ دكر، و عەلى دشويشت، و ئەوس ئەو پالدابوو سينگێ خۆ.

كفنێ وى سێ پارچێت سپى بوون، بێ هچك و شاشك[1]. هەما تێ ئالاندبوو.

را و بۆچۆنێت ژێك جودا هەبوون كا ل كيرێ ڤەشێرن، ئەبو بەكر گۆت: من يا هاى ژ پێغەمبەرى ﷺ بووى گۆت: ((هەر جهێ پێغەمبەرەك لێ مربيت، هەر يێ ل وى جهى هاتيه ڤەشارتن)). ئينا (أبو طلحة)ى نڤينێت وى يێت ئەو ل سەر مرى راكرن، و ل جهێ وان كۆلا و گۆرێ وى ل وێرێ چێكر و ڤەشارت.

و سەحابە دەھ دەھە دچۆنە ژۆر و نڤێژ لێ دكر، هەر ئێكى بۆ خۆ نڤێژ لێ دكر، كەس پێش نڤێژ نەبوو، ل دەسپێكێ كەس و كار و ئويجاخا وى نڤێژ ل سەر كر، پاشى مشەختا، پاشى پشتەڤانا، و پشتى زەلاما ژنا نڤێژ لێ دكر، پاشى گەنج و زارۆكا.

هەتا رۆژا سێ شەمبى ژى ب هنديڤە بۆرى، و بوو شەڤا چارشەمبى، عائيشايێ گۆت: مە ئاگەھ ژ ڤەشارتنا پێغەمبەرى ﷺ نەبوو هەتا شەڤا چارشەمبى دەنگێ مەربێلا هاتى[2].

1ـ متفق عليه، صحيح البخاري 169/1، صحيح مسلم 306/1.

2ـ مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص471، صحيح البخاري، باب مرض النبي ﷺ، ئبن هيشام 649/2 ـ665، و تلقيح فهوم أهل الأثر ص38، 39، رحمة للعالمين 277/1 ـ286.

خێزانا پێغەمبەری

1ـ هێژ ل مەکەهێ بەری مشەختبوونێ، خێزانا وی پێك دهات ژ وی ب خۆ ﷺ، و هەڤژینا وی خەدیجا کچا خوەیلد، ژیێ وی (25) سال بوون دەمێ وێ شوی پێ کری، و ژیێ وێ چل سال بوون، و ئەو ئێکەمین هەڤژینا پێغەمبەری بوو ﷺ، و چو ژنێت دی ب سەر وێ نەئینان، و هەژمارەکا کچ و کورا ژێ هەبوون. ژ کورا.. کەس نەژیایە هەتا مەزن ببیت، و ژ کچا: زەینەب و روقەیە و (أم کلثوم) و (فاطمة)، زەینەبێ بەری مشەختبوونێ شوی ب کورخالەتێ خۆ (أبو العاص بن الربیع) کر، و روقەیە و (أم کلثوم) ئێك دویف ئێکێ شوی ب (عثمان بن عفان) رضی الله عنه کرن، و (فاطمة)یێ شوی ب عەلی کورێ (أبو طالب) کر، ناڤبەرا شەڕێت بەدرێ و ئوحودێ.

و یادیارە کا بۆچی پێغەمبەری ﷺ گەلەك ژن ئینابوون، گەلەك مەرەمێت ئیسلامێ و موسلمانا پێ هەبوون، پێغەمبەری ﷺ سێزدە ژن مەهرکربوون، ژ وان: دەمێ مری.. نەهە د ساخ بوون، و دوو یێت مرین هێژ ئەو یێ ساخ، ئێك ژ وان خەدیجا بوو، یا دی دەیکا هەژارا زەینەب کچا خوزەیمە، و دوو ژ وان.. نەچۆیە نڤینا وان، ناڤێت وان و کورتیەك ژ ژیانا وان:

2ـ سەودە کچا زەمعە، ل هەیڤا شەوالێ سالا (10)ێ ژ پێغەمبەرینیێ، ب چەند رۆژا پشتی وەغەرکرنا خەدیجایێ، بەری وی.. شوی ب کورمامەکێ خۆ کربوو دگۆتنێ سەکران کورێ عەمرو، ئەو کورمامێ وێ مر.

3ـ عائیشا کچا ئەبو بەکر ل هەیڤا شەوالێ سالا (11)ێ ژ پێغەمبەرینیێ شوی ب پێغەمبەری ﷺ کر، ئانکو: پشتی سەودە کچا زەمعەی ب سالەکێ، و بەری مشەختبوونێ ب دوو سال و پێنج هەیڤا، دەمێ شوی پێ کری.. ژیێ وێ شەش سال بوون، و پێغەمبەر ﷺ ل هەیڤا شەوالێ.. پشتی مشەختبوونێ ب حەفت هەیڤا چۆ نڤینا وێ، و ژیێ وێ بوو نەهە سال، و ژ هەمی هەڤژینێت وی ئەو ب

تنێ کچ بوو، و خۆشڤیترین کەس بوو ل دەف وی، و د فقهێ دینیدا.. ژ هەمی ژنێت ئوممەتێ شارەزاتر بوو، و چو ژن ژ وێ زاناتر نەبوون.

4. (حفصة) کچا عومەر کورێ (خطاب)، ناڤبەرا شەڕێت بەدرێ و ئوحودێ.. زەلامێ وێ خنیس کورێ (حذافة) یێ سەهمی مر، ئینا سالا (3 مش) شوی ب پێغەمبەری ﷺ کر.

5. زەینەب کچا خوزەیمە.. ژ بەنی هیلال کورێ عامر کورێ (صعصعة)، دگۆتنێ دەیکا هەژارا، ژبەر دلۆڤانیا وێ ب کەسێت هەژار و هاریکاریا وێ بۆ وان، هەڤژینا عەبدوللا کورێ جەحش بوو، دەمێ ل شەڕێ ئوحودێ شەهید بووی، پێغەمبەری ﷺ سالا (4 مش) ل خۆ مەهرکر، و پشتی بۆ خۆ ئینای ب دوو هەیڤا ئان سێیا.. چۆ بەر دلۆڤانیا خودێ.

6. ئوم سەلەمە.. هند کچا ئەبو ئومەیە، هەڤژینا ئەبو سەلەمەی بوو، ل هەیڤا (جمادي الآخرة) سالا (4 مش) مر، ئینا ل هەیڤا شەوالێ هەر د وێ سالێدا شوی ب پێغەمبەری ﷺ کر.

7. زەینەب کچا جەحش کورێ رەباب.. ژ بنەمالا ئەسەد کورێ خوزەیمە، کچا مەتا پێغەمبەری بوو، هەڤژینا زەیدێ کورێ (حارثة) بوو، کو دهاتە هەژمارتن کورێ پێغەمبەری، پشتی زەیدی ئەو بەردای، خودێ د قورئانێدا گۆتە پێغەمبەرێ خۆ ﷻ: ﴿فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا﴾ (الأحزاب:37)، ئانکو: ڤێجا وەختێ زەیدی هەوجەیی پێ [ب زەینەبا کچا جەحشی] نەمایی و بەردای، مە ل تە مارکر. و چەند ئایەت ژ سۆرەتا (الأحزاب) هاتینە خوار و ب بەرفرەهی بەحسێ زڕکورینیێ (زەلامەك زارۆکێ ئێکێ دی بکەتە کورێ خۆ) کری، ل هەیڤا (ذي القعدة) سالا (5 مش) پێغەمبەری ﷺ ئەو مەهرکر.

8. جوەیریە کچا (الحارث) مەزنێ (بني المصطلق) ژ خوزاعە، جاریە بوو دگەل دەستکەفتیێت موسلمانا د غەزوا (بني المصطلق)دا، بوو بەهرا (ثابت) کورێ

قەیس کورێ شەماس، پشتی پێشنیارێت موسلمانا.. پێغەمبەری ﷺ ل هەیڤا شەعبانێ سالا (6 مش) ل خۆ مەهرکر.

9. ئوم حەبیبە.. رەملە کچا ئەبو سوفیان، هەڤژینا عەبدوللا کورێ جەحش بوو، دگەل وی مشەخت بوو حەبەشە، عەبدوللا چۆ سەر دینێ مەسیحیا و ل وێرێ مر، و ئوم حەبیبە خۆ سەر دینێ خۆ و مشەختبوونا خۆ.. راگرت، دەمێ پێغەمبەری ﷺ نامەیەك دایەف عەمرو کورێ ئومەیە یێ (ضمري) و هنارتیە حەبەشە دەف نەجاشی ل هەیڤا موحەرەمێ سالا (7 مش)، ئوم حەبیبە ژ نەجاشی خواست، و وی ژی دایێ و دگەل شورەحبیل کورێ حەسەنە هنارت.. و مەهرکر.

10. (صفية) کچا حویەی کورێ (أخطب) ژ بەنی ئسرائیل، ژ جاریێت ل خەیبەرێ ب دەست موسلمانا کەفتین، پێغەمبەری ﷺ ئەو بۆ خۆ هەلبژارت، و پشتی موسلمان بووی ئازاکر، و پشتی ڤەکرنا خەیبەرێ سالا (7 مش) ل خۆ مەهرکر.

11. مەیموونە کچا (حارث)، خویشکا (أم الفضل) لوبابە کچا (حارث)، ل هەیڤا (ذي القعدة/ 7 مش) د سەفەرا عومرێدا ل خۆ مەهرکر، پشتی عومرە ب دویماهی ئیناى.

ئەڤە بوونە سێزدە ژن شوی ب پێغەمبەری ﷺ کری و چۆیە نڤینێت وان، دووا ژ وان وەغەرکر هێژ پێغەمبەر ﷺ یێ ساخ.. خەدیجا و زەینەب دەیکا هەژارا، و ئەو بەری هەر نەهە هەڤژینێت خۆ یێت دی چۆ بەر دلۆڤانیا خودێ.

و هەردوو یێت دی یێت نەچۆیە نڤینا وان، ئێك ژ وان ژ بەنی کیلاب بوو، و یا دی ژ کیندە بوو، و هندەك را و بۆچۆنێت ژێك جودا یێت هەین.. و پێدڤی بەرفرەهیێ ناکەت.

و یێت جاریە.. دوو بوون، یا ئێکێ (مارية القبطية) ئەوا مەزنێ مسرێ مقەوقەس بۆ کریە دیاری و کورەك (ئیبراهیم) ژێ بووی و هەر ل مەدینێ ل

(28 ئان 29/ی شەوالێ 10 مش).. بەرامبەر (632/1/27 ز) مر، و جاریا دووێ: رەیحانە کچا زەیدێ (نضري) ئان (قرضي)، ئەو ژی ژ جاریێت (بني قريضة) بوو، پێغەمبەری ﷺ بۆ خۆ هەلبژارت، و یا هاتیە گۆتن: ژ هەڤژینێت وی بوو، ئازاکر و ل خۆ مەهرکر، و ئبن قەیم بۆچۆنا ئێکێ دورست دکەت، و ئەبو عوبەیدە دوو جاریێت دی ژی ژبلی وان هەردووا زێدە دکەت، ئێك ژ وان جەمیلا بوو دگەل دەستکەفتیان بوو بەهرا وی، و یا دی.. جاریا زەینەبا کچا جەحش بوو بۆ کرە دیاری[1].

یێ ب چاڤ و هزرەکا دورست بەرێ خۆ بدەتە ژنئینانا پێغەمبەری ﷺ و هەژمارا هەڤژینێت وی، ژبلی هەردوو هەڤژینێت وی یێت پشتی ژیێ گەنجینیێ بوون و سیە سال ژ کاملانا جەحێلینیا وی بۆری بوون، دێ زانیت مەهرکرنا وان بیژن و پیرەژنا پشتی ژیێ گەنجینیێ.. نە ژبەر پێدڤیا خۆ یا جنسی بوو، بەلێ هندەك مەرەمێت مەزنتر و گرنگتر پێ هەبوون دا ب رێکا هەڤژینیێ ب جھ بێن.

مەرەما پێغەمبەری ﷺ کو ببیتە زاڤایێ ئەبو بەکر و عومەر و عائیشا و حەفسا مەهرکرین، و کچا خۆ (فاطمة) دایە عەلی کورێ (أبو طالب)، و هەردوو کچێت خۆ روقەیە و (أم كلثوم) داینە (عثمان بن عفان)، یا دیارە وی دڤیا پەیوەندیا دگەل ڤان هەرچار زەلامێت گرنگ موکوم بکەت، یێت ناڤدار ب خەبات و قوربانیدان بۆ ئیسلامێ د دەمێ تەنگاڤیادا، و خودێ وەسا حەزکر مەرەما وی ب جھ هات.

ژ عورف و عەدەتێت عەرەبا.. خزمانی جهێ رێزگرتنێ بوو، و دەرگەهەك بوو بۆ لێك نێزیکبوونێ ناڤبەرا بنەمال و ئویجاخاندا، و ب چاڤێ کێماسی و کرێتیێ بەرێ خۆ ددا دژمنی و هەڤرکیا خزما، و مەرەما پێغەمبەری ﷺ ب مەهرکرنا هەژمارەکا دەیکێت موسلمانا ئەو بوو.. دا ئویجاخ و بنەمالێت وان دژمنیا ئیسلامێ نەکەن و کەرب و کینا وان کێم بکەت، ئوم سەلەمە ژ بەنی مەخزووم بوو، ژ

1. زاد المعاد 29/1.

بابکێ ئەبو جەهل و خالد کورێ وەلید، دەمێ پێغەمبەری ﷺ مەهرکری، هەلویستێ خالد یێ دژوار ل ئوحودێ.. هاتە گوهۆڕین، و پشتی هنگی ب دەمەکێ کێم.. ئەو ب خۆ هات موسلمان بوو، هەروەسا پشتی پێغەمبەری ﷺ کچا ئەبو سوفیان (أم حبیبة) مەهرکری، ئەبو سوفیان د چو شەڕادا نەچۆ بەرسینگێ پێغەمبەری ﷺ، هەروەسا پشتی پێغەمبەری ﷺ جوەیریە و (صفیة) مەهرکین، چو خرابکاری و کارێت تێکدان و ئازراندنێ ژ (بني المصطلق) و (بني النضیر) پەیدا نەبوون، جوەیریە مەزنترین چاکی و بەرەکەت یا گەهاندیە ملەتێ خۆ ژ ژنان.

دەمێ پێغەمبەری ﷺ ئەو مەهرکری، سەحابا سەد خێزانێت ملەتێ وێ ژ ئێخسیرێ ئازاکرن، و گۆتن: ئەڤە خزمێت پێغەمبەرینە ﷺ، و نەیا بەرزەیە.. وێ ئازاکرنێ چەند کارتێکرنا باشێ د دلێت واندا هەبوو.

و یا ژ وێ مەزنتر.. ئەرکێ پێغەمبەری بوو ﷺ خەلکی پەروەردە بکەت و فێر بکەت و بگوهۆریت.. ئەو خەلکێ چو ژ ئاداب و رێنما و رەوشەنبیری و شارستانیەتێ نەدزانی ئەرکێ وی بوو جڤاکەکێ مەدەنی ئاڤاکەت و پێش بێخیت.

و ئەو بنەمایێت دبوونە شەنگستە بۆ ئاڤاکرنا جڤاکێ ئیسلامی، رێ نەددا زەلاما دگەل ژنا تێکەل ببن، رەوشەنبیرکرنا ژنان دگەل پێگریا ب ڤی بنەمای.. یا ب زەحمەت بوو، هەرچەندە گرنگیا پەروەردەکرن و رەوشەنبیرکرنا وان نەکێمتر بوو ژ یا زەلاما، بەلێ پێدڤیتر و گرنگتر بوو، پێغەمبەری ﷺ ئەڤ رێکە دیت، ژ ژنان.. خودان بەهرە و ژیێت ژێك جودا هەلبژێریت بۆ ب جهئینانا وێ مەرەمێ، فێر دکرن و پەروەردە دکرن، ئەحکام و فقه و شریعەت نیشا ددا، و رەوشەنبیریا ئیسلامێ و ژیانێ ب گشتی نیشا ددا و بەرهەڤ دکرن، دا ئەو کۆچەر و باژێریا و پیر و گەنجا پەروەردەکەن و دینێ وان نیشا بدەن و وێ ڤالاتیێ پربکەن.

دەیکێت موسلمانا دەورەکێ مەزن هەبوو د ڤەگوهاستنا سەروبەر و سەرەدەریا د مالا پێغەمبەریدا، نەخاسمە هەڤژینێت وی یێت گەلەك ماینە دگەل، وەکی عائیشایێ.. گەلەك ژ کار و گۆتن و سەرەدەریا وی یێت بۆ موسلمانا ڤەگوهاستین.

و ژنئینانەکا وی بوو ئەگەرێ رەدکرن و نەهێلانا عورف و عەدەتەکێ بەری ئیسلامێ، ناف عەرەبا بەری ئیسلامێ کورینی هەبوو، دەمێ زەلامەکی زارۆکێ ئێکێ دی بۆ خۆ ب خودان کربا.. دبوو کورێ وی، و هەمی ئەرك و مافێت کورێ دورست ددانێ، و ئەڤ شەنگستە ناف خەلکی بنەجھ ببوو، و یا ب ساناهی نەبوو بێتە راکرن، بەلێ ئەو عەدەت دگەل شەنگستە و بنەمایێت ئیسلامێ د مەهرکرنێ و بەردانێ و میراتی و سەرەدەرییێدا نەدگونجی، و گەلەك زیان و خرابی ژێ چێدبوون، هەتا ئیسلام هاتی و ب ئێکجاری ژ ناف جڤاکی راکر. بۆ هەڕفاندنا وی شەنگستەیێ بەری ئیسلامێ، خودێ فەرمان ل پێغەمبەرێ خۆ کر: کچا مەتا خۆ زەینەب کچا جەحش ل خۆ مەهر بکەت، و ئەو هەڤژینا (زەید)ی بوو، و زەید دویف وی عەدەتی کورێ پێغەمبەری بوو، ئەوێ و زەیدی پێك نەدکر و نێزیك بوو دا بەردەت، و ئەو دەم بوو دەمێ هەمی هۆز و ئویجاخێت عەرەبا دژی پێغەمبەری ﷺ و موسلمانا کۆم ببوون و دوڕوی د ناف موسلمانادا مشە بووین، و پێغەمبەر ﷺ ژ پروپاگندەیێت دوڕویا و موشرك و جوهیان دترسیا نەکو کارتێکرنێ ل موسلمانێت دەروون لاواز و سست بکەن و باوەر بکەن، ڤیا زەید وێ نەبەردەت.. دا پێغەمبەر ﷺ نەکەڤیتە د وێ ئەزموونا ب مەترسیدا، ئینا خودێ ژبەر هندێ گازندە ژێ کرن و قورئان هاتە خوار:

﴿وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ﴾ (الأحزاب:37)، ئانکو: بینە بیرا خۆ وەختێ تە دگۆتە ئەوێ خودێ ب راستەڕێکرنا خۆ کەرەم دگەل کری، و تە ژی ب ئازادکرنا وی کەرەم دگەل کری: ژنا خۆ بەرنەدە و ژ خودێ بترسە (لەزێ د بەردانا وێدا نەکە)، و تو وێ د دلێ خۆدا ڤەدشێری [مارکرنا وی پشتی ئەو بەردەت] یا کو خودێ دڤێت ئاشکەرا بکەت، و تو ژ لۆمەییا خەلکی دترسی و خودێ هێژاترە تو ژێ بترسی و شەرمێ ژێ بکەی. و ل دویماهیێ زەیدی بەردا، و پشتی رۆژێت وێ تمام بووین پێغەمبەری ﷺ مەهرکر،

ئەو رۆژ بوون دەمێ موسلمانا دۆرپێچ دانایە سەر (بني قريضة)، و خودێ ئەڤ ژنئینانە کرە ئەرك ل سەر، و چو بۆ وی نەهێلا کا یێ رازیە ئان نە، و خودێ ب خۆ ل وی مەهرکر: ﴿فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا﴾ (الأحزاب:37)، ئانکو: ڤێجا وەختێ زەیدی هەوجەیی پێ [ب زەینەبا کچا جەحشی] نەمایی و بەردای، مە ل تە مارکر، دا چو تەنگاڤی ل سەر خودان باوەران نەمینیت د مارکرنا ژنێت زڕکورێت خۆدا ئەگەر زڕکوران بەردان. و دا شەنگستێ کورینیێ ب کریار بهەڕفینیت، هەروەکی ب گۆتن هەڕفاندی: ﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ (الأحزاب:5)، ئانکو: هوین ب ناڤێ بابێ وان گازی وان بکەن، ئەڤە [گازیکرنا وان ب ناڤێ بابێت وان] ل دەف خودێ دورستترە. و ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ﴾ (الأحزاب:40)، ئانکو: موحەممەد نە بابێ کەس ژ زەلامێت هەوەیە، بەلێ پێغەمبەرێ خودێیە و پێغەمبەرێ دویماهیێیە.

و گەلەك عورف و عەدەتێت جهێ خۆ د ناف خەلکیدا گرتی، یا ب زەحمەتە ب گۆتنێ ب تنێ بێنە گوهۆرین، دڤێت گازیکەرێ گوهۆرینێ ب کریار دگەل گۆتنێ ژی بکەت، دا یێت دی چاڤدەنێ، و ئەڤە باش دیار دبیت دەمێ موسلمان ل حودەیبیێ دا چنە عومرێ، ئەو موسلمان بوون یێت عوروە کورێ موسعوودێ (ثقفي) دیتین، چپکەکا ئاڤێ ژ پێغەمبەری ﷺ کەفتبا.. دا کەڤیتە د دەستێ ئێك ژ واندا، سەحابا ململانێ دکر کا دێ کی ئاڤێ بۆ لێکەت.. دەمێ دەستنڤێژ دشویشت، بەلێ.. ئەو موسلمان بوون یێت ل بن دارێ بەیعە ل سەر مرنێ.. ئان نەڕەڤینێ ددایێ، و یێت وەکی ئەبو بەکر و عومەری ناف وان بوون، دەمێ پێغەمبەری ﷺ فەرمان ل وان سەحابا کری ـ یێت خۆ گۆری وی دکر ـ پشتی رێککەفتنا حودەیبیێ.. رابن پەزێت خۆ ڤەکوژن و سەرێت خۆ بتراشن، کەسێ گوهێ خۆ نەدایێ، بۆ وی گەلەك نەخۆش بوو و دلێ وی رەحەت نەبوو، بەلێ پشتی ئوم سەلەمە گۆتیێ: تو رابە پەزێ خۆ ڤەکوژە و سەرێ خۆ بتراشە و دگەل کەسێ

نەئاخڤە، و وەكری، سەحابا هەمیا چاڤ لێ كر و رابوون پەزێت خۆ ڤەكوشتن. ژ ڤێ فەرموودێ باش دیار دبیت چەند جودایی یا د ناڤبەرا گۆتنێ و كریارێدا هەی بۆ هەرفاندن و نەهێلانا عەدەت و شەنگستەكێ بەلاڤ.

كەسێت دوڕوی گەلەك گۆتگۆتك و درەو ل دۆر وێ ژنئینانێ بەلاڤكرن، هندەك ژ وان كارتێكرن ل موسلمانێت دەروون لاواز دكر، نەخاسمە زەینەب هەڤژینا وی یا پێنجێ بوو، و موسلمانا نەدزانی دورستە پتر ژ چار ژنا بینیت، و زەید ل دەف خەلكی.. وەكی كورێ وی بوو، و ئێك هەڤژینا كورێ خۆ مەهركەت.. ژ كارێت گەلەك كرێت بوو. و خودێ د سۆرەتا (الأحزاب)دا ب بەرفرەهی ئایەت ل سەر هەردوو بابەتا ئینا خوار، و سەحابا زانی كورینیێ جهێ خۆ د ئیسلامێدا نینە، و ئەو دەستویریا خودێ دایە پێغەمبەرێ خۆ ب فرەژنیێ پتر ژ چار ژنا.. نەدایە كەسێ دی، ژبەر مەرەمێت وی یێت هەژی و د بەرژەوەندیا ئیسلامێ و موسلمانادا.

پەیوەندی و سەرەدەریا پێغەمبەری ﷺ دگەل دەیكێت موسلمانا.. ل بلندترین ئاستێ شەرەف و رازیبوون و هەدار و خزمەت و چاكیێ بوو، هەروەسا هەڤژینێت وی ژی د بلندترین ئاستێ شەرەف و رازیبوون و هەدار و خزمەت و چاكیێدا بوون، هەرچەندە ئەو د ژیانەكا هەژاریا وەسادا بوو.. كەس نەدشیا خۆ لێ راگریت.

ئەنەس دبێژیت: هەتا پێغەمبەر ﷺ چۆیە بەر دلۆڤانیا خودێ ژی، سەوكەكا ب روین ئان گۆشت ل مالا خۆ نەخواریە، ئان پەزەكا قەلەو بۆ خۆ نەڤەكوشتیە[1]. عائیشا دبێژیت: سێ جارا هەیڤ نوی دبوو و ئاگر د مالا پێغەمبەرێڤە نەدهاتە هلكرن، عوروەی گۆتێ: هوین ب چ د ژیان، گۆت: قەسپا و ئاڤێ[2]. و ئاخفتن سەر ڤی بابەتی گەلەكن. و د سەر ڤێ هەژاری و بەرتەنگیێ هەمیێڕا، چو جارا گازندە ژ دەستكورتی و هەژاریا وی نەكرینە.. ژبلی جارەكێ. و

1ـ صحيح البخاري، 956/2.

2ـ صحيح البخاري، 956/2.

ئەو هەلویستێ وان.. بوو ئەگەر کو خودێ هندەك ئایەتا بینیتە خوار، و ئێك ژ دوو رێکا بۆ خۆ هەلبژێرن: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا * وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (الأحزاب: 28 ـ 29)، ئانکو: هەی پێغەمبەر بێژە ژنێت خۆ: ئەگەر هوین [ژ خودێ و پێغەمبەری پتر] حەژ ژیانا دنیایێ و جوانیا وێ دکەن، ڤێجا وەرن دا هەقێ هەوە بدەمە هەوە، و ئەز هەوە ب دلخۆشی بەردەم، و ئەگەر هەوە خودێ و پێغەمبەرێ وی و خۆشیا قیامەتێ بڤێن، ب راستی خودێ بۆ یێت قەنجیکار ژ هەوە، خەلاتەکێ مەزن یێ بەرهەڤکری.

و ژ چاکی و پاکیا وان.. وان بۆ خۆ خودێ و پێغەمبەرێ خودێ هەلبژارت، و کەسێ ژ وان دنیا نەهەلبژارت. و یا د ناڤبەرا هەوەدا چێدبیت.. ناڤبەرا وان نەبوو.. ژبلی تشتەکێ کێم، هەرچەندە گەلەك ژی بوون، و سەرا هندێ ژی خودێ رەخنە ل وان گرت، و ئێدی دوبارە نەکرەڤە. و ئەوە یا خودێ بەحس کری: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾ (التحريم:1) و هەتا دویماهیا ئایەتا پێنجێ.

و ل دویماهیێ.. ئەز دبینم نەیا پێدڤیە بەحسێ بابەتێ فرەژنیێ بکەین، یێ بەرێ خۆ بدەتە ژیانا خەلکێ ئەورۆپا و نەڤیان و نەرازیبوونا وان یا توند ب فرەژنیێ، و نەخۆشی و دەردەسەریا ئەو تێدا، و تاوان و قوبحەتێت ئەو دکەن، و بەلا و سەرداچۆن و خەلەتیێت ئەو دکەڤنە تێدا.. ژبەر دویرکەفتنا وان ژ بنەمایێ فرەژنیێ، پێدڤی ناکەت بابەتی ڤەکۆلین و بەلگەیا دیارکەین. ژیانا وان راستترین شاهدە سەر دادپەرورەیا سەر ڤی بنەمای، و ئەڤە باشترین دەرس و سەربۆرە بۆ یێت عاقل و تێگەهشتی.

★★★

سالۆخەت و رەوشت

پێغەمبەر ﷺ یێ جودا بوو ب جوانی و تازەییا خۆ، و ب رەوشت و سالۆخەتێت خۆ یێت هەژی و بلند کارتێکرن ل دلا دکر، د چاڤێت هەمیادا یێ مەزن و ژێهاتی بوو، و خۆ گۆری وی دکر و قەدرەکێ مەزن ددایێ، کو ل هەمی دنیایێ ئەو قەدر و ڤیان بۆ چو زەلامێت دی نەبوویە، ئەوێت دگەل وی ژیاین، بێ تخویب حەژێ دکر، و چو نموونەیێت وەسا نەهاتینە دیتن. بۆ وان خەم نەبوو ستۆیێ وان هاتبا برین، نەکو نوینۆکەکا وی رویچیابا، و حەژێکرنا وان ژبەر هندێ بوو.. چونکی هەمی تشتێت وی و ب هەمیڤە یێ تمام و بێ کێماسی بوو، کو خودێ نەدایە چو مرۆڤا ژبلی وی.

کورتیەك ژ گۆتنێت وان کەسێت بەحسێ جوانی و تازەیی و تمامیا وی کری، د سەر هندێرا دانپێدان یا کری کو ئەو نەشیاینە دەربرینەکا تمام ژێ بکەن.

جوانی و تازەییا وی:

ئوم مەعبەد یا خوزاعی بەحسێ نیشان و سالۆخەتێت پێغەمبەری ﷺ بۆ زەلامێ خۆ کرن، دەمێ پێغەمبەر ﷺ دگەل ئەبو بەکری د مشەختبوونێدا د بەر خیڤەتا ویرا بۆرین و بێنا خۆ ڤەدای، گۆت:

یێ گەش و رۆن بوو، نافچاڤ ڤەکری بوو، رەوشت چاك بوو، یێ زەعیف نەبوو، و نەیێ قەلەو ژی بوو، یێ جوان و سەروچاڤ ئاشکرا بوو، یێ چاڤ رەش بوو، و یێ مژویلانك درێژ بوو، یێ دەنگ خۆش بوو، و یێ ستۆ درێژ بوو، رەشکا چاڤێ وی دیاربوو، پشتا چاڤێ وی رەش بوو دێ بێژی یێ چاڤ کلدایە، یێ برە تژی بوو، پرچا وی گەلەك یا رەش بوو، دەمێ یێ بێ دەنگ، دیار دبوو مرۆڤەکێ خودان قەدر و دانایە، دەمێ دئاخفت.. دیار دبوو یێ خودان رێز و ژێهاتیە، هەر ژ دویرڤە.. جوانترین و ژێهاتیترین کەس دیار دکەت، و ژ نێزیك.. تازەترین و شرینترین کەسە، یێ ئاخفتن شرینە، باش و جوامێرە، نە کێم ئاخفتن بوو، نە یێ پربێژ بوو، ئاخفتنێت وی وەکی مۆرکێت رستکێ دویف ئێك دهێن، یێ دوگر و

چارگۆشە بوو، چاڤێت کەسێ نامیننە لێ کو یێ کورتە ئان یێ درێژە، چەقەکە د ناڤبەرا دوو چەقاندا، گەشترینێ وان هەرسێیا بوو، و ژ وان ب قەدر و رێزتر بوو، هەڤالێت وی گەلەك حەژێ دکەن و بەرڤە د راوستاینە، دەمێ دئاخفت گوهێ وان لێ بوو، دەمێ فەرمانەك دابا، دا د وێ گاڤێدا ب جھ ئینن، یێ نافچاڤ گرێ نەبوو، و ئاخفتنا وی یا بێ رامان نەبوو[1].

و عەلی کورێ (أبو طالب) بەحسێ پێغەمبەری ﷺ کر، گۆت: نە گەلەکێ درێژ بوو و نە یێ کورت بوو، یێ خڕ و تژی بوو، نە یێ زراڤ و زەعیف بوو، و نە ژ قەلەوا بوو، یێ ناڤنجی بوو، نە یێ کۆسە بوو، و نە یێ زێدە پڕ موی بوو، یێ سەروچاڤ خڕ بوو، یێ سەر ب سپیڤە بوو، یێ چاڤ رەش بوو، یێ مژویلانك درێژ بوو، یێ گەھ ستویر بوو، مل پەحن بوو، دەست و پێت وی د بێ موی بوون، دەمێ ب رێڤە دچۆ ھەروەکی یێ سەر تبلا ب رێڤە دچیت، دەمێ پشت خۆ دزڤڕی، ب ھەمیڤە دزڤڕی، ناڤبەرا ھەردوو ملێت وی مۆرا پێغەمبەرینیێ بوو، و ئەو مۆرا پێغەمبەرایە، ژ ھەمی خەلکی مەردتر بوو، و ژ ھەمیا بێنفرەھتر بوو، و ژ ھەمیا راستگۆتر بوو، و ژ ھەمیا ئەمینتر و وەفادارتر بوو بۆ یێت بن دەستێ وی، و ژ ھەمیا نەرمتر و ھەڤال خۆشتر بوو، و ژ ھەمیا مەردتر بوو، یێ ژ نشکەکێڤە دیتبا ھزرەکا مەزن بۆ دکر، و یێ ب نیاسینی تێکەلیا وی کربا.. حەژێ دکر، عەلی دبێژیت: من چو جارا یێت وەکی وی نەدیتینە، نە بەری وی و نە پشتی وی[2].

و د ریوایەتەکا دیدا ھەر ژ عەلی ھاتیە ڤەگوھاستن، دبێژیت: سەرێ وی یێ مەزن بوو، ملێت وی د پەحن بوون، بەژنا وی یا راست بوو، دەمێ ب رێڤە دچۆ.. یێ مەند بوو، ھەروەکی ل سەر تبلا ب رێڤە دچۆ[3].

1ـ زاد المعاد 54/2.

2ـ ئبن ھیشام 1م401، 402، جامع الترمذي مع شرحه تحفة الأحوذي 303/4.

3ـ جامع الترمذي 303/4.

جابر كورێ سەمرەی گۆت: یێ دەڤ مەزن بوو، چاڤێت وی د جوان بوون، یێ تژی گۆشت نەبوو[1].

و (أبو الطفيل) گۆت: یێ سپی بوو، دێم جوان بوو، بۆ درێژی و قەلەویێ.. یێ ناڤنجی بوو[2].

ئەنەس كورێ مالك گۆت: دەست و تبلێت وی د مەزن بوون، رەنگێ گولا لێ بوو، نە سپیەكێ خاڤ بوو، و نە یێ رەش بوو، سەر و رهێت وی د رەش بوون.. بیست مویێت سپی نەكەفتبوونێ، هندەك مویێت سپی ل جێنیكێت وی هەبوون[3]. و د ریوایەتەكا دیدا: هندەك مویێت سپی یێت بەلاڤ ل سەرێ وی هەبوون[4].

و ئەبو جوحەیفە دبێژیت: من هندەك مویێت سپی ل ئەرزنكا وی دیتن[5].

و عەبدوللا كورێ بسر گۆت: هندەك مویێت سپی ل حەفكا وی بوون[6].

(البراء) گۆت: یێ تژی و مل بەحن بوو، پرچا سەرێ وی یا درێژ بوو هەتا دگەهشتە نەرمكێ گوهێت وی، من دیت جلك و كارەكێ سۆر ل بەر بوو، من ژ وی جوان و تازەتر نەدیتینە[7].

ل دەسپێكێ پرچا خۆ ژۆردا شەدكر، دڤیا وەكی خودان كیتابا بیت، و پشتی هنگی پرچا خۆ ژێكڤەكر[8].

(البراء) دبێژیت: سەروچاڤێت وی ژ یێت هەمی مرۆڤا گەشتر و جوانتر بوون، و ژ هەمیا ب رەوشتر بوو[9].

---

1. صحيح مسلم 258/2.
2. صحيح مسلم 258/2.
3. صحيح البخاري، 502/1.
4. صحيح البخاري، 502/1، صحيح مسلم 259/2.
5. صحيح البخاري 501/1، 502.
6. هەر ئەو ژێدەر 502/1.
7. هەر ئەو ژێدەر.
8. صحيح البخاري 503/1.
9. هەر ئەو ژێدەر 502/1، و صحيح مسلم 658/2.

و پسیار ژێ هاتەکرن: سەروچاڤێت پێغەمبەری ﷺ وەکی شیری بوون، گۆت: نەخێر.. وەکی هەیڤێ بوون. و د ریوایەتەکا دیدا: یێ سەروچاڤ خرِ بوو[1].

رەبیع کچا (معوذ) دگۆت: دەمێ من ددیت.. هەروەکی من رۆژ ددیت یا هەلاتی[2].

جابر کورێ سەمرەی گۆت: د شەڤەکێدا هەیڤ یا تمام بوو، من بەرێ خۆ ددا هەیڤێ، و بەرێ خۆ ددا پێغەمبەری ﷺ جلکەکێ سۆر ل بەر بوو، ل دەف من.. ئەو ژ هەیڤێ جوانتر بوو[3].

ئەبو هورەیرە گۆت: من چو کەس و چو تشت ژ پێغەمبەری ﷺ جوانتر و تازەتر نەدیتینە، هەروەکی رۆژ یا د سەروچاڤێت ویدا، من کەس نەدیتیە ژ پێغەمبەری ﷺ چۆن خۆشتر، هەروەکی عەرد بۆ وی دگەهیتە ئێك، مە خۆ دواستاند، و ئەو ئاسایی ب رێڤە دچۆ[4].

کەعبێ کورێ مالکی گۆت: دەمێ کەیفا پێغەمبەری ﷺ دهات، سەروچاڤێت وی گەش دبوون، وەکی هەیڤێ لێ دهات[5].

جارەکێ ل دەف عائیشایێ بوو و خوهێ دا، ئینا ئەڤ دێرا هۆزانا ئەبو کەبیرێ (هذلي) پێ گۆت:

(دەمێ تو بەرێ خۆ ددەیە سەروچاڤێت وی.. دتەیسن وەکی برویسیەکا ل شەڤا هەیڤ یا تمام).

و دەمێ ئەبو بەکری دیتبا دگۆت: ئەمینە و هەلبژارتیە، و داخوازا خێرێ و چاکیێ دکەت، وەکی رۆناهیا هەیڤێ تاریێ ڤەدرِەڤینیت. و دگۆت: ئها پێغەمبەرێ خودێ ﷺ یێ هۆسا بوو[1].

1ـ أخرجه البخاري 502/1، و صحيح مسلم 259/2.

2ـ رواه الدارمي.. مشكاة المصابيح 517/2.

3ـ رواه الترمذي في الشمائل ص2، والدارمي.. مشكاة المصابيح 518/2.

4ـ جامع الترمذي مع شرحه تحفة الأحوذي 306/4، ومشكاة المصابيح 518/2.

5ـ صحيح البخاري 502/1.

دەمێ پێغەمبەر ﷺ تۆرەببا و کەربێت وی ژ تشتەکی ڤەببان، سەروچاڤێت وی سۆر دبوون، ئالەکێت وی وەکی دندکێت هنارێ لێ دهاتن[2].

جابر کورێ سەمرەی دبێژیت: پێت وی ب رێك و پێك بوون، و کەنیا وی گرنژین بوو، دەمێ من بەرێ خۆ ددایێ.. من دگۆت: چاڤێت وی د کلداینە، و نە د کلدایی بوون[3].

ئبن عەباس گۆت: ددانێت وی یێت سینگی د ژێك فڕ بوون، دەمێ دئاخفت.. دابێژی رۆناهی یا ژێ دچیت[4]. و حەفکا وی.. هەروەکی ژ زیڤی هاتیە چێکرن، مژویلانکێت وی د درێژ بوون، رهێت وی د تژی بوون، ئەنیا وی یا پەحن بوو، برهێت وی د تژی بوون و نەدگەهشتنە ئێك، روییت وی د حولی بوون، ل بنێ زکێ وی هەتا نافکا وی یا ب موی بوو، ل نافکا وی و هەتا سینگێ وی موی لێ نەبوون، دەستێت وی وەکی سینگێ وی د بێ موی بوون، یێ سەر مەزن بوو، زەندك درێژ بوو، کەفا دەستێ وی یا پەحن بوو، دەست و پێت وی د راست بوون، گۆزەکێت وی ستویر بوون، دەمێ ب رێڤە دچۆ.. یێ مەند بوو[5].

ئەنەس دبێژیت: دەستێ پێغەمبەری ﷺ ژ ئارمویشی و دیباجی نەرمترە، و بێهنا وی ژ هەمی بێهنێت خۆش.. خۆشترە.

و د ریوایەتەکا دیدا دبێژیت: من بێهن نەکریە چو مسك و عەنبەرا و چو تشتا.. خۆشتر ژ بێهن ئان ژ بێهنا خوها پێغەمبەری ﷺ[6].

ئەبو جوحەیفە گۆت: ئەز چۆمە دەستێ وی، و من دەستێ وی دانا سەر سەروچاڤێت خۆ، ژ بەفرێ تەزیتر بوو، و بێهنا وی ژ بێهنا مسکێ خۆشتر بوو[1].

---

1. خلاصة السير ص20.
2. مشكاة المصابيح 22/1، الترمذي 35/2.
3. جامع الترمذي مع شرح تحفة الأحوذي 306/4.
4. مشكاة المصابيح 518/2.
5. خلاصة السير ص19، 20.
6. صحيح البخاري، 503/1، صحيح مسلم 257/2.

جابر كورێ سەمەرەی ـ هێژ زارۆك بوو ـ گۆت: پێغەمبەری ﷺ دەستێ خۆ ب رویێ مندا ئینا خوار، یێ تەزی بوو و بێهنەكا خۆش ژێ دهات.. هەروەكی یێ ژ شیشێ گولاڤێ ئینایە دەر[2].

ئەنەسی گۆت: خوها وی وەكی لۆلۆیا دتەیسی، ئوم سەلیم گۆتك بێهنا خوها وی ژ هەمی بێهنێت خۆش.. خۆشترە[3].

جابر گۆت: هەر رێكەكا چۆبایێ.. و ئێك دویفرا چۆبا، دا زانیت پێغەمبەر ﷺ یێ تێرا چۆی.. ژبەر بێهنا وی یا خۆش، ئان گۆت: ژبەر بێهنا خوها وی یا خۆش[4].

ناڤبەرا هەردوو ملێت وی مۆرا پێغەمبەرینیێ لێ بوو، هندی هێكەكا كۆترێ بوو، سەر رەنگێ لەشێ وی بوو، باراپتر رەخێ ملێ وی یێ چەپێ بوو، هندی كتێت نوكا سپیاتی د وێ مۆرێدا د كۆم بوون[5].

دەروون پاك و تمام، و رەوشتێت چاك و بلند:

پێغەمبەر ﷺ یێ ئاخفتن خۆش و رەوان بوو، پەیڤێت وی.. ب هێز و كارتێكەر بوون و جهێ خۆ دگرت، ئاخفتنێت وی دویف ئێك دهاتن، ب جوانترین دەربڕین ژ رامانا، بێی خۆ زەحمەت بدەت ئان راوەستیت، یێ شارەزا و زانا بوو د هەمی پەیف و زاراڤ و پەند و رامانادا، هەمی زمان و زاراڤێت عەرەبا دزانین، هەر هۆز و ئویجاخەكێ ب زاراڤێ وان دگەل دئاخفت، و دان و ستاندن دگەل دكر، هەر ژ زارۆكینیێ هێز و رەسەنی و دورستیا زمانێ كۆچەری و بادیێ وەرگرتبوو،

1ـ صحيح البخاري، 502/1.

2ـ صحيح مسلم 256/2.

3ـ صحيح مسلم 256/2.

4ـ مشكاة المصابيح 517/2.

5ـ صحيح مسلم 259/2، 260.

هەروەسا یێ د پەیف و ئاخفتنێت باژێریدا شارەزا بوو، ب پشتەڤانیا وەحیا خودایی یا بۆ دهاتە خوار.

بێنفرەهی و خۆراگرتن، و لێبۆرین دگەل شیانێ، و هەدارا سەر نەخۆشیا، هندەك رەوشت بوون.. خودێ ل سەر پەروەردەکری، هەر مرۆڤەکێ دانایی و بێنفرەه.. هندەك خەلەتی و سەرداچۆن یێت ژێ هاتینە دیتن، بەلێ پێغەمبەرێ خودێ ﷺ د سەر وان نەخۆشی و تەنگاڤیارا.. خۆراگری و هەدارا وی هەر زێدە دبوو، دگەل رەفتار و سەرەدەریا نەزانا.. هەر یێ بێنفرەه بوو. عائیشا دبێژیت: هەردەمێ دوو تشت کەفتبنە بەر سینگێ پێغەمبەری ﷺ، وی یا ب ساناهیتر یا هەلبژارتی ئەگەر گونەه تێدا نەبیت، و ئەگەر گونەه تێدا با، پتر هەمیا ژێ دویر دکەفت، چو جارا بۆ نەفسا خۆ.. تۆلا خۆ ژ کەسێ نەڤەکریە، ژبلی ئەگەر بۆ خودێ و دینێ وی تۆل ژ ئێکی ڤەکربیت[1]. پتر هەمی کەسا یێ دویری تۆرەبوونێ بوو، و ژ هەمیا پتر یێ رازی بوو ب هەر حالێ خودێ دای.

یێ مەرد و دەستڤەکری بوو کەس ناگەهیتە رێزا وی، هەر تشتێ هەی.. ددا هەژارا و ژ هەژاریێ نەدترسیا. ئبن عەباس دبێژیت: پێغەمبەر ﷺ ژ هەمی خەلکی مەردتر بوو، و د رەمەزانێدا ژ هەمی هەیڤێت دی مەردتر بوو، دەمێ جبریل دهاتە دیدارا وی. و هەمی شەڤێت رەمەزانێ.. جبریل دهاتە دەف پێغەمبەری ﷺ، قورئان نیشا ددا، و پێغەمبەرێ خودێ ﷺ مەردتر بوو ژ بایەکێ هورە[2]، جابر دبێژیت: هەر تشتێ ژێ هاتیە خواستن، نەگۆتیە: نە[3].

هەروەسا وێرەکی و هێز و هەوارچۆنا وی بۆ یێت پێدڤی، ناهێتە بەرزەکرن، ژ هەمی کەسا وێرەکتر بوو، یێ بەرهەڤی هەلویستێت ب زەحمەت و دەرافێت تەنگ بووی، و گەلەك جارا سویار و قەهرەمان یێت ژبەر رەڤین، یێ خۆراگر بوو.. و هەلویستێت وی د پێگۆتی بوون، هەر دچۆ پێش.. و پشت و پشت نەدزڤرِی، جهێ

1. صحيح البخاري 53/1.
2. صحيح البخاري 502/1.
3. صحيح البخاري 502/1.

خۆ بەرنەددا، و هەر کەسەکێ وێرەك.. کێماسیەك هەر یا ژێ هاتیە دیتن، ئان هەلویستەکێ نەهەژی وی یێ ژێ پەیدابووی، ژبلی پێغەمبەری ﷺ.

عەلی دبێژیت: دەمێ شەڕ دژوار دبوو و چاڤ سۆر دبوون، مە خۆ ب پێغەمبەری ﷺ دپاراست، و کەس پتر وی.. یێ نێزیکی دژمنی نەبوو[1].

ئەنەس گۆت: شەڤەکێ.. ترسەك ناف خەلکێ مەدینێ پەیدابوو و لێ بوو رەشە، ئینا خەلك بەرەف وی دەنگی چۆن، دیت پێغەمبەر ﷺ یێ ژ وی سەمتی دزڤرِیتەڤە، یێ ل هەسپێ (أبو طلحة) سویارە، و شیرێ خۆ یێ د ستۆیێ خۆ دانای و گۆت: ((بزڤرِن.. پشت راست بن چو نینە))[2].

پێغەمبەر ﷺ ژ هەمی کەسا شەرمینتر بوو، ئەبو سەعیدێ خودری گۆت: ژ بویکا بن پەریێ شەرمینتر بوو، و ئەگەر تشتەك ب دلێ وی نەبا.. ژ سەروچاڤێت وی دهاتە زانین[3]، و رِك و رِك بەرێ خۆ نەددا سەروچاڤێت کەسێ، بەرێ وی ل پێشیا وی بوو، بەرێخۆدانا وی بۆ عەردی، پتر بوو ژ بەرێخۆدانا وی بۆ عەسمانی، بەرێ خۆ زوی وەردگێرِا، ژ شەرم و جوامێری و دەروونپاکیا خۆ.. بەرێ خۆ نەددا کێم و کاسی و جهێت خودان حەز نەکەت بێنە دیتن، ئەگەر زەلامەکی رەفتارەکا نە ب دلێ وی کربا.. ناڤێ وی نەدئینا، دا بێژیت: ((هندەکا خێرە فلان کاری دکەن؟)). و پتر هەمی کەسا گۆتنا هۆزانڤان (فەرەزدەق) ل سەر دهێت:

ژ شەرمادا بەرێ خۆ وەردگێریت، وەك رێز و مەزنی بۆ وی.. بەرێ خۆ ژێ وەردگێرِن، و هەردەمێ ئاخفت یێ ب گرنژینە.

ژ هەمی کەسا لێبۆر و دادپەروەرتر بوو، و ژ هەمیا راستگۆتر بوو، ژ هەمیا پتر یێ ئەمانەت پارێز بوو، دۆست و دژمنێت وی ئەڤ شەهدەییە بۆ ددا، بەری پێغەمبەرینیێ دگۆتنێ: (الأمین). بەری ئیسلامێ.. کێشەیێت خۆ دبرنە دەف وی

1ـ الشفاء للقاضي عياض 89/1، ومثل ذلك روى اصحاب الصحاح والسنن.

2ـ صحيح مسلم 252/2، صحيح البخاري 407/1.

3ـ صحيح البخاري 504/1.

دا دادوەریێ د ناڤبەرا واندا بکەت. (ترمذي) ژ عەلی ڤەدگوهێزیت: ئەبو جەهل گۆتێ: ئەم نابێژین: تو درەوینی، بەلێ یا تو پێ هاتی درەوە، ئینا خودێ ئەڤ ئایەتە دەرهەقێ وی ئینا خوار: ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ (الأنعام:33)[1]، ئانکو: نێ ئەو نە، تە درەوین ددانن، بەلکی ستەمکار باوەریێ ب نیشان و ئایەتێت خودێ نائینن. هرەڤل پسیار ژ ئەبو سوفیان کر: بەری ئەو ڤان تشتا بێژیت، هەوە ئەو ب درەوێ گونەهبار دکر؟ گۆت: نەخێر.

گەلەك رێز ل یێ بەرامبەر دگرت، و پتر هەمیا یێ ژ خۆمەزنکرنێ دویر بوو، نەدهێلا کەس پێشڤە رابیت.. هەروەکی پێش شاه و میراڤە رادبوون، سەرا نەساخێت بەلنگاز ددا، و دگەل هەژارا دروینشت، و دویف داخوازا بەندەیا دچۆ، دگەل سەحابێت خۆ دروینشت.. هەروەکی ئێك ژ وان. عائیشا دبێژیت: پێلاڤا خۆ پنی دکر، و جلکێ خۆ ددوری، وی ژی وەکی ئێك ژ هەوە کارێت ناف مالا خۆ دکرن، مرۆڤەك بوو ژ مرۆڤا، جلکێ خۆ دپێچا، و پەزێ خۆ ددۆت، و خزمەتا خۆ دکر[2].

ژ هەمیا وەفادارتر بوو بۆ سۆز و پەیمانێت خۆ، و ژ هەمیا پتر بۆ کەس و کارێت خۆ یێ باش بوو و سەرا ددا، و پتر هەمیا دلۆڤانی ب خەلکی دبر، و ژ هەمیا هەڤالخۆشتر و قەدرگرتر بوو، گەلەك یێ ب ساناهی و روح سڤك بوو، پتر هەمیا یێ ژ رەوشتێت خراب دویر بوو، یێ خەبەر بێژ و ئەزمان رەش نەبوو، لەعنەت ل کەسێ نەدکرن، ل سویك و بازارا.. یێ دەنگ بلند و ب قەرەبالغ نەبوو، خرابی نەددانا جهێ خرابیێ، بەلێ لێ دبۆری و پێ دهێلا، نەدهێلا کەس دویف ویرا بچیت، چو جارا ب جلك و خوارنێ یێ جودا نەبوو ژ بەندە و جارییێت خۆ، یێ خزمەتا وی کربا.. خزمەتا وی دکر، چو جارا نەگۆتیە خزمەتکارێ خۆ

1ـ مشكاة المصابيح 521/2.

2ـ مشكاة المصابيح 521/2.

(ئۆف..)، چو جارا سەرا کارەکی هێلابیت گازندە ژێ نەکریە.. گۆتبیتێ: تە بۆچی هێلایە؟ ئان کربیت.. گۆتبیتێ: تە بۆچی کریە؟

حەژ هەژار و بەلنگازا دکر و دگەل وان دروینشت، و دگەل جەنازێت وان دچۆ، چو جارا کەربێت خۆ ژ هەژارەکی نەڤەکرینە.. چونکی هەژارە. جارەکێ دگەل سەحابێت خۆ چۆ بوو گەشتەکێ و دڤیان پەزەکێ سەرژێکەن، زەلامەکی گۆت: ڤەکوشتن خەما من، ئێکێ دی گۆت: ئەز دێ گورۆم، ئێکێ دی گۆت: ئەز دێ کەلینم، ئینا پێغەمبەری ﷺ گۆت: ((و ئەز دێ دارا کۆمکەم)). ئینا گۆتنێ: ئەم تێرا خۆ هەینە، و پێدڤی ناکەت تو کارکەی. گۆت: ((ئەز دزانم هوین تێرا کاری هەنە، بەلێ من نەڤێت ئەز یێ ژ هەڤالێت خۆ بلندتر بم، خودێ حەژ وی مرۆڤی ناکەت یێ ببینیت ژ هەڤالێت خۆ بلندترە)) و رابوو دار کۆمکرن[1].

دا بهێین گوهێ خۆ بدەینە هند کورێ ئەبو هالە.. کا چاوا بەحسێ پێغەمبەری ﷺ دکەت، گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ﷺ بەردەوام د خەم و کۆڤانادا بوو، هەردەم هزر دکرن، رەحەتی و بێنڤەدان نەبوو، ئەگەر پێدڤی نەبا.. نەدئاخفت، گەلەك یێ بێ دەنگ بوو، دەمێ دەست ب ئاخفتنێ دکر و هەتا ب دویماهی دهات.. هەر یێ رژد و گەرم بوو، یێ ئاخفتن سست و خاڤ نەبوو، ئاخفتنەکا پڕ رامان و کورت ڤەدبڕی، مەرەما خۆ دیار دکر.. بێی کێم و زێدەیی، دەربڕینەکا ناڤنجی.. نەیا هشك و نەیا سادە. ب چاڤەکێ کێم بەرێ خۆ نەددا قەنجیێ.. خۆ یا کێم ژی با، نەکامیا چو تشتا نەدکر، نەدهاڤێتە چو خوارنا، بۆ خۆ.. کەرب ژ کەسێ نەڤەدبوون، یێ زۆرداریەك لێ هاتباکرن، پشتا حەقیێ دگرت، یێ لێبۆر و دلفرەه بوو، دەمێ ئاماژە کربا تشتەکی.. هەمی دەستێ خۆ درێژ دکرێ، دەمێ حەژ تشتەکی کربا.. باش سەح دکرێ، دەمێ تشتەك نەڤیابا.. پشت ددایێ و پویتە پێ نەدکر، دەمێ کەیفا وی هاتبا.. دگڕنژی.

1ـ خلاصة السير ص22.

یێ کێم ئاخفتن بوو.. ژبلی بۆ هاریکاری و نیشادانێ، سەحابێت خۆ دگەهاندنە ئێك و ژێکڤەنەدکرن، دگەل مەرد و جوامێرێت هەر ملەتەکی.. یێ مەرد و جوامێر بوو، و ئەو دکرنە ئەمیر و رێبەرێت وان، خەلك ئاگەهدار و هشیار دکر.. بێی ناڤێ کەسێ ب خرابی بینیت، دەمێ ئێك ژ سەحابا یێ دیار نەبا.. سەرا ددا و پسیارا وان دکر، و ب رێکا هندەکێت دی پسیارا حالێ خەلکی دکر، تشتێ باش باش دکر و دورست دکر.. و یێ خەلەت خەلەت دکر و کێم دکر، یێ ناڤنجی بوو، حەژ را و بۆچۆنێت ب کۆم دکر، یێ سست و خاڤ نەبوو و خۆ ژ بیرڤە نەدبر، نەکو یێت دی ژی سست ببن و خۆ ژبیرڤەکەن، بۆ هەر سەروبەر و رەوشەکێ.. ل دەف وی سەرەدەری و پێدڤیێت خۆ هەبوون، خۆ ژ حەقیێ بێ دەنگ نەدکر و مافێ کەسەکی نەددا کەسەکێ دی، یێت دویف ویرا هاتین.. باشێت خەلکینە، و باشێ وان ئەوە یێ پتر شیرەتکەر بیت، و یێ ژ هەمیا ب قەدرتر ل دەف وی.. ئەوە یێ پتر دلێ وی ب خەلکیڤە بیت و هاریکاریا وان بکەت.

ل هەر جڤاتەکا لێ روینشتبا و ژێ رابا.. زکرێ خودێ ژبیر نەدکر، ل چو جها گەلەك نەدما، چو جهێت تایبەت بۆ خۆ دەستەسەر نەدکرن، دەمێ دچۆ ناف جڤاتەکێ.. کیرێ یا ڤالابا ل وێرێ دروینشت، و دگۆتە سەحابا د وەسابن، هەر روینشتنەکێ حەقێ وێ ددایێ، یێ دگەل روینشتبا ئان ب گازندەڤە داخوازەك ژێ کربا.. بێنا خۆ لێ فرەه دکر و گوهێ خۆ ددایێ هەتا ب دویماهی دهات و ئەو ژ دەف چۆبا، یێ داخوازەك ژێ کربا نەدزڤراند.. خۆ ئەگەر ب ئاخفتنەکا خۆش و نەرم رازی کربا، رەفتارێت وی یێت هەژی و رەوشتێت وی.. خەلك هەمی ڤەگرتن، بۆ وان وەك بابەکی بوو، یێ پتر نێزیکی حەقیێ.. پتر نێزیکی وی بوو، یێ ل دەف وی باشتر.. ئەو بوو یێ ب تەقواتر، جڤاتا وی.. جڤاتا بێنفرەهی و شەرمینی و هەدار و ئەمانەتێ بوو، د جڤاتا ویدا.. دەنگ نەدهاتنە بلندکرن، گۆتنێت خەلەت و خراب و حەرام نەدهاتنە گۆتن، ئاخفتنێت زڤر و کرێت نەبوون، ب تەقوایێ دلۆڤانی ب ئێك و دوو دبر، رێز ل یێ مەزن دگرت، دلۆڤانی ب یێ بچویك دبر، هاریکاریا یێ پێدڤی دکر، و سەبرێ یێ بیانی دئینا و کەیفا خۆ پێ دئینا.

هەردەم مزگینییێت خۆشی و باشیێ ددان، تێکەلی و رەفتارا وی یا ب ساناهی بوو، یێ نەرم و بێنفرەه بوو، یێ زڤر و هشك نەبوو، یێ دەنگ بلند و ئاخفتن کرێت نەبوو، یێ ب دەڤ گازندە نەبوو، مەدحێت خۆ نەدکرن، خوارنا ب دلێ وی نەبا.. خۆ بێ دەنگ دکر، کەربێت خۆ ژێ ڤەنەدکرن، یێ ژ سێ تشتا دویر بوو: رویمەتی، زێدە ب ناڤڤەچۆن، ئەو تشتێ مایێ وی تێ نەچیت. و ب سێ تشتا خەلك یێ ژ وی پاراستی بوو: نەدهاڤێتە کەسێ، لۆمەی کەسێ نەدکر، ل دویف کێم و کاسیێت وان نەدگەریا. و ژبلی ئاخفتنا باشی و خێرێ.. چو دی نەدگۆت، دەمێ دئاخفت.. یێت روینشتی خۆ بێ دەنگ دکر و گوهێت خۆ ڤەدچنین هەتا ئاخفتنا وی ب دویماهی هاتبا، دەمێ بێ دەنگ ببا.. ئەو دئاخفتن، د بەرێکرا نەدئاخفتن، دەمێ ئێك دەف وی ئاخفتبا.. هەمیا گوهێ خۆ ددایێ هەتا ب دویماهی دهات، ئاخفتنا وان.. ئاخفتنا ویە یێ ل پێشیێ دئاخڤیت، ئەو تشتێ وان پێ دکرە کەنی.. وی ژی دگەل دکرە کەنی ـ د گرنژی ـ، ئاخفتنا کەیفا وان پێ هاتبا.. کەیفا وی ژی پێ دهات، یێ بێنفرەه بوو سەر زڤری و هشکیا یێ بیانی و نەزان، و دگۆت: ئەگەر هەوە دیت ئێك یێ تشتەکی دخوازیت.. بدەنێ، داخوازا سوپاسیێ ژ کەسێ نەدکر.. و یێ هەژی با سوپاسیا وی دکر[1].

خاریجە کورێ زەید گۆت: پێغەمبەر ﷺ د دیوانا خۆدا.. ژ هەمیا ب رێز و داناییتر بوو، گەلەك نەدئاخفت.. گەلەك بێ دەنگ دما، ئەگەر پێدڤی نەبا.. نەدئاخفت، یێ ئاخفتنەکا بێ رامان گۆتبا.. پویتە پێ نەدکر، کەنیێ وی گرنژین بوو، ئاخفتنا وی یا ئاشکرا بوو، و یێ بەرامبەر تێ دگەهاند.. بێی کێمکرن و زێدەکرن، و کەنیێ سەحابا ژی ل دەف وی گرنژین بوو، وەك رێزگرتن وچاڤلێکرن بۆ وی[2].

1ـ بنێرە: الشفا للقاضي عياض 121/1 ـ 126. شمائل الترمذي.

2ـ الشفا للقاضي عياض 107/1.

ب گشتی.. هەمی سالۆخەت و رەوشتێت پاك و بلند ل دەف بوون، کەسێ دی وەکی وی نەبوو، خودایێ وی یێ ب باشترین پەروەردە و تۆرە پەروەردەکری، هەتا خودێ مەدحێت وی کرین و گۆتیێ: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ (القلم:4)، ئانکو: و بێ گۆمان تو خودانێ رەوشتەکی زێدە پاك و بلندی.

ئها ب ڤان رەوشتا.. دل نێزیکی خۆ کرن، و دلا حەژێ کر، و کرە سەرکردەیەکێ ژ هەمیا خۆشڤیتر، ئەو توندی و تیژیا ل دەف ملەتێ وی هەی.. پشتی نەرازیبوونێ نەرم بوو، هەتا کۆم کۆمە هاتینە د دینێ خودێدا.

ئەڤ رەوشت و سالۆخەتێت وی یێت مە دیارکرین.. چەند سەردێر و مانشێتێت کورتن ژ وان رەوشت و سالۆخەتێت وی یێت مەزن و بلند و بێ وێنە، و گەهشتن و دەربڕین ژ وان راستی و رامانا.. ناهێتە زانین و کەس ناگەهیتێ، کی دێ شێت راستیا ب قەدرترین کەس د هەبوونێدا دەتە نیاسین، کو گەهشتیە گوپیتکا تمامیێ، و خودێ رۆناهیا خۆ یا ب سەردا ئینای.. هەتا رەوشتێت وی بووینە قورئان؟

(اللهم صل على محمد وعلى آل محمد، كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، إنك حميد مجيد. اللهم بارك على محمد وعلى آل محمد، كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، إنك حميد مجيد).

صفي الرحمن المباركفوري

زانکۆیا سەلەفی

بنارس ـ هند

1396/11/13 مش

1976/11/6 ز

ليستا ژێدەران

1- إخبار الكرام بأخبار المسجد الحرام، شهاب الدين أحمد بن محمد الأسدي المكي (م1066هـ)، المطبعة السلفية، بنارس الهند 1396هـ/1976م.

2- الأدب المفرد، محمد بن إسماعيل البخاري (356هـ) طبع استانبول 1304هـ.

3- الأعلام، خير الدين الزركلي، الطبعة الثانية، القاهرة، 1954م.

4- البداية والنهاية، إسماعيل بن كثير الدمشقي، مطبعة السعادة، مصر، 1932م.

5- بلوغ المرام من أدلة الأحكام، أحمد بن حجر العسقلاني (773-853هـ) المطبع القيومي، كانفور الهند، 1323هـ.

6- تأريخ أرض القرآن، السيد سليمان الندوي (1373هـ) معارف بريس أعظم كده، الهند، 1955م، (الطبعة الرابعة).

7- تاريخ إسلام، شاه أكبر خان نجيب آبادي، مكتبة رحمت ديوبند يوبي، الهند.

8- تاريخ الأمم والملوك، ابن جرير الطبري، المطبعة الحسينية المصرية.

9- تاريخ عمر بن الخطاب، أو الفرج عبدالرحمن بن الجوزي، مطبعة التوفيق الأدبية بمصر.

10- تحفة الأحوذي، أبو العلي عبدالرحمن المباركفوري م(1353هـ - 1935م) جيد برقي بريس دهلي الهند، 1346-1353هـ.

11- تفسير ابن كثير، إسماعيل بن كثير الدمشقي، دار الأندلس – بيروت.

12- تفهيم القرآن، الأستاذ أبو الأعلى المودودي، مركزى جماعت إسلامي الهند.

13- تلقيح فهوم أهل الأثر، أبو الفرج عبدالرحمن الجوزي م(597هـ) جيد برقي بريس دهلي الهند.

14- جامع الترمذي، أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي (209هـ-279هـ)، المكتبة (الرشيدية دهلي الهند).

15- الجهاد في الإسلام (الأردو)، الأستاذ أبو الأعلى المودودي، إسلامك ببليكشنز ليد لاهور (باكستان)، الطبعة الرابعة، 1967م.

16- خلاصة السير، محب الدين أبو جعفر بن عبدالله الطبري م(674هـ)، المطبعة الجمالية بمصر، 1332هـ/1914م.
17- رحمة للعالمين، محمد سليمان سلمان المنصورفوري م(1930م)، حنيف بكديودلي.
18- رسول أكرم كسياسي زندكي، الدكتور حميد الله، باريس سالم كمبينى ديوبنديو – بى الهند، 1963م.
19- الروض الأنف، أبو القاسم عبدالرحمن بن عبدالله السهيلي (508-581م) المطبعة الجمالية بمصر، 1332هت/1914م.
20- زاد المعاد، شمس الدين أبو عبدالله محمد بن بكر بن أيوب المعروف بابن القيم (691-751)، المطبعة المصرية، الطبعة الأولى، 1347هـ-1928م.
21- سفر التكوين.
22- سنن ابن ماجه، أبو عبدالله محمد بن يزيد بن ماجه القزويني (209-273هـ).
23- سنن أبو داود، أبو داود سليمان با الأشعث السجستاني (202-275هـ) ج1، المطبع المجيدي، كانفور – الهند (1375هـ)، المكتبة الرحيمية ديوبنديوبى الهند.
24- سنن النسائي، أبو عبدالرحمن أحمد بن شعيب النسائي (215-303هـ) المكتبة السلفية، لاهور (باكستان).
25- السيرة الحلبية، ابن برهان الدين.
26- السيرة النبوية، أبو محمد عبدالملك بن هشام بن أيوب الحميرى (213 أو 218هـ) شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر، الطبعة الثانية 1375هـ-1955م.
27- شرح شذور الذهب، أبو محمد عبدالله جمال الدين يوسف المعروف بابن هشام الأنصاري (708-761)، مطبعة السعادة بمصر.
28- شرح صحيح مسلم، أبو زكريا محيى الدين يحيى بن شرف النووي (676هـ) المكتبة الرشيدية، دهلى الهند 1376هـ.
29- شرح المواهب اللدنية، الزرقاني نسخة عتيقة مخرومة الأوائل.

30- الشفا بتعريف حقوق المصطفى، القاضي عياض، مطبعة عثمانية، استانبول 1312هـ.
31- صحيح البخاري، محمد بن إسماهيل البخاري (256هـ) المكتبة الرحيمية (ديوبند الهند) 1384-1387هـ.
32- صحيح مسلم، مسلم بن الحجاج القشيري، المكتبة الرشيدية، دهلى الهند، 1376هـ.
33- صحيفة حبقوق.
34- صلح الحديبية، محمد أحمد باشميل (الطبعة الثانية دار الفكر 1391هـ-1971م.
35- الطبقات الكبرى، محمد بن سعد، مطبعة بريل ليدن 1322هـ.
36- عون المعبود شرح أبو داود، أبو الطيب شمس الحق العظيم آبادي (الطبعة الأولى الهندية).
37- غزوة أحد، محمد أحمد باشميل (الطبعة الثانية).
38- غزوة بدر الكبرى، محمد أحمد باشميل (الطبعة الثالثة) 1376هـ-1967م.
39- غزوة خيبر، محمد أحمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر 1391-1971.
40- غزوة بني قريظة، محمد أحمد باشميل (الطبعة الأولى) 1376هـ-1966م.
41- فتح الباري، أحمد بن علي بن حجر العسقلاني (773-852هـ) المطبعة السلفية ومكتبتها، الروضة، القاهرة.
42- فقه السيرة، محمد الغزالي، دار الكتاب العربي بمصر، الطبعة الثانية 1375هـ-1955م.
43- في ظلال القرآن، سيد قطب، دار إحياء التراث ببيروت لبنان، الطبعة الثالثة.
44- القرآن الكريم.
45- قلب جزيرة العرب، فؤاد حمزة، المطبعة السلفية ومكتبتها، الروضة بمصر، 1352هـ-1923م.

46- ماذا خسر العالم بانطاط المسلمين، السيد أبو الحسن علي الحسني الندوي، الطبعة الرابعة، مكتبة دار العربية، القاهرة، 1381هـ-1961م.
47- محاضرات تاريخ الأمم الأسلامية، الشيخ محمد الخضري بك، المكتبة التجارية الكبرى بمصر، الطبعة الثامنة، 1382هـ.
48- مختصر سيرة الرسول، شيخ الإسلام محمد بن عبدالوهاب التميمي النجدي م(1206هـ) مطبعة السنة المحمدية، القاهرة، الطبعة الأولى 1375هـ-1956م.
49- مختصر سيرة الرسول، الشيخ عبدالله بن محم النجدي آل الشيخ م(بمصر 1242هـ) المطبعة السلفية ومكتبتها، الروضة بمصر 1379هـ.
50- مدارك التنزيل، للنسفي.
51- مراعاة المفاتيح ج2، الشيخ أبو الحسن عبيدالله الرحماني المباركفوري، نامى بريس لكنؤ الهند، 1378هـ-1958م.
52- مروج الذهب، أبو الحسن علي المسعودي، مطبعة الشرق الإسلامية، القاهرة.
53- المستدرك، أبو عبدالله محمد الحاكم النيسابورى، دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد، الهند.
54- مسند أحمد، الإمام أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني (264هـ).
55- مسند الدارمي، أبو محمد عبدالله بن عبدالرحمن الدارمي 181-255هـ.
56- مشكاة المصابيح، ولي الدين محمد بن عبدالله التبريزى، المكتبة الرحيمية، ديوبند يوبى – الهند.
57- معجم البلدان، ياقوت الحموي.
58- المواهب اللدنية، للقسطلاني، المطبعة الشرفية 1336هـ-1907م.
59- موطأ الإمام مالك، الإمام مالك بن أنس الأصبحي م(169هـ) المكتبة الرحيمية، ديوبند يوبي – الهند.
60- وفاء الوفا، علي بن أحمد السمهودي.

ئەڤ زنجیرە

پرۆژەکێ بانگخوازی و خێرخوازیە.

ل بەر رۆناهیا گۆتنا خودایێ مەزن: {وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ...} [إبراهيم : 4]، ئانکو: (و مە چو پێغەمبەر نەهنارتینە ئەگەر ب زمانێ وی ملەتی نەبیت یێ مە بۆ هنارتی دا [فەرمان و بەرنامێ خودێ] بۆ وان دیار بکەت).

ئارمانجا ڤێ زنجیرێ ئەوە ئیسلاما راست و دورست ب ئاوایەکێ پێشکەفتی و سەردەمانە و ب زمانێ مە یێ کوردی یێ شرین پێشکێش بکەت ب تایبەتی بۆ بابکێن نوی.

هەروەسا ئارمانجا وێ ئەوە پەرتوکخانا کوردی ب پەرتوکا ئیسلامی زەنگین بکەت و ڤان پەرتوکا بۆ قوتابی و ماموستا و ڤەکولەرا دابین بکەت.

پشتەڤانیا ڤی پرۆژەی پشکداریە د خێرا ویدا، هوین ژی دشێن پشکداریێ د گەشەکرن و پێشئێخستنا پرۆژەی و بەلاڤکرنا پەیڤا خێرێدا بکەن و ببنە شریك د ڤێ خێرا بەردەوامدا (صدقە جاریە).

بۆ پشتەڤانیا پرۆژەی یان بۆ هەر پێشنیار و تێبینی و رۆنکرنەکێ هوین دشێن پەیوەندیێ ب ڤی پوستێ ئەلکترۆنی بکەن:

niviser2009@yahoo.com

ئەو پەرتوکێن هاتینە چاپکرن ژ ڤێ زنجیرێ

ه	ناڤێ پەرتوکێ	ناڤێ نڤیسەری	ناڤێ وەرگێڕی
1	ئیسلام وەك مە باوەری پێ هەی	د. یوسف القرضاوي	خديجة عبدالخالق
2	موجاهەدا نەفسێ	عمرو خالد	اديب اسعد ريكاني
3	یاسایێن خێزانا موسلمان	سعيد حوى	نێچیرڤان عبدالخالق
4	پرۆژێ رۆژا سپی	محمد شفيق فاضل	احمد تمر ريكاني
5	زانست نە گاوریە	د. محسن عبدالحميد	ئدریس غازی
6	رەمەزانێ بنیاسە	نجيب عبدالله	
7	ئەز دێ جهگرەکی ب سەر ئەردی ئێخم	عمرو خالد	سەنا بەرواری
8	دگەل پێغەمبەرێ خودێ (سلاڤ لێ بن)	د. محسن عبدالحميد	ئدریس غازی
9	خودانکرنا ژنێ و دوزا یەکسانیێ	د. صلاح الدين سلطان	خديجة عبدالخالق
10	هەڤالینیا چاك	عمرو خالد	اديب اسعد ريكاني
11	گونەه بیڤەلەرزێن دلانە	د. يوسف القرضاوي	ناجي وحيد يونس
12	زڤرین بۆ قورئانا پیرۆز	جمال كوجر	دلفين عبدالخالق
13	چەوا پێغەمبەری سەرەدەری کریە	عصمت حسين ريكاني	محمد صالح حجي
14	سیستەمێ روحی د ئیسلامێدا	د. محسن عبدالحميد	ئدریس غازی
15	براینیا ئیسلامی	عبدالله ناصح علوان	نێچیرڤان عبدالخالق
16	خۆ رەزیل نەکە	عمرو خالد	فرست زبير
17	حەژێکرنا خودێ بۆ بەندەی	عمرو خالد	هشيار عادل
18	هەیڤا رەمەزانێ هات	جمال كوجر	هشيار عادل
19	رێدارا پشتەڤان بۆ تەجویدا رەوان	محمد المحمود	ابراهيم جبرائيل
20	ترازیا خودێ	محمود شيت خطاب	محمد صالح حجي
21	پەیرەوێ تەفگر د تێگەهشتنا ئیسلامێدا	د. محسن عبدالحميد	ئدریس غازی
22	ئاڤاکەرێت ژیانێ	عمرو خالد	فرست زبير
23	چەوا دێ مفای ژ قورئانێ وەرگرین؟	مجدي الهلالي	يوسف كەشانی
24	کارتێکرنا باوەریێ د ژیانا مرۆڤیدا	د. محمد راتب النابلسي	ئدریس غازی
25	زارێ دلا	دلفين عبدالخالق	
26	چەوا دێ پەیاما مزگەفتێ بۆ زڤرینین؟	جمال كوجر	محمد صالح حجي

27	چەند پەیڤەکێن کورت ل دۆر پەرستنێ و عەقیدێ	سعید النورسي	ئدریس غازی
28	میراتێ ژنێ و دۆزا یەکسانیێ	د. صلاح الدین سلطان	خدیجة عبدالخالق
29	هزرکرن د ئایەتێن قورئانێدا	صالح شیخو	محمد صالح حجي
30	گەنج و عەقیدە	دادڤان گابێرکی	
31	لێبۆرینا خودێ	عمرو خالد	فرست زبیر
32	تۆبە و زڤڕین بۆ خودێ	عمرو خالد	هشیار عادل
33	باوەری و زانست	ئدریس غازی	
34	چیرۆکێن رەوشتی	عابد جمیل	
35	چەوا دێ بەرانبەر شەهوەتێ راوەستی؟	محمد عبدالله الدویش	دلزار امین صالح
36	ژیاننامە پێغەمبەری بۆ زارۆکان	نێچیرڤان عبدالخالق	
37	کوڕێ من: ئەڤەیە پێغەمبەرێ تە	محمود غریب	ئدریس غازی
38	چەند ویستگەهەك دگەل کەسایەتی و ژیاننامە پێغەمبەری	نجیب عبدالله	ئدریس غازی
39	پەیامە رەمەزانێ	ملا حسین کواشی	
40	قەدەرا خودێ	محمود شیت خطاب	محمد صالح حجي
41	ل دیوانا خوشتڤیێ خودێ	جمال کوجر	
42	هەبوونا خودێ	د. یوسف القرضاوي	ئدریس غازی
43	دیروکا ئیسلامی یا کوردی گومان و بەرسڤ	د. فرست مرعی	محمد صالح حجي
44	ڤیانا ئیسلامێ	عمرو خالد	فرست زبیر
45	باوەریا مە ب خودێ دناڤبەرا هزرا رەها و قورئانا پیرۆزدا	محمود غریب	ئدریس غازی
46	دێ چەوا ژیێ خۆ یێ بەرهەمدار دریژکەی؟	محمد حامد سرحان	محمد صالح حجي
47	بۆچی ئەم موسلمانین؟	نجیب عبدالله	
48	شرینیا باوەریێ	د. محمد راتب النابلسی	ئدریس غازی
49	ژ جوانیێن شارستانیا مە	عمرو خالد	جابر طاهر طولی
50	چل حەدیسێن ئیمامێ نەوەوی	تحسین ابراهیم دوسکی	

51	هەر دەهێن مزگینیا بحەشتێ بۆ هاتی	فریدون اسلام نیا	خبات کورکی
52	پەیامێن خودایی	عمرو خالد	هشیار عادل
53	رەوشت و سونەتێن ژیانێ	عبدالرحمن میواتی	سعید مصطفی
54	گەنج و هاڤین	عمرو خالد	ایاز میرسیدی ئدریس میرسیدی
55	رەوشت و جڤاك	د. مصطفى السباعي	نازی محمد شریف
56	ستوینێن باوەریێ	سمیر حلبی	ئدریس غازی
57	پاراستنا چاڤا ژ بەرێخودانا حەرام	عامر تحسین	محمد صالح حجي
58	سوپاسیا نیعمەتێت خودێ	د. عمر عبدالكافى	ماجد خواجة كولى
59	کورێ من ئەڤەیە عەقیدا تە	محمود غریب	ئدریس غازی
60	شیرەتا مرنێ	د. عمر عبدالكافى	حسین عصمت
61	چیرۆکێت ژیانێ	ردوان گولی	
62	نیاسینا خودێ و باوەری پێ	احمد جلال الدین	
63	ناڤ و سالۆخەتێن قیامەتێ	عبدالرحیم بەربهاری	
64	پێغەمبەرە نە بلیمەتە	د. محمد راتب النابلسی	ئدریس غازی
65	پایە و بهایێ مرۆڤی د ئیسلامێدا	مشیر احمد	ئدریس غازی
66	راستیا تاکپەرستیێ	د. یوسف القرضاوي	محمد صالح حجی
67	کورێ من: ئەڤەیە پەرتوکا خودێ	محمو غریب	ئدریس غازی
68	موحەممەد ئەو کەساتیێ جیهان گوهورِی	نیهاد سەعدوللا	
69	گۆتنێت زانا و ناڤداران دەربارەی ئیسلامێ و پێغەمبەری	ردوان گولی	
70	ل بەر دەرگەهێ دلۆڤانیا خودێ	جمال کوچەر	
71	رەمەزان ویستگەهەکە بۆ بەردەوامبوونێ ل سەر پەرستنێ	احمد جلال الدین	
72	ئەگەرێن چۆنا بەحەشتێ	د. محمد راتب النابلسی	شێروان نافخوش
73	ئەم و یێ دی	پ. د. عەلی قەرەداغی	محمد صالح حجی
74	چاکیا دگەل دەیبابا	عمرو خالد	فەرسەت زوبێر
75	100رێك بۆ پشتەڤانیکرنا پێغەمبەری (سلاڤێن خودێ لێ بن)	لژنا جیهانی بۆ پشتەڤانیکرنا دویماهیێ پێغەمبەرا (سلاڤێن خودێ لێ بن)	جابر طاهر گولی

ناڤەرۆك

بابەت **بەرپەر**

پەیڤا شێخ موحەممەد عەلی ئەلحرکان 3
پەیڤا دانەری 7
جهێ عەرەبا و تیرە و ملەتێت وان 9
دەستهەلات و میرنشین د ناف عەرەباندا 19
ئایین و مەسەبێت عەرەبا 35
چەند دیمەن ژ جڤاکێ عەرەبی یێ بەری ئیسلامێ 46
قنێت و خێزانا پێغەمبەری ﷺ 55
بوون و چل سال بەری ببیتە پێغەمبەر 64
ل بەر سیبەرا پێغەمبەرینی و پەیامێ 79
فەرمانا ب جهئینانا گازیێ بۆ رێکا خودێ، و ناڤەرۆکا وێ 88
پشك و قویناغێت گازیا ئیسلامێ 92
پشکا ئێکێ: جیهادا گازیێ 93
قویناغا دووێ: گازی ب ئاشکرایی 97
زۆرداری و ئێشاندن 108
مشەختبوونا ئێکێ بۆ حەبەشە 119
هزرا زۆرداران ب کوشتنا پێغەمبەری ﷺ 128
موسلمانبوونا حەمزەی 132
موسلمانبوونا عومەرێ کورێ (خطاب) 133
ڤەدەرکرن و برینا هەمی جۆرێت پەیوەندیان 144
سالا خەمێ 152
هۆکارێت هەدار و خۆڕاگریێ 157
پشکا سیێ: گازیا ئیسلامێ ل دەرڤەی مەکەهێ 169
پێغەمبەر ﷺ ل (طائف) 169
گەهاندنا پەیاما ئیسلامێ بۆ هۆز و کەسان 176

هەڤژینیا پێغەمبەری ﷺ و عائیشایێ 185
ئیسرا و میعراج 186
بەیعا عەقەبە یا ئێکێ 194
بەیعا عەقەبە یا دووێ 199
پێشەنگێت مشەختبوونێ 209
مشەختبوونا پێغەمبەری ﷺ 217
ژیان ل مەدینێ 235
قویناغا ئێکێ: رەوشا مەدینێ د دەمێ مشەختبوونێدا 237
ئاڤاکرنا جڤاکەکێ نوی 246
ئاڤاکرنا مزگەفتا پێغەمبەری ﷺ 246
ب جهئینانا براینیێ ناڤبەرا موسلمانا 247
پەیمانا هەڤبەندیا ئیسلامی 249
رێککەفتنا دگەل جوهیان 257
خەباتا دژوار و ب خوین 259
غەزا و دەرکەفتنێت لەشکەری یێت نهینی بەری بەدرێ 263
غەزوا بەدرا مەزن 274
بزاڤێت لەشکەری ناڤبەرا بەدرێ و ئوحودێ 317
غەزوا بەنی سولەیم 318
پیلانا تیرۆرکرنا پێغەمبەری ﷺ 319
غەزوا بەنی قەینوقاع 321
غەزوا سوەیق 327
غەزوا (ذي أمر) 328
کوشتنا کەعب کورێ ئەشرەف 329
غەزوا بەحران 334
سریا زەید کورێ (حارثة) 334
غەزوا ئوحودێ 337

سریه و شاندێت هاتینه هنارتن ناڤبەرا شەڕێت ئوحود و ئەحزابدا 395
سریا ئەبو سەلەمە 396
هنارتنا عەبدوللا کورێ ئەنیس 396
شاندێ ئەلرەجیع 397
کارەساتا (بئر معونه) 399
غەزوا (بني النضير) 401
غەزوا نەجد 406
غەزوا بەدرێ یا دووێ 407
غەزوا (دومة الجندل) 409
غەزوا خەندەکێ (الأحزاب) 411
غەزوا (بني قريضة) 430
بزاڤا لەشکەری پشتی غەزوا (بني قريضة) 438
غەزوا (بني المصطلق) ئان غەزوا مریسیع 446
شاند و سرییێت پشتی غەزوا مریسیع 459
رێککەفتنا حودەیبیە 462
قویناغا دووێ: وەرچەرخانەکا نوی 480
هنارتنا ناما بۆ شاه و میران 482
زاڤا لەشکەری پشتی رێککەفتنا حودەیبیێ 500
غەزوا خەیبەر و (وادی القری) 503
سریە و غەزوەییێت مایی د سالا حەفتێدا 524
غەزوا (ذات الرقاع) 524
عومرەیا (القضاء) 530
شەڕێ موئتە 534
غەزوا ڤەکرنا مەکەهێ 546
قویناغا سیێ 569
غەزوا حونەین 570

غەزوا (طائف) 576
شاند و سریێت ـ پشتی ژ ڤەکرنا مەکەهێ زڤڕی ـ هنارتین 584
غەزوا تەبووك 590
بەرێخۆدانەك بۆ غەزوا 606
خەلك كۆم كۆمە موسلمان بوون 609
سەركەفتنا گازیێ و كارتێكرنا وێ 625
حەجا خاترخواستنێ 628
دویماهی لەشكەر هاتیە هنارتن 634
وەغەركرنا پێغەمبەری ﷺ 636
خێزانا پێغەمبەری 647
سالۆخەت و رەوشت 656
جوانی و تازەییا وی 656
دەروون پاك و تمام، و رەوشتێت چاك و بلند 661
لیستا ژێدەران 669
ئەڤ زنجیرە 673
ئەو پەرتوكێن هاتینە چاپكرن ژ ڤێ زنجیرێ 674
ناڤەرۆك 677